

AVGVSTINI
STEVCHI, EVGVBINI EPISCOPI

KISAMI, SEDIS APOSTOLICÆ
BIBLIOTHECARI, I,

ENARRATIONVM IN PSALMOS,
TOMVS SECVNDVS

Qui est primus Psalmorum liber, iuxta diuisionem Hebræorum.

ADIECTÆ SVNT EXPLANATIONES ALIQVOT
NOBILIVM PSALMORVM, QVORVM ARGVMENTVM EST

De $\left\{ \begin{array}{l} \text{Rege Mesia} \\ \text{Creatione mundi.} \\ \text{Generis humani conditione.} \\ \text{Spe celesti.} \end{array} \right.$

Catalogum Psalmorum in hoc opere explanatorum, pagina tertia inuenies.

PARISIIS,

Apud Michaëlem Sonnum, via Iacobæa:

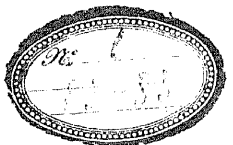
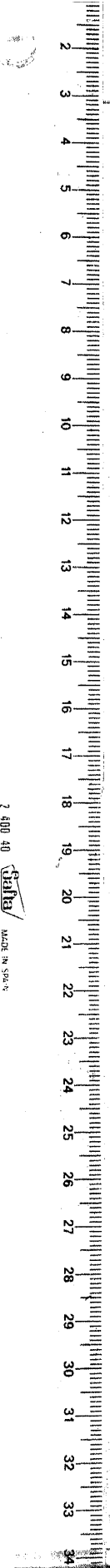
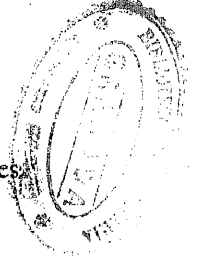
M. D. LXXVIII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

Del Collegio de la Compania de Jesus de Granada

Corregido
Por un lib. de la S. S.
in qui h. d. de la S. S.
de libro conforme el
expurgatorio del año de
1632. en Granada. S.
de Mayo 1632.
Al. de la S. S.

no tiene q. expurgar
de nuevo por el de 40
no tiene q. expurgar de nuevo
por el expurgatorio del año de 1632

Handwritten scribbles

16

Handwritten scribbles

Stamp: **Universitätsbibliothek GRANADA**
Date: *16*
Table: *83*

2 400 40 **Stalpa** MADE IN SPAIN

AVGVSTINI STEVCHI, EVGVBINI EPISCOPI

KISAMI, SEDIS APOSTOLICÆ
BIBLIOTHECARIJ,

ENARRATIONVM IN PSALMOS,
TOMVS SECVNDVS

Qui est primus Psalmorum liber, iuxta diuisionem Hebræorum.

ADIECTÆ SVNT EXPLANATIONES ALIQVOT
NOBILIVM PSALMORVM, QVORVM ARGVMENTVM EST

De $\left\{ \begin{array}{l} \text{Rege Messia} \\ \text{Creatione mundi.} \\ \text{Generis humani conditione.} \\ \text{Spe celesti.} \end{array} \right.$

Catalogum Psalmorum in hoc opere explanatorum, pagina tertia inuenies.

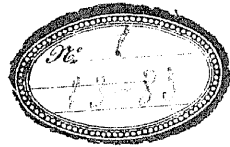
PARISIIS,

Apud Michaëlem Sonnum, via Iacobæa.

M. D. LXXVIII.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

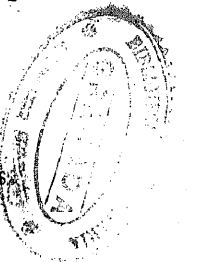
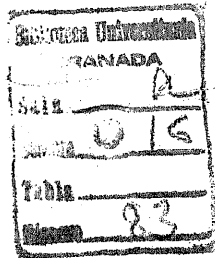
Del Colegio de la Compañia de Jesus de Granada

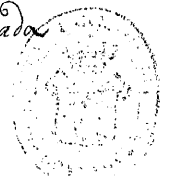
Handwritten signature or initials.

Handwritten number '16'.

Handwritten signature or initials.

*Corregido
Por comiti endel 17
bi quidi drey en reg
de libro conforme el
expurgatio del año de
1632. en Granada. S.
de Mayo 1632.
Al. de Madrid
no tiene expurgar
de nuevo por el de 40
No tiene expurgar de nuevo
por el expurgatio de año de 1700*

PSALMORVM IN HOC

OPERE EXPLANATA

TORVM CATA-

LOGVS.

1. Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum. pagina 12
2. Quare fremuerunt gentes. 8.c
3. Domine quid multiplicati sunt qui tribulant me? 16.b
4. Cum inuocarem exaudiuit me Deus iustitię meę. 19.d
5. Verba mea auribus percipe Domine 23.c
6. Domine ne in furore tuo arguas me. 26.d
7. Domine Deus in te speraui, saluum me fac. 29.
8. Domine Deus noster, quàm admirabile est nomen tuum in vni-
uersa terra! 33.f
9. Confitebor tibi Domine in toto corde meo. 36.e
10. In Domino confido. 44.b
11. Saluum me fac Domine, quoniam defecit sanctus. 46.a
12. Usquequo Domine obliuisceris me in finem. 47.d
13. Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus. 48.d
14. Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? 50.c
15. Conserua me Domine, quoniam speraui in te. 52.a
16. Exaudi Domine iustitiam. 54.d
17. Diligam te Domine fortitudo mea. 57.e
18. Cæli enarrant gloriam Dei. 65.a
19. Exaudiat te Dominus in die tribulationis. 76.e
20. Domine in virtute tua letabitur Rex. 78.c
21. Deus Deus meus respice in me. 81.d
22. Dominus regit me, & nihil mihi deerit. 87.a
23. Domini est terra, & plenitudo eius. 88.b
24. Ad te Domine leuaui animam meam. 90.a
25. Iudica me Domine. 93.a
26. Dominus illuminatio mea, & salus mea. 95.c
27. Ad te Domine clamabo. 98.a
28. Afferte Domino filij Dei 100.c
29. Exaltabo te Domine, quoniam suscepisti me. 103.a
30. In te Domine speraui, non confundar in æternum. 105.d
31. Beati quorum remissæ sunt iniquitates. 109.c
32. Exultate iusti in Domino. 112.a
33. Benedicam Dominum in omni tempore. 115.a

34. Iudica Domine nocentes me. 118.d
 35. Dixit iniustus, vt delinquat in semetipso. 122.e
 36. Noli æmulari in malignantibus. 125.c
 37. Domine ne in furore tuo arguas me. 132.f
 38. Dixi, Custodiam vias meas. 136.f
 39. Expectans expectaui Dominum. 139.c
 40. Beatus qui intelligit super egenum & pauperem 142.a
 44. Eruetauit cor meum verbum bonum. 145.c
 67. Exurgat Deus, & dissipentur inimici eius. 159.d
 89. Domine, refugium factus es nobis. 173.c
 90. Qui habitat in adiutorio altissimi. 181.a
 102. Benedic anima mea Dominum. 187.a
 103. Benedic anima mea Dominum: Domine Deus meus magnificatus es vehementer. 196.e
 109. Dixit Dominus Domino meo, sede à Dextris meis. 196.e
 138. Domine, probasti me, & cognouisti me. 225.a

ENARRATIONVM IN PSAL-
 MOS THOMVS SECVNDVS.

Qui est primus Psalmorum liber, iuxta diuisionem Hebræorum

Augustino Eugubino sedis Apostolicæ Bibliothecario, autore.

M omnium sacrarum litterarum philosophia est admirabilis, & velut lumen humano generi refulgēs in terris: tum verò Psalmis tāta rerum magnarum, atque altissimarum fecunditas inest, vt longè reliquis Veteris testamenti libris sint præferendi. Hic purissimus vniuersæ theologiæ fons decurrit, siue quæ cælestia cōtemplatur, siue quæ res humanas, quas diuina prouidentia gubernet, ad meritos fines adducens, edisserit. Vberima quoque de moribus, & virtutibus, quarum princeps Philosophis quoque testibus est Pietas, philosophia. Ad quam Psalmi semper inuitantes, ad omnes profectò virtutes inuitant. Hic altissima, longèque paucis nota futurarū rerum mysteria Sibyllino more decantantur. Est autem Psalmus, vox Græca, quam primi Septuaginta interpretes, ab Hebraico sacras litteras transferentes, pro carmine sacro vsurparunt: Oda, vel Hymnus aliter dicatur. Mos autem sacrorum carminum, & hæc ipsa Psalmorum ratio longè antiquissima est, priscis que sæculis creberrima: quando, vt Plutarchus ait, vetusti Poætæ, & Theologi, res diuinas, & naturales, Heroūmque fortia facta rythmis canebant. Velut Empedocles, & Parmenides, Anaxagoras, & Pythagoras, quorum carmina apud Philosophos de rebus diuinis passim habentur. Ante hos, Linus, Orpheus, Musæus, qua de re Plutarchus, *Πρότερον ἰδὲ ἐν ποιήμασιν ἔξέφερον οἱ φιλόσοφοι τὰ δῶγμαται καὶ τὸς λόγους ὡσπερ Ὀρφεὺς καὶ Ἡσιόδος, καὶ Παρμενίδης, καὶ Ξενοφάνης, καὶ Ἐμπεδοκλῆς καὶ Θαλῆς, ὕστερον δὲ ἑταίρειοι.* Eorumque longè vetustiores Sibyllæ, quas cum idem, atque Prophetas spiritus afflaret, ederentque miranda carmina, ea æmulati posteriores, & morem carminis, & mysteria quæ cecinissent, vsurparunt. Ab Hebræis igitur vatibus, qui fuerunt omnibus his vetustiores, quemadmodum pleraque alia, vt de creatione mundi, de rebus diuinis sermo, hæc profluxerunt. Siquidem Ægyptios, qui propter loci viciniam, linguæque affinitatem, mores Hebræorum, & Theologiam vsurpassent, Platone teste, Græci sunt æmulati. Dæmones autem Spiritum sanctum, qui Prophetas, Sibyllasque inspirauerat, imitati, oracula sua toto mundo maiore ex parte carmine fundebant. Ab antiquissimis Hebræorum (nam Moses omniū vetustissimus, carmen Deo cecinit) peruenit hæc ad alias nationes Psalmorum ratio. Eam Sibyllæ, Dæmones, Poætæ, Theologi que Græcorum susceperunt. In Hebræis à Spiritu sancto, Spiritu prophetiæ habuit exordiū: qua gratia donata vaticinia, donata rerum futurarū prædictio, eadem ratio canendi, Psalmorumque concentus inspiratus, fundente Spiritu sancto voces suas numerosè. Carmen autem Hebraicum nō idem est, atque Cræcorū, Latinorūque, vt neque

carminē hebraicum. Italici, siue Etruscū idem, atque Latinum. Ac potius cum Italico, quam Latino similitudinem habet Hebraicū. Latinum ad imitationē Græci tēpora syllabarū obseruat: Hebraicū nulla tēpora, sed numerū duntaxat, atq; similitudinē cadētiū syllabarū. Vt nō est in Italico carmine spondeus, trocheus, dactylus, sed numeratio tantū syllabarū, & obseruatio, vt similiter desinant: simile quiddā sequitur Hebraicū. Quare cum Hieron. scribit, aut Iob, aut Psalmos dactylo, spōdeoque decurrere: & cum in præfatione, de Iob dicit, versu labitur: quæq; Augustinus cum cæteris de carminibus Hebræorū testantur, noris nō hos ipsos præcisè pedes nostrūque carmē ab eis, sed simile quiddā designari. Itaque neque Heroicū carmen apud Hebræos extat, neque Iambicū, aliāque genera, sed simile quiddā, & quale barbari diuersis ritibus canunt. Psalmi, Iob, libri Salomonis, & Prophetarū rationē carminis præ se ferūt, sed neque Latini, neque Græci. Numerosum quiddā, & ab oratione soluta parūper recedēs, sermonis genere, figurisque Poëticis, verbisq; minus vsitatis obscuriores. Psalmi præterea nō eodem autore, nec eodē fortasse tēpore, nec eodē modulatu, vt nec eodē subiecto semper perspicūtur. Variat autor, variat tēpus, modulatus, res quæ canitūr. Quod ad subiectum attinet, alij profundissimē super omni natura, theologiaq; philosophātur, alij de præteritis, aut presentibus Hebræorū victoriis, aut beneficiis humano generi collatis, gratias agūt. Alij precantur, orant, vel clades auerti, vel peccatis nō inquinari. Ceteri docent, erudiūt, præmia sceleris, atq; virtutis, sinēsq; proclamātes. Sunt quibus de gloria, maiestate, bonitateq; diuina, quo reddant eā illustriorem, mortalibusq; celebrē, omne artificium est, omnis sermo. Autor autē frequentius Dauid, cuius tēpore pietas magna accepit incrementa, eoque diuinæ laudes crebriores. Nonnunquā alij, sed raro. Quod factū, vt pleriq; è Græcis, Latinisq;, etiā vero Hebræis omnem librū Dauid adiudicarint. Probabilius videtur sepositis nonnullis, reliquos in Dauid, siue cū eius titulo, siue minus in vniuersum referendos. Liber Paralipomenō abundē testatur totā hanc Psalmorū, diuinarūmq; laudū rationē, à Dauid primò fuisse repertā, atq; institutā, vel ipso, vel aliis Psalmos, quos edidisset, qui scientia canendī præcellerent, eum cantu pronuntiatibus. De quibus est in libris Paralipomenon fuisse cantores Heman, Asaph, & Ethan, in cymbalis æneis cōcrepantes. Alios qui in nablis arcana canerēt, aut qui in citharis pro octaua cantarēt Epinicion. Choneniā autem principē Leuitarū præfuisse prophetiæ, & ad præcinendā melodiā. Sacerdotes autē tuba clangētes. Eodē loco refertur à Dauid fuisse cōstitutos Asaph, & fratres eius, ad cōfitendum Domino qui glorificarēt, atq; laudarēt Dominū Deū IsraEl, atq; operū eius recordarētur. Alios præfectos super organa Psalterij, & Lyras. Nouissimè dicitur, Heman, & Idithū, & reliquos electos cōstitutos ad confitendū Domino, quoniā in æternū misericordia eius, quatiētes cymbala & omnia musicorū organa, ad cōcinendū Domino. His igitur omnib; sit perspicuū, principio, Psalmorū rationē à Dauid, atq; illius tēpestatis doctissimis Hebræorū, quos ille designasset, maiore ex parte fuisse repertā, imitātib; quidē verustissimos suos, antiquaue carminis rationem qua fuerat Moses, aliq; post ipsum vsi. Hos autē ipsos, vel à se ipsis, vt quos Dauid propter doctrinā, sapientiā, spiritūmq; prophetiæ delegisset, vel à Dauid editos Psalmos cōcinuisse. In principiis Psalmorū sæpe reperies (præter Dauid, qui frequentius nominatur) Asaph, Idithū, Ethan, qui cantores, Poëtæq; Psalmorum Vatesq; fuisse memorantur. adhęc organa musica, quæ solent in principiis Psalmorū nominari: nec non res quæ Psalmis canerētur, videlicet quod aliis Arcana,

Pro-

Prophetiæque canebātur: aliis Carmen triumphale, quod Græcè *ἑρμῆσιον*, aliis ad glorificandum Dominū, operaque eius celebrāda. Hæc omnia doceberis ex dictis illis. Autores Psalmorum, Varietas musicorum instrumentorum, Subiectū carminis. Autores, Dauid, Eman, Ethan, Asaph, Idithum. Organa musica, Tympana, Naba, Tuba, Citharæ, Psalterium. Subiectum, Arcana, Prophetiæ, Epinicion, Collaudatio diuinorum operum, Melodia.

Præter hæc carmina, Psalmosque tēpestate Dauid decantatos, credendum est, quemadmodū ante tempora Dauid, multa cātica (si vel ab ipso Mose, vt canticum Sifaræ, canticum Annæ matris Samuelis, sumas exordium) fuerāt decantata, peruenitque ratio canēdi adusque Dauid: sic post eū fuisse, qui psalmos cecinerint quorū carmina fuerint in librū Psalmorū relata, præcipuē qui sunt sine titulo, velut *ἁπόροι*. Probaturque mihi quod ait diuus Hilarius, librum Psalmorum appellatum, diuersis in vnum volumen prophetiis diuersorum, & autorū & temporum congregatis, ab iis, qui res Regum gestas scriberent. Et quoniam pars Psalmorū, mysteria, prophetiæq; fuisse dicuntur, par est illud in his mysterium, atque prophetiā maximè celebrari, quā Sibyllæ quoque præcipue concelebrarunt, maximam prophetiam, supremum mysterium. De Christo, rebūque gerendis ab eo, omnis propē Sibyllarū prophetia contextitur. Hunc in primis spectasse psalmos, atque arcanis canendis modis designasse, cōsentientibus Hebræis verisimile est. Hoc item poëma multis de causis obscurum est. Principiō omnium generatim carminū maior est, quā orationis solutæ obscuritas. Plus illic artis adhibetur: quæruntur nomina, sensusque à consuetudine remotiores: omnes loquendi figuræ varietasque adhibentur. Huiusmodi est apud Græcos Pindarus, Alcaeus, Lycophron, quos etiam adhibitis interpretibus vix intelligas. In hoc poëmate peculiaris obscuritas, quod veniens è peregrina lingua, cuius loquendi ratio longè distat à nostra, nec eisdem loquendi ritibus infistit, sæpe nescias quid resonet. Et verum est quod ait diuus Hilarius, vniuersa allegoricis, typicis contexta esse virtutibus. Accedit, quod subiectum dubium est, raroque percipitur quorsum spectent quæ dicantur. Eadem ratione Sibyllæ loquebantur, quarum carmina non prius sunt intellecta, quā tempus absoluisset, quæ vaticinata fuerant. Sic quædam mysteria Philosophorum, Platonis & aliorum tunc intellecta sunt, cum venit ille qui plenam, perfectamque de se ipsis, rebūque diuinis detulit è cælo philosophiam. Editio quoque Psalmorum, qua per totum orbem Christianum vitur, siue Græca, siue Latina ecclesia, est Septuaginta interpretum. Hanc interpretantur, explanantque, vt quæ sit Septuaginta, Origenes, Basilius, Gregorius, Chrysostomus, Eusebius, afferentes ad eius declarationem nonnunquam Aquilæ, Theodotionis editionem, Symmachi, quintam, sextam. Hoc illud est antiquissimum Psalterium quod ex Hebræorum fontibus, primò fluxit ad Græcos, à Græcis ad Latinos. Non est cuiusquam alterius interpretis quos nominauimus, non Luciani. Siquidem hoc illud, è quo proferūt Apostoli testimonia, & quo post Apostolos ecclesia semper vsa est. Quod, vt dixi, maximè Græcorum Theologorum explanationibus noscas, qui Psalterium edifferentes ad eius declarationem, proferunt nonnunquam alias interpretationes, hanc ipsorum Septuaginta esse dicētes. Hæc longè ante tempora Hieronymi in latinam dialecton tralata, semper ob vetustatē re-

Hieronymus:

inymi ex Hebraico tralatione: cuius Psalterium ex Hebraico remansit in libris eius, publicè receptum non fuit, ipso etiam consulente, quoniam & perturbatio in Ecclesiis accidisset, veteres psalmos dediscere, novos inferre memoria coactis, & summae venerationi erant quæ Septuaginta transtulissent, ut vix receptus in aliis libris fuerit Hieronymus. Quia de re ad Suniam & Fritellā ipse his verbis: Hoc enim quod Septuaginta interpretes transtulerunt, propter vetustatem in Ecclesiis cantandum est: & illud ob eruditionem sciendū propter notitiam. Factum igitur quod cōsuluit Hieronymus, semper antiquum Psalterium, quod erat Septuaginta cantatum in Ecclesiis. Irreperant in ipsum quædam ex aliis interpretationibus, obfuerat item vetustas. Itaque Hieronymus hoc beneficiū præstitit nonnullis, ut ipsum collatis aliis interpretationibus, & Hebraico, repurgaret: quod ipse in præfatione Psalterii apertè testatur. Sed labor ille paucis profuit, & breui ad priores corruptelas rediit Psalterium, quod non vniuersæ Ecclesiæ, sed duobus, aut tribus amicis duntaxat emendasset. Habes alterum, ut dixi, Psalterium eius ex Hebraico, proximè accedens ad sensus veriores, ad Hebraicamque veritatem intelligendam vehementer vtile.

Notri
temporis
interpre-
tes.

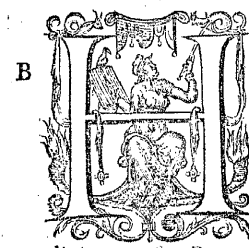
Fuerunt hac tempestate, quæ admodum olim apud Græcos, multi qui ex Hebræorum fontibus Psalterium transferrēt, quibus tot tamque variis interpretationibus imperiti turbātur, arbitantes nulla ratione sacras litteras intelligi posse, ut quarum tot tanquam inter se differentes sint interpretes. His, ut dixi, perturbatio propter imperitiam accidit. Qui transferunt, non sunt, ut ipsi putant, inter se tantopere discordes: sed quod cæteri turbulentius, obscuriūque transtulissent, cum videatur aliis melius, aperitiūque transferri potuisse, novas editiones aggrediuntur, semperque ad maiorem claritatem aliqua fit accessio. Nec verum est, Hebraicam linguā, quod tot quotidie nouis interpretationibus sacre litteræ misceantur, quod aliquæ voces diuersis sensibus exponantur, inusitatam, dissimilēque cæteris linguis esse non intelligibilem, sed ut cuique libuit in omnes sensus venientem. Ut Græca, ut Latina certos habent significatus, certos ac diffinitos loquendi modos, haud secus Hebraica, cuius quidem proprietates quod quisque doctior, scriptorūque eius peritior erit, ita magis agnoscat, aliiſque explicabit, atque resoluet. Vorum autem amphibologia omnibus in linguis est. Homerus, Pindarus, Sophocles pleni sunt amphibologiarum, quas diuersis sensibus & inter se dissimilibus, eorum interpretes exponunt. Platonis atque Aristotelis philosophia quàm variis interpretibus distrahitur, tam sensibus, opinionibūque varians miscet animos Philosophorum. Cur igitur quicquam varietatem in sacris litteris abominetur, cum sit omnium linguarum ismos, atque ritus? Ob hanc igitur causam nobis illa via maximè placuit, ut nullam denuò interpretationem molientes, sed hanc nostram vulgatam cum fontibus Hebraicis, cum Græca tralatione conferentes, Hebræos, Græcos, Latinōſque interpretes consulentes, vnum totius veritatis corpus efficeremus, omnēſque radios ad eam illustrandam apponeremus. Eoque factum est, ut inuisa prolixitas commentationum vitari non potuerit, cum sensibus euoluendis, verbis diligenter pensitandis non breue tempus decurrat. Inuenti sunt tamen longè plurimi quibus hæc necessaria vtilisque prolixitas non displiceret.

PSALMORVM LIBER.

PSALMI PRIMI EXPLANATIO.

BEATVS vir, qui non abiit in consilio impiorum: & in via peccatorum non stetit: & in cathedra pestilentia non sedit.

BEC EST, ut præfati sumus, Psalmorum maiestas, hæc altissima sacri poematis huius philosophia, quod Vates sanctus ingressus ad mores instruēdos, & in omnes philosophiæ latissimos campos deuectus, finem eius præfatur, quibus terminis philosophia, quibus res humanæ finiatur: ut ostenso, ac præmonstrato rerum cunctarum fine, simus ad reliqua, quæ dicturus est, attentiores. Longèque diuinius, quàm Aristoteles librum de Moribus scripturus, ut ille de Felicitate quædam præmisit, differens definiēſque Beatitudinē: sic eius præuertit, absoluitque noster definitionem. Cūque Philosophus duplici propoſita Beatitudine, illam veram beatitudinē esse declarasset, qua similes Dei sese mortales reddunt: hoc Vates diuinius apertius, ut maior, nec terrestris, sed cælestis Philosophus egit. Primumque Aristoteles dixit, Παντα τὸ ἀγαθὸν ἐπιεραται, Omnia bonum appetere. Et in Politicis, Τὸ γὰρ εἶναι δοκίμους ἀγαθὸν ἕρην πάντα ἀρδύσει πάντες. Omnes omnia facere causa eius quod bonum videatur. In vltimis quoque verbis, Ἀπαντα γὰρ ὡς ἐπέειν ἐπέειν ἕρην αἰρήματα πλὴν τῆς εὐδαιμονίας, τέλος γὰρ αὐτῆς. Omnia fermè alterius causa boni nos eligere, præter Felicitatem, & Beatitudinē, quæ finis sit. Postremò resoluit quæ sit Felicitas vera, vulgo, multisque philosophis, secum dissentientibus: Beata inquit, vita videtur, secundum virtutem. Itēque βίος μὲν ἀεὶς ὁ μετ' ἀρετῆς κεχρηγμένος ὅτι τοσούτων, ὡς μετέχιν τῆς κατ' ἀρετὴν ἀρετῆων. Vitam optimā esse, quæ cum virtutē traducitur, laudabilibus actionibus insignis: Perfectissimam verò atque eminentissimam virtutis actionem esse, quæ sit ἡ κατ' ἀρετῆς, secundum sapientiam. Viuere sapienter, agere secundum sapientiam. Sapientiam enim inquit, θεωμοσας ἡδονὰς ἔχην, καθαρότητα καὶ τὸ βελόαιω: voluptates puritate, ac perpetuitate admirabiles habere. Quæ sit porro Sapiētia, & vbi maximè sita, absoluit postremò dicens, eundem esse sapientem, beatum, θεοφιλέτατον, Deo charissimum, gratissimū: Quem Deus charissimè diligit: Diligat autem propter sapientiam, suiſque similitudinem. Quoniam igitur qui sanctè, sapienterque viuunt, similes Dei sunt: hæc autem similitudo facit eos Deo charissimos, atque gratissimos, ut idem constanter asserit. Id verò est Beatitudo, in qua sunt mirabiles, perennēsque, ut idem testatur, non fugaces autem, corruptibilēsque voluptates. Hoc habens exploratum vetustissimus, ac maximus Vates, à quo fontes omnis sapientia fluxerunt ad Græcos, aliāsque gentes, primum præposuit quod omnes appetunt, nempe Beatitudinem. Inde quale sit hoc ipsum demonstraui. Eundem porro paulo ante monstrauerat Aristoteles, quem beatum declarare decreuerat, ὁ κατ' ἀρετὴν ἐνεργῶν καὶ τὸν θεοφιλέτατον, καὶ ἀκατάλυτος ἀρετῆς. Qui secundum animum, non secundum corpus viuat, habeatque mentem optimè affectam. Itēque in Politicis absolvens de beata vita sermonem, Ecce igitur, inquit, vnicuique tantum beatitudinis, quantum virtutis, & sapientia: & quantum virtutibus his vita ducitur, non diuitiis bonis; corporis sit nobis in confesso, ipsum Deum pro testimonio, & exemplo habentibus, qui felix, beatūſque sit propriis, non alienis bonis. Constat igitur eandem esse beatitudinis rationē, & quam Philosophus ex consideratione natura, & quam diuinus Vates ex oraculo cælesti docebat. Est enim quod proponit Pro-

Deus, propriis, non alienis bonis, est felix.

Hoc duntaxat in caelo, cum deficiat animus, nihil amplius habuerit quod concupiscat. Nunquam autem defuerit quod augeat, nisi cum Deus effectus, quod sacrae littere promittunt, nihil erit amplius desideris eius occurrere. Hanc igitur potissimum psalmus beatitudinem respexit: sed & illa predicavit, quae percipitur in terris, ut Aristoteles retulit, ex optimis actionibus, vitaeque iuste, pieque ducenda. De qua & ipse Aristoteles, & Tullius de Finibus bonorum & malorum: & in Tusculanis. Haec autem est praeparatio ad veram, aeternamque beatitudinem. Vtraque iustitiae fructus, & pietatis. Quibus igitur constat, quibusque parari possit beatitudo, psalmus is iure diuinae istius philosophiae principium, & caput, edocet.

Qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiae non sedet.] Principium beatitudinis, sapientiae, sanctitatis, Separari a commercio improborum. Non haec quidem perfecta beatitudo, sed exordium, gradus primus. hinc ad illam animi puritatem, integritatem, haec occasio quaerendae sapientiae, Non audire voces sceleratas, non interesse colloquii, & factis improbilissimis. Sed primum circa voces insistamus. Quos Sept. interpretes Graece dixerunt ἀσεβεις, impios, Hebraice רשעים reshaim, passim quidem vocantur.

Impij.

impij in sacris litteris, Magistri Hebraeorum vim linguae suae, proprietatemque apprimè calentes, (ad eos enim cum de vocibus differitur, refugiendum est, paucos autem sensus velut ille aurum ex stercore feligentes, caetera nos illis relinquere conuenit) designari dicunt hac voce, cupidos, inhiantes ad opes, bonaque corporis, & ad haec omne studium transferentes.

Rabi David.

Hoc significatum ex aliis locis comprobantes: de quibus Rabi David: Reshaim, inquit, sunt cupidi, concitati, solliciti, infatigabiles possidendi diuitias, & opes, suas libidines satiandi in hoc mundo, libidinibus inflammati, furentes, omniaque rabiè appetentes. Qui nihil inter bonum, malumque putantes interesse, furantur, diripiunt, interficiunt, ut opibus, quas avidissimè persequuntur, potiantur. Est enim significatus vocis huius חממה hacharada, motus, instabilitas, auuiditas, discursatio, sedulitas, ut probant testimonia. Propter hanc causam, inquit,

Consilium.

Consilium impiorum dixit: adiunxitque ad hoc ambulationem, quoniam hi hortantur, incitant mortales, ut se audiant consulentes. Salubria verò consulere videntur, ut opes coaceruent, ut genio indulgeant. Haec ille. Similia fermè scripserat prior Auen Esra, quem videtur posterioris expressisse. Reshaim, inquit, ut ego videor, sunt qui non permanent in vna eademque sententia, fluctuat eorum mens, ut procella, nescit quiescere, ut declarat exempla.

Dum consulunt alios Aue Esra.

ut quod dixit Salomò, Impius facit opus instabile. Huic rectè consilium, & ambulationem adiunxit. Ad noua enim consilia capienda inuitant, ineundamque viam quam nesciunt. Ex his Hebraeorum expositionibus claret, quos Sept. transtulerunt ἀσεβεις, impios, designare flagitiosos, sacra profanaque miscentes, libidinibus effrenatis omnia vastates, populantes, de futuris post hanc vitam nullam opinionem habentes. Reshaim sunt, qualem describit Catilinam Marcus inquietum, instabilem propter varias cupiditates, ac libidines. Eos ad vnguem, amissimisque describit, repraesentat Salomò his verbis, ut intelligas huius psalmi verum sensum: Dixerunt impij cogitantes apud se non rectè: Exiguam & cum taedio est tempus vitae nostrae, & non est refrigerium in fine hominis, & non est qui agnitus sit reuersus ab inferis. Quia ex nihilo nati sumus, & post hoc erimus taquam non fuerimus. Quoniam fumus afflatus est in naribus nostris, & sermo scintillae ad commouendum cor nostrum. Quia extinctus cinis erit corpus nostrum, & spiritus diffundetur tanquam molis aer. Venite ergo, & fruamur bonis, quae sunt, & vtamur creatura tanquam in iuuentute celeriter. Vno pretioso & vnguentis nos impleamus, & non praetereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis antequam marcescant: nullum pratum sit, quod non pertransseat luxuria nostra. Nemo vestrum exors sit luxuriae nostrae. Vbi que relinquamus signa laetitiae, quoniam haec est pars nostra, & haec est fors nostra. Opprimamus pauperem iustum, & non parcamus viduae, nec veterano, nec vereamur canos multi temporis. Haec, & multa alia, quibus describit impios Salomò. Cuius sermonem; etsi prolixior, hic protuli, quoniam ex hac descriptione intelligitur vera super hac voce magistrorum Hebraeorum docere, & hac Salomonis descriptione, summa huius primi psalmi continetur. Impios igitur dixit omnis iustitiae profanatores, pieratis, legumque contemptores, nullam spem de rebus caelestibus habentes, animam vnà cum corpore interire fatentes. Hac opinione concepta scelerata, nefanda semper loquuntur: post hanc vitam non grauiorem sententiam, non poenas expectantes, nullis sceleribus parcunt: rapiunt si possunt, interficiunt, insidias moliuntur. Omnes ad voluptates, curamque corporis cogitationes conuertunt. Hoc igitur rectè videmus dixisse, beatos eos psalmum, qui per consilia, tam improborum non incedant. Haec consilia paulo autè Salomò expressit.

Sap. 2. a.

Impudenter mentientes.

A expressit. Quod pessimè, & praeposterè de rebus humanis sentientes, nullaque iustitiae, ac probitati praemia proposita esse dicentes, inuitant, cohortantur ad voluptates, ad gaudia corporis, ad profanandas leges. Consulunt igitur, Venite ergo, & fruamur praesentibus bonis. Quicumque ad haec consilia, ad has incultas voces, aures obdiderit, aut auuiditas contempserit, Beatum vocat diuinus Vates. Nam cum etiam vitae praesentis beatitudinem philosophi in actionibus iustis, recteque factis constituerint, quae veritas ab his potest esse, qui nos ad gaudendum inuitantes, vitae probitatem dissuadent? Sed illa maiora bona, quae praemium pietatis iustitiaeque fore, sapientissimi quique senserunt. Nam iustos in insulas beatas, ut nostrae litterae, in Paradisum ducentes, felices ad omne tempus fore canebant, nonne propter voluptates corporeas illi tollunt, amandant? Quocirca Salomò idem in descriptione impiorum adiecit, quod iustos persequuntur, insectantur, velut consiliis eorum aduersantes, omninoque contraria proponentes. Ad alia, ut illi praedicant, eundem esse animi atque corporis interitum, sic iustos in contrarium, ut ait idem Salomò, καὶ μαχεῖται τὰ ἔσχατα δικαίων. Extrema iustorum dicit fore beata. Nam Latine non rectè habet, Et praefert nouissima iustorum. Hanc vocem impij audire non possunt. Eos igitur redarguens, ad postremum idem Salomò absoluit super eis sermonem. Haec, ait, per summum errorem cogitauerunt. Excacauit enim eos malitia illorum, & non cognouerunt mysteria Dei. ἐδὲ μωδὸν ἠλπίσαν ὁσίοτητος, ἔδ' ἐκεῖνον ἄνευ ψυχῶν ἀμάμων. Neque sperauerunt mercedem, praemiumque probitatis, neque diiudicauerunt praemium quod paratum est animis rectis, atque incorruptis. Quoniam Deus condidit hominem ad immortalitatem, & imaginem proprietatis suae dedit illi. Haec Salomò, quasi philosophiam genitoris interpretans: si modò psalmus is est David, ut par est. Quoniam igitur beatitudinis acquirendae, vel corporeae, vel aeternae ratio, viaque non est, etiam philosophis testibus, quam impij proponunt, sed potius euersio beatitudinis est eorum sermo, atque vitae iure contulit inter se beatos, & impios. Viam, qua peruenitur ad beatitudinem, non esse eam, quam vel tendunt, vel demonstrant impij, potius ferre ad taratarum, ad barathrum, ruinam.

Iustorum verba, contraria impiorum consilium. Sap. 2. id.

Hac iter Elysiuum nobis, at Lena malorum Exercent poenas, & ad impia Tartara mittit. Hoc verum esse probatur innumeris exemplis: probatur etiam testimoniis profanae philosophiae, quae beatitudinem corporis constituit in rectè, iusteque factis, multò magis aeternam. Denique illi ipsi impij sentiunt, fatentur, cum ad ruinam ventum est, voces lachrymales edentes, & errores aetatis actae recitantes. Declarat etiam idem Salomò quale sit consilium impiorum in prouerbiis: Fili mi, si te laetauerint (nempe blanditi fuerint) peccatores, ne acquiescas eis. Si dixerint, Veni nobiscum, insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra infontem, frustra: Deglutiamus eum sicut infernus viuentem, & integrum, quasi descendentem in lacum: Omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domos nostras spoliis: Sortem mitte nobiscum: Marfupium sit vnum omnium nostrum. Fili mi, ne ambules cum eis. Prohibe pedem tuum a semitis eorum. Pedes enim illorum ad malum currunt, & cfestinant, ut effundant sanguinem. Ipsi quoque contra suum sanguinem insidiantur, & moliuntur fraudes contra animas suas. Haec, & alia Salomò: quibus declaratur, quale sit consilium impiorum, & quid incedere in eorum consilio. Nam quos dixit Hieronymus peccatores in sua translatione. Sept. dixerunt ἀσεβεις impij Μη σε πλάησωσιν ἄνδρες ἀσεβεις Adest praeclearum Aristotelis testimonium. Nam ex descriptione Hebraeorum quinae sint reshaim, apparet eos esse, quos idem Philosophus vocat μαχηδεις ἀσεβεις sceleratos, intemperantes, conueniensque cum Hebraeis, & hac caelesti philosophia, sic scribit: Tumultuat, inquit, animus sceleratorum, nunc propter improbitatem dolens, quod abstineat nonnullis, nunc gaudens. Et modò fertur huc, modò velut discerptus, ac diuisus illuc. Quod si fieri non potest, ut simul doleamus, atque gaudeamus, inciditque in mœrorem, quia gauisus est, nollitque ea sibi iucunda esse, implenturque improbi poenitentia: nec amicum in se affecti sunt, quia nihil habent amore dignum. ἐὶ δὴ τὸ ἔπος ἔχων, λίσσεται ἀδελφῶν: φωνητέον τὴν μαχηδεια διατρία, μὲθωσὲ πρὸς αὐτὸν ἐπιεικῆ εἶναι. Quod si ita esse, vehementer est miserabile: conandum totis viribus, ut improbitatem fugias, probitatem, modestiamque suscipias. Sic enim fiet, ut tuimet beneuolens sis, & caeteris amicus. Ex antiquissima sacrarum litterarum, psalmorumque sapientia videntur illa Stoicorum manasse, quae Marcus in Tusculanis de felicitate, & infelicitate: illam in actionibus iustis, hanc in peccatis libidinibusque statuentium.

Ambulare Stare.

Et in via peccatorum non stetit.] Ut tres sunt corporis qualitates, Ambulare, Stare, Sedere: A A iij

Sedere. sic tria genera posuit improborum, Impios, Peccatores, Derisores. Videbimus ubique more esse sacrarum scripturarum, ut crebris utantur *παλιλογίας*, quoties idem diuersis nominibus ad exaggerationem, declarationemque pleniorum significatur. Idem igitur est Ambulare in consilio impiorum, atque stare in via peccatorum. Quamquam Graeci putant (quod etiam arripere) principium maiorum, primam mali labem esse, Consilium audire, atque ingredi, iter arripere: proximum stare, permanere. Haud displicet nonnullos Hebraeos peccato tribuisse stare, quod consuetudo peccandi detineat, in altera natura versa confirmet, saepe non medicabilis, nullis monitis auerreda: principiumque esse non ingredi viam, primis abstinere colloquiis, factisque: minore enim difficultate tollitur, quod radicibus altis non solidatur. Proximam esse, si nos casus in laqueos praecipites dedit, repente refugere, ne morbus inualescat.

*Improuisum asprum veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidisque repente refugit,
Attollentem iras, & carula colla tumentem.*

Via. Viamque hoc loco non ambulationem, sed consuetudinem peccandi designare sentiunt Hebraei. Atque semper orationem crescere: primum esse Ambulare, inde Stare, postremo Insistere, Sedere: Alterumque ex altero nasci ait Rabi Salomon. Quod stes, maneat in via: peccatorum causam fuisse, quoniam ambulasti: quod in cathedra sedes, quoniam manere coepisti. Nec te cum lapsus esses, erigere voluisti, perseverans habitum, sessionemque fecisti. Semperque posterius grauius esse priore. Summoque artificio carmen contexi, pro consuetudine humanorum delictorum. Quorum maxima ex parte sit origo, versari cum improbis, audire sceleratos, aures inquinatis eorum sermonibus praebere. Exinde consuetudinem fieri, postremo nos immorari, vix ut sit reditus ad primum statum, Philosophumque diuinum monere, ut priora fugias. Et quoniam (ut inquit ille) cuiusvis est errare, solius insipientis in errore persistere, docere Vatem caelestem, ut lapsus abstinas, longiusue procedas. Ne prauitas radices sumat. Haec per humanam gentem versari. Beatos autem esse, qui prima pericula vitent: Proximam beatos, qui lapsi surgant. Quod ergo Septuaginta dixerunt *εστη*, stetit: melius iuxta Hebraicum *מָדַד* madad, permanfit, constitit: Et in via peccatorum non constitit, fixusque manebat. Adit, vidit periculum, fugiit, commercium eorum quando se dedit, auersus refugit. Quod autem ait:

Stare. Et in cathedra.] Iam vulgatum est, omnibusque perspectum, pro pestilentia (quamquam Graecum est *λοιμωσ* pestilentiarum) Hebraice ecce *לזים* lezim, quod ad omnibus scitur derisores designare: idque in suo psalterio ex Hebraica veritate transtulit Hieronymus. Retulit Nicolaus, vnanimitate omnes hodierni tralatores. Nec alienam Sept. transtulerunt pestilentias, ut est Graece, qui Hebraice Lezim derisores: Nam Latini quoque Pestes, & Scelera, dicunt pestilentes, sceleratos. Ut autem vim vocis, quam posuerunt Sept. agnoscas esse vim significatumque vocis Hebraicae, audias interpretes Hebraeorum, quibus in explicandis nominibus omnis fides adhibenda, quam rara, cum sensus interiores euoluunt, Lezim inquit Rabi David, sunt fraudulentus, & callidus, quibus mala mens, malus animus: arrogantes, obloquentes, detrahentesque hominibus. Calumniam, momentum, dedecusque, infligentes, abdita detegentes, idque proprie est otiosorum in angulis sedentium. Propterea dixit, in cathedra, sede, habitatione derisorum, non sedit. Haec Hebraeus. His apparet tum proprietate sensusque vocis derisorum, quid ponderis habeat, quid ei subit: tum optimam Sept. eos dixisse *לזים*, pestes, pestilentias, ut quorum sermo pestilens labefaciat, noceat, virus offundat, vastitas urbium, pestis acerba ciuitatum. At priores, quos dixi, reshaim, impios, erant qui Deo, diuinisque, atque immortalitati animorum detrahebant homines ad voluptates, illecebrasque corporis, ad rapinas, ad cedentes bonorum inuitabant. Peccatores autem, & pestes postea nominauit, eorumque commercium fugiendum docuit, qui linguae suae venena in homines fundant. Obstructionibus gaudent, suffurant, obganniunt, nihil habentes quod agant, duntaxat in maledicendo, hunc atque illum deridendo, otiosa, vana, impiaque loquendo versantur. Horum ego magnam vim magnis in urbibus vidi, propter otium. Propterea tribuit his cathedram, sedem, moram. Sedent enim otiose, impieque nugantes. Priores igitur otiosa, vana, cito peritura persequantur, agebant: posteriores loquuntur. Illorum in factis vanitas, horum dictis: sed neutrum sine alterutro. Magna igitur virtutis, probitatis vastitas, hos audire, cum his sedere, versari. Fugendi, auersandi, execrandi. Beatus qui pestes has declinauerit. Quadrat igitur magis ad vocem Hebraicam; sensumque Hebraeorum; ut hi vocentur pestilentiae, pestes, quam derisores. Neque enim omnia mala intelligas sub hac voce, quae sub Hebraica lezim

pestilentia. lezim. Et in cathedra.] Iam vulgatum est, omnibusque perspectum, pro pestilentia (quamquam Graecum est *λοιμωσ* pestilentiarum) Hebraice ecce *לזים* lezim, quod ad omnibus scitur derisores designare: idque in suo psalterio ex Hebraica veritate transtulit Hieronymus. Retulit Nicolaus, vnanimitate omnes hodierni tralatores. Nec alienam Sept. transtulerunt pestilentias, ut est Graece, qui Hebraice Lezim derisores: Nam Latini quoque Pestes, & Scelera, dicunt pestilentes, sceleratos. Ut autem vim vocis, quam posuerunt Sept. agnoscas esse vim significatumque vocis Hebraicae, audias interpretes Hebraeorum, quibus in explicandis nominibus omnis fides adhibenda, quam rara, cum sensus interiores euoluunt, Lezim inquit Rabi David, sunt fraudulentus, & callidus, quibus mala mens, malus animus: arrogantes, obloquentes, detrahentesque hominibus. Calumniam, momentum, dedecusque, infligentes, abdita detegentes, idque proprie est otiosorum in angulis sedentium. Propterea dixit, in cathedra, sede, habitatione derisorum, non sedit. Haec Hebraeus. His apparet tum proprietate sensusque vocis derisorum, quid ponderis habeat, quid ei subit: tum optimam Sept. eos dixisse *לזים*, pestes, pestilentias, ut quorum sermo pestilens labefaciat, noceat, virus offundat, vastitas urbium, pestis acerba ciuitatum. At priores, quos dixi, reshaim, impios, erant qui Deo, diuinisque, atque immortalitati animorum detrahebant homines ad voluptates, illecebrasque corporis, ad rapinas, ad cedentes bonorum inuitabant. Peccatores autem, & pestes postea nominauit, eorumque commercium fugiendum docuit, qui linguae suae venena in homines fundant. Obstructionibus gaudent, suffurant, obganniunt, nihil habentes quod agant, duntaxat in maledicendo, hunc atque illum deridendo, otiosa, vana, impiaque loquendo versantur. Horum ego magnam vim magnis in urbibus vidi, propter otium. Propterea tribuit his cathedram, sedem, moram. Sedent enim otiose, impieque nugantes. Priores igitur otiosa, vana, cito peritura persequantur, agebant: posteriores loquuntur. Illorum in factis vanitas, horum dictis: sed neutrum sine alterutro. Magna igitur virtutis, probitatis vastitas, hos audire, cum his sedere, versari. Fugendi, auersandi, execrandi. Beatus qui pestes has declinauerit. Quadrat igitur magis ad vocem Hebraicam; sensumque Hebraeorum; ut hi vocentur pestilentiae, pestes, quam derisores. Neque enim omnia mala intelligas sub hac voce, quae sub Hebraica lezim

Aleziim declarantur. Graeca vero adamusim eos designat. Hi Graece alio nomine dicuntur *ιδόλοισι, θανατηφόροι*. Etiam vero Auen Esra, prior quam Rabi David interpretatus est lezim eosdem ipsos, nempe sycophantas, occultorum proditores. Quae latent, in aures hominum inuulgantes, criminales, delatores, fuffrones, & (ut ego magis reor) pietatis, religionisque derisores, contemptoresque Deorum: si quid pie fiat in terris irridentes, ioco, ludibrio res sacras habentes. Bene igitur cum impiis adnumerantur. Dicendum igitur iuxta Graecum, Et in cathedra pestilentiarum non sedit. Et pro cathedra Hebraice est *שֵׁבַע* moshab, sede, statione, mansione: ut dicat, & in statione, mansione, situ pestilentiarum non sedit, non habitauit. Eoque clarius, & rectius pro cathedra dixerunt Aquilas, & Theodotio interpretes post Septua. *συνέδριον*, confessum, consistorium, Duplexque subest sensus, vel Non habitauit, confedit, consuetudinem cum derisoribus, sycophantis, proditoribus, pietatis irrisoribus non habuit, ut Hebraeis placet: vel Cathedra iuxta Graecos est doctrina, non attendit eorum doctrinam. Inter vtrumque non distat multum, Videtur autem hoc sacrarum litterarum documentum, quale illud Pythagorae, Hirundinem sub recto ne nutrito. Docet enim loquaces fugiendos. Nam ut idem ait Salomon, In multiloquio non deest peccatum. Eos cum pulchre vocassent interpretes Graeci, pestilentias, bene eos exponunt Graeci qui caeteros venenatis sermonibus corrumpant, quicquid sperant homines de rebus caelestibus, irridentes.

B Sed in lege domini voluntas eius: & in lege eius meditabitur die, ac nocte.

M I R o philosophiae concentu textitur carmen. Principium enim virtutis, ac beatitudinis, quae fructus hic & in posterum virtutis est, ut assuescamus vitare commercium improborum. Corruptunt enim bonos *δουλοσιν κακησιν*, consuetudines malorum, ut ait ille. Is primus labor, conatus primus. Refertur autem hoc carmine, ut aiunt Graeci, quod praecipit Deus in lege Moysi: Et erunt verba legis huius semper in ore tuo, & meditaberis in eis, sedens, surgens, recubans in lecto, alligabisque manibus tuis, semperque ante oculos tuos versabuntur. Quis autem fructus ex his consequatur, postea David docebit. Sciendum est igitur legem Hebraice dici thora à verbo *תורה* docendi, quasi doctrina, ex qua philosophia, in qua Vates diuinus doceat nos meditari noctesque, diesque. Atque ut Hebraei ferunt, de illo sermo est, qui contemptis vanitatibus mundi huius, auersusque peccatores, & flagitiosos, qui se totis libidinibus dediderunt, omnem voluntatem, curamque ad philosophiam diuinam contulit, omnes hic cogitationes dispensat, versans diurna, nocturnaque manu diuinam philosophiam. Eoque recte monet Rabi Salomon superiora omnia, quae praemonstrauit cauenda, spectare ad exitum huius diuinae philosophiae. Nec aliud agere derisores, & impios illos, quam ut doctrina sacra contemnatur, pro falsa, fabulosaque habeatur. Nolunt enim stare quae flagitiis eorum aduersantur. Duæ sunt vitæ, altera plena turpissimum actionum, dedecoris, feritatis: altera factis praclaris, viuis, laudatis, ad conseruationem generis humani spectantibus. Propterea haec laudantur, illa vituperantur. Et quoniam multae nos circumstant tenebrae, multa inuitamenta ad peccandum, partimque iudicij nostri fragilitas, naturaeque imbecillitas, partim societas malorum, quorum commercium, difficile vitare est, cogunt delinquere, certe qui minus peccare voluerit, qui maiore in lumine versari, & tanquam in speculam ascendere, vnde res omnes humanas contempletur, is adeat diuinam philosophiam, non semel legisse contentus, sed quantum potest operam impendat. Is portus, haec à malis tranquillitas. Sciendum tamen, IN LEGE DOMINI VOLUNTAS eius: duos habere sensus: aut ad contemplandum, meditandumque in lege eius, praecipis, librisque sacris voluendis: aut potius obseruandis, ut hic noctesque, diesque, insistant affixus, ut probitas facilis sibi reddita, transeat in naturam. Diximus enim huc librum Psalmorum, esse quasi librum Moralis philosophiae. Ea dicitur Graece *ηθικη*, Ethica, à moribus, à consuetudine. Virtutes autem quae docentur in ethica, isque finis libri, sunt ex frequentatis actibus. Hoc quoque diuinus Vates ait, Omnes virtutes possederit, qui legem Dei obseruauerit. Obseruatio, sunt illae virtutes ab omnibus tãtopere laudatæ. Has assequeris si dies, ac noctes parere legi Dei didiceris. Nascetur in te moralis philosophia, longè quidem purior, atque excellentior, quam quae traditur libris philosophorum. Fies igitur apprime philosophus, (nam philosophia proprie moralis est) si sacros libros sepius lectitaueris, multo magis, si sa-

pious obseruaueris, quæ legis. Hoc postremum Psalmus requirit. Est autem lex tum Na-
turalis, tum Diuina, tum Mosaica, particularisque hominum leges. Mosaica etiam diui-
næ nomen, quoniam diuinitus lata. Naturalis quoque, diuina, quod natura diuinus ordo,
Ratio recta summi Iouis. Nam suum cuique tribuere, diligere, neminem violare, bene-
ficia conferre, originem primam diuinitus habent. Sunt primæ naturæ diuinæ proprie-
tates, ab eo ad homines, in omnemque mundum profectæ. Possit igitur velut Hebræus
spectasse diuinus. Vates legem Mosaicam, in quam dicat omnibus curis incumbendum:
sed cum in lege Mosis contineatur lex naturalis, Ceremonias verò, ritusque illius gen-
tis priuatos, etiam sanctissimi illorum, ipsèque Deus contempserit, paruique fecit, ad hanc
præcipue spectasse Psalmus verisimile est. Continetur autem in lege Mosis, vt diligas
Deum ex toto corde, diligas proximum, Iustitiam serues, neminem, nec factis, nec dictis
dehonestes, offendas. Hoc caput legis Mosaicæ, cætera pro vmbri, pro leuissimis, etiam
ad maioribus eorū habentur. Illam igitur psalmus naturæ legem spectasse par est, quæ cun-
ctis generatim gentibus lata, cum conderentur, cum spiritu Dei afflarentur, fuit, vt Deum
colas, proximum diligas. In his enim duobus præceptis, vt Veritas ipsa dixit, vniuersa Lex
pendet, & Prophetæ. Hæc lex, vt dixi, naturalis est: ingenuit eam, impressitque natura no-
bis. Hac à brutis distamus, quæ nec religionem, Deumque norunt, nec inuicem se amo-
re, nisi qua conseruatio generis eorum pertinet, prosequuntur. Vniuersa quoque de mo-
ribus philosophia, duobus his capitibus sustinetur, huc sese tandem reuoluit. Si duobus his
vniuersim cuncti obtemperarent, beatum esset humanum genus, assequeretur quod in E
frontem psalmus præfixit. Nec vsquam seu temporaria, seu sempiterna beatitudo est, quam
duobus his. Maximè verò legem hanc respexisse diuinum Vatem inde perspicias, quo-
niam duo posuit infelicitium hominum genera: alterum aduersum pietati, reshaim vel imp-
pij, alterum humanitati, Lezim contemptores, serpentinis linguis virus, pestemque af-
flantes, malefici, crudeles. Beatus est ergo qui cum ab his dissentire statuisset, totum se
pietati humanitati que dedit, que dicuntur in sacris litteris, Amor Dei, & proximi. Hæc vs-
que meditat, hic omnem insumit ætatem, quomodo Deum colat, proximum diligat:
in his perfectè philosophus euadat, vt pius sit, tum comitati, benignitati, indulgentiæ stu-
deat. Nec aliud Plato, atque Aristoteles, præcipue philosophi respondebunt, si percuncteris
ex eis, quænam vera sit beatitudo, quam Deum colere, iustitiâ, societatemque humani generis
conseruare. Hæc igitur est lex eius. Nec, vt ait Tullius, licet à natura leges, & iura seiunge-
re: nec naturam à voluntate, ac ratione diuina. Lex igitur Latinis dicitur à legendo, quod
legat, eligat, seiungat, diiudicet faciendâ, & nõ faciendâ: Græcè vero νόμος, νόμος τῆς νόμιμον, quod
vnicuique quod suum est, distribuat. Hebraice תורה thora quod doceat, monstrétque
viam. Latinis delectum, Græcis æquitatem, Hebræis documenta, nomine legis attenden-
tibus. Marcus igitur Tullius hanc diuinam vocem edidit de lege vera. Non tum denique
incipit lex esse, cum scripta est, sed tum cum orta est. Orta autem simul est cum mente
diuina. Quamobrem lex vera, atque princeps, apta ad iubendum, & ad vetandum, ratio
est recta summi Iouis. Ergo vt illa diuina mens, summa lex est. Vides vt legem dicat diui-
nam mentem. Item paulò pòst: Ergo est lex, iustorum, iniustorumque distinctio, ad illam
antiquissimam, & rerum omnium principem expressa naturam, ad quam leges hominum
diriguntur. En princeps omnium, & antiquissima natura, nempe diuina, quæ cum sit lex
summa principisque, ad eam particulares omnium hominum leges diriguntur, propterea bea-
tus est, qui in hac suprema lege meditat, seseque exercet. Nam & idem Tullius: Qui-
bus illustratus sapientia duce, bonum virum, & ob eam ipsam causam cernat se beatum
fore. Facit igitur lex diuina bonum virum propterea beatum. Quod ergo repetit, E T
IN LEGE eius meditabitur: consuetudo linguæ est, vt monent Hebræi, quod paulo antè
docuimus, creberrimis vti ἐπιμαρτυροῦν, παλιλλογίας, quoties idem diuersis nominibus incul-
camus, exaggeramusque. Verbum autem Meditandi cum sit Hebræis, linguæ, & cordis,
quemadmodum item Græcis μελέτην, nunc cordis esse, testantur, iuxta illud, Et medita-
tio cordis mei in conspectu tuo semper. Linguæ est interdum, vt, Et lingua mea medita-
bitur iustitiam tuam. Cordis igitur meditationem, continentemque cogitationem resp-
icit, exacuere aciem ingenij ad legem Dei. Cuius erit fructus, quod consuetudinem, ha-
bitumque sapientiæ, & probitatis assequeris: perspicies, exploratumque habebis, nihil agen-
dum aliud. Hinc autem beatitudinem. Possit etiam esse sensus de sermone. Nam semper
loqui de rebus æternis occasio est, vt eas concupiscas, terrena despicias.

Et erit

A Et erit tanquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum;
quod fructum suum dabit in tempore suo.

V O D ad voces primùm attinet, lignum Hebraica loquendi consuetudine dicitur ar-
bor, nec aliud est nomen Hebræis, quod significant arborem: vt Lignum vitæ in Pa-
radiso, arbor vitæ: Lignum scientiæ boni & mali, arbor cuius fructus vetiti cõtra im-
perium degustati, pandebant oculos. Et illud Salomonis de Sapientia, Lignum vitæ est qui
apprehenderint eam. Arbor vitalis, Decursus item aquarum, Hebraicè, תַּלְמַח pelagim, in-
de Græcum, Latinumque Pelagus dicitur à palag; scindere, cum flumen in multas partes
abruptum, rapidumque scinditur. Hæ scissiones, & scaturigines, & latus impetus, vocantur
Hebraicè Pelagim, vt quas Padus Adriæ propinquans ad mœnia Ferrariæ scindit, tres pul-
cherrimos amnes efficiens: videbisque pro ripis, hinc, atque hinc populos, aliisque arbores floré-
tes, vt iure fuerit hoc exêplo Vates delectatus. Sæpe sacri scriptores id genus exêplis vtun-
tur. Idem vsurpauit Hieremias iustum, piūque esse velut arborem, secus perennes amnes sur-
gentem, quæ non timebit cum venerit æstus. Riuiolos dixit Hieron. eodè sensu. Quod item
Aguas nomine multitudinis dixit, Hebraismus est. Nunquam Hebraicè aqua est numero
vnico תַּלְמַח Maim, quasi resonantes, Et littora plangunt. Possit autem esse iuxta quosdam
Hebræos, cum dixit, Quod plantatum est secus decursus, de his arboribus maximè dictum,
quæ velut Paradisus illa Dei, & velut Mesopotamia, inter duos, hinc, atque hinc profluen-
tes amnes, florescunt. Quales multæ quas efficit Padus insulæ, vt quæ Paradisus est ducis
Ferrariæ, quam diuisus Cælo gratissimus amnis, alluit vtrinque, & nemus frondescit opa-
cum. Talis, inquit sacra litteræ, iustus erit. Hieron. dixit transplantatum, eodè sensu. Fru-
ctum suum, & Secus aquas, esse, quidve hac tralatione significetur, Græci interpretantur,
quod is qui perenniter diuinis lectionibus, meditationibusque vacat, velut ab his irrigatus
semper proferet fructum, ipsas videlicet virtutes, florens, virensque instar arboris ad flu-
uium virentis. Sic folia spem salutis æternæ, nunquam decidere. Iure autem diuinam
philosophiam comparatã vberimis aquis, quod irriget augetque animum. Sic Christum
doctrinam suam, vberissimas aquas vocasse: Si quis sitiret, veniret ad ipsum, biberetque. Et,
qui crederet in ipsum, fluuios aquæ viuæ de pectore eius manaturos. Et illud: Qui biberit
ex aqua, quam ego dabo, non sitiet in æternum. Futuros autem beatos huiusmodi, quo-
niam vt idem psalmus ait, A domino gressus hominis dirigetur, & viam eius volet val-
de. Itémque Apostolus, Diligentibus Deum, Deus ipse omnia cooperatur ad bonum.
Græcorum quidem is sensus quo declaratur, ex aliis locis metaphora plantarum viren-
tium. Hebræorum sunt, qui virum iustum cõparatum arboribus perenniter à fluminibus
irrigatis, quod semper alacer, semper idem sit bonus & iustus, cui nec ex diuitiis, lætitiæ
fiat accessus, nec ex paupertate, virtutis decessus. Irrigatus alacerque aliunde, gaudiis di-
uinis imbutus, fortis constansque, sui similis semper. Idem atque superior sensus. Multas
igitur ab Hebræis, Græcisque habes in hac metaphora causas, cur iustus, atque is qui diuinæ
C philosophiæ vacat, sit velut arbor perenniter virens. Quod virtutes omnes assequetur, qua-
rum possessio est beatitudo. Assequetur fortitudinem contra fortunam, casusque aduersos,
quibus humana vita redundat. Hos ille itaque contemnet, vt rideat, nauci faciat. Maxima
pars felicitatis, doloribus carere, quos aduersi casus apportant. Ad hæc suppetat alia bona,
quorum genitrix est Iustitia, Temperantia. Iustus enim vt palma florebit, sic vt cedrus Li-
bani crescet. His sermonibus, laudibusque virtutis pleni sunt Hebræorum, Græcorum, Lati-
norumque libri. Fructum verò suum, fuerunt qui de stirpe, posteritateque sentirent. Melius
de virtute, quæ fructus sit perpetuæ illius in lege Dei meditationis. Fructus autem virtutis
beatitudo: eaq; duplex tum in hoc corpore, qualis qualis haberi possit: lōge magis in cælo.
Hos duplices fructus proferet, qui philosophiãdo exercendoque animo, curaque suas pro iu-
stitia, pietate dispensando, tempus, ætatemque suam transegit. Ad illud culmen perueniet,
quo sistit (vt vetustissimus Hesiodus, ex his enim fontibus hauriebant, cecinit) virtus,

Αλλ' ἐπεὶ εἰς ἀκρὸν ἦνται
Πῦδι δ' ἠπέρτα πάλαι, χαλεπὸν περ εἶσσι.
Sed cum summa ad culmina ventum est,
Fit facilis, & dulcis quæ fuit aspera quondam.

Hoc mortales omnes confitentur. Communis confessio certis, indubitatisque nititur ex-
perimentis. Vt enim consuetudo peccandi vertitur in naturam, redditque hominem su-

Ceremo-
nia.

Summa le-
gis Mosai-
cæ.

Beatus.

Tullius.
Lex. Lat.

Nōmos. Græc.

תורה. Heb.

Meditari.
Beatus, qui
bonus.

Meditari.

Os infis-
meditabi-
tur sapien-
tiam.

Lignum sci-
entiæ boni &
mali.

pelagus

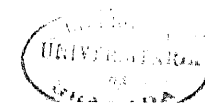
Lucis

Paradisus

Aqua.
Fructus.
Folium.
Fructum
suum daret
quid, iuxta
ta græcos.

Rem 8.
Fructum
suum daret
quid, iuxta
dū Hebræ-
orum sen-
tentiam.

Fructus
meditatio-
nis Christi-
anae, pietatis
fructus, beati-
tudo, vita
presens,
& futu-
ra.

prea nefandum: ita perpetua virtutis exercitatio ad similitudinem Deorum mortales adducit. Hæc beatitudo, is finis. Exercitatio autem, siue meditatio, in lege Dei, cogit odisse peccata, diligere virtutes. Voluptatem quâ peccatores ex malefactis percipiunt, longè aliam atque maiorem ex benefactis hauriet optimus quisque. Quod autem dixit, IN TEMPORE SVO, vt vsus est arborum similitudine, sic per totam metaphoram decurrens, adducit partum, fructumque arborum virentium irrigatarum: vt nullo alio possis exemplo tam facile intelligere quid intersit inter eos qui se vanitatibus libidinibusque, aut se probitati dederunt, quàm arborum. Finge virum sanctum, iustum, pium, Dei colentem, mortales quoad possit iuuantem, velut arborem fructiferam, iucundam, feracem, virentem semper: contra finge sceleratum, arborem quæ visa est quondam florere, comas hinc inde propandens. Ecce arsem paulo post arefacta, aut radicitus euerfa, turpe spectaculum spectantibus fuit. Expectaui, inquit, vt faceret vvas, & fecit labruscas. Venientia igitur vere, nullus est harum arborum flos: appetente autumno, nullus fructus, quod in ipso virore exaruerunt, sibi ipsis succum, alimentumque subdixerunt. Tempus ergo suum in arboribus quidem est Ver, est Autumnus: in hominibus, tum certum quoddam spatium, quo Deus vt fructus feramus, à peccatis auertamur nos expectat: tum vita futura, supremâque dies, cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, omnèique de factis propriis rationem reposcet. Cuius dici etiam psalmus in fine meminit.

Et folium eius non defluet, & omnia quæcunque faciet, prosperabuntur.

ERSAT in metaphora. Totam primum arborem fluminibus propter labentibus riuam, florentem, virentem, vsurpauerat: exin fructum, tempusque partus eius: demum folia, quæ non defluentia sunt argumento, virorem, vitalèque succum arbori subesse. Optimus ille Philosophus, qui nõ modò voluendis libris sacris, sed multò magis obsequendo his quæ præcipiunt, omnem dat operam: legemque attendit, quam Deus ex optima, perfectâque natura sua fudit, sparitque per mundum, pariet pulcherrimos primum fructus: Tum semper virebit, frondefcet, nullis temporibus amittet gratiam, secus quàm impij illi, qui primum florere videbantur, sed tempus erit, cum nec si uctus, nec folia, nec ipsam proutus arborem videbis. Vidi enim impium superexaltatum sicut cedros Dei, & transiit: & ecce non erat. Repetamus rationem fructuum. Fructus Hebræi duobus sensibus exponunt, Auen Esra sapièntiam animæ, quò mens, animulque implebitur sapientia diuina, quo cognoscet creatorem suum, atque opera eius miranda, attendetque res æternas. Alij fructus interpretantur, eolque in tempore, quos singulo quoque tempore profert bonus, ac stus. Nunquã cessans vel exemplis opitium vitæ, vel oratione docere pietatè, sapientiam. Maxima enim vtilitas hauritur videre aliquem sapièter, sanctè, patienterque viuente: sicut maxima detrimenta, qui sceleratè viuendo, sunt alijs improbitatis exempli. Est enim homo animal procliuè ad imitandũ. Fructus igitur sapientis, sunt exempla virtutis, sermones de pietate, probitate, iustitia, quibus abundat vita eius. Hæc oratio semper ab ore illius personat: nunquã non admiratur, effertque sermonibus quotidianis virtutem, pietatem, res æternas: docens in hac vita nihil esse magnopere expetendum: diuitias, formam, & alia quæ dicuntur bona, vanissima esse, & hoc ipsum factis comprobans. Tales si quando in mundo apparuerunt, innumerabiles fructus humanæ vitæ protulerunt. Hunc informat, gignit lex Dei assidue meditata, pensitata. Lex, dico, nõ tam Mosaica, quàm illa quæ dicitur vero nomine, Sapientia, Philosophia, non Platonis, aut Aristotelis: sed vniuersalis sapientia, rerum perfecta, verâque consideratio, iudicium incorruptum, vitæ quotidianæ in omni virtute exercitatio. Expositis igitur fructibus, Folia nõ defluentia fuerunt ex Hebræis qui interpretarentur famâ posteritatis, ac nomè, iuxta id, quod alio in psalmo dicitur, In memoria æterna erit iustus. Hanc siue in hoc sæculo, siue locis cælestibus. Nam bonorũ memoriam semper alit posteritas, nunquam de laudibus eorum conticescent. Grata recurrit eorum & iucunda recordatio. Hæc esse folia non defluentia, dixit Rabi David: Similiter Auen Esra, sapientiam nunquam non florentem, nunquam non virentem, sui semper similem, hanc esse totius vitæ possessionem. Quod etiam Nicolaus gratiæ diuinæ perennitatem, perennorum gratiarum fontem. Verum, vt dixi, perstat in vniuersa felicitis arboris translatione.

Fructus bona arboris.

Folia non defluentia.

Atione. Felix arbor est, qualis ferè quam describit Lactantius.

Hic genus arborem proceram stipite surgens
Non lapsura solo mitia poma gerit.

Felix igitur arbor propter aquæ riuum florens, tum suis temporibus fructus edens, tum foliis nunquam decidentibus: Folia haud vllis labentia ventis Felicitis mali, vt arbor medica. Hæc describitur in psalmo, huic cõparatur, qui leges Dei cogitat assidue, in has noctesque, dièsque incumbit. Tota igitur arboris felicitis descriptio peruenit vsque ad folia.

Et omnia quæcunque faciet prosperabuntur. Hebraicè est, Et quodcunque faciet, prosperabitur, vt Hieronymus quoque interpretatur. Posset etiam intelligi ex Græco εὐδοκίᾳ, prosperabitur. licet possit referri ad nomen neutrum antecedens, Omnia quæ fecerit. Quocirca verbum Prosperabitur, potest referri aut ad ipsas res, quas faciet, aut ad ipsum qui faciet: vel illæ res, operaque prosperabuntur, vel is qui faciet. Quamquam nonnulli Hebræi etiam ad arborem referri posse censent, prosperabitur: vt dicat, Folium illius arboris, quam dico esse iustum, non defluet, eadèque ipsa fructus, ramos, prosperè mittet. Dixerunt autem Septuag. Græcè prosperari εὐδοκίᾳ, bona via incedere, itinere felici tendere. Est enim felicitas, vt Aristoteles docebat, actio, operatio, vita, non otium, segnitieque. Hæc operatio vitæ beatæ dicitur Felix, bonusque successus, Tendere cursum beatum, fortunatum. Via beatâ, prospera, nusquam cespitans, nusquam malis præpedita. Sunt Hebræi qui exponunt, Quæcunque faciet, intelligi diuitias, opes, liberos, honores. Diuitiis comparandis, magistratibus gerendis, filiis procreandis prosperabitur. Hoc à Græcis dicit, εὐπραγία, εὐπραγία, εὐδοκίᾳ. Docet igitur psalmus, testibus Hebræis, felicitatem, prosperitatem, rerum gerendarum successum ex meditando lege nasci. Quicumque fortunatus esse cupiat, etiam in hoc mundo, oportet eum præceptis diuinæ legis obsequi. Quorum nec alius quidem finis, quàm vt homines efficiant beatos. Quicquid malorum scuit, grassatur in terris, procul terris, vltraque Oceanum exularet, si diuinas leges attendentes, his, promptis animis obsequeremur. Potest item prosperitas referri ad res æternas. Eadem enim causâ facit futuram, atque præsentem beatitudinem. Qui nunc voluptatibus libidinibusque se minus dederunt, minus doloribus cruciantur, minus subeunt vitæ discrimina. Quod possident, tametsi paruum, iucundius, felicius possident, quàm quibus latè rura parent, Et quibus mille pascuntur montibus agnæ. Ex hac iucunditate, quia neminem læserunt, iustitiam non violauerunt, Deum toto corde coluerunt, prosperantur ad vitam futuram. Tunc verè beati, fortunati. Superius dixerat eos beatos: paulopost, floridos, perpetui viroris: nunc eadem secunda fortuna semper ventens. Nam vt à Græcis Nicolausque ex diuo Paulo producit, Deus adest, cooperaturque diligentibus se, & piis: id quod vel Euripides, licet poëta profanus, at spiritu compulsus eodem canit:

Τῶν δ' αὖ ποιοῦντι καὶ θεὸς ἐὼλλυμῆσται.
Laborantem coadiuuat ipse Deus.

Is viror perennis, felicitatis inexhausta fecunditas.

Non sic impij, non sic: sed tanquam puluis, quem proiicit ventus à facie terræ.

N psalterio quo nunc omnis, siue Græca, siue Romana vitur Ecclesia, quod ab ipsis Septuag. interpretibus editum fuit, superuacue additur secundò, Non sic. Redundat etiam, A facie terræ. Cum Hebraicè sit, Non sic impij, sed tanquam puluis, quem proiicit ventus. Quemadmodum Hieronymus quoque transtulit. Admonent etiam Græci, in Hexaplo Origenis, non haberi. Idem tamen commodè exponunt, repetitione designari maiorem negationem, qua negantur impij virorem habituri. Et quem iidem Septuag. dixerunt Græcè πῦλον, puluerem, Hebraicè פֹּזֶם, dicitur ab Hebræis propriè designare puluerè palearum, inuolucrum tritici. Eoque ait Auen Esra, animum iusti similari grano, quod flante vento remanet: impios autè esse velut paleas, quas huc, illuc ventus deferat. Pulcherrimis igitur vsus est metaphora. Pios, iustosque florentissimis, semperque virentibus arboribus comparauit. Perennem vbertatem, perpetuum foliorum virorem, fructuumque exuberantiam tribuerat: successum, felicitatem promiserat. Nunc redit ad impios, vt & illis tribuat, quod proprium illis existat. Multis autem exemplis, quibus

Quæcunque faciet.

puluis.

infelicitas impiorum describatur, requisitis, nullum aptius occurret, quàm pulueris tritici D
 palcarumque, qui in area vento subleuatur. Nulla subest ei substantia, nullius est ponderis,
 quæcunque vel aura leuis surgat, tolluntur, iactantur. Haud secus de impiis sentias, quos
 alij felices, beatosque prædicabant, opes, fortunas, corporaque eorum formosa, pingua, li-
 bidinum satietates admirabantur. Ecce, ventus calamitatum, & clades quibus circumsepta
 est hominum vita, congestas euertit opes, sternitque alto à culmine partas: quam Fortu-
 nam putat. Sed Deus est, in eas impetum facit. Posset esse etiam de animo actionum prin-
 cipe dictum, vt animus piorum, quanquam leges diuinas ferunt in oculis, semper hilaris,
 perpetuò virens, nullis casibus concutiendus, tranquillitati, ac serenitati, qualis supra nu-
 bes est, similis, vt ait Seneca de animo sapientis. Sic in contrarium, impiorum contempto-
 rumque Dei, animus turbulentus (vt Aristoteles scribebat) omnibus malis motibus expo-
 situs, ad quamcunque fortunam aduersam pavidus, quicquid increpauerit, extimescens,
 quicquid aduersi ceciderit, blasphemus, ferri se transfuersum, & quasi vento portari sinens.
 At cui serenitas ex sapientia, quam exercitatio in lege Dei largitur, semper affulget, sicut
 quantum velint vexationum venti, quantum velint rerum aduersarum truces vultus occur-
 rant, stat immotus, velut Marpesia cautes, aut annosa quercus, quam

Sap. 4. a

*Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
 Ervere inter se certant: ite stridor, & alie
 Consternunt terram, concusso stipite, frondes.
 Ipsa hæret scopulis, & quantum vertice ad auras
 Aetherias, captum radice in tartara tendit.
 Mens immota manet.*

Math. 7. d

Incurrunt enim duo pulcherrima, maximèque inuicem similia vsurpata duobus vatibus
 exempla, Virgilius sapientem, quèque Deus ad virtutem hortabatur, sed libido reuoca-
 bat, robustissimæ quercui comparat. Diuinus autem Poëta, Stultum, quique diuinis voci-
 bus parere recusat, leuissimis paleis, ac quisquiliis, quas omnis aura tollat. Potest, vt dixi,
 dictum esse de fine, quòd quantum florescet, virebit, præmiis hic & in posterum maximis
 afficietur probitas, ac iustitia: tantum improbitas exarescet, in nihilum marcescet. Perit
 memoria eorum cum sonitu. Hoc florentibus rebus Hebræorum maximè verum cerne-
 batur. Salus, incolumitas, fortunarum augmentum, longæuitas, timentibus Deum promit-
 tebantur: Clades, ruinæ, θηλάτοι, his qui mandata eius spernerent, intentabatur. Non erat
 autem aptius exemplum, quo partas iniuste & cum sanguine miserorum comparatas opes
 designaret dissipandas, quàm quisquiliis tritici: quarum vt cumulum subitò ventus dissipat,
 vt amplius non appareat, sic cumulus opum iniquè partarum, dissipatur breui:

Diuisa, male par-
ta.

*Tolluntur in altum,
 Vt lapsu grauiore ruant.*

Deut. 4.
188.

Ideo non resurgent impij in iudicio, neque peccatores in
 consilio iustorum.

Consilium dixerunt Sept. βουλή. Hebraicè אֲדָת, congregatio, coetus. Eoq; Hiero-
 nymus dixit in suo psalterio, Concilium. Id etiam designat consiliū, viros scilicet co-
 actos ad concilium, confessum: pro consilio quoque Chaldeus iuxta Hebraicum di-
 xit, In conuentibus iustorum סִיחָתֵּהוֹן. Aquilas item, Theodotioniq; & Symma-
 chus, quos imitatus est Hieronymus. Priores duo, eam vocem reddiderunt συναγωγή, poste-
 rior συνέλευσις: vtrunq; sonat conuentum, coetum, concilium. Vt præmia virtutis ostenderat,
 exemplis oculis nostris manifestis virorem pietatis æternum comprobauerat, sic exemplo
 primū declarat impiorum catastrophem. Tum in eos grauissimā sententiam pronuntiat,
 non modò eos gaudiis temporariis, fructibusq; iucundissimis sapientiæ priuandos, & sem-
 per inter inanes, turbulentasq; opiniones futuros, sed etiam fore, quod longè miserrimum
 est, vt à concilio bonorum excludantur. Sciendum in hoc versiculo exponedo ferè inter se
 conuenire Christianos, & Hebræos, de die iudicij. Sed hoc differunt, quòd iudicium, vel
 diem iudicij, alij exponunt diè mortis, adicietes quèdam prorsus à nostris exhibilada. Alij
 diem supremū, velut Chaldeus qui transtulit hoc loco, Ideo non resurgent impij יְיָוֵהוּ
 בְּיוֹם רַבְּבָהּ, in die magna. Nos quoque vocamus illum diem, diem magnum. Itaque
 Rabi Dauid, colligens opiniones quorundam superiorum interpretum, vt eo audito,
 reliquos

Dies ma-
gna.

A reliquos audisse te scias: Quocirca (inquit) quoniam impij ambulat per viam malam mun-
 di huius, Non resurgent in iudicio: nimirum in die iudicij. Et is est dies mortis, non erit
 eis resurrectio, sed interibit anima eorum vnà cum corpore in die mortis. Dixit, In con-
 cilio iustorum: proptereaque cum moritur iustus, anima eius cum animis iustorum affo-
 ciatur in gloria Dei, in mundo superno. Hæc Hebræus ille. Sed melius est iuxta nostros, &
 antiquam Hebræorum theologiam, vt diem iudicij supremi sentiamus. Illud item contra
 sacras scripturas est. Morituras aliquas animas cum corpore, aliquas non morituras. Nam
 Daniël omnes dixit resurrecturos: sed alios ad gloriam, alios ad ignominiam. Itèque
 diuus Paulus resurrectionis vocalissimus, atque indefessus præco, in actis, Spem, inquit,
 habens in Deum, quam & hi ipsi expectant resurrectionem futuram iustorum, & iniquo-
 rum. Tamen ex philosophia in contrarium ratio succurrit. Si enim naturale est animis, vt
 sint immortales, quomodo aliqui pereunt, aliqui seruantur incolumes? Hoc prodigiosum
 est, non naturale. Quare verior est, & sacris scripturis, necnon & naturæ congruentior
 sententia nostrorum: Resurrecturos quidem omnes, bonos, & malos: quod & antiqui He-
 bræi. Repromissio (inquit idem Paulus) quæ ad patres nostros facta est. Græci quidem
 resurrecturos impios, sed non ad iudicium, vt qui iam cõdemnati sint, iam ad pœnas æter-
 nas deputati. Cùmque Moses de resurrectione penitus tacuisset, nunc primū Dauid de
 ea oraculum edidisse. Est verior hæc Græcorum, quàm Hebræorum illa sententia, quòd
 omnes quidem resurgent, sed sanctorum, ac iustorum, velut principum, iudicium erit. Hi
 iudicabunt impios, velut eorum principes, ac domini. Testatur hoc ipsum alius sacer Philo-
 sophus: Sancti, inquit, iudicant gentes. Et Salomon, quem theologiam paternam apprime
 calluisse verisimile est: Stabant, inquit, iusti in magna constantia aduersus eos qui se angu-
 stiauerunt. Hoc igitur erit iudiciū, ad quod negat impios admittendos. Congregatis enim
 bonis, bonorumque principe Christo, iudicium fiet. Hoc iudicium erit bonorum, iudican-
 tium grauibuscque sententiis damnantium sceleratos illos. Eoque stabunt aduersus eos in
 magna constantia, quorum etiam in vita fuissent inimici, eorum impietatem semper exe-
 crantes, & coarguentes. Quemadmodum Ioannes contra Herodem. Magna igitur erit di-
 gnitas, maximus honos bonorum, vt quibus dabitur, vt in eos letalibus sententiis animad-
 uertant, qui quondam virtutes, pietatemq; eorum persequerentur, odio haberent. Et quo-
 niam sacræ litteræ, quemadmodum scriptores profani, sæpe ex aliis locis inter se collatis,
 facilius intelliguntur, superiorum de iudicio interpretationem veram esse docemur ex his
 quæ vaticinatur Salomon de his quæ superno tempore bonis ac malis dabuntur, vt quasi
 psalmum hunc prophetiamque paternam videatur interpretari. Nam cùm studia, cõsilia-
 que sceleratorum, & cupiditates, & quid aduersus iustos moliantur à principio posuisset,
 non multò post adhibuit sortem supremam vtrorumque: Videntes, inquit, impij turbabū-
 tur timore horribili, ob prodigiosam salutem bonorum. Et pœnitentes, atque gemen-
 tes dicent. Is est iustus, quem aliquandò habuimus derisui, & in parabolam, fabulam de-
 decorosam. Ipsi dementes vitam illius existimabamus insaniam, & finem sine honore:

Ioan. 6. e.

Græcorum
de resurre-
ctione, sen-
tentia.

Iudicium
aditium.

Sap. 3. b.
5. a.

Sap. 5. a.

Καὶ πῶς καταλογίσει ἐν ἡοίς θεῶν, καὶ ἐν ἀγίοις ὀκλήσῃ αὐτὸν ὁ θεὸς ἐπὶ τὴν ἀρετὴν ἐπιλαλήθημεν ἀπὸ τοῦ ὁδοῦ ἀληθείας. Quo-
 modo cõputatus est inter filios Dei, & inter sanctos fors illius est. Ergo aberrauimus à via
 veritatis, & lumen iustitiæ non refulsit nobis. Et Sol non ortus est nobis, Repleti sumus ini-
 quitate, & exitio, ambulauimus vias desertas, τὴν δὲ ὁδοῦ σωτῆρος οὐκ ἐγνοίσαμεν. Viam autem do-
 mini nõ cognouimus. Quid profuit nobis superbia, & opes, atq; insolentia quid profuere?
 Præterierit illa omnia velut vmbra, velut nuntius percurrès. Demū subiicit eorū questibus
 Salomò, vt ès eadē ferme tralatione, & eisdē nominibus, atque pater in psalmo ὅτι ἐλπὶς ἀσπ-
 βῆς ὡς σπέρμιος χυλὸς ὑπὸ ἀνέμου. Quoniam, inquit, spes impij, tanquam puluis què portat vè-
 tus. Iusti autem in perpetuū viuunt, & in domino merces, præmiūq; eorū, & cura est illis ab
 altissimo. Ob hæc causam accipient regale decus, & coronam pulchritudinis de manu do-
 mini. Hæc omnia Salomon. In quibus cõtinetur omnis huius primi psalmi profundissima
 theologia explicita, declarata. Declarauit enim Salomon quid pater vaticinatus esset de
 præmiis iustitiæ, de sorte bonorum. Ea igitur est, quòd inter filios Dei, nempe, inter san-
 ctos computabuntur, in concilio Deorum Angelorūque collocabuntur. Hoc conci-
 lium duobus nominibus appellat psalmus, Iudicium, nempe viros congregatos ad iudi-
 candum. Vos inquit Christus Apostolis, cùm federit filius hominis in sede maiestatis suæ,
 sedebitis etiam, iudicantes duodecim tribus Israël. Hoc erit iudicium ad quod non re-
 surgent, non stabunt, non ascendent impij. Alterum est אֲדָת, coetus, congregatio,

Iudicium.

Concilium.

Quare igitur fremuerunt gentes?

De ordine psalmorum.

Christiani iudaeis haereticis.

fremuerunt.

rituros, quoniam praedixerat, Et iter impiorum peribit, Nunc autem irridendos à Deo, & D
 furore eius corripicndos: castris eorū diuinitus expugnatis, profligandos, extremaq; neci
 dandos. Hoc aduersus mores eorū, qui Deū nescirent, veramq; beatitudinē ignoratā repu-
 diarēt. Hoc gentes olim, Hebraeis aduersa, moribus, ac religione. Secunda sententia erit, vt
 fit psalmus, quales alij plerique, qui sequētur, spectās ad res Dauid, regnūque eius. Quod
 oppugnaturi reges, ac principes Palaestinarum cum eū regē designatū audissent, conuene-
 rant, sed victorem Dauid, canit, copias eius protegente Deo immortalī. Hi qui psalmos in
 ordinē redegerunt, cum psalmū philosophiæ caelestis plenum, lógēque nobilissimū in frō-
 re collocassent, reliquos, vt omnes Hebrēi, Grēci cum Latinis asserunt, apparebūtque in se-
 quētibus, nullo ordine addiderunt. Pleraq; enim, vt ait diuus Hilarius, & hic Rabi Dauid,
 prius acciderunt, quē posterioribus psalmis referuntur, prelati his quē multò post accidit-
 sent. Animaduersum igitur est, nō seruari ordinē in psalmis digerendis, sic nō mirum cum
 prior altissimē philosophiæ fuisset oraculum, si secundus ad diuersum genus rerum subito
 trāseat. Tertia est sententia, nō nostrorū modò, sed ipsorū etiā inimicorū Hebræorum,
 Priscos Hebræos hunc psalmum quadā arcanæ sapientiæ per omnes ætates traditione, de
 Christo sensisse vaticinari. Rabi Salomō testis, Maiores, ait, nostri hunc psalmū de Messia
 exponebāt: nos autē inquit, propter, hæreticos nempe Christianos, de Dauid interpreta-
 bimur. Obseruauit hoc etiā Nicolaus. Ita cū sensu Apostolorum quo testimoniū de Chri-
 sto hoc psalmo protulerunt, cōueniebant priores Hebræi, qui quò propius aberāt ab ortu
 veritatis, eò certē incorruptius quā posteriores iudicabant, & quæ veriora sunt, cerne-
 rant. Quemadmodum de resurrectione syncerius quòd penes eos theologia sacratior ef-
 fet, quā iuniores, sentiebant. Hæc quòd melius, certiusque animaduertantur, & plena fi-
 des his habeatur, ipsa Hebræorum suæ linguæ verba subiiciam. Rabi Salomon: רבונו דרשו את
 עמנו על מלך המשיח ולימים שבעו אל חשבת המשיח נכון ל פוחזר על דוד עצמו
 Rabotenu dareshu & anian, al me-
 lech hamasciac vphi. mismeo, vela teshubat haminim, nacon le pothero al Dauid az-
 mo. Quæ sunt, Autores nostri, quicquid hoc psalmo canitur, de rege Messia interpretabā-
 tur, Secundum autem apparentem sensum, verborūque sonitum, & ob responsonem he-
 reticorū, cōuenit eum interpretari de ipso Dauid, vt scribitur. Audierunt Palaestini quòd
 vnxiissent Israélite Dauid in regē super se, copiasque suas collegerunt, quos Dauid profliga-
 uit: eoque dictum est, Quare fremuerunt gentes? Sic ille. Auen Esra quoque grauis scriptor
 Videtur, ait, mihi, hunc psalmum, aliquem è cantoribus composuisse super Dauid, quo die
 vnctus fuit, eoque dixit, Ego hodie genui te, על המשיח, O al ha mesiach: aut certē dictus est
 super Messia. Hoc testatur Auen Esra. Rabi verò Dauid, qui clarius, apertiusque scripsit,
 & vbi scripsisset hūc psalmū editū fuisse super Dauid, subiiciēs aliam sententiā, Dictus est,
 inquit is psalmus super Gog, & Magog, nimirum Antichristo וכן פרשו רבונו דרשו
 Ve ha mashiah hu melech ha mashiach, ve ken perashu rabothenu. Christus autem
 eius, quid memoratur in psalmo, est rex Messias. Sicq; exposuerūt magistri nostri. Id ipsum
 affirmat in fine psalmi, Psalmū inquit, vel de Dauid, vel Messia exponito. His testimoniis fit
 perspicuum, quanquam supernis verborum cortex sæpe aliud sonare videatur, maxima
 sub psalmis latitare mysteria, Videtur enim de Palaestinis potius ac Dauidis psalmus editus.
 At maiores Hebræi, simul & Apostoli, Hebræorū doctissimi, quorum sententiæ minores
 subscripserūt, de Christo constanter interpretati sunt. Huiusmodi ferè sunt alij cōplures,
 velut Sibyllino carmine, sub figuris, tropisq; Hebraicis, & humano sermone maiores sensu
 occultantes. Sciunctus igitur est is psalmus à primo de Christo magis, quā Dauid editus.

Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? In verbis hæc obseruanda: Quòd
 Septuaginta, quorum vtitur Ecclesia Latina psalterio, transtulerunt ἐφύλαξαν, fremue-
 runt. Hebraicè רגשו raghesu, Fremitum quidem, qualis multarum copiarum designat.
 vt Virgilius: Cuncti simul ore fremebant Dardanidæ, Et Ouid. de concilio Deorum,
 audito scelere Lycaonis, Confremuere omnes. Tumultum igitur, hoc Hebraicum, quasi
 per seditionem collecti exercitus designat. Ac veluti magno in populo, cum sæpe coorta
 est seditio sauitq; animis ignobile vulgus. Verum hoc verbum enarratores Hebræi, videli-
 cet Salomon, Auen Esra, docent designare נח קבצו חרוו nith cabezu caberu, Congregati
 sunt, coierunt. Rabi quoq; Dauid testatur hac voce denotari קבוץ וחסון רב kibuz vchamon
 rab. Collectionem, & multitudinem ingentem. Affertq; exempla. Quod sciens item Hie-
 ron. dixit in suo psalterio actiue, Congregauerunt. Aquilas & Theodotio respexerunt
 fremitum iuxta Septuaginta prior ἐδορυβήθησαν, tumultuatae sunt: posterior αὐτὰ, miscentur.
 Idem

A Idem verbum igitur, cum designet duo, alterum ex altero dependens (nam fremitus, & tu-
 multus est collectarum copiarum) iure potuit pro vtroque ab interpretibus transferri.
 Gentes item Hebraeis, qua dicitur גוים goim, habet peculiarem significatum. Quemad-
 modum Græcis, Latinisque omnes aliæ nationes vocantur Barbari, sic omnes aliæ nationes
 Genes.
 quales, quas certum erat à veri Dei cultu abhorrerē, Hebræi Gentes appellabant. Idēq; Apo-
 stolis velut Hebræis remansit ἔθνος, ἢ ἔθνη, Ethnos, & Ethnicos vocantibus eos qui non
 essent Hebræi. Et Christus dominus dixit de incorrigibili, Sit tibi tāquā ethnicus. Hoc igitur
 ex Hebraismo est. Est quando de ipsis Hebræis item dicitur Deuter. Quæ est enim alia
 de. 4. d.
 gens sic incluta? Hoc psalmo de gentibus externis dictum. Ad hanc imitationē Græci vo-
 cant ἄλλοθεν σοφός, τῆν ἕξωθεν φιλοσοφίαν: philosophos externos, externā, seu profanā philoso-
 phiā, Gētes igitur nūc Palaestini vocātur. Sin de Christo psalmus est, vt par est, Phariseos cū
 sequacibus, qui iam ad mores profanos abierāt, iam impios ac profanos, gētes, siue gētiles
 appellat, itēque Antichristum. Quod verò dixit, Meditati sunt, quemadmodum priore
 psalmo fuit expositum, meditari Hebræis מתן non tam mentis quā linguæ. Meditarur
 guttur lingua, nēpe loquitur. Sic nūc, Et populi locuti sūt inania. Loquebatur, ait Rabi Da-
 uid, Palaestini superbē, atque arroganter, quòd paucis antē diebus Israelitas verfos in fu-
 gam cum rege Saul profligauerant. Hanc autem eorum iactantiam non fore diuturnam.
 Igitur Hebræi malunt ad sermonem verbum nunc referre, quā meditationem. Ne
 Chaldæus quidem meditationem, sed exultationem, fremitūque, & locutionem po-
 1. re. 14. b.
 1. re. 13. b.
 1. re 14. b.
 Sensus
 suit, pro meditati sunt מתן ranin exultantes. Quod ad sensus attinet, Græci vt mōstratū est,
 B de Christo totum psalmum editum asserentes, tumultum, fremitūque asserunt fuisse,
 quo tota Hebræorum innumerabilis natio, Christo ad homines veniente, & inusitata pro-
 digia edēte, tumultuarunt, miscbantur. Multa in nihilum casura maledicta, diuinitati, eius
 ac sapientiæ derrahentes loquebatur. Gentes fuisse Romanos milites ac centuriones, qui-
 bus in cædē Christi ministris Iudæi vterētur. Principes & Reges terræ, Herodē, & Pilatū.
 Populum autē, cui sapere delirare est, plebē illā insanā, quæ cū maioribus suis ignorato tāto
 numine, pari impietate laboraret, eorū conatus blasphemiasq; in nihilum recidisse, velut
 alio in psalmo fertur, Sagittæ paruulorū factæ sunt plagæ eorū. Pueriles illæ plagæ, bellum
 illud tunc ἀσπονδον, euauisse, sumpto de inimicis pœnarum tāto, quātū vix quisquā audeat
 optare. Hanc interpretationē Latini quoq; proponunt. Quòd si vera quoq; sit expositio
 Rabi Dauid, qua putat iuxta maiores, hunc fremitū copiasq; cum Regibus, ac ducibus ad-
 uersas Deo, & Christo, coætas, esse tēpus Antichristi, qui cōfurret contra omne quod di-
 citur Deus, ipsiusq; I E S V Christi nomen, ac sanctos eius innumerabilibus populis coactis
 cum primis oppugnet, quē duces, ac Reges multi ad impia bella sequētur, sed demū pro-
 fligatis, fremitus eorum, tumultusq; vanescēt: idem erit sensus, eadē prophetia, variato dū-
 taxat tempore, quemadmodum totis sacris oraculis, vterq; aduersus Christi miscetur, quo-
 rū primus fuit in humilitate, secundus erit in maiestate. In vtroq; graues pietatis oppugna-
 tiones, fremenia bella gentiū, principūq; impiorum, sed inania demū. Cum igitur adsint
 C Hebræi iuniores, & vetuliores testes, qui cōstāter perhibeāt nihil à Christianis Græcis, La-
 tinisq; abhorretes, hunc psalmum esse sanctissimū de Christo oraculū, hæc certē verior erit
 sententiā, atq; ita (si placet is ordo) cum præmississet oraculū de vera beatitudine, denia, qua
 peruenitur ad summū bonū, subito profilit ad Christum, caput ipsum, fontēq; beatitudinis,
 sic intonas aduersus oppugnatores nominis eius, quemadmodū prædixerat miserè peritu-
 ros impios, ac peccatores eosdē illic & hic execratus, eorū interitus, vanitatē dictorum, co-
 natūq; præmōstrat, nihil eis fore diuturnū, stabile. Sed hic apertius, clarius, vt etiā ad ipsū
 nomen descendat, memorat illū cuius iussa, atq; nomen peccatores, impiiq; aspernātur, &
 oderunt. Per indignationem verò, atque admirationem exorditur, Ad quid fremuerunt?
 Quorsum pertinent fremitus inanes? Perinde atque illud Poëtæ:

Quo moriture ruis, maiorāque viribus audes?
 Quid tantum insano inuat indulgere labori?
 Quæ mens tam dira, miserrime conuix,
 Impulit his cingi telis: aut quò ruis?

Horatius quoque similiter vt Dauid canens Odas, nempè Psalmos, eodem initio vnam
 Odam exorditur:
 Quò, quò scelesti ruis? aut cur dexteris
 Aptantur enses conditi?

Astiterunt Reges terræ, & Principes conuenerunt in vnum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius.

Astiterunt Reges terræ, & Principes conuenerunt in vnum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius.

VOD ait, Astiterunt, quam simile est Hebraicè, melius ex Chaldaico noscitur, qui pro eo posuit קיימ Caiemin, confurgunt. Coniurant ait, conspirant. Et Hieronymus vertit confurgent. Reges terræ, dixit ad morem sacrarum litterarum, quibus nō sunt nisi admodum pauca nomina ex primis nominibus deducta. Quos ipsi diceremus Reges terrestres, mundanos, si quando apud scriptores sacros habentur, vt Paulum, κοσμοκράτορες, hos illi Reges terræ, Reges orbis terrarum. Qui dominantur in terris, quibus imperare in terra datum est. Fortasse terram vocauit ipsam vniuersam Iudæam, quæ terra per antonomasiam, vocatur. De qua Propheta, Terra, terra, audi verbum Domini. Vt nobilissima scripturarum dicitur scriptura, sic nobilissima terrarum, terra. Iure quoque transfulerunt Sept. ἀρχοντας, principes Hebraicè רוצנין rozenim. Nā Chaldæus pro eo posuit. מלכותי Sultanim. Quo licet animaduertere, quem olim Regem Syria, atque Egypti vocare solebāt, Sultan, id nomen ex Syriaca lingua habuisse, qua pro vulgari tempore Christi, vterentur Hebræi. Quod item Sept. dixerunt συνέχθησαν collecti sunt, siue conuenerunt, Hebraicum pauld diuersum נסבנו nosadu, consiliati sunt, vt reddam ad amulsum. Sicque exposuit Rabi Dauid, subiiciens pro eo clarius נסבנו nitazu. Consulti sunt, Consuluerunt inter se. Vocari autem consilium Hebraicè eodem nomine, atque fundamentū iasod, quod consiliū sit rerum fundamentum, atque primordium. Similiter Auen Esra, id verbum deducit à נסב sod, secretum, vel consilium, Eadem asseruit Rabi Salomon, ponens nomen consilij lingua Gallica. Ergo iuxta hos omnes dicendum, Et principes consultati sunt. Iuxta quem sensum, etiam Hieronymus dicit in suo psalterio pro, Conuenerunt in vnum, Tractabunt pariter: vsus Tractare pro Consulere. At Chaldæus fortasse quia consultatio fit ex hominum concursu, sentit cum Sept. יתחברו ithchaberu, cōsociati sunt, collecti sunt. Ab altero igitur ad alterum exiguum intervallum. Dominum autem & Christum, primum quidem Græci Deū patrem: secundum, Filium interpretantur: Quem qui spernit, oppugnat: spernit, oppugnat qui misit eum.

Vocibus declaratis animaduertere operæpretium est testimonium Auen Esra: qui positus aliis in quem hæc dicantur, sententiis, infert ונס על המשיח הריב יתיר בריר Et si, inquit, de Messia psalmus est, res clarior est. Dubium est, ait, omnis alius sensus huius psalmi, siue in Dauid regni que eius exordium, siue in aliquem alium referatur. At si de Messia suscipiatur, sensus est expeditus, perspicuus. Verè igitur Apostoli, vel ipsi Hebræis attestantibus, Spiritu sancto, qui hæc ipsa oracula edidisset, eos docente, senserunt hoc oraculum esse de Messia, contra quem confurrexissent Reges, Principes, Magistratusque populi, cōsurgit Antichristus, multis Regibus cū eo, principibusque in impietate conspirantibus. Ob hanc causam quod Hebraicè dicitur, Aduersus Dominum, & aduersus Christum eius. Chaldæus apertius, dixit ליתירי lemarada, Ad rebellandū domino, & certandum cum Christo eius. Innuat videlicet bellum quod omnes gentes, sed Hebræi cum primis, indixerunt, indicētque Christo, verius autem ei qui misit eum. Nomen igitur Tetragrammum, quod nunc Sept. transfulerunt אלהים, dominum, designat ipsum Deum patrem summum: Christus autem, nempe Messias, est nomen eius quem pater & Regem, & sacerdotem esse voluisset. De quo psalmus, quem sine controuersia de Christo interpretantur Hebræi, Propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ confortibus tuis. Hoc igitur est quod appellatur Messias, quod Hebraicè est Vnctus: quia Deus vnxit eum oleo iucundissimo, triumphali, quo regnante, ac triumphante, futura esset omnium gentium sempiterna lætitia. Fuit, estq; Rex Regum: Reges autem vngebantur. Quo circa dicitur Messias eius, vnctus eius, Rex ab eo designatus: qui constitutus est (inquit diuus Petrus) à Deo, Iudex viuorum & mortuorum. Sibylla quoque eorum spiritu afflata de eo dicit ἡμετέρας βασιλίας ἀσθενέσθαι, Principem, siue Regem Deorum constituit eum pater. Et Apostoli: Cōuenerunt in ciuitate ista, aduersus puerum tuum IESVM, quem vnxisti. Quod igitur Hebraicè diceretur vnctus à Deo, à Sibyllis, Rex declaratus. Rex Deorum Iudexque hominum viuientium, ac defunctorum, quos suscitabit, constitutus. Eoq; est Messias eius, Angelus, & interpres, siue verbum eius.

Difrumpamus vincula eorum, & proiiciamus à nobis iugum ipsorum. Hebræi

Astiterunt Reges terræ, & Principes conuenerunt in vnum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius.

EB R A E repetitionem eiusdē rei, duobus nominibus esse contendunt, (creberrimū in sacris litteris) vincula eorum, & iugum ipsorum. Veruntamen quod Sept. dixerunt ζυγον iugum, est autem Hebraicè נבב oba, vnanimiter omnes interpretantur ligamē, vinculum. Quod posset etiam intelligi ex Græca voce. Quippe iugum ζυγον, ἀπό τῆς ζευγνυμι iungendo, connectendo. Duo itaque nomina sunt vnus, eiusdēque rei, vt quasi repetendum sit, Difrumpamus vincula, proiiciamus vincula. Hoc cernens Chaldæus, pro iugo posuit נבב שילש shalshelauateoni hoc est, funes; catenas eorum. Vtrumque nomen, inquit Rabi Dauid, designat נבב שילש funes fortes. Id etiam testatur Auen Esra; & Salomon, vt dicendum sit, Frangamus, rumparamus vincula, ligamina, iuncturas eorum. Hoc exploratum habens Hieronymus, pro iugo posuit, Laqueos eorum. Sensus autem eiusmodi magistris Hebræorum placet esse vinculum, seu vincula, consilium, consensum. Hunc autem fuisse, cum Hebræi Dauid Regem vnanimiter consalutassent, eodem consensu omnes Regem cum appellassent. Hunc consensum rumpere, atque conuellere cupientes Palæstinos dixisse, Difrumpamus vincula eorum. Hanc eorum fuisse imperitam, inanēque iactantiam, quam superius dixerat, Et populi meditati sunt inania. Nec verò iidem (vt sæpe solent) diligenter interpretandi munere funguntur. Nam cum superius psalmum de Messia magis exponendum iudicassent, quem de Dauid quoque proponerent, non adhibuerūt si de Messia est, quid sibi velit, Difrumpamus vincula eorum. Igitur Græci duos sensus proferunt, vt vel sit quasi vox spiritus sancti fusa per Prophetam, cohortans omnes vt iugo idololatriæ, Hebræicarūque superstitionum, iugo inquam seruili rupto, atque excusso, iugum Christi suaue suscipiant. Aut per alium sensum qui conuenit cum Hebræis, hanc vocem ipsarum esse gentium cohortantium se inuicem vt cultum, religionēque Dei veri, quæ continet, astringitque homines, abiciat, abrumpant. Hoc esse, quod loquebantur inania, citò peritura, euentum non habitura. Mihi verò maximè placet, vt sit quale retulit Moses cum induceret Deum opus egregium molientem, Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram. Expressit quidē Moses Deum, qui hæc loqueretur: retulit psalmus, quasi dicendum sit, Conspirauerunt Reges, & Principes aduersus Dominum, & Christum eius. At Dominus, & Christus eius sic secum, Difrumpamus cœtus impiorum, deleamus societatem sceleratorum. Eoque exemplo subiicit, Habitator cæli irridebit eos. Itaque cum ex sententia Hebræorum, & vt verum est, iugum eorum, non designet nūc iugum seruitutis, sed potius iuncturam, consensum, conspiracyonem, pulcherrimus erit sensus, si vocem illā, quæ cuius esset, Prophetam non expressit, esse dicemus ipsius Dei, & Christi. Frangamus impiam hanc, vel Iudæorum, Gentiumque: & Regum, ac principum qua: contra nomen nostrum coniurauerunt, conspiracyonem: vel innumerabiles illas, quæ coierunt Antichristi copias, velut conspiracyonem Gigantum.

*Ter sunt conati imponere Pelion Ossa,
Et coniuratos cælum rescindere fratres.
Ter, pater, extructos disiecit fulmine montes.*

C Eiusmodi fuit Dei vox, vt disciceret, deleret impiam coniurationem, impios Gigantes, eorumque principem Antichristum. Eadem ratione (vt appareat verissimus huius versus sensus) per numerum multitudinis locutus est, contra eos qui turrin in Babylonia extruebant. Descendit, inquit, Dominus vt videret ciuitatem, & turrem quam ædificabant filij Adam, & dixit, Ecce vnus est populus, & vnum est labium omnibus. Cœperuntque hoc facere, nec desisterent à cogitationibus suis, donec eas opere compleant. Venite igitur, descendamus, & confundamus ibi linguam eorum. Eadem locutio ponitur hoc loco in psalmo, Difrumpamus consensum eorum, confundamus mentem eorum. Et proiiciamus à nobis, quia contra nos est, hanc coniurationem. A nobis, à numine nostro, à maiestare eam repellamus. Vt turrem superbam, consensumque Gigantum, qui molem ad sidera tollere, cælumque rescindere conabantur, disiecturus dixit: Venite, descendamus, confundamus, similia nunc aduersus molientes impios. Difrumpamus, ait, vincula eorum. Is sensus fortasse verior, declaratur ex aliis locis, vt sciamus, & quis loquatur, & quamobrem per numerum multum Deus loquatur, licet duo nomenentur Dominus, & Christus.

Qui habitat in cælis irridebit eos, Dominus subsannabit eos. BB iiii

Sibylla. stoli de eo, Qui constitutus est à Deo iudex viuorum, atq; mortuorum. Et superius Sibylla, *D*
 Πρωτοπρόβη υπέρ των όντων γλυκερό πνεύμα άπασιν
 Κατάθετο, καί ηγηθήσεθαι των πάντων έποίνουσι.
Sibylla ebraica. Patrem constituisse eum principem, siue regem Deorum. Hæc respiciens idem Pro-
 pheta, alio Psalmo dixit: Tu es ipse rex meus, qui mandas salutes Iacob. Et superius mon-
 strato Psalmo, quem sine controuersia de Christo nobiscum Hebræi suscipiunt, pro eo
 quod Hebraicum habet, Speciosus forma præ filiis hominum, Chaldæus trāstulit מלכא מופתא
 מופתא shuphrach malca Meshicha, pulchritudo tua Rex Messias. Eodem quoque Psalmo
 est, Et concupiscet rex decorem tuum. Totóque eo psalmo Rex appellatur: vt, Omnis
 gloria regis abintus in fimbriis aureis. Et, Adducuntur regi virgines post eam, adducuntur
 in templum regis. His omnibus fit perspicuum, nomen regis, & vncti in sacrosanctis car-
 minibus esse nomen Christi, & his in psalmis latitare diuinam, scetámque mysteriis philo-
 sophiam, quam Sibyllæ quoque diuinitus infusam, carminibus suis, eodem tempore, quo
 Prophetæ in Iudæa, in suis regionibus concinebant. Nam quo sermonis genere dixit Pro-
 pheta diuinus, Ego autem constitui regem meum: Sibylla simili,
 Αυτον έδωκε θεός πριος άνδράσι γαρζήρη.
 Ipsum Deus dedit, vt à fidelibus coleretur.
 Vt igitur eum Deus colendum, adorandum mortalibus dedit, sic ordinauit, siue cōsti-
 tuit regem. Hæc theologia iam tum ab origine mundi, spiritu sancto reuelante celebris
 erat, Deum haberet filium, quem mundi regem, dominatorem cæli, ac terræ esse voluisset. *E*
 Quod autem super Sion ait eum constitutum, & quis sensus hic subsit, quámue de Christo
 verè dicatur, super Sion eum constitutum, ex aliis psalmis discas: primum eo, Virgam vir-
 tutis tuæ emittet dominus ex Sion. Qui locus de Messia clarus est. Confirmantur hæc ma-
 ximè eo, quo laudes montis Sion celebrantur, & altissimo spiritu prædicantur reges, ac gé-
 tes omnes venturæ ad adorandum super illo monte. Aitque canens gloriam Dei per om-
 nem mundum promulgandam. Timebunt gentes nomen tuum domine, & omnes reges
 terræ gloriam tuam: Quoniam ædificauit dominus Sion, & videbitur in maiestate sua: Vt
 annuntient in Sion nomen domini, & laudes eius in Hierusalem: In conueniendo populos
 in vnum, & regna, vt seruiant domino. Omnis hæc prophetia, clarè vel ipsis Hebræis atte-
 stantibus, est de eo tempore, quod ipsi vocant, maximè verò eo loco, Auen Esra, tempus
 I E S V, videlicet salutis, prædictum fuisse, vt illuc omnes gentes relictis simulacris ad cul-
 tum veri Dei vnanimiter venirent. Hoc esse quod Deus polliceatur ædificare Sion, & in
 Hierusalem se videndum esse in maiestate, & gloria sua. Hoc ædificium Sion, hæc gloria ad
 quam videndam concurrerunt omnes gentes, cum Christus tot in illo monte, & in Hieru-
 salem prodigia edidit, classicos salutis illic cecinit: inde omnes gentes, populósque ad pie-
 tatem, gloriámque Dei noscendam conuocauit. Ibi verè fuit Sion ædificata: ibi viderunt
 reges terræ (de quibus etiam in hoc secundo psalmo facta mentio) maiestatem eius, tanta
 miracula, tot mysteria. Iure igitur dixit, Constitui regem meum super Sion. Illum videli-
 cet eundem regem, quem Christum eius appellauerat, per quem declaratum, cōstitutúm-*F*
 què à Deo regem, omnes gentes timuerunt nomé domini, videruntque omnes populi glo-
 riam eius. Propter hanc causam, constituit eum super montem Sion sanctum suum, vt in-
 de timerét. Hunc Antichristus, sequacésque reges timebunt. Eodemque psalmo: Tu exur-
 gens, inquit, misereberis Sion, quia tempus miserendi eius quia venit tempus. Hanc mise-
 rationem futuram Hebræi testantur in tempore haiesua, idest Saluatoris I E S V, nempe
 salutis, è quibus Auen Esra משה עזרא היה hinne Zot eth haiesua. Ecce, ait, hoc tempus,
 est tempus I E S V. Posuit autem Sion pro ipsa vrbe Hierusalem, quemadmodúm transtulit il-
 lic Chaldæus: celebraturque mons Sion, tum pro tota Iudæa, tum verò quia mons ille ma-
 ximis fuit decoratus prodigijs, multo magis quàm Roma, Tyberis que Romanorum trium-
 phis. Hos diuinos sensus sub nominibus rerum suarum prophetiæ celabant. Insuper vbi di-
 cit eodem psalmo, Scribantur hæc in generatione altera, & populus qui creabitur, lauda-
 bit nomen domini: Rabi Salomón ait, sic dicent hi qui videbunt I E S V M, Scribatur is I E-
 s v s, vt annuntietur posteris, & his qui post nascuntur. En protestantur, ab Hierusalem, &
 Sion venturam magná per omnes gentes salutem, quæ libris descripta, cunctis posteris in-
 notescat. Hoc igitur fuit verum regnum Sion, hæc maiestas, & gloria, quam reges viderút,
 & timuerunt. Hinc alio psalmo vaticinatur, Et adorabunt eum reges terræ, omnes gentes
 seruiant ei. Hoc nouum ædificium per eum regem, quem Deus declarasset.

Sibylla ebraica.
Apud Isid.
de vera
sup. 151.
Heb. 1. a.
Super Sio.
Psal. 101.
Tempus
I E S V.
Ædifica-
tio Sion.
Psal. 101.
Sion.

A Prædicans præceptum domini, dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te.

VE M A D M O D V M superius demonstratum est, pars prior huius versiculi, non erat
 antecedenti versiculo coniuncta, sed huic, quem legisti. Est autem Hebraicè, non per
 participium, sed enunciatiuum, Prædicabo præceptum מן אל אפסרה a sàpera el choc:
 annuncio, (quemadmodum Hieronymus) aut scribā in præceptum, Hebræis est sensus,
 Esse verba hæc (mutata superiore persona) ipsius Dauid, qui dicat, Hoc quod dixit domi-
 nus ad me, Filius meus es tu, annuncio, scripúmque relinquam velut præceptum, aut
 institutum, atq; legem. Scribantur hæc in generationem alteram. In memoriam sempiter-
 nam hoc prodam, mihi dictum à Deo, Filius meus es tu. Erit hæc sempiterna prædicatio
 confirmata, corroborata vt lex, me testimonio ipsius Dei, esse filium eius. Vt lex quædam
 prodetur, incisâque in æs, æternum remanebit. Hunc omnes Hebræi non aspernandum
 sensum proponunt. Sciendum est, eam dictionem quæ est Hebraicè מן posse duobus mo-
 dis legi, aut ea nota quæ dicitur Hebræis zere, sic מן El, tunc designabit, Deum: legeturque
 Annuncio Dei præceptum, quam lectionem sequitur diuus Hieronymus, itémque
 Chaldæus. Nam Hieronymus, Annuncio Dei præceptum. Chaldæus quoque, Referam
 domini præceptum. Alia lectio est, vt legatur tribus punctis מן designabitque Ad, In: le-
 gésque, Referam in præceptum Dei. Sèsum Hebræorum vidimus. Illum alium Græci pro-
 posuerunt, vt sint verba Christi, nempe, In monte Dei præceptum, legem, religionem. Præ-
 dicabo ego Messias filius eius, è monte Sion vulgabitur per vniuersam terram, duce Chri-
 sto, & auspice Christo, sanctissimum Euangelium. Non est magnum discrimen inter vtrun-
 que sensum, modò Hebræi de Messia magis, quàm de Dauid hanc prædicationem, testi-
 moniúmque interpretentur, vt velle videbantur.

Quod autem sequitur, **D O M I N V S D I X I T** ad me, filius meus es tu: Cum de Dauid
 sumi posse contendat Hebræi, superiores sensus prosequentes, quoniam in sacris litteris,
 iustissimi quique, filij Dei vocentur. Dauid autem cum rex à Deo declararetur, quasi ge-
 nerari, aut creari dicebatur, vehementer durum videtur. Nec ita facile, quemadmodum fi-
 lius Dei vocetur homo, sic dici posset, quòd eum Deus genuerit. Proferunt autem ex alijs
 locis Hebræi testimonia, Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium. Et, Ipse vocabit
 me, Pater meus es tu. Et de filiis Israél: Filij estis vos domino Deo vestro. Et, Ego dixi, Dij
 estis, & filij excelsi omnes. Talem fuisse Dauid à Deo per prophetas Gad, & Samuëlem, re-
 gem declaratum, Dixi non tam facile posse dici hominem à Deo generari, quemadmo-
 dum dicitur filius eius. Quocirca maiores Hebræi, antequam Christus apparuisset, quibus
 propter lucis illius venientis propinquitatem, magis oraculorum diuinitas innotesceret,
 altiores sensus concipientes, de Christo cuncta hæc, cuiusmodi toto oriente Sibyllæ canebant,
 prædicari cognouerunt. Nam recentiores Hebræi, quorum mentes prauitas exæcava-
 uit, cum nec auctoritatem maiorum possent contemnerè, nec religionem Christianam suis
 dictis vellent asserere, proposita superius antiquorú de sensu huius psalmi, quod in Christú
 spectet, sentètia, subitoque ad Dauid refugientes, nullamq; amplius de Christo mentionem
 habètes, totum deinceps psalmum de ipso Dauid exposuerunt. Saltè docuissent (si psalmus
 de Christo est) quis sensus, Ego hodie genui te, & Filius meus es tu. Verùm hoc illi proferre
 timuerunt, nequid religioni Christianæ congruum (quod necesse erat) dicere cogerentur.
 Cogebantur etiá multa in I E S V M Christum pertinentia proferre, si psalmum de eo iuxta
 maiorú sententiá exposuissent, super eo carmine, Ego constitui regé meú super Sió. Vidis-
 ses ex inuitis pectoribus veritatem, velut ignem è durissima filice erumpenté. Est igitur verus
 sensus, ego hodie genui te. Velut illud, Ex vtero ante luciferú genui te. Què etiá psalmú
 de Christo maiores exponebāt. Videbimus illius psalmi profúda mysteria. hac ratione vo-
 catur totis libris à Philone doctissimo, iuxta prisca theologiá πρωτογενος υἱος, primogenitus fi-
 lius. Et Plato mysterijs Ægyptiorum introspectis, in epistola ad tres amicos nominat πρωτογενος
 υἱου θεου, & αἰτίαι πατέρα, regis, autorisq; omniú patrem, vt ostèdit Origenes, Eusebius, Cyrillus.
 Sciédú quoq; Hebræis esse quasdá secretiores, magisq; mysticas expositiones psalmoreum,
 quas illi vocát, Midras thehilim: qui liber est ex scētètijs priscorú Hebræorú cōflatus. Hic
 liber cum in expositione psalmi huius, præsertim huius oraculi, quo dicitur, Annúciabo, vel
 narrabo Dei præceptum, multa de Christo testimonia ex sententijs maiorú protulisset, de-
 mum sic intulit, alia de eo ex sacris litteris proferés oracula. של במצור השל חורה ובחצקה של
 ממופרים הם בשצר השל חורה ובחצקה של בני נבון ישראל בחצקה של בני אים הנח ישטרל עבדי ירום, ונשה בקונוים נאם יחוח אהן
 גבוואם וכחוריים בחצקה של חורה בני נבון ישראל בחצקה של בני אים הנח ישטרל עבדי ירום, ונשה בקונוים נאם יחוח אהן

Lege an. in
prio. epist.
Budæi so.
25 in illud
Natalis re-
surrectio-
nis.
Prædicans
præ.
Sensus herb.
El.
Sensus gra
cor.
Præcepti.
Genuli
Psalm. 91.

Et nunc Reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram.

D

V P L I C I I S intentatis ex eorum improbitate super eos euenturis, docet, respiciant, altius euigilent, ne gratium pœnarum prædictio sortiatur euentû. Anteaquâ calamitatis tēpus appellat, expurgantur. Cōsimili cohortatione vitur Salomō, in libris Sapientia: Diligite iustitiam qui iudicatis terram. Et, Audite filij disciplinam patris, & attendite vt sciatis prudentiam. Et, Intelligite paruuli astutiam, & insipientes animaduertite. Totis sacris litteris, partim minæ peccatis intentantur, seruâque ex his supplicia euentura monstrantur: partim paternis admonitionibus, si quis audiat, coërcentur. Reges superius impia conantes aduersus dominum monstraerant, contra eorum vesaniam, caelestes pœnas paratas dixerat, irridente Deo, paulatimque ad iram, furorēque procedente, victoriâque contra reges hos, atque eorum extremum excidium pollicente. Ob has causas, ad eos ipsos reges conuersus, eos monet, suâ salutis, & periculi rationem habeant. Duobus verbis, vt solet, per epitasin exaggerat, Intelligite, Erudimini: idēque sunt Reges, atq; Iudices terræ: & quasi loquitur, Hęc cum ita sint ð Reges, ð Principes, respiciete, mentes vestras ad sanitatem reuocate. Non sunt arma contra Deum, quosque protegit Deus, suscipienda. Nisi meliora senseritis, magnum vobis portenditur excidium. Quod dixit, Erudimini: propriè est, corrigamini, emendemini, peccatis nuntium remittite, Hebraicè תשובה ליהוה. Et quanquam non erat fortasse futura correctio. Nam neque Iudæis, neque regibus illis, qui cum Antichristo conspirabunt, profuerunt, proderuntque, vel intentatæ minę, vel placidæ monitiones: adest tamen, digito tempestatem impendentem ostendens. Iudices autem terræ dixit, quasi quos Homerus vocat, θεοκλήτους ἀνδρας, κοσμήτορας λαῶν.

Intelligite.

Respiciere.

Erudi.

Terra.

Qui iudic.

Claud. Cōponitur orbis, regis ad exēptū.

Quique regunt dictis animos, & pectora mulcent. Terram autem per ἀπτανομασίαν, mortales terram colentes, quibus terrestris habitatio data. Cælum cæli domino, terram autem dedit filiis hominum. Iudicantes terram, Regnatores ἡγεμονές, qui ducunt, agunt, regunt homines terrigenas, iura dantes, ius dicentes. Hanc ob rem hortatur eos ad Sapientiam, ad intelligentiam, vt quibus plus quàm reliquis sit videndum, quorum ex consiliis multæ nationes pendeat. Ου γὰρ παννύχιον εἶδεν θεοκλήτους ἀνδρας. Hos cum primis inuitat ad sapientiam, vt quorū deliria populis augent pestē, cladēque. Quiddid delirant reges, plectuntur Achiui. Principibusque populos similes fieri apud scriptores celebre est. Quæ sit autem hæc sapientia, ad quam eos velut, simplex, ac misericordia commotus, hortatur, præclarè subiicit:

Seruite domino in timore, & exultate ei cum tremore.

Exult. ei.

V O D ad verba attinet, non est Hebraicè καὶ ἀγαλλιάσθε, exultate ei, sed duntaxat, Et exultate, redundante pronomine αὐτῷ, ei. Hieronymus quoq; nō addidit. Neq; verò cohortatur reges, vt exultent Deo, cū tremore: sed vt lætitiæ, fiduciaq; qua plerūq; reges ob res fecundas, atq; rerū affluentiâ exiliūt, exultāt, diuos, hominēsq; aspernātur, metu fortunę aduersę, quę plerūq; eos, vt inquit ille, quos plurimis beneficiis ornauit, ad duriorē casum, dissimilis sui referuat, moderentur, eā contineant, frænent, incedāt spēmq; metūque interdubij. Ita fiet, vt tumultus inanis ille, verborūq; iactātia, superbia quoque, qua superius utebantur, compressa, mediam sanitatem obtineat, contra morbū illum proclamat, Nescia mens hominum fati, sortisque future, Nec seruare modum rebus sublata securus.

Timor.

Seruire.

Epicureorum impietas.

Homo, cuius factus sit.

Hęc autem moderatio, atque constantia vix obtineri potest, nisi Pietas, quæ sacris litteris dicitur Timor domini, imbuerit animum. Ab ea nascetur omnis clationis, atque superbia, audaciæ, atque ferociæ deiectio. Ad hanc igitur veram, solidamque Sapientiam cohortatur. Seruire autem domino, quod Græcis, Latinisque non diceretur, eodem verbo dicitur Hebræis, quo nostris Colere, Græcis θεοσέβειν, illud agris Deoque exhibetur: hoc hominibus, atque Deo: haud secus Hebraicū Seruire Deo, atque mortalibus. Nec propterea mancipiorum loco à Deo mortales haberi fingit, vt neque eum Græci, quem dicerent ἰδὸν θεοσέβειν tametsi θεράποντα, vocant mancipium. Magnūque hic ex philosophia locus, quem contra Epicureos Lactantius ex Seneca produxit, tractatur. Epicurei frustra natos homines contendunt: vitam humanam temeritatis, ac miseriarum plenam: homines fortuito extitisse, finem nullum habere, ad quem spectet. Huic errori Seneca sapientissimè occurrit, Non temerè, non frustra nos viuere: sed viuentes operam dare Deo, quasi seruire

A seruire Deo. Vides vt nobilissimus finis sit humanæ vitæ, nobilior omnibus rerum finibus, vel Solis, totiusque cæli. Sol enim factus est, vt lucendo, lucemque, & calorem cunctis terris distribuendo, vitam animantibus, maximèque hominibus largiat ur. At homines facti sunt, vt viuendo darent operam Deo, studerent Deo: hunc quærerent, noscent: quæsitum & agnitum colerent, laudarent, huicque seruirent. Hęcque est dare operam Deo. Is optimus finis (ait Aristoteles) Deum nosse, & colere: finis vtilitatis, iocunditatis plenus, plenus ordinis. Hortatur igitur, arrogantiam deponant, scelera illa contra Deum coniurationem relinquāt, ab impiis armis discedant, alia studia, maximè reges, præsidēsq; rerum humanarum decentia, suscipiāt. Nam cum res omnes humanæ diuinitus gubernētur, tū verò bella eius ex nutu, victorięq; depēdēt: quibus eos maximè potiri facit, quos nouerit habere causam iustiorē. Lōgè igitur minus his erit propitius, quorū arma, pietatē, piosq; reges oppugnare cernat. Melius igitur, & ipsi regibus salutaris, vt Deum, cuius maiestatem, atq; honorem in his qui colunt eū, persequerētur. (nam, Qui vos spernit, me spernit: qui autem spernit me, spernit eum qui me misit, idem inquit,) conuersis studiis colant, eiq; seruiant: eorūq; regum de numero siāt, quibus propter summam insaniam, bellū indixissent, Seruite autem Deo in timore, siue cum timore, eum habet sensum, ad eos quemadmodum monstratū est, dicitur, qui cupiditatibus efferebātur, trāsuersi à scelere rapiebātur, quibus malis motibus timor adhibēdus est, metu sunt coërcēdi. Metus autē siue timor erit vt noscas cōtra eū tēdere, qui te, tuasq; copias mille modis possit interficere. Grādine lapideo, velut exercitus Brenni, fulminibus, pestilētia, fame, corruptis, atq; obcæcatis cōsiliis ipsorū ducū. Sunt alia multa, quæ sapientes imperatores habentes explorata, verebātur numē Dei, omnibus precibus eū sibi propitiū adhibebant. Qua in re Romani omnes nationes superarūt, ob id in omnes terras, eorum ditione, fauente Deo, quem timebant, & colebāt, propagata. Præclarè verò, & ex intima ratione vocatur Hebræis pietas, timor domini. Nulla enim re magis nos pios esse Deique colentes comprobamus, quàm sceleribus abstinentes, verentēsque ne quid contra voluntatem eius faciamus, legēsque eius rescindamus. Nam cum nos cupiditates ad multa prouocent, quæ legibus diuinis prohibentur, cupiditatibus autē obtemperare recusantes, id certè timore quodam, optimo quidem illo rationisque pleno facimus: tunc, sumus velut ille qui sensit medios delapsus in hostes, aut qui serpente calcato trepidus refugit. Maxima igitur pars pietatis constat timore, pudore, reuerentia. His aduersatur superbia, elatio principum, opulentorūque pestis. Eoque præcipuè proposuit his ad sanandas eorum mentes timorem Dei, trepidamque exultationem. Hęcq; vel ad eos reges, ac principes, qui nomen Christi delere superbè, arrogantēque conabantur, vel reges Antichristi signa sequentes, qui non solum honorem Dei violare non timebunt, vt etiam ipsū Antichristum, repudiato vero Deo, pro Deo, tota terra coli, velle non dubitaturi sint. Est item sensus, Seruite Deo in timore: Date Deo operam summa cū reuerentia, ac pietate. Is enim est finis noster. Finis ad quem respicit hominum vita.

Aristoteles.

Pietas, timor domini.

Apprehendite disciplinam, nequando irascatur dominus & pereatis de via iusta.

V O D ad verba attinet, nemini non perspicuum est, vel ipso Hier. tot locis monente pro ἀράχασθε τῆς παιδείας, Apprehendite disciplinam: Hebraicum habere נשׂוּתוּ נא־לְכֶכֶּהוּ bar: quod potest reddi, Osculamini filium: vel, Osculamini purè. Eoque Hieronymus transtulit in suo psalterio ex Hebraico, Adorate purè. In cōmentariis autem super psalmos (si modo illius sunt) sciens aliam quoque subesse his vocibus significationem, transfert Hebraicum, Adorate filium, apertam de Christo prophetiam hanc asserens. Contra Ruffinum probat, quoniam adoratio fiat ore admoto, atque osculo, rectè dixisse se in cōmentariis Adorate filium. Hęc Hieronymi interpretatio etiam ab Hebræis adhibetur, & comprobatur, maximè verò Auen Esra, & Chimchi. Prior ostendens hunc versiculum respondere superiori, ait, Seruite domino, respondere, ei quod proposuerat, Aduersus dominum. At, Osculamini filium respondere, Et Christum eius: & ei quod ait, Filius meus es tu. Ergo confirmat eundem esse bar, nempe filium, de quo superius dixisset, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Vultq; ponere nunc prophetā cohortationes contrarias sceleratis eorū conatibus, vt qui consiliū iniissent aduersum dominū, nunc hortetur eos seruire domino. Et qui bellum Christo eius indixissent, nunc eos moneat, vt osculētur, adorent eū, appellans nunc filiū, quem superius Christū eius. Hęc interpretatio adhibetur

Apprehend. discipulis.

Adoratio.

comprobatúrque etiam à Chimchi, Bar, inquit, hoc loco, est in bon, filius, quemadmodum alibi dicitur. Quid est ברי beri, filius meus. וברו ברי vma bar bitni, Et quid filius vteri mei. His apparet vera locutum Hieronymum in commentariis. Quòd si bar nunc est pro filio, verbum quoque ipsum נשקו nashku, quod & ipsum polysemon est, sonabit adorare. Est enim Adorare Græcè, & Latine Osculari. Adorare, ad ora mouere, ad os admouere, sic Græcè προσωψησαι, est ωψη osculari. Quoniam igitur adoratio fiebat: fitq; osculando, rectè verbum Hebraicum vertitur Adorate. Fit osculando adoratio. Nam plebs osculabatur genua imperatorum, senatores autem pectus. Nunc veneramur principes osculando manus. Ipsi Patres purpurati pectus, & manus summi Pontificis osculantur, pedes cætera plebes. Sic quoque Iob detestans Idololatriam, qua mortales Solem, Lunamque venerantes, osculabantur manus suas, non valentes os admouere, ait, Si yidi lunam cum fulgeret, & osculatus sum manum meam. Quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimum. Est & aliud exemplum in libris Regum: Et omne os quod non adoravit Baal, osculans manum. Caterum sciendum est, quoniam bar præter significationem filij, designat etiam purum, electum, mundum, esse qui sequantur eum significatum vt dicat, Osculamini siue adorate pure. Eritque antecedentis versus repetitio. Seruite domino in timore. Nihil enim aliud est, Seruire in timore, quam Adorare pure. Illud item magnopere cõsiderandũ, editione Sept. qua dixerant, Apprehendite disciplinam: quoniã purũ, selectum, mundumque maximè ad disciplinã, eruditionemque pertinet: (est enim eruditio, vera mundities) veram esse, & à priscis Hebræis cõprobari, qui puritatẽ, siue purum, aut mundum, quod præsentis voce designatur, sumserunt pro cultu, disciplina, eruditione, doctrina. Itaq; Chaldæus interpres, pro eo quod Hebraicũ habet, nashku bar, Osculamini filium, vel, Adorate pure, posuit iuxta ea quæ diximus קבילו וילפחא kabilu vlfhana, Accipite, siue recipite doctrinam, Vera igitur est, ac maximè propria interpretatio Sept. & verè interpretantur Græci, afferentes nunc inculcari, & exaggerari quod paulò antè dixerat, Erudimini qui iudicatis terrã. Nunc, Prædite, capite doctrinã, eruditionẽ, disciplinã. Rabi igitur Salomon exponens bar, pro puro, mũdo, sic explanat: Armamini, preparate vosmet puritate cordis: quod maximè ad cultum, disciplinãque quadrat. Neque ab re verbum nashku quod sonat osculamini, transtulerunt Sept. ἀρδξαδε, apprehendite, & Chaldæus קבילו kabilu: Nam idem verbum sonat etiam desiderare, vt ait Rabi Salomon, iuxta illud, Et ad virum tuum, desiderium tuum: vbi est תשוקתך teshukathca, desiderium tuum, à verbo per apocopen primæ litteræ נשקו nashak. Rectè igitur quod erat desiderare, transtulerunt Sept. & Chaldæus, capere, arripere, aut quod ait Auen Esra, sed nõ probat, quoniam נשקו nashak sonat arma, posset inde verbum armandi deductum esse, vt dixerit, Armamini puritate disciplinæ, eruditione. velut Paulus, Induite lorica m fidei. Atque hoc verbum armandi, Sept. & Chaldæus dixerunt capere. Quoniam igitur multiplex est significatus vocis bar, accidit vt multæ interpretationes à scriptoribus sint positæ. Nec moror quòd sint Hebræi, qui ferant hac voce puritatem designari non posse, quæ potius dicatur ברי bor. Nã & ceteri dissentiunt, & eadem est vox, licet sub alia significatione. Harum omnium mihi maximè probatur ea, Adorate filium, propter rationes quas attulit Auen Esra, quòd toto hoc psalmo claro nomine filius est adhibitus: eo inquam nomine, in quo nulla sit ambiguitas, Filius meus es tu, Ego hodie genui te. Et, Aduersum Christũ eius. Genitus ab eo, filius eius, Christus eius. Nũc quoq; bar, nempe filius, vt nõ sit mirum, quòd inuitet ad osculum, adorationemq; filij, quem superius à Deo genitum dixerat: & in contrarium, cui bellum intulerant, nunc eum contra proponat adorandum, colendum, quod osculo designatur. Atq; hinc liquet non ab re vetustiores Hebræos, qui veritatẽ perspicacius cernebant, de Christo psalmi huius oracula cõtata asseruisse, quorum superius visa est sententia. Extat item eodem in libro, quem dixi vocari Midras Thehilim, quasi mysteria psalmorum, dixisse quendã è Rabenis illis priscis super hoc, Adorate filium: hanc esse velut regis sententiam, qui exarserit ad vlciscendum ciues sceleratos. Hi profecti ad filium regis, supplices ab eo perierunt, vt patris iram mitigaret, ille profectus obtinuit, vt eis parceretur: venerunt ciues, gratias acturi regi: is remittit eos ad filium. Nam in gratiam huius, inquit, vobis parco. Hoc igitur esse Osculamini filium, per quem vobis iracundia mea sedata est. Eum osculamini, amplectimini, Genua eius prehendere. Hæc antiquitas sentiebat, quibus iuniores etiam subscripserunt. Nec potest sine magno miraculo factum esse, vt toties filium Dei memoraauerit. Quod verò prosequitur,

Ne

A Ne quando irascatur dominus, & pereatis de via iustã

In fonte Hebraico non est, Dominus: sed duntaxat, Ne quando irascatur: quanquam de domino, etiam Hebræis attestantibus, dicitur. Non est item, Via iusta: sed duntaxat, Via. Hæc in Psalterio Hieronymi clara videbis. Et quod iidem Sept. dixerunt, & ἀπολειθε εἰς ὁδὸν, Et pereatis de via: Hebraicè paulò diuersum ודרכו דרכו Veroberu derech, Et amittatis viam. Est autem sensus, vt explicat Rabi David, Nisi celeriter ab itinere cepto desistatis, vias sceleratas deferatis, irascetur in vos Deus summus, cum furor eius exarserit. Quantulumcũque moræ in his flagitiis protraxeritis, vos furor eius corripies. Impendet vestris ceruicibus calamitas iam iamq; præsens, nisi celeriter consilia meliora capiatis. Si vel exiguum temporis perseueratis in his erroribus, nullam amplius expectetis vindictæ dilationẽ, scitote eam præsto esse: vertite igitur iter incoeptum. Ergo quod ait, Et amittatis, siue perdati viam, est quale psalmo primo dixerat, Et iter impiorum peribit, siue perdet. Volunt autem hoc loco Hebræi figuram esse, qua scribitur in sacris litteris, homines scissi vestes, attonsi barbam. Neque enim homines scindi, sed vestes: neque homines radi, sed barbam. Ita, Homines perdere viam, quòd via perdat, agat eos in perniciem, in barathrum. Perire igitur de via, aut perdere viam est, sequi iter deuium, seclusum à consortio Deorum, vt inquit ille. Est ire viam ferentem ad mortem. Medio in itinere quod arripuisti, cadere. Erat enim iter deuium, præceps. Ac Sept. clariorem facere tralationem volentes, quod erat Hebraicè, Pereatis via: rectè adiuuerunt, illustraruntque, quod item Hebræi faciunt, addentes præpositionem de via, Hebraicè dicitur, Peribitis via. Adde, Peribitis ex via. Furor igitur eius correptos, si pergitis hoc iter, auferet è medio. Hæc via quoniam funesta est, vos agit in æternam mortem. In ea superueniat ira Dei. Vbi inuenti fueritis, ibi pœnas luetis. Sensus quidem Sept. quòd addiderunt, iusta fuit: quòd in flagitiis perseueratis, ab illa via excident, quæ ferr ad superos. Sed superiora clariora. Fuste ferreo confringentur, in frustra velut vas abibunt. Perire igitur de via, aut in via, est in his peccatis, quæ retines, ira Dei superueniente cadere, deleri, extingui. Est enim via in sacris litteris, vita, ætas, vitæ tempus, per quod velut spatiũ quo vita decurrit, incedimus. Quod autè dixit, Nequãdo, Hebraicum simillimũ illi נן pen, Ne forte, vt vertit Hieronymus, dubitantis est. Quòd his erroribus insistitis, quòd ad cœpta consilia properatis, forsã grauiores pœnas luetis, forsã Deum iratum sentietis. Dubitanter nunc proponit: sequenti versu cum denuntiatione, expressioque vaticinio calamitatis. Cum exarserit in breui. Irascitur igitur Deus sceleratis: sed ad vlciscendum diuina tardè procedit ira. Demum tantò grauius, quantò serius. Posset autem referri (quoniam Dominus non est appositum ad irascendi verbum) aut ad ipsum dominum, aut filium, quem asserit adorandum, iratum his qui non adorent.

Cum exarserit in breui ira eius, beati omnes qui confidunt in eo.

Vobis Latinus dixit, in breui, Græcum magis ad Hebraicum respõdens ἐν τὸν χρόνον, in celeritate. Cum celeriter exarserit. Hebraicum כמעט kimeat, iuxta paululum, ferè exiguum, quasi modicum. Et Hier. Post paululum. Sciendum est, aduerbium, siue præpositionem Hebraicam כן ki, quam Sept. transtulerunt ὅταν, cum, vel quando, esse quoque particulam causatiuam, ἀπαιτιὸν μὲν, quæ reddat causam eorum quæ prius dixerimus, vertiturque Latine, quoniam, quia: hocque clarius est, quàm dicere, cum: transferendumq; est, Quoniam citò furor eius exardescet. Breui, celeriter, post paululum. Eritque totus sensus, Adorate filium, amplectimini, exosculamini, ne forte vobis in hac impietate insidentibus, irascatur: & tenebræ vos inuoluant sic, vt vel ipsam viam ignoretis, cadentes, lapsabundi. Quoniam celeriter furor eius inflammabitur. Apertè vobis denuntio, furor eius celeriter incendetur. Nullam dilationem expectetis. Hæc interpretatio clarior est, respondens aduerbio, celeriter, in breui. Quoniam, ait, celeriter irascetur furor eius. Pro subiunctiuo igitur in Græco ὅταν ἐπιχειρήσῃ. Cum inflammatus fuerit. Nõ est subiunctiuũ in Hebraico, sed aperta periculi denuntiatio ויבשר בבעש בשר כי ibear bimeat apo. Quoniam inflammabitur celeriter, citò furor eius. Negatque Deum fore cõnuentem, cunctatorẽ, differentẽ irasci. Satis, inquit superque distulit, procrastinatus est. Hoc quoque Chaldæus posuit, pro dubia præpositione Hebraica, adhibens claram מטול metul, quoniã, quia. Et Rabi Salomõ exponens, Quoniã, inquit, in momẽto, subitoq; furor eius incendetur. Et tũc beati omnes qui cõfidunt

CC iij

Bar, duo significat.

Nashkeku, duo significat.

Adorare.

Imperatores. Romanus episcopus.

Ad solem, aut lunam. Iob. 31. c.

3. re. 19. d.

Apprehend. dissip.

Ge. 3. c.

Prims pro post.

Pereat de via.

Via.

Ne quãdo.

In breui.

Qui confidunt.

in eo. Et quod Sept. dixerunt *πεποθότες* qui sperant, fidunt, est Hebraicè *חן* chose, Potest, D
 Qui confidunt, aut qui sperant, transferri: quod Hieronymo placuit, Beati omnes qui
 sperant. Clarum est cur beatos appellet eos, qui vindicta cælesti furentes, sperent, fidant, nō
 trepident. Magna sanè eorum beatitudo, Deo pœnas cælestes immittente, ac mortalium
 caterua latè iaculis eius cadente, vel casura, quos spes alat, sustentet. Eam spem suggerit cō
 scientia rectè factorum. Verum enim est quod scribit diuinus Plato, consentiēs cum sacris
 litteris, reddituros omnes ad tribunal Iudicis æterni, vitæ suæ rationem, sed bonos *βαρε-*
λεον λόγον, rationem intrepidā, plenam fiducia: at improbos cum magna trepidatione, Vi-
 dentes enim (ait Salomō) turbabuntur timore horribili, & præ angustia spiritus gementes.
 Et fortè vera Græcorū est sententia, hoc vaticinium esse de supremo iudicio, quemadmo-
 dum primus quoq; psalmus vaticinabatur de consortio, cœtu bonorum, congregatione,
 & insatiabili gaudio iustorum ex aduerso de his, quorum iter deuium, seclusumq; à confor-
 tio Deorum. Illis fore pietatis præmium, quod in numerū Deorum recipiunt: at scelera-
 tis, quod aget, qua pergere cœpissent via, in barathrum, tartarum. Nunc autem de ira Dei
 inflāmāda, arsurāq; omnia, quæ sceleratos auferet è medio, deq; his quorū plena fiducia pe-
 ctora, nō expauebūt Ioue irato. Hos nūc beatos appellat. In primo psalmo nō exiccandos,
 futuros velut arborem propter aquæ riuū. Illic æternum virorem, hic fiduciam intrep-
 idam. Beati erant primo psalmo, qui se à consortio improborum separauissent: hic beati,
 qui Deo irato, non trepidabunt, ob rectè factorum conscientiam, quod sentire cum im-
 probis noluisent. Quanquam nunc maximè contra principes, illic contra omnes genera-
 tim. Multis quidem de causis Beati in sacris litteris homines vocātur: sed his ad vnam prin-
 cipem demum relatis. Qui sunt beati quod confidunt in eum, quod in consilio scelera-
 torum nō abierant, quod flagitiis eorum assensu non fuerāt, potius destomachabantur, ex-
 horrebant. Quare autem beati, quia cum furor Dei feruefcet, cum rationem in vita facto-
 rum vnūquemq; reposcet, causasq; omnium, totamq; vitæ rationem seuerissimè discutere
 statuet, ceteris quia nec impiorū consilia improbauerant, nec peccatores perosi, sese ab eis
 auerterant, summa trepidatione laborātibus; ipsi fidētissimis animis astabūt, pleni spei,
 atque fiducia, maxima bona, vt illi maxima mala expectantes. Tempus ergo furoris potest
 referri iuxta Græcos, tum ad diem qua quisq; secedet à corpore damnādos, si malè perpe-
 trasset, tum iudicium extremū. Iuxta Hebræos, & vt mihi quoque probatur, ad id tempus,
 quo Deus, qui patienter vexari bonos aliquandiu passus fuisset, demum indignatur, sumit-
 que de his qui vexant eos, meritas pœnas. Obseruant item Græci hunc psalmum & primū
 vnum esse quod finis huius in beatitudinem designat, vt ille à beatitudine initium auspica-
 tus fuerat, artificio quodam factum.

TITVLVS, SIVE INSCRIPTIO PSALMI TERTII.

Psalmus David, cum fugeret à facie Absolom filij sui.

PRINCIPIO obseruandum, quod semper in principiis psalmorum Sept. inter-
 pretes dicere solēt *καλὸς τῷ Δαβὶδ*, psalmus ipsi David, Hebraicum articulum
דָּוִד le David, seruire datiuo, ac genitiuo, sed magis genitiuo. Magisque dicen-
 dum est, psalmus *τῷ Δαβὶδ*, ipsius David, quàm *τῷ Δαβὶδ* ipsi David: idq; vbique.
 Quod ad inscriptionem artinet, nota est (vt aiunt Græci) historia ex libris Regum. Illud
 vnum perspicendum, priscos Hebræos (vt testatur Chimchi) psalmum super Antichristo,
 quem vocant illi Gog, & Magog, exposuisse, aut mysticè, aut inscriptionem minimè mora-
 ti, quæ forsan non tempestate David, sed insecutis ætatibus, ea, atque aliæ ab eruditissimis fue-
 rint additæ. Quemadmodum quod appellatus fuit Misinor, nempe cantilena, aut *חן* ho-
 de, (est enim vox Hebraica, Græcis vsurpata) nam is psalmus potius cum gemitu, vt He-
 bræi testantur, fuit editus. Nomenclatio Psalmorum, Hodamūque postea, aut cum
 victoriis potiti essent, reperta est, aut longè post. Proximi igitur tempori illorum
 adhuc psalmo inscriptione carente, de Antichristo putarunt; aut certò norunt de eo
 carmen esse. Vt quemadmodum superior psalmus, variantibus interpretibus, esse aut de
 David, aut de Christo, veteres de Christo contra Gog, & Magog, qui copiis innumerabi-
 libus aduersus Christum coactis confremerent interpretantur: sic nunc eum ad David
 alij trahant, prisci simili sensu, quo superior est, de Antichristo, sceleratisque eius agmini-
 bus

Psalmus ipsi David.

Antichristus.

Hode.

Psalmorum inscriptiones.

Abus, scirent effusum, quibus aduersus Christum congregatis dicat ipse Christus in psalmo,
 Domine, quàm multiplicati sunt, qui tribulant me. quemadmodum superior, Quare fre-
 muerunt gentes: eodem exordio, eisdem penè verbis, eadem sententia. Ipse Rabi David
 refert eos de Antichristo, ex eo fuisse interpretatos quod factum Absolonis similitudinem
 habeat cum his, quæ faciet Antichristus. Quo dicto velut ex inuito pectore veritate eru-
 pente, ipsis quoque fatentibus apparet, Coniurationem illā omnium impiorum Regum,
 nouissimis sæculis contra Christum, futuram velut illam Absolonis cōtra patrem, ex cuius
 sanguine natus est Christus. Illam cōtra David, hanc vltimi tēporis cōtra Christum, cuius
 oppugnabit nomen Antichristus, cōsurgētque cōtra omne quod dicitur Deus. Cōproba-
 tur hęc sentētia, vel eo maximè, quod alto, & arcano quodā sensu, primus, & secundus psal-
 mus in fine canebant præmia, coronasq; iustorum: furorē autē Dei contra sceleratos, cun-
 ctis exponētibus, cum Deus ob flagitia, & cædes, maximāq; impietate mundi, & eorum,
 qui Antichristū sequētur, adorabuntque, iratus veniet in maiestate sua. Eodē sensu, & eadē
 prophetia potest nunc factum esse, vt propheta spectaculis illorū temporum sibi per spe-
 ciem oblati insistent, describat iterum coniurationem Antichristi, velut filij contra patrē,
 contra Christum, turbulentāque illius sæculi tempestatem. Hęc vna erit sententia, eaq;
 priscorum Hebræorum. De David quoque potest editus esse, quæ melius in posterum cla-
 rebunt. Sciendum siue de Antichristo, siue Absolonis coniuratione sit, occultas esse phra-
 ses, abstrusasque, vt aliud quàm hęc ipsa dici videatur. Nusquam vel minimum iudicium
 B aspicias earum rerum, quæ in illa Absolonis coniuratione acciderunt, atque aliò pertinere,
 quæ psalmus canit, omnino videtur. Non filium contra se surgentem vnquam, non popu-
 lum, plebēque in se concitatam nominauit. Non causam tanti mali, quod refertur in li-
 bris Regum, ob maximum scelus in eam calamitatē, David diuinitus incidisse. Dicitur au-
 tem hanc quasi elegiam, & flebile carmen edidisse David, cum ascenderet flens ascensum
 oliuarum, ceruicibus eius, cum omni multitudine, filio imminente. Affertur item ab He-
 bræis, plerosque alios in sacris litteris insignes viros fugisse. Fugit Moses à facie Pharaonis:
 Fugit & Iacob fratrem prosequentem: Sic David quoque fugiebat filium insequentem,
 cumque regno exuere conantem. Siue igitur ad Antichristi, siue Absolonis persecutionem
 referas, verbis explicandis, sensibus enodandis, defudandum est.

Tempus conuentionum.

2. re. is. s.

PSALMI III. EXPLANATIO.

Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me? multi insurgunt aduersum me.

V O D Septuaginta dixerunt, *ἐπὶ τὸν δαυὶδ* Cui. Quid, aut, quare multiplicati
 sunt: Hebraicum *מַה* ma, potius designat, quàm, quantum, vt dicendum sit,
 Quàm multiplicati sunt: Quanta est hostium me persequentiū copia, quæ
 cōiuratio. Nec rogat cur sint multiplicati, sed cū gemitu miratur, vt illud,
 Hęc quantas strages, vel quæ Tyberine videbis,
 Funera, cum tumultum præterlabere recentem.

Quid.

Multiplicati sunt.

Qui tribulant.

Tribuli.

Hostes.

Hęc mihi, quanta belli tempestas impendet! Quàm immanis coniuratio! In alio psalmo,
 Quàm multiplicata sunt opera tua. Chaldæus item apertè ponens *מַה* camma, quantum,
 quàm. Et quod dixerunt *ἐπὶ τὸν δαυὶδ* Cui, multiplicati sunt, Hebraicum *מַה* rabbu, Latine clarius
 diceretur, Quanta agmina coierunt. Quæ manus perditorum hominum in me cogitur. At
 quod transtulerunt, *οἱ ἐπὶ τὸν δαυὶδ*, qui tribulant: nunquam reor apud bonos linguæ Latine scri-
 ptores reperias hoc verbum Tribulo: eoque mecum sæpe vehementer sum admiratus, cur
 Latinus psalmorum interpret eo sit tantopere delectatus, vt vsurpet vbique, quod nusquā
 vel apud Ciceronem, vel Titum Liuium, Cæsarem, aut quenquam bonorum poëtarum
 reperias. Fictum est ex Græco *τρίβω*, tero, contero, frango, flagello, inde Græcis dicuntur
παιδοτρίβω, pueros cadentes, flagellantes, à Tribu Græco, factum Tribulo. Hinc Tribuli,
 quia cadunt, flagellant. Hieronymus igitur politioris eruditionis studiosus, refugit in suo
 ex Hebraica veritate psalterio, hoc verbum, pro tribulant me, ponens iuxta Hebræos
זָרַי zarai, hostes mei, Domine quid multiplicati sunt hostes mei? Propriè designat Hebræ-
 is zar hostem prementem, vexantem, persequentem, tædio afficientem, à *זָרַר* Sarar, vrge-
 re, instare, premere, vexare, propterea Sept. dixerunt *ἐπὶ τὸν δαυὶδ*, terentes, afflictautes. Quod

verò ait, Multi insurgunt aduersum me: Multi Hebraice **רבים** rhabim, polysemon est. Sunt principes, magistri, rabim, sunt multi, inde superius verbum rabbu, multiplicati sunt, creuerunt, inualuerunt. Dicendumque aut, Multi insurgunt: aut Principes, magistri insurgunt: Contra me, inquit, manus impiorum Regum conspirat, cogitur. Quod maxime ad Antichristi comites, Reges, ac principes quadrabit. Verbum autem, Insurgunt, designat quale superiori psalmo, Astiterunt Reges: nempe coniurauerunt, animis, opibusque parati bellum execrabile suscitauerunt: Conflatum est bellum sceleratissimum: vndique conueniunt: Quotidie fit maior accessio. Sensus igitur clarus, siue ad Antichristum, siue Dauid referatur. Videre est hoc loco creberrimum psalmorem, cuius ex parte meminimus. Vbique occurrit ea species orationis, qua repetitur omni versu prior sententia, exaggeraturque aliis verbis, vt superius: Quare fremuerunt gentes? repetit id ipsum, Et populi locuti sunt inania. Primum gentes, inde populi: primum fremuerunt, post locuti sunt. Secundo versu, Astiterunt Reges terræ: refert id ipsum, Et principes conuenerunt. Reges, Principes, astiterunt, conuenerunt. Similiter nunc, Multiplicati sunt, insurgunt. Hoc vbique factum est causa carminis Hebraici, cuius in præfatione meminimus. Consonat enim rythmis quibusdam penè omnis versus in Psalmis: nec est alia carminis ratio in Psalmis, nisi similis verborum exitus, quale hodie in Italia carmen Ethruscum: vt nunc, Ma rabbu zarai, Rabbim camin alai. Vides similiter desinens, zarai, alai. Perinde si Latine diceret, O amantes amentes. Quod sequitur:

Multi dicunt animæ meæ, non est salus ipsi in Deo eius.

QUAM diximus nomen Rabbim, Hebræis etiam testibus, hoc loco designare vel multos, vel magistros, ac principes. Quod dicit, Animæ meæ, cum sit Hebraicè **נפש** lenapsi, potest designare non modò casum dandi, sed etiam esse (quoniam articulus, Le, variè ponitur) præpositio Super, De. Exponitur igitur ab Hebræis multò melius, Principes, aut multi loquuntur de anima mea, nullam ei salutem esse. Sciendum animam Hebraica phrasi, poni pro ipsamet propria cuiuscunque persona: vt, Qui amat animam suam, (nempe seipsum) perdet eam: perdet seipsum. Sic Poëta Latinus:

Nos animæ viles, inflecta, inhumatâque turba.

Itaque nunc sensum esse, Multi loquuntur de me ipso, principes, ac primores Israël, vt erat Achitophel, atque alij coniurationis participes, properantes eripere regnum, Dauid, negantes affuturum ei diuinum auxilium, dicebant, & communibus sermonibus asserabant, quoniam Dauid tantum scelus admisisset, vt erepta vxore Vriæ, etiam ipsum curarit interficiendum, vtque huic libidini satisfaceret, totum exercitum Israël, periculo exposuerit, non propitium, sed penitus iratum Deum illi futurum, victurosque eos hoc bellum, eisque futurum Deum propitium, qui scelus illud persequerentur, ereptumque propter summum flagitium, regnum ipsi Dauid, filio eius traderent. Hoc illi in quotidianis sermonibus agitabant, & quasi iam parta, exploratâque victoria, lætitia efferebantur, ipsi principes, ac duces, de salute, anima, vitæque ipsius Dauid loquebantur, quò bellum capesserent milites, alacriores essent: fauor ille diuinus, ac gratia, qua soleret Dauid omnia prælia facere secunda, qua Gigantem interfecit, Palæstinos concidit, discessit, abiit propter peccatum. Nostrum erit regnum, cum duobus modis exponat Rabi Dauid, non est salus animæ eius, tum in hoc mundo, tum in futuro, videtur de solo præfenti esse sermo, de salute corporea, de vita, qua quisque viuunt. Atque est Hebraica locutio, Primum dicunt de anima mea. Tum,

Non est salus ipsi, nempe Dauid. Idem enim anima Dauid, atque ipsamet Dauid Negabant, ipsi Dauid, atque animæ eius esse salutem: Multi igitur, nempe quos eadem contra Dauid coniuratio mancipasset, & fortasse omnis multitudo Israëlitarum, qui filium patrem persequentem sequebantur, affirmabant se inuicem cohortantes, salutem nullam à Deo immortalis, qui solitus esse Dauid in præliis defendere, affuturam. In Hebraico in fine huius versiculi ponitur **אלה**, Super qua voce variæ sunt Hebræorum, Græcorumque sententiæ, & de eo multa scripsit Hieronymus. Nam Sept. interpretes eam transfulerunt **δίαλαλμα**, quasi dixeris intermissam cantilenam, eoque Græci ferunt, quoniam in medijs Psalmis reperitur, vbicunq; sit scripta, ibi vocem canentium solitâ interquiescere. At Hebræi

A bræi fortasse meliora. Alij quòd sonet, In æternum, Super: quam sententiam sequitur Chaldaus interpres pro, Sela, ponens chaldaicè **לאלמין** le almin, in sæcula. AuenEsra propositis alijs sententijs, verum huius significatum esse, quale est Amē, sic, ita: affirmationemque esse eorum quæ dicuntur. Ita est, sanè, profecto. Reuera, inquit Psalmus, & certè, multi dicunt mihi salutē nullā esse. At Rabi Dauid nullum sensum hanc vocem habere cōfirmat, tantū ornatus, aut harmoniæ causa adhibitā, quales apud Homerū **εὐ, κῆρ, δὴ, πῆ, ὄν**. Et quoniā Sela, videtur duci à verbo Salal, exaggerauit, accumulauit, putat vbicunq; eavox reperitur, exaggerari illic, atque attolli vocē canentiū. Idq; argumēto esse quòd in solis Psalmis, & caticis reperitur. Tres hæ sententiæ Hebræorum similes inter se sunt, Idē enim est si sonet in æternum, si certū & verè, vt sentit AuenEsra, vel si vocis sit sublatio, qua rei certitudo, veritâsque designatur. Eodēque pertinent hæ omnes significationes. Absurda forsân hæc mea opinio est, Sept. interpretes, vt pleraque voces Hebraicas transferendo intactas reliquissent, sic hanc Græcè scripsisse, vt erat in Hebraico Sela, sed scriptores per imperitiā nescientes vocis sensum, supposuisse vocē Græcā Diapsalma. Neq; enim vel ab Hebræis adhibetur huius Græcæ vocis sensus, neq; locū in Psalmis habere potuisse videtur. Vt ergo quædā voces quia transferri nō ita facile poterāt, Hebraicas reliquerūt Sept. vt Amē: sic par est reliquisse Sela, sed ab imperitis scriptoribus pro Hebraica voce Sela positam Græcā similit̄ Diapsalma. Quanquam ferat Hieronymus Symmachum, Aquilam, etiam diapsalma translisse. Verus igitur significatus, cui plures accedant, est vt sonet, Certè. Profecto Semper, vt transfert Hieronymus in suo Psalterio, cum vocis exaggeratione, quale est Amen, quòd ab ipsis transfertur, Græcè **ἄμην**, fiat.

Tu autem domine susceptor meus es, gloria mea, & exaltans caput meum.

QUOD Latinus dixit, Susceptor: Græcè est **ἀντιλήπτορ**, auxiliator, protector, defensor, Græcis **ἀντιλαμβάνομαι** signat opē ferre, causam alicuius suscipere. Et pro eo Hebraicè est **רש**, scutum, clypeus vt reddidit Hieronymus. Resoluerūt igitur metaphorā Sept. qua dicitur Deus Clypeus, nēpe defensor, protector. Quāquā idem verbū sonat protegere, & inde fortasse Clypeus, quòd totū corpus protegat, ac defendat. Atque Hebraicè dicitur Et tu domine clypeus **רש** circa me, vt vertit Hieronymus, siue pro me, vel ante me: Clypeus obiectus mihi, quo corpus omne protegatur. Quòd verò ait, Gloria mea, pro eo Chaldaus posuit similem, sed clariorem vocem **קרא** icari, honos meus, decus meū. At tu inquit. Deus, secus quàm illi contendunt, es triumphus meus, mea victoria, decus. Per te mihi corona, triumphusque in bello parabitur. Omnis meæ gloriæ tu autor, vt alio loco. In te gloriabor. Estq; à diuino vate positū, quòd in suo carmine ponitur à pro fano. O, & præsidium & dulce decus meum. Hæc duo nominauit, etiā Psalmus, præsidium dixit Hebraicè **רש**, maggen, scutum, clypeū, decus **קרא** kebodi, gloria mea, decus meū. Tu, inquit, Deus es præsidium meum, & decus. Est quoque quædam Rabi Dauid interpretatio, vt dicat, Tu autem defensor meus, defensor gloriæ meæ. Sed primum melius, Et Rabi Dauid etiā gloriā in contrariū, pro ignominia, cum fugeret. Quòd verò ait, Exaltas caput meum: consueta exaggeratio, solitaq; epitas. Idem enim decus, siue gloria mea, atq; exaltans caput meū. Namq; exaltare caput, est amplificare, augere, ad summos honores prouehere. Caput Hebræis pro toto homine, vt Græcis, Latinisque. Græci obtestantur **ἱερὸν κεφαλήν**, caput sacrum: Latini, *Te flor vnumque caput. Et, Te germana, tuumque dulce caput. Di, capiti ipsius generique referunt. Capiti cane talia demers. Dardanio, rebusque tuis. Et, Lepidum caput.*

Ita nunc, Exaltans caput meum: præferens me alijs, attollens ad sidera: Fama super æthera notum faciens, decoransque triumphis. Secus omnia, quàm illi minarentur, qui non salutem, non victoriam, nullum denique honorem ex te pollicebantur. Omnem mihi spem ex clementia tua detrahebant. Non ita, inquit: Tu præsidium, tu decus meum: Tu mearum laudum amplifactor. Quòd autē quidam Hebræorum interpretes sic aptant sensum: Hostes mei neque in hoc saculo, nec in futuro spem mihi concedunt. Imò verò tu præsidium, propugnaculum, eripiēsque me in hac vita, itēque in futura, quasi innuat, propugnaculū gloriæ meæ. Gloriam autē animā interpretantur, vt ex alijs locis docent. Nimis hæc dura.

Voce mea ad dominum clamaui, & exaudiuit me de monte sancto suo.

Futurum pro praterito.

Inuocabo. hebr.

Oratio.

Sermo εἰς δόλον animi. Mons sanctus.

Mons dei. celum.

εἰς οὐρανόν.

Templum dei. celum.

Uoc erat, quod eum praesidium, decusq; suu appellauerat. Opem enim eius implorauerat. Deus exaudire dignatus, auxiliu ferre parabat. Est Hebraice futurum, Ad dominu clamabo. Sed propter verbu Exaudiuit, etia illud in praterito posueru: tamen monet Hebraei, hic futurum esse vice prateriti, vt alia pleraq; in Psalmis. Clamaui, Exaudiuit, Hieronymus vtranq; per futuru pronuntiauit, Clamabo, Exaudiet. Sed, vt dixi, alteru futuru, alterum prateritum. Recte, & ab ipso Hieronymo & a Sept. ad vnum ordinem accommodatu. Verbum autem Clamaui, siue clamabo, Hebraice est קרא ekra, inuocabo, vt in sequenti, Cum inuocare, exaudiuit me Deus iustitiae meae. vbi est idem verbu. Potest igitur designare, aut vehemetem exclamationem, vociferationem, aut simplicem inuocationem haec vox: & inuocatio tu voce corporea sublata fieri potuit, tum tacitis, arcanisq; precibus. Hoc Graecis probatur. Eandem enim, inquit Augustinus, orationem format cor atq; lingua. Nascitur resonatq; in animo, tum ad lingua descendit, vt fons in venis conceptus, pressusq; dein erumpit ad auras. Dixisse fertur Democritus τῆς ψυχῆς εἰδωλον ὁ λόγος, Animi simulacru esse sermonem. Et Socrates, Loquere adolefcens, vt te cognoscam. Nuntia igitur vox interioris voluntatis, animiq; legatus. Quod veru ait, Exaudiuit de monte sancto suo: Montem sanctu, no vno sensu Hebraei proponunt. Montem in quo futurum esset templu, quod illi per prophetiam noffent. Motem scilicet oliuaru, per quem Dauid fugiens Absolonem filiu, iter faciebat, flus, gemensq; ibiq; supplex auxiliu implorabat. Montem sanctum quoq; Montem Sid, quem sensu quodam diuino, & prophético celebrat vbiq; Dauid, vbi inquit Hebraei erat arca, & inuocatio, praesentiaq; Dei. Ego veru propter futura in eo monte miracula, sacrosancta mysteria, vbi Christus coenauit, orauit, corpus obtulit suum. Ob haec mons sanctus. Est alia haud inepta interpretatio, motem sanctum Dei, celum esse. Quod vel illo testimonio maxime comprobatur, Aut quis requiescet in monte sancto tuo? Mons igitur atque vertex Dei, est celum, mundi cacumen, suprema rerum definitio: ob id Graecis vocatur celum οὐρανός, summus terminus. Is mons Dei sanctus, quo non homicidis, non incestis, impurisq; est accessus. Omnia ibi sacra, casta, pia, vera, quieta. Ex hoc editissimo monte, miserorum preces exaudit, vt alius Psalmus canit: Et alta a longè cognoscit. Quem alia tralatione templum vocat, Et exaudiuit me de templo sancto suo. Quemadmodum Platonici mundum, templum Dei nuncupare solent. Graecis igitur placuit vterque sensus, vt tum mons eius, sit mons Sion, iuxta priscorum fidem, qui putarent Deum habitare in tabernaculo, vnde responsa sacerdotibus reddebantur. Erat autem arca, & tabernaculum in monte Sion, antequam transferretur in domum Orna Iebusei. Tum vt sit celum, quod Euthymius qui maiorum interpretationes collegit, testatur. Chaldaeus veru transtulit, De monte domus sanctuarij sui. Vbi scilicet futurum esset templum, vt superius nonnulli opinabantur. Vel templum, domumque sanctam vocat celum, quae superius quidam arbitrabantur. Mons igitur sanctus Dei, aut mons Sion, vbi, & arca, propitiatorium, aut mons Oliuarum vbi templum erat aedificandum, aut celum, iuxta Graecos, & Hebraeos. Sensit se exauditum, quoniam Propheta.

Ego dormiui, & soporatus sum, & exurrexi, quoniam dominus suscepit me.

Dormiui.

Exur.

suscipit.

Vod dixerunt Sept. Dormiui, Hebraicum שָׁכַבְתִּי shacabti, iacui, dormiui. Repetit autem, & exaggerat, vt solet, dormiui, soporatus sum: duo verba eiusdem significatus, pro soporatus sum, Graecum ἐξύπνωσα, quod rectius in aliis psalterijs tralatu e Graeco reperitur, somnum cepi. Et quod Latinus dixit Exurrexi, Graecum magis respondet Hebraico ἐξήγερθη, cuiusmodi, Hebraicu חָקִיצוֹת hakizoti, vigilauit, vt transtulit Hier. Et quod Latinus, Suscepit me, Graecum melius, & verius ἐπιλήψεται με auxiliabitur mihi, opè feret mihi. Hebraicu ferè simile quid יִשְׁמְעֵנִי ismekeni, sustentabit me. Quemadmodum transtulit Hieronymus in suo ad veritatem Hebraicam, psalterio, Sustentabit, tenebit me. Hunc autem sensum Hebraei proponunt. Dormiebam in vtramq; aurem securus: nullo pauore sollicitante. Ecce autem timore ingruente excitatus sum, velut quem calamitas commouet, & velut ille:

Corripit e fratris corpus, socios que fatigat.

Præcipientes vigilate viri. Sed quoniam in te spem omnem meam posui, sciebam, pro que explorato habebam fore, vt tu adiuuares, & sustentares me. Is sensus placet Hebraeis. Græ-

Græcis autem Grauisimo vexationum lethargo sopitus iacebam, sed praescius vt propheta, quod mihi ferres opem, excitauit sopitam vim, cuiusmodi e profundo somno, ex illo terrore sum recreatus. Collegi me ipsum, cum scirem te mihi non defuturum. Is sensus etiam Rabi Salomoni placuit. Posset etiam exponi Dormiui, me quieti dedi, excitatus sum quoque: Omnia haec securè, citra pauorem: plenus fiducia, quoniam tu mea spes, tu praesidium, ac propugnaculum: siue dormientem, seu vigilantem nullus terror sollicitat. Eodem omnes hi pertinent sensus.

Non timebo millia populi circundantis me: exurge domine, saluum me fac Deus meus.

Vod Latinus dixit, Millia, Graecum est μυριάδων, numerus decem millium: is numerus Hebraice dicitur, מֵרַבּוֹת rebaboth, quod item est, atque myriades in numero multo. Diciturq; Hebraice, & Graecè, Non timebo a millibus multis, a multis myriadibus, a cetum millibus. Est enim rebaboth multitudo myriadum. Singularis numerus rebaba. Eadem vox sonat interdum litem, contentionem, quam significationem secutus est Chaldaeus, ponens vice eius מֵרַבּוֹת vt dicat. Non timebo a lite, vel controuersia, pugna populoru. Populos autem numero multo dixit, omne Israëlitaru contra Dauid coniuratam multitudinem. Paucis enim exceptis omnibus plebs ad Absolonem confluxerat. Quod veru ait, Circundantis me: est Hebraice eodem modo, Non timebo millia populi מֵרַבּוֹת qui circum posuerunt contra me, posuerunt castra. Verbum shatu, signat posuerunt, & pugnaverunt, aut cinxerunt, vnde litteris mutatis, & additis רֶשֶׁת resheth rete. Tu, inquit mihi sufficis vnus, quantacunque contra me copiae cogantur. Quod autem subiicit, Exurge domine, saluum me fac: est de sequenti versiculo.

Exurge domine, saluum me fac Deus meus, quoniam tu percussisti omnes aduersantes mihi sine causa: dentes peccatorum contriuisisti

S est versus in Hebraico, quem prolixior em dimidiauit Latinus interpres. Nam etiam Graecè habet iuxta Hebraicu. Videbis etiam in psalterio Hieronymi totum carmen eodem modo ex fontibus Hebraicis redditu. Illud hoc loco obseruadu, quod Sept. dixerunt Graecè ματαιός, frustra, vel sine causa, secus esse Hebraice מֵרַבּוֹת lechi, maxilla: Quoniam, inquit percussisti omnes aduersantes, aut inimicos meos in maxilla. Sicque etiam monuit in commentarijs, & in suo psalterio vertit Hieronymus, secutus Aquilam, & Symmachum, qui iuxta Hebraicum transtulerunt: Prior, Quonia tu percussisti σιμπάντων ἐχθρῶν μὲ σαρθόνα. Omnia inimicorum meorum maxillam. Posterior, Percussisti omnes inimicos meos καὶ σαρθόνος in maxilla. Arbitror Sept. superiorem vocem lechi, quae sonat maxillam, legisse, non perchet, sed per he hoc modo, מֵרַבּוֹת laha, quod sonat defatigationem, quod illi transtulerunt ματαιός, sine causa, quasi fessè, in vanum. Sed Hebraica lectio verior: Na sequitur, Dentes peccatoru contriuisisti. Pius maxillam, postea dentes, in quibus similitudo. Quid enim sonat Percutere sine causa? Percutere autem in maxilla, testibus Hebraeis, refertur ad id quod inimici minabatur. Multi dicunt animae meae, No est salus ipsi in Deo eius. Ecce percutitur os improborum, refellitur colapho eoru mandaciu. Minacia verba in guttur verbere adacto reiciuntur. At Rabi Salomon, quae sequitur Chimchi, vult percussione in maxillam, positam veluti contumeliosam, ignominiosam, inimicos vsq; eo dedecore affectos esse, vt puerorum instar caesi sint in maxilla. Aut verior est Graecoru interpretatio, inimicos truculentis, voracibusque feris comparari, qui cum velut canes efferati, & velut Cerberus ore trifauci ruerent voraturi Dauid, Deus maxillam, dentesq; eorum fregerit, ruperit. Aliis psalmis praedicat se ereptum ex ore leonis. Et dentes eorum arma, & sagittae. Diuus quoque Paulus, sceleratos, canes appellat: Videte canes, videte malos operarios. Dentes eorum Rabi Salomon non male, robur eoru interpretatur. Is est verior sensus. Videndu autem quo ordine, & qua carminis, personarumque mutatione textitur oratio. Primum dixit preces suas exauditas e caelo, eoq; dormire se quietum, securum, quale his accidere no soleat, quos cura, pauorq; sollicitat. Vigilantem quoque comitari laetitiam, animique tranquillitatem. Cuius causa sit, quod diuinitus sustentetur, quod a Deo omnia speret. Tum ad ipsum Deum conuersus, orat efflagitans hoc idem, quod sperabat, pro que explorato habebat. Exurge domine, saluum me fac. Exhibe, inquit, hoc clarum, manifestumque omnibus, te preces meas exaudisse, te praesidium propugnaculumque eorum esse, qui suae salutis spem omnem in te

Millia

populi.

Solus deus sufficit. nepe Sada.

Sine causa.

Dent. peccat.

Exurge.

ponūt. Exurge ait, quale faciūt mortales, quādo arma capessūt, excitātur ad arma, rapiūtq; ,
ruūtque. Properant eripere, quem ab hostibus circumfisti conspexissent, currunt, auo-
lant, capit arma manu, celerésque sagittas. Sicut ò Deus excitare, affer salutem mihi,
quam cernant hostes claram, ac perspicuam. Oro nunc exhibeas, quod sæpe fecisti, be-
stias efferas in me ruentes sæpe contriuisi. Multas mihi victorias contra rabidos can-
nes attulisti, audaciam, ferociamque eorum fregisti, rabiem, audidatémque vorandi cõ-
pescuisti. Exurge, vt aiunt Græci, qui soles alias cūctator videri. Hoc igitur est. Dêtes pecca-
torū cõtriuisi. Peccatores autē transtulerūt Sept. ἀμαρτωλός, qui Hebraicè sunt עוֹרְשָׁיִם res-
haim, quos primo psalmo rectius vocarūt אֲשֵׁרִים , impios, vel sceleratos. Sceleratos autē Da-
uid appellat cõiurationis illius participes. Filio cõtra patrē cõiurāte, nulla grauior impietas
eóque melius, vt vox sonat, & vt transtulit Hieronymus, fuissent nuncupati nunc impij, quā
peccatores. Impiorum princeps erat Achitophel, qui patris interficiendi consilium filio
suggerebat. Quòd si ad Antichristi tempora referas, qui confurget contra omne quod di-
citur Deus, filius perditionis, quem Regum impiorum sequetur multitudo, clarissima est
impiorum nuncupatio, quorum dentibus ciuitatem sanctam, vt est in Apocalypsi, vorare
paratis Christus legionibus Angelorum comitantibus veniet opem certam suis allaturus.
Quocirca subiicit:

Domini est salus, & super populum tuum, benedictio tua. Sela.

A Domino, qui Hebraicè dicitur Iehoua, carmen inchoauerat, sermonē inimicorum **E**
proposuerat, eūq; vbiq; refellēs, ad postremū salutē, quā ab illo desperare ipsū Dauid
asserēbāt, in eius auxilio docet cõsistere: Salus, inquit, à Deo sperāda est. Cūm (inquit
iuxta Hebræos) per te liberatus fuero, erūpā in laudes, cātaboq; , Domini est salus: à Deo sa-
lus omnis est, nec licet aliūde sperare salutē. Super populū tuū verò benedictio tua semper,
quia in hoc bello, inquit, nō morietur. Vel (vt ait AuenEsra) orat ne cadat quisquā eorū in
bello, vel prædicat. Rectius forrasse Græci, hanc esse, iam parta victoria, velut gratiarum
actionem, & quasi epiphonema gratiarum, ac laudum. Populumq; suum vocare (quod etiā
AuenEsra testatur) aut eos qui legitimum Regem Dauid sequerentur, pugnarentq; pro eo,
qui verē populus Dei dici posset: vel omnem sub eius imperio gentē, cui tametsi aduersan-
ti, quemadmodū inimicis **I E S V S** Christus precetur, oretq; salutē. Benedictionem Græci
interpretantur pacem, beneficium Dei, per quod pax, gratiarumque actio. Nam idem ipse
populus, vt primū, interfectum Absolonem, cæsos coniuratos, ingentēque cædem viderunt,
exclamauerūt, laudauerūtque Deum. Ergo, Domini est salus. Clarè Chaldæus inter-
pretatur, A Domino, siue Deo est salus. Benedictio super populum. Vel est oratio, depreca-
tioque pro eorū salute, victoria, vel prædictio, victuros eos, benedicendos à Deo, ope illius
defendendos. Ipsam benedictionem rectè Grecè exponunt diuinum beneficium, fau-
orem, gratiam, auram, nutum Dei, quo nobis annuit, felices rerum euentus. Additūque
Sela, pro quo Chaldæus dixit לְעַלְמֵינֵינוּ lealmin, in æternum, in sæcula. De quo supra scriptum
est.

TITVLVS, SIVE INSCRIPTIO PSALMI QVARTI.

In finem, in hymnis, Psalmus David.

PRINCIPIO quod Sept. transtulerunt in Græcam dialecton εἰς τὸ τέλος , In finem:
Hebraicè est לְעֵצֵי חַיִּים lamnazeach: super qua voce multæ sunt apud Hebræos sen-
tentia, propter eius varios significatus. Duoq; in summum designat si scribatur
 לְעֵצֵי חַיִּים nezach, sonat æternum, in sempiternū, cum præpositione le. Hoc suspicati
sunt Sept. reddentes In finem, quod Hebraicè putarēt scribi in æternum, in finem: igitur
non rectè intelligitur à compluribus Græcis: ac Latinis, vel sæculorum extremitatem, vel
quia longo post tempore absoluentur, quæ nunc canuntur, aut quia resurrectionem vatici-
nentur. Nam Sept. transtulerunt In finem, pro eo quod est in æternum. Quemadmodum
psal. x l i x. Et viuet adhuc in finem. Quod Hieronymus verius dicit, Et viuet vltra in sem-
piternū. Quoniam autem nullus est in eo sensus, & cūm denotat in æternum, nō scribitur
eadē ratione, qua nūc scriptū reperitur in principiis psalmorū, reiecta est ab aliis interpre-
tibus ea significatio. Atque Aquilas, & Symmachus magis Hebraico accedentes, quos
Hieronymus

A Hieronymus est secutus, transtulerunt מְנַצְּחִים victoriam danti, aut victori. Verbū igitur **mn**
nizeach sonat Hebræis aut vincere, vrgere, aut cantare victoriale carmen. Duciturq; à no-
mine Nezach, quod designat æternū, victoriam, fortitudinem, sanguinem: sed fortitudo,
sanguisque cum victoria intelliguntur. Huius verbi participium est mnazeach. Id ex libris
Paralipomenon cognoscitur significare canentem victoriale carmen. De quibus est clara
mentio eodem libro fuisse institutos, qui canerent pro octaua epinikion. Hoc Hebraicè
dicitur nazeach, victoriam, aut carmen triumphale. Diuersa enim eodem libro monst-
ratur fuisse genera carminum. Aliis prophetiæ, & arcana canebantur, aliis victoriæ. Cūm igitur
aperitè demonstret liber Paralipomenon mnazeach fuisse præpositos, & cantores, vi-
ctorias canentes, aut qui operis essent præfecti, nec est alius quærendus significatus, nec vox
ad alios sensus distrahenda. Hicq; quiescendum. Canebant hi victorias diuinitus partas,
velut in sacrificiis Herculis Eliander, & plebs.

Hic iuuenum chorus, ille senum, qui carmine laudes

Herculeas, & facta serunt, vt prima nouerce,

Monstra manu geminosque premens eliserit angues:

Vt bello egregias idem disjecerit vrbes

Troiamque, Oechaliāque, vt duos mille labores.

Aliasque laudes: demum Poëta subiicit,

Talia carminibus celebrant.

Eiusmodi fuerunt apud Hebræos à Dauid Rege, chori, qui
victorias canerent, instituti, vocati Mnazechim, quæ vox reperitur etiam libro secundo
Paralipomenon eos designans, qui præfessent operis, cohortatores: quos Hieronymus
transfert Præpositos. Iuxta igitur hunc significatum, sunt Hebræi qui putent, vocatos,
aut qui perpetuò canerent, aut qui canentibus præfessent: quod testatur, probatque Auen
Esra proferens locum ex supra monstrato libro. In hac item sententia est Rabi Chimchi;
cuius hæc verba sunt: Probabile est, ait, Mnazeach fuisse eum, qui præfesset chotis canen-
tium. Hi Mnazechim, psalmos edebant, post tradebant cantoribus. Rabi Salomon, sequens
alium, sed similem significatum, putat Mnazechim dictos fortes in cultu Dei, aut opere
ipsius templi, instantes operis vehementer: quem sequens Nicolaus asserit vbcatos hoc
nomine, qui canendo alter alterum superare studerent. Omnino igitur sonat præconem
victoriæ, qui cantando, alios ad opera prouocat; acuit (vt ait Capnion) isq; est præpositus
canentibus: is alios incitat, vrget: omnesque significatus, omniumque sententiæ redeunt
ad vñum. Chaldæus simpliciter putat ea voce designari laudem; cantum ad laudandum;
canendum: estq; ei Mnazeach nomen verbale, nō participium, & vice eius, substituit
le shabecha, ad laudandū: quod forsā verum est. Vox amphibola igitur est, vt tum sit prin-
ceps canentium, carmen triumphale præcens; tum vt sonet ad laudandum, quod mihi
probat. Et hic tot verba inuiti prodegitimus. Reliqua clarescunt. Nam quod ait, In hym-
nis, alij ex Græco melius In carminibus: id enim sonat hymnus. Titulus ergo sic habebat:
Ad laudandum in carminibus, psalmus David. Quòd si sequaris aliam sententiam, quam
proponit Hieronymus transferens victori, sonabit principem illum, qui vincendo, aut pro
victoria canebat. Qui acceptū à Dauid psalmum, harmonicè canebat, canentibus præerat.
Sed clarius est, minúsque inuolutū, quod proponit Chaldæus, vt Mnazeach, nō sit partici-
pium, sed quasi gerundium ad laudandum. Hocq; ostenditur ex carmine Habacuch. Nam
quod in eo carmine Hieronymus traduxit. Et deducet me victor in psalmis canentē: He-
braicè est, Et deducet me la mnazeach binghinoth, Hoc est, Ad laudandū, ad triumphan-
dum carminibus, siue lyricis instrumentis. Ergo verior sententia Chaldæi, eaque maximè
probanda. Itaque dicit titulus, Ad canendum victoriam in carminibus, siue in lyricis barbi-
tisque, psalmus David. Ad hæc sciendum, Hebræos, Græcosque non dissentire, psalmum
hunc, sicut & superiorem, Dauid protulisse, cūm persequentem filium fugeret. Verūm
multa occurrent ad id argumentum non pertinentia. Probabile est, philosophiam quan-
dam esse, carmenque de moribus hominum, continens præcepta vitæ benè, beatèque tra-
ducendæ, qualia multa de iusticia, pietate, de non irascendo traduntur à philosophis. Siue
hoc, siue illud subit argumentum, cuncta diligenter pensitanda.

DD

Domini est salus.

Popul.

Benedict.

In finem. Lamna- zech. Le.

mnazeach

vrhem La conie.

Chaldæus

In hymnis

Cum inuocarem, exaudiuit me Deus iustitiæ meæ, in tribulatione dilatasti mihi: miserere mei, & exaudi orationem meam.

MEST rotus versus Hebraicè, etiam Græcè, nec secus in psalterio Hieronymi. Quod dixit primum, Exaudiuit me: Hebraicè imperantis, aut deprecantis est *שמע* aneni, exaudi me. Nec est, Cum inuocare, sed *קרא* becori, cum clamo, cum vocifero, cum inuoco, exaudi me. Ne quæso, inquit, benignas tuas aures auertas, cum ad te vocè tollo, cum ad te cõfugio, & supplex tua numina posco. Quare mirum, cur Hieronymus per secundam personam traduxerit, Inuocantem exaudisti me. Nam paulò post sequitur ad eundem ordinem, Miserere mei, & exaudi orationem meam. Eademq; reddidit Chaldaeus his verbis, In tempore orationis meæ *קבל* kabbel minni, recipe à me. Quod autem ait, Deus iustitiæ meæ: Iustitia in sacris litteris, nunc est iustitia, integritas, innocentia, æquitas, nunc misericordiã. Eritque sensus: Deus iustificans me, Deus cui soli nota est mea innocentia, & secundum eam mihi retribuens, beneficisq; afficiens. Deus à quo integritas mea dependet, ex me nihil possum, nullam quoque æquitatem adipisci. Tu largiris integritatem, animum rectum, mentem æquam. Hi sunt duo sensus. Prior magis aptus. Erit alter, Deus miserationis meæ, qui mei misereri soles, qui soles in periculis mihi præsto esse. Qui misericordia moueris in me. Hoc sensu, quo iustitia signat eis misericordiam dixit alio psalmo, In iustitia tua libera me. Nimirum magnitudinè miserationis, clementiæq; tuæ. Nec ab re iustitia sonat eis commiserationem, liberalitatem. Quid enim aliud iustitia est, quàm & cuique quod suum est tribuere, & prodesse, iuuare, conferre beneficium: Qui enim nemini vnquam profuit, tametsi non nocuit, iusti cognomen non meruit. Iustus etiam philosophis est, qui tum non abstulit cuiquam quicquam, sed vbi potuit, prodesse non dubitauit: is quoque iustissimus, cæterisque iustitia præstans, qui pro patria, pro amicis (si fors tulerit) tum patrimonium profudit, tum seipsum quoque dedit. Placet igitur, vt Deum iustitiæ suæ vocet Deum, qui solet ei misereri, prodesse, opem ferre. Hebræis etiam philosophantibus liberalitas vocatur nomine iustitiæ. Plura sunt item apud Apostolos exempla. Hebræi quidem explanatores non hunc omnino sensum proponunt, sed Rabi Dauid, Deus qui scis innocentiam meam, scis in me æquitatem, in hostibus scelus, iniquitatem esse. At Auen Esra, Deus qui princeps causa es, vt pateat omnibus mea innocentia, Facis meam iustitiam cunctis manifestam, qui es causa vt mea innocentia pateat. Alij per periphrasin, Deus mei ipsius iusti, Deus meus qui iustus sum, non vt Absalon iniustus. Ego ex his omnibus sensibus probo quã maximè, vt sit iustitia pro miseratione, quoniã toto carmine postulat. Exaudi me, Miserere mei. Exaudi orationem meã. Quod autè sequitur, In tribulatione dilatasti mihi: Dilatasti mihi Rabi Dauid præteritũ pro futuro, prophetarumq; eũ morè esse, res futuras velut iam factas efferre. Est autem sensus verus quem Græci proponunt, Solere animum itẽmque sanguinem gaudio dilatari, aperiri, diffundi, serenari: contra tristitia contrahi, corrugari frontem, corpus, ad cor sanguine sese cogente, exanguie relinqui. Ergo futurum pro præterito efferes. In tribulatione, ait, ac vexatione, quia præsens aderis, gaudio replebor, diffundar. Dilatabis mihi, vel vt Hebraicè *דילת* dilatare, aperire facies, pateferi: hilaritate, alacritate diffundes. Hoc mihi, ait, polliceor, hoc spero. Aut si per præteritum, Exaudi, ait, me, quale sæpe fecisti, in mediis vexationum tenebris illuxisti, gaudio me diffudisti, tristitiam vultu tuo, tempestatẽmque serenasti, grauida mētis nubila discussisti. Eodem sensu Chaldaeus, In tempore calamitatis, angustiæ dilatasti mihi. Dilatasti igitur est quasi exhilarasti, serenasti, collectãque fugat nubes, cælumq; reducit. Itaque id ipsum repetit. Exaudi orationem, exaudi clamorem, vocem, ad commiserationem descende. Tribulationem autem dixit, quod Hebraicè *צרה* zar, angustia, pressura, Græcè *ἀνάστασις*, vexatione, attritione, collisione.

Filij hominum vsquequo graui corde, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?

MIRA hoc loco varietas, mirabilior varietatis causa, ex confusione, ac mitione dictionum Hebraicarum, factum est, vt eo modo Sept. traduxerint. Nam Hebraicè pro eo quod dixerunt Septuaginta. Vsquequo graui corde, vt quid diligitis, est

Deus iustitia mea.

In trib. dil. mi.

Gravi corde.

A *אד מא קבודי ליקלימא* ad ma kebodi liklima. Hoc est, Vsquequo gloria mea in contemptum? Et ad hunc sensum Hieronymus transtulit, Vsquequo inelyti mei, ignominiosè diligitis vanitatẽ? Cur ergo Sept. verterint graui corde, quod erat *קבודי* kebodi gloria mea, fuit in causa, quod gloria dicitur Hebraicè quasi grauitas, eodẽmque nomine vocatur grauis, atque gloria, sed varia prolotione, gloria *קבוד* kebod, grauis, *קבד* kated. Existimarunt igitur, quod sonat in Hebraico, gloria mea, designare graues. Dictionem autem *ליקלימא* liklima, diuiserunt hoc modo, Quoniam magna est similitudo inter caph, & beth, vt faciliè altera pro altera legatur, dimidium supradictæ dictionis *לי* lik, legerunt *ליב* lib, siue *לב* leb, traducentes *βουρ* bouros, graui corde. Alterum dimidium *לימא* lyma legerunt lama, quod sonat quare, verteruntque *למה* lma vt quid. Hæc quidem lectio, facile potuit esse eo tempore in codicibus Hebræorum. Sensus quidem iuxta vtranque lectionem vnus idẽmque est. In altera reprehenduntur homines, velut graues corde, cæci, duri, præfracti, ceruice elata, superbi, præceptorũ Dei propter arrogantiam negligentis. In altera coarguuntur ab ipso Dauid, quod gloria sua, decus, imperiũ, sit eis contemptui, eligentes potius Absolonẽ quàm ipsum Dauid, illumq; sequentes: se verò, quẽ vltro ipsi regẽ olim cõsalutassent, nunc spernẽtes in fugãq; vertẽtes. Atq; Hebræi vnuerũ postremã hanc lectionẽ sequũtur. Appellari filios hominũ, Hebraicè *בני* bni si h viri, propter arrogantiam. Designare enim filios viri homines elatos. Hoc testatur Auen Esra, Rabi Moses, Rabi Dauid. Virum enim dici velut Latine, Græcèque, à quo virtus, arrogantia. Itaque filij viri, sunt Hebraica quadã phrasi, superbi, contemptores.

B Hæc phrasis ad multa deseruit Hebræis. Filius mortis, filius perditionis. Filij orientis, Filij Adam, nempe mortales omnes. Simili loquitur Homerus *ἱεὺς ἀχιυῶν* filij Achiuorũ. Et apud logographos *ἰατρῶν παίδες*, *ἰνδῶν παίδες*, filij medicorum, Indorum filij, Achiui, medici, Indi. Sic filij viri, homines saui, feroces, insolẽtes. Vbi igitur Dauid precatus esset, orationẽ, precẽsque suas diuinitus exaudiri, vbi misericordiam Dei flens implorasset: continuo vertitur ad eos, à quorum persecutione Deus eum eriperet, precatus fuerat, filios viri vocans Israhelitas coniuuratos, scelerata conãtes, ait ad eos: Vsquequo fuerit vobis decus meum contemptui, qui me tam turpiter abieccistis? Cur diligitis vanitatem, amplexi estis non diuturna, quæ Deus ipse demolietur. Hæc vestra cõiuratio, hi tanti conatus, inanes sunt, Deus eos rescindet, cassos ostendet. Orantẽ enim Dauid, repudiatum fuit consilium Achitophel, in quo perniciẽs Dauid continebatur. Sic rescindetur omnishæc cõiuratio. Quæritis mendacium, repudiato Rẽge, xero, legitimum, adulterinum asciscitis. Hæc expositio generatim ab omnibus Hebræis proponitur. Cui accedunt Græci, filios hominum vocari innutritos arrogantia, ad impietatem propensos. Hos quidem natura filios hominis esse, gratia filios Dei, Graues corde, carnos, humi repentes esse libidinibus immarcescentes. Hanc Dauid apostrophen, alij eorum ferunt esse ad amicos, qui fiderent suis viribus. Humanas machinas prodesse nihil. Hinc o mortales cognoscite, & ex meis casibus exemplũ sumite, quàm sit opibus humanis fidẽdum, humanis quæ sit fiducia rebus. Ego Rex eram, ecce, filius meus me persequitur. Cur quisquam igitur rerum humanarum falsitatem, crebrasq; mutationes diligit? Omnes hĩ sensus probandi, sed Hebræorum ille congruit magis, argumento. Quod autem Hieronymus transtulit gloriam meam, inclitos meos, est minus clarum. Melius vt gloriam suam, decus, imperium, regnum, coronam vocet, quàm ipsos Israhelitas. Diligere porrò vanitatem, & quærere mendaciũ, solita in Psalmis eiusdem rei repetitio. Scio quosdam filios viri exponere Iudæos filios Abrahæ, qui propriè fuerit vir, idq; apud Hebræos Rabi Salomon exhibet. Sed longius abeunt.

Et scitote quoniam mirificauit dominus sanctum suum: dominus exaudiet me, cum clamauero ad eum.

MIRA dixerunt *ἐθαυμάσθησθε* mirificauit, Hieronymus in suo psalterio aliquantò clarior, Mirabilem reddidit sanctum suum. Itẽmque dicitur Hebraicè, Mirabile reddidit sanctum sibi. Verbum hoc Hebraicè quod transtulerunt interpretes, mirificauit, Hebraicè, *הפליח* hiphlach, sonat non id modò, sed etiam separauit, selegit, segregauit, idque designat testibus Hebræis hoc loco ponentibus pro eo. Clarius verbum, Auen Esra *הפליח* hibdil, segregauit, id etiam posuit Rabi Salomon. Dauid autem Cimchi, *הפליח* separauit, quod verbũ posuit Chaldaeus *פריש* pharise, inde Phariseus segregatus. Hæc significatio maximè cõprobat, ipsa Hebraica lectione. Non enim dicit, Mirificauit sanctũ suum,

Kebod. gloria.

Gloria.

Filio viri.

Filius mortis.

Paraphras.

Dili. vani. quær. mend.

Mirificauit.

Phariseus.

Sanctus. sed, segregavit, selegit sanctū sibi. Separavit igitur sibi, sanctum, seposuit, peculiarem fecit sibi. Et (vt ait Chimcheus) segregavit sibi in regē. Quid ita? quia sanctus ego, & quanquā videtis me nunc in calamitate, ac videbitis quoque Deum preces meas exaudisse. Hoc scitote, inquit, hoc attendite. Id quoque non ignorandum quem transtulerunt ὁσίου sanctum, Hebraicēque est חַסִּיד chasid, proprie denotare misericordem, beneficium, benignum, liberalem. Hinc vocatur Hebraicē chasida, ciconia, quod misericors erga parentes, quod paciscit senio affectos, beneficium quod ab eis accepisset, rependens: hinc Græcē ἀντιπελαργῆν, ciconias imitari, bene faciendo. Hoc nomē meruit omnium maximē Dauid, cuius fuit singularis humanitas, clementia, benignitas inaudita, qui ne illatas quidem cum posset, iniurias, sit persecutus. Et hunc ipsum Absolonem, qui regnum, vitamq; ei conabatur auferre, in prælio noluit interfici, interfectū amarē defleuit. Dicens autem, Scitote, vel cognoscite, ad eos qui partes Absolonis sequerentur, loquitur. Hoc, ait, manifestum erit quis sit sanctus, quem Deus sibi segregauerit. Nam Deus, vt cæcus dicebat, peccatores non exaudit, quem ergo exaudierit, cum clamauerit ad eum, is sanctus comprobabitur. Nec verō iactantia reprehendendus est Dauid, quod videatur se sanctum appellare: sed tum hoc nomen designat eū, qui parcit inimicis, qui beneficiū dat vitamque concedit, quod maximē congruit Dauid: tum nō à se, sed à Deo dicit sanctū vocari, segregari. Deus illū vt sanctū sibi selegit, ab aliis diuisit, nō fuit eum esse velut gregarium, sed egregiū quem elegit, tulitq; de medio fratrum suorum ad regendum Israël, regem declarauit: quemadmodum ille segregatus in Euangelium. Vbiq; igitur Sept. aliis locis transferunt חַסִּיד chesed, misericordiam: vnde **E** chasid, vt Misericordias Domini in æternum cantabo. Ferunt nonnulli chasid vocari quasi gratiæ plenum, gratiam à Deo consecutum. Non aspēnor id quidem, sed & illud probō vt sit actiuum misericors, qui miseretur aliorum.

Irafcimini, & nolite peccare: quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini.

Irafcimini. **Q**UOD Sept. transtulerunt ἰρασκῆσαι, irascimini, Hebraicē est raghesu, sonat quidem aliquando irasci, interdum quoque timere, pauere, exhorrescere. Pro hoc ab omnibus Hebræis constanter accipitur, cuiusque loco adhibent verbum manifestius, Rabi Salomon, חַרָּדוּ charadu, quod manifestō designat timere, Auen Esra חַרָּדוּ pachadu, id quoque sonat timere. Chaldæus quoque consentaneē posuit זָחִיּוּ zaliu, contremiscite. Is igitur est verus hoc loco significatus, vt dicat, Timete, contremiscite, nolite peccare. Nihil enim vt Stoici ferebant, est timendum nisi culpa, & peccatum. Hortatur igitur eos, vt timeant peccare. Ad cogitationem peccati contremiscite. Exponensq; hoc Auen Esra. Quod, inquit, cum turpiter abiecerant, contumeliaq; affecerat, quem honore prosequi debuerant: quod mendacium contra eum locuti, ait, pauete, contremiscite à Deo. Rabi quoq; Dauid, Raghesu, inquit, nunc significat חַרָּדוּ pachad, timete. Timete, inquit, metuite Deum iratū, & nolite peccare, persequentes me, mihi que rebelles. Is igitur est verus sensus. Aquilas ergo propius accessit ad verum significatum, transferens supra monstratum verbum ἰρασκῆσαι, nempe contremiscite, tormento afficiamini, turbemini. Stat quidem vt dicat Irafcimini, quoniam contra Regem irati coniurauerat, quos ad sanitatem nunc vocet, sed melius illud Hebræorum. Quod autem sequitur, Quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini: obscurum Græcē, clarum Hebraicē, redundat apud Græcos ἄ, quæ. Et λέγετε dicitis, est imperantis, non indicantis. Sicq; legēdum, Timete, nolite peccare, ἰρασκῆσαι imru, dicite, vel loquimini in cordibus vestris, & tacete. Itaque quod Latinus traduxit dicitis, dicendum iuxta Hebraicum dicite, remouendumq; pronomenq;. Insuper quod interpretes Græci transtulerunt ἰρασκῆσαι Compungimini, Hebraicē est יָשַׁר dommu, hoc est filete, tacete, isq; est eius verbi significatus. Id etiam transtulit Hieronymus & tacete. Atque ab omnibus Hebræis eodem modo accipitur. Exponitque totum locum Auen Esra. Quoniam mendacium locuti estis, me verum regem, legitimūque principem abiecistis, hanc ob causam timete vobis à Deo, & in hoc peccato cōsidere nolite. In cordibus vestris cogitastis, super stratis vestris noctu, vt ille,

At pius Aeneas per noctem plurima voluens.

Dicite. Vera igitur cogitate, non falsa. Nolite mendacium loqui. Rabi quoque Dauid, Dicite, inquit, in mentibus vestris, stratis incubantes. Nam humanus animus in lectulo quietior esse solet, curisque solutus, tuncque cogitatio purior est. Vobiscum igitur, inquit, considerate, & ta-

A & tacete. Vocari autem cogitationem, orationem, locutionem. Dixit insipiens in corde suo. Et, dixi in corde meo. Tacete inquit, ἴστω schatecu, quiescite, desinite mihi rebelles esse. Quia inquit, silentium est quies vocis, & loquendi, cauere, tacere à sceleribus vestris. Est igitur verus sensus, Timete, cauetē vobis, peccare desinite. Cogitate vobiscum diligentius super stratis vestris, cum multa animis per quietē occurrunt, & ex hac consideratione, cognoscite tacendū esse, nempe vel ab hac impietate, qua in me coniurastis abstandum, aut vanitatem, & mendacium quod loquimini contra me, silentio castigatē. Desinite loqui falsa, vana: mihi honorique meo, qui vobis contemptui est, detrahere. Hæc est versus iuxta Hebræos interpretatio, quam Chaldæus paraphrasticōs, transferens, Dicite orationē vestram in corde vestro, & orate super cubile vestro, & mementote diei mortis. Vides eum pro filete, posuisse mortis meditationē. Quod si iuxta Sept. & Græcos versiculus accipiat, vt verbum raghesu, denotet irascimini, verbum autem dommu, quod diximus significare filete, cum significet etiam vastare, consumere, diruere, quod illi transtulerunt compungere, quod à nullis Hebræis proponitur, erit sensus, Irascimini, turbemini: esto, irati sitis, at redite mecum in gratiam, furorem compescite, coërcete iracundiam, date vos ad lenitatem. Cogitate noctu vobiscum, sed tacete, & ab illo furore, atque impotenti fremitu, scilicet uaque, & tumultuanti coniuratione cessate. Sciebant explanatores Græci, Symmachum, & Aquilam pro compungimini, transtulisse παύσατε, tacete, quiescite, Aquilam ἰρασκῆσαι, tacete Hancque sententiam sequentes exponunt, Irascimini, at citra crimen, differite, perpendite, id enim Symmachus dixit ἰρασκῆσαι in cordibus vestris, in stratis & à flagitiis cessate, quæ interdiu cogitastis. Hæc inquam per quietem corrigantur. Videtur autem ex his antiquissimis litteris Pythagoras præceptum illud suum desumpsisse. Nam Iamblichus auctore, in monte Carmelo in Iudæa philosophatus est aliquandiu.

*Μὴ δ' ἵπνον μαλακοῖσιν ἐπὶ ὄμμασι παροδῆσαι,
Πεντῆσι ἡμερῶν ἔργων, τοῖς ἔρασιν ἐπελθεῖν,
Πῆ παρῶσιν, τί δ' ἐρεῖσται μοι δῖον ἐκ ἐπελῆσθαι,
Ἀρξάμδρος δ' ἀπὸ παρῶσιν, ἐπέσθαι καὶ μετέπειτα.
Δεῖ δ' ἄνδρα ἐκαστὸν, ὅτι πλῆστον, ἡμερῶν δὲ πέρας.
Nec prius optato clauduntur lumina somno,
Singula quàm tecum voluisti ter, facta diurna,
Quid feci, quo abij, dimisi vel quid agendum?
Incipiensque à primo, & caute cuncta recensens,
Delectare bonis, at tristitia facta refelle.*

*Vide Chry.
10.5.8.*

Tamet si igitur Sept. transtulerunt, cōpungimini, sensus tamen conuenit cum Hebraicō tacete, exponentibus Hebræis, & Græcis, tacere, & quiescere, pro abstinere à peccato, pœnitere, compungi, diuerberare conscientia. Dicere in cordibus, est cogitare, reuoluere priusquam fessos sopor alliget artus, facta diurna, & ab his, si praua sint, discedere. Eoque Chaldæus posuit aptissimè meditationem mortis, pro discite in cordibus, & pro quiescite. **Tol-** *Ecl. 7. di* **Clitur** enim aut minuitur peccandi voluntas mortis meditatione.

Sacrificate sacrificium iustitiæ, & sperate in domino.

Sacrificia iustitiæ, Hebraicē numerus multus זָבַח zibche sacrificia. Hæc sacrificia iustitiæ vno eodemque sensu, à cunctis intelliguntur. Rabi Salomon, Iustificare, inquit, opera vestra, eritisque velut hi, qui offerunt sacrificia. Sic Rabi Dauid, Sacrificia iustitiæ, vt reuertamini ad opera iustitiæ, ne sint velut sacrificia, vel victimæ impiorum. Dicitur enim alibi, Victima impiorum abominatio est Deo, Reuertente, ad vestra scelera, post sacrificia. Et fidite in Deo, non viribus vestris. Chaldæus quoque declarauit quæ sint sacrificia iustitiæ. Ponens pro sacrificare sacrificia iustitiæ, paraphrasticōs, פָּדוּ יָשַׁר פָּדוּ יָשַׁר פָּדוּ יָשַׁר Calcate, domate, concupiscentias vestras, & reputabitur vobis, velut sacrificia iustitiæ. Omnes igitur Hebræi congruunt, sacrificia iustitiæ, esse rectè, iustèque facta. Varia enim in sacris litteris sacrificia, nō ea duntaxat quæ sanguine fuso, cętisq; victimis fierēt, celebrantur. Vt sacrificium laudis, vt Melkisedek proferens panem, & vinum. Sic sacrificium iustitiæ, est quasi sacrificium laudis. Hoc maximè Deo acceptum, gratūque sacrificium. Et apud sapientes, Platonem, Isocratem, verum sacrificium, est puris castisque sensibus de Deo sentire. Quid enim aliud est sacrificare, quàm sacra facere? Quid autem tam sacrum, quàm iustitia, æquitas? Græci explanatores cum Hebræis de sacrificiis iustitiæ

Sacrificia

Prou. 15. 6

Sacrificia iustitiæ.

Sacrificare.

consentiunt. Non, inquit, cædendo vitulos, & pecudes, earumque sanguine fundendo, sed iusta operando libate. Neque enim sufficit, factis improbis abstinere, sed item adhibenda sunt opera laudata, recta. Volunt ergo Græci, David præcipere, & abstinendum à malo superiore carmine, & faciendum bonum, præfenti. Superius cogitare, discutere nocturna indagine peccata, & coercere. Nunc adhibere actiones iustias quæ sint Deo gratissimum sacrificium. Ac quasi per prophetiâ David designare Ecclesiæ, pro antiquo ritu mandandum animantium, sacrificia, virtutes, iustitiam, castitatem, integritatem, quas loco sanguinis cæsarumque victimarum nunc offerat. Sperate autem in Domino: Aut quia ex hoc sacrificio nascetur fiducia, spes, confidentia diuinitus, vt exponunt Græci. Sequiturque Hieronymus in commentariis, aut est aliud præceptum, vt tum iusti, integriue sint, tum spem omnem in Deo ponant, ad eumque vnum animos vertant, quæ est maxima pars iustitiæ. Nolite, ait alibi, sperare in principibus in quibus non est salus. Et Hiere. Maledictus homo qui confidit in homine, & carnem sperat esse præsidium suum. Benedictus homo qui confidit in Deo, & non timebit cum venerit æstus. Hanc in Deo spem ubique prædicant sacre litteræ. Et primo psalmo, beatos prædicat qui confidunt in eo. Marcus verò Tullius (docet enim natura) non robore, viribusque humanis, Romanum Imperium creuisse, nam plerasque nationes, Romanis robustiores, callidiores, multitudinem plures esse: sed quod à Deo immortalis omnia regi cognoscerent, & huic maiores eorum piissimè supplicarent. Hieronymusque reddidit, Fidite in Domino, magis iuxta Hebraicum, quod Sept. *אמרו*.

Sperate in Domino.

Iere. 37. 4

Multi dicunt, quis ostendit nobis bona? signatum est super nos lumen vultus tui Domine.

E

S est totus versus Hebraicè, vt videre est apud diuum Hieron. Si omnem orationem discutias, pro bona, numero multo, est *בון* bonum, numero vnico. Nec est, ostendit, sed *דל* ostendit. Et quod dixerunt Sept. *בון* signatum est, fons Hebraicus secus, *בון* nefa, attolle, leua, vt verit Hieronymus, transferens totum carmen. Multi dicunt, Quis ostendit nobis bonum? leua super nos lucem vultus tui Domine. Putarunt Sept. propter quandam similitudinè, id passiuum esse, & designare, signatū est. Nam sepe denotat signum, vexillū, quod attollitur. Sed ab Hebræis exponitur pro eo quod est attolle. Rabi David ait mutatis litteris *בון* nefa per *בון* nefa, esse *בון* nefa per *בון* nefa, quod aperte denotat attolle, leua. Idque posuit etiam Chaldaus. Rabi quoque Salomō vice eius adhibuit *בון* nefa per *בון* nefa, haram alenu, lanes: Attolle, eleua super nos in signū, vexillum, quod à nobis suspiciatur, lucē vultus tui. Similia multis verbis adhibuit Auen Esra. Ad vniuersum igitur sensum magis quadrat hæc lectio. Sensusque est iuxta Hebræos. Consentit omnes reueri prophetam ad eos qui diligunt vanitatem, queruntque mendacium, ait Rabi Salomon, Multi ex Israël videntes alios mortales, externasque nationes, diuites, beatosque esse, mirantur, cupiunt, clamant, Quis ostendit nobis bonum, vt diuites simus, voluptates assequamur, velut hæ gentes? at ego, inquit, non æmulor illos, quia lætitia data est in corde meo. Similiter Auen Esra, Reuertitur, inquit, ad eos qui loquuntur mendacium. Cum essem, ait, ego, & mei in tribulatione, homines illi vani dicebāt, Quis ostendit nobis bonum? Eadem Rabi David. Multos secum summa cum auiditate dicere, Quis det, ostendat nobis felicitatē, bona corporis, vt Absolon victoriam consecutus, bona proscriptorum pro David pugnantium diripiamus? vt illi Põpeiani, sacerdotia, dignitates, bonaque aduersæ factionis ante partam victoriã inter se diuiserant. Hoc illi cupiunt. Estque Hebraicè, & Græcè non præteritum, sed futurum quis ostendit, vel ostendat. Hæc expositio Græcorū quoque est. Non, inquit, dicunt hoc pauci illi, egregij, probati, philosophandi periti, sed multitudo, gregarij, nullius pretij, qui vitam hanc amplectantes, diuinamque prouidentiam incusantes exclamant, Vbi bona nobis à Deo suppetūt, qui extrema paupertate vexamur? Tum nonnulli, inquit Euthymius secutus alios, pro summo bono voluptatē, deliciasque habentes pro summo malo, labores, ingemiscunt, quis det nobis illa bona? Nam, inquit, Quis ostendat, animi est *בון* inflamate expetētis, Quis det, Quis tribuat? Hæc cum tot testibus asseratur, mihi maximè probatur. Quod verò ait, Leua super nos, haud dubium quin sit oratio ipsius David. At tu, inquit, ô Deus noster, aiunt Hebræi, attolle super nos splendorem vultus tui, non bonū, quod illi, cupimus, sed te ipsum volumus. Tu nostra voluptas, tu summū bonum. Modò nobis lucem tuæ claritatis ostendas. Satiabor enim cum apparuerit gloria tua. Et illi in monte, visâ claritate, & splendore vultus eius, exclamauerūt, Bonum est nos hic esse. Hoc nos, ait David, ego & populus qui me-

Signatum est.

Quis ostendit.

Aqui mecum est, expetimus. Omnia in te nostra desideria cōsumuntur, vt veniamus ad splendorem vultus tui in futura vita, vt ait Rabi David, Summum bonum, absolutamque felicitatem in visione diuinæ claritatis verè constituit Propheta. Hæc gloria, hæc conformitas imagini Dei, cum sancti lucebunt sicut sidera in perpetuas æternitates. Postulat igitur attolli, eleuari super se, populūque suum, lucem, splendorem vultus diuini, quem suspiciant è terra, quo intuenso sit inexplēbile gaudium, propterea Chaldaus adiecit, Eleua super nos iucunditatem splendoris tui. Alio quoque psalmo, Illustra faciem tuam super seruos tuos. Est autem hæc Poëtæ diuini locutio, de claritate, ac iucunditate vultus Dei, qua Poëta quoque Latinus vsus.

Vultu quo calum, tempestatēque serenat.

Quanta inter vtrunque similitudo! Is vultu summi Iouis, qui idem summus Deus, canit aperiri, serenari cælū, atra discedere nubes: ille tristitias, velut atra nubila terris, humanis pectoribus incubantes serenari, discuti, gaudio ineffabili, & serenitate, mentes exhilarari. Nullusque est alius Sol, qui mœrores ad humana pectora solitos frequentes esse, circumque obsidere differat, resoluat, nisi verus ille. Nec erimus vnquam mœrore vacui, nisi cum iucundissimam vultus illius lucem licebit intueri. Hanc claritatem duabus de causis expetit nunc diuinus Vates, tum vt eam opponat falsis illis bonis, quæ multi cupiunt, nempe corporeas voluptates, ostendens non illam, sed hanc esse veram beatitudinem: tum ob sapientiam, quam vultus eius claritatem appellat. Atque sunt hoc loco de sublimi illa, quæ apud philosophos agitatur quæstione, de summo, ac vero bono, in quo cōquiescat animus, sententiæ de voluptate, quæ fuit Epicuri, altera autem vera de beatitudine sententia, quæ fit videndo claritatem vultus Dei, eaque fruendo, quam nullus philosophorum propter eius excellentiam adhibuit. Hic, hic, non alibi est summum bonum. Is finis, hæc meta laborum. Hic æterna, hic larga voluptas, quam torrentem voluptatis alibi vocat. Hanc claritatem, tum propter doctrinam, ac sapientiam postulabat in hac vita videre David, vt illuc esceret in tenebris sæculorum, per quam errores caderent discussi, proiecti, veritatemque omnes, quæ lux vocatur, cernerent: eamque postulat, vt leuet tanquam vexillum, vt videatur à mortalibus, suspiciatur, & ab animo, & ab oculis corporeis, sicut illa in monte: tum in futura, propter summam felicitatem. Itaque subiicit.

Sol noster.

B

Dedisti lætitiã in corde meo: à fructu frumenti, vini, & olei sui multiplicati sunt.

S est versus Hebraicè, & apud Hieronymum. In his omnibus hoc discrimen, à fonte. Quod dicitur Græcè, A fructu frumenti, Hebraicè *בון* me eth deganam, A tempore frumētū sui, & vini, multiplicati sunt, oleum nusquam est. Vinūque nouum nominat *בון* tirosham, multum eorum. De duabus igitur ad vitā maximè spectantibus rebus mentio. Hieronymus quoque sic trātulit: In tempore, frumentum eorum, & vinum eorum multiplicata sunt. Adhibent autem hunc sensum Hebræi, Lætatus sum super eorum felicitate. Dedisti mihi Deus eam mentem, vt lætus essem bonis eorum, secus quam illi, qui mihi clades, & incommoda petunt. Fructus suos pacificè legebant, non à tyranno, sed parente, patre patriæ regebantur, crescebant, rebus suis, his imprimis quibus humana vita sustinetur, fructus, agros, lætè possidentes. Vel sic melius, Erat lætitia in corde meo, ex eo tempore, quo legebant fructus suos, frumentum, & vinum. Tranquillitate, abundantiaque rerum populi mei magnopere gaudebam, at illi me persequuntur, intentant mortem. Sciendum quoque est, ipsum versiculum, iuxta orationem Hebraicam, posse legi, A tempore, vel in tempore frumētū eorum, & vinum eorū multiplicata sunt, vt verbum Hebraicum *בון* rabbu, & Græcum *ἐν χρόνῳ*, non tam referri possit ad ipsos homines, quam res, frumentum, & vinum, quæ dicat multiplicata esse, creuisse, fructificasse. Mirūque est, Septua. pro eo quod erat *בון* eth, tempus, posuisse *αἰών*, fructum. Chaldaus igitur iuxta superiorem sensum adhibitum ab Hebræis sic clarius explicat: Dedisti lætitiã in corde meo, fecisti vt gauderem, tempore quo crescebant prouentus eorum: lætabar omnibus gaudiis, crescentibus eorum prouentibus. Tu mihi Deus eam lætitiã dabis, vt quoniam ex te proueniebat agrorum vbertas, ea in re ego patria charitate lætabar, vehementer exultans, populo meo rerum vberrate circumfuso. Hæc lectio verior est, & probatior. Ac Chaldaus adiunxit orationem Hebraicam vno pronomine, Dabas lætitiã in corde meo, ex illo tempore, quo crescebant, vel multiplicata sunt, frumentū, & vinum eorum,

Mustum hebr.

Deerat igitur, ut saepe solet, pronomen, à tempore quo. Quare dicendum, frumentum, & vinum eorum multiplicata sunt. Versus Græcus, & Latinus vix est intelligibilis. Ac ferunt Græci de voluptuariis, delicatis, libidini, ventri deditis, hæc dicta, qui crescant ex his rebus corporeis, hæcque à Deo postulent iugiter, non alia, in quibus tribus alia necessaria includantur. At in Hebraico fonte, nec oleum est, & tota lectio longè secus habet. Quare nunc pro eo, ac debeo, sequor magis Hebræos. Pro fructu igitur ponendum tempus. Oleum autem remouendum, & genitiui casus frumenti, vini, debent esse nominatiui: & masculinum multiplicati sunt, vertendum est in neutrum, multiplicata sunt. Et principium carminis vult esse, Dedisti lætitiā in corde meo, quia multiplicata sunt frumentum, & vinum eorum. Sūntque verba Dauid, clementiam, humilitatēque testantia, quam populo, qui contra eum coniurauerat, exprobrat.

In pace in idipsum, dormiam, & requiescam: quoniam tu domine singulariter in spe, constituisti me.

In idipsum.

In idipsum, quod Græcè ἐν τῷ αὐτῷ, quod quidē obscurum est, Hebraicè יחי יאחדו designat simul. In pace simul dormiam. Eaque ratione traduxit Hieronymus, Dormiam, & requiescam, paulò secus, & clarius, Græcè, & Hebraicè. Hebraicè, Iacebo, & dormiam. Sic Hieronymus dixit, Requiescam, & dormiam. Quod dixerunt ἕνα μόνον, singulariter, Hieronymus simili sensu specialiter. Et quod dixerunt in spe constituti me, paulò clarius in fonte יחי יאחדו labetach thofchi beni, cum fiducia, securitate collocabis, siue, habitare facies me. Non est ergo præteritum ἔθετο, constituisti, sed futurum. Locisque omnis exponitur, declaraturque ab Hebræis, In pace, securè, citra pauorem, in vtranque aurem dormiam, simul cum his qui mecum sunt, cum populo omni. Ac quamquam illi mihi sese hostes declarauerūt, opto tamen ut simul securè dormiamus, pace, tranquillitate fruamur. Tunc ego securè acquiescam, quia nihil erit, quod me perturbet, excitetque è somno, cum mecum illi confederint, cohabitauerint. Siquidem tu Deus securè facies habitare me: tu Deus singulariter, tu solus id facies: in te vno, non alio spes omnis. His Hebræorum declarationibus constat, quorsum referre oporteat simul, singulariter. Simul, ad populum omnem, quem sibi optat, precatur, prædicat reconciliandum, refertur. In pace ait, simul cum grege meo quiescam, dormiam. Quoniam tu Deus singulariter, tu solus non alius, me populo meo, meque illis restitues. Me charissimo, opratissimo eorum conspectui reddes. Est ergo, dulcis ex animo miti, ut erat Dauid, proficiscēs prophetia, qua vaticinatur quoniam à Deo, non alio, remittetur ad proprios lares, secuta cum illis se pace gauisurum. Nec ignorandum, quod ab interpretibus Græcis visum est ἕν quoniam tu domine, Hebraicum ἕν ki sonare quoniam, & cum. Totusque versus sic legendus, In pace simul dormiam, quiescam cum populo. Cum tu solus, non alius, securè collocabis, habitare facies me. Quando per te vnum, (neque enim in alium quenquam sperare licet) restitutus in patriam terrā fuero. Animaduertendum hoc psalmo, Dauid esse, qualem IESVM CHRISTUM, supremo vitæ tempore describunt Apostoli, testantes eum orasse pro persecutibus, quia nesciunt (inquit) quid faciant, pro suis discipulis dulcissimam orationem fudit ad patrem, quam qui apud Ioannem legat, vix lachrymas dulcedine tactus cōtineat. Eiusmodi est is psalmus, reprehendens graue illud populi scelus coniurationis, amorem, patriamque charitatem exprobrans illis, sed rursus prædicans auxilio Dei cognituros illos errorem suum, sed amplexurum eos, futuramque omnium iniuriarū obliuionem, vnum consensum animorum. Græci propter lectionem suorum codicum multò secus explanāt. Vel eum prophetare de exitu suo, quod dormiet non morietur morte violenta: simul animo, & corpore quiescet: ab hostibus animi & corporis ereptus, innuensque longum resurrectionis tempus, & corpus loqui faciens quod tu me in sepulchro habitare fecisti, constituisti, at in spe resurgendi. Hæc interpretatio videtur nimium longè petita.

Singulariter in spe const. me.

Dominus IESVS.

TITVLVS, SIVE INSCRIPTIO PSALMI QVINTI.

In finem, pro ea que hereditatem consequitur, Psalmus Dauid.

Non est vbiq; inculcandum, quod Sept. transtulerunt propter quandam æquiuocationem εἰς τέλος, in finem, hoc est in æternū, putantes esse idem lamnazeach, & לנצח lanezac, in æternum, Hebraicè esse lamnazeach. In quo cum sint variae sententiæ, vnum finem spectantes, & autoritate tralatoris Chaldæi, & ipsa ratione loquēdi, tum testimonio, ex oratione Habacuc, placuit ut esset quasi gerūdium cum præpositione le, ad, designans ad canēdum. Nam pro eo Chaldæus vbiq; ponit לנצח les habeca, ad laudandum. Tum in illa oratione non potest designare, aut victorem, aut fundentem sanguinem, quia non in principio, sed in fine carminis ponitur. Et ipse sermo testimonium exhibet, quo dicitur, Et educet me victor in psalmis canentē. Quod quidem trāfferri eo modo non debuit. Nam lamnazeach eo loco si nomen est, non est nominatiuus, sed genitiuus, vel datiuus. Vertendum potius, Et deducet me lamnazeach ad laudādum, plaudendum in musicis instrumentis. Hæc ratio loquēdi cum in principiis Psalmorum extet, non videtur prorsus aliud designare, quàm ad laudandum, triumphandum, canendū vehementer, reiecto vt sit מנצח, aut victor, aut qui vinceret canendo, vel qui sanguinē fundat, pro secunda voce κληρονομία, Quæ hereditatem consequitur, Hebraicè est, ורשה nechiloth, de qua secus Hebræi sentiunt, asserentes id genus esse lyræ, aut barbiti, quod eadem voce, sed alia nominis forma dicitur חליל chalil, quod noster interpretes vocat tibiam, & מכליל mechalel, tibicina. Estque hæc inscriptio præfixa Psalmis, velut apud Latinos dicitur in principiis Comædiarum, Tibiis paribus, vel imparibus. Diuersis enim instrumentis, modulatiuisque Psalmi canebātur, quemadmodum nostra quoque tempestate maximè Venetiis fieri cernimus. Adhibenturque nomina in principiis Psalmorum, musicorum instrumentorum. Hæc Hebræis perhibentibus assentitur etiam Chaldæus, amphibolum nomen Nechiloth traducens in aliud clarius מנצח hineghin, quod ex idiomate Hebraico sonat canere, choros agitare, dicensque cum musico instrumento. Hæc significatio verior est, quàm vt vox sonet, aut hereditatem, aut aliud quodcunque, conualles, infirmitates, vulnera, congregationes. Nam omnibus ferè Psalmis præfigurantur nomina instrumentorum musicorū, & genus modulatus. Afferre autem incerta & obscura, dimissis clarioribus & certioribus, fortasse vitium sit. Hieronymus quidem secutus est Græcos, traducens, Super hereditatibus, quam significationem refellens Rabi Salomon (nam nescio quibus etiam Hebræis arripit) in Psalmo, hereditatis mentionem perhibet esse nullā. Sequamur ergo certiora, quæque & ratione, & plurium testimoniis cōprobantur. Existimatur autem ab Hebræis, etiā hunc, quemadmodum superiorem Psalmum Dauid propter hostes suos, maximè verò Doëg, & Achitophel in castris Absolonis filij contra patrem, ipsum instigantes, eique impia consilia suggerentes, editum. Texiturque eadem, atque superior Psalmus, ratione, memoras inimicos, precans suas exaudiri preces, cōmemoransque, vt superius, eos qui sequuntur mendacium, nefaria molientes, itemque virum sanguinum, vt sceleratus ille Doëg. Multa de spe sua in Deo, deique eius misericordia prædicans. De reditu quoque ad templū, quo se rediturum iuante Deo, vaticinatur. Hæcque nō iuniores modò, sed maiores etiā senserunt, tametsi quidam cōtra hostes Israëlitarum generatim editū asseuerent. Argumentū Græcorū propter inscriptionem redditā secus quàm dixerimus voces ipsas significare, plurimum discrepat, quæ hereditatem cōsequitur, Ecclesiā regnum cælorum consecuturā interpretatium. Sed, vt dixi, vox nechiloth, non designat κληρονομία, hereditatē. Tum ea vox est numeri multi. Sequamur ergo minus à verbis abhorrentia. Multas autem orationes contra suos, & populi sui hostes Dauid profudit, contra profanos simulacra colentes, veram pietatem persequentes, quibus veritas, vera philosophia fuit contemptui. Qualis Iulianus impius.

In finem.

Habac. 3. d

Quæ heredit. consequ.

PSALMI V. EXPLANATIO.

Verba mea auribus percipe Domine, intellige clamorem meum.

Vrius percipe, rectè Latinus resoluit Græcum ἐνώπιον: velut si dicas inaurire, auribus capere, finctum ad Hebraicum ורשה haazina, aurizare. Pro clamore est Hebraicè ורשה haghghi, murmur meum, vt traduxit Hieronymus: siue locutionem, meditationēque meam. Animaduersum superius ipsum hoc verbum ורשה hagag referri ad meditationem cordis atque linguæ locutionem. Et propter significationem meditandi, aut quia fun-

Clamor.

debat orationes suas David, cantando, psallendo, carmen sacrum canendo. Chaldaeus pro D Hebraico dixit, Intellige וייריני, cantum meum, siue odam meam. Postulat igitur, vt in orationibus fit, (estque praeceptum oratorum) auditorem attentum, beneuolum, perinde si nos orare, ac supplicare doceat. Primum vt postulemus à Deo, gratas illi nostras esse preces, ne simul acclamare ceperimus, nos abiciat, minime sibi cogitanda que poscimus, existimans. Verba sua dixit orationem illam modulata, rythmo, cantuque currentem. Aures Deo tribuit ἀθροιστικῶς, ex similitudine nostrorum membrorum, qui solis auribus audimus, cum Deus nullis auribus corporis prae datus, omnia, toto mundo, vel silentia exaudiat. Aures igitur quasdam diuinas, immensas, omnia percipientes sentiebat, in qua nuncupatione nihil aliud cum nostris auribus, quam solum nomen, commune. Is est cui longè rectius quam Soli conuenit illud Homeri:

Πᾶσι ὄρασι, καὶ πάντα ἀκούει, καὶ πάντα βεβήκει. Cum cuncta uides, cuncta exaudis, et cuncta gubernas.

Græci multa considerant non negligenda. Iterare, percipe verba, intellige cantum, vt soleant qui toto pectore, & intentissimis animis postulent, vt in intimas aures recodat, idem enim est inaurire. De clamore autem, & verbis, quæ ferunt discrimina cum non sit Hebraicè κραυγή, clamor, sed vel meditatio, eloquium, susurrus, vel cantus, non sunt admodum examinanda. Inculcat similia multis verbis.

Intende voci orationis meæ, Rex meus, & Deus meus, quoniam ad te orabo.

Verba.

Quoniam.

Rex meus, & Deus meus.

Rex. Deus.

Meus. Nam rex erat, Dominus.

Astabo.

Mane.

Pro orationis meæ, est וייריני, clamoris mei. Voci inquit clamoris mei, vt transtulit Hieronymus, pro, Quoniam ad te orabo, est dictio ו כי, designans quoniam, & cum, vt dicat, cum ad te orabo. Cætera clarent. Exaggeratis multis nominibus, intētissima petitio, & vt in intimas animi sui partes qui maria & terras, cælumque implet, recondat: calamitatibus autem circumuenti, grauissimis malis affecti, aut ad Deum confugimus, aut regum, dominorumque dextras imploramus. At mihi, inquit, nec alius est rex præter te, cuius opem implorem, nec Deus, qui communi præsidio rex hominum defendas. Tu cunctorum moderator, gubernator, eorum vel imprimis, qui se auxilio tuo sperant, confidunt defendendos. Regem inquit Græci, vt moderatorem, prouidentem, Deum vt Platen, formatorem, creatorem, autorem. Cur præcipue tu Deus meus, quia simulacra, pecudes, lapides, trunci, sidera cæli, vt cuiusque ferebat cupiditas, variisq; error, eo tempore colebantur, numen habere putabantur, ne magnis quidè philosophis cum vulgo non cæcutientibus. Nihil horum mihi numen, sed tu vnus humani generis verus autor. Non ego qualis impius imperator Iulianus, cuius Deus erat Sol filius summi boni, vt prædicabat. Plato quoque in Epinomide, cælum inquit pro vero Deo habendum. Alij Veneris astrum, Lunamue colebant. Nihil horum, inquit, mihi Deus, sed tu, tu Deus meus. Nominatim quoque vocans, appellansque rex meus, Deus meus, est veluti cum notos, & quibuscum longus vsus nobis intercessit, appellamus. A rege, rex appellabatur, verus ergo rex regum, dominus dominantium.

Domine, mane exaudies vocem meam: mane astabo tibi, & videbo.

Occurrit ordine versus digerendi, quorum in Græcis, Latinisque confusio, sæpe facit, vt difficilius intelligantur. Et pro, Astabo, fons ערשך eerach, præparabor, vt vertit Hieronymus, ordinabo. Haud dubium cunctis in eundem sensum conspirantibus, quin matutinam orationem nominans sentiat tempus, primum purum, quod primis, maximisque rebus debeat. Primum, Christus ait, querite regnum Dei. Hæc prior cura, cunctis diurnis negotiis præferenda. Vt primum, inquit, corripio è stratis corpus, ad te me verito, mentem, virisque ad te cunctas colligo. Ille flos temporis, satiatis quiete sensibus, nullo dum mortali negotio, tristitiam & curam, inanemque cogitationem exhibete, ac velut vestem puram notis inficiente. Cum negotia quibus vita sustinetur, corporea, caduca, cito peritura noscantur, quæ verò sapientiæ, pietatisque sunt, æternitatem respiciant, quis dubitet quin hæc actionibus omnibus sint anteponenda, & pulcherrimo principio dies inchoadus? Vtinamque hoc diuinum documentum omnes attenderent. Hæc psalmorum purissima philosophia. Superius ad quietem vespertinam proficiscentes hortabatur, opera diurna perpendere,

Apendere, discutere, nunc diem felici exordio auspicari. Omniumque sapientum præceptum est, In primis venerare Deos. Et Pythago. ἀθανάτους μὲν πάντα θεούς, νόμον ὡς ἀβελήωνται τίμα. Quod ergo dixit præparabor, vt superius monstratum est, aut præparabo, quod Hebræis magis placet, orationem ordinabo, digeram ad te orationem: sicque exposuit Rabi David, & Auen Esra. Pro hoc clarius posuit Chaldaeus ערשך eader, ordinabor, aut, Ipse ad te præparabor. Quod item dicit, Videbo, exponunt Hebræi, sperabo te mihi daturum que postulo: Pro comperto, exploratoque, videbo, experiar. At Rabi Salomon, quod & ipsum bonum est, videbo clarè pœnas te de his sumpsisse, quos paulò post nominat: Neque habitabit iuxta te malignus, præcipue si psalmus respiciat coniuratos, contra quos orationem fundat, eos vel maximè, qui eius consilij principes fuissent. Videbo, ait, meisque oculis intuebor hostes oppressos. Posset etiam exponi, Mane præparabo orationem, & videbo, oculos aperiam ad te, euigilabo; intentus ero, non deflectam à te oculos. Is verior sensus, quem in sua translatione referens Hieronymus præclare dixit, Mane præparabor ad te, & contemplabor. Quidam Græcorum codices, perperam habent pro εὐφραμαι, videbo, εὐφραμαι, videbis me. vera lectio εὐφραμαι, videbo, euigilabo, contemplabor, respiciam. Exaggerat multis verbis eundem sensum.

Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es: Neque habitabit iuxta te malignus.

PROPTER hanc causam superius exponebant quidam ex Hebræorum classe, Videbo cladibus acerbis oppressos inimicos, quorum est nefaria crudelitas, atque impietas: quod tibi, inquit, displicet impietas, iniquitas, omnis æquitatis, & ordinis in mundo repertori, qui rerum pulchritudinem ordinibus certis constantè edidisti. Quod odio, & dolore contra nefaria, crudeliâque afficeris, iure coram te rege, dominoque meo, preces meas fundo, flensque auxilium imploro, vt impietatem persequaris, qua filio meo duce, populus in me coniurauit, eosque maximè suppliciis afficias, qui plebem ignaram ad impia signa coegerunt. Iniquitatem ergo, vel illam cõiurationem vocat, vel vt Græcis placet, omnem simulacrorum nefarium in contumeliam veri Dei, cultum, cõtra quem, & autores eius, vt plerofque alios psalmos, hunc quoque David ediderit. Vt veri Dei cultu, religione pura, salus humani generis continebatur: sic euersio sceleratis illis superstitionibus, quarum aliis humanus sanguis fundebatur, aliis ad flagitia, turpiaque homines inuitabantur. Has sæculis illis vigentes impias superstitiones humano generi perniciosas, summo autem Deo contumeliosas respiciens David, multa aduersus eas, earumque autores precatur. Itaque si displicet hominibus probis, ac iustis iniquitas in terra, magis certè displicebit summo Deo. Quod vel Homerus scripsit:

Οὐ γὰρ θεοὶ χίρνια ἔργα φιλοῦσι Ἀλλὰ δίκην τιμῶσι.

Est autem pro ἀνομία, iniquitas, Hebraicè עשך resha impietas. Idque transtulerunt psalmo primo. Quanquam sub hoc nomine, cuncta flagitia clauduntur, quemadmodum sub Græco ἀνομία, violatio legis, & iustitiæ. Nam iustitiæ facta, vt Aristoteles ait, πομπὴ καὶ φιλαργία, & εὐδαιμονίας, faciunt, & custodiunt felicitatem: Contraria, tristitiam, infelicitatem. Omnia ergo mala cõtinet ἀνομία, vt Hebraicè resha. Quod autè ait, Neque habitabit iuxta te malignus, eandem sententiam aliis nominibus inculcat. Quodque Græcè dicitur πομπὴ καὶ φιλαργία, malignans, siue malignus, Hebraicum neutrum potest esse ערשך, vt dicat, Neque habitabit iuxta te malum, scelus, turpitudine, non assidebit tibi. Vt contra de iustitia prædicant Salomon, præcique Poëtæ, vocantes eam παρρησιαν δίδω, Iouis assistricem, summi Dei comitem, assidentem ei, ad thronum eius confidentem. In contrarium ergo, Non assidebit tibi scelus, turpitudine, prauitas, fugas eam, execraris, detestaris. Quod si ad personam refertur, idem sensus. Non placet oculis tuis improbus, nunquam erit tecum, neque in regnis tuis, neque in animo, pectore, complexu. Non commoratur tecum, non versatur in cogitationibus tuis, exulat à tua charitate, qua soles iustos amplecti, diligere. Non est illi pars in amicitia tua. Habitare igitur referes, aut ad patriam caelestem, quod nõ est aditus sceleratis, impuris, homicidis. Nam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur, aut est declaratio præcedentis, Non Deus volens iniquitatem, non vis malignum, non est in animo, beneuolentiâque tua, auerfaris eum. Malignum Latinus dixit, rectius dixisset improbum, sceleratum. Nam Latinis maligni sunt, parci, avari, tenues, vt, Sub luce maligna, pauca, exigua, in

Immortalis quidem primus deos, lege vt dispositi sumus, Cole.

Videbo.

Non Deus vol. iniquitas.

Iniquitas.

Infesta opera Deus non amat, sed iustitiam.

Neque habitabit iuxta te mal.

Malignus.

noua luna. Huic contrarium benignus, liberalis, apertus. Nomen ex Latino malum, & D Græco γυμνός, nesciens. Mala cognoscens, mala sentiens, malus animus, mala mens, eoque tendit nomen ad alia flagitia.

Neque permancebunt iniusti ante oculos tuos: odisti omnes qui operantur iniquitatem.

Neculcat similia. Quos Sept. dixerunt παρρησιοί, iniusti, exleges, prauaricatores, sunt Hebraicè חוללים hollelim, prauis, stolidi, iniustos eos trāstulit Hieronymus. Et quod dixerunt, Non permancebunt, est יצא יצא it iazebu, astabunt, assistent: eodemq; atque superiora, sensu. Non vis iniquitatem, non habitabit iuxta te malignus. Cur autem nō permancebunt? nimirū quia odisti, prosequeris odio, stolidos, amentes, turpia magis quā pulchra diligentes. Stolidos etiam trāstulit Chaldaeus. Maleficiis enim & peccatis vera stoliditas, atque amentia, proditur. Hæc ex parte referunt Græci ad Idololatrias, quorum esset impia superstitio, tum verò Iudæos, qui verè vocentur παρρησιοί, legis trāsgressores. Par est, omnes peccatores designari. Explicat que nominatim scelera, quæ Deus odisse solet.

Perdes omnes qui loquuntur mendacium. virum sanguinum, & dolosum abominabitur dominus.

GRAUISSIMA peccata. Hæc sunt eā quæ multis verbis superius indicauerat. Qui operantur iniquitatem, iniusti non permancebunt. Sciendum hæc tria eodem pertinere, loquitur mendacium, vt interficiat, vt dolo circumueniat. Mendacium, dolusque propter eadem. Idem igitur mēdax, sanguinolentus, atque dolosus. Omnia cōtra salutē proximī. Itaque de mendacio letifero, exitiali, de falsis calumniis, de funestis criminibus sermo est. Vocat mendacium calumnias. Crimina, quibus apud principes falso delati nonnulli, sunt interfecti, patrimonii multati. Calumnia Græcè dicūtur διαβολή, hinc diabolus, quod aduersetur, quod humana facta semper calūnietur. Eum sequuntur, imitantur, expriment, quos nunc psalmus designat, non secus execrabiles, iniusti q; Deo, quā princeps ille calumniarum. Designantur homines malefici, pestilentes, quos primo psalmo vocauerat Lezin, delusores, loquaces, linguosos, Græcè pestilentias, oblatrantes, obgannientes, fraudulentem nocentes, proditores. Idem sunt viri sanguinum, sanguinis appetentes, sanguinē fundere gaudentes, homicidæ. Idem quoque dolosi, dolos struentes: Græcè δόλος, qua voce velut Latina abutimur, fraus, insidiæ dicuntur. Ergo dolosi, insidiosos, pleni cogitationum maleficarum, nocentium consiliorum, clades, pestesque alienas appetentes. Hæc q; omnia, aut quo potiantur opibus, quas inuidēt possidentibus, aut quo voluptates, & honores, aliis deiectis, consequantur, aut quo sunt natura malefici, & iniusti. Qualis ille Dionysius tyrannus. Dolus igitur, siue fraus sit, aut amicitia simulata, aut dissimulata praua voluntate. Eoque vocatur etiam proditio, in sacris litteris, laqueus, pedica, fouca, quod quemadmodum his insidiosè beluæ capiuntur, sic obtenta benignitate, aut prauitate dissimulata, mortales à sceleratis irretiuntur. Principium est lingua nocens, calumniosa, deserens falsa, astutē, solertiāque iniqua. Ingenium illud fraudulentum, gnarum, latentes, adumbratāq; insidias inueniendi, nunc psalmus inuuit, iniustumque Deo prædicat. Hos ait ab eo perdendos, ex hominis memoria delēdos, execrabiles. Sanguines numero multo dixit, Hebraico ritu, vt pulmones Latino. Abominari est, velut execrari, è sacris delere, tollere de numero sacrorū, idque maledictis, diris imprecationibus. Sic abominari, pro malo omine habere, pro re scelerata, mali ominis, propterea que iniustum habere, odio prosequi.

Ego autem in multitudine misericordiae tuae, introibo in domum tuam, adorabo ad templum sanctum tuum, in timore tuo.

ILLI, ait, sunt execrabiles, abominabiles, iniusti tibi; extra sacra, sine bono omine, mali ominis, non videnti propter dolos, mendacia, homicidia: at ego te sequar, colam, venerabor, sacras ædes adibo. Non ero quemadmodum illi, maleficus, prauus, gaudens malis: Veniam ante oculos tuos, in conspectum tuum: me dabo in multitudine misericordiae tuae, quam exspecto, spero, præsentemque cerno: non mea probitate, iustitiāque fretus ad te venio, sed incredibili lenitate, clementiāque tua. Condemnatis igitur improbis, reuertitur ad superiora. Manè exaudies vocem meam. Faciam, inquit, quod hortatus

Mendaciu.
Cades.
Dolus.

Calumnia.
Diabolus.

Dolus.

Sanguines.
Abominati.

Dan. 9. d

A hortatus sum primo psalmo, adibo sacrarium tuum, seruiam tibi in timore, reuerenter, piè, castè te colam. Diximus enim sæpe, pietatem, religionem, Hebræis vocari timorem Domini. Templum Græci, vel hoc terrestre, vel caeleste posse sentiti suspicantur. Et quoniam gentes intemperatè, ac lasciuè suis in templis agerent, secus se futurum in templo Dei, polliceri prophetam, atque (vt aiunt) breuiter sceleribus iniustis Deo, peragratis, prophetam ad seipsum reuerti promittentem se castè, promptè numen diuinum veneraturum. Non tanquam iustitiæ plenum, sed vt eum cui Deus condonat peccata, quemque ex sua clementia, gratum, acceptumque habeat.

Domine, deduc me in iustitiam tuam: propter inimicos, dirige in conspectu tuo viam meam.

VERE ADMODVM sapius admonuimus, Psalmorum preces ed spectant, vt vel pericula vitæ procul esse suppliciter petant, vel efflagitent ne quid grauius peccent, ne iustitia violetur. Ad vtrunque, quoniam nec vires animo ad conseruationem æquitatis, nec corpori ad vitam tuendam super sunt, opem Dei implorant, vt hinc veterem illorum sapientem agnoscas, qui non minus flentes, supplicēsque ad templum Dei venirent oratum, ne se paterentur in aliqua flagitia prolabi, quā ne ab hostibus circumuenirentur: quod intelligeret violata iustitia, futuros se Deo iniustos, ob eamque causam periculis exponendos, & in aliquam calamitatem necessariò deuenturos. Hoc ne accideret prouidentes, humanam autem imbecillitatem notam, perspectamque habentes, summis precibus contendebant à Deo, vt eos ab omni scelere tueretur, eis vbique lucem iustitiæ præferret, viam ignaris ostenderet. Hoc igitur est, quod ait, Deduc me in iustitia tua. Doce iustitiam, ius, æquitatem: instrue tu ignarum. Nam te sine, nil altum mens inchoat. Caligat oculus humanus ad iustitiam. Deduc autem vt non modò doceas, erudias, verum etiam nolentem, ac multa propter imbecillitatē, reluctantem trahas, velut illi manibus Angelorum ex incendio Sodomæ violenter abrepti. Quanquam verbum Græcum ὁδηγῆσον, est potius per viam agere, viam ostendere. Hebraicum similiter נחה necheni. Quod ait, Propter inimicos meos, exponunt eodem sensu Hebræi. Ne inimici super calamitatibus meis exultent. Ne me in scelus prolapsus triumphent, haud ignari tunc mihi auxilium tuum defuturum, vt tertio psalmo: Multi dicunt animæ meæ, non est salus ipsi in Deo eius. Inimici perspectum habentes, quos Deus suo fauore destituisset, facilius opprimendos esse, destitui autem, qui se sceleribus deditissent: exultent vtique si quid me peccasse, si iustitiam violasse animaduertant, eam ob causam Balaam ariolus, doctus Regem Moabitarum, si superare vellet Hebræos, in conspectum agere mulieres formosas, quibus Hebræi miscerentur. Idq; factum est. Exponensque hūc locum Auen Esra, Propter inimicos meos: Quia, inquit, timeo, ne pes meus prolabatur, tunc ad supplicia trahas me. Tunc verò inimici mei exultent. Inculcat simile: Dirige in conspectum tuum viam meam. Hoc quidem in Græco est, apud Septuag. κατεύθυνον ἐνώπιον σου τὴν ὁδὸν μου. Hebraicè secus, Dirige דרך ישי lephanai darkeca, Ante conspectum meum viam tuam. Dirige, ait, viam tuam ante me, Ostende viam tuam mihi planam, Aperi oculis meis viam tuam, nempe sapientiam, iustitiam, æquitatem. Hanc mihi demonstra: ea enim est via eius, hæc illi cordi est. Hanc ipse pergit primus, iustitiæ repertor, princeps, autōrque omnis ordinis. Est autem hæc oratio, qualis illa, Ab occultis meis munda me, & ab alienis parce seruo tuo. Occulta scilicet crimina, quæ dormitante animo patrantur, reuela, aperi mihi, vt caueam. Est igitur toto hoc versu postulatio sapientiæ, postulet (inquit diuus Iacobus) nihil hæsitans. Propterea vocatur dator luminum dator gratiarum, vt apud Homerum, Hesiodum, δότης ἑσέων. Idcirco Aristoteles sapientiam ait esse θεοειδόν, diuinitus dari, munus esse Dei, vt Marcus Tullius. Non moror nunc, quod Chaldaeus cum vox שורר shorerai, sit amphibola, sonans inimicos, & cantum, trāstulit cantum meum. Nam primum Hebræi sequuntur, & sensus docet. Non est ergo dicendum, Dirige in conspectu tuo viam meam: sed, quod aptius est & clarius, vt ex Hebraico trāstulit Hieronymus, Dirige ante faciem meam, viam tuam. Nimirum oculis meis, viam tuam demonstra. Symmachus trāstulit ἐξομάλισον adæqua, explana viam, fac mihi viam planam, regiam, qua pergam. In dextram, vel sinistram ne desectam. Idem sensus, exponuntque Græci, plena esse insidiarum omnia, obices, & scandala, occurfare vbique. Ob hanc causam, Da facilem viam tu, tu comes, tu dux esto. Pertinet (vt dixi) ad postulationem sapientiæ.

Psalmoru
precatio-
nes, vite
pericula,
peccata de-
precantur

Propt. ini-
meos.

Dir. in con-
spectu tuo
via meam.

Deus dator
gratiarum.

Quoniam non est in ore eorum veritas, cor eorum vanum est. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant.

Nvs est versus Hebraicè: exhibiturque à Hieronymo. Pro veritate, est נטורי necona, rectum, recteque vertitur veritas. Pro corde קרבם kirbam. Medium eorum, præcordia, viscera, pectus eorum. Pro μαρὰ, vanum, in Hebraico חיות hauoth. Præuuum, peruersum. Pectus eorū dolosum, prauum. Quod ait, Linguis suis dolose agebant, Hebraicè eodem sensu, linguam suā ילחי iachlichu, mole faciunt, blandiuntur lingua. Lingua eorum blanda est, dulcis. Eoque Hieronymus transtulit, Linguam suam mollificant. Nempe palpantur, adulantur. Sub lingua blandities, latitat in pectore scelus. Rectè Septuag. interpretati sunt hanc mollitiem, blanditiâsq; dolum, insidias. Describit inimicos, quibus armati dolis occurrant. Genus inimicorum letale, pestiferum. Homerus, atque Cæcilius antiquissimi vates, pessimos esse prædicant inimicos, qui nos sub obtentu amicitia circumveniunt. Et Christus: Cauetè à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. Eiusmodi suos inimicos esse prædicat propheta verus. Ab eorum insidiis orat defendi. Quod dixerunt Septuag. Cor eorum vanum est: et si mendacium dicitur vanitas, mendacèque illi, iure vocantur vani: nomen Hebraicum tamen apertè indicat pectus dolosum, insidiosum, plenum maleficarū cogitationum. Cùm ait, Cor eorum vanum est, dirum, crudele, moliens cædes, rapinas. Quod autem ait, Sepulchrum patens est guttur eorum, et si potest intelligi guttur fœditum, exhalans cædes, scelera, pessimè, letaliter olens: placet tamen interpretatio Rabi Dauid. Ruina, inquit, est eorum guttur, vorago. Agitur in præceps, qui guttur eorum attendit. Impellit homines in apertissimas voragines eorum guttur, agit in barathrum, hiat eorū guttur absorbere paratum, veluti barathrum. Græci scelerata, mortifera dogmata ex gutture improborum manantia proponunt. Illud Dauid placet.

Sepulchrum patens.

Iudica illos Deus, secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos, quoniam irritauerunt te Domine.

Iudicia.

V D I C A illos, fons eodem ferè significatu, משיח fac eos peccatores, vt sic loquar. Nimirum, quod transtulit Hieronymus, Condemna eos, habeo eos in numero sceleratorum, damnatorū delinquentium. Idem Chaldaeus pro Hebraico חייב chaiab, condemna. Fuerunt, qui deducere superius verbum, vt testatur Rabi Dauid, à שׂוּם shamam, perdidit, vastauit, destruxit. Sensus idem Græcè, & Hebraicè. Oratque, vt consilia eorum, quibus cædem, vastitatēque bonorum moliebantur, nullum exitum habeant: nihil eorum, quæ contra pios cogitassent, in lucem veniat. Et pro scelerum magnitudine pœnas dent, expellatur à Deo, nempe quod Hebraicè est חרמו חרדichemo, impellantur, dissipentur, destruantur: id enim eorum peccata promereri. Quod autem ait, Quoniam irritauerunt, fons מר maru, Rebelles fuerunt, obaudierunt. Non paruerunt imperiis tuis, imperata facere neglexerunt. Et, vt ait Rabi Dauid, Regem tu me declarasti, me regnare iussisti, spernunt illi hæc iussa, hanc tuam voluntatem. Oderunt me, nunquam non mihi detrahentes, vitam cum imperio auferre conantes. Cùm sint igitur apertè nequissimi, tolle eos è medio. Sola pietas tua, & qui te colunt, læti viuant super terram. Omnis autem pestis, omnes, quibus pietas odio, & contemptui est, aboleantur. Nam alibi exclamat, Multiplicatæ sunt infirmitates eorum. Pro quo fons, Multiplicata sunt idola. In idololatrias igitur inuehitur. Propterea subiicit:

Secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos. Quoniam irritauerunt.

Et lætentur omnes qui sperant in te, in æternum exultabunt, & habitabis in eis, & gloriabuntur in te omnes qui diligunt nomen tuum.

ALAM est, in quos tot diris inuehitur, eorum interitum multis precibus efflagitans. Magna enim illis sæculis inter Hebræos veri Dei cultores, reliquâsq; gentes, earumque reges controuersia, summa odia, quemadmodum hodie inter Christianos, ac Turcas semper aduersæ religionis exitum molientes. Reliquæ nationes Deorum quos colerent, maiestatem, numen tuebatur, omnes adorare cogebant, qui non adorarent, bello persequentes. Ob hanc causam à finitimis gentibus Hebræi continuis bellis premebantur. Inde est quod vbique in psalmis contra simulachra, eorumque veneratores, præ religionis

Religionis veræ incolumitate preces habentur. Huc fere Psalmi spectant. Quod Sept. dixerunt καὶ κατοικησάτωσιν ἐν αὐτοῖσιν, Habitabis in eis, fons habet וישׁ קלין verasech alemo, & proteges eos. Quemadmodum reddidit Hieronymus, obumbrabis eos, ne inimici eis noccant. Sperant autem in te secus, quàm illi, qui te spernunt, nesciunt.

Et habitabis in eis.

Nos tua progenies, cæli quibus annuis arcem.

Existit autem lætitia, triumphusque apud tuos, qui nomen, maiestatemque tuam venerantur, hostibus eorū deletis. Quod Græci interpretes dixerunt καυχῆσονται gloriabuntur, est in fonte וישׁ iaelezu, sonat triumphabunt, lætitia efferentur: quale fit à victoribus. Pacem igitur, quietemque ab hostibus, exposcentes, in laudibus summi Dei duntaxat, simul religionis eius cultu versari cupiebant. Inimicis autem eadem imprecantes ostendunt eos, vel bello aperto infestos fuisse, vel clam, & per blanditias Hebræos à cultu veri Dei auertere studuisse. Vtrumque belli genus Psalmus decantat.

Gloriabuntur.

Quoniam tu benedicēs iusto: domine, vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos:

V O D Græci interpretes ediderunt ὀπλον εὐδοκίας, Scutum benevolentia, quod Latinus bonæ voluntatis, est clarum. Nec aliud sonat Hebraicum זינא זינא Zinna razon, scutum voluntatis, Clementia scutum amoris, benevolentia: coronabis, circundabis, proteges, amplecteris. Vt si figuram Hebraicam aperias, dicendum sit: Amplectere totum benevolentia, & charitate tua iustum, vt qui se totum scuto circumtegit. Sit benevolentia, charitâsq; tua, veluti scutum nostrum, quod nos vndique protegat. Est autem in fonte non coronasti nos, sed וישׁ תאצערני, coronabis eum, vt referatur ad iustum. Est item futurum, quasi deprecatio, non præteritum. Hieronymus quoque coronabis eum, Psalmus, vt docuimus, omnibus assentientibus, est oratio pro salute piorum, verum Deum, eo tempore colentium, contra vanissimas illius sæculi religiones.

Scutum bonæ voluntatis.

TITVLVS, SIVE INSCRIPTIO PSALMI SEXTI.

In finem Psalmus Dauid pro octaua.

A P E N V M E R O declaratum, quid sit quod Septua. interpretes transferre solent, εἰς τὸ τέλος, in finem, pro Hebraico lamnazeach. Ob vocem amphibolam nazach, quam illi putantes aternitatem designare, transferunt in finem, nempe in æternum. Sed verius sonat, aut ad canendum, aut vincentem: Vincentem, vel in cantu, vel victoriis. Id sciens Nicolaus ab Hebræis, refert in finem intelligendum vltimū de potentia in conatu cantorum. Videlicet ad canendum vehementer, toto pectore, & quasi stentoreis vocibus, alacriter, vt alio in psalmo. Omnia ossa mea dicent, Domine quis similis tibi? Vt vult diligi toto corde, sic toto pectore canebatur, efferebatur à Prophetis. Hoc designatur voce lamnazeach, Quod autem sequitur, Pro octaua, clarius Hebraicè מרמח לך al hasheminith, super octaua, super octichordio. Canitur ait is psalmus, cum octichordio, quemadmodum cæteri psalmi, cum decachordo. In Italia viget Heptachordum. Dixi præfigi psalmis instrumentorum Musicorum nomina, velut apud Comicos nostros in principis Comcediarū. Tibiis paribus vel imparibus. Ecce igitur quæ præfigi solent psalmis. Quoniam Psalmus quoq; carmen est, pertinent ad musicam, vocibus humanis, concentuq; instrumentorum constantem. Humana vox designatur nomine lamnazeach, lyrica cùm nominatur octochordum, decachordum: Cithara, psalterium. Hoc igitur rectius est de octaua, Hebræis, & Nicolao consentientibus, quàm quædam apud Græcos, Latinosque, quibus octaua significatus ignotus fuisse videtur. Argumentum Psalmi. Plures ferunt orationem esse, furorem Dei placari postulantem, cùm Dauid populum iactanter, gloriosè numerari, censumque haberi iussisset, non oblato munere Deo, qui præciperetur in eiusmodi censibus offerri. In Exodi his verbis: Quando tuleris summam filiorum Israël iuxta numerum, dabunt singuli pretium pro animabus suis domino, & nō erit plaga in eis cùm fuerint recensiti. Hoc eo tempore seruatum nō fuisse, fieri quidem potest. Videtur probabilis ad vniuersas vexationes, quas iratus sceleribus humanis Deus importet, referri nullo in particulari, considerato. Erat prophetis exploratum, ad omne temporis momentum mortalem peccare posse, medicinā delictorū esse quotidianā, in deficientemq; deprecationē, vt cùm

Lamnazach.

In finem.

Moses supplex manus in caelum tenderet, victore populo, cum remitteret, terga dante, hostibus insequentibus. Pro quotidianis igitur delictis, ob quae cresceret animus, virisque hostibus idololatri, deprecatio est. Erat enim tunc supplicium scelere, quod praesidio Dei destituti, insultibus inimicorum, omnibus calamitatibus patebant. Oblitteratis autem per orationem peccatis, hostes debilitabatur, minuebantur audacia, bellum aduersus amicos Dei infeliciter gerebant. Carmen igitur oratio est irae Dei placandae. Hanc multo cum animi affectu profudit, omnes preces adhibet. Et in principio dixit, ad canendum vehementer. Demum cum valuisse preces, cum se diuinis auribus contemptui non fuisse sensisset, inimicis insultat, minatur interitum. Eorum stragem vaticinatur, fugam parare, quantaque in pedibus celeritas sit, terga vertere iubet.

PSALMI VI. EXPLANATIO.

Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.

NIMADVERSA sapius, ostensaque sermonis Hebraici his in carminibus sacris consuetudo: repetunt, inculcant, exaggerant, eandem sententiam verbis diuersis, aut ingentes animi motus innuentes, aut omnibus precibus a Deo, vel gratiam, vel delictorum veniam petentes, vt nunc, Ne in furore, ne in ira, ne arguas, ne corripias. Post, Miserere mei, Sana animam meam. Quocirca cum prima pars obscura fuerit, recurrendum erit ad secundam. Sic posterioris declaratione, prioris obscuritas tollitur. Furorem Deo sacrae litterae, quas etiam prisci Poetae sequuntur, tribuunt: non vt Stoicorum fa-

*Stoicorum
Apathia.
De ira Dei.*

xa dogmata, nec hominem sapientem, nec Deum irasci posse contendit, suis affectibus hominem nudatum, saxum, stipitem constituentia. Deus igitur irascitur, sed non accensione sanguinis, non commotione animi, non oculis suffusus sanguine, vultusque pallore. Nam ne Stoicis quidem melioribus fuit obscurum, quemadmodum Deus irasci, non commotus vt mortalis, posset. Omnes enim seueritatis actus, potest edere mens sedata, placida, quos ab irata postulare. Res peteret, vt magno quo scelere perpetrato, Deus (de quo doctissimus Philo ἡ παράνομος θεὸς μισοπῶντος Διὸς, cui comes ambulat iustitia, flagitiis inimica) iratus scelera- tum raperet ad supplicium. Hoc faciet, non quidem iratus, non perturbatus, sed placidus, eodem statu, habituque, & vultu, quo caelum, tempestatisque serenat, sui similis semper. Sed quia ira nobis domestica, qua brutis comparatur, nec sumimus poenas, nisi irati, furore perciti, quoties Deum poenas criminibus inferre cernimus, non sine magno furore, fieri putemus. At si mentem rari alicuius, multumque Deo similis sapientis meliores Stoici viderunt, asserueruntque placidam, tranquillam, sine nubilo castigare posse delinquentes, certe potest, & debet id longè facilius cogitari de Deo. Ex poenis igitur, irarumque euentu, iudicauerunt mortales Deum irasci. Ira igitur Dei, (vt magna ex paruis intelligas) est, qualis ferunt iram esse sapientis, qui eadem alacritate, constantia, tranquillitate, nihil immane furore admiscente, vel graues poenas sumat, atque caelum, sidera, terras contempletur, placidus vbique: Seueritasque melior, cui minus iracundiae admiscetur: Iustitiae cursum, recta ratione peragere, nulla comite iracundia. Haec irae diuinae toties in sacris litteris protestatio, declarat, non quemadmodum Epicurei, multi que alij paria amentiae, Deum oscitantem, otiosum, nec habere, nec faceffere cuiquam negotium: imò testatur eum irasci, commoueri, indignari ad peccata, sed propter humanitatem, clementiam, tandem ad vindictam procedere: negligentiam, quod erat humanitatis, illi putauerunt. Diuisa est prouidentia Dei: partim placet, seuera, grauis, indignans contradelinqentes, eos ad poenas nisi poenituerint, expectas, magnis oculis omnia collustrans: Partim remuneratur, vel continuo pios efficiens beneficiis, vel praemia ingentia parans, peruigil vbique. Hoc indefesse sacrae litterae recinunt, hoc vbique personant. Nec iustos iacere moestos, sine spe praemiorum, nec iniustos alacres esse, ob impunitatem deceptos, sinentes. Qui putant ultra moenia mundi sepositum res humanas negligentem otiose suis opibus fruuentem agere, audiant eas ubique delictis irasci Deum canentes. Quod ergo ait, Ne arguas me. Hebraicum non verborum est, sed operationis, Ne flagelles, ne punias, rapias ad supplicium. Haec supplicia poenaeque non manibus inflicta, velut humanae, sed conuocatis elementis ad perniciem populorum dempta foecunditas agris, missa caelitus nimborum tempestas, omnia late diluuiio immani corrumpens, locis calidioribus

Ne arguas.

Adioribus squallor, sitis agrorum, flumina, lacus exhausti, cunctis autem terris, siue ad plagam Solis adiacentibus, siue remotis contagio caeli, mortaliu strages, sedibus excitae gentes infestis armis irruentes. Sicut quoque priuatae poenae, nullis nominibus subiacetes: Nec si lingua ferrea sit, *Omnia poenarum percurrere nomina possum.*

Poenarum igitur genera, vel vniuersalia, vel particularia, vel oculis omnium manifesta, probata, testata, vel occulta, solis qui patiuntur, si sapiat, cognita: Viri sanctitate, sapientiaque insignibus indignatio Dei manifestior, aut oraculis, muniisque caelitus missis, aut solertia, iudicio, (Prudentissima enim seque ipsam noscens vera sanctitas) Non agitur peccatum more, rerumque ignoratione decipitur. Hicque maximè Deum irasci noscentes, & timentes, accurrunt ad preces. Caeteri se ipsos nescientes, qua peccant imperitia, peccatis remedia poscere negligunt, simili, qua vixissent stultitia pereuntes. Dixit ergo, Ne quaso cum furore, cum iracundia, castiges, ad poenam voces, sed placidus esto, mitis, ignoscens. Ne sis iratus, cuius est ira formidabilis, horribilis, extimescenda, nota nimis miseris. Quas paraasti poenas auerte, decreta tua refringe, Condone nobis has culpas, exorabilis esto. Subiicit simile, nullis non precibus adhibitis. Neque in ira tua corripias me. Est Corripere verborum quoque, vicissim verbis flagellandi, tum ad verba, tum ad facta relatis, vt Latinis, castigare dictis: sed & factis apud Poetae:

Castigatque, auditque dolos, subigitque fateri.

Corripere, verborum non esse apud probatos, arbitror, magis corrigere. Corripere, vehementer rapere, recteque ad supplicia, poenaeque refertur, ad quas velut rei trahimur a Nemese. Quae si corripere irata, quoniam mentem maximam par ira, scelerumque odium, potestaeque item sequeretur, quas ederet ruinas? Sed iram minuit summa bonitas prodesse vehementissimè cupiens, non nocere vitae, non mortis, cupidissima.

Corripias

Miserere mei domine, quoniam infirmus sum: sana me domine, quoniam conturbata sunt ossa mea.

PERSTAT immobilis, fixusque precando. Obscrat, orat, obtestatur, preces descendit in omnes. Quod prena dextera, genibusque aduolutus, vt mortales solent, non potest, pergit animo, preces omnes effundens, seque ipsum totum in orando colligens. Ante oculos magnitudinem diuinae indignationis obuersans, preces addiderat: nunc velut ira sedata, qua non sint marini fluctus magis horrendi, misericordiam, seu beneficium perit. Verbum miserendi Hebraeis dicitur, a visceribus רַחֲמַיִם rachamaim, quaedam quasi viscerum conuulso, motus interior praecordiorum. Hinc commotis, coactisque visceribus, aut illacrymamur, aut vox faucibus haesit, obstruis dolore meatibus. Hunc motum ingenerat dolor ex alterius calamitate susceptus. Qui non dolet, non commouetur, latatur potius. Latini verbum miserendi, videntur a Graecis accepisse, μίσην, odisse, & μισοποιος, odibilis, quasi qui miserentur, dolorem eius, calamitatemque odio habeant, cuius miserentur. Postulat igitur hoc in mente diuina, suarum poenarum odium, vt Deus precibus eius placatus, odio poenas, suppliciaque habeat, quae laetus propter iustitiam destinasset. Itaque misericordiae postulatio, est eadem vt ne corripiat, ne arguat in furore. Quod autem causam affert, Quoniam infirmus sum: est velut alio in psalmo, Qui sanat omnes infirmitates tuas. Vt igitur Graeci, Latini que eisdem nominibus appellat morbos animi, atque corporis, ipsumque nomen aegritudo de animo maximè est, Graecè πάθη, quos morbos Latine dicunt, sic Hebraicus is sermo vocat infirmitates, animi dolores, cruciatus, perturbationes. Ergo, Infirmus sum, est, plenus sum doloribus, crucior, vexor, maxima insedit animum aegritudo. Hanc aegritudinem tolle, tenebras has, clementiae tuae luce repelle. Instat poenarum metus ob conscientiam delictorum: Hunc tu discute, da signa caelitus, quibus agnoscam iracundiam tua sedatam. Tunc animum relinquet aegritudo, tunc metus, quo nunc genua labant, soluuntur frigore membra, faceffet, mens velut nubilus, opaca serenabitur, omnisque haec peccatoris atque animi perturbatio componetur. Omnibus autem versibus eadem res aliis nominibus iteratur. Quid sit Miserere mei, discet ex sequente, Sana me. Quid, Infirmus sum? Nempe, turbata sunt ossa mea. Ossium autem conturbatio, aut ipsa quoque quemadmodum nomen infirmitatis, ac sanationis, transfertur a corpore ad animum, designans maximum animi cruciatum: aut reuera, quoniam animi commotio, metus, formido, totam corporis compagem commouet, ipsam formidinem poenarum, qui se Dei beneuolentia destitutum suspicatur, designat, vt apud vatem, Soluuntur frigore membra. Et Homerus,

Miserere

Infirmus sum.

Conturbata sunt ossa mea.

Καὶ τὸτ' ὀδυσαῖνος λυτο γένηται, καὶ φίλον ἦτορ.
Soluuntur genia, pectusque tremiscit Vlysi.

In his litteris, Fluet sicut aqua cor eorum, quam nos sermone nostro, animi cōmotionem di-
ceremus, & quod genua labant, apud Græcum Poëtam, Cor metu resolui: hanc Hebraicus
fermo dicet ossium cōturbationem, nempe dolores intimos, alto sub pectore vulnus. Per
hyperbolen cōcussis, cōmotis ossibus, quibus nihil in corpore solidius, maximos cruciatus,
quos ex metu pœnarū, aut quia gratiæ diuinæ dulcedinem abscēssisse cerneret, ostendens.
Referri per metaphoram ex corporeis res animi, declarat quod sequitur.

Et anima mea turbata est valde: Sed tu domine vsquequo?

Turbati.
Metus
quidē

ANIMAM suam seipsum vocat. Turbari animam valde, quale illud Homeri superius
καὶ φίλον ἦτορ, Est enim anima, quod ille dixit ἦτορ. Metus autem est animi motus
amarus, acerbus, vehemens, exagitans animum, permeans ad corpus. Hæc agita-
tio vocatur perturbatio. Est perturbatio contraria tranquillitati, cum status animi verus
mouetur, grauitatis suæ sedibus excitus, circumfertur, vt cum mare tranquillum, ventorum
furiis irruentibus, incipit attolli, paulatimque fluctus molibus altis assurgunt. Tunc omnia
furfum, fiunt deorsum, superis miscentur ima. Simile quid facit animus, siue percitus ira, siue
formidine diffugiens, iterumque recurrens. Dicitur autem turbatio à turba, quod Græ-
cum est τὸς ἐν, turbatio quale turba facit, atque ignobile vulgus, cum faces, & faxa volant,
furor arma ministrat, sæuitq; animis insana multitudo, propellunt inuicem sese, miscentur
& omnes. Hoc Vates orationē variās exaggeransq; indicat, Infirmus sum, Turbata sunt os-
sa, turbata est anima. Quod autē subiicit, Sed tu domine vsquequo? est ἀποσιώπησις, cum sup-
primimus aliquid dolore, aut indignatione, voce intercisa: vt apud profanum Poëtam:

Descriptio
turbati
irati maris.
Animi.

vsquequo?

Quos ego, sed motos præstat componere fluctus. Et,
Incipit effari, mediâque in voce resistit. Et Terentius:
Quem quidem ego si sensero.

Ergo nunc ait, Quouisque tua procedet indignatio? Quandiu furor iste tuus in me sæuiet?
Quem ad finem, pœnarū metu vexabor, conflictabor? Sit tandem finis aliquis impenden-
tium malorum. Hanc suam quam impedita voce postulationem ediderat, explicat apertè,

Conuertere domine, & eripe animam meam, saluum me fac
propter misericordiam tuam.

Conuertere.

CONVERTERE Hebraicè est, quod Græcè μετανοεῖν, pœnitere, mutare sententiâ. Et
istam, Oro si quis adhuc precibus locus, exue mentem. Exuere priorem mētē, fer-
tur animus, ira lōgius, velut equus laxatis habenis, & velut ignis accensus, flāmarum
longos corripit tractus. Ab hoc affectu pœnitentia vocatur Hebraicè reuersio, conuersio.
Cum redditus tranquillitati, in suas sedes animus reuertitur: cum sese ad lenitatem dedit:
cum fluctus tumidi, assurgentesq; posuerūt. Propterea subiicit: Et eripe animā meam. Hæc
illa cōuersio, is reditus ad mansuetudinem, lenitatem, vt quem prius furore prouectus, gra-
uiter afficere decreuisset, placatus, ab hac atroci sententia absoluat. Eripere animam suam,
Hebraicè, vt superius monstratū est, eripere illummet. Est anima, singulus quisque, persona,
ipsa. Eripe animam meam, me ipsum libera: vt ponere animam suam pro amico suo, semet
pro amico in discrimen offerre. Ab hac locutione Latini plerunque non abhorrent.

Pœnitentia.

Eripe ani-
mam meā.
Anima.

Sal. me fac.

Propter mi-
ser. tuam.

Nos anime viles, insæta, inhumatâque turba
Sternamur campis.

Exaggerat more suo, preces easdem, per omnes supplicationes, animū versans. Saluum me
fac propter misericordiā tuam. Hoc erat eripere animam suam. Orat ergo velut ille, Eripe
me his inuictæ malis. A præsentis periculo vel morbi, vel calamitatum cervicibus meis te
irato imminentium. Quod dixit, propter misericordiam tuam: vel Hebræis testibus, est nō
ob mea benefacta, quæ nulla sunt, non probitatem, non iustitiam, sed clementiam, boni-
tatem tuam, qua diceris humanissimus, natura clementissimus, nō malorum, sed bonorum
cupidissimus. Hæc vna mihi ferat opem. Hæc apud te pro me plurimum valeat. Quod Se-
ptua. transtulerunt misericordiam, Hebraicum חַסְדָּא chasdeca, est beneficentia, clementia,
sanctitas, bonitas. Hinc Chaldeus, quem iure multi sermonis Hebraici vocant paraphrastē,
pro hoc Hebraico, posuit תּוֹב tubac, bonitatem. Ergo clarè dicitur: Saluum me fac, ex bo-
nitate tua: ex illa naturæ tuę singulari proprietate, qua vocaris in omni philosophia τὸ ἀγα-
θόν, ipsa bonitas, idea, natura, fons bonitatis.

Quoniam

A

Quoniam non est in morte qui memor sit tui, in in-
ferno autem quis confitebitur tibi?

UOD noster interpres dixit, Infernum, Græcè Ἅδης, Hebraicum שְׁאוֹל sheol, tum in-
fernum sonat, terrarum profundissimos à luce recessus.

-Tantum tenditque sub auras

Quantus ad æthereum celi suspectus Olympum.

Tum fossam, sepulchrum. Pro hoc postremo nunc. Confiteri clarius vertetur Hebraicum
חָדָה hoda, alio Græco, quod ab Hebræis, Græci mutuarunt ἁδῆ. Legemusq; versum, In se-
pulchro autem quis concinet, laudabit te? Quis celebrabit te? Innuitq; quod à philosophis
summo consensu confirmatur, factos homines à Deo, in theatrumque mundi introductos,
vt admirarentur opera diuina eius, admiratōes obstupescerent, lætitiâq; animi, laudibus di-
uinis, ora cōplerentur. Hoc oportere facere viuentes: hoc officiū, munusque vitę: non posse
defunctos, ex hoc spectatissimo theatro deductos. Ergo non potest te celebrare, qui iam de
vita recessit. Sciendum non eum nunc ad animorū immortalitatem respicere (neque enim
prisca Hebræorū religio de futura vita admodū loquitur) sed omnis ferè sermo est de præ-
senti: ad hanc omnia bona, malaq; referebant. Reuelatio cælestium bonorum, in tempora
Messiæ reiciebatur, non Mosi, non prophetarum natorū in terris, sed eius qui ab altissima
patris aula profectus, res arcanas apportaret in terras, id munus. Verus igitur nunc sensus
est de inferno, omnis corporei sensus, totiusq; corporeæ vitæ priuationē, non tartarū, non
gehennam designari: vitam cælestē, neque negant, neque confitentur. Si, inquit, mihi vale-
tudinē pristinam reddideris, aut si me grauium malorum, quæ super nos aduentare cerno,
metu liberaueris, tunc omnes habebō gratias, tunc in omnes laudes tuas ora resoluā. Om-
nes audient me clementiam tuam efferentem. Sententia tua damnatus, & ex hac iucunda
luce sublatus, amplius hoc agere non potero. Similia solet aliis psalmis loqui, vt, Non mori-
ar, sed viuam, & narrabo opera Domini. Et Ezekiel, Quia non infernus confitebitur tibi,
neque mors laudabit te. Quia inquit Hebræi consentientes super hac inferni, quam po-
suimus interpretatione, discedens anima à corpore, auolat ipsa, corpus descendit ad Sheol,
ad sepulchrū, fossam, iustos optasse vitam, vt dum viuerent, agnoscerent, faterentur Deum
summum, vt animus maioribus premiis afficeretur in cælo.

B

Laboravi in gemitu: lauabo per singulas noctes lectum
meum: lacrymis meis stratum meum rigabo.

Yperbolicè, & per exaggerationem, bis lacrymas commemorans. Tantas autem
lacrymas, vt lectus flueret. Similis hyperbole nostris poëtis vsurpatur:

Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.

Laborem quo se gemere dixit, assiduū, perennēque sentiens, vt gemendo fatigaretur,
semper illud, quod ille.

C

Tum verò ingentem gemitum dat pectore ab imo.

Hyperbolicōs igitur dictum, quod fessus sit gemēdo, quod lacrymis velut flumine lectum
allueret: exprimens, quātas preces adhiberet, quibus animi motibus quateretur, metu ma-
lorum quā cuperet liberari:

Tantos ille suo rumpebat pectore questus.

Cur autem in nocte? placet Hebræis, quod noctu grauius ægri, aut qui timent, sollicitentur,
quod foli iacentes, tristibus cogitationibus morbo, vel metu suscitatis, agitur: velut illa:

Nec pectore noctem Accipit: ingeminant curæ.

Græcis quod magnitudine doloris, lacrymarum flumine, penitusque intensa pœnitentia,
scelus cuperet aboleri. Alludit verò primum:

Turbatus est à furore oculus meus: inueteraui inter inimicos meos.

EC TE monet Nicolaus pro θυμὸς, furore, Hebraicū שׂוֹן caas, tametsi sonat furorē, in-
dignationem, Hierony. melius dixisse, amaritudinē. Ob amaritudinē, animiq; acer-
bitatem, se turbari. Si quis altius consideret, idem est Græcum, atq; Hebraicū. Furor
est indignatio, est acerbitas animi, amaritudo. Hinc à felle amaro fieri in animatibus indi-
gnationem. Hinc iracundi Græcè dicuntur πικροί, acerbī, amari. Ergo, turbatus est à furore,
ab indignatione, acerbitate. & quod dixerunt ἐπαράχησθαι, turbatus est, Hebraicū מְשׁוֹן
asela, est.

E E iij

verbū hoc fertur ab Hebræis, descendere ab *wy as*, tinea, vt designet corrodere, depascere: **D**ensusq; erit: Corrosus, exhaustusq; est oculus meus ob amaritudinem, acerbiteram, dolorem. Hierony. dixit caligauit, quod & Chaldaeo placuit, pro Hebraico ponēs *רשע* chashecāt, obtenebratus est, obfuscatus. Clarius est igitur Hebrai. & Chaldaicū, quod à Hierony. quoq; positū est. Exesus est, ait, oculus meus flendo, indignādo. Causam subiicit ipse, subiicit simul Hebræi, propter inimicos calamitatibus exultantes, super aegritudine mea triūphātes. Hoc cernēs oculus meus, indignatur, absumit, humor omnis ille defluit in lacrymas. Dolor enim intēditur, cū videm⁹ alios nostrorū malorū spectaculo delectari: minuitur autē, si quis dolore suo, detrahit ex nostro. Hoc quoq; dixit hyperbolicōs poëticē, vt illud nostri.

Inimicos meos.

Et fluctu sidera lambit. Et caelum territat armis.

Sic nunc, Fluit lectus lacrymis, oculi exhausti, depasti flendo, flumē lacrymarū demittēdo. vel iuxta Hierony. Oborta oculis caligo, tanta est indignatio, dolor animi, tristitiaq; tenebræ sunt omnia circum. Eripit enim prospectū, indignatio. Declaratur ex sequenti, Inueteraui inter inimicos meos. Hoc erat oculus exhaustus, corrosus, exesus lacrymādo. Eo vsque cōsumptus est oculus meus, ait, eoque dolor peruasit intimē, diuq; infedit, vt iam senuerim. Animus enim lætus (ait Salomō) ætatem facit: Spiritus tristis exsiccat ossa. Ossibus exhaustis, pellis corrugatur, senectutis indicium. Accedebat dolori, quōd inimici lætabātur, cuius misereri debuissent, ex illius supplicis volupratē capientes. Vt enim dulce fuit inimicos vlcisci, eosq; dolētes vidisse: ita grauis dolor, eos in malis tuis videre triūphātes. Est autē Hebraica lectio per tertiā personam *רשע* at theca, inueteraui, referturq; ad oculū. Sciendū quoq; idem verbū interdum significare motum, tralationē, luxationem, vt dici possit Oculi meus lacrymādo, indignādo motus est, è loco exiliit, quod Sept. secuti sunt: id enim est, Turbatus est. Non video cur diuus Hierony. transferat, cōsumptus sum, ab vniuersis hostibus meis. At nec persona prima est, & verbū sonat senescere, vel trāsferre, quod oculo congruit. Nisi fortē Græcū sit secutus *ἐπαλαιώθη*, inueteraui, quod antiquari, consumi designet. Græci dant alium sensum, indignationē, furorēq; non ipsius David, sed Dei, oculum esse mentē, quæ contemplans iram Dei, turbetur inimicos, Satan. At primū melius. Hęc omnia dicuntur poëticē, hyperbolicē, vt & dolor magis ostendatur, & deprecatio grauior, vehementior appareat, malis, quorum medicina quæritur, exaggeratis, expositis, explicatis.

At, 2. c. Inueteraui

At, vindi. Et, bonū. Vita incun. diu ipsa.

Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem, quoniam exaudiuit Dominus vocem fletus mei.

EDDITVS sanitati, vel metu pulso, atque beneficio Dei immortalis, expiato incommodo, neq; hostibus diutina lætitia, neq; ipsi longiore dolore relicto, in ipsos hostes inclamat, discedant, terga vertant, lætitiā, qua super eius calamitatibus triūphabant, non fuisse diuturnam. Tantum doloris ex cōmutatione fortunæ superuenisse, quanto opere prius lætabantur. Operatores iniquitatis, eosdem quos prius inimicos suos appellat, iniquitati studebant. quoniā dum peccatum, scelusq; Regis, & populi expiaretur, bellum impiū indixerant, multa secunda prælia fecerant, multa trophæa crexerant: Opes eorum diripuerant, ciuibus vrbes viduatas cōcremauerant: choros, ob partas victorias duxerant: sed hæc eorum lætitia non fuit diutina. Nam precibus Regis, quas multis cum lacrymis fudit, exauditis, vires additæ suis, hostibus pauor tātus iniectus, vt præcipiti fuga, signa relinquerēt, fusi q; in omnes partes dissiparentur. Opponit igitur superiori dolori præsentem lætitiā. Lætabantur hostes eo luente pœnas, & aut grauius ægrotāte, aut aduersa prælia faciente, multasue calamitates perferente. Nunc impetrata venia, peccatis condonatis, cælesti luce redeunte, exultat, prospicit, vaticinatur hostes perituros. In quos tanto odio inuehitur, vt eos sceleratos, nefarios, crudeles appellet, flagitiis innatos, quæ per omnem vitā exercent. Neq; enim super eius incōmodis exultassent, aut bellum indixissent, nisi toto genere vitæ, studiis, religione (nam illi simulacra colebāt) ab eo dissensissent. Iure igitur eos iniquos, sceleratos appellat. Rectē Græci, vitam, aiunt nostrā inimicorū plenam, quibus maiores vires accedunt, cū peccatis obligamur. Preces igitur lacrymasq; suas canit exauditas.

Operatores iniquitatis.

Piorū vita plena inimicis.

Exaudiuit Dominus deprecationem meam, Dominus orationem meam suscepit.

TERATIO, exaggeratio, more psalmodum, multorum nominum, ad eandem sententiam exprimendā comprehēso. Vox fletus, vox flebilis: deprecatio, oratio. Tum, exaudiuit, suscepit. Suscepit orationē, aut exauditam, aut vice sacrificij oblatam, gratiam

Agratam, acceptamque fuisse. Flens sese ad pedes proiecit. Increpat igitur, inuolat in hostes, exultat, triumphat, lætitiā recipit, pauor omnis, dolorque, abscessit. Confirmatus animus diuinis responsis, ne quid sibi grauius accidere dubitaret, promissa victoria.

Erubescant, & conturbentur omnes inimici mei: & erubescant valde velociter.

HEBRAICE per futurum, Erubescant, conturbabuntur, conuertentur. Erubescere dedecus, ignominiam, cædem, fugam, pauorem designat, contumeliam accipiendam in prælio.

Et turpi formidine capti.

Scandunt rursus equum, & nota conduntur in aluo.

Cōuertentur quoque Latine, Græcēq; dicitur de fugatis, profligatis hostibus: Conuertentur, in fugam vertentur: Conuersis signis auertētur. Hęc omnia magis mihi placet ad bella, gentesq; alias Hebræis inimicas referantur, quā morbos, quibus liberatus exultat, inimicosque suos, hoc nuntio accepto, dolore accepturos vaticinetur. Similes enim sunt superioribus Psalmis locutiones, contra suos aduersarios, Domine quid multiplicati sunt, qui tribulant me? Voce mea ad Dominum clamaui, & exaudiuit me de monte sancto suo. Tu percussisti omnes aduersantes mihi, dentes peccatorum contriuisisti. Peccatores appellat, quos hoc Psalmo operantes iniquitatem. Et dentes eorum contritos, quod hic, in fugam turpissimē vertendos. Et Psalmus inscribitur ad canendum pro victoria, *ἐπιπρωιον*, victoriale carmen, lætum pæana canentes, omnibus in templis matrum chorus, lætitiæ, ludisq; viæ, plausūque fremebant. Et Moses superatis hostibus, victoriale carmen canens, Cantemus Domino: gloriose enim egit, equum, & ascensorē proiecit in mare. Similis est hoc Psalmo cantus, Pro victoria, & quōd facta rerum commutatione, qui prius volente Deo propter eorum flagitia, profligabantur, hostibus insultantibus, nunc versis fatis eos cædunt, agunt, miscunt, insequuntur. Et hoc carmen est triumphale.

INSCRIPTIO PSALMI VII.

Psalmus David, quem cantauit Domino, pro verbis Cusi, filij Iemini.

VOD Sept. transtulerunt, Psalmum, Hebraicē est *שִׁיגְיוֹן* shigaion. Huius vocis sunt duæ sententiæ, vt sit instrumentū musicum. Quod Hebræus Chimchi probabat testimonio ex oratione Abacuc, qua dicitur in principio, *שִׁיגְיוֹן עַל אֶלְשֵׁי־גִּיּוֹן* ghionoth, quod Hierony. iuxta aliam sententiā, transtulit pro ignoratiis. Omnibus igitur Hebræis simul, & Chaldaeo placuit is significatus, vt sonet Musam, siue carmen, instrumentumq; quo canuntur laudes. Eodem autem sæpe nomine vocatur, carmen, atque ipsum instrumentum, quo canitur. In principiis quoque Psalmorum adhibetur, quibus instrumentis, quo genere carminis canerentur. Hęc sententiā probator omnibus. Nam Chaldaeus pro voce Hebraica shigaion, posuit clariorē, *שִׁיגְיוֹן דְּמִינֵי־תִּרְמָנָא* turcymena deodeta, interpretatio confessionis David. Nimirum clara confessio, concentus hilaris, iubilatio, pæanissimus, lætissima exclamatio. Is est verior significatus. Nam est secunda sententiā, vt shigaion sit ignorantia, vt sæpe vox sonat, & Hieronymus transtulit. Multaque super hac ignorantia loquuntur. Mihi primum omnino probabilius. Miror Nicolaum qui ferat Hieronymum in suo ex Hebraica veritate psalterio transtulisse, Ignorantia David. Hoc non est in eius tralatione, sed in oratione Abacuc. Reliqua pars inscriptionis super verbis Cus, filij Iemini, dubia & ipsa est, quis sit Cus. Hebræi partim assentiuntur, & Chaldaeus hunc esse Saul, appellatum nunc figuratē Cus, nempe Aethiopem, nimirum immutabilis odij, contra David, contra quem sæpe verba fecisset, exercitu suo præsentē de morte eius sententiam tulisset. Videtur probabilius, minūsq; affectatum, vt sit quod proponitur à Græcis, itēmq; Hebræis nonnullis, atque Latinis. Est enim clara historia. Cū patricidam sceleratum Absolonem fugeret David, misit fidissimum amicum Chusi, vt consilia Achitophel cognosceret, & contraria consulendo rescinderet. Itaque secus quā ille consuluit Absoloni ne patrem subito persequeretur, antequam vniuersum populum cogeret. Hoc probato, impetūque persequentium retardato, David, fugiendi tempore dato, seruatus est: Orat igitur vt consilium Chusi, quem miserat consiliis Achitophel contradicturum (Erat autem de tribu Benjamin idq; est, filius Iemini) probabilius hostibus videatur. Salutem suam Deo summo cōmendat, simul aduersus inimicos preces effundens.

Erubescere

Conuertit.

Epimition.

Psalmus. Sig. gion. Ab. 3. d.

Pro verbis Cusi.

2. Re. 15. de. 16. c.

Domine Deus meus in te speravi: saluum me fac, ex omnibus persequentibus me, & libera me.

Spes.

SPE in sacris in litteris ea theologia, quam pauci philosophorum notam habuerunt, personat, qua spes mortalium Deus prædicatur, in quem spes omnis nostra recumbat. Locuti quidem illi sunt de spe præmiorum quorundam magnorum, ut Plato de eo qui iustè vixisset, καλὸν ἄλλοι, καὶ ἀγαθὴ ἐλπὶς. Et Pindarus de eodem in senecta, præmium pulcherrimum, spes ingens. Simplicius item ex maiotibus finem, fructusque naturalis philosophiæ, admirationem Dei spemque magnorum bonorum. De spe quotidiana non multa loquuntur. Omnes igitur errores, quibus olim gentes decipiabantur, aut decipi potuissent, sacræ litteræ refellunt. Prouidentia duæ res ubique comprobant, ira Dei, spes hominum. Ira probat eum scelera mortalium, spes, benefacta cernere. Sperant enim mortales certissimè persuadentes sibi, spes suas illi notas, exploratâque esse. Sperant item non omne tempus peccâtes, sed rectè facientes. Quocirca credunt eum res æquas cernere, & propter ingentè animi sui bonitatem, amplecti. Crebro igitur in hac cælesti philosophia, spes nominatur, magnum in omnibus calamitatibus per fugium, ut quem scimus autorem corporis, atque animi fuisse, bonâque omnia ab eo nos accepisse, eundem noscamus velle, & posse nos ex omni calamitate, & periculo subtrahere. Spes, est rerum futurarum bonarum expectatio, ut metus expectatio malorum. Quam metus tristis, animiùmque perturbans, tam dulcis spes, serenans, exhilarans. Similis inter hos affectus animus, cælo, cum latè nubibus nigrescit, cum serenitate renidet. Cum igitur, inquit, omnis meæ salutis spes ex te pendeat, affer hanc salutem, quam mihi, qui me persequuntur, cupiunt auferre.

Ira Dei.

Spes hominum.

Spes.

Metus.

Ne quando rapiat, ut leo animam meam, dum non est qui redimat, nec qui saluum faciat.

Anima.

Ne quando.

Lupi.

Leones.

Dum non est, qui red.

Pauper.

NIMAM suam, ut solet ubique, seipsum vocat, personam, vitam suam, Hebraicus loquendi ritus, Quod Græcè dicitur μήποτε, Latinisque, Ne quando, Hebraicè נא penclarius dicas, ne forte. Crudelitas hostium, leonum, luporum feritati, Comparatur etiam à Poëtis nostris, inde lupi ceu raptores, atra in nebula, quos improba ventris, Exegit cæcos rabies. Leones magis Poëtæ sacri, quod in Iudæa passim reperuntur, ut in Europa lupi. Inimicum igitur leonem vocat, qui laceret corpus, ad discerpat, bona diripiat, vitamque cum imperio crudeliter auferat. Quod dixit, Dum non est qui redimat, Græcè μή ὄτος, λυτὸς μὲν, nemine præsentè, qui liberet. Paulò secus Hebraicè, Ne forte rapiat, sicut leo, animam meam פֹּרֶתְךָ, discerpens, referturque ad leonem, qui dilaceret, discerpat, non eum qui liberet. Nemine igitur præter Deum, sibi auxilium ferente, rebus omnibus eum deficientibus, quid superest aliud quàm tutissimum portum requirere? Sic olim Romani delubra Deorum periculis impendentibus adibant, excubabant,

Et ad templum non æquæ Palladis ibant,
Crimibus Iliades passus, peplumque fenebant,
Sic ille rogabat, ut nunc Poëta diuinus
Telum frange manu, Phrygiæ prædomis, & ipsum,
Prostrum sterne solo. Diuus quoque Paulus hostes suos leones, canes appellat: Liberauitque me Dominus de ore Leonis.

Domine Deus meus si feci istud, si est iniquitas in manibus meis.

Omnes peccatores.

DEVS peccatores non exaudit, necesse est cum suppeticas eius imploremus ostendere nostram innocentiam, ut tamen si peccatores sumus, quod nemo vinculis corporis attrictus vitare potest, at detrimenta cæterorum nunquam nos optasse, nec animum cupidum sanguinis esse nobis, ostendere. Ad condonanda nobis nostra crimina Deum impellimus, cum & innocentes nos esse, & simili clementia nos in alios uti paratos comprobamus. Proponit igitur suam innocentiam, integritatem, æquanimitatem, nunquam se letalibus odiis quenquam persecutum, nunquam iniurias illatas, aliis iniuriis vindicasse. Nullam causam esse, cur hostes tam crudeliter eum persequatur, qui detrimentum nulli vnquam intulisset. Omnes qui quenquam persequuntur, dolor eos impellit acceptus ab illis: at hic nulla

A nulla præcessit iniuria. Superest eos furore, feritate duci. Quod ergo ait, Si feci istud: Istud Hebræi rectè declarant esse quod melius profectu ostendit: Si est iniquitas in manibus meis, si reddidi retribuentibus mihi mala. Istud nempe, si laceravi, si vulneravi quenquam, si bona cuiusquâ diripui, si me cupiditas egit ad necem cuiusdam. Idem Hebræi suæ linguæ figuram euoluunt, qua datur manibus iniquitas. Manibus interficimus, vulneramus, rapimus. Rectè dicitur iniquitas in manibus, nempe ut sonat Hebraicum ידו in iustitia, violentia. Hocque declaratio est eius quod dixit, Istud. Nec mihi nunc arridet Chaldæus, qui dixerit, Si feci istum canticum, cum animo iniquo. Quod item à Græcis proponitur, collimat ad verum. Noluisse David, nominare scelus execrabile, forsân ante id tempus in terra Iudæorum inauditum, ut filius patri, vitam & imperium conaretur auferre. Scelus infandum, tacendum. Quemadmodum si quis Deum blasphemasset, nunquam in sacris litteris exprimitur. Si feci, ait, istud, ut similiter ego patrem sim persecutus, quemadmodum me filius meus.

si feci istud. si est. iniq. in ma.

Blasphemia infandum scelus, nec nominandum.

Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam meritò ab inimicis meis inanis.

V O D Sept. dixerunt ἀποπέσοιμι retribuentibus, Hebraicum שׁוּלְמִי sholemi, quam idem verbum sonat retribuere, rectius ab Hebræis, & Chaldæo exponitur pro pacifico. Obscurus enim sermo, reddere retribuentibus mihi mala. Nec tantum scelus esset, vim vi repellere, ad talionem iniuriâ repêdere. At quod Hebraicè ponitur, grauissimum est, proditio, dolus, in expiabile flagitium. Si inquit, reddidi pacifico meo malum, ei qui amicitia iunctus erat, qui cum vinculo charitatis deuinctus eram. Si proditor amici sui præferens amicitiam meas cupiditates, aut si violavi qui nullam prius iniuriâ attulisset, infontemque offendi. Is est verus sensus, què declarans Rabi David, Si, ait, intuli detrimentum ei qui erat mecum in pace, quod ipse contra me nunc exercet persequens qui non modò nunquam violasset, ut etiam beneficiis afficeret. Chaldæus item clarè transferens Hebraicam vocem שׁוּלְמִי לְבַעַל שׁוּלְמִי lebeil shalemi, Habenti pacem meam. Hinc alio psalmo queritur: Homo pacis meæ magnificauit super me supplantatione. Quod item ait, Decidam meritò ab inimicis meis inanis. Nec Græcè, nec Hebraicè est meritò. Leue quidem istud. Quod ergo dixerunt Græcè ἀποπέσοιμι decidam, clarius in fonte, ut facile possit intelligi, cum hoc nostrum sit obscurum. Si, ait, feci malum ei qui mihi pacificus erat, וַאֲחֵלְצָה צוֹרֵרִי רֵקָם vaacheleza zoreri rekam. Imò liberaui hostem meum, frustra. Non modò, inquit, amicum non offendi, ut etiam profuerim inimico, licet frustra, licet ingrato. Sciebam cum afferrem inimico salutem, ingrato me beneficium præstare. Hunc sensum in sua tralatione quasi innuens Hieronymus dicit: Et dimisi hostes meos vacuos, videlicet sine detrimento, quod eis afferre potuissem. Duæ maximæ laudes proponuntur, posterior maximè suspicienda. Prior, cum nulla nos scelerata cupiditas adducere potuit, ut offenderemus amicum, quique nunquam Cnos offendisset. Posterior ut si vel offendisset, tanta tamen bonitas fuit, ut què iurè potuissemus morte perimere, liberauerimus, erexerimus. Hoc, inquit grauis orator, quicumque fecerit non eum summis viris æquandum censeo, sed simillimum Deo iudico. Designat hoc loco copulatiua, ut sepè solet, imò, at, potius, conditionalis quoque si, plerunque in Hebraico sermone sonat non: ut, Quibus iuravi in ira mea, si introibunt in requiem meam. Non introibunt. Ita nunc, Si reddidi pacifico meo malum. Non reddidi. tum sequitur: At potius liberaui hostes meos frustra. Sicque clarus sensus. Hinc Rabi David applicat hæc Sauli, cum quo David pacem haberet, imò liberaret eum de manu Philistinorum. Auen Esra declarans. At quomodo, inquit, feci malum, habenti pacem mecum, qui potius salutem inimicis odioque me habetibus attuli? Quod nos diximus frustra, Hebraicè רֵקָם rekam, potest interpretari sine causa, referturque ad eos, qui sine causa essent eius inimici. Græci proponunt paulò diuersa propter diuersam tralationem.

Retribuendum.

Decidam merito. &c.

Nec sic tamè destitit. Hierony.

Persequatur inimicus animam meam: & comprehendat, & conculcet in terra vitam meam, & gloriam meam in puluerem deducat.

Persequamam. Gloriam me in pul. de.

ANIMAM suam dixit, quod paulo post vitam. Persequatur vitam, sicut meum sanguinem, sicutque potatur, eousque potatur, ut humi proiectum calcibus vexet, cadat, interficiat, non relinquat, usque dum mactet. Gloriam ferunt Hebraei nunc appellari ipsam animam, ut aliis locis. Mihi probatur, ut sit ipsa gloria, decusque regium, cui nunc imprecetur ignominiam. Haec translationes apud nostros, ut quod ait Lucretius, lacebatque aurum, vile erat, sine honore, inglorium. Iacet pietas. Hoc Hebraice dicitur, in pulvere deducere, ad summum dedecus redigere. Est etiam nunc similis imprecatio, qua noster poeta:

Sed mihi vel tellus optem prius imma dehiscat,

Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras.

Sumptum ex Homero:

Και τότε μοι εἴπειτα χέλοι χθόν.

Nonnulli Graecorum gloriam suam vocari corpus asseuerant, corpus robustum, regium. Sed, ut dixi, melius est, ipsum regium in signe, gloriam regiam sentire. Apponitur autem Sela, quod cuius sit significatus, Chaldaeus declarat transferens vice eius על על in secula. Omnibus ait saeculis sim perditus.

Exurge Domine in ira tua, & exaltare in finibus inimicorum meorum.

EXPIATIS criminibus, innocentia comprobata, per imprecationem, deprecatus omnes super se calamitates venire, si quas unquam intulisset, quo crudelitas hostium comprobatur, qui penitus innocentem persequerentur, nunc acriter viribus receptis quas conscientia recte factorum suggerit, inuehitur in eos arma Dei concitans, quae sola inimicorum agmina delere possint. Iratus in eos procedat, pessimis eorum conatibus occurrat. Chaldaeus ex paraphrasi declarans quod Hebraice est, In ira tua, mutauit בתקופתך betek pach. Exurge, ait, in fortitudine tua. Ira eius, fortitudo eius, impetus, potestatis ostentatio. Quod verò ait, In finibus inimicorum meorum: diuersum Hebraice, pro finibus אברותי aberoth, id quidem sonat transitum, simul & accensionem, inflammationem, iram. Dicendum ergo: Et exaltare in furore inimicorum. Chaldaeus vocabulum exoluit alio clariore ברוגסא berugsa, in furore, ira. Hieronymus quoque transtulit hoc clarius, Eleuare indignans super hostes meos, transferens indignans, quod Hebraice aberoth. Declarat insuper ab Hebraeis, voces manifestiores adhibentibus. Propterea Graeci, qui fines ceruices inimicorum exponerent, Hebraicum nesciebant, aut illi qui demum, in fine, tandem. Dicendum igitur, Eleuare in furore inimicorum meorum. Exponunt autem Hebraei furorem aut Dei, quo saeuat in hostes, aut ipsorum inimicorum rabiem, ut dicat, Eleuare in furore tuo contra inimicos meos: aut, Contra furorem inimicorum.

Ira Dei.

Et exurge Domine Deus meus in praeepto, quod mandasti & synagoga populorum circundabit te.

Exurge. In praeepto. q. mand.

IMIDIUM huius versus haeret ad superiorem. Quod Graece dicitur ἐγείρωμαι, Et excitare, exurge, Hebraice עורר vira, excita, eleua, non videlicet passiuum est, sed actiuum, cui congruè refertur iudicium in casu accusandi, ut dicat Hebraeis testibus, Et excita iudicium, quod mandasti, quod praecidisti, destinasti, decreuisti, ut ad me regnum Saul rediret, aut iuxta argumentum Graecorum, ut regnum non coniuatorum, sed meum esset. Hoc fuit iudicium, quod decreuisti. Aut verius, iudicium, vindictam, quam praecidisti, statuisti contra nefaria molientes. Stat lex incisa durissimis adamantinisque columnis, ut qui libidine victus in quenquam male consulisset, nec rationem scelestis cupiditatibus opposuisset, is longè demum grauius doleat, quàm dulcius exultasset. Hoc iudicium tuum, haec vindicta, hoc vult Nemesis tua, oculata, seuera, frequentes populorum turbas obambulans, facta manè, benèque, exactè considerans. Hanc vindictam, primo quoque psalmo commemorat, Franges eos virga ferrea. Hoc igitur iudicium, non ab re tralatum à Graecis, praeeptum. Habes igitur quid sit iudicium, quod mandauit: totumque hoc melius ex Hebraico intelligitur: Et excita ad me, iudicium quod mandasti, Prosequitur, Synagoga

A nagoga populorum circundabit te: Tametsi multae sunt nostrorum, Hebraeorumque multigenae explanationes, Synagoga populorum nostris dicentibus esse gentem quae uentura sit ad pietatem, quod Hebraei quidam refellunt, trahentes potius ad suas ineptias, uerus sensus, ambagibus amotis, est, Commemoratur eisdem hostes, qui bellum importunum regi uero, adulterinum quarentes indixerunt. Impium hoc bellum quoniam contra eum excitauerant, quem Deus elegisset, contra Deum clamat conflatum, eosque ferme in contumeliam, (erat enim id nomen gentium) populos appellat. Ergo ait, Et copiae coguntur contra te. In te ait, conflatur bellum hoc importunum, ut primo psalmo, Aduersus dominum, & aduersum Christum eius. Vbi quoque commemorat eisdem populos, aduersus dominum tumultuantes. Coniungit igitur causam suam cum causa Dei, qui uerum regem oppugnabant: certè oppugnabant, qui religionem Dei defenderet, pestes amoliretur. Qui vos spernit, spernit eum qui misit me.

Et syna. pop. cir. tes

at. d. a. Populi pro iudaicis im- piis.

Et propter hanc in altum regredere. Dominus iudicat populos.

NOTUM melius ex ipso fonte noscitur quid valeat. Non enim dicitur propter hanc, sed תל אלעא, contra eam, super eam, quemadmodum Graece κατά τὴν ἀλυσ, Et super hanc. Imprecatur aduersus synagoga populorum. Contra hanc, ait, fac impetum, collige vires tuas, arma tua in eos conuerte. In altum autem regredere. Nimirum ex altissimis arcibus tuis tela in eos intorque, sublatum ad excelsam tui numinis arcem inde plagas, quo sint uehementiores immitte. Effunde inquam ut alio in psalmo, iram tuam in gentes, quae te non nouerunt, Propriè igitur, in fonte, dicitur, Et contra hanc synagoga, has copias, manusque coactas ascende, quale Poeta:

Actius haec cernens, arcum intendebat Apollo

Desuper: omnis eo terrore Aegyptus, & Indi,

Omnis Arabs, omnes uertebant terga Sabaei.

Simile quid noster precatur, ut arcum desuper intendat, quo fugiant perterriti populi coacti contra regem. Eoque uelut parta iam uictoria, sibi quoque gaudens eorum caedem, cladem uaticinatur.

In alto reg.

Dominus iudicat populos, iudica me domine secundum iustitiam meam, & secundum innocentiam meam, super ne.

MELIUS per futurum, ut est Hebraice, & Graece κλειος κρινει λαός. Dominus iudicabit populos. Quid propriè sit iudicare sacris litteris, discit ex illo Pauli πρὸς ρωμ. 12. κρινει ο θεος, Fornicatores, & adulteros iudicabit deus. Sonat igitur in ius uocare ferre de factis cuiusque sententiam. Propterea precatur, ut in se clementer iudicet, innocentiam, equitatem suam consideret. (dat enim animos, rectè factorum conscientia) Non meruisse se ut tã nefariu bellu, populus exciret, scire se quae placidus princeps potuisset praestitisse. Idipsu superius querebatur, se nullas iniurias amicis intulisse: contra, inimicis profuisse. Cum hoc igitur animo fuisset, liberè poterat de sua iustitia atque innocentia praedicare. Quam enim laudem tu possis in terris ostendere maiorem, & qua propius ad Deum mortales accedant, quàm parcendo, cunctis sine discrimine benefaciendo: Rectè igitur hac parte se se apud summum iudicem commendat. Dixit autem, super me, quasi fer, sententiam de me. Iudica de me, pro mea aequanimitate. Rectè enim sensus exhibetur à Graecis, non uersalem sibi iustitiam nunc prophetam tribuere, sed eam duntaxat, quod offenderetur ab his, quos nunquam offenderet.

Iudicare.

Super me. Iustitia Davidis.

Consumetur nequitia peccatorum, & diriges iustum, scrutans corda, & renes Deus.

EST hoc uerbu, consumetur, q. Hebraice נשן נשן igmar, quonia casus apud Hebraeos nõ distinguuntur, trãferrri, ut trãfulerunt interpretes συνλεσθητω, quod sonat, absoluetur, finiatur: melius penitus aboletur, extinguitur: aut iuxta sententiam Auen Esrae, nequitia, prauitas, flagitium, est casus rectus, ut dicat. Consumet, deuorabit, perdet nequitia

Consumetur.

iustorum, his qui persequuntur iustos. Anna, inquit, sua faciet contra persecutores iustorum. Fulmina quæ contra sceleratos, iustitiamque odio habentes intorqueat, nunc informat. Hæc sunt illa poetis celebria fulmina Iouis, toto quæ plurima cælo deiicit in terras. Et, Fulmina molitur dextra. Is est verior sensus. Quem declarans Rabi Salomon, Dolek, inquit, sunt persecutores, Sagittas ait suas ad interficiendos impios, qui persequuntur pios. Græci tamen hunc significatû in sua translatione non haberent, verû sensum tamê adhibuerunt. Nâ Theodoritus, Ne quis, ait, suspicetur contra omnes generatim hæc tela dirigi subiecit *αερομενοις* ardentibus, nimirum, qui plectendi sunt, obnoxii, indignis, cruciandis sciendû hoc carmen vetustissimos Græciæ poetâs imitatos fuisse, quos deinceps Poetæ iuniores expresserunt. Hæc enim supplicia, quæ Poeta sacer canit in improbos parata, telæque, & fulmina, sunt qualia quibus noster impium, qui diuinos honores affectasset, canit interfectû:

Ibat ouans, diuûmque sibi posebat honores.

At pater omnipotens densa inter nebula, velum

Contorsit, non ille faces, non fumea tedis

Lumina, præcipitemque immani turbine adegit.

Hisdem telis confixi gigantes, & in inferos retrusi.

Hic genus antiquum terra Titania proles,

Fulmine deiecti fundo voluntur in imo.

Est autem in Hebraico per futurum, Sagittas suas persecutoribus faciet, fabricabitur.

Si quoties peccant homines sua fulmina mittat

Iuppiter, exiguo tempore inermis erit.

Ecce parturit iniustitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem.

Parturit iniquitatem. **V**igò legitur, parturit, legendum parturiit, per præteritum. Hoc dicitur Græcè *ἀδύμω*, ut illud Horatij, parturiunt montes. In præterito *ἀδύμω*. Quamquam Hebraicû per futurû *יָחַב* iechabel. Pro *ἀνομία*, iniquitate, est in fonte *שֶׁקֶר* sheker, mendaciû, vt reddidit Hieronymus. Sensus horum vetus, vt voces exhibent, vtque Hebræi interpretantur, de vanissimis sceleratorum conatibus, cupiditatibus in nihilum recisuris. Quidquid agunt impij, curisq; ingentibus molitur, vanum, nihilum. Breue ad tempus casurum, euerendum. Aut enim Deo prouidente, sciente, destruitur, aut à seipso, quia nihil subest solidum dilabitur. Vt hunc sensum intelligas, scias in fonte, pro *ἀνομία* iniquitate, esse *שֶׁקֶר* auenquod tum iniquitatê sonat, tû verò vanitatê, prauitatê. Hinc pro eo posuit Chaldæus, sheker, mandacium, vt carmen sic habeat: concepit vanitatem, seu mendacium. Cogitauit vana, pectus impleuit vanissimis cupiditatibus. Vt semê, aruum genitale repleuit, tumefecit, haud secus mens impiorum magnis cupiditatibus turgescit, vt nõnûquam rumpatur, vt est qui rumpitur inuidia. Intumuerunt igitur ventosis, inanibus desideris. Eadem hæc desideria vocat *אמל* amal, laborem, quia curis æstuat, anguntur, magnos labores desiderando suscipiunt, torquentur, cruciantur: desideria, laboriosa, quæ Paulus vocat, in passione desiderij, cupiditates acerbas, laboriosas, graues, molestas. hinc curæ, quod cor vrant, Græcè *μελέδη* melēdē, quod edant, pascantur medullas. Has conceperunt, his intumuerunt, his contenditur pectus sceleratorum. Tandem quis partus? quod demum tanti conatus? videlicet quod est Hebraicè, pro eo quod Latine, & Græcè peperit iniquitatem, Peperit shacar, mendacium, nihilum, vanitatem. Is partus, hæc cupiditas scelestorum. Ecce verus sensus, Partus *σπογγεμαῖος*, subuentaneus, vt Aristoteles ait de equis, quæ vento grauidantur. Est enim hoc de impiis, quale illud Horatij de Poëtis, Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus. Hunc sensum declarans Rabi Salomon, Quidquid, inquit, ipse concipit, laborat, vanum est omne, inq; manibus eius non subsistet. Similia reliqui explanatores. Non dissentiunt etiam Græci, de conceptu, & partu, quædam proponentes. Hebraicè igitur idem est, parturit iniustitiam, atque secundum, concepit dolorem, vt noscas quid sit iniustitia, nempe dolor. Quid parturit, videlicet concepit, grauidus effectus est, intumuit.

Lacum aperuit, & effodit eum: & incidit in foueam quam fecit.

Lacum aperuit, & effodit eum: & incidit in foueam quam fecit. **O**c & superius rectè Græci sentiunt de Achitophel, cuius consilium, in caput ipsius reciderit. Lacum, quem Latinus dixit, dicendum per duplex cappa. Est enim Græca vox *λάκος*, ea designat puteum, foueam. Ab ea fortasse significatione dixere Latini lacus, collectionem aquæ in locum demissum. Pro eo est Hebraicè *בֹּר* bor, quod

Parturit iniquitatem.

Auen.

Dolorem.

Cura.

Peperit iniquitatem. mat. 2. mis. 7. 6.

Lacus.

A citra controuersiam, est puteus. Haud scio an boni autores vsurpent hanc vocem, pro puteo, fouea. Est igitur Laccus hoc loco, fouea, fossa, vt laccus leonum, cauea, fossa, quo Icones clauderantur. Geminat eandem rem, exaggeratque duobus idem pollentibus verbis, aperuit, effodit. Sciendum quoque pro eo quod Sept. dixerunt *βόθρον*, fouea, vorago, barathrum, Hebraicè expressius, *שַׁחַת* shacath, interitus, ruina, vt dicat quemadmodum transtulit Hierony. Et incidit in interitum, ruinam, quam fecit. Eadem tamen vox testibus Hebrais designat fossam, cauernam. Igitur multis verbis idem inculcatur. Estq; hoc loco prouerbium, quo vsus est Hesiodus, reor ex hisce litteris mutuatus:

*Ἡ δὲ κακὴ βελλή τῶ βελέουσιν κακίῃ
Consilium nocet illi qui male consuluisse.*

Aper. Effo.

Fouea.

Malum consilium, consilium, consilium pesti.

Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet.

Ro dolore Græcè *πῶνος*, labor, quamquam labor, & dolor idem. Hebraicè quoque labor, *אמל* amal. Laborem appellat, vt videre est ex sequenti, scelus, cladem, iniquitatem, iure vocatam, laborê, quod grauis ei qui perpetrat, & qui perpetitur. Rectè vocatur Hebraicè, & Græcè labor peccatum, flagitium. Magna cû molestia, periculo, pauore, angustia patrantur scelera, sed cupiditas vincit, trahitque per inuia saxa, per mare, per ignê. posset appellasse laborem, quo, dolo struendo, fouea paranda laborauit, machina, deceptio cum labore, sudore. Hęc omnis machina, recidet, inquit, in ipsum. Appellauit igitur laborê, quod secundo *שַׁחַת* chamas, iniquitatem, prauitatem, violentiâ. Verticem quoq; quod antè, caput: verborû corundem, & sensuû vbiq; geminatio. Laborê Græcos quoq; vocare scelus, iniquitatem, indicat *πρωτός*, scelestus, flagitiosus, à nomine *πῶνος*, labor. Solus enim, vt Stoicorum decretis verè cõtinetur, malus, est miser. Nec vsquam malum nisi in culpa, & peccato. Personat vbiq; in sacrilitteris, finis is improborû. Prædicantur malè perituri, eum, quem meruissent finem habituri. Moles delictorum in ipsomet deuolendas, diuinæ vbiq; prouidentia prædicatio.

Dolor.

Iniquitas.

Confitebor domino secundum iustitiam eius, & psallam nomini domini altissimi.

O L I T V M psalmis epiphonema, perpetuòque hoc ordine psalmi texuntur: Præcedit oratio, veniæque delictorum postulatio, subsequitur contra veræ pietatis inimicos imprecatio, deinceps eorû interitum, velut exauditi, vaticinantur. Simul erupit in laudes, triumphant: sit plausus, sit gratulatio. Tollitur in cælum clamor, præsidium bonorû rerûq; humanarû protector prædicatur, celebratur, laudibus euehitur. Idè à profanis vaticibus introducitur, post superatos hostes. Omnibus in templis matrû chorus. Lætitia, ludisque viæ plausûque fremebant. Quod ergo ait, Confitebor, admonitum sæpe in Hebraico esse verbum à Græcis ex Hebraica lingua vsurpatum, nam pro Cõfitebor, hic est *שָׁחַח* odc, nempe Græcum oda, ado, cantabo, celebrabo, plaudâ. Et Chaldæus pro eo *אשבח* ashabach, laudabo. Eleganter differitur hoc à Græcis, celebrabo ait, (neque enim mea *τὴν νικητικῆν*, victoriam, aut victoriam) sed ipse. Neque item dixit, cõfiteor, seu celebros, sed celebrabo. Haud secius ero in laudibus posthac, victoriam consecutus, neque beneficiorum obliuiscar, negligentior effectus. Hoc Homerus de Apolline,

Confitebor.

Μνήσομαι, ἔδὲ λάθρομαι ἀπὸ λόγου ἐν ἄποιο.

Quod autem sequitur, Secundum iustitiam eius: nimirum qua iudicauit, damnauit fontes, crudeles, vexatores bonorum, qui nunc pœnis vrgentur à Deo: laudatur prouidentia, Nemesis, curans omnia, eaque in terris maximè quæ ad homines pertinent. Ostenditur nõ res humanas Deum negligere, sed bonos, piòsque continenti custodia defendere. Repetit idem, Et psallam nomini domini altissimi. Psallere Græcum, dicendum, celebrabo, laudabo, carminibus prosequar, cõcinam. Nomen eius, illum ipsum, Hebraicus loquendi ritus. Laudate nomen domini. Laudate nomen eius quoniam suaue. Est nomen Hebraicè, velut si Latine dicas memotiam, Laudabo, celebrabo nomen Dei, nempe famam, memoriam. Altissimus item proprium Dei nomen, quo nihil excelsius, siue maiestate naturæ, siue loco, regno supra sidera. Extra flammâtia mœnia mundi, *ἐξ ὑψιστοῦ τῆς πορείας*, longissimè à motibus orbium caelestium, vt ait Aristoteles.

Psallam.

Nomen domini.

Altissimi.

In finem pro torcularibus.

In finem.
Lamnazach.

NVS QVAM defuero docens, pro eo quod Sept. interpretes solent traducere εἰς ποτελος in finem, Hebraicè esse תנחל lamnazeach, quod melius, ipsisq; psalmis magis consentaneè vertitur, ad triumphandum, plaudendum. Sunt enim psalmi, carmina triumphalia pro victoriis: Id monent etiam Græci. Theodoritus, pro eo inquit, quod Sept. vertunt in finem, Aquilas & Theodotio τῶν νικησίων victoriā danti: Symmachus verò ἐπινίκιον, carmen victoriale. Psalmus is, inquit, offertur ceu victoriale carmen, Deo vincere facienti. Sic ille. Hæc Hieronymus secutus, nusquam eam vocem vertit, in finem, sed victorē, de quo satis superq; alibi. Secūda vox pro torcularibus, Hebraicè תורחל לך al haghithith, quam Sept. transtulerunt, ληθές torcularia, non recipit hoc loco hunc significatum, nec sensus est vllus in ea corrigenda, non minus, atque præcedente. Nam Ghithit, non est numerus multus, torcularē quoque non dicitur Ghithit, sed תורחל gath, quanuis numerus multus est תורחל gittot, quod Sept. secuti sunt. Itaque etſi sunt Hebræi, asserentes psalmum editum à David cūm esset in torcularibus Philistinorum, probabilius videtur, vocē exponendam iuxta ordinem aliarum inscriptionum. Quibus dicitur, super oëichordio, super citharis, super organis. Is ordo loquendi declarat, quod nunc dicitur, super Ghithit, intelligendum esse quod fertur ab aliis Hebræis, super cithara, quæ dicebatur Ghittensis, ex Geth vrbe Palæstinæ, vbi harmonicum illud instrumentum canētib; vsui esset. Quemadmodum Græcis, Latinisque, qui de harmonia scribunt, sæpe quædam peregrina carminum genera nominantur, Phrygium, Lydium, & saltatio Macedonica. Estq; lyra Ghittensis, veluti apud Pindarum φόρμιγγὶ δαείδ, cūm ait, ἀλλὰ δαείδαν ἄπο φόρμιγγος παρὰ λυδίων. Tolle, ait, lyram Doriam ex Passalo. Hoc mihi probabilius. Fuerunt apud Hebræos, qui assererent traditum psalmum à David cantori Abededon qui esset Ghittensis. Sed quoniam dicitur super Ghittensi, id arguit esse citharam, & Ghittensem, qua psalmus is fuerit harmonicè pronuntiatus, cui correspondet vox antecedens, ad iubilandum, triumphandum, vt inscriptio sic habeat, Ad præcinendū carmen triumphale, cum cithara Ghittensi. Quod explicans, vt solet Chaldaus, Super cithara, inquit, quæ venit de Geth. Celebratur igitur hoc carmine diuina potestas, fortia facta Dei, series longissima rerum: canit non nugas illas Herculeas,

eleferit.

Vt bello egregias idem discecit vrbes,
Monstra manu, geminosque premens elixerit angues:
Sed potius velut, cithara crinitus Iopas.
Hic canit errantem Lunam, Solisque labores.
Vnde hominum genus, & pecudes, vnde humber, & ignes.

Hæc & longe maiora, canit noster, longè quidem præclarius, quàm ille, veram Lunæ, & Solis, pecudum, & hominum docens originem.

PSALMI VIII. EXPLANATIO.

Domine dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra.

Dominus noster.

DOX dixit dominus noster, reatè Græci, & Hebræi quorsum spectet, ediferunt. Græci designari creatorem, opificem, Dominus noster, nempe qui nos cōdidisti, formator, opifex noster. Hebræi propter id quod sequitur, Omnia subiecisti sub pedibus eius, videlicet dominus, autōrque omnium bonorum. Hinc pro hoc substitit Chaldaus מלך ריבבנא, princeps, dominator noster. Est hoc epitheton quale apud poëtas πατήρ αὐτῶν, diuumq; hominumq; pater. Et illud item Homeri, ὁ πάτερ ὑπάρτε κρείβων.

O genitor noster, qui summis regibus extas.

Omnibus in linguis consonat eum principem, dominum, opificem esse nostrum. Ac propriè dicitur Hebraicè, Deus patronus, siue dominus noster. Hinc Hieronymus, Domine

A mine dominator noster. Prima vox est יהוה Iehouah, vocalibus summotis, quibus abundat dialectos Hebraica, est Ioues. Hoc nomen solius Dei secunda אדוני adonenu, patronus dominator noster. Quod sequitur: Quàm admirabile est nomen tuum. Quod Græcè θαυμάσιον, admirabile, Hebraicè אדיר adir, sonat admirabile, grande, ingens. Nomen dixit quodam Hebræis loquendi priuato ritu, famam, auctoritatem, potestatem, maiestatem. Quàm grandis, admirandaque maiestas tua in omni terra. Quoquò te veritas miracula diuinæ maiestatis aspicias. Ac principio, inquit ille, (quid enim opus est me loqui, summo oratore loquente) terra vniuersa cernatur locata in media mundi sede, solida, & globosa, & vndique ipsa in sese nutibus suis conglobata, vestita floribus, herbis, arboribus, frugibus quorum incredibilis multitudo, insatiabili varietate distinguitur. Adde huc fontium gelidas perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum vestitus viridissimos, speluncarum concauas altitudines, saxorum asperitates, impendentium montium altitudines, immensitatēque camporum. Adde etiam reconditas auri argentique venas, infinitamque vim marmoris. Quæ verò, & quàm varia genera bestiarum, vel cicurum, vel ferarum: qui volucrum lapsus, atque cāntus: qui pecudū pastus, quæ vita syluestrium? Quid iā de hominū genere dicam, qui quasi cultores terræ cōstituti, non patiuntur eam, nec immanitate beluarū efferari, nec stirpiū asperitate vastari. Quorumq; operibus agri, insule, littoraq; collucēt, distincta rectis, & vrbibus, quæ si vt animis, sic oculis videre possemus, nemo cunctā intuens terram, de diuina ratione dubitaret. Hæc & alia grauiſſimus Romanæ linguæ philosophus confitens, & ipse ex his admirandis in omni terra spectaculis elucere diuinæ maiestatis infinitatem, quæ nulla lingua queat explicari. Tota verò diuinæ maiestatis admiratio maximè refertur ad humanum genus. Qui cūm sint diuinæ bonitatis primum testimonium, his admirationi est, ab his suspicitur, laudatur, celebratur. Et grande est nomen eius in omni terra, propterea quòd nemo est qui totam intuens terrā, non diuinam potestatem admiretur, collaudet, quemadmodum philosophi prius admirati, postea de Deo cœperunt loqui.

Iehouah.
Adonenu.
Admirabile.
Nomen.
Terra.

Quoniam eleuata est magnificentia tua super cælos.

IN fonte dicitur, Qui יהוה thena, posuisti magnificentiam tuam super cælos. Sic & Chaldaus יהוה יאהבא, posuisti, dedisti. Eleganter dixerunt μεγαλοπρεπεια, magnificentiam, quod Hebraicè יהוה הודעה, confessionem tuam, nempe gloriam, laudem, odam tuam, qua te mortales adorant, celebrant. Vbi terram maiestatis, ac celebritatis eius plenam prædicasset, continuo respicit cælum, nempe quod ait Theodoritus, admirabilis sursum, admirabilis deorsum. Non ex terrenis duntaxat operibus admirandus, sed posuit quoque miracula suæ maiestatis in cælo. Illic demū suspiciendus, admirabilis. In quo vt idē nobilis philosophus, cum admirabilitate maxima, igneæ formæ cursus ordinatos definiunt. Peragratis autem de Sole, Lunæque multis subiicit: Quo spectaculo, inquit, nihil potest admirabilius esse, nihil pulchrius. De stellis autem, quarum contemplatione nullius expleri potest animus, naturæ constantiam videre cupientis. Vates igitur noster reddidit causam cur sit admirabilis in terra, qui scilicet maiestatis suæ testimonia posuit in cælo, quibus à mortalibus consideratis, laudatur, colitur, celebratur, suspicitur, expleri nequeunt, iuuat vsque morari.

eleuata est.
Magnificētia.

Ex ore infantium, & lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos, vt destruas inimicum, & vltorem.

PERFECISTI, vt Græcè ἀπέπρωσ, absoluiſti, perfecisti, Hebraicè est יהוה יפדחה, fundasti, stabilisti. Item, vt destruas inimicum. Fons יהוה יחשבית, vt facias quiescere, quemadmodum vertit Hieronymus. Sensus autem verus viderur mihi, quem monstrat Auen Esra, sequiturque David, cūm retulisset opificem toto mundo videri admirabilem, homo autem omnium animalium nobilissimus, qui solus sentiat, perspiciat hanc pulchritudinem, cōtinuò, vt editus in lucem est ab ipsa infantia, ab incunabulis à lacte incipit effari creatorem. Tunc animus in puerili corpore, vires ad cognoscendum paulatim suscipiens, sapientiæque sese imbuens, arcano quodam impulsu erigitur ad creatorem, insinuat peccus quidam de rerum repertore sensus. Propterea dicit, Fundasti laudem in ore puerorum: nimirum quoddā naturale cognoscendi, & prædicandi tui in pueris exordium iecisti, fundasti: idque ea gratia, vt quiescere facias inimicos, siue, vt est Hebraicè יהוה יחשבית, destruas.

Perfecisti.
Destruas.
Fundare virtutem.
Inimicum.

adversarios tuos, illos scilicet, qui te denegant, qui te nusquam esse fatentur, aut non tuum, hoc omne quod cernimus, sed temeritatis opus predicat. Eos scilicet adversarios innuit, quos ubique magni philosophi proscindunt, lacerant, ut quod ait idem philosophus: Hæc omnis descriptio siderum, atque hic tantus cæli ornatus ex corporibus huc, & illuc, casu & temerè concursantibus potuisse effici, cuiquam sano videri potest. Insanos appellat, ut noster, inimicos Dei, qui negent hæc citra diuinam sapietiam potuisse fieri. Neque enim tempestate quoque illa, diuinæ maiestati detrahentes, decrant. Opponit eis naturalis impulsus testimonium. Quæ est enim gens tam fera, quæ cum primum in cælum suspexit, non sapientissimum opificem agnouit? Nascimur hac scientia, cum imbuit, docuit nos ipsa natura. Cum primum possumus loqui, creatorem nostrum resonamus: in ipso lacte, scintillæ quædam inflammant. Hoc autem testimonium, facit quiescere, tacere adversarios. Utrorem autem dixit, crudelem, sanguinarium, immanem, barbarum, *αἰθέριον*, superbū, quales illi Gigantes,

ritior.

*Qui manibus magnis rescindere cælum
Aggressi, superisque Iouem detrudere regnis. Aut Homericus ille Cyclops:
Eorum omnis blasphemia, contemptusque Deorum.*

Quoniam videbo cælos opera digitorum tuorum, Lunam, & stellas quæ tu fundasti.

Fundasti.

ki.

Fundasti, Græcè similiter *θεμελιώσας*, Hebraicum clarius, omniq; cælesti descriptioni magis aptum, *בנין* conantha, stabilisti, firmasti, fixisti, cæli sedes immobiles, stabilisti, ordinem, cursus certos, ac ratos designat. Est hic duplex sensus: Aduerbiū Hebraicum *כי*, nunc designat quoniam, nunc quando. Principio dicitur, Admirandus es vnde quæq; laudibus tuis non possunt ora nostra fatiari. Quid enim cælo, & stellis, lunaq; admirabilius? Hæc autem opificium tuum sunt, tua fabrica, diuina, ac præpotenti manu tua excitata. Tu flammam illas accendisti, ordine sempiterno moueri dedisti. Non vacillant, nõ absistunt à recto, senio non tabescunt, hebetantur. Idem semper robur, eademque iuuenta, atq; cum conderentur. Alter sensus: Cum videro cælum manuum tuarum opus, lunamque, & stellas, admirabor quidem, sed maiora cerno. Video in terris hominem, factum à te, veluti quendam Deum: parum deest illi, quin sit Deus. Excelsam naturæ suæ conditionem, proximamque magnitudinē tuæ dignitatem tibi debet. Hi sunt duo sensus. Quod igitur ait, Cælum opera digitorum tuorum, est quale prisca philosophi, propter sæculorum exordio mundi vicinitatem, non ignari theologiæ, quæ litteris sacris personat, litteris suis prodiderunt, ut diuinus Plato, de quo Latinus philosophus, fabricam illam tanti operis, qua constructi à Deo, atque ædificari mundum facit. De Sole autem, & stellis, eorumque lucidissimis corporibus in Timæo: *σύνολοι δὲ ἀστέρων ποικίλων καὶ θεῶν, ἔθηκεν εἰς περὶ φασγῆς, ἃς ἡ θεὰ τῆς περιόδου ἢ ἐπί τῆς ἑκάστης ἐπί τῆς.* Quorum corpora cum Deus condidisset, motus, volutionesque adiecit: quæ cum sint septem, septem quoque contrariis motionibus rotantur. Vocat igitur noster, cælos opus digitorum Dei, ut Plato, fabricam: manus magnas, Deo tribuens. Omnes simul digiti sunt manus: qui dicit digitos, dicit totam manum. Et Magi visis miraculis per Mosē prolatis, dixerunt, Digitus Dei est hic: nempe molitio, opus. Nostri ad hanc metaphoram non descendant, ut Deo manus, digitosque vendicent, sed opus Dei cælum, aut eius sapientia repertum, simpliciter ferant, ut quod idem Plato, in Timæo: Animum igitur cum ille procreator mundi Deus ex sua mente, & diuinatione genuisset. Suas quæque lingua peculiare habet metaphoras. Verbum autē quo dixit stellas stabilitas immutabilitatēq; locatas, arguit significatū quo poetarū eminentissimus Homerus crebrè vocat cælum *πολύγαλον, ἀσφαλές, ἄρτατον, ἄδμαντινον*, nempe nullo senio contabescens, è sedibus suis firmissimis nõquam discedens, tutum, stabile, non vacillans. Soli quoque crebrum dat epitheton, *ἀνεμας*, indefatigabilis, indeficiens, inexhaustæ lucis.

Digiti.

Fundare.

Quid est homo, quod memor es eius, aut filius hominis quoniam visitas eum?

Suspexit cælum, rediit in terras, hominem cum primis hoc carmine admiraturus, quem magnum miraculum Trismegistus vetustissimus Ægyptiorum theologus vocat, ut qui sit quasi visibilis quidam Deus, animal (ut ait Plato) diuinissimum, solus ex om-

ex om-

A solus ex omnibus animantibus religionis, sapientiæque capax. Propterea cælo, & omnibus stellis mirabilior, cui sidera, totumque cælum voluitur, calorem, lucemque cælestem solis hominibus distribuens. Cui latè rura parent. Hunc vnum sanctissimus vates admiratur, nobilissimis quibusque creaturis comparans. Quid autem in omni mundo, Sole, Luna, totoque æthere nobilior, quem quintum, diuinumque corpus, Plato, Aristotelésque vocant? At si cernas hominem, pretij nullius est cælum. Non aliud quàm corpus luminosum, idq; propter hominem. Quasi lucerna quædam in laquearibus mundi his qui terram colunt sublimiter accensa. Quam qui visendam gentibus suspendit, indicauit priore loco se eos habuisse, quibus lumē illud accenderet. Miratus igitur exclamat, Quid homo est, quod memor es eius? Duobus sensibus quidnam erat homo, cuius vnus in primis rationem habere voluisti. Quibus meritis affectus est homo, ut in eo creādo, sapientiam tuam ostentares? Nihil in eo creādo te fugeret, nihil ommitteres, non oscitanter eum conderes, sed omni vigilantia, omni cum memoria, solertia. Accessit enim ipse creaturus, qui cetera solo imperio creasset, omnem charitatem, memoriāque ad illud opus adiecit. Alter sensus, per admirationem. Quanta res est homo, cuius præcipuè creationem Deus attendit, hunc in primis ante oculos quem conderet habuit. Dij boni, quàm diuinum opus est homo, qualis, quantaque diuinæ mentis inuentio, quæ testatur aperte, nihil tā exquisitè, tā solerter, tāta cum memoria, animiq; sui præsentia, Deum condidisse. Quod autem dicit, Visitas eum: Hebraismus est. Visitari à Deo, dicitur, quem Deus benevolentia prosequitur, quem respicit, multis beneficiis accumulatur, sapius ad eum ventitat, inuisit, memorem, beneuolūque sese illius ostendit. Is fuit Deus hominem creādo, nullum beneficium, nullam gratiam non conferendo. Visitare igitur est prospicere, prouidere. declaratur vis huius verbi, ex antecedenti, quod, ut ubique solent psalmi, bis eandem res duplicatis nominibus appellat. Primum, Quid est homo: Secundo, Filius hominis. Itēque primo, memor es eius: Secundo, Visitas eum. Ex primo igitur doceris quid sit, visitare eum.

Quinta est sentia.

Quid est homo?

Visitare.

Filius hominis.

Minuisti eum paulò minus ab Angelis: gloria, & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum.

Eteris omissis, quibus homo non est insignis, quoniam cum reliquis animantibus habet ea communia, tantum partes eas proponit, quibus à rebus terrestribus longissimè recedens, accedit proximè ad dignitatem Deorum. Pro Angelis, in fonte est *אלהים* Elohim, Dei nomē, & Angelorum, qui Dij in sacris litteris, iuxta atque profanis nuncupantur. Chaldaus quoque in eam linguam pro Hebraico non Deum, sed *מלאכים* milecia, Angelos posuit. Sequitur Rabi Salomon, omnes Hebræi similiter. Ad hunc sensum, proponitur hominum conditio, paulò inferior dignitate Angelorum, quibus præter immortalitatem corporum, fermè data sint omnia, quæ Angelis. At mihi magis probatur, licet Hebræis superstitione reclamantibus, Elohim ut vulgo per omnes sacras litteras resonat, (rarè enim Angelos designat) nunc esse nomē summi Dei, eamq; theologiā cū primis Vate diuinum nunc celebrare, qua Mosēs vetustissimus philosophus prodiderat, Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostrā. Et, ad imaginem Dei fecit illū. Nā quemadmodū Mosēs ubi declarauerat, hominem ad similitudinem Dei creatum, quæ maximè sit hæc similitudo, subiicit, Ut dominaretur piscibus maris, & volatilibus cæli. Ad hanc eandē feriem Poëta diuinus ubi paulò Deo inferiorem, cōditum hominem cecinisset, addidit extemplo, Omnia subiicisti sub pedibus eius. Vera igitur lectio cūctis ambagibus amandatis, est, Paulò minus à Deo, quemadmodum in psalterio transtulit Hieronymus. Totam enim theologiam decantat, vnde hominum genus, nimirum à Deo. Vnde haustus animus, nimirum ex mente diuina. Omnem inquam theologiam Mosaicam, qua docetur homines afflatu diuino creatos, ad imaginem Dei conditos, manibus Dei sumpta materia molli, corpus effectum. Datum imperium super vniuersā terrā, mari, aëre, cunctis terrestribus, aëriis, & aquaticis animantibus. Ad eorum vsum desuper cælestes luces accensas. Fecit enim eas, inquit Mosēs, ut lucerent super terram, diem, noctemq; distinguerent. Solem igitur, & Lunam, stellasque Deus hominibus creauit imperatores, dominosque omnium rerum eos constituit. Nulla dignitas, nullus honos prætermisus, quem in eos non conferret. Ut Deus dominatur ubique, præcipuè cælo: sic homo dominus totius mundi, Deus quidam paruus, Deus terrestris, ut prisca theologia prodidit. Hominis est quicquid sursum, deorsumq; cernimus. Tale quid noster nunc Vates admiratur, & canit, quale, natura docete, philosophus

Ab An gelis.

Latinus. Deum te igitur, inquit, scito esse: Si quidem Deus est qui viget, qui sentit, qui minit, qui praevidet, qui tam regit, & moderatur, & movet id corpus, cui praepositus est, quam hunc mundum princeps ille Deus. Et ut ipse mundum ex quadam parte mortalem ipse Deus aeternus, sic fragile corpus, animus sempiternus movet. Audi eundem philosophum, non aliter quam Vatem Hebraeorum admirantem, divinam hominis conditionem, totamque Mosaicam theologiam, & huius Psalmi declarantem: orditur ab eodem, atque Moses, & nunc David. Est igitur, inquit, quoniam nihil est ratione melius, eaque, & in homine, & in Deo. Prima homini cum Deo, rationis societas. paulò post, Est igitur homini cum Deo, similitudo. Quod cum ita sit, quare tandem potest esse propior, certiorue cognitio? Itaque ad hominum commoditates, & usus tantam rerum ubertatem natura largita est, ut ea quae gignuntur, donata videantur. Non solum ea quae frugibus, atque baccis, terre fructu, profunduntur, sed etiam pecudes, quod perspicuum sit, partim ad usum hominum, partim ad fructum, partim ad vescendum procreatas. Multaque praeterea persequitur, primum cum scriptoribus divinis congruens, esse homini cum Deo similitudinem, tum dignitates, muneraque divina, decus hominis admirans, cuius ad usum cuncta deferuiant, nascantur, augcantur. Nulla igitur ratione legendum est, Paulò minus ab Angelis: cum Deo sit, non cum Angelis, quorum erat obscura natura, comparatio: conferui sunt Angeli: nihil habent nobis excellentius. Multi sunt homines Angelis maiores, ut virgo caelesti decorata partu. In deificatione quoque omnes erunt aequales Angelis Dei. Idem grauiissimus orator: Homo cum nullo alio nisi cum Deo comparari potest. Idem conditionem hominis, velut nunc Hebraeus admiratus, Animal, ait, hoc prouidum, sagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, & consilij, quem vocamus hominem, praecleara quadam conditione generatum esse à supremo Deo. Res igitur clara, cum Deo, qui dotes suas contulerit in hominem, eique similitudinem suam indiderit, fieri comparationem. Hebraeos non miraberis hic scrupulosos, quos ubique nimium superstitiosos deprehendes. Nonne etiam diuus Paulus fatetur homines fore conformes. imagini filij Dei? Et alius: Dedit eis potestatem filios Dei fieri. Et in Psalmo: Ego dixi, Dij estis, & filij excelsi omnes. Si sunt Dij, si filij Dei fieri possunt, si conformes Christo, eiusdemque claritatis futuri sunt credentes, si coheredes Christi, quid obstat nunc dicere, Minuisti eum paulò minus à Deo? Hæc igitur vera lectio. Quod autem sequitur:

Baccæ, minorum arborum fructus est simplex. Scribi debet Corripit enim primæ sonorque monile baccatum. i. gemmatum, baccis, gemmisque ornatum.

Coronasti.

Gloria & honore coronasti eum. Praclare coronasti, ut tum designat honorum dignitatumque quibus circumfusum est homo, multitudinem, tum decus eius, & quasi regnum, quo latè super omnes animantes imperat, velut diademate regio decoratus, velut rex omnis terræ à Deo declaratus, regia corona, sceptroque insignitus. Sunt Hebraei, qui putent hæc referri ad immortalitatem animorum, eam esse gloriam, id decus hominis, corpore cadente, reuolare animos immortales ad caelestia. Hoc decus esse diuinum, sedibus ætheriis ex genere diuino, animos esse dimissos. Deterius autem Angelis (perstant enim non Deum, sed Angelos, opinari, quibus cum fiat comparatio) homines habere, quod sint alligati corpore: decus autem esse, quod animus sit caelestis. At hæc interpretatio paulò longius à scopo vagatur. Philosophatur enim aperta, plana, cuius è medio noster philosophus. Repetit, asserit theologiam Mosaicam, coronam illam decantat, qua Deus in exordio mundi, declarauit hominem regem rerum terrestrium. Iussit omnia pedibus eius subiici, Omnes in terris animantes eius imperium exhorrescere. Nascitur quidem hoc ab immortalitate animi. Quo dominatur omnibus homo, eodem est immortalis. Ad primum illud à Poëta consideratur.

Constituisti.

Constituisti eum super opera manuum tuarum. Constituisti eum, clarius in fonte, & apertius, superiora designans מְשִׁלְהוּ tamshilehu, dominari fecisti, dominum constituisti. Hinc Hieronymus: Dabis ei potestatem super opera manuum tuarum. Refert, ut superius monstratum est, Mosaicam, qua Deus imperium super omni terra, super omnibus animantibus homini, dedit, hæc dicens, Et replete terram, & subiicite eam, & dominamini piscibus maris, & volatilibus caeli, & vniuersis animantibus, quae mouentur super terram. Opera igitur manuum vocat, quae superius, opera digitorum, Poëticis metaphoris, quibus profani quoque Poëtae dant Diis manus, pedes, longius prouecti, dant ventis barbam, crines: pluraque id genus apud omnes inuenies. Dat ille dexteram summo Ioui. Dextera sacras iaculatus arces, Terruit urbem. Repetit eandem dominationem. Hæc opera Dei esse vel philosophi quos agebat natura, diuinè cum sacris litteris congruètes perspexerunt. Postea inquit, Romanus

Manus philosophus, cum vidissent motus eius finitos, & æquabiles, omniaque ratis ordinibus moderata, immutabilique constantia, intelligere debuerant inesse aliquem non solum habitantem in hac caelesti, ac diuina domo, sed etiam rectorem, & moderatorem, & tanquam architectum tanti operis, tantique muneris. Quanta res, inquit, hominibus à Deo, quamque eximia tributa sunt: Vsurpant etiam idiplum nomen dominationis. Terrenorum item, inquit, commodorum omnis est in homine dominatus. Persequiturque docens quod nunc diuinus Poëta canit. Nos onera, inquit, quibusdam bestiis, nos iuga imponimus, nos elephantorum acutissimis sensibus, nos sagacitate canum ad vtilitatem nostram abutimur, nos è terræ cauernis ferrum elicimus, rem ad colendos agros necessariam: nos æris, argenti, auri venas penitus abditas inuenimus. Non procul his: Quasque res, ait, violentissimas natura genuit, earum moderationem non solum habemus, maris, atque ventorum propter nauticarum rerum scientiam. Nos campis, nos montibus fruimur. Nostri sunt amnes, nostri lacus, nos fruges serimus, nos arbores, nos aquarum inductionibus, terris fecunditatem damus. Nos flumina arcemus, dirigimus, aduertimus. Quid verò? hominum ratio non in caelum usque penetrauit? Demum concludens:

Omnia subiecisti sub pedibus eius.

RESTAT, inquit, ut doceam, atque aliquando pererem, Omnia quae sint in hoc mundo, quibus vtantur homines hominum causa facta esse, & parata. Igitur & illos non parauit, omnia pedibus eius esse subiecta.

Oues, & boues vniuersas, insuper & pecora campi.

MISSIS (ut ait Auen Esra) equis, asinisque, & id genus aliis, memorauit animalia magis vtilia, quae nobis, & victum, & vestitum, multaque alia commoda praestent. Multiplex est in ouibus vtilitas. De bobus autem audi Philosophum, similem, atque Poëtam Hebraeorum, theologiam decantantem: Quid de bobus, ait, loquar, quorum ipsa terga declarant non esse ad onus accipiendum, figurata? Ceruices autem natae ad iugum, tum vires humerorum, & latitudines ad aratra extrahenda. Tanta, ait, putabatur vtilitas percipi ex bobus, ut eorum visceribus vesci scelus haberetur. Persequitur de reliquis animalibus, quod semel noster dixit, Et pecora campi. Pecora capi, Hebraicè sunt bestiae campestris, pascentes in pratis, equi, asini, sues. Longum, inquit idem philosophus, est mulorum persequi vtilitates, & asinorum, quae certè ad hominum usum paratae sunt.

Bones.

Pecora campi.

Volucres caeli, & pisces maris, qui perambulant semitas maris.

AD eundem ordinem, eadem admiratus in sua philosophia Romanus: Quid multitudinem, inquit, suauitatemque piscium dicam? quid auium ex quibus tanta percipitur voluptas, ut interdum pronòe nostra, id est prouidentia, Epicurea fuisse videatur. Semitas maris obambulare pisces canit, hinc Graecè vocantur ποντοπόροι, pontiua gi, pontumque secantes, estumque secabant. Semitas æquoreas eleganter sectas, non impressas à piscibus, dixit, Gens innumerabilis variarumque monstra ferarum. Iter æquoreum secat. Sciendum, Hebraicè, qui perambulat semitas maris, esse participium singulare יָבֵר ober, perambulat, pisces autem numerus multus. Ob id Hebraeus Auen Esra sentit id non de piscibus, sed homine, qui perambulant semitas maris, ut dicatur in psalmo, Ingreditur semitas maris, nimirum homo. Quia, inquit, ingenio suo reperit artem nauium faciendarum, scitque vias quibus mare secatur. Id autem commemorauit, inquit, quod in profundis fluctibus expiscantur pisces. Stat tamen eodem teste, ut possit de piscibus intelligi, Qui perambulant.

Domine dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra.

DEM finis atque principium, ut Psalmus, Benedic anima mea dominum, ut noscas artificium. Solet id in suis hymnis Homerus:

Μνήσομαι ἐδὲ λάβομαι ἀπὸ δλονος ἐκάπιου.

Sum memor, atque tui non obliuiscar Apollo.

In fine totius carminis, prolixi quidem:

Αὐτὰρ ἐγὼ χεῖρ σείω, χεῖρ ἄλλης μνήσομαι αἰδῆς.

Est ego, non hoc solo recolam te carmine Apollo.

Est quasi carmen Amabæum, ut noster,

Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnim.

Theocritus quoque quem nos fecerit exprimit:
Αρχητε βωκολικας μωσων φιλ' αρχητ' αιδως.
Incipe bucolicum carmen, chara incipe Musa.

PSALMI IX. INSCRIPTIO.

In finem pro occultis filij, Psalmus David.

In finem. laudat.
Pro occultis.
Alma.
Filij.
Id.

IN finem: Hebraicè lamnazeach, ad iubilandum, triumphandum, pœanissimum,
victoriale carmen præcinere. Secunda vox pro occultis: in fonte אלמותר almoth,
vehementer amphibola. Si sint duæ dictiones al moth, sonabit super mortem.
Si vna duntaxat, duas tenet significationes, almoth occulta, vnde alma abscon-
dita virgo. Aut est nomen citharæ, vocatæ almot, vt in inscriptionibus psalmorû
fiet perspicuum. Quod item trãstulerunt Græci, filium, Hebraicè אל לבי laben, ea quoque vox
ambigua. Alij esse eum qui dicitur נבאל conuertere litteras Nabal, hic laben. Alij quod maxi-
mè probat Auen Esra, esse nomen principis, qui bellum gereret contra Israelitas: super
quo interfecto hoc carmen victoriale cecinerit. Hoc mihi videtur probabilius. Nam prior
dictio super occultis, nõ potest designare, neque musicum instrumentum, propterea quod
simpliciter dicitur almoth, non dicitur super almoth, nempe vel super organo illo, vel su-
per occultis. Secunda vox filium designare nõ potest, quoniam non adderetur ei præposi-
tio la, sed simpliciter diceretur, super morte ben, nepe filij. Minus item probabile, vt litte-
rarum facta sit conuersio pro Nabal, laban, non vsitatum sacris litteris. Probator igitur
sententia Auen Esræ, & eorum quos ille sequitur, vt in scriptio sit ad hunc modum legenda:
Ad canendum triumphaliter super morte Laban. Quod explicans Chaldæus paucis, vt so-
let adiectis, In laudem, inquit, Pro morte viri, qui egressus est מלחמה polemircha; de me-
dio exercitu. Est (vt vides in Chaldeo) vox Græca πολέμαρχος, id est princeps belli. Super hoc
interfecto, qui quondam bellis continentibus vexaret Hebræos tradit antiqua doctrinæ
successio, hoc victoriale carmen editum. Est quasi hymnus in Iouem iudicem rerum hu-
manarum fulminatorem, altitonantem.

PSALMI IX. EXPLANATIO.

Confitebor tibi domine, in toto corde me, narrabo
Omnia mirabilia tua

Confitebor.

RDITVR quale sæpe suos hymnos inchoans Homerus. Est enim Confitebor
tibi, vt sæpe numero admonui, quod priscus ille Poëta, quem vetustam He-
bræorum sapientiam non latuisse palam est, in suis hymnis, aut psalmis, quos
Diis decantat, præfatur:

Γαίαν παμμίτριον αείσομαι ἠδὲ μέθλον,
Tellurem omnipotentem canto, & bene firmam.

Iehoua.

Et in hymno Iouis, qui & in hoc psalmo vocatur Iehoua, amotis vocalibus Ioues,

Ζῆνα θεῶν τοῦ ἀριστοῦ αείσομαι ἠδὲ μέγιστον.
Canto Iouem qui diuum est maximus, atque supremus.

Est etiam vt furta profanorum poëtarum noscas, simile apud vtrunque verbum. Nam
quod Homerus in initio, αἰέδω, αείσομαι, in psalmo est ירמא ode, cantabo, confitebor, vt tum
rationem canendorum psalmodum, tum exordiendi, tum nomina vsurpauerit. Atque in
fonte propriè est, Cantabo Iouem cum toto corde meo, ירמא בכל ליבי. Et furta illorum ex
sacris poëmatis. Homerus item præfatur, cantabo Iouem optimum, maximumque. Vates
autem Hebræus maximum designat, cum pollicetur se canere prodigia, fortia facta eius,
victorias per eum partas. Itaque dicens narrabo, Hebraicèque est numerabo, recensebo,
proponit quasi catalogum prodigiorum diuinorum, suis carminibus explicandum.

Narrabo.

Lætabor, exultabo in te: psallam nomini domini altissimi.

XAGGERATIO his hymnis vsitata, Lætabor, exultabo, psallam, coniuncta inter
se atque apta. Qui canit lætatur, nescio qua dulcedine lætus, mulcetur, hilarescit,
obambulant animum gaudia quædam cælestia. Canendo tristitia discutitur.

Psallere.

Ἰντρονὰ λονγίον καντὸν λολατὰ λονρομ.
Interea longium cantu solata laborem.

Quocirca Hieron. in sua tralatione vertit lætabor, & gaudebo in te, canam nomini tuo
altissime.

Itaque parum Latinè reliquit Græcum verbum intactum psallam, Latinus interpres, non
vsitatum apud bonos autores, cum non deesset Latinum, quo posset Græcum bene red-
dere. Quemadmodum facit ἠμῶν transferens, confiteri, quod est canere, ἠμῶν ἠμῶν.
Scias item, vatem Hebræum vsitato epitheto
vocare Iouem suum, altissimum, quo crebrò vocat eundem Homerus ἄριστον μέγιστον opti-
mum, maximum. Et in calce psalmi, siue hymni in Iouem, vt superius demonstratum est:

Εὐρύοπα κρονίδη κλυδίστη Φέεεε.
Longius aspiciens, & prestantisime summe.

Est enim vis Hebraici epitheti, altissimi, quæ continetur duobus illis, εὐρύοπα, cernens la-
tè, nempe ex editissima cæli specula, quod alius psalmus canit: Et alta à longè cognoscit:
scilicet εὐρύοπα. Vt noscas item sermonem Hebraicum omnis in terra sermonis patrem, ve-
lut quendam multorum fluminum genitorem, fontem. Helion hebraicè dicitur altissimus.
Hinc ergo vetustissimi Græci ab Hebræis nati (Nam Iauan Græcæ nationis progenitor, ab
eadem, atque Abraham origine) vocarunt Solem, velut altissimum ἥλιον, Helion, quemad-
modum vsurparunt vocem oda, & Etrusci nomen summi Dei, Iehouah, Ioues.

In conuertendo inimicum meum retrorsum, infirmabun-
tur, & peribunt à faciè tua.

ER numerum multum dicèdû vbiq; ne sensus fiat obscurior, inimici mei. Atq; Hie-
ronymus reddidit clarius. Cum ceciderint inimici mei retrorsum, & corruerunt, &
perierunt à faciè tua. Ad amissum igitur sic habet Hebraicum: In redcèdo inimicos
meos retrorsum. Dum fusi, fugatiq; inimici, terga dabunt. Cantabo, inquit, cum in fugâ cõ-
iectos inimicos videro: Aut, ob partâ iam victoriâ, ob superatos, in fugâq; verfos inimicos,
victoriale carmè cõcinâ. Interfecto, inquit Auè Esra, eorû rege, nõ resurgét. Quod autè di-
xit ἀσπῆγος, infirmabuntur, fons clarior ישלח icashelu, cadet, corruent, vt vertit Hiero. For-
san, & hoc quoq; Hebraicû peruenit ad Latinos. Nâ casus Hebraicè casal. Orationis igitur
ordo est, In redeundo inimicos meos retrorsum, corruet, peribunt. Vel sic, lætabor, gaudebo,
cantabo, quoniâ fusi terga vertet hostes, cadent, peribunt, debentur. Ob hanc victoriam,
cantabo, efferar lætitia, dicam tibi sacrum carmen, hymnum diuinum tibi magno cû gau-
dio sacrabo. A faciè tua, Hebraismus est. Iungunt faciem præpositioni, vt, in superfaciè ter-
ræ. Nempe super terra. Super facies aquarum, super ipsis aquis. Similiter peribunt à faciè
tua, ante te, in oculis tuis, siue propter te, te victoriæ duce, te præliis nostris præsentè, victo-
riamque concedente. Totum autem hunc versum, Symmachus, quem imitatus est Hie-
ronymus, translulit Ἰσω τῶ νόματι σε ἡμῶν, ἀνατρεπέων τῶ ἐχθρῶν μὲ εἰς τὰ ὀπίσω, cantabo nomi-
ni tuo, altissime, conuersis inimicis meis retrorsum. Possuntq; hæc futura esse vice præteri-
torum. Quod inimici versi sunt in fugam, quod exercitus eorum deleretur, quodque duce te
profligata sunt agmina impiorum, Cantabo carmen epinicion. claret ex sequentibus.

Quoniam fecisti iudicium meum, & causam meam:
sedisti super thronum qui iudicas iustitiam.

EVÉRITATEM, vindictâ, inimico ex sanguine pœnas sùptas designat. Pro eo quod
Latinus dixit, causam meam, Græcè, & Hebraicè clarius, δικήν, ius, iustitiam. Hebrai-
cum, ידני, iudicium meû, atque ius, iustitiamq; meam. Causam meam vindicasti.
Non ego, sed illi profligari, deleri merebantur: contra pios impia arma mouebant. Hoc tu
cernens, causam nostrâ suscepisti, iniurias nostras persecutus es, atrociter vindicasti. Hanc
sententiam venusta metaphora declarans, Sedisti super thronum, sceptrum, scilicet vir-
gâmq; censoriam sumpisti, seuerissimè iudicasti,
-celsa sedet Acolus arce
Sceptra tenens, mollisque animos, & temperat iras.

Haud secus noster, Sententiam cõtra nostros inimicos pronuntiaturus, super maiestatis
tuæ solio sedisti. Quis est hic, ait, qui te neget res hominum attendere, & quoties iustus ab
iniusto vexatur, diripitur, violatur, negligere: imò tu vindicas iniurias vexatorum. Tralatio-
nè throni, cui Deus insidet, ceteri quoq; prophetæ frequèter vsurpât. Vidi dominû sedè-
tem super solium excelsum, & eleuatum. Et alius, In excelso throno vidi sedere virum, què
adorant multitudo Angelorû. Simile quid nunc decantans, iudicem eorum, quæ fiant in
terris eum demonstrat. Forsan & hoc Hebraicum nomen diu vsurparunt Græci δικήν, ius-
titiam, iusque designat. Thronus quoque Græcum est, Latinè solium.

Increpasti gentes, & periit impius, nomen eorum de-
lesti in æternum, & in sæculum sæculi.

D

Deus, mi-
versalis
Index.

T vsus est translatione throni, proponens Deum velut viterusalem iudicem, qui sedeat
sceptra tenens, moderator scelerum que vltor, quod veteri prouerbio, vt ait Aristo-
teles, & Philo, declaratur *δεννν πέρειρον τῆς γῆς*, iustitiam, Dei assitricem esse sic dat eidē
voces horribiles, iudiciales, quibus velut à summo iudice, scelerati coarguantur, pauore,
terrorēque afficiantur. Primum igitur in eos infremuit, tonitruque sua maiestatis eos con-
cussit, perfregit, tum illi ceciderunt, velut cum dixisset, *Quem quæritis? percussisti, fracti.* De-
letus est igitur exercitus ille gentium impiarum ad increpationem diuinam, Iouialem. Et
per epitafin carmen intenditur. *Quæ sint gētes, discas ex sequenti, nempe impius.* Sic quid
sit increpasti, nimirum, *Nomē eorum delesti, perdidisti, profligasti.* In sæculum sæculi, dixe-
runt Septuag. quod Hebraicè *נאמ ועד*, Et vltra. Totum autem hunc locum Chaldæus in-
telligens de Philisteis, & Goliath eorum fortissimo, transtulit: *Increpuiisti populum Philis-
tinorum, perdidisti Goliath impium.*

Et vltra.

Inimici defecerunt frameæ in finem, & ciuitates eorum
destruxisti: periit memoria eorum cum sonitu.

Framea.
Romphaea.

I legas iuxta ea quæ transtulerunt Sept. exponendum est, Defecerunt frameæ ini-
mici, in æternum. Sciendum pro framea Græcè esse *ρομφαία*, romphaea, vtrunque no-
men rarò apud bonos autores Græcos, & Latinos, nunquam apud bonos historicos
qui de bellis, machinisque bellorum scripserunt, reperias. Framea, telum Germanicum,
autor Tacitus. Vox igitur Hebraica quæ hoc loco est, *חמור* cum sit amphibola (sonat
enim siccitates, sonat solitudines, deferta, sonat gladios) ~~erat~~ erat transferenda rôphæa, aut
framea, ~~solitudines.~~ solitudines. Et quod Sept. dixerunt more suo *על פלוג*, in finē, est Hebraicè *אצל*
lanezach in sempiternum. Et verbum defecerunt, *תמו* tammu, potest sonare defecerunt, &
compleri sunt. Igitur Hieronymus iuxta hæc significata vertit, Inimici completæ sunt soli-
tudines in finem. Hanc sententiam probat Rabi Salomō designare ex aliis locis chorabor,
solitudines, vt quod ait Hieremias, *Reuertemur, ædificabimus Chorbot, nēpe solitudines.*
Hæc dicit dominus exercituum, *Ipsi ædificabunt, & ego destrua.* Ad hanc significationem
verbum tammu, transferendum est, consumatæ sunt, perfectæ solitudines eorum. Vlti-
mumque eorum excidium innuitur, euersio. Hæc significatio, eo vel maximè probatur,
quod (vt solet vbique) cōtinuè similem repetit sententiam *Et ciuitates eorum destruxisti.*
Ecce solitudo, vastitas. Quod autem ait, *Periit memoria eorum cum sonitu:* non est in fonte,
Cum sonitu, sed, *Periit memoria eorum חמור* hema, ipsi deest præpositio, cum ipsis, vt di-
xit Hieronymus, & chaldæus, *Periit memoria eorum ab ipsis.* Quid enim est cum sonitu?
Legenda sunt igitur omnia, digerendusque versus, vt monstrauimus, de Palæstinis hosti-
bus, vt sentit Chaldæus, funditus euersis, extremæ neci datis.

Lancæ, ach.

Cū sonitu.

Et dominus in æternum permanet. Parauit in iudicio thronum suum.

F

Permanet.

Hæc versus series in fonte, non erat ab interpretibus perturbanda. Quod dixerunt
Græcè *μειν*, permanet, Hebraicè, *ישעב*, sedebit. Vsurpa-
uerat enim superius similitudinem solij, *Sedisti super thronum: nunc in æternum se-
debit, nempe regnabit, præsidebit, illis deletis, & funditus euersis, qui bellum superius indi-
xerant, & quasi gigantomachiam suscitauerant, ipse Deus laudabitur, vigebit, sempiternū
erit regnū eius, potestas æterna.* Eoque sequitur, *parauit in iudicio thronum suum.* Pro pa-
rauit, melius, atque luculētius in fonte *נצח* conen, fixit, stabiliiuit. Inde Chaldæus *תחין* tachin,
roborauit. Hoc sensu dicuntur, Eodem iudicio, seueritate contra inimicos semper erit, qua
fuit nunc. Non est, ait, potestas eius breue ad tempus, tantopere semper erit in posterū om-
nipotens, hostibusque tremendus, quantopere hæcenus fuit. Non est abbreviata manus
eius. Imò verò stabiliiuit folium diuinitatis suæ, in iudicio, & æquitate, nimirum æternitas
regni sui sociatur cū æterna iustitia, pariter sempiterna æquitas, atque regnum ipsum. Ro-
bur huius regni, quo permanet, ad omne tempus est, propter inexhaustam, indeficientem-
que iustitiam: stabilitatem throni sui, vult esse incorruptam, immortalēq; æquitatē. Hoc
robur, hæc vires Dei. Nō est (ait Plutarchus) Deus beatus, excellentissimus, atq; admirabilis
quod possit omnes perdere gentes, sed propter inæstimabilem æquitatē, infinitamque boni-
tatem. Hæc Deus æternus, hæc omnes antecellit Deos, hominēsque. Propterea subiicit:

Parauit.

Deus, cur
beatus sit,
& admi-
rabilis.

Et

A Et ipse iudicabit orbem terræ in æquitate: iudicabit
populos in iustitia.

M N E

hoc carmen in euerfionem dubitationis, assertionisque cōfirmationē tendit,
quam multi philosophorū cum viderēt malos felices, bonos infelices, dubitarūt an
vllū esset numen, cuius iudicio res hominū subiicerentur, vt est apud Claudianum,

Providen-
tia.

*Sape mihi dubiam traxit sententia mentem
Curarent superi terras, an nullus inesset
Rector, & incerto fluere mortalia casu.
Nam cum res hominum tanta caligine volui
Aspicrem, latòsque diu florere nocentes.*

Hanc dubitationem tollunt vbique sacræ litteræ, contenta voce, & sapissimè proclamā-
tes esse iudicem, qui res hominum æternis regit imperiis, & fulmine terret. Est enim ful-
men, quod Poëta sacer appellat increpationem, vt Poëtæ profani Iouem fulmine terrere
gentes canunt, sic sacer increpare. Illi fulmen celebrant, sacri tonitru: etiam illi tonitru nō-
nunquam. Hinc vocant eundem *Ἰεραμέτα*, Altitonantem, quod in Hebraica poësi, incre-
pantē. Vtq; noster superius dixit illum increpare gentes nēpe tonitru quaterere, sic Latinus
humanas motura tonitrua mentes. Peruāsūm igitur sit nobis, quàm nomen Iouis è sacris
litteris vsurpassent poëtæ profani, tam vsurpasse tonitru, fulmen, tela Iouis, imperium su-
per omni terra, & quod res hominum regat imperiis æternis, & terreat. Imperare, & terre-
re dicitur in poësi sacra, shapat, iudicare: nimirum res omnes cernere qua ratione fiant, tū
sententiam ferre de malefactis. Propterea repetit, *Iudicabit populos in iustitia, æquitate.*
Et sacræ litteras sequentes prophani poëtæ vocant eundem *θεμίσιον*, iudicalem, iura dan-
tem. Ad hanc rationem, diuinæ poësis non ignarus, sed imitator Homerus, in hymno, siue
psalmo Iouis de eo,

Altitonā

Iudicare:

*Ευρόπα, κρείοντα, τελεσφόρον, ὄσα θεμίσι
Ἐγκλιδόν ἐξ ὀμδνος πινυνδς ὀαρεξ ὀαρεξ
Immensis oculis, dominator, iustitiæque
Insidens folio iura immortalia sancxit.*

Ευρόπα

Cernis, hæc vt è sacris litteris veluti fonte profluens, quantum præsci Græcorum poëtæ
penitus imitatores fuerunt. Homerus enim perinde atque Orpheus, adiit Ægyptum,
cum sacerdotibus, quos Prophetas nuncupabant, versatus est. Erat antiquissimis illis sæcu-
lis maior inter Græcos, Orientalēsque linguæ, scientiarumque societas, propterea quod
minus aberant ab exordio, cum, nullum esset sermonis, scientiarumque dissidium. Tota
igitur hæc Hebraica poësis, ratiōque hymnorū, nomina, res attributæ summo Ioui, ipsūm-
que Iouis nomen, ab hac sancta longēque antiquissima poësi manarunt. Idcirco rectè col-
lata poësi profana, declaratur si qua in sacra obscuritas occurrat.

C Et factus est dominus refugium pauperi, adiutor in
opportunitatibus, in tribulatione.

R E T

R E T dixerunt interpretes *επικαιριος* opportunitatibus, quod Hebraicè *יתרו* itoh,
répera, pro refugio, quāquā non multum interest, fons *מיגב* mifegab, eleuatio, suble-
uatio, vt transtulit Hieronymus. Eleuatio, qua subducuntur, eripiuntur, clade impē-
dente. Pro paupere, quāquam idē ferme est, fons habet *דק* dak, in Hebraica dialecto sonat
vexatū, attritū, auxilio destitutum. Hunc Auē Esra interpretatur, cui non sit robur, humilē,
deicētum. Eiq; non ab re opponitur nomen cleuatoris Ille proiectus humi, calamitate fra-
ctus. Deus eleuator, exaltator. Secūdo quoque quod Græcè *βοηθς* adiutor, inculcatur id ip-
sum nomen, elcuator. Iure etiam dixit in opportunitatibus. Optimum, præsentissimum au-
xilium, quod affertur in tempore. Calamitate aduentante, ceruicibus impendente. Tum si
quis opposita dextra, pestem repellat, nā præstantissimus auxiliator. Tribulationem noster
dixit, quod Hebraicè *צרה* zar, angustia, pressura, qua scilicet aut terimur, conflictamur, aut
quæ proximè impendet: versiculusque totus ad amissim habet, Et erit Ioues subleuator,
siue exaltator pauperi, subleuator, in temporibus, in calamitate. Chaldæus siquid mysterij
subsit, reddit: Et erit verbum domini, robur pauperi, robur in tempore calamitatis. Dele-
ctatur vbique pro eo quod est Hebraicè *יהוה*, dicere verbum Dei. Nescio an sit illud in
antiqua theologia *θεος λόγος*.

Opportu-
nitates.

Pauper.

Tribulatio.

Et sperent in te, qui nouerunt nomen tuum, quoniam non dereliquisti quærentes te domine

D

Sperent. Qui monerunt nomen tuum. Pietas. Qui quærent te. PERENT, posset item (quemadmodum transtulit Hieronymus) efferri per futurum: Et sperabunt, aut confident. Id explanas Auen Esra. Cum viderint, inquit, miserum illu à Deo subleuatú, ereptumq; ex calamitate, tunc confidét. Tú verò fiducia, speiq; replebitur. Hanc fiduciam non omnibus in vniuersum pollicetur, sed his dütaxat, qui nouerunt nomen eius, nempe maiestatem, gloriam, quam noscentes venerantur, colunt. Nec aliud pietatè definit vetustissimus Trismegistus, quàm cognitionem, scientiamq; Dei. Pios igitur innuit, qui Deum colentes ab eodem redamantur, coluntur. Propterea quòd nò est pietatis immemor Deus, facit, vt longissimè absint ab eis clades, pericula. Idem porò sunt qui nouerunt nomen eius, atque qui quærent eú. Ecce igitur non relinquuntur à Deo, qui quærut eú. Quæritur autem Deus benefactis, precibus. Id enim est nosse eum, & quærere. Quæritur à quibus colitur, noscitur. Hi sunt quos Aristoteles naturæ motu pronuntiat, à Deo, pro eorum pietate, redamari. Qua de causa laborandum, si cupis cælestem pro te vigilare prouidentiam, vt hanc pietate, cultúque assequaris.

Pfallite domino qui habitat in Sion: annuntiate inter gentes studia eius.

Pfallere. Studia. SALLITE, rectius, magisq; Latinè, Hieronymus in suo psalterio, cantate, Chaldæus quoque vice eius מנחם sabechu, laudate. Studia eius, sors מנחם alilothau, studia, vel cogitationes, quemadmodum vertit Hieronymus eadem vox sonat, facta, opera. Eòque Chaldæus vice eius, Annunciate opera eius. Declarant superiora, qui sint, qui quærant, noscant eum, quos ille nunquam reliquerit. Nempe qui Sion incolunt, quibus cum habitare, ac sedere Deus dicitur. Hos igitur Deus non despicit, hos tuetur, protegit. Propterea quòd noscunt, quærentq; eum. Inuenitur enim ab his (vt alius protestatur) qui quærent eú. Qui cæteros pietate præcedunt, continuis cogitationibus cum eo versantur. Celebrat autem montem Sion, velut poëtæ profani montes suos

M. analus, argutumque memus, pinosque loquentes Semper habet, semper pastorum ille audit amores.

Cytheron cytheronis. 127. 531. Gene. 21. Et Parnasus, Cytheron: Ille templo Apollinis propinquus, is Athenis. Ita nunc iubet in Sion voces alacres audiri, sacrumque montem, piorum concentu resonare, fortia facta Dei, victoriasque per eum partas canentium. Vocat ad victorales laudes, ad carmina pios, è finibus eorum iam pulsas, iam penitus deletis hostibus. Hæc sunt opera, studia, facinora, cogitationes eius. Gentes, vt solet vbique, reliquos omnes mortales appellat, perinde differentes ab Hebræis, atque Græcis, Romanisq; barbari. Omnes verum Deum nò colentes, à legibus, institutisque eorum differentes, gentes Hebræi vocabant. Inter hos iubet psaltes facinora Dei celebrari. Qui carmine laudes

Herculeas & facta ferunt, vt prima mouerit Monstra manu geminosque premens eliserit angues: Vt bello egregias idem dissecerit urbes. Talia carminibus celebrant.

Dei in Sio habitatio. atque opera eius annuntiare. Græci quæ sit eius in Sion habitatio, præclare docent, cuius immensa maiestas intercipi locis nequeat, amicitiam, benevolentiam erga locum indicari. Chaldæus quoq; quiddã claritatis addidit. Laudate dominu, cuius maiestas in Sion.

Quoniam requirens sanguinem eorum, recordatus est, non est oblitus clamorem pauperum.

Sanguinè require. Record. est. QUIRERE sanguinem, Hebraicus loquendi ritus, quasi vlcissi, reposcere pœnas sanguinis effusi: vt, Sanguinem eius de manu tua requiram. Requirens sanguinem, & pœnas contra sanguinarios illos inimicos, qui bona eorum diripuissent, eosque ingenti cæde mactassent, destinans, recordatus est. Vno eodémque tempore, & pœnas sumpsit, & recordatus est. Indicauit se memorem illorum, cum inimicos eorum, à quibus olim cædebantur, in terficiebantur, supplicio affecit. Præclaram hoc loco philosophiam doceri, probat Chryostomus, de prouidentia diuina, quæ cædes, iniuriasque miserorum exactè persequens vlciscatur. Quòd si non subito pœnasumat, clementiam eius probari expectantem peccatores ad pœnitentiam. Quos Sept. dixerunt πένιτες, pauperes

Apaueres, sonat Hebraicè miseros, commiseratione dignos. apud Poëtam,

Pauperes.

Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent Effugia, & culpam hanc miserorum morte piabunt.

Sunt enim Hebraicè pauperes, ope destituti, gementes. Horum voces exaudit Deus, horu miseretur. Nota igitur est prouidentia, à philosophis, priscisq; Poëtis, sacraru litterarum etiam ignaris prædicata. Aristoteles, cuius plerique non omnia placita viderunt, in libro de Mundo de Deo loquens, τῶν δὲ ἐνέπειτα δίκην, τὸν ἀπολαίπομένον τὸ θεῖον νόμος τιμωρὸς: ἢ ὁ εὐδαιμονίῃσιν μέλλον μακάριός τε καὶ εὐδαιμόνων, ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς μέτοχος εἶναι. Huc, ait, sequitur iustitia, vltrix eorum, qui leges diuinas præuaricantur. Beatus autem, & fortunatus, qui cepit eam ab incunabulis sectari. Similia Homerus de vltione diuina, contra homicidas in initio sui poematis.

Aristoteles.

Miserere mei domine: vide humilitatem meam de inimicis meis: Qui exaltas me de portis mortis.

Sordo carminis verus humilitatem, sors vocat ὄνις. Clarius, & melius à Hieronymo vertitur afflictio. Vide afflictionem meam, quàm sum deiectus humi, debilitatus, vndique destitutus. Quibus rebus fit, vt ad auxilium tuum còfugiam, magnis angustis interceptus, magno dolore afficior. Dixit afflictionem de inimicis, nempe ab inimicis, iniuriarum cupidis, illatam, qua me inimici vexant. Hanc oculis tuis aspice. Cerne hostes bellandi cupidos. Exaltas de portis mortis, figura sermonis Hebraici. Quamquam & Homerus portas inferorum vsurpat:

Humilitas.

De inimicis meis.

Exalt. de port. mor.

Εἰς αἶθεο πύλασιν. Ὁ μὲν αὐτῆς ἐστὶ δόμον αἰθῆρος εἶσο.

Est igitur sensus verus: Eleuans me de portis mortis: eripis ab instante morte, à mortem iam impendente. Vsq; ad portas mortis accesseram, eoufque calamitas me propulerat: sed tu dexteram dedisti, subripuisti, abstraxisti. Os illud semper hians, infatiabile, te mihi opem ferente, non me absorbit. Hoc igitur de interitu corporis dicit, at Græci de interitu animi interpretantur, à quo Deus eum eripuerit, ereptus laudes decantet. Primum illud ad litteram magis resonat: Qui solitus igitur antehac mihi præsidio esse, qui continua custodia me protexisti, nunc quoque miserere, nullaque nubes prospectum, quo præsentem calamitatem aspicias, impediatur. Similia precatur in suis hymnis Homerus, vt hinc eum didicisse noscas.

Ἄλλ' ἰλνθ' ἠρώμεθε, δίδεθε δ' ἀρετῆν τε καὶ ὄλβον.

Vt annuntiem omnes laudationes tuas in portis filia Sion. Exultabo in salutari tuo.

Ordine legendum, quod vel apud Hieronymum cernas. Sæpe ea de causa salutem tum ex ægritudine, tum in præliis precatur, vt Deum laudare queat: vt quia mors non confitebitur. Serua igitur, inquit, incolumem, vt viua vox te resonet, vt in Sion laudes tuæ cocionentur. Opponit (vt ait Auen Esra) portas filia Sion, portis mortis, quas superius memorauerat. Filia Sion Hebraismus, habitatio, ciuitas Sion, vt Filia Babylonis, filia Moab. Habitatio ciuitas: eoque posuit pro filia, Chaldæus מנחתא kenishat, cœtum, concilium, congregationem. Est enim Hebraicè generare, & fabricari quemadmodu Latinis idem. Fabricari מנחתא bana, filius בן ben, quasi fabrica, partus, opus. Filia מנחתא bat. Itaque idem nomen sonat filiam, & ædificium. Filia Sion, habitatio, ædificium Sion. Est & Hebraica figura, cum dicunt filios orientis, orientales: Sic filia Sion habitatrices Sion. per fœmininum autem filia Sion, nò vt priuatam vnã fœminam designet, sed totã habitantium collectionem, vt Græcè synodos, genere fœmineo. Laudationes autem dixisset interpret rectius, & à fonte non longius laudes, hymnos, carmina. Qui dicitur Græcè hymnus Hebrais מנחתא thehila. Prædicare quoque siue celebrare melius fuisset, quàm annuntiare. Dixit item in portis, quod & ipsum, saluam Hebraicam respicit vbi frequentes coeunt ciues exeuntes, introeuntesque. Indicatur id ex aliis locis. Vt Hieremias stans in portis Hierusalé, calamitatè ciuibus impendentè proclamans. Nihilò fecius promittit nunc Psalmus, celebraturu, exerta voce pronuntiatum victorias, laudesq; summi Dei, non fore se ingratu, & immemorem. Qui soles, ait, aliàs mihi præsidio esse, miserere nunc quoq; victorè me declarato, vt laudes tuas cunctis audientibus pronuntiem. Quid enim aliud restat

Vt ab.

Filia Sion.

Ben. bath.

Laudationes.

quod mortalis possit rependere Deo: Afferensque, & declarans eandem sententiam subiicit, Exultabo in salutari tuo. Nimirum efferar lætitia, carmina læta concinam, ob salutem mihi collatam. Mirum Sept. interpretes ubique delectari transferre σωτηριον, salutem, quod clarè designat in fonte, salutem יהוה Iesua, I E S V M, salutem, feruatorem. Ad hanc ratione cecinit item Habacuc, Et exultabo in I E S V Deo meo. Quasi, Carminibus Iouem salutarem celebrabo.

I E S V S.

Infixæ sunt gentes in interitu quem fecerunt. In laqueo isto quem absconderunt, comprehensus est pes eorum.

Gentes. Interitius.

IMILIS est is psalmus septimo, fermeque idem carmen, idem argumentum. Illic post multa, retulit de scelerato. Lacum aperuit, & effodit eum, & incidit in foueam, quæ fecit. Nunc autem, infixæ sunt gentes in interitu. Gentes, vt sapius monuimus, appellat quasi barbaros: idololatrias, ignaras veri Dei, qui continentibus bellis infestarent Hebræos: in quos secundo psalmo iratus, Quare fremuerunt gentes. Sciendum, quod Sept. trãstulerunt διασπορα, interitum, est in fonte שחאח shachath, vox, vt supra monstratum est, designans nunc interitum, nunc fossam, scrobem. Iure vocatam interitum, quod perimat, in exitium trahat. Dicendum itaque, infixæ sunt gentes in fossam, quæ fecerunt. Præcipitarunt, inquit, in barathrum voraginem, quam parauerant aliis. Insidias collocauerant, cuniculos effoderant, vt Hebræos longius prouectos, in eos, præcipites alliceret. Sed in insidiis detectis, volente Deo in voraginem illas, priores ipsi, mente alienata, inciderunt. Quanquam probabile magis figuratam esse locutione, in calamitatem, clademque, quam Hebræis importare destinassent, eos corruisse. Proprie quoque locutus est, Infixæ sunt gentes, quasi acutissimis vallis induerunt sese, delapsæ, demersæ, vt vertit Hieronymus. Repetit more suo eandem sententiam, In laqueo, quem absconderunt. Pro laqueo, fons רשת resheth, rete, Inciderunt in rete, qua capere Hebræos destinassent, pes eorum interceptus. Calamitatem igitur in bello acceptam, voraginem, laqueum appellat, ruinam, vltimumque eorum excidium. Bello sibi subiicere Hebræos, sese spoliis eorum ditare, totius regionis potiri sperabant. Sed veris factis, atque animos dante Deo, victoria penes Hebræos stetit, castris eorum potitos. Illi vulneribus defessi, alij in fugam versi, nemo ex tanto agmine superstes fuit.

Infixæ sunt. In laqueo

Cognoscetur dominus iudicia faciens: in operibus manuum suarum comprehensus est peccator.

Comprehensus est.

Providentia.

Impiorum successus, ac felicitas quorsum pervineat. Cognoscitur dominus. ind. fa.

Ro. 1. o.

Higaion Sela.

COMPENSUS est, Hebraicè נקס nokes, corrumpit, interceptus est, impegit. Opera manuum eius repetens, appellat laqueum, scrobem illam, voraginem, barathrum, insidias locatas, in quas ipsi ceciderunt, velut Maxentius aduersus Constantinum. Exclamat igitur, subiiciens epiphonema. Non dormitat, ait, providentia, non despicit pios, nõ est humanarum rerum ignara. Si quid impiis prosperè procedat, id ea causa fieri. Confutur esse enim Deum immortalem, quod grauius impij ex cõmutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum vlcisci velit, his secundiores interdum res, & diuturniorem impunitatem cõcedere. At tandem cognoscitur scelerosus vltor. Luce clarior apparet eius iustitia. Quod non subito sumit pœnas delictorum, clementia est, non negligentia: tolerantia, non incipientia. Simul & expectat illos, siquid corrigant, simul si pergant, nihil ex pœna debita detrahens, sed vno tempore, facto ex diuturnitate cumulo delictorum, cuncta reposcens. Hoc cognoscitur facere, nemo est cui non hæc vox resonet: constans ubique fama, omnium hominum cõsensu comprobata. Sciendum vbi dixisset, Comprehensus est peccator, in Hebraico additur הִגַּיִן סֵלָה higaion Sela. Hoc Latine redditur, Meditatio, siue locutio semper. Hieronymus quoque dixit, Meditatio semper. Sensusque verus iuxta omnes, Erit æternus is concentus: hæc fama, hæc meditatio in æternum: sempiterna Dei laus ob has victorias. Hoc exponens Rabi Salomon, higaion הִגַּיִן נְחֵגָה נְחֵגָה zoth, Sela. meditabimur hoc, in æternum. Auen Efra similiter, Narrabo hoc in sempiternum. Chaldæus item qui solet obscuros verbis illustrans aperire locos יְדוּנוֹן צְרִיקָא לְעֵלְמִן Iedunun zadicaia le alamin, Exultabunt iusti in æternum. Claret igitur sensus verus. Est cernere in principiis psalmorum cantum, carmen vocari higaion quod Græcè μελέτη. Ad hanc sacri sermonis formam, Romanus poëta, Tenui musam meditaris auena. Sic vocatur higaion, meditatio, musa sacra.

Conuertantur

Conuertantur peccatores in infernum, omnes gentes, quæ obliuiscuntur Deum.

Prophecia, vel exclamatio, iudiciorumque Dei confirmatio. Imperans Græcum, καταστροφή πωσων. Conuertantur, potius futurum est enuntians in fonte יַשְׁבּוּ iashubu, redibunt, reuertentur. Nomen inferni יַשְׁמוּ est item nomen sepulturæ, fossæ, vt dicas, Redibunt peccatores ad tumulum: nempe, ferro cæsi. Fusæque per herbam corpora cæsorum, ad sepulturam trahentur. Indicat eorum stragem.

Conuertantur.

Interea socios, inhumatæque corpora, terre Mandemus. Et, Corpora partim Multa virum terra infodunt, quæcunq; partim Finitimos tollunt in agros, vrbique remittunt.

Hoc Vates cecinisse videtur, peccatores, sceleratos, ignaros Dei, bellum importunum piis indicentes, ingenti strage cecidisse. Est alius sensus, In tartarum peccatores descendisse, velut qui superis bellum intulissent.

Peccatores.

Hic & Aloidas geminas immania Corpora, qui manibus magnis rescindere cælum Aggressi, superisque Iouem detrudere regnis. Et, Hic genus antiquum terræ Titania pubes, Fulmine deiecti, fundo voluuntur in imo.

Aloidæ. Arist. l. de mundo fo. 2.

Hos fortasse facer poëta canit, peccatores, impios, fulmine deiectos in tartarum, ad inferos descendisse. Eosdè vocans peccatores, atq; immemores Dei, Iouis contemptores, ἀθέτοι, verum Deum nescientes, eaq; de causa, humana quoq; iura profanantes, vt ex eodè fonte pietatis, omnibus virtutibus, sic ex impietatis fonte, omnibus sceleribus nascētibus. Obliuio Dei, pietati, quæ colit assidue, contraria. Sic Cyclops impius ille, contemptor Iouis,

Peccatores. Obliuio dei

nam colit. nunquam.

Οὐ γὰρ κλυτὰ τεύχεα διὸς ἀϊγιόχους ἀλέγυσται: Οὐδὲ θεῶν, μακρόρων ἐπέη πολλὴ φέρτεροι εἰμὲν. Nec Iouis imperium fortes timuere, Cyclopes: Nec diuos superos, quos præstant pectore, & armis.

Quoniam non in finem obliuio erit pauperis: patientia pauperum non peribit in finem.

Vi similis, Omnes ferè victorales psalmos eodè ordine ducens, eadè sine cantare definès. Principio omnibus precibus auxiliu Dei implorat: tum victoriã certã predicat, cladè, vastitatè inimicorũ quasi tuba decantant, laudant: dein iustitiã, iudiciũq; summi Dei, qui miseros, quorũ videtur desperata salus, nõ despiciat, siquãdo dormire videatur, at demum excitatũ, plano cumulo, violētis pro eorũ malefactis, exaggerare pœnas. Dixit ergo, in finem, quod Hebraicè לְעַלְמֵי לַעֲלֵמַיִא, in sæcula, dixit obliuio erit. Nõ potest efferri Latine per passiuũ יִשְׁחָח, Obliuioni dabitur, obliuioni erit. Si Deus igitur quasi maioribus occupatus, videtur cuiquã, deiectos atq; miseros aliquãdo despiciere, at nõ semper hoc erit. Pauperẽ vocat, vt sæpe monui, quẽ nulla virtus humana subleuat. Quod dixit patientiã, Hebraicè תִּקְוָה tikuat spes, expectatio, vt vertit Hieronymus, eadè est paciẽtia. Secundo loco pauperes sunt עֲנִיִּים aniimi mansueti, benigni, tolerantes, non in desperatione, blasphemiamq; in aduersis se rapientes, Auxiliu implorant, expectant, ita sese interea gerentes, vt opis supernæ digni habeantur. Itaq; spes eorum minimè vana, minimè irrita est, non sperant frustra, nec rapidi secũ portarunt omnia venti, penetrarunt cælũ, licet æratũ, robustũ. Sũt enim Deo immensæ quibus omnia per omnes mudi partes exaudit, aures. Audit quidem omnes clamantes: exaudit autem, tempore certo: nec perit in finem, æternum, spes, patientiaq; mansuetorum.

Psalmorũ victorialiũ ordo.

In finem.

Pauper. gra. Patientia. Pauperes. Mansueti.

Aures dei

Exurge domine, non confortetur homo: iudicentur gentes in conspectu tuo.

Non confortetur, fons יְשׁוּ יֵאוֹז, inualescat, roboretur. Orationem esse Dauid, Hebræi fatentur, qui postulet fieri, quæ cecinit, diuturnaq; scelestorũ impunitatẽ tandẽ animaduerti: prouocãs Deũ ad iustitiã. In omni rerũ humanarũ decursu est prouidẽtia, est procrastinatio, & quasi dormitatio, prouidẽtia, pœnarũq; inferendarũ tarditas, de qua

Confortatur.

Provident.

scripsit Plutar. Prouidentia, feueritas, iustitia postulabat vt cu vexaretur inops, iustus huc, cuestigio eriperet, & vexatoré repente plecteret. Non fit, coniuuet, dormitat Deus, reicit in crastinum. Hanc igitur procrastinationem prophetae saepe postulant tolli, cu quasi se-gnem, & oscitantem increpant, Exurge, excitare. Nam quae tam fera moratur, Segnitico? Quis te somnus habet? Nonne vides hac tarditate fieri, vt sceleratis animus accedat? ar

Nos tua progenies, caeli quibus annuis arcem,

Homo.

Prodimur. Vertitur in dubium, an tu generis humani rector, an fors cuncta gubernet. Hec dubitatio incedit imperitis, cu te quasi gemut dormitatem, auxiliuq; tuum implorantibus, nusquam ades. No confortetur homo, nimiru is, in quo nihil est, nisi mortale, caducum, humanum. Quod Chaldaeus more suo, paucis additis, illustrans, Non confortetur filius hominis reshia, impij, scelerati. Ne maior quae so nefariis accedat ex hac tua cunctatione audacia, no confirmetur his rebus secundis, ne finas amplius tuos premi, ac penè circueutos, teneri. Iudicetur gētes in cōspectu tuo. Gentes quasi barbaros veræ pietatis ignaros, exlegesq; Hebraeis appellari diximus, à quibus eorum sacra, cerimoniar, leges, instituta, continētibus bellis oppugnabatur. Qua de causa, omnes cōtra eos velut pietatis inimicos diras impreca-tionesq; effundebat. Quod dixit, In cōspectu tuo, duo sensus, vox sonans cōspectu panim, aut panaim, sonat etiam iram, furorem. Prior sensus, Iudicetur gētes in furore tuo, aut ob indignationem tuam, qua te violentia, rapinisq; irasci compulerunt. Iudicentur, luant peccata, propterea quod iram tuam incendi coegerunt. Hoc Rabi Salom. Alter sensus: Te vidente, sciente, presente, te totum negotium exercente, cadant profligati, deleti peccato-res: deleatur tuis armis exercitus impiorum. Te duce, te praëliis nostris assistente, victoriã que nobis aspirante, sub oculis tuis concidantur.

Gentes.

In cōspectu tuo.

Iudicentur.

Constitue domine legislatorem super eos, vt sciant gentes quoniam homines sunt.

Egis latorem, Graecè νομοθέτης in Hebraico est מורה mora, vox amphibola ad plures significatus, quod à variis verbis duci videtur, aut à ירה iara misit, proiecit, aut ירה iare, timuit, aut ירה iora, docuit, legem tulit. Inde ducitur מורה more legislator. Verus igitur nūc significatus, ceteris omiſſis, videtur mihi quem Chaldaeus indicauit, & Auen Esra resoluit fieri sepe mutatione ab Aleph littera ad he, vicissimq;. Itaq; nūc p Aleph legi he. Dicitio igitur cu Aleph ירה aperte, clarè designat timorè, terrorè. Hoc esse veru signifi-catu. Chaldaeusq; p ea, notiorè subiecit דחלתה dechaletia, timorè. Itaq; dicēdū. Cōstitue, pone, incute terrorè in eos. Hieronymus quoq; tranſtulit, Pone domine terrorè eis. Graeci, etſi hoc significatū deficiebat, at verum sensum agnouerūt. Sunt, aiunt, effrænati, exleges, exultant: adhibe frænum, castiga. Esse autem pro legislatore, ipsum documentum, corre-ctionemq; intelligendam. Cōstitue correctionem, castigatione, poenam. Cognoscant gen-tes, quod homines sunt, no Dij, no inuicti, inexpugnabiles, quales qui apud Persas diceban-tur, אדאעלוי, immortales. Et illi Gigantes, qui se Diis fortiores apud Homerum gloriantur. Et Aloidæ, qui manibus magnis rescindere caelum,

Homines.

Aloidæ.

Sela.

Aggressi, superisq; Ionem detrudere regnis. Et quale Hierem. Aegyptus ait homo, no Deus. Castigentur igitur, vt quos insania tumidos, insolentes, gloriososq; reddidit, proiecti, debilitati naturæ suæ fragilitatem agnoscant. Ad-ditur in fine carminis Sela, quod Auen Esra exponit in veritate. In nonnullis exemplaribus Graecis זעל semper, quod maximè quadrat. Nam & Chaldaeus, lealamin, in secula.

Cappiont.

libr. 2.

Vt quid Domine recessisti longè? despicias in opportunitatibus, in tribulatione.

Nchoatur hic psalmus decimus: sed cu nulla praëfixa esset solita reliquis psalmis pre-scriptio, quod sit psalmus David, quod ad triuphandu, aut quibus musicis instrumē-tis caneretur: his de causis cu Sept. cum superiore coniunxerūt: sed Hebraei decimū numerant, sic Chaldaeus, sic Hieronymus. Oratio quidem eadem fermè cum superiore est, simillimum argumentum. Queritur iustitiam diuinam segnem, tardamque esse. Animos dare sceleratis impunitatem, insolētiores fieri: interea gemere pauperes: religionem, om-nemque de rebus caelestibus in mentibus hominum opinionem labefactari. Multum du-bitationis, philosophis, hac cunctatione dari admirantibus, tandiu sceleratos iniurias im-punè ferre. Vbi super his questus fuisset, demum & miseros exaudiri, respicique à Deo can-it, &

Anit & iustitiæ diuinæ solos honores æternos esse: omnibus flagitiis, si que rectè confi-deret, ad postremum condemnatis, abolitis, atque in sempiternum deletis. Quod pri-mo ait, Recessisti longè, Hebraicè, Quare o Ioues תאמוד berachoc, stabis à longè, procul consistis: Quare non propius nostras calamitates aspicias? Qui procul con-stitit, negligit, haud cupidus exactè nosse. Quia magis ab humanis rebus oculos auertis, tam magis scelus ingrauescit. Despicias in opportunitatibus, Hebraicè, Despicias in tempo-re angustiar: in temporibus calamitosis, quando te propius esse, opemque miseris afferre oporteret. Preclare docuit Auen Esra, quomodo Deus procul consistat. Cui enim dubium, diuinam maiestatem per omnes sursum, ac deorsum mundi partes tendentem, cūctos im-pleri locos, Iouis omnia plena: sed cum potestas, feueritasq; eius non cernitur, suspicantur mortales cum procul esse, res nostras in terris minimè cernentem. Non sequit, non indignatur, non furit, rapiens peccatores ad supplicia. Clementiam, & lenitatem, negligentiam, & inscitiam suspicantur.

Recess. lon-ge.

Desp. in op-ort.

Deus pro-cul. consist.

Dum superbit impius, incenditur pauper: comprehenduntur in con-siliis, quibus cogitant.

T clarius intelligas, sic ad fōtem legas, In superbia impij, incenditur, ardebit pauper: capiatur in his sceleribus quæ cogitauerūt. Eadem tranſtulit Hieron. Est igitur impe-rans Capiantur, non indicans, Comprehenduntur. Orat vt capiatur.

Compreh.

Telum frange manu, Phrygiæ prædonis, & ipsum Pronum sterne solo. Dij talia Graiis, Instaurate, pio si poenas ore reposito. Et Homerus, Τίσεων δαγαοι εμα δδάρυα σοισι βέλεασι.

Sciendum tamen, verbum ילך id lac, quod tranſtulerunt Sept. ἐμπυλεσται, inflammatur, in-cenditur, designare quoque, vt superius ostendimus, persequi, eo carmine, Sagittas suas ar-dentibus effecit. Ostensum illic, ardentes exponendum, persequētes. Ita nunc dicendum, In superbia impius ילך id lac, persequetur. Impius, inquit, persequitur, instat superbè, cru-deliter. Hoc significatum ab omnibus Hebraeis probatur, adhibentibus vice eius notiore-m vocem ירדaph, quod apertè sonat persecutionem. Secundo cum dicitur, Comprehen-duntur, est autem futurum, potestq; pronuntiar per indicatium, & per imperium. Refe-runt Hebraei ad pauperes, vt sit sensus: Impius superbè persequitur pauperem: capientur iidem pauperes consiliis, quæ cogitauerunt impij. Isq; sensus maximè probatur Hebraeis. Quocunque autem cadat verbum capiendi, siue in pauperes, siue superbos, immanesq; il-los, clarus sensus. Ceteru quas interpretes dixerunt, cogitationes, sunt Hebraicè מוסות me-simoth, cogitationes sceleratæ, nefariæ. Nec vnquam ferè in bonam partem vsurpatur id nomen. Propterea Graeci, ἀγέγλια.

Compreh.

Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & iniquus benedicitur.

Cons purius sic habet. Quoniam הלל hillel, laudauit impius desiderium animæ suæ. Hocq; reddidit Hieronymus. Rationem producit Vates, qua causa ruit in suas cupi-ditates effrænate. Cōprobat suum consiliu: Probabilius est ei rapere, quàm intra mo-destiæ fines se continere. Vilescit ei probitas, mansuetudo: Iustitiam vt ille apud Platonem Thrasymachus, appellat γενναίαν εὐθδία, elegantem stultitiam. Laudat suas cupiditates, his potiri beatitudinem putat, vel humana diuinis misceantur: omnium legum confusio se-quitur. His cogitationibus roborati, & ad hunc scopu cuncta dirigentes, haud ab re caedes, rapinas, omne tempus agitant. Quod autem dixit secundo, Et iniquus benedicitur: est ve-ritas Hebraica. Et auarus benedixit, exprobrauit Deum. Sunt duo verba בריך berech, benedixit: alterum פגע niez, exprobrauit, blasphemauit. Sed verbum benedicendi, Hebraeis, est medium ad bonum, & malum, nunc benedicere, nunc maledicere: vt Benedixit Nabot Deum, & Regem, Maledixit, aliãque exempla. Tale est Latinis sacer, nunc sanctus, nunc execrabilis. Hoc itaque loco dicendum, Et auarus maledixit, exprobrauit Deum. Hoc pro-ponit apud Hebraeos Auen Esra. Quanquam est ille quoq; sensus, nec idem dissentit, vt be-rech sit participium, non verbum: Et auarus benedicens munera, blasphemat Deum. Eum-que sensum secutus Hieronymus transfert, Et auarus applaudens sibi, nimirum benedicens, blasphemauit Dominum. Hoc ritè refertur ad antecedens. Laudauit impius cupiditate

Laud. pec. in desid.

Iustit. im-pius est stult.

elegans.

Iniquus bened.

Benedicere apud Heb. sacer Latini.

nis.

suas: nunc, benedicens se, eblandiensq; , Deum contemnit. Hæc quoque interpretatio mihi non displicet. Habet igitur versus primo modo, Quoniam laudavit impius cupiditatem suam, & auarus maledixit, exprobrauitq; Deum. Secundo: Et auarus benedicens se, suamq; cupiditatem, fugillavit Deum. Ecce impium, & auarum eodem sensu complectitur. Sacrilega est auaritia, non Diis, non hominibus parcens. Idolorum seruitus, non Deum verum, sed aurum, & quicquid corporeum est, infraq; hominem colens, intenteq; respiciens. Inde rapinæ, cædes.

Exacerbavit Dominum peccator, secundum multitudinem iræ suæ, non requireret, non est Deus in conspectu eius.

Secundum multitudine.

PRincipium huius versus annectitur antecedenti, quemadmodum ostendimus, cum diceret, Et iniquus benedicitur. Continuo subiiciendum erat, Exacerbavit Dominum. Quo sensu sit dictum aperuimus. Nunc autem dicitur, peccator secundum multitudinem iræ suæ non requireret, non est Deus in conspectu eius. Si totum carmè expendas, pro multitudine, est גובה, altitudo: pro iræ suæ, est אפו, id designat, aut iram suam, aut conspectum, faciemq; suam. Hoc postremum nunc probabilius, ut dicat, Impius secundum altitudinem vultus sui, non requireret, Describit fastum, arrogantiam, crudelitatem impiorum, elata cervicè, vultu superbo ingredientium, omnes præ se mortales despectos habentium, ipsos quinetiam superos nihili pendentiu. Hanc ob causam dixit eos non requirere, non curare, quod aperte de se iactabat impius ille Cyclops, coram Vlyxe, Stultus es, ignarusque loci, atque venis procul hospes,

Ὅς με θεός κέλευε ἢ δεῖξέ με, ἢ ἀλεῖσθαι.
Ὁ γὰρ κλυτὰ τεύχεα διὸς ἀγχιόχου ἀλέγισται
Ὁυδὲ θεῶν μείζων, ἐπειὴ πολλὸ φέρτεροι εἰμὲν.
Ὁυδ' αὖ ἐγὼ διὸς ἕχθρος ἀλευάμενος πεφειδίμην.
Namque Iouem Cyclopes, diuos atque beatos
Non curant, siquidem præcellunt robore diuos.
Nec Iouis irati mihi cura est, ut tibi parcam.

non requirere deum.

Rectè igitur vterque Poëta congruit in describendis impiis, eos non curare, non requirere superos, non attendere, nec timore Iouis abstinere, quod minus cædes, rapinas, iniurias omne genus exercent, propter arrogantiam, atque insolentiam, qui se diuis æquales arbitrentur, eorum ope non indigentes. Eam ob causam rectè Græcè vocantur θεομάχοι, ἀντιθεοί, ἀθεοί. Hinc sensum, quo dicitur Hebraicè, Impius secundum elevationem vultus sui, non requireret, declarans, illustretq; ex sua consuetudine Chaldæus transfert, Impius, in arrogantia spiritus sui, non requireret Deum. Secunda pars versus qua dicitur, Non est Deus in conspectu eius: in fonte est, Non est Deus in cunctis cogitationibus suis. Sicque transtulit Hieronymus. Chaldæusq; ipse clarius exprimens, Et dicit in corde suo, Non sunt manifestæ coram Deo cunctæ cogitationes meæ. Declaravit igitur quid sit, Deum non esse in cogitationibus eius, non curant, non cogitant, rerum humanarum iudicem, iniuriarumq; vindicem: nulla fides, nulla religio, ut Lilius de Annibale.

non est deus in conspectu eius.

Inquinatæ sunt viæ illius omni tempore: auferentur iudicia tua à facie eius: omnium inimicorum suorum dominabitur.

Inquinatæ sunt.

Veritas Hebraica, quo sensus ex his triciis euolutus amergat, habet ad verbum, Proferatur viæ eius omni tempore, Procul sunt iudicia tua, ab aspectu eius: in omnes inimicos suos afflabit, impetum faciet. Quod Sept dixerunt βεβληνται, inquinatæ sunt, est verbu Hebraicu יאחילו, multarum significationum, quod Hebræi nunc quoq; testantur. Est primus significatus parièdi, tum violadi, inquinadi, iteq; venièdi: est item prosperitatis. Hoc postremum omnes ferè sequuntur probatores, Chaldæus, Rabi Salomon, Auen Esra, quos minores adorant. Nā vice eius Chaldæus adhibet מצליח mazelechim, prosperatur, felicitantur viæ eius. Rabi Salomon, iachilu, inquit, יאליח iazlichu, felicitatur Auen Esra, Turbantur, ait, mortales, propterea quod prosperatur viæ scelestorum. Is igitur mihi magis probatur sensus. Indignatur propheta quemadmodum superius quasi contra diuinam prouidentiam conniuentem, dormitantem. Interea sceleratis prosperè, felicitèrque agentibus, nullo metu prohibente, quo minus peragant, quæ cupiant, omnes aduersarios superant, quocumque cogitationes direxerunt, feliciter tendunt. Hanc indignationem totus versus

A versus ostendit, quo dicitur, Felicitatur, prosperantur viæ eius. Secundo, In omni tempore longè sunt iudicia tua à conspectu eius. nimirum, tota vita feliciter decurrit, diuturna est impunitas eorū. Iudicia, vindictæ, ultiones tuæ, statim procul ab illo. Demū, si qui sese sceleratis eorū conatibus eos prohibitori obicerint, eos superat, impetum in eos facit, id enim designat vox Hebraica. Pro eo q; dicitur, Inimicorū suorum dominabitur, Hebraicè, יאחילו iaphiach bahè, efflabit, spirabit in eos, animosè retundet. Queritur ergo, more suo Dei procrastinationem in vlciscendo, ut tarditatem ad postremum (quod solet omnibus penè Psalmis) ostendat clementiam esse, non negligentiam. Fatetur enim eos ad postremum grauitèr cadere, tanto maioribus suppliciis affectos, quanto fuisset diuturnior impunitas

In omni temp. aufer. iud. In suo. dominabitur.

Dixit enim in corde suo, non mouebor, in generationem, & generationem sine malo.

Lara sunt, Si saperet, nisi vesania plurimum apud eos posset, non insisterent peccatis, iniuriarū, scelerūq; vindicè esse sciret. Nunc autè æternam sibi impunitatē promittentes, & fore securos in sempiternū, principatū in omne tempus obtenturos persuadentes, exultat, gloriatur secū, semper erimus stabiles, in generationē, & generationē. Hebraica phrasī, græca quoq; γενάων, καὶ γενάων, Latini dicerent in etatē, & etatē in seculū, & seculū. Seculum, ætas, generatio, idem omnia. In omnem ætatem, in omne seculum, non mouebor, sedibus his securis non excutiar. Sic secum loquitur. Ut autem versus intelligatur, distinctè legendus, ut est in editione Hieronymi. Dixit enim in corde suo, Non mouebor, non excutiar. Hic punctum figendū. Tum sequitur, In omne seculum ero sine malo. Propterea Græci editionem Sept. quæ hoc obscure habebat, adiuuant editione Symmachi, clarius vertente, ἐπιπεπαιησομαι εἰς γενάων καὶ γενάων, ἕως αἰῶνος καὶ αἰῶνος. Nō vagabor, aut vacillabo in generationem, & generationem, neque ero in afflictione. Vagabor, melius illud Sept. εἰς μάλα λευθῶ, nō excutiar, Chaldæus tamen reddidit versum, Non mouebor in generationem, & generationem ab opere malo. Itaque & is sensus valeat.

Generatio.

Dixit in corde suo.

Cuius os maledictione plenum est, & amaritudine, & dolo: sub lingua eius labor, & dolor.

Lias improbitates cum fonte scelerum impietate sequentes describit. Impius erat, tum superbus, contemptor hominum, quia Deorum: elato vultu ingrediebatur, igne oculis suffusus sanguine, efflabat. Sequuntur aliæ pestes, quæ nunquam impietate deseruerunt. Maledictus est, asper, letale virus ore ferens, effundens quidquid ubiq; sordium est. Sciendum pro dolo, ut est etiam Græcè, Hebraicè est חמ thoch, sonat vox, in medio, intus: sonat item auaritiā, vsurā: quā vocem sibi Græca lingua vsurpauit πόλις toc. Vsuram dixit Hieronymus sic, Maledictione os eius plenum est, & dolis, & auaritia. At Auen Esra maullt vocem esse pro, in medio, intus, ut dicat maledictione, os eius plenum est & dolis, & intus sub lingua eius, labor, & dolor. Hoc etiam posuit Chaldæus. Non quadrat igitur auaritia. Loquitur enim de fraudibus, imposturis, calūniis, proditiōibus. Aliud ore ferunt, aliud sub pectore, insidiosi, veniunt in vestimentis ouium, intrinsecus lupi rapaces. Laborem (ut superius exposuimus) vocat fraudem, imposturam πονηρίαν, improbitatem, quæ & ipsa in sermone Græco ducitur à dolore πόλις. Vexat enim vexationemq; exhibet omnis improbitas. Vbi autem dixit, dolor, Hebraicè און auen, sonat interdum dolorem, vsurior significatus, mēdaciū, iniquitas. Chaldæus ob eā causam, clariore pro ea ponit vocem, שֶׁקֶר sheker, mendaciū. Dicitq; versus, Sub lingua eius labor, & mēdaciū. Quod quadrat primis, & secundis.

Dolus

πονηρία. Dolor. Auen.

Sedet in insidiis cum diuitibus, in occultis ut interficiat innocentem. Oculi eius in pauperem respiciunt.

Multa secus in fonte. Græcum, μετὰ πλάσσαν, cum diuitibus: Hebraicè מצליח chazerim, ea vox non sonat diuites, nec quadrat huic loco nomen diuitum: sonat atrium, villam, vestibulum. Itaque dicendum, sedet in insidiis atriorum, villarum. Et Hieronymus cernens hoc significatum, Sedet insidians iuxta vestibula. Chaldæus quoque pro Hebraico adhibet, In insidiis, דארחהיא, habitationum, villarum. Latitat, inquit, impostor in angulis, inter dumeta, in vestibulis. Tu post carecta latebas. Luporum est, insidiosè tendere, corpus deiicere, ne ab ouibus aut à pastore videatur. Is mos insidiantium, & interficere paratium. Et is verus significatus. Continuo subiicit simile, In occultis. Quod autem

Cum diuis.

ait, In pauperem respiciunt: pro *חלעא* pauperem, in fonte *חלעא* cheleca. Miror cur Hieron. Dixerit, oculi eius, robustos circumspiciunt, cum vox cheleca, expressè sonat pauperem, idq; vertit Chaldaeus, circumspicit pauperem, debiliorem se, quem interficiat. Quare, enim robustos circumspiciat, claret verus sensus, totaq; descriptio pessimorum.

Insiatiatur in abscondito, quasi leo in spelunca sua insidiatur, vt rapiat pauperem: rapere pauperem dum attrahit eum.

pauper. **E**petuntur omnia superius dicta, vt clariora reddantur. Ponitur similitudo, qua crudelitas quorundam hominum, atq; animus efferatus sentiatur. Belua rapax produci- tur in medium, cui similes rapaces, crudeles, insidiasq; molientes ostendat. Itaq; re- petit insidias, repetit pauperem, nempe debilem, egentem, ope destitutum; cui desunt hu- mana perugia. Dicitur autem in fine versus, iuxta fontem Hebraicum, Rapere pauperem dum attrahit eum, ad rete suum, siue laqueum suum. Laqueus igitur est de praesenti versu, no sub- sequenti. Nota est tralatio, quam nostri quoque vsurpant. Sed leones frequentius in sacris litteris, quod in Iudaea femina leonum sunt, qua peste Italiam carentem laudat Vates, *At rapidae Tigres absunt, & sena leonum Semina.*

In laqueo suo humiliabit eum, inclinabit se, & cadet, cum domina- tus fuerit pauperum.

Humiliab. **R**incipium versus est, Humiliabit eum. Hoc paulò secus Hebraicè *והיחל* vi dece- iashoach. Et humilians inclinabitur. Referunt hoc constanter Hebraei, ad leonem, ad in- *E*nsidiatorè, qui sese deiiciat, inclinet, abscondat, minore facit, vt magnitudo corporis la- teat. Tu aduolat, ruit, adoritur incautum. Hoc lupos facere pastores ferunt, sternunt humi cor- pus, sensimq; ad oues adrepunt, propinqui faciunt impetum, discerpunt. Ad eundem igitur leonem insidiatorem, applicari debet, humiliabit, inclinabit sese. Quod autem sequitur, Et cadet cum dominatus fuerit pauperum: paulò secus ab origine. Est enim clarius, & liqui- dius Hebraicè *והיחל* venaphal beazumau. Et cadet in fortibus, aut robustis suis. Sensus Hebraeis docentibus, Et irruet cum robustis suis, nempe cum vnguibus fortissimis, cum pe- dibus illis, manibusq; rapacissimis, validissimis, qui correpta quæq; discerpant. Totusq; ver- sus describens morem leonis insidiantis, praedamq; captantis. Et humilians inclinabitur, & ruet cum validis suis vnguibus, seu pedibus ad pauperes. Hoc intelligens Hebraicum sona- re, diuus Hieronymus dixit, Et irruet viribus suis valenter.

Et cadet cum dominatus fuit. pau.

Dixit enim in corde suo, Oblitus est Deus, auertit faciem suam ne videat in finem.

Ne videat in finem la- ne Zach. **I**nc tantum peccant impij, hinc tam ferus animus illis: hæc origo malorum. Aiunt Deum dormire, aut oblitum esse eorum quæ fiant in terris, oculos suos auertisse. Lice- re velut magno dormiente pastore, in oues grassari. Absesse vindicem, qui poenas repo- scat, absesse cui doleat, si quis ingemiscat. Vera eos sentire, qui ferant Deum neq; habere, neq; *F* faceffere cuiquam negotium. Improbos neq; damnari, neq; damnatos sequi poenam. Ipsa suis contenta opibus, nihil indiga nostri. Sed hæc vox impiorum est non bonorum, vero- rumq; philosophorum. Quod ergo ait, Ne videat in finem: monuimus sæpe, in finem Hebraicè *לנצח* lanezach, in sempiternum. In æternum oculos auertit à terris. Non ad tempus, sed in æternum se subduxit. Qua de causa contra eorum impietatem indignatus, increpansq; diui- nam tarditatem, subiicit:

Exurge domine, Deus meus, & exaltetur manus tua, ne obliuiscaris pauperum in finem.

Pauperes. **R**o, & exaltetur manus tua, in fonte melius, & clarius. Imperat vt tollat manum *והיא* nefa iadeca, Tolle, eleua manum tuam. Incute plagam, attolle flagellum, potètemq; manum tuam sublatam graui pondere in impios illos demitte. Opponitq; singula singulis. Dicebat, Oblitus est, dormit, extra flammantia mœnia mundi, quiescit. At diuinus Pro- pheta, Ne obliuiscaris, surge, excitare graui veterno, quod tibi peccatores adiudicant: te ni- hil nostri cernere, somnum æternum dormire fatentes. Ne sit hæc obliuio sempiterna: si prudenter & ad tempus, at non æterna. Iniurias respice deiectorum, humilium, desertorum, quos nullæ opes, nullæ vires subleuant. Augens hanc tarditatis increpationem subiicit.

Propter

A Propter quid irritauit impius Deum? dixit enim in corde suo, Non requireret.

Irritare. **I**RITAVIT, validius Hebraicè *והיחל* niez, blasphemauit. Solita multis locis incre- patio, cur tadium negligat, cur sua tarditate fieri permittat, vt peccatores impunè vi- uerent, magis insolecant, magis importuni miseris insultent. Quos si quando Deus sce- leribus eorum permotus, ad supplicium posceret, & miseris spes aueretur, & illi non ita multos sui similes haberent. Nunc autem diuturnior impunitas & frangit animos misero- rum, & illos confirmat in scelere, permultiq; eos imitantur. Quare igitur hoc fieri per- mittitur? Quare crescit improbis audacia, conniunte Deo? dicunt enim scelerati, Deum non curare terras, non requirere quid fiat in terris. Et cum quid sceleratè peccantes, aliquis *Non requi- ret.* timore Dei conatur eos abstergere, irridentes dicunt:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos

Sollicitar. Cur igitur non castigatur hæc irrisio? Cur tanta contumelia non pleatur? non falsa impiæque opinio tollitur è terris, improbis sublatis?

Vides, quoniam tu laborem & dolorem consideras, vt tradas eos in ma- nus tuas. Tibi derelictus est pauper: orphano ru eris adiutor.

Lact. 266.

B Facilius intelligas, proponas Hebraica, ad hunc modum habentia: Vidisti, quo- niam tu laborem, & dolorem, & indignationem consideras, ad dauidum in manus tuas super te relinquet pauper, orphano tu eris adiutor. Quorum Rabi Salome in- terprete, sensus verus est: Vidisti scelera, notas habes omnes res in terris, oculatissimus om- *Vides.* nia cernis, vt Orpheus de Deo, ad Solem ab Homero tralatum,

Παύδ' οὐρανὸν, καὶ πᾶσαν ἀλήθειαν, καὶ πᾶσαν βεβαίωσιν.

Cuncta vides, & cuncta audis, & cuncta gubernas.

Quid ita? Quia ea natura es, consideras, aspicias laborem, nempe scelus, flagitium, iniqui- tatem, quod Hebraicè vocatur labor, Græcè *πῶνία*. Nemini enim prodest, vexat autem perpetrantem, & in quem perpetratur. Consideras scelera, non te latent praua facta: con- sideras laborem, & dolorem. Pro dolore fons *καὶ* caas, indignationem, exacerbationem, qua cogunt te scelerati indignari, qua te prouocant, exacerbant. Hæc vides, & taces: *Dolor.* sciens, & prudens, desides, moraris: cunctaris, dormitas, abstines flagellum. In manibus etenim tuis est, in tua potestate, ad dandum, vindicandum. Vindicta in potestate tua est. Si velles, non tibi facultas defuerit delendi peccatores. Consideras, aspicias. Tum potestas penes te est. Sub tuo patrocinio, tuoque refugio latitant miseri. In te nanque omnis do- mus inclinata recumbit. Quos nulla spes, nullum humanum perugium subleuat, tibi vni relinquuntur. Tres igitur conditiones quibus prouidentiam diuinam increpat, proponit. Non est (vt aiunt scelerati) somniculosus, oscitabundus, non curans quid fiat. Vider acutè. *Et trad. eos in ma. tu. Tibi derel. est pauper.* Tum ea natura est, vt cum nulla flagitia lateant, acutè cernat: postremo cogit æquitas cum patrocinium miserorum, suscipere. Sic ipse sibi praescripsit, hanc sibi legem tulit, protector esset miserorum, illatas iniurias respiceret, pater esset orphanis. Hæc totius versus vera sen- tentia. Quæ quidem in tralatione Hieronymi perplexior est, habente: Vides quia tu labo- rem, & furorem respicias, vt detur in manu tua: tibi relinquuntur fortes tui: pupillo tu es factus adiutor. Nomen Hebraicum *חלעא* cheleca, non est hoc loco pro forti, sed pro pau- pere: Et caas, sonat quidem furorem, hoc autem loco potius exacerbationem, irritationem, vt solet alibi. Cætera quoque sunt obscura. Mihi clarere videtur fons Hebraicus, Hebrais item eo modo exponentibus.

Contere brachium peccatoris, & maligni: quæretur pecca- tum illius, & non inuenietur.

EX consuetudine sua, vt scelus impiorum commemorasset, exaggerasset, diuinam quo- que prouidentiam penè increpasset, demum prouocat ad vindictam, iubet, orat eam attolere sese, norint omnes vindicem adesse. Brachiū haud dubium quin sit pro po- testate, qua improbi contra probos vtuntur. Et hæc precatio qualis illa, *Brachium. Quæ. pec. illi. & no. in.*

Telum frange manu, Phrygiæ predonis, & ipsam

Pronum sterne solo.

Secunda pars obscurior. Quæretur peccatum illius, & non inue-

HH

nietur. Dicitur enim in fonte, Quæres peccatum illius, & non inuenies. Hebræis interpretibus quibus ego assentior, est sensus: Ita peccatores, impij, diuum, hominumque contemptores deleantur, extinguantur, vt si eos requisieris, non sint vsquam. Sit eorum tanta profligatio, vt nemo eos amplius aspiciat, atque ita deleantur, aboleantur, vt non solum mortales, eos requirentes vbi sint, non inueniat, sed ne tu quidem, qui circumspicis omnia, nullus te locus latet. Quacunque sede requiras illos, cælo, terris, aëre, tartaro, non reperias penitus excisos, abominabiliter perditos. Sunt autem futura vice imperatiuorū, quod Hebræi, Græci que solent, Requiras, non inuenias. Est quoque post precationem, vaticinium. precatus fuerat, impiam manum frangeret, deleret: vaticinatur ita certè fore, requires non inuenies, ex omni luce repulso. Qua de causa subiicit:

Dominus regnabit in sæculum sæculi: peribitis gentes de terra illius.

QUONSVETVM Psalmis epiphonema, propositis sceleribus, & iniuriis, quæ sunt contra infantes, in terris, diuturnam impunitatem impiorum sapius questi, tum demum velut exauditi, interitum eorum vaticinantur, super eorum strage alacres exultant. Quantopere gloriam Dei, violentiis, rapinis, asperabilem, contemptibilem, de qua malè homines sentirent, fecissent, tantopere crescere, prædicari, celebrari, ex eorum interitu. Regnat igitur Deus, regnat, viget, habet imperium terrarum, dominatur rebus humanis. Potest, & vult, vindex esse flagitiorum. Nemo iudicij eius seueritatem quantumuis fortis, præpotens, effugiet. Huic soli gloria restabit, vt ait alius propheta: Viuit Dominus, quia mihi curuabitur omne genu, & omnis lingua confitebitur Dominum. Is erit verus, is æternus Imperator, licet nunc à peccatoribus contemnatur, in dedecus eius occidant, rapiant. In sæculum sæculi, melius & ad intelligendū facilius, In sæculum sæculum, in ætatem ætatem, tempus & tempus: nempe omne sæculum, omnem ætatem, ad omne tempus. Terra igitur, illius est ædificium, illius opus, hanc ipse fecit, hominibus repleuit. Prius palatium cõdidit, exin habitatorẽ induxit. Putas igitur sceleratos in hac domo diutius habituros? patieturne pater, Rex æquissimus, cui sunt odio peccata, flagitia, cædes, rapinæ, in palatio suo diutius habitare peccatores? Crede mihi, celeriter eos excinet, exturbabit. Illis extinctis, penitusque deletis, Deus regnabit in æternum. Solus ipse nominabitur. Vides igitur finem patientiæ, tarditatis, super qua nemo turbari debet. Hunc versum venustè reddidit Hieronymus, Dominus Rex sæculi, & æternitatis. Hebraicè melech olam, Rex mudi, aut Rex æui, Rex immortalitatis.

Desiderium pauperum exaudiuit Dominus: præparationem cordis eorum audiuit auris tua.

Ro exaudiuit, fons per secundam personam, exaudisti. Et præparationem cordis eorum: est: *תקין ליב* takin libam, parabis, stabiles cor eorum: demum attendet auris tua. Proclamat igitur audiras esse preces. Apertè denuntiat (vt hoc quoque clementiam eius ostendat) non eum rerum humanarum esse negligentem, auditam esse miserorum orationem. Miseris exauditis secutus est interitus scelestorum, eos calamitatibus afficientium. Vitam cum luctu, lachrymisque eos trahere cogentiū, pauperes, inopes exauditos, auxilio diuino subleuatos, hos interitu sempiterno deletos. Quod ergo dicit, Stabiles cor eorum, sonat, Confirmasti timentes, consolatus es pauidum, vacillansque eorum cor stabilisti: animos eorum confirmasti, quod non modò pollicitus es auxilium, causamque eorum tibi curæ futuram, sed id etiam re comprobasti, deletis illis, à quibus tot iniurias accepissent, in quos omnia exempla, cruciatūsque ederent. Tẽrque idem demonstrat, Desiderium, supplicationemque eorum perfecisti: confirmasti timentes, auribus tuis attentis, beneuolis audisti. Non est igitur præparationem cordis eorum audisti. Verbum Hebræum *קן* Canan, etsi plerunque transfertur à Septuaginta *προμηθεω*, præparare, & frequentius sonat stabilire, confirmare. Vt illud Esaia, Erit mons Domini præparatus in vertice montium. Melius: Fixus, stabilitus, impositus omnibus montibus.

Iudicare pupillo, & humili, vt non apponat vltra magnificare se homo super terra.

Iudicare

VUDICARE ad superiora refertur. Exaudisti inopes, miserorum causam suscepisti: Quid ita? nimirum vt iudicares, iudicium faceres pro pupillo, sententiã pro miseris aduersus rapaces, violentos, homicidas ferres: iudicium, seueritatemque tuam contemptores illi, immanesque belluæ, genus humanum vastantes, experirentur. Designat igitur letalem sententiam, pro pauperibus latam contra improbos. Humilem dixit, Hebraicè *דל* dak, pauperem, deiectum, attritum: is Græcè dicitur *πτωχός*, lingua Italica vsurpauit, vocans Tapinum, pauperem, mendicantem. Hunc Hieronymus dixit oppressum, respiciens significatum, quo designat, attritum, comminutum. Quod Latinus dixit, magnificare, Græcè *μαγαλαρχειν*, gloriari, insolescere, Hebraicè *ארוז* aroz, superbire, terribilem apparere. Idem à principio precabatur, ne sua lenitate perficeret, vt peccatores magis insolescerent: nunc ait ita Deum seueritatem suam ostendisse, vt finem iniuriarum, atque omnis insolentia coegerit eos facere. Posset autem iuxta linguam Hebraicam, esse sensus, ex verbo aroz, Non addar, non apponat gloriari homo super terra: aut secundum Rabi Salomonem, Non addat amplius exterrere, contere, affligere hominem de terra: vt verbum aroz, aut sit transitiuum, aut non transitiuum non variante sensu. Nomen hominis est hoc loco *אנוס* Enos, quod ferè semper in malam partem accipitur.

INSCRIPTIO PSALMI X.

Lamma *Zeach* ipsius David.

SIGNIFICATVR esse carmen victoriale. Victoria est contra peccatores, contra Gigantes, contra pietatem profanantes, nomen Dei impugnates: veluti si bellum Deorum contra Gigantes caneret. Canit Iouem contra superbos armã sumpsisse, pios defendisse, eodem atque superiores psalmos argumento. Est oda, aut hymnus in laudem Iouis, seruatoris, iudicis æqui, res humanas gubernantis, cælitusque respicientis, pœnam de contemptoribus suis de que iniustis suscipientis.

PSALMI X. EXPLANATIO.

IN Domino confido, quomodo dicitis animæ meæ, Transmigra in montem sicut passer?

VOD dixit, In Domino confido, est propriè in Hebraico idiomate, In Iouem confido, Iouem spero adiutorem, in Iouem spes omnis mea recumbit. Est enim Hebraicè Iehouach (neque enim vereor sapius monere) Ioues, vocalibus subductis. Ad inimicos loquitur, qui ei præsidium hoc diuinum auferrent. Ipsi autem inimici tantos sibi spiritus sumpserant, vt gloriarentur, iactarent suam potentiam, nihil sibi resistere posse: Hebræis in altissimos montes fugam capiendam esse, terribiles occurrentes, omnemque eorum aciem inclinandam, profligandamque sibi, minantes: neminem esse, qui ferre victis opem possit: vento se nimis, ac superbe. His opponit Dauid cæleste præsidium, spem cælestem. Miratur eos tantopere insolescere, vitulari, qui nesciant maius sibi paratum esse perfugium, fortissimas legiones auxilio venturas. Dicunt animæ eius, Ipsemet Dauid velut auicula exterrita fugiat. Est autem Hebraicè *צפור* zippor: id sonat quidem passerem, sed & omnes generatim auiculas, vt Græcum *αυθια*, nunc magis quadrat auicularum significatus, vt dicat, Transmigra in montem, vt fugere solet auicula, audito strepitu, syluis sese occultans. Quis igitur hic est, inquit, qui me iubet timere, paudentem, trepidantemque fugere? An mihi leue præsidium? an spes inanis?

Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum: parauerunt sagittas suas in pharetra, vt sagittent in obscuro rector corde.

Ro pharetra est *קנה* iether, non pharetra, sed neruus, siue chorda arcus, omnibus testibus. Chaldæus pro eo *נר* nima, nempe neruum. Hieronymus quoque pro pharetra, posuit neruum. Et Rabi Salomon verbo Italico interpretatus est chordam arcus. Rectè itaque dicitur eos parasse sagittam suam, super chorda, HH ij

Parauerunt. quæ fit ex neruis, inde neruis appellata. Parauerunt, melius Hebraicum, vt sæpe monui, *Sagittas.* **D** conenu, firmauerunt, fixerunt, stabilierunt. Et pro sagittas numero multo, est **חַיִּים** chizam, sagitta vnica, vt hinc noscas, chòrdam, seu neruum, non pharetram, quæ multis sagittis completur, designari. Manifesta est igitur tralatio de homicidis insidiantibus, latebras fouentibus, cui noceant expectantibus. Ab impijs vt est Hebraicè, parantur insidiæ, his noctèsq; dièsq; cor inquietum, impatiensq; est. Iustos, & pios, pro inimicis habent. Designat enim contrariæ religionis, ac factionis homines, qui delere pios semper parati essent, religionem veram Hebræorum euertere. Iustè eos appellauit reshaim, impios, eis autem aduersos, rectos corde. Inter hos moribus, vitaq; dissidentes, semper pugna, odium immortale. Obscurum dixerunt Septuaginta. *οιοστομυμν*, cum luna obscura est, cum filet, tempus insidijs oportunitum, sub luce maligna.

Quoniam quæ tu perfecisti, destruxerunt: iustus autem quid fecit?

Perfecisti. **V**Æ perfecisti, Græcè *καταφθισος*, rectè quidem perfecisti, sed Hebraicum variat. Est enim pro perfecisti, *חַשְׁתִּית* hashator, designat hæc vox vt Hebræi testatur fundamenta, à verbo *חָשַׁת* soth, posuit, fundauit. Eam vocè alia notiore declarans Auen Esra ponit *חַשְׁתִּית* iasod, fundamentum. Per tralationem hæc fundamenta interpretantur Hebræi, præcepta, legem. Ea de causa Hieronymus transtulit, leges dissipatæ sunt. Refertur igitur ad superiora consentaneè, Peccatores impij tetenderunt arcum, direxere aciem contra **E** pios, contra religionem, cuius fundamenta iam subruerunt, crebroq; arietis icu concussa sunt mota loco, euerfa. Ea de causa vocantur *καταφθισος*, *καταφθισος*. Omnis eorum sermo, omnis opinio, conatus, sudorq; omnis contra decus cælestis. Fundamenta igitur sunt præcepta, leges, totius pietatis nerui, fundamenta, quibus nititur religio. Græci quæ perfecisti interpretantur regnum Dauid, illi à Deo concessum. Sed quanquam non multum variat vocabulum Hebraicum, omnium concensu sonat fundamenta, præcepta, leges, quæ magis religioni, quàm regno conueniunt. Quanquæ etiam illud regnum, religionis erat præsidium. *Iustus quid fecit.* Quod subiicit, Iustus quid fecit: duplex sensus Auen Esræ, Euertistis, ait, pietatem, bellum contra Deum suscepistis: at Deus cuius in cælo sedes est, sumpfit scelerato ex sanguine pœnas. Non iustus hoc, sed Deus, cuius immensa potestas, fecit. Quid enim potuit iustus, rex pietatis protector, quid sine Deo, cõtra vestra agmina potuisset? At Rabi Salomon: Vos vos scelerati, vestra hæc omnis impietas. Nam iustus Dauid, quid fecit: Quid expectes aliud à iusto, nisi facta iustitiæ, & æquitatis: Vterque mihi sensus probatur.

Dominus in templo sancto suo, Dominus in cælo sedes eius.

Dominus in cælo. **D**I V I N A poësis, carminis ordo diuinus. In impios inuectus fuerat, vastitatem, stragemque, quam edunt in terris pios, veramque religionem persequentes proposuerat, superbiam eorum ostentarat, querebatũque eos legem Dei, mores institutaq; diuina vastare: nunc iuxta ritum subiicit, Ne dubites, ait, stat sua cuique dies, & ineuitabile tempus. Est, inquit, qui hæc cernat, tametsi regnum eius à terris recedit, at omnia tamen videt vtq; ait Rabi Salomon, Videt, scitque facta vestra, solum est illic celsissimũ, at oculi vos cernunt vsque in terram. Dat igitur Poëta diuinus epitheton, reliquis Poëtis vsitatum. Semper apud Homerũ, atque Hesiodum est, *ὀλύμπια δέματ' ἔχοντες*. Superi cælestia templa tenentes. Est & illud epitheton diuinum Græcis Poëtis celebre, *εὐρύπτερον*, Iupiter latissima cernens. Venustè igitur, & poëtica figura, regnum sedemq; Dei vocauit templum, quemadmodũ Græci Poëtæ dant illi domos cælestes. Et Aristoteles de mundo loquens, Cuius, inquit, suprema pars est, *οὐρανὸς τοῦ θεοῦ*, habitatio Dei. Quoniam autem locus ille sanctissimus, ab omni labe disunctissimus, vbi Deus ab animis beatissimis, à Dijs immortalibus colitur, & adoratur, rectè vocatur templum: declaransq; primum subiicit secundum, Dominus in cælo sedes eius. Hebraismus est. Quorsum enim referas nominariũ, Dominus? Dicendum Latine, Domini in cælo sedes: aut, Dominus in templo sancto suo, in cælo sedes eius. Sedes autem nunc est solum maiestatis eius, thronus regius.

Oculi eius in pauperem respiciunt: palpebræ eius interrogant filios hominum.

Non

NON est in fonte, pauperem, sed duntaxat respiciunt. Oculi, inquit, eius respiciunt. Est quidem in cælo thronus eius, ait, at inde despiciat omnia. Quod Poëta de eodem Ioue similiter canit, *Cum Iuppiter æthere summo*
Despicens mare velinolum, terrasque iacentes,
Littoræque & latè populos, sic vertice cæli
Constitit, & Libyæ defixit lumina regnum.

Quod autem ait, Palpebræ eius interrogant filios hominum, Sept. Dixerunt *ἐπερωταῖ*, probant, perpendunt, examinant. *ἰακωμοὶ ῥοῦν ἡατῖμ*, interrogant, cum id sit *ῥοῦν ἡατῖμ*, *ῥοῦν ἡατῖμ*. Et Hebraicum est *חַשְׁתִּית* ibechanu, probant, scrutantur. Hieronymus quoque transtulit, probant. Dicendum igitur, Oculi eius, indagant filios hominum, palpebræ, nimirum oculi, lumina, acies eius defixa est ad contemplandas res humanas. Hac de causa, vt dixi, vocatur à Poëtis *εὐρύπτερον*, longius cernens.

Dominus interrogat iustum, & impium. Qui diligit iniquitatem, odit animam suam.

RA T nunc quoque Latinus interpres. Nam Græcum *ἐπερωταῖ*, nunquam sonat, interrogat. Potius iuxta Hebraicum *חַשְׁתִּית* bacchan, seruat, examinat. Deus summus, inquit, non est quemadmodum lignei philosophi ferebant, otiosus, dormitans, res hominum negligens: imò scrutatur, exactè requirit, quid iustus, quid impius agat. Non latet cum si quid impiè, si quid iuste fiat in terris. Sciendũ lectionis Hebraicæ ordinẽ esse posse, qualem posuit Hieronymus, Dominus iustum probat, impium autem, & diligentem iniquitatem odit anima eius. Hoc Hebræis quoque placet exponentibus locum, Deus, inquit, probat, tentat iustum, quemadmodum tentauit Abraham, Iob, ipsum quoque primum hominũ Adam. Si patitur aduersa iustus, non est negligentia Dei, sed probatio, examinatio. Vt aurum (inquit Salomon) probatur in fornace ignis, sic iustus in fornace tẽtationis. Fit in aduersis tolerãdis fortior, melior, illustrior, prudentior. Quos amo, inquit, corrigo, & castigo. Et, Qui parcit virgæ, odit filium. Cum impijs secus sit, non probat, non amat eos Deus, non corrigit, non emendat vt filios, sed prorsus odit, execratur, detestatur, abiicit, aspernatur. Iusti tentatur, probatur: impij, & quos ad omne tẽpus peccare iuuat, odio habetur. Cognosce discrimen inter iustos, atque impios. Sæpe premunt iustos aduersa: ne putes hanc Dei negligentia, qui nesciat, aut sciens, & prudens cõtemnat: est probatio, examinatio, correctio vt meliores euadãt. Omnis (ait Augustinus) malus ideo viuunt, vt aut corrigatur, aut per eum bonus exerceatur. Exercentur igitur boni. Anima autem eius, animus, mens Dei maxima, luminosissima, rerum cunãtarum capacissima, impios odio habet. Non curat an emendentur, sunt enim incorrigibiles, inemendabiles: Tanquam deploratos, & perditos contemnit. Beneficium igitur, non sauities est tentari, vexari. Ordo itaque verus lectionis Hebraicæ est is, quem modo retulimus, consentientibus Hebræis.

Pluet super peccatores laqueos: ignis, & sulphur, & spiritus procellarum pars calicis eorum.

SUPER peccatores, Hebraicè, super reshaim, impios, vt respiciat Gigantes illos qui manibus magnis rescindere cælum conantur, aut qui posuerunt in cælum os suum, impios, blasphemos, contemptores. Contra hos, (vt canit Sibylla de supremo tempore) immittet cælestem ignem, & sulphuris amnes. Et quale Poëta noster sæpe cum sacris Poëtis congruens, (ab eis enim omnia penè sunt mutuati) de impijs eisdem,
Fulmine deiceli fundo volumatur in imo. Et,
Ipse pater media nimborum in nocte, corusca
Fulmina molitur dextra, quo maxima motu
Terra tremat: sugere fere.

Sciendum quòd Sept. transtulerunt *פַּחִים*, laqueos, vocem Hebraicam *פַּחִים* pachim, amphibolam esse, designantẽ aut laqueos, aut carbones, & prunas. Hoc postremũ nunc accedẽtib; Hebræorũ testimonijs melius ad sensum quadrat. Quid enim est pluere laqueos? mirumq; id etiam Hieronymũ posuisse. Rabi Salomon pachim per clariorem vocem quæ sonat omnino carbones, exponit *פַּחִים* pachamim, Carbones, prunas. Auen Esra dicit, fulmina illa ignea, aut saxa ignea, cum pluuia delabentia assimilare Poëtam carbonibus. Vocat igitur Psalmus carbones, aut ipsa fulmina, aut quoniam dicit Deum pluere super

HH iij

Spiritus
procel.

Calix.

Pars calicis

peccatores sulphur, concretos ex sulphure, ignitōsque lapides, quale par est cecidisse, cūm D
Sodoma cremata cælitus est, Lapides sulphureos, Carbones prunasq; sulphureas cōgestas,
congelatas. Has Poëta canit Deum immittere in impios. Vide genus supplicij. Et quod ait,
Spiritus procellarum: est Hebraicè, Et ventus tempestatum. Ventus tempestas, procella:
vnà, inquit, ruent in eos lapides sulphurei, ignis, ventus, tempestasq; & procella. Hæc erit
pars calicis eorum. Calix figuratè in sacris litteris vocatur gustatio, sensus, experimentum.
Bibere, haurire, gustare supplicia dicunt. Hæc, ait, bibent, haurient, experientur, gustabunt.
Calicem vexationum inuenies in sacris litteris. Et Christus amaritudinem, suppliciaque
sua vocauit calicem. Calicem quem dedit mihi pater, non vis vt bibam illum? Quod dixit,
pars calicis, pro Græco μέγας, parte, Hebraicū מנאθ menath, distributio, numeratio, summa.
Hæc ait summa est eorum, quæ gustabunt, experientur, sentire cogentur, carbones sul-
phurei, ignis, tempestas atra. Quibus omnes ferè calamitates continentur.

Quoniam iustus Dominus, & iustitiam dilexit: æquita-
tem vidit vultus eius.

Cho. 2. a.

μυστήριον
pos δίκην.
æquit.
vid. vul. e.

S O R D O diuinus Psalmorum, quos de diuina prouidentia, sacri Poëtæ cecinerunt.
Prius queruntur dormire prouidentiam, inculant illius tarditatem, proponunt
impiorum audaciam, contra bonos, & pios: demum affirmant hæc volente Deo, &
ad optimum finem dirigente fieri. Nam quos pro scelere eorum vlcisci velit, quo grauius
ex cōmutatione rerum doleant, solere diuturnius impunes dimittere. Et supplicium quod E
vbi peccassent exiguum fuisset, si differatur, grauitate, magnitudine fieri terribilius, exag-
geratis in eos cunctis suppliciis, quæ sulphure, & igni, sæuisque procellis à Poëta designan-
tur, vt nostri status secundos, & aduersos, procellas, ictūsque fortunæ memorant. Est igitur
iustus Dominus: diligit iustitiam, æquitatem. Huic comes it, vt ait Aristoteles, μισοκακίας
δίκην, iustitia sceleris inimica. Vultus eius videt æquitatem. Quemadmodū superius dixerat,
Oculi eius scrutantur, respiciunt filios hominū: res hominū respiciunt. Superius palpebræ,
nunc vultus. Vultus eius scrutatur, respicit æquitatem. Hic flectitur, hic desigit lumina.
Circumuagus obambulans, vbi quid iustè, pièque fieri videt, hic subsidet. Hoc spectaculo
pascuntur oculi eius, hoc respiciunt. Est aliā quoque in Hebraico lectio, æquitatem vident.
וַיִּבְטְחוּ פָנֵינוּ panemo, facies eorum: hanc sequitur Hieronymus. Sed Hebræis eruditoribus placet
magis, vt panemo, sit relatiuum ad Deum, non homines, quod exemplis quoq; probatur.

PSALMI XI. EXPLANATIO.

In finem.
Lamma-
zeach.
Pro oct.
Instrumenta
musica.

Rætulatio est, iuxta translationem Sept. In finem pro octaua, Psalmus David.
Hæc ad Hebraicum, quemadmodum sæpius monuimus, & clariora erunt, &
veriora. Pro in finem, lamnazeach, ad canendum carmen triumphale. Est, ait,
hoc quoque carmen victorale, est ἐπιθύραξ. Est exclamatio, qualis victoris exer-
citus. Secundum quoque pro octaua dicendum. Super octichordo. Proponitur genus F
carminis, & quibus organis musicis caneretur. An barbito, an cithara, an cymbalo, an
tubis, aut cornibus. Quæ omnia memorantur in Psalmis, vt, In decachordo, & psalterio
psallam tibi. Et, In cymbalis benefonantibus. &, Laudate eum in sono tubæ. Laudate in
psalterio, & cithara. Laudate eum in tympano, & choro: Laudate eum in chordis, & or-
gano. Laudate eum in cymbalis benefonantibus. Quo loco omnia ferè genera musices me-
morantur. Itaque titulus ferè dicit, quæ Psalmus præcipit. Ad laudandum cum octaua.
Psalmus quem nunc protuli, inuitat ad laudandum variis instrumentis. Hoc in exordiis
psalmi se facturos ostendunt, cūm prædicunt, Ad laudandum, triumphandum, cum octi-
chordo. Aliquis alius psalmus cum cithara, aut cum cymbalo, vel tympano, vt videbis in
principiis aliorum psalmorum. Hæc sunt longè clariora, & perceptu faciliora. Et in hac
sententia sunt Hebræi. Nam Chaldæus paraphrasticus declarans octauā, על כנורא דחמטא נמי
alkinora, detamna nime, Super cithara octo chordarum. Eadem refert Rabi Salomon.
Auen Esra quoque nominat musica instrumenta, quæ sub eo nomine designantur. Est psal-
mus in Iouem, iudicem eorum, quæ fiant in terris. Et quasi appellat eum psalmus velut no-
ster: O qui res hominumque dæmque
Æternus regis imperius, & fulmine terras.
implorat auxilium.

Canit omnia nutibus eius esse subiecta,

A

PSALMI XI. EXPLANATIO.

Aluum me fac domine, quoniam defecit sanctus, quo-
niam diminutæ sunt veritates, à filiis hominum.

DEFECIT sanctus, duplex sensus, aut ipse Dauid sanctus, pius, Dei cultor
defecit, fessus est tot incommodis, iam succumbit, labitur, vires, animus
que eum deficiunt. Quapropter tu fer opem, ad sis propitius, labenti por-
rige dextram. Aut iuxta Hebræos, omnia me mala circumstant. Defecerunt
me omnes. Vel, sanctus sentit cum hostibus. Omnium Israëuitarum
coiuit coniuratio, non improbos modò, sed probos quoque in societa-
tem ascuerunt. Etiam bonorum animos ab amicitia mea auerterunt. Tu
solus superes, ait. Quod ait, Diminutæ sunt veritates: in fonte vobis pasu, defecerunt, quasi eua-
nuerunt, Omnes, ait Rabi Salomon, mentiuntur contra me: vestigantque locos, in quibus
delitui, renuntiantque ipsi Saul. Ecce, Dauid, inquit, aufugit, latitat apud nos. Defecerunt
emunim, vt est Hebraicè, veritates, aut fideles, vt transtulit Hierony. Defecerunt
fideles. Sciendum, iuxta sermonem Hebraicum, & Auen Esra, sensum esse posse, De-
fecit sanctus, is Hebraicè est חסיד chasid, misericors, beneficus, Defecit qui beneficium præ-
staret. Non adest quisquam, qui mihi beneficium præstet. Quoniam diminutæ sunt ve-
ritates, sublatis sunt fideles, interfecti sunt, non sunt amplius super terra. Prior tamen sen-
sus probatur ex sequentibus.

Diminutæ
sunt.

Veritates.

Esra.

B

Vana locuti vnusquisque ad proximum suum, labia dolosa,
in corde, & corde locuti sunt.

VANA rectè sept. μάταια, quod Hebraicè נאשׁו faue, mendacium. Hierony. hoc tran-
tulit frustra: sed melius mendacium, quod Chaldæus expressit ponens pro eo שקר
sikra, mendacium. Queritur enim eos aliud ore loqui, aliud in corde celare. Cuius-
modi homines Homerus vsq; ad inferos fore sibi hostes dicit, pro proximo est רעהו rechu,
sonat quidem proximum, sed & amicum, queriturque eos loqui proximo suo falsa. Quod
dixit, labia dolosa: distinguendum est, ne iungas sequenti, Labia dolosa in corde: sed, labia
dolosa sunt eis. dolosa Hebraicè חלקות chalacoth, adulantia, dulcia, mollia: est eis os adulas.
Vox quidem amici, at subest in pectore scelus. In corde & corde locuti sunt. Hebræi rectè
mihi intepretari videntur. Duobus cordibus loquuntur, propterea duplicauit cor cor.
Sunt ei duo corda, os quod modo coram me dulcia fundebat, paulò post conuersum, fun-
dit acerba, atrocita, dira. Duplex animus, duplex mens eis, duo corda, due mentes, nunc pla-
cida, post inimica, atrox. Duobus cordibus, duobus animis loquuntur.

Vana.

Homerus.

Proximus.
Labia dolo-
sa.

In cor. cor
cor. locuti.
similes
Paphlago-
nia perdi-
cibus, iis e-
nim bina es-
se corda le-
gimus.

Disperdat dominus vniuersa labia dolosa, & linguam
magniloquam.

C

LABIA dolosa, quemadmodum dixi, חלקות chalacoth, adulantia, dulcia, mollia, pal-
pantia, propterea dolosa, fraudulenta. Disperdat, Hebraicè simile quid, יכרת iecarath,
interficiat, perdat, amoliatur, euertat: estque vel imperatiuum, vel futurum. Efferunt
enim Hebræi quemadmodū Græci imperatiua, futuris: Chaldæusque paraphrasticus ad-
iecit, Tollat Deus de mundo, vniuersa labia dolosa. Maxima imprecatio aduersus maxi-
mum scelus. Linguam magniloquam, Hebraicè, loquentem magna. Quæ sint porro hæc
magna, declarat inferius. Innuit igitur non tam insidiosos, mendacesque, quàm superbos,
arrogantes, minaces, crudeles, præfractos, inflatos. Linguaces, procaces, θεομυδοί, ων ούρα θύρα
hos item Græci dicunt μέγα πνεύμα magna spirantes, Et cælum territat armis, ventosa in lin-
gua, Det libertatem fandi, flatūsque remittat. De Turno Drances. At Turnus de Drance:
Larga quidem Drance semper tibi copia fandi.

Disperdati

Ling. ma-
gniloq.

Latinus larga, Hebræus, magna. Ille loquacitatem, noster superbiam, arrogantiam, info-
lentiam designat.

Qui dixerunt, Linguam nostram magnificabimus, labia
nostra à nobis sunt, quis noster dominus est?

HEBRAICE proprie, Cum lingua nostra inualescemus, corroborabimur lingua no-
stra, potentes, eximios nos faciet. Intendamus vocem, in hac omnis spes nostra. An

Ling. nos-
træ magni.

Mars. tibi maiors ventosa in lingua, latius, inflatusq; res predicantes, exaggerantes. Quale mon-
strum, quod insignis poeta describit:

Lab. nob. & nob. sunt. Quod ait, Labia nostra à nobis, Hebraicè, Labia nostra nobiscum sunt. Etiam Græcè, sed Latinus non rectè τὰ χείλη ἡμῶν παρ ἡμῶν. Labia nostra apud nos sunt. Est, inquit, nobiscum eloquentia: nos domini loquendi, possumus quæ volumus loqui. Habemus sermonem in potestate. Insignem igitur eorum superbiam, insolentiámque describit. Contumeliosos, intractabiles ostendit, genus infociabile.

Propter miseriam inopum, & gemitum pauperum, nunc exurgam dicit dominus.

Ponam in saluari, fiducialiter agam in eo.

Miseria. Pauperes. Inopes, sine ope. Ponam in saluti. Fiducialiter agam in eo. **I**TVS psalmorum proponentium prius rapinas, cædes violentiâque hominum super horum impunitate querentium, demum auxilium Dei, propensamque ad improbos vlciscendos voluntatem decantantium. Quod dixit, propter miseriam, Hebraicè miseria, מִשְׁחָה, rectè Hierony. quod Græca vox etiam demonstrat ἐν τῇ τρυφῇ, Propter afflictionem, vexationem. Pauperes dicit, ope destitutos, quemadmodum sæpe dixi, quos omnia deficiunt, nisi deus adsit propitiis. Itaque eisdem vocat inopes, & pauperes. Ecce igitur Deus non dormitat, non despicit, negligitque res hominum. Aduertendum quod in hoc versu quoque est, nō de sequenti, Ponam in saluari, fiducialiter agam in eo. Quod dixit, Ponam in saluari, est, ponam pauperes in salute, in loco tuto. Mirum enim cur Septuag. transferant σωτηριον, salutare, quod est σωτῆς ieshua, salus, incolumitas. Quod autem ait, Fiducialiter agam in eo, Græcum magis respondet ad Hebraicum, παρρησιασμοῦ, audacter loquar, iuxta Hebraicum מִי יִפְחֹחַ, infufflabit, superbe, arroganter loquetur. Non est igitur per primam personam, sed tertiam. Refertur iuxta Hebræos, ad eum qui seruatus sit, qui erit in tuto. Quem Deus ponet in loco tuto. Ego (inquit Deus) ponam eum in statione tutissima. Loquetur audacter contra hostes, nihil amplius trepidabit, nihil extimescet, fiduciæ, speique plenus. Possit iuxta Auen Esra, referri ad eundem ipsum Deum. Qui eum eripiet, ponet in arce securo, loquetur pro eo, aut loquetur ei ipsi, quem eripuit: promittet, promissa seruabit, implebit. Deus loquetur ei, & quæ fuerit locutus, adimplebit. Eoque subiicit:

Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum.

Castia. Ideo fidentum illi. Ob id non est illis fidentum. Igne examinatum. Probatum terre. Septuplū. **A**STA Hebraicè טְהוֹרוֹת tehoroth, pura, munda, casta. Quæ loquitur Deus, inquit, verissima sunt: castissima veritas. Et (vt inquit Rabi Salomon) penes eum est factus cultus adimplendi, quæ loquitur, quæ pollicetur. At eloquia hominum, non sunt munda, quoniam nequeunt fidem promissorum adimplere. Sic Auen Esra: Deus, ait, seruabit, eripiet innocentem è manibus eorum, qui linguis suis superba loquuntur. Quoniam fid ipse promittit, & quæ promittit, vera sunt omnia. Comparat deinde verba Dei argento puro, mundo, excolato, purgato. Quod dixit, igne examinatum, vnico verbo dicitur Hebraicè אֲרָפֹה araph, excolatum, examinatum, purgatum. Et quod dixit, probatum terræ, Hebraicè אֲרָפֹה araph, siue purgatum אֲרָפֹה אֲרָפֹה bealil, laarez. In vase terreo, in vase quo colatur argentum, quod Hebraicè vocatur alil, quod terræ subiicitur. Probatum, inquit, in vase, in terra. In vase, quo probantur, excolantur metalla, argentum, aurumque. Hoc sua lingua Chaldæus vocauit כּוֹר cora. Quamquam est etiam Hebraicum nomen כּוֹר cor, fornax, focus, vt dicat, Purgatum in fornace, in terra, ex fornace, siue vase in terram defluens. Aut iuxta sensum aliorum, probatū in vase, ipsi terræ, omnibus hominibus, vniuersæ terræ probatum. Sed superiora meliora. Chaldæus enim etiam dixit, probatum in vase super terra, vt ostendat ritum excolantium metalla. Quod dixit, septuplum, Chaldæus idem expressit, ad Hebraicum, septem vicibus, septies repurgatū. Sensus omnis igitur, dicta Dei, promissa Dei, sunt pura, munda, fidelia, nihil fraudulentum, falsum, simulatum, adulterinumque habentia. Implentur, veniunt ad exitum. Fidelia, inquam, & integra, vt argentum septies excolato, repurgatumque in vase fictili, terreo, in terra.

Tu domine seruabis nos, & custodies nos à generatione hac in æternum.

SERVABIS

SERVABIS nos, vt Græcè ἀφραδίξαις ἡμᾶς, secus Hebraicè תִּשְׁמְרֵם tismerem, custodies, seruabis ea, Tu domine custodies, seruabisque illa ipsa eloquia: implebis, aut repones promissa illa tua. Habes parata, reposita, miseris, ac pauperrimis, vt ait Rabi Salomon. Repones, conseruabis eloquia, ac promissa his quos nunc sceleratim persequuntur. Hæc lectio est quoque apud Chaldæum תִּשְׁמְרֵם tinterinum, Conseruabis ea iustis. Auen Esra quoque ait, Seruabis ea. par est referri ad eloquia Dei. Quod verò sequitur, Seruabis nos à generatione hac in æternum: rectè hoc subiicit, Deus conseruat, habet reposita iustis promissa. Propterea orat, vt interea ab omni calamitate subducantur, à generatione hac, ab hoc seculo scelerato, ab hac ætate flagitiosa: serues, custodias, vt promissa tua, quæ parasti, consequamur. Expressit etiam hoc Chaldæus, Serues nos ab hac generatione mala. Custodi inopes, & pauperes ab his, qui superba, magna, inflata loquuntur, quibus sunt labia dolosa, duplices animi. Hæc ætas, hoc sæculum pessimum nunc est. Magna nunc linguarum, gladiatorumque impunitas. Quapropter nos tuere, foue, amplectere, defende, ab hac hominum prauitate, à præsentī superbia, vt ea, quæ seruasti nobis, consequamur. Aut quoniam seruasti, reposuisti bona quædam, quandam incognitam, orationemque inexplicabilem felicitatem, propterea custodi, conserua nos ad hæc bona.

In circuitu impij ambulat: secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum.

ANTA est impunitas, tantus numerus malorum hac ætate scelerata, vt quoquod te vertas, in eos offendas. Et vt diuus Petrus de diabolo, Circuit quærens quem deuoret. Et Satan apud diuum Iob, Circuitui terras, & perambulauit eas. sic psalmus, impios ministros eius ait omnem angulum euoluere, vbique vagari, nusquam non præsto esse vt rapiant, interficiant. O tempora! O mores! inquit: iustitia terris excessit, vis, audacia nunc triumphant, nusquam tuta fides, nihil intactum crudelitas relinquit. Impietas, arrogantia, fraudumque omne genus dominantur. Quod autem dixit, Secundum altitudinem tuam multiplicasti filios hominum, secus est in fonte, כִּי מַיִם יִלְכֹּת כֶּרֶם zulluth libne adam. Verba ambigua, eaque multarum sententiarum. Rum nonnulli accipiunt (vt passim significat) multitudinem, altitudinem. Secunda vox, zulluth, ducitur à zalal, despiceret, contemnere. Iuxta has significationes, Rabi Salomon, & Auen Esra sic interpretantur: Zaluth, inquit, est despectus, contemptus. atque dicit psalmus, Secundum altitudinem, qua Deus exaltauit me, promouitque in Regem, est despectus filiorum hominum, quia videlicet inuidet, exeduntur, incenduntur inuidia, atque hi sunt, qui in circuitu ambulat. Propter inuidiam (inquit Rabi Salomon) quod oculus eorum liuidus est, cum me videant ex rure, pectoribusque pascendis assumptum in Regem, ex humili loco ad maximam dignitatem prouectum. Euectus est, inquit, vir despicibilis, vt illi iudicabant. Est alia interpretatio, quoniam zalal, sonat etiam deuorare, deglutire. Et rum, putant esse mutatis litteris, quod sæpe fit, qui dicitur רֶמֶם rem, nimirum rhinoceros: In circuitu impij obambulatur, rhinoceros deuorare filios hominum. Hæc interpretatio quoque Chaldæi est, sed pro rhinocero ponit אֲלֻכָּה aluca, sanguifugam. Interpretaturque, In circuitu impij ambulat, sicut sanguifuga, אֲלֻכָּה רֶמֶם רֶמֶם quæ fugit sanguinem humanum. Hæc interpretatio fortasse verior, & ad totum psalmum aptior. Sæpe enim in his carminibus, sanguinarij, crudeles, leonibus, tauris rhinocerotibusque cōparantur. Hieronymus in suo psalterio ex Hebraica veritate iuxta primum sensum reddidit, Cum exaltati fuerint vilissimi filiorum hominum. Sed hunc sensum melius ex Hebraico intelliges, si referatur in Dauid.

PSALMI XII. EXPLANATIO.

IN VI c psalmo consuetus titulus est præfixus Lamnaz each, ad triumphandum, canendum validè, alacriter: tum dicitur esse psalmus Dauid. Oratio est ad summū Iouem, quem in principio appellat: orans quale in suis psalmis, quos hymnos vocat, Homerus in psalmo in Iouem,

Ἰλίου εὐρύοπα κρονίδη κλύδιστε μέγιστε.

Sus placidus qui cuncta vides, venerande supreme.

Implorat eius auxilium, cupit præsentem esse calamitatibus, quibus est circumuentus. Nisi quid auxilium ab eo sit, futurum vt hostes eo superato trophæum statuunt, exultent, in omnes partes nuntios victoriæ dimittant, insolenter gloriâtes. Hoc autem futurum si diu-

tius cunctetur, expectet, conuiuat, oscitantérque negligat. Itaque primam vocem quam D tulit, increpatio est diuinæ tarditatis, qui sciens, & prudens, pios vexari finat, impios, parta victoria, lætari, triumphóque agere, omnia suis viribus tribuentes, nihil sibi resistere posse iactantes. Vbi igitur orationem habuisset, velut propheta, certúsque preces suas exauditas, redit ad alacritatem, sibi salutem, liberationem promittit.

Vsquequò Domine obliuisceris mei in finem? vsquequò auertis faciem tuam à me?

In finem.

NFINEM, fons, נַחַשׁ nezach, perpetuò. Et pro eo Chaldeus, נַחַשׁ לְעוֹלָם in secula. Cur perpetuò mei obliuisceris? cur perpetuò immemor es nostri? Nunquàmne leuari obsidione fines?

O pater, ò hominum, Diuumque æterna potestas.

Namque aliud quid sit, quod iam implorare queamus,

Nisi (aiunt Hebræi) tuleris celeriter opem, in eam suspicionem cadam, te res hominú negligere, & velut hominè obliuione capi. Hocq; multi mortales crediderunt. Et super cardines, in quiunt, cæli ambulat, vltra flàmantia mœnia mundi.

Deum nec habere, nec faceßere cuiquam negotium. Opus non indiga nostræ, maiestas eius.

Talia mortales sepe suspicati sunt.

Auert. fa.

Auertis faciem] Resoluit figuram qua Hebraicè dicitur eodem sensu, abscondis faciem. E

Faciem autem dixit abscondi, ab humanis sumpta figura, quas, aut odio habemus, aut contemnimus, ab his oculos auertimus, siue non valentes aspiciere, odio abducente, siue contemnentes. Ac quos diligimus, libenter item, sepiúsque respicimus. Multò grauius est, cum principes faciem abscondunt, cum interdunt, ne in conspectum eorum veniamus, aut ipsi vltro sese cælant. Hæc per translationem Deo tribuit Vates, datis Deo, moribus terrestrium principum. Qua figura in contrarium Latinus designans lætitiã, voluntatémque benefaciendi, de suo Ioue cecinit,

Olli subridens hominum sator atque Deorum,

Vultu quo cælum, tempestatéque serenat.

Vsquequò ponam consilium in anima mea, dolorem in corde meo per diem?

Vsquequò exaltabitur inimicus meus super me?

Vsquequo. Ponam con silia.

VATER inculcat vsquequò. Ponam consilium in anima, est sollicitari timore, cura, pauore. Ingeminant curæ, dictæ, quòd cor vrant, Græcè μελεδδones, quòd pascantur, vorentq; membra. Consilium acerbum, pauoris plenum, Curam atrocem, curarum fluctuat æstu. Quandiu, inquit, sollicitabor? quem ad finem ex cruciabor? Et curæ tristes animum obsidebunt? Vltices posuere cubilia curæ. Declarat secundo, quòd cõsilium sentiat,

Dol. in cor. in p. d.

dolorè in corde meo per diem. Ecce cõsilium. Instantibus vndiq; malis, imminentibus hostibus à tergo, metus animum ex cruciat. Et quemadmodú Græci explanant, Noui, inquit, ò Deus, vis me velut certaminis spectator, præmiorúmque distributor, multis sudoribus profusis, victorem nobilius ostendere. At hi qui mecum sunt, arbitrantur me à te derelictum. Docere enim prophetam, non quasi seipsum consolantem, sed nos monentem, vt si supplicantes interdú non exaudimur, ne ob eam causam animo deficiamus, appellaséque auxilij diuini, tarditatem, obliuionem. Est autem de præsentis versu. Exaltabitur inimicus meus super me. Superior hostis insolecet, gloriabitur, inuolabit. Hoc fit cunctante Deo, fiunt inimici nostri insolentiores.

Exalt. inimi. meus. Insiliet, ac rapier.

Respice, & exaudi me Domine Deus meus. Illumina oculos meos, ne quando obdormiam in morte.

Respice. Aquilo qui ex ho- reas, ab asti- na, seu sal- stituali o- riciis parte venit. Illumina oculos.

ENVS TE dixerunt Septuag. ἑπιελενον, respice, quòd Hebraicè תבטא tabbita, conuertere, flectere. Vultum abscondisti superius dicebat, nunc precatur, ostenda t, vultum, inquam, quo cælum, tempestatéque serenat. Si modo respexerit, omnis auolabit tempestas, lætitia, alacritásque redibit. Omnis in illo vultu serenitas, insatiabilis que voluptas. Vt Aquilo toto cælo fugat nubes, vt locus vbi consistant non superfit: sic vultus ille diuinus omnes mœrores dissipat. Itaque infert, Illumina oculos meos, congruè quidem.

Exerente

A Exerente eo vultum, diuinóque oculos terris ostendete, maxima, vniuersalísque alacritas diffunditur, impletur omnia lumine immenso, vtique, & oculis prophetæ à tãto splendore illuminandis. Illumina igitur oculos, est, splendore, & claritate diuina comple, ostende in eis oculos lucem vultus tui: offunde eos claritate tua, offer suauissimam illam oculis meis lucem, qualem Apostoli viderút in monte: visa, ineffabili gaudio repleti sunt, vt ibi pereniter esse cuperent, omniú obliuiscerentur, multò magis, quàm si loton comedissent. Hanc quæso videant oculi mei, impleantur ea. Quod ait, Dormiam in morte: differitur ab Hebræis appositè, somnum letiferum, mortalem designare.

Apud Eras. Dormiã in mort.

Olli dura quies oculis, & ferreus vrger somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.

Eiusmodi somnum Vates precatur à se repelli. Splendore illo diuino fugari somnum letiferum, ferreum. Homerus simili quadã figura, fratrem Mortis, somnum appellat, κατ' ἄρτην γαυάτοιο. Mors igitur, omnis mœror, & calamitas discedent, adueniente Deo, claritatémq; sui vultus ostendente. Atque hic tres Poëtica figuræ venustæ: quòd vultus Deo tribuitur, quòd huic vultui claritas, quòd mors somnus appellatur. Et aut dulcedinem diuinæ claritatis, mœrorisq; discessum postulat, aut precatur illuminari ne peccet, ne labatur.

Somnus, sc. mortis.

Ne quando dicat inimicus meus, Præualui aduersus eum.

Qui tribulant me exultabunt, si motus fuero.

Præterquam quòd miserum est vinci, ipsa quoque victoriam insolentia, calamitatem, doloremq; auget victis. Qualem meruit Pallanta remitto. Vbi nunc Maxentius illa, Effera vis animi? Tunc ille, Hostis amare, quid increpitas? Hanc igitur hostium lætitiã cupit, orat non diutinã esse. Declarat triumphos in castris hostiú futuros, si loco cesserit. Qui tribulat me Hebraicè זָרַאי zarai, vexatores mei, inimici prementes. Exultabunt, effrentur lætitiã, carmen triúphale concinent. Si motus fuero, Hebraicè עָמַמְ עָמַמְ emmot, Si lapsus fuero, si quatiar, sedibus securis excutiar, si regno pulsus. Hæc Græci referunt ad animos. Si me viderit inimicus in scelus mortiferú prolapsus, verè exultabit, quòd casus noster addit ei lætitiã. Exultabunt ergo, exiliét, irridebút, cecidisse, qui se in sempiternú securú iactabat.

Inimici.

Ego autem in misericordia tua speraui: exultabit cor meum in salutari tuo. Cantabo domino, qui bona tribuit mihi.

Vare non extimescat, neue animis deficiat, ostendit magnã se spem habere in misericordia Dei. Hanc sibi Spiritus, animosq; & alacritatem restituere: hanc vnã sibi salutis viam apertam esse. Tribuit cordi exultationem, alibi quoque alacritatem, reliquóque affectus, quemadmodum Homerus qui pauorem dat cordi, καρδία τε ἐλάφοιο, cor cerui, dicens habere timidos. Et ille ad suum cor loquebatur impendente leto,

Spes. Cor. Est enim ceruo, cor maximum.

Τέτραχι δὴ καρδίη, καὶ κούτερον ἄλλο πόν' ἔτλης.

Cor patere hanc cladem, grauius nam sepe tulisti. Est crebrum apud eum φίλον χῆρ', amicum cor, charum cor. Ita nunc Vates facer, exultare cor in salute à Deo afferenda. Pro σωτήριον, vt sepe monui, est clarius in fonte ἰησῦ Iesua, salute, I E S V, Seruatore. Salutare non est dicendum: Sic, Quia viderunt oculi mei salutare tuum: potius, salutem, aut I E S V M tuum. Et, Notum fecit Dominus salutare suum, Salutem suã, aut seruatorem, siue I E S V M suum. Igitur velut iam parta victoria, decantat in fine carminis ἑπιελενον, iam sibi redditam alacritatem, salutem, felicitatè vaticinatur. Cæterum superuacaneo additur apud Græcos, & Latinos,

Salutare. Luc. 2.

Et psallam nomini domini altissimi.

INSCRIPTIO PSALMI XIII.

In finem Psalmus David.

ANc inscriptionem Chaldeus more paraphrastæ declarans, Ad laudandum in Spiritu prophetiæ per David: ostendit hic abstrusa rerum futurarum mysteria decantari. Quãdam liberationem victoriãque ex inimicis. Ac Rabi Salomon duos ait Psalmos edidisse David super impiis principibus: alterum super Nabuchodonosor, alterú super Titum, qui vterq; templum Dei euertierint. Nunc esse super Nabuchodonosor, hoc auguratur, quoniam Rex ille præ ceteris barbarica insolentia insignis, pro Deo haberi, coli vt Deus voluit. Simul reditú in patrias terras canit Psalmus, quòd de

Babylonica captiuitate quadrat: idque Chaldaeus paraphraſtes ſenſit. Quidam Græcorum D referunt dictum contra Senacherib Regem Aſſyriorum, qui cōtra verum Deum ſub Ezechia locutus eſſet. Sed quoniam nō fuit eo tempore populi captiuitas, cuius meminit Pſalmus, reicitur à Nicolao. Præter hanc ſententiã, poteſt Pſalmus eſſe vniuerſalis philoſophia, de abſolv. de impiis blaſphemis, omnique illa præteritorum temporū generis humani colluuię, omni ferè mundo ſimulacra, aut cæleſtia lumina Chaldaeos imitata, colente: tum mortalibus neſcio quibus, qui ſibi ſapietiæ titulos tribuebant, abſurdas de Deo opiniones proponentibus. In hos inuehitur, ſtultorum eſſe, nō ſapientum negare Deum verū. Habere ſapientes, irrefragabiles rationes, quibus Deum ſentiãt, & ſciant, has, ſtultos videre non poſſe.

Dei ſcire.

PSALMI XIII. EXPLANATIO.

Dixit inſipiens in corde ſuo, Non eſt Deus. Corrupti ſunt, & abominabiles facti ſunt in ſtudiis ſuis, non eſt qui faciat bonum.

Cor.

Inſipiens.

SAPENS admonitum, Hebraicam linguam cordi tribuere locutionem: cor autem eſſe pro mente, animoque. Dixit in animo ſuo, cogitauit, perſuaſit ſibi: hæc ſecum, Mene incepto deſiſtere victam? ita inſipiens, hæc ſecum. Inſipiens, Latinus ad Græcam vocem ἀφρων, demens, Hebraicè נָבָל nabal, demens, ingratus. Latius etiam Chaldaeus expreſſit, paucis additis, quid ſibi velit, Non eſt Deus, non eſt ſultana, principatus, poteſtas Dei ſuper terra: ea ſcilicet, quæ ſuperius ſæpe queſtus fuerat: Dixit enim in corde ſuo, Oblitus eſt Deus. Et, Vſquequod peccatores Domine gloriabuntur? Poſuerunt in cælum os ſuum. Itaque nomine ſtultorum, vel inſipientium, comprehenduntur non modò, qui ſentiunt cum Diagora, & Protagora, quorum alter nullum eſſe Deum, alter an eſſet dubitare ſe dixit: ſed etiam Lucretiani impij quidam philoſophi, qui poteſtatem eius præſcripſerunt vſque ad globum Lunæ, terras minimè attingentem, noſtrarum rerum nihil videntem. Hos præcipue Pſalmus designat. Longè enim paucos inuenias, quibus non ſit perſuaſum, eſſe numen aliquod adorandum. At bene multi mortales, quoniam vix quæ ſunt antè oculos credimus, apprehendimus, opinantur eum apud nos nuſquam eſſe, nec rebus humanis, nec bonorum, malorumque factis intereſſe.

Ipsa ſuis pollens opibus, nihil indiga noſtri.

Hoc autem opinantur, aut quòd paulò ſecretiora propter oculorum obtuſam aciem, non cernunt, aut quoniam effrænatis cupiditatibus efferuntur, ne quis metus eos abſterreat, neminem eſſe prædicant, cuius interſit poenas delictorum repoſcere. Libenter autem creduntur quæ volumus. Hæc opinio quamcunque habeat originem, ſons eſt reliquorum malorum, propterea ſubiicit, Corrupti ſunt. Hæc ſciens Latinus philoſophus (iure enim profanis collatis, ſacros autores illuſtrare, atque aperire quid loquuntur, queas) Sunt, ait, philoſophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere cenſerent humanarum rerum procurationem, Deos. Quorum ſi vera eſt ſententiã, quæ poteſt eſſe pietas, quæ ſanctitas, quæ religio? Quibus ſublatis, perturbatio vitæ ſequitur, & magna confuſio: atque haud ſcio, inquit, an pietate ſublata, fides etiam, & ſocietas humani generis, & vna excellentiſſima virtus iuſtitia tollatur. Hæc ait philoſophus ille. Iure igitur noſter ſciens hunc omnis eſſe ſceleris fontem, atque inde totius vitæ confuſionem, fidei, ſocietatiſque humani generis, atque iuſtitie euerſionem ſequi, ſubiicit poſt nefariam eorum ſententiã, Corrupti ſunt, & abominabiles facti ſunt in ſtudiis ſuis. Quod Hebraicè eodem ſenſu, ordine alio dicitur: & vt Chaldaeus expreſſit, Corruerunt, abominabilia fecerunt opera ſua, quidquid agunt, abominabile, nefarium eſt. Sublato enim illo fræno timoris Dei, præſentis, ac cernentis omnia, multò magis quàm equi, omnèſque beſtiæ, homines efferuntur, exultant, in omnes errores, proclinati, delabuntur. Propterea non eſt ex eis quiſquam, qui bene, ac laudatè agat. Ipſe igitur, quaſi de cælo aduerſus impiam hanc turbam miſſus teſtis, eorum ſententiæ contradicens, oſtendensque Deum ſecus quàm illi prædicent, videre, ac ſcire cuncta, ſubiicit:

Nō eſt, qui faciat bonum.

Dominus de cælo proſpexit ſuper filios hominum, vt videat, ſi eſt intelligens, aut requirens Deum.

AVDIS

AVDIS contrarium quàm paulò antè teſtimonium. Stultus, vt Lucretius, Non eſt Deus: & ſi eſt, neſcit noſtra, regnans vltra flammantia moenia mundi. At ſapiens, diuinitusque afflatus, Imo eſt Deus, & regnat quidè in cælo, remotiſſimis à terra locis, ac inde (quod ei facillimè eſt) proſpicit omnia, cernit, ſi quos iuſtitia, fides, pietas deleſtet. quanquam horum numerus perexiguus eſt. Hoc priſca theologia, quoniam exordio cæli propinquior omnia diuina, melius quàm poſteritas cernebat, vbiq; decantat, vt Homerus;

Ζεύς δ' αὐτὸς νέμει ὄλβον δόλιμπος ἀνθρώποισι,
Ἐδλοῖς γὰρ κακοῖς, ὅππῃτος ἐθέλων εἰλάσσει. Et,
-Πρὸς γὰρ διὸς εἶσιν ἅπαντες
Ἐάνοιτε πλοῦχοιτε δδοῖς δ' ὀλίγητε φιλῆτε.
Iuppiter ipſe bonum tribuit mortalibus omne,
Vt libuit, mittens cuiicumque boniſque maliſque,
Ab Ioue ſunt omnes homines, peregrinus in ὅππῃque.
Munerãque exigua, aut grata.

Ex Deo, omnia.

Sic quidem ſapientes loquebantur, oppoſiti veſaniæ improborum. Duplici autem ſenſu potuit dici Deum requirere, an ſit ſapiens quiſquam. Reſpicere, bonos in primis, ac ſapientes. Hos attentè requirere, & velut hominem, velut amantem diligenter, indagare, vt eos diligit, amplectatur, tueatur, vt ſibi charos, gratosque, quemadmodum conſitetur Ariſtoteles, eundem eſſe ſapientiſſimum, beatiſſimum, atq; θεοφιλέστατον, Deo chariſſimum, cuius eſt Deis amantiſſimus. Eiuſmodi requirere Deum, an inueniantur in terris. Alterum ſenſum quem Græci adhibent, requirere velut prouidentem, gubernantem, vt curet laborantes, opem eius implorantes, parte alia quemadmodum de peccatis Sodomæ ſcribitur: Clamor Sodomorum venit coram me, deſcendam, & videbo. Vt reſpiciat velut iudex ſeuerus, boniſque à malis iudicio ſuo ſeparatis, vnicuique congrua tribuat. Cernis item hoc loco, eundem eſſe intelligentem, atque Deum requirentem, iuxta veterum ſententiã, qui diſſinierunt ſimul pietatem, ac ſapientiam conſiſtere, nomine duntaxat diſferentes. Eſſe ſapientiam, ipſam pietatem. Qui dicit ſapientem, dicere eſſe pium, dicere cognoscentem Dei, finemque totius philoſophiæ, cognitionem Dei, nempe ſapientiam: Philoſophiam autem eſſe rerum cauſas requirere, vt his repertis ſuprema cauſa cognoscat. Huius autem cognitionis fruſtrum, eſſe amorem, cultumque Dei, nimirum pietatem. Itaque eundem eſſe intelligentem, ſapientemque, ac Deum requirentem, quòd is verè philoſophatur, qui Deum quærit. Et is verè philoſophus, aut non quidem amans; ſed poſſeſſor ſapientiæ, qui Deum reperit, cognouit, cognitum amaui. Hanc eſſe ſapientiam, hanc pietatem. Hoc Deum in terris exactè requirere. Sed vt Sodomæ non ſunt decem iuſti reperti, propter quos reliquæ ciuitati Deus parceret, ſic pſalmus exclamat:

Intelligentem require Deum.

Sapientia Philoſophia Pietas.

Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt, non eſt qui faciat bonum, non eſt vſque ad vnum.

DECLINAVERUNT, ſubaudi Auen Eſra, de via recta: propterea Chaldaeus, Declinauerunt retroſum, videlicet in contrarium, verſis animis, euerſa ratione, velut cæci, duce, & ratione carentes: perinde ſi flumina vertere retro cerneret, Xanthe retro propera. Dicitur de mortalibus cum viuunt animis auerſis, amiſſa ſapientia, enormiter, ſtupendè, deprauatè: velut ſi arbores nō amplius in cælum mitterent ramos, ſed vel deorſum, vel in dexteram, ſiniſtramque. Hebræi cōtendunt hoc præcipue dictum de idololatriſ ſuorum temporum, propterea quòd de plebe ſua, quam deuorèt, ſermo ſit inferius. Quos propheta tantis erroribus detineri videntes, & in vna re, quæ ſumma rerum humanarum eſt, peccare, iure deplorabant eorum deprauatum, ac penè monſtroſum iudicium, præpoſteramque vitæ rationem. Nec habebant amplius, quod contemptibilis dicerent, quàm ἠνεπίθοσαν, inutiles facti ſunt, aut quod eſt Hebraicè נָלַח neclachu, fuerunt, corrupti ſunt, contabuerunt, contaminati, execrabiles facti. Obſeruaturque à Græcis, quòd declinaſſent, à rectoque itinere excidiſſent, quòd corrupti eſſent, indicari natura factos fuiſſe rectos, ipſos naturam, imaginemque ſuam corrupiſſe. Hierony. verbum neclachu, tranſtulit conglutinati ſint. Non video quo ſenſu, & quam ob cauſam. Obſeruare operæpretium eſt in exemplaribus Latinorum redundare tres verſus adiectos huc, & tralatos ex alio Pſalmo, quos in hoc Pſalmo neque apud Hebræos, neque Hieronymum, neque etiam Græcos reperies. Obeliſco eos confodias.

Declina.

Inutil. facti ſunt.

Nonne cognoscent omnes, qui operantur iniquitatem, qui deuorant plebem meam, sicut escam panis, dominum non inuocauerunt.

Cognoscent. **C**OGNOSCENT Hebraicè *יָדְעוּ* iadeu, cognouerunt. Admirationem esse Hebræus Auen Estra testatur, Nonne cognoscent, non respicient, atcolent oculos? Non cognouerunt, non viderunt, non suas vires hoc fecisse, sed facultatem eis Deum dedisse. Scelerati, execrabilesque illi, qui perpetrant facinora, flagitiis insueti, velutque lupi rapaces, in bonos, piósque, impetum facientes: nonne scire debuerunt à Deo, nò suis viribus euenisse, vt prosternerent populum Dei, vorarent, consumerent, factum hoc diuina prouidentia, nò viribus humanis? Ostendensque eorum impietatem, animosque alienos à Deo, subiicit, Deum non inuocauerunt. Hoc Chaldæus expediens, Deum non benedixerunt. Victoriis potiti, profligata, captiuáque abducta plebe Dei, non benedixerunt Deum, non gratias egerunt, sed omnia audaciæ suæ, viribusque tribuerunt. Mutata est persona, vt videmus, cum superius, psalmus sit locutus, nunc ipse Deus, qui plebem suam nominet. Quamquam Græci putant posse Dauid esse, qui plebem suam nominet, quam Babylonij, Assyriique vorent, absumant, inflatus sese iactantes.

Illic trepidauerunt timore, vbi non erat timor: quoniam dominus in generatione iusta est.

Vbi nò erat timor. **V**bi non erat timor. Itaque nec in Hebraico, neque in editione Hieronymi habetur: *Et non timor inuocauerunt.* Non eis formidinem, pauoremque intenter, propterea quòd nò inuocauerunt Deum, quòd sibi tantos spiritus sumperant vt à se ipsis profectam non à Deo victoriam contra Hebræos prædicarent. Fregit Deus eorum audaciam, & his, qui prius fortes, in trepidisque viderentur, superuenit pavor immanis, calamitatibus acerbis illatis, exploratamque habuerunt, Deum auxilium ferre suis, præsentemque esse si quando vexantur, expectantem vt his veluti flagellis excitati redeant ad sanitatem. At si hostes, quod Deus causa suorum corrigendorum fecit, sua fortitudine factum gloriantur, non sinet Deus hanc eorum inanem iactationem esse diuturnam, conuersaque fortuna, fortia pectora suis, rerum secundos euentus cõcedet: hostes autem pauore perculsos, fuga, atque ignominia contemptibiles efficiet. Est enim Deus in generatione ista, est protector bonorum, adest rebus iustorum, nò procul absistit. Rabi Salomon hunc pauorem hostium interpretatur, cù filius regis Nabuchodonosor, qui captiuos egit Hebræos, luit pœnas sceleris paterni ablato ei regno. Posset esse vniuersalis prædictio, contra idololatrias omnes infestos Hebræis ea tempestate, cum soli omnium gentium Hebræi verum Deum colerent.

Consilium inopis confudistis, quoniam dominus spes eius est.

Confudistis. **C**ONFUDISTIS, Græcè *καταχυβώσατε*, vituperastis. Hoc sensu dictum Hebræi, & Chaldæus testantur: Quam spem in Deo habuisset inops, miserque, vos propter incredibilem superbiam, vituperastis: inanem spem illam, vanamque, & fallacem prædicastis: Consilium illud suum, quo confugere ad Deum, & in eo se tutum fore miser sperabat, vos irrisistis. Est & is sensus, quoniam Hebraicè est per futurum *תַּבִּישׁוּ* tabishu, vituperabitis, vel erubescitis. Noritis, inquit, vos d quicunque vestris freti viribus, in bonos insultatis, consilium pauperum, quo optimè consuluerunt, erubescetis, erit vobis illud consilium ignominia, dedecori. Irridebatis illud consilium, sed vestra demum erit dementia, consilium illud sapientissimum cõprobabitur, plenum prudentia, vestrum stultissimum. Coarquet illud consilium vestram stultitiam, falsamque persuasionem, atque irrisionem ostendet. Est igitur sensus: Ob cõsiliu inopis erubescetis. Prior magis Hebræis probatur, vt dicat, Propter summam cæcitatem, demerentiam, consilium inopis, spem in Deo habentis, improbastis. Dicitur autem Græcè, *ὁ δὲ κύριος ἐλπὶς αὐτῶν* At Deus, spes illius est. Quamquam Hebraicè est, vt Latine, pro spe, in Hebraico *מַחֲשֵׁהוּ* machehehu, refugium eius.

Quis dabit ex Sion salutare Israël? cum conuerterit dominus captiuitatem plebis suæ, exultauit Iacob, & lætabitur Israël.

VEMADMODVM spem inopis Deum summum esse, non fictitios illos Deos dicitur: nunc primum rogat, quis præsidium Hebræorum, quis spes eorum. Rogat autem

Atem idololatrias Hebræis inimicos. Quem, inquit, putatis eorum præsidium, qua spe Iudeos niti creditis? Quis eis salutem afferet? certe Deus, ille Deus. Nominat Sion, vnde salutem venturam vaticinatur, velut alio psalmo, Virgã virtutis suæ emitteret dominus ex Sion. Et, Exaudiuit me de monte sancto suo. Exponitur igitur ab Hebræis, Græcisque vnanimitè, quòd in monte Sion esset arca, & propitiatorium, vnde responsa dabantur, vbi sedes Dei crederetur esse: inde salutem, inde robur, & præsidium mitti sibi persuadebant, vbi preces ante arcam habebantur. Accidit igitur simile quid in sacris litteris, atque profanis. Vt enim profani poëtæ non desunt celebrare Parnasum montem in Delphis, propter templum, & oraculũ Apollinis, ea tempestate celeberrimũ: si propter oraculum veri Dei, propter sacellum, vbi arca erat, & propitiatorium, sacri decantant Sion, ab eo monte, salutem mitti canentes. Itaque per interrogationem postulat, vt declaret quòd interrogauerat, Quis det ex Sion salutem? Quod alio psalmo apertè denuntiat: Virgam virtutis suæ emitteret Dominus ex Sion. Nunc vbi rogasset, subiicit respondens, Cum conuerterit Dominus captiuitatem plebis suæ: cum reuocauerit captos, cum miserit in patriam miseros exules: cum reddiderit eis patriam solum, conspectum dulcis patriæ, cuius amore sapiens ille fertur immortalitatem repudiasse. Tunc, inquit, triumphus erit: tunc lætitia, ludii, chori, festi que dies. Vel ipsi montes, syluæque lætabuntur, valles responsabunt. Est autem in Hebraico (vt sapius monui) pro *salutare* salutare, clarius, & melius *ישׁוּא* ieshuah, salus, Iesus, seruator. Quis dabit salutem, aut seruatore, ex Sion? Et forsã à monte Sion canit venturum seruatore, qui captiuos liberet, quoniam inde salutis humanæ fuit initium, plurima mysteria illic celebrata. Nominat autem Iacob, & Israël, poëtice bis eundem duobus nominibus decantans: veluti si dicas Istrum, ac Danubium: Romanos, & Quirites. Cognominatus fuit Israël, cum luctatus cum Angelo eum superauit. Itaque Israël est superator Dei, à verbo in futuro *ישׁר* israhel, & nomine Dei El. Non ergo designat (vt plerique putant) vir videns Deum. Nam vir dicitur *ישׁר* ish. nomen non est in hac compositione.

PSALMI XIII. EXPLANATIO.

NOTVS titulus, quò dicitur Hebraicè *מִשְׁמֹרֶת* mismor le Dauid, psalmus ipsius Dauid. Hunc psalmum ferunt Græci iure propinquum esse superiori: quoniam vt ille generatim cõtra homines, eos stultitiæ condemnans pronunciauerat, sic nunc quatione vitare stultitiam possit, sapientis que fieri docet. Quæ cõditiones reddant hominem insipientem prius, nunc quæ sapientem, diuinæque felicitatis participè. Exordium, fons que stultitiæ illic, virtutibus omnibus auferre stabilimentum, pietatem: hic proponere veluti finem bonorum, ad quem dirigenda sint omnia, vt in tabernaculo Dei colloceris. Is enim totius philosophia, omnis humanæ vitæ finis. Ne quis igitur desperet, ad sapientiam nunquam aspirare posse, quoniam vniuersos insipienter peccare asseruerat, viam facilem, planamque ostendit. Finis autem, siue fructus sapientiæ, felicitas. Hanc ostendit, eam appellans, habitare in tabernaculo eius. Iter quoque monstrat, quo ad eam peruenias.

Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?

TABERNACVLVM Græcè *οὐβαννα*, tentorium, scena, vnde Scenitæ Arabes, quòd habitant sub tentoriis. Tabernaculum non æquè venustum, commodumque. Vocat tentorium, & montem sanctum, aut (quòd Hebræi pariter & Græci propohunt) tabernaculum, siue tentorium, quòd fecit Moses, tabernaculum testimonij, quòd simul cum arca positum erat in monte Sion. Propterea montem sanctum eius nominat, vbi tabernaculi meminisset, simul & tentorium, & montem, in quo erat arca nominans. Arca sub tabernaculo, totum autem in monte Sion. Aut iuxta Euthymium, quoniam terrestribus Hierusalem *σεννα* (vt ait diuus Paulus) respondet caelesti: & templum in terris, est imago caelestis, sub nomine tentorij, montisque sancti, habitatio supera designatur. Nam quæ poterat esse in illo tabernaculo habitatio, vt roget, quis in eo habitet, quòd vix fortasse duos, aut tres caperet? Et eò nemini licebat præter quàm sacerdotibus ingredi. Iam illud tabernaculum apertè cælum exprimere, ac designare cognitum est: & colores, quibus constabat, quatuor elementa refert Philo eruditissimus denotasse: cærulium, siue

hyacinthinum, aërem, bysimum terram, purpureum aquam, coccinum aetherium. Sic quod d pars tabernaculi, plebi, omnibusque animantibus, altera solis sacerdotibus initiatisque pareret, illa terram designari, que cuncta monstra, bonosque, & malos capiat, hac caelum, quod puris, initiatisque duntaxat liceat aspirare, autores ferme sunt omnes. Igitur per sensus occultos, quod Graece dicitur, ἱερὸν, tabernaculum, vel tentorium, & mons sanctitatis (vt est Hebraice) caelum intelligemus, qui verè dicitur mons, ἕσπερος, supremus terminus, totius mundi vertex. Et verè mons sanctus, vbi nulla fraus, vbi campus veritatis (vt ait Plato) vbi diuina spectacula, & vt idem diuinus Plato de loci illius incolis φθόνος ἐξίσταται θόος χόρος, diuinam gentem, inuidiam non attingere. Ibi quoque templum sanctum, quo Deus pie, purèque ab animis deificatis colitur, laudatur, celebratur. Hanc caelestem habitationem describens antiquissimus, idemque doctissimus vates Homerus,

Ὀλυμπὸν δ' ὅθι φασὶ θεῶν ἕδος εἶναι (Θαλ. ἀ. ἀ. 1)
Εἰ μιν αἰετὸν ἀνέμοισι πνέσεται, ἔτε ποτ' ἕμῃ
Δεῦσιαι, ἔτε χιῶν ὄπιπύλινται, ἀλλὰ μάλ' αἴψῃ
Πέπταται ἀνέφελος, λευκὴ δ' ἔστι δόρυ μὲν ἀργυρή.
Τῶ ἂν ἴπῳ ποταμὸν μάλα πρὸς θεῶν ἡμῶντα πάντα.
Venit Olympum, vbi fertur sedes esse Deorum
Firma, hac ventis haud quatitur, nimis hymbribus vllis
Alluitur, niue nec tegitur, nec nubibus aether,
Nigrescit, partim sed fusa est purior aura.
Hic diui degunt, felices tempus ad omne.

Hunc igitur motem, has sedes Hebraeus Vates cecinit.

Qui ingreditur sine macula, & operatur iustitiam: qui loquitur veritatem in corde suo.

Sine macula. Ingre.

IN sine macula, vnico verbo Hebraice טָהוֹרָה tamim, perfectus, absolutus, Graece quoque ἄμωμος, inculpatus, immaculatus, purus. Auen Esra Hebraeus interpres, orationi putat deesse, Qui ingreditur viam perfectam, puram, in dictis, ac factis. Congruè dixit, ingredi, referens ad finem ingrediendi quem proposuit. Est enim finis ingrediendi, aut ambulandi, vt quiescas, vt habites. Venitur itaque ambulando, demum ad quietem. Via qua ad montem Dei peruenias, est integritas, iustitia, veriloquentia, si sit os veridicum, multò magis, si cor ori respondeat. Si cor fons omnis eloquii, vera sentiat, si mens sit veridica, sine dolo, fraude. Amplexus est primo nomine generatim cunctas virtutes. Qui ingreditur perfectus, absolutus. Id enim sonat Hebraicum. Nam Chaldaeus id trāstulit: Qui pergit ἄνευ ἁμαρτίας bilii metha, in perfectionem. Exin omnes virtutes explicat, quae nomine perfectionis continentur. Nempe iustitia, tum mētis integritas, veritas, seu fides. Iustitia, & fides, duae singulares virtutes. Fidem enim designat, cum ait, Qui loquitur veritatem in corde suo. Est enim fides (vt Latinus philosophus definit) factorum, dictorumque constantia: animus fraudibus abhorrens. Proposuit igitur quatuor mirum in modum obseruanda, incessum, viam, vt innueret montē, vbi quies optata, velut Poëta campos Elysios nominauit, appellans eos montem sanctum. Tum iter ad eos, exin complexum, societatemque virtutum, absolutiorem: dein iustitiam, nouissimè fidem. Declaransque apertius, quod proposuit, subiicit:

Mons sanctus. Elysii campi, a perfectione, quod qui pie vixisset, eo proficere veniunt. Non egit dolum in lingua sua.

Qui non egit dolum in lingua sua, nec fecit proximo suo malum: & opprobrium non accepit aduersus proximos suos.

Nec fecit proximo suo mal. Et opprobrium non accepit.

HOC erat, Qui loquitur veritatem in corde suo. Egit dolum, resoluit Graecū verbum Latinus, ἐδδλωσεν, dolum fecit. Hebraicum verbum est, רָגַל ragal, ducitur à pede, designatque deferre, accusare, explorare mores, ac dicta cuiusque, vt vituperes, calumniaris. Inde dicuntur exploratores, מְרַגְלִים meraghelim. Itaque Auen Esra ait hoc dictū in Psalmo de reuelatione rerum arcanarum, Qui non egit dolum in lingua sua: nimirū non detulit, non accusauit, infamauit, sugillauit, non explorator fuit vitæ cuiusquæ, vt eam produceret, infamaret. Hoc melius quàm quod Hierony. Qui non est facilis in lingua sua. Nam ragal, sonat accusare, deferre, ex consuetudine delatorū. Propterea subiicit melius declarans, Nec fecit proximo suo malum: non nocuit lingua, nō labem inussit, nō est criminatus. Declarans id tertio, Et opprobriū non accepit: Hebraicè clarius, Et opprobrium, siue dedecus, non נָפַס nasa, tulit, leuauit: non leuauit, sumpsit dedecus infamiae contra proximum suum: non

Anon infixit notam. Declarauit igitur quæ sit iustitia, fidesque, atque perfectio, quas proposuerat, quo itinere venitur ad campos Elysios. Id ferè omne est, innocentia, charitas, benivolentia erga proximum, si neminem diētis, factisque offendas. Proponit alia.

Ad nihilum deductus est in conspectu eius, malignus: timentes autem Dominū glorificat, qui iurat proximo suo, & non decipit.

Lactant.

AD nihilum deductus est, vnico verbo Hebraicè, & Graecè ἐξεδέωρατος nihilatur: vt sic dixerim, pro nihilo habetur. Hebraicè נִבְזָה nibze, despicitur, contēnitur. Sensus igitur, Improbus est illi contemptibilis, despicitur ab eo, habetur pro nihilo: veluti contemptissimas sordes, foetidissimam cloacam, vilissimum sterquiliniū existimat omnem improbum. Ad hunc clariorem sensum reddidit Hierony. Despicitur in oculis eius improbus. Ecce igitur alia pars totius probitatis, ac perfectionis. Tum neminem violes, iustitiam, fidemque serues, criminibus ne circumuenias, dedecus & infamiam ne infligas, pietatem autem plurimi facias. Et vt alio Psalmo habetur, Nonne qui oderunt te Domine, oderam, & super inimicos tuos tabescebam? Odio habeas impios: ab eis oculos, animūque auertas: res abominabilis, execrabilis, (vt est Hebraicè) tibi habeantur. Nam quod dicitur in nostra tralatione, malignus, & Graecè πονηρός, Hebraicè עָוֵרָה nimas, abominabilis, execrabilis. Despicitur, inquit, in oculis eius, ille qui est abominabilis. Timentes autem Dominū glorificat: scilicet, hæc summa rerum est, vt magno honore pietas habeatur. Hæc in nostris

Malignus.

Timentes autem dominum glor. Qui iurat prox. suo.

B sensibus, opinionibusque primum obtineat locum, proximum autem pietati est, vt iusturandum, quod sit teste Deo, serues. Hunc honorem Deo deferas, vt quod nomine eius inuocato, promisisti, firmum sit, ac stabile. Hinc dicitur Graecè pius, εὐπρεπός, bene, ac sanctè iurans, qui bene iurat. Sūntque idem, vt est apud Aristophanem εὐπρεπός, ὁστος bene iurans, ac sanctus. Audis illum quoque sapientem, de pietate, Nec iura vana per ipsum. & Non assumes, inquit in facris litteris, nomen Dei tui in vanum. Hebraicè נִשְׁבַּח לשחא, in mendacium falsum. Est ergo pars pietatis bene iurare. Sed sciendum est Hebraicè vocem hanc nullis notulis subscriptam וַיִּרְאָה posse designare, aut amicum, proximum, aut malum. Si notulas subscribas, significata dirimuntur, וַיִּרְאָה rea, proximus, וַיִּרְאָה ra, malum. Nunc scribitur vt malum designat, estque verbum וַיִּרְאָה lehara, ad affligendum, vexandum. Atque Hebraei huic sensui maximè accedunt. Iurat, inquit, vt affligat seipsum, & corpus suum, vt maceret, premat, refecet corporeo appetitus, quod in Noë dicitur, omnis caro intenta ad malum. Atque vt iurauit, facit, exequitur, non piget facere, quanquam contra seipsum. Volūntque similem esse sensum ei quod ait alibi Dauid, Iuravi, & statui custodire iudicia iustitiæ tuæ. Hunc sensum proponunt omnes, Auen Esra, Rabi Dauid, Chaldaeus interpres. Ipse etiam diuus Hieronymus qui trāstulit iuxta sensum Hebræorum, Iurat vt se affligat, & non mutat. Mihi valde probatur antiqua lectio Sept. interpretum, propterea quod hoc toto Psalmo agitur de integritate, innocentia, iustitia. Iteratur, sæpiusque nominatur iustitia erga proximum, vt eum non offendas lingua, ne crimineris, ne dedecus infligas, dehonestes, vituperes: tum ne fallas iureiurando, ne per iuramentum circūuenias. Propterea subiicit similia: Qui pecuniam non dedit ad vsuram: non accepit munera contra infontem. Næc mihi vehementer probantur, quod antè, & post similia ponuntur. De affligendo seipsum, sermo nullus. Legeruntque Septuag. Qui iurat וַיִּרְאָה lehara, proximo. Scire quoque operæpretium est, quod dicitur, Ad nihilum deductus est in conspectu eius malignus, adhibere Hebræos sensum, quem ipsi diximus, sed similem huic, quod dixisse cōtendunt prophetam, Iurat vt affligat seipsum. Sic illud, Ad nihilum deductus est, Hebraicè duo verba passiuā, נִבְזָה נִבְזָה nibze, nimas, despicitur in oculis suis. Tum reperit נִבְזָה nimas, contemptibilis est, abominationi est: totumque volunt referri ad eum ipsum sanctum, probumque, qui ipsi sibi sit despectui, cōtemptui: qui in oculis suis displiceat sibi: ipse sibi nunquā satisfacit. Est sibi cōtemptibilis: facit quod Christus nos docuit, Et cum omnia feceritis, inquit, dicite, Serui inutiles sumus. Hoc tollitur elatio inuisa Deo, tumor premitur, fastus deiicitur. Huic ergo volunt simile subicisse prophetam, Iuravit vt affligeret seipsum ieiunando. Sed, vt dixi, consideratis his quæ Psalmus decantat, totoque ordine versum diligenter animaduerso, & antecedentibus, consequētibusque perspectis, videtur sensus esse in primis, vt dicat, Despiciatur in oculis suis improbus. In secundis, Iurat proximo suo, & non fallit, decipit, pro quo verbum est Graecum clarius ἀβεβαιών infirmat, infringit: iuravit, & non infirmat, infringit, destruit quod promissit.

In vanum.

Qui pecuniam suam non dedit ad vsuram: & munera super innocentem non accepit. D

Qui pecuniam suam.

VENVS TE Latinus pro Græco ἀργέων, argento, pecuniam dixit. Latini pecuniam à pecudibus, quarum imaginibus erant impressæ, aut quod ex corio pecudum fierent, dixerunt: reliquæ nationes, Græci, Hebræi, Galli ab argéto. Nunc ergo dicitur, Qui argentum suum non dedit ad vsuram. Duas præclaras probitatis partes adhibuit, quibus ambabus auaritia refellitur, negaturque his inesse, qui cupiunt aspirare ad montem Dei. Auaritia ab auendo, inflammatè, insatiabiliter cupièdo: similiter Græcè φιλοζημία, amor pecuniæ, cum omne studium in possidenda pecunia posuerit, omnem huc cogitationem defixerit, aut per vsuram, iniustumque augmentum contrahit pecunias, aut corruptipit animos iudicum, muneribus accipiendis: qui si auaritia vacarent, utique præferrent æquitatem cunctis muneribus. Auarus autem nihil auro, argentoq; existimans præclarior, incestat omnia, nihil impollutum fœda ingluuiis relinquit, nec sinit eum cernere verum cupiditas. Excecat oculos iudicum, ut plerunq; damnent innocetem: nullam animo videnti veri vim relinquit. Propterea radix omnium malorum auaritia, inimica iustitiæ. Omnia corrupens, charitati humanæq; societati inimica, commodis alienis infesta, eripiens cuique quod suum est, benefacièdi nescia, crudelis vbique: nullius ordinis, ætatisque rationem habens, lucem, alacritatem hominibus eripiens, replens sordibus omnia, vbi versatur. Surripit alimentum, surripit vestimentum: oblata pecunia molitur homicidia, crudelitatem, euerfionem familiarum, nemini parcens, si modò spes prædæ affulserit. Auarus, in omnes homines, qualis lupus in oves. Vide igitur quibus pestibus careat, qui caret auaritia: quàmue necesse sit hac mūdum, purumque esse, qui cupiat attingere cæli palatium, ad quod charitas, iustitia, mansuetudo ducit. In contrarium, trahit in Tartarum auaritia, crudelis cum crudelibus futura. Dixit ergo, Munera super innocentem non accepit, contra innoxium, immeritum, non tulit sententiam, largitione corruptus.

Auaritia.

Munera su.

per innocet. nō accepit.

Qui facit hæc, non mouebitur in æternum.

nō mouebitur in æter.

PRINCIPIO dixit, Quis habitabit? nunc non mouebitur, designans æternam habitationem. Qui non mouetur, non eiicitur extra patriam. Aut, mouebitur in æternum, Hebraica phrasi, In æternū habitabit, in omne æuum incola cælestis erit. In omnem æternitatem, securus, certus habitator erit. Nunquam hæc illi felicitas defuerit. Fons ille perennis voluptatis, nunquam eum deficiet.

PSALMI XV. EXPLANATIO.

Michtam.

TITVLVS huius psalmi est, Tituli inscriptio ipsi David. Est autem hoc apud Sept. in Græco idiomate, ἐπιλογαφία, columnæ inscriptio ipsius David. Latinus, titulum dixit, verè ipsam columnā. Nam in testimonium, ac titulum, erectæ columnæ inscribebantur. Sed ut hoc melius noscatur, sciendum Hebraicam vocem, quam Septuag. transtulerunt, ἐπιλογαφία, esse מִכְתָּם miktham: ea potest in duas resolui, mak, tham, prior signat, attritum, humilem: posterior, simplicem. Hunc igitur significatum, plerique ex præcis Hebræorum, quos meminit Rabi Salomō, secuti sunt. Hoc etiam posuit Hierony. transferens, Humilis, & simplicis David. Sed is significatus cæteris non placet, proponuntque magis, quod Septua. in Græcam dialectum transtulerunt. Nam eadem vox Hebraica miktham, potest duci, & id Hebræi comprobant, à כֶּתֶם kethem, maffa aurea, insigne, & aureum quiddam. Inde aliud nomen, addita solita littera, eiusdem, significatus machtham. Itaque Rabi Salomon interpretatur hoc, coronam, quasi propheta Deum vocauerit coronam, decusque suam, ac præsidium: atq; in hunc, psalmum spectare. Hoc quoque exhibuit Burgensis. Sed iidem proponunt etiam id significatū, michtam, esse genus instrumenti musici, insculpti aureis cælaturis. Qui significatus positus est à Sept. Ponitur etiā à Chaldæo, transferente vocem Hebraicā michtam, מִכְתָּם מִשְׁכָּתִּים glyphatheriza, cælaturam, siue sculpturā rectam, pulchrā. Vbi vocem Græcam vsurpauit γλίφα sculpo. Hoc placet Salomoni, placet Auen Esra, mihi quoque probatur, propterea quod omnibus ferè psalmis nomina musicorum instrumentōrum prænominantur, ut sæpius docui. Dicitur itaq; Carmen David quod cecinit instrumento, vocato Michtam, Græci exposuerunt, hanc coronam, siue decus, quasi trophæum Christi, quasi columnam, erectam, ac titulum, in quem

Ain quem psalmus editus sit à David. Vult enim etiam Auen Esra titulum designare, præter significationem instrumenti musici, quasi psalmum nobilem, psalmum pretiosum, psalmum aureum: propterea de Messia est, quasi Messia trophæū decanans, eo sensu ab Apostolis acceptus. Et tuum sensum minimè asperror.

Conserua me Domine, quoniam speraui in te.

CONSERVA, Hebraicè, custodi, esto mihi præsidium. Nanque in te omnis spes inclinata recumbit. Iustus de causis, ait, à te debeo iuuari, quod spem omnem in te posui: tu verò nec debes, nec potes, tua clementia fretos fallere. Potes enim iuuare citra laborem, si velis. Velle autem debes, ne qui sperant in te, in eum sperasse videantur, qui vel nesciat spes eorum, vel sciens negligat. Neutrum summæ maiestati ascribendum, quam nec inscitia, nec malitia attingat. Ad hæc diligimus eos, charòsque habemus, qui in nos sperant, qui nobis hunc honorem deferunt, ut fore sibi nos beneficos confidant, prædicent, nos in numero bonorum habentes, qui nos humanos, iustos arbitrentur: qui non confideret, id credulitati eius ascriberet, à quo crederet se non iuuandum.

Conserua. In te sper.

Dixi Domino, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non egess.

B

VANQVAM non admodum refert, Dixi, Hebraicè secunda persona fœminea דִּיכִי דִּי אֱלֹהִים amarethe, Dixisti tu ó anima cuiusque, atque ipsemet. Itaque ad sensum non refert. Quod ait, Bonorum meorum non egess: dicitur in fonte, Bonum, aut Bonitas mea non super te. sensus iuxta Hebræos, Bonitas, felicitas mea, beneficia abs te accepta non sunt super te: quoniam non mea probitate, atque iustitia mihi benefacis. Propterea non sunt super te mea benefacta, mea pietas, mea iustitia. Nihil tibi feci, mea beneficia non sunt super te, sed tua potius super me. Nihil tibi gratum contuli, quo te iuuare possem. Est alius sensus iuxta Chaldæum, ut subaudias nisi, Bonitas mea, aut bonum meum non est nisi à te. Sed primum melius. Hoc ergo dixit anima eius, Deum non habere beneficium, aut gratiam, acceptam ab ipsa anima, ut ei reddat tantundem. Omnia ex mera bonitate, clementiæque Dei profecta esse. Eadem clementia, ac benignitate flectere, inquit, nunc ad conseruationem mei. Nam est alio in psalmo: Meæ sunt omnes feræ sylvarum, iumenta in montibus, & boues: mea volatilia cæli. Itaque si sacrificas, das Deo sua, non tua. Is est sensus verus. Hieronymus posuit illum Chaldæi, Bene mihi non est, sine te. Magis acquiesco priori, qui est in editione Septuaginta & nostra Latina. Rabi Salomon his verbis, hunc exponit, Beneficia quæ tu mihi confers, non sunt super te, ut ea mihi velut ex debito reddas, quia non ex mea iustitia, tu mihi bene facis. propterea Dominus Deus meus es, beneficus, salutaris, placidus, dator bonorum, non acceptor, quia non indiges. Es enim אֲדֹנָיִם, shaidai.

Dixi. Bonorum meorū non egess.

Sic & san. fies.

Proprius cōtēus, sufficiens ipse sibi. Arist. mag. mor. l. 2. c. 15.

Sanctis qui sunt in terra eius, mirificauit omnes voluntates meas in eis.

AD fontem quo clarius intelligentur reuocanda sunt. Græca habent apertius, Sanctis qui sunt in terra eius, ἐθαυμάσωσιν ὁ κύριος πάντα τὰ τελέματα αὐτῶ ἐν αὐτοῖς, mirificauit Dominus omnes voluntates suas in eis. Longè clarius hoc quàm Latinum. Deest in Latinis Dominus. Tum, non voluntates meas, sed voluntates eius, dicendum est. Similis ferè sensus est in Hebraico ad hunc modū: Sanctis qui sunt in terra, מִשְׁכָּתִּים בְּאֶרֶץ יְעָא dire, col chephzi bam. Et magnificis, omnis voluntas mea in eis. Omnis, inquit, mea voluntas est in sanctis, & magnificis, qui habitant in terra. Consentunt ergo Græca cum Hebraicis, excepto verbo mirificauit, pro quo est nomen mirificorum, in fonte Hebraico. Vera igitur lectio est, in sanctis, & magnificis, siue mirandis, est omnis mea voluntas. Quos diximus mirificos, sunt Hebraicè adire. Eos Hieronymus interpretatus est, magnificos, designat mirandos, fortes, excellentes, honoratos. Atque sensus iuxta Hebræos, & verior em hanc lectionem. Quoniam, inquit, bonitas mea non in te, non à me sunt in te profecta beneficia. Quid enim mortalis potest Deo conferre? Omnis tua voluntas sit in sanctis, colentibusque te. Scire opere præparatum est hoc aut à Propheta dici ex persona Dei: sæpe enim fit

Mirifici.

personarum mutatio in hoc poemate, ut prius ipse locutus, continuo subijciat personam Dei, qui iuxta postulationem ipsius prophetæ respondeat: Omnis mea voluntas est in terra super sanctis, probisque quos pietas, ac virtus à reliquis distinguit, præclaros, insignes. Super his, inquam, est omnis mea voluntas, hos amo, hos amplector propter meam in eis (ut Aristoteles ait) similitudinem. Sunt enim, inquit sapiens ille, boni, sapientesque θεοῖς ἀγγελοῖς, propinquissimi, simillimi Deo, amici, familiares, Domestici. Facti estis, inquit diuus Paulus, amici Deo. Erga hos omnis est mea cupiditas, inquit: hos attendo. Hi sunt in primis Apostoli, de quibus Ecclesia canit, Nimis honorati sunt amici tui Deus: nimis confortatus est principatus eorum. Et principes, proceresque appellati. Voluntas igitur mea, dicitur aut de Deo, qui suam voluntatem affirmet esse erga sanctos, bonosque. Aut est sermo prophetæ, qui quasi fundens orationem, ad aspectumque Dei conuersus exclamet, Omnis hæc mea oratio, intentaque petitio est super sanctis probisque qui sunt in terra. Hos inuuo, hos oratione mea designo. Populum scilicet Hebræorum, qui soli verum Deum colerent, cæteris toto terrarum orbe simulacra colentibus. Propterea subiicit, populus diuersis ritibus. Vterque mihi sensus probatur, Græci cum Latinis referunt hoc in Apostolos, credentesque populos per eos, qui verè sint sancti in terra, verè honorati, mirifici. Quo sensu ferme congruunt cum superiore.

Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea accelerauerunt: non congregabo conuenticula eorum, de sanguinibus, nec memor ero nominum eorum per labia mea.

Infirmitates eorum. Multiplicatæ.

Socrates. Plato.

Mimerae festa. Non cogre gabo eo. eo. de sang.

Nec memo. ero no. eo. per lab. in.

Eph. 5. a.

R o *αδελφει* infirmitates, fons *מַיִם חַיִּים* azcbotham, idola eorum, ut transtulit Hieron. & Chaldæus vocem notiozem subiiciens *זֵלְמַנְחֹן* zilemanchon, imagines, simulacra eorum. Potest item actiuum esse *יְרִי* irbu, multiplicabunt. Sunt, ait, simulacra vbique, festinant, coeunt ad sana Deorum, mactant hostia, fundunt sanguinem. Hos ego detestor, cum his nullam mihi societas. Nominauerat igitur primū sanctos, ac honorandos, erga quos sit omnis eius cupiditas, voluntas, desiderium. Prosequitur memorans alios, qui verū Deum nescirent, simulacra colerent. Toto enim hoc psalmo felicitatis suæ cumulum recenset, quod data sit ei vita, fors, habitatio inter sanctos, Deumque verum noscentes, & adorantes, quod data sapientia, ut Deum nosceret, quod sit diuinitus ad egregia, præclaraque electus. Agitque ferme gratias pro eisdem, atque Socrates aut Plato, quod natus esset masculus, non fœmina: quod Græcus, non barbarus: qui sapientia moribusque à Græcis longo interuallo distaret: quod Atheniensis non Thebanus. Pro similibus Dauid habet gratias imprimis, quod ei datum sit verum Deum colere. Propterea psalmum hunc inscripsit coronam, triumphum, gloriam Dauid. Detestans igitur mores, vanitatemque gentium, exclamat, Sunt apud eos innumera simulacra, ad quæ adoranda concurrunt. Hinc, quas illi vocant, Panegyris, Panathenaica, Saturnalia. At ego, inquit, non congregabo conuenticula eorum de sanguinibus. Quod in fonte verius, & clarius habet, *בַּל אֶסַח מִנֶּסֶךְ* bal a sich nise. Nam verbū Hebraicum *נַסַּח* nasach, à quo fit futurum asik & nomen verbale neseck, sonat libare, miscere. Quapropter Chaldæus declarans sensum huius loci, paucis adiectis, Multiplicant idola sua, & postea festinant, ut sacrificent sacrificia. Non recipiam voluntariè libania eorum, nec sanguinem sacrificiorum. Sic Chaldæus, Tantopere eos detestatur Dauid, ut nec nominare se velle dicat nomina eorum. Locus igitur ad fontem Hebraicum habet, Non libabo eorum libania de sanguinibus, & non nominabo nomina eorum in labiis meis. Declarans etiam Rabi Salomon hunc locum, Ast ego, inquit, non ero quemadmodum illi, ut fundam sanguinem ad cultum idololatriæ, neque nominabo cultum simulachrorum labiis meis: iuxta videlicet illud Pauli, Fornicatio autem, & omnis immunditia nec nominetur in vobis. Subiicit veriore cultum, synceramque sapientiam.

Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis mei, tu es, qui restitues hæreditatem meam mihi.

Nil, ait,

N IL, ait, mihi commune cum illis. Sed verus Deus, vera pietas, vera sapientia, est omnis mea possessio. Deus, inquam, est, quem ego mente complector, possideo, omnia bona mea in illo, *Diuitias alius fuluo sibi congerit auro, Ast ego totus hic sum.* Græcè, & Latine dicitur, Pars hæreditatis, quod Hebraicè *חֵלְכִי* menat chelki, Distributio partis meæ: nempe mea pars, mea distributio, possessio. Pars, fors quæ mihi contingit, quæ mihi obuenit: Bona quæ mihi pro mea sorte, & parte, portione contigerunt. Quod autem ait, Calicis mei: calicem ex consuetudine litterarum vocat participationem, haustum, possessionem, sortem. Potationem, siue haustum vocant Hebraica, priuato sibi loquendi genere, quod datur velut peculiare, ut id quasi degustes, sentias, haurias, possideas, absorbeas. Dicimus, & nos gustum bonorum, & malorum, deuorare iniuriam, mouere stomachum. Simili locutione Hebræi calicem, seu poculum vocant, quod cuique pro sua sorte datur. Quod autem ait, Tu es, qui restitues hæreditatem meam mihi: pro restitues, Hebraicè *תָּוִם* tomik, quod Rabi Salomon exposuit *חַנִּיחֹתָ* hanichota, quiescere fecisti manum meam super partem bonam: nimirum posuisti manum meam super hæreditate bona: autor fuisti ut ego meliora caperem: tu ea proposuisti, ego elegi proposita. Gloriatur igitur vera, solidaque gloria, ut cui datum sit verum Deum colere, & agnoscere. Hanc sortem præclaram sapius appellat, celebrat. nanque omnibus locis exclamat, Beatus vir qui timet Dominum. Beatus homo, quem tu erudieris Domine. Beata gens cuius Deus, est verus ille. Subiicit inculcans similia:

Funes ceciderunt mihi in præclaris: etenim hæreditas mea præclara est mihi.

F UNES, Hebraicus loquendi ritus, quoniam funibus agros metiebantur, ac partiebantur, vocat mensuras, dimensiones. Pro præclaris Græcè *καλοῖς*, optimis, Hebraicè *נֵימִים* neimim, pulchris, iucundis. Hieronymusque vertit pulcherrimis. Symmachus similiter *ἐν τοῖς καλλίστοις*, inter pulcherrima. Aquilas *ἐν τοῖς εὐωρεπέτοις*, inter venusta. Vbi ait, Etenim hæreditas mea, præclara est mihi: est in fonte perspicue, Certè hæreditas pulchra mihi est. Hieronymus, Et hæreditas preciosissima mea est. Græcum quoque dixit *καλοῖς*, optima. Funiculus hæreditatis vestræ. Pro funibus, Hieronymus dixit lineæ. Sed melius funis, ut sonat Hebraicum, *חַבָּלִים* chabalim, Græcumque *σχοῖναι*. Ergo vera, solidaque gloria elatus exclamat, En mea portio, hæreditasque præclara, egregia, beata. Ceciderunt partes, fortes mihi, in optimis locis, in rebus optatissimis, iucundissimis. Data mihi sunt optatissima, præclara, præstantia. Hæreditas mea, seu pars mea longè diuina est. Itaque de seipso prædicat Dauid quod sapientes instinctu naturæ didicerunt, & apud omnes prædicauerunt, beatum eum esse, qui simul natus cepit parere mandatis Dei, iustitiamque sectari. Sic enim Aristoteles scripsit de iustitia diuina in libro de Mundo, *ὅς ἐστι δαίμων ἢ μέγαν δὲ καὶ εὐδαίμονα τε καὶ εὐδαίμονα ἐξ ἀρχῆς εὐδὺς μέτρος ἐστίν.* Cuius à principio sit amplexator, & possessor, qui felix, atque beatus esse cupiat. Ne putes autem gloriari Dauid aliqua felicitate corporea, non potius possessione sapientiæ, quæ vera gloria, veræ diuitiæ sint, subiicit:

Benedicam Dominum, qui tribuit mihi intellectum. in super & vsc que ad noctem increpauerunt me, renes mei.

V O D Latinus dixit, Increpauerunt me renes mei, clarius, & verius, & ad antecedens magis respondens, est Græcè *ἐπαίδευσαι*, erudierunt, docuerunt. Hebraicè *יִסְעֶרְנִי* isceruni, erudierunt me: quod Hieron. etiā posuit. Dicit igitur, Gratias immortales immortalis Deo semper habebō, qui mihi sapientiā, consiliū, solertiā largitus est. Sapientiā, inquam, non huius mundi, sed veram, germanam, legitimam, dignam nomine sapientiæ, ut Deum noscerem, colerem, hunc notum haberem, huic gratias agerem. Hæc sapientia mihi diuinitus data. Nihil enim (inquit sapiens ille) donare mortalibus potuit Deus, præclarius sapientia. Hoc (inquit Dauid) tantopere possideo, ut super eo noctesque, diesque cogitem: hoc renes mei, (quibus per similitudinem, quemadmodum cordi, & pectori tribuitur cogitatio) erudiunt me, docent, subiiciunt antè oculos. Hebraicè igitur datur cogitatio, sensus ratiocinatio renibus: quæ admodum Latine, & Græcè datur intellectus & sensus cordi, ac pectori, cum dicimus pectus focundum sapientia, dicimus cordatos, contra, vecordes. Similiter Hebraicè *כֵּלִיּוֹת* keliioth, qui renes siue præcordia interpretantur, ea quæ Græcè

Calix.

Tu es qui rest. hæc.

Funes.

Pictus à matrice nobis colenda est.

Increpauer.

benedi. do. q. trib. mi. intel.

Sapientia. Insuper eo. v. ad no. incr. me re. mei.

dicuntur *καρπος*, καρπος, cor, pectus : cum saepe ad cor, pectusque suum inducit Homerus ho- mines loquentes, veluti ad seipfos. Nota igitur Hebraica locutio, vt dicendum sit, si clarius Hebraicam phrasin resoluas: Insuper omnibus noctibus erudit me pectus meum. Impleuit enim Deus sapientia pectus meum, hoc me noctibus erudit: veluti poeta de sapiente suo:

At pius Aeneas per noctem plurima voluens.

Nox. Reges.

Est enim nox ob quietem, cogitationibus, meditationibus, consiliis agitandis opportuna. Erudior, ait, doceor per nocte a pectore meo, quod Deus repleuit sapientia. Etia Graci sentiunt renes intelligendos esse λογισμους, ratiocinationes, cogitationes. Quapropter nimium longè recedit Nicolaus suis allegoriis. Potest enim psalmus etiam de CHRISTO explicari, iuxta sensum supernè resonantem, amotis illis.

Prouidebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi, ne commouear.

Prouidebam dominum in consp. meo semper.

Norigine non est *προνοησις*, prouidebam, sed *νοησις* *νοησις* shuithi, posui. Posui, inquit, praefixi Deum ante oculos meos. Hæc enim sapientia est, ob quam gratias agit, hanc pectus eius per omnes noctes erudit ipsum, sibi proponit Deum ante oculos, quem noctes, atque dies meditetur, super quo cogitet assidue. Factum id, quoniam tribuit ei Deus intellectum, sapientiam, hæc pectoris eius fecunditas. Quæ sit hæc fecunditas, quæue nocturna, in qua pernoctetur, pectoris eruditio, docet subiiciens simile, Proposui Deum ante oculos. Quid ita? quia is meus autor, is protector, defensor, is certus salutis portus. Semper adest mihi, ne qua me circumstet calamitas: hæret lateri meo, assistit comes, nunquam me deserit hæc fida custodia. Quasi stipator *στυγαροφος*, excubitor. Propterea non commoueor, non cado, non ruo, firmus sum, stabilisque protegente, ducente Deo. Ob hanc causam benedico, laudibus celebros, in oculis gero ipsum, noctesque, diesque cogito, in illum omnia desideria mea requiescunt: ille, meus ignis, mea certa, & sola voluptas: depereo illum: non possum eius vnquam obliuisci. Inculcat similia.

Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea: insuper & caro mea requiescet in spe.

Lingua. Anima Gloria.

ATERA conueniant. Pro lingua mea est in fonte *קבדי* kebodi, gloria mea. Idque etia Hieronymus posuit. Interpretantur Hebraei, animam velut (quod ait Plato) *ψυχή* *ψυχή* *ψυχή* esse animam id, quod in nobis est diuinissimum, ac pretiosissimum. Exponit igitur Auen Esra gloriam meam, *קבדי* hancshama, animam, flatum. Chaldaeus nihil dissimile posuit, sed duntaxat *איקרי* aiekari, gloria mea, pretium meum. Quod igitur in homine nil est anima charius, nobiliusque, vocant eam gloriam, veluti, saepe scribit, *φίλον καρ* φίλον καρ, *φίλον καρ* φίλον καρ, charum cor, chara anima. Quod item dixit, Caro mea requiescet in spe, est in fonte, Caro mea *קבדי* iskon labetach, habitabit securè, cum fiducia. Hieronymus quoque, Habitabit confidenter. Tria igitur dicit, exultare, lætari, plena fiducia, spei, & alacritatis. Cor, animam, carnem. Caro totum corpus, anima sensus ipse. Confimile est alio in psalmo, Omnia ossa mea dicent, Domine, quis similis tibi? Totam corporis compagem ait exhilarescere, maximum gaudium designans, immensamque voluptatem, quam ex vera sapientia, notioneque Dei perciperet, insatiabili gaudio circumfusis. O gaudio solis nota piis Admirandas enim ait Aristoteles, voluptates habere sapientiam. quas putes veram sapientiam habere, ac largiri voluptates? Exponunt igitur Hebraei, Carnem ipsum corpus, quod in hoc mundo, & hac corporea vita, magna cum spe, & fiducia uiuat, habitet, à doloribus, calamitatibus, morbisque securum, assistente diuina custodia. Altius autem diui Apostoli spiritu sancto sublato, de Messia, & eius resurrectione senserunt.

Caro mea requie. in spe. Cor. Anima. Caro. ossa.

Quoniam non relinques animam meam in inferno: nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.

Infernus. Non derel. ani. me. in infer.

Ic, ait Auen Esra grauis Hebræorum interpres, explicat causam cur exultet, lætetur cor eius, quia non morietur, non peribit anima. Pro inferno, Hebraicè *שְׁהוֹל* sheol, fossa, sepulchrum. Sæpe eadem vox est pro inferno. Diciturque proprie in fonte, Quoniam non relinques animam meam ad infernum, siue sepulchrum: nimirum, Non sines animam meam descendere ad sepulchrū. Designat itaque eum non periturum. Non sines eam à te diuelli, ac separari, cui sapientiam, ingeniumque dedisti. Agit igitur gratias,

Agratias, lætatur, gratulatur, quod ei pietatem largitus sit, quod ab interitu, à calamitatibus per eum sit liberatus. Quod pauor omnis abscesserit, qui impendebat, eum periturum, atque hostes ei cladem, vastitatemque allaturos: quo metu liberatus, agit gratias, appellans hanc liberationem, nunc, quod caro, seu corpus eius habitet securè: nunc, quod non descendet ad interitum anima eius, nimirum, vita eius, vt saepe exposuimus, vita, ipsemet, vt illud Christi, Qui vult animam suam saluam facere, perdet eam. Qui vult seipsum saluum facere, perdet seipsum. Sic dare animam suam, pro amico suo, dare seipsum. Nunc quoque, Non relinques animam meam in infernum: non sines memet perire, descendere ad sepulchrum, interire, labi in interitum. Hoc melius ex sua consuetudine explicans, exaggeransque, Nec dabis sanctum suum videre corruptionem. Videre interitum, perdi, profligari, deleri ex libro viuorum. Pro hac salute gratias habet, pro sapientia quoque, nimirum pro salute, sanitate, felicitate animi, atque corporis. Quod si iuxta sensum Apostolorum exponatur hoc vaticinium, de Christo, clarus quoque est sensus de resurrectione Messia: de quo Psalmi mirificis modis cecinerunt, occulta ratione loquendi, arcanisque figuris innuerunt. Neque verò Apostoli, qui paulò ante ex inscitia tenebris pedem promouissent, ex seipsis cognoscere de Messia scriptum hoc oraculum potuissent, nisi Spiritus idem qui prophetas afflasset, Apostolos quoque, quo præcedentes afflatus noscerent, erudiisset. Credamus igitur illis Psalmorum sensus interiores nobis enodantibus, quibus assurgere debeat omnis Iudaica turba si saperent, nempe totius suæ gentis doctissimis, qui non ab hominibus, sed à Deo sapientiam hausissent. Atque interpretantibus illis, omnes Hebræorum interpretes obmutescant, intentique ora tenebunt, nihil ausi hiscere contra, sua dicta, humana, illa ex fonte diuino manantia noscentes. Propterea Psalmum hunc inscripsit Dauid, coronam, triumphum, decus suam, veluti de Messia Rege regum.

Nec dabis sancti tu vid. cor.

Apostoli

Notas mihi fecisti vias vitæ: adimplebis me lætitia cum vultu tuo: delectationes in dextera tua, vsque in finem.

TA quidem Græca habent, at Hebraica clariore quodam filo, ad hunc modum, vt vertit Hieronymus, Ostendisti, (aut notam fecisti) viam vitæ, copiam, (vel abundantiam) lætitarum vultus tui, *נחמות* nehimot, dulcedines, voluptates, in dextera tua æternas. Tres igitur accusatiui subsunt verbo, Ostendisti, siue notam fecisti. Primum semitam vitæ: tum, plenitudinè, siue abundantiam, Hebraicè *שֹׂבָא* soba, lætitarum: demum, dulcedines in dextera tua æternas. Nam quod suo more Sept. transferūt *עַד תֵּלוֹס*, in finem, est iuxta Hebraicum *נזח* nezach, æternū, sempiternum. Hunc locū, vel ipsi Hebraei, turbidos oculos, à caligine terrestri tollentes, de rebus æternis interpretantur. Principio quod Septuaginta transtulerunt per præteritum *ἐγγύεσσας*, notas fecisti, est in fonte per futurum *עַד הַיּוֹם* todieni, notam facies. Itaque volunt esse de vita futura vaticinium: Cadente corpore mortali, lapsabundo, tum via vitæ patefacienda, per quam auolet animus ad supernam regionem, quæ vocatur locus vitæ, campus veritatis, vbi verè viuatur, & viuatur æternum, Cum Angelis vt ait hoc loco concordans cum Christianis, Iudæus Auen Esra. Copia vera lætitarum est, quam alibi vocat, torrentem voluptatis. De qua etiam cecinit: Satiabor cum apparuerit gloria tua. Vidēs copiam, torrentem, satietatem, quam Deus effundet his, quos in sua regna vocabit. Quam Messias idem prædicans mortalibus, Qui sitit, ait, veniat ad me, flumina de ventre eius exibunt aquæ viuæ. Hæc igitur est copia, is fons, is torrens lætitarum. Est autem vbertas lætitarum in vultu eius:

Nec Zach. Notas fecisti.

Via vitæ. Plenitudo lætitarum.

Cum vult. tu tuo.

Vultu quo calum, tempestatque serenar.

Omnis in illo vultu voluptas, quem videntes Angeli, sanctique animi, insatiabili gaudio replentur, longe magis, quam si formosissimam mulierem quis cernat.

Circumstant anima dextera, lænæque frequentes:

Nec vidisse semel satis est: inuat vsque morari.

Quod autem ait, Delectationes in dextera tua: iidem quoque Hebraei interpretantur apposuit, vt Auen Esra, delectationes, quas eius dextera largitur: voluptates, dulcedines, bonorum affluentias, quas donat dextera, donat diligentibus se. Quia, vt ait alius, Nec oculus vidit, nec auris audiuit, quæ præparauit Deus diligentibus se. Voluptates autè æternas, indeficientes, inexhaustas. Is sensus melius ex Hebræis percipitur quam ex tralatione Hieronym. qui vertit, Ostendis mihi semitam vitæ, plenitudinem lætitarum ante vultum tuum, decores in dextera tua æternos. Est igitur in calce huius Psalmi præclara philosophia de

Delectatio. nes in dextera tua vsque in finem.

bonis æternis, æterna voluptate, infatiabili gaudio: de claritate, & gloria diuini vultus, cui D
tribuit ineffabilem iucunditatem. In monte facies eius resplenduit, vt sol. Ea fuit imago
claritatis, qua fulget vultus eius in cælo, spectantibus Angelis, cõque cibo fruentibus,
qualisque videri cælicolis, & quanta solet. Non enim eodem vultu mortalibus apparuit,
atq; cælicolis. Illic, illic gloriæ suæ diuitias ostentat, splendoris sui magnitudinẽ, voluptatis
fontes aperit. Quod perfectum habens Dauid, nec alibi, quod animos explere nostros
possit, intelligens exclamat alio Psalmo, Satiabor cum apparuerit gloria tua. Psalmum.
(vt ostendimus) Græci, atque Latini ex sensu Apostolorum, de resurrectione Christi in-
terpretantur, quem sensum ex Spiritu Sancto, non humano ingenio proficisci palamest.

PSALMI XVI. EXPLANATIO.

NSCRIPTIO Psalmi est, Oratio Dauid: quam ferunt Græci, Latinique editam,
cum eum persequeretur Saul, multasq; eiusmodi, in libro Psalmorum haberi. Apud
Hebræos mirum super hoc silentium. Assentiamur ergo Græcis, ac Latinis. Prin-
cipio quod ait,

EXaudi Domine iustitiam meam, intende deprecationẽ meam,
auribus percipe orationem meam, non in labiis dolosis.

*ZedeK, in
stima.
Zadik in-
stus.*

NFRONTE duntaxat, Exaudi iustitiam. Et Hieronymus transtulit, Ex-
audi Deus iustitiam. Est quidem Hebraicè זֶדֶק zedek, iustitia, non iustus,
qui dicitur זֶדֶק zadik, Quid Vates innuat exclamans, Audi iustitiam, do-
cet Chaldæus iuxta, atque Hebræi. Prior hunc locum reddens suo idio-
mate זֶדֶק בְּרִיתִי קָבֵל קָבֵל Kabbel, adonai peghiathi bezdaca, Accipe Deus
orationem meam cum iustitia: nimirum, quæ cum iustitia fit, quam iuste
fundo: veluti apud nostrum:

Instaurate, pio si poenas ore reposco.

Si preces has ore pio profundo, loquar (ait Abraam interpres) iustitiam, veritatem, Nam
Deus mendacium non exaudit. Subiicit simile more Psalmorum, qui testibus Hebræis ex-
planatoribus, sapius eandem sententiam diuersis nominibus iterat: e gaudent. Intende de-
precationi meæ. Pro δὲ ἱστῶς, deprecatione, est in origine רִינָתִי rinathi, clamorem meum.
Declarat enim Auen Esra, & Chimchi, rinah, esse vocem contentam, clamorem vocife-
rationem. Itaque orationem auget, prius dixit, Exaudi: dein, Accipe clamorem, placidas
aures aperi ad clamorem meum, cupiensque exaudiri, iterat similia, Auribus percipe ora-
tionem meam. Quod ait, Non in labiis dolosis: orationem inquit, autoribus Hebræis, quæ
non fit cum mendacio, cum labiis mēdacij, vt reddidit Hieronymus. Immitte in aures tuas
hanc orationem, quæ non fit cum fraude, vt aliud loquar, aliud sentiam, aut petam non ne-
cessaria. Exponamque hostium insidias, eorum interitum efflagitem, minime merentium, F
nec me, vt ego lamentor, me persequentium, aut quod feram eos esse malos, nefarios. Pu-
ramque dolo, & mendacio orationem suam proponit, vt Græci explanant, repetens quod
impetu esse primo protulit, Exaudi iustitiam, tantum nõ exclamans, O facinus indignum!
O scelus in quod: iustitiæ tuæ gladius animaduertat. Vera loquor, ð pater, qui res homi-
nũque Deũque æternis regis imperiis. Itaque huc flecte animum, percipe quæ loquor:
dignus sum cuius, tu preces audias.

*Non in la-
biis dol.*

**De vultu tuo iudicium meum prodeat: oculi tui
videant æquitatem.**

*De vultu
tuo.
Sap. 7. 4*

VOD dixit, De vultu tuo, Hebraismus est. Abs, te, à vultu tuo, à conspectu tuo, à iu-
dicio tuo, atque æquissimo tribunali tuo, ab incorrupto iustitiæ throno iudicium ve-
niat: Quemadmodum est apud Græcos logographos, iustitiam esse πᾶσι δίκης,
Assidentem Deo, iuxta solium eius confidentem. Ab hoc folio postulat venire iudicium,
ius, iustitiam, æquitatem, æquissimam sententiam ferri pro eo. Hanc enim à principio im-
plorauerat. Aliam figuram, similem sensum redolentem subiicit. Oculi tui videant æqui-
tatem, vt Poëtæ à sacris mutuati tribuunt suo Ioui, vultum, oculos:

*Oculi tui
vid. equit.*

Vultu,

A Vultu, quo cælum, tempestatesque serenat. Et
Oculosque ad mœnia torfit.

Pari figura, nos ter, omnibus infecutis Poëtis affluentissimus præceptor, Oculos, ait, tuos
illos, quibus maria, ac terras circumpicis: ob quam causam, te Poëtæ vocant εὐρύπτε, omnia
intuens,

*Πᾶσι δίκης, ἡ πᾶσι δίκης, ἡ πᾶσι δίκης
Cuncta videns, cuncta exaudiens, in me flecte.*

Videant æquitatem, quæ postulo num vera sint. Respiciant vexationes meas, aut pietã-
tem meam: mea iustissima facta respice, quàm tibi deuictus sim, quanta te religione colam.
Hoc respiciens, cernes me auxilij tui iustum, verumque imploratotem. Ostendit, quæ sit
æquitas:

**Probasti cor meum & visitasti nocte, igne me examinasti, & non est
inuenta in me iniquitas.**

MOC erat, videant æquitatem. Probasti, Græcum ad Hebraicum פָּרַבְתָּ examinasti,
perpendisti, scrutatus es. Sensus intimos, atque arcanas pectoris latebras perspicere
potuisti. Nocte autem, quod (vt ait Auen Esra, assentiturq; Nicolaus) cogitationes, fa-
ctasq; nocturna magis hominum oculos aufugiunt. Ea tamen si latent humanos oculos, ca-
nit non latuisse diuinos, nõ diurna modò, quæq; luce illustrantur, cernentes, sed etiam,
B quæ nocturnis tenebris absconduntur. Omnia, ait, tibi sunt in conspectu. Is sensus mihi mag-
is arridet, quàm vt recenscat facinus nocturnum admissum cum Bersabe, quod proponit
Rabi Salomon. Minus, quod nõctem, vexationem appellat, quod à Græcis ponitur, in qui-
bus sit probatus. Sed canit, quale alio psalmo: Si ascendero in cælum, tu illic es, si descēdero
in infernum ades. Si sumpsero pennas meas diluculo. Omnia oculis eius esse perspicua, nõ-
ctem nihil prohibere, quemadmodum nostram aciem, quo minus omnia cernat. Quodq;
ait: Igne me examinasti, Sept. declarauerunt vim vocis, Hebraicè, זֶרַפְתָּנִי zeraphthani, desi-
gnat probare vt aurum igne probatur. Non variat sensus, tamen si habeat fons, Probasti
me, non inuenies scelus meum, siue mala cogitatio mea. nempe זֶרַפְתָּנִי zamothe, non transibit
os meum. Ad os, inquit, scelus ex pectore nullum veniet. Nulla me scelerata cogitatio co-
inquinabit, vel cogitantem, vel loquentem: tam animus erit prauis cogitationibus purus,
quàm os sermonibus iniquis. Inculcat scilicet ex consuetudine sua, similia, semper efficiens
clariora. Exaudi iustitiam, videant oculi tui æquitatem. Respice pios, Maxime enim in eo
iustitia tua. verfat, vt pios ab iniuriis, maleficiisq; improborum defendat.

*Probasti
Nocte.*

*Igne me ex-
aminasti.
Non enim
inuenta in
me iniqu.*

**Vt non loquatur os meum opera hominum: propter verba labiorum
tuorum, ego custodiui vias duras.**

VERsus est digerendus. Erat superior versus, Non inuenies, cogitatio mea non transi-
bit os meum. Sequitur iste, Ad opera hominum, propter verba labiorum tuorum,
ego custodiui, aut obseruau, vias פָּרִיזַרִי pariz, latronis. Locum obscurum sic Hebræi de-
clarant, Opera inquit hominum, & verba labiorum tuorum obseruo. Illa vt deuitem, de-
clinem humana facta, plerunq; non recta. Tum propter præcepta tua, detestor vias impro-
borum, vias pariz scelerati, latronis. Caueo igitur à factis hominum: in numero improbo-
rum, quoad eius mihi datum est, censer fugio. Non est mihi societas cum improbis. Et pro-
pter verba labiorum tuorum, propter præcepta tua, propter leges tuas, quas tulisti: caueo,
obseruo vias sceleratorum. Is verus sensus. Nam vbiq; suam innocentiam proponit, iustitiã
tuam Deus attēdat, precatur, orat, oculi eius videant equitatem suam, pios tueatur à male-
ficiis improborum. Nunc autem ostendit hanc suam iustitiam, quod humana facta imitari
refugit, quod mores improborum execratur, auertitur, vt alio psalmo, Non est inuenta in
me iniquitas. Hunc sensum adhibuit Rabi Dauid etiam dissentiens ab Abraam, qui & mihi
vehementer arridet. Incipit igitur versus: In operibus hominum propter verbum labio-
rum tuorum ego custodiui vias scelerati. Bis enim subaudiendum est, Custodiui, vel
caui, caui opera hominum, caui semitas improborum. Secundũq; declarat primum. Quæ
sentiat opera hominum, nimirum vias scelerati.

Pariz

Perfice gressus meos in semitis tuis, vt non moueantur vestigia mea.

K K

perficce.

Erface, Græcè melius ad Hebraicum, ἀτάρτιστοι, perficce, apta, fac aptos, instructos. Sed Hebraicè clarius, vt transtulit Hieronymus, וְיָשִׁיר tamoch, sustenta, sustine. Et Chaldæus ܘܝܫܝܕ, sustenta, suffulci. Itaque implorat, vt solet, ad pietatem confequendam, auxilium diuinum. Pone, inquit, pedem meum in semitis tuis: dirige gressus meos: viam mihi monstra: irradiet mihi vultus tui claritas: offunde mihi pergenti, lucem tuam, vt semitas, quas tu præcidisti, ingrediar, hic mea vita decurrat, ne pes labatur. Labitur autem cum semitis, quibus ad te venitur, relictis, iter deuium, seclusumque à commercio diuorum, sequitur,

At leua malorum, Execret penas, & ad impia tartara mittit.

Hoc iter, quod refugit, detestatur, execratur. Vult autem viam, quæ ducit ad superos. Hic veriore sensum, transferens Hieron. scripsit, Sustenta gressus meos in callibus tuis, & non labentur vestigia mea.

Ego clamaui quoniam exaudisti me: inclina aurem tuam mihi, & exaudi verba mea.

Quoniam exaudisti, rectius in fonte וַיִּשְׁמַע taanen, exaudies me. Id Hieron. item, Ego inuocaui te, quia exaudisti me, clamaui, quoniam certus eram te exauditurum. Propterea preces easdem adhibet, inculcatque sapius vt spè quam prædicat, clarius ostendat. Probat se à Deo exaudiri. Hinc oratio, hinc deprecatio pernox, diurnaque, & sapius repetita. Tribuitque, vt solet, ex affectibus humanis, aures Deo.

Mirifica misericordias tuas, qui saluos facis sperantes in te à festinentibus dexteræ tuæ.

mirifica.

Mirifica, ex Græco θαυμάζωσι, Hebraicè est מִרְיָהּ haphle, sonat tum mirificare, tum separare, scilicet segregare, vt alio psalmo: mirificauit dominus sanctum suum: segregauit, selegit, seposuit sibi. Similiter nunc Hebraei verbum hoc declarantes, ponunt notiore vocem מִרְיָהּ hiphris, segregauit, selegit. Vnde pharisæus segregatus. Est verbum Latinum, litteris, quod sæpe fit, versis, paras, Hebraicum, Latinum inuervis litteris separare. Sensus Magistris placet, quibus ego assentior. Segrega misericordiam, beneficium tuum ab hostibus meis. Atque Rabi David explicans sensum מִרְיָהּ מִרְיָהּ segregata, & fac transire misericordiam, beneficium tuum à viris illis, qui confurgunt in dextera tua, quia omnes illi nouerunt, quod regnum mihi est abs te, & qui mihi rebelles sunt, tibi quoque. Hac interpretatione fit clarum, quod quidem satis, superque perspicuum est, ordinem istius versus confusum esse in nostra translatione, digerendumque esse iuxta fontem: Segrega misericordiam tuam, seruator confidentium, à confurgentibus, aut resistentibus, in dextera tua. In fonte non est, qui saluos facis sperantes in te, sed duntaxat, qui seruas confidentes, seruator confidentium. Iuxta hunc ordinem edidit Hieron. Mirabilem fac misericordiam tuam, saluator sperantium, à resistentibus dexteræ tuæ. Discrepat in eo duntaxat cum Hebraeis, quod verbum supradictum, contendunt omnes designare nunc, non mirificare, sed segregare, separare: caditque super inimicos, non super sperantes, & confidentes. Quem sensum aperit Chaldæus, adiuuansque paraphrasi transfert, Segrega bonitatem, seu clementiam tuam, redemptor eorum qui sperant, ab illis, qui stant, surgunt contra eos, manu dextera tua. Est in alio exemplari secundo loco מִרְיָהּ perah, vlciscere illos. Itaque verus sensus est, segregatio misericordiarum cadat super rebelles, super resistentes. Ablatamque his suam beneficentiam, orat ad eos, qui confidunt, transferri. Illis auxilio diuino destitutis, confidentes, & sperantes ope cælesti subleuari. Ac iure merito destitui, quoniam resistent, rebelles existant. Hoc omne cum dextra potenti faciat, discedentem ab illis clementiam ad pios transmittat. Hoc dextra eius præpotens faciat, hoc moliat. Prosequitur, preces easdem exaggerans.

Pharisæus.

Mirif. mis. tuas.

Qui sal. fa. spe. in te.

Dextra.

Custodi me, vt pupillam oculi: sub vmbra alarum tuarum protege me.

pupill.

Hebraicæ poëtes duæ figuræ, pupilla, ala. Nil pupilla carius, nil toto corpore spiritualius. Quid enim luce dulcius, quam pupilla contingimus? Vocatur Hebraicè, (quemadmodum Græcè, & Latinè pupilla) פִּשְׁיוֹן ishon, veluti si diminutuum

Atiuum sit ab ish, vir, inde paruus vir. Hoc Græcè κόρη, puella, Latinè pupilla, propterea quod effigies hominum exiguæ in ea exprimitur. Talem deposcit à Deo custodiam, quali custodiuntur oculi ab hominibus. Altera figura protegendi ab auibus, cum naates summa charitate alis extensis, pullos ab iniuriis defendunt.

A facie impiorum, qui me affixerunt: inimici mei animam meam circūdederunt.

Andem, quæ figuris, suppressisque nominibus postulauerat, nunc aperte ab inimicorum crudelitate defendi precatur. Defende (ait) me, protege à facie, à conspectu sceleratorum, qui nunquam non ceruicibus impendent, vitam meam, vt eripiant, longa cinxere corona. Totumque me indagine cingunt, genus hostis longè atrocissimum, monstrum horrendum, peruigil, inquietum, impatiens donec sanguine meo potiatur. Affligunt, vexant, cruciant. Metus asper instat, ingeminant curæ atroces. Circūdederunt animam, nempe vitam, insidiis vbique dispositis, vbique pauor, & plurima mortis imago.

Adipem suum concluderunt: os eorum locutum est superbiam.

Era sunt, quæ à philosophis, oratoribusque sapius scribuntur, ex satietate nasci superbia. In philosophia Platonis, insignis Philo, γνήσιον ἔργον τῆς πλῆθυστος τῆς ὑβείας, esse violentiam, atque superbiam, legitimam prolem intemperantiam. Apud prophetas est, Sodomæ superbiam fuisse ex abundantia panis. Solon sapiens, τίττε γὰρ ἄλλος ὑβείας, felicitatem procreare violentiam. Campanos agri felicitas, crudeles & superbos reddiderat. Hoc igitur memorat Vates, præpingues sunt, opulenti, eoque superbe loquuntur. Concluderunt igitur, est, auxerunt, aceruarunt, pleni sunt adipem, plenus, ingens, tumet aqualiculus. Conspicua est pinguedo, crassities eorum condensata, conclusa, accumulata. Hæc ori suggerit superbiam: hunc sensum declarans, aperiensque Chaldæus, Diuitiarum eorum ingentes: pinguedo eorum operit os eorum, loquuntur superbe. Est alter sensus etiam apud Hebræos, & Nicolaum, vt sit adeps, pro visceribus, præcordiis. Clauserunt viscera, obstruxerunt præcordia, ne misereantur. Obduratum est pectus, adamantinum, ferreum. Is sensus Græcorum quoque est, declarat pro ceteris Euthymius, ἀπὸ τῆς σφάκτος δὲ τῆς καρδίας τὰ σπλάγχνα δηλοῖ, Adeps, ait designat ei cor, & viscera: circa quæ sit plurimum adipis. Misericordiam, inquit, excluderunt, foras proiecerunt: vterque sensus probandus. At Hieronymus transtulit, Adipe suo concluderunt. Mæ inopem sua pinguedine, luxu, insolentia concluderunt, presserunt, afflixerunt, eodem pertinet.

Proiicientes me, nunc circūdederunt me: oculos suos statuerunt declinare in terram.

Proiicientes me (id enim Græcè ἐκκαλόω) fons ashurenu, nimirum, gressus nostros, semitas nostras, incessus nostros. Subiacent autem duo accusandi casus eodem verbo. Primumque iuxta Hebræos refertur in populum, qui sequeretur David: secundum ipsum Regem, ducemque exercitus. Semitas, ait, nostras, omnemque incessum inimici obseruant, cingunt, insidiis nos adoriri parati: vitam, imperium, religionemque eripere: aras, & templum diruere. Gressus igitur nostros exponit Rabi Salomon וַיִּשְׁפֹּךְ acabenu, vestigia nostra. Chaldæus quoque ponit ܘܝܫܝܘܢ iste uarana, gressus nostros. Itaque non est proiicientes. Declaratque eorum animos certos inuadere. Figunt, inquit, oculos, in terra, respicientes quo nostra vestigia ferant, quo tendere pergant. Oculos à contemplandis nobis nunquam dimouent, fixique manent. Quod ait, Statuerunt declinare in terram: Hebraicè liquiddo, Oculos suos ponunt, vt flectant in terram. Flectunt oculos in terram. Hic hærent pectore toto, vbi nostra vestigia signent iter: hæc obseruant noctesque, diésque: nulla quies oculis eorum. Descriptio est crudelium inimicorum, vt exposita calamitate, & veluti cælesti medico vulneribus enudatis, audentius remedia poscat. Declarat apertius quid sentiat:

Sufceperunt me sicut leo paratus ad prædam, & sicut catulus leonis habitans in abditiis.

Susciper.

Vfcepserunt, vt est Græcè ὑπέλαβον, diuersum est in fonte, secusq; exponitur à gente Didiomat... Pro verbo, Suscepserunt, est nomen...

Exurge Domine, præueni eum & supplantam eum: eripe animam meam ab impio, frameam tuam ab inimicis manus tuæ.

Erfus est, Vsq; ad frameam tuâ, præueni eum. Est in origine קדמה פניו kadema, panau, Præueni faciē eius: nimirū, occurre venienti, & aduersum me properanti.

T cum frange manu, Phrygiæ prædonis, & ipsum

Pronum sterna solo. Supplanta eum, est חרבו חרבו hacrichu, Incurua eum. Id nimirum, quod Septuaginta reddiderunt ὑποσκέλισον, supplanta. Nam id sentit, & exposuit Rabi Salomon. Est autem versus (vt monstrauimus) Exurge Domine, præueni eum, & supplantam eum, eripe animam meam ab impio, frameam tuam.

Domine, à paucis de terra diuide eos in vita eorum, de absconditis tuis adimpletus est venter eorum.

Saturati sunt filii, dimiserunt reliquias suas paruulis suis.

Ab in. m. m.

Vod in superiore versu adiectum erat, Ab inimicis manus tuæ, ad hunc spectat: neq; est Ab inimicis manus tuæ, sed totus versus habet ממתים ידו ידו mimetim iadeca adonai. Nempe, A mortuis manus tuæ Domine, à mortuis.

A vt eorum venter impleatur in hoc mundo, in eo oblectentur, gaudeant, exultent, posteritas eorum fatietur, residuum q; posteris relinquunt. Rabi quoque David hanc sententiam secutus, eamq; apertius declarans, Eripe, ait, vitam meam à mortuis, qui sunt plaga manus tuæ.

Esse de hoc mundo.

De absconditis tuis.

Ego autem in iustitia apparebo conspectui tuo satiabor cum apparuerit gloria tua.

Apparebo conspectui tuo, fons clarius מים חיים echase, penècha, Videbo faciem tuam. Idq; etiam transtulit Hieronymus. Pro, Apparuerit gloria tua, est Satiabor כקראתך behachiz themunatheca. In euigilando similitudine tua.

Apparebo consp. tu. Cui appar. gloria tua.

Me vero dulces ante omnia Muse, -Callique vias, & sidera monstrant. Et, Felix, qui potuit verum cognoscere causas.

Iustitia, quæ mihi semper placuit, fuit in causa, vt contēplarer, specularer, totū me factis diuinis contemplantis dederam, non quemadmodum illi studio voluptatum flagrantes.

Videre igitur faciem, atque euigilare ad similitudinem eius, nempe visione clara cernere, D retulit Auen Esra ad contemplationem, & philosophiam, ex qua admiratio Dei existit, ex admiratione, cultus: cæteri ad sæculum futurum, ad rerum æternarum purum, clarumque aspectum. Ad quem iustitia ducit comes nobis in cælum. Atque, vt versum intelligas, ex cõsuetudine Psalmorum discas, in quibus eadem res diuersis nominibus exprimitur. Quid sit similitudo eius, quid euigilare, discas ex primo, videbo faciem tuam. Euigilare, videre: similitudo, facies. Vterque sensus probandus, Græci ac Latini de gloria futura.

PSALMI XVII. EXPLANATIO.

Niscriptio clara est, quo tempore, quas ab causas editum hoc carmẽ triumphale, vere epinicion, quo laudes ob deuictos hostes canuntur: victoria diuinitus partæ prædicantur. Pertinetq; non ad vnum modò facinus, sed vniuersam vitã complexus animo Vates, quas clades Dei beneficio euitauerit, quàm prodigiosè liberatus fuerit, versibus prosequitur. Inter inimicos in primis commemorat, in titulo, Saulem: atque in titulo dicitur, In finem, pro quo, in fonte, Lamnazeach, vt doceat esse carmẽ triumphale, vectoriale. Dicitur itẽ puero Domini Græcè id quidẽ πωδῖ at Hebraicè melius נַעֲמַן la ebed, seruo, cultori. Et genitiuo est efferendum, Pueri, seu serui cultoris Dei, Dauid. Cùm ait, In die, qua eripuit eum Dominus: declarat apertius Chaldæus, pro omnibus diebus, in quibus eripuit eum Dominus. Est igitur carmen εὐχαριστικόν, pro cunctis victoriis in vita partis. Cecinit iam F senex, iam canens receptui.

puer.

Diligam te Domine fortitudo mea.

IN I S humanæ vitæ, scopus, quò cuncta tẽdunt, actio nobilissima, cui reliquæ cedat omnes, pietas insita pectoribus, nullis casibus euellẽda. Amor opificis nostri: amantes admiramur, colimus, suspicimus, laudamus, præceptis eius obtemperare gestimus. Redditur causa, cur amandus. Quia fortitudo nostra, robur, propugnaculũ. Refugium, si gignit amorem, beneficium, vbi plura beneficia.

Amor filius beneficij.

Dominus firmamentum meum, & refugium meum, & liberator meus. Deus meus adiutor meus, & sperabo in eo. Protector meus, & cornu salutis meæ.

Sala petra.

Vnc omnem esse versum, vel ipsa Hieronymi editio abundè testatur. In his nominibus, Hebraicæ linguæ figuræ clarescunt. Nam pro refugio, est sala, petra. Deus est petra, quasi propugnaculum, arx munitissima, saxum inexpugnabile, scopulus inaccessible, ad quem, qui se recepit, metu liber erit. Explicuerunt figuram Sept. στερεωμα, firmamentum. Hieronymus ad Hebraicum, petra mea. Atque, ait Auen Esra figuratè inquit, vt homo in loco edito non timet deturbari. Inculcat idem cùm ait, Adiutor meus, pro eo in fonte זורי, petra mea: nempe, filix, robur. Tum, Protector meus, Hebraicũ זרע מגיני, scutum meum. Redditur rectè protector. Protegere scuti est. Cornu salutis, Hebraicæ poësis figura. Cornu ab animantibus, quorum vis in cornibus, ceruis, tauris, rhinocerotibus. Simile quid esse Deum sibi, præsidium, defensionem, ὄπλον, arma sua, quibus (quemadmodum animantes illi, cornu) se defendat, salutemq; sibi querat. Cornu salutis, cornu salutare, quasi gladius salutaris, telũ salutare, clypeus, quo sibi salutem peperit. Telum quo, factò in phalngas hostiũ impetu, perfregit, in fugam vertit, delcuit. Susceptor meus, Græcè melius, ἀντιπρωτορ, protector, defensor. Id sonat Hebraicum.

Cornu. Deus meus Cornu sal.

Laudans inuocabo Dominum, & ab inimicis meis saluus ero.

Acile est intellectu quid innuat, cur Deus sibi velut præsidium, robur semper astiterit. Quoniam illius opem implorasset, flens, ac supplex auxilium postulasset, atque ex templo exauditus esset, celeriter venisset cælitus auxilium nullis Psalmis non prædicat, quam vim oratio habeat, quantum in ea præsidij insit, quàm sit cùm in reliquis rebus, tum verò in bello ducibus, necessaria.

Circun-

A Circumderunt me dolores mortis: & torrentes iniquitatis conturbauerunt me.

Ox, quam Sept. transtulerunt ὀδύνηs dolores, Hebraicè חַבְלֵי אֲמִי amphibola, nunc dolores, nunc funes, nunc societatem, cuneumque designans. Itaque verti potuit, Circumderunt me funes mortis, vt respondeat verbo circumdandi. Astringebar, air, vinculis tartareis, clades, calamitates, obsessũ tenebãt. Premebat, alligabat carcer terribissimus. Aut, Agmen malorum incuberat: instabat cœtus omnium miseriarum. Obsidebant agmine factò, diræ facies, inimicæque numina, vbique pavor, & plurima mortis imago. Hieronymus alterum secutus est reddens, Circumderunt me funes mortis. Chaldæus autem, vt Sept. dilucidans, Circumedit me inquit, חַבְלֵי אַחַא, angustia, dolor, pressura. Pulchra igitur figura, siue funes, siue dolores mortis dicas. Altera, torrentes iniquitatis: Quasi impetus, copia exuberans omnium calamitatum. Pro iniquitate est חַבְלֵי בְּעִיבֵי Belial, torrentes Belial, nomen infame in sacris litteris, nomen pessimorum siue hominum, siue dæmonum. Propterea hoc loco Hieronymus vertit, Torrentes diaboli. Ducitur nomẽ, (vt Hebræis placet) bal, nõ, iaal, profuit, inutilis, nõpe pestilẽs, perniciosus, nomẽ congruũ dæmonibus, hominibusque sceleratis. Torrens improborum, sceleratorum tempestas: irruerat, instabat. Dolores inferni circumderunt me: præoccupauerunt me laquei mortis.

Dolores.

Torrentes iniquitatis Belial.

AM expositum nomen חַבְלֵי chabolim, posse dolores, & funes significare. Ita nunc aut dolores inferni, aut funes. Funes inferni forsã verè transtulit Chaldæus חַבְלֵי מִיַּד מִיִּשְׁרַיִת חַיִּיבִים misriath chaiabim, agmen inimicorum, cœtum, concilium, exercitum: funes multiplices coniuratos, coactos in meã perniciem, manus impias. Inferi, quasi letales, exitiales, mortiferos, ad destruendum, delendum, interficiendum coeunt. Quod ait, Præuenerunt: est, ante faciem obuersabantur, ante oculos occurabant, constiterant ex aduerso, inimicorum acies. Laqueos mortis eos appellant, nimirum, ad præcipitandum in mortem, in barathrum, in interitum, in perniciem. Vt me in ruinam impellerent, propterea transtulit Chaldæus, Præuenerunt me armati armis letalibus: ante aciem constiterant, priores ipsi concurrerunt facturi in me impetum. Hinc rectè Rabi Salomon exposuit præuenire, festinare, præcipitare moras omnes.

Præoccupauerunt. Laquei mortis.

Et in tribulatione mea inuocaui dominum, & ad Deum meum clamaui. Exaudiuit de templo sancto suo vocem meam, & clamor meus in conspectu eius introiuit in aures eius.

S versus est carminis Hebraici. Est eiusdem rei multis nominibus iteratio. Inuocaui, clamaui. Exaudiuit, clamor meus peruenit ad aures eius. Sic, In cõspectu, in aures. Exaggeratur oratio, dilucescit repetita: subsequens nomen, est antecedentis declaratio. Neque est in Hebraico ἐν τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ, de templo sancto suo, redundat duntaxat, De templo suo. Templum, vt est in reliquis psalmis, aut terrestre, aut cæleste, primũ quòd illie preces habebantur, responsa dabãtur. Auen Esra cælum, in quo decreta eius sint scripta, signata, inde in terras descendant. Affirmat Rabi Dauid, de templo, de cælo, inquit, exaudiuit vocem meam, cùm ad eum clamarem. Consentiant Græci, quorum sententias conflauit Euthymius, is scribit, τὰ ἐν ἁγίῳ, ἢ ἐκ τῶν ὑποληπτικῶν, ἢ τῶν τῶν μαρτυρῶν σὺν ἡμῶν, Templum sanctũ, aut cælum sentire par est, aut tabernaculum testimonij. Ipsi iidem docent, quas aures diuinas sentias, non nostras scilicet mortales, sed auditum per omnem mundum pertinentem, non sonos modò, sed silentia quoque nudasque cogitationes excipientem. Quas aures doctissimus, idẽmque vetustissimus vates Orpheus agnouit,

Aures dei.

Πάνθ' ὀρεῖς καὶ πάντα ἀκούεις, καὶ πάντα βεβαλεύεις, cuncta vides, & cuncta audis, & cuncta gubernas.

Commota est, & contremuit terra, & fundamenta montium conturbata sunt, & commota sunt: quoniam iratus est eis Deus.

VP L E X explanatio furoris huius, vltionisque diuinæ. Chaldæus, quem sequitur Nicolaus, amplexus alia sæcula, quibus ira Dei clarior fuit, retulit in Pharaonem, vt quanta sit aduersus sceleratos indignatio Dei, quæ suos inimicos corripuerit ostendat.

KK iij

dat. Est alia Auen Efdrae, & Rabi David, cui magis acquiesco, figuratè, ac veluti poëta, Dauid immensam contra hostes iræ diuinæ flammam cecinisse: atque, vt priscus Homerus Iouis iram designans, dat ei. ἐλέλιξεν Ὀλυμπον, nutu tremefecit Olympum, Latinus autem, vultu eius redire toto cælo serenitatem,

Vultu, quo cælum, tempestatesque serenat:

Sic diuinus Poëta, poëticè, terram, montesque celsos funditus tremuisse, irato Deo. Tãrãque indignationem pro ipso rege Deum suscepisse, vt montes expauerint. Sunt item apud profanos poëtas, fulmina Iouis, tonitrua, procellæ, tempestates. Dij, maris, & terræ, tempestatumque potentes. Rege David nihil eiusmodi portentorum accidisse historiæ loquuntur: sed, vt dixi, sunt poëticæ hyperbolæ, quales illæ:

Et fluctu sidera lambit. Et cælum territat armis.

Et vorantia vidimus astra,

Contigimusque manum, quã concidit Iliã tellus.

Fama super aethera notus. Ex Homero,

-Καὶ μὲν κλέος ἔρανον ἦκε. Sciendum non esse in fonte ἀρχοῦν αὐτοῖς, iratus est eis. Quoniam iratus est.

Quoniam iratus est.

Ascendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarsit: car-

bones succensi sunt ab eo.

LIA hyperbole, succensa veluti fornace diuina, fumum ascendisse. Indicium furoris eius fuisse fumum exhalantem.

Tantas ille suo concepit pectore flammâs.

Aptissima figura declarandæ iræ. Ira est succensio sanguinis, fumus se tollit ab igne. Quãtus ignis, tantus fumus. Ira ἑβλάτος, ira cælestis, quas flammâs cuomet, quem fumum exhalabit: Quod ait, In ira eius, Hebraismus, Ab ira, cum ira eius, mistus iræ fumus ascendebat, aut pectore fumante, ardente. Sed quod Sept. dixerunt, καὶ πῦρ ἀπὸ τοῦ στήθεος αὐτοῦ κατεφλέγησεν, Et ignis à facie eius inflammabitur: est clarius in fonte, Et ignis ἔβλαττο μὲν πρὸ τοῦ στόματος, Ex ore eius vorabit. Pro facie igitur, est aptius os, à quo exhalauerit ignis vorator, populator. Ab ore eius, inquit, velut ore fornacis (perstat enim in metaphora) exhalat flamma vorax. Prius fumus, nunc flamma. Os eius, non vti os humanum, sed quale vastæ fornacis, fumum flammâque voracem exhalabat. Propterea, quod conceptus erat ignis immensus in fornace pectoris, irarum fluctuat aestu. Quod autem subiicit, Carbones succensi sunt ab eo: tantus ignis ex ore prodibat, vt carbones, accenderit: aut idem atque præcedens, Exarsit fornax accensi magni carbones flamma proxima quæque vorabat, fumus ascendebat. Erant omnia, fumus, ignis, carbones irato Deo.

Inclinavit cælos, & descendit, & caligo sub pedibus eius.

Descensus dei.

MOc quoque poëticè, & figuratè. Euoluunt Hebræi, opem illam diuinam cælitus alantam, auxilium diuinitus missum fuisse descensum Dei è cælo. Inclinavit ergo cælos, F quasi descensus è cælo, auxiliûmque laturus, sedem suam, quæ cælum est, versus terras demisit, declinare fecit: depofuit sedem: velut si rex aliquam in partem iter facturus iubeat se dem illuc dirigi. Venit ergo numen diuinum descendens è cælo, cui infidet, & descensus deflexit cælum, sedem suam in terras. Erat autem caligo sub pedibus. Aduentante Deo tempestas, tonitrua, plurimus horror, caligo diuina qualis in monte, cum legem ferret. Nam totus mons fumigabat. Et ad Eliam veniente Deo, præcedebat tempestas, horror, caligo. Descriptio est descendens Dei, quo descendente, cælum paulatim declinaret in terras.

Caligo sub pedibus eius.

Et ascendit super cherubin, & volauit: volauit super pennas ventorum.

Metaphora gratia.

Æ quoque poëtarum tralationes, quibus carmina velut sideribus nitescunt. Hoc dicitur Hebræis וַיִּשָׁבֵר מַשָּׁל. Modus parabolicus, figuratus, aptissimus exprimit magnis facinoribus Dei. Volatum, Hebræi figuram exoluentes, ferunt esse celeritatem, impetum venientis, opemque ferentis Dei. Iouem inimicis iratum, descendente è cælo visurum quæ in castris suorum fierent, figuratè nostris oculis obtulit, descripsit. Ecce primùm sese demisit, inclinavit in terram Olympus, Omnia circumfumigabant:

Abant: caligo, propter numen diuinum terris incuberat. Deus autè in maiestate sua descendens cherubinis velocissimis vectoribus suis, infidebat, ocyssimis Euris ferebatur. Tremor erat terris, montes funditus excutiebantur. Dat igitur pennas ventis, quales eos poëte barbaros fingunt, personis induunt, vt apud nostrum:

Eurum ad se Zephyrumque vocat, dehinc talia fatur:

Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?

Vsurpata quoque profanis poëtis hæc figura, qua velocissimis ventorum alis ferri Deum cecinit. Nam Homerus Mercurium Deum suum portari ventis induxit,

Αὐτὸν ἔπειθ' ὑπὸ πτερῶν ἐδύσατο μελά πεδίλα,

Ἀμβρόσια, χερύσια, ταμίη φέρον, ἠὲ δ' ἔφ' ὕγρη,

Ἡ δ' ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν, ἄμα πνοιῆς ἀνέμοιο.

Hæc latinus venustè, vt solet,

Et primum pedibus talaria necitit

Aurea, quæ sublimem illum siue aquora supra,

Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.

Simile quid de vero Deo cecinit poëta sacer. Sciendum minus aptè Latinum interpretem sæpe transferre πτερῶνας, pennas, potius alas, dicendumque, Volabat super alis ventorû, ferebatur rapido ventorum flamine. De Cherub quoque nosse par est, Hebraicè ea vox sonat alatum, volucrum. Itaque in sacris litteris est nomen Angeli pënicer, alati. Hunc alis extensis in arca exculpi, Deus iusserat Mosi. Est quasi quidam Mercurius. Nam ab his sacris oraculis, Homerus, vetustioresque poëtæ desumpserunt. Singulare est Cherub, multitudo Cherubin. Chaldæusque illustravit, Volauit, inquit, super Cherubin leuissimis. Hæc à Græcis quoque simili modo exponuntur.

cherub.

Et posuit tenebras latibulum suum, in circuitu eius tabernaculum eius, tenebrosa aqua in nubibus aëris.

NOn recedit à descriptione numinis aduentantis in terras. Repetit caliginè sub pedibus: nunc apertius, & copiosius, tenebras, caliginemque demonstrat, vt alio psalmo: Et in circuitu eius tēpestas valida. Descendebat, ait, diuina maiestas, erat circūquaq; diffusa caligo. Hac numen ipsum abscondebatur. His tenebris, ea caligine latitabar. Tanta erat circū diffusa caligo, tantus tenebrarum horror, vt præberet quidem indicium adesse numen, ipsum verò numen minimè tenebris opacis, absconsum videretur. Hoc vt clarius intelligas, dices iuxta fontè: In circuitu suo posuit tenebras latibulum suum, in circuitu suo. Imò, inquit, apertius hoc latibulum explicans, Scena eius, (idem est Græcè σκηνή) tentorium, tabernaculum, cui suberat numè, quo veluti tentorio suo utebatur, erat immersa, impenetrabilisq; caligo. Erat tenebrositas aquarû, vt est hebraicè, vapores scilicet aquei, nubes aquosæ, nimbus aquosus: nubila nigerrima, quæ diem oculis eripiunt, qualia apud poëtam:

Eripiumt subito nubes, cælumque diemque

Teneborum ex oculis, ponto nox incubat atra.

Vides etiam apud poëtam Latinum, noctem atram ob nubes tenebrosas. Eadem prior Homerus,

-Σὺν δὲ νεφέεσσι καλυψά

Γαῖαν ὄμις, καὶ πόντον, ὄραρα δ' ἐγγυόθεν ὕξ.

-Tunc nubibus atris

Abscondit terram, & pontum, nox venit Olympo.

Has tenebras, hanc noctem, & nubes aquosas describit diuinus poëta. Vt sit clarior versus, iuxta Hebraicum, sic leges: Posuit, diffudit tenebras. quæ forent latibulum suum, in circuitu suo posuit, fecitque tentorium suum, horrore aquarum, נִבְרָתַי nubes densissimas, constiparas. Est igitur (vt dixi) descriptio numinis aduentantis, quem circumstaret, absconderet atra caligo, nubes aquosæ, nubila tenebrosa, nox horrida. Hoc erat eius latibulum, hæc scena, tentorium. Sub hoc tabernaculo latitabat.

Præ fulgore in conspectu eius, nubes transierunt, grandædo, & carbones ignis.

XPLETVR descriptio cælitus diuinę maiestatis descendens, tenebrę, caligo, tem-
pestas, horror, tonitrua, fulgura conseqebantur.

Præ fulgore in consp.

Fulgores nunc terrificos, sonitumque, matumque.
Miscbant operi, flammis que sequacibus iras.

Vt Clarius poësis Habraica noscatur, digerendus orationis ordo. Præ fulgore, clarius Gręcę & Hebraicę ἀπό τῆς τηλαυχίας ἐλάπιον αὐτῆς, A fulgore ante eum: ob fulgorem, qui eum præcedebat, nubes transierunt, Fulguris descriptio, vt apud nostrum,
-Crebris micat ignibus æther.

Propter tonitrua, fulgura, quassata, dissectęq; nubes discesserunt, euanuerunt. Primū terris, totoque cælo horrebant tenebrę, nubibus densatis, aqua grauidatis. Ecce nubibus accensis, proptérque collisionem, fulguribus editis, nubes illę transierunt. Aut quod ait Rabi Dauid, Nubes illę ignibus accensę super castra inimicorum transierunt, ceciderunt. Declarat quę nubes, nimirum, carbones, ignis, & grando, fulgura, fulmina cælestia, veluti carbones è cælo cadentia, quicquid contigerunt, non minus quàm carbones exurentia. Hęc transierunt, aut aduentante Deo transibant, toto cælo spargebantur, suspiciebatur, vt alio psalmo: Dominus venit, & in circuitu eius tempestas valida: nimirum, fulgura, grando, carbones ignei, fulgor accensarum nubium. Aut hæc ipsa super inimicos, vt alio psalmo: Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, pars calicis eorum.

Et intonuit de cælo Dominus: & altissimus dedit vocem suam, grando, & carbones ignis.

VN T hoc quoque versu, Carbones, ignis, grando, eos omiserunt Septuag. post horrendam terris, cæloque incumbentem nigrarum, aquaque grauidarum nubium notam, simul iisdem nubibus accensis, necessario fragor carum collisionum sequebatur. Vates Latinus in simili descriptione,
Intonare poli, crebris micat ignibus æther.

Descendente Deo, nubibus horrendis, tenebrósisque toto cælo diffusis, sequebantur ignes, tonitrua, grando, nimbus, tempestas. Videre est hoc loco, ab hac diuina, ac longè vetustissima poësi, sumptisse profanos vates multa. Nam quem Homerus vocat Ἰσχυεῖρα, altitonantem, aut νεφέλη γέροντα, nubium cõgregatorem, ecce in sacris carminibus intonat, dat vocẽ suam, nubes congregat. In terras fulmina iaculatur, quas sagittas poëta sacer appellat.

Et misit sagittas suas, & dissipauit eos: fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.

SAGITTAS, vt dixi, fulmina vocat, id ipse declarat, Fulgura multiplicauit: ingeminant, inquit, fulmina:

Toto genitor, quę plurima cælo,
Deicit in terras. Hęc sunt diuinę sagittę, quas multiplicauit, magnóque earum numero super hostium castra proiecto, eos dissipauit, deleuit, profligauit. Omnis ille exercitus impiorum interfectus cælesti plaga. Sagittas Deo quoque suo tribuit Homerus,
Τὸν δαιμόνιον ἔμπεδον ἔειπε σοὶ βέλους.
Atque tuis telis lacrymas ulciscere nostras.

Declarat igitur secundum, quas sagittas innuat. Atque hæc, aut reuera acciderunt, quod multis exercitibus euenisse memoratur, vt fulminibus delerentur, vt exercitus Brenni: aut quemadmodum Homerus pestilentiam cælitus in exercitum Græcorum immisissam, sagittas Apollinis vocat, quas torserit in Danaos, sic plagas cælitus illatas, sagittas & fulgura noster appellat.

Et apparuerunt fontes aquarum, & reuelata sunt fundamenta orbis terrarum, ab increpatione tua Domine, ab inspiratione spiritus irę tuę.

Aqua.

S est versus omnis. Est hæc quoq; testibus Hebræis, figura, tropus, inuolucrum, adũbratio. In sacro poëmate crebrum est, vt clades, vexationes, aquę vocentur, veluti torrentes, aut hymbres inundantes, quibus velut vndis, sæpe periculum est ne suffocetur homo, cum geminatis fluctibus incumbunt, ceruicibus impendent. Exemplum ex aliis psalmis: Saluum me fac Deus, quoniam intrauerunt aquę vsque ad animam meam. Eripe

AEripe me de luto, vt non infigar, & de profundis aquarum. Nonne nostri quoque, fluctus, curas atroces appellant? Irarum fluctuat æstu. Curarum fluctus. Ad hanc figuram, locum Hebræi explicant, rectè meā quidem sententia. Sublatis hostibus, qui clades, vexationesque afferrebant, sublatis angustiis, quę fluctibus affimiles incubuerant, apparuerunt valles, apparuit solum, apparuit alueus. Tanto spiritu Deus flauit, vt longè, latèque fluctibus miseriarum proiectis, exhaustis, ipsa terra apparuerit. Nihil fuit reliquum fluctuum illorum. Quas igitur Sept. dixerunt πηγῶς, fontes, sunt Hebraicè מַיִם apichim, interpretantur Hebræi, diffusiones, torrentes. Hic exhaustis apparuit alueus, denudatum est profundū, Chaldæus, profunditas. Abiere metus omnis, & irę concessere Deum. Chaldæus dilucidans interpretando pro fontibus posuit מַיִם אִמִּיקַי אִמִּיקַי amike maia, profunditates aquarum. Clarus igitur est sensus, flante Deo, & terribili voce intonante, increpante, (id enim est, Ab increpatione tua) vexationum fluctus illos abiisse, euanuisse, profundumque solum, ac fundamentum apparuisse.

Apparuerunt fontes aquarum.

Quanta per Idæos sanis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos,

Nec mireris quodd dicat, fundamenta orbis terrarum, pro orbe terrarum. Hebraicum מַיִם rebel, terra ipsa, solum ipsum, fundamēta terrę, profunda terra. Inducit igitur seipsum, velut fluctibus oppressum, cælique ruina,

B Tum verò grauiter commotus, & alto prospiciens genitor, summa placidum caput extulit vnda.
Et dicto citius tumida æquora placat
Et vastus aperit Syrtis, & temperat aquor.

Talis fuit Deus diuino Poëtę, tempestatibus oppresso. Is sensus clarius ex sequentibus percipitur.

Misit de summo, & accepit me: & assumpsit me de aquis multis.

XAquis, & tempestate, atque nimbis diuinitus ereptum se canit. De summo, Græcè ad Hebraicum מִן הַשָּׁמַיִם, ex altitudine, ex alto, è cælo. Misit opem cælitus, auxilium ab alto. Hoc auxilium plerique Hebræorum, Angelum interpretantur. Misit Angelum suum, qui me eriperet. Non moror Græcos nunc, quoniam diuersum iter abierunt, ad tempestatem Christi, & Apostolorum Psalmum transferentes, vt Chaldæus, quem sequitur Rabi Salomon, & Nicolaus, ad res Aegyptiacas, oppressumque Pharaonem. Claruit figura, tropus, parabola poëtica. Declarat deum, euoluitque figuram.

Eripuit me de inimicis meis fortissimis, & ab his qui oderunt me, quoniam confortati sunt super me.

A est consuetudo Psalmorum, vt quod primò obscurè dixissent, paulatim idem repetentes, apertius eloquantur. Tempestatè igitur, fluctibusque, quibus penè depressus esset, atrocissimos hostes fuisse canit. Quod ait, Quoniam confortati sunt super me, Græcè, ὅτι, ἐπὶ ἐσθλοῦ ἕστηκα ἐμῆ. Hebraicè clarius מַיִם אִמִּיקַי אִמִּיקַי amezumimenni, fortiores, validiores me erant. Hostes illi me viribus superabant: propterea opem mihi tulit. Superare viribus humanis eos non poteram: allatum diuinitus auxilium, Beneficio immortalis Dei, neque hostibus diutina lætitia, neque mihi longior relictus est dolor.

Confortati sunt super me.

Præuenerunt me in die afflictionis meę: & factus est Dominus protector meus.

RAEVENERVNT, testibus Hebræis, respondet ei quod superius, Præuenerunt me laquei mortis. Celeriter procurrerant, occupauerant, impetum fecerant hostes, auidi nocendi, bellum priores indixerant. Ille dies mihi longè grauissimus fuit. At Deus non me deseruit, respexit, dexteram extendit ad me protegendum. Afflictionem dixit, Hebraicè מַדְרִיכָה, ruinam, occasum, interitum, excidium. In die tulit opem, qua mihi penitus excidium imminabat. Et fuit mihi protector, vel vt in fonte, מַיִם לְיַמִּינַי, sustentatio, firmamentum, vt transtulit egregius doctor.

Et eduxit me in latitudinem: saluum me fecit, quoniam voluit me. D

Latitudo. **I**GVRS Hebraicis ludit. Ut calamitates, & clades, vexationesque vocat pressuras, angustias, quia premunt, terunt, astringunt, moleste: sic ex his euasisse, in latitudinem venisse dicunt. Et dilatare est illis gaudio perfundere, latitudinem dare, vincula miseriarum dissoluere. Ut, In tribulatione dilatasti mihi: nimirum, oppresso, & astricto vinculis molestissimis, latitudinem dedisti, caelum aperuisti. Nunc, in latitudinem, in libertatem eduxit, quasi carcerem, quem Graeci ob hanc causam vocat εἰρηνη, aperuit, vincula rupit. Nam superius, In tribulatione, nempe in angustia, inuocavi dominum. Et paulo superius: Sc fluctibus oppressum, iamque in profundum mergendum, nunc extractum: quoniam voluit me nempe cui mea pietas semper cordi fuit. Est enim iudex dominus, æquus, non deserit pios, iustos, quod nonnulli querunt, ut ille, lætosque diu florere nocentes, Vexarique pios. Et Lucretius de fulmine,

Quoniam voluit me.

Et potius nulla sibi turpi conscius in re
Voluitur in flammis innoxius, inque pedibus
Turbine cælesti subito correptus, & igni.

At melior, vetustiorque Vates, Est Deo grata pietas, tuetur iustos: eos, si vsus postulat, ab iniuriis defendit.

Et retribuet mihi secundum iustitiam meam, & secundum puritatem manuum mearum. E

OLVI T me, dixerat paulo ante: nimirum, propter iustitiam meam. Iustitiam, religio fecit me illi charam. Nam, ut ait priscus Vates Homerus de Diis, ἀλλὰ δὲ δὴ μὴν τιμῶσιν, Dij venerantur, in pretio habent iustitiam. Iuxta hanc, me remuneratus est abunde, defendens me à maleficiis improborum. Erant mihi manus castæ, nullis sceleribus eas co. inquinaueram, non rapinis, non cæde. hac innocentia, gratiam, amicitiamque eius redemi. Inculcat, illustratque exaggerando.

Quia custodiui vias Domini, nec impiè gessi, à Deo meo.

Vias, præcepta, leges, imperia, iussa, decreta, velut vias ante oculos mortalium præcisa, signata: itinera, per quæ nos incedere iussit, ne quenquam falleret incitiam, atque à vera felicitate abduceret. Hac iter Elysiûm vobis. Nonne semitas has cecinerunt Poëta, ferentes alteram quidem ad superos, alteram in barathrum? Ille quoque commemorat iter deuium, seclusumque à consortio Deorum. Imperia Dei distribuunt Hebraei, alia iubere, præcipere: alia interdiceret. Illa ut facias, hæc ne facias. Vtraque proposuisse, prophetam fecisse, quæ imperaretur: tum abstinuisset his, quæ vetarentur. Nec impiè gessi à Deo meo. Aptius per Græcum vnicò verbo redditur Hebraicû, ἀσεβῆν, ἠσεβήσα, Hebraicum ἠσεβῆתי rashi, A Deo meo. Resoluit Chaldaeus: Et non ambulavi in impietate coram Deo. Nec memet impiè gessi coram Deo, auertique memet impiè à cultu eius. F

Nec impiè gessi à Deo meo.

Quoniam omnia iudicia eius in conspectu meo: & iustitias eius non repuli à me.

VDICIA, iura, sanctiones, placita, leges, decreta, scita. Hæc, ait, iugiter ante oculos meos obuersantur: nunquam animo delabuntur: infident, adhærescunt pectori. Iustitias autè dixit, id Hebraico clarius innotescit, חֲסִדֵי chucotai, instituta eius, mores ab illo prescripti, designati mortalibus, ne per incitiam laberentur. Hos omnibus viribus amplector, seruo: rerum ceterarum curam, quoniam hoc præstare existimabam, profus amandau. Quod me totum pietati, benèque factis dedidi, quod magni patris imperiis parere præstantissimum existimaui: quod ab hac sententia nunquam destiti, affecutus sum, ut tum in præliis, tum quascumque mihi inimici insidias parassent, præsidio eius securus fuero.

Et ero immaculatus cum eo: & obseruabo me ab iniquitate mea.

RAETERITVM est חֲסִדֵי vathi. Fui immaculatus, Hebraicè חַמְטִים thamin, perfectus, absolutus, integer. Lex domini immaculata, perfecta, integra. Chaldeusque hoc loco חֲסִדֵי shelim, perfectus, Græcè ἀμωμος, sine momo, citra notam. Iniquitate mea: quasi à peccato

A à peccato mentis meæ, pectoris mei. Rectam mentem præstare conabor: aberit praua voluntas: non habuerit in spiritu meo domicilium scelus vllum.

Et retribuet mihi dominus secundum iustitiam meam: & secundum puritatem manuum mearum in conspectu oculorum eius.

HÆC sæpius elocutus est, Iustitiam, innocentiam manuum, castitatem proposuit. In conspectu oculorum. Poterat Latinus rectius vertere Græcum ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν, Ante oculos, in oculis, sub oculis. Castitas, ait, puritasque manuum mearum sub oculis tuis erat, in conspectu tuo. Viderunt oculi tui hanc castitatem, hanc iustitiam, In conspectu tuo res gerebatur. Nullum enim meum factum te latere poterat.

In conspectu oculorum

Cum sancto, sanctus eris: & cum viro innocente, innocens eris.

VR se gratum illi fuisse prædicet, cur manuum eius castitatem Deus adamauerit testibus Hebraeis, causam ostendit. Est enim Deus cum sanctis sanctus. Similitudo facit, ut eos amplectatur, ut olim apud Pythagoreos prouerbiû erat: ἰσότης φιλίας, similitudinem amicos facere. Et Aristoteles, mentes castas, æquas, puras à Deo, uti sui σὺγγενῆς εἶδος, propinquissimas diligere. Hunc locum exponens Rabi David, Hæc ait, est consuetudo tua, cum sanctis apparet sanctitas tua, eosque beneficiis accumulās. Sciendum pro innocente, Græcè ἀμωμος, Hebraicû, ut superius docuimus est חַמְטִים thamin, perfectus, integer. Itaque melius exponitur, Et cû perfecto perfectus eris: nempe, ut ait idè magister: Et cû perfectis, apparet perfectio tua, & rectitudo tua, bonitas, clemètia, splendor. Nomen חַסִיד chasid, quod solet sanctus interpretari, sonat Hebrais, beneficû, benignû, ut chasida, ciconia, quod benefica sit, erga parètes. Hinc Græcè ἀντιπελαργῆν. Itaque dici posset, Et cû benignis, benignus eris. Responderet ergo ei, quod dixerat superius, Et ero immaculatus cum eo. Nimirû, perfectus, integer, ut ipse est. Græci sanctum interpretantur, qui iussit erga Deum innocentem, erga homines. Locumque exponunt similiter, ut Hebraei. Reddere eum cuique pro meritis, talèmq; se cuique ostendere qualis quisque sit.

Innocens

Sanctus

Ciconiis imitari

Et cum electo, electus eris: & cum peruerso, peruertèris.

NCVLCAT ex consuetudine sua, eandem sententiam verbis diuersis. Nam quæ Sept. dixerunt ἐκλεκτος, electum, Hebraicè נָבִי nabai, purus, innocuus, mundus. Refert que superius dictum, Et secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi, En mundicius. Mundus, sanctus, innocens, integer, perfectus, rectus, eadem. Quod dixit, Electus eris, clarius ex fonte תִּתְּבָרָר titebbarar, mundus eris: præbebis te mundum, innocentem, æquanimem. At contra peruersum, prauum, noxium, similem illi te reddes, seposita ad tempus clementia tua, induta contra crudelem crudelitatem, ut par pari referas, ad talionem. Hæc omnia Chaldaeus mira quadam sua opinione retulit ad priscos. Mundum, innocentem purum, Abraham, Isaac, & Iacob: peruersum Pharaonem interpretans.

Electus

Quoniam tu populum humilem saluum facies: & oculos superborum humiliabis.

INNOCENTEM, humilem, demissum, populum suum esse demonstrat, peruersos, & superbos, hostes, verè pietatis inimicos, nunquã non bello pauperes Hebræos persequetes, impetû in aras, sacra, cerimonias eorû facere conates, perpetuis odiis, propter religionis, legûq; discrimen, ab eis dissidentes: quos si bello superassent, sublata vera, ac planè cælesti eorû philosophia, simulachrorû suorû detestabilem cultû intulissent. Hoc est,

quod toties aduersus eos Dei implorant auxilium, non minus se laborare, ne fortunas eorum hostes diriperent, vrbes popularentur, coniuges in conspectu eorum vexaret, quam ne religionem, qua nihil in terris melius esset, penitus deleterent. Populum humilem dixit fons vni pauperem, humilem, deiectum. Oculos autem superbos, quod ingentes sibi spiritus sumpserant. Homines esse feros, barbaros, iracundos, veluti, qui manibus magnis rescindere caelum, aut qui montes montibus imponere conabatur. Vel,

Componens manibusque manus, atque oribus ora.

Omnes cruciatus ab his expectandos.

Quoniam tu illuminas lucernam meam: Deus meus illumina tenebras meas:

LUCERNAM, cum sit tropus, figuratusque loquendi modus, alij regnum interpretantur, alij bonum genium, propitium numen, fortunam secundam. Pulchre quoque Graeci lucernam animam, mentem esse: tenebras, furorem, cupiditatem, egritudinem. Illuminasse mentem, malas cupiditates abstulisse. Si figuram euoluas, est veluti si Latine dicat, Praclare mecum fecisti, splendor tuae clementiae mihi semper praeluxit, fauor tuus, benevolentiae tuae radius, vitae meae semper illuxit, erat fidus Achates. Non leue praesidium me comitabatur. Luce tua iradiabar, dextra, leuaque cedebant tenebrae, dire facies, aduersi demones. Lucernam suam dixit, velut accensum radium, ex lumine diuino. Designat clementiam, Dei optimam voluntatem, praesidium, quemadmodum sub tropo tenebrarum, calamitates, incommoda, dolores, ruinae describuntur. Possit etiam lucerna esse, iuxta sensum Graecorum, pro doctrina, sapientia: vt, Lucerna pedibus meis verbum tuum. Et, Illumina oculos meos ne quando obdormiam in morte.

Quoniam in te eripiar a tentatione: & in Deo meo transgrediar murum.

ERIPIAM Hebraicum, quod hoc loci est ארז, aruz, est duarum significationum. Ducitur a ארז razaz, siue ארז roz, sonat confringere, contere, etiam currere. Vox quoque quam Sept. translulerunt πειρασθῆναι, tentationem, Hebraice ארז הגדוד, sonat ubique, armatum, accinctum, paratum ad dimicandum. Hieron. in suo psalterio, & Regum secundo vbi canitur is psalmus, transtulit accinctum. Ergo dicendum, Quoniam in te curram accinctus, curram contra accinctos, armatos intrepidus. Aut verius, confringam armatum, accinctum. Hoc postremum clarius, & verius. In te, inquit, per te, te duce, te adiutore confringam, conteram, delebo aduersarios, armatos, paratos ad dimicandum. In fugam coniectos, quantum vires ad lassitudinem sufficient, hostes, armatos delebo, te duce, te exercitum meum praecedente, praesidio nostro praesente. Hunc sensum declarat quod sequitur: Et in Deo meo transgrediar murum. Hostium murum ascendam, militem meum, in urbem hostium intro-mittam. Succedam muro, victoria, auspice Deo, potitus. Capta vrbe, a milite meo, occupato. Non est igitur εὐδαιμονία liberabor, eripiar, sed confringam, conteram, delebo, testibus Magistris, qui & illum sensum probant, vt dicat, In te curram, aduersus armatos, accinctos, non timebo eos. Vtrunque melius, quam, Eripiar a tentatione.

Deus meus impolluta via eius: eloquia domini igni examinata: protector est omnium sperantium in se.

HEBRAISMVS, saepius in sacris litteris occurrens, quem nisi sermone Latino aptaueris, solacismus efficitur. Quorsum pertinet casus nominandi, Deus meus, cui verbo ninitur? Ergo ex origine dicendum, Dei impolluta via: via Dei impolluta. Estque duntaxat אלהי ha El, Deus. Impollutam Latinus dixit, quam alibi immaculatam. Graece idem nomen ἀμαυτος, sine labe, non inquinata, non fordida. Hebraice, vt monuimus, תמימ tamim, perfecta, absoluta, eadem omnia. Viam sentit, consuetudinem, studium, naturam, genium, mores. Natura Dei, inquit, est incorrupta, impolluta. Mores eius castissimi, sanctissimi. Nihil in promissis eius falsum, fraudulentum. Sermones eius veri: quod pollicetur, absoluit, peragit. Quod docet, plenum veritatis. Leges eius, ac dicta, scita, ac decreta plena sunt aequitatis, plena prudentiae, plena salutis. Quae Sept. dixerunt Graece λόγοι, eloquia, Hebraice vnicus numerus אלהי imrath, sermo, oratio. Et pro אלהי אלהי, quod Latinus dixit, igni examinata, nudum, solumque verbum Hebraice אלהי zerupha, Nimurum, repurgatus, excelsatus. Tralatum ab his, qui purgant metalla. Sermo, inquit, Dei, purus, verus, auro intentior. Solet poema diuinum, bis, terque eadem sententiam inculcare, vt planius intelligas. Quid sit immaculata via eius, discet ex sequentibus.

Eripiar.

A tentatione.

In te.

Et in d. m. transg. mur.

Ha el. Deus.

Via.

Eloquia.

Igni examinata.

quia sermo eius veridicus, quia suos non deserit, non est suorum, qui spem in eo collocauerunt proditor: protegit, fouet, amplectitur. Non despicit, aueriusque refugit, qui ad auxilium suum confugerunt. Occasioni non deest. Ea est natura Dei, ea consuetudo, hi mores.

Quoniam quis Deus praeter dominum? a ut quis Deus, praeter Deum nostrum?

ROTEGIT, ait, suos, quod ei non deest facultas, quippe qui est verus Deus vera maiestas, verum numen, cui comes it immensa potestas, & tato opere magna benefacendi voluntas. Non est alius deus, cui merito diuinum nomen ascribatur. Quisquis apud exterarum nationum praeter illum, Deus dicitur, falsus dicitur. Secundo loco vbi dixit, Aut quis Deus, pro Deo in fonte zur, petra, robur, praesidium. Aut, quod aliud praesidium est vltimum, quod te verteris, cui nisi intrepidus possis, praeter quam huic vero praesidio, robori, propugnaculo, saxo inaccessio, inexpugnabili?

Quis Deus praeter deum.

Deus qui praecinxit me virtute, & posuit immaculatam viam meam.

VM fit ille praepotens, inuictis viribus, iure venit ab illo robor in pectora nostra. Virtutem verum nunc dixit, quod Graece δυναμις, potestatem, vim. Virtutem in praesidio, militarem virtutem. Cinxit, quoque pulchra metaphora. Accinxit, armauit, vestiuit. Haec arma, quibus accinctus prodibat in aciem, tela inter, & hostes: ipse animos, viresque ministrat. Immaculatam autem viam posuit, quoniam via eius, praecleara, sacra, plena bonitatis, ab ea descendit bonitas, virtus. Vt ab illo prodit in nos fortitudo, studium, alacritasque pugnandi: prodit etiam bonitas, iustitia. Non minus est largitor sapientiae, probitatis, quam virtutis in praesidio. Dat fortia pectora, dat quoque sapientes animos. Ex eodem fonte diuino, fortitudo nobis, atque pietas, sapientia.

Virtus.

Praecinxit.

Qui perfecit pedes meos tanquam ceruorum, & super excelsa statuens me.

PERFECIT, Graecum καταρτιζόμενος, melius perspicitur ex fonte, quod trahit doctor egregius meshaue, coarquant pedes meos ceruis, ponens pedes meos velut cerui: ceruorum velocitatem; si quando fuga opus esset, mihi dedit, altissimosque montes petebam, locorum difficultate tutus. declarat Rabi Dauid sensum: Si cogebat, ait, fuga in citatus, manus hostium elabi, ceruorum velocitas mihi dabatur: non timor addidit alas, sed Deus. Fugit ocyor Euro. Et in altissimis locis, quod minimè dabatur hostibus accessus, statuebat me Deus idem. Is sensus ex Graeco quoque posset intelligi. Nam Graeci exponunt, καταρτιζόμενος ἐπιπέδιον, ἐπὶ τελαίῳ, coaptans, & perficiens, disponensque pedes meos ad cursum, cum cogebat mihi pedibus quaerere salutem: vt cum cerui fugientes, sese ad altissimos montes recipiunt.

Perfecit.

Et super excelsa.

Qui docet manus meas ad praedium, & posuisti, vt arcum arcum, brachia mea.

RESENSET memoriter beneficia: dedisse velocitatem in praesidio, quanta est ceruorum, dedisse sapientiam ducendam vitam magistram. Artem quoque praediandi, & consiliorum capiendorum, pro re, & tempore, docuisse. Ad haec vires ingentes, vt penè ferreus esset. Sciendum, quod Septuag. translulerunt, καὶ ἐθαύραρον χαλκὸν τῶν βραχίων μου, Et posuisti arcum ferreum brachia mea, posset reddere Hebraicum, alios sensus, propter verbum polysemum חנית nichatha, Id magistris astipulationibus, posset designare, Fregisti, rupisti: aut per patiens, fractus est: referturque ad arcum. Brachiis autem deesse praepositionem ex consuetudine poematis huius. Eratque sensus, Et fregisti arcum ferreum, cum brachiis meis: siue, fractus est arcus ferreus. Nam Rabi Dauid supradictam vocem, alio clariorem, Et arcus, ait inimicorum, brachiis meis erit ארבעת נisbereth, fractus, Chaldaeus tamen, sensui Graecorum ac quiescit, pro Hebraico clarius verbum ponens ארבעת vmath chiph, qui corroboras, confirmas velut arcum arcum, brachia mea. Itaque omnes hi sensus, quibus sua cuiusque ratio subest, probari possunt.

Tul. off. 2.

Posuisti. vt ar. ar. bra.

dissentio, ciuili tumultus, secessio populi. Hos Deus ei conciliauit. Propterea duas subiicit sententias, se constitutum sedato tumultu, ducem, Regem, principem, vltro suffragiis eorum electum. Tum populum, quem non agnouisset, qui alieno in ipsum animo esset, ei subiectum fuisse, manus supplices tetendisse, vltro pacē petiisse, sese ad pedes eius proieciisse.

In auditu auris obediuit mihi: filij alieni mentiti sunt mihi.

In aud. aur obe. m.

Filij alieni mentiti sunt

Mihi.

Mentiti sunt.

SCarminis ordo: In potestatem meam, inquit, redacti sunt, atque ita succubuerunt, vt deinceps imperata facere non recusarint, nec amplius rebelles extiterint. Quod autem ait, filij alieni mentiti sunt mihi: etfi, multiplex sit explanatio, plurimum tamen arridet Auen Esra, apparuisse vanam, falsam, minimè veram hostium iactationem, insolentiam, cum latius, inflatusque multò, res suas efferrent. Itaque mentiti sunt, nimirum, mendaces conuicti, inania locuti, vanitas deprehensa. Rerum suarum tenuitatem verbis amplificabant. Gloriabantur vno se praelio copias Hebræorum cum Rege, superaturos. Mentiti sunt igitur mihi, quod clarius Chaldaeus, Mentiti sunt קדמי cadamai, anteme, in conspectu meo, in oculis meis. Est exemplum sensus huius ex alio Psalmo: In multitudine virtutis tuæ, mentientur tibi inimici tui. Nimirum, mendaces, vani, inaniter gloriosi conuincuntur. Sciendum tamen verbum Hebraicum שחש cachas, duos sensus resonare, quem nunc proposuimus, mentienti. Alter est minui, atteri, extenuari, inarescere. Is significatus, etfi à nullo positus est, posset huic loco subesse, propterea, quòd subiicit, vt solitus est, simile. Filij alieni inueterati sunt, duobus verbis eodem sensu repetito. Primum est, יחשי יחשי iccachasu, extenuati sunt, vel extenuabuntur. Alterum יבולו ibbolu, veterascent, defluent.

Filii alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis.

Inueterati sunt. Claudicane viis à semitis suis.

IN VETERATI sunt, vt dixi, fons, יבולו ibbolu, diffluet, veterascent, absumetur. Quod dixit, Claudicauerunt à semitis suis: est ממשגרו יחשי ויחשי ויחשי Veiachiregu mimisghe rothchem. Est multiplex expositio, propter verbi polysemum. Verbum Hebraicū charag, per litterarū metathesin, est chagar, ligauit, strinxit. Hanc ligationem, Hebræi secuti sonum vocis Chaldaicæ, quæ designat horrere, pauere, siue claudicare, exponunt, timorē, pauorem. Secunda vox misgheroth, sonat ligamenta, vincula, constrictiones. Has Hebræi sentiunt turres excelsas, loca fugientibus, ac victis apta, quo sese à fuga recipiant, abdant, claudant, ob id claustra vocata. Est igitur iuxta Magistros, sensus: Et claudentur in vinculis suis. Si liquidius exprimas, quod iidem faciunt, dicas, Et pauebunt à claustris suis: vel, In locis his tutissimis, quo sese receperant, timebunt, formidabunt. Claustra igitur illa, vel vincula, Auen Esra per aliam illustriorum vocem interpretatur, ארמונה armonchem, palatia eorum. Et Chaldaeus בירנתון biranthehon, arces eorum. Hoc declarans Rabi David, Pra timore, inquit, sicut folium fluet, tabescunt: atque etiam in his locis, quibus se clauserunt, formidabunt. Pauebunt letali timore. Hanc interpretationem prior Auen Esra adhibuit. Hunc quasi sensum vidit, & exposuit etiam diuus Hieronymus. Et contrahentur in angustiis suis. Angustias, claustra, loca illa interpretare, quibus se clauserunt, ad quæ pauore solliciti confugerunt. Verbum claudicandi, quod Sept. posuerunt, à nonnullis minimè reiiicitur. Superiora patent. Græci longè alia respiciunt. Liceat cuique per anagogias vagari, modò verborum sensus prior innotescat.

Viuit Dominus, & benedictus Deus meus, & exaltetur Deus salutis meæ.

Viuens.

Viuit dominus.

Benedict. Baruch.

VIENS in factis litteris, summi Dei proprium nomen, cuius sit vera, legitimaq; possessio, vita, nullo ei largiente, sed ab eo quidquid vbiq; vitæ est, profluente, ipso fonte vitæ. Sic ut, inquit, filius eius, misit me viuens pater, & ego viuo propter patrem. Hinc vetustissimi, idemque sapientissimi Græcorum, nomen dei summi Iouis à vita deduxerunt ἀπὸ τῆς ζωῆς, quæ, qua vel ipse viuuit, vel quæ largitur animantibus. Exclamat igitur Vates iā carmen absoluens, iā beneficiis commemoratis: Viuat Deus, sit benedictus, exaltetur. Sit nomen eius sempiternum, numen æternum: omnis seclorum verustas cernat hanc gloriam. Vt est viuens in sempiternum, sic cupio, sic precor. Quas enim alias grates possit persoluere mortalis Deo? Nomen quoque benedicti polleret idem, atque viuientis. Benedictus estis, in quem omnia bona confluunt, Hebraicè ברוך baruch, quasi affluens, exube-

Aexuberans vt baracha, piscina, fons exuberans. Itaque baruch, est quasi fontalis, profluens, inundans, fecundus, Græcè refertur ad sermonem ἐὺλογητός, de quo multa bona dicere cõuenit, sed non dicerentur, nisi possideretur. Benedictus igitur est, qui laudes, virtutesq; omnes possidet. Eodemq; tendunt Hebraicum, & Græcum. Hæc Deo tribuentes, diuitias maiestatis eius prædicamus, laudibus eius, animos, & ora complemus, multa virtus, multus honos recurat, salrent infixi pectore vultus. Deus salutis meæ. Hebraismus, Deus seruator meus, autor salutis meæ.

Deus salutis meæ.

Deus qui das vindiçtas mihi, & subdis populos sub me.

ARE vindiçtas, ab Hebræis exponitur, Qui das, vt possim ex inimico sanguine sumere pœnas, iniurias vlçisci ab inimicis illatas: vt hostes vlçiscerer, potestatem dedisti. Quod ait, Subdis populos: pro Græco, ὑποτάξαι, Qui subdidisti, est Hebraicū ויבדד vaiadber. Qui congregas populos. Id quoque transtulit Hieronymus Qui congregas populos ad me. Et Hebræi, quod ea vox est insolens, alia clariore manifestant, אגב מינחג, cõgregas, ducis. Subiecisti, inquit, mihi populos, ad me aggregasti. Multorum populorum quasi me pastorem dedisti, ποιμένα λαών. ὁ λαός τ' ὀπιτετε ἀφ' αὐται, καὶ τὸσα μέμνη Cui populi addicti, qui tot res mente gubernet.

Dare vin.

Subdis populos sub me.

Deuictas gentes ad me aggregasti. Quam variae gentes, habitu tam vestis, & armis.

Liberator meus de inimicis meis iracundis, ab insurgentibus in me exaltabis me: à viro iniquo eripies me.

NON parcit laudibus, eloquentiæque poëticæ, cunctas acclamationes, prædicationesque congerens, nuncq; subiectas gentes cõmemorans, nunc hoste longè infestiorè sibi, cuius crudelitatem diuino beneficio vitauerit, proponens, inimicos iracundos, barbaros, crudeles. Sunt Hebræi, qui sentiant Saulem, turbamq; sequentem, qui in eum impetu facto confurrexissent. Atq; vt ait Rabi David, non ab insidiis eorum modò, & crudelitate meliberafti, verum etiã longè plurimum supra eos, me extulisti. Hunc exitum habuit eorum crudelitas, vt tum nihil mihi noceret, tum viam ad ampliores laudes aperiret. Eorum crudelitate plurimum profeci. Multa enim numerare licet commoda, quod fecit Plutarchus, ab inimicis allata. Virum iniquum, Hebraicè virum שחן chamas, violento, sæuo, eundem Saulem tacitè describi testantur iidem Hebræi, nec mihi displicet.

Iracundi.

Propterea confitebor tibi in nationibus Domine, & nomini tuo psalmum dicam.

CONFITERI, sapius ostensum, Hebraicè esse verbum Græcorum ἀδω, canere, vsurpatum à Græcis ex Hebraica dialecto. Hebraicè hoc loco קנתי ode, cantabo, concinã, à verbo קנתי hada. Vox quoque Græca oda, ex Hebraico sermone venit ad Græcos, vt vides. Canere igitur Poëtarum est, qui suorum carminum initia auspicantes, semper pollicentur se cantare. Homerus in hymnis vbiq; ἀείσομαι, cantabo, canã: ἔρχομαι ἀείδων, Aggredior canere. Itaq; & diuinum poëma, quod vbiq; vetustissimi Græcorum vates imitantur, cantabo, canam, quoties est in psalterio Latino confitebor. Vim vocis huius esse quam dixi, declarat quod sequitur, Et psalmum dicam. In nationibus autem, nimirum gentibus deuictis, Resonabit hoc victoriale carmen, quo gratias ob victorias partas ago, in omnes gentes. Is arcus triumphalis erit, hæc columnæ rerum gestarum imaginibus incisæ. Psalmus autem, est hymnus.

Confitebor.

In nationib.

Magnificans salutes regis eius: & faciens misericordiam christo suo, Dauid, & semini eius vsque in sempiternum.

MAGNIFICARE salutes mirabiles salutes, atq; prodigiosas attulisse. Quantò grauiora pericula fuissent, tantò fuisse mirabilius hæc vitasse. Tantam hominum multitudinem à paucis fuisse superatam, atque deletam, quid aliud, quàm cæleste fuisse beneficium? Diuinæ autem naturæ solitos cursus excedunt. Regis eius, potius regis sui, quem Deus regem designasset, appellasset. Misericordiam Hebraicè חסד chesed charitatem, beneficium. Hinc chafida, ciconia, benefica, misericors, plena charitatis, vt fama est. Christum suum, L.L. iiii

Magnificans salutes.

Regis eius. Misericor.

Christo suo.

Hebraicè, Messiam suum, vñctum suum. Sacerdotes, atque reges vngebantur, non minus D regnum sacrum, ac sanctum, vetustissimis opinantibus, atque sacerdotum. Hinc apud priscum, eundemque veteri sapientia redundantem, Homerum, sæpius de regibus est, *ἱερὸν καθύπερθε ἀλλυμένοιο*, Sacra maiestas Alcinoi. Vatinatur quoque mansuram posteritati in perpetuum candem dignitatem.

PSALMI XVIII. EXPLANATIO.

Lamma-
zeach.
In finem.
Carmen
triumphal.
Cantoris.

ITVLVS psalmi iuxta Hebræos est, *למנצח משה לוי* Lamnazeach psalmus Dauid. Diximus autem, supradictam vocem variis modis ab interpretibus efferri. Nam eam Septuaginta interpretes reddunt *ἐἰς τὸ τέλος*, In finem. Alij dicunt designare carmen triumphale, sicut Aquila & Theodotio veterere soliti sunt: quos sequitur vbiq; Hieronymus. Alij *מנצח* menazechim dicunt cantores fuisse, qui à vin cèdo, & à tollenda super ceteros voce, appellarentur: debetq; supradicta vox per genitium proferri: vt què admodum dicitur, Le Dauid, ipsius Dauid, sic lamnazeach, id est, eius catoris, aut carmè canētis, eoq; modulatu vtētis, qui dicebatur menazech. Omnino Mnazeach cantor erat, qui diuerso quodam modulatu psalmos canere solitus esset. Ideoq; ferè, omnibus psalmis titulus is præfigitur. Duobusq; autoribus psalmi ferè inscribuntur: ipsi Dauid, & ipsi Mnazeach. Huic tanquam canenti, & voce ac modulatu psalmum proferenti: illi tanquam auctori psalmorum. Est autem *נצח* Nezach, vox polysèma, significans modo æternitatem, modo victoriam. Primum significatum sequuntur LXX. sed reddunt in fine, quod in æternum signabat. Secundum sequuntur cæteri omnes, tam Hebræi, quàm Græci, hanc victoriam ipsius, de quo psalmus canitur, interpretantes. Hebræi ad vocè canentium, magnoq; clamore exultantium referunt. Quod & Chaldaus sequitur, & vero propius videtur. Obseruatum quoque à doctissimis apud Græcos viris est, quoties psalmus non præferat in fronte argumentum, præclarum aliquid, & aut ré diuinam, ipsùmque messiam, aut altissimam philosophiam complecti. Itaque & hic psalmus caret argumento, ex quo intelligimus eo præclaram sapientiam esse comprèsam. Atque cum duobus sensibus posse intelligi, non solum variæ ipsorum interpretum sententiæ ostendunt, sed ipse psalmus aperte docet. Ac Græci & Latini omnes ferè sensum anagogicum sequuntur, duce atque autore Diuo Paulo, qui locum ex isto psalmo citans, In omnem terram exiuit, &c. docuit eum esse secundum alium sensum intelligendum, quàm ad litteram. Ideo scriptores, cælos, Apostolos interpretantes, omnem psalmum in eos referunt. Nò potest quidem, nec debet tolli psalmorum sensus allegoricus, sed attendenda prius est littera & verborum pondus considerandum, ne ex verbis male intellectis, diuersæ sententiæ opinionésque sequantur. Relicto igitur sensu allegorico, consideremus quid à propheta dicatur. Ac quoniam hunc psalmum celebris apud Hebræos expositior Auen Esra dicit esse *נצח משה* valde insignem, ac nobilem. Explorare causam necesse est, cur hoc illi sit visum, Nulli enim sapientes, rerumq; scrutatores fuerunt, quibus non diuina, atq; admirabilis visã sit cæli constitutio, ex qua potissimum, qui Deum claris agnoscere oraculis non poterant, naturam aliquam diuinam esse existimabant. Ac veteres tantam esse cæli venustatem putarunt, vt illi diuinitatem tribuerint. Et apud Tullium disputans Balbus, ex ordine cælesti colligit, & affirmat naturam Dei. Anaxagoras natum se esse dixisse fertur, vt cælum suspiceret, vnde Deum cognosceret. Hoc ergo & vates hoc loco fecit, vt in admirationem cælestis ordinis defixus, non more imperitæ vetustatis lapsus fuerit, vt arbitraretur eam esse naturam diuinam: sed Abraham generis autorem sequutus, intellexit ex eo sapientiam creatoris cæli, clamantq; ex eo gloriam potentiamq; Dei fieri celebrem, ac manifestam. Sed quoniam multa sunt alia quæ sunt cælo longe meliora, ne solum cælum admirari videretur, & ex eo sapientiam bonitatemque diuinã prædicaret, proposuit aliud longe diuinius atq; admirabilius, cultum, legemq; Dei: eam videlicet sapientiam, quæ Deo reddat homines simillimos. Quod longè pulchrius est, ac spectabilius, quàm superius. Atque illud bonum corporeum est, & ad vitam corpoream sustinendam, alendam, fouendam repertum: pietas, sapientiaque diuina, ad viuificandos animos. Quoniamque ex bonis quæ accepimus à Deo, in considerationem diuinæ sapientia & bonitatis deuenimus, multo magis vocamur ad id ex sapientia, legèque diuina lata mortalibus, quàm ex cælo: sicut ex sapientia euangelica plus admiramur bonitatem seruatoris, quàm ex ordine cælesti, reperto quidem & illo ad homi-

Mnazeach.
Dauid.
Nezach.
In finem.

Anagog.
Allegoria.

Cæli const.

Anaxag.

A hominum vtilitatem. Duas igitur res admirabiles ac clarissimas habet mundus, alteram corpoream, cælum, ordinésque cælestes: alteram ad animos spectantem, legem diuinam. Has igitur prædicat hoc loco diuinus poëta, cuius ed est admiranda sapientia, quod postquam de pulchritudine cælesti dixisset multa, mox ad explicandam aliam maiorem pulchritudinem transit, legis diuinæ. Solitus idem etiam aliis psalmis facere. Nam cū dixisset: Domini est terra, & latitudo eius: mox ad cælestia, & ad sapiētiam vitamq; animorum prope- rauit: Quis ascendet in montem domini? Itaque & is psalmus habet tres partes, prædicatur primò sapientia diuina ex ordine cælesti. Secundo prædicatur eadem ex sapientia, quã largitus sit hominibus Deus, eaq; multis verbis commèdatur. Tertio præ se fert vates appetentiam istius sapientia, oratq; ob id vt delictis suis ignoscatur. Vides ex his quantò præstet hæc theologia, profanæ theologia: cū illa cælum admirata fuerit, sed conditorem cæli non omnino cognouerit: hæc & creatorem cæli, & maius bonum, quàm ordinés cælestes, viderit.

Cæli enarrant gloriam Dei: & opera manuum eius
Annuntiat firmamentum.

RALATIO est, quæ dicitur Hebraicè mashal, & quã Græci vocant *μεταφορικῶς*, quoties rebus inanimatis, spiritum, vocem, sensumque damus. Sic cū cælum sit inanimatum: datur illi sensus ac locutio, quemadmodum, Montes exultabunt à conspectu domini: & Exultabunt omnia ligna sylvarum: & Sion dicet, & Montesque feri, syluæq; loquuntur: & id genus multa: creberrimaq; est in scripturis profopopœia. Nec putes, vt Basilius quoq; in Hexamerò admonuit, cælos ideo esse animatos, quia dicatur hoc loco, narrare gloriã Dei. Quod opinatus est hoc loco Rabi Moses Ægyptius, ad placita philosophorū videlicet trahēs scripturas. Sequeretur enim etiã montes esse animatos, quia exultare, ac laudare Deū dicatur. Maximus autè is apud Græcos iudicatus est error. Eadè profopopœia dat propheta ipsi cælo loquelã, ac vocem, vt hanc eorum vocè, qua gloriã Dei prædicent, & ostentent, nulla sit natio quã non exaudiat. Cæli autem, *שמים* secundum linguam Hebraicam, numero multitudinis proferuntur, singulari numero nunquam: an autem vsus linguæ sit, an sacramentum, vt non diffinit Hieronymus super Esaiam, sic ego nò pronúcio: potest enim esse linguæ cõsuetudo, sicut Athenæ, Thebæ, Pisæ, tenebræ. Rursus cælos fortasse dicere Hebraicus sermo maluit, vt molem totam, in tot partes distributam, innueret. Duplex est autem in scripturis diuinis cælum: vnum quod oculis patet, ordinésque æternos corporum, luminumque suorum nobis ostendit, qui cæli dicuntur in scripturis sacris. Alterum autem quod dicitur cælum cæli, vel cæli cælorum. Vt quemadmodum Sancta sanctorum, locus erat sanctissimus, sacerrimus, ad quem soli sacerdoti patebat accessus: sic item Cælum cæli diuinitissima, optatissima, abditissima, ac suprema cæli pars, habitatio Dei, & Angelorum, diuinorumque animorum. Quod significat repetitio, sicut Rex Regum. vbi quod in casu nominandi ponitur, præstat ei quod sequitur. Hinc Aristoteles ille, etiam istarum litterarum ignarus, sed non ignarus naturæ, & arcanis eius non assuetus, duplicem cæli naturam non ignorauit, cū de cælo differēs, primum dixit cælum appellari quod claritate sui oculos mortalium compleat, alterum supremum quoddam & à motu istius quod videtur, distinctissimum, extra anni, solisque vias lunæq; labores: in quo dixit esse beatissimos colonos, qui extra tēpus positi, omne, æuū illic felicissimè viuant. Tam igitur illud cælum inuisibile, quàm istud visibile, narrant, prædicant, vociferantur gloriam Dei, cælum visibile, nobis, inuisibile, diuinis animis. Sed multò magis illud cælum maiestatem prædicat diuinam, ibi vera, ac magna Dei potestas, & claritas, & ipso opere lucefcit, & vocibus habitantium celebratur. Illic viuæ voces exaudiuntur: quas si & ipsi exaudire possemus, inenarrabili voluptate afficeremur. Narrant igitur cæli nostri, gloriam Dei: prædicant, ostentant, quantum potuerit ipse creator: qua sapientia, qua inueniendi, excogitandique solertia sit præditus: Quæ principia repetere potuerit, quibus aleret inferiorem mundum, qui totus, vt externa philosophia prædicat, à superiore pèdet, ac gubernatur. Hanc ergo diuinam gloriam narrant cæli: nos autem auditores sumus, qui facti sumus, vt opera diuina in cælo contempleremur. Ideo Chaldaus interpres, profopopœiam relinquens, vbi Hebraicum dicebat narrare cælos, posuit eos quibus narratur,

Profopop.

Cæli shaminim.

Cælum. Cælum cæli.

Aristotel.

Vnde ipsū auctorem agnoscere.

prædicaturque à cælo, gloria ista Dei, sic Chaldaicè reddens Hebraica, Qui cælum suspi-
ciunt, cognoscant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciant quæ in aëre apparent.
Motus cæl. Ac Hebræi duabus præcipuè rebus gloriâ Dei ex cælo dicunt ostēdi, Luce, & Motu, incre-
dibili artificio cōpactō, qui cū quod duas habeat incitationes inter se cōtrarias, alterâ in
occasum, alteram in ortum corpora rapiētē: tanto tamen fertur ordine, vt quod vix fieri
posse videatur, nulla accidat vnquā perturbatio, semperq; altera loco, situ, motu alteris re-
spondeant. Sed cælestem contemplationem ex scriptoribus profanis potes agnoscere, ad
quos te remitto. Vbiq; autem scripturæ sacræ ad testimonium diuinæ potentia proferunt
cælum. Quoties clamat Elaias iuxta cū cæteris prophetis? Quis tetendit cælum preter me?
Quis fecit vt hoc super omnes terras incubaret?

Gloria Dei.] Gloria quæ Latinè dicitur vox hominum incorruptè iudicantium,
lausque contentiens bonorum, & Græcè δόξα, quasi exultatio, & altus ac magnus de qua
re sensus Hebraicè קָבוֹד quasi grauitas, valor, vis. Chaldaicè hoc loco & vbique כְּבוֹד pretio-
sitas, sic enim sonat. Hæc, inquam, gloria id propriè est, quod intus, & extra substantiam di-
uinam existit. Intus quidem, quod in caligine diuinitatis suæ pelagus habet bonorum, in-
finitusq; rerum optimarum, præstantissimarumq; thesaurus in arcanis eius delitescit, om-
nium rerum fontes & origines. Ibiq; perfectissimo modo sunt cuncta ac longè plura,
quæ quocunq; modo subsistētia apud nos, admiramur. Atque ille est verus ac maximus
mundus, illa vera vniuersitas, cuius vt profanæ quoq; litteræ senserunt, solum perfecta cele-
britas ac fama apud semetipsam est. Proinde summum eius bonum, infinitaq; voluptas, est
in cognitione claritatis suæ. Huius interioris gloriæ, quæ soli sibi est perspicua & perspecta,
quidam quasi radij tunc claruerunt, cū mundus creatus est, & nos scintillas quasdam
vastæ & infinitæ gloriæ illius cognouimus. Hęc gloria Dei exterior duabus maximè rebus,
quas hoc carmine differuit vates, innotuit luce corporea, & incorporea: id est, cælesti luce,
qua corporeus mundus, & vita temporaria sustinetur; & altera luce, quæ & ipsa venit de cæ-
lo, sed illo vero optimo perfectissimoq; cælo: vt ita duæ luces sint, sicut cæli duo. Dico autē
sapientiam diuinam, qua tenebræ animorum discussæ fuerunt. In quo mirabiliter claruit
gloria Dei: id est, & sapientia eius, & alia quædam incommemorabilis virtus communi-
candi terris sapientiam, cuius proprium erat in cælo domicilium. Gloria igitur Dei, id
est claritas, pretiositas, nobilitas est duplex, interior, & exterior. Interior ipsi soli nota:
exteriorem, ac quasi radios illius, vidimus ipsi in cælo, longè autem magnificentius incla-
ruit, cū sapientia cælestis missa fuit è cælo. Hinc cæli sursum, ac deorsum enarrant glo-
riam Dei.

Enarrant.] Enarrant est participium est verbi grauisoni, secundæ coniugationis, sicut me-
phachēdim, Designatque vox, narrare, scribere: vnde סֵפֶר sepher, scriptura, vel liber, vel
epistola. Signat quoque numerare, vt saphiror, id est complexus numeri, numerationes.
Abraham dicitur, וְאֵלֶּיךָ אֲבָרָה אֲנִי מְבָרָךְ וְאֵלֶּיךָ אֲבָרָה אֲנִי מְבָרָךְ Suscipe quæso cælum, & nume-
ra stellas, si potes numerare eas. Ergo proprius vocis significatus est censere, & quod Græ-
cè ἀριθμῶν, quasi describere, ac multa narrando comprehendere. Tale igitur facit cæ-
lum, non vnâ Dei nobis ostentat virtutem, sed penè innumerabiles, quot quasi in eo si-
dera fulgēt. Narrat solertiam inueniendi tantam molem, docet quanta sit in Deo excogi-
tandarum rerum potestas. Recenset mirabilem prudētiam, qua tantas luces mirabiliter, &
Excogitant.] Qualem artem excogitant, qua vitam hominibus peren-
nem suppeditaret. Denique quod omnium est maximum, narrat eius incredibilem boni-
tatem, ac benignitatem, quod largiri hæc cæteris voluerit, quod tam amicè bonis, ac vitæ
mortalium consuluerit. Quod cū id præterire citra culpā, atque omittere posset, maluit
tamen exequi, & creauit cælum, ex quo non modò in cognitionem, & venerationem
diuinitatis suæ non venturos homines sciebat: sed gloriam etiam suam, & cultum da-
turos operti quod creabat, & blasphemis & luce indignis, lucem se creare cernebat.
Qua in re mirabilis apparuit clementia & bonitas eius, cum summa potestate & sapien-
tia coniuncta. Has, & alias innumerâs, quasi catalogum, narrat cæli Dei virtutes. Quæ cō-
iuncta dicuntur gloria eius. Ideoq; rectè Deo gloriosus à philosophis vocatur.

El. Dei.] Hebraicè אֱלֹהִים El. cū multa sint nomina diuina in scripturis, omnia distinctos
propriōsq; significatus habentia: Vnum verò est nomen El, quod potestatem, fortitudi-
nemq; designat. Rectè igitur positum est hoc loco, quo de summa potestate Dei fit sermo,
quasi cantaret Vates, Cæli enarrant gloriam fortis, ac potentis. Hic enim maximè claret
eius

A eius infinita potestas. Denotat igitur El, fortem, ac potentem. Quod vidéo etiam Abra-
ham apud Hebræos obseruasse. וְאֵלֶּיךָ אֲבָרָה אֲנִי מְבָרָךְ dixit autem El, vt indicaret potestatem
eius.

Et opera manuum eius.] Primùm corrigendus est locus, vt pro opera, legatur opus. *Opera.*
Sic enim Hebraicè מַעֲשֵׂה מַחֲשֶׁה mahasche, cuius pluralis numerus est mahasoth, primùmque
est hoc loco. Græcè verò ἔργον, Septuaginta verterunt. Quare extra omnem controuer-
siam est, locum vel à librariis esse permutatum: aut interpretem, quisquis fuit, (non
enim Hieronymus fuit) maluisse sibi, quàm veritati satisfacere. Legendum est au-
tem Opus, vt appareat non de cæteris operibus, sed illo eximio, quod describere pro-
posuit, esse sermonem. Hoc igitur est eximium opus manuum Dei, quod in omni ope-
re diuinis consiliis extracto, tenet principatum. Nec dubitauerim asserere, per prosopo-
pœiam dari manus Deo, hoc loco, sicut locutio datur cælo, montibus exultatio, lætitia
sylvis. Non secus enim caret manibus Deus, atque illa locutione, voce, ac sensu. Cū-
que prosopopœia sit adhibere illic spectabilem personam, vbi non sit, Deus autem
membris, & visibili forma non sit obuolutus, finguntur à nobis illi manus, cæteraque
membra tribuuntur. Id autem priuata quadam consuetudine fit in scripturis sacris, in cæ-
teris scriptis non item: nisi quasi poëticè, quale facit Homerus. Cuius figuræ, à figuris scri-
pturæ sacræ hoc differunt, quod promiscuè bonos ac malos affectus, & omnia corporis
membra, Deo suo attribuit: scripturæ tantum eos affectus, qui sint meliores, culpâque
B vacent, & eas corporis partes, quibus vires ac facultates insunt: vt manus, brachia, au-
res, oculos, nares. At quasdam partes inertes, ac segnes, ac turpes, non ita inuenies in
scripturis Deo adiudicari. Priores igitur quoties adiungere Deo scripturas videbis,
scias esse prosopopœiam. Hæc figura multis fit rationibus: in vniuersum quidem eum
datur persona, non habentibus: priuatum cū vel rebus inanitis, vel animatis qui-
dem, sed ratione carentibus, aut vtròque pollutibus, sed corpore carentibus. Il-
lud item scire operæpretium est, in mentibus à corpore separatis, quod de Deo præ-
cipue verum est, non quidem sensus, sed facultates quasdam similes, maiorésque
sensibus inesse. Non visum, non auditum, sed quasdam audiendi, videndiq; acerrimas facul-
tates, virtutemq; admirabilem. Sic neque manus, eandem tamen facultatem, quam in
corpore nostro manus obtinent. Omnesq; nostræ facultates, quæ in organis insunt corpo-
ris nostri, integerrimæ, ac validissimæ, maximeq; vegetæ sunt in animis, ac mentibus se-
paratis sine organis. Has ergo quoties memorant scripturæ sacræ, exprimunt quidem eas,
nominibus rerum nostrarum, quo possint intelligi facilius: sapientibus autem verior ille
sensus relinquitur. Igitur cū audis manus Dei, intellige tantam vim, ac potestatem, *Manus Dei.*
quanta creare tam vastam molem, tot luminibus distinctam, tanto tamque constanti mo-
tu instructam potuerit.

Opus.] Pro opera legemus opus, vt diximus. Habent scripturæ, sicut & reli-
quæ litteræ, ac linguæ, suas loquendi priuatas formas, ac tropos. Quemadmodum
C igitur Poëtam dicentes, Græci Homerum, Latini Vergilium κατ' ἐξοχήν intelligunt:
sic talia multa sunt in scripturis. Ex his præcipue est, quod dicitur ab Hebræis opus
Berefcith, id est sex dierum. Nam quanquam multa sunt opera Dei, vnum est præ-
cipuum opus, quod in sex dies à scriptura partitur. Hoc ergo præcipue dicitur opus,
quod sex illis diebus perfectum est. Quod certe fuit mirabilissimum non solum quod
excogitatum, ac editum: tale fuit ab autore: sed quia prouisum est ab eo, vt idem
esset semper, quale fuit in exordio: magnæ enim prudentiæ, solertiæque extitit,
& certe tantum diuinæ, opus tale effecisse, quod esset maxime diuturnum, atque
extra senium, semper in eadem iuuenta, eodémque flore, eisdem semper ordinibus,
motibus, luminibusque incedentibus. Consideraque (nam præcipue de cælo loqui-
tur Propheta, sub quo terrena clauduntur) considera, inquam, quantum illi inge-
nium fuerit, quod cum omnia senescere, ac deficere videamus, cælum tamen ita ab
eo effectum est, vt neque lumina eius senio hebetentur, neque motus luxentur, ne-
que moles liquefeat, ac tabescat, vt animalia, arbores, lapides, montes, littora,
maria. Opus ergo illud totum, dicitur opus Berefcith, in quo primò cælum fuit crea-
tum, idque inter creaturas corporeas tenet principatum, generalis causa viuentium
ac origo. Et, vt Eusebius de euangelica demonstratione ait, ὁπῶρον ἀπὸ τῶν ἐξουδὸν ἐγγυα,

rotunditatem. Nam qui ipsum tanquam cameram fixit, & ut tentorium diffudit, contrarias inter se naturas sociato foedere, congregavit: ut neque natura ignea, ab aquarum copia extinguatur, neque caeleste corpus quod glacialis, & aëria, siue nubifera natura est, à copiosissimo igne inflammata liquecat: sed proxima sibi degentia inimicas non edunt operationes, opificisque voluntati obsequentia coniunctissime degunt: Idque inanimata retractorum mente carentia. Et manent, metas illas in exordio datas custodientia: Gubernator enim est naturæ, creator eius, nec quam ipse fecit nauiculam, destituit. Hæc ille. In quibus cum multa sint præclara, tum verò expressum testimoniū, non habere cælum mentes, quemadmodum corpus humanum, gubernatrices: sed regi à creatore suo. Quod idem in principio Esaia in interpretatione sua confessus est. Videant ergo nostri Latini, qui sæpe Aristotelis decreta æquo pertinacius defendunt, quid vetus illa Græcorum sapientissima Theologia senserit. Sed hæc veluti notiora hic taceantur. Iob quoque, qui antiquissimus est, non dissentit ab Homero de cæli soliditate. cap. 37. Tu forsitan, inquit, cum eo fabricatus es cælos, qui solidissimi quasi ære fusi sunt. Obseruabimus quoque non appellari in scripturis firmamentum ostauam sphaeram, quæ Græcè dicitur ἀστέρων: sed totam cæli visibilis compagem, omnisque globos, quotquot existant. Nam in Genesi dicitur, Posuit ea in firmamento, ac de stellis, sole, lunaque est sermo. Sol autem & luna, non sunt in firmamento.

Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam. E

Eructant.

Indicat scientiam.

P R I M U M omnium, verborum proprietates manifestanda est. Eructare verbum, in lingua Hebraica creberrima locutio: Eructabunt labia mea hymnum: Eructavit cor meum verbum bonum: significatque sic vocem proferre, ut fontes perpetui fundunt aquam: perennisque oratio, ac sermo proprie eo significatur. Verbum eius in prima coniugatione est, נבא nabah manare, profluere: in tertia significat hoc ipsum in altero effectum, id est, cum efficit, ut fluat, manet. Quod autem dixit, Indicat scientiam, Hebraicè נבא manifestabit, annuntiabit: Designat ergo perennem cæli locutionem, testimoniūque diuinæ potestatis. Primum igitur obseruandum est, hoc quoque loco esse profopociam: datur enim locutio diei, ac nocti, sicut superius cælo, & sicut manus Deo. Ubique igitur seruat hanc figuram, sicut & quæ sequuntur, indicant. Tanta igitur est in cælo constantia, tanta in diebus ac noctibus similitudo, ut altera prænantia sit alterius, & quæ sequatur, eadem sit atque præcedens. Nullus est error, in omni cælesti illo agmine luminum, æquatis ordinibus totus incedit exercitus. Oritur sol, atque occidit, & quod hodie fecit, faciet cras. Nocturna sydera, eadem cras apparebunt, eodem in loco, ac situ quo prius. Nihil ibi erroneum, nihil fallax, ac fabulosum, nulla deprauatio, & exorbitatio: veluti si ab auriga prudentissimo moueatur, eisdem semper vestigiis, in sua terga reuoluitur annus. Eademque hæc admirati sunt cæteri poetæ. Claudianus.

*Nam cum dispositi quassissent foedera mundi,
Præscriptisque mari fines, amique meatus,
Et lucis noctisque vices: tunc omnia rebar
Consilio firmata Dei, qui lege moueri*

Sydera. Nec aliud dicitur hoc loco à patre, quàm quod filius Salomon de tempore philosophatur. Quid est, inquit, quod hodie factum est: Ipsum quod fuit heri, Oritur sol & occidit, & reuertitur ad aquilonem. Nihil sit nouum sub sole. Hocque non solum de rebus humanis est certissimum, sed multo magis de ipso cælesti motu, & æquabilitate cursus eius Laudant ergo cæli gloriam Dei, præcipue in hoc tanto ordine, tanta dierum, ac noctium constantia. Nam quoniam similitudinem ex rebus humanis assumpsit, respice ad ea in quibus certus sit ordo: semper ex præcedentibus audimus ac cognoscimus quæ post sequentur, ut illa istorum dicamus esse prænuncios. Antecedit pestilentiam fames, idque vsu comprobatum est: famem diceremus Hebraicè, eructare verbum pestilentiae, id est pro pestilentia futura loqui. Antecedunt cometae, graues calamitates, diceremus eos loqui ac quasi præfari pro malis illis. Terræmotum antecedit *inquietudo*, ventorum tranquillitas, quasi

anteambulo, & præco. Sed multo certiora, ac veriora hæc sunt in illo ordine cælesti, ut altera post altera, mirabili, constantissimoque ordine eadem subsequatur, eademque omnium quotidie fiat restitutio. Hancque similitudinem clarius intelligemus, si proprietatem sermonis Hebraici accuratius consideremus. Nam cum dicit, Dies diei eructat verbum: non eum habet sensum, quem forte suspicamus, ut dies loquatur diei, & nox nocti: sed alium longe viorem, qui ex ipsa proprietate sermonis colligitur: *דיומיו*. Dies inquit ipsi diei, id est, dies pro altero die loquitur: Sic nox pro altera nocte: ut ordo & ratio, qui in hac die est, nuntius sit alterius diei sequentis. Ac præcedentes dies quasi anteambulones, ac præcones sint subsequentium. Hoc autem dicitur, ut ordo cælestis ac constantia ostendatur. Sic cum dicit, & nox nocti indicat scientiam: id est, Nox pro altera nocte præbet testimoniū, nox dat scientiā alterius noctis, datque indicium, ac quasi cognitionem, ut ex vna possis scire alteram. Eadem est illa cælestis semper respublica, idem magistratus operantur, eadem munera, non ut res humanæ, quæ semper fluctuant, nec ex primis intelligere possumus in particulari subsequentia. Cæteræ quoque res terrenæ semper mutantur, semper vacillant, nihil stat: solū illic est (de corporibus loquor) æterna eademque semper ordinum facies. Neque vero, ut ipse arbitror, colligenda est hinc astrologia, ut ex constantia siderum, detur Astrologis vnde scientiā certam aucupari potuerint. Potius enim hoc ad astronomiā spectat. Comprehendit igitur hoc ordinem totius anni. Dicitur enim de singula quaque die, ac singula quaque nocte, ex quibus totus annus conficitur. Ex diebus igitur dies, & ex noctibus noctes cognoscuntur, sicque nihil noui fit in eo ordine, quod de vniuersali cæli motu intelligendum est, non his quæ in aëre generantur.

Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum.

M O R V M verborum varius est sensus. Reddamus autem Hebraica ad verbum, ut sint clariora. *אין אמר ואין דברים בלי נשמע קולם* Non est locutio, neque verba ut non audiantur voces eorum. Hieronymus sic reddidit: Non est sermo, & non sunt verba, quibus non audiantur voces eorum. Primum igitur sensus quem expressit Hieronymus, quemque plures sequuntur, talis est, ut dicat, Nullam esse linguam, ac gentem, quæ non exaudiat illam vocem cælorum, testimoniūque illud, potestatis, sapientiaeque diuinæ. Ubique, inquit, reboat vox illa cælestis, omnibusque claret locis, incorruptus ordo, acies pulcherrima syderum. Tanta eorum est, tam clara & certa ista attestatio, ut apud omnes gentes sit notissima. Hunc sensum ostendunt ea quæ sequuntur.

In omnem terram exiuit sonus eorum: & in fines orbis terræ verba eorum.

S E R E enim eadem à prophetis, diuersis verbis repetitur. Alter sensus quem & Chaldaeus proposuit, & Hebraei aliquot comprobant, est: Declarat enim Propheta quasi profopociam, eamque enodat: Dixi, inquit, cælos narrare gloriā Dei: dixi firmamentū annuntiare, ac testari operi diuino: dixi diem de die, noctem de nocte ventura, dare mortalibus scientiam: cæterum non sit voce, ista annuntiatio, ac exclamatio. Nam neque vox est cælis, neque sermo & alloquium, neque exauditur vlla eorum vox: sed, In omnem terram exit ordo harmoniæque eorum. Quo loco attendendum est, quod ubi Septuaginta reddiderunt, *ὁ φθὸς γὸς αὐτῶν*, sonus eorum: Hebraicū habet, *סוד* ordo eorum, vel harmonia, aut moderamen, normaque eorum. Et Aquilas pro sono, posuit *ὁ κανὼν*, regula, linea. Quibus consonè Chaldaeus transtulit, In omnē terrā exiuit *קונון קונון* methac hinianehon, extensio, vel ductus corporis eorum. Hoc igitur cum Hebraei habeat, respondet ei quod superius est positū: ostendit enim quam habeant cæli vocem, quā illis inesse denegauerat. Ubique, inquit, tractus cælestis patet, omnē implet mundū eorum Harmonia, non illa in quā Pythagorica, sed illa quæ sine vocis dulcedine, dulcissima, ac temperatissima est. Hunc sensum, ut dixi, sequuntur Hebraei: Siquidem Abraham, Ecce, inquit, vates prædicat, Visu corporeo, ac visu mentis interiore, ac sapientia, cognosci veritatem vocis cælestis. Commemorauit enim non esse cælo os, veluti humanum. Sic ille. Habes igitur alterum sensum: Ego utroque

Sonus

Chauan.

locum intelligi posse crediderim. Quoniamque diximus pro eo quod Sept. transfulerunt... d' φθ' γος αυρ' ηλ', sonus eorum, in Hebraico haberi chauam, id est tractus eorum. Hoc sciendum, videri eos legisse, pro eo quod nunc habet Hebraicum, כק kauam, eandem vocem, apposita vna littera Lamed, quam si addideris superiori dictioni, ex kauam, efficies כקל cholam, id est, vox eorum. Idem etiam habet psalterium Hebraicum Hierony. licet Hebraei iuxta priorem lectionem interpretantur. Id quoque videtur comprobare lectionem Sept. quod statim addit: Et in fines orbis terrae verba eorum, ut aliquid quod ad vocem spectaret, videatur ante dixisse. Posset igitur fortasse vtrunque defendi. A meneque alterutrum improbat, neque alterum solum defenditur. Nam & diuus Paulus citat locum iuxta editionem Sept. certissimum autem est, non multum variare sensus, etsi non conueniant verba. Et fortasse maluerunt dicere Septuaginta, Sonus eorum, etiam si legerem kauam, ut seruari eandem ubique translationem sermonis, ac locutionis, quae datur caelo. Rabi igitur Salomon sic iuxta lectionem Hebraicam exponit, Tractus caelorum, qui per faciem vniuersae terrae diffusus sunt, ex quo in fines terrae verba eorum pertinent, quia omnes loquuntur mirabiles res, quas in caelo cernunt. Ex hoc habes, quomodo sit intelligendum, Et in fines orbis terrae verba eorum: ea videlicet verba, atque sermones, qui de ipsis a mortalibus dicuntur.

Verba cor.
Orbis terrae.

In sole posuit tabernaculum suum: & ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo: Exultauit ut gigas ad currendam viam.

RIMVM *horum* lectio est demonstranda, quam non possumus non mirari Septuaginta non fuisse secutos. Effer autem longe mirabilius, nisi sciremus plerique eos, ab Hebraico diuersa transfuisse, & id demonstrare ubique Graecos ceteris collatis editionibus, apud Latinos sapissime Hieronymum. Igitur Hebraicum non dicit: In sole posuisse tabernaculum. *Quis enim vult, cum nemo vult, mirabilem omnem rem: Quis quocumque possit, in manu dicitur, omnesque dicitur in mundo tabernaculum: Quis quocumque nos est, quocumque habet in toto tabernaculum?* *Horum igitur* lectio sic habet כקל חמל שש ישש, Soli posuit tabernaculum in ipsis. Quae eo quoque comprobatur, quod sic legit, & vertit Hieronymus. Manifestusque est sensus, datum esse Soli à Deo tabernaculum, siue sedem in caelo. Nam cum proposuerit declarare gloriam Dei ex opere caelesti, plura primùm de caelo in vniuersum praedixit. Quoniamque nihil est in eo pulchrius, admirabiliusque sole, hunc praecipuè, ceteris omiſſis sideribus, celebrauit. Omnes enim fatentur, Solem esse regem planetarum, à quo superiora, inferioraque sydera, si quidem medius est, si Astrologis credimus, illustrantur. Vastissimum quoque esse solem caelestium corporum, perhibent Hebraei. Et, vt ait Ptolemaeus (necesse est enim his testimoniis vt) ab eo tota inferiorum rerum vita dependet: ipse Ver, Aetatem, Autumnum, Hyememque efficit. Hunc igitur praecipuè, Propheta commemorat, eique ait dedisse Deum in ipsis caelis tabernaculum, id est sedem, ac stationem firmam, ac stabilem: Defixa enim esse suis orbibus astra certis rationibus est probatum, & Hebraei hoc loco fatentur. Ea igitur est caeli claritas, quod illic sit Sol, oculus mundi, gloria corporum caelestium, quem Homerus quasi & ipse admiratus, διδς τ'εχες, Iouis filium dixit: quem Plato & Iulianus sunt sequuti. Quod autem dicit Tabernaculum, more humano locutus est, pro sede, statione, positum. Insulè igitur Idololatriam opinionem Manichaei hinc aucupati fuerant dicentes, Filium in Sole posuisse tabernaculum suum, eoque Solem venerabantur: Lucemque inuisibilem, & inaccessibleibilem asserbant à patre, à filio habitari. Quare *horum* lectio manifesta est, nam & Chaldaeus eodem modo legit, Soli posuit habitationem lucidam ac nitentem in ipsis. Hinc de Sole multa, tanquam praecipuo in caelo splendore loquitur.

Sol.

Tabernaculum.

Manichaei.

Et ipse tanquam sponsus. Loquitur de ortu Solis, similitudineque est à rebus humanis, spòsus decorus est, circumamictus auro, laetissimo vultu, radiante alacrique aspectu, iuuenis, nitet vnguento, & purpura. Qui cum è thalamo exeat (exit autem singulo quoque mane) surgens è stratu, omniù in se oculos atque ora conuertit. Talis est Sol, cum mane terris quasi è cubili

E

Acubili surgens, illucescere coepit: nihil illo laetius videre oculi possunt. Ac poëta quoque fingunt dormire Auroram, ac Solem, dicentes,

Throni croceum linquens Aurora cubile.

Parem similitudinem videtur vsurpasse Vates, licet fabulositas subtracta sit, quod addiderit tanquam, non proprietatem, sed cõparationem ostendens. Poëta quoque potius ad vulgarem opinionem, quam veritatem, talia fingunt. Chaldaeus ergo etiam similitudinem explicuit, sic vertens, Et ipse in Aurora prorumpens, emergit tanquam sponsus, cum egreditur de thalamo suo. Hinc poëta veluti à re pulcherrima ac laetissima, maximèque delectabili, ab ortu Solis principia auspicantur. Homerus

Tanquam

Ἡ ἑλιος δ' αὐθιγὰς ἀπὸ τῶν πτερυγῶν ἀπέβη, ὅπως ἴδωμεν.
Ὁ θεὸς γὰρ πολὺν γὰρ ἴδωμεν. id est,
Sol surgit linquens formosus equorum undas.
In caelum solidum.

Hæc igitur gloria est, quam narrant caeli, quæque in omnes terras est diffusa, quod Sol circumuagatur orbem, noctes atque dies efficiens, & quæ tristissima luce, & aspectu eius carentes fuissent, terras laetissimas efficiens.

Exultauit ut gigas. Plura sunt hoc loco admonenda: Primùm, quod hæc pars periodi, cum superiore coniungenda est, vt ordo orationis declarat, vt dicas: Et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo, exultauit vt Gigas ad currendam viam. His enim duabus partibus, vnus sensus duabus similitudinibus significatur. Secundò admonendum est, aliud esse nomé Gigantis, ac fortis. Sepe autem obseruauimus, Septuaginta fortem interpretari Gigantem, vt Genes. cap. 10. pro eo quod nos iuxta Hebraicum legimus, iste coepit esse potens, Septuaginta transfulerunt, ἰστος ἤρξατο ἐνεργεῖν, Iste coepit esse Gigas. Nomen ergo fortis, est גבור ghibor, nomen Gigantum, גפילי Nephilim, & רפאים Rephaim. Deinde pro, Ad currendam viam, legimus iuxta Hebraicum לרץ, ad currendam viam. Quamquam sic habent emendatiores codices Latini. Denique quosdã Latinos codices emendabimus: in quibus, pro exultabit, est, exultauit: cum Hebraicè habeat שש, Græcè ἀγαλλῶσαί, exultabit. Comparat ergo Solem hominibus, non omnibus quidem, sed sponso, & forti. Sponso, quod sic ex thalamis quibusdam Sol videatur prodire caelestibus, sicut è suo sponsus singulo quoque mane. Forti autem propter aliam similitudinè, non admodum diuersam, fortes praeliantur, fortes ineunt pugnas, agiles corpore atque expediti sunt. Nulla in illis cunctatio, alacres pugnam capeſſunt, alacres ad bellum proficiscuntur. Talis inquit, est Sol, cum Oceanum linquit, similis est sponso, cum caeleste carpit iter, similis est forti, nulla in eo cunctatio, nulla defatigatio. Hinc Homerus solem dicit ἀχθῆμαντα, id est, indefatigabilem. Hocque illud est ingens æternumque potentiae diuinæ testimonium, quod cum Sol sit corpus vastissimum, tantaque incitatione impulsus, vt nusquam tota natura, sit maior, velociorque commotio, attamen nõ defatigatur, non atteritur perpetuo impulsu. Eadem rapitur semper vertigine, vt ne momentũ quidem ex illa, nec atamum è corpore decedat. Cuius nullam vnquam poterimus ipsi afferre ex his, quas habemus notas rebus, rationem, nisi ad potentiam ipsius autoris recurramus. Rectè autem dixit, Ad currendam viam, quod non incessus, vt dixi, sed potius cursus rapidissimus sit illorum corporum. Ad currendam viam dixit, eundo, rotando sese.

Gigas

Ad cur.
Via.
Exult.
Sponsus
Fortis.

Sol auge.
magis labo.
re non sens.
sions.

Ad cur.
Via.

A summo caelo egressio eius: & occurſus eius vsque ad summum eius: nec est qui se abscondat à calore eius.

RIMVM quod in superioribus fecimus, de proprietate vocum agendum, & editio cum fonte conferenda, vt sit clarior expositio. Septuaginta, quorum est psalterium hoc quod nunc in ecclesiis canitur, ἀκροσ, summum reddiderunt, quod Hebraicè סוף finis, terminus: quod ipsi paulò antè transfulerunt πηγῆς, In fines orbis terrae. Et quod signabat circuitum, ac reuolutionem, Hebraicè חקיקה, verterunt, ἀνατημα, occursum. Itaque clarior est Hebraei lectio. Quid enim intelliges, cum dicitur, occurſus eius? cui enim sol occurrit? Ac thekupa significare circuitionè, ac reuolutionè, patet ex ipso verbi significato. Ducitur enim à koph, reuoluit. Et pro hac voce, Chaldaeus posuit סוף finè. Hiero. quoque pro eo transfudit, cursus. Et Rabi Dauid interpretans hanc vocem, ponit loco eius חקיקה circuitionem eius. Psalmi igitur cum quasi poësis sint, diuina (inquam) poësis, perinde se aspectui humano accommodant, vt profana saepe poësis. Ac (vt solent dicere poëtae) Solem ex vndis emergere, quod Oceanum, finem esse terrarum sit vulgaribus persuasum: sic propo-

Summum

Occursum

Orizō, s-
nitor circū-
luis.

fuit hic propheta similem quandam sensum, vulgaribus accommodatum, qui cum videantur
 cælum, vnde quaque terras circumplectens, finiri in Orizonte, hoc existimant illic esse fi-
 nem eius, Astronomi quoque se huic aspectui accommodantes, inuenerunt Orizontes, id
 est, finitotes, qui proprii cuique regioni sunt, vbi finiri cælum oculi corporei cernunt.
 Orizontem igitur & ipse Vates hic commemorauit, eodem appellans eum vocabulo, quo
 Græcè nuncupatur *ὁρίζων*. Ab orizonte dicit ascendere Solem, & cursu obliquo, ac reuolu-
 tione, & gyro vt vox sonat, reuertit ad ipsum orizontem. Quemadmodum Salomō de Sole scri-
 bit: Gyrat, inquit, ad meridiem & voluitur ad aquilonem, tendens videlicet versus occasum, &
 sub terras lustrans eas partes, quæ sunt aquiloni, septentrioniq; cōtiguæ. atque hæc solis ro-
 tatio ex ventis quoq; percipitur, cum ex ea parte venti moueantur, in quâ sol flectitur, meri-
 diemq; eo obtinente, etesie perflât, vespere, ab occasu Zephyri spirât. Hæc igitur est gloria
 Dei, & inexplicabile sapientiæ suæ testimoniū, quod cursum solis obliquum temperauit,
 vt sibi succederent ætates atque hyemes, & omnes terræ, caloris, ac lucis eius essent partici-
 pes. Quod si æqualiter à cardinibus distantē sectam illi præcidisset, futurum erat, vt æstas
 esset nulla, nulla frugum maturitas, tum bona pars terrarum, quæ videlicet ab illo solis tra-
 mite longius recessisset, fuisset inhabitabilis: appellatusq; est is circuitus iure *ζωόστροφος*, quod
 hinc viuant omnia. Ortum igitur solis, & motus indefatigabilem velocitatē, tum cursum
 eius obliquum descripsit, in quo summa prouidentia, gloriâque Dei apparuit. Extrema igitur
 cæli, siue orizontes, etiam summa vocatur Græce. Ideo Eusebius loquens de discipulis,
 qui per omnem terram fuissent vagati, ait tertio de euangelica demonstratione, exponens E
 quasi hunc locum, *πινδός δὲ ἦδ' ἡμεῖς ἐπὶ αὐτῆς τῆς οἰκουμένης ἐλθόντες τοὺς ἀκρεῖς, ἐπί τε τῆν Ἰνδὸν φάσσαι, ἡἴμα
 καὶ ἑτέρας ὑπερ τοὺς ἀκρεῖς ἀπὸ παραλθόντων ἐπὶ τοῖς καλῶς κληθεῖς βριτανικῶς νήσοις*. Quidam etiam ad orbis ter-
 rarum extrema, & Indorum vsque terras peruenerunt, alij vltra oceanum penetrarunt in
 eas insulas quæ Britanicæ dicuntur.

Nec est qui abscondat se. Hæc illa est mirabilis atque incomprehensibilis, omnipotensq;
 sapientia, quod ignem in cælo accendit, à quo calor viuificus dimanaret, qui in omnes ter-
 ras sese æquè diffunderet: vt nulla sit natio, nullæ tam abditæ, dissitæq; terræ, quæ non sint
 illius participes. Vide quam viam, atque artem inuenit omnium creandarum, alenda-
 rumque rerum. Quæ cum suapte natura segnes, tenebricosæ, frigidæq; essent, calorem,
 qui eas foueret, animaretque, necessarium excogitauit. Sed quoniam nimius quoque calor,
 perinde allaturus erat perniciem, sicut si nullus affuisset, inflammare totum cæleste cor-
 pus, flammiferumque vt solem, efficere non decuit. Vnam igitur tantum rem igneam in
 cælo constituit, quæ ita & magnitudine & incitatione, & distantia est moderata, vt nihil
 nisi decorum, atque vtile ex ea in terras descenderet. Datus est igitur motus, vt calorem,
 ac lucem ad omnes perferret, ne si immobilis fuisset, vnum modo hemisphærium illustra-
 ret: & interualla dierum ac noctium quibus terræ animaliaque recreantur, decissent: Tum
 ne caloris magnitudine omnia concremarentur. Cum igitur vnica sit in cælo lux ac calor,
 prouisum est sapientissimo quodam consilio, vt omnes terræ, eius essent participes. Testa-
 tur ipsum Moses, cum dicit cælum cunctis gentibus esse distributum, id est, calorem cæli, F
 ac lucem. Atque is ipse calor, tametsi non sit vbiq; æqualis, nemo est, qui non eius sen-
 tiant afflatum vitalem. Et Abraham testatur talem esse calorem solis, qualis calor animantiū,
 vt perinde se per totum mundi corpus intendat, sicut ille, animalium. Ex quo nemo est, qui
 non eum sentiat, eoq; viuat, & foueatur. Ac quod dixit Græcus & Latinus interpres, *Nec
 est qui se abscondat*, Hebraice *אין מיטקן* sublata persona, Nec est, quod celatum sit & abscondi-
 tum. Ex quo ad omnes res animatas, & inanimatas, rationales, & irracionales pertinet. Non
 dixit etiam, *Nec est qui se abscondat à luce eius*, quod calor vitalior sit, ac cōmunior luce,
 magisque ad vitam necessarius. Multa enim sunt animalia, quæ sine luce viuentia, sine ca-
 lore cælesti viuere non possent. Et interuallum lucis, quo cessant eam in totum oculi as-
 picere, non ita molestum est, cum calor, si penitus vel vnam horam abesset, exitium vni-
 uersale afferret.

Calor in
animalib.
Nec est qui
se abscondit
à calore.

Lex Domini immaculata conuertens animas: testimonium Do-
mini fidele, sapientiam præstans paruulis.

Moc loco, vt principio diximus, quasi ex abrupto, ac præcipiti cursu transit à terrenis
 ad cælestia, à corporeis ad incorporea, à vita mortali, ad immortalem: nec adeo in-
 admirationem decoris cælestis defixus est, vt id multis rebus longe eo melioribus
 antefer-

Aanteferet. Is, vt dixi, error veterum fuit, qui cælum suspicientes, lumina eius Deos esse cre-
 diderunt, eaque vt Deos coluerunt. Et si Platoni credimus, inde nomen Dei apud Græcos
 ductum est *θεός* id est, id est, à currendo. Hac igitur re mirabili quidem illa, sed tamen cor-
 poreæ, & ad corpora tantum pertinentē, relicta: proponit aliud, ex quo gloria Dei existat
 multo magis, quàm ex illa, clarior. Nam, vt ex illo auguraberis, tantum vitæ tuæ bonis, at-
 que commodis Deum prospexisse, ad altiore fortasse scientiam non attingas, sic hinc
 animi tui puritas vbi cōsistat, vbi perfecta immortalitas existat, agnosces. Ac pulcherrimo
 ordine inter se confertur decor cælestis, atque pietatis, ac sapientiæ. Nam vt luce cælesti ni-
 hil delectabilius, nihil ordinibus illis moderatius, ac certius intuemur, sic nihil melius sapi-
 entia & pietate, nihil moderatius, ac luculentius animus experitur. Perindeque ab ea cir-
 cū humanæ vitæ dirigitur, ac gubernatur, sicut à cælo cursus naturæ, qui nunquam fallitur.
 Vt autem sine luce cælesti, omnia in terris deficerent, tenebris letalibus obscurata: sic sub-
 tractis ex humana vita, cælestibus institutis ac sapientia, densissimis tenebris animi circun-
 fusi, in miserabiles errores incurrerent. Illa igitur corpus viuificatur, alitur: eaque duce, pe-
 dum nostrorum vestigia diriguntur: hac viuificatur animus, ducitur, gubernatur. Nauigant
 naturæ cælum suspicientes, Cynosuram, aut Elicen, vel ipsum cardinem oculis attendentes, Cynosura,
 vitantque scopulos, quos insidiosis vndis celat mare, naufragiaque euadūt: similiter lucem
 illam diuinam inter saxa & scopulos, naufragiaque istius mundi contemplantes, cymbam
 ad portum inflectimus. Omnino doctrina cælestis alterum est cælum, alter sol, alter glo-
 ria Dei, alterum lumen immensum, omnibus vitam sufficiens, omnia collustrans. Quod fa-
 cilis intelliges, audiens quæ à propheta de ea referantur. Verborum proprietas prius pon-
 derata est. Lex, Hebraicè dicitur *תורה*, à verbo *תרה* arah, docuit. Vnde apertius vim
 eius intelligemus, si hanc vocem transferamus philosophiam, siue sapientiam. Vt enim phi-
 losophia apud Latinos, ac Græcos, duas potissimum res significat, scientiam Dei, discipli-
 namque viuendi: sic nihil aliud hoc nomine apud Hebræos significatur. Apud Tullium
 semper cum philosophiam appellat, morum disciplinam cernit. Ac si vsquam perfecta fuit
 rerum diuinarum, morumque cognitio, vel in ea maxime continebatur, continebaturq; phi-
 losophia, quæ erat olim penes Hebræos, nunc eadem magnum sparsa per orbem, luce eius
 omnia coruscant. Lex igitur Dei est philosophia diuina. Hunc enim loquendi morem ha-
 bet Hebraica dialectos, vt dicat, virum terræ, virum rurestem: virum mendacij, virum
 mendacem: sic philosophia Dei, philosophiam diuinam declarat. Ac pro domino, longe
 maius in Hebraico validiusque vocabulum est, nomen tetragrammon *יהוה* I E S V M, cuius
 sonus est Iehouah. Quem ego non alium existimo, atque Iouem, vt mirabiliter cōsentiant, Iehouah.
 quæ dicuntur hoc loco à Vate sacro, de lege Iehouah, atque ea quæ de lege Iouis à Stoicis
 dicebantur, quorum vberius ac copiosius Tullius explicat sententiam, paucaque verba, vt
 mirabilem consensum agnoscas, subiiciam. Quid enim prohibet, quo minus eorum in sa-
 cris litteris vtamur testimoniis, vbi tam bene loquantur? Orta autem, inquit, simul est cum
 mente diuina. Quamobrem lex vera, atque princeps, apta ad iubendum, & ad vetandum,
 Cratio est recta summa Iouis. Ergo vt illa diuina mens, summa lex, item cum in homine est
 perfecta, est in mente sapientis. Hæc philosophia in Latio natus. Videbant igitur etiam il-
 li, veram legem eam esse, quæ lex diuina, ac ratio mensque summi Iouis est, non leges pri-
 uatas hominum. Hac lege omnia quidem gubernantur, sed cum primis res humanæ, quæ
 cum recte geruntur, imitantur legem illam ac rationem, & voluntatem summi Dei. Proin-
 de omnium ordinum ordo, ac complexus, ac corpus omnium rationum, & fons & ratio,
 quæ sola sit apta ad iubenda salubria, vetanda iniusta, sola est lex summi Dei. Quod vt Va-
 tes significaret, appositissime dixit, Lex domini immaculata. Quo loco nō immaculata, vt
 Septuaginta transtulerunt, *ἀμωμος*, dicendum est, sed vt vox designat *טהור* perfecta, com-
 pleta, absoluta. Ea enim est vis legis diuinæ, vt sola sit perfecta, atque absoluta, ac vera ad
 iubendum, vetandumque magistra. Idq; innuit Vates, & id est quod consentiens dicebat
 Tullius. Chaldaeus quoque transtulit: *טהור* Quod clarum est, significare perfectum. Est
 enim etiam Hebraica vox. Plura quoque citarem testimonia, si res in dubio esset. Habet
 autem vox duplicem significatum, significat enim innocentem, immaculatum, & perfe-
 ctionem, complementum. Igitur lex illa princeps omnium, summa ac moderamen ratio-
 num, & dux certissima, mentisque custodia fidissima est. Eaque sola perfecta.

Cynosura,
vsa mi-
nor. Elice,
maior. hęc,
Græci. illā
obseruant
Sidonij, et
Phanices.

Iehouah.

Immacula-
ta.

Conuertens animas. Primum pro Animas, legemus Animam singulari numero, iuxta
 MM iiij

Hebraicum ^{וְשֵׁשׁ} quod & Septuaginta reddiderunt. Non video enim quamobrem oportue-
rit numerum permutare. Discrimen quidem non magnum. Conuertens autem in Hebrai-
co dicitur, ^{וְשֵׁשׁ} quod proprie sonat reuerti faciens. Audi igitur quid dicat, Facit animam
reuertere, lex Dei. Vna enim res est, ad quam reuerti nostros animos oporteat. Sed nunquā hi
reuertentur, nisi quis eos reuocet, ac reducat. Versamur omnes in magnis, ac profundis te-
nebris errorum, ac magna pars mortalium longius abijt à recto tramite: Opiniones in con-
trarium nos ducunt, ac quasi transfuersi à tempestatibus, ac procellis, quæ creberrimæ in-
surgunt, iactamur. Nulla professio est, nulla ætas, nullus ordo, ac gradus, nulla sedes, vbi non
ad sunt errandi, hallucinādi mille causæ, à quibus à fonte nostro, à luce, à bono desectimur.
Nec solū à prauis spiritibus, continuis bellis oppugnāmur, sed quod multo videatur acer-
bius, à nobis ipsis, partim fragilitate, imbecillitateque nostra, partim quod cum luce beata
non habemus commercium, magnæque circumstant occasiones malorum. Necessè igitur
est ad lucem, & stellam nostram nos intētos esse, à qua dum abfuerimus, nunquam felices,
(quod conditio nostra non recipit,) nunquam sine erroribus erimus. Vocamur autem ad
hanc lucem, illa philosophia diuina, quæ nostros animos ad fontem felicitatis suæ reuo-
cat, ad eamque sedem firmam, ac stabilem appellit, in qua solidati, omnes imperus vnde-
cunquē ruant, fortiter excipiemus. Sola igitur diuina philosophia deos mortales reuo-
cat, quos miserabiliter fragilitas à suo bono abstraxit: Hæc, inquam, sola, non alia. Nam ap-
plica quocunquē vis, animum, euolue in numerabiles philosophorum libros, omnium mo-
res ac placita discute, erunt quidem illi sæpe efficaces, sed sæpe mœstissimus desiderabis
apud illos plurimum, vacuumque te, quadam re exoptata, semper inuenies. Non enim te,
ad fontem tuum sistēt, de quo vel penitus illi ignari silent, vel fabulosa & indigna loquun-
tur, vt potius deducant, ac desectant, quā in locum suum animam collocent. Quis enim
possit dux esse itineris, cuius ipse quoque sit imperitus, & qui duce quoque indigeat? Nul-
lus autem cognouit vnde natus esset homo, neque docere potuit, quam originem, princi-
piūque habuisset: sed augurabantur tantum, trepidēque loquebantur. Ignorato autem
principio, nulla res humana certa est, & ad tot miseras, & peccata nō nasci fuisset melius.
Quoniam igitur ab omnibus erroribus diuina lex reuocat ad fontem, gloriamque nostram,
ad immortalitatem, ad cognoscendos nos ipsos, nos conuertit: eam semper pro scopo ha-
bere debemus, proponere semper ante oculos spectandam, omne momētum super ea me-
ditandum. Tot enim ex ea deprimuntur remedia, quot morborū generibus conflictamur.
Conuertētque à viis confragosis, atque exitialibus, ad amœna vireta, vitaliaque sistēt ad arua.
[*Testimonium Domini.*] Propofuit primū legem in vniuersum, tum ad singulas quasque
eius transit partes, quæ suis hic ab eo nominibus nuncupantur: quamuis hæc omnia sint
eadem ferè inter se, & eiusdem rei nuncupationes. Lex igitur diuina, nunc præcepta, ac
mandata, nunc instituta, nunc iudicia, interdum testimonia dicuntur. Examinemus igitur
singula. Testimonium dicitur ^{עֵדוּת} heduch, quod testimonium potest transferri, testifica-
tio, contestatio, testamentum: Septuaginta reddiderunt, ^{μαρτυρία} martyria, id est testimo-
nium. Causas igitur cur lex diuina testimonium dicatur, scrutari oportet. Nam cum sapiē-
tia illa de cælo allata, magnis argumentis, ac signis corroborata atque stabilita fuerit, cum
cælum, ac terra, maria, flumina, elemēta, illi indicia præbuerint, ob hanc causam vocata est
testimonium. Vocauit enim Moses testem cælum, & terram, cum verba diuina proferret,
dicens: Contestor hodie cælū & terrā, vos esse perituros, nisi hæc obseruaueritis. Tum con-
flagrare mons visus est, illumque insolita caligo circumfulsit. Audite voces horribiles, clan-
gōrque buccinæ, multaque alia edita signa sunt præsentia diuinæ. Quoniam igitur omni-
bus testimoniis visus est Deus, cum legem illam philosophiamque sanciret, hac de causa vo-
cata est testimoniū vel attestatio: id est, expressio, significatio, res, multis, ac memorabili-
bus signis ac testimoniis ostensa, ac comprobata. Rursum, testimonium vocata est, quod
multis quidem rebus cognita ac perspecta fuit bonitas, gloriaque diuina, præcipue cælo, ac
sole, sed longe maxime, ex illis institutis, ac documentis, rebūque illis gestis, toto illo præ-
claro facinore, quo claruit potestas æterna, & immēsa eius, & prouidentia super hunc mū-
dum, sed præcipue super bonos, ac benevolentia. Nullūque est præceptum, nullum faci-
nus, quod lege diuina comprehenditur, quod non sit vocalissimum, atque intonantissimum
testimonium, immensæ Dei erga homines benevolentia, eamque testatissimam, lucidissi-
mam exhibens, vt qui his non credat testimoniis, careat sensu, potiusque lapis sit, quā
homo. Nulla profectō prodigiosior stupiditas, quā non sentire tam certam, ac solidam,
probatissi-

Conuertēs.

Lex sola.

Legi hu-
manari im-
perfectio.

Lex, scopu
nostrer.
Ecl. 3. e
Qua præ-
cepit tibi
Deus illa
cogita sem-
per.
Testimo-
nium.

Testimoniū
passiuum.

Testimoniū
actiuum.

Aprobatissimamque benevolentiam: nulla miserabilior cæcitas, quā lucem tam clarā,
atque immensam non cernere. Ac lex vocabatur olim quicquid libris Mosis fuisset com-
prensū, nunc eadem quidem est atque illa prior, sed absolutior, vel enodatior, atque ex-
pressior. Quis igitur locus est illic, qui non clamet, vociferetur, quantum amoris ac bene-
volentia sit apud Deum, erga homines? Vbi que sunt locupletissima, plenaque vocis testi-
monia. Atque incipe, si placet, à mundi exordio, quam quidem rem non nunc ingrediar,
quod prolixior sit, quā breuitas huius loci postulet. Sed hoc tantum commemorabo, al-
teram quasi fuisse mundi creationem, quando homo redemptus est, & quidem longe po-
tentior ac mirabilior fuit, quo tempore tot, tamque miranda diuinæ charitatis ac magni-
tudinis testimonia claruerunt, vt ea capere mens humana non possit, ausimque dicere, nihil
relictum quod studio, & industria diuina possit effici, & ad summam metam amorem per-
uenisse. Optime igitur & reatissime hoc omne testimonium dicitur. Quod fidele etiam dixit,
id est, probatum, certum, solidum ac ratum, vt quæ dicta ac gesta à Deo scit, verissima
sint, non fucata, atque inania, & vana bonitatis, charitatisque suæ testimonia, sed probatissi-
ma, atque certissima, vt correspondeant internis affectibus Dei, ex intimis eius præcor-
diis sint profecta. Loquitur ergo Vates de diuina benevolentia, non secus atque nos de
amicitia nostra, cum eam testatam, ac probatam fidemque prædicamus. Superestque tertia
ratio quam ob rem testimonia dicuntur mandata Dei, ea videlicet, quod seruantibus ea,
polliceatur felicitatem, olim quidem corporis, nunc autem animi. Hæc promissa dicit esse
firmissima, probata ac fidelia. Is quidem sensus hoc differt à superiore, quod forma à genere.
Illic enim generatim omnia testimonia amoris Dei proponebamus, hic promissorum tan-
tum. Sed prior tanto probatior, quanto cōmunior, omniaque subiciens oculis, veraque de
benevolentia diuina dicēs. Area igitur testimonij, & tabernaculum testimonij, dicebatur,
quo videlicet inter Deum atque populum amorem, amicitiam, fœdusque coisse ostēdebatur.
[*Sapientiam præstans paruulis.*] Circa voces, hoc sciendum est, quod inopia linguæ dictum
est sapientiam præstans, melius Hebraicum reddi in Græco ^{σοφίζουσα}, quasi sapientificans,
& Hebraicè ^{מְרַחֵם}. Est enim participium tertiæ coniugationis, sicut maphkidat, dicitur à
^{מֶלֶךְ} sapiens fuit. Quod in tertia signat sapientem reddere. Secundo quod Latinus vertit
paruulos, scito vocem Græcam ^{παιδια} propius respondere ad Hebraicam ^{וְשֵׁשׁ}. Nam paru-
lus perindè Græcè sicut Hebraicè, non tam ætatis quā insipientia est. Homerūque so-
cios Vlyssis appellat ^{παιδια}, paruulos, id est stultos, & imprudentes, vt qui boues inconcessas
iugulassent. Salomon dicit, Vt detur paruulis astutia, quo loco est eadem atque hic vox, id
est imprudentibus, & imperitis. Hebraicè igitur ^{וְשֵׁשׁ} ducitur à ^{וְשֵׁשׁ}, decepit, fefellit, eumque
declarat, cui facile imponitur. Ideoque etiam paruuli hac voce significatur. Tertio numerus
permutatus est in Græco ^{παιδια} paruulos cum sit ^{παιδιον} paruulus. Ac forte fefellit Septuagin-
ta, si forte nō fallimur ipsi, quod viderent iod in fine dictionis, quæ littera signat numerum
multitudinis. Quod quidem verum est, si additur Mem, vt Kerubim, Seraphim. Dicendum
est igitur, Sapientiam præstans simplici, vel imperito. Quanquam potius declaratores fu-
imus, quā reprehenses eorum, quæ Septuaginta illi clarissimi seniores transtulerunt. Au-
dite igitur omnes gentes quid Vates cælestis de lege diuina prædicet. Ait eam detrahere
stultis stultitiam, imprudentes efficere prudentes, vecordes cordatos reddere: quod facile
quisque cognoscet, si secum cogitare, atque etiam experiri voluerit. Multiplex autem stul-
titia est, atque imperitia, & vecordia, multaque habet subiectas formas. Vna est quæ circa
res humanas tantum atque caducas versatur, quæ est earum bene tractandarum imperitia.
Plures enim sunt, quibus nullum est acumen, ad lucra, & negotia conficienda, ad opes, ami-
cōsque parandos, ad circumueniendum, opprimendumque hostem, vt magis ipsi ab eo op-
primantur. Non habent vim ingenij ad speculandum, ad orandum grauitè, aut argumen-
tandum subtiliter, vel obiecta diluendum. Hæcque imperitia varia, ac multiplex est, quæ ne-
que laudem ferè habet, neque vituperationem apud Deum. Apud homines longe aliter.
Alia stultitia imprudentiaque est, quæ mores ac sensus humanos respicit, cui opposita est
ea quæ dicitur sapientia, vt tantum illa vitiosa sit, quantum laudis habet ista. Eaque per om-
nes humanos animos vagatur, vt etiam altissimas mentes opprimat, atque implicet. Ac sæ-
pe apud nobilissima ingenia gaudet habere domicilium. Hæc illa est stultitia, quæ in hor-
ribiles tenebras præcipitem agit animum, dum eum vel in ambitionem protrahit, vel in-
uidiam, aut auaritiam, aut simultates atque odia, vel insaniam, atque furorem, cæteraque
prouas affectiones. Quæ tentare (vt dixi) etiam eos sapientissimè solent, quos sapientes habet

Dua mudi
creationes.

Fideles.

Et futurū
testentur.

Area testi-
monij.

Paruuli.

Prot. 3. a

Stultitia.

*Ignorantia
Dei.
Cognitio
Dei.*

ac prædicat iste mundus. Fons autem omnium malarum perturbationū, atque totius stultitiae, multis, ac clarissimis exemplis probatum est, esse inscitiam Dei, atque sui. Vt igitur ignorantia hæc omnium est malorum genitrix, omnis stultitiae inuentrix, sic cognitio maximam efficit in animis claritatem, eaque principium est rectæ sentiendi, ea prima fugat perturbationes illas partim ferinas, partim diabolicas, atque malignas, cōstituitque in omnium bene gerendarum rerum semitis animum. Hanc autem sapientiam maximè lex diuina largitur, quam habere familiarem necesse est, eamque nobis amicum, notamque efficere, tum eam adeundo, ac libros quibus continetur, sæpe lectitando, tum vita ac moribus exprimendo. Quam quantò magis exercuerimus, tanto nobis efficiemus notioerem, atque dulciorem. Apud hanc autem cognitionem Dei, totiusque sapientiae fontem imbibemus, facti ad omnem rem longè sapientiores, ut nullum extet in nobis stultitiæ vestigium. Videbis horum sermones puros, innoxios, nihil foedum, sordidum, nihil vulgare atque abiectum spirantes, nunquam ex ore eorum prodiit calumnia, contumelia, maledictum, blasphemiam, siue in Deum, siue in hominem. Talem item animum intus vigere certum erit. Hi rectè rebus suis consulunt, multaque vitabunt discrimina, quæ parata semper sunt malis. Non solumque ea sapientiae, acquirendæ futuræ vitæ dux erit, sed huius etiam temporariæ feliciter transigendæ. Lege igitur sacram philosophiam, eamque nocturna manu atque diurna indefinenter euoluere, tum vita, præcepta efficere firmiora ac notiora. Tunc tibi orientem immensam lucem, tum cælum tibi patere videbis: arcana Dei, & res humanas, tanquam ex altissima specula cōtemplaberis. videbis omnium rerum, ac temporum metas, totam lustrabis animo æternitatem, cernesque principium corporis, atque animi tui. Totum te ipsum circumspecies, atque cognosces: & quod omnibus est præferendum, morum, vitæque degende summam, atque perfectam habebis sciētiam: videbis quid inter virtutes, ac vitia interfit. Omninoque ex stulto & incauto, impèrito, prudentissimus efficieris. Sed illam præcipuè miserabilem depones stultitiam, qua rerum humanarum exitus nō cernuntur. Habes ergo fontem, & quo ex stulto possis sapiens effici. Hincque dicemur sapientes, ut alio loco scriptura prodidit, Quia ipsa (inquit) est sapientia vestra, & intelligentia, coram oculis gentium, cum dicent, Quam sapiens populus is ingens, & intelligēs: Hæc igitur vera est philosophia, hæc sapientia Angelorum, qua caruit olim mundus, nunc reuelata omnibus ac patefacta.

*Fructus
cognitionis
Dei.*

Iustitiæ Domini rectæ, lætificantes corda.

Iustitia.

RIMVM pro hac voce, non propriè est in Hebraico id quod significat iustitiam. Si quidem iustitia dicitur זֶדֶק zedek, ut paulò pòst videbimus, hoc autem loco est פִּקּוּדֵי pikude, quod propriè sonat mandata, præcepta: à verbo pakad, visitauit, præcepit. Considerandum tamen quòd idem verbum sæpe designat reponere, collocare, recòdere. Itaque Hebræi videlicet Abraham, & Rabi David exponūt eam ut quasi designet gazam, thesaurum, siue requiem, & quod sub alia forma dicitur פִּקּוּדֵי pakdon, depositio, repositio. Dicuntque hoc nomine appellari, ea quibus animus, & mens quiescit, lætatur, illustratur, eruditur, ditatur: quasi dicerent gazæ, & opes & thesauri domini, recti, quia pascunt, satiāt, erudiuntque animum. Sciendum tamen hæc omnia eodem tendere, idemque esset quod vox Hebraica designat, & quod Septuag. transtulerunt. Sunt ergo præcepta Domini quia ab illo traduntur, sunt opes, & thesauri, & disciplina animi: sunt rursus iustitiæ, pro quo rectius Græcè δὴλοῦμα id est, iustificatioes, quia iustum hominē, sanctumque efficiunt. Vnus igitur omnium est sensus. Tum pro corda, Græcè, & Hebraicè est cor, numero singulari, quod forte quadret magis apud Latinos. Atque hæc instituta diuina, recta dicuntur, non propter eum tantum qui ea instituit, quasi eius æquitatem declarare Vates voluerit, sed propter id quod efficiunt. Sicut pallida mors dicitur. Sunt ergo instituta diuina, recta, quia detorquent animum ab omni prauitate, & in semitam rectam adducunt: deducunt à prauis opinionibus, à vita nefanda, turpi, detestabili. Habent autem animi, sicut item res corporeæ, vitia sua, & prauitates, habent quibus inflectantur, ac quasi incuruentur, ut qui celsa aspicere debuerant, ab illis ipsis rebus deorsum inflectantur, solamque terram, terrenaque respiciant. Ut qui tales videat, & cum eis degat, parum eos differre à brutis comperiat. Hæcque miseria (paucis exceptis) omnibus ferè mortalibus dominatur. Diuina igitur lex corrigit has prauitates, detrahit libidines, leuat sensum opum appetentiam, ambitum, paulatimque (mirabile dictu) mens resurgit, & qui humi veluti pecus reptabat, incipit attollere caput. Erat autem, cum in prioribus illis malis homo versaretur, semper pavidus, ac mœstus,

*Recta.
et Triste
Lupus.*

*Lætifican-
tes.*

A mœstus, nec sentiebat ullam sinceram lætitiā (de his enim qui non abiēre in profundum loquor) semperque occurrebat quasi vltix malefactorum, conscientia: Tum ipse mœror, quem ferunt semper delicta secum, comitem omnium criminum, dum aut odiosè, & cum infamia perpetrantur, aut subeunte corpore graues cruciatus. Quæ quidem mala non ita sentiuntur, cum in eorum potestate sumus, sed cum in libertatem nos gratia cælestis vendicauit, tum verò lætamur, tum pericula, quæ nos circumuenerant, cernimus. Nullaque est tota humana vita, lætitia maior (credendum est enim viris optimis hoc asserentibus) quam eorum, qui optimis gaudiis conscientiae suæ fruuntur, quosque bonæ vitæ lætitia affidè pascit. Infinitumque esset persequi, atque explicare totam hanc rationem, cum videamus bonorum vultus semper alacres, atque arrectos. Alitque quasi perpetuus fons, viridèque tener eorum cor, illa diuina lætitia. Igitur nō solum hoc diuino testimonio, sed etiam omnibus exemplis experimur, maiora ac plura, ac solidiora gaudia bonis, & præcepta diuina sequentibus contingere, quam malis, quos diuersæ perturbationum causæ circumsistunt. Nec potest dici, quam dulces somnos capiant, quam suauiter fontibus, nemoribus, rebisque suis omnibus etiam tenuibus boni fruuntur. Nam neque mœrore præsentium, neque metu futurarum rerum anguntur: tum quædam radices ægritudinis, quæ tenent corda mortaliū, sunt eis auulsæ, ut veniat, nescio quo naturæ impulsu, quasi de cælo perpetua in mentes eorum, aura lætitiæ. Dupliciæque ferunt præmia pietatis, quòd & hic beatiore vita fruuntur, & pòst consequentur eam, quæ constat ex gaudiis æternis. Verum igitur lætitiæ alacritatisque domicilium, aut antiquis & cognitum & asertum est, apud philosophiam diuinam existit, quæ secreta, solisque probis, ac sanctis nota gaudia habet,

Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos.

Hinc Hebræi arbitrantur, superiorem vocem, non significare præceptum, quia ponatur hoc loco quod præceptum significet. Sed consuetudo, ut cæterorum scriptorum, sic item diuinorum est, ut sæpe idem diuersis nominibus repetant. Id quod vbiq; apud Esaiam fieri comperies. Sic potest eadem res diuersis epithetis ac nominibus fuisse significata. Quamobrem Chaldæus eadem voce vtitur hoc loco, atque superius. Ibi exprimens Hebraicum פִּקּוּדֵי pikudaia, numero multitudinis, hic scribens, פִּקּוּדֵי pikuda, numero singulari. Dicemus igitur eandem hic atque superius rem proponi, diuersis naturam eius nominibus significantibus. Quod autem dixit lucidum, Hebraicè est כִּרְרִי quod purum, ac lucidum signat. Considerandum igitur quo artificio carmen contextitur, & quod admonent Hebræi, respondere hæc omnia cælo, ac soli quæ superius descripserat. Opponitque ex aduerso diuinæ philosophiæ, & Solis, & Astrorum claritatem. Qualem igitur Solem videmus lucere, eoque terrarum tenebras dissolui, & oculis exhiberi, ut videant, talis esse probatur lex diuina: eamque idcirco lucidam, id est propter splendorem, quem in animis efficit, appellat. Omnis igitur diuina præceptio radius est & lux quædam, sine qua in tenebris esse, ac per tenebras ire necesse est. Sunt enim homines in errores, ac peccata propendentes, genitricæque est nobiscum imperitia, quam cum corde pueri, ait Salomon esse colligatam. Ac populus tot erroribus implicatur, quot res sunt in quibus potest homo hallucinari. Alij ad libidines diuersissimis viis, atque itineribus feruntur, alij ad conquirendas opes & honores: quidam vltionis sunt auidi, cæteri parcere linguæ nesciunt, alij peruersis opinionibus, de Deo, de rebus humanis, de prouidentia diuina perturbantur. Hæcque omnia, & singula, sunt quædam animi caligines, & lapsus, quibus singulis singula occurrunt præcepta diuina, ut tenebras discutiant vbiq; serenitatemque efficiant, prouisumque omnibus erroribus, de cælo est. Nam qui creationem cæli ac terræ non esse diuinam suspicatur, multa habet in illa Philosophia oracula, quæ hanc insaniam coarguant. Qui dubitet res humanas esse curæ Deo, tot oracula ac dicta, quæ super hac re prolata sunt: tot, tamque varia supplicia, quæ sunt illata facinorosis, prosperas autem bonorū res, aspiciat. Tum quæ fuerit animis nostris origo, & an immortales sint, qui nesciat, ut ob id maximis in tenebris caliget, facile se in lucem reuocabit, si se ad ea oracula conserat. Quos autem libidinum illicitarum æstus inflammant, si attentè ad illa vertere mentem voluerint, eos facile comprimunt. Qui autem nesciunt, quo ritu instituere vitam suam debeant, qua se ratione vbiq; gerant, lucem ad eant, illam diuinam. Quid memorem, cum memorari non possint, priuatos errores, priuatas animi nostri perturbationes, innumerabilesque formas inscitiae, ac socordiae, quæ nostris peccatoribus, omni ætate, diuersis sexibus immorantur? Quæ cum tenebræ sint, sinem

Lucidum.

Prou. 22.6

habent præcipitia, ac ruinas. Nec potest explicari, quàm fœda, quàm stulta res sit homo, D
vt etiam infra bruta descendat: quot ludibriis exposita, cœlesti luce, dico diuina Philoso-
phia, destituta, omnium id nationum olim didicimus exemplo, cùm lapides, bubones, no-
ctuas, vespertiones, crocodillos, vt numina crederent, ac venerarentur. Nec desunt vn-
quam miserandæ, deplorandæq; stultitiæ exempla, quæ ab animis nostris cæcis habent
originem. Has autem miseras cùm deponamus, ad Philosophiam diuinam venientes, cùm
ex altissimis tenebris emergamus, iure, lucida & serena, & oculos illuminans dicitur, iu-
re cum Sole confertur, & duplicis Solis laus hic canitur, eius qui oculis corporeis, & qui
oculis animi præbet lucem.

Timor Domini sanctus, permanet in sæculum sæculi.

Sanctus.

IRCA voces sciendum est, quod Latinus interpres vertit sanctus, propius vocem
Græcam, quam Septuaginta reddiderunt, accedere ad Hebraicam, videlicet אֱלֹהִים,
id est, purus, castus. Videtur autem Latinus legisse אֱלֹהִים, vnius litteræ mutatione. Sed
quoniam Hebraicè est אֱלֹהִים, quod mundum, castumque sonat, omnino credendum est, Se-
ptuaginta verrisse, quod nunc legimus. Dicendum igitur, Timor Domini purus, quâquam
inter purum, ac sanctum, non multum interstet. Deinde quod dixerunt Septuaginta אֱלֹהִים אֱלֹהִים
vos, clarius, & absolutius dicitur Hebraicè אֱלֹהִים in æternum. Latine autem illud Græcum me-
lius diceretur, in æternitatem, & æternitatem. Nam diuus Hieronymus, quod dicitur, A sæ-
culo & vsque in sæculum tu es, vult Latine traduci, à sempiterno in sempiternum. Sed iam E
istæ loquendi consuetudines in Ecclesia inoleuerunt. Deinde quod nonnulli Latinorum
habent codices, Timor Domini sanctus permanet, dicendum permanens, iuxta Græcum
ἀειμακάριον, & Hebraicum עוֹלָמִית, quod non ipse quidem multi facio. Timorem igitur Domi-
ni purum dicit, & in æternum permanentem. Timorem Dei, si quis secum consideret, aut
ipsam esse totam pietatem cognoscat, aut eius eximiam præcipuamque partem. Ac pro-
prie de his malis timor dicitur, quæ solo amore ac timore Dei non perpetrantur. Multi
enim scelera flagitiâque vitant timore humano. Quibus si dederis, vt perpetrent, ea remo-
tis arbitris, non segnius committent, atque perfrictæ frontis homines in propatulo. Illa igitur
denique perfectissima est pietas, sincerissimaque probitas, quæ non humana verecun-
dia, neque hominum timore nititur, sed diuino: quæ Deum præsentem sibi cernat, cuius tim-
ore nihil sceleratum, ac turpe audeat perpetrare, etiâ si nulli testes adsint, si speret in ætern-
num, quod perperrant, fore occultandum. Eia igitur vera solidissimaque virtus ac pietas, cui
si detur furandi, adulterandi, fornicandi, ceterorumque criminum perpetratorum facultas
ampla, ac sub æterno silentio certum sit fore omnia quæ agit celanda, veretur tamen præ-
sentiam diuinam. Deum & scire & detestari peccata, nouit, & ob reuerentiam abstinet, re-
trôque pedem retraxit. Non est autem vera pietas eorum, quanquam speciem habet pie-
tatis, quos pudor humanus à crimine abstraxit, non quod non sint hi minus mali, atque illi
qui ne conspectus quidem vllos reformidat: sed ad solidam laudem, Deoq; acceptissimam
non peruenerunt. Propterea timor Dei, purus & castus est, quod non in manifesta, neq; F
in occulta flagitia animû finit cadere, vt ne cogitetur quidem, quod minus deceat. Timor
autem humanus ideo castus, purusque non est, quia nō prohibet ab omni flagitio, multam-
que reliquit animi partem cicatricibus fœdam, atque immundam, neque vniuersalem in-
ducit puritatem: solus timor Dei hanc fert laudem, quem qui secum gerit, & castissimis fa-
ctis, & inculpato sermone est: cogitationibus autem semper honestis rectisque fruitur, vt
ab omni prauitate sit vacuus. Hæc virtus est animi, singularis, mater reginæque omnium
virtutum, si quidem ab hac copiosissime fluit iustitia. Nam qui timet Deum, nunquam ius
humanum violabit, fluit temperantia, modestia, charitas, beneuolentia, fortitudo in aduer-
sis, quæ patientia dicitur, ceteraq; omnes quarum hæc sola origo, verusque fons est. Ac ti-
mere Deum Hebraicè quasi dicitur reuereri, obseruare, quam virtutem, maximam excel-
lentissimamque esse eam item ob causam necesse est. Sunt enim plerique, qui non putent
peccata displicere Deo: alij putant quidem, sed non omnia. Priores, res humanas nihil opi-
nantur curare eum, aut vniuersalia quædam tantum, non laborare qui agant singula. Poste-
riores multa putant ab eo cõtemni, vt quenquam caste viuere, ieiuniis vexare corpus, mul-
tâque alia, quæ vt putant ipsi à Deo cõtemni, sic ab his ipsis cõtemnuntur. At qui eò per-
uenit, vt credat Deum obseruandum ac verendum, iam in ea cogitatione, cognitioneq; ver-
fatur, sola iusta, atque honesta illi placere, displicere fœda. Proinde hic prora & puppis, &
cardo

In sæculi
sæculi.

Permanens.

Timor do-
mini.

Timor ho-
minum.

Ius natu-
rale.
Patientia.
Deum ti-
mere.

A cardo versatur omnium virtutum. Atque Hebraei in duas partes distribuunt præcepta di-
uina, vetandi ac iubendi: ad præcepta vetandi dicunt pertinere timorem Dei, quod quidem
verissimum est. Nihil igitur æque sinceritatem puritatemque animo largitur, nihil æque
vniuersalem probitatem, ac sanctitatem promittit, quam timor Dei: qui semper permanet, *Permanens.*
quia comitatur nos vbique, perinde in tenebris, vt in luce, sic in solitudine, vt in fræquentia.
Prædicat item eam Vates tanquam sempiternam virtutem, dans illi laudem æternam: si-
cutque triumphos æternos, æternasq; coronas, & æterna facta dicimus, & facinus immor-
tale: sic virtutem immortalẽ, & laudem æternam, & incorruptibilem, incorruptibile de-
cus appellat timorem Dei. Qui solus est timendus, solus spectandus, eius tantum in omni *Solus Deus*
& consilio, habenda ratio. Hæc ratio semper debet ante oculos versari, vt videatur, ac cu- *timendus.*
ratissime perpendatur, quid Deo placeat, ac displiceat, quæ sola est diuinissima, castissima-
que æternaque virtus, imò omnium virtutum domicilium ac caput.

Iudicia Domini vera, iustificata in semetipsa.

Verborum pondus prius considerandum. Hebraicè dicitur, Iudicia Domini veritas,
iustificata sunt simul. Quod etiam Septuaginta transtulerunt, dicentes, το αὐτῶ, simul, quod *Iudicia*
Latinus interpres dixit, in semetipsa. Iudicia igitur Dei, varia significatio est. Si quidem iu- *Iudicia*
dicia sæpe dicuntur, quas Deus impiis importat clades, quod appellatur iudicium, quia præ-
uitati, & causæ, ac noxæ responder. Non minus enim animaduertit Deus in delinquentes,
B atque leges humanæ. Iudicia ergo dicuntur sententiæ rectæ, & cum ratione prolata, si-
ue ad absolutionem criminis, siue ad condemnationem rei. Item iudicia dicuntur senten-
tiæ diuinæ, iuræque inter homines à Deo constituta. Sunt autem hæc normæ & rectitudi-
nes, quæ lites dissoluunt, altercantisque cõponunt, præponentes quod rectum sit, & in quo
debeant omnes acquiescere. Iura igitur diuina vocat iudicia, in quibus dicit ipsam inesse
veritatem, eaque omnia dicit esse iusta. Sic enim intelligendum est, quod Latinus dixit, In *Iustific. in*
semetipsa, dicens dũ inquam simul. Innuit enim Propheta, vniuersa iudicia illa esse iusta, nul- *semetipsa.*
lum esse corũ, quod non sit iustum. Pariter, inquit, iusta sunt. Quæ expositio etiam Hebreo-
rum autoritate probatur. Rabi David, Simul, inquit, iusta sunt, ac veridica, וְיָדוּ עַל כָּל הַיּוֹצֵא
quod in nullo corũ sit prauitas, obliquitas. Iudicia igitur Dei tum ea sunt, quæ scripta sunt
in lege Moïsi, tum quæ euangeliũ postea proposuit, tum alia quædam, à natura. Omnis enim
recta ratio, siue à lege præmõstrata, siue à natura præscripta, iudicium Dei est. Nam qualif-
cunque instinctus, oriens vel à ratione hominis, vel à natura, in Deum tandẽ referatur oportet.
Atque etiam profani scriptores, ex his quos in natura mirabiles certissimosque ordines
animaduertunt, probant esse nomen ac manifeste indicant, omnẽ rectam ra-
tionem principium à Deo habuisse. Rationem autem humanã etiam ab illo repertam, cla- *Dei, Indi-*
rum est. Quare in omnibus tenet principatum ratio summi Iouis, quæ ad Hebraicã diale- *ces.*
cton dicitur iudicium, quo videlicet iustissima decernit, proinde qui hæc Dei vice in terris
fungentur, etiam vocauit Deos scripturã, quasi loco eius decernerent. Cumq; omnis lex
C duas habeat partes, alteram iubendi, alterã vetandi, vtranq; dicimus cõplecti, ea quæ iudi-
cia, siue iura, vel iussa vocantur. Dicta sunt autem iura Dei, quod hæc priuata iura, legesque
humanæ, nō hominum propriæ sint, nec sint in nostrum ingenium referenda, sed quasi riui
vasti fontis, iurisque mentis diuinæ extiterint. Nam adulteria, furta, incestus prohibuisse,
charitatem, societatem, concordiamque imperasse, hoc primum apud Deum fuit. Nos au-
tem horum quasi participes fuimus. Quocirca neque in nobis perfecta quidem sunt, quod
magnis spatiis à supremo Deo sumus disiuncti. In quo solo veritas exacta, & à prauitate pe-
nitus dirempta est: cùm leges mortalium plene multorum flagitiorum fuerint, vel iubendo
quæ non decuisset, vel permittendo, quod turpissimum erat admittere, aut non castigando
quod castigari debuisset, pudetque eorum vel recordantem, quid Romanorum & Athe-
niensium leges fieri permitterent. Nam Persarum, ceterorumque propter nimiam indi-
gnitatem, nō commemoro. In sola igitur mente Dei est veritas, quæ nobis indicata fuit, ex
parte quidem lege Moïsaica, absolute autem Euangelica. Tunc cognitum est, probeq; per-
ceptum, omne æquitatis iustitiæq; genus, tum multa quæ apud ceteras leges nō haberentur
ideo sola ratio summi Dei perfecta, quæ tot scelera detexit, sceleraque esse & turpia mon-
strauit, cùm leges illæ humanæ miserabiliter cæcutirent, vt quædam etiam fœda fieri pate-
rentur, aut etiam iuberent. Sola igitur iura diuina habent laudem veritatis.

fco. Nec ipse quidem sum ex optimis illis viris, qui ad illum suavissimum fontem aspirarunt, D sed conor pro viribus dicta tua custodire, & in his excitari, omnia explorare, ac circumspicere, ut mihi fiant notiora, ac suaviora. Inuigilo, insisto, sollicitusque satago, prouidus, acurus, sagax, multiplex, hic existo. Hæc prædicatio omnino fuit hoc loco necessaria. Nam nisi excitemus animos nostros, non sentiemus, quàm præclara, præcellensque sit diuina philosophia, quàm vincat omnem suauitatem. Hoc nimirum non percipies, nisi prophetam diuinum imiteris, qui se tibi hoc loco proponit exemplo, nõ ad ostentationem sui, sed tuam vtilitatem. Tenemus ergo quæ sit philosophia, & quo modo sit ad eam perueniendum, ut mire concordet quod dixit Hesiodus, & Epicharmus, cum his quæ dicuntur à nostro. Nam animi sapientum consentiunt, prior quidem, τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρωτὰ θεοὶ τῶν ἀρετῶν ἐπιπέσειν, id est, virtutem statuit Deus, ut sudore præcedat. Alter virtutem dicit vendi mortalibus à Deo, sudoris pretio. Eadem, inquam, docet sanctus Vates. Et ut Hesiodus dixit antecedere labores, virtutem subsequi suavissimam dulcedinem, sic noster Vates addit, In custodiendis illis: ut hinc furati veteres illi videantur.

Virtus vana.

In custodiendis illis retributio multa.

Hæc illa dulcedo, & fauus, & lætitia, ac thesauri, ac beatitudo, quæ sunt præmia virtutis. Vbi que enim confirmat eandem sententiam. Peruenitur hoc itinere ad sapientiam, quæ suauitate, & splendore, ac decore vincit vniuersa. Atque vox Hebraica quæ retributionem, præmiũque designat, אַרְבַּע hekeb proprie designat calcaneum: Vt autem calcaneus extrema est pars corporis, sic talem dicit operis esse cuiusque mercedem, extremum videlicet, ac summum omnis laboris. Quocirca veram retributionem, ut veram extremitatem afferunt etiam Hebræi, esse post mortem. Sed & hoc tempore inchoatur ac præcedit, sicut superius dictum est. Quamobrem cum finis omnis laboris sit post hanc vitam, illam præcipue videtur spectasse diuinus Poëta mercedem, quæ post omnes labores sequetur. Miramur nos Hesiodum, vbi que carmina eius circunsonant.

Retributio. Psal. 118. Nun.

Τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρωτὰ θεοὶ τῶν ἀρετῶν ἐπιπέσειν
Ἀθῶνατοι, μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπὶ αὐτῶ
Καὶ τρυχὺς τὸ σῶμα, ἐπὶ δ' εἰς ἀκρον ἵληται,
ῥῖνδῖν δ' ἐπειτα πέλας, χαλεπὴν περ ἔσσει.
Sudorem Deus æternus præcedere iussit
Virtutem: arduus est, asperque accessus ad illam,
Et durus primum: sed ubi te in culmine sistet,
Dulcis erit, quæ dura fuit, quæque aspera quondam.

Quæ sic Latine reddam;

Hæc non aliam ob causam produxi, nisi ut intelligeremus, cæteris eadem etiam visa fuisse, antiquosque illos à nostris hæc didicisse, ut alia innumerabilia. Arbitrorque Hesiodum ob illam vererem theologiam quæ floruit magis eo tempore, de præmio cælesti potissimum ea dixisse, excelsumque illud culmen, quo nos ducat virtus, cælum innuisse. Nec nutant Hebræi in hac sententia, esse maximum quoddam præmium felicitatis, maius quàm queat in isto corporis presenti ergastulo percipi. Cur autem non potiantur animi nostri, quadam suavissima tranquillitate, quam quidem qualis esse possit, intelligo: minimè autem attingo, arbitror esse absentiam à cõspectu diuino. Ibi enim par est esse plenam felicitatem. Ideo diuinus Poëta irrequieta & indefessa voce petit accessum ad cõspectum illum, tunc demum se fore beatum prædicans. Hoc igitur est culmen illud, hic vertex ille sublimis, quo nos sistit virtus, quæ difficilis laboriosaque fuisse videbatur. Nemo enim negat non esse salebrosam, asperam, difficilẽque viam virtutis, sed prædicatur ab omnibus præmium esse maximum. Intellexerunt autem omnes, qui felicitatem æternam non habuere, penitus certam atque exploratam, etiam corporeæ vitæ quandam tranquillitatem, in sola probitate consistere. Non potest quidem in hoc mundo quisquam certa felicitate gloriari, quæ potius veræ voluptatis habet fugacem speciem, sed tamen qualiacunque sint, plura, ac maiora contingunt gaudia bonis, quàm malis, longè minores, paucioresque ægritudines. Est igitur præmium virtutis vbi que locuples, ac feruentissimum, laudum, ac gaudiorum feracissima tellus virtus. Quæ sola tanquam ad calcem omnium rerum sistit nos ante conspectum Dei, quem esse torrentem voluptatis prædicat Philosophia cælestis.

Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me:

AVDITE mortales, quàm hic se moribus omnium accommodet Propheta. Nec enim putare debet quisquam, se ad probitatem, ac virtutem peruenire nõ posse, quia sarcina carnis sit oppressus. Nam & iter superius docuit, & nunc se cum cæteris peccatorem, delinquentemque ostendit. Verè, inquit, cupio hanc virtutem, & ad mandata tua aduigilo, industriamque illic acuo, sed quoniam mortalis sum, multisque premor imbecillitatis angustiis, tu quæso porrige quoque dexteram, adiuuamque volentem: Quis enim est mortaliũ, qui errores, ac delicta penitus dignoscat? Propterea ab his quæ nesciuntur, ignorantur, quæque latent sensus nostros, mentemque effugiunt, ab his (inquam) purum me præserua. Hoc autem loco plura sunt obseruanda: primum, libertas arbitrii cum auxilio diuino cõiuncta, quæ sola vera, catholicamque sententia, & inter Scyllam, Charybdimque errorum consistens, declaratur. Nam neque animo libertas auferri debet, ut Stoici quõdam, & postea quidam antiqui erroris assertores, crediderunt, tum non debent ab animo, fragilitateque nostra omnia expectari, sed inuocandum auxilium diuinum, cum in omni re, tum vero in ea quæ perdifficilis est, magnoque lumine indiget. Primum ostendit poëta diuinũ cum industria, laborẽque suum & prõptitudinem in obseruandis præceptis diuinis ostendebat: secundum hoc loco, quo petit auxilium diuinum contra delicta, quæ per imperitiam admittuntur. Nam quorum malitia autor est, ea nullum poscunt remedium à Deo, tantumque illic delinquitur, quantum quisque vult, & cupit. Secundò igitur obseruandum, peccata sanctorum innocentumque virorum, potius incitiæ sunt, nõ malitiæ: mali autem peccant B malitiosè, ideo nullum postulant auxilium. Deinde ex hoc loco probamus multa esse peccata, quæ minimè à nobis videantur. Intelligimus item inuocandam esse opem diuinam, nec per inertiam esse cunctandum nobis, quasi probitate nostra contentis. Cogitare enim debemus multa nos posse latere, tum videmus viros sanctissimos contra peccata remedium à Deo, & eorum veniam postulasse. Arbitrati igitur esse quædam, etiam in summa innocentia, peccata: ab his petebant mudiari, atque absolui. Atque vox Hebraica שְׁגִיאוֹת sheghioth, proprie significat ea delicta quæ per incitiam admittuntur. Quæ sæpe in Exodo, & alibi hoc vocabulo commemorantur. Dixit autem, Munda me: Hebraicè eodem modo וְפָּרַטְפִּי purifica, redde innocentem, ac mundum ab his peccatis, quæ sunt mihi occulta. Dele quæso huiusmodi delicta, quæ non cerno, quæ in me adhærescunt. Quis enim est mortalium, qui hæc videat? Quis est quem non saltem occulta quædam, & ignota peccata non inficiant? Obseruabimus autem non dici in Hebraico, Ab occultis meis: sed occultis, tantum.

Dauid peccator.

Delicta.

Munda.

Ab occultis.

Et ab alienis parce seruo tuo.

Hoc loco maxima est à fontibus Hebræorum discrepantia, cuius etiam causam docebo. Duæ sunt apud Hebræos litteræ, resh, & daleth; quæ forma, & caractere inter se simillimæ sunt. Resh scribitur ר, Daleth verò ד. Hinc factum est, ut Septuaginta interpretes, multas dictiones aut legerint, aut legi putarint altera littera, quæ nunc altera leguntur, & legendum sensus ostendit. Vnum tantum exemplum proferam, ut id quod dicitur hoc Cloco, clarius fiat. Apud Esaiam cap. 41. habetur חַחַרִּישׁוּ hacharishu, id est, taceant ad me insula: Septuaginta legentes daleth, pro חַחַדִּישׁוּ hachadishu, transtulerunt, ἐγγυγγίζετε, renouamini: & tamen prior lectio sensu cõprobatur, ut eo loco ostendimus. Similiter igitur hoc loco videtur legisse סַרִּימִן sarim, id est, alieni, cum legatur סַרְיִי sedim, id est, superbis. Hęc lectio ex translatione Chaldaica quoque probatur, quæ cõcordat cum Hebraico. Hieronymus item legit eandem vocem, transferens Hebraicum, A superbis quoque libera seruum tuum. Omnes item expositores Hebræi hoc modo legunt, & exponunt. Quare pro, Ab alienis, dicendum est, à superbis, vel arrogantibus. Et quod dixit parce, intelligemus iuxta germanam significationem istius verbi apud Latinos, ut illud, Parce pias scelerare manus: videlicet, abstrahere, amouere. Precatur ergo cum primis sacer philosophus inter cætera delicta præcipue commemorans superbiam, ab ea mundari ac liberari, hoc dicens esse delictum maximum: appellatque superbias, numero multitudinis, quam singulari exprimunt ceteræ linguæ. Duo, inquit, à te postulo, ut me à delictis occultis custodias: secundum hoc, quod quidem longè maius est, ut à superbia animum meum auoces. Nec putemus sine maxima ratione eum præcipue superbiam commemorasse. Intelligebat enim prudentissimus vir inter scelera, quorum autor est malitia, & spiritus corruptus, superbiam esse principem, fontemque malorum aliorum. Est enim peccatum spiritus, non carnis, ut luxuria, gula. Tanto sunt autem grauiora peccata spiritus, peccatis corporis, quanto spiritus ipse præcedit natura.

Annotationes Esaiam.

Parce.

Superbia.

turam corporis. Cúmque peccata spiritus necessariò sint maxima ac turpissima, ab his reli-
 quæ sordes ac vitia ducunt originem. Est autem superbia cõtemptus Dei atque hominum,
 quæ ponitur hic ex aduerso his, quæ superius de lege diuina prædicauerat. Vt enim illic di-
 cebat timorem Dei, qui opponitur superbiæ atque contemptui, esse mundum, ac castissi-
 mum, sic tanquam rem fœdissimam, omniumque spiritualium sordium principium, preca-
 tur hoc loco à se rescindi superbiã. Atque (vt dixi) propriè eam superbiã innuit, quæ est
 contemptus Dei, opposita timori eius, ac reuerentiæ, vt æquè sit hæc ipsa impietas, sicut ti-
 mor Dei est ipsa pietas. Nam impietas propriè est contèptus Dei, auersio ab eo, & blasphem-
 ia: ecõtrariò metuere eum, ac reuereri, ipsa prorsus pietas. Vbi que autem execrabilis est
 in sacris litteris superbia, eaq; latissimum malum prædicatur. Huc enim respicit idem ipse
 sibi consentiens, cum dicit, Superbi iniquè agebant vsquequaq; ostendens, superbiã esse
 pestem spatiosissimã, omnia deuantem, ac populantem, cõtemnit enim venerari Deum,
 bonãque eius non agnoscit, non veneratur rerum autorem, non colit, sed blasphematur, ex-
 cratur, non inquirit, non obseruat, eodémque progressu rerum humanarum ruinam medi-
 tatur. Dico igitur multis ommissis, duas res: alteram celebrare fontem virtutum ac sapientiæ
 timorem Domini: alteram execrari veluti domicilium omnium sordium, omnis dementi-
 tiæ, stultitiæq; principium, Superbiã, sacras litteras. Nam stultus dicit non esse Deum in
 corde suo, is autem superbus est. Est autem propria appellatio scripturarum, Timor Domi-
 ni: Græci hac virtute præditos vocarent εὐσεβείς, εὐσεβείας, δόξας: Latini, pios, sanctos. Nomen
 autem vitij vñtatum ac notissimum. Itaque non sine maxima ratione, à maximo scelere
 postulauit non quidem mundari, nam non erat eo implicatus, sed id à se prohiberi, auerti,
 longius arceri, tanquam pestem animi, maximãque fœditatem. Is ergo verus ac germa-
 nus sensus istius loci est. Nam quod venerabilis doctor Nicolaus, alienos, hæreticos inter-
 pretatur, à quibus oret Psaltes liberari, patet id eum minimè dicturum fuisse, si diligentius
 lectionem Hebraicã, cuius non erat ignarus, considerare voluisset.

Pietas.

Metus Dei.

Si mei non fuerint dominati.

Si.

Homo na-
 turalis, &
 animalis.
 Dominatus
 vitiorum.

NOc quoque paulò secus habet in fonte. Neque enim additur si, conditionalis parti-
 scula, sed negatio detestationem significans, וְאִלֵּי שָׁמַיִם Ne dominentur mihi, prudens
 tiffimèque est locutus, dominatum vitij, præcipuèque superbiæ adscribens. Nihil
 enim homo aliud est, quàm animus recta ratione vtens, quæ vis est eius, propriãque natura.
 Hanc cum aliqua peste animus amisit, ab ea ipsa victus, profligatus, captusq; esse, iure præ-
 dicatur. Id enim præcipuè dominatur, cui tota cedit potestas, atque regendi autoritas. Re-
 git autem similiter animum superbia, cum in potestate eius deuenit, vt ratio sceptrum ipsa
 tenens, dictabat quondam consilia recta, ac suggerebat. Ac quanquam omnia vitia domi-
 nari dicantur, proprium tamen est superbiæ dominari. Quæ, vt nomen indicat, supergredi-
 tur, at tollit que sublime caput. Nec vero secus ipsa rationi imperat, eamque premit, quàm
 ceteris affectat ipsa dominari. Primum igitur miserabilem imponit animo seruitutem, pòst
 in ceteros defecit, dans ipsa prior sceleris suis poenas. Sequitur enim cum ea graues animi,
 ac continui cruciatus, dum partim dolet, se aspirare non posse quò cupit: aut aspiranti cla-
 des, atque aspera multa, difficiliaque occurrunt. Arbitròque hanc ex animo pestem eiice-
 re, plusquam humanarum esse vitium, nec dari nisi paucissimis hanc victoriam, quòd tene-
 bris animum & caligine primum obruat, vt se speculari, cicatricè que eum cernere suas nõ
 finat. Quæritur autem morbo remedium, cum aut morbus præsens sentitur, aut veniens
 animaduertitur. In superbia nihil tale, quæ stultissima sui est conciliatrix. Ad opem igitur
 diuinam cõfugiendum, precibusque adnitendum, vt spiritus mansuetus, ac mitis nobis lar-
 giatur. Quod tam Deo erit facillimum, quàm difficillimum nobis. Vnico enim afflatu, po-
 test omnem illam sceleratam discutere caliginem. Raro quidem hæc palam in nobis fiunt,
 non aliam haud dubie ob causam, quàm quòd bonum difficile contingitur, in quo acqui-
 rendo non defudatur. Nos autem mortales, segnes, atque oscitantes dormitamus: nec so-
 lum non munimus nobis ad altiores virtutes viam, sed difficile quoque, quod natura dedit,
 retinemus. Sequamur igitur virorum optimorù exemplum, & inter ceteros errorum po-
 siti, singulis momentis sanctam nobis infundi lucem postulare ne grauemur.

Tunc immaculatus ero, & emundabor à delicto maximo.

Maximam animi iniquationem esse superbiã, is locus clare testatur, cum hoc scelere
 à se de-

A se depulso, fore se sine macula propheta fateatur. Considerandaque sunt singula quæque
 verba ac ponderanda. Quibus consideratis, intelligemus quòd scelus sit, quam vim habeat
 superbia. Nam vbi dicit delictum maximum, Hebraice est פֶּשַׁח peshah, quam vocem He-
 braei dicunt denotare defectionem, proditionem, apostasiam. E quibus sic, Rabi David.
 Sed peshah est proditio, ac defectio, veluti cū seruus rebellis
 est Domino. Quibus intelligimus hoc proprie scelus prophetã innuisse, quo Deo spiritus
 noster refragatur, refugit eius parere mandatis, contemnit potestatem, bonitatem irridet,
 despicit benignitatem, non suscipit maiestatem. Durus, præfractus, ceruicosus, lucifugus,
 inuidus, maledicus, monstrosus. Ac primum dicunt Hebraei præcedere superbiã, ab hac
 ad delictum maximum, id est profligatam, perditãque impietatem deueniri, cum in pro-
 fundum præcipitari spiritui omnia contemnuntur. Rationis monita non sentit, morsus la-
 tratusque conscientia non percipit, caligat ad omnia, non temporum, non locorum, non
 personarum discrimina agnoscit. Hæc pestis cum animum inuasit, maximè scelus inuasit,
 latissima corruptela inuasit: tunc lacrymabile funus animi videas, vita luminèque suo de-
 stituti. Tales profecto homines esse desierunt, tantumque exterior in eis remansit imago.
 Imago autem Dei diffluit, in portentum mutata. Merito igitur hic Propheta preces ad-
 hibuit. Nam cum homo sit ab altissimo rerum bonarù principio remotissimus, necessario
 naturam habet imbecilem, & in omnes errores præcipit, vt omnino indigeat diuina luce.
 Porro quòd dixit, Tunc immaculatus ero, Hebraice תָּמִים quòd designat etiam perfectus
 ero. Tunc, inquit, ero perfectus, cum ex me superbiã eieceris.

Delictum
 maximum.
 Peshah.

Homines
 non homi-
 nes Tul. of-
 sic. 3.

Tunc im-
 ero.

Et erunt vt complacent eloquia oris mei, & meditatio cor-
 dis mei in conspectu tuo semper.

Hec quoque clarius intelligentur, si iuxta Hebraicũ proferantur. Nam cum preces,
 vbi ad commemorationem superbiæ peruenerat, addidisset, tantumque facinus
 procul à se repelli supplex postulasset, non hoc contentus, maioribus etiam precibus
 id contendit, dicens, וְיָדְעוּ אֱמִתִּי שִׁינִי וְיָדְעוּ אֱמִתִּי שִׁינִי. Sint accepta, sint grata verba mea, sit quæso hæc mea
 postulatio efficax. Hieronymus quoque in suo Psalterio: Sint placentes sermones oris mei.
 Verterunt autem per futurum, non per imperatiuum Septuaginta: quòd apud Hebræos
 futura quemadmodum apud Græcos, interdum sint vice imperatiuorum. Sequenti sunt igitur
 indicatiuum. Sensus autem, vt dixi, docet supplicationem hic esse, vt exponunt etiam
 Hebraei. Porro quòd ait, Et meditatio cordis mei: hoc innuit, non tam ea quæ verbis ex-
 pressis ac voce super hac re postulasset, sed plura quoque, quæ residerent in corde, & quæ
 non posset capere oratio, hæc inquam, omnia, grata vt sint Deo precatur, vtq; ab eo confi-
 derentur, & exaudiantur. Ac partim per translationem ad res humanas, partim ad verũ, ac pro-
 prietatem, dat conspectum, siue faciem (vt habet Hebraicum) Deo. Omnia enim quæ sunt
 apud nos, ritu morèque nostro, sunt apud Deum, modo quodam diuino. Atque similiter
 vt nos molem corporeis manibus mouemus, ictum aërem, atque voce animatum organo
 corporeo excipimus, non sine oculis corporeis cernimus: sic omnes has facultates habent
 animi separati, suo iure. Eodémque modo est quædam præsentia diuina, quã neque sermone
 prorsus explicare, nec formare possit cogitatio, sed talem quandam esse intelligimus. Cum
 veniunt res ante oculos nostros, sæpe placet, sæpe quoq; displicent. Ante oculos Dei omnia
 clara patescunt. Enitendũ est igitur, vt sint illi placita, ac grata dicta nostra ac facta. Atq; non
 modo postulandũ, vt detur inde nobis, sed vt ipsa quoq; sit accepta postulatio. Præcipuèq;
 ad vitam purè ac innocenter transigendam, precibus auxilium diuinũ est accersendum.

Et erit vt
 compl. clo.
 or. m.

Et med. co.
 m. in consp.
 f.

Et mēbris
 spirituum.

Domine adiutor meus, & redemptor meus.

Ro adiutor meus, Hebraice est, אֱלֹהֵי אֲשֵׁרִי Id est, petra mea. Vnum est è nominibus diuinis,
 ex similitudine, non proprietate, Deo attributum. Vt igitur dicitur pastor, leo: sic
 petra, quasi robur, propugnaculum, præsidium, res solidissima, atque inuictissima, inex-
 pugnabilis אֲבִרֹתַי. Is erga pios est Deus. Alterum autem nomen est, אֲדָמָה id est, liberator
 meus. Vt primum designet per fugium omnibusque ab hostibus defensionem, vt ne in ho-
 stes incidas: alterum si incidet, vt libereris. Hæc duo sunt genera auxilij, quæ solus Deus
 potest hominibus præstare, vt vel in hostes, & scelera, ne labamur, aut si sumus illaqueati, ab
 eo solo eripiamur. Hæc igitur idcirco hoc loco vsurpauit, quòd à maximis gauissimisque
 peccatis postulauit eripi. In quo clare & affectum suum, & quanti momenti res esset pec-

Adiutor.

nam, ostendit. Non secus enim hisce nominibus est vsus, ac si aliquo magno periculo, & D in quo de salute ageretur, esset circumuentus. Videbis hoc in cæteris Psalmis, cum se ab inimicis peti, sanguinemque suum ab illis quæri cerneret, cum his nominibus inuocare Deum, petra mea, refugium meum, adiuua: liberator meus, ac redemptor meus, eripe famulum tuum. Ecce igitur ostendit, quàm profus haud interfit, an in potestatem hostium, an peccatorum ac flagitiorum deuenias.

PSALMI XIX. EXPLANATIO.

RÆFIGITVR Psalmo inscriptio, In finem Psalmus David. Dictū sapius, Græcum *eis τέλος*, in finem, non respondere Hebraico *למנזעך* lamnazeach, quod non æternitatem principiis Psalmorum designet, sed potius laudem, præanimum, vociferationē eorum, qui vicissent. Rectius ergo diuus Latinorum interpres, Hebraicum lamnazeach, victori. Chaldeus autem respicit significatum laudis, qui sub ea voce continetur, *לשמחת* leschabecha, thusbachta, Ad canendum hymnum. Est autem is hymnus triumphalis. Itaque rectè vertitur eadem vox, Pro victoria, nempe victoriale carmen. Ferunt Hebræi, quibus assentitur Nicolaus, editum Psalmum à cantoribus pro David, cum mitteret exercitus, ducesq; in prælium: Ipse autem eisdem ducibus cogentibus, nequid ei grauius accideret, domi residere, aut pugna excedere cogeretur. Cumque dicitur, Psalmus David, volunt articulum *לדוד* le David, esse quasi pro ipso David, exemplis id significatum comprobantes. His ego assentior: at Euthymio minimè, qui ferat editum Psalmum quasi pro Rege Ezechia, contra Regem Assyriorum. Non video quis locus hunc ei sensum tam longè petitum, exhibuerit.

Lamnazach.

EXAUDIAT TE DOMINUS IN DIE TRIBULATIONIS, PROTEGAT TE NOMEN DEI IACOB.

DIES tribulationis, Hebraicè *זרה* zara, angustia, vexationis interpretantur Hebræi diem prælij committendi. Ille dies longè grauissimus, sed præsto suis, inquit, Deus erit, pede secundo veniet. Animos dabit, virtute peccata replebit, non aspernabitur vocantes. Est igitur futurum in Hebraico *יאנהעך* iaanecha, audiet, exaudiet: forte etiam orat, imperat, vt Græcè est *ἐπακούσῃ σε*, Exaudiat te Dominus. Exaudierit te ope eius, precibus implorata, vt sit ab his, quibus calamitates impendent, nullam pati re pulsam. Quod Græcè est *ὑπηρεσώσῃ*, protegat, Hebraicè *ישגי* iesghebecha, designat quidem protegere, defendere, sed ei metaphora subest. Græci defensionē à scuto, quod obii-cimus hosti, nominant *ἀσπίς*, inde *ὑπηρεσώσῃ*. Hinc ille dictus *πίλασπις*, fugax, timidus, quod scuto abiecto primus in celeritate pedum salutem posuerit, loquendo, quàm pugnando longè melior. At Hebræi defensionem à locis editis sumunt, ab arcibus inaccessibleis. Itaque protegat te, Hebraicè, exaltet, in loco edito, tuto sistat, eleuet ab icu. Sonat igitur id verbum, cleuare, attollere. Nomen quoque Hebraico loquendi genere, est pro maiestate, numine. Nomen Dei, maiestas, diuinitas, numen, veneratio, celebritas. Iacob autem dixit velut Hebræus. A Iacob genus Hebræorum est, Deus Iacob, quasi Deus Hebræorū, vnice ab Hebræis illo æuo cognitus, & adoratus. Quibus solis, sese conspicuum, clarum, beneficium, seruatorē, propriumq; Deum, exhibuit, cæteris non æquè. Ab antiquissimis patribus, quibus visus, quos familiariter est allocutus, cognitione, & scientia eius descendente, vt sua cuique vrbi, ac genti propria numina, sic Hebræis hoc verum numen.

Dies tribulationis. Exaudiet.

Protegat.

Nomen dei Iacob.

Deus Iacob.

MITTAT TIBI AUXILIUM DE SANCTO: & DE SION TUEATUR TE.

IMPERATIVA hæc, vt dixi futuro efferi possent *שׁוּבֵי עֵלְאֵי*, fons *יִשְׁלַח* islach, mittet, si sit deprecatio per imperatiuum. Sanctum, Hebraicè *קודש* codes, sanctuarium. Mittat auxiliium de sanctuario. Est assentientibus Hebræis, pro loco vbi erat arca, vt declarat quod sequitur, Et de Sion tueatur. In monte Sion erat arca, ibi responsa reddebantur. Erat oraculum totius gentis Hebraicæ: inde Deus vocatus, & consultus mittebat opem Hebræis. Rabi igitur Salomon exponit, E templo sanctitatis suæ in quo inhabitet. Auen Esra, ex loco, vbi erat arca. Quod autem ait, Tueatur, Græcè *ὑπηρεσώσῃ*, auxilietur. Idipsum pollet Hebraicum *יִשְׁעֵךְ* isadeca, sustinet, suffulciat, sustineat.

Sanctum.

Sion.

Tueatur.

Memor sit omnis sacrificij tui, & holocaustum tuum pingue fiat.

Nunc

NUNC quoque imperatiuum, futuro proferendum Græcè *μνησθῆναι*. In origine *יִשְׁכַּח* Recordabitur, memorauerit Pro *זבחים*, sacrificio, sunt in fonte *מִיְחֹתֶכָּה* minchotheca oblationes tuæ, eadem, & sacrificia. Hebræorum fert opinio, designari sacrificia, quæ bello ingruente fiebant. Onerauitque æthera votis. Mastrant totidem de more bidentes. Cumulantq; altaria donis. Possent igitur esse futurum, itémque oratio. Precatur, vt sit acceptum, gratumque sacrificium, vt veniat vocanti calitus auxiliium. Nonne ex sacris ritibus peruenit ad alias gentes ratio sacrificiorum, quæ & ipsi sperabant, & optabant superis esse grata, vt Homerus de Neptuno profecto ad Ætiopas, vbi pinguis hostiis delectaretur.

Sacrificia.

Ἀπὸ τῶν ταύρων, καὶ ἀπὸ τῶν ἀγνῶν καὶ ἑκατόμβης.

Taurorum fruitur, agnorumque hic hecatombe.

In sacerdote quoque, meminit pinguis sacrificij, pinguiumque hostiarum.

Κατὰ πύνα μίχια ἕλαια,

ταυρῶν δ' ἄρνων.

Aut pinguis flammis.

Crura dedi taurorum, agnorumque. Pingue igitur sacrificium, siue holocaustum, est, quod totum flammis absumitur. Nam verbum Hebraicum hoc loco *שָׂר* dasan, quod transfertur pinguescere, designat etiam cinerescere, à nomine *שָׂר* deshen, cinis. Propterea Auen Esra, supradictum verbum alio clariore exponit, pro pingue fiat *שָׂר* isdephenna, comburatur sacrificium. Comburat ipsum ignis altaris, redeatque in cineres sacrificium. Rabi verò David approbans hunc sensum, Pingue fiat, inquit, nimirum, vertat ipsum sacrificium Deus in cineres. Quasi dixerit, Mittat ignem ad concremandum illud, sitq; ipsi acceptabile. Hæc illi. Hoc sacrificij genus à Græcis ad eundem sensum vocatur *δολοαυτον*, holocaustū, sonat totum combustum, atque iuxta sensum Hebræorum, locum interpretantur, fuisse sacrificium, quod totum combureretur, aliud, cuius partes duntaxat, crura, iecur. Maiores hostias fuisse, quæ totæ concremarentur. Sed hic precatur, quale fertur ab Hebræis accidisse sacrificio Abel, quod descendente calitus igni, crematum est, còque indicio, perspectum fuisse acceptabile. Id orat, precaturque Propheta.

Holocaust. Pingue fiat.

TRIBUAT TIBI DOMINUS SECUNDUM COR TUUM: & OMNE CONSILIUM TUUM CONFIRMET.

RIBVAT secundum cor, ad victoriā pertinet iuxta Hebræos, Det tibi Deus, vt inimicos superes, optata victoria potiaris. Quod dixit, confirmet, Hebraicè, & Græcè *שָׂר* *πληρώσῃ*, impleat, perficiat, absoluat. Consilium autem est pro voluntate. Nam voluntas à Latinis, è verbo Græco consulendi ducta. Et consilium dicitur *φραση*, Vole. Hinc poetæ rerum omnium consultissimus, Consilio, hanc omnes, animisque volentibus urbem Afferimus. Iungens consilium, ac voluntatem, vt idem. Cor item pro animo, ex consuetudine sacrarum litterarum, itémque præcorum poetarum apud Græcos, vt *φίλον κῆρ φιλων ἦτερ*, charum cor loqui inducentes.

Tribu. sec. cor. Confir. Consilium. Voluntas.

LÆTABIMUR IN SALUTARI TUO: & IN NOMINE DEI NOSTRI MAGNIFICABIMUR. IMPLEAT DOMINUS OMNES PETITIONES TUAS.

ALVTARE, *συνήθειον*. Melius ad Hebraicum, & clarius *יְשׁוּעָה* iesuatheca, in salute tua. A militibus, à populo ante regem dicentur. Hæc ait Auen Esra: nam salutem tuam referri ad ipsum David. Exultabimus ergo populus eius victoresq; milites ob salutem ob victoriā. Possent salus etiam de Deo sentiri. Propter salutē tuam Deus, salutem abs te acceptam, demissum calitus auxiliium, præsentē numine tuo, ac tela nostra in hostes dirigente. Propter hanc salutē, exultabimus, efferemur lætitiā, clamores nostri lætitiæ testes audientur. Est enim verbum Hebraicū *נִרְנָנָה* nerannena, exhilarari, vociferari, laudare. Quod ait, Magnificabimur, obseruatum etiam à Capnione, similitudinē vocis interpretes Græcos sefellisse. Duæ sunt voces inuicem simillimæ *גָּדוֹל* gadol, magnus *דֶּגְהֵל* degheh, vexillum, insigne. Ab his verba ducuntur: à primo verbum magnificandi, à secundo insigniendi, nobilitadi. Hoc loco dicitur *גָּדוֹל* nidgol, insignes, nobiles erimus. Si esset verbum magnificandi, diceret *גָּדוֹל* nigdol. Declarans igitur hoc verbum Auen Esra, Cum, inquit, impleuerit Deus petitiones tuas *יִשְׁעֵי דַגְלֵנוּ* iarum daglenu, eleuabitur vexillum nostrū. Et Rabi Salomon, Congregabimur, præliumq; commitemus. Rabi quoque David *יִשְׁעֵי דַגְלֵנוּ*, Eleuabimur vexillū, & insigne nostrū. Chaldeus item ad hanc significatiōē, Et in nomine

Tui. Læ. insal. tu.

Magnific.

Dei nostri... niches, explicabimus signum. Est enim verbum Græcum... volumen, D inuolucrum. Inde Hieronymus simile quid, sed paulum vario sensu: Et in nomine Dei nostri ducemus choros. Est igitur sensus verus: inuocato nomine tuo, signum in hostes explicabimus, vexillum proponemus. A te enim salutem, victoriâque speramus. Hac auxilio, & beneficio tuo potiti, omnibus in templis lætabimur. Quod ait, impleat Dominus omnes petitiones, magis per futurum, iuxta alia verba in hoc versu offerri debet, implebit Dominus: propterea, quod vaticinium est de victoria.

Impleat.

Nunc cognoui quoniam saluum fecit Dominus Christum suum. Exaudiet illum de cælo sancto suo, in potentibus salus dexteræ eius.

Nunc cogn. Christum. In potent. sal. dexter. eius.

Nunc cognoui, variat personas ad morem poëtarum, nunc ipse poëta loquitur, nunc dat paulo sermonem. Hic loquitur ipse Vates, qui carmen pro rege edidit. Est, ait, parta, exploratâque victoria. Præfaga boni mens prospicit, os fatidicum prænuntiat. Christum autem suum, ipsum David interpretantur. Auen Esra Messiam quoque designari posse testatur. Profatur quoque cælitus exaudita eius orationem. Hæc salus eius, is triumphus. Quod ait, In potentibus salus dexteræ eius, in origine clarius. Nam ἡ σπινθηρία, salus per nominatiuum, conuenit esse potius per genitiuum, veluti transtulit Hieronymus, habetque oratio, Exaudiet illum de cælo sancto suo, in potestatibus, siue fortitudine salutis dexteræ suæ. Hoc erit exaudire de cælo regem suum, quod eum liberabit, seruabit cum potestate dexteræ. Potenti dextera sua seruabit eum. Extendet potentem dexteram, serua-bitque eum, profligatis inimicis. Hæc dextera contra hostes erit, qualis apud poëtas.

Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus. Et, Hesiodus de Gigantibus.

Et, Hesiodus de Gigantibus.

Qui manibus magnis rescindere cælum

Aggressi.] Similes quasdam manus, canit poëta noster, Cum salute, inquit, exaudiet eum, quam præpotens eius dextera dabit. Exaudiet, dexteramque potentem extendet. Ab hac omnipotenti dextera salus erit. Hieronymus ergo clarius sic transtulit, Exaudiet eum de cælo sancto suo, in fortitudine salutis dexteræ eius. Et quos Latinus dixit, potentatus, rectius dixisset vires, potentiam, Græcè.

Hi in curribus & hi in equis: nos autem in nomine Dei nostri inuocabimus.

Obligati sunt. Sur. Erecti sumus.

Est verbum, confidunt, sperant, spem magnam habent, alij in curribus, ceteri in equis, at nos in solo Deo. Curribus, atque essedis ea tempestate præliabantur. Latinus poëta:

Instaret curru cristatus Achilles. Et,

Fertur equis, curruque hæret resupinus inani.

Quod dixit, inuocabimus, Hebraicum נִשְׁכַּרְנוּ naskir, recordabimur, quod Ecclesiæ quoque doctor posuit. Præsidium itaque nostrum non arma, non currus erunt, & equi, sed Deus præpotens. Nec victoria nobis constat equitum, peditumque multitudine, sed cælestis opis inuocatione. Ea milites nostros confirmabit, animosos efficiet, proteret hostes, & profligabit.

Ipsi obligati sunt, & ceciderunt: nos autem surreximus, & erecti sumus.

Vo d Sept. dixerunt אֲנִיכֵם אֲדִינָה, Obligati sunt, clarius Hebraicum, quod transtulit Hieron. אֲנִיכֵם careu, incuruati sunt. Huic cætera respondent, ceciderunt, surreximus, Atque quod dixerunt iidem Sept. אֲנִיכֵם אֲדִינָה, surreximus, aptius ad Hebraicum dicas אֲנִיכֵם camu, stetimus, vt innuat eos non cecidisse, quemadmodum hostes, sed stetisse. Verbum quoque, erecti sumus, id quidem sonat Hebraicè: at rursus suffulti sumus, cleuati, sublatis, sustentati altè, ne prolaberemur, אֲנִיכֵם nithodad.

Domine saluum fac regem: & exaudi nos in die, qua inuocauerimus te.

Ro lectionis Hebraicæ secus habet, nimirum, quod transtulit Hieronymus, Domine salua, Rex exaudiet nos, in die, qua clamauerimus, aut vocauerimus. Quapropter rex non est accusandi casus, neque nunc rex est ipse David, sed, testibus Hebræis, Deus

Deus summus, Regnator mundi, cælum, ac terras, qui numine torquet. Suntque hic duo nomina Dei, Ichoua, Ioues, Iuppiter, atque Rex, quod & ipsum Ioui ab omnibus poëtris tribuitur vt Callimachus οὐρανὸν ἔδωκεν, &c. Rex tibi nanque sepulchrum, Fecerunt Cretes. Et dico ego opera mea regi. Diem qua vocauerimus, iure exponunt tempus prælij committendi, paratis animis ad dimicandum. Est ergo precatio, Domine salua, serua, nempe populum tuum. Tunc succinit quasi vaticinium, Rex exaudiet nos in die, qua inuocauerimus.

PSALMI XX. EXPLANATIO.

OLITA cæteris psalmis inscriptio. In finem psalmus David. Pro eis τῶν, in finem, est אֲנִיכֵם lamnazeach. Ad triumphandum, laudibus, carminibus victoria- libus. Et Chaldæus, Ad laudandum, carmen David. Quorsum pertineat psalmus, quoniam veteres Hebræi, qui propius à spiritu vero prophetiæ, quàm posteriores aberant, exposuerunt, horum maximè sententiæ acquiescendum est. Amandatis igitur Græcis, qui nescio qua de causa, referunt psalmum quemadmodum superiorem, ad tempora Regis Ezechia, quo graui morbo liberato, populus hoc quasi carmen cecinerit, Hebræos vetustiores respicere conuenit, censentes editum carmen, quod & Nicolaus testatur, super Rege Messia, super gloria, ac maiestate eius, quem cæteri psalmi celebrantes, vocant, Omnium mortalium speciosissimum, Regem præpotentem appellant, dant ei militarem virtutem, tela, arma, gladium. Atque Rabi Salomon reliquis Hebræis impudetior, sciens Maiores carmen de Rege Messia interpretatos, non est veritus more gentis in suam perniciem semper cæcutientis hæc scribere, vt eorum miseranda pertinacia sit perspicua, vt eorum miseranda pertinacia sit perspicua, רַבּוֹתֵינוּ מִרַבּוֹתֵינוּ רַבּוֹתֵינוּ מִרַבּוֹתֵינוּ Rabbothenu pateru, alm elehc ha Massiath. Vnacon hadabarle potere od al David azmo, lateshubath ha minim shepateru. Maiores, inquit, nostri, qui doctores synagoga nostræ, exposuerunt psalmum super Rege Messia. Sed conuenit item de David interpretari, vt hæreticis respondeatur, exponentibus postquã duxisset Bersabee, hunc psalmum eum cecinisse. Hæc ille. At non propter hanc causam vult de David psalmum posse interpretari, sed ne Christiani, quos hæreticos, siue ex leges appellat, haberent vllum de Messia testimoniũ, cui niterentur. Eo dimisso, Auen Esra, & Rabi David minus impudetes, liberam interpretationem proponunt, vt vel de David sit, vel iuxta maiores de rege Messia. Sed potius in eam sententiam tendens Rabi David, esse de Messia, hæc ait, cum dicitur psalmus David, sentiendum esse, editum esse in spiritu prophetiæ ab ipso David de Rege Messia filio eius. Inimici erunt Gog, & Magog, exercitusque eorum, qui obsidebunt Hierusalẽ. Aut cum dicitur לֵי דָוִד, psalmus de David, intelligendum est, psalmus super David. David autem est nomen Messia, quẽadmodum est apud prophetam, Et David seruus meus, princeps erit ei in æternum. Hæc ille. Quibus est lumẽ veritatis ab antiquis suis præfulgeret, tantam tamen obscuritatẽ mentibus eorum offudit pertinacia, vt lux à priscis sæculis eradians, nihil eis ad videndum profuerit. Nam opponunt sese ne de Christo filio Dei possit interpretari, quemadmodum Rabi Salomon, Cui maiorum grauitatem moratus, & ab autoritate eorum, propterea quod de Christo loquebantur, clam se subducens, ad David oraculum attraxit. At nobis fat est, maiores eorum, quos posteriores venerari coguntur, quod propinquoires sæculorum bonitati fuissent, hoc incorruptius de his oraculis iudicasse. Ac vera esse comprobabit, quæ de maiorum interpretatione minores locuti sunt, qui viderit librum quem vocant Midras Ihehilim, quod est mystica psalmoreum interpretatio. Item Chaldaica editio, quæ transferens in eum sermonem scripturas Hebraicas, priscorum aperire mysteria delectatur. Regem Messiam sapius hoc psalmo memorat.

Lamnazach.

Le David.

Midras Ihehilim.

Domine, in virtute tua lætabitur Rex: & super salutari tuo exultabit vehementer.

ALVTARE (vt sapius monui) clarius, & melius, salutem אֲנִיכֵם Iesuatheca, salute tua, seruatione tua: nimirum, quam attulisti, qua illum adiuuisti, saluti eius prospexisti. Virtutem dixit, Græcè clarius ad Hebraicum אֲנִיכֵם, potestate, vi, fortitudine אֲנִיכֵם oz, in potestate, robore, fortitudine tua, qua scilicet eum confirmasti, corroborasti: lætabitur, alacer erit. Animos dante Deo, spiritus ingentes infundente, ipso pectori regio illabente, Rex lætabitur, plenus erit alacritatis. Quæ sit virtus, declarat subiiciens, Salutari tuo. Est igitur virtus, aut potestas, salus ipsi Regi cælitus allata. Nomen quoque Regis congruè

Salutare. Virtus. Lætare. Rex De Messia.

Messia tribuitur, qui Rex, dominatorq; mundi vocatur ubique in factis litteris. Ecce Rex D tuus venit, pauper, humilis. Dico ego opera mea Regi. Et Chaldaeus illic, Pulchritudo tua d Rex Messias. Totóque psalmo, qui incipit, Eructavit cor meum verbum bonum. Regia maiestas Messia describitur. Chaldaeus igitur; cui plurima praeorum mysteria declarare transferendo mos est, hoc loco aperte Messiam appellat. Domine, in virtute tua letabitur משיח מלך melik Mesicka, Rex Messias. Alij Chaldaicae interpretationis codices habent, pro letabitur מלך imlak, regnabit. Non est mirú tribuere sacras litteras, Messia, qui idem Deus sit, vt à Deo corroboretur, confirmetur, ope eius subleuetur, quod ea fuit Apostolorum quoq; theologia, qua Messias ipse docuit, ac reuelavit, vt modò diuinitatè eius, æqualemq; patri maiestatem predicarent, modò quicquid habet, vel ipsum numen, substantiamq; diuinitatis, à patre esse docerent: omniaq; bona velut inferiorè ab eo recognoscere, inq; eum accepta referre, & ipsos Apostolos cum prophetis, atque ipsum Messiam, demonstrarent. Nusquã enim inuenies Messiam non prædicantem patris sui maiestatem, eumq; summa veneratione colentem: omnis maiestatis suæ, ac diuinitatis autorem facentem. Humiliauit enim semetipsum, factus obediens vsque ad mortem. Hac theologia, vt noua religio, quam Messias, & quos misit, effuderunt in mundum, plena est, sic in antiquis oraculis, omnibus locis occurrit, nunc numen æternum Messia, summamque diuinitatem prædicantibus: nunc eum velut hominem nobis offerentibus, qui ab alio, summa illa bona, sicut inferior acceperit. Hoc igitur fefellit Hebræos, stolidum pecus, illam bonorum acceptionem, quam de Messia prædicant oracula, merum hominem designare summo mentis errore opinantes. Neque enim sunt vilius interioris philosophia capaces. Illa igitur bonorum acceptorum prædicatio, non hominem merum, quales nos, designat, sed natum accipientemque ab alio. parte alia constanter diuinitatem, æqualemque primo maiestatem prædicantes easdem sacras litteras inuenies. Hoc igitur posteriores Hebræi videre non potuerunt, visuri fanè, si veterum suorum theologiam liquidis oculis inspexissent. Sed eis caliginem, tenebrasque offudit pertinacia, certusque Christianis contradicendi scopus. Hæc dixi, vt in primis Rabi Dauid responderè, intimæ theologiae huius penitus inscio, qua Messias omnia bona accepta refert à patre, suspicati ob hanc prædicationem nihil eum diuinum habuisse, sed hominem duntaxat fuisse: potuissimque longius eo resellendo sermonem protrahere, si quid ponderis vnus imperiti Iudæi calumnias habere putassem.

Desiderium cordis eius tribuisti ei: & voluntate labiorum eius non fraudasti eum.

Voluntas lab.

VOD dixerunt Septuaginta ἑλθὼν τῷ χιλιῶν, voluntatem labiorum, est in fonte ארשתות aresheth, constanter ab Hebræis exponitur pro eloquio. Chaldausque pro eo, clarum ex idiomate Hebraico vocabulum ארשתות perush, explanationem, interpretationem. Aptius labiis hoc congruit, quàm voluntas. Ad hæc, quod sapius à nostris dicitur in sacris oraculis propter rerum futurarum, quas prædicunt, certitudinem, efferrí solere futura præteritis, ab Hebræis quoque probatur hoc loco, consentibus præteritum tribuisti, referendum ad futurum in aduentu Messia. Complectitur autem Vates omnem Messia magnificentiam, omne decus, cum canit ei data quæcunque postulasset, vt est secundo Psalmo, quem de Messia quoque interpretantur: Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Et ipse de se ipso apud Euangelistas: Ecce, data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra. Et, Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio. Et, Ecce filius meus in quo mihi bene complacui. Græcè εὐδόκησα, cõtentus sum, me talem habere natum, lætor tali prole: bonis in eum collatis vehementer delector. Itaque desiderium cordis, & prolatio labiorum, quantum desiderare cor, quantum os postulare possit, designat, bona infinita, bonorum incredibilem affluentiam, copiam inexhaustam, quæ à solo filio Dei possidetur. Expediit singula bona.

Præterita profuturis

Matth. 3. d.

ps. 80. Dilata os tuum, & impl. il.

Quoniam præuenisti enim in benedictionibus dulcedinis: posuisti in caput eius coronam de lapide pretioso.

Præuenire.

RÆVENISTI, Hebraicè per futurum, vtq; monent Hebræi, verbu præueniendi cadit in duos, Deum qui præuenit, aut ipsas benedictiones, quæ præuenierint. Est autem sensus præueniendi, quod quasi occurrerunt ei venient omnes gratia. Affuerunt ei nascenti omnes affluentia, cornucopia. Præoccupauerunt, præsto fuerunt, veluti Regem circumsteterunt agmina sancta fororum. Ab æterno fuerunt illi gratia comites. Non longè post subsecuta

A subsecuta sunt, sed vna cum illo nascente fuerunt, natus est autem ab æterno. Gratiarum igitur præuentus, æternum tempus, quo benedictionum aduentus antecessit, designat. Non longè post nata est, paulatimq; creuit maiestas eius, sed fuit ab æterno. Atque adeo præuenierunt benedictiones eius, celerisq; earum aduentus fuit, vt omne sæculum, atque ortum cunctarum rerum præueniret. Hoc designat præuenire. Benedictiones (vt antè demonstrauimus) Hebraicè dicuntur ברכות berachoth, vox sonat affluentias, abundantias, exuberantias. Vt enim Latini abundare dixerunt ab vndis, & affluere, à fluxu fluminum, sic Hebraicè, benedictiones dictæ ברכה bereka, fons, piscina. Propterea benedictiones sunt affluentia, vbertates. Latini, & Græci ad sermonem retulerunt. Est enim εὐλογία, benedicere, copiosa, magna, plurima alicui precari. Benedicimus; cum res affluentes, magnas, eximias precamur. Nec distat Hebraicum à Græco, atque Latino. Quod Latinus dixit, Benedictiones dulcedinis, Græcum est, benedictiones γλυκύτης, bonitatis, suauitatis, Hebraicum benedictiones טוב bonas, Hebraicum, & Græcum bonum dixerunt, Latinus dulce, quod bona, & dulcia sæpe sunt eadem, si modò non ad sapores solos dulcedinem referas.

Celeris, nominandi cas. Benedictio.

Dulcedinis.

Et te germana, tuumque

Dulce caput. Linquebant dulces animas. Et Lux dulcis, iucundum lumen. Benedictiones bonæ, dulces, exoptati thesauri, rerum præstantissimarum possessio. Declarat apertius, Coronam de lapide pretioso, pro Græco ἐκ λίθου πριου, Hebraicè coronam בן paz. Coronam auream, coronam pretiosi auri, quod dicitur, paz. Hoc sciens Hieronymus transtulit coronam de obrizo. Est autem obrizum aurum lectissimum, purissimum. Coronæ autem impositio, est regia dignitatis concessio. Quem constituit Regem vniuersorum, per quem fecit & sæcula, ut magnus ille Theologus. Et Sibylla clarè, ἡ πρώτη γενεὴ θεῶν καὶ ἄβυσσος, Principem Deorum constituit eum pater. Si Deorum, multò magis hominum. Et in titulo: I E S V S Nazarenus Rex Iudæorum. Aut corona aurea est rerum cunctarum, gratiarum, virtutum, bonorumq; possessio: optimæ cuiusque rei nullius non dignitatis, honorisq; cumulus. Itaq; rectè de Messia veteres hæc acceperunt.

Cor. de lap. pretio. Paz. obrizum.

Vitam petiit à te, & tribuisti ei: longitudinem dierum in sæculum, & in sæculum sæculi.

Hoc carmen Chaldaus, cuius apud Hebræos autoritas est grauissima, altiora, quàm hodierna Iudaica insipientia suspiciens, tranfert ארשתות chaiai alma, vitam æternam petiit. Itèq; quod obscurè dicitur Latinè, in sæculum, & in sæculum sæculi, quàm Græcè melius εἰς αἰῶνα αἰῶνος, in sæculum sæculi, Chaldaus dixit, Longitudinem dierum ארשתות lealeme alemin, in sæcula sæculorum. Hebraicè ארשתות in æternum, & vltra. Hieronymus, In sæculum, & in æternum. Est igitur euidentissimum contra vesaniam Hebraicum testimonium de æternitate Messia. Hoc erat, quod tempore Christi per omnem plebem fama de Christo percrebuerat. Nos, dicebat turba, audiimus ex lege, quod Christus manet in æternum. Aeterna igitur vita, immortalis, & indeficiens æuum Messia, quod ei tribuunt sacra oracula, declarat diuinitatem. Declarat aliud, quàm humanitatem corruptibilem, quod cæca natio contendit Messiam habuisse. Hinc aliud oraculu, cum præfenti consentiens de eodem Messia, autoribus Hebræis: Ante solem permanet nomen eius. Et aliud mirabile: Ex utero ante luciferum genui te. Hæc igitur est æterna vita. Nam quod cælum, sidera, Solem, Lunamq; antecessit, æternum est. Vita Messia fuit ante Solem, ante Luciferum, ante sidera cælestia. Nec fuit solum, sed etiam, quod præfens oraculum canit, in sempiternum erit. Prosecuturus igitur bona, quæ Messia possidere cælesti oraculo didicerat, præposuit auream, pretiosamq; coronam, qua Deus designauit, declarauit filium suu Regem cæli & terræ. Tum ne putares hoc regnum, quasi regnum mortalium regum, subiecit eius æternitatem. Est enim de eodem in oraculo Daniëlis in visione, vt ei dederit pater regnum sempiternum, quemadmodum nunc Psalmus concinit, vt sentias oraculorum cõsensu super rege Messia. Aspiciet bā, inquit, in visione noctis, & ecce cū nubibus cæli, quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquum dierum peruenit, & in conspectu eius obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, & honorem, & regnum. Et omnes populi tribus, & linguæ ipsi seruiert. Potestas eius, potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum, quod non corruptetur. Hæc Daniëlis oraculum. Vides vt dicat antiquum dierum, nimirum, patrem æternum, genitorem sempiternum, qui dicitur antiquus dierum, nempe sent-

Dani. 7.

Expositio visionis.

piternus, dedisse ei, quem videbat incedere in nubibus caeli, comitantibus Angelis, potestatem, gloriam, coronam de lapide pretioso. Vidit enim DaniEl eiuscemodi spectaculum. Inuectus nube serena, diuum comitante caterua, insignis homo procedebat. Hunc omnis ille Deorum coetus, qui circumstabat, comitabaturque eum, deduxit vsque in conspectum illius, quem vocat Vates, antiquum dierum, scilicet genitorem sempiternum. Tunc eum pater aeternus complexus, Regem sempiternum declarauit, potestatem dedit, subiectis omnibus gentibus, quas vniuersus orbis amplectitur. Quaecunq; DaniEl spectaculo perspexit, Dauid versibus elocutus est prior, decantans Messiae sempiternam maiestatem, non a se ipso, sed a parte data. Hae si caecitas Hebraica videre potuisset, nec tantopere pertinaces essent, & vnam nobiscum religionem, innumeris suorum Vatum oraculis longo antea tempore praedictam colerent, venerarentur.

Magna est gloria eius in saluati tuo: gloriam, & magnum decorem impones super eum.

Salutare.

IN saluati tuo. Obseruatum superius, clarius Hebraicum esse *ישוע* Iesuatheca, in salute tua. Quid enim est *שומר*, salutare: Res salutaris, salubris. At Hebraicum, ipsa salus. Magna, inquit, gloria, magnum decus, & praesidium proueniet ad eum, ex salute tua. Quod ei tu praesidium es, quod, seruator, & defensor, quod te rem gerente pulso, ac superatos hostes viderunt omnes, celebre erit apud omnes nomen eius. Tu vitam, atque immortalitatem, tu potestatem, qua superaret omnes reges dedisti. Data est, inquit, idem ipse, mihi omnis potestas in caelo, & in terra. A te gloria, nomen, decusq; erit illi. Tu nominis, triumphorumq; autor. Est hoc loco euidentissimum praeceptorum Hebraeorum testimonium super rege Messia, in libro, quem dixi vocari Midra Ihehilim. Cum multa de Messia ex sacris oraculis testimonia protulisset, est, inquit, praeceptorum Rabi Hanina, vestis quaedam nectarea, diuina, qua solus Deus, nequaquam reges terrestres vestiuntur, de qua psalmus canit: Confessionem, & decorem induisti. Hanc vestem Deus summus Messiam induit, quemadmodum scribitur hoc psalmo, Gloriam, & magnum decorem impones super eum. Quod Hebraice est, confessionem, & decorem impones super eum. Indues eum gloria illa, qua psalmus alius dixerat in datum ipsum Deum. Hebraica haec sunt *מלך בשר ודם* Melek basar ve dam en lobashin purpura shelo, vecol. vmahu, hod vehadar labasti, vba melek ha Massiach cethub, hod vehadar theshauc elahu. Agnoscit igitur praeceptorum ille philosophus in Messiam haec oracula fuisse a Dauid decantata.

Quoniam dabis eum in benedictionibus in saeculum saeculi: laetificabis eum in gaudio cum vultu tuo.

Dabis enim in benedictionibus in saeculum saeculi.

Dabis eum in benedictionibus, Hebraice clarius, Pones eum in benedictiones sempiternas. Hieronymus quoq; perspicue, Pones eum in benedictionem sempiternam. Sempiternam, pro eo, quod minus clare Graecum *εις αιωνα τε αιωνος* in saeculum saeculi. Aeternam Messiae maiestatem, decus sempiternum, decantat non ad tempus, & cito peritura bona illa erunt quae toto psalmo proponuntur, sed sempiterna, perennis eorum possessio. Haec quidem Hebraei referunt ad posteritatem Messiae sempiternam. Sed apertius spectant ipsius aeternitatem, quod superius praeceptorum testabatur. Aeterna salus allata populis a Messia. Bona caelestia, quae primus ille vulgavit in terris, & ad ea possidenda clausum patefecit iter, fuit sempiterna benedictio. Per ipsum enim (inquit diuus Paulus) statuit Deus omnis peccati abolitionem. Propterea vnctus est oleo laetitiae, quo nascente, caelestis concentus editus est in terris. Benedictiones igitur, aut quibus per ipsum genus humanum fuit benedictum, seruatum, aut quibus ipse fuit in aeternum benedictus a patre. Quod ait, Laetificabis eum in gaudio cum vultu tuo: vt nulla non bona contulit ei Deus, vt maiestate, imperio, & potentia caelesti, ac terrestri praecunetis Diis, hominibusq; insignem reddidit, sic affecit eum ob haec incomparabilia bona, laetitia sempiterna. Nec non quoniam patris sui fruitur aspectu sempiterno, nunquam iucundissima luce, & ineffabili voluptate deficiente natum, quam solus ipse exploratam habeat. Nemo enim nouit patrem nisi filius, & cui voluerit filius reuelare: hoc gaudium vultus eius, dixit esse Vates:

Laetific. eu in gau. cum vultu tuo.

Vultu, quo caelum, tempestatesque serenas.

Vultu, quo filius aspiciendo, inexplicabili gaudio saturatur. Est autem Hebraice, (nephrafsis perturbet)

A perturbet) Laetificabis eum gaudio vultus tui. Hieron. ad hunc sensum transtulit, Hilarabis eum laetitia apud vultum tuum.

Quoniam rex sperat in Domino, & in misericordia altissimi non commouebitur:

Sperat, Hebraice *יָרָא* boteach, confidit, innititur, sustentatur. Misericordia, fons *מַיִם חַיִּים* chesed, clementia, beneficentia. Haec illa theologia, qua filius omnia faterur accepta a parte suo. Et quod in eum confidit, quod eius ope superat omnia, stat immotus, nulla vis illi resistit, cuncta cedunt potestati eius. Pro, Non commouebitur, Hieronymus dixit, Non decipietur, sed verus significatus est, commoueri, cadere, vacillare, nutare. Designat id regni stabilitatem, aeternitatem, immobilitatem. Non quemadmodum res terrestres, quas saeculorum fluctus, ludibriis agitant, tollunt, deprimuntq;. At regnum illud regente Deo, immortale. Altissimus Hebraice dicitur *עֵלִיִן* elion, quod nomen Graeci pro sole furati sunt ex Hebraeorum sermone, *ἥλιος*, Sol.

Inueniatur manus tua omnibus inimicis tuis: dextera tua inueniat omnes, qui te oderunt.

Hoc erat, quod consideret, quod celsissimi fretus auxilio, non titubaret, in concussus, immutabilis persisteret. Omnes enim aduersas potestates retundet, delebit. Eas prepotenti dextera prosternet, affliget humi: nulla vis inimica resistet. Inueniatur manus tua. Est primum, vt secundum, per actiuum in Hebraico, Inueniat, poeticeq; loquitur. Manus tua inueniat, tangat, feriat, frangat, armipotens manus deleat, dissipet, sternet humi. Possitq; esse futurum, atq; denuntiatio, Inueniet, franget, delebit. Ingeminat, vt fert eius consuetudo, dextera tua inueniat. Decantat igitur omnes eius incredibiles victorias, triumphos, atque omnium, qui praelio contendere cum eo statuisent, superiorem praenuntiat. Delectos eius dextera cunctos, qui numen eius spreuisent. Est haec manus qualis illa apud Poetam.

Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.

Sunt Hebraei, qui verbum, inueniat, ponant, sufficere. Sed mihi clarum appositumq; videtur, vt manus dicatur inuenire: nimirum, tangere, ferire.

Pones eos, vt libanum ignis in tempore vultus tui: Dominus in ira sua conturbabit eos, & deuorabit eos ignis.

Libanus, Graecum est, fornax, pones eos, vt fornacem. Et quod Sept. dixerunt *ὡς ὀπίσθιος* vultus tui, amphibia logia fefellit. Nomen *עָשָׂן* panim, sonat Hebraeis vultum, & iram, furorem. Pro ira, vel furore, nuc accipiendum esse, ratio, testimoniumq; Hebraeorum ostendit. Nam vice eius subiiciunt vocem clariorem *עָשָׂן* caesca, indignationis tuae: in tempore indignationis tuae. Dicendum igitur, In tempore indignationis, vel furoris tui. Declaratur eo, quod sequitur: Dominus in ira sua conturbabit eos. Pro *עָשָׂן* conturbabit, Hebraice vehementius quiddam *עָשָׂן* iebalee, Absorbebit eos, corripiet, deglutiet, tollet e medio. Id fit clarum eo, quod subiicit: Deuorabit eos ignis. Probatur mihi, vt is ignis sit, que nouissimo tempore, Prophetarum, Sibyllarumq; per omnem mundum vagaturum praedixerat, ignem supremi saeculi. De quo poeta Latinus ex oraculis apud Graecos repertis.

Esse quoque in fati reminiscitur, affore tempus.

Quo mare, quo tellus, correpta que regia caeli

Ardeat, & mundi moles, operosa laboret.

Possit etiam is ignis esse furor idem, atque ira, quae saepe ignis appellatur, vt Latinis, ardere dolore, ardere ad vlciscendum. Ignis irae Dei. Haud dubie loquitur de supremo tempore, cum Deus iratus, veniet inuectus nubibus caeli, cum maiestate magna sceleratos aeternis poenis danaturus, bonos praemiis caelestibus remuneraturus: tametsi nec Hebraei, nec Graeci quicquam super hac re loquantur.

Fructum eorum de terra perdes, & semen eorum a filiis hominum.

Ad stirpem, nepotesque pertinet. Fructum vocat, vt declarat secundum, progeniem, genus. Dij capiti ipsius, generique referunt. Delebis eos funditus, vt ne posteritas quidem supersit eis. Funditus e medio tolles. Dissipabis, obliterabis,

extingues, vt amplius ab hominibus non aspiciantur. Sunt Hebraei grauioris autoritatis, qui putent hæc, aut de Dauid, aut de Messia à Propheta proferri. Hæc persona secunda, Perdes, inquit Auen Esra, aut de Dauid est, ופדש יא O lamassiach, aut ad Messia pertinet. Perdes tu ô Messias eos in terra, delebis in die furoris tui, cum contra tyrannos, homicidas, Dei contemptores, iratus fortissimis Angelorum legionibus, cœrtique Deorum comitate, descendes de cælo formidabilis illis, cum, vt ait Sibylla,

Ἰδρῶσαι δὲ χθον, κρισεως σημειον οὐτ' εἶται.
Iudicij ad signum tellus sudore madefcet. Tantus erit ubique pavor. Tunc (vt ait diuus Paulus) interficiet impium dominus Iesus, spiritu oris sui. Videntes (ait Salomon) turbabuntur timore horribili, & præ angustia spiritus gementes. Perdes igitur eos ô Messias, à terra, ex hominum conspectu fugabis, cum dies illa suprema venerit. Vorabit eos ignis vniuersus, aut ignis iræ tuæ. A filiis hominum, ab humanâ gente, magnum quæ sparsa per orbem, ex hominum memoria.

Quoniam declinauerunt in te mala: cogitauerunt consilia, quæ non potuerunt stabilire.

Declinau.

D Declinauerunt, impulerunt, impegerunt, declinare fecerunt, inimico in te animo exiterunt: Maieitati tuæ rebelles fuerunt: tuum numen oppugnaverunt, consulto, & facto. Quod ait, cogitauerunt consilia, quæ non potuerunt stabilire, nec Græcè, nec Hebraicè ad istum modum. Græcè, Cogitauerunt consilia αἰς & μὴ δύνασθαι στήσαι, Quibus non possint stare: ipsi his consiliis stabilire se non poterunt. At Hebraicè pro consiliis, est מצומז מצומז, scelus, consilium nefarium, sceleratum. Cogitauerunt scelus, flagitium. Hanc vnicam vocem, Chaldaus intelligens, quæ vis illi subit, duabus transtulit, משהבש machseuan bisha, cogitationem malam, iniquam. Atque habet versus Hebraicè, Cogitauerunt scelus משהבש bal iucalu, quod non poterunt. Non poterunt explere scelus, quod cogitauerunt. Quis enim Deo poterit aduersus consistere? Recidet in caput eorum scelus cogitatum. De Iudæis & Antichristo maiestatibus eius hostibus.

Cogitau.

Consil.

Quoniam pones eos dorsum, in reliquiis tuis, præparabis vultum eorum.

Dorsum.

In reliquiis tuis.

Parabis.

Docus obscurus, & perdifficilis apud Hebræos propter voces polysemas, Quod Septuaginta transtulerunt ὄπισθεν, dorsum, Hebraice est שכם shekem, id sonat dorsum, atque item partem, portionem. Is est proprius significatus hoc loco, testibus Hebrais, qui vocem declarantes, atque enodantes, ponunt aliam clariorem חלק chelec, partem, portionem. Et quod iidem Græcorum interpretes dixerunt, ἐν τοῖς περιλοιπίοις, In reliquiis tuis. In origine est, במשך bemetareka. Vox est anceps, designat interdum reliquias, sed quoniam ducitur à verbo מרר iarach, quod ad alia designat mittere sagittas, iaculati, interpretantur eam vocem neruum, chordam arcus. Atque habet in fonte, In neruo tuo præparabis contra faciem eorum. Exponunt igitur locum inter se consentientes Hebræi, Quare non poterunt consilia sua perficere? Quia tu pones eos in partem vnam seorsum, separatim, in vnu agmē segregatos, à cœtu bonorum. Atque in neruo, siue chorda arcus tui præparabis sagittas, iacula tua contra faciem eorum. Sepositos inter impios similes sui, sagittis tuis eos configes. Parabis nimirum, vt est Hebraicè מןה theconen, firmabis, aptabis iacula tua super neruo tuo, quibus eos configas, cunctos humi sternas:

Missâ manu sonitum dabit hasta per auras.

Veniens ab æthere tela.

Quales illæ apud Homerum ab Apolline missæ sagittæ, quibus Græcorum exercitus penè deletus est,

Ἐξ ἑπείτα ἀπ' αὐτοῦ νεδύ, μετὸ δ' ἰὸν ἔπηε:

Δευρὴ δ' ἀκλαγγὴ γένητ' ἀργυροῖο βιοῖο.

Classē procul positis mittebat tela per auras

Horrendūque dabat clangorem, argenteus arcus.

Aureus ex humero sonat arcus.

Eo sensu locus exponitur ab Hebræis, & mihi, quoniam ex verborum proprietate ducitur, non displicet. Nam Græca vix possunt intelligi. Obscurum etiam, quod transtulit Hieronymus, Funes tuos firmabis contra faciem eorum. Fures, vt monstrauimus, Hebræi, quibus linguæ suæ proprietates maximè nota est, chordam arcus exponunt. Atque Auen Esra, pro

Pro eo, quod est in nostra editione, Præparabis vultum eorum, exponit תרעתי חשתי תרעתי theconen acheshat, bechizea, Aptabis, firmabis arcu cum sagittis tuis. Rabi Salomon, pro, In reliquiis tuis: In chorda, inquit, arcus tui, parabis sagittas tuas, aptabisque vt iaculeris contra faciem eorum. Similia Chimchi. Est igitur versus totus: Quoniam pones eos seorsum in partem. In neruo tuo, firmabis, aut præparabis contra faciem eorum. Nō displicet sensus prioris partis, vt dicat, Pones eos dorsum, scapulam: nimirum in fugam coniectos, coges obuertere terga, fundes eos, pones eos dorsum, pones in fugam, pones dorsum vertentes, facies obuertere dorsum: tunc eos iaculis tuis longius insequeris. Sed huic sensui obstat, quoniam subiicit: Tela tua dirigis contra faciem eorum. Canit igitur, quale solet omnibus penè psalmis, Messiaë victoriam, tum spiritibus malis oppressis, profligatis, qui scelerum causas hominibus proponere soliti essent, tum deleto cum scelerata manu Antichristo, qui confurget contra omne, quod dicitur Deus, in primis inimicus Christo, & sanctis eius.

Exaltare Domine in virtute tua, cantabimus, & psallemus virtutes tuas.

B Anit epinicion, victoriale carmen, eadem sine claudens carmen qua inchoasset, Quæle apud poetas:

Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.

B Homerus psalmos suos sæpe eadem sine, qua inchoasset, claudit.

Ἄντ' ἐγὼ πλὴν ἑμῶν ἄλλης μῆσομι δ' οὐδ' ἴσθις.

Ast ego plura canam pro vobis carmina Diui.

Inchoauerat nos, Domine: in virtute tua. Virtus autem pro fortitudine, vt est in Hebraico. Postremò cum ait, Psallemus virtutes tuas. Non sunt numero multo virtutes in fonte, sed משהבש gheburathica, fortitudinem tuam psallemus, cantabimus, canemus fortitudinem tuam, robur inuictum, vim inexhaustam, quæ clara erit in Messia tuo, per quem creatus est mundus, per quem fecit & sæcula.

Virtutes.

PSALMI XXI. EXPLANATIO.

NSCRIPTIO psalmi est, In finem psalmus. Dauid, Pro susceptione matutina. De voce Hebraica lamnazeach, quæ præfertur psalmis, quam Septuaginta transferunt εἰς τὸ τέλος, sæpius scriptum. Est igitur hoc carmen triumphale, aut voce canentium, aut rebus gestis, quæ recensentur. Sed super secundo nomine multum dubitationis multaque diffensio. Nam quod Septuaginta transtulerunt τῆς ἀποδείξεως ἐπιμῆνης, Pro susceptione matutina, Hebraicè est, משהבש ה' אלהיך hashachar, super cerua matutina. Verum hoc ipsum nomen ceruæ, tres habet significatus iuxta sermonis Hebraici proprietatem. Signat ceruam, signat ascensum, vt dicat ascensum Auroræ, Cquod significatum proponit Auen Esra, & Rabi Dauid. Tum apud præcos Hebræos reperitur, pro nomine stellæ matutinæ. Fuerunt etiam apud Hebræos, qui sentirent instrumentum musicum appellatum ceruam matutinam: quemadmodum dicitur in principiis psalmorum, Super ostichordio, super lyra Gittheni. Ad similem rationem vocari ceruam matutinam instrumentum, quod esset cerua inter vireta decumbente, insculptum. Hæc significatio minus approbatur. Est illa, quam Septuaginta apud Græcos, & Chaldaeos sequuntur, fortasse verior. Nam quod Sept. dixerit susceptionem matutinam, Chaldaus appellat, משהבש ה' תרעתי תרעתי תרעתי tecuph corban tedira dechrezatha. Nimirum, super virtute sacrificii & iugi holocausto. Sentit videlicet sacrificium matutinum, & iuge sacrificium, quod Græcè dicitur ἐπιτελεσµὸς, Super hoc sacrificio, inquit, dictus est is hymnus, hæc oratio. Cōuenit is significatus cum eo, si accipiatur pro ascensu Auroræ: vt sit ascensus Auroræ, quasi tempus quo sacrificium matutinum, & surgente Aurora offertur. Ad postremum siue sit nomen ceruæ matutinæ, siue stellæ matutinæ, Hebræus Dauid hoc nomine putat appellatum populū IsraEl, qui tunc esset in captiuitate, super quo psalmus sit editus, deplorata eius calamitate. At verius est, vt cerua, siue stella matutina sit sanctus Messias, quem psalmi vocant Solem iustitiæ, multisque eiusmodi nominibus insigniunt. Cuius regnum dixit alius ante Solem, Lunamque fuisse. Vocant agnum, leonem. Haud ab re vocabitur quoque cerua, quod sit animal mansuetum, nitidum, mundum: matutinum autem, quod manet per campos,

Lamnazeda.

Pro susceptione matutina Cerua.

Corbani.

perque vireta decurrat, æstû defugiat. His enim figuratis nominibus ludebant sancti poë-
tæ. Longè autem clarius erit, si quemadmodum apud veteres Hebræos extat, nomen de-
signet astrum matutinum, radiantissimum Messiam generis humani lumen, lucem mun-
di, quemadmodum ipse dixit. Omisso igitur, quod vel super David editus sit, cum fuge-
ret Saulem persequentem, aut super populo in captiuitate, aut super Hester, vertemus
animos ad Messiam, quem sacri vates, secretis canendi modis celebrabant, atque ipse
Christus viam vt de ipso psalmus intelligendus esset, ostendit. Itémque diuus Paulus, vt à
Nicolao, & Burgenfi demonstratur.

Deus Deus meus, respice in me: quare me dereliquisti: longè à
salute mea, verba delictorum meorum.

MULTA variant à fonte. Non est apud Hebræos, Respice in me, additû vel à Sept.
vel aliquis casus iniecit in contextum: obelisco confodiendum. Neque extat in
Psalterio Hieronymi, idque monuit & Nicolaus. Simpliciter dicendum, Deus
Deus meus, quare dereliquisti me: Præterea, quod Sept. translulerunt, οὐ λόγοι τῶν
παπτῶν ἡμαρτων μῶν, Verba delictorum meorum, longè secus in fonte, & facilius ad intelligen-
dum, וְרִיבֵי דַבְרֵי שְׂאָגָתִי, Verba rugitus mei, quemadmodum trāstulit Hieronymus.
Chaldæus quoque, Verba וְרִיבֵי אֲכַלְיֻתִי, lamentationis meæ. Causa varietatis fuit vocum
similitudo. Multum enim similitudinis est, in duobus Hebraicis verbis, וְרִיבֵי שְׂאָגָתִי shaag, sha-
gag, quorum primum est rugire, secundum delinquere, peccare. Sed sensus manifestò do-
cet, dicendum, Verba rugitus mei. Quid enim est verba delictorum? Queritur, lamenta-
tur, verba quibus rugiebat, rugitus, gemitus, quos edebat in calamitate, non esse exaudito-
s. Longè, inquit, à salute mea, lamentationes, gemitusq; mei. Nihil profeci lamentando,
ingemiscendo, rugiendo. Nullam sum affecutus salutem. Quantum ego vociferarer lugen-
do, gemendo, tantum salus, auxiliumq; recedebat. Nemo fuit, qui gementem subleuaret:
qui miserrimi lacrymas attenderet. Propterea dereliquisti me, quia dolores meos exaudi-
re, animumq; advertere noluit. Bis quoque dixit, vt monent Hebræi, Deus Deus meus,
quod esset in calamitate. Semper, ait, alias opem mihi tulisti, at nûc, quare deseruisti? ran-
tos è pectore questus incassum profudi? Inculcat simile.

Deus meus, clamabo per diem, non exaudies, & nocte,
& non ad insipientiam mihi.

Ic quoque dissensus à fonte, quo fit sensus obscurior. Clarius si legas, vt habent (& vt
reddidit Hieronymus) Hebraica. Nam quod Septuaginta dixerunt καὶ ἐν εἰς ἀνομίαν μου,
Et non ad insipientiam mihi. Cui nullus sensus subest. Hebraicum est וְלֹא דַמְיַח לִי, ve-
lo dumiach li, Et non silentium mihi. Clamabo, inquit, in die. Noctu quoque non silebo.
Non est mihi nocte silentium. Tantopere noctu, quantopere interdiu vociferor, lamentor,
desleo. Non est mihi noctu silentium. Hoc igitur perspicuum est. Designare supradictam
vocem, silentium. Declarat Chaldæus pro ea subiiciens notioem, quæ eadem Hebraica
est, וְשִׁמְרִיתִי shechicuta, quæ citra controuersiam sonat quietem, silentium. Hieronymus
etiam (quemadmodum dixi) transtulit silentium.

Tu autem in sancto habitas, laus IsraEl.

Vt, inquit, non exaudis, qui tamen habitas in sanctuario nostro in IsraEl, in arca fœ-
deris, vnde responsa nobis reddere consueuisti, quiq; laus IsraEl esse solitus est? nimi-
rum ob cuius protectionem, assiduaq; beneficia, solebat populus IsraEl vbiq; lau-
dari, celebrari, ab omnibus nationibus suspici, & timeri. Is sensus adhibetur etiam ab He-
bræis. Propter arcam, inquit AuenEsra, quæ esset in Iudæa, dixit, In sancto habitas, vbi
esset domus sanctuarij: laus IsraEl autem, vt alibi dicitur, Ipse laus tua: & Deus tuus: nimi-
rum, decus tuum, gloria tua, honos tuus, ob quem vbiq; gloriosus existis. Cùm sis igitur,
inquit, decus nostrum, cùm semper apud nos habitas, quare refugis exaudire clamantem,
opemque tuam magnis clamoribus implorantem? Si psalmus de Messia est, ad tempus
atrocium suppliciorum spectat, quo vitam cum laude quesierunt ei inimici eripere, eumq;
veluti latronem, nefariumq;, mundo ostendere, vt exponunt Græci, Latinique.

In te

AIn te sperauerunt patres nostri: sperauerunt & liberaſti eos.

Tamen, inquit, maiores nostri, nullum aliud habere perfugium, quàm vt ad te re-
currerent in omni calamitate. Nec spes eorum fuit inanis. Quantum ope tua nite-
bantur, tantum vbiq; seruari sunt. Siue sæculum Abrahæ, siue Isaac, & Iacob, aut
tempora Moſis percurras, videbis, eos fuisse protinus exauditos opem Dei suppliciter pe-
tentes: nunquam fuisse in calamitate destitutos. Nos igitur cùm simus idem genus, inquit,
eadem stirps, cur dissimilis, nobis existis? Hæc Messias velut homo.

Ad te clamauerunt, & salui facti sunt: in te sperauerunt
& non sunt confusi.

Mos Psalmodum, idè sapius verbis diuersis repetere. Aſſequabantur, ait, patres no-
stri, quæ postulabant: non illuſi discedebant, & quasi in illū spedirecta, qui nuſquā
eſſet. Non sunt cōfusi, Græcè clarius, & Hebraicè, nec Latinus interpres, Latinè in
sacris litteris loquitur, quoties est apud Græcos verbum pudoris, ignominia, transferens
confusionem, licet eo lingua Italica vtatur. Itaque pro, Non sunt confusi, Græcum, vt dixi,
clarius & καθαριστησθησων, non sunt ignominia affecti: non sunt illuſi: non sunt pudefacti, eius
auxilium implorantes, qui nihil exaudiret, velut Dij gentium, qui cùm non extarent, exau-
dire non poterant, vt Elias ostendit. Sed tu non modo patrū nostrorum voces exaudiebas,
sed confestim etiam veniebas, præſens que numen tuum videbatur.

Ego autem sum vermis, & non homo, opprobrium
hominum, & abieccio plebis.

A V S A M lamentationis, rugitusque exponit, calamitatem demonstrat. Ed, inquit,
miseriarum deductus sum atque sic, vt ab omnibus contemnor, sūmque cunctis de-
ſpicibilis, vt me pro verme, non pro homine habeat: populo sum fabula factus. Torti
hoc referunt Græci, ac Latini ad passionem Christi, in qua nullum genus contumeliarum
non est perpeſſus. Vbi velut vermis apparuit, mouerunt super eum capita, despexerunt Ro-
mani milites, qui prius pro Deo, pro miraculorū autore habebatur, & prædicabatur. Mul-
tò que rectius conueniunt hæc in Messiam, quàm populum Israel in captiuitate, quod ab
Hebræis aſſeritur, nihil non comminſcentibus, & quiduis potius in medium proferenti-
bus, quàm interpretationes de Messia, his exceptis, quas occultare nequeunt.

Omnes videntes me, deriserunt me: locuti sunt labijs,
& mouerunt caput.

V I D Q V I D contemptibile potest dici, aut fieri in hominem abiectum, infelicem, in-
illum exercuerunt. Duplex irrisio nunc proponitur verborum. Verbis contumeliosis
inuehebantur, irrisionibus insultabant, caput quoque mouebant, quod Hebræis, &
commiserationis signum, & contumeliae solebat esse. Nam amici Iob, eum miserantes mo-
uerunt capita sua. Nunc irrisionis est.

Sperauit in Domino, eripiat eum, saluum faciat eum,
quoniam vult eum.

V E M A D M O D V M Prophetae solent, primum exaggerant calamitates, lamētantur,
ingemiscunt, diuini numinis absentiam deplorant. Inde velut redeunte luce, quā tan-
topere desiderassent, exultare incipiunt. Se quoque ipsos solantur, qui prius ingemu-
issent, dolentes, quod quasi à Deo contemnerentur, nec exaudirentur. Denuum gaudia,
spemque sibi proponentes se exaudiendos, quod deus sit misericors, quod peccata condo-
net, quod vocatus sapius, adit pede secundo. Hoc proposito, nunc Vates conuerso carmi-
ne canit, Sperauit in Domino, eripiat eum. Pro quo *verbum*, Hebraicè est וְיִגֹּל, exultauit.
Et pro eo Chaldæus apertè ponens Hebraicam vocem וְיִגֹּל יֵשַׁבֵּעַח כֹּדַם אֲדֹנָי, est futu-
rum in fonte, licet per imperans proferri possit. Atque locus habet, Laudauit, exultauit in
Deo, liberabit eum. At, inquit Vates, seipsum corroborans, confirmansque, Quid times? in-
quit. Qui laudauit, coluitque Deum, Deus eum eripiet. Liberabit, inquam, quoniam Deus
amat, amplectitur probos, qui eum colunt. Hos amplectitur, hos cupit, hos vult, atque dili-

Verba deli-
ctorum.
meorum.

Longè à sal-
tute mea.

Dereliqui-
sti me
Deus Deus
meus.

Et non ad
insipientiam mihi.

In sancto
hab.

In te spera-
uerunt.

Non sunt
confusi.

Lact. 168.

vermis

git, hos calamitatibus eripiet. Hoc apertius eloquens, & ad se rem applicans, subiicit: **D**

Quoniam tu es, qui extraxisti me de ventre, spes mea ab vberibus matris meae: in te proiectus sum ex vtero.

Extraxisti. **Spes mea ab vberibus.** **In te proiectus sum ex vtero.** **Quod dixit, Extraxisti,** designat eum autorem, vt in lucem prodiret, fuisse, suorum, inquam, natalium autorem. Tu, inquit, me ex vtero materno, in lucem protulisti: & cum lucem hausssem, super te omne meum sustentamentum fuit, vt est Hebraicè: **מבתיחי**, sustentaculum, spes, fiducia. Non tam enim ortum mihi dedisti, sed vt vbera materna contigi, tu ille eras, qui mihi incrementum daturus esses, qui me regeres, qui alimentum sufficeres. Quin ipsa materna vbera tu creasti, eaque lacte, quo aleretur infans, repleuisti. Dicitur autem Hebraicè, Spes mea, siue sustentamentum meum, super vberibus matris meae. Quo designatur subitus accursus infantium ad vbera, quod autore Deo factum est, qui reliquum quoque alimentum daturus esset. Prosequitur eandem sententiam.

In te proiectus sum ex vtero, de ventre matris meae: Deus meus es tu.

In te proiectus sum ex vtero. **Deus meus es tu.** **T** reddat clarius quod sentit, vt diuinas laudes vehementius decantet, suo ritu praedicat idem verbis diuersis. In te proiectus sum ex vtero: in te recubui, in tua spe conquireni, natura magistra, cuius tu repertor fuisti. A te sicut ortus esse, sic reliqua quoque expectabantur, alimentum, incrementum, haustus caeli. Itaque quasi in tuo sinu, infans ergo requiescebam. Huc me natura proiecerat, ad magni generis humani parentem, me reuocans, qui cunctis animalibus fatum, incrementum, alimentumque parasset. Ergo cum primū lux hausta est, cum primū caeli hoc aspexi, tu eras Deus meus, meus autor, parens, aitor, gubernator. Vide igitur quantum mihi debeas, si creasti, si incrementū dedisti, si ad hoc aetatis perduxisti, nonne reliqua persequi, non me amplecti, fouere, defendere debes, veluti creaturā; opusque tuum? Quis enim humanorum opificum, deserit, abiicit opificium? Non est igitur mihi Deus alius iam inde ab exordio, à natalibus. Tu solus, tu verus autor.

Ne discefferis à me, quoniam tribulatio proxima est: quoniam non est qui adiuuet.

Tribulatio. **Ne discefferis à me,** quoniam tribulatio proxima est: quoniam non est qui adiuuet. **S** ordo versuum est in fonte, & apud diuum Hieronymum, qui hunc versum iuxta textum Hebraicum transfert, Ne longè fias à me. Ostendit igitur quantum eius auxilio indigeat, proximè impendentem calamitatem demonstrat. Neminem esse, qui audeat, aut possit pestem propulsare. Ille duntaxat, cuius immensae vires, qui possit vbiq; praesto esse. Quod Latinus dixit more suo, tribulationes, quod quidem minime Latinū est, potius Græcū à verbo **τρίβω**, tero, vexo, melius diceretur, Latine calamitas, clades, vexatio. Quoniam, ait, clades, vexatio proxima est. Hebraicè **צרה**, zara, pressura, coarctatio, pressio. Hæc quidem in sanctum Messiam iure conueniunt, qui velut homo diuinum auxilium imploraret, cuius calamitas, si corporea respicias, omnium fuit atrocissima, quam ille prospiciens orauit à se depelli, prouisam, eousque exhorruit, vt de ea cogitans, sanguinem sudando expresserit. Declarat hostes, calamitatis genus.

Circumdede runt me vituli multi: tauri pingues obsederunt me.

Tauri. **Circumdede runt me vituli multi: tauri pingues obsederunt me.** **R** ALATIONES sacro poemati creberrimæ, feros, barbaros, truculentos, tauros appellant, indomitos, efferatos, obuiū quemq; cornibus appetentes, in numero ferarū non hominum locandos, faciem duntaxat hominū gerentes, ceterà bestias, & quidē his atrociores, quæ nemora alta colunt. Hi non viribus modò, sed numero quoque præpotentes super aduersum me parati, stat disposita acies improborum. Dicitur autem Hebraicè, pro Tauri pingues, Tauri Basan. Feruntque Hebraei Basan, locum esse in terra Israhel, pascuum fertilissimum, vbi feræ, atque iumenta pascuntia, mirum in modū pinguescant. Quò factum, vt tauri Basan, semper pro pinguibus, atque obefis habeantur. Figura clara, qua suos hostes tauros indomitos, vitulos obefos, feroces appellat.

Aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens, & rugiens.

Basan. **Aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens, & rugiens.** **O** R A R E parati, veluti leones. Superius eos tauris cornipetis, ferocibus comparauerat, nunc voracissimis leonibus, quos fames exasperat, agitque in obuios, præcipites, uti rictibus immanibus hiantibus, tum rugitu loca latè replentes. Iubatus draço producit

A ducitur ab oratoribus, à sacris aspidēs venenatæ, filij viperarum, quibus fatales homines designantur. Non secus Iudæi contra Messiam illo sæuissimo sæculo se gesserunt, conflagrantes inuidia, animos efferatos, immanes, in illum gerentes, laudem, existimationemque cum vita auferre cupientes, nihil non infidiarum, vt caderet, intendentes.

Sicut aqua effusus sum, & dispersa sunt omnia ossa mea. Factum est cor meum tanquam cera liquefcens in medio ventris mei.

Dispersa sunt omnia ossa mea. **Factum est cor meum tanquam cera liquefcens in medio ventris mei.** **L** I S tralationibus, figurisque magnitudinem suarum calamitatū proponit. Tralatio aquæ defluentis, vñtata sacris litteris, qua resolutio præcordiorum, metusq; immanis designatur. Metus horribilis penetrans vniuersam compagem. Quale profani Poætæ: *Extemplo, Aenea soluuntur frigore membra.* Homerus, *-Δύστρον ὕψια τῶν, καὶ φίλον ἦτορ*, resolutionem effusionemque cordis, ob metum viro forti tribuens. Effusionem igitur sicut aquæ, intelliges, quod apud nostros Poëtæ, solutionem membrorum, præcordiorum, cum genua labant, vox faucibus hæsit. Talis erat metus eius, quem Vates noster decantat, calamitatibus imminentibus: nempè, Messias effusus est, sicut aqua, calamitatis tempore, qui sanguineo sudore totus maduit. Quod ait, Dispersa sunt omnia ossa: aut senties solutionem membrorum, quam dispersionem, diuisionemque vocat: aut lacerationem, cõnuulsionem, quæ fit metu membra permeante, inter se similia. Altera tralatio euidētius pauorem declarans, cor factum esse veluti ceram liquefcentē, prius aqua, nunc cera. Solet enim exaggerare orationem verbis diuersis.

Arui tanquam testa virtus mea: & lingua mea adhæsit faucibus meis: & in puluerem mortis deduxisti me.

Arui tanquam testa virtus mea: & lingua mea adhæsit faucibus meis: & in puluerem mortis deduxisti me. **I** H I L omittit, quò calamitates atroces ostendat. Ariditas virtutis, est quod Salomò, Spiritus tristis exiccat ossa. Sic noster doloribus oppressus, curis ingētibus ager, corpoream virtutem amiserat arefactam, propterea quòd dolores, & metus somnum, cibique desiderium abstulerant. Irrigatur autem, atque humectatur somno corpus, quem admodum hortus aqua, per venas in somno hiantes, sanguine defluente, quem cibus acceptus, ac decoctus genuisset, versus in eum, quem Græco nomine, Latini vocant Chymò, succū. Cibo igitur à somno subtracto, corpus, virtusq; corporea, velut arbor radicibus, quibus è terra humorè attrahebat, succis, arefcit. Maxima autem ariditas est teste, cui fornax omnem humorem detraxit, prius lentæ, humentique terræ. Haud ab re vsus est hac tralatione Vates: quæ humoris plena, tractabilisque, postea in saxum durefcit. Linguam autem faucibus adhæsisse designat extremum penè fatalemq; diem, cum nec vox intercepta dolore, resonare potest, nec lingua loco moueri. Tunc hæret lingua faucibus, extincta virtute, quæ totam corporis compagem, ipsamque linguam moueret. Hæc ferè etiam ab Hebraeis explicantur. Meritò igitur vbi totam virtutem abiisse questus fuisset, subiecit se in puluerem mortis redactum. Est autem tropus Hebraicus, Puluis mortis, puluis mortalis, Cpuluis, in quem corpora per mortem resoluuntur: puluis, quem mors efficit.

Quoniam circumdederunt me canes multi: concilium malignantium obsedit me.

Foderunt manus meas, & pedes meos.

Concilium malignantium. **Foderunt manus meas, & pedes meos.** **M** A C versuum series in fonte, quod in tralatione quoq; Hieronymi cernas. Nulla nomina, quibus sauos exprimat hostes, omittit: tauros appellauerat, leones rugientes, ad prædam faucibus siccis hiantes, quos improba ventris exegit cæcos rabies. Nūc canes, licet pro canibus, Hieronymus dixit venatores. Sed verè sunt canes in origine, **חבלים**, chelabim, canes. Nota est tralatio. Quòd ait, Concilium malignantium, declarat canes, leones, tauros efferatos. Hoc concilium malignantium, nocentium, vt est in fonte. Hieronymus pro malignantibus, dixit pessimos, Concilium pessimorum, vt intelligas malignantes, pessimos, exitiales, fatales, letiferos. Pessimum, nocentissimum hostium genus. Circunfusi, inquit, sunt hostes, ipse eorum præda medius assisto. Stant circum bestie rictibus horrendis hiantes. Quòd ait, Foderunt manus meas, nota est dissensio inter Christianos, & Hebræos. Hebraei ex suis fontibus intendunt duabus vocibus inter se vehementer similibus **כארי** caru, caari, prior est foderunt: posterior è duabus conflata, ca, sicut, Ari, leo. Hanc po-

stremam lectionem Hebraei comprobant ex suis codicibus, eamque legit, & posuit Chal-
 daeus, pro Hebraico dicens apertius *למך כפיך* hek kearia. Id perspicue sonat sicut leo. Pro-
 ferturque locus similis ab eis ex Ezechia, quo dixit, Sicut leo, sic contriuit omnia ossa mea.
 Ita nunc sensum esse contendunt: Velut leones manus meas, & pedes circundederunt, vt
 in nullam partem mouere me possim. Et veluti leones, lacerare manus, & pedes, sicut Eze-
 chias, omnia ossa, parati assistunt vndique circumfusi. Commemorasse autem manus, & pe-
 des, quod manibus preliaretur, pedibus fugam arriperet. Quibus impeditis, ac circumdatis,
 velut à leonibus, totum se in potestate eorum esse. Hæc ferè Abraham, & Rabi Salomon,
 Laceratas esse, & cõtritas ait Rabi Salomõ, manus suas, & pedes, velut à leonibus. Rabi ve-
 rò Dauid: Manus, ait, & pedes meos, circundederunt sicut leo, quod leo, in quas bestias, aut
 feras incidit, cauda circudat, illas terribilem aspectum veritas colligere manus, pedesque,
 proflire nõ aufas. Verum hæc lectio & explanatio durior est, nec aures ei facile acquiescunt.
 Probator, & facilior antiqua, quæ fuit in libris Sept. interpretum, & in codice Hieronymi,
 vt sit vna dictio, *למך כפיך* caru, Foderunt: eaque lectio in antiquis etiam codicibus Hebræorum
 habebatur. Nam hodie quoque in bibliis Hebraicis huic dictioni *למך כפיך* caari, superpositus est
 apex, quo duplex lectio designatur, quam superius proposuimus. Itaque etiam ab antiquis
 Hebræis vtraque lectio comprobata fuit. Faciliusque est ad intelligendum, vt dicatur,
 Foderunt manus, & pedes. Nam sequitur simile: Dinumerabo omnia ossa mea. Ossium di-
 numeratio, atque pedum, manuumque confossio, similia, alterum ex altero. At absurdè
 sonat, quod Burgenis item testatur, vt leo, manus, & pedes circundet. Vel lectio mutila
 remaneat, qua dicitur, Sicut leo, manus meas, & pedes meos. Sed illud omnem licem dissol-
 uit, quod vt demonstratum est, in antiquis Hebræorum voluminibus, vtraque lectio ha-
 bebatur, & probabatur.

Manus & pedes.

Leonis in- genium.

Dinumerau- erunt.

Dinumerauerunt omnia ossa mea: ipsi verò consideraue-
runt, & inspexerunt me.

Dinumer.

NONS non habet, Dinumerauerunt, sed *למך כפיך* asaper, Dinumerabo. Id quoque est in
 tralatione Hieronymi. De ossibus numeratis, duplex sensus, vel apud Hebræos, Are-
 facta carne, quod in calamitate, summisque cruciatibus accidit, duntaxat ossa nuda
 supersunt, vt ea liceat numerare. Stant ossa macilenti viri in propatulo, obuiis perspicua:
 costas cæteraque datur, qui velit, recensere. Qualis ille,

Ignoti noua forma viri, macie confecta suprema.

2. Reg. 5. 4.

Designatur igitur dolor intentissimus. Alter sensus, qui mihi minus probatur, ossa, & ca-
 ro dicuntur Hebræis, fratres, propinqui, vt illi de Dauid, Os nostrum, & caro nostra es. &
 Carnem tuã ne despexeris, nimirum proximum, consanguineum. Nunc ergo Vate exclamare,
 Respicio, & que circum me sit copia, lustro:

Deferuere omnes.] Quin etiam, quos vt propinquos, atque ossa mea numerate, si qui es-
 sent, conabar, vertebantur in me, velut hostes despicientes, irridentes. Risus illis eram: ni-
 mirum propinquis, fratribus, amicis. Prior gratior auribus, propterea quod superius simile
 quid lamentabatur: Dispersa sunt omnia ossa mea. Queritur ergo se ad extremam macie
 redactum, (quemadmodum Iob, Carni meæ adhæsit os meum.) rum ob hanc causam risui
 se inimicis esse.

Iob. 19. 6.

Diuiserunt sibi vestimenta mea: & super vestem meam
miserunt sortem.

SS A enudata dixerat, quod quidem lacera vestis, atque violenter à prædonibus ere-
 pta effecerat. Dinumeratio igitur ossium, inducit nuditatẽ, nuditas vestium ablatio-
 nem. Vsq̃ue eo se in potestatem hostium venisse queritur, vt vel quo corpus tegetet,
 indumentum abstulerint, nudum se restitisse. Hæc denudatio, & vestis diuisio, potest me-
 raphoricis, designare regnum, gloriam, decus, quo quasi vestimur, vt, Induit Dominus for-
 titudinem, & præcinxit se. &, Amictus lucem sicut vestimentum. Ita nunc designasse ocu-
 lis cogitationem, inimicos auferre vestem illam regiam, Regno spoliare, bonis omnibus
 multare. Atque diuisio nõ sonabit, quod iam vestem abstulerint, sed eos designasse, animo
 & cogitatione super veste eius, hostes deliberaffe: inter se prædam quam sperarent diuisif-
 se. Sed quid per ambages incertas vagamur? Non possunt Hebræi, torqueant licet sese, re-
 bus suis hæc applicare. Quando alij populo in captiuitate, cui vel indumenta ab inimicis
 eripi-

Acripiantur, hæc adiudicant. Alij ipsi Regi, cuius vestem regiam diriperẽ, atque inter se par-
 titi, hostes decreuerint. Nihil horum rationi consonum, varietasque sententiarum, nihil eos
 habere certi, quod proferant, ostendit. Quantò igitur fatius de Rege Messia, hæc interpre-
 tantur, cuius liuorem, plagas, effusum sanguinem decantauit etiam Esaias, decantauere Si-
 byllæ carminibus claris, vt illa quæ cecinit,

Lat. de ve- ra. sap. lib. 4. cap. 18.

*Εἰς ἀνόμων χεῖρας, καὶ ἀπίστον ἕσπερον ἦξει,
 Δώσεσι δὲ θεῶν ραπίσματα, χερσὶν ἀνέγνωσι,
 Καὶ ἔμοιασι μαρτοῖς τὰ πλοῦμα τὰ φαρμακείαια,
 Δώσεσι δ' εἰς μάστιγας ἀπὸ λώας ἀγνοῦν τότε νότον.
 Illum infanda manus rapiet, colaphosque scelestiã
 Dextra dabit, spiritus foedabitur ore nefando.
 Ad plagasque dabit dorsum innoxium.*

Hæc cum tam clarè cecinerint Sibyllæ, nõne par est, sacrosanctos quoque Vates simi-
 lia carminibus profecutos, cum præsertim eodem tempore florere, idẽmq; spiritus om-
 nes agitare? Verè igitur de vestibus Messia diuisis ab inimicis vaticiniũ est, quod Hebræo-
 rum malignus oculus, nec videre potest, tum si videret, vidisse tamen dissimularẽ, quod in
 reliquis faciunt.

Tu autem ne elongaueris auxilium tuum à me: ad de-
fensionem meam conspice.

D

ER S V S is in fonte habet quemadmodũ reddidit Hieronymus, Tu autem Domine,
 ne longè facias, fortitudo mea, in auxilium meum festina. Ne longè facias, ne diffe-
 ras, ne procrastineris, ne cõteris, sed accelera, omnem salutis spem in virtute po-
 sui, non mea, sed tua. Quam obrem non dicitur. Ad defensionem meam *εὐβοχες*, conspice,
 siue attende, sed *חושא* chusha, festina, accelera, vt respondeat ei, quod dixerat, elongaueris.
 Item est *חושא* eia luthi, fortitudo mea, vis, robur meum. Atque ait hoc loco quemadmodũ
 alibi, Ad adiuanum me festina. Vrget calamitas, vis inimica propinquat. Qui non statim
 venienti cladi obuius occurrit, quid profuerit eũ postea venisse? Tota res in celeritate po-
 sita est. Quoquod me vertero, defunt vndique perfugia, nisi auxiliij tui spes me soletur.

Ne elong.

Ad defen- m. consp.

Erue à framea Deus animam meam, & de manu canis
vnicam meam.

NON video quam obrem Latinus, quod Græcè est *ρομφαία*, romphæa, delectetur sem-
 per transferre frameam. Romphæa quoque Græcè, minus aptum est, cum sit clarũ
 in origine *כרעב* chereb, gladius. Dicendum igitur, vt transtulit Hieron. Erue à gladio
 animam meam. Quod animam appellat vnicam suam, omnibus assentientibus, est quod
 vnica cuique sit, quasi propria cuiusque vita. Vnicam suam, propriam suam, & ob hæc cau-
 sam caram, pretiosam, & (vt ait Plato) *τιμιωτάτην* post Deum, animum nobis esse charissi-
 mum. Simili ratione vetustissimus Homerus vbiq; vsurpat *φίλον κῆρ*, charum cor, cha-
 ram animam, nempe vnicam, solam. Græci quoque, vnicam interpretantur *μεμονωμένην*,
 solitariam, solam: qua sublata mutum cadaver remaneat homo. Itaque etiam Hierony-
 mus transtulit solitariam. Canes, vt vidimus, vocat hostes, voraces, rapidos, rapaces, vt tau-
 ros, vt leones. Manum cani tribuit, ipsum rapacem, violentum, inimicum respectans.

Framea

Vnica

Manus canis.

Salua me ex ore leonis, & à cornibus vnicornium hu-
militatem meam.

Tull. offico 3.

MN I B V S metaphoris ludit, optima tralatio bestias truculentas, hominumque ge-
 neri inimicas, sceleratos, effratosque homines appellare. Quorum animus, velut ar-
 bores domestica, si colere intermittas, efferascit, degeneras, vt vna in labruscas. Mã-
 fuetudine deleta, vertitur mens eorum in animum, ingeniumq; ferinum. Quemadmodum
 solems in contrarium, assiduo cultu sape detrahẽ feris feritatem. Vnicornes appellat
 iuxta nomen Græcum *μονόκερος*, quod vnico cornu vtatur. Is dicitur Hebraicè *קרנ* re. Du-
 bium an is sit rhinoceros, cui vice nasi est cornu ingens, prominẽt loco nasi cornu. Vide-
 turq; vox Hebraica significare, rhinocerota, quod Græcè *ῥίς*, est nasus, at Hebraicũ nomen
 Rem, siue Reim, simile quid resonat, à Græcis vsurpato Hebraico nomine, vt pluribus aliis.
 Propterea fuerunt, qui nomen hoc transferrent naricornem iuxta Græcum rhinocerota.

Vnicornis

Ælianus quidem monocerotā, atque rhinocerotā diuersa animalia demonstrat. Si rhinoceros vocetur vnicornis, nō ab re est, quōd vnicū est ei cornū, idq; in naso. Estq; ferocissima belua, nota regionibus Orientis, eoque sacris poetis crebrō est huius nominis tralatio. Plinio quōque non est idem rhinoceros atque monoceros. Ille sæpe Romæ visus, vnius in nare cornū, hostis elephantō. Longitudo ei par, crura multō breuiora, color buxeus. At monocerotā asperrimam esse feram, reliquo corpore, equo similem, capite ceruo, pedibus elephantō, caudā apromugitu graui, vno cornū nigro media fronte, cubitorum duum, eminente. Quod ait, Humilitatem meam, vox ambigua Hebræis אניתאני anithani, sonat humilitatem meam. Item est verbum secundæ personæ à radice נענע respondit, exaudiit. Hoc omnes Hebræi, & Chaldæus retinet, vt dicat, Et à cornibus rhinocerotum exaudies me. Cū clamauro vt liberares me à bestiis trucibus, exaudies. Sed magis congruit vt dicat humilitatem, inopiam, afflictionem. Libera me humilem, deiectum, afflictum, omni ope destitutum. Hieronymus verō sentit cum Hebræis transferens, Et de cornibus vnicornium exaudi me. Sed cū duplicem lectionem superpositus apex apud Hebræos esse demonstrat, clarior, & verior est hæc posterior.

Rhinoceros.

Monoceros.

Humilitas.

Apex superpositus, lectionem duplicem demonstrat.

Narrabo nomen tuum fratribus meis: in medio Ecclesiæ laudabo te.

Superest gratiarum actio, quoties victoria potiti sumus: tunc, *Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aris, Ante aras casi terram strauere iuueni.*

Fit gratulatio, adeuntur templa Deorum, lætitia, plausūque viæ resonant. In primis antiquissimo Hebræorum tempore, hymni victorales, carmina triumphalia concinebantur. Iure igitur merito, postea quā supplex opem Dei implorasset, præsentemque sibi fore magna vrgente calamitate postulasset, aut victoriam prospèctans, se gratias habiturum vaticinatur, aut quod alibi solet, optat liberari, securusque degere, quōd liberius carminibus diuinis vacet, religionem purè colat, quod malis instantibus facere prohibebatur, interpellata pristina consuetudine sua laudandi offerendiq; beneficia diuina. Optimè verō Græci, Latinique hæc Messia congruere demonstrant, qui apud patrem illo aduerso tempore, quod hoc psalmo describitur, orationem habens, ad alia dicit, Pater, manifestauit nomen tuum coram hominibus. Fratres aiunt esse Apostolos, quos fratres sapius appellaret. Itē, ait mulieribus, annuntiate fratribus meis. In synagogis item Hebræorum audacter de patre suo prædicasse. Post hanc prædicationem Messia, quæ post exantlatos, toleratosque labores, à Vate describitur, multa vaticinia inferuntur, de religione, totumque occupet orbem: de bonis, post atrox illud tempus subsecutis, vt prior psalmi pars omnis in describenda calamitate, atque oratione transigatur, qua precabatur, vt calix ille à se trāfaret. Posterior canit tempus optatus, serenius à resurrectione. Ecclesiam vocat, quod est Hebræicè עמל cahal, multitudinem, congregationem, concionem. In media hac frequentissima, laudatus est Deus à Messia, prædicatum declaratumque terris numen eius, prius fignotum. A Messia repletus est totus orbis scientia Domini.

Fratres.

Ecclesia. Cabal.

Qui timetis Dominum, laudate eum: vniuersum semen Iacob, glorificate eum: timeat eum omne semen Israel.

Non se modò laudaturum, nomēque Dei per omnes terras enuntiatorum profitebatur, sed alios quoque, totam in primis suam gentem, ad hoc ipsum inuitat, vt laudent, attollant: designat incredibilem aliquam victoriam, ob quam in castris sanctorum fiat gratulatio, gratiarumque actio Deo summo victoriarum autori. Apparetq; idem esse laudare, atque glorificare. Glorificare autem, est decus, maiestatem Dei verbis attollere, efferre: virtutes eius prædicare, recensere canendo facta eius, beneficiaque humano generi collata: quantum in eo maiestatis insit, quantum numen eius possit. Suamq; gentem, quam semen Iacob, qui & Israel, vocat, veluti Quirites sunt Romani, non modò ad laudandum cohortatur, & ad lætitiā, gratulationemque inuitat, verum etiam ad pietatem, quæ est timor Domini. Maximè verō ea tempestate, religio, atque pietas, timor Domini vocabatur, propterea quōd leges eius infringentes, atrox pœnæ sequebantur, quas edicta illa, legesque promulgans, apertè, & clarè prædixerat consecuturas eos, qui placita illa sua spernerent. Timendum igitur erat. Aduentu Messia metus ille sublatus, vinculis illis,

Deum. Laudare, Glorificat.

Semen Iacob, & Israel.

Timor domini.

Alis, quibus homines astringebantur, amotis: totaque res ad dilectionem conuersa est. Ad pietatē Messias omnes gētes attraxit, qui fuit autor vt omnis natio Deū nosceret & prædicaret, nūq; omnibus in tēplis, toto terrarū orbe, Euāgelio coruscante, glorificatur, laudatur.

Quoniam non spreuit, neque despexit deprecationem pauperis, nec auertit faciem suam à me & cū clamauro ad eum, exaudiuit me:

Vo d Septuaginta dixerunt *Septuaginta*, scribitur Hebræicè עניתי enuth, humilitatem, afflictionem, inopiam. Ipsi Septuag. non ignorarunt, qui superius transtulerint, Et à cornibus vnicornium humilitatem meam, vbi eadem vox. Nunc quoque dicendū, Humilitatem, aut afflictionē pauperis. Et pauperē, licet parū distet, vocarūt, qui est Hebræicè עני ani, inopis, afflicti, à quo est nomen enuth, afflictiō, inopia. Itaque dicendū, Neq; despexit humilitatem, aut afflictionem in opis, afflicti. Sub eadem voce latet quoque significatus mansueti, mitis. Est enim fermè idem, mitis, placidus, atq; inops, afflicti. Ab inopia, & afflictione existit māuetudo, humanitas, modestia. Hinc factū vt Hieronymus verterit, Neque contempserit modestiā pauperis. Pro cōtēpserit, siue despexit, Græcè verbū atrocius, *αεργαχθης*, inuisam habuit, quod dicitur in Psalmo, *Quadragesima* annis infesus fui generationi huic, vbi est *αεργαχθης*. Id quidem perexiguū. Quod ait, Nec auertit faciem suam à me, in fonte est, *אעתי* mimenu, ab eo, dirigitur ad eundē pauperē. Sic, Et cū clamauro ad eum: dicendum, Et cū clamaret ipse pauper, exaudiuit eum. Operæpretium igitur est cernere Psalmodū ritū. Primum clamāt, ingemiscunt, suis postulatis moram inferri, propter vrgentes calamitates queruntur, obtestantur, fidem implorāt, omnia lacrymis redundāt. Post fit gratulatio, veluti precibus corū, ad aures summi Dei appulsis, gratis, acceptisq;. Canitur, triūphatur, fit plausus. Tum iure vocari Psalmodū triūphalē perspicimus, merito, atq; sollicitudine repulsa, quæ Vatis animū velut nebula premeret, serenatq; mente, quædā secretiora vaticinia de futuris rebz inferūt. Sic post atrox illud tēpus, quo videbatur omnia periisse, quæ Christus sua præsentia inædificauerat, rediit alacritas, metus Apostolorum in audaciam, præsentiamque animi incredibilē versus: visæ pulcherrimæ formæ Angelorū, corūq; voces sapius audit: edita portēra, datūq; hominibus, vt Dij viderētur, & crederentur. Mortales in corpore, gaudia voluptatēque caelestes experiri cœperunt.

Deprecationem.

pauper.

Mitis. matth. 5.

Despexit.

Nec auert.

Et cum cla.

Ritum in Psalmo.

Apud te laus mea in Ecclesia magna: vota mea reddam in conspectu timentium eum.

Apud te in origine est, *אעתי* meittea, à te: exponiturque ab Hebræis, Tu causa laudis meæ, tu carminis autor: à te datum, vt possemus laudare, celebrare te, qui nos victoria potiri fecisti, magnis humanū genus beneficiis cumulasti. Omnis terra per te, scientia Dei repleta est. Ecclesiā magnam, vt par est, totam humanam gentē, magnam, quæ sparsa per orbē, appellat, ad quam missæ voces Apostolorū Euāgelij nūtiatrices. Hæc fuerūt sua vota, quæ victores persoluunt, hostibus superatis, siue Iudæis ipsis, quorū pertinaciā demū sua resurrectione cōuicit, verūmq; se Deū cōprobauit: siue demonibus, quorū in finitū Iudæi seruiebant ministri corū, vota reddidit corā gētibus, ad quas vsq; fulgorē Euāgelij profudit, reddiditq; eas Dei timētes, piās, religioas. In cōspectu corū, vota reddidit, quæ patri suo deuouit, sacravit. Vouerat Deo summo suū sanguinē, quo genus humanū reddimeret, acceptamque antiquissimo tempore calamitatē sarciret. Hæc solēnitatē votis soluēdis, quibus se obligauerat, toto spectate mundo celebrauit. Nam vota si publica, si regū, si principum erant, innumerarum hostiarum mactatio, publica, multorumque dierū supplicationes, lætisternia, templorum sacratio, publica epula, plurāque id genus. In conuentu totius gentis, hæc celebrabantur. Messias, sanguinem, quem vouerat, profudi toto altitate populo, per vniuersum orbē permeante fama tantæ rei gesta.

Apud te laus mea.

In consp. tim. e. vot. m. redd.

Edent pauperes, & saturabuntur, & laudabunt Dominum: qui requirunt eum, viuent corda eorum in sæculum sæculi.

I locus abundè testatur, hoc Psalmo, rerum futurarum, non præsentis ætatis, qua vixit Dauid, vaticinia celebrari, vel ipsis Hebræis referentibus has Prophetias ad præsentem eorum captiuitatem, se quandoque in libertatem vindicandos sperantes, tum fore vt pauperes ipsi Hebræi edant, saturentur, laudent Deum qui tan-

tis eos incommodis eripuerit: nobis autem hostibus suis oppressis, in æternum tempus se triumphaturos. Hac igitur interpretatione palam fit, carmen in futurum tempus spectare, sed hoc tempus Hebræos propter summum mentis errorem, propter eam, quam ab incubulis ferunt ubique secum pertinaciam, & cuius nullum finem faciunt, non recte constituere. Et quod magis eorum insaniam coarguat, si sese à feruitute ad libertatem redituros, idque sibi à Prophetis promitti contendunt, cur nunc tacent eum, per quem in hanc libertatem vindicentur, quem reliquis locis aperte Messiam fore fatentur? Hunc igitur libertatis suæ ducem, qui regna, nationesque eis subiiciat, dominos rerum constituat, omnibus conspicuos, venerabilesque reddat, Messiam arbitrantur. Ergo si libertatem hanc præfenti Psalmo celebrari contendunt, Messiam in primis Psalmus spectet necesse est. De Messia igitur est hoc carmen. Nam vaticinium de libertate, atque victoria, necessarium respicit imperatorem, cui debent omnes salutem, liberationem. Conueniunt igitur, aut conuenire coguntur cum Christianis, de Christo carmen esse: sed malus animus, mala mens, eos fallit, in voragines præcipites agit. Referunt inutiliter ad nouissima tempora, quod in medio temporum erat celebrandum. Quid enim supremo tempore proderit eos in libertatem vèdicare, (Sentiunt autem liberationem corpoream) si paulò post desinet esse mundus, quod illi quoque fatentur? Quem fructum liberationis huius capient? quomodo viuet corda eorum in secula? In hanc voraginem delabuntur, quod corporea duntaxat, ut sunt ubique stolidum pecus, respiciunt, non videntes hæc omnia, Prophetas suos, ad cælestia, & sempiterna retulisse, sed verbis, & nominibus corporea resonantibus. Igitur quod ait, Edent pauperes: E pro pauperibus sunt עניים ananiam, mansueti, mites, quod reddidit Hieronymus. Hos mites sæpius memorauit. Hi sunt, quos ad pietatem Messias conuertit: quos innocuos, mites, mansuetos, suaves, pietas efficit. Comestio, & saturatio figuratè innuit, eos fore beatos, nectare, & ambrosia saturandos. Quam translationem Orpheus quoque, veteresque Poætæ de fortunatis, beatisque vsurpabant. Græci cum Latinis, saturandos, imbuendos diuina sapientia, aut Christi corpore. Figura prior verè poëtica. Inter diuinas has epulas, quibus beati affideant, eos laudaturos Deum, triumphaturos, quod in cælo fieri sacræ litteræ proclamant. Hi sunt requirentes eum: qui cum adamauerunt, pro patria vulnera passi, vitam Angelorum in corporibus agentes: qui quæsierunt, scrutati sunt eum. Quod ait, Viuent corda eorum, rectè ex suis litteris Hebræi declarant. Animus eorum reflorescet, cor implebitur alacritate, reuiuifcet cor eorum in cælo, mœroris, curarumque plenum in terris, sub corporea sarcina. Illic, ut alibi est, Sanctorum, veluti aquilæ, iuuentus renouabitur, florebut sicut lilium in ciuitate Domini. Sunt multa exempla, quibus Hebræi locutionem hanc declarant. Consternari, animoque deficere, dici ab eis, Cor emarcescere, cor emigrare è loco: emortuum esse cor. Contrà, reuiuifcere cor. In sæculum sæculi, Hebræicè עולם לעולם laad, in sempiternum, æternas epulas, alacritatem sempiternam promittit. Ergo non in terris, non corporaliter, sed quale de se Messias: Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, viuet in æternum. Esse hoc loco Prophetiam de rebus Messia, nec ab re Christianos hunc Psalmum de Christo interpretari, vel ipsos inimicos Hebræos cogit veritas fateri. Siquidem Rabi Salomon, has epulas, hanc saturitatem, hos triumphos, & alacritatem ab oraculo promissam, esse eam confirmat, quæ erit in tempore redemptionis, in diebus Messia. Comedent, ait, mansueti, seu mites עניים חיים למנוחה למנוחה le erh hagheula, leiamotæ hamasiach. In tempore resurrectionis, in diebus Messia.

Reminiscentur, & conuertentur ad Dominum vniuersi fines terræ:

Et adorabunt in conspectu eius, vniuersæ familiæ gentium.

RACVLVM illustrius, cui nullas Hebræi possint tenebras offundere. Si Christus auctor fuit, ut vniuersi fines terræ, prius idololatria, vanisque superstitionibus dediti, ad verum Deum oculos vertererent, adoraret, venerarentur, quo veniente, omnis terra repleta est scientia Domini, nonne is est, quem Psalms decantant, Cuius tempestate venturas omnes gentes ad pietatem, puramque religionem vaticinabantur? Si factum id iam est, cur expectatur futurum? quæ gens est hodie sub sole, quæ creatorem cæli, & terræ non agnoscat, vsque ad terrarum fines religione progressa? Idque non prius quam Messias venisset in terras. Reminiscentur, ait, quod Hebræicè עָמְרוּ iskeru, commemorabunt recor

Recordabuntur, celebrabunt eum, ad quem conuertentur. Quod ait, Adorabunt in conspectu eius, in fonte est עֵינַי Iephaneca, In conspectu tuo. Id refertur, vel ad ipsum Deum, ad quem vocem dirigit: aut ipsos Iudæos, quibus videntibus omnes gentes adorent, colant Deum, quod hodie fit. Non latet res oculis eorum. Conuersas, adorantesque gentes aspiciunt, omnes mundi partes, siue in Meridiem, siue in Septentrionem te flectas, templis summi Dei, quibus laudatur, refertas cernunt. Ipsa hominum pectora, tametsi peccatur ubique, lucem diuinæ scientiæ continent. Sed longè purius religione recenti, primo flore, pietate virente, veterascente mundo, feruidus ille cultus obsoleuit.

Quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium.

Mpiis superstitionibus sublatis, cunctis nationibus cælum spectantibus, vnus rerum Dominus erit. Hoc regnum canitur à Daniele, ut cuncta oracula consonare noticas, immorale. In medio, inquit, regnorum istorum, suscitabit Deus cæli regnum, quod erit incorruptibile, & sempiternum. De Messia fatentur editum oraculum Hebræi vnanimiter. Et, Gentes dabo tibi hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Hunc regem cecinit alio Psalmo, quem magno consensu de Messia gens inimica interpretatur. Eructauit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. Est apud alium Prophetam: Viuo ego, dicit Dominus, quia mihi curuabitur omne genu: & omnis lingua confitebitur Dominum. Sed oraculum huius Psalms, verè suspiciendum, de omnium gentium conuersione, & quod ubique colendus sit deus, quod vsque ad extremum Oceanum, per omnes mundi plagas, siue quas Solis iniqui concremat æstus, siue quæ perpetuis niuibus, geluque premuntur, aut quæ æquis ab æstu, & frigore distantes interuallis temperatæ, copiosius homines alunt, penetrabit sancta religio, propagato regno Dei, quem nunc Reges adorant. Super ipso enim (ait alius) continebunt Reges os suum, ipsum gentes deprecabuntur, nihil hic Iudæis pertinacibus, quibus imperat vesania, hiscere valentibus.

Manducauerunt & adorauerunt omnes pingues terræ: in conspectu eius cadent omnes, qui descendunt in terram, & anima mea illi viuet.

NS est versus in fonte, obscurus quidem, cui varias adhibeant Hebræi, atque nostri interpretationes. In primis animaduertendum, quod totum carmen perturbat. In fonte non affirmatur, Et anima mea illi viuet, sed negatur. Idque etiam transtulit Hieronymus. Hoc totum verum obscurauit. Chaldaus quidem paululum illustrauit dicens, Et anima impij non viuet. Adiecit impij, ut scires cuius animam Vates affirmet non viuet: nepe sceleratorum, impiorum. Hanc vitam rectè & congruenter Hebræi interpretantur Gehennam, tartarum, inferos. Impius non viuet, scilicet vita cælesti, quæ propriè vita dicitur. Duas igitur hominum sortes carmen decantat. Nam de voluptatibus, epulisque cælestibus locutus sæpius est, de mensis Deorum, nectare, ambrosia, qua beatos saturandos concinit, Hebræi, quæ iuuentus est, pocula porrigente. Parte alia canit excludendos à commercio Diuorum, non admittendos ad mensas cælestes, sed gladio Dei, qui ex ore eius procedit acutus, interficiendos, nimirum letalibus sententiis ad pœnas deputandos. Itaque reperens superius commemoratas mansuetorum epulas, iterum affirmat eos saturandos, exhilarandos, appellans eos pingues terræ, quos in terra Messias Deus ad has epulas inuitabit, inuitatos impinguabit, hilares efficiet, quorum de ventre flumina fluent aquæ viuae, ut ipse dixit apud Ioanem. Quos prophetarum vocibus inuitas clamabat, O sitiētes venite ad aquas: & qui non habetis argentum, properate, emite gratis. Multisque Veteris, & Noui testamēti locis epulæ diuinæ cælestia pocula, pinguedo, fecunditas memorantur. Ergo huc pertinet carmen, Manducauerunt, & adorauerunt omnes pingues terræ: ut noscas mensam, epulas: idē illi, qui maducant, simul adorant, venerantur. Non sūt epulæ corporeæ. Commemoratis bonis, qui bus datū fuit propter probitatem, ac pietatem, ut in numerum diuorum collocarentur: quod vaticinium est de his qui credant in eum. Parte alia collocat impios, reor ego Iudæos incredulos, pertinaces, qui bellum pietati semper intulerunt: qui Messiam tot fuorum prophetiis decantatum, ad eos venientem, cælestiaque dona afferentem, non modò repulerunt, sed etiam interfecerunt, quantumque viribus valerent, religionem, cognitionemque Dei, quam illi pectoribus hominum insinuerat, infectari, & funditus euertere non desiterunt.

PP ij

Pauperes.

Comedent.

Laud. dominum.

Qui requir.

Viuet corda eorum.

In ser. sec.

Ratio masc.

Reminiscentur.

In consp.

Meridies, Septentrio, Oriens, occidentis.

Et anima mea, illi viuet.

Manducauerunt.

Pingues terræ.

Cadent, Adorare.

Hi sunt igitur, qui in conspectu eius cadent omnes, qui descendunt in terram. Verbum cadendi Hebraeis est, ירדו icreu. Curuabuntur. Duobus igitur sensibus potest intelligi, adorare vel inuiti cogentur, velint nolint curuabuntur ante eum. Vel quod verius, vt aliis exemplis probatur, Cadent, debilitabuntur. Descendent in puluerem. Nam Hebraicè non est, Descendent in terram, sed descendunt ירדו apher, in cinerem, puluerem. Delebuntur, vertentur in cinerem, corruent in oculis eius. Dabunt scelerum poenas. Nec viuet anima eius in caelo, nempe cuiusquam eorum. Non viuet cuiusquam eorum anima, vt Hebraei explicant, vita, dico, vera, caelesti. Hæc nostra interpretatio conuenit cum Hebraeis, excepto quòd ipsos ego arbitror, de quibus dictum sit, curuandos, in cinerem vertendos, animam eorum non victuram. Eorum ineptias, cui recensere libeat, nisi paucis quibusdam in declarationem sacrorum oraculorum delibatis? Eisdem coarguens oraculum, Quare, ait, fremuerunt gentes, & populi ineditati sunt inania? Græci, qui descendunt in puluerem, de cunctis generatim qui die suprema resurgant, adorent, incuruentur ante eum. Non displicet, conuenitque cum Hebraeis, sed destruit quod sequitur, Et anima eius non viuet. Quare consonant magis superiora. Quod ait Burgensis in Hebraico esse, Et animam suam nõ viuificabit: in fonte potius est, ירדו לים יבשתי venaphsho lochia, Et anima non viuet, vt vertit Hieronymus & Chaldaeus, conueniuntque omnes Hebraei, nec sensus, quem adhibet, elicitur ex fonte.

Et semen meum seruiet ipsi. Annuntiabitur Domino generatio ventura.

Semen m. An. d. gener. vent.

Annuntiabitur domin.

Semen m. serui ipsi.

Hoc carmen non secus habet in Hebraico, quàm vt vertit Hierony. in suo psalterio. Principio non est, Semè, meum, sed Semen, duntaxat. Et quod in Græco est γενεή ἢ ἐκγονή Generatio ventura, in fonte verò, Narrabitur Domino, ירדו, lador, in generatione. Igitur Hebraei iuxta hanc veriorè lectionem, sed prostrabis animorum suorum oculis, re sibi tribuentes, semen, gentem Hebraicà interpretantur: nempe semen, progeniem, stirpè Jacob. Hanc vnam gentem, veros summi Dei fore cultores, prædicantes. Hæc, ait, gens narrabitur, numerabitur, Censebitur ipsi Domino, ipsius esse dicetur, in generatione, nempe in seculum, in æternum. Hi vere pij. Nã tametsi, aiunt, reliquæ gentes cõuertètur ad Deum, at his vnus datum, legitimos eius esse veneratores. Sed quoniã psalmus in primis super vniuersali, totumq; per orbem spargenda religione, hunc verum Messiaæ triumphum, quo gentes omnes ad se conuersas abducet, celebrat, & decætat, quo nullus vnquam, quascunq; regum victorias, triumphosque proferas, fuit insignior, decet carmen super hoc ipso interpretari, non Hebræorum angustias intrare, super quibus vix risum contineant saniores. Decantat igitur regnum Messiaæ, nationes, populosque ad eum concurrentes, regemq; suum eum clamantes, vt paulò antè, & ipse dominabitur gentium. Hoc nouum, inquit, semen, hæc noua progenies seruiet illi, colet, venerabitur eum. Hæc narrabitur, deputabitur ipsi Deo. Gens Dei vocabitur in posterum semper. Neque enim Iudæi verum Messiaæ regnum possunt esse quem non susceperunt, adorare recusauerunt, quibus nihil profuit Messiam in terras concessisse. Nobilissimum regnum eius, omnes orbis terrarum nationes. In generationem, in seculum, in æternum. Est enim, ait, vt cecinit Daniel, potestas eius, potestas aeterna, est regnum, quod non corrumpetur.

Et annuntiabunt iustitiam eius, populo, qui nascetur, quem fecit Dominus.

Iustitiae dei.

DEES r apud Græcos, & Latinos ex fonte יבשתי Iabou, Venient, & annuntiabunt, Deest, venient. Dixerat, in æternum, in generationem fore regnum eius, semper hæc lucem radiaturam in terris. Enuntiat clarius, Venient omnes, ait, concurrent, confluent, per vniuersum orbem, pietatem, iustitiam, religionemque eius enuntiantes, & posteris, vt factum vidimus, tradentes. Non eo tempore duntaxat iustitia, nempe misericordia, liberalitas eius, (vt Hebraicè denotat) fuit nota, sed ad posteros quoque manauit. Nec vlla desinet ætas commemorare. Is rumor erit in terris, hæc fama crebrescet Messia veniente: omnibus linguis personabit: nullus erit in terris angulus, quem hæc fama non aedeat.

PSAL.

Hic psalmus, gloriosum, nobilemque appellant Hebraei. Eorum sunt, qui ferant editum à Dauid pro seipso, cum Saul eum tam vigilanter, atrocitèrque infectaretur, ipse autem omnem in præsidio caelesti spem poneret. Sunt alij, qui pro ereptis hæc vniuersali, diuturnaque eorum captiuitate, qua sub Christianis gementes, purant adueniente Messia se in libertatem vendicandos. Quorum sententia, vt cernis, tendit ad Christum, de quo præsens oraculum sit editum, propterea adnexum superiori, què similiter de præsentis captiuitate interpretabantur. Sit igitur vera sententia, psalmum cõsonum superiori, respicere Messiam pastore gètium vniuersarum, quas ad sua pascua, fluminaque sacra adducet. Talem pastorem concinit oraculum, qualem sapius se dixit esse Messias in terris: Ego sum, ait, pastor bonus. Hæc interpretatio Græcorum quoque est, & vera.

Dominus regit me, & nihil mihi deerit.

S

I consulas Hebraicum, habet, Dominus ירדו roi, pascit me: idq; etiam habet Græcum ποιμαίνω με. Reliqua pars est in fonte, ירדו לים יבשתי lo echsar, Non deficiam. Exponitur ab eis, veluti est in nostra editione, Nihil mihi deerit. Chaldaeus retulit hæc ad populum, dum esset in deserto, transferens, Dominus paut populum suum in deserto, & nihil defuit eis. Quocirca varios, atque in superno cortice sonet, subesse sensus crediderunt. Rectèq; in Messiam refertur.

In loco pascuæ ibi me collocauit,

Super aquam refectiois educauit me, animam meam conuertit.

In fonte propriè est, In locis virentibus, in locis herbosis, pascuis. Perstat enim in metaphora pastoris, vtriusque sapius in sacris litteris. Collocauit ירדו iarbizeni, Accumbere me fecit. Super aquam refectiois: Origo, Super aqua, ירדו menuchoth, quietis, tranquillitatis, Super aquam tranquillitatis, & quietis, Aquam amœnam, loca virentia, propter aquæ riuum, vbi viridi in thoro liceat accumbere, vt nihil desit ad metaphoram pastoris & pecoris. Pascit me Deus, in pratis virentibus collocat, ad potum præterfluentis aquæ ducit. Hic recumbo, hic pascor, nutritor ab eo.

Animam meam conuertit, deduxit me super semitas

iustitiæ, propter nomen suum.

SOLVIT metaphoram: pascua demõstrat, nimirum pietatè, celestem philosophiã. Hæc vera vbertas, verus amnis, potus, cibusque verus. Hac ratione verus ille pastor, simili suis verbis vsus est tralatione Messias cum esset in terris: Et alias oues habeo, inquit, quæ non sunt ex hoc ouili. Hæc q; ab oraculo dicuntur ex persona ouium, quas ille suauissimè pascet. Appellat Vates velut ouis, Messiam pastorem suum, pietatis, iustitiæ ducem. Iure merito ferunt Hebraei hoc oraculum annexum superiori, quod totum serè erat de gentibus ad religionem venturus, de promulganda per vniuersum orbem pietate. Nunc autem pastor eorum gentium canitur. Animam suam, genere loquendi Hebraico seipsum vocat, maximè verò anima proferens, quòd illic sit sapietia, quam à pastore prædicat se accepisse. Semitas iustitiæ haud ab re nominat, quòd omnis vita quasi iter est, sic per tempus decurrens, vt per spatium campi vestigia signant iter. Propter nomen suum, est, vt nomen suum consonet in omni terra, innotescat eum pastorem esse verum. Non propter me, inquit, sed nominis sui causa, vt concelebretrur. Aut propter nomen suum, ex sua bonitate, & clementia, meis meritis ad hanc dignitatem non attingentibus. Quod à principio est, Animam meam conuertit, est est Hebraicè ירדו ieshobeb, vt possit designare conuertit, ab Hebraeis tamè exponitur pro quiete, & pace. Non circumduxit (aiunt Hebraei) vagamque egit animam meam à pascuis ad pascua, non defatigauit per montes, atq; cõualles, sed quietem ei dedit, in vna iustitia. Hoc significatum sciens Hieronymus transtulit, Animam meam refecit.

PP ij

Preparare.

Sepius admonitum, quod Græci vertere affluerunt ἐπιμαλξεν, præparare. Hebraicè esse 773 conan, id sonat, firmare, stabilire. Hocq; loco dicendum, quemadmodum veritur ab Hieronymo. Super fluminibus stabilivit eum. Respondetq; primo, fundavit eum. Neque est, quod scripsit Euthy. ἐποίμασε, pro ἐκόσμησε, præparavit, ornavit. Magnus autem ex philosophia, caelesti locus proponitur, ea, inquam, philosophia, quam Moses scriptorum vetustissimus, partim, quod priscorum memoria ex successione tradebatur, partim, quod esset diuinis oraculis eruditus, conscripsit. Neque enim præsens hoc carmen canit, quod ne fieri quidem potest, terrâ, mari, fluminibusq; superesse, superinnare. Nam ut est in eisdem Psalmis, Initio Domine terram fundasti. Terra igitur veluti fundamentum cunctis elementis subiecta fuit. Prima mundi basis, cui cunctæ res niterentur. Ipsa subiacet, deinceps aqua superfusa est aër maria circumplectitur. Huic sublimis ætheri existit cõtiuguus. Is elementorum certus, immobilisq; situs. Sed noster non ad hæc notiora respicit, illa concelebrat abstrusiora, ex Philosophia Mosaica, ut maria imperante Deo, in concavas mundi partes subsederint, & quæ omnibus passim terris incumbere ceu sedibus suis debuerant, iussu Dei superiora loca liquerint, terra generi hominum, reliquisq; animantibus sedes futura, nutrimentumque productura superextiterit: hic degerent, hæc alimenta præberet, hæc super mari fundata, & stabiliata est, non quod ei maria subiaceant, sed superiora mari est, eminentior, sublimior, mare inferius decumbit, hæc sublimis eminet, locus, domiciliumq; animantium. Nonne audis apud Mosem theologorum eminentissimum, seu vetustatem, seu diuinam scriptorum eius autoritatem respicias. Dixit autem Deus, Cõgregentur aquæ in vnum locum, & appareat arida. Hæc illa terra, ille terrarum orbis, ille. Hebraicus thebel forasse, tellus nostra Latina, quæ apparuit superior aquis in infima loca confidentibus. Hanc flumina peragrant, per conualles, infimâsq; fossas, agri autem coluntur, domus inædificantur, vrbes vbiq; multitudine hominum florentes cernuntur. Reliquum terrarum occupat mare, ne id quidem non consilio diuino agente, quod Lucretius, cui propria professio lucem, qua verum clarescit, eripuit, videre non potuit. Mare Solis ardore concoctum vapores, aëremque exhalat, nubes hymbriferas, ventosque assidue gignit, quibus rebus animantes in arida degentes aluntur. Ipsa arida quasi hortus irrigata, pabula producit. Hæc fieri non potuisset, nisi mare, maximam terrarum partem occupasset. Hebræi locum haud secus interpretantur, Græci non tantopere vero propinqui, propterea quod quasdam caernas asciscunt, per quas mare subeat, montibus incumbentibus, At philosophia hæc, de tota terra habitabili est, super maria quidem stabilita, quod superior, editior emerfit, ne fluctibus allueretur.

Scripta Mo. sis.

Æther. Aër. Aqua. Terra.

Ter. ut nã super mar. fundat. sit.

Quis ascendet in montem Domini? aut quis stabit in loco sancto eius?

Deus quis.

Celebrato Domino, qui genus humanum condiderit, eiq; terram colendam tradiderit, ad ipsos homines in terra degentes se recipit, eis meliora quam terrestris præbeat hæc sedes, demonstrans, meliorisq; Philosophiæ thesauros aperiens. Id multis in locis agere Psalmi consueuerunt, ut rebus, quæ sub oculis cadunt, memoratis, quarum opificem, regentemq; ad omne tempus, Deum pronuntient, tum carmen ad ea, quæ animorum sunt veluti maiora, melioraq; conuertant. Ut illo Psalmo, quo pulchritudinem cæli Solisq; decantat, confestim legem Dei celebrat, veneratur, laudes eius vniuersas percurrans. Nunc quoque è terra ascendit ad altam Philosophiam animorum, finem supremum visibilium rerum. Cuncta enim animis parabantur: animi autem ut à sedibus terrestribus, si piè, iusteque vixissent, ad caelestem beatitudinem reciperentur. Hac de causa Psalmi per vtranque Philosophiam vagantes caelestem illam, quam terrestris, ut maiorem respicit, copiosius prosequuntur. Montem Domini, etsi sunt Hebræi, qui montem Sion vbi esset arca, interpretentur, mihi magis probatur, quemadmodum in Psalmis est templum caeleste, & terrestre, sic, cum sit mons caelestis, & terrestris, caelestem celebrari. Iure vocatur cælum, mons, ut quod Græcè quoque nuncupatur ὄρος, Summus rerum terminus, circumscriptio definitioq; rerum visibilium: locus altissimus, mons, editissimus. Eundem appellat locum sanctum. Est enim regnum iustitiæ, campus veritatis, ait Plato, piorum sedes: nullum illic flagitium, neq; flagitiosus patuit vnquam, sceleratis inaccessus, solis piis admittendis, improbis excludendis in sempiternum. Hæc omnia Vates latius deprædicat.

Mons domini.

Mons sanctus.

Inno-

Innocens manibus, & mundo corde, qui non accepit in vanum animam suam, nec iuravit in dolo proximo suo.

Vod à Græcis interpretibus scribitur ὁ ἐκ ἑλαβεν ὅτι ματαιὰ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, Qui non accepit in vano animam suam: ex Hebraico luculentius נשׂוּ לֹא נָשׂוּ, Nō exaltauit, aut leuauit ad mendacium, animam suam. Phrasis Hebraica resonans obscurè peregrinis auribus, euoluas clarescet. Qui non cõcitauit animum suum, id est semet, ad mentiendû. Sæpius monstratû, animam esse vnumqueq; ipsummet quenq;. Non leuauit, non extulit, nō mouit se, ad mentiendû. Nemini enim non perspicuum, vanitatem esse mendacium. De sancto, stabiliq; iuramento, de veridicis, est sermo, de his, quos Græci vocant εὐόρετες, beneiurantes. Id declaras, ut solet, iterata sententia, Nec iuravit in dolo proximo suo. Is sensus verus, Quare non probatur mihi, quod transtulit Hierony. Qui nō exaltauit frustra animam suam. Nam ex secundo, primum innotescit, Est item apud Hebræos duplex lectio. Qui nō leuauit animam suam ad mendacium: Qui non leuauit animam meam. Putantq; esse verba Dei, qui quasi respondeat. Qui non leuauit, non accepit animam meam, nempe nomen meum, maiestatem meam, ad mentiendû, adhibes me, nomenq; meum ad iuramenta dolosa. Hæc lectio ab eis, aliis testimoniis roboratur. Sed prior verisimilior. Igitur primum memorat totum fontem probitatis, ac iustitiæ, pectoris integritatem, animi puritatem, munditiam, cū maculæ non infecere animum, manuum castitatem. Ut radix omnium malorum, auaritia, rapax, violenta, nefanda rerû corporarû stis: sic virtus illi inimica, radix & origo bonorû. Ea vocatur innocentia, manuum castitas. Cordis autem mundities est, ut non tam in propatulo sit integritas, sed cor item, sedes omnium cogitationum, sit purum, minimè dolosû. Totum, ut vides, spectat charitatem. Ea, regina virtutum, ea cælum aperit. Beati mundo corde, quoniam Deum videbunt. Vides ut inuicem respondeant Propheta, & Messias. Mundos corde ad montem sanctum, Propheta, Messias ad visionem diuinam adducit.

Qui non acc. in van.

Animam suam. Mendaciu. Vanitas. Nec iur. in dolo. proxim. suo.

Et mundo corde. Innocens manibus. Auaritia. Innocentia. Cordis mundities.

Hic accipiet benedictionem à Domino, & misericordiam à Deo salutari suo.

Ramium virtutis incomparabile. Benedictio, Hebraicè, est copia, affluentia, inundatio, fluxus, abundantia. Accipiet benedictionem, omnium bonorum vberatè, copiam: nihil eum deficiet suppente copia rerû cūctarum à Deo, caelitus diuitias suas demittente. Pro misericordia, fons habet צדקה zedaca, iustitia. Quanquam, quod sæpius obseruauimus, iustitia, misericordia, liberalitasq; nūcupatur. Accipiet iustitiam, misericordiam, beneficium: liberalitas diuina, benignitasq; eum circumfluent in hoc mundo, & futuro. Si iustitiã accipias, ut sonat, accipiet iustificationè à Deo, innocentia: Iustificabitur, declarabitur iustus à Deo, in numerum iustorum collocabitur. Propterea beati mundo corde, quoniam sententia diuina, iustorû è numero declarati. Spectacula caelestia conspicient, diuina visione fruentur, quã Plato vocat μακροθεωρησιον, Visionem beatã, Quale, ac quantum præmium virtutis, integritatis, innocentia: Salutari suo, clarius, seruatore.

Benedictio. Misericordia. Iustitia.

Salutare.

Hæc est generatio quærentium eum, quærentium faciem Dei Iacob.

T consequit, apertius explicat. Rogauerat à principio, Quis ascendet in montem Dei? responderat. Nunc responsonem confirmat. Hoc genus piorû, hæc diuina progenies, quibus in terris cara virtus erat. Datum est eis videre Deum, quoniam quærebant eum, id omnè dabant operam, hoc maxime studebant: quæsitum inuenerunt. Cupidissimi erant videndi Deum, ad hanc visionem perueniri non posse, nisi virtute, & integritate duce, exploratum habebant. Itaque viam certam reppererunt, quæ ferret ad superos. Hinc intelligimus montem Domini, esse visionem beatam, faciem Dei. Minimum refert, quod sit Hebraicè, Quærentium faciem tuã. Nam ad Deum se flectere Vatem, contentunt Hebræi. Illum vultum videre quæramus,

Quærentem Deum.

Vultu quo cælum, tempestatesque serenat. Hæc θεωρεσιον.

Attollite portas, principes, vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ.

De visione beatã, de monte superno carmen erat à principio, de beatis. Beatitudinem, summumque bonum, aut finem bonorum, quasi definiendo declarauerat: Videre

faciem Dei. Viam quoque ad hanc felicitatem ferentem aperuerat, digitoque ostēderat, virtutem, integritatem, quam mundiciem cordis appellat. Sudore, & virtute constare gloriam, aditumque cælestem prædicabat: nunc ad Messiam, quo duce genus humanum, bonorum cælestium fit particeps, sese conuertit, à terris scandentem sidera, portasque cælestes aperientem. Superioribus psalmis supplicia pro salute orbis terrarum adita cecinerat: tum gentes ubique terrarum degentes, ad scientiam Dei conuersas, pastoremque earum, qui eas ad prata cælestia, fontesque nectareos, & immortales epulas agat: demum ad cælum redeuntem, triumphantemque Messiam decantat. Hæc psalmorum consecutio mihi magis probatur, quam ut de arca sit sermo, quam Salomone in domum Dei deducente, psalmum hunc cantores efferrēt, Superiora enim, vel ipsa aduersa gente iudice, sunt de Messia. Declarandus est versus, non recte conuersus à Græcis interpretibus, obeamque causam obscurus. Attollite portas principes, quemadmodum reddidit sanctus Latinorum interpretes, est in fonte *וַיִּשְׂרַח שַׁרְיָם* seu sharim rashekem, leuate portæ capita vestra. Hortatur, ut cernis, ut portæ patefcāt, ut postes, quos capita vocat, tollat, leuent capita portarum, sese aperiant. Profopœia figura portasalloquens, capitaque eis tribuens: ut Exultet mare, & plenitudo eius. Et, Exultabunt omnia ligna sylvarum. Principe *וְיִשְׂרַח שַׁרְיָם*, quæ sunt in Hebraico capita, dixerunt Sept. sed secus, & luculentius in origine. Quod autem sequitur, Eleuamini portæ æternales, Æternales, Græcè *ἀιώνιοι*, æternæ, sempiternæ: quod Hieronymus, Ianuæ sempiternæ. Quare Latinum decuerat vertere, Portæ æternæ, iuxta Hebraicum, & Græcum. Quid enim æternales? Exemplar Hebraicum *וַיִּשְׂרַח שַׁרְיָם* pithche olam. Igitur portas alloquitur, ut patefcant, triumphantem Messiam, gentemque piorum eum prosequentem recipiant. Messiam, inquam, agentem è terris, morte, & sanguine suo partum innumerum cœtum. Portas æternas, quis non perspicit esse portas Olympi, sideras: Regem gloriæ, regem gloriosum, triumphantem: Regem gloriæ cælestis. Prospicit Propheta in spiritu, Messiam gloriose cælum redeuntem, ut prospexerat supplicia perferentem. Alacritatem, plausum, spectaculum ineffabile contemplatus, diuinum carmen edidit.

Psalmorum consecutio.

Attollite port. princ.

Eleua. port. æter.

Rex gloriæ.

Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis, & potens: dominus potens in prælio.

Non vox humana, sed penitus diuinum oraculum. Rogat, respōdet regem gloriosum, micantis Olympi regiones, cœtu Deorum comite, subeuntem, sed in terris potentiam suam ostendente. Ob quâ causam vocatur fortis, & potens, qui suos in præliis non deserit, auxilium implorantibus adest. A principio demonstraerat eum dominatorem orbis terrarum, qui mari in voragines, demissioresque conualles discedere iussu, terras hominibus habitandas tradidisset. At nunc præsidē cæli, cui sponte portæ cælestes ingrediendi patefcant, cui venienti clarus aperitur Olympus, medium videas discedere cælum: Solem, Lunamque, cernas, stellularumque choros, regem suum venerantes. At idem rex tam est mirabilis, gloriosus, ipsisque sideribus suspiciendus, fortis tamen in terris aspicitur, præsertim cum suos in præliis defendit, dat fortia pectora, efficitque ut à paucis innumerabiles superentur, & infugam coniecti concidantur. Ne putes eum, quoniam cælo gloriosus imperat, destituisse terras, ignarum eorum quæ ab hominibus gerantur, imprimis prospicit, ne quod aduersum prælium faciant, quos ob pietatem, integritatemque charos habet, quibus non modo largitur, ut montem sanctum suum conscendant, sed in terris item tuetur.

Fort. po.

Attollite portas, principes vestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ.

Quis est iste rex gloriæ? dominus virtutum, ipse est rex gloriæ.

Virtutes Latinus reddere consuevit, quod melius esset, & ut Græcum sonat, *δυνάμεις*, copias, exercitus. Dominus copiarum, exercituum, legionum cælestium, rex Angelorum, quorum tantus esse numerus in sacris litteris refertur, ut eos appellent exercitum, copias. Horum rex, & princeps, atque his imperare dicitur. Tot exercitus regem prosequuntur, eius spectaculo, quo nullum est suauius pabulum, in cælo fruuntur.

Virtutes. Dom. virt.

Stant dextra, leuaque frequentes.

Nec vidisse semel satis est, iuuat usque morari.

Et facta est (fertur in euangelio) cum Angelo multitudo cælestis exercitus, laudantium Deum.

PSAL.

Inscriptio est, Psalmus David. Is psalmus partim oratio est, qua tū erroribus veniā, tū sibi sapiētiam postulat: illuminari, doceri, erudiri, viāque vitæ rectā sibi demonstrari precibus instās. Partim est laus probitatis, eius præmia decantās, velut ombrosia poculis ad auctore, vno quoque versu à singulis litteris alphabeti incipiente. Dicitur Græcè, quoniam Sibyllis, præcisque poetis visitatum fuit hoc artificium, *ἀποστήθης* de qua Marcus contra diuinationem, referens in versibus Sibyllarum id artificium haberi. Nā quod multis in locis commemorauit, si primā litteram cuiusque versus eius carminis, quod de supremo die Erythrea Sibylla cecinit, sumperis, efficitur. Iesus Christus Dei filius, seruator crux. Verum hoc Vatis Hebræi carmine duntaxat Alphabetum sumptis primis litteris cuiusque versus, redditur.

Ad te Domine leuauī animam meam: Deus meus in te confido non erubescam.

Neque irrideant me inimici mei.

EVA VI, Hebraicum exemplar *וַיִּשְׂרַח שַׁרְיָם* efa, Attollam, leuabo. Te vnū, ait, cominus, suspiciam, tibi vni spiritum meum conciliabo: E tēris ad te duntaxat, oculos attollam. Leuare animum declarat alio, augens orationem, in te confido. Leuare, confidere, spem in eo ponere. Quod ait, Non erubescam, dicendum *וְלֹא אֶרְבֶּבָה* Ne erubescā. Effice, ait, ne erubescā, si tibi fido, si in te recumbo, fac ne spes hæc vana sit, ne delusus, pudefactus, ridiculus abeam. Ne me irrideant inimici, in fonte *וַיִּשְׂרַח שַׁרְיָם* exultent, triūphēt: ne super me inimici triumphent, glorientur, in me inuolent: quod fiet, nisi spes qua tibi fretus uiuo, non sit perspicua, nec inimicis innotescat, quasi vana, fallax, deludens animum.

Etenim vniuersi qui te expectant, non confundentur.

Confundantur omnes iniquè agentes superuacue.

Vstinent, ut quidam habent codices, clarius quod ex fonte diuinus interpret trāstulit *וְיִשְׂרַח שַׁרְיָם* coneca, Qui sperant. Iniquè agētes superuacue. Et hoc clarius apud Hieronymum, Confundantur, qui iniqua gerunt, frustra. Potius, ait, confundentur, siue erubescant, ignominia maculabuntur, aspergentur, qui pessimè viuunt, non piè, non Dei colētes. Frustra impia facta adamant illi. Nā (ut ait Paulus.) Quem fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nullus est in factis iniquis fructus, Multa quidem conantes, multum sudoris profundere cernas improbos, sed frustra, ut quibus demū euania sint omnia: & potius in perniciē desinat, quod tātopere petere cōtēdūt. His igitur, non bonis & piis, ignominia, dedecus, labes inuretur, quoniam quidquid agunt, subuētan eum est. Horum vanitas ubique prædicabitur: spes eorum fallaces, inanes fuisse conuincuntur. At iustis omnia secuta, tuta, ad æternum tempus permanens, virtutis radices æternæ, super sidera florescent.

Vias tuas Domine demonstra mihi, & semitas tua edoce me.

Vias, & semitas eius ex hoc sacro poemate, omni que Hebraico sermone, perspicuum, esse præcepta diuina, vias, quas ille præcidit signauit, humanis oculis aperuit. Sūt aliquæ quoque, quas si quis meritis sit, si precibus cōtendat, si sapius in aures Dei voces immittat, aperit, ostēdi. Hæc dicētur à nostris inspirationes diuinitus infusæ, pectoris optima cōsilia, quibus agimur ad benefacta. Lux oblata menti, Lucerna vestigia nostra præcedēs, ne prolabātur: Sapiētia maior. Hoc assidue postulare psalmos cernes. Nec ferè sunt aliæ preces, id vnum contententibus prophetis, ut in scitria mētis tollatur à se, pulsisque tenebris, animus meliora cernat, & ad eò cernat, ut persequatur, insistat, hæc adamet.

Dirige me in veritate tua, & doceme, quia tu es Deus saluator meus, & te sustinui tota die.

Ad te batis

Non erub. Neque irrid.

Expectans. Iniqua ag. super. Confund.

Via dei.

Vias alio nomine, quas innuat, ostēdit, nimirū veritatē eius. Omnis veritas, est veritas eius. Qui cupit veritatē eius, cupit verissimā quæq; non fabulosa, fallacia, inania. Cupit vera, solida, firma, stabilia. Itaq; idem est desiderare semitas eius, atq; veritatē. In semitis eius fructum inesse prædixerat, iniquè agentes incassum laborare. Ergo qui postulat dirigi per veritatem, postulat vias rectas, veras, nō falsas, inanes. Viæ veræ erunt, sanctitas, integritas, æquitas, innocentia: quoniā qui iniquè agunt, frustra agunt, inania conantur, studēt vanitati. Contrā igitur, qui student probitati, pietati, virtuti, amplectuntur vera, tenent quasi manibus veritatem. Deduci igitur in veritatem eius, est deduci per semitas eius quæ sunt verissimæ, certissimæ. Si declares has semitas, sunt præcepta, leges, scita, placita, decreta, voluntates eius. Propter ea dicitur alio psalmo, Eloquia Domini, eloquia casta: nimirū veridica, veracia. Et alibi est, Fidelis sermo. Hebræi quoq; hanc veritatem explanant, mandatorum eius. Quod ait, Et te sustinui tota die: simile atq; superius, expectavi, speravi. Omni tempore, inquit, in te spem meam pono: Nunquam à te spes mea discedit? Te servatorem meum appello.

Ded. in ve.

Et se sust. tota die.

Reminiscere miserationum tuarum Domine, & misericordiarum tuarum, quæ à sæculo sunt.

Dei propr. est miser.

Natura, ingeniumq; eius est, vt misereatur, vt iniquè ferat iniurias illatas, non sibi, cui detrimentum afferri non potest, sed cum miseri vexantur, cum ius humanæ societatis violatur: nunc misereatur, commouetur, respicit afflictos, violētos, rapacesq; destituit supplicis. Et nisi eadem miseratio impetum eius frænaret, videres protinus impios ad pœnas abstrahi. Miseratio igitur pertinet itē, vt modò demonstravi, cum peccata condonat, duobus mōtib; cum in diuersa pellentibus. Videt humiliores à potētoribus vexari: videt rapinas, cædes, reliquas iniurias, furit, indignatur. Occurrit alius motus, vt parcat delinquentibus, idq; ob multas iustissimasq; causas, sapius à nostris, & profanis allatas, vt is qui scripsit de cunctatione Dei. Miseratio quoque est beneficentia, benignitas, liberalitas, qualargus muneribus suis amplissimis apparuit. Hanc (vt assucuit) iterato declarans, subiicit simile, Et misericordiarū tuarum. Hoc Hebraicè est חַסָּדֵיכָּם chasadecha, rectè dixeris, Beneficiorū tuorū, benignitatū, largitatū. Hac ait fuisse à sæculos Bene quidē, Septuaginta ad fontē ἀβύσσος, ab æuo, ab æterno, à sempiterno. At noster Latinus non satis commodè, à sæculo, cum sæculū sit (vt ferunt) centū annorum. Hebraicū עוֹלָם me olam: ab æterno. Hæ miserationes ait, benignitates, affluentia, largitates, delictorū quæ condonatio, sempiternæ sunt, non paucos ante dies cœpit Deus talis esse, sed semper fuit. Infitū est in natura eius, nata simul est cū eo clementia, si natū dici potest quod fuit sempiternum. Nihil habet natura eius melius, quàm vt velit, nihil præstantius, quàm vt possit seruare quàm plurimos.

Miseratio.

Misericor.

À sæculo.

posse.

Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris.

Secundum misericordiam tuam memento mei tu, propter bonitatem tuam Domine.

Iuuentus.

Ignorant.

Sec. mag. tuam.

Prop. bonit. tuam.

Non veretur aperire vulnera, delicta fateri. Nam qui peccata fatentur, demissiores poenitentemq; animum ostendunt. Nisi scelus efferrent, aut subesse superbiam indicarent, se non peccasse videri cupientes, aut non indigere tantopere eius clementia, cuius vultum subiissent. Delicta iuuentutis, in fonte est נְעוּרַי neurai, adolescentia, pueritia, testantibus Hebræis nondum pectore firmo: nec ratione adulta, beluis homines esse propinquiores, ad terrestria, curamq; carnis, & corporis augmentum natura trahente. Tūc iuuentam robore fidentem inolescere, his maximè studentem, quibus nutriatur, & oblectetur corpus, dulcedines corporeas persequentem. Inde peccata multa suboriri, libidinibus animum ad inconcessa impellentibus. Quod dixit ignorantias, Hebraicū est וְשִׁשְׁפֵּשֵׁהָאֵי scelerum mea, vt vertit Hieronymus, grauius quàm ignorantias. Non modò delictis, quæ propter adolescentiam, & quod ratio infirmior esset, potuissent excusari, veniam postulat sed grauissimis etiam sceleribus, ostendens hæc quoque accidere posse, veniam autem suppliciter petit, illa vsus oratione, quæ est apud principem Oratorum Græcorum. Es, ait, natura clemens, mitis, is genius tuus, hi mores. Propter te mihi parce: nam ego sum immeritus. Sed reuoca te ad te ipsum: considera bonitatem tuam sempiternam, immutabilem, nō qualis est mortalium, qui nunc boni, nunc mali. Sed tu semper tui similis: propter hanc ineffabilem bonitatem mihi condona, si quas iniurias intuli.

Dulcis

A Dulcis, & rectus Dominus propter hoc, legem dabit delinquentibus in via.

Dulcis, & clemens. Erudit peccantes: viam, quam immutabiliter sequantur, ostendit. Dat leges, & præcepta, nec solum Mosaicam illam legem proponit, sed quotidie optima in peccata nostra immittit consilia, modò sequamur. Quid cum Vates prospicerent, cum venturum in terras, vt peccantes erudiret, ignarosque viæ ad sempiterna bona dirigeret: si rectus, ac dulcis, & bonus apparuit, quod antiquo tempore, legem Mosaicam declarauit, quam gens illa non rescindens, feliciter ageret in terris: quāto fuit illa bonitas manifestior, cum venit ipse, vt fulmina diuinæ sapientiæ funderet ore suo, quæ mortales sequentes, optimū, felicissimumq; vitæ genus ducerent, exin feliciorē in cælo statū fortirentur? Solatur igitur seipsum Vates, asserit ex sua consuetudine preces suas exaudiendas. Postulat sapientiā, in viam Dei mitti cupiebat. Nunc affirmat id futurū, quod Deus sit magister delinquentium.

Propt. hoc leg. da. set eodem recidunt.

Diriget mansuetos in iudicio, docebit mites vias suas.

Diriget superiora, ne solos peccatores ab eo doceri putes, mansuetos appellat, quos religio, pietasque reddidit mitiores, feritatē detraxit, barbariē, morumq; crudelitatem mitigauit. Dicendum igitur, Diriget mansuetos in iudiciū. Diriget ad æquitatem, ostendet, aperiet quæ sunt honesta magister bonorum, ac malorum, proferens cunctis sapientiæ suæ thesauros. Iudicium, vt dixi, vocat æquitatem, iustitiam. Idem iterat, dirigit, docet. Non est Hebræorum aspernanda interpretatio: Mansuetos appellat, qui se iam demississent, humiliassent, peccare destitissent, hos à Deo dirigi in viam, eis viā aperire, eorumq; peccata roborare, confirmare, vt cognoscant iudicia, viasque suas. Hocq; esse, Docebit mites vias suas: duobusque verbis eandem rem expressisse. Sic illi.

Dirig. m. in iud.

Vniuersæ viæ Domini misericordia, & veritas requirentibus testamentum eius, & testimonia eius.

PATIVS de viis Domini loquitur, ne quis ignoret hoc carmen. Sunt viæ Dei multiplices, sed omnes ad vnum finem ferentes. Erant, vt superius monstratum est, iustitia, æquitas, mandata, quæ dedit, leges, voluntates, scita, decreta. Viæ vocatæ, aut quod his incedit Deus, hi mores, is genius eius, his insitit, plenus ordinis, & æquitatis, aut quod has ipse vias aperuit mortalibus prius ignotas: viæ repertæ, patefactæq; ab ipso. Ante pedes nostros signatæ, ne in sinistram, aut dextrā sese flecterent: perinde si curiam Pompeij diceret ab eo constructam. De his igitur viis, hæc vero veriora prædicat optimus Poëta. Non esse vias has incedētib; difficiles, salebrosas, asperas, præcipitofas, agētes in præceps, fallaces, sed longè secus, veras esse, ad vera ducentes, & quod pollicentur, siltētes. Beneficam esse, idem enim in Hebraico est pro misericordia חַסֵּד chesed, Beneficium, benignitas. Liberales sunt hæc viæ, fructuosæ, quæstuosæ, beneficæ, veraces his, qui per eas incedunt, non quemadmodum reliquæ viæ, fallaces, demum ad luctum, & funera ducentes. Sunt misericordia, & veritas: sunt beneficium, lucrum ingens: sunt æquitas ipsa, veraces, plena veritatis: sunt refrigerium, tranquillitas, requies curarum. Huc demum siltunt eos, qui requirunt, scrutantur, pensitant, indagant testamentum eius, pro quo in fonte בְּרִיתוֹ beritho, fœdus eius, quod item testamentum rectè dicitur. Fœdus fuit inter ipsum, populūque, pax, amicitia. Hoc fœdus, est lex Mosaicæ. Eadem vocatur testimonia, quod his testatissimā fecit Deus erga homines suam charitatem.

Via dei.

Misericor.

Testamentum dei. Testimonia.

Propter nomen tuum Domine propitiaberis peccato meo, multum est enim.

PLACET Hebræorum explicatio, Propter nomen tuum, quo passim diceris misericors, clemens, hancque esse summam naturæ tuæ bonitatem, & in eo maxime præcellere, quod clemētissima fertur, volens, & potens seruare quàm plurimos. Hæc fama volitat de te, passimq; hominum mētes occupauit, nec in te melius esse fertur, quàm quod cupis generis humani salutem. Ob hanc causam ignosce mihi, & flagitium condona, quod cum Bersabee (vt declarant Hebræi) perpetravi: quod fateor fuisse grauissimum. Multa

Propt. nomen tuum.

QQ

superius de misericordia, & clementia Dei pradicauit: plurimus fuit in commemoranda D bonitate diuina: iure subiicit preces, vt parcat delinquenti, quod facere cogit clementia.

Quis est homo, qui timet Dominum: legem statuit ei in via quam eligit.

Regem statuit, quemadmodum superius, νομοθετησει, legem statuet, per futurum. Clarius Hebraice יורה iorenu, docebit, erudiet, ostendet ei viam, quam eligit. Elegit autem timere Dominum, pietatem, religionem, virtutem elegit, hanc cum Deus docebit. Proponit, inquit, aliquem, qui sibi prescripserit, timere, venerari Deum, hunc Deus minime destituet, sed corroborabit, confirmabit, paulatimque mentem eius illuminabit. Volentibus, vigilantibus auxiliatur Deus, non otiantibus, stertentibus. Est arbitrij libertas nobis, hanc Deus coadiuuat, cum cepimus nos ipsos excitare. Nostrum est eligere. Deus aperit oculos, ubi pedes figamus, iter illustrat, vnde quaque sanctus, optimus, parcat peccatibus, pios illustrat, erudit.

Anima eius in bonis demorabitur, & semen eius hereditabit terram.

Rortasse putes sterilem, infructuosamque esse religionem, nihil praeter labores, & sudores afferentem, quibus in ea laboratur, cum vitia carnis deprimuntur, libidines castigantur. Minimè, inquit, imò sunt maxima praemia pietatis, incredibilem mercedem effert pietas, Animus piorum, si statum mundi huius respicias, semper est in bonis, laetus, tranquillusque semper, citra aegritudinè, citra morbos, quos appellant παθη passionis, affectiones animi. Non insidet animis piorum eiusmodi pestes, nunquam non in sanitate versantur. Multa sunt, è quibus sinceram, solidamque voluptatem capiunt. Si respicias vitam caelestem, quoniam & Hebraei suspicantur beatitudinem futuram, Prophetam innuere, quid est certius, quam piorum duntaxat, Deumque colentium, bona caelestia futura legitima hereditatem? Semper igitur in bonis, aut bono, vt habet Hebraicum, nempe beatitudine, felicitate, morabitur animus eorum. Nota piis caelesti voluptate fructur. Tanta, inquam, ac tali voluptate, vt neque oculi vident, neque aures audierint, nec cogitari quidem possit. Est alius quoque fructus pietatis, quod iustorum progenies, diutine viuet super terra, non propter scelera paterna celeriter excidetur, sed propter pietatem, in diuturna tempora seruabitur. Alio in Psalmo est: Generatio rectorum benedicetur. Et, Nunquam vidi iustum derelictum, neque semen eius quarens panem. Eadem vetusti Poetae, quorum sapientia ex his fontibus profluxit promittebant iustis.

Ani. in bonis demora.

Et nati matorum, & qui nascuntur ab illis.

Firmamentum est Dominus timentibus eum, & testamentum ipsius, vt manifestetur illis.

Vod Sept. verterunt νεστορια, firmamentum. Hebraicum est יסוד, id sonat quidem etiam cum Iod, fundamentum, quod illi dixerunt firmamentum. Item sonat secretum, arcanum: pro hoc ab omnibus Hebraeis exponitur, Secretum Dei esse solis timentibus eum. Secreta inquit, Domini non reuelantur, nisi timentibus eum. Apertius quoque Chaldaeus pro voce Hebraica amphibola, adhibens distinctè significatè, secretum יסודי גליא רזא ד'adonai galia ledachaloi, Secretum Domini reuelatur timentibus eum. Hieronymus similiter, Secretum Domini timentibus eum, & pactum suum ostendet eis. Sept. propter similitudinè, alterum pro altero sumpserunt. Nam lasad, Hebraeis est fundare, inde alia vox fundamentum. Sed huic adest littera Iod, superiori minimè. Secunda pars, vt vertit diuus interpres, est Foedus, aut pactum suum manifestabit illis. Hoc declarat antecedens, esse pro secreto, arcano. Superius pradicauit eum magistrum probitatis, doctorem veritatis, nunc subiiciens similia, vt noscas quanta sit dignitas piorum, asserit, his solis arcana Dei pateferi, velut amicis eius transfennam caelestem aperiri. Quis enim alius, nisi maximè pius, vidit arcana Dei, quae non licet homini loqui? Sic Moses, sic alias, priores autè, Noè, Abrahà. Quae locum igitur iusti obtinent apud Deum, quibus sapientiae suae thesauros aperit, infundens pectoribus eorum, insolitam lucem: Inde fit, vt eorum pietas augeatur erudiente Deo, cuius amore flagrant, nullum pro nomine eius periculum deprecaretur. Testamentum dixerunt Sept. quod Hebraeis est ברית berith, foedus, pactum. Aut scilicet lex Mosaiica, cum foedus quasi iniit cum illa gente, caesis victimis, & pateris susce-

Firmam.

Et testam. ipsi vt manifest. illis.

Testament.

A suscepto sanguine, omnem hanc legem, omnia sapientiae huius arcana piis ostendit. Aut item foedus nouarum amicitiarum, quas cum iustis ac piis contrahit quotidie, eorum animos sibi concilians, & obstringens. Docet eos vias suas, sua foedera, quibus amicitia confirmetur, augeatur. Docet quid eis studendum, vt eis sit perpetua cum eo gratia, & amicitia: nec docet solum, sed item concitat, inflammat.

Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse euellet de laqueo pedes meos.

De laqueo, Hebraice מישת מישתeth, de reti, quod est item apud Hieronymum. Quod sapientius cecinerat, repetit, affirmat. Docet Deus homines, modò vertant oculos ad eum, pectus splendore suae claritatis implet. Si cecideris, erigit: si te malus abstulit error, & in laqueos adegit, eripit, reuocat, subiicit oculis rectius iter. Potest referri ad res corporis, posteaquam res animi proposuerat, quod Hebraeis affertur, inimicos corporeos, hic eum nominare, qui laqueos, insidiasque illi intenderent, in voragine allicere niterentur, catenis vincitum abstrahere. Hoc ait, periculo eripiar, quod auxiliu Dei implorabo, quo quidem, vt confido, impetrato, ab impetu hostium, secunda deinceps mihi cuncta erunt.

De laqueo.

Respice in me, & miserere mei, quia vnicus, & pauper sum ego.

Vod Graeci dixerunt vnicum μονογενής, clarius Hieronymus ad Hebraicum, solus, vnicus. Iachid. Destitutus sum, ait, solus sum. Idem valet pauper, cui non sunt opes, quibus miseriam subleuare possit, duabus cladibus se circunuentum ostendens. Ab hominibus derelictus, vt malunt omnes felicitatis esse, quam miseriarum comites, incipientes odisse, quem fortuna persequitur. Tum conflictatus inopia, quod miserimum est. Nam, quibus saltem copia suppeditunt, his odium vitare, & amicos parare possunt. Rectè igitur destitutum, solum, vnicum se queritur, quoquod se vertat, nullum esse praesidium. Vnus igitur tu superes, tu flecte lenitatis tuae in hunc infelicem oculos. Nam benevolentiae indicium est, cum principes laetis oculis nos aspiciunt. Gaudemus, laetitia gestimus, amicos praedicamus id factum. Quid si nos oculis pater aspicit aequis? Et quidè aspicit, praesertim cum destituere omnes. Est enim miserorum asyllum, portus naues infractas excipiens.

vnicus. Pauper.

Respice.

Tribulationes cordis mei multiplicatae sunt, de necessitatibus meis erue me.

Recum ἀναγκών, necessitates. In Hebraico est מצוקות mezucotai, angustiae, pressura. Angustias quoque dixit Hieronymus. Tribulationes item sunt צרות zaroth, angustiae, pressurae, vexationes, vt vim verborum sentias, quibus perceptis, sensus fit clarior. Aperit vulnera, alto sub corde dolores, non mediocres sollicitudines, curis ingentibus aeger. Curarum fluctuat aestu. Nec pectore noctem, Accipit, ingeminant curae. Plena trepidationis omnia. Nanque inimicus atrox inflat, ambasque manus telis oneravit acutis. De necessitatibus meis, dices, de angustis meis erue me.

Necessitates. Tribulat.

Vide humilitatem meam, & laborem meum: & dimitte vniuersa delicta mea.

Pro humilitate ταπεινωσιν, est aliud simile ανη, afflictionem, depressionem meam. Hanc Sept. dixerunt humilitatem, nempe deiectionem, cum vexatus animus, factum, superciliumque demittit. Id facit calamitas, ventis aduersis, flante fortuna, nonque penè mergente. Laborem quoque declarans primum subiicit, quasi defatigationem, sudorem aduersis perferendis, trepidante corde. Chaldaeus pro labore, vocem Graecam posuit, τορεχι, quasi πειραχην perturbationem, pauorem, sollicitudinem. Quod ait, Dimitte omnia peccata, propter has clades, inquit, propterea quod laboro, vexor: ea sit delictorum meorum propitiatio, tantum doloris his aduersis me capiente, quantum voluptatis peccando cepissem. Labor, & dolor, vexatio, cruciatisque obliterat delictorum notas. Hinc ea, quae vocatur poenitentia, cum superbia, tumidum, contemptoremque animum reddidisset, & propterea iustitiam violare negligentem: tunc incommoda humanae vitae subeuntia, mitigant arrogantiam, ad aequitatem deducunt. Deus iustitiae praeses, placatur, mitescit, supplicia, quae parasset, auertit: praesertim si precibus suppliciter pacem eius imploraueris, quod prophetae perpetuo fecisse noscuntur.

Humilitas.

Paupertas. Spiritus.

Labor.

Dimitte omnia peccata.

Poenitentia.

Non finit peccata.

Respice inimicos meos, quoniam multiplicati sunt, & odio iniquo oderunt me.

Odiu iniquum.

PRIMUM in vniuersum, vexationes, calamitates impendentes memorauerat, tum nominatim, quod genus malorum instet, profatur: Acriter hostes vrgere, genus hostis atrocissimū, numero nos esse multis partibus inferiores. Copias eorum innumerabiles esse, animo paratas ad dimicandum, inflammatas odio. Odium iniquum vocat, quod Hebraeus dicit odium violentiae, odium iniustū, violentum, odium necis, & sanguinis cupidum, letale, mortiferum. Actum est de me, inquit si in potestatem eorū venero. Est animis illis truculentus, ferinus, sanguineus, aut odium iniquum, quod Hebraeis affertur, est, Oderunt me gratis, sine causa, immeritum, innocentem. Qui nihil offendissent. Hoc genus odij grauissimum est, ab inuidia, ab improbitate animi, veluti tartarearum furiarum. Nam odium, quod causas habuit, excusari fortasse possit: at cum se animus perpulit ad inuidiam, corruptus est, monstruosus, dæmoniacus.

Custodi animam meam, erue me: non erubescam, quoniam speravi in te.

Anima Non erub. qui sper. in te.

VIUS versus sententia, saepius occurrit hoc psalmo. Animā suam, vitam suam vocat. Huic praesidium quam tutissimum praeficit. Quae enim tam fida custodia? Quod de ignominia, & infamia loquitur, vt qui pietatem veram profitentur, huic omne tempus operam dantes, hac apud ceteras gentes gloriantes, & propter Deum, quem colunt, & cui maximē fidunt, se nobiles ostendentes, sed cum postulat vsus, nullo subsidio destituti adueniente, preces nemine exaudiente, nullis testimoniis numen eius, quem colunt, comprobantibus: id scilicet maxima ignominia & illusio fuisset, praesertim eo tempore, cum soli Hebraei verum Deum colerent, ceteris sua simulacra veneratibus. Apud hos maximum dedecus, pudorq; fuisset Hebraeis, si praelia aduersa fecissent, si nihil auxilij victis, & in fugam coniectis adueniret, & preces quasi in Zephyros abiissent: atque opinio potestatis, & numinis, quod ab Hebraeis adoraretur, longē inferior existeret. Id scilicet hostes irrisissent, & praeter acceptae cladis infamiā, delusis Hebraeis, in ipsum etiā Deum contumeliis insultassent. Ob hanc causam sancti prophetae, quod sibi Deum conciliarent, propitiumq; redderent, hanc infamiā, & quasi proditiōem saepissimē commemorabant. Nisi, inquit, nos ab iniuriis, & maleficio profanorū defenderis, nostra quidē clades erit, sed tuum dedecus, tua infamia, qui prodideris eos, qui in te sperarent. Te quoque praedicabunt nihil esse, duntaxat inanē opinionem de te apud Hebraeos esse: rumores inanes de tua potestate iactari.

Innocentes & recti adhaeserunt mihi, quia sustinui te. Libera Deus Israël, & ex omnibus tribulationibus eius.

Inno. & recti. Adhaese.

VOD Graecē est ἀγαθοὶ καὶ εὐνοεῖς Innocētes, & recti, siue simplices: in origine sunt ipsa nomina rerum ישרים יושרים thom ve iosher, perfectio, & rectitudo. Hiero. item propē similit. Simplicitas, & aequitas. Verbum quoque ἀλλοτρίο, adhaeserunt, est in fonte יצוני izuni, Custodient me. Quare efficitur alius sensus, quem videlicet reddidit Hierony. Simplicitas, & aequitas, aut perfectio, & rectitudo seruabunt me. Nobiscum, inquit, est aequitas, iustitia, veritas, cum hostibus iniquitas, mendacium, violentia. Iustior causa nostra est, hoc nos defendet, victores ostendet. Hac animos erigit, vt confidamus, speremusq; nobis affore supernam opem, quae nos protegat, hostes fugere compellat. Atque hoc praese fert psalmus, non vnam probitatem, aequitatemq; sufficere, sed item sperare in Deum, auxiliūque eius implorare nos oportere. Neque item satis esse in eum sperare, nisi probitas, aequitas, integritas adfit, ne putes Deum fauere iniquitati, oculos ad eos vertentem, quorum fortuna secunda, multorum sit causa malorum. Demum subiicit orationem, vt ab oratione inchoauerat, primò pro se, tum pro gente sua suppliciter locutus.

Lib. deus isr.

PSALMI XXV. EXPLANATIO.

PSALMVS est David, quod inscriptio demonstrat, Oratio est, ac supplicatio. Genus orationis est, quale multis psalmis occurrit, partim veniam delictorū petentibus, partim pietatē autoris, ac probitatem cōmemorantibus, qua cōmemoratiōe contentebant,

Adebant, vt Deus suos defenderet, amicorum suorum causam susciperet. Hanc eis gratiam referret, vt quoniam pro virili mandatis eius insisterent, praecipisq; eius obtemperando nullis laboribus pepercissent, eos ob hanc causam attenderet, ab iniuriis improborum, ne quam calamitatem sibi, ac populo inferrent, defenderet.

Iudica me Domine, quoniam ego in innocentiam meam ingressus sum, & in Domino sperans, non infirmabor.

RECVM melius verteretur, In innocentia mea ingressus sum, inambulauī, incessi, per aequa gradior, iustitiā pertinaciter retineo. Iudicare, ab Hebraeis suae dialecti proprietatem callentibus, explanatur bifariā. Iudica, nempe, fac iudicium, venias in ius cum inimicis meis, sententiam contra inimicos pronuntia. Est alius sensus: Iudica de me, num mandatis tuis obtemperauerim, num desciuerit a te cor meum, nunquid contra fas gesserim. Namque ego, inquit, magnopere tua religione, tuis iustissimis legibus delector, placet integritas, innocentia, in his mea vita decurrit. Quam Sept. dixerunt ἀνομιαν, innocentia, Hebraicum וְתוּמִי, sonat etiam perfectionē meam. Tametsi innocentia est integritas, haec autē perfectio. Duabusq; causis prouocat ad se diuinā benevolentia, quod innocenter viuit, quod sperat in ipsum. Quibus rebus fit, vt subterfugere non possit, quin eum suscipiat, amplexetur. Non enim deserit pios, minus item proditor est eorum, qui sperant in eum. Ecce duo sunt, quibus cogitur Deus hominē diligere, vitae integritas, fiducia non huius integritatis, sed Dei, ne benefactis tuis fidas, sed vbi benefeceris, teq; gratū Deo ob hanc causam reddideris, tunc speres in eum. Quo fit, vt neq; sola probitas sufficiat, neq; spes sine probitate valeat. Quid enim sperēt a Deo scelerati? Quod ergo ait, Non infirmabor. Hebraicū tametsi nonlongē dissimile וְאֵינִי עָלֵי עָלֵי, vacillabo, cada, labar: hac fiducia sustentor, comite Deo, & virtute. Nam Deus adit vbi virtus est: omnia prospera, felicia. Psalmi igitur volunt Deū, & virtutē. Nec deus veniet, nisi virtute alliciere: nec virtus sibi sufficiat, nisi Deo praesente. Virtus dat animos, vt audeas implorare, vt speres celeriter affuturum.

B

Proba me Domine, & tenta me: vire renes meos & cor meum.

VOD dicitur Graecē πρόβωτον, vire, Hebraicum צרופה zarupha, sonat quidem vire sed proprium est de metallis excolatis feruefactis, expurgandis in fornace. Inde fit, vt id verbum sonet probare, purgare, excolare, examinare, quod Graecē dicitur βεβαιότης. Posuit quidem etiam Hieronymus vire, sed in eo significato, tria verba eiusdem sententiae, proba, tenta, vire. Renes in Hebraica dialecto, quod saepius animaduertsum, & subiectum ante oculos est, sunt pro pectore, corde. Quēadmodū Latinus diceret in corde, in pectore federe sapientia, Hebraeus suo ritu loquēs diceret, in renibus. Non tamen est in pectore, vel corde sapientia, sed mens cogitationū, notionumq; mater, habitat in capite. Sunt ergo figurae, seu tropi, cuique linguae particulares. Durum Romanis auribus, audire renibus inesse cogitationes: at Hebraeis non minus durum, sedere in pectore Mineruam. Cum igitur (ait Hebraeus) vire renes: est proba, scrutare pectoris intima, euolue latebras, perspice, perpende cogitationes, arcana, meditata mea. Nihil offendes, quod maiestatem tuam offendat. Perspicias animi mei aequitatem, rectamq; voluntatem. Est alio in psalmo, Proba me Deus, & scito cor meum. His quoque fit perspicuū, tentare (nam in Hebraico quoque est id ipsum verbum) in sacris litteris esse probare, scrutari, examinare, disquirere. Cum Deus tentat, requirit, quo in statu sit noster amor, quem gradum attingit nostra pietas. Quid ponderis subdit, egerintne radices, an leui aura lapsura. In hanc arenam fortis athleta Vates descendit, prouocans oculos aeternos ad se perspicendum, penitusq; examinandum.

Quoniam misericordia tua ante oculos meos est: & complacui in veritate tua.

COMPLACVI, Graecē, ἐμπέσει, Placuit mihi veritas tua: ea sum delectatus. Hebraicum, vt clarius noscas, חילתי ה' hith halachthi, inambulauī, incessi per vestigia tuae veritatis: hoc iter mihi est. Hieronymus item, Et ambulabo in veritate tua. Misericordia tua, inquit, oculis meis cum sit perspicua, cum habeā eam praec oculis, incitat me, atque impellit, vt vestigiis tuae veritatis insistant. Noui quā beneficus sis, & liberalis quā genus humanum diligas, nullo tempore prodesse desistas. Separatim quid mihi

contuleris, quibus sum abs te beneficii affectus, habens exploratū, feror alacriter in tuos D
amplexus, est veritas tua mihi gratissima. Est alius quoque sensus: Quoniā misericordia tua
præ oculis meis est, dirigens incedentē, & vestigia firmans, hoc fit, vt veritatis tuæ semitam
ingressus, iter cæleste carpā. Non mea me sapientia instruxit, persuasit, vt erroribus mundi
huius euitatis, sequerer meliora, sed beneficiū tuum, tua misericordia. Hæc mihi dexteram
porrexit eunti, tenebras, & caliginem ex animo discussit. Hęc reddidit me sapientē, vt plus
saperem, quā cætera plebs. Datum est id à Deo, diuino beneficiō factus sum sapiens. Fuit
immortalis Dei munus hæc sapientia, vt tuæ veritatis amore flagrarem. Veritas eius (vt no-
bis antea dictum est) est lex veridica, plena veritatis, plena prudentiæ: optima, saluberrima
hominū generi consilia. Veritas eius prisco illo tempore, fuit lex Moisaica, lex lata à princi-
pio, primis hominibus, lata deinceps Noë, tū Abrahæ. Sed omnīū clarissima fuit nouissimo
tempore, veritas Euangelij, quam præsens ipse fudit ore sacro suo. Nulla fuit vnquam nec
tam salutaris philosophia. Nihil dictum est, & prædicatum apud homines veracius.

Veritas dei

Non sedi cum concilio vanitatis: & cum iniqua geren-
tibus non introibo.

Concilium
vanitatis.
Iniqua ge-
rentes Ioa. 3.

Concilium vanitatis, Hebraicè נשׁוּמַתֵּי מֵתֵי שׁוֹמֵרֵי מֵתֵי שׁוֹמֵרֵי, methe shaue, Viri vanitatis, mortales, menda-
ces. Sæpe declaratum vanitatem Latinis quoque mendacium esse. Et pro παρρησιάζων, quos
Latinus dixit iniqua agentes, sunt in fonte נשׁוּמַתֵּי nealamim, occulti, absconditi. Hos He-
bræi declarant esse, qui tenebris gaudeant, lucifugos, ne scelerata eorum facta dignoscantur.
Latebris occultantes turpitudinem, quod agunt. Omnino designantur hac voce fla-
gitiosi, cædes, fraudesq; ab oculis absconditas exercentes, in insidiis semper delitescentes.
Opponit q; singula singulis doctissimus Vates. Superius ambulavi in veritate: nunc in con-
trarium duplex falsitatis genus odio sibi esse fatetur dictorum ac factorum. Dictis menda-
ces sunt, qui secus quā sit res, loquuntur: factis mendaces, quos Hebraicus sermo vocat
absconditos, latentes, aliud quā quod præ se ferunt, operantes. Quoniam igitur in semi-
tis veritatis sese incedere, non insolenter, sed quale sit ab his, quibus dat animos, rectè fa-
ctorum conscientia, gloriatus fuerat, nunc orationē implet, additis contrariis. Ne consue-
tudo improborū contaminaret, veritas placuit, mendaciū displicuit, abstinui commercio
fallacissimorum, quibus neque os veridicum, neque vita non latebrosa, ambigua facta per-
sequens. Non sedi, Hebraicè verbum sedendi, est item habitandi. Non habitavi, sedesque
fixi. Non introibo: rectius Hebraicè נשׁוּמַתֵּי abo, non ibo, ambulabo.

Non sedi.
Non introi-
bo.

Odiui ecclesiam malignantium: & cum impiis non sedebo.

Ecclesia.
Malignan-
tes.

ECCLIAM (vt cernis) non semper in bono est apud priscos. Ecclesiam vocat con-
cionem, multitudinem, confessum. Hebraicè קהל cahal, fortasse Græcis suscepta ex
Hebraica dialecto ea voce cahal, קהל. Malignantes ex Græco πονηροὺς, malefici,
quibus mala mens est, maleficio gaudetes, nocetes. Quod si vnus cōtaminare potest, cuius
sermonibus assentiri, moribus affirmari necesse sit, quātō vehemētius multorū improbo-
rum consuetudo corrumpet: Quæ de causa confessum, concilium, aditum, sermonemq;
sceleratorum, se defugere, prædicat. Omne genus improbitatis oratione complectens, va-
nos, insidiosos, maleficos, demum velut omnis improbitatis colophonem impios, primos
hominibus, postremos inimicos ipsi Deo. In contrarium proponit, quibus oblectetur, quo
ritu vitam suam instituerit.

Impij.

Lauabo inter innocentes manus meas, & circumdabo
altare tuum Domine.

Lauare

ECLVSIS profanis, repudiata cōsuetudine maleficorū, non otiabatur tamen, sem-
no, vinoq; sepultus, libidinibus, & inertiae se dedens, sed vt necesse est, cum impia fa-
cta perosi, referimus oculos ad meliora, amplexus est pietatē: simul ostendens antea
quā religionis opera contingas, oportere te purum esse, castasque afferre manus.

Procul este profani.

Et lyricus,

Εὐχὴ ὅτις ἀλιτρός,

Claudatur porta profanis.

Mundamini qui fertis vasa Domini. Et, Si offers munus tuum ad altare, & recordatus ibi
fueris, quod frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum, & vade prius
reconciliari fratri tuo. Iustissimis igitur de causis sapientissimus Vates de sua religione
prædica-

Aprædicaturus, vt templum Dei frequenter, vt diuinas laudes assiduus decantet, veluti præ-
parationem, expiationemque ad rem diuinam, singularem vitæ suæ integritatem præsti-
tuit, necessariamque monstrauit. Quod igitur ait, Lauabo *ἐν ἀθώοις*, inter innocentes: est
clarius, & rectius in Hebraico, Lauabo *בְּיָמַי בְּנֵי אֱלֹהִים* benicaion, in innocentia, quod etiam transtu-
lit diuus Hieronymus, Lauabo in innocentia manus meas. Manus, rem diuinam celebra-
turus, templumque tuum aditurus, non sanguinolentas, non cæde, rapinisq; pollutas abluo,
sed castas, innocentes affero. Non quemadmodum impij, quibus cum sit incestus animus
ad necem, aliisque scelera paratus, audent tamen offerre sacrificia, sordes suas minimè di-
gnoscentes, minus item considerantes illud sapientis: Victimæ impiorum abominabiles
Domino. Hanc sententiam liquidius explicans Chaldaeus, Lauabo in innocentia, com-
mutauit *בְּיָמַי בְּנֵי אֱלֹהִים* acdis bezacuti, sanctificabo. quo perspicuum fit, sanctificare in sacris
litteris esse, mundare, purgare, abluere. Quod voce Græca significatur *ἁγίος*, sanctus, sine
terra, sine sordibus. Circundare altare, non obscurum est, esse sacrificare, victimas offer-
re, mistique altaria circum.

Inter inno-
centes.

Sanctifica-
re.
ἁγίος.
Circūd. al-
tare.

Vt audiam vocem laudis, & enarrem vniuersa mirabilia tua.

Res diuina constat victimis, hymnis, carminibusque sacris diuinæ potestatis, ac bo-
nitate prædicatione. Est autem clarius ex fonte quid Vates sentiat. Pro, *ἄκουσον*, vt
audiam vocem, sua lingua dixit *אֶשְׁמַע* lashemia, vt audire faciam. Instituiam, inquit,
cantantes facta tua diuina, medius ipse confidens voces efferam, præsentem toto cœtu ipse
canam, laudesque tuas ore grandiloquo personabo. Audient omnes efferentem me faci-
nora tua magna, tot in me beneficia collata, quem multis cladibus eripui, hostes inaudi-
to pauore perterritos in fugam coniecisti. Hæc sunt illa mirabilia, illa prodigia. Sunt item
prodigia, siue miracula, quicquid cælestis ambitus complectitur, quodcunque vides, quo-
cunque moueris. In celo sidereus ordo, motus, pulchritudo, fulgores in exhausti. Terra
sedes animantium, temporibus certis pabula sufficiens, alumna viuentium. Hæc, & id ge-
nus miracula diuino carmine Vates prosequatur, audiente populo. Sed & illa miris lau-
dibus tollebat.

Vt audia.

Mirabilia
sua.

*Nanque canebat vti, magnum per inane coacta
Semina, terrarumque, animæque, marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis: vt his exordia primis
Omnia, & ipse tener mundi concreuerit orbis.
Tum durare solum, & discludere Nerea ponto
Coepit, & rerum paulatim sumere formas.
Iamque nouum terra stupant lucecere Solem:
Alius atque cadant summotis nubibus imbres.
Incipiant solus cum primum surgere: cumque
Rara per ignotos errant animalia montes.*

C Domine, dilexi decorem domus tuæ, & locum habita-
tionis gloriæ tuæ.

Sonatum est *ἐν ὁρῶντων*, decorem domus, at Hebraicæ linguæ vocabulum *מַדְבַּר* maon, *Decor*.
sonat potius quod reddidit Hieronymus, habitaculum: Domine dilexi habitaculum
domus tuæ. Id constat ex alijs locis. Opponitque contraria superioribus. Odiui ec-
clesiam malignantium, nunc in cōtrarium, Dilexi domum tuam, quod coit multitudo pio-
rum te colentium, vbi sacerdotes, ac leuitæ. His ego mistus, carmina sancta cano, nec te-
nuem musam meditamur, sed agimur spiritu, altissima tonamus, rerum magnarum tuarum
consideratio concitat, implet animos. Diligere sese domum sanctam, illic frequentem ef-
se, indicat diuinos honores, quibus mortales Deum prosequuntur, celebrantem. Hoc ge-
nere vitæ gaudentem, has suas delicias existimantem. Quod primum designet habitacu-
lum, manifestum est ex sequenti, Et locum habitationis. Habitationem, tamen nō differt,
dixit Latinus, quod Græcè est *οἰκωµατος*, tabernaculi, vel tentorij, scenæ. Id vertit etiam
Hieronymus, quoniam in Hebraico est, Et locum tabernaculi gloriæ tuæ. Gloriam Dei ha-
bitare in tabernaculo, quod fecit Moses, sciebant, & prædicabant. Gloria quid sit, ex Græ-
co maximè perspicitur, appellatur *δῆξα*, à verbo videndi, apparendi. Est gloria, quod maxi-
mè apparet, quod perspicuum, quod illustre. Splèdorem, quem Moisaicus vultus colloquio

Diligere.

Et loci ha-
bita.

Gloria.

AVGVST. EVGVB. ENARRAT.

Dei contraxit, gloriam dixere interpretes, dicentes, εὐδοκία τὸ προσώπιον μαυρώσας, Glorificata est facies Moysi, scilicet splendore illustrata, irradiata. Hanc ob causam tralata re corporea ad incorpoream, quod in sermone sit sapissimè, gloria est rerum magnarum nobilitas. Splendor, lumen ingens, apparentia, claritas. Quocirca solo in Deo est gloria vera, vera potentia claritas, largissimum maiestatis lumen. Hæc gloria prius illo tempore, tum fuit rebus magnis gestis, vt cum Pharaonis exercitum fluctibus oppressit, manna cælitus demisit, atque alia memoranda prodigia, quibus claruit, gloriosaque fuit maiestas eius: tum fuit nonnunquam corporeis oculis perspicua, qualem in monte Christus ostendit. Erat autem splendor ineffabilis, humanis oculis insolens claritas, Lumen largissimum, radiantissimum, mirabilis item splendorum varietas. Cæruleus, igneus, croceus, qualis iris in cælo, qualis sapphirus, aut crystallus, & smaragdus, gemmarumque nitores. Nam his coloribus gloriam Dei describit Ezechiel sibi visam, sapius horribilem crystallum, sapphirumque memorans. His splendoribus, atque hac luminum varietate apparuit legem laturus in monte, spectante populo, atque ob eam causam exterrito, nec conspectum sustinere valente. Hæc, vt monstraui, sapius visa est prophetis, apprimè Ezechiel, qui gloriam Dei, diuersas templi partes aduentem, aliâque loca obambulantem suspiciebat. Hæc in templo conspicua videbatur interdum populo, nonnunquam solis sacerdotibus. Idcirco locus gloriæ diuinæ templum dicebatur, siue ad maiestatem eius, siue splendorem illum immensum, largissimum, oculos perstringentem, referas.

5. Reg. 8. b

Ne perdas cum impiis vitam meam: & cum viris sanguinum, vitam meam.

Perdere.

NE perdas, exemplar Hebraicum תפוח תעופה, auferas, aggregates ad impios. Ne me cum impiis recenseas. Quod si consuetudinem, sermonem, aditumque impiorum, si in numero sceleratorum haberi, quibuscunque possem rebus, defugi, minus item animam meam coctui eorum adnumeres: ne cogreges me cum illis in loco damnatorum. Aut si referas ad hanc vitam, ne sit eadem super bonis, atque malis sententia, si perdere sceleratos, homicidâque decreuisti, si sanguinarias bestias execratus, funditus abolendas existimasti: me certe fors alia longè diuersa secutum ab hac gente fecernat. Omnes preces eodirexerat, vt Deus probitatem, integritatem, innocentiâque eius disquiret: religionem, pietatem respiceret. Iure nunc tam pretiosarum rerum (quid enim præstantius vsquam?) præmium exigit, vt peculiari diligatur amore à patre superno, respiciat oculis æquis, non quemadmodum sceleratis illis iratus. Hinc fit perspicuum idem esse animam, atq; vitam: idem peccatores, atque viros sanguinum: cædibus, & sanguine gaudentes, non secus, atque Dominus eorum diabolus, qui fuit à principio homicida.

In quorum manibus iniquitates sunt, dextera eorum repleta est muneribus.

Munera.

MUNERA vocat auaritiam, corruptelas ex auro, pecuniam corrumpentem, munera, quibus acceptis, animis que corruptis interficiunt, nullum improbitatis genus prætermittunt auaritia instigante. Prius appellat eos rapaces, homicidas, cadentes, violentos. Id enim est, In quorû manibus ἀνομιαι, iniquitates, pro quo in Hebraico נפש חמה, scelus, quod reddidit Hieronymus, In manibus eorum scelus, rapacitas, effusio sanguinis, plagæ, violentia. Id fit ab eis ob munera, quod pessimum est, auaritia oculis eorum tenebras offundente, veluti mancipia, & captiuos agente: Seruum pecus eius. Ab his vt ipse totis viribus discrepauerat, nihil sibi commune cum illis esse sinens, seque ab eorum contagio penitus auertens, sic orat vt cum rapiantur ad supplicium, siue in hac vita, siue in posterum, eum longè ab eorum fato segregatum ad feliciora ducat.

Iniquitates.

Ego autem in innocentia mea ingressus sum: redime me, & miserere.

Pes meus stetit in directo: in ecclesiis benedicam te Domine.

Innoc.

INNOCENTIAM Hieronymus dixit simplicitatem. Vtrumq; Hebraica voce designatur תמים. Eodem sine claudit carmen, quo inchoauerat, ingressus sum innocenter. Egi vitam innocentem, inculpatam. Est quidem perfuturû Hebraicè תמים אלק, ambulabo, vt affirmet se facturum in posterum, quod semper hæctenus fecisset, nulla beneficiendi

Afaciendi lassitudine, quod plerique solent, defatigatus. Nam qui perseverauerit vsque in finem, hic saluus erit. Quocirca petit præmium, clemenciam, misericordiam, vt eum redimat, vel ab imminentibus malis, vel his, quæ possint accidere, quorum est plena terra, paratis ad omne tempus calamitatibus, in quas homines incidant, nisi Deus ictus à ceruice repellat, quem colentes homines, & virtutis honorem adamantes, quod illi gratissimû est, faciunt vt opponat se, maximas à nobis clades depulsurus. Declarat illustrius quid sentiat: Pes meus stetit in directo. Dicendum Latino fuisse ad Græcum ἐν εὐθείᾳ, in reâitudine, æquitate. In directo. Pes meus stetit in reâto: non sum ingressus iter deuium, seclusumque à locis cælestibus, non per obliqua, præcipitosa perrexi, quæ me tandem in barathrum præcipitem agerent. Reâta tendebat iter nostrum ad diuina. Secutus sum æquitatem, iustitiam, his semitis vitam duxi: his curriculis ætas nostra decurrit. Propterea subiicit, In ecclesiis benedicam. Ecclesiâs (vt perspicuum est) vocat frequentias, coetus, & quæ Græcè vulgo dicuntur πανηγυρίς, Panegyris. tota plebe coeunte ad rem diuinam, solennitates templi, dies festi. Tunc audiente multitudine laudes diuinas concinebant, eorum animos in admirationem diuinæ maiestatis excitatos, ad pietatem magis incendebant.

PSALMI XXVI. EXPLANATIO.

PVD Septuag. præfertur hæc inscriptio, Psalmus David, prius quam liniretur. Linire Latinus dixit, quod Græcè περιδιναί, vngi. Sed hæc inscriptio redundat, quod Nicolaus quoque testatur. Neque ab Hieronymo in Psalterio ad Hebraicam veritatem proponitur. Minus item extat apud Chaldaicum: solitum tamen Hebraicis addere siquid abstrusioris sapientiæ sua tempestate circumferretur inter eruditos. Tantum proponitur esse Psalmus David. Est vt consueuerunt plerique Psalmi, oratio, supplicatio ad diuinas aures, plena spei, qualem decet esse supplicatium, qui sperent, quem precantur, sibi propitium, modo non precibus solum, sed reâte factis iustitia, probitatè que nitantur. Nam Deus peccatores non exaudit, quos iniqua mens à iustitia, & virtute nunquam penitentes auertit. Propterea diuinus Poëta non tantum spem, fiduciâque suam omnibus penè carminibus, sed item huius cõfidentia causam celebrat, eamque duplicem: tum miserationem, clementiamque diuinam libenter peccata condonantem, tum reâte factorum conscientiam: triâque hæc, omnes penè Psalmos animaduertes proponere: Misericordiam, clementiamque diuinam, placabilem, exorabilemque in supplices, si penitentiam inuenerit: tum ipsius supplicantis probitatem, vt hoc reddant aures diuinas attentiores. Ad postremum, magnam spem, quod non in aures duras, & inexorabiles, sed faciles, & placidas, preces immittit.

Quos peccatores, Deus non audiat.

Domine illuminatio mea, & salus mea, quem timebo. Domine protector vitæ meæ, à quo trepidabo.

NON est contemnendum, quod Hebræorum nonnulli afferunt, illuminationem, siue lucem, vt Vates locutus est suis verbis, referri ad res animi, ad inuisibiles animi motus, quos Deus illuminet, suggerens meliora consilia, irradians animo, ne velut cæcus vitam gubernet, nauiculam in scopulos impellat. Salutem autem referri ad corpus pulsâ à ceruice calamitatibus impendentibus, reiectis procul casibus aduersis, fluctibus iam iam in caput lapsuris, præcipitans, præcipitans mole sua ruant. Protector autem vitæ meæ, aut quod est in Hebraico נשואי מאוס, fortitudo, quasi præsidium, referri ad vtrumque, animum cum corpore, quod vita dicitur, tum larga data luce consiliis, gubernaculisque animi, ipsiq; menti deliberanti: tum corpus quacunque tendere pergat, eripiens, si qua vel ab hominibus, vel rebus inanimatis impetum factura videantur. In primis ea malarepellens, quæ Vates illustrissimus carmine complectitur:

illuminatio.

salus.

Protector.

Tu potes vnanimis armare in prælia fratres,
Atque odium versare domos: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes, secundum concute pectus.

SATAN.

Sunt ei certè nomina mille, totidem detrimenta designantia. Diabolus, calumniator, Satan, aduersarius, serpens pestilens, exitiale virus inspirans. Hæc propellit, prohibet ab his fortitudo, propugnaculum, præsidium. Sic spes est carminis in initium.

Dum appropiant super me nocentes, vt edant carnes meas: qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt.

D

PROPIANT, Latinus sermo exigit, vt interpres vertat, appropinquant. Fuge nocentes. **PROPIANT**, Latine propinquant. Nocentes, rectè quod Hebraicè מַרְעִים mereim, malefici, nocere parati. Qui tribulant me, vnica vox Hebraicè צָרַי zarai, hostes prementes, terentes, in angustias impellentes. Infirmati sunt, quod in Græco est ἰσχυροῦς *ischoros*, debilitati sunt, dialectos Hebraica חַשְׁלֵי cashelu, vt Hieronymus edidit, infregerunt, offenderunt, corruerunt. Non longè inter se distantia. Edisserit, vt cernis, latiùsque explicat spem præsidiumque cælestè, quodcunque maleficij genus animo percurras, siue quæ res inanimata, siue quæ, bestia hominibus inferunt, nullum atrocius reperias, quàm quod affertur ab hominibus. Collectifque exemplis, vt ille inquit, eluisionis, pestilentia, vastitatis, beluarum etiã repentina multitudinis, quarum impetu quædam hominum genera constat esse consumpta, longè plures deletos homines inuenies hominum impetu, id est bellis, aut seditionibus, quàm omni reliqua calamitate. Cùm sit igitur hoc genus mali longè copiosius, & multiplex, longèque nocentius, hoc à sancto Vate frequentius commemoratur, ab hoc suppliciter petit defendi. Insidias, fraudesque hominum nunquam non proponens, quorum tanta interdum est sauities, vt meritò comparer eorum auiditatem nocendi, voracitati bestiarum, carne, & sanguine vescentium.

Nocentes. Qui tribulant me.

Homo, homini lupus.

Si consurgant aduersum me castra, non timebit cor meum.

E

Si exurgat aduersum me prælium, in hoc ego sperabo.

ORTASSE primum genus inimicorum sunt particulares homines, vt qui clam insidiantur, per cuniculos ad necem, maleficiùmque hominum paulatim adrepentes, aut verbis tacitas labe inurentes, quibus aut opinionem probitatis, aut honores, & dignitates, gratiamque apud homines eripiant, vt summis quos tenent gradibus deiciant, ipsi in eorum locum sufficiantur. Secundum genus inimicorum, quibus cum omni tempore bella gerebant dissentientes moribus, ritibus, religione. Si plures, ait, conspirent, bellum mihi indicentes, innumerabilibus copiis in me ruentes. Quod ait, In hoc sperabo: hoc Hebraicè est neutrum, aut fæmineum genus, refertur ab Hebræis ad superius, nempe salus mea, fortitudo mea: in hanc salutem, in hanc fortitudinem sperabo. Castra dixit, directas, dispositasque acies, ad dimicandum.

Castra.

Prælium.

In hoc.

Vnam petij à Domino, hanc requiram, vt inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ, vt videam voluptatem Domini, & visitem templum eius.

VNA quoque fæmineum genus, vice neutri: Vnum petij, hoc requiram, quod Hierony. quoque vidit, & scripsit. Haud absurdè forsitan Hebræi declarât hunc locum. Vera quidem fateor dicere Dauid, si prælium committere, si manus cum hostibus conferere constituam, affore mihi tutissimum præsidium. Si pro republica, bellis susceptis, memet hostibus obiecerò, ne nostras tum vrbes diripiant, tum agròs populentur, à latere meo non discessuram custodiam. At mihi longè gratius fuerit, atque hoc postulo, omnibusque precibus à Deo contendo, vt bellis sedatis, & requie ab armis concessa, quod reliquum est ætatis, in templo cum sanctis sacerdotibus, omnibusque piis res diuinas offerendo traducam. Vt visitem sacra limina, vt videam voluptatem Domini. Id enim dicendum est Græcè ἡδονή *hedone*, voluptatem, dulcedinem, suauitatem, non voluntatem. Est autem pro hoc in Hebraico נוֹאֵם *noam*, id videlicet quod reddidimus, dulcedo, voluptas, iucunditas, amœnitas. Hierony. non minus rectè, quoniam is quoque significatus voci subest, reddidit pulchritudinem. Hæc pulchritudo, siue iucunditas, est ipsum pulcherrimum, iucundissimum templum, locus piis gratissimus, quem gloria Dei, de qua superius à nobis dictum est, speciosissimum, radiantissimum reddebat. Omnis in hoc templo iucunditas, siue speciem, ornatumque templi, siue dulcissimam vocum diuinas laudes canentium, musicorumque instrumentorum harmoniam respicias. Huc accedebat, quemadmodum dixi, quod sæpe spectacula cælestia contemplabantur: offerente sese humanis oculis conspicuam, gloria cælesti, quo nihil in terris videri posset delectabilius. Exponit item iidem Magistri locum, quod mihi quoque probatur de voluptate, temploque cælesti, desiderio vitæ beatæ teneri

Vna petij.

Voluptas Domini.

Dauid,

ADauid, id à Deo votis intētissimis postulare, eum in cœtu sanctorum Angelorum recipiat, vbi voluptas vera, de qua cecinit: Satiabor, cùm apparuerit gloria tua.

Quoniam abscondit me in tabernaculo suo, in die malorum protexit me in abscondito tabernaculi sui: in petra exaltauit me.

EX cōsuetudine psalmodum, vbi precibus institissent, auxilium cælestè petentes, multa super eo carmina profudissent, reliqua pars orationis excipit, qua gratiarum accessit, quas postulasset, commemoratio continetur. Igitur velut quæ implorasset, (optauerat autem præsidio cælesti in præliis, omnibusque aduersis casibus defendi,) prædicat hanc protectionem, defensionemque. Abscondionem in tabernaculo metaphoricè, ipsum cælestè subsidium, diuinam custodiam appellat, figuratè, tropicè, non propriè. Tabernaculum est, quod Græcè σκηνή *skene*, scena, tentorium. Tentorium Dei, quo protegitur, vocat figuratè ipsam protectionem, defensionem, qua Deus illum abscondat, cladibus impendentibus calamitatis tempore, cùm vis inimica propinquat. Non sentit tabernaculum templi. Propterea commutauit Hierony. Hebraicum, Abscondit me in umbra sua, quamquam est Hebraicè בַּחַיְתָּוֹ *bachitauo*, succo, tabernaculum, tentorium eius. In die malorum, Hebraicè in die mala: die calamitatis, vt exposui. Iterat simile: Protexit me in abscondito tabernaculi sui. Hic quoque tabernaculum, siue tentorium, quod astus, atque hymbrium vitandorum causa parabatur, senties nō illud templi tabernaculum, sed figuratè ipsam protectionem, quemadmodum figuratè tribuunt alas ipsi Deo, Scapulis suis obumbrabit tibi, nempe alis. Quod dixit Latinus, in abscondito, & si non longè distat Hebraicum בְּסֵתֶר *beseter*, in secreto, verè in abscondito, nulla calamitate eum inuenire valente. Subiicit aliud simile, In petra exaltauit me. In origine est, In petra sua exaltabit me. Petram appellat arcem, munitiorem, præsidium, castra excelso loco posita. Locum munitissimum, arcem inexpugnabilem, Turrem inaccessibleam. In hanc, inquit, me exaltabit, attollet, eleuabit. Conscendere me faciet ad locum editissimum, inexpugnabilem, quò nulla vis inimica possit aspirare. Has ego sedes editissimas obtinebo. Figuræ sunt omnes, pulcherrimis translationibus: defensio, protectio, auxiliùmque cælestè designatur.

Abscondit me. Tabernaculum.

In die malorum.

In abscondito. Petra.

Et nunc exaltauit caput meum super inimicos meos. Circuiui, & immolauit in tabernaculo eius hostiam viciferationis: cantabo, & psalmum dicam Domino.

NE quisquam existimet, quod in beneficiis dandis odiosum est, cum quod postulasti, reicere in longum, gratiamque procrastinari: Ecce, ait, protinus assequar quod poposcissem. Namque caput meum exaltabit (vt est in lectione Hebraica) super inimicos. Exaltabit caput, attollet ad sidera, fama super æthera notum reddet, caput meum sublime tollet, faciet me hostibus superiorem, qui me circumsteterunt, & circumuentum cedere putabant. Caput eleuare, exaltare, Hebraicus tropus. Caput est totus homo, hic sensus, hic vita: Eo tropo Græci, Latini que delectantur.

Caput.

Dij capiti ipsius generique referunt.

--Capiti carne talia dormens:

Dardanio rebusque tuis.

--Estor utrumque caput.

Ob has, ait, victorias, ob superatos hostes, circuiui, & immolauit in tabernaculo eius. Ad templum gratias acturus, hostiasque immolaturus accessi. Circum altaria versor, vbi tentorium est, quo regitur arca. Hic non hostias modò macians, sed carmen item victoriale cōcincens. Hostiam vociferationis, Hieronymus vt clarius efficeret, dixit hostiam iubili, licet Græcè quoque bene sonet hostiam, $\text{ἁγιῶνος καὶ ἀλαλαγῆς}$ *hagiōnos kai alalagēs*, laudis, & vociferationis. Atque est sensus, aut, vnà cadens hostias, vnà carmina cantans. Aut, non alias sentit hostias, quàm sacrificium laudis, sacrificium vociferationis, iubilationis, lætitiæ, celebritatis. Quamquam Hebræi hostias interpretantur, super quibus carmen canitur, simul sacerdotibus hostias maciantibus, simul vociferantibus. At his in litteris non solas hostias cæsarum pecudum celebrari inuenias, sed item sacerdotium laudis, vt antiquissimo tempore, & sæculis Orphicis etiam gentes offerebant vice sacrificij odores, suffutisque herbarum, panem, & vinum. Noster respicit carmina triumphalia, voces alacres, inimicis oppressis, quale Moy-

Host. vocifer.

Num. 10. 1.

ses cecinit, Pharaone cum copiis demerso. Quocirca subdidit, Cantabo, psallam, vt est D
Græcè, ὄσω καὶ ψαλλῶ.

Exaudi Domine vocem meam qua clamaui ad te, miserere mei,
& exaudi me.

Tibi dixit cor meum, exquisiuit te facies mea: faciem tuam
Domine requiram.

RATIONEM addit, post commemoratam spem. Nam quod haecenus prodidit, spes est, ac fiducia. Omnis hucusque in decantanda spe, cantus insumptus est. Nunc ad aliud genus pergit, ne sola spe niti videatur: cum spe miscere preces oportet. Agit ergo precibus. Clamor quem memorat, quod saepius declarauit, est clamor tacitus, intensissima pectoris cōtentio, cum soli sumus, nobiscū loquentes, animūque in varias partes, quod Homerus diuinè vocat μερμελεζων, diuidentes. Is clamor tam percipitur à Deo, pellitque aures eius, quàm vox exterius profusa, pellit aures mortalium. Auditus eius, non qualis noster. In auribus illis, non aër inest, quem percussus, formatūque nostris vocibus exterior aër repercutiat, formamq; imprimat. Aliæ sunt aures Deo, non corporeæ, nō artificio corpore compactæ. Genus aliud aurium, ita genus aliud clamoris, quem Vates edidit, cuius sunt aures diuinæ duntaxat, capaces. Estq; oratio vehemens, aures illas vehementer impellens, ingeminatque, Audi, miserere, exaudi. Videas tonare, fulminare: atque artificiosè subiicit: Tibi dixit cor meum. Decreuit cor meum consiliorum, intelligentiarūque principium, omnis corporei motus origo, decreuit, inquam, & constituit, vt facies mea, nempe præsentia, conspectus, veniret in conspectu tuo. Ante oculos tuos me cor meum impellit, mouet, agit. Animus incitat me, vt faciem tuam requiram, vt ore ad os, quod aiūt, & vltro, citroque tecum loquar. Facies mea, faciem tuam requirat. Vultus meus oppositus tuo velut domini, ac serui consistat. Seruum loquentem dominus auscultet. Hoc mihi cor suadet, hoc pectus audet, vt ea quæ posco, quorūque vsus me vehementer sollicitat, adhibet calcaria, tibi clarius innotescant: cōstituo vultus tuos requirere, memet ipse, meūque obiciam caput. Nescit necessitas erubescere.

Ne auertas faciem tuam à me: ne declines in ira à seruo tuo.

Adiutor meus esto, ne derelinquas me: neque despicias
me Deus salutaris meus.

VM venero in conspectu tuo (quod se facturum prædicauerat) quæso ne succenseas, & iratus oculos auertas, ne recordatus meorum delictorum, aut contempnas, indignūque tuis oculis, & quasi fordidum iudices, aut cum indignatione videre refugas, meque meis cladibus vexari finas. Potius qualis fuisti semper erga me (fuisti autē protector, defensor,) esse perseueres. Nulla nanque mentis mutatio tibi clementiam, morūque dulcedinem extorquere potest. Minimè qualis noster animus, propter imbecillitatem ad omne tempus mutabilis, quæuis aura surgat agitandus, non minus atque mare, nunc placidus & serenus, nūc turbulentus, idq; iniustis de causis. At cum tibi sit animus propter fortitudinem immobilis, ingenium autem mitissimum, nec te beneficiorū pœniteat, nulla benefaciendi lassitudine defatigeris, certè nec debes, nec potes eum deserere, quem antehac semper protexisti. Dicitur ergo Hebraicè, Adiutor meus fuisti, non per imperatium, vt est, esto. Sermonis vberrata est, ne derelinquas, ne despicias, adiutor, seruator. Oratio quoque vehementior omnibus spiritibus summa vi nitentibus, cōgregatisque ad præcandum. Spiritus appello nūc impulsus animi. Salutaris meus, Latinū minimè decuerat dicere, cum sit Græcè σωτήρ, quod clarius, & melius redditur seruator. Hebraicè וְיֵשׁוּעַ Iesus vnde

Quoniam pater meus, & mater mea, dereliquerunt me:
Dominus autem assumpsit me.

SSUMPSIT, melius per futurum, vt est Hebraicè וְיֵשׁוּעַ iaaspheni, colliget, assumet me. Forfan non abhorret à vero, quod exponitur ab Hebræis. Simul editis nobis in lucem parentes adesse, qui nutriant, sustineant, quorum præsidio destitutus infans, viuere non possit. At vbi scēcta, siue quis alius casus abstulit parentes, quorum ope subleuatur natus, Deum eorum vicem gerere se nobis, si quis id precibus, ac probitate obtinuerit. Simile quid nunc Vatem postulare: Parentes me deseruerunt ex hac vita digressi, deficit

Acit eorum præsidium, tu mihi pater, tu mater fueris, qui me lapsantem confirmes, infirma vestigia sustineas, velut infantem doceas, auxilio, opibūque tuis, quæ sunt vberrima, iuues. Iuxta Græcos, Amici, inquit, parentēque destituerunt, vt fit in calamitate, plerunq; ex amicis sunt inimici, inuisum habētes, quem misereri decuisset, sese ad flatum fortunæ mouentes. Quodque miserius est, quod fortunæ varietas attulit, aut imprudentiæ, qui sibi moderari nescierit, aut peccatis, quæ præsentī pœna plectuntur, tribuentes. Fit igitur aliquando, vt in summa calamitate, à parentibus deseramur. Hanc miserabilem sortem proponit Vates, vt magis ad misericordiam diuina mens conuertatur, maximè misereri solita, quos humana subsidia deficiunt. Pore est igitur, aut tempus calamitatis, quo cuncti destituunt, aut quo parentes humana necessitas sustulit, intelligi.

Legem pone mihi Domine in via tua, & dirige me in semitam
rectam propter inimicos meos.

LEGEM pone, clarius, *בְּמִשְׁלַח* ex fonte וְיֵשׁוּעַ horeni, doce me viam tuam. Sed Latinus imitatus est Græcum νόμοθετησιν, legem feras. Vtrunq; sub verbo est, ob similitudinem. Qui fert legem, docet, erudit, præcidit viam. In quā partem te flectas eundo demonstrat. Sed perspicuus redditur sermo Propheta si dicas, Doce me, adiunctūque ei est accusatiuus, Viam tuam. Eandem postulationem ingeminat, vt in more illi est, Dirige me in semitam rectam. Quis dubitet quin recta semita, siue plana, æqualisque (vt loquitur B Hebraicum) sit, quod prius postulat, via eius: Semita recta, est via Dei, via quam Deus ostendit: via quæ duce Deo carpitur. Est virtus, est iustitia. Nam iustitia est æquitas, æquitas autem, siue rectitudo semitæ postulatur à Propheta. Ipsam autem æquitatem vocauerat viam Dei. Est igitur via Dei, ipsa virtus, principisque virtutum iustitia. Est autem alia Dei semita, requies curarum secunda, citra periculum, custodia tutissima, salus, conseruatio, tela inter & hostes comite Deo. Multa nos aduersa, dum viuimus, dum vitæ curricula peragimus, circumstant, circumfusis vndique velut hostibus, qui vel animum oppugnent, deiiciant, infirmūque reddāt, vel corpori clades inferāt. Sed si Deus affuerit, qui nos agat per flammam, & mille sequentia tela: eripiens, mediōque ex hoste recipiens: ille, meum comitatus iter mare omnia circum, semita tutissima, semita Dei secura, tuta. Quocirca subiicit, Propter inimicos. Hæc semita Dei, qua per medios inimicos, securi penetramus.

Ne tradideris me in animas tribulantium me: quoniam insurrexerunt in me testes iniqui: & mentita est iniquitas sibi.

NANIMAS, Hebraicum per singularem numerum, נַפְשׁוֹ banephes, animæ. Ne tradas me animæ inimicorum. Animam vocat animum, impulsū, vehementem auditam, impetum, vt animosus Eurus. id Græcè dicitur μέγας πνεύμα, magnos spiritus sibi sumpserant hostes aduersus eum. Et Hebræi pariter exponunt omnes animum, hoc loco cupiditatem, voluntatem. Testes iniqui, est testes שֵׁקֶר sheker, testes mendaces. Et Quod ait, Mentita est iniquitas sibi, Hebraicum מַשְׁכָּחַי vaiphcaich chamas, Et perflat, sufflat, spirat iniquitas. Violentia perflat, arrogantia magnos spiritus edit, minatur. Insignis eorum superbia monstratur. Et ab Hebræis exponitur locus. Loquitur violentia, superbia, loquuntur illi verba minacia, nimis arroganter. Sed propriè est, quod dixi. Ipsa superbia, ipsa violentia spirat, sentias non homines, sed bestias truculentas spirare. Quare longè melius hoc, quàm illud Græcorum interpretum, quos Latinus expressit, καὶ ἐπέσκατο ἢ ἀδύνατα ἐδούρη, Et mentita est iniquitas sibi. Duo eorum scelera proponit optimus Vates, mendacem arrogantiam, crudelitatem. Quid autem mentirentur contra eum, perspicuum est. Inimicos totius populi, (nam hos in primis innuit) alias nationes à pietate vera abhorrentes appellat, nunquam non Hebræis infestas, & infestis armis in eos irruentes, liberos, & coniuges eorum in seruitutem abstrahere, eosque ad sceleratas superstitiones, ritūque profanos posthabitis sacris Hebraicis conuertere summa vi contendentes. Hos vsurpat testes mendaces, quod in eorum superstitionibus nihil esset præter mendacium. Quocumque de suis superstitionibus, ad quas trahere niterentur Hebræos, loquerentur: quicquid in Deorum suorum laudem prædicarent, & testarentur, mendacium erat. Ipsi autem testes mendacissimi defendentes falsa, inania, quibus nulla substantia subesset, Magicæ vanitates, vana superstitio. Multaque præterea de ipso principe, ac Rege mentiebantur, nihil illi cum vero Deo esse prædicantes, nullum ei adesse præsidium supra humanā spem, in quo gloria-

Clamor.

Aures dei.

Tibi dixit cor me.

Legem pone.

In animas.

Testes iniqui. Mentita est iniquitas sibi.

Salutaris.

Iesus, vnde Iesus.

retur: laudes eius supprimentes, si quid humana fragilitas peccat, id verò latius, inflatiùs-
que exaggerantes, & quod inimici solent, contumeliis Hebræos, eorùmque ritus, reli-
gionemque prosequentes.

Credo videre bona Domini, in terra viuentium.

1. Cor. 13. c.

Bona Do-
mini.
Terra vi-
uentium.

Paradisus
terrestri.

HEBRAICVM obscurum, quod dicitur לילה לילה, si non, nisi, vel quasi, vt Hebræis
exponitur. Cùmque sit *שמואלים*, refertur ad superius, vt dicat, quasi periisse, quasi
inimici in me inuolassent, factòque impetu oppressissent, nisi sperassem videre bona
Domini: Nisi me ad præsidium caeleste conuertissem, nisi me subsidium Dei, in quod spe-
rabam, cõfirmasset, protexisset. Prudenter igitur Sept. & Hieronymus hanc scabredinem
vitarunt, dimittentes aduerbium, nisi, aut, propemodum, simplicitérque ponentes, Credo
videre de bono Domini, vt est in Hebraico, (est autem bonum, felicitas, beatitudo) & de
terra viuentium. Eadem sentiunt, interpretatúrque Hebræi, atque nostri: Terram viuentiù
esse, qui paradísus appelletur, quemadmodum quoque locus damnatorum gehenna sit in
terra Hierusalem: vtq; sunt apud Poëras campi Elysi, in paradíso esse felicitatem, beatitu-
dinem, quam bonum Dei vocat. Ad hæc bona iustos esse venturos, quorum contemplatio-
ne insatiabiliter fruuntur. Appellatur item is status Hebræis vulgo, holam haba, scilicet, seu
mundus futurus. Probatur maximè nobis vt terra viuentium, siue terra vitæ, non sit para-
disus terrestris, de quo post lapsum, deturbatúmque Adam, nihil suspicari licet, potius rati-
one docente, nullos esse sub cælolocos vitæ feliciter, & sine curis ducendæ aptos, & quos
fortunatorù sedes possis appellare: omnes mundi partes aut algoribus, aut æstibus, vëtis, &
hymbribus vexari palam est, vt reliquas mittá pestes omnibus terris accidentes. Non fuis-
se paradísus, sedem beatam, nisi cùm Deus creás hominem, diuináque specie spectabilem
se exhibens, hac præsentia daret ei beatitudinem. Post tantæ claritatis abscessum, locum si-
milem reliquis in terra remansisse. Verius igitur est, vt terra viuentium sit cælum, no-
strati nomine nuncupatum, vt pleraque spiritualia, & inuisibilia nominibus corporeis ex-
plicantur. Quemadmodum ex Platone campus veritatis, iustitiæque sedes dicitur. Flumi-
náque in cælo vitalis aquæ, florentésque arbores à Ioanne statuuntur. Est tellus illa, tellus
æterna, tellus æternorum, nihil ibi, nisi sempiternum, nihil mortale. Campus vitæ, vt no-
stra terra, mors vbi regna tenet. Chaldæus quoque declarauit Hebraicum, Credo videre
bona Domini in terra vitæ sempiternæ.

Expecta Dominum: viriliter age, & confortetur cor meum,
& sustine Dominum.

Viriliter
age.

Expecta
Dominum.
Sustine.

VIRILITER age, rectè iuxta Græcum ἀνδρῶς, Hebraicum פן chafac, roborare, con-
fortare, esto robustus, quod & Hiero. transtulit. Quoniam in præsidio caelesti omnè
spem habendam prædixerat, quo protegente non sit ab inimicis pertimescendum,
nunc sumit animos, & audaciam, excitans seipsum, & corroborans, inducensq; sese ad eam
cogitationem, quâ tum sibi sit fidendum, audendumque, vt quem auxilium Dei defendat. F
Simul quid virtutis habeat, & quantum nostra pectora firmet in aduersis spes caelestis bea-
titudinis, ad quam respiciet animi, alacritatis, & fortitudinis implentur. Quod ait, Expe-
cta Dominum, est Hebraicè, spera in Dominum, flectere ad Dominum: & vt ait Rabi Sa-
lomon, Nisi continuo vocatus aduenerit, at expecta, confortare, ne deiicias, ne despondeas
animum. Non tibi defuerit, veniet certò. Propterea iterat expecta, sustine, quod vno, co-
démque verbo Græcè, & Hebraicè ὑπομένω. Sustinere solet Latinus transferre, quod Græ-
cè, & Hebraicè est expectare. Itaq; consonat carminis principium, & finis. A principio cor-
roborás seipsum, Dominus lux mea, & salus mea quem timebo, à quo trepidabo: nunc, Ex-
pecta, confortare, lux, & salus tua non procul consistit. Est diuinum carmen, plenum sapien-
tiæ, & pietatis. Oratio valida, vehemens, omnibus neruis contenta.

PSALMI XXVII. EXPLANATIO.

Ipsi David.

DESCRIPTIO psalmi est, Psalmus ipsi David. Significantius, & ad Hebraicum
dices, Ipsi David. Hunc psalmum, ait Auen Esra, aut David, aut vnus è can-
toribus edidit. Non magni refert, an David, an cantoris. Si titulum spectes,
est David, quod clarum est. Est ad omnes ferè partes referens superiorem psal-
mum, oratio suppliciter petentis opem Dei, ne in potestatem inimicorum veniat, ne pro-
ditorum

Aditorum latentes insidiæ ei noceant. Imprecatur his pro scelerum magnitudine pares pœ-
nas. Post, vt ferè consuevit cunctis carminibus, agit gratias quòd sit accepta oratio, quòd
Deus præsidium, salus, decúsque sit suis: quod eo tuente nulla trepidatio, nihil ab inimi-
cis extimescendum. Hac spe fidentem terror inuadere non possit. Ea spes dans animos
implet alacritatis pectus, corpus hac lætitia reflorescit, cui succum subduxerat mœstitia.
Nec profus in eorum sententiã tendo, vt ad particulares causas descendas, cur psalmus is
sit editus, quo Nicolaus attulit, editum cum Saul ipsum David insequeretur. Est, reor,
vniuersalis supplicatio, respiciens quidem aliquos inimicos: sed cùm eos minimè placue-
rit Vati nominare, videntur omnes inimici designari, vt sit status causæ vniuersalis, quod
dignius est, non particularis.

AD te Domine clamabo, Deus meus, ne sileas à me: ne-
quando taceas à me, & assimilabor descendentibus
in lacum.

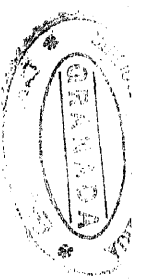

VOD dixit, Deus meus, in origine propria Dei in aduersis appellatio *petra*.
זורי zuri, petra mea, præsidium, arx, scopulus inaccessus: robur, durities *scutum*.
mea: velut omnis protectio ducitur Græcis à scuto *σπασαριος*, Hebræi
à petra. Propterea Hierony. dixit fortis meus. Quod ait, Ne sileas, ne
taceas: est perindè si dixeris, Ne surdescas me postulante, ne aures ob-
das ad clamores meos. Tacere dixit, quasi obmutescere, nihil respon-
dere. Ne quæso vociferante me, obmutescas, non me dignatus respon-
sum erit, missum auxilium. Quod si nihil aduenerit, indicio erit, te ad preces meas qua-
si mutum, surdumque fuisse, quasi dormitasse me clamante. Ne taceas, sed respondeas, au-
res apertas ad preces meas habeas. Os quoque tuum diuina mihi responsa remittat. Silet
igitur qui vel non neglexit, vel audire intellexit. At Deo nihil impedimento esse potest,
quo minus exaudiat. Si non exaudit, fuit in causa, quòd audire cõtempserit. Hunc cõtemptù
suscipit, cùm petimus iniusta, aut nostra facit improbitas, vt cõtemnamur. Hæc melius de-
clarans in sua tralatione Hieron. hunc locù vertit, Ne obsurdescas mihi, ne forte tacente te
mihi cõparer his. Quod autem ait, cum descendentibus in lacum, (Laccus cum duplici, e
Græcù est λάκκος) quid sit discas ex Hebraico pro eo *bor, puteus*. Est igitur laccus puteus,
fossa, vorago. In hanc descendit, qui ruunt, qui cadunt, qui damnantur. Hebræis est opinio,
vt possit de gehenna interpretari. Descendentes in laccum, sunt qui præcipientes feruntur in
barathrum, Tartarum, Erebum, Puteum profundissimum, qui tantum tenditq; sub auras,
Quantus ad ætherium celi suspectus Olympum.

Posset item de corporea ruina intelligi, quemadmodum eos, qui aberrant dicimus labi in
voragines, præcipitare. Ruinam, acceptamque cladem vocat Vates in profundam voragi-
nem cecidisse. Qui descendunt in laccum, sunt qui corruunt, præcitantur auxilio caele-
sti non suppetente, casibus aduersis impelluntur in ruinam, velut radicitus arbor excisa,
quam circumfusi agricolæ securibus, donec euertant, animosè cadunt. Refertur potest igitur
ad corporeas clades.

Exaudi Domine vocem deprecationis meæ, dum oro ad te, dum
extollo manus meas ad templum sanctum tuum.

INGEMINANT cura, suspiria, preces multis nominibus super eadem re congloba-
tis exaudi, ne sileas, ne taceas, vocem, deprecationem, oro, extollo manus. Quibus
oratio fit vehementior, pectore plures voces edente, vehementiùsque aures impel-
lente, vt si vel dormites, necessario instantes, ingeminatq; clamores excitent. Sic Deus
orandus est, sic orandum docuere propheta, vt nihil frigidum, nihil oscitabundum inter-
ueniat, omnia feruescant, rapiant, transforment, instar torrentis oratio fluat, fulminare, to-
nare videaris, sit totis contenta neruis supplicatio, ne lacrymæ quidem defint. Tum verò
Deus aderit, lacrymas, tristitiamq; miseratus. Quòd dixit tollere sese manus ad templum
sanctum, Græcus quidem habet *δεξυαδν*, ad templum, nõ admodum magnù interuallum,
quòd sit in Hebraico *דביר* debir, oraculum, vt Hierony. edidit, adytum, locus templi sacra-
tior, vnde diuina responsa reddebantur. Iuxta hoc oraculum constiterat Vates, manibùsq;
culum.

ad sidera sublatis, numen æternum precabatur, sibi suppetias afferret, ab insidiis, quas suspi-
D caretur, sed videre nequireret, defenderet, in potestatem inimicorum eum venire ne sineret.
Omnes clades à se, & populo cui moderaretur, repelleret, inimicorum vires infringeret.
Genus hoc prodigiosum, perniciosumque humano generi tolleretur, eorumque improbitati
digna præmia redderet.

Ne simul tradas me cum peccatoribus: & cum operantibus ini-
quitatem ne perdas me.

Qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordi-
bus eorum.

NI legas ad Hebraicum, est ad amissim, quemadmodum vertit Hierony. Ne adnume-
res me cum impiis, & cum operantibus iniquitatem, loquentibus pacem cum pro-
ximo, aut amico suo, & malum in cordibus eorum. Monent Hebræi, & verè ple-
runque, sceleratos cõsueuisse occultare facinora, insidiosos, proditores, pacem amicitiamque
prætendentes, in pectore conceptum facinus continent. Hoc genus pessimum est,
igni, ferroque amoliendum. Neque poterit quisquam ab his tutus esse. Sunt enim fraudes
eorum inuisibiles, nisi Deus aperiat. Ecce docent nos sancti prophetae quid precibus con-
tendere nos deceat à summo patre. Nam est, quando precantur ut illuminentur, ut nullis
tenebris caliget animus, scientiam, lucem, sapientiamque petentes, ne peccatis inquinen-
tur, ne contaminati facinoribus, oculis sanctis suis displiceant. Tum si quid peccatum sit,
veniam petunt. Tertia postulatio solet occurrere, super insidiis hominum, super his, quæ
capiti, vitæque noceant: sapiusque meminisse consueverunt, fraudum, insidiarum, proditio-
num, quibus omnia redundant. Nulla enim bestia homine nocentior, ubi ratio deprava-
ta, auxiliisque Dei destituta, non modò crudelitatem, furorémque induit bestiarum, sed
longè deterius quiddam efficitur. Rectè igitur iuxta Hebraicum transtulerunt Septuag.
μη συναδέλφους, Ne simul trahas, quod Hebræis exponitur, Ne congreges, ne recenseas me
cum impiis: ne me in numero sceleratorum, impiorumque habeas. Hocque duos habet
sensus: Aut facias ope sancta, validoque auxilio tuo, ne sim in numero sceleratorum, susti-
neas labentem, ne peccare, hallucinarique sinas: ignarum doceas, lucem infundas, à peccatis auer-
tas. Aut certè ne me in potestate eorum tradas, ne insidias eorum præcipitare sinas. Ne me
sceleratis, impiisque in cruciatum dedas. Salutis meæ rationem habeas. ~~Quoniam~~ igitur
Græci secundo addiderunt μη συναπολόγησέ με, Ne simul perdas. Vnúsque est verficulus
non duo. Ne simul tradas, Qui loquuntur, ut videbis etiam apud Hieronymum.

Piorum
preces.

Ne simul
trahas.

Da illis secundum opera eorum, & secundum nequitiam adin-
ventionum ipsorum: secundum opera manuum eorum da illis:
redde retributionem ipsis.

RIDE T Hebræorum declaratio, quòd aliud in pectore, aliud ore ferunt, aguntque
omnia insidiosè, ut ab hominibus introspecti consilia eorum nequeant, quam fœra
sceleribus mens eorum sit, quibus notis inquinata, tu qui secreta scrutaris, quem cogi-
tationes inuisibiles latere non possint, da illis secundum facinorum gravitatem. Indigna-
tus in eorum gravissima, nocentissima flagitia, aduersus eos prouocat ultionem diuinam.
Hoc quoque præter ea quæ superius diximus in psalmis, occurrit vindictæ postulatio. Id iu-
re merito prophetas (nam apud alios item reperies) fecisse, palàm est. Nil est enim tam ex-
ecratum, atque abominabile quàm ratio corrupta, quæ semper hominum pestem, exitiumque
meditatur. Prodigia sunt, ac portenta, monstraque super terra eiusmodi, non minus fugien-
da, vitandaque, & è medio tollenda, quàm dracones, aut siqua noua, & inusitata bestia con-
specta fuit. Hæc monstra, quibus conficiendis vires humanæ deficiant, debentur Deo, qui
cum fuerit autor omnis vitæ, qua viuunt omnes animantes, cum repertor eorum omnium,
quibus vita sustinetur, certè tollenda sunt ei, velut consiliis eius inimica, quæ genus hominum
exitialiter infestant, in pernitiem stirpis humanæ nata, & viuentia. Nec solù hominibus no-
cent, sed irem summum Deum, operaque eius ignorant, blasphemant, detestantur. Ex his cum
detrimentum, nõ emolumentum, cum pestis nõ salus existat, optandum est, & ad id Deus
precibus prouocadus, ut tollantur è terra, nequò diutius vixerint, hoc maiora detrimen-
ta attulerint

De vindi-
ctis impro-
borum
optanda.

Cicero, off.
3.

Attulerint. Quod ergo ait, Et secundum nequitiam adinventionum: ut clarius noscas, pro
nequitia, Græcè est *πονηρία*, scelus, facinus, prauitas. Pro adinventionibus, *ἐπιτηδεύματα*, stu-
dia, consilia, facta. Secundum prauitatem studiorum, tantundem operarum persoluant,
quanto cum scelere res eorum geruntur. Quanta in consiliis eorum inest perniciès: Non
iniustum est par pari referre ad talionem. Terque eandem sententiam retulit, Da illis, tri-
bue illis, redde retributionem. Opera, adinventiones, opera manuum.

Nequitia:
Adinven-
tiones.

Quoniam non intellexerunt opera Domini: & in opera manuum
eius, destrues eos, & non ædificabis eos.

MIRVM in modum quorundam Hebræorum placet huius loci declaratio. Tempus,
inquit, huius vitæ quod fuerat datum, ut cognoscendo, colendoque Deo dispensa-
rent, atque hac vna in re exercerentur, potius vanissimis libidinis tradiderunt, his
maximè, nõ rebus æternis studentes, quarum cognitio, atque amor efficeret eos sapientes.
Sunt plerique, quos animi deiectio, atque timiditas, ne quid eis aliquando deficiat, rerum
item corporearum immoderatus amor facit, ut omnes curas opibus aceruandis, quibus
egestatem repellant, conferant, semper pauentes, atque trepidantes, tantisque opes sibi ne-
cessarias existimantes, quantæ si ad æternum tempus victuri essent. Omne studium, omnis
discursatio, quicquid cogitat, loquunturque, propter has opes, propter eam, quam semper
extimescunt, egestatem existit. Hos animi imbecillitas agit in angustias, longè ab ea digni-
tate recedentes, quam Deus homini nascenti dedit, quæque maximè decessisset, quibus
religio longè meliora promittat. Sunt alij longè deteriores, sed tamen prioribus affines,
quos maximè psalmum spectare palàm est. Hos non illa tantum trepidatio, sed intima
prauitas, miserabilisque rationis cæcitas, à rebus æternis abducit, contemptores Dei facit,
nihil eorum cogitantes, quæ Deus humano generi creauit, donauit, è quibus viuerent, fru-
ctum caperent. Ecce igitur verus propheta, verus Dei legatus, & interpres, nominat opera
Dei, quæ perinde sint ab eo constructa, ut si manibus ea molitus esset, fabricam, operaque
manuum eius, ut clarius intelligas, mundum appellas. Execraturque eos, interitum, exitium-
que eis imprecatur, qui non percipiant, non sentiant, non animum ad hæc opera vertant,
autorem fateantur, laudent, admirentur. Hanc ignorationem asserit eos iniustos, pessimò-
que reddidisse, ut eos perisse expetat, digni, quos Deus destruat, amoliat. Quasi ex ora-
culo, quasi in calefcens agitante Deo pronunciat eos perituros, subducendos è vita, in qua
nihil agant vitile, non solum terræ inutile pondus, sed exitium, pestis in contumeliam Dei
viuentes, quos impietas, nempe diuinorum operum ignoratio (ignoratis operibus, autor
ignoratur) ad iniustitiam, rapinas, insidias, cædes induxerit. Itaque ait, Destruas eos, & non
ædificabis. Orationem, imprecationemque Hebræi fatentur esse: quia paulò antè dixerit,
Da illis secundum opera eorum. Est autem per tertiam personam in Hebraico, Destruet
eos, & non ædificabit. Atque exaggerat imprecationem, Ita destruantur, cuertantur, ut am-
plius nõ ædificentur, nulla sit restitutio, sit irreparabilis ruina, irremediabilis error. Sicut illi
destruebant opera Dei, aut ignorando, nesciendo, aut contemnendo contra mundi crea-
torem loquendo, iustitiam, quam ipse condidisset, violando: sic destruantur, funditumque
tollantur, excidantur, opera eorum perdantur, aboleantur.

Opera ma-
num Dei.

Destr. v. et
non ædi.

Impietas.

Benedictus Dominus, quoniam exaudiuit vocem deprecationis
meæ. Dominus adiutor meus, & protector meus, & in ipso
sperauit cor meum, & adiutus sum.

MAN C quoque prophetiam esse testantur Hebræi, imprecationes suas cõtra impios,
qui vexant meliores, in hoc mundo rapiunt, interficiunt, exaudiendas esse, per præ-
teritum pronunciatas veluti certiores. Eos penitus excidendos vaticinatus fuerat,
nunc orationem, aut prophetiam super eorum interitu fore certam, diuinis auribus accip-
tam, impetratum esse, ut crudeles paribus pœnis occumbant. Ob quã causam benedicit
Deum, effert laudibus, qui sceleratos interficiat, iustorum patrocinium suscipiat, eos exaudiat,
quoties aduersus sacrilegos, homicidas cælestem vindictam prouocant, ne quis suspicetur
cum pauperes, viduasque vexari, cum sæuire tyrannos, aut alios interficere, familias diripi-
ere, patrimonium insidiari cernas, hæc à Deo negligi, aut ignorari. Aderit, inquit, aderit,
proximèque impendet tempus, cum prædas illi magno cum gemitu relinquunt, longè gra-
uius dolentes, quàm alios dolore cogissent. Subiicit alias laudes, Adiutor meus, protector,

Verè dicuntur hæc quoque laudes ab Hebræis. Dedecus enim fuerit omnipotenti negligere pios, non curare quid fiat in terris: aut enim nesciret, aut non posset, aut nollet, quodcumque tribuas, ratio reclamabit. Ergo si protector, adiutorque est, & eorum qui sperant, non illudor: probatur æquitas, bonitas, iustitia, charitas, non negligentia. Quibus virtutibus à nobis decantatis, laudatur, benedicatur, prædicatur, bene de eo sentitur: opinio virtutis eius clarescit, fit maiestas eius in terris perspicua. Longè secus, si criminibus ab Epicureis illatis peteretur, si neglector diceretur, ultra flammantia mœnia mudi, longè otiosus, grauissimis ei culpis vendicatis negligentie, crudelitatis, ingratitude: nisi neque vota, victimasque attendere, neque preces audiret, neque super calamitatibus crudeliter illatis indolesceret. Laudabatur igitur à prophetis, cum veris nominibus appellabatur protector, adiutor, exaudiens, sperantium in se, opèque eius nitentium non proditor, sceleratorum euerfor, malefactoris inimicus. Vt antiquior hæc philosophia, sic longè præstantior illa malè sanorum, simulatæque id nomen possidentium philosophorum.

Et resloruit caro mea: & ex voluntate mea confitebor ei.

Restlo. caro mea. **E**c cum antecedentibus eodem versu continentur. Adiutor, protector, sperantium defensor. Et resloruit caro mea. Pro quo diuersum quiddam in fonte Hebraico וַיִּשְׂמַח לִּי הַיְיָ וַיִּשְׂמַח לִּי הַיְיָ vaialos libbi, Et gauisum est cor meum, quod Hieronymus quoque reddidit. Item quod Græcè est καὶ ἐκ θελήματός μου ἐχομολογήσομαι αὐτῷ. Hoc quoque discrimè habet in Hebraico. Nam Hierony. transtulit, Et in cantico meo confitebor illi. In Hebraico igitur, pro voluntate mea, est וַיִּשְׂמַח לִּי הַיְיָ canticum meum, cui quadrat confitebor, quod ut sæpenumero monui, Hebraicè dicitur וַיִּשְׂמַח לִּי הַיְיָ hada, à Græcis vsurpatum ἄδω. Per tempus futurum profertur וַיִּשְׂמַח אֲהוֹדֶנּוּ ahodennu, cantabo illi. Dicendumque, Et cum cantico meo celebrabo illum. Non admodum varium est, ut Septuaginta interpretes dixerunt. Pro gauisum est cor meum, ἀνθρα- λει ἢ σάβρον μου, resloruit caro mea. Quid enim aliud gaudere est, quàm reslorere, resurgere? ut reslorescat arbor, humor causa est: siccitas cogit, ut exarescat. Vt ergo spiritus tristis exicat ossa (ait Salomon) sic lætitia pinguefacit, succulenta facit, replet humore bono, virorem reducit. Gaudium dat florem, colorem: tristitia siccitatem, ariditatem. Quanquam Hebraicum innuit intimam lætitiã. Exponitur enim Hebræis cor, pro animo, mente, intelligentia. Ex animi lætitiã, caro reslorescit, colorem, vigoremque recipit. Post lætitiã propter euerfos castigatos impios, propter pios ereptos, liberatoremque consecutam, triumphus, laudes, carmina sequuntur, fit plausus, fit gratulatio, gratiarum actio. Laudatur Deus autor lætitiã. In primis hæc carmina sunt, atque laus, ut cantando victoriã referatur. Tunc Deus adiutor, protector prædicatur. Hæc prædicatio, est laus eius.

Dominus fortitudo plebis suæ, & protector saluationum Christi sui.

Dominus fort. ple. **E**c laus, illa benedictio, cum Deus protector, seruator, salus prædicatur. Sciendum, quod Græcus habet κραταιώμα τῆς λαῆς, fortitudo populi, siue plebis: Hebræus וְיָוֹסֵף lammo, robor illi: nimirum, Dominus robor ipsi, ut exprimam locutionem Hebraicam. Latinè dicas, Domino est robor, Deo est fortitudo: est fortissimus, est præpotens. Sic exponunt Hebræi, & verè. Et quod est Græcè ὑπερβασις τῶν σωτηριῶν, Protector saluationum in fonte est וַיִּשְׂמַח לִּי הַיְיָ ve maos iesuoth, Et robor saluationum. Robur, quo cõtinetur omnis salus eius, in quo est præsidium, salus, protectio eius. Christum suum dixit Regem vnctum. Nam Reges perinde ut sacerdotes vngebantur. Est Regis sacra maiestas. Quoties est apud Homerum vetustissimum vatem ἱερὸν μῦθος, sacra potestas, maiestas. Ob hanc causam Reges inungebantur. Est enim Rex, Dei imago spirans viua.

Saluum fac populum tuum Domine, & benedic hæreditati tuæ: & rege eos, & extolle illos vsque in æternum.

Regham. Rege. **S**ilios, Hebraicè, & Græcè ἑρέω reham, pasce eos. Græci similiter ποιμαίνω, pasce. Id rectè transfertur regere: hinc populi ductores, ποιμένες λαῶν, Pastores populorum vocat Homerus. Explanatur ab Hebræis referentibus singula singulis: Saluum fac populum ex hostibus in bello, in aduersis. Benedic ei, in operibus, factisque. Da felicitatem, da successum. Sint quæ agunt prospera, felicia. Inundent, fluant copiosè, quod verbo benedicendi Hebræis denotatur

Adenotatur. Regat item, siue pascat, in hoc felici statu seruet, velut pastores agunt gregem ad pascua, ad limpidos amnes: vigilant, ad sunt perpetui excubitores, sub vesperum ad caulas reuocant. Sæpius hac tralatione sacrum poemã delectatur: vt, Nos autem populus eius, & oues pascuæ eius. Messias autem, ego sum pastor bonus. Quod ait, Extolle illos: scilicet super omnes gentes attolle, sublimes facito, præcellant, antecant omnes gentes. Nulla sit natio potentior, nobilior. Idque non ad tempus, sed vsque in æternum, non exigua nobilitas, sed immensa, & super omnes gentes. Non breue ad tempus, sed ad sempiternum. His admirandam charitatem sancti prophetæ comprobabant, dum non modò pro se priuatas orationes habebant, sed item pro tota gente. Hæc vera pietas erga patriam. Sic vniuersam philosophiam reperies in psalmis. Quicquid sacrum spirare potest os humanum, aut mens cogitare, habetur in hac præstanti sapientia. Cuius auctoritatem auget antiquitas. Est enim vetustissima philosophia, longè ante tempora philosophorum parata. Vides quo sine semper ferè claudantur.

PSALMI XXVIII. EXPLANATIO.

REDVNDAT totus titulus in Græcis, & Latinis (nam Latini Græca sequuntur) quem neque in Hebraico, neque in tralatione Hieronymi reperies. Est autem eiusmodi, Ἰαλμὸς τοῦ Δαβὶδ ἐξ ὁδοῦ σωτηρίας. Latinus vertit, Psalmus in consummatione tabernaculi. Is titulus fortasse fuit appositus à Septuaginta ex successione, ac traditione doctrinæ. Nam etiam apud Hebræos fama est, super lata lege, & portentis, quæ tunc acciderunt, editum esse. Sunt alij eorum, qui opinentur potius esse carmen super miraculis naturæ, qualis in extremis capitibus est in libro Iob philosophia super his, quæ dicuntur meteora, super arboribus, animalibus. Quæ omnis admiratio est conditoris prædicatio, quantum facultas datur ingeniis humanis cum admirantibus, & super factis eius philosophantibus. Est alia quorundam Hebræorum sententia, spectare psalmum tempus Messias, figuratissime nominibus res ab illo gestas, & populos designari. Mihi vehementer probatur secunda sententia, ut sit philosophia, sit consideratio diuinorum operum, diuina maiestatis in omnibus naturæ miraculis apparentis admiratio. Græci secundum inscriptionem psalmi in suis codicibus, quid egressis sacerdotibus è tabernaculo faciendum esset, ut hostiæ immolandæ, ut canticis Deus laudandus. Sed ut monstratum est, titulus redundat. Nam sunt etiam, qui referant in CHRISTVM.

Afferte Domino filij Dei: afferte Domino filios arietum.

CONGE locus is dissentit ab origine. Nam quod dicitur, Afferte Domino filios arietum, ut Græcè est ἰσχυροὶ, ἰσχυροὶ ἀριῶν. Statimque præcipitur, Afferte Domino gloriam, & honorem. ad hunc modum: Afferte Domino filij Deorum ἰσχυροὶ ἰσχυροὶ bene Elim, Afferte Domino gloriam, & honorem. Scire tamen operæ pretium est, vocem Hebraicam ἰσχυרוֹם ambiguam esse, & posse legi cum Iod post aleph, quod designabit arietes, aut sine Iod, denotabitque Deos: nec desunt pro alterutro significato exempla. Et Hebraica subnotatio, quæ dicitur Massoreth, ostendit vtranque lectionem. Vtranque igitur Græci interpretes posuerunt ἰσχυροὶ ἰσχυροὶ ἀριῶν. Sed quoniam alterum per accusatiuum, alterum per casum nominandi efferunt, ἰσχυροὶ ἰσχυροὶ ἀριῶν, ut inuitentur filij Dei ad offerendos filios arietum. Alteri secludere necesse est. *Worrier igitur hanc, placidissimè pro- huiusmodi, ut Elim nunc sint Dij: idque omnes ad vnum Hebræi cum Chaldozo comprobant.* Nam Chaldæus pro filiis Dei, substituit, כִּיטֵי מַלְאָכָיִם kitte malakaiã, acies Angelorum, ordines Angelicos. Auen Ezra, filios Dei, stellas interpretatur, ut illud apud Iob: Cum me laudarent stellæ matutinae, & iubilarent omnes filij Dei. Filios Deorum Rabi Salomon, filios principum in terra, ut in Genesi: Videntes filij filias hominum. Siquidem Elim non Deus tantum, sed fortes, robustosque etiam significat. Inuitat igitur Angelos, inuitat principes, virosque conspicuos, imperatores, reges, dictatores generatim omnes: quibus parent populi, ut offerant Deo gloriam, decus, honorem. Græci quoque filios Dei, quibus diuina prædicatio permisa est, interpretantur, nimirum Apostolos, velut etiam Nicolaus, sacerdotes, sacrificos. Sed si arietes excluderis, mentemque altissimè tuleris, inuitantur Angeli in

omnibus rebus creatis primum gradum obtinentes, in admirationem, prædicationemque D
diuinæ potentia: velut illo Psalmo: Laudate eum omnes Angeli eius. Proprieque quod
Sept. dixerunt *תהלה*, honorem, est Hebraicè *כבוד*, potentia, robur. Propterea Hieronymus
translulit imperium, dicens, Afferre Domino gloria, & imperiū. Atque significatus verbi,
afferte, est, prædicate, decāte, vocibus quasi manibus offerre decus hoc & imperiū Deo,
hoc sacrificij genus. Est enim in sacris litteris, etiam sacrificium laudis.

Honor.
Afferre.

Afferre Domino gloriam, & honorem: afferre Domino gloriam
nomini eius. Adorate Dominum in atrio sancto eius.

AM dixi, gloriam, & honorem superiore versu contineri. Repetitio est vehemētor,
exaggeratio, profluensque impetus animi laudes præpotentis Dei efferuentis.
Hebraismus item est, Domino gloriam nomini eius, dicendum potius, Afferre Do-
mino gloriam nominis eius, prædicate, reddite Deo gloriam nominis eius. Famam maie-
statis eius euhite: nomen, quo gloriosus omnibus mundi locis agnoscitur, efferre, com-
mendate. Sit larga copia fandi super hoc nomine, atque hac gloria. Quid sit afferre gloria,
liquidius explicat, Adorate Dominum. Adoramus quoties prædicamus, efferimus, lau-
damus. Sciendū pro eo, quod Sept. vertunt *בחדר הקודש*, In atrio sancto eius: Hebraicè
est *בחדר הקודש* behaderath codes, In decore sancto, quemadmodum translulit Hieronymus.
Non est igitur atrium, sed honor, decus, quod conuenit Angelis, omnibusque Prophetis,
quos inuitauerat à principio. Atrium solis sacerdotibus. Et Abrahā qui à primo filios Dei,
frellas fuerat interpretatus, nunc eorum adorationem exponit, velut cum serui parent do-
minis, celeriter eorum iussa exequentes. Nec sydera curfus suos mutare posse, ordinibus à
præpotenti architecto datis insistentes. Sic quoque spectare potest Angelos, quos uti pri-
mores, atque principes in omni mundo inuiter ad laudandum, afferentes ei decus san-
ctum, gloriam caelestem, diuinam. Tribus enim nominibus expressit, quod sacrificij genus
offeramus. cabod, gloriam: os, imperium: demum hadereth codes, decus sanctū. Sanctum
decus, siue decor, est decor ei proprius, sanctissimæ maiestati eius congruus: honor sacer-
rimus, qui soli Deo, præterea nemini tribuatur. Decus item sanctum, maximè venerabile,
diuinum, suspiciendum, purissimū, ab omni inquinacione segregatum, decus impollutum,
intemeratum; non violabile numen. Hoc decus precatur angelos, offerant summo Deo,
offerant prædicando, laudando.

Domino
glo. no.
eius.

Adorate.
In atr. san-
cto eius.

Sydera, ut
nam adorēt
Deum, sic
creaturæ
omnes,
Deum ado-
rāt, præter
demonas
& homi-
nes.

Vox Domini super aquas: Deus maiestatis intonuit:

Dominus super aquas multas.

OSTEA QVAM cohortatus fuerat, maiestatem numénque omnipotens venera-
rentur, efferrent prædicando: aggreditur ipse primus veluti choraula diuinum car-
men, quo vires, potestatem, maiestatemque Dei prædicat. Inducit vocem eius præ-
potentem, formidabilem super aquas. Hanc vocem Auen Esra, qui filios Dei, sidera fuerat
interpretatus, exponit tonitru, nubibus collisis, simul nimbis præcipitantibus in terram, &
quo potentia Dei cognoscitur,

Qui tibia
canis in cho-
ro.

*Ipse pater media nimborum in nocte, cornica Fulmina molitur dextra. Et,
Ruit arduus æther. Tonitruque tremiscunt Ardua terrarum.
Tum pater omnipotens succundus hymbribus Aether
Coniugis in gremium lætus descendit.*

Hæc prior noster cecinerat. Eadem referuntur in Job, excitanturque mortales ad scientiā,
admirationemque creatoris. Considerata pluuia, tonitribus auditis, collisatū nubium fra-
gore mentes exterrente, nec teperat æther iterare voces horribiles vnā nimbis ruentibus
vt videas totum in pluuia descendere caelum. Hoc erit primum miraculum, quo numinis
æterni maiestas innotescit. Est aliorum Hebræorum loci huius explanatio, figuratè vocem
in aquas, terrorem in populos iniectum appellari. Sæpenumero reperies in hoc longè ve-
tustissimo poemate attribui Deo voces horribiles, terribiles increpationes: vt, Increpuit
mare rubrum, & exsiccatū est. Et, Ab increpatione tua fugient: à voce tonitru tui formi-
dabunt. Aquas item in hoc poemate, populos, turbasque sonantes, & quasi fluctuantes ap-
pellari, velut fluctus in mare vasto, creberrimum est. Eritque vox Domini super aquas, ter-
ror eius super populos vniuersæ terræ. Vox, & tonitru, terror formidabilis: aquæ, gentes
totum per orbem. Si referas carmen ad tempus, quæ vocant illi Gog, & Magog, nimirum
Antichri-

Antichristi, quod Rabi David opinabatur, diuino spiritu Vates incallescens, decantat inte-
ritum exercituum impiorum, quos pessimus ille princeps coactos aduersus pios incitabit.
Illis opem Dei magnis precibus implorantibus, Deus voce formidabili cōterritos fundet:
delebit, stirpemque hominum sceleratorum tollet è terra, & spiritu oris sui (vt ait diuus Päu-
lus) interficiet impium Antichristum. Bellum igitur contra eos suscipiet Deus, armis Dei
exterriti dissipabuntur, fugabuntur, interficientur. Non gladio, non hastis res geretur, sed
terrore caelesti, quo mortalia corda tremiscent. Posset etiam citra vllam figuram poëticam
interpretari. Canitur enim aliis Psalmis, Ignis, grando, nix, glacies, pars calicis eorū. Aduer-
sus eos fulminibus, grandineque saxea pugnabit, velut exercitus Brenni lapidibus caelestibus
obrutus. Hæc sunt tela Dei, quibus euertit sceleratam Sodomæ gentem, vrbes eorum fun-
ditus delcuit, Deus maiestatis, Deus, cuius est immensa potestas, intonuit, & caelestia tela
iaculatus, impias manus latè strauit.

Deus maie-
statis.

Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia. Vox Domini
confringentis cedros, & confringet Dominus cedros Libani.

ROETICE graditur, non semel exhibens vocis diuinæ fragorem, quem cum virtute
nimirum, vt Græcè melius habet, & ad Hebraicum, *בכבוד*, cum fortitudine, totisque
viribus contenta fuerit. Vox validissima, sonitus mortalibus auribus inusitator. Vox
in magnificentia, nempe vt Hebraicè est *בחדר הקודש* behadar, decore, vox cum maiestate, decore.
B Vox gloriosa, regia, præpotens, vasta, non exigua, qualis homuncionū, sed quæ per magnū
circumsonet orbem, ad vsque sidera audita. Tantaque fuit vocis huius contentio, vt cedros
altissimas arbores contrafactas deiecerit. Est cedrus (vt dixi) proceras arbor, locis calentibus
gaudens, iunipero similis foliis, & baccis, nisi quod assurgit in altū. Has vsurpat sacer Poëta,
quoties principes, summosque viros innuit, quos fama, aut opes, & potentia ceteris eminen-
tiores reddiderunt. Vidi, ait, impium superexaltatum, & eleuatum sicut cedros Libani. Et,
Iustus vt palma florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur. Libanus mons est Iudææ, id
genus arborum feracissimus, cedris altissimis nobilis. Vox igitur Dei præpotens, confringet,
radicitus euertet principes sceleratos, non eis proceritas, non altissima radices profuerint,
quò minus eruantur. Sic Hebraei quoque cedros interpretantur reges nationum, his toni-
tribus deiectos, & interfectos: siue referas hæc cum lex promulgaretur, siue sceleratos prin-
cipes, Antichristi signa sequentes, quos igne caelesti, grandine delebit, prodigiosisque toni-
tribus exterritos, tum viribus, audaciæque eorum in magnam formidinem redactis, vitam
eis eripiet: quale sæpe refertur in sacris litteris, vt cum intonuit Dominus voce magna su-
per Philistæos, & quod refertur in libris Regum: seu malis hæc vniuersalem rerum spectare
providentiam, qua Deus minimè dormitans ad crudelia facta tyrannorum, ac principum,
eis demum luctuosam, funestamque diem adducet. Bis igitur retulit, confringet Dominus
cedros Libani, vt crebra assertio prophetiam veram fore comprobet.

Vox in vir-
tute.

In magni-
ficentia.

Cedrus.

Libanus.

Et confr-
do. ce. li.

Et comminuet eas tanquam vituli Libani, & dilectus quem-
admodum filius vnicornium.

INIME arduū erit intelligere hunc locum, si diligenter Hebraica disquirantur. Hic-
ronymusque in subsidium adeatur. *והחיהו כחיותו ויהיו כחיותו ויהיו כחיותו*. Verbum autem,
quod Septuaginta translulerunt *λεπτονομι*, comminuet, siue extenuabit, est melius, *ויהיו*
in fonte, ipsique vitulo cuius vitur comparatione, maximè congruum, *ויהיו* iarchidè, sal-
tare, vel exultare eos faciet. Est enim verbū principale *ויהיו* rachad, quod omnibus, vel prima
Hebraicæ dialecti rudimenta imbutis palam est sonare, exilire, saltare. Inde fit verbū tran-
sitiuum *ויהיו* harchid. Ergo iuxta veritatem Hebraicam dicendum est, Et exilire eos faciet
tanquam vitulum. Faciet, coget exilire, migrare, discedere velut vitulus fugit ocyor Euro.
Eiicientur, fugabuntur, velut vituli, quos leuis ætas reddit instabiles. Hoc intelligens diuus
interpres, Hebraicū luculentiùs Latinæ lingue reddidit: & disperget eas quasi vitulū. Vitur
ergo comparatione vituli, prius cecinit proceras illas, superbisque cedros excidendas, in
terramque deiicendas: nunc euellendas, è nativo solo dissipandas, quarum frustra, ac stipites
excisi in omnes partes ferantur, exiliant, vt vituli exultat, fugiunt. Dixi minimè iungendū
esse vituli Libani, sed Libanus dicendum in casu nominandi. Et quod Sept. Græcè scripse-
runt *ויהיו כחיותו*, dilectus, quod vix intelligas quorsum spectet, *ויהיו* habetur in origine *ויהיו*

Tanquam
vit. lib.

Cominuet.

Nam e-
vitulando.

is, sal-
tando, di-

litū è vitu-
li.

Dilectus.

Shirion, quod proprium montis esse nomen, vna omnes Hebraei, & Hieronymus fatentur. D Rabi Salomon de vtroque perhibet שמות הר סיני semoth harim, Libanus, ait, & Siraion, sunt montium nomina. Ergo legendu est, Libanus, & Sirion, tanquam filius שמות הר סיני reemim, vnicornis, siue rhinocerotis. Est autem verus sensus, vt vituli comparatione fuerat vsus, nobiles illas arbores e natali solo migraturas, proiciendas, sic fore vt Libanus, & Sirion motes, haru arborum feraces, sint velut pulli rhinocerotum. Nec mireris sacrum hoc poema, dare fugam montibus. Nam plerisque locis tribuit eis motum, alacritatem, exultationem: vt, Montes exultabunt a conspectu Domini: velut apud Latinum,

*Omnia que quondam Phoebo meditante, beatus
Audiit Enrotas, insu que ediscere lauros.*

Tribuit poetice flumini auditum, arboribus discendi facultatem. Sic noster canit montes exaudito diuinae vocis fragore, tonitruq; terribili, & arbores coru collapsuras, infringendas, & ipsos pauore, ac trepidatione, loco mouendos, excutiendos. Estq; descriptio illius diuini fragoris, qui proceras arbores deiiciat, altissimos montes commoueat, & quasi terramotu quatiat. Tum ceruas motes excelsos habitates, exterritas ad partu cogat. Multaq; alia prodigia canit accidisse, voce illa terribili intonante. Pulcherrima descriptio, omnibus metaphoris adhibitis, vt exprimat vocis illius magnitudinem. Alio quoq; psalmo: Montes exultabunt sicut arietes, & colles sicut agni ouiu. Igitur clarus est locus. Motus ait, Libanus, & Sirion exilient, mouebuntur, vt vitulus, vt pullus rhinocerotu, qui per pascua decurrit, exultat. Exiliet, trepidabit ad tonitru vocis aetheria. Vnicornis Graecu μονοκερως, melius rhinoceros, vnicu in naso gerens cornu. Hebraicumq; nomen id sonat reem, hinc Graecum rhinoceros. Mouebit, exterrebit populos, principes, si figurate nominibus his putes appellatos: sin minus, est descriptio vocis horrenda. Ad hanc quoque rationem locus Hebraeis intelligitur.

Rhinoceros.

Vox Domini intercidentis flammam ignis: vox Domini concutientis desertum: & commouebit Dominus desertum Cades.

Rater alia horribilia, qua ad vocem illam caelestem, inuisitatumque sequentur, continget quoque accensus ignis, flammisque sequacibus ira. Hunc ignem cuncti feret Magistri fulmina sentiunt, vt illud, Et altissimus dedit vocem suam, & post eam mittet sagittas suas. Et quod Latinus scripsit iuxta Graecum ἀσπίοντος, intercidentis, Hebraicu & si feret idem est, apertius trastulit diuus interpres: Vox Domini diuidens flamas ignis. Hebraice diuidens חושב, diuidens, quasi spargens, in diuersas partes mittens, longeq; lateq; diffundens, distribuens, radiis, flammisque plurima loca coplectens. Vox Domini terribilis, expauenda, flammam aetherias accensas diuidet in terram, dimittet in omnes partes.

Fla. ignis.
Intercidentis.

*Fulgurina molitur dextera, genitor, quae plurima caelo
Deiicit in terras.
Ipse pater media inter nubila caelum, Contorsit. Et
Aloide impij gigantes, fulmine deiecti,
Fundo voluuntur in imo.*

Quam similes noster, & ille poeta. Aliud quoq; ad hanc vocem vehementer, formidandamq; consecutum est, Vox Domini concutientis desertum. Dicendum, (& si feret nihil interest, vt clarius percipias) Vox Domini excutientis desertu. Graecum ασπίοντος, in Hebraico est validus: Vox Domini יחיל, parturire faciens. Est autem parturire Hebraeis, quemadmodum Graecis, ἀδνεω, dolere, ingemiscere, vt illud Pauli, Omnis creatura ingemiscit, & parturit vsque adhuc. Saep in hoc poemate, montes & terra parturire, quemadmodum exultare quoque inducuntur, vt illud, A conspectu Domini parturiet terra. Nempe ingemiscet, dolebit, trepidabit. Hiero. quoq; hoc respiciens trastulit, Vox Domini parturire faciens desertu. Inculcatur idem verbu in Hebraico, pro σασπίσει. Parturire faciet Dominus desertu Cades. Est Cades (vt ferunt Hebraei) desertu immensa magnitudinis, saepe in sacris litteris commemoratu. Vide quid de hac voce praedicet, qua copia, verboruq; proprietate, quibusq; tralationibus describat. Superius ad hanc vocem Libanu, & Siraion agitados, quatiendos, nutaturos: nunc desertu Cades trepidaturu, pauore excutiendu, siue ipsi monti metaphoricis doloris, partumq; tribuat, siue per antonomasiam, feras hos montes incolentes sentiat. Est vastae vocis omnibus numeris ornata descriptio, reor cum supremo tempore,

Cadent. des.

parturire.
Ag. 8.

Cades.

*Σάλπιγγος ἐξ ἀθέρου φωνὴν πολυθρήνον ἀφήσει,
Iustificam tuba demittet ab aethere vocem.*

Canit

ACanit Erythraea Sybilla, super qua voce multa sunt in hoc sacro poemate testimonia.

Vox Domini preparantis ceruos, & reuelabit condensa, & in templo eius omnes dicent gloriam.

ONFVGIAS ad Hebraicu, clariora fient. Preparantis καταρτιζομένη, aptans, preparans, in Hebraico luculetius יחיל iccholel, parturire faciens, ad partum copellens: tantus tremor montis, aut deserti, tantus cedrorum ad tonitru diuinae vocis cadentium fragor, tanta montis commotio, vt ceruorum quoque parturiant, quarum partus propterea quod vulua angustiore vtuntur, est difficilis. At tantus erit sonitus, eaque diuinae vocis magnitudo, totum nemus excutiens, vt dolore, & timore, ceruorum partus enitantur. Hoc intelligens, innuensque diuus Hieronymus. Hebraicum sic Latinis expressit, Vox Domini obstetricans ceruis. Obstetricans dixit, nempe ad pariendum adiuuans; virgens partum. Hoc fortasse sentientes interpretes Graeci, verterunt Vox preparans, nimirum ad partum, Ceruas ad partum preparans. Ad hunc modum Hebraei quoque, quibus suorum verborum vis, ac pondus est perspectum, explanant. Quod ait, Et reuelauit condensa: Deiectis, ait Auen Esra, prostratisque arboribus, pandetur nemus umbriferum, patefient latibula alta ferarum. Nemus opaerum enudabitur, Tonitru diuinae vocis editissimas arbores, quibus totus lucus frondesceret, densissimisque esset, impellet in ruina radicibus corruentes. Pro condensis igitur Graece iuxta Hebraicum ἀρμυδς, Sylvas, saltus. Iccirco Hieronymus, Reuelans saltus. Hebraicum יערות icaroth, nemora, lucos.

Preparans.

Reuel. condensa.

Quod prosequitur, In templo eius dicent gloriam: templum caeleste, plerisque Hebraeorum placuit exponere, vt, Dominus in templo sancto suo. Eritque sensus, vt iidem declarant: Hi qui in hoc templo habitant, efferent laudibus gloriam Dei, qui superbos euerterit, poenas de sceleratis sumserit. Vna omnes sic praedicabunt, quam magna gloria tua. Alij de sacerdotibus, ac leuitis sunt interpretati, qui in templo nihil ad vocem illam terribilem trepidantes, sed eos confirmante Deo, concinent, laudabunt gloriam Dei, fortitudinemque efferent. Propterea psalmus a principio inuitauerat filios Dei, siue Angelos, siue sacerdotes, vt decus, maiestatemque Dei decantarent. Et Ioannes ait in reuelatione, sanctos exultasse, gloriamque fortissimi Dei vnanimis praedicasse, vbi tyrannos, monstraque terrarum, qui pietatem eorum persequebantur, grauissimis suppliciis vltus esset.

In temple. di. glo.

Dominus diluuium inhabitabit, & sedebit Dominus rex in aeternum.

OMPLURES a diuersis Hebraeis, vt cuiusque fert opinio, causa proferuntur, cur induxerit Vates Deum inhabitare diluuium. Si miracula qua Graeci vocant μετεωρα, recenset, vt a principio proposuerat Auen Esra, diluuium vocat pluuiam ingentem, nimbosque nigerrimos, inundantes. Habitat, aut sedet (vt designat verbum Hebraicum ישב iashab) hoc diluuium. Insidet huic diluuium, velut dominator, praepotens, moderator. Est alia verior, probatiorque sententia, diluuium cui Deus infideat, nunc fuisse commemoratum, nempe diluuium Noe, quod nunc agitur de interitu impiorum, quorum omnne studium fuisse euertere gloriam nomenque singularis Dei, vt illi tempestate Noe, Gigantes. Quibus extinctis, ac penitus deletis, sit mortalibus perspicuum vnum Deum esse colendum, verum numen, veram vnicamque maiestatem, caelo, terrisque praepotentem, vt impiis vnicam, & in eos cum voluerit, grauiter animaduertentem: sic pios seruantem, salutis eorum rationem habentem: non desertorem, aut ignorantem eorum benefacta, Vt Deus (ait sapientissimus Vates) insedit diluuium, quasi Dominus aquarum, tempestatum, nimborumque regnator, celsa sedens arce, sceptrum tenens ventorum, hisque telis sceleratos obrutos sustulit e terra, progenies autem pia qua seruata est, sublatis ad aethera palmis adorauit sanctum numen, egitque gratias, quod seruata esset: sic nunc simile quid decantans inuit impias gentes tonitribus Dei, fulminibusque interemptas, atque euerfas, qui regnum, nomenque eius oppugnarent, penitus gloriam eius fuisse claram, manifestam. Atque audi, quales, Rabi David, qui totum psalmum retulit in tempora Messiae, in alterum scilicet aduentum Christi, quo tempore vox horribilis audietur, de qua superius cecinit Sybilla, & de qua diuus Paulus, Canet enim tuba, mortui resurgent incorrupti. Exemplum, inquit, diluuij, Poeta noster induxit, vt doceret quemadmodum tempestate Noe, sceleratis Gigantibus oppressis, sancta progenies superstes laudauit, benedixitque

Domin. dil. inhab.

Gigantes.

Deum, omnique posteritas hanc maximam vindictam perspexit, quæ vermes, monstra illa, solum autem Deum esse verum Regem, & mundi creatorem comprobavit: sic erit beiamoth hamassach, in diebus Messia, perditis nationibus, quæ cladibus vexassent Hebræos, ab ipsis Hebræis, cæterisque qui conuertentur, adorabitur, benedicetur Deus, & regnum eius erit sempiternum. Sic Hebræus, sed peruersè (vt solent) & suæ salutis inimici. Restituatur autem verus sensus: Deleto Antichristo cum agmine sceleratorum, qui confluent contra omne quod dicitur Deus, gens pia superstes, quam summa vi delere illi contenderent, benedicet, collaudabit Deum non solum in terra, dum maximus ille iudex exquiret, euoluet mortalium facta, sed etiam ascendens in cælum cum Rege triumphante. Tunc plausus erit, tunc benedictio, gratulatio, carmina triumphalia, triumphus in cælo: tunc erit Rex dominator in æternum, sedebitque filius hominis in sede maiestatis suæ.

Dominus virtutem populo suo dabit: Dominus benedicet populo suo in pace.

Virtus.

Do. be. po. su. in pa.

VIRTUTEM Græcè ad Hebraicum, *virtus* יִצְחָק, fortitudinem, robur, vim. Tunc, ait Rabi David, aduersariorum exercitibus deletis, dabit Deus suis super omnes gentes auctoritatem, fortitudinem, audaciam: populus Dei fortissimus ante omnes cognoscetur. Sancti illi qui impiorum armis circumuenti, auxilium cæleste precibus suppliciter postulassent, aduersariorum copiis deletis triumphabunt, erit honos eorum eminentissimus. Tunc quoque benedicet Deus populo suo in pace, bellis extinctis, deletis, & profligatis, & ad vltimam internecionem excisis inimicis pietatis, pacem sempiternam Deus ore suo constituet, benedictione perpetua, atque sacra oris sui confirmatione obfignabit, non diuturnam, sed æternam pacem. In æternum beatus, æterna pace tranquillus populus eius erit. Huic decreto stabunt omnia tempora, quæcunque fuerint opus ad felicitatem, pax illa sufficiet. Sic cernis Sybillarum more, multa de supremo sæculo, cum sederit filius hominis in sede Maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, oracula Prophetas edidisse, Hebræis omnibus ad vnum, huic interpretationi stantibus.

PSALMI XXIX. EXPLANATIO.

DESCRIPTIO psalmi est, Psalmus cantici in dedicatione domus. eadem est in fonte, sed quædam apud Hebræos est sententiarum varietas super dedicatione domus, partim hanc domum opinantibus eam, quam constituit David, nempe domum ex cedris: nimirum domum ipsius David, non Dei, propterea quod in psalmo nulla fiat mentio de domo Dei, sed de peccato tatum, quod ei Deus condonasset. Est igitur sententia Rabi David, quæ mihi probatur, cum nulla fiat hoc psalmo mentio templi, at inimicorum David, siue qui in populo odio eum prosequerentur, siue gentes externæ, propter grauissimum illud scelus, quod perpetravit, cum cupiditas inflammataque libido, usque eò præcipitem egit, vt non adulterium modò, sed homicidium quoque perageret: hinc factum esse, vt diuinam sententiam super excidio sui, suæque familiae Deus ei per prophetam denuntiaret: tum verò inimicos pro comperto habuisse funditus cum cum tota stirpe abolendum: nec amplius fore, quod ei fuisset promissum, vt aliquis ex sanguine eius oriretur, qui templum Dei constitueret, regnumque nationis illius in sua familia retineret. Sed vbi David super admissio scelere grauiter ingemisset, suppliciterque multis cum lacrymis id sibi condonari postulasset: reuocata sententia est, deletum est crimen tantopere, vt etiam filius ex illa, quæ causa peccandi extiterat, procreatus in posterum, & templum erigeret, & regni maiestatem in familia David retineret. Quocirca non memoratur in psalmo constitutio, siue dedicatio templi, sed tantummodo preces, quibus peccatum fuit abolitum, recensentur, & precibus impetratum fuisse canitur, vt scelus aboleretur, quæ fuit causa vt templum dedicaretur. Nec dicitur in titulo, domus David, sed, Psalmus cantici super dedicatione domus: tum sequitur Hebraicè דָּוִד לְדָוִד. Est, inquit, psalmus David. Neque hoc debuerat quemquam impellere, quod refert Nicolaus, vt crederent domum ipsius David: sed psalmus David, non domus, in titulo dicitur. Domus autem simpliciter intelligitur domus Dei.

De David.

Exaltabo

A Exaltabo te Domine, quoniam suscepisti me: nec dilatasti inimicos meos super me.

SVSCIPISTI ME, iuxta Græcum ὑπελάβεσ, suscepisti me, Hebraicè וְיָרַח מִיָּדִי דָּלִיּוֹתַי, eleuasti, crexisti, exaltasti. Id enim interpretatus est presens verbum, Rabi Salomon, מִיָּדִי דָּלִיּוֹתַי, quod citra controuersiam est, exaltasti me. Rabi verò David declarans: Quoniam, inquit, delapsus eram in voraginem peccati, at tu crexisti, eleuasti me inde. Habes igitur sensum clariorum ex Hebræis, Hoc intelligens exprimensque Hieronymus transtulit, Quoniam saluasti me, magis sensum, quam verbi proprietatem explicans. Quod ait, Nec dilatasti, Hebraicum clarius, וְיָרַח מִיָּדִי דָּלִיּוֹתַי, latari, vel exultare fecisti. Quod etiam Græcè tralatum est, εὐφραναι, latari fecisti, gaudio affecisti: fuerat etiam à Latino positum, sed non tam propriè resonat Delectasti, vt non sit dicendum, dilatasti. Est igitur verus sensus, Gratias immortales, ò sancte ac Deus benedicte, habeo, habiturusque semper, quod me ex illa sceleris voragine eripuisti, inimicisque meis, non diutinà lætitiā permisisti, super calamitate mea vitulantibus, & quasi triumphantibus. Expiato incommodo, nec mihi longior dolor, nec hostibus diutina lætitiā relicta est. Respondentque singula singulis, exaltabo, propterea quod exaltasti, eleuasti. Faciã voce erga te, quod tu re erga me fecisti. Iucundè à Græcis aperitur. Quomodo, aiunt, humilis exaltabit altissimū? an videlicet ipsum cõstitudo prædicandòque altissimū? Sic quoque magnificat eum, qui magna de eo sentit, sicut è contra deprimi, minuit, qui humilia, exiguaque de eo loquitur. Iidem Græci commodè declarant verbum illud positum à Septuaginta, ὑπελάβεσ, suscepisti: nempe, μετέλαβες, εὐδὲ φρασας ἡρεπράγιδόν τῆ ἀμαρτίας. Eleuasti, sustulisti delapsum in peccatum, subiecta manu tua auxiliatrice. Subiecit igitur oculis actus corporeos, vt his spiritualia facilius cognosceres. Peccare nil aliud esse quàm in altissimam fossam, barathrumque præcipitem ferri: condonante nobis Deo, fletus nostros acceptos habente, esse velut si quis extensa vsque ad intimam voraginem, dextera, nos inde ad superas oras reuocaret. Tum verò in lucem euocati, procumbentes ad pedes, seruatori gratias haberemus, memoriãque tanti beneficii in perpetuum tempus retineremus.

B

Domine Deus meus, clamaui ad te, & sanasti me.

Domine, eduxisti ex inferno animam meam, saluasti me à descendentibus in laccum.

ALIIS figuris corporeis, declarat illud eximia liberalitatis actum. Qui peccassent non modò similes sunt his, qui in voraginem ruisent, sed his etiam, qui in fatalem morbum incidissent. Tum quis ope diuina, atque potentibus herbis, morbo expiato, penè à limine mortis eum reuocaret. Alia tralatio superiori similis de his, qui descendunt in infernum, & his qui descendunt in laccum. Laccus, vt superius monui, Græcum est λάκος, pro eo Hebraicè בֹּר, puteus. Laccus igitur est puteus profundissimus, fossa, vorago. Descendentes in infernum, etiam Hebræi fatentur esse pœnis tartareis damnatos, tartarū sua lingua vocantes gehennam. Sanitatem similiter, atque nostri esse salutem, sanitatem, medicinamque animi: Damnationē iure mortē appellari. Agrotabat igitur animus ob peccatū grauissimis vulneribus acceptis. Venit medicus, peccatū condonauit, precibus, ac fletu redemptam salutem restituit. Tunc effectum est, ne similis esset his, quos damnatos pœna sequitur, vt in barathrum intrudantur, in infernum, altissimumque sub terris carcerē abstrahantur. Posset etiam ad corporea referri quod raro in Veteri testamento, vel salutem, vel damnationem animi reperias. Descendentes in infernum, aut in barathrum, & voraginem, sunt quos Nemesis grauissimis pœnis, ob grauissima scelera in hac vita adiudicat. Hoc sæpius, illo vetustissimo tempore factum inuenimus, nondum bonis, ac malis sempiternis declaratis. Has pœnas, atque clades fortasse respicit psalmus, ipsius in primis David, tum vniuersæ domus interitum, quæ sicut vnus honore creuisset, sic vnus exitio concideret. Merito gratias agit, carminibus tantum beneficium concelebrans, in omnem posteritatem prodita memoria. Animam suam creptam ex inferno vocat vitam suam.

Psallite Domino sancti eius, & confitemini memoriæ sanctitatis eius.

SS

sancti.

T confuevit, quo laus sit plenior, ac celebrior, ut clarius innotescat diuina clementia plurimos inuitat ad laudandum. In primis sanctos eius, hos siue Angelos interpreta- beris, qui sepius inuocantur in hoc poemate, ut voces mortales ipsos, quibus est vox celestis, neque vox hominis sonat, adiuuet pariter, euehentes numinis aeterni bonitatem: aut sanctos in terra, senties iuxta vocabulum Hebraicum חַפְדָּאִי chafidau, probos, mites, placidos, innocentes, beneficos, benignos. Hos in primis hortari consentiunt Magistri, ut quoniam Dauid quoque sanctus aliquando fuisset, nunc autem delapsus in peccatum, beneficio Dei surrexisset: siquid eis simile (ut fert incauta mortalitas) aliquando accidisset, sciret non deesse misericordiam, neque animis deficeret, speraret pro eius clementia veniam delicti a Deo consecuturos. Itaque eos confirmare, & cohortari, velut sui similes, ut quibus etiam singulariter sit datum colere Deum, habere bonitatem eius magis quam reliquum vulgus, exploratam. Sancti enim nunc sunt velut sacerdotes, religionumque interpretes, excubitores templi, rebus sacris praesidentes, diuina carmina meditates. Ad hos spectat diuinæ laudes, his argumentum proponit, quid cantando profectuatur, misericordiam scilicet Dei, & clementiam. Et quod nihil habet natura eius melius, ac praestantius, quam ut velit, ac possit seruire quamplurimos. Quod ergo dixit, Confitemini memoriam, non est omnibus locis monendum, quoties nostri, siue Graeci, siue Latini transferunt in Psalmis confiteri, esse in Hebraico, verbum canendi, laudandi, quod Graeca lingua, ex Hebraica sibi mutuata est חָדָה hada, &c. Memoriam sanctitatis, siue memoriam sanctam (est enim phrasid Hebraica) vocat Hebraeus testibus, nomen sanctum eius, famam, celebritatem, & quasi commemorationem. Confiteri memoriam sanctitatis eius, est laudare, celebrare, sacrosanta eius memoria memorare: nominis eius, quo nullum sit sanctius, meminisse, assiduis carminibus memorare. Quid enim ingratitude turpius, gratitudine praestantius? qua nihil praestantius mortales possunt pro beneficiis acceptis, Deo reddere, perpetuamque accepti beneficii memoriam recolere. Haec non animis solum contineri, sed ore pronuntiarum, & manifesta fieri, ubique nostris vocibus audiri debet. Hoc sacrificij genus offerri.

Optimum in natura Dei consistit.

Memoriam sancti.

Quoniam ira in indignatione eius: & vita in voluntate eius: ad vesperam demorabitur fletus, & ad matutinum letitia.

Ira in indignatione eius.

Bscura sunt, propterea quod non sunt iuxta veritatem Hebraicam tralata. Pro eo, quod Sept. dixerunt *וְרַחֵם אֱלֹהִים אֶת דָּוִד*, Quoniam ira in indignatione eius. Hebraicum longè clarior, & apertius, quod Hieron. quoque nouit, & transtulit *כי רגז* ki rega be appo, Quia momentum in ira eius. Hieron. similiter, Quonia ad momentum est ira eius. Audis sensum meliorem, liquidior. Breue ad tempus, inquit, est ira eius. Non perpetuo irascitur, non est ira eius diuturna. Celeriter mitigatur, mitescit, sedatur. Pro ira igitur est Hebraicum *מַחַר* machar, rega, quod perspicuum est, sonare momentum, cito, velociter. Alioquin tralatio Sept. perdifficilis. Quid enim est ira in indignatione eius? Ea uocè declaras Rabi Dauid, loco eius substituit *וְרַחֵם* meam, parum, exiguum momentum: enudansque sensum, Quia si, inquit, fuerit indignatus contra hominem, at breue, & exiguum tempus erit indignatio eius. Subiicit aliud in contrarium, Et vita in uoluntate eius. Quod ab Hebraeis unanimitè uerè declaratur, Vita diuturna in uoluntate eius. Voluntas eius est, ut uita sit diuturna, sit ad longum tempus. Non delectatur in perditione uiuorum. In uotis eius est, ut uiuatur, ut sit mundus, sint res in mundo: uita non mortis, cupidus. Propterea parcat, condonat, haud ignarus imbecillitatis humane. Misericordia eius plena est terra. Non est iracundus, crudelis, inexorabilis, durus, praefractus, nunquam furorem remittens, celeriter redit in gratiam, est clemens. Hanc ob causam creauit mundum, omnibus ad iucundam uitam necessariis excogitatis. Hinc abominatur iniustitiam, uolentiam uitae & obseruationis humani generis inimica. Propterea declaras huc diuinæ clementiae sepius comprobatum effectum subiicit: Ad uesperum fletus est, ad matutinum letitia. Vehementer probatur Hebraeorum expositio: Uesperum, ac noctem attribuisse fletibus, ac lacrymis, afflictionibus, mœrori, uelut tenebrosum tempus nocturnum: at matutinum, redeuntis letitiae & alacritati. Erant, ait, sub uesperum, sub noctem, sub tenebris, plena mœroris omnia. Tempus opacum, & tenebrosum, fletus & lacrymas exhibebat. In lacrymis propter scelus admissum, uersabar totus. Tempus erat sine luce letitiae, tenebrisque nigrescunt omnia circum. Ecce autem lux diuinæ bonitatis, clementiae, misericordiae restituit alacritatem, auroræ similis, quæ terras, tenebris opacis exoneratas, alacritatis suæ risu late compleuit, omnibus ad eius aduentum ridentibus, & lætantibus. Quam breuis est, si qua fuit propter nostra delicta, diuina indignatio, si modo veniam petas, & displicuisse

Omnia autem breuia, tolerabilia sunt esse magna sunt letitia.

Vita in uoluntate eius.

Ad uesperum demorabitur fletus.

A cuius probe, quod cum uoluptate admisisti. Tam facile decurrit, aufugit, quam spatium nocturnum. Sub uesperum gemebas, flebas, perpetratum facinus deplorabas: non diutius in his lacrymis uersatus, ad auroram, ad matutinam lucem diuinæ clementiae lætaberis.

Ego autem dixi in abundantia mea, Non mouebor in æternum.

Abundantia Graecum respondet ad Hebraicum *עֲבֻרָה*, felicitate, copia. Hebraicum *שָׁלוֹם* shalati, quid sonet, uox ipsa Latina docet, quæ hæc ipsa Hebraica est salus. Omnes enim linguæ à matre sua Hebraica aliquas uoces desumpserunt, aut eas ab ea diuisæ retinuerunt. Quid autem salus est nisi copia, abundantia, prosperitas, incolumitas? Assentior igitur Hebraeis, bifariam hunc locum exponentibus, Refertur Dauid oculos aut ad pristina felicitatem, abundantiam, maiestatem, honores à mortalibus oblatos. Hos, ait, sempiternos, nulla calamitate interpellandos arbitrabar. Secutum me maxime diuturna pace fore penè exploratum habebam. Ecce abstulit omnia, inquam: propensa mortalitas est, nequitia, nihil in rebus humanis fortuna patiente diuturnum. Falluntur, qui praesentem lætitiæ, uultusque serenos seruaturam semper fortunam arbitrantur. Alij non corpoream felicitatem copiamque bonorum terrestrium quasi amissam deplorare, & cur amiserit, admirari Dauid contendunt: sed potius integritatem, innocentiam, sine crimine uitam. Hanc illum sempiternam existimasse. Quis enim uirum sanctum, cuius stabilitatem antea uita comprobasset, tam miserè lapsurum putasset, ut cum adulterio, pariter homicidij scelus admitteret? Hoc admirari, ac deplorare Dauid, qui felicitatem hanc sempiternam existimaret, sibique fore cum Deo perpetuam gratiam, atque amicitiam. Nunquam hanc gratiam amittendam, qua nullam, quæcumque postulasset, patiebatur repulsam: nunquam incosultus, illusoribusque ab oraculo discederet. Illo celesti praesidio comite, omnibus bellis superior esset, puer leones superasset, Gigantem deiecisset, interfecisset: ad regni maiestatem, ex humili loco peruenisset. Tunc ille gloriabatur, plenusque lætitia secum reputabat, ad omne tempus permansuram hanc diuinam beneuolentiam: nunquam remouendum, deiciendumque sese ex tanto dignitatis gradu.

Abundantia. Lingua sancta, reliquiarum perens.

Domine in uoluntate tua praestitisti decori meo uirtutem, auertisti faciem tuam à me, & factus sum conturbatus.

Consultis magistris, quos in explicanda uerborum proprietate sequi optimus est, hunc uerum sensum reperies. Nam pro *תִּדְבַר הַדָּבָר*, decori meo, Hebraicum est *הַרְרֵי הָהָר* hareri montes, hadar, prima est mons, secunda decor. Posterior lectio fuit in exemplaribus Sept. quæ ex Hebraicis Graeca faciebatur: hodie ubique est uox montem designans. Chaldaeus quoque pro ea posuit, quæ clare montem sonat *מַחַר* turiaia. Sed lectio Graecorum interpretum, tot licet reclamantibus testibus, fortasse uerior. Namque omnes Hebraei montem interpretantur maiestatem, intellectum metaphoricum. Decorum igitur suum uocabat maiestatem, honores regios, excellentiam. Si montem legas, motum ite uocabat excellentiam, eminentiam. Quaecumque legatur, uerum sensus, ut monstratum est, exhibetur ab illis. Dediti monti meo, nepe maiestati fortitudinem. Confirmaueras stabilieras, decus meum, erat robustum, firmissimum, uolente te, dum tibi placeret, dum uoluntas tua in me propensa esset, dum totus in me inclinaret, auxiliu tuum consiliis meis, meo peritori praesens esset. Sustinens, illuminans, tacitam lucem immittens. At ubi oculos tuos auertisti, nec amplius me respexisti: turbatus sum, offusa rationi caligo, tenebris incubantibus animus cecidit. Quicquid peccaui, fuit, quonia deseruisti me, memet mihi reliquisti. Nihil ualere humana fragilitas absente Deo. Propterea docuit nos precari, Et ne nos inducas in tentationem, quonia si nostra stabilitate exquirere placeat, omnes homines inueniet fragiles, imbecillos, lapsabundos, facile cadentes. Hanc ob causam omnibus penè Psalmis, supplicationes habentur, ut sustineat, confirmet, regat, lucem uitae nostrae praebet.

Decor.

In uoluntate praest. Auertisti. fac. à m. et fac. con.

Ad te Domine clamabo, & ad Deum meum deprecabor.

Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem?

Nunquid confitebitur tibi puluis, aut annuntiabit ueritatem tuam?

Sperest, cum peccata deprimunt, onerantque animum, ueniam poscere, exclamare, uociferari. Non otij, non socordia: tempus illud. Surgendum, uigilandum, precibus instandum dum contracta nota delcantur. Omnibus contentionibus uigendum, ut celeriter

morbum depellas, saniē expurges. Hoc prophetas omnibus locis facere consueuisse comperies: ea Psalmorum vnica, singularisq; philosophia: ea creberrimas preces continet, pro facinoribus admittis. Hæc sunt carmina, his hymnis Deus summus extollitur, dum & nos nostra crimina fatemur, & eum clementem, exorabilemq; indicamus. Simul irasci peccantibus ostendentes, quo cuncta, quæ gerimus in terris, habere perspicua, malefacta autem odisse monstramus. Quoniam autem varia potest esse oratio, qua persuadere illi nitimur, vt nobis parcat, in primis est, quam Propheta suggerit hoc loco. Quæ inquit, vtilitas est hominibus perdendis? Quid prodest genus humanum delere? Quid in his est boni, qui è vita discessere? Qui nihil agnoscunt, celebrare diuina facta, conditorem laudare non possunt. Sanguinem suum autoribus Hebreis dixit animam, vitam suam, quæ sanguine constat. Quæ fuerit, ait, vtilitas tibi, erepta mihi vita? quid assequeris, si vita hæc misera descendat in corruptionem, in interitum? Nunquid puluis, in quæ defuncti resoluuntur, nū muta cadauera, te laudabunt, fatebuntur, celebrabunt? Facta tua mirifica laudibus in cælum feret? An est aliquid laudis, prædicationisq; in extinctis, & æthere cassis, cuius causa genus humanum condidisti? Condidisti, inquam, vt cælum, ac terras, tantamq; rerum pulchritudinem cernetes, creatorem admirari, vultus ad sidera tollerent, manibusque supinis gratias agerent, adorarent, venerarentur. Faciētne hoc, quos excideris, quibus vitā ademeras? Veritatem eius dixit, res certas, perspectas, exploratas, quas ipse cōdidit, quas in oculis gerimus quotidie, manibusq; tractamus. Veritatem quoq; eius, nempe stabilitatem, firmitatem suæ potentia, robur inuictæ naturæ. Veritatem quoq; fidem, constantiam eorum, quæ promittit. Nam pro veritate, Chaldæus substituit חֶמֶן hemenutach, fidem tuam. Græci quoq; bene declarant Veritatem tuam, nimirum ὅτι σὺ ἀληθὴς θεός, Quod sis verè Deus, quod verax, cū reliqui Dij mendaces omnes. Præstat igitur me incolumem esse, viuere, vt bonitatem tuam concinam, ubiq; celebrem reddam. Interitum, & corruptionem referunt Hebrei tum ad damnationem sempiternam, (Nam neque damnati gratias habere possunt) tum ad interitum corporis, quod magis quadrat, hocq; spectasse psalmus apparet. Nam de his, quæ ad animos attinent, rarò in Veteri testamento mentionem reperies.

Quæ vtilitas in san-
me.

Homo cur
factus sit.

Veritas de-

Audiuit Dominus, & misertus est mei, Dominus factus est adiutor meus.

Mnia hæc præterita, imperatiua sunt: Audi Domine, misere mei. Domine esto adiutor meus. Cōsule quoque Hieronymum, hæc vera esse comperies. Primum igitur deplorauit facinus, ingemuit, altè suspiria duxit, illacrymatus est, puduit, pœnituit, in se ipsum iratus, ipse sibi viluit, despicabilis fuit, contemptus, execrabilis. Post hanc commotionem (pars enim sanitatis est, morbum agnouisse) ad clementia fontem se contulit, ignoscere postulat, nullam esse perditorum, damnatorum, interfectorumq; vtilitatem, posse viuentes, & seruatos viles esse, magno rerum Domino, aliquid obsequij, in magno regno præstantes, saltē quæ maxima laus, bonitatem, & clementiam super seruatis prædicantes. Postulat primū preces suas gratas esse. Preces erant, vt ignoscere, miseretur. Tum ne omitteret quo minus consuetum auxilium afferret, neue aduersus inimicos dimicanti pristinam fortitudinem subduceret. Cōtra casus aduersos cultos assisteret, audaciam roburq; pœtori suggereret: quamcunq; ægritudinem res humana ob earum incōstantiam animo consuecant afferre, debilitantes, ac frāgentes, discuteret, serenaret: tristitiam rerum contemptorem animum efficeret. Hoc omne continetur ea precatione, qua postulat eum adiutorem. Ostendit deinceps se exauditum, triumphat, gratulatur.

Pœnitentia deser.

Conuertisti planctum meum, in gaudium mhi, conscidisti saccum, & circumdedisti me lætitia.

In gaudium venistè Sept. Græcè transtulerūt, quod esset Hebraicè חֶמֶן machol, chorus, vt vertit Hieron. Chorus ergo est pro gaudio. Cōuertisti planctū meum in chorus, in lætitiā, in canticū, & quod Latinus, Cōscidisti, clarius Græcū ad Hebraicū δὲ ῥῆμα soluisi, scidisti, discerpisti. Quod sequitur, Circumdedisti lætitia: respondet discisso sacco. Saccū mihi distraxisti: vice eius, lætitia, gaudio me induisti. Prior vestis erat lugubris, flebilis, saccus, hæc amota, reddita est vestis lætitiæ. Subiit gaudium, exultatio, propterea quod mihi ignouisti, facinus condonasti, me tua clementia redemisti. In sacco pœnitentes præteritū scelus deplorabāt. Illud signū erat displicuisse scelus, atq; indolere super eo, quod cōtra fas

In gaudium
Conscidisti
Circund
me lætitia
saccus.

fas placuisset, Saccus vestis durissima, qua duriter corpus malorum causam vexabat, vim in seipsum exercentes, ne exerceretur à Deo, sese ad pœnas vltro vocantes, atque abstrahetes. Finis igitur psalmi, est triumphus, alacritas, gratulatio. Expiatum est peccatum, neq; longior dolor relictus est delinquenti, neq; hostibus diutina lætitia. Non est datum, vt inimici longius gratulentur, quod eos fecisse, à principio commemorauerat, stragem, excidiumq; domus Dauid, ob immane facinus, fore suspicati, & id inter se prædicantes.

Vt cantet tibi gloria mea, & non compungar. Domine Deus meus, in æternum confitebor tibi.

Hebraica in suum ordinem, Latinè restituantur: Non est enim gloria mea, sed duntaxat. Vt cāter te gloria. Subauditur Hebræis, omnis homo. Vt omnis homo cantet tibi gloriam. Estq; impersonale, Cantetur tibi gloria. Gloria quoq; Rabi Dauid, (vt sapius aliàs) animam interpretatur, quæ sit gloria cuiusq; vt respondeat ex aduerso ei quod dixerat, Nunquid cōfitebitur tibi puluis? At anima, vitaq; inquit cantabit te, & celebrabit. Quod autem dixerunt Sept. ἔ μὴ κέ ταινω, Et non compungar, limpidius in fonte עַיִן בְּיַד וֵאלֹהֵינוּ יְהוָה, Et non compungar. velo iddū, Et nō taceat. Quod apud Hieron. quoq; est. Semper, inquit, te celebret, & in hac vita, & in posterū, remanens anima post discessum ex corpore. Habes igitur sensum non ex Hebræis modò, sed & ipso diuo Hieronymo. Græci quoque monent Symmachum, quæ secutus est Hieron. ad Hebraicum vertisse. ἔ μὴ σιγήσω, Non tacebo. Hunc locum declarās Rabi Dauid, Cātabit, ait, quasi glorificabit te gloria mea, nēpe anima mea in æternum, propterea quod scelus mihi condonasti. Perspectum enim mihi, remāsuram in postremam animam meam. Ea te in sempiternū celebrabit, & nō tacebit. Idemq; affirmat ex antiquis Rabenis cogitasse Dauid templū Dei cōstituere, eāq; ob causam in titulo huius psalmi præfigi, Psalmus, cantici, dedicationis domus ipsius Dauid. Rabi quoque AuenEfra interpretatur gloriam נֶשְׁמַת חַכְמָה, Animam sapientem, quasi animam intelligentem, intelligentiam incorruptibilem. Chaldæus autem interpretatur gloriam, יְהוָה יִשְׁמַח בְּיַד יִשְׂרָאֵל, iakire alema, Honorabiles mundi summi proceres. Nam vt est alibi, Super ipsum continebunt reges os suum, ipsum gentes deprecabuntur. Poteest igitur diuersis sensibus intelligi gloria, siue anima, siue regum maiestas, præcellentia. Aut per accusatiuum, Omnis homo gloriam decantabit, celebrabit gloriam tuam, propter tuam clementiā, qui plenus sis clementia, & bonitatis.

Et cant. ti.
gloria.

Et non cō-
pungar.

PSALMI XXX. EXPLANATIO.

Inscribitur apud Græcos, quos Latini sequuntur, is psalmus. In finē Psalmus Dauid, pro ecstasi. Sic Græcè ἐκστατικός, neque in fontibus Hebraicis, neque apud sanctum interpretem inuenies. Ne Chaldæus quidem, solitus aliàs liberius Hebraicis addere, quod antiqua traditio doceret, adscripsit. Obelisco igitur deletur. Ecstasin quidam Græci interpretantur excessum, peccatum, secessum à recto, cū vxorem Vriæ adulterio contaminasset: psalmumq; editum, dū fugeret filio Absalone persequente. In eo dissentiunt Hebræi, potius editū psalmum Saule ceruicibus eius instante atrociter vrgēte. Has orationes, atq; has gratias, recordatus postea præteritarum calamitatum rex ipse, vbi parta quies, habebat. Singulis beneficiis, singulas orationes, & carmina triūphalia adnumerās, tres in primis aut quatuor insigniores calamitates auxilio cælesti vitauerat. Has vbique ferè commemorat, nunquam gratis habendis defessus, memoria viribus integer vsque. Edēbat, quemadmodum dixi, hæc carmina, trāquilla pace, quiescēs, multis post annis, bellis iam sopitis, finitimis nationibus pacatis. Adibat templum, cantoribus quos ipse sacrauerat, carmina, quæ per quietem contextuisset, (eruditissimus enim poëta fuit, velut Sibylla agitante Deo, non concessa cunctis oracula profundens) canenda tradebat. Ipse medius considebat, alaeri voce (vt cū ante arcem Dei exiliret) cantores adiuuabat. Propterea piissimus fuit, Deiq; ardentissimus cultor. Recordatus igitur præteritarum calamitatis, cū Saul crudeliter instaret, totiesq; ab insidiis eius duce Deo liberatus, qui fraudes hostiles detegeret, non vnā, atque alteram pro hoc beneficio odas edidit: cantoribusq; vt perhibent Hebræi, tradebat, sed longe plurimas, è quibus hæc vna est. Propterea psalmus inscribitur, Carmen triumphale, victorias illas pristinas Vate respiciente.

Psalmos
quando nō
edebat Da.

Psalmos à
se cōpositos
cantoribus
tradebat,
illisque cō-
cinebat.

IN te Domine speravi non confundar in aeternum: in iustitia tua libera me.

Spes. Non confundar.

Deus abs. Confundar.

In tua iust. libera.

Iustificare.

NITIVM carminis spes est. Orat vt ne spes sit inanis, nullius fructus, vt qui sperant ventura, quæ nunquã venient, quibus nõ subfint vires, & causæ vt venire possint. At hi qui sperat in Deũ, nõ possunt hac de causã decipi, quod is in quo sperat, præstare non possit, aut non audiat quod postulatur. Prophetæ norant eum omnipotentem, norat item sic omnia exaudire absentem, veluti si coram adesset. Reliquum erat, vt precarentur, grate audiret, neque sperantes illuderet. Itaq; quod ait, Non confundar, est potius (vt sæpius antè dictum est) vetantis, prohibentis. Ne confundar, verbũ confundendi clarius Hebraicè & Græcè עבשה ebosha, erubescã, pudesciam. Græcè καταιχθησθαι, pudore, & ignominia afficiar. Perinde si diceret, Ne confundar, ne decipiar, ne ridiculus appaream, quod mihi turpissimũ esset, & tibi non admodum honorificũ, ludificare mortales in te sperantes, veluti non sentias, aut nõ possis, aut negligas, humanis calamitatibus oblectatus. Dixit item, Ne confundar in aeternum. Hebraicè, in aeternum, semper: cũ negatione, sonat nõquã. Non lauabis mihi pedes in aeternum: nunquam lauabis. sic, Ne confundar in aeternũ, ne sit vnquam spes hæc vana. Semper spero, sperauĩq;: sic semper assequar, quod spero. Aut, Ne confundar in aeternum, si simul, atq; sperauĩ, auxiliũq; implorauĩ, nihil auxiliĩ misisti, At ne sit semper hæc expectatio inanis. Aliquãdo dignare nos tuis responsis, aliquando nostri miserearis, ne semper cõtenas, semper reiicias, oculos auertas. Vtq; magis flectat, iustissimãq; opitulandi, & quasi flexanimam, causã proponat, addit: In iustitia tua libera me: non mea iustitia, bonitate, sed tua. Tua bonitas, tua integritas, immensã bonitas te flectat, tibi persuadeat, te cogat. In me enim nihil eiusmodi est, quod te impellat, vt dignũ me iudices, ope tua. Ratio igitur iustissima est, te decere mortales exaudire, non factã meritãq; eorum, sed te ipsum respicientem, considerantẽq;, non quid nos accipere, sed quid te dare deceat. Tanta est autem bonitas, iustitiãq; in te, vt ea possit omnia, quantumuis atrociam crimina delere. Oppositaq; clementia tua, atq; multitudine magnorum scelerum, plus in te fit ad parcendũ, quã in ipso scelere ad damnandum. Tua bonitas propter eius magnitudinem omnia mundat, iustificat, vt verbo vtar Ecclesiastico. Redundat in Græcis, & Latinis εὐεργεσία μου, Et eripe me. Est duntaxat, Libera me.

Inclina ad me aurem tuam, accelera, vt eruas me.

Esto mihi in Deum protectorem, & in domum refugii, vt saluum me facias.

AVgentur preces, omni contentione agitur, nullæ rationes omittuntur, quibus in sua vota Deum Vates inducat. Superius, tua clementia, iustitia, bonitas, non mea liberet, absoluat. Nunc, aures inclina. Tribuit enim vbiq; sacra poësis, oculos, & aures Deo, quemadmodum quoq; profana. Sunt, ait, tibi cuncta, quæ toto mundo geruntur excipientes aures. Has ad preces meas aperi, placidas aures, inquam, ne obstruas, celeriterq; auxiliũ submittas, celeriter accurras. Omnis spes salutis in celeritate posita. Nisi quid auxiliĩ celeriter attuleris, actum de me est. Esto mihi protector. Tropus Hebraicus, vt protectionẽ Græci dicunt à scuto, ἑπιεκαπίσου, sic Hebræi à petris durissimis, silicibus, scopulo. Itaq; pro Protectore, est זרur, Petra, scopulus. Esto mihi petra, aut scilicet fortissimum robur, aut arx munitissima, scopulis inaccessis affixa, quod nequeat hostis aspirare. Propterea Hieronymus hoc transtulit, Esto mihi in lapidem fortissimum. Domum refugij dixerunt Sept. οἶκον καταφυγῆς quod Hebræis est domum מצודת mezudoth, munitionis, domum munitam, quasi propugnaculum fortissimum, in loco edito in summo colle positum castellum natura loci inexpugnabile. Ob hanc causã Hieronymus in Psalterio, quod ex Hebraico fecit bonum Latinum, Et in domum munitam. Talis, ait, mihi esto, talis me custodia defendat. Hoc præsidio me contineam.

Quoniam fortitudo mea, & refugium meum es tu, & propter nomen tuum deduces, & enutries me.

For-

Fortitudo, vt Græcè est, μετοχήμα, robur, firmamētum, Hebraicè כּוּסֵלָה, petra, silex: eadem atque superius similitudine, aut scilicet durities mea, per quam ego fortis, in expugnabilis existo, ictibus aduersariorum imperuius, telis eorum impenetrabilis. Aut arx mea, præsidium tutissimum super scopulo, super edito loco positum, quod hostes procul suspiciant, irrisi, dentibusque frementes abeant, nostri contumeliis in eos insultent. Hieronymus igitur sciens proprietatem Hebraicam reddidit, Quia petra mea. Pro refugio quoque, est eadem, ac superius, vox מצודה mezuda, munitio, vt transtulit Hieronymus propugnaculum, turris edita, castra excelso loco posita. Tu, ait, murus meus, meũ præsidium. Quod ait, Propter nomen tuum deduces, Deduces Græcè ὁδηγήσῃς, ages per viam, ductor eris mihi, velut dux, pastor ages. Si mihi locus excelsus es, si turris, aut castellũ, huc certè sine labore, ac lassitudine concendere non possum. Ergo ductor eris quoque, agēsq; me ad hanc inexpugnabilem arcem. Esto igitur præsidium, esto dux itineris, & comes, vt quocunq; gradiar, tua custodia comitetur. Iter doceas, nequid sinistri contingat. Propter nomen tuũ. Vbi que hæc oratio adhibetur, non propter merita nostra, probitatem, iustitiã, beneficium existat, sed propter maiestatem suam, bonitatem, clementiã, facturus naturæ suæ congrua, cogitans quid magnitudo suæ bonitatis nõ quid fragilitas nostra postulet. Nomen suũ dixit maiestatem, famam diuinitatis, ac potentiam. Aut nomen (vt aiunt Græci) quo diceris misericors. Quamquam periphrastricis putant quoque dictum nomen eius, ipsummet. Propter te ipsum. Quodque subiicit, Et enutries, verbum Hebraicum תַּחַלְנִי tenchaleni, signat portare, sustentare, sustinere. Petit atque orat vt agat per iter, sit ductor, comes. Itẽmque vt per aspera, salebrosa, per tela, per hostes transeuntem subuehat, vestigia firmet, robur pedibus addat, labentem sustineat.

Educes me de laqueo hoc, quem absconderunt mihi, quoniam tu es protector meus.

AQVEVS est Græcè, quod Latinus exprimit ἐκ παγίδος, Hebraicè רֶשֶׁת resheth, Ex rete. Vox Hebraica defluxit in Latinum sermonẽ. Hieron. similiter edidit, Educes me de rete. Obtenderunt, ait, pedibus rete, insidias collocauerunt, vt cõtinuò adorirentur, interceptũque suffocarent, vt cæco reti memet inducerem. Declarat sensim, quod genus periculi circumstaret, à quo petit, atque orat liberari. Nondum quidem fuerat interceptus, sed præsens periculum instabat. Nec temperat iterare, eum esse protectorem, tutelam suam, vnicum præsidium, singulare decus. Idcirco oportere eum salutis suæ prospicere. Nam qui virtutis officia, qui charitatem à nobis expectant, fidentissimè præstolantes erubescimus prodere, si modò pudere didicimus, si ruborem timemus, quem offundit ignominia. Quid autem turpius, quã eos deseruisse, qui sese totos tibi tradidissent?

In manus tuas commendo spiritum meum: redemisti me Domine Deus veritatis.

SPIRITVM, assentientibus Hebræis, nunc vocat animam, seu vitam, vitam qua sustententur animantes. Commendare spiritum in manus, est in potestatem eius tradere, suæ clementiæ committere vitam, rationem suæ salutis totam Deo relinquere. Manus, eisdem Magistris, suæ linguæ apprimè gnaris astipulantibus, est in sacris litteris vis, potestas, autoritas. Cui Græci quoque assentiuntur. χεῖρες γὰρ θεῶ τῶν ἰσχυρῶν αὐτῶν καλεῖται ἐν ταῖς χερσὶ γὰρ ἡ δύναμις, ait Euthy. Non poterit hostis iniicere mihi crudeles manus, si fuerit in manu tua vita mea: propterea trado tibi asseruãdam. Redemisti me. Præteritum pro futuro Rabi David asserit esse: suntq; in hoc poemate longè plurima exempla. Haud ab re, ait, me totum tibi trado. Certum enim est mihi sub tutissima custodia consistere. Ab inimicis me redimes, eos à maleficio prohibebis: sitis illa, rabiẽsque nocendi non attinget, sibi ipsis tormentum futura, in ipsis hostibus remansura. Hanc ob causã vocat eum, Deum veritatis, nimirum, Deum veracem, fidelem, non deceptorem, proditorẽmque. Me tibi tradidi protectioni, præsidioque tuo me commisi: at tu redimes, liberabis, defendes: quia Deus verax es, non proditor, illusor, desertor eorum qui se tuæ fidei permiserunt. Quod promittis, exqueris: quod à te speratur, certo tempore datur. Non est spes inanis eorum, qui in te sperant. Tu es Deus veritatis, à quo veritas omnis sumpsit exordium, præses veritatis, inimicus illi, qui mendacium est, & pater eius. Tres igitur sunt actus naturali ordine progredi-

Salus, ob
fidelitatem.

entes. Imminet periculum, salutem, vitam, spiritum nostrum Deo commendamus: ille li-
berat, quia verax est, non deserens in periculis, spem non ludificans. Agnosce philoso-
phiam caelestem.

Odisti obseruantes vanitatem superuacue: ego autem in Do-
mino speravi.

o dist. obse.
van.

NON est per secundam personam *ἐμίσησας*, in fonte, sed per primam *אָנְתִּי* fanethi, odio
habui, odi. Nec est forsitan aspernendus sensus Rabi Dauid, priorisque Abraham,
Cum, inquit, insequeretur Saul, instaretque ceruicibus, non hariolos, non magicæ va-
nitatis professores adiui, quos consulerem, à quibus opem implorarem, imò vero contem-
psi, execratus sum, vt qui vanas professiones obseruent, vanissimis studentes, quorum euen-
tus vanitas sit, ac vanissimi cuiusque ludibrium. Sed ad verum Deum accessi, huic nitibar,
hunc consulebam, inde mihi viua responsa dabantur: is meum præsidium, spes vna. Græci
hanc interpretationem afferre non possunt, vt quibus lectio sit per secundam personam,
Odisti. Chaldæus quoque non abhorret à lectione Hebraica. hanc vanitatis obseruantiam,
quemadmodum antè dixi, Abraham, & Dauid, reliquorum explanatorum proceres inter-
pretantur *הַנְּבִיאִים הַנְּבִיאִים* hanichus, vehacosm, Diuinationem, & magicem, quæ iure vanita-
tes appellantur, & qui eas profitentur, vanitatis obseruatores. Possent item vanitates intel-
ligi omnia peccata, vanissima quæque, quibus nullus subest fructus, in perniciem agentia.
Execror, ait, & abominor, qui sese his penitus dederunt, nulla mihi cū sceleratis societas. E
Quod Latinus dixit superuacue, melius iuxta Hebraicū, & Græcū, incassū, frustrā, in vanū.
Frustrā, inquit, his studentes, vitam in rebus inanibus transigentes. Mirum est Hierony-
mum quoque legisse, Odisti.

Superua-
cua.

Exultabo, & lætabor in misericordia tua, quoniam respexisti humi-
litate meam: saluasti de necessitatibus animam meam.

Humilitas.

Sal. de ne-
cess.

HUMILITATEM, quod apud Septuaginta est, *τῆν ταπεινωσίν μου*, rectius diuus Hiero-
nymus afflictionem meam, iuxta Hebraicum *אָנְתִּי* aneij, tamen humiliari, & affligi
eodem spectet. Qui se humiliant, aut ab aliis humiliantur, necessariò deiiciuntur,
sternuntur, vexantur, illiduntur terræ. Necnò quod ait, Saluasti de necessitatibus, vt est Græ-
cè *ἐκ τῶν ἀνάγκων*, Hebraicè est apertius, quemadmodum transtulit Hieron. Cognouisti tri-
bulationes animæ meæ. Haud secus Hebraicum *שָׁבַע בְּצָרוֹתַי יְדַעַתִּי* Iadatha bezaroth napshi,
Nosti vexationes animæ meæ. Necessitates igitur pro vexationibus dixerunt interpretes.
Simile quid explanatores Græci respiciunt, exponentes necessitates, *πενεσιότητες, κινδύνους*, cir-
cunstantias, aut incidentias, pericula. Versus igitur habet: Respexisti vexationes, agnouisti
tribulationes, pressuras, angustias. Exultat, lætatur, triumphat super misericordia, siue vt est
illis *חַסְדֵּךָ* chasdeka, beneficentia, beneficio calitus allato. Is est Psalmorum ritus, petunt
atque orant à principio, ingemiscunt, proponunt pericula, elades impendentes, tempesti-
tatem aduentantem, desperationem omnium rerum, vna luce caelestis spei renidente. Haud F
procul inde lætantur, gratulantur, velut exauditi, lætum pæana canentes, carmen triumphale
concinentes: tum, quam ob causam triumphalis hymnus inscribitur, fit perspicuum. Di-
uinus ordo canendi, eminentissima, tollensque animos in altum theologia. Probatur oportere nos in periculis, in calum manus tendere, suppliciter auxilium petere. Tum non esse
vanas has preces, rapidisque ludibria ventis, nec in ventum vocem vertisse procellas. Con-
sequi post supplicationes, ac fletus, triumphos, lætitiā, gratulationem, fructuosum esse
fidere Deo, precibus instare, vt liberet, tueatur. Neque enim cum proditorem, impostor-
emque esse, spes mortalium ludificantem, esse Deum veracem, veridicum, beniuolum,
suorum amantem.

Psalmorū
ritus, &
ordo.

Hymnus
triumphalis.

Nec conclusisti me in manibus inimicorum, statuisti in loco
spatioso pedes meos.

Concludere.

Stat. in lo.
sp. p. m.

NON CLVSISTI in manibus, velut in potestatem hostium redigesti, qui catenis vin-
ctū abstraherent, omnes in me cruciatus experiretur, exempla cederet. Nā Saul, cu-
ius persecutionē hoc Psalmo referri probant Hebræi, saltus, quibus Dauid latitabat,
indagine cinxerat, iam eum penè comprehensum tenebat, vix prædantium manus elabi
poterat. Seruatus tamen est, hostes in alia bella auerente Deo. Erant pedes in angusto, vix
plantas

A platas mouere poterat, quin caperetur: Deus hostes auertit: speluncā, latibulumque egres-
sus est Dauid, ex angustiis scilicet in libertatem. Data est pedibus libertas, vt possent quo-
cunque ingredi. Liberavit de necessitatibus, nempe ex angustiis animam, scilicet vitam
eius. Reuertitur ad orationem, quam illis angustiis detentus habebat.

Miserere mei Domine quoniam tribulor: conturbatus est in ira
oculus meus, anima mea, & venter meus.

IN hæc sit oratio referens præteritas illas calamitates, quibus circumfusus supplex
oraret, post longum tempus digestus carminibus, & ad rationem carminis, rebus illis
redactis. Nam illud non carminis, concentusque tempus erat, nec poterat vexatus
animus carminibus aptus esse, sed tota res, post multos annos, harmonicè composita, & cū
cantu pronuntiata fuit velut si præsens esset. Siue, vt nonnullis Hebræis placet, memoratis
prioribus illis cladibus, quas beneficio immortalis Dei elapsus est, & pro his, gratis habitis,
adiungit alias preces aliorum malorum, præsentis temporis memoria proposita. Mihi qui-
dem neutrum displicet. Vulnera igitur aperit, dolore impellente vociferatur, iniquitatem
atrocitatemque temporis exhibet. Petit, atque orat, vt auxilium celeriter, quemadmodum
antea fecisset, submittat. Quod ait, Tribulor, Premunt, inquit, angustie. Iam labori succum
bo, defatigatis viribus amplius sustinere non possum. Et pro *ἐν ταλαιπωρίᾳ*, conturbatus est, He-
braicè *רָעַעְתִּי* hafafa, id verbum ducitur à tinea, quæ vocatur *רָעַעַת* has, vt quasi dicendum sit,
tineauit, eritque significatus, corrosus est, voratus, depastus est oculus meus. Assidue lacry-
mæ, propter faldedimem, humorem oculorum absumpserunt. Hoc significatum sciens Hieron.
transtulit, caligauit oculus, refugiens scilicet insolens verbum tineauit, & eiusdè signi-
ficatus aliud subiiciens. Facit enim humor exhaustus, vt oculus caliget, virtute videndi su-
blata. Nam Symmachus, quem secutus est Hieron. pro Græco *ἐν ταλαιπωρίᾳ*, turbatus est, dixit
ἐθλασθη turbidus factus, caligauit, exponiturque Græcis, propter assiduum fletum. Et quod
dixit, Conturbatus est in ira: pro ira est *ὀργή* caas, indignatione: tamen si idem est. Hanc indi-
gnationem, iramque, vel ipsius lacrymantis, indignantis, ac dolentis senties, aut quod non-
nulli Hebræi, iram, furorem, rabiem inimici. Caligauit, ait, oculus meus ob rabiem, furorē,
quo inimicus meus in me properat, impetum factururus. Aut lacrymas continere non pos-
sum, dolore turbante animum, fletumque exprimente, idq; semper. Hoc magis quadrat
propter sequentia. Nam Græci, qui propter indignationem Dei, non omnino mihi proban-
tunt. Quod dixit, Anima mea, & venter, etsi Rabi Dauid refert hæc ad famem, & sitim,
esuriisse, & sitisse Dauid in illis calamitatibus, animamque interpretatur, quæ appetit: vi-
detur probabilius vniuersam perturbationem, commotionemque designari, cum mentē,
animam, corpus, intima præcordia dicit perturbata: vsque ad interiores partes perturba-
tione penetrante, easque exagitante, quatiente. Maximus igitur motus, ac trepidatio pro-
ponitur, toto intus & extrà homine motum accipiente, vt impetret auxilium.

Psalmos
quando
nam ederet
Dauid.

Trib.

Conturb.

Inira.

Anima m.
& ven. m.

Quoniam defecit in dolore vita mea, & anni mei in gemitibus.

Infirmata est in paupertate virtus mea: & ossa conturbata sunt.

T sint lucidiora, tamen non variant multum, pro *ἐξέλιπεν*, defecit, fons *יַי* calu, con-
sumpta, exhausta vita mea. Pro *ἐν ὀδύμῳ*, In dolore, est *יָגוֹן* iagō, mærore, tristitia, vt ver-
bit Hieron. Pro *γέμουσι*, gemitibus, numero multo, est duntaxat *אָנָה* anath, ge-
mitu. Quodque dixerunt *נִאֲדָמוּסֵנִי עַל הָרָעָה*, Infirmata est in paupertate, Paupertate mea,
est *רָעַעְתִּי* aoni, iniquitate, aut afflictione mea. Conturbata sunt, est verbū, quod superius ostē-
dimus *רָעַעַת* acesu, tincauerunt, nempe vorata, exhausta, depasta sunt ossa mea. Propterea
vertit hoc verbum Hieron. contabuerunt. Vniuersa hæc non longè discrepant. Exaggerat
(vt assuevit) lamentationes, exponit magnitudinem calamitatum. Fuerūt, qui hæc de agri-
tudine corporea interpretarentur. At si consistendum est in his, quæ ab exordio proposita
sunt, atrocem illam persecutionem Saulis representant, quam vbertate verborum, & Poë-
ticis hyperbolis exaggerat, ostendens ob dolorem, ac gemitum, vitam hominis minui, cor-
pus debilitari, ac frangi, ascribitque omnia peccatis suis, vt solent sapientes, quibus explo-
ratum est, pœnas, & incommoda delere crimina, redeunte natura diuina ad clementiam.
Ossum consumptio, magna hyperbole, maximus dolor, qui vel ossa quatit, absumat, ostē-
ditur, quibus in corpore nihil robustius, solidius, quorum compage absumpta, quid reli-

Defecit
in dol.
in gemit.

Pœnas
Christi, en-
ius liuore
sanati su-
mus.

quo corpori speres?

Super omnes inimicos meos, factus sum opprobrium: & vicinis meis valde, & timor notis meis: qui videbant me, foras fugerunt à me.

Vò clarius percipiantur, iterum Latina moneta recudantur. Propter inimicos meos factus sum dedecus, & vicinis meis valde, & timor notis meis, qui vident me, extrà fugerunt à me. Hec aperiens, exprimensque Rabi David, cui fuit in primis cura perspicuitatis, Propter mala, inquit, quæ mihi hostes intulerunt, & quæ quotidie aduersum me moliuntur, factus sum fabula, contumelia, dedecus, propterea quòd fugio ab illis, à loco ad locum: & vicinis meis, non videlicet externis factus sum dedecus, sed meis, sed propinquis, reliquisque Israclitis. Hi me risu, contumeliis insequuntur: velut, quod alibi dicitur: Posuisti nos dedecus vicinis nostris. Notis autem meis, his scilicet, qui me diligunt, consanguineisque, & propinquis factus sum timor, & trepidatio, vt qui metuunt propter me, ne tandem incidam in manus Saul. & quicumque cernit me, sermonem, aditumque defugit, ne quid calamitatis propter me patiat. Solent enim in calamitate plerumque fieri ex amicis inimici, habentes odio, quem fortuna persequitur. Is est sensus. Nam quod Sept. obscurè in Græcum transtulerunt παρὰ πάντας τὸς ἐχθρούς μου, Super omnes inimicos meos, clarius est in Hebraico מִכֹּל זֶרַעִי micol zorerai, Ab omnibus inimicis, vel propter inimicos meos, Propter hostium persecutionem factus sum dedecus. Facit inimicorum crudelitas, odiisque pertinacia, vt nusquam mihi sit locus, nunquam interquiescam. Fugitiuus vbique, qui cæteris quondam longè antecellerem. Hæc fuga reddidit me cunctis contemptibilem, & abominabilem. Conspirauerunt omnes in meam perniciem, alij defugiunt, velut portentum, ne quid ex mea consuetudine, detrimenti contrahant. Hostes insequuntur, mei trepidant, cæteri diffugiunt, auersantur: cerne quanta malorum tempestas.

Et obliuioni datus sum, tanquam mortuus à corde: factus sum tanquam vas perditum.

S ordo poëmatis Hebraici, vt videbis item apud Hieronymum. Aspice, inquit, quo statu res mea sit, quot me clades circumsistant. Illi ipsi amici, familiares habent me pro eo de cuius salute ià desperauerint. A corde ipsorum datus sum obliuioni velut mortuus. Cor eorum de me velut mortuo cogitat, in eorum cogitatione sum perinde, si periissem. Vident enim salutem meam in præcipiti. Iam de me cogitare desierunt: iam de me memoria nulla est. Profert quoque comparisonem vasis perditum, quod iam senio confectum, morti propinquum est: aut quod iam dudum perit, cuius nullus est fructus, nullus vsus possessoribus, propterea nec manibus teritur, nec in domo ad aliquem vsum adhibetur. Vas appellat, vt sonat Hebraicum, & Græcum οὐδος, quidquid vsui est, quodecunq; nobis ad aliquid efferendum, aut agendum deseruit. Vas perditum est, vas, siue instrumentum senio obsoletum, aut infractum, destructum, quod non amplius sit vsui, nec tangitur, nec nominatur. Talem se propè factum queritur Vates, veluti eum quem neque cogitat amplius propinqui, iam veluti deploratum, inutile cadaver, sine vita, sine vsu, vtilitate: velut qui mortè effugere non possit. Ad hanc rationem exponunt Hebraei, & Græci. Desperauerant de eo propinqui, quod cædes eius videretur inuitabilis, atrociter rege persequente.

Quoniam audiui vituperationem multorum commorantium in circuitu.

In eo dum conuenirent simul aduersum me, accipere animam meam consiliati sunt.

V o d Græci transtulerunt παρὰ πάντας τὸς ἐχθρούς μου, Commorantium in circuitu, est vox Hebraica מגור, magor, terror, timor, trepidatio, vt Hebraei declarant. Est q; versus, Terror in circuitu, quo scilicet exterrant me, calumniis appetentes, notam mihi inurentes, & iuxta has calumnias, eadem mihi minantes. Item quod dixerunt ἐν τῷ ἐπισημασθένω, Dum ipsi conuenirent, quod Latinus minus aptè, in eo dum conuenirent. Verbum conueniendi, in Hebraico est verbum consultandi בְּיַוְסָדָם beiuase dam, In consultando ipsos: dum ipsi consultarent, pessimum contra salutem meam iniere consilium. Inimici eius (inquit Rabi David exponens hunc versum) deferebant contra eum apud Saulem. Ob hanc causam, ait Est

Propt. ini. fact. opprob. vic. m.

Notis m. Timor.

Super omnes inimicos.

obl. da. f. tam. mor. à cor.

Perditum.

Vas.

Commo. in circuitu.

In eo dum conue.

Est mihi terror vndique, quia non vno ex loco metus impendet, sed vndique. Dum consulant, quia scilicet vnà conspirauerunt, consilium inierunt contra me, cogitantes corripere animam seu vitam meam, auferre mihi vitam. Est igitur totus versus, Quoniam audiui vituperationem, aut dedecus multorum. Metus vndique, dum ineunt consilium simul contra me corripere animam meam, pessimum consilium inierunt. Hierony. vocem magor, transtulit congregationem, sed ab omnibus Hebræis exponitur metus, terror. Quoniam est alia vox ferè huic similis designans collectionem, congregationem.

Ego autem in te speravi Domine: dixi, Deus meus es tu: in manibus tuis sortes meæ.

Eripe me de manu inimicorum meorum, & à persequentibus me.

V o d Græci transtulerunt οἱ κληροί μου, Sortes meæ, Hebraicè est יְהוֹתַי ihothai, tempora mea. Tempora sua exponunt Hebraei, quibus hostes, illi insidiabantur, interciperent conantes. Hæc tempora, inquit, non sunt in potestate inimicorum, sed in potestate Dei. Non possunt ad nutum suum disponere quod animo complectuntur, propterea, inquit, eripe me, ne me violèta, crudelisq; manus abstrahat. Rabi Abraham exponit quod & ipsum placet, tempus salutis. In potestate tua, inquit, est tempus meæ salutis, si me seruares malis. Rabi quoque Salomon simile quid: Tempora, inquit, quæ super me decurrunt, sunt secundum dispositiones tuas, peraguntur vt tibi placitum est. Omnis meæ salutis ratio, in potestate tua consistit. Hanc ob causam, serua me. Hæc tempora vides optime Sept. vocasse sortes, quod Græci exponentes ferunt sortes mortis, & vitæ, rerum felicium, & infelicium, in potestate, in manibus eius esse. Tu potes, ait, seruare, & perdere, necis, ac vitæ dominus, Morte afficis, vitam concedis. Deprimis, attollis. Superest igitur, vt me de manibus inimicorum eripias.

Illumina faciem tuam super seruum tuum: saluum me fac in misericordia tua. Domine non confundar, quoniam inuocaui te.

A T I N V S non satis propriè illumina, siue illustra, cum sit Græcè ἐπιφάνω, ostende, fac apparere, Hebraicè quoque הַאִירֵה hairath. Precatur igitur faciem suam detegat, vultum iucundissimum ostendat, meroris tenebras discedat. Illo vultu sese terris ostendente, fugient vasto æthere nimbis, nubila discedent. Omnia læta, ridentia, exultantia: Furie, & tristes erinyes penitus faceissent. Orat vt eum, sua clementia seruet, succurat sua misericordia, vbi desit humana virtus, qua Deum ad beneficium excitet. Quod dixit, Non confundar, ostensum superius: dicendum, Ne confundar, ne pudeam, ne erubescam, ne spes sit inanis, cum peto auxilium, ne sese auertat, neue aures obdat, ne ipse illusus discedat, cassas preces in Zephyros mittens.

Erubescant impij, & deducantur in infernum.

Muta fiant labia dolosa, quæ loquuntur aduersus iustum iniquitatem, in superbia, & in abusione.

N o n ego, sed illi erubescant, illorum sit dedecus, ignominia: atque adeo damnati, & profligati cernantur, vt in infernum, siue in sepulchrum, siue in tartarum, (vt runque proponitur Hebræis) deducantur, siue vt est Hebraicè מְרִידֵם, concidantur, interficiantur, aboleantur, extinguantur. Mutæque fiant labia dolosa. Propter ea quæ superius memorauit cum diceret, Audiui vituperationem multorum: nunc, Muta fiât labia dolosa. Dolosa, in origine, labia, שֶׁקֶר sheker, mendacij. Labia mendacia, falsidica, maledica, mentientia, notam inurentia, vituperantia, nò possint loqui. Vox sceleratorum concidat, intra guttur compressa conticescat. Hoc fit iniqua loquacitatis supplicium, vt quæ contra iustum inuehitur, contra David, cæterosque iustos. Loquuntur autem ἀνομίαν, vt est Græcè, iniquitatem, vt est Hebraicè פְּרַי אַתָּא, fortia, dura, vt exponunt Hebraei, & Hieron. interpretatur. Spirant minas, & cædes, deferunt funesta, crudelia, è quibus mea perniciis existat. Loquuntur autem superbè, atque arrogantiam sumentes, me despiciabilem, nauici hominem, nullius pretij, terræ inutile pondus, perniciosum reipublicæ prædicantes, quò furor persequentis me Regis, magis incandescat. Est hoc loco Græcis nomen ἐξεδύσει, quod rectius reddi-

Sortes meæ.

In manibus tu.

Illumina. fac. tu.

Erub. in infer. Deduc. Muta si. lab. d.

Erub. in infer. Deduc. Muta si. lab. d.

Que lo. ad. inist.

Inquit.

In super.

Abufione. tur, vt habent emaculati codices, contemptu, quàm vt alij, Abufione. In superbia, & con-
temptu: non in superbia, & in abufione.

Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abscon-
disti timentibus te.

Perfecisti eis qui sperant in te, in conspectu filiorum hominum.

QUONSVETA carminis ratio, post preces, post exposita pericula, quæ circumstent, ve-
lut subsidio impetrato gratulantur, clementiam, benignitatemque diuinam, quæ se-
cundum ad preces mortalium fleat, tollunt in cælum, quæ terrestria cernat, procurans om-
nia, maximè, quæ ad homines pertinent. Exclamat igitur magna esse dulcedinem, siue, vt
Dile. Hebraicè est, bonitatem Dei, quæ Græcè nunc appellatur *χρηστότης*. Quod dixit eam abscon-
diste, proponitur ab Hebræis præclarus sensus. Loquuntur, ait, contra iustos, eos superbè
despicientes, pro nullis habentes, at tu in futurum tempus abscondisti, reposuisti, & quasi in
Abfcon. thesauris condidisti magnum quoddam bonum, suauitatem, felicitatemque inextinguibilem,
quam (vt ait Diuus ille) nec oculus vidit, nec auris audiuit, tametsi iidem iusti in hac
vita multas contumelias perferentes, potius contemptibiles, nullius pretij apud improbos
habentur. Abscondisti igitur est velut in thesauris reposuisti, condidisti, ab oculis amouisti.
Perfecisti Hoc constanter Rabi Salomon, & Rabi David adhibent. Quod ait, Perfecisti eis, vt clarius
eis. percipiatur, Græcè est *ἐξέργασα*, fecisti, operatus es. Similiter Hebraicum *פלאה* paalta, feci-
sti, sperantibus in te. Proponiturque ab eisdem Magistris verus sensus. Hoc bonum, vel hanc
Qui sperat inextimabilem, inauditamque suauitatem fecisti, operatus es. Sperantibus in te, incipit in
in te. hac vita, ipsi mortalibus videntibus. In oculis eorum geritur res, multa beneficia consequi
sperantes in te, vel in hac corporea vita, quid putes in futura. Emendandi sunt quidam La-
tini codices. Non enim dicendum est, A conspectu filiorum hominum: sed, In conspectu
filiorum hominum, & Græcè liquidius *ἐν ὄψει τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων*, In oculis, in præsentia ho-
minum. Græci putant alium sensum, Abscondere suauitatem suam nonnunquam timentibus
A consp. se, relinquens, vt eos exerceat, vt in officio contineat. Rursum reddere claram, homini-
fil. ho. bus aspicientibus, vt noscant parata esse hæc sperantibus in eum bona. Sed Hebræorum
mihi placet explanatio.

Abscondes eos in abscondito faciei tuæ, à conturbatione hominum:
abscondes eos in tabernaculo à contradictione linguarum

QUOD IDIORA fiant vt mens facilius excipiat. Abscondes eos in protectione vultus
tui, à superbia, aut arrogancia viri: Abscondes eos in vmbaculo, à contradictione,
siue contentione, maledicentia linguarum. Sensus igitur clarus, respondens superio-
ribus. Loquuntur aduersus iustum iniquitatem in superbia. Nunc subiicit contraria, aduer-
sus has pestes, contra pessimas linguas, adesse auxilium Dei, qui iustos ab improborum ma-
Abscondes. ledicentia tueatur. Nihil sceleratorum arrogantissimam linguam contra eos acturam. Ab-
In abscon- scondet igitur, siue defendet, ac proteget eos, protectione vultus sui. Respiciet vultu pro-
dito ia. tu. pitio, paternis oculis, benignitate, atque hilaritate sui vultus eos amplectetur. Sua illa ma-
gna clementia fouebit, nihil humana superbia, nihil fastus aduersus eos poterit. A contra-
A contrad. dictione, seu maledicentia linguarum proteget, vmbaculo, quodam suæ clementiæ tentor-
ling. io, quod vt defendit ab astu, sic illud Dei defendet ab improbitate linguarum. Erunt hoc
Dei scuto eos protegente securi. Virulentæ linguæ sibilabunt in cassum, in ventos: sicut quæ
loquentur rapidis ludibria ventis. Audis igitur in psalmis auxilium Dei contra linguas ve-
nenatas, si modò colas, si speres in eum. Vox Hebraica *מריקה*, quam Septuaginta tran-
stulerunt *ταραχῆς*, conturbationem, exponitur ab Hebræis, quibus in declarandis nomi-
bus non abroganda fides est, superbia, elatio, fastus, arrogancia. Tabernaculum est quod
Tabernac. Græcè *σκηνή*, scena, tentorium, vmbaculum. Designat protectionem, defensionem. Con-
Contradict. tradictionem Græcè *ἀντιλογία*, intelliges iuxta Hebraicum *מריקה*, iurgium, loquacitatem,
maledicentiam.

Benedictus Dominus, quoniam mirificauit misericordiam
suam in ciuitate munita.

Visitata

SITATA psalmorum acclamatio. Primum vociferantur, ingemiscunt: pericula ca-
lamitatesque presentes proponunt ante oculos Dei, precibus instant liberari. Eodem
carmine gratulantur exauditi: auxilioque impetrato, prædicatur, benedicatur Deus
clemens, placidus, qui audiat mortales inuocantes, è terris oculos ad eum attollentes, qui
misericordiam suam, nempe beneficium mirabile efficiat in terris, prodigiosam salutem affe-
Mirific. rens, salutem, inquam, inopinatam, quam inimici minimè suspicarentur, vt cum scidit mediū
miserico- mare rubrum, cum diluio sceleratis obrutis, seruauit piū cū prole. Tale quid in particulari
diam. sepius facere probatur erga ceteros iustos. Mirificat, mirabilem facit suam misericordiam:
In ciuit. cogit omnes admirari. Salus in sperata calitus venit. Quod ait, In ciuitate munita: idē, He-
munita. braicum exemplar habet. Sensus ab Hebræis adhibetur: Fecit mirabilem misericordiam
suam, veluti si fuisset in vrbe munitissima, loci natura: sic eius clementia seruatus sum, vt si
in aliqua arce fuisset. Rabi Salomon sentit urbem, quæ dicitur Keila, in quam confugerat
David, id cum audisset Saul, rapto agmine ad eum accurrit, deprehensus si posset. Da-
uid, duce Deo, euasit incolumis, neminem è suis desiderauit. Priori sensui Græci quoque
assentiuntur.

Ego autem dixi in excessu mentis meæ, Proiectus sum à facie
oculorum tuorum.

Ideo exaudisti vocem orationis meæ, dum clamarem ad te.

VOD Septuaginta dixerunt *ἐκστασις*, ecstasin, siue excessum, quanquam Hieronymus
in suo Psalterio ad Hebraicam veritatem, verterit stuporem, rectius vox Hebraica
In excessu *חפז* chaphes, transfertur festinatio, siue præcipitatio, Hebræis ad vnum id asserenti-
bus, Ego dixi in præcipitatione mea. Huius præcipitationis, siue fugæ ferunt haberi mētio-
nem, cum fugeret David Saulem persequentem, tunc pauore perculsus, lassitudine debili-
tatus, omni auxilio se destitutum, aersumque sanctū numen, quod sibi præsidio, & ornāmē-
to esset, existimabant. Hanc penè desperationē nunc memor, gratisque recolit, propterea
quod illico subsidium caeleste superuenit. Quod nisi superuenisset, vera desperatio fuisset.
Abiectum, repulsum se à Deo querebatur, cuius auxilio deficiente, nulla deinceps animi
confirmatio, spes nulla superesset. Nec dicitur Græcè, Excessu mentis meæ, sed duntaxat
In excessu *ἐκστασις* meo, excessu meo. Rectè quidem possumus cum Hebraico vocem Græcam conciliare,
excessum Græcis interpretibus appellantis, pauorem illum, atque animi consternationē,
cum sæuus hostis ceruicibus instaret, pede pedem premeret. Græci longius iter institue-
runt. Proposita igitur calamitate, proponit impetratum auxilium, preces auditas, non
fuisse destitutum se à Deo in periculis, vt, quāti sit ei se credere, notum mortalibus efficiat.

Diligite Dominum omnes sancti eius, quoniam veritatem requiret
Dominus: & retribuet abundanter facientibus superbiam.

NVITAT omnes ad pietatem, vt rem fructuosam, clauum nostræ nauis iactatæ pro-
cellis, spem certam in his fluctibus, in teterrimis vmbis lucem mortalibus reniden-
tem. Rectè igitur hortatur omnes, vt colant, venerentur sanctū Dei numen, subiiciēs
causam: quoniam veritatem requiret Dominus: imò iuxta Hebraicum, & quemadmodū
trāstulit eruditissimus interpres *אשר יעשה עמנו* emunim nozer, Fideles seruat, custodit. Fideles
Diligite. dixit, pios, veridicos, veraces, constantes: aut in eum fidentes, credentes, sperantes, vt expo-
Ferit. rego nit Rabi Salomō. Quare nō est *ἀληθείας ἐπιζητεῖτε καὶ φοβέσθε*, veritates requirit Dominus. Chaldaus
quoque declarans Hebraicum, Fideles, aut fidentes seruat à malo. Facientes superbiam di-
Fac super. xit, quos superius suggillauerat, arrogantes, intolerabiles, iustis insultantes, probis contu-
meliosos. Vindex erit, inquit, Dominus, eis iusta respondens ad talionem.

Viriliter agite, & confortetur cor vestrum, omnes, qui
speratis in Domino.

VIRILITER agite, Græcè *ἀνδρῶδες*, ad Hebraicum *חזק* chafecu, roboramini, fortes
existite, ne animis deficiate. Optimè cohortationes, salutaria monita. Superius, Ama-
Vir. agi. te Deum, colite, obseruate. Nam qui Deum colunt, in quibus cum sperant, redaman-
tur ab eodem, custodiuntur, defenduntur. Indè fit, vt plenos spei, fiduciaque tales esse
oporteat. Si Deus pro nobis, inquit ille, quis contra nos? Sed animaduerte, hæc Dei

T T

*Psalmi dimi-
na.*

*Pietas, pro-
missionem
scilicet vita
praesentis
& futu-
ra.*

*Intelle-
ctus.*

charitas est erga bonos, erga sperantes in eum. Hos decem esse animo inuidio in aduersis, ut quos Deus protegat, succumbere calamitatibus non sinat. His fauor celestis aspirat. His Nemesis vigilat, poenas meditans his, qui eos infestant. Vide quam salutaris, quam exoscilanda psalmorum philosophia, mortales in his miseris, quibus circumsepta sunt omnia, docentium, ad pietatem cohortantium, ingentia praemia secutura in vtraque vita, qui eam colant, demonstrantium.

PSALMI XXXI. EXPLANATIO.

INSCRIPTIO est, Psalmus Dauid, intellectus. Intellectus est genitiui casus *συνέσεως*. Hebraicè verò est, Ipsius Dauid intellectus. Eratque intellectus casus nominandi. Varia est sententia quid sit in titulis psalmorum, quod dicitur Hebraicè *מַשְׁכִּיל* maskil, intellectus. Existimant plerique instrumentum musicum, quod psalmi canerentur, ut erat multiplex harmonia, musicorumque instrumentorum genus. Caeteris placet esse inscriptionem carminis, quod autor à principio vocet intellectum, quasi philosophiam, eruditionem, & quod in psalmo dixit, Intellectus bonus omnibus facientibus eum: afferens legem esse intellectum bonum, nempe philosophiam, sapientiam. Huius in primis sententia est Chaldaeus transferens Hebraicum hoc loco *מַשְׁכִּיל* sikla taua, intellectum bonum. Hoc quoque mihi arridet. Nam si musicum instrumentum esset, dixisset, quod consuevit alibi, Super maskil, uti solet dicere super octaua, super octichordio, super lyra *Γιθθενσι*. Nunc autem simpliciter inscribit, Intellectus ipsius Dauid. Hæc igitur verior sententia, cui Rabi quoque Salomon assentitur. Graecis item placet is sensus, ut quod ait Euthymius, qui superiorum theologorum sententias conflauit. Inscribitur, inquit, intellectus, quia plenus intellectu, hæc scripsit: aut quia intelligentia in his legendis opus, propter profunditatem: aut quia erudit legentes, dicens, Nolite fieri sicut equus, & mulus, quibus non est intellectus. Id placet etiam Latinis. Nam Hieronymus transtulit, Dauid eruditio.

Beati, quorum remissa sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata.

NON refert, quod numerus sit permutatus, cum Hebraicè dicatur, Beatus cui dimissum est flagitium, tectum, siue absconditum peccatum. Si legas alia serie, quod Hebraei faciunt edifferentes, ut planius percipiatur: Beatus cui Deus abstulit scelus, & peccatum contextit. Omne (autem Hebraei) peccatum, sequitur poena, siue maxima, siue minor. At cum delinques redierit ad creatorem, flagitiorumque poenituerit, nã ille beatus, quoniam non tantopere cruciabitur, quantopere promeritus esset, detrahente diuina clemencia, multum ex poena, his, qui mutare sententiam decreuissent. Nec, ut ait diuinus Poeta,

Distulit in seram commissa piacula mortem.

*Quor. re.
sunt iniq.*

*Abscon-
dere peccat.*

Vide igitur quod exordium, quam sacrosancta hæc philosophia. Beatus, ait, cui Deus est propitius, cui cum Deus irasci debuisset, iram suppressit, peccatum condonauit. Plena est omnis terra scelerum, iniquitatis, crudelitatis, fragilitatis: nemo non grauit, multumque peccat. beatus igitur cui Deus plurimum pepercit. Sed hanc gratiam non temere Deus largitur. Detrahit ex poena, reddit cum his in gratiam, quos antea actæ vitæ poenitet, seipso execrantes, penitus auersos animos à prioribus factis gerentes. Cum igitur sit summæ prudentiæ, crimem agnoscere, ac detestari, certè beatus meretur appellari, cui Deus pepercit, quod & hanc Dei gratiam est consecutus, & ipse præbuit præclaræ sapientiæ testimonium. Abscondere peccatum dixit, quasi obliterare, delere, ne posthac diuinæ maiestatis oculis appareat.

Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum, nec est in spiritu eius dolus.

*Cui non im-
put. dom.
peccatum.*

Tliquidius excipias, quæ loquitur, iterat, ut consuevit, declaratque quod à principio exorsus est, O ter, inquam, quaterque beatus, de cuius peccato nulla est amplius apud Deum cogitatio, quæ in numero sceleratorum Deus non habet: atque in eorum

Arum numero non habitus, supplicia quoque, quæ propter scelus essent expendenda, euasit, magnis poenis liberatus. Beatum autem prædico non quemcunque, nec cuius hanc beatitudinem adiudico, sed ei in cuius spiritu non est dolus, nimirum ut exponit Magistri, mihi que vehementer placet qui non pectore ficto poenituit, non animo proditore rediit ad equitatem, paulo post eodem reuolendus, in sincere poenitens, adhuc in corde sceleris radicem continens, non ex animo peccata perosus, sed tempori seruiens, & præsentis periculi poenã extimescens, sollicitatusque pauore, peccatis nuntium remittens: sed metu discedere ad pristinam consuetudinẽ reuertens. In huius animo est dolus, est fraus, est sceleris nota radicibus altis inhærens, Vult fallere Deum, qui non potest falli: non agit eum germana, sincera poenitentia. Non hunc prædico beatum, non huic dico obliteratum, absconditum esse peccatum, sed penitus poenitenti, toto pectore sese ad Deum recipienti, omnibus viribus iustitiã amplexanti. Corrigendi sunt Graeci codices *ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ*, Neque est in ore eius. Pro ore, Hebraicè *מַשְׁכִּיל* ruach, spiritus, animus. Non est in animo eius dolus, fraus, simulatio. Eadem ferme Graecorum est explanatio.

*Nec est in
spiritu
eius, dolus.*

Spiritus.

Quoniam tacui inueterauerunt ossa mea dum clamarem tota die.

SI beatus est cui condonatur peccatum, cui Deus sceleris notã diluit, orandum, supplicandumque, ut impetres auxiliũ. Si tacueris, altius inhærebit, ossibus infidens pestis: ad medullas usque penetrabit. Sciendum tamẽ huc verum, ne sibi contraria videatur proferre, sic intelligendum esse quemadmodum explanat Hebraei. Non enim est in codice Hebraico, Dum clamare, sed *מַשְׁכִּיל* besaagathi, dum rugire, dum gemere. Qua enim ratione consequitur, quia tacui, dum clamare tacere, & clamare, nonne contraria? Verus igitur sensus non loquitur de oratione, sed intimo dolore, ex consideratione peccati. Tacendo, inquit, mecumque mea flagitia considerando, dolore tabesco, ipsa ossa veterascunt, nempe (ut claret verbo Hebraico, *בַּחַל* balu, absumentur, arefcunt, velut arbores succo deficiente) ossibus dolor inhæsit. Idque dum mecum rugio, ingemisco, imo de pectore suspiria duco, sceleris conscientia totum me cogit intremiscere, gemitus erupit: propter dolorem tãtopere ipse mihi displiceo, & quod gessi, detestor, execror. Itaque Hebraei, particulam *מַשְׁכִּיל* ki, quam Graeci verterunt *ὄπι*, quoniam, explanant alio sensu *מַשְׁכִּיל* caasher, dum, cum. Dum taceo, præ dolore tabescunt ossa, dum rugio, dum gemo, suspiro. Tum verò sensus est clarior, quem declarant sequentia. Hieron. pro *ἐπαλαυθη* inueterauerunt, transtulit, attrita sunt. significatus Hebraici verbi verus, est tabes, senium, ariditas

*Dum cla-
marem.*

*Quonia tac.
in me. off. me.
dum cl.*

Quoniam.

Inueter.

Quoniam die, ac nocte grauata est super me manus tua, conuersus sum in ærumna dum configitur spina.

DVAE voces clariore faciendæ, cætera origini respondent. Quod Sept. dixerunt (nam eos Latinus exprimit) *ἐστὲν ἐμὸν εἰς τὴν λαμπρῆσαν*, Conuersus sum in ærumnam, Hebraicum est *מַשְׁכִּיל* necephac lesadi, Conuersus est humor meus, aut pinguedo mea. Scire operapretium est, vocem Hebraicam *מַשְׁכִּיל* lesad, constanter ab omnibus Hebraeis explanari pinguedinem, succum, declarantibus id ex aliis locis, ut quod dicitur Numerorum libro, *מַשְׁכִּיל* lesad hashemen, humiditas, siue pinguedo olei. Rabi Dauid, Lesad, inquit, est bonitas olei, aut pinguedinis, in qua dicit Auen Esra inesse vitam. Exponens Rabi Salomon lesadi, adhibet vocem notiozem, *מַשְׁכִּיל* humor meus, seu viror, vigorque meus. Hoc sciens item Chaldaeus transtulit vocem Hebraicam in aliam notiozem *מַשְׁכִּיל* rutbi, quæ manifestò significat viriditatem, aut humilitatem meam, Sensus item declarat vera sentire Hebraeos, post ossium ariditatem, continuo subiicit aliud simile, vigorem, vitalẽque humorem, colorẽque immutatum esse. Itaque ab omnibus exploditur significatus, quem adhibuerunt Sept. *τὴν λαμπρῆσαν*, ærumnã, & quem priuatim adhibuit Hieron. qui transfert hunc locum, Versatus sum in miseria mea. Nam ad alia, non est prima persona, Versatus sum, sed *מַשְׁכִּיל* necephak, Conuersus, mutatus est. Ipsi existimaucunt, lesadi esse duas voces, le, in, ad, shadi destructio, vastitas mea. Vnde shadaim, demones, destructores. Sed vnica vox est, omnium Hebraeorum consensu, & sententia docente. Verus igitur sensus, & vera tralatio est: Mutatus est vigor, succus, color meus. Secunda vox, in

*Conuersus
sum in
ærum.*

*Conuersus
sum.
Dæmones.*

qua desciscunt ab Hebraica veritate soli Sept. nō Hieronymi est, quod reddiderūt *Δρυιδαν*, D spinā, Dum configitur spina *ἐν τῷ ἐμπυγμῶ μοι Δρυιδαν*. Quod dixerunt spinam, Hebraicē est *קַיִז* kaiz, ea quidē vox interdum sonat aliis litteris spinā. Sed nunc, & ferē ubiq; sonat æstare, æstum. Et quod dixerunt *ἐν τῷ ἐμπυγμῶ*, dum cōfigitur, est *בְּחַרְבוֹן* becharboni, In calore, estu, siccitate mea. Est q; totius versus verus sensus: Mutatus est succus, vigor meus, in ariditate mea æstus. Quod exponēs Rabi David, Quia, inquit, in estate res exiccatur. Hierō. hoc intelligēs reddit Hebraicum, Cum exardesceret æstas iugiter. Deplorat igitur Psalmus, ob intimum dolorē, penitusq; cor depascentem, ob curas ingentes, propter admissum facinus consecutam esse ossium, medullarūq; ariditatem: tum immutatum esse vigorem, subiisse maciem, & pallorem. Idq; in illō curarum æstu, dolore inflammante, vt Latinis quoque dicitur ardere dolore. Æstatem, calorēq; poëtice vocat curas illas concoquentes.

Cura, quod cor orat, de pascentur.

Ex praestione Calonis maioris, ut calorem ma.

Gravata manus.

O Tite siquid ego adinto, curam me leuassō,
Que nunc te coquit, & versat sub pectore fixa.

Quod autem dixit manum aggravata, manus quid sit, Chaldaus declarat subiiciens pro ea, plagam. Aggravata est plaga, non dico presens, sed quam extimesco: supplicium ex peccato consecuturum formidans, metueus mihi, rebūque meis. Hæc plaga, hoc vulnus alto sub corde, neque noctes, neque dies, dolore, metu, sollicitudine remittente.

Delictum meum cognitum tibi feci: & iniustitiam meam non abscondi.

Dixi confitebor aduersum me, iniustitiam meam Domino: & tu remisisti impietatem peccati mei.

Confessio peccati.

SI QUID precibus impetrare conaris, id cuius inopia sollicitat, exprimas necesse est, egēritatem proponas, quæ te fortuna fatigat, edisseras. Quis enim speret opem, nisi calamitatē, periculumq; memoret, vt cōmemoratio magis ad misericordiā incitet? Omne itē peccatū cū superbia, cōtēptu iustitię perpetratur, nihil metuēte, nihil vltorē morāte peccatore. Maxima autē sceleris expiatio, scelus fateri, quo demittitur animus, superbia proicitur subiit mētē comitas, mansuetudo, similis animo Deorū efficitur. Cū peccatū fateris, primū doces te prudentem esse: placet autem Deo prudentia: non agnoscere quod peccasti, argumentum stultitię, vecordię. Est ignorare seipsum, iustitię bonitatem non perspicere. Id pecudis potius quàm hominis. Qui fateretur, agnoscat, sentit, plenus prudentię, nō in numero bestiarum, sed sapientissimorum hominum habendus. Ad hæc, qui peccatum fateretur, dum fateretur exhorrescit, detestatur, execratur. Non sine pudore, ac rubore, ac stomacho fateretur, memoriam sceleris inuisam habet. Indicat ergo confitendo, se scelus odisse, turpitudinem peccati, quam prius non cerneret, nunc respicientem perspicere: non fore posthac amantem eius rei, quam nunc odio prosequatur. Contrā, qui peccatum non fateretur, abscondit, latet animum eius turpitudine, nō decernit in posterū deferere, quod nunc nō perhorrescit, quod ore non aperiens, oratione non prædicans, minus animo sentit. Nam si sentiret, effunderet, prædicaret, velut virus euomeret. Simul qui confitetur peccatum, in ea luce versatur, quod peccatū pœnā cōsequi prospicit, ea sapientię claritas, mētē eius illustrat, quod scit magnum iustitię sceptrum singulis peccatis, singulas pœnas cōstituisse. Id metuens, veterisq; memor supplicij, quod sceleratos oppressit, adit numē seuerum, ad pedes procumbit: petit, ignoscat imprudentię, fragilitati. Nōne prudentissimi habentur, qui futura pericula prospicientes quoad possunt, vitant? Sic ille prudentissimus, qui cruciatus flagitiis debitos metuens, omni conatu studioque contendit, vt sibi condonetur. Condonatio impetratur, confitendo, orando, vt parcat, quem offendisti, vt commemoranda calamitate, animum eius ad misericordiam flectas. Hæc vera, vetustissima philosophia, priscis patribus non ignota.

Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno.

Veruntamen in diluuiō aquarum multarum, ad eum non approximabunt.

VONIAM tam salutaris est pœnitentia, tantum sperare possunt, qui peccatum confitentur, quoniam confitentes execrantur, inuisamque sibi sceleris memoriam ostēdūt: optimus quisque precibus insistit, vt sibi Deus ignoscat, nullam temporis occasionem

Añonem prætermittit. Sciendum quod Græci dixerunt *ὁπὲρ τοῦ τῆς*, Pro hac, Hebraicē *רַחֵם* Pro hac, al zoeh, apud eos fœmineum genus, est etiam neutrum, id multis exemplis comprobatum: vt, Vnam petij à Domino: vnum, vnam rem. Ita nunc, Pro hac, Propter hoc, propter hanc rem, ob hanc causam. Et Auen Esra id enudans, Propter hoc, inquit, quia scilicet condonas peccatum, quoniam non es inexorabilis, sed placidus, ignoscens, si qua parte maximē cōtēdunt delinquentes sibi condonari culpam. Quod item Græci dixerunt, In tempore opportuno, pulchrē id quidem, tametsi fons Hebraicus habet, In tempore *מֵצוּ* mezo, inueniēdi. Quod exponentes Hebrai, In tempore, inquit, quo tu inueniris gratam habere orationē eius. Cateri exponunt. In tēpore, quo inuenitur cor eorū aptū, propēsumq; ad orādū, quod rectē dicitur, cor perfectum, germanē, sincerēque pœnitens. Quod sequitur, In diluuiō aquarū multarū, Diluuium, siue vt est Hebraicē *שֶׁטֶף* sheteph, inundationem, vocat poëtice, multitudinem calamitatum, curarum fluctus inundantes, veluti noster.

In tēp. op.

In dil. aq. mult.

Quanta per Idæos seuis effusa Myccenis,
Tempestas ierit campos. Et
Pârque per omnes, Tempestas ijt. Et,
Diluuiō ex illo, tot vassa per æquora veſti.

Diluuium appellat maximas acceptas in bello calamitates, strages hominū innumerabiles, excidium Troiana gentis. Similiter Poëta noster, diluuium, siue inundationem aquarū multarū, vocat multitudinē vexationum, fluctus impendentes in caput. Est igitur sensus, Propter hanc causam, quod tu clemēs es, parcisq; peccantibus, si modo peccare desistant, si respiciāt, sibiq; postulēt ignosci, optimus quisque propriæ saluti consulēs, petit, atq; orat, preces nullas amittens, idq; in tēpore, quo sincere pœnituit, quo misericordia inuenitur, quo mortalium precibus diuinæ pateſcunt aures. Itaque cū calamitates inundauerint, cū diluuium vexationum ingruerit, cum non attinget, non opprimetur his fluctibus.

Tu es refugium meum à tribulatione, quæ circūdedit me, exultatio mea: erue me à circūdantibus me.

Refugium.

AD seriem iuxta fontem Hebraicum redigantur. Tu es absconsio, siue protectio mihi, ab hoste custodies me, exultatio mea: saluus circūdabis me semper. Ad hanc rationē Hieron. quoq; tranſtulit. Illud vnū perpēditur obseruaturq; ab Hebræis. Exultatio mea, seruās, aut ad seruandum. Hanc exultationem, siue laudē interpretantur orationē, ex qua salutem dicat existere. Oratio, inquit, seruat me. Possit item sensus esse vt diuersis epithetis appellet Deum, primū vocat eū *רֶחֶם* fether, absconsio, subterfugiū, præſidiū: tum custodem, conseruatorem. Exinde laudē, gaudiū salutis suæ, gaudium salutare, lætitiā, delicias suas, à quibus sua salus exiſtat. Demum, qui eum circūdet, protegat, defendat ad iniuriis, quas inimici minētur. Nō refertur igitur circūdatio, (quod Sept. voluerūt) ad hostes, sed ipsum seruatorē Deū, qui circūdet, protegat. Minus item dicitur tribulationē circūdat, sed pro hoc Græco participio *θλιψαὸς παρρηχῶσις*, est *רַחֵם* tizreni, Custodies me. Tribulatio autem non custodit. Sensus igitur clarus, Superius dixerat sanctos instare precibus, vt Deum habeant propitium. Ecce igitur orat, precatur, totus in eam cogitationem insistit.

Intellectum tibi dabo & instruam te in via hac qua gradieris, firmabo super te oculos meos.

Intell. tibi da.

AT E maſſari, ac docere ceteros mortales Hebræi cōtendunt, docentem qua via sit vniciq; incedendū, propterea quod à principio psalmū inscripserat intellectū, eruditionem. Dat vniciq; salutaria præcepta. Intellectū, inquit, tibi dabo: quod secundo vt liquido percipias, iterat, Et instrua, dare intellectum, & instruere. Græci potuerunt effingere verbum iuxta Hebraicū, *συνετίξω*. In futuro *συνετιξω*, Hebraicē *לְיָשׁוּעָא* askileca. Propterea Hierō. latinis auribus accommodās, Docebo te, & mostrabo tibi viam. Quod ait, firmabo super te oculos, vt Græcē *ἐπιτηλώ*, Hebraicū est *רַחֵם* iasa. Est quidē sensus, consulā, cōsiliū dabo, sed Rabi Salomon clarius exponit *וְעַבְדְּךָ יְיָ* oculis meis tibi designabo, annuā oculis, ostēdā. Et Rabi David, Dabo tibi cōsiliū, quod ego vidi per memetipsū, quoniā peccaui, & ambulauī in via nō bona. Et intellexi per me ipsū, & pœnituit me, & cōuersus sū ad Deū cum toto corde meo, pepercitq; mihi Deus, & suscepit me in illa pœnitentia: similiter & tu facias. Intellexisti quid sit, Firmabo super te oculos, nempe oculis meis annuam,

fir. suo. m.

signum dabo, flectam oculos in quā partem velim contendas. Quare facilius assentior Hebraeis, quā Græcis, qui putant hæc verba esse Dei, loquentis ad ipsum Prophetam, cum sint potius Prophetæ, peccatores alloquentis, ac docentis. Propterea psalmum inscripsit intellectum, eruditionem, cui quadrat quod subiicit:

Nolite fieri sicut equus, & mulus, quibus non est intellectus, in camo, & fræno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te.

DI X E R A T superius, Intellectum tibi dabo, & instrua te. Ecce igitur intellectus, ecce eruditio, instructio. Ne sitis velut ratione carentes bestia, quarum impetum, ne noceat, coercere solemus fræno, & lupatis. Ordo autem versus, ut sit clarior sententia ad hunc modum habet: Nolite fieri sicut equus, & mulus, quibus non est intellectus: camo, & fræno os eorum constringitur, ne propinquent tibi. Quamobrem non scribitur Hebraicè, Qui nō approximāt ad te. Ad quā enim secundā personā, is sermo dirigitur? Sed dicitur Camo, & fræno os eorum cōstringitur, ne accedāt ad te. Accedere, siue approximare, recte exponitur Hebræis, nocere, offendere. Adhibemus, ait, frænos his bestiis, ne proxime faciāt in nos impetum, calcibus petant. Ne noceant, nō cognoscentes an bene, aut male agant. At vos eiusmodi fieri nolite, in numerum bestiarum referendi, qui nesciant quid agant, quarū insipientiā fræno & lupatis coercemus, ne nobis propinque noceāt. Hæc verior sententia. Quā explicans Rabi David, hæc scribit, Ne sitis quales bestia, quibus nō est intelligentia, nec sciunt quid male agant, quidue noceant, & necesse est astringere os eorū fræno, & lupatis, ne ad te propinquent, morsibus inuadant, neque enim capaces sunt admonitionis, & correctionis, nisi eis impedimentum opponas, quo minus noceant. At vos ne sitis tales, sed intelligite monita, & corrigamini, facta vestra praua execrantes, ad Deum vertite mentē, qui vobis parceret. Equū & mulum cōmemorauit, quod hos in primis insidentes, fræno solemus coercere, moderari, quod velimus impellentes, rursūmq; sistentes. Sententia igitur clara. Camum dixit, vox Græca est *μῦδος*, idem atque frænum. Latinè ego dixerim, lupata, & frænum, ut poëta de equis,

Approxi-
mare.

A lupinis
dentibus,
ob inequa-
litatē aspe-
riorib. &
senioribus.

Verbera lenta pati, & duris parere lupatis.

Hic: sequens translationem Sept. minus clarè hunc locum transfuit: minus item Græci.

Multa flagella peccatoris: sperantes autem in Domino, misericordia circundabit.

MULTA flagella, Hebraicè multi dolores, ut vertit Hierō. Peccādo, scelerateq; viuēdo graues ægri tudines, multiplices erumne contingūt. Nam, ut ait Salomō, Potētes, potēter tormēta patiētur. Id accidit improbis, qui sibi ipsis fidētes, ad iudicē caelestē minimè respectātes, magnas calamitates ad eā necesse est. At cui fiducia, spes, alacritasq; omnis in Deo est, perspectūq; habet, alibi nusquā præsidii securum esse, is cogitur odisse peccatū, sciēs à Deo bona, malaq; existere, quæ ad se proueniant ex factis. Itaq; Deo immortalī confidens à misericordia circūdabitur, affluēt ad eū beneficia, vbertasq; diuinæ largitatis. Præmiū sceleratorū, totidē flagella, tot tormēta, quot flagitia, ex aduerso præmiū bonorū, erit gratiarū affluentia. Hæ sunt optimæ monitiones, hac ratione dat intellectum, docens maxima bona consequi iustos, at improbos curis ingentibus excruciat, multis suppliciis præsentibus, futurisque obnoxios, quos maneat parces sceleribus pœnæ.

Lætamini in Domino, & exultate iusti, & gloriamini omnes recti corde.

Quid ho-
mini me-
tendum.

Nihil est timendum præter culpam, & peccatum: sic nulla solidior, veriōrque lætitia, quā ex benefactis, ex iustitia, quæ gratiā amorēque Dei tibi conciliat. Hæc autem reddit omnia tuta, segura, plena lætitiæ. Vnis igitur iustis est verè lætandum, tum ob hanc iustitiæ singularem dignitatem, qua nullum in cælo sidus rutilantius, ut inquit ille, tum propter gratiam, amicitiamque Dei, quæ perpetua est ei cū iustis, eosque ob hanc sui similitudinem diligit, protegit, suis præsidiiis defendit: in terris, in cælo beatos efficit. Laudata igitur virtute, & iustitia, quoniā fons omnis felicitatis inde manat, iure prouocat ad lætitiā triumphosque hæc præclara bona possidentes, non quasi victorias inanes, sed immortales laureas assecutos, quos vnus deceat triumphare, voce, plausu, suorum bonorum conscientiam exprimentes.

Psal-

AR E T inscriptione psalmus. Ne dicitur quidem quod apud Græcos extat psalmus David. Est autem (ut solent id genus psalmi) vniuersalis philosophia, rerum diuinarum consideratio, speculatioq; de moribus, item de prouidentia, iustis & piis defendendis, de maiestate Dei, potentiaq; eius magnitudine. Ad postremum, oratio.

Exultate iusti in Domino, rectos decet collaudatio.

NI T I V M philosophiæ psalmi huius, consentiens cū sine superioris. Improbis instare graues animi, & corporis cruciatus, diras animis eorum insidere pestes, vitam eorum cum solitudine ex tormentis conscientie, & cū metu futurorum malorum traduci dixerat, omnes indignitates & dedecora eos circumstare. Ex aduerso igitur aliud carmen subiiciens, solis iustis esse sincere lætandum, quos omnes lætandi causæ circumfluant, qui nec pœnis conscientia facinoris admissi torqueantur, nec metus futuri mali quasi saxum impendens sollicitet. Tum verò iustitia fons alacritatis, recteq; factorum conscientia optimis gaudiis eos exfaturet. Sed verus alacritatis fons est, ut sis iustus, ut læteris in Domino. Exultate in Domino, ad canones Grammatica, declaratur Hebræis, linguæ suæ proprios significatus callentibus, exultare ipsi Domino: nempe lætitiā omnem ad Dominum vertere. Ac propriè quod Græcus transfuit *ἠγαλλίασθε*, exultate. Hebraicum *וַיִּרְנְנוּ* sonat decantare, vocem efferre. Hortatur igitur iustos, ut Deo, lætitiæ carmen offerant, cum vocibus efferant, plausu celebrent, quorum duntaxat accepta sit, non autem improborum celebratio. Sacrificium laudis, ut est alibi, solos iustos decere, impiorum abominandas esse cantilenas. Choros ducendos tantummodo rectis, æquis psalmos vnis bonis esse decantandos. Inuitat iustos ad psalmorum hymnorumq; cantum.

Confitemini Domino in cithara, in psalterio decem chordarum psallite illi.

T scires quid esset, Exultate, subiicit secundum, Confitemini. Id in Hebraico idiomate, quod sæpius docuimus, est *וַיִּרְנְנוּ* nempe, canite, celebrate, quale Græcis ex hoc Hebraico vsurpatum *ἠδω*, cano, Græcum *ἠγαλλογέω*, non adeò clarum, minus Latinum, Confitemini. Ergo iuxta verum significatum, dicendum, Laudate, cantate Domino, in cithara. Hos quoq; Hebraismos nusquam non commemorauimus, in cithara, decachordo: in psalterio cum cithara, cum psalterio, cum decachordo. Sciendum quod ait, in psalterio decem chordarum, consideratur Hebræorum antesignanis interpretibus, non esse legendum velut vnum, atq; idē, in psalterio decem chordarum, quod nec Græci fortasse innuit, sed distinctè legendum in psalterio, in decachordo. Psalterium Hebraicè vocatur *כִּיָּנֹר* nebel, decachordum *עשר אצות*, quasi decennarium, in quo decem voces concinunt. Psalterium autem est aliud genus. Et quoniam eadem vox nebel, sonat vtrem, forsitan harmonicum instrumentum est, quod flatu completur. Duplex genus eorum hac tempestate, quod ventum concipit, vocaturq; organum, quod nostro spiritu tumescit, vna resonat humana vox, atq; harmonica. Ad hanc vocem, carmen Vates concinunt, vtraq; voce consonante. Græca igitur lectio potest separatim intelligi, *ἐν ψαλτηρίῳ καὶ ἐν δεκάχορδῳ*. In psalterio decachordo. Separatim leges cum psalterio, cum decachordo. Chaldæus tamen legit cum psalterio decem chordarum: sed à cæteris Hebræis, quorum arbitrio ipse steterim, reclamatur.

Cantate ei canticum nouum, bene psallite ei in vociferatione

Canticum nouum. Plurimum placet quod Hebræi interpretantur, carmen assiduum perpetuum, ut aqua semper scaturiens, nouaque iugiter è fonte prorumpens. Carmen quotidianum, ore indefesso profusum: carmen insatiabile. Nunquam à laudibus diuinis interquiescat, quale apud Homerum, *αἰετῶσθε αὐδῆν*, vox indefessa. Et apud nostrum ex eodem:

Non mihi si lingua centum sint, ora que centum,
Bene psall. In vocifer. *Ferrea vox.* Quod ait, Bene psallite, Hieronymus venuste, diligenter psallite, nempe iuxta Magistros, Instate canendo, voce diurna, nocturna. In vociferatione, voce alacri, elata, consona, quæ templum compleat, quam plebs omnis exaudiat, quale in castris, in acie fit, quod Græcè dicitur ἀλαλαγμός, vociferatio. Hebræi quoque suam vocem יריח terua, quæ est hoc loco, exponit, quæ fit ore, manu, scilicet plausus, ut est alibi, Plaudite manibus. Inuitat ad hymnos, ad carmina diuina, ad lætitiã Deorum, patrem suum assidue canentium in celo.

Quoniam rectum est verbum Domini, & omnia opera eius in fide.

Plausus. *Rectum enim ver. do.* *Opera enim in fide.* **Q**uæ sint canenda proponit. Ut canerent iusti, ore, manique plauderent, inuitauerat, nunc genus carminis concinendi demonstrat: hymnus erit, inquit. A principio iustitiam, & quietatem, dictorum constantiam efferemus. Quæcunq; loquitur esse verissima, plena bonitatis, veridica. Non quales Dij gentium mendaces implanatores, falsis oraculis, mortalium mentes ludificantes. At verbum Dei, sermo, oracula, vera, recta sunt, quia veri Dei. Ut sermo veridicus, sic opera comprobant dictorum veritatem. Opera enim fiunt ab eo, vera, solida, non falsa, inania, subuentanea. Cum fide sunt opera eius, nimirum stabilia, firma, solida, quibus veritas subest, æterna. Hæc prima virtus decantabitur, ut verus Deus, ut celo, terrisq; numen omnipotens ostendatur. Secunda virtus, alteraq; laus: E

Diligit misericordiam, & iudicium Dominus, misericordia Domini plena est terra.

In deterior. cernui sumus. **R**o misericordia, est in fonte יריח zedaca, iustitia, cui quadrat secundum, iudicium. Duas præclaras eius virtutes ore nostro celebrandas, perperuoq; referendas ostendit: Eum esse iustissimum, æquissimum, iudicio eius cuncta subiacere, non oscitantem, dormitantem, negligentem res hominum, cui non doleat si quid sceleris fiat in terris, imò iudicem esse, cui gratissima sit iustitia, iudiciumq; ius, ordo, rectitudo: contra, iniquitas inuisa execranti flagitia, sceleratos odio habenti. Altera virtus, quod quaquàm feuerus quaquàm peccata perosus, sciens tamen miseris mortales in errore pronos, cernuos in ea, quæ sunt deteriora, miseretur, cõdonat, beneficus, misericors, liberalis. Assidet igitur ei virtus vtraq; feueritas, iudicium: tũ comitas, mansuetudo, clementia. Hi regni comites, sceptrũ eius perperuo profequentes. Hæc præclaræ virtutes eius, quibus est omnis gloriæ patronus, plena maiestatis, bonitatis eius, omnia, quo nullus Rex iustior, nec iniuriis condonãdis, nec iustitia moderanda temperatior. Diligit quidem iudiciũ, & iustitiam, at tanta ei misericordia, liberalitasq; inest, ut per vniuersam terram se diffundat, quasi latior, ingentiorq; feueritas. Nulla natio expers est, nullum hominum genus, bonitatis, beneficentiæq; eius. Totum per orbem terrarum commeat liberalitas, clementiaq; eius. Tanta est, quantam capiat vniuersa terra. Pergit ad alias virtutes. F

Verbo Domini, cæli firmati sunt, & spiritu oris eius, omnis virtus eorum.

Firmati sunt. *Omnis virtus eorum.* *Verbum.* **F**irmati sunt, ἐστερεώθησαν, Hebraicum, ישיב naasu, facti sunt, creati sunt. Omnis virtus eorum, fons זבאב zabaam, exercitus, aut militia eorum. Quod Græcũ quoq; resonabat πᾶσι δυναμεις αὐτῶν, omnis militia, siue omnes copię eorũ. Exercitum, siue militiam cæli vocant Hebræi, stellarum choros, per cælum veluti militares copias, atq; acies dispositos. Itaq; Hieronymus refugiens insolentem Latinis locutionem transtulit, ornatus eorũ. Quæ vox est Græcis etiam pro exercitu, siue acie, quam vocat Ἀγκύρασιον. Quod dixit, verbo eius cælos esse creatos, refert theologiam Mosaicam, qua maximus ille theologus cuncta iubente Deo creata prædicauit, & scripsit. Verbum eius hoc loco, est imperiũ eius, iusta, motus. Quasi Vates decantet, imperio Dei creati sunt cæli. Imperante Deo, mũdus editus est. Sol, choreæq; cælestes enituerunt. Solo imperio cuncta condidit. Ad nutum eius sidera fulserunt. Eo præcipiente nulla res in tenebris priuationis sempiternæ, quæ mundum antecessit, substitit. Verba igitur, & dicta Dei apud Mosen in libro creationis, & in hoc psalmo, sunt imperia, præcepta, nutus. Velut dictator inducitur à sacris Vatibus Deus, cuius ad nutum cuncta moucantur, ut a pud profanos:

Annuir,

Annuir, & nutu totum tremefecit Olympum. **A** Hoc potestas, hoc facultas rerum creandarum comprobatur: qui non laboret faciendo propter potentiæ suæ magnitudinem, nihil ei resistat, omnia cedant tantæ potentiæ. Motu quodam inuisibili, præpotenti, cuncta concitat. Insuper ea, quæ nusquam sunt, quibus nullum sit præiacens exordium, educit. Repetit, ut consuevit aliis verbis, eandem sententiam: Et spiritu oris eius. Spiritus oris eius, idem atq; verbum eius, locutio, spiratio: sicut idem propè est, cæli, atque ornatus eorum. Plato ille diuinus, siue quod apud prophetas ea legisset, siue quod in libris Mercurij Trismegisti legeretur, scripsit in libro qui dicitur Ἐπινομις, verbum diuinitimum cælestes ordines posuisse, ut nostri de perenni philosophia libri comprobant. Enumerat res potestate, imperiisque eius creatas.

Congregans sicut in vtre aquas maris, ponens in thesauris abyssos.

Dixerat, beneficiis, ac liberalitate eius plenam esse terram. Huius liberalitatis ac beneficentiæ fuit locuples testimoniũ, creatio mundi, maximis hominum generi beneficiis collatis, omnibus generatim cõmodis repertis: ut homines existerent super terra, ne quid eis ad viuendum deesset, cælum in primis cum sideribus, & astris, cum Sole, & Luna, velut lucernis in laquearibus mundi, conditum est. Sed qui profuisset, lumina illa super altissimis mũdi regionibus posuisse, nisi fuissent, quibus lucesceret, radios suę claritatis demitteret? Erat autè in primordio rerũ, ut Moses docuit, rellus, immẽtis aquis circũfusa, ob eamq; causam inhabitabilis, inuisibilis, incõposita, nullis animãtibus, nullis arboribus exornata. Secludere igitur aquas oportuit, quibus in demissiora loca coactis, reliqua terra domiciliũ animãtiũ restituit aperta, diluta, madida. Sol eam flagrantibus radiis incẽdẽs, produxit plantas, herbas, brutas animantes. Subito creatus est homo, rerum dominus. Nisi igitur aquas longius remouisset, fieri quæ postea consecuta sunt, minime potuissent. Congregauit igitur eas quasi in vtre. Vtrem ex metaphora cõcauas mundi partes appellat. Pro vtre, ut Græcè quoq; est ἀσὺς, in Hebraico legitur יד נד, ea vox exponitur Hebræis cumulus, moles, acerrus. Cõgregauit aquas in vnum acerrũ, vnã molem, vnam massam, vnã gentem cõggit omnium aquarum, super vniuersam terrã prius diffusarum: eis propria regna dedit, relictis, non suis. Iterat idem, vocans thesauros, quos prius vtrẽ, molem. Sunt aquarum thesauri, loca mundi pressiora. Cõdidit hic inges opifex, cuius imperiis obediebãt omnia, maximas aquarũ moles. Has earum recõditas, seclusãsq; ab hominũ domicilio sedes esse voluit. Hi sunt earum thesauri, quasi cellæ nõ vinariæ, sed aquariæ. Prius dixit Aquas maris, post Abyssos, ut prius vtre, exin thesauros. Idẽ thesauri, atq; vter, idem abyssi, atq; aqua, ut paulò antè, idem cæli, atq; ornatus eorum, idem verbum eius, atq; spiritus oris eius. Abyssos, numero multo dixit, quam Moses quoq; de rerum creatione scribens induxit: Et tenebræ, inquit, erant super faciem abyssi. Sentit, scilicet, aquas illas super vniuersã terrã antea quàm iubente Deo discederent, latè incumbentes. Abyssus, Græca vox à verbo βύω, impleo expleo, & priuatiua particula, quasi inexplibilis, insatiabilis vorago.

C Timeat Dominum omnis terra, ab eo autem commoucantur omnes inhabitantes orbem.

Vando igitur tantæ maiestatis est, tantæ potentiæ tantæ bonitatis, nonne timendus & colendus? Beneficentia qua cõdidit mundum, non inuidus vitæ, sed donator, nõ ne coget, vel ingratos amare, & colere? Potestas item, qua condidit cælum, sideribus exornauit, terras ab aquis segregauit, nonne coget reuereri, timere, contremiscere? Terra igitur vniuersus scilicet terrarum orbis, omnes, qui globum hunc tuentur, timeat hũc tam præpotentem opificem, quem dixit, terram creasse. Oportet habitantes terram timere, venerari eum, qui domicilium hoc dedit, tum cogitare quantæ sit potentiæ. Quod Græci interpres dixerunt σαλευθήσασιν, Commoucantur, est in Hebraico verbum timendi יראו, expauescant, contremiscant. Consuevit enim per omnes versus diuersis verbis, bis eandem sententiam exprimere.

Quoniam ipse dixit, & facta sunt: ipse mandauit, & creata sunt.

Olo imperio quemadmodũ superius ostensum, solis nutibus, & edictis, omnia creauit, non laborando, sudando ut mortales. Edicta, & verba eius efficacia, plena viriũ robustarum, maximas moles excitabant, pulcherrimos ordines, motus ingentes cie-

Eaque nõ sunt.
Spiritus oris eius

Status mũdi, recens creati.

Congr. eas quasi in vtr.

Theauri.

Abyssi.

Commoue.

Creata sunt.
Dixit.

bant. Obediebant naturæ diuinæ cælum, terra, mare. Quidquid vellet in lucem euocabat, D magnarum regnator aquarum. Quod Græcè est *επιταστω*, creata sunt, Hebraicè *וַיִּבְרָא* va-
iaamod, & steterunt. Extiterunt, emerferunt: steterunt in pedes. Quid sit, Dixit, disce ex se-
cundo, mandauit. Dicta eius, quæ sunt apud Moſen in libro creationis, sunt mandata, im-
peria, edicta, Hunc versum ſcias habere quemadmodum vertit ex Hebraico Hierony-
mus. Quia dixit, & factus est, ipſo præcipiente stetit, scilicet orbis, quem in superiore versu
memorauerat.

Dominus dissipat consilia gentium, reprobatur autem cogitationes po-
pulorum, & reprobatur consilia principum.

Propterea clarius, & apertius, hæc transferens Hieron. in suo, ad Hebraicâ veritatē Psal-
terio, Dominus dissoluit consilium gentium, irritas facit cogitationes populorum.
Proposito igitur quanta sit diuina maiestas, quàm admirabilis, qui solis edictis cuncta po-
ſuerit, cuius consilijs totum mundi constitutum sit opus, respicit gentes, quæ verû, ac præ-
potentem Deum nescientes, cogitationes, & curas ad fictitios quosdã Deos conuerterunt:
parte alia impios quosdam, siue philosophos, siue nationes coarguit, quibus consilium fuit
funditus euertere verâ philosophiam prædicantem, quæ cernimus omnia cõsilijs diuinis
constituisse, in cõtrarium illi, nullum hæc exordiũ habuisse, sempiterna, semperq; hunc ordi-
nẽ à natura datum retinentia. Alij si quod exordiũ habuissent, at temere, nulloq; operante, **P**
sed sponte sua nata esse. Has igitur cogitationes Deus dissoluit, infirmat, dissipat, coarguit:
non sinit esse veras. Omnia enim consonant vna voce, nihil sine Deo factum esse. Multis
quoq; & crebris indicijs, quotidie maiestatis suæ magnitudinem confirmat.

Consiliũ autem Domini in æternum manet: cogitationes cordis
eius in generatione, & generationem.

Propterea quòd vera stabilia. Consilium Dei fuit, vt esset hoc omne, cuius Dominus
esset spiritus humanus. Hunc Deus creauit sempiternũ. Fuit item cogitatio eius, vt
esset iustitia, ius, ordo. Hæc voluntas æterna est, æternumq; erit quod instituit. Cælum &
terra transibunt, siue mutabuntur, verba autẽ eius non transibunt. Sub hoc consilio inclusũ
est, vt qui viuunt iniquè, qui male de rerum conditore sentiunt, tamen si vindicta differtur,
demum plestatur. Hæc æterna, immutabilisq; cogitatio: propterea solus ipse, & cogitatio-
nes eius permanent ad sempiternum tempus, reliquis rebus deficientibus. Omnia ad hoc
consilium directã sunt, & hoc ante mundi constitutionem positum, vt iustitia, sanctitasq;
triumpharet, regnaret, vt iusti acciperent regnum, quod præparatum esset ab origine mũ-
ci, iniusti, scelerati traderentur flãmibus, in cõsortio spiritũ sceleratorũ. Exultate igitur iusti
in Domino. Euertitur enim dissipatur, consilium impiorũ philosophorum, qui ferunt mun-
dum fuisse, futurumq; esse sempiternum, à nemine creatum, nemine rerum causas mode-
rante, nemine gubernaculum mundi tenente. Earum item gentium persuasio ridicula erit
& dissipabitur, quæ Deos fictitios coluerunt. In generationem, & generationem, Hebrai-
calocutio, in æternum.

In generat.
& gener.

Beata gens cuius est Dominus Deus eius, populus, quem elegit in
hæreditatem sibi.

Iehouah.

Ure igitur sunt beati quibus datũ est nosse, & colore verum Deum. Quibus est Deus
verus, quorũ Deus, est is, qui dicitur Hebraicè quatuor litteris Iehouah, si scribas ea
lingua, I H V H. Beata gens, quæ colit hoc numen, quæ pro Deo suo habet nõ Solem,
aut Lunam, aut Stellas, siue homines insignes, aut quẽdam portenta, vt Chaldæi, Agyptij,
Græci, Romani, sed vt Hebræi, præpotentem illum cæli, terrarumq; repertorem noscentes.
Hunc populum peculiarem ille sibi delegerat, à reliquis nationibus, moribus, institutis, re-
ligione segregatum. Iure beatũ hominum genus, ob æternæ veritatis scientiam, & cultum.
Nobiliore sũt scientiæ, nobilior religio, philosophiãq; item melior, quo nobilior est quod
speculatur, considerat, intuerur.

De cælo respexit Dominus, vidit omnes filios hominum.

Propte-

Propterea beata illa natio, vt cui data est scientia vera, cæteris infania laborantibus.
Hæc scientia, cognitioq; vera beatæ nationis, quòd nouit, exploratũq; habet Deũ
summum, mare veliuolum, terrãq; iacentes ex alto cæli vertice despiceret: non facta
hominum nescire, aut negligere, imo fixis oculis intueri. Scit eos esse mendaces, qui de na-
tura diuina ferunt.

Scientia no-
stra.

Ipsa suis opibus contenta, nil indiga nostri.

Cecinerat item superius huius summi numinis potentia. En igitur quale, ac quãtum robur
huius Dei, cui sedenti, regnantiq; in cælo patent omnia, quæ fiunt in terris, motus arcanos
animorum, ipsaq; etiam pectora intuenti. Nulla est in terris natio, quam ipse de cæli specu-
la non cernat, non cũctos generatim populos modo, sed singulos etiã homines explorans.

De præparato habitaculo suo respexit super omnes qui habitant
terram.

Preparatum habitaculũ, vt est Græcè, *εξοικισθησ*, clarius ex Hebraico percipies
in *בנין* mimecon shibeto, De firmitate solij sui. Et Hieron. id sciens, transfert, De
firmissimo folio suo. Soliũ siue sedem, aut habitationẽ, firmã vocat, nempe locũ im-
mortalem, nullo senio deficientem. Et, vt ait Plato de cælo, *αγροον, εδδνατος*, senij, & interitus
expers. Ob eã causam vocatur *σπερμα*, firmamentũ, firmitas. Homerus *χαλμοβατες δαδ*, ædes
æratas, ex ære, compage ferrea, Domos olympias, adamãtinas. Ex hac stabili sedis suæ spe-
cula cuncta collustrat in terris. Vno intuitu totum terrarum orbem, nec aère, nec nubibus,
B prospectum eis cripietibus, contingit, nõ tãtum ea, quæ in agris, & sub diuo geruntur, per-
spiciens, sed itẽ penetrãs in thalamos, imo pectoribus humanis sese insinuãs. Hęc illi maie-
stas, hæc potentia, sapientiẽ magnitudo. Haud prohibet quo minus terrestria cernat, quòd
sit in altissimo cælo: tantus est illi visus, tantus oculorum prospectus.

Preparat.
solium.

Qui finxit singillatim corda eorum, qui intelligit omnia
opera eorum.

Ræclare id subiicit, Qui finxit singillatim cuiusq; cor: Qui singulo cuiq; cor fabrefe-
cit, qui pectus condidit, aptauitq; vt moueretur ad cogitandum, nonne is perspiciet
cogitationes, membrorum autor, quibus cogitationes cõcipiuntur? Est quoq; in alio
Psalmo, Qui plantauit aures, non audiet: aut qui finxit oculos, non considerat? Obscurè
translulit Latinus, Græcum *κατα μνας*, quod est singulariter, aut singuli cuiusq;, Hebraicè
מי iachus, simul. Finxit simul corda eorum, nempe vniuscuiusq; corda finxit. Facta quoq;
asserit esse perspicua, vt qui cor extruxerit initium cogitandi, fontemq; operationum.

Singillar.

Non saluatur Rex per multam virtutem, & gigas non saluabitur in
multitudine virtutis suæ.

Rex multam virtutem. Virtus Græcè *δυναμις*, iuxta Hebraicũ *חיל* chail, hoc loco est
pro exercitu, militia, copijs militaribus. Rex non seruatur exercitus multitudine, salus
regia nõ est in exercitu innumerabili. Pro Gigãte, legitur Hebraice *גבור* gibbor, for-
C tis, robustus. Nec fortis, inquit, seruatur ex magna fortitudine, egregiaq; virtute. Optimè
igitur hæc subiicit. Extulerat dictis, numinis æterni maiestatem, cui nulla cælo, terrisq; sit
comparanda potestas, id eo maximè testimonio comprobari, quòd cùm in terris nulla sit
vis maior, quàm regum, quos magni exercitus comitentur, sæpe tamen fieri, vt hæ copiar
nihil habeant virium, facile in fugam vertuntur. Gigantes quoque, qui & corporis proce-
ritate, & viribus cæteros mortales anteire creduntur, debilitate conciderunt. Itaque exer-
citibus, & regibus vires à præpotenti Deo subiiciuntur,

Virtus.

Gigas.

Sufficit ille animos, viresque ministrat.

Fallax equus ad salutem, in abundantia autem virtutis suæ non
saluabitur.

Quod dixit de pedestribus copijs, idem de turmis equitum prædicat. Non est quòd
fidus innumerabili equitatu. Qui fidunt facile, deceptos inuenies. Fallit equorum
multitudo: nihil habet momenti ad salutem, equitum copia. Totaq; res est de rege,
& exercitu, potest q; esse sensus Hebraicè, Aut in multitudine virtutis ipsius equi, aut ipsius
regis. Nam Hebraicè est nomen exercitus *חילו* cheilo exercitus sui, Et in multitudine po-
testatis, aut exercitus sui, non saluabitur rex.

Ecce, oculi Domini super metuentes eum, & in eis, qui sperant super misericordia eius

D

Vando igitur in his, quæ terrestria sunt, nulla salutis spes, nusquam robur, præsidiumque, cui possis intrepidè, securusq; fidere, miris certè laudibus efferre cæleste præsidium decet, totis viribus inhærendū. Hæc vera, hæc fida custodia dicenda. Hac superabis inimicos, per tela, per hostes trāsibis innocuus. Sed hæc custodia non cunctis promiscuè vigilat, non in omnes temere suæ providentiæ dirigit aciem, aduersa repellens, sed his qui metuunt, qui colunt, venerantur eum, venerantes sperant se clementia eius defendendos. Id præmij datur eis, quod oculi Dei eos aspiciunt. Nam cum Deum sibi colendum existimassent, hoc verū numē vniuersi moderatorem considerantes, eadē sapientia cōstituerunt huic esse fidēdū, cuius beneficio mortales malis eripiantur. Ex eodē fonte sapientiæ est, Deū colere, atq; spes omnes ad eum vertere. Cum autē sit hæc philosophia lōgè vetustissima, cū sint oracula cælestia, certè credēdū est, asserentibus oculos Dei respicere bonos, ac iustos.

Vt eruat à morte animas eorum, & alat eos in fame.

Nimas eorum, vitas eorum, spiritus. Est Latinis quoq; anima, vita, spiratio, flatus: vt impellunt lintea animæ Thraciæ. Duo beneficia diuinitus esse, sperantibus in eum prædicat: generatim omnis leti timorē ab eis depelli, in primis, quod plurimū vexat, ingentēsq; strages edit vbiq; famē prohiberi. Quidquid agitāt mortales, huc deniq; tēdit vt famem repellant, omnis labor, omnis sudor, inopiæ fugam meditatur. Duo finitima memorauit, mortem, famem, vt Græcis est prouerbum, λοιμός μετὰ λιμόν, pestem subsequi famem. Pestis à fame, vt nunc, Mors, & fames. Nutriuntur iusti, inopia terris incumbente, vt quibus corui panem attulerunt, fame cæteris mortalibus laborantibus, sæpe pij, & sperantes in eum, escam Deo sufficiente, inopiam sustentauerunt, famem tolerauerunt.

Impiger ex
remos cur
rit merca
tor ad in
dos, paupe
riem fug.

Anima nostra sustinet Dominum, quoniam adiutor, & protector noster est.

Anima, vita nunc quoq; Sustinet Græcè ὑπομένει, expectat, vt est Hebraicè. Pios ergo palam est expectare cæleste subsidium, huic fidere. In eorum se esse numero, canit sanctus Vates, vt hanc esse pietatem veram nobis ostendat. Quibus Deus est auxiliator, & protector, suffragium eius è celo descendit. Est quibus pietas est cordi, benefactis gaudent. Oderunt peccare pietatis amore. Hos expectare docet Dominum, exploratum, compertumque eius subsidium habentes.

Quia in eo lætabitur cor nostrum & in nomine sancto eius sperauimus.

Hæc læticia est, nimirum quod ab eo eripimur, quod iniquissimo tempore subducimur, quod affert salutem, quod eo protegēte triumphamus, lætum pæana canentes, quod spes fortissima nobis ille est. Nomen eius est sanctū, venerabile: quod cernuosq; nos oportet venerari. Nomē sacrum, sanctum, augustum, pium. Est Hebræis nomen eius, fama, celebritas, existimatio, est quasi cognitio eius.

Nomen dei

Fiat misericordia tua Domine super nos, quemadmodū sperauimus in te

Qualis spes est, talis sit misericordia, beneficium. Decet qui nostra ope nituntur, qui se nobis crediderunt, non proderet. Spes eorum non fallere, optimæ naturæ est, qui se tibi totum commisisset, fidēq; tuam implorasset, ne contemnas, negligas, abicias, sed plus tribuas quàm sperasset. Hi Deo quàm simillimi in terris habentur.

PSALMI XXXIII. EXPLANATIO.

Fulius.

ITVLVS huius psalmi est, Psalmus David cum immutauit vultum suū corā Abimelech: & dimisit eum, & abiit. Vultum suū reētius quod apud Hebræos vextat וַיִּטַּח taamo, ea vox signat sensum, gustum, intellectuū. Nā AuēEstra loco eius subiicit declarās וַיִּטַּח לִי בְּלִבִּי libro, sikolo, daatho, Cor suū, intellectuū suū intelligētiam suam. Mutauit vultum, quia mutauit intellectuū qui sapiēs esset, simulans insipientiam. In vultu sunt signa mētis, si mēs despicit, si sapit, vultus testis. Hierō. quo-

A quoque non dixit vultum, sed os. Nam, qui simularet stultitiam, secus quàm cum sapiens vi deretur, loquebatur. Historia nota est ex libris Regū, abundè super eo Græcis, Latinisq; loquentibus. Obseruatur Hebræis eundem esse Abimelech, atq; Akis regem Ghct, de quo in libris Regum. Arbitrantur, aut cognomen eius fuisse Abimelek, aut omnes reges Palæstinorum, à primo vocari Abimelek, vt omnes Romanorum imperatores, Cæsares, & Augusti, Egyptiorum, Pharaones, Arfaces reges Parthorum. Eadem Græci perhibent, in primis diuus Basilus, quod Euthymius testatur. Quod ei feliciter cessit simulasse stultitiam, psalmū super eo cecinit. Est, vt iidem Magistri cōprobant, artificiosè contextus is psalmus, vnoquoque versū à littera Alphabeti incipiente: plerofque eius generis edidit. Est psalmus de clementia diuina mortalium auxiliatrice, preces eorum minimè aspernante, sceleratis, & flagitiosis exitus tristes sortientibus. Aduersus eos, qui delinquant in terris, dormire, aut ignorare, vel negligere diuinum numen, iustitiam non esse contendentes.

Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo.

BOc sapientiæ, & rationis opus, amouenda cunctis viribus ingratitude: qui plurimum profuit, huic maximæ habendæ gratiæ. Non possunt Deo referri gratiæ, vt eisdem eum aliquando beneficiis prosequaris, quæ tibi contulit. Ore tantum, & pectore (quod ei acceptissimum sacrificium est) possumus gratitudinē ostēdere. Profertur etiam à Græcis ex diuo Paulo, oportere nos semper vigilare, atq; orare. Benedicatur Deus, ac laudatur, quod sæpe admonui, cum maieestas eius, ore nostro grandescit, inundat facinoribus eius oratio, cum sæpius redit memoria suorum erga nos beneficiorum. Frequēter meditatur, nobiscum reputantes magnitudinem bonitatis. Inde animus inardescit, incensus amore beneficentis. Hæc psalmodum cælestis philosophia.

Deus quando laudet.

In Domino laudabitur anima mea, audiant mansueti & latentur.

AVDABITVR, est velut intransitiuū, gaudebit, exultabit. Spiritus, ait, meus in vno hoc seruat ore gaudebit. Non est alius mihi seruator, aliud præsidium. Hic omnis mea voluptas, hæc delicia, hoc gaudium. Inuitat mansuetos ad eandem lætitiā, vt quorum eadem est pietas, ac vitæ cōstitutio, eadem quoque sit læticia. Mansuetos vocat, quasi pios, demissos, timentes, colentesq; Deum: quibus non dominatur arrogātia, superbia non impotentem libidinibus parent. Deiecere superciliū, fastum, non præceptis modo, sed nutibus etiā diuinis parere parati. Hos vnos, non superbos mundi huius hominū, diuiniq; contēptores ad audiēda beneficia diuina, sanctamq; lætitiā, ad carmina cælestia vocat. Respexit humilitatem ancillæ suæ, diuites dimisit inanes. Vt Deus respicit humiles, māsuos, (nam eodem nomine humiles, & mansueti dicuntur מַנְסוּוֹת anauim, vero nomine Græcè ἠμωσσοφρονέτες) sic sanctus Vates hos audire gratias, precatur, audientes secum lætari. Quorū sibi læticia sit gratissima, & quos sciat ob has causas exultare, quorū in pectore vera gaudia versari consueuerint. Audiāt, aiunt Græci explanatores, vt prodigiōse seruatus sim. Iidem mansuetos interpretantur innocētes, qualis ipse esset. Exultent, quod tales à Deo non deseruntur, in periculis seruantur. Ego, ait, sim vobis exemplo, animos sumite.

Laudab. Pawad. 287

Mansueti.

Magnificate Dominum mecum, & exaltemus nomen eius in idipsum.

Indipsum, quod etiam in Græco est ἑνὶ τῷ ὀνόματι, clarius ex fonte מִי יַחַד, simul, vnà, Exaltemus simul nomē eius, in vnum coacti, simul coeūntes. Plena sint læticia, & gratulatione omnia, quod tanta pericula, opem ferente Deo, vitauerim. Vna sit nostrū harmonia, quæ magnificet, tollat nomen Dei. Nomen Dei, memoriam, famam, maiestatē, gloriam. Hinc cernis magnificare, ac benedicere, idem propè esse, cum Deus sit magnus ore nostro, cum magnitudo eius refertur, celebratur. Propterea dictū, magnificate. Potest in mundo obscurior esse, sit clarior laudibus nostris. Opera Prophetarū, sedulitate priorū fiebat manifestior, bonitatem eius indefessè recinētium, apud omnes gentes, quibus esset obscurius id numen, potius simulacra colentibus, efferentium. Eodem spiritu Græci tendunt, magnificare, esse grandia, atque numine eius digna prædicare, quemadmodū exaduerso, deprimere, atque minuire bonitatem eius, exigua, atque humilia de eo loqui.

Indipsum

Magnific.

Deum.

Deprimer.

Exquisivi Dominum, & exaudiuit me, & ex omnibus tribulationibus meis eripuit me.

D

Tribul.
Deum que
reer.

Hoc carmen erit. Hoc in primis celebrabitur. Imploratur à iustis Deus, imploratus adest, non negligit res hominū piorum. In calamitate præfens numen salutaris. Tribulationes, rectius Hier. dixit angustias. Queritur Deus, Vate docente, non pedibus locorumq; mutatione, longinquas terras adeundo: apud nos est, cum imploratur, cum validæ preces feriunt sydera: aures eius ubique tendentes, impellunt. Non est surdus vt audire non possit, non est inexorabilis vt refugiat audire opem petentes, tam potest, quàm paratus est audire, nec secius audit, quā facultas est audiendi. Nec inopia & absentia prohibet quò minus que petis excipiat, nec crudelis, durusq; aueritit, deserens multa loqui volentes. Non sunt cassæ preces bonorū, in tenues auras abeites. Non secum rapidi portabūt omnia venti, haud in ventū vocem vertere procellæ. Nec quales delicati principes, quibus fastidio sunt loquelæ, sese veluti canibus apprehensos alloquentibus mordicus auribus dependentibus querentes. Nullus ei labor audire numerū loquentiū quantum velis auxeris.

Accedite ad eum, & illuminamini: & facies vestrae non confundentur.

Accedite.

Hanc causam nemini cunctandū est, cum sint omnia parata, cum nihil prohibeat quò minus gratias quas postulaturus accedis, assequaris. Quid moramur? ait. Quin E accedimus propius: Non leue, non exiguum beneficiū erit, quod dabitur: splendescet in nos præfentes claritas vultus eius, amouebitur transfenna, prodibit gloriosum, plenū claritatis numen. omnis in nos fulgor offundetur. Animus clarescet, mens si quibus tenebris caligaret, ex templo radiis diuinis lucecet, discussa graui caligine. Dabitur sapientia, inscitia, insipientiaq; cui tenebrarum nomen iure congruit, repulsa, euigilabit animus ad alta. Scire operæpretium est, quod Græcè est, φωτισθητε, illuminamini, Hebraicum נהרו nahu, duplicis significatus ab Hebræis accipi. Nahar illis est flumen, inde verbum naharu, fluite, confluite. Hoc placuit Hieron. qui transtulit, Aspice ad eum, & confluite. Rabi Daid, Sensus, ait, huius versus est, incelsus cum celeritate, quemadmodum flumen decurrit. Respicite, inquit, ad eum, & currite. Non displicet illis significatus luminis, vt Auen Esra, Naharu, inquit, נהרו Iaoru, illuminamini. Sic Rabi Salomom exponit נהרו hairu, lucefite. Non confundentur, Hebraicè clarum נהרו iechparu, erubescant, pudefient, ignominia afficientur: non illudentur, nullo robore vultus perfundetur ob ignominiam, ob repulsam, vt qui discedunt à conspectu principum, non assecuti quod flagitassent.

Nahar.

Non conf.

Iste pauper clamauit, & Dominus exaudiuit eum, & de omnibus tribulationibus eius saluauit eum.

Pauper.

PAUPER Hebraicè עני ani, est item inops, afflictus, vexatus, calamitate circumuentus. Demonstrat se ipsum, vt ferunt Hebræi. Iste pauper, ait, quem videris, quem nunc carentem gratiasq; agentē aspicitis, clamauit cum calamitas premeret, vrgerentq; incommoda: Deus exaudiuit. Non sunt, ait, exempla longè petenda, num Deus audiat, cum longè grauissimus dies instat, nos autem circumspectantes deesse quicquid opis humanæ sperare possemus, vertimus oculos ad caeleste præsidium. Iste vexatus: hoc corpus, quod ante oculos astat, magnis est per orationem cladibus liberatum. Hoc decanto, hoc carminibus profequor, hic triumpho, is victorialis, triumphalis hymnus mihi canitur. Has ago, vt cernitis, gratias, acturus semper dum vixero, dum memor ipse mei.

Immittet Angelus Domini, in circuitu timentium eum, & eripiet eos.

Immittet.

IMMITTE, non rectè Latinus reddidit Græcum. Quid enim immittet, Græcū ad Hebraicū, πρὸς τὰ κατὰ, castrametabitur, castra ponet, confidet: Hebraicè חנה chone, affidet, castra ponit. Ad hunc sensum Hieronymus transtulit ex Hebraicis fontibus, circumdat Angelus Domini. Et Hebræi declarantes, Inimici, inquit, circumsteterunt, castra iuxta me posuerunt: at Angelus Dei sua quoque castra iuxta hostes posuit, non est longum à castris eius ad castra inimicorum interuallum, vt si me adorari cœperint, in eos impetum faciat, in fugam vertat, concidat, velut Angelus Domini centum octoginta millia

Isa. 37. g.

Amillia interfecit in castris Assyriorū. Sunt alia in sacris litteris exempla, de Angelo, bonorum comite, præfide, vt cum comitaretur Tobiam. Et, Dominus mittat Angelum suum vobiscum. Hoc piis datur, hæc ferunt præmia pietatis: non enim improbos Angeli, sed Deo charos defendere gaudent: vt Pallas illum ubique comitabatur, rerum ei gerendarum magistra. Norant omnia sæcula, inuisibilem hanc custodiam, pios, fortèsque comitari. Quod tam crebrum est in sacris litteris.

Gustate, & videte, quoniam suavis est Dominus: beatus vir qui sperat in eo.

VAVIS, Græcum ἄγαθος, bonus. Et Hieronymus, Gustate, & videte, quoniam bonus est Dominus. Ad Hebraicū טוב chi tob, quia bonus. Gustare iure referunt Hebraei ad mentē, cor, sensum. Gustate, sensum adhibete, cōsiderate, periculū facite, gustum sumite. Secundū, corporeos oculos respicit, vtroque iudicio cōprobari Deum, plenū esse clementiæ & bonitatis, vel oculis videri & probari. Vocat ad hoc experimentū confidens vertice celfo, clamans, genus humanū cum primis sapientes, exploratum, certūque habeant, propius accedat visuri, quod ceteri incertum existiment, Deum tueri bonos, Angelos eius, crebrius subsidio mitti probis, quod sapius priscis sæculis factum est. Idcirco non potest non esse beatus qui mititur Deo, sperans hoc sibi singulare præsidium, non sperans vel copias si sit Imperator, victoriæ causam, quæ sæpius terga verterunt, duces illusos, fortunamque suam quærentes, reliquerunt, vel quodcunque aliud robur, quod sæpe debilitatur. Sed spem in Deum dirigens, qui si vel vnum Angelum subsidio mittat, quantumuis terribilem aciem inimicorum fundat, delectat.

Suavis
Gust.
Videte.

Beatus vir,
qui sperat in eo

Timete Dominum omnes sancti eius, quoniam nihil deest timentibus eum.

His fortè clarius efficit, quod omnibus retro carminibus proposuerat, prodigiosam salutem conseruationemq; caelestem eorum esse qui timeant, colant Deum, quibus sanctorum nomen congruat, non ceteris otiosis, minime laborantibus quid eis singulare dari possit, minime morantibus caelestia, ab oculis remota, potius in hæc terrestria curas, cogitationesq; omnes desigentibus. Sanctos Hebræi simili atq; Græci significatione asserunt appellatos, corporeis abstinentes, libidinibus, voluptatibus parcentes, à contagione mortali maximè segregatos. Græcè dicuntur ἄσπιλοι, sine terra, sine sordibus & inquinacione terrestri. Terra est, quodcunque corpus, quicquid hæret corpori, aut oritur à corpore. Voluptates & libidines inter corpora versantur, sunt corporum cōtactus, imò clauis, vt ille inquit, quibus animus affigitur adhærescitq; corpori. Qui his abstinet, sanctus est, respicit pura, sincera, non inferiora: is diligitur à Deo, hunc caelestis custodia comitatur, huic Angelus submittitur qui defendat, eripiat, tela inter & hostes: Huic singularis ex omni mortaliū multitudine sic rara gratia datur, non cuius solita cōtingere. Nihil deest timentibus eum, Cest Hebraicè, Non est inopia timentibus eum. Tobias filio dixit, Nihil tibi deerit si timueris Deum. Quale igitur quantumque præmium pietatis, omnem sectam bonorum copiam ferentis, omnem egestatem repellentis! Quocirca omni vocis contentione ad hanc omnibus carminibus inuitat, hunc fontem vberissimum bonorum prædicans, verum cornu copiar, verum diuitiarum flumen.

Sancti.

Nihil deest
timen. e.

Tobi. 4. d.

Diuites eguerunt & esurierunt: inquirentes autem Dominum, non minuentur omni bono.

LLA quoque fuit beata vox, beato ex pectore profusa, Et diuites dimisit inanes. Scien dum quod Græcus dicit, πλεονομοι, diuites, Hebraicū est, כפירי kephirim, sonat ea vox, & leones. Hier. edidit, Leones indiguerunt, & esurierunt. Ob id Hebræi interpretantur, non prodesse leonibus fortitudinem, quo minus interdum esuriant. Est eis ingens robur ad prædas capiendas, at sæpe famelici sunt. Quo fit vt pietas quæ colendo & inquirendo Deo cōtinetur, valentior sit ad nutriendū, fouendum, sustentandū, quàm robur leonū, ad eos alendos, quos sæpe tueri non potuit à fame & inopia: pios autem nunquā inuenies indiguisse. Nosse operæpretium est, non ab re, Græcos interpretes, leonum nomine, diuites transtulisse. Hebræus Auen Esra, haud minimæ autoritatis explanator, Mihi, inquit, videtur hoc nomine appellasse homines leonibus similes auiditate prædandi, quibus est incredibilis

Diuites
egue.

Dimis. cur.
Leones ap.
pellentur.
Cic. off. 3.

fames assequendi. Ergo diuites iure leones vocantur. Nullæ enim ferè diuitiæ non eadem diuitate quæruntur, retinentur, qua leones prædari consueuissent. Animus diuitibus ad quæstus & diuitias, qualis leonibus ad prædam. Non minuètur omni bono, clarius exprimit Hieron. Quærentibus autem Dominum, non deerit omne bonum. Nullum bonum, nulla rerum copia deficiet Deo studentes, pietati operam dantes, opem eius requirentes, ad eum refugientes premente inopia, calamitate.

Venite filij, audite me, timorem Domini docebo vos.

VOD tantopere cõmendauerat, & in eo positam salutem dixerat, vt pietatè coleres, hac ingeniu tuum excoleres, omnemq; hic curam collocares, magistrũ eius rei sese exhibet, quo sua præcepta, sua Philosophia vigeat, experientia cõprobet, quod ipse pios reddiderit, totidè probaturos vera esse quæ de præmiis pietatis feruntur. Quid igitur sit timor, seu pietas, venit ostensurus, inuitans vti ad locum verarum diuitiarũ. Verus præceptor, altissimæ Philosophiæ antistes, magnorũ mysteriorũ interpres, rei, qua non habeat genus humanũ meliorè, declarator. Veniant omnes, audiant, doceantur, tantopere complectitur audituros, vt eos vocet filios. Est item consuetudo sermonis Hebraici, quod hoc loco testantur Hebræi, vt filios vocet discipulos: vt filij Prophetarum, discipuli. Venite, quoque testibus eis, est non tantũ accessus, sed animi excitatio, quem hortaris veniat, hortaris cui gilet, surgat, præoptus existat, ne iaceat, stertat: si quibus in rebus vigilem esse oporteat, in primis his desiderari vigiliam, animi contentionem. Idq; vel maxime cunctos erigat, quod pollicetur se pietatis, summamq; Philosophiæ præceptorem, cui par est cum omni tempore deseruisse, notam exploratamque ei, frequentem vsum fecisse.

Quis est homo, qui vult vitam, diligit dies videre bonos?

VOD timorem paulò antè dixerat, nunc vitam. Timor Domini vita est. Qui vult pietatem, vult vitam, vult felicitatem. Id enim est videre dies bonos. Beatè viuere, possidentem bona quibus verè congruat nomen bonorum. Hanc vitam, dièscque bonos, tempusque beatum, Hebræi quoque sentiunt de vita caelesti, & de corporea, vtranque vitam complexũ esse Vatem. Vnam eandemque esse rationem vtriusque felicitatis, idemq; iter ad ambas. Nam & philosophi vitæ felicitatè statuerunt in virtute, iustitia, fortitudine, fide, constantia, carere notis, vacare culpa. Similiter noster primum omnium sciens omnes cupidos esse vitæ, metas, quo ad facultas detur, longius proferre, idq; fuisse præmium pietatis, quibus vita diuturna cum bonorum exuberantia promitteretur, fontem huius aperit qui longæuus esse cupiat, quid agere cum oporteat ostendens. Non herbis potentibus, non artibus illis Medecæ, quibus senium pepulisse fabulosè fertur, reddita iuuenta, opus esse, diuturnam iuuentam præbere virtutem, cum diuturnitate pari felicitate comitante. Huic enixè studendum, beatitudinem diuturnitatemque vitæ excipere vitam diuinam. Dies est illis tempus, spatium rerum gerendarum.

Prohibe linguam tuam à malo, & labia tua, ne loquantur dolum.

PRIMVS quoque Psalmus, quibus partibus conficeretur beatitudo, decantans, imprimis beatos prædicauit, qui in cathedra pestilentiae non sedissent, quod Hebraica intelligentia designatur: maledicos, linguaces, obloquentes detestatur: horum è numero esse omnibus modis cauiffe. Defugisse sermonem, aditum loquacium, maledicorum, quos illi sua lingua vocant lezim. Nunc primus felicitis vitæ gradus, primus ad limina beatitudinis ingressus est, vt linguam sceleratis maleficisq; colloquis abstineas, linguæ modereris, ne noceat, ne causas interitus, maleficiorũ præbeat. Nihil ab ea noxium pestilentisq; proficiscatur, ne sit autor cædis, detrimenti, cladis, vastitatis, ne fallat. Mala lingua, mala mentis indicium. Cui mala lingua, etiam malus animus. Ergo totus malus, vndequatq; improbus, nefarius cui mala lingua. Ne labia loquantur dolum, est, Hebræis declarantibus, aliud ore aliud corde loquentem, amicum sermone sese ostendentem, sed pectore de interitu eius aut ignominia, quem amicè cõpellas, cogitantem. Non potest igitur eiusmodi vocari dicitq; beatus, cum ob interioris infelicitatis causas, quas omnis in prohibitis comites habet, tum præmiis virtutis quæ Deus calitus mittit, deficientibus, duabus de causis beatitudinem improbis non sentientibus. Dolum Græci definiunt maleficium occultum, cum præscriptione bona. Cortex bonus, macula subiacente.

Diuertere

A Diuertere à malo, & fac bonum: inquire pacem, & persequere eam.

RECTE monent Græci, non satis esse abstinere malefactis, subiiciendas esse virtutes. Illam esse velut ad virtutem præparationem, expiationem, cum te sordibus vitiõrum expiaueris, extemplo virtutibus imbuendũ esse animũ. Diuertere igitur siue discedere à malo, primum generatim dixit: generatim quoque, facere bonum. At id possit item percipi, vt perstet ostendendo timorem Domini, ceterasq; virtutes, pietatè venerationemque Dei eo maximè comprobari, si maleficiis abstineas, nemo abs te detrimenta sentiat: hanc esse maximam iustitiã numinisq; venerationè, cuius metu, leges humani generis per te nunquam rescindatur. Huc pertinet, Ne sint sermones tui sceleris autores, quod omnis propè hominũ operatio, initium habet à sermone, colloquio, ascitis rerum gerendarũ comitibus, quibus cũ de re differas, sententiã corũ exquiras. Si penes te sit potestas, imperes iniusta vel iusta. Omnis denique res ad sermonem vt principiu redigitur. Sed ab ea imprimis sermone abhorrendũ sanctissimus Vates docuit, in quo detrimenta celantur, pestis occulta, venenũ melle contactũ. Quod vbi magnus philosophiæ antistes proposuisset (nam magis è numero demum sceleratorũ quàm hominum id genus haberi conuenit) summã totius sapientiæ posuit, vt abstineres malo, faceres bonũ, sentiens videlicet, vt nullius detrimenti autor existas, nullius sceleris ac vastitatis priuatæ ac publicæ causa à te initiũ sumat. In omni vita, infamia careas, nullius iniquitatis autor habearis. Hancq; vitasse proberis, tum quod è numero sceleratorũ maleficorumq; haberi noluisse, sed pro virili, quoscunq; potuisses, beneficiis affecisti. Hocq; est facere bonũ, beneficium afferre, vtilem esse, beneficũ, liberalè, enixè multorum cõmodis studentè, nulla benefaciendi lassitudine nulla ingratitude deficientè. Plurimi enim, quod nonnullos ingratos experti essent, à benefaciendo, quasi homines odio deinceps habentes, deterriti sunt. His optimè additur vt quæras, adames, amplexeris pacem. Est enim cupiditas pacis, inimica superbiae. Cui benefaciendũ est, abstinendumq; iniquitate, certe pax exquirenda. Qui pacè requirit, constituit secum neminè lacerare, cõtumelias odisse, calumniis, & probris conuitiisq; palam vel occultè tota vita abstinere, minus loqui, minus agere, ne cuiusquam animum offendat: omnes pro amicis habere, gratiã amicitiamq; omnium plurimi facere, superare lenitate quos superbè arrogantèrque loquentes nactus fuerit. Est pax animi tranquillitas, quod hoc loco Græci ferunt, perturbationũ domina, odiis ægritudinibusq; sedatis, animus placidus & quietus. Qui pacem requirit, cum omninũ gratiam amicitiamque possidere, omnes ei prodesse cupere, eamque ob causam beatum esse necesse est, propterea Beati pacifici, quoniã filij Dei vocantur. Non solum igitur pax, quando filios Dei reddit, quærenda est, sed omnibus modis persequenda, dum fugientem (nam odiis, iracundiæq; nemo non deseruit) assequaris.

Oculi Domini super iustos, & aures eius ad preces eorum.

VIS nesciat iustos esse, quos pacem persequi, maleficiis abstinere, charitatis amantes dixerat? Quid enim aliud constituit iustitiam? Christus igitur præmium pacis statuit, vt quicumque amans eius esset, filius Dei haberetur. Huic suprema sententiã subscribens sanctus Propheta, primum hoc genus hominum, iustos pronuntiat, apud quos vnus iustitia resideat: tum summo Deo charos gratosque, vt eos suis oculis dignetur aspicere, aures ad eorum preces patentes habere. Is optimus iustitiæ fructus, ingens præmium quibus iustorum nomen congruit, diuinam prouidentiam habere custodem, aditum ei patere ad aulam Dei, posse propius thronum eius consistere, posse loqui, orare fidenter, non in ventum precibus eorum abituris. Quibus hæc contingant, nonne perspicuum est, charos amicosque esse summo Deo? Quæ amicitia quanti quæso faciendã est? Eiusmodi fuerunt olim Abraham, Isaac, multique præter illius ætatis, exin post Euangelium, præclari viri. Exemplis dicta Vatis huius comprobata. Hunc versum clarus Hierony. Oculi Domini ad iustos, & aures eius ad clamores eorum.

Vultus autem Domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum.

RANT oculi eius ad iustos, quos placidè respiceret, custodiret: nunc facies eius irata, toruãque respicientes oculi contra delinquentes: tam indignata malis, quàm placida mitisq; bonis. Vultus eius velut principũ iratorum, furentium, indignatium.

V V iij

Posset item vultus intelligi, (quonia Hebrais ea vox amphibola est,) indignatio, ira furor-
que. פנים Panim, eis est facies, vultus: est item ira, indignatio. Posset itaque transferri,
Indignatio autem Domini super malos, vt perdat de terra memoriam eorum. Hoc sentit
Hebraeus Auen Esra, exponens hanc vocem, פנים charon aph, accensionem iræ, quæ cer-
nitur in vultu. Horribilis sententia, vt omnibus modis ad iustitiã totos nos transferamus,
hinc præmiis ingētibus propositis, hinc si ad aliam partem inclinauerimus, instante pœna,
quæ perperam agentes, sequatur. Quantus est iustitiæ fructus, tantus ex iniustitia crucia-
tus, non modo ad supplicia improbis abstractis, sed funditus eorum memoria è terris su-
blata, demersis in tartarum, æternamque necem, qui cum bene iustæque viuere potuissent,
maluerunt ingredi vias iniquas, legibus humanis ac diuinis violatis.

Fultus.

Clamauerunt iusti, & Dominus exaudiuit eos, & ex omni-
bus tribulationibus eorum liberauit eos.

HEBRAICE duntaxat, clamauerunt, & Dominus exaudiuit: haud dubiè iusti clama-
uerunt. Moris eius est, sæpius idem asserere, exaggerare, paulò ante, Aures eius ad
preces eorū: nunc, clamauerunt, exaudiuit. Vera sunt, inquit, quæ dixi, clamant iusti,
exaudiuntur in calamitate: cuius fidem opemque implorant, non denegat: agitur vtrin-
quæ quanta cōtentione agi debuit, illis huc cōfugientibus, instantibus petendo, hic spem eorū
non fallendo, depulsis à ceruice calamitatibus, summæ spei, summæ alacritatis eis repletis.

Iuxta est Dominus his qui tribulato sunt corde: & hu-
miles spiritu saluabit.

TRIBVLATO sunt corde, ad Græcum & Hebraicū clarius & verius dicendum, *συντα*
τρυβησας, contritos corde, Hebraicum נשבר לבם nisbereleb, contractos, cōtritos corde.
Hier. quoque vertit, Iuxta est Dominus contritis corde. Et Hebræi iuxta hanc sen-
tentiã interpretantur, contractos seu contritos corde, qui ab itinere iniquo rediissent, sese
ad meliora recepissent pœnitentes. Secundū quoq; simile est primo, vbi que retinente Vate
eiusmodi carminis ratione. Et humiles spiritu saluabit. Hos Hieron. venustè ad Hebraicū,
contractos spiritu. Erat superius plena mens trepidationis, quòd solos iustos admittendos
ad colloquium, eorum duntaxat preces excipiendas videbatur proponere, iustorumq; no-
mine appellare, quorū longè paucos reperias in terris. Nec quisquã erit, qui seipsum con-
templans, iustitiæ nomen sibi tribui posse confidat. Excludendos igitur tantū non omnes
mortales ab hoc beneficio, vt in calamitate exaudiantur, propterea quòd iustitia terris ex-
cessit, cæliq; in regione refedit. Audis igitur nunc iustos appellari, quorū preces sentiantur,
non qui nulla sceleris labe careant, quòd summi Dei tantummodo est, sed quos delictorū
pœniteat, quibus cor ob peccata doleat, quatiatur, summa cōmōtione percussus. Tantus
dolor insideat, tanta cōcussio, ac cōmōtio propter antè actæ vitæ peccata, vt quasi frangatur,
frangitur, vexatur, discerpitur, quale sæpe de suis canit Homerus, quibus scindi & lace-
rari cor scripsit. Cor igitur lacerū conuulsū, propter odium peccati: sic spiritus deiectus,
demissus, fractus, quantus peccando arroganter intumuerat. Quid sit cor contritum, disce
ex sequenti, spiritum demissum, fractum: cor, & spiritus, idem. Iusti igitur sunt quos pœni-
tet, hos exaudit: iuxta hos Deus consistit, hos seruat, custodit. Non est iustitia res, quam
nulli mortales inuere aut possidere non possint. Sit tibi spiritus minime arrogans, pœni-
teat si quid peccasti: tunc iustus eris, tunc exaudieris.

Trib. sunt cor.

Humiles spiritu.

Iusti, qui?

Multæ tribulationes iustorum, & de omnibus his li-
berauit eos Dominus.

VSTORVM, numerus vnicus זדיק zadiq, iusti: licet habeant Græca *δικαιοσύνη*. Niti-
tur probare quanquã multis incōmodis iusti subiaceant, eos tamè non deficere re-
frigeria. Cur iustos asserat multa perpeti, multasq; esse vexationes bonorū, asserunt
Hebræi ratione, quòd Deus tentet bonos, quòd meliores cernat: quòd eos gaudet habere
nitētes vt aurū, perspectos, cognitos, ac probatos, vt fortes athletas, certaminis illustres, qui
suar virtutis testimonia edidissent, nō verbis, sed re philosophātes. Tētavit, probauit Abra-
ham, Iob, Tobiam, quid virtutis eis subesset: primus homo quoque probatus. Diuus Pau-
lus, Non patietur, ait, vos tentari super id quod potestis. Propterea multæ tribulationes
iustorum, sed eripiuntur, decus augetur, illustriores redduntur, digni maioribus præmiis
habentur.

Iusti, cur adstringatur.

Ahabentur. Quòd vides vexari pios, latosque diu florere nocentes, si paulum expectaueris,
cernes perspicuam rationem segregatis omnibus in suas sortes. Breues igitur sunt simul,
& fructuosæ vexationes bonorum.

Custodit Dominus omnia ossa eorum, vnum ex hi non
conteretur.

DSSA sustinent molem corporis, ossibus nominatis tota corporis compago designa-
tur. Non adituras ad corpus clades, quæ funditus demoliantur, euertant, vt corruat,
obruatur corpus, fundamento subruto. Ossium tralatio multis in locis. Omnia ossa
mea dicent, Domine quis similis tibi? Dinumerauerūt omnia ossa mea, proprius Hebræis lo-
quendi ritus. Nostris interdum, Atque implicat ossibus ignem. Est nostris item medullarū
nominatio. Cernis custodia qualis iustorum, non homo, non præfidiū, non mons, aut arx cu-
stodit iustos, sed Deus, omnem locum custodia caelesti, quo iustus confidet, si posset ocu-
lis cerni, protegente. Atque idcirco totus psalmus in eo est, omnibus carminibus iterans
hanc diuinam custodiam, dubios confirmans, quoniam plerique de his quæ non videntur,
aut dubitant, aut nullam fidem habent. At ille toties ingerit, vt qui non credat, vim sacri
carminis non percipiat.

Mors peccatorum pessima & qui oderunt iustum, delinquent.

VSTIS obuenerit, quod tam eximia proximæque Deo virtus merebatur, necessario
cadit contraria fors super iniustos. infelicitè moriuntur, subita clades obruit, morte
cum pœna grauissima consequente. Peccatores dixit, Hebraicè est פשוט rasha, scelera-
tus, impius, nefarius. Huius interitus nunquam non est cum pœna. Estq; propriè Hebrai-
cè, quemadmodum scripsit Hierony. Interficiet impium malitia, nempe calamitas, vasti-
tas. Malum vnum, vna clades, auferet impium è medio. Sunt quidem multæ vexationes
iustorum, at non perpetuæ: at improbis vna, eaque acerbissima. Chaldaeus quidem tran-
stulit vt est apud Septuag. Mors impij mala. Noris quis sit ordo naturæ, & providentiæ, ta-
lem proponerem diuinum Poëtam. Vexabatur iustus ab improbo, multis incommodis
oblatis, procaciter infestabatur, omni tempore, quibus posset contumeliis, iniuriis exerce-
bat. Venit tandem finis, improbus ad pœnam cruciatumque abstrahitur, cum luctu disce-
dens è vita: in his tormentis moriens, quibus iustum premeret. Iustus liberatur, subleuatur,
surgit, excipit alacritas. Quod ait, Qui oderunt iustū delinquent: delinquet, est פשוט iecsa-
mu. Rectè diuus Hieronymus, Culpabuntur, qui oderunt iustum, non modo infelicitè
& cum cruciatu morientur, sed memoriam relinquent execrabilem, prædicabuntur im-
probi, nefarij: erit eis nomen inuisum, quale sceleratorum: Idem verbum designat, Euer-
tentur, destruentur.

Redimet Dominus animas seruatorum suorum, & non delin-
quent omnes qui sperant in eum.

NON sunt perpetuæ & bonorum calamitates, & improborum alacritates, dum ve-
xant iustos, fortuna secunda, diripiunt bona, compendio seruiunt, fit celeriter rerum
commutatio, bonis liberatis, illis vexationibus, omnibusque flagitiis finem facere
coacti, miserè cadentes. Liberatur, redimiturque iustus. Ac, vt fertur Hebræis, dixit
animas eorum, quòd illi bonorum vitam insequerantur, vna supellestem, vna vitam eri-
pere sitientes, non minus fortunis atque vitæ insidiantes. Sed Deus liberat, aderit. Et non
delinquent. Est superius verbum, פשוט iecsemu, non culpabuntur, non habebuntur in nu-
mero malorum, laudabuntur, erunt apud Deum magno in pretio. Aut non peribunt, nulla
immani calamitate obruentur, vt quibus celeriter auxilium submittitur.

PSALMI XXXIII. EXPLANATIO.

I Græcos Hebræosque audias, quod ratio quoque comprobatur, est psalmus editus,
cū dies longè grauissimus instaret, persequente Saule, nusquam eum consistere
patientem. Est oratio calamitosi, quem fata videntur tantis incommodis prementibus:
superest vt oculos animūque ad cælum vertas. Id sapientis erit, veritatēque explora-
tam habentis, & vbi verum sit auxilium sentientis.

Iudica Domine nocentes me, expugna impugnantes me.

D

ROPRIE Hebraicè est, Aduersarius esto aduersariis meis. Insta contra instantes, vrge vrgentes, condemna condemnantes me: eisdem armis opprimantur, quibus vrgent. Bellum indicunt, indicatur eis. Miles esto contra milites. Repetit idem, subiiciens eandem sententiam.

Apprehende arma & scutum, & exurge in adiutorium mihi.

ARMA Græcè & Hebraicè ὄπλον, ἰσθῆ maghen, scutum. Numerus quidem multus ὄπλα, signat arma. Secundum est Hebraicè קוצ זינא, hastam. Hieronymus quoque vertit, Apprehende scutum & hastam. Vult eum armatum: poetarum est Aureus ex humero sonat arcus. Tum virgam capit genitor, quæ plurima cælo, Deicit in terras, De fulmine. Dextera sacras iaculatus arces.

Effunde frameam, & conclude aduersus eos qui persequuntur me: dic animæ meæ, Salus tua ego sum.

PERTIVS, & ad Hebraicum Hieronymus, Euagina gladium. Sæpius monui, tam inusitatè vocare gladium in tralatione sacrarum litterarum Septuaginta, ῥόμφηα. Nam hoc loco Græcè romphæam est, quam Latinus quicumque fuit, frameam. Vtrunque apud Græcos & Latinos inusitatum. Sciendum est Hebraicè quod tralationi congruit קוצ זינא Effunde hastam, iaculare telum, contorque, & conclude. Verbum quidem Hebraicum קוצ segor, est conclude. Adhibent Hebræi sensum, quibus facile assentiri possumus, Conclude, claude portas cōtra persequentes me, ne me assequantur. Obuius ito in hostes, venientibus eis portas obice: hic subsistant. Hæcque per tralationes, vt erat tralatio, telum sumeret, iacularetur: nunc impetum inimicorum tardaret, infringeret. Hieronymus eodem ferè sensu transtulit. Et præoccupa exaduerso, persequentem me. Deinceps est, vt confirmet animum in aduersis, vt ei auxilium cæleste affore promittat, sublata omni dubitatione.

Conclude. Segor.

Confundantur & reuerantur quærentes animam meam: auertantur retrorsum, & confundantur cogitantes mihi mala.

CONFUNDANTUR, erubescant, pudore afficiantur, victi discedant, ignominiam in bello accipiant. Sic reuerantur verecundia, dedecore, quale victis, exutisque armis & vestibus accidit. Omnia hæc signa cladis acceptæ, deleti, fusiq; exercitus, cum in omnes partes dissipantur, vel puer captiuos fortes milites abducatur. Quod ait, Auertantur retrorsum, eodè pertinet, vt in fugam coniecti eodem impetu quo venerunt, terga verterat, nec prius fugere desistant, quàm in suos fines propellatur: sit eis dedecus, vt qui vincuntur, omni ludibrio & contumelia à victoribus afficiuntur. Fit fuga totius exercitus, victores insequentes vulnerant, interficiunt, capiunt, abstrahunt, exutos armis relinquunt. Eorum castra diripiunt: ipsos contumeliis affectos sub iugum mittunt. Omnia hæc hostibus imprecatur, qui vitæ eius insidiarentur.

Fiant sicut puluis ante faciem venti, & Angelus Domini coarctans eos.

VGET, In puluerem vertantur, tantopere conterantur, frangantur, dum puluis sint, vt puluis per inane magnum ferantur. Nihil illis potest vehementius imprecari. Et Angelus Domini coarctans. Quod ait coarctans, est קוצ doche, propellens, impellens, quemadmodum vertit Hierony. Et Angelus Domini impellat. Simile quid etiam voluerunt Septuag. vocè Græca, ἐπιπέσει αὐτούς, elidens eos. Est apud Hebræos accōmoda dicti huius explicatio. Ventus puluerem, siue paleam iactat quidem ac turbat, verlatque, at sistit aliquo, finemque iactandi facit. Verum his nō ita accidat, sed iactantur attriti, dissipentur, delectantur armis, bello, aut quauis alia clade. Et ne quid reliquiarū superstit, Angelus Dei reliquias insequatur, vrgeat, nullus sit finis iactandi, nec mora, nec requies. Ceruicibus instet Angelus fortissimus Dei miles, cuius robur sit vnus exercitus, magnarūque copiarum robore validius. Sint eorum plagæ, quas Græci vocant βελάτοι. Non alius est Græcis sensus. Fiat

Coarct.

A Fiat via illorum tenebra & lubricum, & Angelus Domini persequens eos.

XAGGERAT imprecationes, adiiciens grauiora. Dum fugiunt persequente Deo, corruiant, deficiat eos lux euntes. Inde fiat vt præcipitent, luce vestigiis eorum non præfulgente. Sit lubricum, via eorum, quod Græcè est ὀλισθημα, prolapsus, locus quo pedes defluant, non subsistant, qualis glacies aut petra limpida, locus agens in præceps, pedibus nō se tenentibus. Hæc sit eis via fugientibus, videas toto itinere corruentes: Quodque grauius est, plaga cælestis instet eos vrgens, persequens fugientes, simulque ruentes. Sit toto exercitu fuga, ruina, clades, gemitus: tenebris nigrescant omnia circum.

Quoniam gratis absconderunt mihi interitum laquei sui, superuacue exprobrauerunt animam meam.

GRATIS, in fonte חנם chinam, vt Hieronymus frustra. Nullis iniuriis lacessiti, furore & libidine nocendi tantum prouecti. Insidias mihi tendunt, nullis à me priore iniuriis illatis. Quale de Iudæis Christus, Oderunt me gratis. Odium scilicet, quod non offensa, non prius oblatum incommodum excitauit, sed quo rapitur animus corruptus inuidia, cui sunt inuisa cæterorum commoda. Bene inultos inuenias, qui pro beneficiis malefacta referant. Interitum laquei sui, vox Hebraica חמח shachat, est quidem interitus, est

Gratis.

Interitus.

Laq.

B item fossa, vorago, qua qui intercipitur, labitur, interit. Dices forsitan laquei sui, propterea Hieronymus pro fossa posuit insidias: & pro παγίδος αὐτῶν, laquei sui, est חמח rishetham, rete suum. Terenderunt insidias retis sui. Eodem quidem omnia pertinencia. Quod ait, Exprobrauerunt, ἀπειδοσαν, aptius huic loco, Hebraicè, quod sensit expressitq; Hiero. חמח ורשתי chapheru le naphshi, foderunt animam meam. Iterat idem, Absconderunt rete, laqueum, foderunt vitæ meæ voraginem, vt vita mea interciperetur. Insidias vitæ meæ terenderunt. Idq; frustra, superuacue quibus nullam iniuriam prius intulisset, potius beneficus fuisset.

Exprobra.

anima.

Superuac.

cue.

Veniat illi laqueus quem ignorat, & captio quam abscondit, apprehendat eum, & in laqueum cadat in ipso.

AQVEVS παγίς, aptius in fonte חמח shoa, calamitas, quod Hieronymus scripsit, Veniat illi calamitas, clades quam nesciat, nō prospiciat, calamitas inusitata, inaudita, insperata, plaga cælestis, horribilis, pro captione Græcè quidem θήρα, venatio, præda, Hebraicè חמח rishetho, rete eius. Insidia, inquit, quas abscondit, eum intercipient: insidias quibus capere parasset, capiatur. Illud rete quod mihi velut aui parabatur, intercipiat ipsum. Ipse sit auis, sit præda, sit fera, cui rete abscondebatur. Quod mihi cogitasset exitium, illi insperatè superueniat. Cadat ante diem. Obscure dixerūt Septuaginta ἔσθ' ἐν τῇ παγίδι καὶ ἐσθ' ἐν αὐτῇ, Et in laqueo cadat in ipso. Clarius in fonte, חמח ורשתי beshoa ippolba, in ipsam calamitatem incidat, in eam ipsam cladem offendat, in insidias, rete, laqueum, quem parasset, ruat: ipse se stimulis induat, in serobes cæcas delapsus transfodiatur.

Laqueus.

quem igno.

Captio.

In laq. cad.

in ipso.

Anima autem mea exaltabit in Domino: delectabitur super salutari suo.

VM hæc ita sint, quod superiora vel postulabantur, vel prædicebantur, venturam super hostes calamitatem, inopinantēque eisdem malis corripandos, quæ in exitium Vatis destinassent: cum id, inquam, venturum vaticinatus aut imprecatus esset, rectè excipit alacritas, exultatio prospicientis, & se inimicorum insidiis liberandum, & improbos ad supplicia rapiendos. Cum hoc totum sit Dei, non hominum viribus, non humanis præsidis tribuendum, iure tota alacritas est à Deo, in Deum spectat, ob eum triumphat, gaudet pius, vt qui diutius fluctibus iactati, portum propinquum prospicientes, qui vexatos excipiat: ob portum gaudent, de portu prodit alacritas: viso portu sit gratulatio, haud secus animus Vatis prospiciens cælestem salutem, Deumque vindicem fore non dubitans, plenus est alacritatis, exilit, nullus est ægritudini locus. Itaque delectabitur super salutari suo. σωτηριον, salutare, clarius est vt dicatur salus, cum sit Hebraicè חמח ורשתי ieshuatho, salute eius. Quod dixit, Delectabitur, est quidem τερψθήσεσθαι, oblectabitur, gaudium, voluptatem capiet, super salute ab eo afferenda. Omnis mea voluptas est in auxilio eius, quod defuturum non dubito.

Exult. in

Domino.

Salutari.

Delecta.

Omnia ossa mea dicent, Domine quis similis tibi? eripiens inopem, de manu fortiorum eius, & egenum & pauperem à diripientibus eum.

ANTA intus erit alacritas, ut ossa moueantur, permeet gaudium omnes artus. Ipsi, mediusfidius, non dico parietes agunt gratias, sed nullum est membrum quod non loquatur, non efferat clementiam bonitatemque Dei, cui non sit similis, amicis tuendis, miseris debilibusque eripiendis: quo non alius alacrior currat auxilium laturus, gaudens eripere probos ab improbis, imbecillos à validioribus, humiles à superbis. Hoc studens, hoc vitæ suæ munus amplectens, quasi optimus pastor oves ex ore luporum eruens, rapaces, violentos verberibus à domicilio bonorum longius submouens. Si quid contra salutem eorum consilij incant hostes, celeritate præcurrens: bona eorum à rapacibus diripi non sinens. Est quidem eorum animus rapinis inhians, iustorum suppellectilem avidis oculis contemplantium, afferre ad eam cupidissimas manus expectantium. Rapinas agunt, in seruitutem abstrahunt, at non procul oculus diuinæ iustitiæ absistit hæc cernens, exitium iniquis meditans. Hoc ab eo fieri didicerunt & nobis prædicauerunt Prophetæ.

Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam, interrogabant me.

ST magistris is sensus, non defuisse in populo, qui odio haberent David, ei apud Saulem inimicitiam maledictis constantes, testes iniqui, qui se vidisse aut audisse assererent, quæ nunquam cogitasset: qui sciscitaretur ab eo, quæ nesciret, quæstionem eorum quæ ignoraret, exercentes. Ipsi quidem referrent falsa regi, exquirent autem ab amicis & consanguineis David, quod nunquam fecisset, earum rerum autorem cum esse volentes, quas nunquam cogitasset, sed super eos calamitatem venturam quam nescirent, propterea quod ipse sit ab eis inculpatus eorum quæ nesciret. Illi nescient calamitatem, quæ eos obruat in præmium sceleris, quod calumnientur innocentem, ignarum quorum ab eis insimularetur. Græci hos Saulem, adulatorisque eius fuisse, qui percunctaretur ab eo, non insidiaretur regno, quod illi falsò apud Saulem prædicabant. Genus hostis atrox: iure vastitatem eis imprecatur. Interrogabant cum adhuc David esset in regia, cum in suspicionem venisset affectati regni, quod ei offerri à populo audiebant. Surrexit turba improborum adulatorum, circumsteterunt, super regno, super salute regis diligentius sciscitantes. Insidias veritus David profugit. Longo post tempore, quietem nactus, gratias egit pro singulis beneficiis, non immemor calamitatum illius temporis.

Quæ ignor.

Interro.

Retribuebant mihi mala pro bonis, sterilitatem animæ meæ.

EPIVS id queritur: superius, Oderunt me gratis, gratis absconderunt mihi laqueum, sine causa, nulla prius iniuria laceffiti: nunc acerbius, pro benefactis, maleficia. Quod dixit, Sterilitatem, est id quoque in Hebraico, & apud Hieronymum. Intelligitur eadem voce שֵׁעוֹל shecol, orbitas, priuatio: sentitque orbitatem, priuationem animæ, vitæ. Retribuebant mala pro bonis, retribuebant orbitatem vitæ. Studebant vitam eripere. Hæc erat retributio. Omnes cruciatus, omnes indignitates referebant, ad postremum mortem. Græci quoque agnoscunt eum sensum, sterilitatem animæ esse, spiritu, vita carere, ne viuens virtutis officia profferret.

Ster. ani. ma m.

Ego autem cum mihi molesti essent, induebar cilicio, & humiliabam in ieiunio animam meam, & oratio mea in sinum meum conuertetur.

Cum mol. es.

VN c locum secus quam nostri codices ostendunt, Hebræi ex sua lectione interpretantur. Est enim pro *ἐν τῷ αὐτῶς παροχλῆν μοι*, Dum mihi molesti essent, Hebraicum *בַּחֲלוֹתָם* bachalotham, In infirmitate eorum, In ægritudine eorum, cum ipsi ægrotarent. Referunt ergo infirmitatem siue morbum ad illos, non ipsum David. Toto enim hoc Psalmo prædicat se eos beneficio affecisse, eos beneficium minimè agnouisse. Inter alia beneficia fuit, cum illi ægrotarent, pro eorum salute indutum cilicio, suppliciter orasse. Incredibilis benevolentia, summæ voluntatis exemplum. Indicat hos amicos fuisse, pro quibus infirmis suppliciter oraret. Eos autem postea proditores fuisse, regis odio seruientes, ut sunt humana ingenia. Paucos in calamitate amicos reperiri. Singulare igitur bonitatis testimonium, cilicium sumpsisse, ieiunasse, sibi poenam indixisse, ut oratio Deo gratior, eos ad

A eos ad incolumitatem restitueret. Hoc declarans Rabi David, Recenset nunc, inquit, beneficia quæ eis quæsisset. Si quis eorum ægrotaret, dolore afficiebar, cilicium sumebam, vexabam me, ut cum Deus redderet incolumem. Utinam oratio, qua Deum pro illorum salute suppliciter orabam, mihi profuit: mihi ea bona contingant, quæ eis optabam, postulabam. Non enim reliquis perspectum erat, sed arcano res gesta est. Celabatur sinu oratio: non fuit res in propatulo. Hæc ille. Similia Auen Esra prior. At nostris Græcis ac Latinis visum est infirmitatem siue molestiam quæ ab inimicis inferretur, describi. Nam Hieronymus quoque reddidit, Ego autem cum infirmarer ab eis. Cum sint duo sensus, alter quod pro inimicis infirmis orauerit, alter quod pro ægritudine & molestia propulsanda, quam ei inimici inferrent: ego quidem ab Hebræis & à lectione Hebraica desciscere non possum. Simile quid fecit David, super Saule interfecto, quanquam inimico. Oravit, ieiunauit, scidit vestimenta, fleuit. Oratio in sinu, secreta, clausa, non in propatulo. Græci orationem velut thesaurum charum, sinu comprehensum: repleto sinu gratis, quas orando postulasset. At prior ille sensus ex verbis rectè fluit.

Oratio m. in s. m. co.

Quasi proximo quasi fratri nostro, sic complacebam: quasi lugens & contristatus sic humiliabar.

AD fontem perpenfa, clariora erunt. Complacebam *עִמְפֶּסֶטְו*, Hebraicum, cui tralatio quoque Hieronymi responderet, Tanquam cum proximo, cum fratre ambulavi. Est enim vice illius Græci verbi *ἠθῆλαχθῆ* hithhalachthi, ambulavi, in cessi. Tum prosequitur, Quasi lugens matrem tristic adorabam, incuruabar. Septuag. igitur omiserunt nomen matris: at Hebræis est: sensum que omnem è verbis suis euoluentes, interpretantur. Si quis, ait Rabi David, eorum ægrotaret, non secus tristic incedebam, quam amicus/pro amico, frater pro fratre: aut quemadmodum filius ob matrem defunctam luget, illacrymatur. Memorasse matrem, quod grauius ob eam quam patrem soleant nati ingemiscere. Sensus autem verbi, Incuruabar, ab eis offertur, quod lugentes ac mœsti, demisso vultu obambulēt. Nomen tristic Hebraicè est, *קוֹדֶר* coder, sonat nigrum, atrum, pullum, referunt quod vel color splendoreque mœstis abeat, vel ob vestem pullam, quam lugentes sumant. Is sensus est Hebræis, & ex oratione Hebraica resonat, quem repudiare nequeo, facitque ut superiores versus clarius percipiantur.

Et aduersum me lætati sunt, & conuenerunt: congregata sunt flagella, & ignorauit: dissipati sunt, nec compuncti.

AD hunc modum habet versus Hebraicus. Secus, ait, factum est ab eis. Non fuit eiusmodi in calamitate mea commiseratio. In infirmitate mea lætabantur, congregabantur, quemadmodum reddidit Hierony. Conueniebant, ut inuicem referrent, gestirent super mea clade. Quæ dixerunt Septuag. *μολιγες*, flagella, sunt Hebraicè *נַקִּים* nakim, interpretantur ægritudines pedum, siue podagrosos, claudos pedibus, debiles. Vel ipsi illi, ait, conueniebant, quibus fors celeritatem ademit, cundi difficultatem patientes. Siue mihi dolores pedum accumulati, super quibus illi lætabantur. At mihi placet magis, quod etiam nonnullis Hebræis est visum, ut nakim designet flagella, dolores, & cruciatus illos, illam ægritudinem & infirmitatem, quam commemorat, super qua dolet eos exultasse: cruciatus obfederant corpus, tormentis indolens. Amici lætabantur, ex doloribus meis, voluptatem capientes. Quod ait, Ignorauit, nesciebam cur afficerentur inimicè, causam huius peruersæ lætitiæ ignorabam, ut quos nunquam offendissem. Cur coirent super calamitate mea gauisuri, nesciebam. Quod ait, Dissipati sunt, est Hebraicum *נִשְׁפָּרְעוּ* careu, quod ad alia sonat, aperuerunt. Aperuerunt, inquit Rabi David, os suum ex ingenti lætitia, non tacuerunt. (Id enim verbum est in Hebraico, pro eo quod Septuag. transtulerunt, *ἀπερνέυσαν*, compuncti sunt, cum sit Hebraicè *דָּמַם* damu, tacuerunt.) Et Hebræi alia notiore voce declarantes subiiciunt, *שָׁתְעוּ* shatecu, quicuerunt, tacuerunt. Aperuerunt & non tacuerunt: effusè ridebant, exultabant, lasciuiebant. Os erat plenum risus, lætitiæ, non tacuerunt, imò ridebant, vocem efferebant: non dolor vocem supprimebat, nec vox faucibus hæsit, non obtupere silentes, imò gaudebant, vox contineri non potuit. Totus ergo versus habet, Et in dolore aut infirmitate mea gaudebant. Congregati sunt, congregati dolores, aut flagellantes contra me, qui me sua illa lætitia percuterent. Et nesciui causam. Aperuerunt & non tacuerunt. Ne mirum tibi sit Hieronymum reddidisse paulò secius Hebraicum, Scinden-

Aduer. m. læt. conue. flagel.

Ignorauit.

Dissip.

Nec comp.

tes & non tacentes. Nam vox careu, sonat etiam scindere, sed hoc loco omnino est aperire, hiare, non obstupuisse, non dolore conticuisse.

Tentauerunt me, subsannauerunt me subsannatione, frenderunt super me dentibus suis.

Tentauerunt. Subsannatione. sub. m. sub.

¶ V O D Septuag. translulerunt ἐπιεργασαι, tentauerunt, est chanaphim, simulators, hypocritæ, estque versus obscurus, cui diuersi sensus adhibentur, אַחַד מֵעֵינַי בְּהַנְּחֵפֶה laage maog. Cui sensus is subiacer, Cum simulatoribus irrisoribus, cibus aut irrisio. De hac re loquitur Rabi David. Chanaphim, inquit, sunt viri irridentes, quibus studium est vana & ridicula loqui. Et maog sonat, inquit, sermonem vanum, irrisionem. Omnisque sensus est, Isti flagellatores, hi mastiges, congregati sunt cum derisoribus. Atque isti scurræ rident, fremunt contra me. Sunt ergo propter voces amphibolas varij sensus. Nam maog placet nonnullis, è quibus Rabi Salomon, designare escam, à verbo אָג, coxit panem, placentam: interpretanturque irrisores & viros ciborum, parasitos, adulatores, qui in gratiam principis & causa cibi, ad mensas regias frequentes probris, irrisionibus, fannis, insectarentur David, fremeret in eum. At Rabi David maog vult esse à verbo אָלֵי laag, quod etiam in versu est, irridere, subsannare, fannis, scommatis persequi. Totus ergo versus connexus cum superiore habebit, os aperuerunt, non tacuerunt cum simulatoribus sceleratis, irrisoribus, vel irrisoribus cibi, nempe propter cibum irridentes. Aut irridentes irrisione. Huic sensui proximè accedens Hierony. translulit in suo ad Hebraicam veritatem Psalterio, In simulatione verborum fictorum fremuerunt. Similem sensum Septuag. respexerunt, transluleruntque tentare, quod Hebræis est chanaphim, simulators, hypocrite. Nam tentatio propriè cum simulatione fit.

Domine quando respicies, restitue animam meam à malignantate eorum, à leonibus vnicam meam.

Quando resp.

¶ V M tot igitur calamitatibus sim circueutus, cum genus inimicorum patiar, quomodo non sit atrocius in terris, quando tempus erit vt videam vindictam? Quousque ferere poteris pios ab impijs vexari? Quando vitam meam reuocabis ab orco, à calamitatibus quibus iam succumbo? Pro κακῆς φύσεως ἀντιῶν, maleficio, vel malignantate eorum, est מַחֲשָׁוֹת mishohchem, à calamitatibus eorum, à cladibus quas intulerunt, inferuntque. Hierony. quoque posuit calamitates. Idem quoque sonat vox Græca κακῆς φύσεως. Eisdem leones, rapaces, feros appellat, violentos, auidos vorandi, non æquam, sed crudelem mentem gerentes. In perniciem eius pertinaces, obduratos. Vnicam appellat animam vitamque, nempe singularem, charam, quam vnicè diligimus, charam habemus: vt apud Homerum, φίλον κῆρ ἐνὶ στήθεσσι φίλοισι, Charu cor, chara viscera, chara pectora. Nò tam propriè in Græco est μονογενῆς, Vnigenitam: dicendum, vnicam, singularem, solam, vnicè dilectam, que non gemina nobis, quemadmodum digiti, oculi, ob idque minus chari. At anima vnica, hinc chara. Hierony. quoque translulit solitariam meam. Restitue, libera, abstrahe, reuoca velut ab orco.

A maligni.

A leoni.

Vnica.

Confitebor tibi in Ecclesia magna in populo graui laudabo te.

In ecclesia.

¶ E C pictas, hoc munus, quod mortalis offerat summo Deo, quod beneficentiam eius impetret. Confiteri sæpius declaratum, esse canere, laudare. Hinc canere incipiam. Idque in magna multitudine, frequenti cœtu, quasi canam triumphale carmen, recitabo panegyricum, velut in panathenæis, omni cœtu coeunte, in comitijs carmina sacra canam. Dixit in populo βαρεῖ, graui, Hebraicum אָזוּ, azum, forti, vehementi, multo: fortitudo multitudinem spectat. Canam vt redemptus, vt ascitus in libertatem, qui malis obruerer. Hanc gratiam referam, quod non ero immemor: omnis cœtus audiet me canentem, efferentem egregiam hanc salutem. Agnosce quid confiteri, ex sequenti, Laudabo.

Gravi.

Non supergaudeant mihi qui aduersantur mihi iniquè, qui oderunt me gratis, & annuunt oculis.

Qui aduersantur mihi.

¶ V O D sapius postulauerat, ne irrideretur ab inimicis, ne contumelijs eorum proscinderetur, ne fabula eis esset, risus, plausus, ludibrium. Iniquè aduersantes Hebraicum, inimici mendaces. Mendaces inimici, de salute eius consilium ineuntes, apud regem criminibus onerantes, iniuriam reddentes: rem secus quam habeat, exponentes. Hos effice tristes,

A tristes, non gaudentes, incute vulnus quod eos ab inani improbaque lætitia transferat ad inuicem. Veritatur in acerbiter eis hæc voluptas: sit risus is sardonius. Quorum odium iniquum est, inusitatum, minimè naturale. Natura enim comparatum est, vt odium ab offensa initium sumat, vt odio habeas qui læsisset, qui detrimentum intulisset. At hi oderunt qui nò offensus, gratis, frustra, sine causa, nulla culpa irritati, minimè à me in hanc inimicitiam impulsus. Quo fit vt in numero sceleratorum ducere eos conueniat. Nam cum omnes carere odio, qui bonorum nomen retinere velint, oporteat: tum vero suscepisse odium nulla causa subiacente, nullo scelere eius quem odisti, præcurrente, iniquissimum est. Id genus hominum ex hominum foecitate propellendum, vltra oceanum deportandum. Tam magis, si pro beneficio, quod queritur proster, odium inuenisti, in quem animum placidum, beneuolum, beneficijs mitigatum, & ad amandum impulsus, gerere oportuisset, gessisse mentem iniquam. Id nò ab hominibus modo, sed à feris etiam alienum, quæ beneficijs mitigantur. Ergo hi pro portantis habendi. Annuunt oculis, quod Hebræis placeat, irridere, alter alteri ridens annuit. Fit naso irrisio, quæ fanna Latine dicitur, Græcè μωτηλῆεν. Fit oculis, quod forte Græcè est σαρδαμύτην. Interpretes Græci annuentes oculis exponunt adulatores, qui præsentem David, vultu, & habitu coram rege irriderent. Eodem pertinet.

Nò supergaud.

Gratis.

Osiores graui.

Osiores in-grati.

Rom. 12.

Annuunt

oc.

Quoniam mihi quidem pacificè loquebantur, & super iram, dolosè cogitabant.

¶ C O N T R A R I V S ordo & sensus in fonte. Non affirmat eos pacifica locutos, sed negat. Quod sciens Hiero. reddidit, Non enim pacem loquuntur. Longè etiam diuersum est ab origine, Super iram dolosè cogitabant, cum Hebraicè habeat וַיִּשְׂמְרוּ לְעֵינַי וַיִּשְׂמְרוּ וַיִּשְׂמְרוּ Veal righee arez. Cui plures sensus ab interpretibus propter amphibologiam adhibentur. Vox raga, Hebræis sonat rumpere, scindere: tum quiescere. Duos ergo sensus apud eos sua dialecti proprietatem sequentes inuenies. Rabi Salomon cum nonnullis alijs exponit scissuras terræ, nempe loca secreta, abdita. Ibi, ait, dolos meditantur, struunt insidias: ibi de mea salute consilia clam ineunt. In locis desertis ac syluestribus, quas fissuras aut rimas terræ, quadam poetica similitudine appellat. Huic quoque sensui acquiescit Auen Esra, autor nò ignobilis. At minimè Rabi David, propterea quod cogitationibus locus arcanus, atque abditus nò sit necessarius. Non in recessu cogimur cogitare: hic verò dicitur, Dolos cogitabat. Propterea transit ad alium significatum, vt vox designet quietem, requiem: dicatque eos in voluptate & requie, malè de se cogitasse. Per quietem, quiescentes, voluptatibus indulgentes, otio vinoque sepultos. Dum ego vexarer, exagitarer persequente rege, nusquam consistendi mihi locus esset. In illa alta requie mihi negotia facessunt, otio eis, vt solet magis malorum quam bonorum pater esse, exhibente nefarias cogitationes. Non loquuntur ibi pacifica, salutaria, imò crudelia de interitu, de rapinis. Hos duos visum est magistris proponere significatus, quos alijs exemplis ex sacris litteris, quæ sunt eis certissimi linguæ suæ aures, corroborantes. Primus antiquis placuit: in secundo solum David arbitrari esse. Vterque subest propter πολύσημοι. Haud mihi obperum est cur Hiero. transferat, In rapina terræ, cum is significatus apud eos nò extet. Nò est ergo ἐπὶ ὀργάνῳ, super iram, sed totus versus habet. Quoniam non loquentur pacem, & super rimis terræ, verba seu res fraudulentas cogitabant.

Mi. qu. pac. lo.

In irac. ter. lo. do. so.

Et dilatauerunt super me os suum: dixerunt, Euge euge, viderunt oculi nostri.

¶ R E C T E dilatauerunt procaciter loquentes, effusè ridentes. Cum viderent me, ait Rabi David, huc atque illuc exulem vagari, tunc dicebant, Vah vah, viderunt oculi nostri quod vulerunt, quod eis gratum esset. Est enim pro Græco εὐγε εὐγε, Euge, euge, Hebraicum וַיִּשְׂמְרוּ haach haach, Latine quod est apud Comicos, aa, aa, ridentis, exultantis, os & guttur aperientis, & crebrò risum repetentis. Erat, ait, in gutture, ore, oculis, lætitia. Guttur hiabat resonans, oculi alacres aspectu cladis pascabantur. Nihil non de inimicis atrox predicat, inauditam eorum ingratitude ostendens. Viderunt oculis quod optafent, augetur eorum improbitas, dolor vexati, quod gloriatur facinore admissio.

Vidisti Domine, ne sileas Domine, ne discedas à me.

¶ V I D I T eorum acies me, tu quoque vidisti. Perspecta est hostium improbitas, patet oculis tuis. Nihil ego per indignationem exaggero, nec maiora facio. Quod ait, Ne sileas, XX

fileas, Silent qui calamitatibus circumuentos videntes tacent, non exclamant, nō ingemi-
 scunt, non concurrunt opem ferentes, dissimulant. Eis dolor non exprimit vocem, con-
 niunt, quasi dormitantes, stertentes, negligent, sibi quæ fiant considerata tanquam nihil
 ad se pertinentia, non putantes. At nos precamur aspiciat, vltius vt commoueat sese, mi-
 serorum cladibus indolescat. Cuius est regere imperio terras, cui lumina mille, quibus vni-
 uersa cernat, visis ordinem addat. Ne taceat, ne discedat, propinquus affit. Non potest
 Deus discedere maior omni mūdo, nullis quibus se recipiat locis patētibus, ab aliis digres-
 sus, quemadmodū sol digressus à nobis, ad Antipodas recessit. Discessit cum videre respuit,
 auersatur, sineis perire delinquentem, pœnasq; scelerum dantem, cum dies opportuna ven-
 nisset, aut sub cruciatu corporis caelestia præmia lucrantem. Nos oramus, ne nobis iratus
 auxilium, cum postulat vsus, ferre recuset, quæ à nostra consuetudine peccata subduxissent.

Exurge, & intende iudicio meo, Deus meus, & Dominus
 meus, in causam meam.

EXURGE, excitare, ne dissimules, videre refugiens. Intende iudicio, iuri, iustitiæ, quæ
 mihi debetur. Ius à me stat, ab eis culpa. Reus non ego, sed illi. Quasi pro tribunali
 sedens fer sententiam. Gladium aduersus iniquos euagina: pœna capitis damnatos,
 mitte ad supplicia. Iudicium suum, dixit, iustitiam, æquitatem, ius, rationem. Hanc cer-
 nat, ad hanc se excitet. Iudicium quoque suum, vltionem, vindictam, huic studeat, hanc
 animo meditetur, parat, habeat in promptu, neue inferre moretur. Dixit Deum & Domi-
 num: secundum sonat velut patronum meum, cui causa mea cōmissa est: ego velut cliens,
 tu patronus, iudex, causæ cognitor.

Iudica me secundum iustitiam tuam, Domine Deus meus,
 & non supergaudeant mihi.

IUDICA me, vlciscere mihi iniurias illatas. Insectare edictis tuis minacibus male-
 ficos, post edicta consequatur pœna. Damnentur, damnati ad supplicia rapiantur.
 Ius meum suscipito, rationem inspice: idque secundum iustitiam tuam: quanta est
 æquitas tua, gaudens ordine rerum, & conseruatione. Quemadmodum iustus es, sic vlcis-
 cere calamitates illatas: id à iustitia tua, quæ maxima est, reposco, vt iudicium, sententiã-
 que super iniquos exprimas, tu scepra tenes iustitiæ, solij tui in deserta comitis. Iure vin-
 dictam exposcens in his angustiis ad te conuertor, non tam vltionem, quàm defensionem
 efflagitans. Quod ait, Non supergaudeant mihi, est Hebraicè simpliciter: Ne latentur mi-
 hi, nec mihi dolor longior, nec eis diutina lætitia relinquatur. Conuersis fati, illi luceant,
 nos excipiat alacritas.

Non dicant in cordibus suis, Euge, euge, animæ nostræ,
 nec dicant, Deuorabimus eum.

DEUORABIMUS eum, semel est iudicium (vt diximus) lætitiæ, Hebraicè pro eo *והאח* heah, aaa. Hiero-
 nymus vertit, vah: adiunxitque animæ nostræ, quasi lætitiã, alacritatem animæ no-
 stræ. Ne sit, ait, in pectore atque animis eorū eiusmodi exultatio. Est alacritas eorum
 perniciofa, scelerata, exoriens ab alterius calamitate, non eis sperata cōmoda, sed spes ali-
 eni detrimenti gaudio pectora diffundit: cōceperunt animo cum voluptate meam calami-
 tatem, non exitium solum, sed velut bestię rapaces vorare totumq; absumere cogitantes.
 Præripiunt animo prædã, audis animis iam totum me absorbent: deliberarūt iam de mea
 calamitate. Hæc deliberatio est, velut cum sæpe lupos, aut leones vidimus impetu facti
 oues dentibus corripuisse, breui eas absumptas ex oculis abiisse. Propterea velut certa, ex-
 ploratãque victoria lætantur, summa omnium lætitia tempus expectatur.

Erubescant, & reuereantur simul qui gratulantur malis meis: induan-
 tur confusione, & reuerentia, qui maligna loquuntur super me.

ERUBESCANT, XAGGERATIO petitionis, Erubescant, reuereantur, induantur confusione, pu-
 dore, ignominia. Nam id melius est, pro Græco, *αἰσχύνω*, *ἐντροπίζω*, quàm confusione
 & reuerentia. dicendū dedecus, ignominia. Hieronymus quoque Latinius verecun-
 diam dixit. Reuereantur quoque Græcè *ἐντροπίζω*, melius pudeant, dedecorentur, fœ-
 datos ignominia videamus. Hebraica quoque tralatione dicunt indui dedecore, aut igno-
 minia.

Aminia. Dedecus autem, veluti vestem quandam, qua nos vestiri contingat, inducentes. La-
 tini quoque dignitate, honore, auxilio spoliari. Est decor aut dedecus, vestis optata, gratissima
 oculis, reddens eum qui gestat, spectantibus gratiorem. Sic dedecus, vestis fœda, deformis,
 informem, inuisumque, cui adhærescit, exhibens. Eiusmodi vestis hostes induat, precatur,
 inani, stultaque ostentatione deposita: totos eos ignominia, pudorque cooperiat, obruat.
 Quacunquē iter, in fuga subsidium ponētes, fecerint, circumstet pavor, deformitas fugien-
 tium corporibus impressa, sub oculis omnium accepta clades, stultos eos, nihil sapuisse, nil
 vidisse comprobet. Pulchri sibi & felices, beatique nunc videntur, in aula Regis primos lo-
 cos, quos sibi adulationibus quæsierunt obtinētes, posthac miserabiles, inglorios, infames,
 deiectos, aspiciamus. Inste igitur eos his diris insequitur, omnemque hæc capitibus eorum
 malorum molem orando deuoluit, quod genus hominum esset maleficum, ingratum, quod
 non terra nequius sustineret. Quod dixit, qui maligna loquitur super me: est fons *מַיִם מְרִיבִים* *Qui mali-*
 hamagdilim, grandescunt super me. Magnificatur dixit Hieronymus, attollunt sese, su-
 perbiunt, maiores fiunt, intumescunt, minitandō grauitérque fremendo, audaciam, spiri-
 túsque validarum bestiarum sibi sumunt, vt qui me dentibus mandere aueant. Septuagin-
 ta quoq; Græcè dixerunt ad Hebraicum *μεγαλοπρεπεις*, magna, superba loquentes.

Exultent, & latentur qui volunt iustitiam meam, & dicant, Sem-
 per magnificetur Dominus, qui volunt pacem serui eius.

EXULTENT, T eis mœrorem, solitudinem, cruciatus instantes propter eorum arrogantiam opta-
 nerat, sic mitibus, iustis optat lætitiã. Et (vt aiunt Hebræi) quo tempore erube-
 scere cœperint, qui gratulantur meis incommodis, contra lætabuntur qui cuperent
 videre iustitiam meam, nempe vindictam, vltionem. Iustitiã meã Rabi David interpre-
 tatur *וְיִשְׁרָאֵל*, æquitatem meam: id quod mihi iure debetur, ius meum, debitum. Exultent,
 aut optantis est, aut denuntiãtis. Exultabunt, lætabuntur, & dicent, Magnificetur. Hæc erit
 lætitiã, is triumphus bonorum, cum viderint vindictam, cum viderint Nemefin expergi-
 sci, improbis insectam: tunc dicent, Magnus Deus, admirabilis, tremendus, non imbecillus,
 nescius rerum humanarum, tantis laboribus impar, vt eas regere, vt gentes frænare super-
 bas non possit. Cum videris sceleratos periisse, senties quid potestatis habeat illud numen,
 quod effertur laudibus iustorum, laudatur, tollitur in caelum clamor. Quod ait secundo lo-
 co, Qui volunt pacem serui eius, est alius sensus ex fonte. Non sunt *οἱ θεόλογοι*, volentes,
 quemadmodum prius, qui volunt iustitiam meam, sed Deus *ὁ θεὸς* hechaphcz, qui vult, qui
 vult pacem serui sui. Magnificabitur vocibus iustorum, deiectis superbis, bonis liberatis.
 Vult pacem serui sui, salutem, conseruationem. Hieronymus haud aliter, Qui vult pacem
 serui sui. Propter hanc voluntatem, studiũque bonorum conseruandorum laudatur,
 prædicatur, magnus habetur. Est clarus hic psalmorum ritus, quem sapius retuli. Primum
 omnium præponunt calamitates, in hostes canunt diras, desiderant iustitiam Dei, bonos
 vexari finentem, ad postremum (velut precibus gratis, acceptisq; vaticinantur se libe-
 randos, improbos miserè perituros, impiis & iniustis pro lætitiã, qua pios vexantes trium-
 pharent, futuram calamitatem, luctum, finem cum lacrymis. At secus iustis in lætitiã, &
 alacritatem, solitudinem, lacrymãque conuertendas. Hoc haud dubiè cernet fieri, qui
 paulum expectet. Versus omnis habet, Exultent, & latentur qui volunt iustitiam meam,
 & dicant, Semper magnificetur Deus, qui vult pacem serui sui.

Et lingua mea meditabitur iustitiam tuam, tota die
 laudem tuam.

MEDITABITUR, Hebræis quoque quemadmodum Græcis ac Latinis verbum me-
 ditandi, est exercēdi. Qui meditabitur in lege Domini die ac nocte, est hoc verbum.
 Ad hæc verbũ ipsum Hebraicum *וְיָחַד* hagah, est loqui, hinc *וְיָחַד* heghe, sermo, locu-
 tio. Modò nominat iustitiam suam, modò iustitiam Dei. Est autem vna eadẽque iustitiã:
 à Deo nascitur, impartiturque, nos eam recipimus. Fons ille iustitiæ, nos haurientes. Nostra
 est, qui fruimur: illius qui dat, largitur. Iustitiã nostra, est ius, æquitas, quam Deus nobis ex-
 ercet, iratus his qui nobis iniurias intulissent, amor recti, odium iniqui. Affectus animi ma-
 gnis ac iustis inhærescens, eos commouens, & impellens. Huius motus sumus ipsi partici-
 pes, quippe qui causa nostri cōflagrat, incandescit, iniurias quas patimur, cōcremans, amo-
 uens, in nihilũ redigens. Ignis animi diuini nobis ardens, nobis descriuens, nostris inimicis

infestus, nos refouens, recreans, gelidas miseriarum hyemes discutens, calamitatumque noctem quae nos obrueret, ardore repellens. Itaque dicitur iustitia Dei, & iustitia nostra, inter donatam accipientemque interiecta. Quid sit iustitia eius discite ex secundo, Laudem tuam. Iustitia eius, est laus eius, maxima pars laudum, maiestatisque eius, regni decus ac robur, quod iustus est, optimae voluntatis, praestantissimae bonitatis. Hoc decet mortales venerari, nullo non tempore versare. Nam quod canimus, gratum est, arridet, cupimus imitari, optimo gaudiorum genere detinentur, exultantque animus.

Lam.

PSALMI XXXV. EXPLANATIO.

NSCRIPTIO est, In finem seruo Domini David. Nihil varium nisi quod est τέλος, in finem, dicendum lamnazeach, ac canendum, triumphandum, ad canendam victoriam. Nam Hierony. quoque pro victoria. Necnon τῷ παίδι, seruo, dicendum τῷ παίδι, serui, ad Hebraicum לעבד leebed. Le, seruit casui gignendi, etiam dandi: hic gignendi. Seruum seu colentem Dei, siue pium se appellauit, quod de impio locuturus est. Praclarus Psalmus de pietate & impietate, de virtute & scelere, de sine bonorum ac malorum: quis finis praemiumque pietatis, atque iniquitatis. Huius quoque generis erit Psalmus, huic secundus, optima Philosophia.

Lam. & each. Le.

Dixit iniustus vt delinquat in semetipso: non est timor Dei ante oculos eius.

E

LARIORA fiant ex origine. Dixit scelus, aut scelerata cogitatio, vt iniquae ageret in medio cordis mei: non est timor Dei ante oculos eius. Est velut hyperbaton. Nam Hebraei eam partem quae est, In semetipso, pro quo secus Hebraice לבי בקרבי bekereb libbi, In medio cordis mei, referunt ad ipsum Prophetam, qui dicat in corde suo, cogitet, affirmet. Hoc, inquit, ego mecum reputo, hoc contendo, impios statuisse scelerate viuere, non ob aliam causam, quam quod non est timor Dei ante oculos eorum. Hunc ego, inquit, totius impietatis fontem praedico, quod non timetur Deus, quod fraena timoris depulimus, quod negligimus ei placere, sumus velut serui dominos spernentes. Vt fontem pietatis saepius praedicaui timorem Dei, beatos asserui qui eum timent, quod timentes, sese ab improbitate continerent, non praecipitarent, recti tutique consistenter: sic nunc contendo sceleratos infelicisque homines fieri, quod timere Deum deserunt, quod aliquid acturis non obuersatur ante oculos timor Dei. Sunt quales olim, qui vel nullum Deum crederent, nullum numen, nullam vim, quae generi consulisset humano: si forte sit, dedignari tamen, aut non posse res hominum cernere, longissime a regione terrestri semotam. Harum cogitationum pleni, transuersi in omne scelus rapiuntur, nullas in posterum facinoris admitti penas expectantes, liberata metu praesentis omniaque cernentis numinis conscientia. Quis enim timeat quem nusquam esse putet, aut esse quidem, sed non iuris aut potestatis dignitatisque eius esse videre mortalia? Ergo maximorum malorum, omnisque perturbationis humanae vitae causa est, quod non timemus Deum. Non timuisse causa fuit, quod non credis esse, aut esse quidem, sed oculos eius, quoties peccas, non interesse. Nec tibi facinus admittenti occurrit ea cogitatio, non secus te ab oculatissimo Deo videri, quam si millibus hominum oculis spectantibus, adulterio aut homicidio te cotaminares. Si scires, si vehementer & solide crederes, nihil Deum fugere, non modo factis sed etiam cogitationibus tuis praesentem, certe timeres, & velut coram iudice trepidus assisteres. Alterumque ab altero nascitur, peccas quia non times: non times, quia non credis subiectum te oculis Dei: non putas adesse vbi scelus admittis. Tantopere adest spectans, quantopere tu faciens. Hoc illi nesciunt, aut ne metus abstrahat, pauor excruciet, nescire conantur, aut peccati dulcedine capti plus cupiditati, quam timori obsequuntur. Possent esse sensus, Dixit impius, Iniquae agam in medio cordis mei: concipiam corde meo, conceptam edam in lucem improbitatem, quam quidem ipse improbitatem non putat. Tum subiicit Propheta, Non est timor Dei ante oculos eius. Eodem fere pertinet is sensus.

In semetipso.

Fons omnis impietatis.

Semen omnis pietatis.

Protagoras. Epicuri.

Incredulitas, aut impietas facit, vt Deum non timeamus.

Impius non timet, non timet, mundat se peccato.

Quoniam dolose egit in conspectu eius, vt inueniatur iniquitas eius & odium.

SENSVS

ANSVS euoluendus ex verbis Hebraicis. Quoniam scelerate egit aduersus eum in oculis eius, vt inueniret iniquitatem eius, & odio haberet eum. Sunt Hebraica idiomata locutionesque eis vitatae. Iniquus ille, inquit, חלל hechelik, perperam egit, scelerate in oculis Dei, eo vidente & sciante, quem videre & scire non putaret. Non destitit igitur is peccare: quodcumque autem peccasset, sub oculis Dei factum est: omnis error & culpa admissa est spectate Deo, peccato eum non fugiente, imo inueniente, reperiente. Perpetratum est facinus in oculis eius, quos effugere potest nemo. Inuenit, vidit, perspectum exploratumque habuit: & cum vidisset, reperissetque, odio habuit. Hoc studet denique, assequunturque improbi, flagitiis se captiuos tradentes, quod cum videantur inuenianturque a Deo, ab eo odio habentur: execratur posthac, abominaturque eos Deus. Luerantur aliquam voluptatem in scelere, at magno constantem, inimicitiam Dei parientem. Peccauit improbus, Deus intuenit, vidit, odio habuit, hoc ordine geritur res. Deus est mens, recti iustique amans, iniusti inimica. Nullum superest perfugium peccantibus, quin in numero inimicorum Dei habeantur, si quodcumque agunt, perspicuum est oculis illis immensis, tum quod agunt, odiosum inuisumque est illi. Potuisset esse sceleratis primu perfugium, Nemo est qui noscat quod agimus, licet impune per omnes animi nostri libidines vagos decurrere. Adest, inquit Propheta, sistite pedem, o scelerati. Aspicit Deus, si non homo. Est alius oculus qui nos cernat. Alterum perfugium, Nouerit licet Deus, nihil eum factorum nostrorum latuerit, quid ei cum rebus humanis? Scilicet is superis labor est, ea cura quietos sollicitat. Vulgus ingens est omnibus Blocis impune peccantium. Propheta nuntius Dei contra, Hoc erit vestri sceleris denique praemium, hanc demum mercedem feretis, eritis odio summo Deo, cum quo gratia amicitiaque perpetua vobis esse potuisset, iuste sapienterque viuentibus. Quod si neque odium vobis obesse, neque amicitia eius prodesse contenditis, hic ego perspicuis exemplis dementia vestram coarguam. Tunc pecudibus deteriores ostenda, qui propter stuporem nec detrimenti causas nec utilitatis ac felicitatis originem sentiatis. Pro dementibus insanisque relinquedi, nisi tempus aut vespera vobis restituant sanitatem. Versus igitur habet ex Hebraico fonte, Quia perperam egit aduersus eum in oculis eius, vt inueniret iniquitatem eius, vt odio haberet eum. Hieron. quoque eadem propemodum, Quia dolose egit aduersus eum in oculis suis, vt inueniret iniquitatem eius ad odendum. Docent alii exemplis Hebraei locutionem, intuenire Deum iniquitatem, quoties vindictam infligat. Verbum quoque dolose egit, eo pertinet, quod improbus opinatur arcana scelera, quae per dolum & fraudem fiunt, oculos Dei subterfugere. Spectat ad occulta flagitia, quae cum dolo & fraude fiunt.

Dolose egit.

In consp. e.

vt inue. iniq. e.

Ad odium.

Inuenire iniqui.

Verba oris eius iniquitas & dolus, noluit intelligere vt bene ageret.

DECLARAT superiora, Dolose egit. Nunc verba oris eius iniquitas & dolus. Sermo-nes eius fraudulentis, fraudibus tectis, superne pacem amicitiamque praetendentes. Subest iniquitas, prauitas, scelus. Hoc erat quod ante oculos eius non esset timor Dei, existimabat fraudes illas perinde ignotas esse Deo, atque hominibus. Propterea fons scelerum, Deum non timere, quod eum latere posse existimantes non abstinemus grauioribus sceleribus, quibus tantum turpitudinis inest, vt oculos, ea patrans, fugiamus, existimantes nemine mortali cernente non superesse qui videat. Horum igitur sermones sunt cum iniquitate, inest eis pernicies, vastitas, homicidium, rapinae, sed haec occultata lepore, & verbis amicis. Cades illa, seu vastitas dissimulata vocatur dolus, fraus. Res perniciosa verbis blandis adumbrata. Tendit, inquit, in perniciem hominum quodcumque loquuntur, quibus deest sensus ille timendi colendique Dei. Quodque grauius est, operam dant vt ratione insaniant. Scientes & prudentes, naturaque miseri peccant, Vltro veritatem iustitiamque refugientes. Non est eis voluntas recte agendi, abstinere etiam volentes a sapientia, desipiunt non inuiti, offerunt vltro sese dementiae. Id enim est in Hebraico, חדאל להשכיל להתיב chadal lehaskil lehetib, Abstinent intelligere vt bene ageret. Quod Hieronymus, Cessauit cogitare vt bene ageret. Funditus desipiunt, praecipitesque labuntur, quibus non est timor Dei. Longissime exulant a sapientia. Nam alibi est, Accedite ad eum & illuminamini. At hi accedere recusantes, necessario semper in tenebris decumbunt. Nam qui timet, colitque, accedit propius. Qui accedit, sit calor, lucisque particeps. Qui non colit, recedit: recedens, non modo non ampliorem lucem accipit, sed quam possidet, etiam amittit. Augetur misero caecitas in dies. Hac de fonte scelerum & virtutum sancti Vates suis carminibus nos docentes, inde esse concinunt.

Voluit intel. vt bene age.

XX 113

Iniquitatem est meditatus in cubili suo, astitit omni via non bonae, malitiam autem non odiuit.

Iniq me in cub.

ERSEQVITVR, vt fons scelerum sit Deum non timuisse, expediens singula, quid agant quibus cultus, metusque Dei, oculis non assistit. Noctes atque dies, inquit, marum pleni sunt cogitationum, cum se quieti dedissent, cum remotis arbitris, diurnis que negotiis sepositis, liberior animus curisq; solutus secum ipse volutat, putēs eis tunc meliores cogitationes occurfare, decernētibus post rectius viuere, aut qua ratione melius agant, deliberantibus? Nihil omnino tale. Tunc omni scelere scater animus. Tempus illud maleficiis condendis, quae post in lucem ab eis promantur, deseruit. Duos igitur actus nominat, alterum noctis, scelerata consilia agitando, alterum diei, eadem perficiendi. Primus est, iniquitatem meditatus est in cubili suo. Secundus, Astitit omni via non bonae. Quod clarius ex fonte est, Institit via non bonae, iter ingressus iniquum: tradidit sese maleficiis, posuit pedes in praecipiti, viuens iustitiae, probitatisq; inimicus. Is est mos eorum, qui à timendo Deo desierunt: hac ratione vita eis traducitur, neque dies neque noctes aut male cogitare, aut peius edere quod cogitassent, desistunt. Non sunt eis iniusta malefacta. Scelus, vitium non πορωθησε, vt est Graece, non est execratus, non fuit sceleri infensus, cum omne vitium turpitudinem habeat, natura verò comparatum sit, vt odio turpia habeamus. Hunc habitum comparauerunt, qui Deum timere desierunt.

st. omni via no bo.

Domine in caelo misericordia tua, & veritas tua vsque ad nubes.

EC optimè post commemoratas quorundam hominum in terris improbitates, subiicit, qua ratione comprobet nihilò secius bonitatem prodessē mortalibus, tamen si non desint ingrati, huiusque liberalitatis immemores. Tum vt coarguat falsas eorum opinionones, quorū ante oculos non sit timor Dei, quod eum nescire que fiant in terris arbitrentur, nihil ab eo mortalibus aut bene aut male capientibus, quippe qui non labore inspiciere facta nostra, nihil ad se attinere, minimè sibi consideranda existimans. Adest igitur caelestis legatus, obuiam sceleratis humani generis euerforibus occurrēns. Et terras relinquens, deque improbis amplius loqui refugiens, vertit sese ad eum quem iniqui contemnent, tantopere delinquent, vt porius pro monstris, quam ratione praediciis habendi videantur. Illi, inquit, o pater aeternae, quorum autor fuisti, te despiciere mare terrisque iacentes, aut quicquam habuisse mortales à te, quo vitam sustinerent, numenque tuum beneficiis allesti colerent, pernegant. At non omnia plena sunt liberalitate beneficiāque tua? Non vsque in caelum, ad orbem caelestes, ad ambitum axis, per omnem mundum longe lateque pertinens munifica charitas tua progreditur? Est enim sensus vocis Hebraice חסד casdeka, quod misericordiam Septuag. transtulerunt, beneficium, benignitas. Haec, ait, benignitas eò vsque larga copiosaque est, tantumque spatij in omni terra complectitur, vt in caelum vsque perueniat. Nullus est locus, nulla regio, nulla in toto terrarū orbe gētes, quin eius sint capaces & participes. Misericordia nempe, liberalitate, munificentia tua plena est terra. Nullum est munus in terra, nulla res quae sit vsui mortalibus, cuius non tu autor largitorque fueris. Ob quam causam perspicuum sit, quantopere despiciant omnes impij, quantumque ingratiitudinis crimen incurrant. Tu generatim alis omnes animantes, tu cibos, quibus omnes victitent, singulis temporibus sufficis. Itaque liberalitas tua caelum vsque pertingit, nusquam non praesens omni modo. Quod ait, Veritas tua vsque ad nubes, pro ἀληθεια, veritas, est in fonte, אמנה emunatheca, fides tua, siue stabilitas aut constantia tua. Hieron. quoque transtulit, Fides tua. Fidem, quod aliis locis perspicitur, vocat sacre litterae, stabilitatem, constantiam, perseuerantiam: quasi solidam veritatem, non vanitatem, fluxamq; instabilitatem. Fidem seu veritatem appellauit eam ipsam misericordiam, beneficiā, stabilitatem, conseruationemq; perennem mundi, vt exponunt Hebraei. Fides eius est, perpetua beneficiendi constantia, perpetua illa indeficiensq; liberalitas, qui faciat semper & fideliter, amice ac stabiliter, quod semel fecisset. Non desertor officij, non suae munificentiae frānator, quasi poeniteat eum beneficiorum. Est fidelis, cōstans, stabilis, perseuerans, insistens, beneficiendi audis. Haec virtus in eo tāta est, tam larga profusaq; vt vsque ad nubes procedat. Nubes, quod etiam placet Hebraeis, sentit caelum, athera, quem vsque ad nubes ascendunt. Hebraice שכח shechachim, quod promiscuè est nomen nubium, atque atheris. Nam caelum

In caelo misericordia tua. i. in caelum.

Misericordia.

Ver. tu. vs. ad nu.

Fides Dei.

Nubes. Caelum.

Alum quoque nunc aer est, nunc orbis caelestes. Haec fides rectè dicta est ab interpretibus Graecis veritas, quasi indeficientia, perpetuus liberalitatis fluxus, non obliuio bonitatis. Nam ἀληθεια à priuatione ληθη, obliuionis, dicta.

Al. thea.

Iustitia tua sicut montes Dei, iudicia tua abyssus multa.

Homines & iumenta saluabis Domine.

VERBA de virtutibus diuinis praedicaerat, multus in commendanda charitate munificentiaque eius fuerat: nunc de iustitia, iudiciorum eius seueritate, aequitate quoq;. Est quidem, inquit, benignitas charitasq; tua tanta, vt omnem mundum amplectens, vel ad sidera pertineat. At iustitia exaduerso tanta est, tam vasta, longè lateque eminent, vt montes editissimos aequet. Benignitas, inquit Hebraei, erga bonos, pios, iustos, Dei timētes, iustitia aduersus improbos, impios. Duo sunt affectus, alter beneficiendi, terrasq; omnes vbertate sua fecundandi, quem benignū, liberalem, largum, beneficiorum prodigium sentiant omnes animantes. At rursus abest iustitia magna, incredibilis, seuera, non minoris forsā magnitudinis atque munificentia & charitas. Haec in terra versatur, obambulās oculata, peruigil, omnia prospiciens, nihil sibi incognitū, non perspectū exploratumq; sinens. Vigilat sceleratis danandis, bonis tuēdis. Cum multa peccata exerceantur in terris, multumq; vanitatis, turpitudinis, crudelitatis inueniatur: putes non esse qui curet ista, qui sibi non consideranda existimet, qui nec sensum habeat, nec dolorē capiat, cum tot tantisq; flagitijs inficit aer, sunt praedae innocētes, pauperes, viduae. Imò verò est magna iustitia, regina ingens, cui mille oculi, innumerae manus, quibus caedat sceleratos. Insuperabiles vires, quibus iniquos corripiat, prosternat, euertat. Innumere suppliciorū formae, quibus capiat, opprimat nefarias bestias. Quam nubes attingit charitas, liberalitas, tā iustitia, montiū vertices excellit. Inq; eo charitas est, quod non modò munera sua effuse, copioseq; largitur, sed quod probos innocētesq; tuetur, amicus verus, patērsq;, quē commoueat iniuria suis illata. Quod dixit, Iudicia tua abyssus multa, vt beneficiā ad nubes, iustitiā ad cacumina montiū cōparando extenderat: sic iudicia ducit ad abyssum profundā, magnitudinē harū virtutum demonstrās. Ad abyssum vsque, qui locus est in mari maximè profundus, impenetrabilis vorago, procedit magnitudo iudiciorum. Sunt eius iudicia magna, grandia, sine mensura. Virtus haec iudicādi est altissima, magnitudinis immensa. Tres excellentes ingenitaeque virtutes, quarū excellentiam declarat exemplis, spatiisq; in omni mundo maximis commemorat. Maximum spatium est à terris ad nubes, magnū quoque ad montiū vertices à radicibus. Haud minus magnum, à summa aqua ad infimā abyssi sedem. Est Abyssus Graecè quasi impenetrabilis vorago. Praeclaræ, inquit, & incomparabiles sunt virtutes eius. Sciendum tres has virtutes ad vnas redigi. Idem enim est, iustitia, atque iudicia, alterum alterius repetitio, declaratio, quod solitum est in sacris litteris. Scire quoque operæpretiū est, quod dixit, montes Dei, mos est in sacro poemate, cuius alias admonui, quod adhibent rebus his Deum, quarum velint magnitudinē ostendere, vt cedros Dei, celcissimas cedros, montes Dei montes altissimos. Simili locutione Homerus ἑλαδιαν, mare diuinum, nempe ingens, largum. Et cum res immensas describunt, vulgo exclamant potentiā Dei. Hoc docet Rabi David, hoc loco, כשרוצים להגדיל הדרב חרבה סבבו הוא תהא. Non displicet quod opinatur Abraam, has cōparationes, tam ad scientiam ipsarū virtutum quam magnitudinem referri. Est, ait, incomprehensibilis nostris ingenijs charitas tua. Est item maxima scitu iustitia, maiorque, vt nostra scientia possit comprehendi. Iudicia quoque sunt inscrutabilia. Prior mihi sensus, quanquam non distant, gratior existit. Rabi David proposuit non aspernandum, Iustitiā bonis defendendis & beneficiis largiendis. Est enim saepe in sacris litteris nomen iustitiae, charitatis, liberalitatis. Hanc virtutem bonis & piis studere, propterea montibus simillasse, iudicia in tartarum & abyssum demisisse, improbis & sceleratis. Ne promiscuè opineris & sine discrimine, charitatem, iustitiā, iudiciāque exerceri. Mihi videntur omnino cōparationes à rebus maximis desumptae. Quod ait, Homines & iumenta saluabis, est ipsis quoque duplex sensus, Homines appellasse veros, probosq;, dignos qui homines vocentur: iumenta verò peccantes, veluti ratione carentes, prouidentiamque afferre prioribus salutē, velut hominibus: posteriores curare ac gubernare vt feras, bestias, habere eos in numero bestiarum, formā humanam gerentiū. Seruat veros homines, pios, sanctos, improbos probestis ducens, custodit, seruātque vt bestias. Est alius ei sensus, Omnem carnem, omnem rem sensibilem Deus iudicabit. Cuncta, Salomon inquit, adducet Deus in iudicium. Sed

Iustit. tua. si. mon. dei.

Iudic. tua. abyss. mult.

Mōtes dei.

Homines. iumenta. sal.

Eccl. 12. d.

hic nulla salutis mentio: minimèque huic ego subscribo. Videtur ergo suscipiendum vt so-
nar: Eam esse diuinæ munificentiae vbertatem, (perstat enim, vt videbis versu sequenti, mi-
sericordia diuina extollenda) vt vsq; ad irracionales bestias descēdat, eas alens, pabula suffi-
ciens: nusquam parca, vbique foecunda, quod alio psalmo extulit, Et pullis coruorum inuo-
cantibus eum. Et, A te expectant vt des illis escam in tempore. Dante te illis colligent, ape-
riente te manus tuas, omnia implebuntur bonitate. Ergo verior sensus de vniuersali con-
seruatione, tam hominum quam omnium generatim animalium, propterea charitas eius
caelum cacumine tangit, celsissima, latissima, cunctis fontibus vberior.

Quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam Deus: filij
autem hominum in umbra alarum tuarum sperabunt.

Quæ mult.
m. tu.

Filij ho. in
reg. al. sp.

Hoc versu si legas, vt est in codice Hebraico, claret sensus versus antecedentis de iu-
mentis conseruandis, de magnitudine, vbertate diuinæ charitatis, misericordiae. Le-
gitur Hebraicè quod trāstulit eximius doctor, וְרַחֵם מֵאֵלֶיךָ חַסְדֶּךָ. Quam
pretiosa misericordia tua. Quod quidem Græca quoque resonant, sed non rectè Latinus
reddidit, ὡς ἐπὶ ἀδυναμίαν τοῦ θεοῦ οὐκ ὀδεῖς. Quam multiplicasti misericordiam tuam Deus: Ef-
fertur igitur diuinæ copiae vbertas, cum primis ad homines vberior confluens, vt quos
Deus non alit modò, sed velut amatrix pullorum auis, alis extensis protegit, defendit. Hu-
manum genus eximia charitate complectitur Deus, non cōtemnit, aspernatur, extra flam-
mantia mētia mundi longè sepositus. Nobiscum est, nos amplectens, fouens. In eo spes
omnes, opesque nostræ sitæ. In eo viuimus, mouemur. Sub umbra eius, sub alis defendimur
ab omni clade. Non est inanis spes nostra, speramus salutem eius qui velit & possit nos
feruare. Extulerat misericordia eius vsque ad sydera: nunc exclamat, eius magnitudinem
admiratus, quæ cuncta gubernet in terris, maximè ea quæ ad homines attinent.

Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente volu-
ptatis tuæ potabis eos.

Inebr.

Domus dei.

Torr. vol.

INEBRIABUNTUR, interpretantur Hebræi, replebuntur, foecundabuntur, exple-
buntur: totumq; hunc versum, sunt ex eis qui de futura beatitudine interpretentur,
ebrietatem, æternam voluptatem, sempiternā diuinæ contēplationis in domo Dei,
in cælo, ætheriis domibus, pencentralibus cælestibus, palatiis supernis, in aula ditissima, beata.
Hinc intelligas quanta sit Dei munificentia, quam verum sit eam caput inter nubila con-
dere, quinetiam super æthera transit, & sydera tranat. In terris vbique vagatur regens cun-
cta, omnes animantes alens, hominibus autem foecundior esse cupiens, ducit eos in cælum,
ad fontem æternæ voluptatis, ad inæstimabiles diuitias, ad gaudia solis nota piis. Æternam
ebrietatem Orpheus etiam antiquissimus Vates descripsit, Deos nectaris ambrosiæq; po-
culis satiari, Hebe, quæ iuuentus est, pocillante. Esse Deos semper iuuenes, ignotā esse re-
gionibus illis senectam, mortis nomen inauditum. Non posse magnitudinē voluptatis æsti-
mari. Nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus diligentibus se. Dicitur torrens
voluptatis, vbertas domus eius, ebrietas, æternæ dulcedinis haustus. Ergo qualis ac quanta
est diuina charitas, quis est hic, qui prædicet non esse ei curæ quid agant homines, quæ po-
tius studiū contentionemq; nō remittat, dum eos beatos, Deosque constituat, dum fontes
omnes voluptatis aperiat, diuitiarū suarum, quos habet in pencentralibus æternis conditos,
thesauros largiatur, tantum hominibus assequentibus, quantum optare vix licuisset.

Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.

OTERANT superiora referri ad hæc terrestria, ad vitam animantium, vniuersalē
que rerum affluentiam ex fonte diuino, id asserens hoc loco, fontem vitæ prædicat
apud eum esse, qua ratione cecinit alibi, Aperiente te manus tuas, omnia implebun-
tur bonitate. Posset item iuxta sensum Hebræorum, vitam beatam decantare, fontē vitæ,
torrentem voluptatis, vbertatem lætitiæ, ebrietatē æternam eam appellans, repletis quo-
usque capere liceat, animis lætitia: suauitatēque nobis incognita, quæ propter copiam, &
quod perennis sit, nunquam exhaustiatur, iure nuncupetur fons torrēs. Vita quoque, vt præ-
qua nostra vita, mors sit, nostrumq; viuere, vitam morte contaminatam ducere, semper vo-
luptatibus ac doloribus inuicem succedentibus, turbida, insyncerāq; lætitia profluente. At
fons ille purus, nullis perturbationib; infectus. Lux quoq; ea vita, quod nulla sit res in terris
auro

Auuo beato, rebúsque supernis similor luce, vt quæ substantia quidem sit, resque in terris vi-
sibilis, sed minimè corporea tactibúsque subiecta: ea quoque de causa lux vocatur, quod
supra cælum sint omnia clara, perspicua, fulgente Deo, veluti sole quodam immenso, cui
noster sol minimè cōparari queat, radios quosdam ignotos, immensamq; claritatem, quam
nos quidem augurari, vera autem scientia complecti non possumus, spargente, totumque
locum supernum longè, latèque & perpetuò complectente. Is est Sol, quo vident, viuunt,
suísque negotiis insistant beati. Negotia sunt non hæc nostratia, sed spectatio diuinæ clari-
tatis: charitas, amari & amare illusterrimas, incōparabilesq; formas deperire. omnes enim
beati pulcherrimi, formosissimi, quorum pulchritudinem, nulla in terris foemina quantum
velis eximia formæ, possit æquare. Sese itaque mutuo spectantes amore conflagent, ne-
mine alterum minus amante, quàm ab eodem redametur. Ambit omnes lux illa Dei, in-
comprehensibilis nitor, plenus excellentium colorum, excellentis suauitatis, mirabilium
formarum, qualis (si fas est has similitudines vsurpare) gemmarum, sapphiri, adamantis,
chrystalli, qualis iris in nubibus. Longèque plura ac meliora, quæ sub voces mortales ca-
dere, nostrorumque nominum notis designari nequeant.

Largior hic campos æther & lumine vestit,

Purpureo.

In illo igitur lumine viuunt, vident, latissimum vitæ genus agitant beati.
Hæc de superno, beatoque auo prædicari, Magistris visum.

B Prærende misericordiam tuam scientibus te, & iustitiam
tuam his qui recto sunt corde.

PRÆRENDE, Græcè παρασπον, extende, protende. Hebraicum, וְרַחֵם מֵאֵלֶיךָ, extende, *Prærende.*
porrige. Hieronymus, attrahe. Sed proprium est, extende, porrige. Postulat, quod
miris laudibus cōmendauerat, summis votis beneficētia Dei his, qui noscunt eum, *Recticorde.*
orat pro piis, pro genere suo, quibus vnus illo sæculo datum fuerat nosse, & colere verum
Deum, eosdem rectos corde, rectæ mentis, recti iudicij: quibus animus esset integer, sce-
lerisq; purus. Non tam pro populo, quàm pro his qui in populo summa essent pietate ac
iustitia, preces habet: seipsum in primis innuens, qui sibi conscius rectæ voluntatis esset,
qua pietate erga Deum, qua iustitia erga homines esset. Quibus rebus fretus, rogat sua in
se clementia ac mansuetudine vtatur, dum ad eam beatitudinem attingat, nec minus in
hoc sæculo ab omni clade defendat. Est enim beneficentia, cum futuræ vitæ facere par-
ticipem, tum verò pius in corpore à maleficiis impiorum prohibere. Eamque ob causam
iustitiam, quæ est salutis conseruatio, postulat. Iustis non suppetere vires, quibus se tuean-
tur. Propterea subiicit:

Non veniat mihi pes superbiæ, & manus peccatoris non moueat me.

PES & manus superborum memorat, pedibus veniunt, manibus præliantur. Pes
superbiæ, pes arrogantium, crudelium. Pes autem impetus, vis, impressio. Tardet im-
petum inimicorum, in ipso conatu frangat, irruentes opprimat. Irruunt aduersus
innocentem, ceu iubati dracones aduolantes: hic ad sit suis armis protegens. Omnibus
penè carminibus id genus preces inuenias, quod nullo tempore, nullis locis non adsint plu-
res calamitates, quæ nos excipiant, nisi ab eo qui prospiciat, eorum initia propulsentur. Ipse
eas dum nascuntur, quòue loco casuræ cognoscens, quod ipsi videre non possumus, sub-
moueat, pedibus aduolant, manibus corripunt.

Ibi ceciderunt qui operantur iniquitatem: expulsi
sunt, nec potuerunt stare.

Oritu, quem cunctis psalmis aspicias, omnibus precibus primùm insistant, suppli-
citer, orantes vt ab improbis tueatur, eorum vim ab eis prohibeat, quibus mos sit in-
nocentes insectari, odio vitam, morèsque eorum habentes. Pòst velut exauditi, at-
que auxilio impetrato, super eorum interitu triumphant, gratias agentes, exitium eorum
audaci pectore denuntiantes, certum, ineuitabileque eis excidium prædicentes. Et quod *Ibi cecid.*
futuras eorum clades, certissima luce prospiciunt, velut iam præteritas enuntiant. Cecide-
runt igitur superbi, & crudeles, vbi prosternere in fontem destinauerant. Locus is fuit, ca-
lamitatis eorum vitam, quem interficiendo iusto designassent. Nec solum illic ceciderunt,
sed etiam pars quæ sibi in celeritate pedum salutem posuit, profligata est, ac deleta: tan-

stare. ráque fuit strages, atque ruina, vt excitari deinceps non potuerint. Verbum quoque ex-D
pulti sunt, sonat Hebræis euerfi, fracti.

PSALMI XXXVI. EXPLANATIO.

Querel. im-
peritoriu.

ADEM atque superioris, psalmi, huius philosophia, eruditio caelestis, consilia
plena charitatis & prudentia. Qua ratione Deus regat res humanas, non vt
ignaris imperitijs; fortasse videtur, qui temerè & incertis casibus volui sæcula
fatumque & fortunam in rebus humanis plurimum posse queruntur. Imperi-
tiam hanc coarguit, perturbationes humanas sedat, dimouet incertiam, veriora proponit.
Certos esse fines, quò spectent omnia, quibus consideratis, acerrimèque perspectis, facile
questus, accusationesq; diuinæ providentiæ sopitum iri. Referre oculos interim oportere
ad eos fines, non in medio cursu debilitari: omnium rerum vera iudicia in fine consistere.
Gubernatori non quæ vulgus ingemiscat, cõsideranda esse: nauclero non quid hi, quos ve-
hit, postulent, sed finem itineris, quò cursus properet, tacitum secum prospicere. Quàm
velint illi moueantur, agitentur, fluctuent: sibi clauum tenendum esse, qui cymbam ad por-
tum dirigat. Tunc omnia clarescere, auxilium in fontibus asserre, confestim fontibus tru-
cidatis, & ad supplicia correptis, nec diuinæ grauitatis esse, nec rebus humanis prodesse.
Proponit igitur salutarem, plenamque veritatis philosophiam, dignam quam nulli homi-
nes ignorent, in promptuque habeant. Est Psalmus Dauid. E

Aristotel.
mag. metr.
li. 1. c. 27.
Vexari que
pios.
Aemulari.

Malignat.
Aemulari.

NOli æmulari in malignantibus, neque zelaueris
facientes iniquitatem.
ICER, inquit, vidcas florere nocentes, copiasque eis omnes circumfluere:
at ne tibi veniat tam dira cupido, vt eorù similis esse desideres: ne falsa fe-
licitatis imagine capiaris. Est simulata, fictaq; eorum beatitudo: Non
sunt verè beati: siste iudicium, prudentior esto. Noli presentibus more
bestiarum ludificari: hominis est ratione præditi longius prospicere, ad
futura oculos intentos habere. Malignantes dixit, *מַרְמְרִים* merchim, male-
ficos, quæ mala sunt, perpetrantes, his noctes atque dies studentes, hic
omnes actiones conatusq; ponentes. Iidem sunt facientes iniquitatem. Aemulari Latinù,
Zelari Græcù. Est æmulatio, imitatio, cupiditas agendi ac possidendi, quæ nonnullos agere
possidereq; noris: est cupere similem eorum esse, quibus aliquid præclari inesse opineris.
Sic interdum fit, vt diuites cernentes, quanquam perspectum nobis sit impiè diuitias sibi
quæsisse, alios libidinibus tamerù sceleratis fruentes, eorum tamen in loco esse cupiamus,
suspirantes, ingemiscantes, cur non eadem fortuna nobis aspiret. Ecce de celo nuntius ve-
ritatis, cui propter allatam ex alto loco scientiam credere nemo recuset. Falleris, ait, quis-
quis in his cogitationibus versaris, quem talia turbant: sunt profundiora quæ non perspicias,
sub alta nocte latentia, impiis illis ignota, oculos eorum propter cæcitatem caliginemque
à flagitijs obductam, aufugientia.

Quoniam tanquam scœnum velociter arescent, & quemadmo-
dum holera herbarum citò decident.

Quotian-
sa.

NON est clarius exemplum vanæ, & quæ cum scelere possidetur, felicitatis. Hæc causa
vera est, cur non decet nos eam felicitatem, illas diuitias, illam rerum cõmeatuùm-
que copiam, aurum, vestes, gemmasque admirari: continuo dies aderit quæ funditus
omnia tollat, totam cum stirpe videbis procubuisse domum. Propediem Tisiphone, comite
Adrastia, cuncta rapidis manibus euertet, ipsum impium in sicco relinquens, aut vnà cum
supellectile corripicns. Hæc quidem prisco illo tempore validius exercebantur, cum bona
malæque præsentem vitam spectarent, æternis nondum declaratis. Illic graues sceleratarù
familiarum principumque iniquorum casus leges, plena domus erat opulentia, ipsi succu-
lenti, præpingues, florentes, pecunia superbi obambulabant, seruorum comitante caterna,
nitentibus equis inuecti, tota vrbe conspicui. Meliores interea vexabat inopia, tristes, bea-
tos illos aspicientes, si eorù in loco essent, nihil sibi beatius dari posse existimantes. O stulti,
inquit Propheta: ò rerum ignari. Quos nunc virides floridosque cernitis, paulò pòst ex-
aruisse, velut herbam à matutino scœnifeca succifam: omnes in terram, aridos, cæcos, ex-
tinctos

Atinctos procubuisse cernitis. Tantò grauius & maiore cum gemitu atque ciulatu cadètes,
quantò felicitas opulentior afflueret. Quod si quandoque in hac vita non fit, illo saltem su-
premo sæculo seuerius omnes aspicient fieri.

Spera in Domino, & fac bonitatem, & inhabita terram, &
pascèris in diuitiis eius.

VM cætera congruant cum fonte, in eo discrimen est, quòd Sept. nescio qua de
causa posuerunt, *אלו פועליו* *אלו פועליו* *אלו פועליו*, Et pascèris in diuitiis ipsius terræ,
pro hoc omni in origine *אשר עמנו* verec emuna, Et pascere fidem. Tum sequitur
alius versus, Delectare in Domino. Sed primum totus sensus iuxta Magistros, & vt He-
braica lectio suggerit, aperiatur, In calamitate, fluctibusque illis animi quibus quatimur,
nos sub ærumrà videntes, alios florentes, diuitiisque impiè partis lætantes, oportere nos
forti constantique animo esse, totos in fidem potestatemq; Dei nos permittentes, ad eum
vti portum certum refugientes, huic fidentes, ab eo incommodorum miseriarumque fi-
nem expectantes, pro comperto perspectoque habentes, nobisque ipsis persuadere conan-
tes, cum nobis auxilio futurum, interim virtutis officia, probitatisque exercitationem non
relinquentes, neq; desperatione, neque indignatione. Quod si fiet, è vestigio consequetur
alacritas, præmium: nos soli erimus, qui terram incolemus: erit terra, nostra possessio, breui
B detruis in tartarum, quos feliciter agere, non meritos indignabamur. Quod ergo dicit im-
perans, Et inhabita terram, est quasi præmij promissio, per futurum, Inhabitabis terrã. Tibi
cedet terra, mundi que possessio: tu viues, illis è luce repulsis. Tibi debentur, tibi parantur
in terris, quæ spectant ad vitã. Quod autem subiicit, Et pascere fidẽ, est ex Hebræis duplex
sensus: Alij pascere, designare documenta, eruditionem. Monere Prophetam, eum, cui
det præcepta viuendi, vt in aduersis fortiter, intrepidus agat, in optimo statu permaneat,
virtutem ne deserat, terram habitet, eum decurrat, doceat pietatem, pascat sua tolerantia
mortales, alimenta Philosophiæ caelestis suggerat. Nam & magnus pastor dixit, Pafce oues
meas. In eo officio, quo semper functus est, etiam in aduerso tempore persistat. Fidẽm que
illi interpretantur religionem, pietatem. Est alius sensus: Hortatur in fide permaneat, ne
succumbas fortuna cõtrarium flante, & aduersa feriente, pascidiũ tuum Deus existat. Huc
spes omnis tua recumbat: interim fortiter aduersa percurra. Tunc terram habitabis, colo-
nus eris mundi, mundus erit tua possessio. Viues, habitabis, pascèris fidenter, cum fide, fi-
ducia. Fidenter securus ages, nullo metu quietem interpellate, nec somnos abrumpet cura
salubres. Nam quem pascidiũ seruatoremq; tibi proposuisses, is te seruabit incolumem,
præmia digna feret. Pascua tua secura erunt. Is sensus applaudit. Hieronymus quoque tran-
stulit, Et pascere fide: sit tibi fides pabulum. Eundem sensum respexerunt Sept. quia dicunt,
Et pascèris in diuitiis ipsius terræ. Erit tibi terra pariens omnia læta, fœcunda, omnigenæ
diuitiæ, omnis generis pabulum suppetet è terra.

C

Delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui.

DE T A S, ait, religioque & cultus Dei, sit tua summa voluptas, hæc sint tuæ deliciae, hic
toto pectore incumbas. Tunc nullam pati re pulsam: facilis ad aures Dei erit tibi
aditus, facile quæ postulaueris assequeris, compara, inquit, tibi omni studio & con-
tentione amicitiam Dei, hanc plurimi facias. In eam consuetudinem te inducas, vt nihil
habeas antiquius pietate, iustitia, religione. Has virtutes ita charas gratasque habeas, vt
eas summas voluptates existimes. Ex his fructum capias. Sit tibi Deus scopus amoris, hunc
depercas, hunc omni tempore cogites, mediteris. Hac forma non quidem visa, sed qualis
esse possit, considerans, incendaris, hæc animo semper occurrat, in oculis geras. Quàm fru-
ctuosa hæc amicitia fuerit, quam diuitiarum summam tibi confluat: Quascunque enim
gratias postulaueris, quidquid cordi tuo sederit, nullo remorante, ab aula caelesti demit-
tetur. Domus erit opulenta, opulentus animus. Et cum calamitas incommodumque im-
penderit, precibus efficies, vt instat nubis, quam ventus discutit, longius euanescat. Hæc
tibi constanti pectore denuntio.

Reuela Domino viam tuam & spera in eo, & ipse faciet.

Revela.

Rec amicitia, oblectatio, voluptas. Hac continetur, ut totum te, tuaque, in fidem ad potestatem eius permittas. Sciendum, pro *אמנותך*, reuela, est Hebraicum amphibolum *אמנותך*, reuela, aut deuolue. Hieron. quoque dixit, Volue. Id etiam Rabi Salomon. Vias interpretantur necessitates, quibus vita nostra circumdatur, in his versatur, his comprehensa tenetur. Iacta, inquit, deuolue necessitates tuas super eum: sine eum de te cogitare, hanc ei curam relinquo. Expone in comoda, commemora calamitatem, suppliciter locutus quae te fortuna fatigat, explica. Eius clementia ac mansuetudine fretus, sollicitus esse desistas, omnes tuas curas, cogitationesque ad eum conferas. Videbis quid ei fidere profuerit, quam curam suorum suscipiat, quos ei stimulos charitas addat. Tacito labentia gressu beneficia senties. Haec nobis caelestis philosophia promittit, promittit si pie iusteque vixerimus, si spes nostras in Deo positas esse voluerimus, si ab eo dependerimus, omnemque vitam nostram rationem ex eo suspensam, ac libratam, totamque in eum referri ac spectare voluerimus: nihil aliud in votis habendum nobis proponentes, quam quod certa eius providentia fieri donarique nobis persuaserimus: tum certo fructum huius omnis sublimis philosophiae nos vberimum percepturos.

Et educet quasi lumen iustitiam tuam, & iudicium tuum sicut meridiem.

Educ. qua lu. etc.

VPLEX sensus: Aut primum iustitiae pietatisque & huius fiducia quam ei habuisti, erit clarissimum, spectatissimum, cunctis oculis perspicuum, manifestum omnes intelligent tibi iustitiam profuisse, cuius remuneratio sole ipso, quod aiunt, erit clarior, ipso meridie, cum sol totus resurget, apertior. Benefactorum tuorum claritas, iustitia, equitas erit in propatulo, suis eam praemiis eximii, muneribusque clarissimam reddente Deo, cum tua incommoda subleuauerit, cum tuis necessitatibus auxilium tulerit, teque necessario tempore non deseruerit, ne forte quisquam dubitet, nullum nasci ex iustitia, probitateque fructum, in latebris remanere virtutem, nunquam quid proficit, quid praestet, clarescere, minimam apparere, ob eam causam mortalium iudicia super his titubare, clara autem esse quae diuites & insolentes, crudeles & superbi possident, sensu ipso patere. Vel est alius sensus, sed simillimus, iustitia tua atque aequitas velut sidera nitescunt, astrorum decus aequantes, per omnes diuorum ordines laureatus insignis, ipsis stellis lucentior incedes, quae laurea iustitiae virtutisque paratur. Nam sancti fulgebunt sicut sidera in perpetuas aeternitates: florebunt sicut lilia in ciuitate Domini. Tanquam nouum sidus in caelo virtus tua, Deo id agente, nitebit. Eius opera fiet, ut iustitia virtusque tua, quae quondam obscura, contempta, sine luce in tenebris proiecta videretur, exeat lucida, conspicua, velut cum sol Oceani de gurgite surgens, os factum, comasque micantes repente protulisset, omnibus ad eius aspectum se vertentibus. Non semper obscura est iustitia, non premitur perpetua caligine virtus.

Subditus esto Domino, & ora eum: noli amulari in eo qui prosperratur in via sua, in homine faciente iniustitias.

Silentium vere christianum.

Raecum, *אמנותך*, subditus esto, in Hebraico *אמנותך* Domladonai. Tace ipsi Domino, quemadmodum vertit diuinus interpres. Vult ergo te rebus in aduersis tacitum esse, non querulosum, blasphemum, importune gementem, foemineos ciulatus emittentem, imbecillitate animi prostratum, ac iacentem. Vult te tacentem, ne qua vox pietate ac virtute indigna audiatur. Non in gemitibus versantem, fatumque tuum querentem, sed potius orantem Deum, eum precibus omnes dirigentem, auxilium eius rogantem, qui tempestatem submoueat, tenebrisque nubibus dissectis, serenitatem reddat, cum dies longe grauius fuerit, cum, clade ceruicibus imminente, te sollicitum curae, fluctuare coggerint, singulare, inquit, presentissimumque remedium tunc erit, ut ad Deum recurras, suppliciter auxilium petas, nocte dieque orando eum fatiges: totus in eo insistas, eum curas omnes, cogitationesque conferas. Interea ne secundas res improborum admireris, nec similes eorum esse, atque eandem fortunam tibi dari concupiscas, inquam illam sceleratamque felicitatem contempnas, abiicias, iudicio tuo repudies, iniustam habeas: nec te ob eam causam miserum, perditum, vilem, quod ea non possideas, opineris, ipse tibi ob inopiam displicens, quod veste nitente, quod famulis stipantibus, quod equis, quod eleganti domo, aulaisque virenti, quod satiantem libidinis facultate careas, quod formas insignes amplecti ne queas. His enim serè constat felicitas improborum. Haec, inquit, qui copiose possideat, cauene admireris, nec amulus esto eiusmodi fortunarum.

Define

Define ab ira, & derelinque furorem: noli amulari ut maligneris.

Vos sensus ponunt Hebraei, (quibus ego verbis explicandis, non his quae de Meschia interdum loquuntur, libenter assentior) Define, ait, ab ira, cum videris alium te opulentorem, florentemque opibus, ne tibi furor impotentiae dominetur, transuersum corripit, inuidiamque prouectus in eum exilias, interficere incommodumque afferre cupidus, inuidia stimulantem, dolore ex aliena felicitate cremantem. Consiste, intra meliores cogitationes te cohibe, multa alia contentus, non sensibus, te velut pecus abducis inens. Alter sensus refert iram aduersus conditorem, cum videris florere nocentes, vexarique pios, teque numero piorum esse persuadens, cernas autem diuitias opulentiamque malis illis affluere, te interim egestate torquentem: tum ne contra Deum quem harum rerum autorem existimes, indigneris: non te contra conditorem prouocet indignatio, iniustum, imperitum, improbumque gubernatorem clamitans, quasi praescribens imperatori, tibi que querendum aut cogitandum putans, quia ratione sit ei mundus gubernandus, meliorem regendi rationem tuo iudicio ei proponens, & quasi de eius officio desperans. Furor ille repentinus exedensque animam indignatio faceffat, ne subito turbine & tempestate correptus animus fluctuet, quatuetur, & stuet, potius confidat immotus velut annosa quercus, cui bellum indixerit truculentus Aquilo, aut procacissimus Austro, illa grauis haeret, radices sunt ei validissimae, immotaque ventos contemnit. Noli amulari ut maligneris, cum ea felicitas sit fere scelerata, quod tum violata iustitia, & humani generis charitate, tantae opes in vnum cumulum congeruntur, genusque id rapinae est: tum veris manifestisque rapinis saepe agunt, ne tibi incidat similitum rapinarum, scelerumque amulatio, ut amulus esse tibi cupiditas inceserit eorum, qui vel rapinis apertis, vel adumbratis & simulatis, ea diuitiarum onera, domos auxerunt. Ea amulatio est ad maleficiu, ad improbitatem, in iustitiam, crudelitatem. Qui cupiat horum de numero esse, quibus rapinae felicitatem pepererunt, (nam id persuasum iam est, haud citra scelus, ad eas moles, eorum opes ascendisse) cupit de sceleratorum numero esse, iustus esse non cupit. Audi sequentia.

Define ab ira. Noli am. ut mali.

Annosa quercus.

Omnis diues aut iniquus aut iniqui heres.

Quoniam qui malignantur, exterminabuntur: sustinentes autem Dominum, ipsi hereditabunt terram.

EXTERMINARI, cum Latine sit extra terminos pelli, non eo significato sumpsit interpres. Graecum quidem responderi Hebraico *אגלוהו* *אגלוהו*, delebuntur, funditus euertentur, excidentur. Hebraicum *אגלוהו* icarethun, refringentur, interficientur. Vide quid eis denuntiet, quod referre oculos, quos fines spectare in rebus humanis oportere afferat: quis finis nos expectet, pie vel impie gerentes, quod tota vitae ratio sit dirigenda. Non absurde Latinis transtulit exterminabuntur, ut respondeat secundo, hereditabunt terram, scelerati tollentur de medio, pellentur terra, aethere casti, in Tartarum precipites acti, ne vita qua fuerant indigni, amplius fruantur, piis autem probisque cedet omnis terrae possessio. Vidi, inquit alibi, impium superexaltatum & eleuatum sicut cedros Libani, & transiui, & ecce, non erat. Iusti, quibus probitas peperisset, quibus Deus praecipue semper indulisset, haeredes erunt omnium. Possunt haec ad terrestria, rationemque rerum humanarum, dum hoc tempore viuunt, referri. Si quis expectet, si iudicium contineat, ne simul visis exemplis sententiam ferat, at remoretur, premet silentium, moram interponat, fore ut omnia clarescant, in contrarios atque antea cursus, finesque tendentia. Nam quos placidum mare, tranquillis undis laetos, triumphantesque ferre videbatur, a tergo leni fortuna spirante, horum non procul inde naufragium cernes, fluctibus haustam nauim. At quos tempestas conflictare, iamque pelagis apertis absorbere videbatur tenebris omnia circum occupantibus, omnium rerum desperatione premente, quos miseros infelicesque, spectantes haberent, euestigio surgentes, liberatos, laetos, in portum collocatos aspicias. Haec imago rerum humanarum, iustitiaeque & iniustitiae, bonorum ac malorum. Posset terra intelligi, quam vocauit alibi terram viuientium, patria caelestis, ubi vita vera, campus veritatis. His locis habitant iusti, haec patria bonis dabitur, iniustis, sceleratisque exterminatis.

Exter.

Hereditas ter.

Mare. Ituc pertinet locus. Ita. 16.

Et adhuc pusillum, & non erit peccator: & quares locum eius, & non inuenies.

YY

VGET, vt solet, exaggerat, apertiora quæ sentit, facit. Putes, ait, quam cernis improborum beatitudinem ob quam indignaris, ingemiscis, lacrymaris, fore diurnam, in hoc rerum statu diutius mansuram, nunquam fortunam commutandam: expectes, taceas, non quidem mille annos, non centum, nõ longum temporis spatium: exiguum quid, paucos aliquot dies, miserandam videbis commutationem, mirum ante quædes illius beati silentium, vbi paulò antè tantus tantarum rerum, equorum, virorum, feruorum, fremitus, reboante dõmo, vnus improbi libidinibus, ingentes motus edentibus, omnia miscentibus, in auras euauisse, perinde si puluis, si paleæ fuissent inanes, ventis ablata volasse. Locum nudum, vacuas ædes relictas. Triste tantum spectaculum, stuporemq; remansisse. Is ordo rerum decurrit: hæc diuina prouidentia ministrat, si cunctetur, si manus ad interitum, sceleratorum non admoueat, res tamen suis itineribus pergentes in exitium, naturæ cursu propere sinens, omnibus ad hanc legem rebus mortalium natis, sed imprimis, nullam habentibus stabilitatē rebus sceleratorū, exiguum vitæ iniustitia ducente, quā natura quā Deus iniustam habeat, celeriterq; cadere concupiscat. Eisdem oculis eorum excidium cernes, quibus felicitatem vidisti, videns ingemisti, non te ad longa tempora reiicio, nolo te fatigare morando. Spectator eris: tuis pedibus ad illas diuitiarum sedes, opulentasq; domos accedes, cõsuetæ requies, ne musca quidem hominis in vestibulo. Hæc ego dum Romæ meditarer, à bonis fanisq; super rapacibus expectantur.

Mansueti autem hæreditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis.

MANSVETOS ex aduerso sceleratis, siue peccatoribus opponi, testes Magistri superius, Nõ erit peccator. Multitudinē quoq; pacis futurā, deletis impiis ac peccatoribus, qui vexarent meliores, quorum importuna nequitia, in terris esse pacē non sine ret. Illis extinctis, lætitia, triūphus in terra. Mansuetos *מנוח* pondus Hebraicæ vocis, ostendit vexatos, assiduis calamitatibus attritos, deiectos, humiles: quos superbi & crudeles illi veluti captiuos, catenisq; vinctos tenerent. Hæreditare terram, dictū est quorsum spectet. Erit lux ista, is iucundissimus rerum aspectus, hæc terrarum possessio, amandatis excisisq; improbis, bonorum duntaxat. Sublatiq; pestibus, omniq; sceleris euulso seminario, quid erit reliquum nisi pax, gaudium, charitas: qua nihil habet vitæ delectabilius, solis que bonis sincera contingit. Pax erit copiosa, profundum otium, plenæ vrbes alacritatis, omnibus viis, templisq; gratulatio, voluptas, oblectatio. Hæc sunt certissima rerum humanarum vaticinia, hæc oracula iussit prouidentia fundere legatos suos.

Obseruabit peccator iustum, & stridebit super eum dentibus suis.

BSERVABIT, Hebraicum *זומע* cogitat, vt vertit Hieronymus. Designatur deo cogitatio improba, malefica, perniciofa. Ea, inquit, est consuetudo improborum, quibus naturalis est inimicitia cum bonis, quàm canes odere feles quàm malè meditantur ouibus lupo. Est naturale odiū inter bonos, & malos, naturæ penitus pugnates, contrariæ volūtates, animi dissentientes, diuersa cupientes. Hæc ob causam, in mutuā perniciem nituntur. Huc accedit quòd etiam cum genere suo propter summam naturæ prauitatem, improbi pugnant. Cogitant igitur obseruantq; iustos, super eos desigunt oculos, quibus eos insidiis aggrediantur, vitam & opes eripiant. Ea q; est eis auuiditas in eos exiliendi, vt instar canum dentibus stridant, conceptam rabiem indicantes. Declaratur his, hominibus non rarò inesse impetus bestiarum, similes feris sæpe fieri, conuerti rationem in habitum ingeniumq; ferinum, hominésq; esse sæpe desiisse.

Dominus autem irridebit eum, quoniam prospicit quòd veniet dies eius.

Ampius ille & perditus nescit quæ latent, ab oculis præsentibus longè sequestrata. Nam cum scelerati contra pios bella parant, prædas animo percipientes, in summā spem venientes eos interficiendi, diripiēdi, cum de salute eorū inierie consiliū, nesciunt perditum non procul inde maximi iudicis oculos obesse prospectantis, eorūque conatus irridentis, quos sciat paulò post daturus pœnam, plagas in se ruentes, admiratos, vnde

Avnde tela volitent, obstupentes. Volitant ab æthere. Hæc cernens pater, arcum desuper intendet, quo terrore scelerati terga verterent, sese fugæ præcipites mandantes. Audi igitur sacra vaticinia, ea q; in pectus altè dimitte. Cur non simul abstrahit fontes Deus ad supplicia, atq; facinus admisissent, iniurias intulissent, interfecissent, per dolū sefellissent, amicitiam prodidissent? Cur non extemplò detrudit in tartarum, signa doloris nulla mittit, sensisse quid sceleratus gesserit, non aliquo supplicio demonstrat? Scit, ait diuinus nuntius, hæc omnia Deus videt, percipit, non oculos eius aufugiunt, sed velut is qui cernat arborem quempiam ascendentem, quem noscat paulò post lapsurum, ridet, sic Deus quoniam prospicit aduentare diem, quo lugebit improbus ille, perditum sese, miserumq; appellabit: ridet ea quæ conatur, quæ cogent eum propediem lacrymas fundere. Citò (inquit Deus) rationes inibimus, non dormit Nemesis, cui rationem celeriter reddas. Videt quid agitas, quid moliris, & quoniam contra te moliris, in perniciemq; tuam, ridet. Ridentur à Deo scelerati, superbi, vana molientes, magno cum risu stultas eorum inanesq; actiones procul aspiciente. Hæc respõsio debetur his qui querunt, dubitant, curent superi terras, an incerto fluant mortalia casu, cum res hominum tanta caligine volui aspiciunt, lætosq; diu florere nocentes, vexariq; pios. O rerum, inquit, ignari, Vates veridicus. Frustrà turbamini. Ridete cum Deo, superbos illos ventosos, stultos, insanos: diem illum supremum vnà cum eo cogitate, cum velut inertia pecora, velut asinos ostendet illustres illos raptores, homicidasq; nobiles illos carnifices, & pradones, velut bestias in theatro totius mundi comprobabit. Vos interim ridete, diemq; illum expectate. Sit pax rebus, Aliorum infania fruamini.

Gladium euaginauerunt peccatores, intenderunt arcum suum, vt decipiant pauperem & inopem, vt trucident rectos corde.

Vid agant improbi, quo ritu vitam decurrant, sapius memorat, vt in quos oracula fundat, agnoscas. Est autem is totus vnus versus, non duo. Quod Latinus dixit, Vt decipiant: credendum est dixisse iuxta Græcum, vt deiiciant, *τὸ καταβαλεῖν*, vt prosternant, mactatumq; ante pedes proiciant: in secundoq; apparet, Vt trucident rectos corde: etsi idem est Hebraicum, rectos via, quod illustris interpres, Rectos via, quibus iter rectum est, non deuium, vagum. Sunt acta eorum recta, non iniusta, iniqua. Dicitur etiam Latinis æquitas, corporum proprium ad animos tralatum. Duplex armorum genus, gladius, arcus. Arcus Orientalibus: telis & pilis agunt Occidentales. Quem dixit pauperem, & egenum, eò respicit, quòd plerunq; potentiores bello persequuntur debiliores, humiliores: dat illis opes animos, implent ferocibus cogitationibus, illa præsentis rerum potentia decerptos, nullos alios casus extimescentes. Perinde si natura, non fortuna, opes illæ, ac potentia niterentur, immutabiles, immortales. Non secus eis adhaerentes, atq; digiti, manus, oculi, quos naturaliter possident, rarò corpus deserentes. At non opes hunc situm habent, velut vestis adhaerent, quam vel exuimus, vel vnus anni, duorumue spatio consumptam deponimus. Tam facilè exiit fortuna, cum flatus eius remisit, mortales, quos opibus aliquandiu vestisset. Ea non cogitant insolentes, stulti, bello debiliores persequi persequentes, stultis cogitationibus tumescentes, ab iniuria & maleficio minimè temperantes. Sed quid erit tandem?

Gladius eorum intret in corda ipsorum, & arcus eorum confringatur.

Vt precatur, aut (quod facilius crediderim) denuntiat, Gladius in cor eorum transibit, arcus confringetur. Vaticinium est. Recidet in caput eorum calamitas, cõsiliū malum, consultori pessimum, vt est Græcorum prouerbium. Intimè plaga penetrabit, in mediis præcordiis inhærebit. Non leue & in cute vulnus, sed in pectore, intimè, penetrabile telum. Non hominum iaculante manu, sed cælo veniet delapsa sagitta. Hoc expectare decet viros propediem, pauperes, debiles, qui premuntur, vexantur, teruntur ab improbis sceleratisq;.

Melius est modicum iusto, super diuitias peccatorum multas.

Melior.

ERV s sensus Hebræis, quibus assentior. Non est καρείου, melius, sed טוב, bonum. Bonum, ait, ac suaue est iusto modicum, moderatum. Iustus paucis contentus, his cōquiescit, non rapitur cupiditatis æstu. At iniusti, peccatores, tametsi multa possident, non acquiescunt, non oblectantur, sicut in exhausta, implicata avidis animis. Omniaq; non ad voluptatem, veramq; iucunditatem, sed animi & corporis excidiū. Quod plus acquirunt, maiorem vitiorum cladisq; materiam acquirunt, velut qui laborat hydropisi, sitiunt semper, bibunt semper, totūq; morbi alimētū est. Itaq; diuitiæ peccatorū nec sunt iucūde, nec viles, nō satiāt corruptos animos, auctis scelerum fomes augetur. Avaro tā deest quod habet, quā quod non habet. Animi vorago quicquid intuleris, expleri nequit, omniaq; videtur minora. Magnis curis quæritur immanes opes, noctes atque dies cruciari necesse est, iustitiam violare, insidiari his, quorum ad opes, rapaces manus extendere gestiunt, eos diutius viuere dolentes. Multisq; de causis cruciatuum plenos esse diuites malos cogit natura. Hæc nostri quoque Poëtæ decantauerunt. Beatus qui procul negotiis, paterna rura bobus exercet suis. Ne quis decipiatur, maiorem lætitiā suspicatus inesse diuitibus, quod secus longè est. Da mihi, ait sanctus Vates, exiguum quid cum iustitia & probitate, hic ego dico dulcedinem, voluptatemq; esse, à copiis & peccatis abesse. Sit impietas quantum velit, opulenta, perpetuo voluptatis expers erit.

Quoniam brachia peccatorum conterentur: confirmat autem iustos Dominus.

Brachia.

Dalia, quæ probant diuitias improborum ocys auolare, celeriter eis eripiendas, est quod minatur eis Nemesis irata, quæ robur eorum, quod omne in illis opibus positum esset, debilitabit. Designaturq; totius molis ac roboris occasus, cōtritione brachiorum, sermonis Hebraici figura. Brachia, sunt robur hominis, ac vires. His debilitatis ac fractis, nullā vis superest. His iniurias inferebant, his debiliores opprimere nitebantur, his prædas auertebant, his iustitiam violabant, quibus contritis, finis iniuriarum totiusq; improbitatis factus est. Minatur ergo peccatoribus excidiū, peccatores in Hebraico sunt impij, quorum statum prædicat instabilem, magnis periculis subiactem, cui Deus rector orbis infensus, super eius interitu assidue meditatur, occasiones expectans, rei bene gerendæ. Propterea status ille non est desiderandus, vt non est domus optanda, quæ ad paucos dies collapsa, forsan & habitatores opprimer. Cui Deus & natura minantur, quid de eius perpetuitate speres, quid habet quod vehementer expetatur? Contrā, res bonorum protegēte Deo, stabiles sunt, de eorum diuturnitate sperare licet. Sustinentur, confirmantur à Deo Secretum robur eis sufficit Deus, respicit benignus. Contritionem brachiorum referunt Hebræi ad arcus superius memoratos, qui brachiis contenduntur: brachiis contritis, inutiles arcus erunt.

Nouit Dominus vias immaculorum, & hæreditas eorum in æternum erit.

Nouit dies

Immac.

NOVIT, Hebræis quoque sensus est, prospicit, curat, prouidet: dies vniuersam vitam, totum vitæ tempus, spatium vitæ. Quandiu viuunt, nūquam oculi Dei super eis dormiunt. Immaculatos Græcè ἀμώβους, sine momo, culpa, crimine. Hebraicè טהורים, hanimim, perfecti, absoluti: iidē immaculati. Perfectio enim & integritas synceritasq; idem. Immaculati sunt integri, synceri: integri sunt perfecti. Vitam syncerorum, integrorū Deus charām gratāmque habens respicit, perspectam exploratāmque habet. Non est ea, de qua nihil Deus cogitandum sibi existimet. Rationem eius habet. Referunt item hæc Hebræi ad futuram vitam (nam posteritatem quoq; designari posse nomine hæreditatis, iidem auctores sunt) fore vt recti ac synceri, ad sempiternam vitam admittantur, vt eorum hæreditas sit perpetua, coha:redes Christi futuros pios. Paulus etiam scripsit, exacto vitæ præsentis curriculo, qui piè vixissent, ad alia bona, quæ sit eorum perpetua possessio, velut hæredes accersendos, paratam eis vt hæredibus patriam cælestem, quam pater eorum Deus, ex testamento eis delegasset. Hos dies nouit Deus, ante oculos habet, ad hanc vitam, pios expectans, quam, hæreditatem eorum esse decreuisset.

Non confundentur in tempore malo, & in diebus famis saturabuntur, quia peccatores peribunt.

Con

CONFUNDENTUR, sonat Græcum & Hebraicum, erubescant, pudefiet, contumeliam, dedecus patientur. Dedecus autem, quod implorantibus auxilium necessario tempore non veniet, nemo erit qui exaudiat, qui circumuētos eripiat: aut capti, profligati, contumeliis vexabuntur. Nulla calamitas: non dedecus affert, ac præter dolorem, qui lesō corpore, fortunis in potestatem inimicorū redactis, accidit, id quoq; doloris inest, quod plena sunt omnia ignominia & contumelia. Hanc, ait Vates, calamitatem euitabunt boni, Confusio imprimis dedecusq;, & grauissimum tormentū accidit, cum fames in agris in vitibus bacchatur, omnia tristitia dirum spectaculum. Hoc, ait, tempore bonorum, Deus nō erit immemor, vberiores eis dabit prouentus, aut cælesti subsidio subleuabit, vt quibus manna cælitus venit, quibus escam corui attulissent, ceteri, incognita eis ratione, non senserunt horrea decreuisse, quotidie tamen frumenti nonnihil inde exportantes. Nō est miraculorum parca, temporibus aduersis, diuina prouidentia, suis tuendis. Quod autem ait

Quia peccatores peribunt: inimici verò Domini, mox vt honorificati fuerint, & exaltati, deficientes tanquam fumus deficient.

SENIM versus est in Hebraico, & apud diuum Hieronymū. In eo est discrimē ab Hebraico, qui fons ipse est, ad quā omnia dirigēda: אֱלֹהֵינוּ מִן הַיַּם יִשְׁבְּנוּ, Mox vt honorificati fuerint & exaltati. Pro eo Hebraicè מִן הַיַּם יִקָּרְאוּ, kicarcarim, sicut pretium agnorum, aut sicut opimum pinguedoq; agnorum. Hoc interpretantur Rabi Abraham, & David, ceteris sensibus dimissis. Sentiunt scilicet, quibus ex parte Salomō assentitur, quod in agnis optimum est, id autem est pinguedo, adeps, quem super altari comburebant. Hæc declarans Rabi David, Id, inquit, quod in agnis melius & pinguius est, nempe adeps, qui totus super altari igni crematur. Comparat igitur impios adipi, seu pinguedini agnorū, quod omne concremabatur igni, in cineres fumumq; ibat. Hieronymus transfudit, Sicut gloriantes monocerotes. Videtur legisse non כֶּרִים carim, sed כֶּרִים kereim, sicut monocerotes duas voces, At Hebraica lectio secus habet, habuitq; etiam apud Sept. quibus monoceros minimè nominatur. Sensus clarus Hebræis cum Chaldæo consentientibus, comparat sceleratos his quæ celeriter igni consumpta in nihilum abeunt: comparat fumo, vt item pulueri, paleis inanibus. Consumuntur fame, multisq; aliis calamitatibus quasi cælitus illatis.

Mutuabitur peccator, & non soluet: iustus autem miseretur, & tribuit.

AD PARTICULARES impiorum actiones descendit, in quibus est in primis crudelitas, auaritia, alieni cupiditas, nescia mitescere corda. Rapaces sunt, charitatis expertes, omnia in suam familiam contrahentes, propterea nesciunt res humanas, amoremq; sui, quæ philautia dicitur, velut scintillam esse, amorem autem vniuersalem, quæ charitas appellatur, vt solis fulgorē, ad plures accedentem, cuius sint omnes homines participes. Qui autem ad seipfos charitatem cōtrahit, certe lumē quod habere maius largiusq; potuisset minuūt. Hoc igitur peculiare tradit impiis esse, quod non restitunt, rapiunt, non reddunt. Manus rapaces velut aquilarum, accipitrum, quorum carnibus abstinere Deus præcepit, Pythagoras domi alere vetuit. Qui non reddit aliena, multò minus dabit sua, vt Hebræi ferunt. At iustus si miseretur, si sua largitur, multò magis restituet aliena. Esse genus crudelitatis ac rapinæ, accepta mutuo, non reddere, declarat quod tribuit iusto misericordiam, cum reddit. Charitas omnibus litteris commendatur, prædicatur, ea proxime mortales accedūt Deo. Iure impiis incognita, quibus Deus ignotus, piis ac iustis bene percepta, quibus in petore Deus. Omni petenti te tribue dixit idem. Hūc versum bene vertit sanctus interpres, Fœnus accipit impius, & non reddit: iustus autem & donat, & tribuit.

Quoniam benedictes eum, hæreditabunt terram: maledictes autem disperibunt.

VBICIT hoc non distitum, distingatūque à superioribus, qui tribuunt, miserenturque, sunt hi qui benedicunt, suspiciunt Deum, honorem ei deferunt, miserentes, largientes. Ea est benedictio, prædicatio, diuinæ maiestatis. Qui miserentur, sunt in causa, vt Deus benedicatur, gratias ei habeat hi, quibus tribuitur, ipso quoq; sancto opere,

illo celesti facinore, quod Deo gratissimum est, benedicunt, qui secus, dehonestant, gratiam eius spernentes, similes eius fieri non magnopere laborantes. Nec non qui iustus est, non modo charitatis officia praestat, plenus humanitatis, sed is ipse est qui semper benedicit, qui Deo semper gratias agit. Habet summam charitas & iustitia, simul pietas coniunctione. Nam iustus miseretur, quod humanitatis est: idem benedicit, quod pietatis, cuius virtutis praemium est, quod hereditabit terram, servabitur in terra, impios calamitate auferente. Deturbatis impiis ex amplissimis illis diuitiis, latifundiis, terra lata possessione, restabant lucis haeredes, prohi, haeredes, inquam, non quidem diuitiarum illarum quas minimè morantur, sed lucis, ut dixi, vitae; quae uiuentibus data est: tum fortunarum quoque prouentuum quos Deus efficit uberiores. Caeli quoque regnum dabitur eis iure hereditario.

Apud Dominum gressus hominis dirigentur, & viam eius uolet nimis.

Apud dominum dirig. gressus
Larius ex Graeco, *παρὰ νοῦν*, A Domino, à Deo. In Hebraico similiter, Dirigentur *וּפְתַח עֵינָיו*. Hebraicum, *וּפְתַח עֵינָיו* conanu, firmantur, stabiliuntur. Quacunq; iter fecerit, prosperitas, felicitas sequetur, ducente Deo. Non cadet, nulla vis inimica propius impetu facto poterit euertere. Vestigia firmat Deus, sustinet gressus. Hebraei interpretantur omnes motiones, quacunq; clauus animi corpus inflectit, ut loquatur accedat, recedat, in his cunctis quidquid felicitatis est, à Deo est. Quod dixit, Gressus hominis, aut sentit quamlibet felicitatem, diuinitus esse: si graditur quis prosperè, feliciter, à Deo est, ait. Aut virum sentit qui proprie vir nuncupatur, fortem, sanctum, immobilem, sanum. Vox Hebraica *וּפְתַח עֵינָיו* gheber, quae est hoc loco id notat. Inde *וּפְתַח עֵינָיו* gheborā, robur, fortitudo, virtus. Fortium Deus vestigia firmat: quibus est virtus, virtutis perpetuus amor, his Deus est fidus comes. Hoc probat etiam Auen Esra, Gheber, inquit, in sermone nostro dicitur, qui plenus est scientiae. Qui autem est plenus scientiae, haud dubiè iustus est. Haec Hebraeus. Omnes igitur, ut ipse prosequar, hoc carmine complectitur. Vates laudes virtutis ac praemia, quam beatus sit, cui pietas iustitiaeque placuisset, ne quis putet, quod apud Platonem Thrasymachus, iustitiam nullius utilitatis esse, fatuam quandam inspidamque bonitatem esse, quod ipsi vocant *ἀνομιαν ὠφελειαν*. Iustitia igitur efficit ut Deo sis charus, ut te respiciat, custodiat, seruet, ut viam tuam velit, nempe placeat ei quod agis, quod iter instituis: & quoniam placet, comes adest, ipse tibi comites Angelos mittet, omnes à te casus aduersos submouentes. Veniunt, quia places, virtutis odorem sequentes, iustitiam vehementer amantes.

Cum ceciderit non collidetur, quia Dominus supponit manum suam.

Cruce prior. correct. est
Non erit verè casus, si ceciderit: non dabit ruinam, non illidet terrae, non proteretur, afflictabitur. Ergo poterit videri non cecidisse. Hebraei bifariam locum interpretantur, bene. Cum ceciderit, nempe in cogitatione sua, cui videatur cecidisse, qui dubitet ne quam calamitatem inciderit: tum Deus adest tristitiae serenator, submouens metum, meliora latioraque adducens. Videbatur ergo sibi cecidisse, sed euentus docuit & auxilium Dei fecit, ut non esset casus, sed metus inanis. Alij quoque rectè: solere nonnunquam Deum probare, exercere iustos, aliquid eis incommodi finire, aliquam correctionem, quod meliores fiant, accidere. Id eis prodesse, non ob eam causam funditus deleri, extremamque pati calamitatem, non esse vexationes eiusmodi grauiore quam deceat, quas sustinere nequeas. Quos, ait, diligo, corrigo, & castigo. Diuus quoque Paulus, Dabit cum tentatione vires, ut possitis sustinere. At impios, inquit Hebraei, funditus evertit, lapsi surgere non possunt. Non est correctio casus eorum, sed certus destinatusque interitus. Huc Deus eos expectat, iniurias eorum ferens æquo animo, nisi poenituerint, certa supplicij die destinata. Cadunt ergo, non resurgunt. Auxiliatrix illa manus, quae sustineat labentes, dextera sacra praepotensque, cui cedant omnia, indignis opem afferre recusat. Habent igitur iusti dexteram Dei opitulantem, quibus subiectae sunt res humanae, casus auertentem. Iniusti, raptores, quantum voluptatis rapiendo scelerateque viuendo cepissent, tantum ignominiae, dolorisque capient, diuinis illis manibus, quae clades remoueant, labentes suffulciant, sustentent, in tempore, destituti. Potest iustus cadere, sed non frangi, signum inclinati corporis dedisse, sed non corruisse.

Ii-

A Junior fui, etenim senui, & non vidi iustum derelictum, nec semen eius quaerens panem.

M Vc spectat, posse iustos velut homines humana pati, casibus humanis subiacentes; fortuna & casu & natura plurimum in his rebus valentibus, ut multi temporis longaque aetatis exempla docuerunt, leuiore fuisse casus eorum, non velut radicibus auulsos corruisse, quod sceleratis vsuuenit, quos Deus cum tota stirpe secetos auulsosque, propterea, quod eos iniustos habet, extra lucem exterminet. Exemplum igitur clarum, quae iustis inferatur incommoda, potius esse probationes quam destinata desuper supplicia, quod celeriter surgunt, quod viuunt in posteritate, quod non paternorum scelerum, filij luunt poenas. Imò Deus memor paternae pietatis, praeterquam quod ipsos parentes semper ab iniuria defendisset, etiam filius adest propitius, fructuosam pietatem, largéque praemia donantem comprobans. Ea est Dei societas, amicitiaque, ut qui eam amplectatur, sentiat uberrimè prodesse, sentiat uti parentis aqua fontem, qui per agros longè lapsus multa terrarum spacia percurrat, si quis oculos aperiat, si rerum iustus aestimator velit esse, non indignabitur vexari pios, improbis florentibus, quod nec flos ille malorum diuturnior est, nec illa vexatio piorum. Atque vtrisque ad iniurias istusque fortunae necessaridè expositis, hos quidem leuiter offendere, eos grauius & perniciosè cadere. Fui, inquit diuinus Vates, puer, exegi multos vitae annos, multa vidisse potui, nunquam tamen vidi iustum derelictum, nunquam stirpem ad mendicitatem redactam, precaridè viuentem. Haec Hebraeorum tempore maxime nota erant, quo bona & mala ad hanc imprimis vitam referebantur.

Tota die miseretur & commodat, & semen eius in benedictione erit.

D A T E, ait verus viuendi magister, & dabitur vobis, Haec iustitia est, quam tantopere commendat, tot laudibus prosequitur. Iustus est qui nec aufert aliena, nec suis parcit. Liberalis, largus, donans, miserans in opem, auidus effundendi utiliter. Ei chara aliena salus. Haec charitas est, charitas totis sacris litteris occurrit, laudibus eius omnia personant, haec clauus est vitae, vertex quem respicere conueniat omnes qui laudari cupiunt. Et quod naturali ac diuino consilio fit, ut qui profuisset, qui beneficentiam liberalitatemque aliis promptè alacriterque exhibuisset, ad eum redeant beneficia, illi gratiam memoriamque omnium comparantia, propterea ditior erit ipse & posteritas, charitate fructus eiusmodi proferente, gratiam amicitiamque omnium generante. Amor autem, & gratia fons est bonorum: & si defuerit humana gratitudo, si quos ingratos, ut sit, reperit in terris, Deus quae sua est benignitas, non immemor erit in filiis paternae charitatis, quod eis conspectis, subito redibit paternae probitatis recordatio. Genus ac posteritas liberalium, donantium, largientium, benedicetur à Deo, & ab hominibus, gratia atque amicitia cum eo, cunctis hominibus & Deo perpetua erit.

C Declina à malo, & fac bonum, & inhabita in saeculum saeculi, quia Dominus amat iudicium, & non derelinquet sanctos suos, in aeternum conseruabuntur, iniusti punientur, & semen impiorum peribit.

M O R T A R I N O desistit, ut te totum ab improbis libidinibus, à malefactis auertas, aspernatus ea quae sanctis oculis Dei displicere, rationis instinctus ostendit. Totus in hac cohortatione insistit, in ea sola moratur. Is vniuersae poeseos scopus. Sapius itè iterat praemij iustitiae & probitatis, habitatione sempiternae, perpetuitate in posteris, sempiternae beneficiorum memoriam apud Deum, & eos qui ea acceperunt, gratiaque recordationem. Iniustitia, omni que mala actione relicta, totum te charitati iustitiaeque tradas. Quod fiet, ut perpetua tibi sit stabilitas, non proiectus vagusque eris. Iustitia sedes tuas stabiliet, rebus tuis radices firmas altasque dabit. Inhabita in saeculum. Saeculum Hebraicè *עוֹלָם*, *olam*, sonat æuum, aeternitatem. Habitabis aeternum. Ut violenta & iniusta, non diuturna, Deo & hominibus iniusta: sic bonarum rerum summa stabilitas, Deus amat iudicium. Sequenda igitur maxime quae Deus amat. Haec existimanda, quibus utiliora habere non possit hominum vita. Iudicium nunc vocat iustitiam, aequitatem, virtutem, rectè factorum

Inhabita. In saeculum. Olam.

Y Y iij

Iudicium. veritatem. Hoc etiam cecinit priscus Homerus, de Diis, *ἀλλὰ δὲ δίκην ἔχουσι*, sed iustitiam amat. *Sanctos* suos vocat, eosdem quos superius rectos corde, iustos, sui similes: ipse princeps sanctitatis, si quos eiusmodi reperiat in terris, hos plurimi facit, ab iniuriis defendit, charos habet, conferuat omni tempore, in periculis socius, comes in itinere, rerum gerendarum particeps. Aeterna conservatio spectat ad totum iusti sanguinem, à quo posteritas eius descendit, genus totum. Vtilem & in praesenti tempore, & in posteritatem, iustitiam esse, vniuerso generi prodesse, quod ab vno iustissimo defluxit. Non intra paucos dies exiguamque vnius aetatem, praemia iustitiae conclusa esse, sed longius ire, per totam deinceps posteritatem, vt vniuersum genus beatum esset, vnum qui iustitia praestitisset, in causa fuisse. Hinc cognosci posse, quam largus virtutis remunerator Deus. In contrarium, improbitas vnius maximè improbi, facit vt totum genus pereat, remanente vestigio sceleris illius prioris, & affectione iniquitatis, in posteris, quem cupiunt imitari, similes parentibus procreati. Erit, erit impij generis excidium, non diutius in terris permanebit.

Iusti autem haereditabunt terram, & inhabitabunt in saeculum saeculi super eam.

Os iusti meditabitur sapientiam, & lingua eius loquetur iudicium.

In saec. saeculi. **E**PIVS hoc cecinit, vt hac firma sententia, perpetuaque asseueratione imbecillas eorum, exiguumque lucis habentes mentes coarguat, quibus videntur res hominum magna caligine volui, incerto fluitare mortalia casu: rerum bonarum atque malorum nullum esse discrimen, nemine eos diiudicante, ac separante. Expositum superius quid sit inhabitare terram, haeredes terrae fieri, tum interitum necemque supremam impiorum, tum confirmationem bonorum eo designari. Hoc Dei iudicium, praescriptio veritatis. In saeculum saeculi, Graece *αἰῶνα αἰῶνος*, aetate aetatis, cuius aui subobscurum est. Hebraice *לְעוֹלָם וָעֶד*, ad perpetuum, ad vltimum, omne quod reliquum est temporis. Accedit ad ea quibus iustitia constat, quid sit iustum esse. In primis os iusti castissimum est, qua parte plurimum peccare, aut bene agere possunt homines, hanc iustus sanctam, sinceramque habet. Meditari Hebraeis animi & oris est. Etiam Latinis, Carmen meditari auena. Meditatur os iusti, loquitur sapientiam. Locus Hebraeis rectè declaratur. Superius dixerat, Iustus miseretur, & commodat, Haec, aiunt, misericordia, haec munificencia. Erudit imperitos, docet errantes, ignarique via quod tendere fas sit, ostendit. Hanc ipse primus gerit in praecordiis sapientiam. E pectore eius larga profluit. Hic multus est: nunquam non haec loquitur, meditatur: nullum de rebus sapientiae finem loquendi facit: ab hoc sermone nunquam videas eum abhorrentem. Hic omnis insistit, fons est perennis pectus illud. Casta, recta semper loquitur. Nullus mendacio, vanitatisque locus, non contumeliae, non obrestitutionibus. Sapientiam Hebraei exponunt ea, quibus diuini plurimum inest, in primis ea quae pertinent ad cultum, scientiamque Dei. Tum quibus faciendis laus est, ac decus, omnium iudicio comprobantur, suspiciuntur, quibus inest aeternitas, rerum humanarum solida confirmatio. Veri à falso clara separatio, bonorum firma stabilisque admiratio, carumque amor & assecutio: Hinc duo sunt eiusdem rei nomina, vnumque sonantia, sapientia, iudicium. Iudicium, ius, equitas, ordo, hoc sapientia est. Os iusti non vana, plena ventis, & inanitatis, sed magna, aeterna loquitur, quae tempus aeternum, non fluxam aetatem respiciunt. Cupit homines solida, perpetua possidere, ad haec hortatur, inflammat, horum amore cupit eos ardere: id agit praedicando meditandoque vt hunc amorem implicet animis, pectoribus immittat. Sermones eius feruntur ex optimis naturae principijs, & veritatis exemplis.

Lex Dei eius in corde ipsius, & non supplantabuntur gressus eius.

Lex. **E**DEM sunt, sapientia, iudicium, lex. Hanc iustus loquitur, meditatur, in pectore gerit. Quod docet, sapit, sentit, non minus pectore, quam ore: non loquendo solum, sed etiam sentiendo sapiens. Non supplantabuntur gressus. Est propè si dixerit, Non vacillabunt vestigia, non luxabitur pes, non discedet à recto, non obliquus, lapsabundus incedet: non labetur in voraginem. Id faciet lex Dei in animo inhaerens, mentemque illuminans. Illustrat vestigia, rectum iter ostendit. Efficit vt lucidè noscas quem ad finem vestigia sectas, siue scripta, siue non scripta lex, aiunt Graeci, semper in corde moratur. Iter quo tendit ad Deum, non impediatur aut ab hostibus notis, aut occultis & ignotis. Quid enim virtuti

A virtuti impedimento esse possit: Agit altissimas radices probitas, ex illa lege perpetuò meditata conuelli non potest.

Considerat peccator iustum, & quaerit mortificare eum.

Confid. **E**NSVM qui placeat, exhibent Hebraei. Cùm videat impius fore vt ipse denique concidat, sinemque stultum habitura quae molitur, tunc inuidere iusto, tunc insidias intendere. Inuidet felicitati, sibi diem fatalem instare prospiciens: omnia versat, si quid ad perniciem eius idoneum reperiat, si quid calumniari, quo poenam capitis incurrat. Mortificare, *ἁνατοῖαν*, rectius Latinus dixisset, interficere, morri addicere. Bellum perpetuum est in terris inter iustos & impios, omnia eis inimica, vita, mores, consilia, cogitationes, sermones, vultus, oculi, neutro alterius conspectum sustinente, diuersa itinera, si casus eos obuios dederit, arripientibus, subitoque discedentibus: non secus atque ignis & aqua dissentientibus. Summa odia, summæ inimicitiae, incredibiles animorum diuisiones. Haud mirum igitur si quaerit iniustus impiusque interficere iustum, omni opere, omni tempore ei auersantem, consuetudinem eius respicientem, eum semper refugientem. Peccator hoc loco est: *רַשָׁא*, impius, sceleratus. *Peccator.*

Dominus autem non derelinquet eum in manus eius, nec damnabit eum cùm iudicabitur illi.

Nec dicitur cum iudicabitur illi. **A**CIAM clariora, & non damnabit eum cùm iudicabitur illi. Multiplex est detrimentum, quod mali homines afferre melioribus consueuerunt, aut necem apertam suis eos manibus aggredientes, aut apud maiores calumniantes. Habent enim scelerati non manus solum exitiales, sed etiã linguas maledicas, accusatrices, calumniosas. Quod possunt, afferunt detrimentum. Si non manu, at accusando, & maledicendo apud principem. Deus igitur non relinquet eum in manus eius, non erit protegente Deo, manibus iniquis super eum potestas. Minus item vt condemnerur, cùm iudicabitur. Liberabit eum manibus rapacibus, liberabit ex calumniis, criminibus: non finet eum sententia damnari, non damnabit eum, non erit apud Deum reus: si non erit etiam apud iudicem, Deo defendente, non erit. Non damnabit eum Deus, non damnabit iudex terrestris. Illa à sceleratis oblata calumniae, inanes erunt. Turatur Deus à probis, calumniis, criminibus iustos, insontes: non finit super eos fatalem sententiam cadere. Hunc sensum explicans Rabi Abraham, Sensus est, ait, Deus videt, considerat iustitiam iusti, cùm improbus, percitus inuidia, non poterit bonum virum interficere, tunc requiret aliquid criminis contra eum, aut iniuriam, aut auaritia. Simili modo Rabi David, Porrigit oculos impius in omnes partes, si qua ad manus eius res perueniat, qua apud principem, labem infligat bono, qua cadat cùm apud eum iudicatur. At exhibit indemnatus, purus, innocens. Audis igitur diuina subsidia contra calumnias, si modò iustus, innocens coneris esse.

Expecta Dominum, & custodi viam eius, & exaltabit te, vt haereditate capias terram, cùm perierint peccatores, videbis.

Expect. do. et cust. viam e. **N**ON est, ait, cur te rapiat indignatio, si non sunt extemplo quae de defensione, & exaltatione iustorum praedico: non est fas subito perire malum, fortunis imperioque exui, ad poenas subito rapi. Eorum sunt ista, quos agit impetus, non ratio. At Deum pro sua mansuetudine & clementia decet grauem esse, expectare poenitentes, an iniuriarum finem facturi videantur. Te quoque non decet subito coronari, grandem fieri, exaltari, in eorum locum facultatèque & imperia statim succedere. Expectanda virtus tua, quid virtute possis considerandum, quis tibi animus in aduersis. Haec dum in te expectantur, expectatur quoque in iniusto & improbo, num poeniteat, resipiscat, maturatus tempore furens animus ad sanitatem redeat. Deus quoque dum hoc agit, agit optimum grauissimumque principem decentia, clementiae mansuetudinisque suae vim, naturamque retinet. Expecta igitur, & custodi viam eius, ne ob hanc causam, quod non simul ereptus sis, illeque simul non ceciderit, pietatem relinquant. Esto pius, bonus: insiste diuinis mandatis, solitum pietatis iter ne deseras: nihil impatienter agas. Omnes tibi dabuntur honores, si id feceris. Expositum superius, quoniam sapius iterauit, quid esset haereditare terram, relinqui in terra, damnatis iniustus ad poenas, exterminatis è mundo, deiectis è vitae praesidio, luce delapsis. Meliores occupare quae possiderent iniusti, quondam illis erepta, praedas relinquere cum

gemitu rapaces, succedere legitimos possessores iustos. Hæc erit exaltatio ex humili loco, ad summum gradum prouectio, in calamitatibus, contumeliisque iacentem, quas inferre perseverarent iniqui, manam porrigente. Deo, surgere, sublimemque fieri: periisse peccatores videbis, si paulum expectaueris. Testes erunt oculi tui, quibus opes impiorum indignatus aspexisses.

Vidi impium superexaltatum & eleuatum, sicut cedros Libani. Et transiui, & ecce, non erat, & quæsiui eum, & non est inuentus.

Hunc locum, qui torfit Philosophos multosque mortales, clarius aperiat, exaggerationibus, repetitionibus, exemplis vititur. Torfit felicitas impiorum in hoc mundo, quod impune mactarent, raperent, innoxium sanguinem funderent, frustra numen vitorem cæteris implorantibus, aliis vehementer admirantibus & super religione titubantibus, potius res humanas, cursibus effrænatis ire, suspicantibus. Incidat prauitas transuersa licet, rectosque ordines feriat, non esse qui lapsa retorqueat, praua luxantia suis locis restituat. At non ita inquit. Tolluntur in altum, ut lapsu grauiore ruant. Consuessse enim Deum immortalem, quod grauius homines ex commutatione rerum dolcæt, quos pro eorum scelere vlcisci velit, his secundiores interdum res & diuturniorem impunitatem concedere. Illi quoque senserunt res secundiores sceleratis interdum à Deo concedi, quo casus sit grauior. Ut cedros eos vidi, ait noster, sublimes. (Sunt autem cedri arbores proceræ, quarum Libanus est ferax, totoque Oriente nascuntur: odorata arbor, similis iunipero, baccis & foliis, nisi quod proceræ surgit, qualis cypressus.) Erant altissimi, superbi, florentes, instar arborum celsarum emiæntes. Ipsi tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserant, ut ferèdi non viderentur, tumentes fortunæ flatu. Sed vbi ventus remisisset, concidisse & carbasa languentia cernes. Stabant media in vrbe, velut medio in nemore arbores excelsæ. Ecce, tempestas impressione facta, funditus deiicit. Fit fragor: mirantur agricolæ, stupet omnis viator: vaticiniorum diuinorum veritas comprobatur, prædictiones absoluuntur. Verus ordo rerum perspicitur. Haud multum refert, quod pro *ὑπερῶν* superexaltatum, sit in fonte *ἄριζ* ariz, fortis: Vidi impium fortem. Fortitudo diuitiarum, potentia opumque est. Neque etiam est cedros Libani, sed *עזרע* ezrach raanan, arborem virentem. Sciendum igitur quam Sept. transulerunt *κεδρον*, cedrum, in Hebraico non est cedrus, sed *עזרע* ezrach, quam Laurum interpretantur. Vox proprie sonat arborem semper virentem, *ἀθάλας*, Græcè vocatur quæ perpetuo floret. Forsan à verbo *זרע* zarach, ortus est. Arbor semper oriens, nascens, virens, nunquam deficiens, Generatim ad omnes semper florentes arbores pertinet, quarum sunt multa genera. Ezrach, inquit Rabi Dauid, est virens, & bona, eo nomine vocata quod venustas & viror eius omnibus appareat, sicut vir ezrach, Vir nobilis, clarus, genere de claro. Cuius contrarium est, peregrinus, ignotus. Hæc dixit etiam prior Abraham, Rabique Salomon. Chaldaica quoque tralatio versum hunc transfert, Vidi impium fortem & validum, sicut arborem *עזרע* azib veabuph, Erectam, & frondiferam, foliis exuberantem. Non est igitur cedrus: nam cedrus vocatur *עוז* eoz. Illud autem *עזרע* ezrach, vides quid intersit, nec comparat impium cedro Libani. Hæc comparatio hic nusquam est, potius iustum cedro comparat alibi, Sicut cedrus Libani, ait, multiplicabitur, Cedrus arbor sacra, melioribus exemplis apta. Hoc mihi placuit in signe, cum crescere, bonisque caelestibus locupletari, virtutum odorem longè latèque mittere, factis egregiis ingens celsusque fieri, Rempublicam quo ad eius possèm, iuuare, atque attolere cuperem. Scire quoque operæ pretium est: cum hæc vox sonet oriri, sit ut nomina inde fluant, defignantia nascentem, indigenam, quasi radicentem, habentem radices, radicibus, foliis abundantem: sonatque virum multa propagine, ingenti familia, magna prosapia, genere fecundum: cuius contrarium est, inquiunt Hebræi, peregrinus, sine cognatione, familia, sine genere. Erat igitur impius ingenti familia, turba nepotum circundabant, ingens propago, affinitas magna. Propterea versus Hebraicus habet, Vidi impium robustum & propatulum, diffusum ut Ezrach, arborem virentem, frondiferam. Propter hanc causam Hieronymus transtulit, Vidi impium robustum & fortissimum sicut indigenam virentem. Vides ut non sit apud eum cedrus Libani. Exponunt Hebræi quid sit indigena. Gloria igitur impiorum deletur breui, velut aura recessit, velut fumus inanis, velut si super fabulo domus eorum consisteret. Sæpiusque id asseruit. Sed tanquam puluis, ait, quem proiicit ventus, erunt impij.

Custodi

A Custodi innocentiam, & vide æquitatem, quoniam sunt reliquæ homini pacifico. Iniusti autem disperibunt, simul reliquæ impiorum interibunt.

VS TO DI, retine integritatem, innocentiam, siue simplicitatem, ut diuus interpretæ dedit. Vide æquitatē siue rectum, considera, perspice, fixis oculis contēplare, nūquā ab ea discedas. Sedeat in pectore, cum te calamitosum videris, cum fata vrgent, tū tēpus postulat animi cōstātia, nullū pro laude periculū recuses. Cōtinēda est indignatio, impotentia, permanēdū in ea, qua semper fuisti, grauitate animi. Non est de rebus caelestibus, de imperio Dei super terras, persuasio relinquenda, ne similis nostra mens frōdibus existat, quouis ventorū flatu leuanda. Videbis breui esse reliquias homini pacifico. Hominē pacis vocat fortē, graue, constantem in aduersis, nullo casu à virtute discedentē, non indignantē, quietū sedatūq; in aduersis animū habentē. Ad quā virtutem hortatur ipse Vates. Qui indignari, & fremere, subitōque in blasphemias & maledicta prorūpere noluerit, videbit ad postremū cuncta cedere victoribus prospera, piis & mitibus, patienterque ferētibus superesse bonum euentū. Quod Sept. dixerunt *ἡμετέριον*, residuum, seu reliquias, Hebraicū *אחרית* acharith, supremū, nouissimū. Quoniam, ait, homini pacis est supremū, est quod remaneat, est quod ei ad postremū debeatur. Posset etiam sermonis Hebraici sensus esse, quem Rabi Abraham proponit, Custodi, adhibe mentē, respice virum integrū & rectum, videbis certē semper finem eius esse pacem. Si bene perspexeris, videbis rectos & innocentes, ad postremum lætos esse, pacem tranquillitatemq; assecutos, portum tenuisse, qui modo sibi timebant, hos tutissimum portum recepisse, qui piis periculum intulissent, de suo timore coactos. Atque, ut ait Rabi Dauid, sapiens iterant finem impiorum, esse perniciem, iustorum tranquillitatem, & pacem, ne quos decipiat præsens felicitas malorum.

Salus autem iustorum à Domino, & protector eorum est in tempore tribulationis. Et adiuuabit eos Dominus, & liberabit eos, & eruet eos à peccatoribus, & saluabit eos, quia sperauerunt in eum.

TERATIONES sunt, exaggerationesque, ut dixit Rabi Dauid. Cupidissimè instat quod tibi caelestis hæc sapientia clarescat, insinuetq; animū, penetret intimè iustos à Deo defendi, necessariò tēpore non relinqui, salutē conseruationemq; eorū, ei curæ esse. Iustos autem esse qui sperent in eum, nam qui sperat, credit: longè ab his abhorret, qui Deum esse dubitent: aut si sit, res humanas ei notas esse, aut licet nosse possit, si velit, at nō id eum laborare, nihil id ad maiestātē suam attinere. Spes autem maxima virtus, maxima pars pietatis, lux animi, cōfirmatio, robur labētis. Necessario, qui sperat, piissimus est, credit esse Deū, credit ei res terrestres non minus esse perspectas, atque regibus res suorum regnorum, vel potius patri suam familiam: non speraret, nisi crederet. Tum præterquā quod persuadet sibi Deum esse, resque ei nostras non ignotas esse, persuadet quoque bonos ei charos esse, gratam ei bonitatem iustitiāque esse. Cur enim speraret si nihil eū de nostra iustitia laborare, nihil benefacta nostra morari existimaret? Retortis autem argumētis, qui non sperat, non credit aut Deū esse, aut eū nostra nosse. Credēs esse, sed nō credēs ei nostra perspecta esse, tēdio, aut quauis alia de causa, hæc cognitionem diffugientē, tribuit ei vel inscitia, vel ignauia vel crudelitatē, quæ ne in terrestri quidē principe ferri possent. At si charitatem, iustitiāque in nostris principibus laudamus, hæcque eis laus gratissima est, cur Deus principum princeps hanc maximè laudem non possideat, atque adamēt, & quoties à nobis iustus memōrque nostri, quod charitatis est, prædicatur, non gratissimum ei est? Necessario igitur qui sperat, est bonus, est iustus ac pius, bene sentit de summo principe Deo. Qui de Deo bene sentit, magnæ sapientiæ, eximie cognitionis, excellentis prudentiæ vir habēdus. Spes autem est rerum bonarum expectatio. Qui expectat, noscit eum à quo quid expectat, scit eum velle & posse quod expectat. Ergo qui Deum sperat, noscit eum, perspetūque habet. Tum prospicit eum velle & posse quod ab eo expectat. Summæ autē charitatis ac potestatis est, posse iuuare & velle. Spes igitur est maxima pietas, in clyta virtus. Et præterquam quod maximum animi refugium & recreatio, etiam est vera sapientia, de Deo, ut bonitate ac potestate eius verus sensus. Propterea iustus est qui sperat, iustissima, maximèque vera de Deo sentiens.

Quum per. pec. vid.

Cedrus.

Ecce non erat.

Superexal.

Cedrus Libani.

Laurus.

Custo in. rit. equit.

Non pacifi.

Sunt reliq.

Detur.

Iusti, qui sint. De spe.

Diffugiēt.

Spes quid.

In remem-
oratione.

ITVLVS Psalmi est, Psalmus David in rememoratione de sabbato. Is titulus non habet ad huc modum in origine, *εις αναμνησιν περὶ τοῦ σαββάτου*, In rememoratione de sabbato. Redudat, De sabbato: duntaxat est *לחזק* lehazcir, ad recordandum, vel rememorandum. Videbis idem apud Hieronymum, cui titulus sic transfertur, Canticum David in commemoratione. Na Nicolaus habuit codicem Hieronymi mendosum, apud quem refert esse, In commemoratione sabbati. Placet vehementer (seposita sententia Auen Estræ, de qua dubitat Rabi David) id nomen esse musici instrumenti, quod ceteri Hebræi vna cum nostris afferunt. Ad commemorandum designare, ut hoc carmen cantetur, recolatur ab his, qui sibi sceleris consilij, pœnas metuunt, supplices veniam pacemque petentes, oportere eos hoc carminis genus canere, hoc orationis genere uti, petere precibus quibus ipse quoque obtinisset, ut sibi Deus crimen condonaret. Et quoniam peccare nobis proclive est, nec aliud pene videre est in hac vita, quam homines multa peccantes, docere nos pium Philosophum, ut preces, quas hoc carmine complexus est, assiduas commemoremus. Ergo peccantes orare, nulla interposita requie, propterea quod nullus est peccandi finis, docet. Probabile fit Græcis & hunc psalmum in persecutione Absalonis fuisse confectum. Rabi Salomon propè huc tendit, preces has adhibendas, commemorandas ante Deum, supplici calamitate procellis instantibus, applicans ad populum Israel, Græci in recordatione delictorum, aut pœnarum ex eis cadentium. Ad commemorandum item Hebraico dicendi genere sonat quod ostendit Rabi David, Ad canendum, laudandum: ut, Mementote quoniam excelsum est nomen eius, nempe recolite, cœlebrate. Edidisse, cuicumque clades instaret, idque esse ad rememorandum, nempe ad ostendendum cuilibet vexato, ut oret supplex, hasque preces habeat in promptu. Omnia eodem spectant. Est diuinum philosophiæ genus, diuina eruditio. Docemur Deum esse, nostra sentientem, presentemque nobis, qui nos videat peccantes, videns indignetur, paret supplicia. Sed exorari posse, exorabilem esse, non esse vel inscium iniquitatum nostrarum, vel negligentem, aut immutabilis iræ, si pœnitentiam inuenerit. Ut superior psalmus solabatur afflictos, vim iniquorum fortiter ferrent, sinem à Deo, vexationum expectarent, scirent ea Deo non negligi: sic eos ipsos qui contra fontes armati fuissent, si forte resipiscant, docet quid eis precandum, quam non sit cunctandum in illa rapinarum acerbitatisque plena vita, quantum dolorem, quos gemitus, si redeant ad sanitatem, consecuturi sint ex conscientia. Ex illo dolore posse perspicui quid calamitatis in eo vita genere, quid periculi inesset. Vbique fecunda hæc psalmorum philosophia, modo miseros consolatur, modo non aspernata delinquentes, à quibus ea incommoda miseri perferrent, vocat ad sanitatem, esse locum misericordiæ, portum eis ostendit, salubris consilij autor.

Corripias.

Manus In-
fixæ sunt.

Domine ne in furore tuo arguas me: neque in ira tua corripias me. Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi: aggrauata est super me manus tua.

INGEMINATIO, ut solet, furor, ira, arguas, corripias. Corripias Latinus dixit quod Græcè *πεινάω* erudias, doceas, Hebraicum *עניתי* teiafereni, corrigas, castiges, pœnam incutias. Manus est, ut Græci, vis, vltrix, flagellatrix. Symmachus pro *επιτάξις*, infixæ sunt, dixit *καθίκοιτο*, attigerunt, tangunt, quod Hieronym. imitatus est, orat ne cum animi indignatione quam peccata commouissent, castiget. Validiores ira plagas facit. Mitius castigat cui tranquillius placidusque est animus. Audi à prophetis rerum naturam atque ordinem. Peccamus, iustitiam violamus, iniuriam inferimus, Deus qui hæc & alia prospiciens, ut qui optimus est, alterius malis dolet, indignatur inferentibus, & quod peccare desistant, quorum vita detrimenti, dolorisque causa est, è medio tollere destinat, in ea sententia permanens, dum turpis illa vita recedat. Hoc prudentissimus quisque exploratum habens, multis cum lacrymis sibi ignosci postulat. Sed cum pateat nullam sine pœna deleri culpam, petit, id mitius agat, id propemodum postulans, ut si quis verberandus sit, postulet verberato ne minus seuerum. His docemur & Deum irasci, & posse iram eius fieri nostris precibus, leuiorem, sapientes autem operam

Aoperam dare ut sibi ignoscatur. Illud item docemur sentire sapientes, plagas cælitus inferri ex consiliis magnæ prouidentiæ, ut pœnas luamus non sine numine diuum. Hoc tum naturæ docet instinctus, tum sapientior erit, quod magis quis hæc sibi persuaferit. Moment Græci furorem iramque Dei non esse passiones, commotiones animi magni sui, perturbationes, sed qualem meliores Stoici postulabant sapientem, quem existimabant castigare posse etiam tranquillum, sine iracundia, sedatum, fungente muneribus suis ratione, cuius est praua corrigere, aspera, dura complanare. Id etiam rectius fieri sine perturbatione, quale fieret ab igne, natura comburenti, non comburente impetu nouo suscepto. Non minus iucundus est animus diuinus peccatis delendis, atque bonis creandis. Qui tollit è medio peccatum, tollit iniustitiam, impedimentum vitæ beatæ: cupidus bonorum, tollit agritudinem: dolorem, vult esse lætitiâ. Iniustitia & peccata quæ fiunt in terris, turbant humanam felicitatem; non est alacritas vbi est iniquitas. Qui non fert iniquitatem, optat felicitatem: tollit ea quibus mortales fiunt mœsti. Iucundus est igitur animus diuinus malis castigandis, propter odium iniquitatis, acerbitatis, cupiditatem felicitatis. Qui iucunda bonaque facit, cum sit bonus, non turbulenter ægræque, sed cum animi tranquillitate facit, gaudet cadere iniquitatem, turpitudinem deleri. Sagittas Deo tribuit, velut Homerus Deo suo,

Τίσται δαίμων ἐμὸν δάκρυα ἴσθι βέλῳσι:
Dent mei luctus Danaï pœnas tuis sagittis

Sagittas eius vocat plagas diuinitus destinatas, quod sapientibus perspicuum est. Poëti cum est sagittas Dei dixisse, vexationes, vulnera cælitus illata. Manum quoque plagam, ut aiunt Hebræi, dixit ut quam manus incutit. Orat iracundiam diuinam sedari, mitigari, redire ad lenitatem, quod plagas læuiri sentiret, non instantes metuens, sed presentes experiens, non ignarus pœnas peccatis deberi.

Non est sanitas in carne mea, à facie iræ tuæ: non est pax ossibus meis, à facie peccatorum meorum.

MONENDVM est, à facie, Hebræis aduerbium esse designans propter. A facie iræ, propter iram. A facie peccatorum, propter peccata. Intellexerunt id etiam Græci, *ἀπὸ τῆς ὀργῆς σου, ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας μου, καὶ ἀπὸ τῆς ἀπορίας μου*, Propter iram tuam, propter peccata mea, & propter insipientiam, ait pro cæteris, Euthymius. Iram, minas recte sentit. Quam Septuaginta dixerunt *ἰαση*, sanitatem, Hebræicè *שָׁלוֹם* methoim integritas. Non est in carne mea integritas, omnia plena vulneribus.

Vix adeo agnoscos patientem ac dira regentem,
Vulnera. Lacerum crudeliter ora, Ora manusque ambas, populatæque tempora, raptis auribus, inhonesto vulnere nares. Idem est propter iram eius vulneratum esse, atque propter peccata sua. Ira propter peccata, ab ira plagæ, vulnera. Idem quoque carere pace, atque sanitate. Idemque quoque caro, atque ossa. Carere autem pace sanitatæque corpus, carnem, aut præsentem vbi que prementem calamitatem demonstrat, dolores ingentes infitos, aut trepidationem metumque ex conscientia facinoris admissi: tormentum conscientiæ ossa commouens, medullas usque penetrans, animum absorbens, infesta omnia impacatæque in mentis domicilio reddens, verbera conscientiæ infligens. Conscientia, inquit ille, magnus Deus, magnus carnifex. Nec pectore noctem, Accipit, ingeminant curæ. Hæc vulnera senties, ut Græci, iram minasque præpotentis Dei, quas in lege Mosis sceleratis minatur, aut quas missis prophetis denunciare consueuerat. Omnia ad conscientiam venientia torquent animos, nullam eis pacem, nullam tranquillitatem relinquunt. Id genus, aliis psalmis habentur, cum sibi ipsi pœnas indixissent pœnitentes, non expectantes diuinas. Humiliabam in ieiunio animam meam, & caro mea immutata est propter oleum. Adhæsit lingua mea faucibus. Laboravi clamans. Rauræ factæ sunt fauces. Dolores ergo vulneratæque senties aut trepidationem, metumque diuinæ indignationis asperitatem conscientiæ ob facinus, aut illatas ab inimicis calamitates, quas propter scelus incidisse sibi persuaderet: hocque totum carmen ostendit. Tralationes pulcherrimæ poëticæque, quod in medullis infuderit dolor, quod in præcordia lapsus hausisset medullas. Atque implicat ossibus ignem, noster ait. Morsu miseros depascitur artus. Versat sub pectore, fixa coquit cura. Animum expectorat.

Quoniam iniquitates meae supergressae sunt caput meum, sicut onus graue grauatæ sunt super me.

HYPERBOLAE sunt omnes, aliæq; figuræ, quod caput superauerint, totum obruerint. Errores fatetur validè, vniuersam delictorum turbam explicat, magna contentione agit. Imbecillitatè conditionis humanæ deplorat. Si quis immane facinus admisisset, quid aliud ei poenitenti, veniamq; à Deo petenti exclamandum esset, quàm scelus se obruisse, se sub scelere velut oppressum, submersumq; cecidisse. Grauiissimū sceleris pondus instare ceruicibus. Nil aliud propè esse facinus admissum, quàm saxum illud Sisyphi. Peccata esse pondera grauiissima, in terram deprimètia. Tralationes igitur, quod scelera oneribus comparantur, quod pelago, quod vndis in caput cadentibus, quibus corpus obruatur: quod velut opprimere, deicere, prosternere, suffocare dicuntur. Saxi ingentibus, ponderibus immanibus similia prædicantur. Videmur cum quid peccauimus, ferre pondus intolerabile. Grauitas quoque Latinis est in peccando, grauiissimum facinus dicunt.

Putruerunt & corruptæ sunt cicatrices meae, à facie insipientiæ meae.

quoque tralationes, cicatrices siue tumores læsi corporis, verberatæ, vulneratæq; carnis, dolores illos conscientiae nuncupat, passiones morbósque animi, magnamq; illam perturbationè vocat, cicatrices, tumores, vulnera tumentia. Eam perturbationem non modò vulneribus, quibus corpus faucium sit, comparat, sed his etiam vulneribus, quæ grauiorè dolorem faciant corrupta, non sanata, putrefacta propterea quod sanari non possent. Vulnus insanabile, pectus insedisse, magnos cruciatus afferre, non posse sanari: aut, quod sit grauiissimū, quod desit medicus, qui sacras manus admoueat. Diuturnitatè insanati vulneris, putredinem fecisse, putredinem maiores dolores afferre, proponit igitur magnos animi cruciatus, eos appellans vulnera putrentia, insanabilia, nullo opem ferente, ipso in his cruciatibus permanente. Commemorat calamitatè, dolores animi quibus vel ob sceleris conscientiam conficeretur, deteriora timens: peior enim est morte, timor ipse mortis, inquit ille. Aut iam calamitates aderant, premebant, grauiissimos ictus imprimebant, futurumque erat, vt breui vitam, imperium, copias amitteret, hostibus in victoria insolentibus, nihil victis tutum, nihil hostibus impeditum. Idq; à facie insipientiæ, propter insipientiam, vt superius dictum. Hos dolores, hos cruciatus attulit stultitia, dementia, qui stultè & inconsultò peccauerim: qui sapere debuissim, potius, peccando desipuim. Cicatrices, vt dixi, vocat exponètib; Hebræis (nam dicitur Hebraicè חבורות chaburoth, forsan à verbo חבא chabar, alligauit, alligamenta, quæ alligantur) non signa sanatorū vulnerum, ac vibices, sed tumores, plagasque tumentes, tabentes, putrefactas. Quæso omnes animaduertant, stultitiam, amentiamque vocari in sacris litteris peccata, libidines, errores, delicta, cæcitates: & quid pariant, considerandum. Vocari etiam vulnera grauiissima, putredines, tabesque pessimè olentes. Nam Græcè est ad Hebraicum *καρποσὶς* (Cav) *καρποσὶς* (Cav), malè olent, & corruptæ sunt cicatrices.

Miser factus sum, & curuatus sum vsque in finem: tota die contristatus ingrediebar.

MISER factus, rectè ex Græco *ἐταλαιπώρησεν* (Cav), Hebraicum *נאנתי* naauethi, afflictus sum, vexatus. Vexor, ait, premunt angustiae: quanquam Hebræi eiusmodi verbum exponunt distorquere, incuruari, vt re vera signat. Est enim aua, prauitas, iniquitas, asperitas. Vicina sunt asperitas in peccando, atque malè patièdo. Vtrunque dicitur prauitas iniquitas loci, temporis, rerum aduersarum. Item iniquitas actionum, opera non recta. Nunc corporis esse volunt Magistri, dolores, corpus incuruum, nutans in terram reddidisse. Hyperbole & hæc, magnitudinem doloris exprimens. Tantos esse cruciatus, eam animi amaritudinem, vt corpus in terram deflexerit, seu quod mæror vultum deprimat, inuisam lucem, calumque reddit, siue quod deflectit, calor, alimentumque minuitur, vires deficiunt, genua labant, soluuntur frigore membra, dolori corpus succumbit. Maximam ægritudinem designari apparet ex secundo, Tota die contristatus, mærens ingrediebar: tota die mærens ambulauit, transiit facer interpret. Ergo incuruatio, mæroris indicium, depressi vultus, animi curis detenti. Hos Græci vocant *συνεως*, totos considerando defixos,

Mort. me-
tus.
Incipient.

Cicatrices.

Putruer.

Miser.

Aua.

Contristat.

Afixos, curis eos aliud respicere, morarique non sinentibus. Rabi David exponit naauethi, (quod nostri dicunt, miser factus sum: siue, vt Hieron. afflictus sum, quod etiam probò) Ob magnitudinem doloris, ait, corpus est incuruatum, curuus incedo, obscuratus est vultus. Nam quod nostri dicunt mærens, aut contristatus, Hebraicè *נאנתי* coder, sonat tetrum, obscurum: de mæstis, atque dicitur, quibus facies lurida, minimè serena. Tota die, inquit, indolesco. Magna hyperbole. In finem, melius & clarius in fonte *נאנתי* ad meod, vsque ad multum, vehementer, validè. Curuatus sum vehementer. Sequenti versu bene *נאנתי* *נאנתי*, cum sit idem Hebraicum.

Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus, & non est sanitas in carne mea.

Afflictus sum, & humiliatus sum nimis: rugiebam à gemitu cordis mei.

LIA hyperbole, qua manifestus dolor, calamitasque apparet. Lumbos repletos esse illusionibus. Pro *εμπροσφύλλων*, illusionibus, ludibriis, aptius Hieronymus dixit, ignominiam. Hebraicum *ניקל* nikle, signat dedecus, ignominiam, rem fœdam. Ignominiam hanc in lumbis, exponunt Hebræi, quod arridet, putredinem non ferendam, non nominandam, corruptam, abominandamque tabem. Lumbos præcordia interpretantur. Est similis superioribus tralatio, totius intus & extra corporis membris dolorem asperitatemq; sentientibus. Caro cicatricibus, tumoribus fœda, ossa commota, conuulsa, corporis incuruatio, debilitatio. Nulla tota compage requie, pondus ingens ceruicibus instans, deprimens in profundum, submersio, suffocatio. Nunc præcordiorum fœda putredo, odor tererrimus, ea plenos esse meatus interiores, plenos artus, omnia præcordia tabefacta. Propterea repetit, non esse tota carne nec intus, nec extra sanitatè: non in cute modò grassari morbū, sed intus penetrasse. Græci quoniam in lumbis sit appetètia Veneris, ac libido quæ eum præcipitè dedidisset, tunc dæmonè, qui fuisset autor, nunc illudere, super ea ridere, triūphare, illuisseq; cum ad illicitos amores impulsisset. Hebræorū sensus cōgruentior ex proprietate suæ dialecti cognitus & propositus. Nam lumbi sunt nunc præcordia, omnesq; interiores partes, quas ait putruisse, retgens superiora & exaggerans. Declarat dolorè, nullis non viribus neruisq; oratione contenta, veluti flumine corrente. Quod dixit *εμπεδωθη* afflictus sum: sons *נאנתי* naphugothi. Hoc verbo commotionè, vacillationè, luxationemq; designari Rabeni fatentur, exemplis cōprobantes, vt cor vacillare, hæsitare. Ergo dicendum, Commotus, concussus sum, mutatus, relaxatus, debilitatus. Declarat secundū, Humiliatus, nempe contusus, fractus, debilitatus. Quod Hier. verterit primū, Euigilauit, Hebræi non assentiuntur, potius id verbū, vt dixi, contententes notare remissionè, vacillationem, debilitationè, non vigiliam. In Iacob euigilauit cor eius, exponit vacillasse, non credidisse. Quod addit, Rugiebam, dolores ferunt Hebræi ingentes: & cruciatus gemitū dant, non qualem homines, sed qualem leones, rugiunt. Intentus cordis cruciatus, tormentumque exprimit Vocem, gemitum. Gemitus cordis mei, est rugitus. Suspirant præcordia, pectore ab imo. Vox mei gementis, qualis fremitus leonum. Id facit dolor cruciatúsque. Ego rugio, quod mihi cor gemit, fremit, prodit gemitus à pectore.

Domine, ante te omne desiderium meum, & gemitus meus à te non est absconditus.

Cor meum conturbatum est, dereliquit me virtus mea, & lumen oculorum, & ipsum non est mecum.

DESIDERIVM, vel viuendi Rabeni aiunt, vitæq; propagandæ, atque ex his doloribus morbisq; respirandi. Aut ante te desiderium meum est, tibi relinquo curam mei sanandi, non medicis, ait Auen Esra. Primū melius. Tibi magnitudo mearū calamitatum, dolorumq; perspecta est ex ingenti desiderio, quo mihi sanitatè restitui incredibiliter desidero. Ingens sanitatis, liberationisq; desiderium, quod tibi perspicuum est, testatur dolorem esse vehementem. Quantò grauius doleo, tantò validius desidero. Magnum desiderium liberationis ex magnitudine mali est. Si leuiter agrotarem, leuius sanari desiderarem. Nunc autem intentissimus doloris sensus adigit ad intentissimam liberationis cupiditatem. Hoc tibi perspectum, sentis quos gemitus mea pectora fundant, ades soliuago, solitudines appetenti, consuetudinem refugienti: tum in secretis thalamis audis

Illusio.

Lumbi.

Afflictus sum.

Humiliat.

Rugie.

Gemi. cor.

Ante te omne desiderium.

quos gemitus edam, vides etiam cor turbulentum, mœstum. Hunc sensum Græci quoque vident, quod salutem, quod discessum malorum cupio, nosti. Est enim res sapientia, desiderium salutis, expiationis à scelere: desiderium restari cognitionem. Qui cupit liberari, magnitudinem mali noscit: stulti non cupiunt, quia nesciunt, negligunt, qua dementia peccassent, se peccasse nescientes, aut culpam negligentes, aut poenas nullas expectantes, non existimantes iudicem fore delictorum, cui cura plectendi. Vanas fabulas esse, quæ de inferis prædicantur. At sapiens grauius gemit, si peccauit, validè poenitet, vehementer sibi condonari cupit, veniam cupidissimè petit, gemit, lacrymatur, sitit salutem. possunt peccare boni, sed respiciunt, percusso pectore gemunt, oderunt quod peccassent. Stulti non minus desipiunt, peccatum negligentes, atque peccare contemnent, vbi que stultitia testimonium præbentes. Turbatur cor sapientis ob peccatum, vires debilitat mœror, quod iidem Græci cum Hebræis, oboritur oculis caligo. Lacrymæ tenebras inferunt, acumen hebetant. Ut gutta cauat lapidem, sic lacrymarum perennis lapsus exedit oculos, pascitur lumina falsus humor lacrymarum, humor ille per quem ab interiore sensu traicit lux, hebetat, minuitur. Omnia magni doloris indicia. Magnus dolor ex consideratione sceleris: consideratio sapientia est, negligentia stultitia. Narrare dolorem, dolorisque singulas partes persequi, est eius qui suam poenitentiam iudici monstrat, qui ab eo vehementer liberationem poscat, lacrymas, exteriores animi dolores, gemitus proponens, quantum doleat, quantum poeniteat pandens, quid incommodi ferat is dolor. Ita flebitur iudex, præcipuè non durus, inexorabilis, cui grata est hæc calamitatum commemoratio, doloris cognitio, E similes sui noscit qui doleant ob iniquitatem, qui magnus est æquitatis amator. Etiam, inquit lumen oculorum non est mecum, Ipsa quoque lux oculorum à me recessit. Quatuor, desiderii sanitatis, liberationis, gemitus, perturbatio cordis, virium debilitatio, oculorum ex lacrymis hebetatio. Verbum quod bene Septuaginta dixerunt *ἐταράχθη*, turbatum est, Hebraice *שֶׁחָרַח* secharchar, sonat Hebræis testibus, reuolutionem, rotationem, quod facit animus turbatus. Nunc animum huc, nunc diuidit illuc, insignis Poëta, ex Homero *μερμηλέων*. Propterea Hieronymus hoc transtulit, Cor meum fluctuabat.

Lum. ocul. me. in e me.

Conturb.

Amic. & Proxi. Adue. me. appro. & ste.

Et qui iuxta me erant.

Amici mei & proximi mei aduersum me appropinquauerunt & steterunt: & qui iuxta me erant, de longè steterunt.

CONTRARIA sunt, appropinquauerunt, ac de longè steterunt. Ergo veritas Hebraica secus habet, & clarius, Amici mei & familiares mei *מִיָּדַי וְעִמִּי מִיָּדַי* minced nigei iaamodu, Exaduerso plagæ meæ steterunt. Quod exponens Salomon, Qui videbantur, ait, amici, quos in tempore mihi præsto fore putassem, stant ex aduerso, non accedunt, procul constiterunt, plagas meas aspicientes, propius assistere non audentes. Similiter Rabi Dauid, Stât, ait, ex aduerso vulneris mei, non accedentes, non inuisunt: nam visitatio confirmat animum dolentis. Hoc se amicorum refugio carere queritur. Accessit ad omnia mala, inquit, & illud incommodum, quod amicorû, qui iam omnes me deseruerunt, familiaritûq; refrigerio careo. Vident vulnera, non accedunt. Et, vt exponit Auen Esra, quod cicatrices quod vulnera tumuerat computruerunt, foedum odorè exhalantia, deterriti sunt amici inuisere. Deest igitur apud Sept. *מִיָּדַי* nigei, plaga mea, vulnus meû. propterea sciens veritatè Hebraicâ Hier. edidit, Chari mei & amici mei quasi contra leprâ meam steterunt. Interpretatur leprâ, nam id quoque vox Hebraica sonat, vulnus, plagam, leprâ. Leprosos vitare solebant, eos procul ex vrbibus remouebat, ne contagio reliquos inficeret. Sic velut à cõttagioso amici ab eo declinabât, sese subducebant. Hac ratione nõ sunt cõttraria, Appropinquarunt, De longè steterunt. Non dixit Hebraicum eos appropinquasse, sed exaduerso constitisse, pedem vltius ferre non ausos. Conspicati vulnera odore retro accepto, constiterunt. Minus item est in Hebraico *אֲנִי עִמָּךְ*, & qui proxime mihi essent, aut qui iuxta me erant: sed proximos denuo nominat *קֵרְבַי* kerobai, propinqui mei de longè steterunt. Illud quidem Græcum proximos non loco, sed sanguine, affinitate possumus interpretari, De lepra & plaga nihil apud Græcos est. grauiorem igitur calamitatem probat quod ab amicis sit destitutus, quod necessario tempore, rebus tam contrariis non sit adiutus, quod execrantur, quod propius accedere refugiunt, inuisum habent, odoris foeditatem non ferunt. Hæc aut reuera sunt, vt sonant, eum ægrotasse, aut sunt hyperbole, & interioris cruciatus indicia, vocatque perturbationes animi, nominibus corporum, vulnera, cicatrices, odores foedos, quos amici ferre non possunt, longius cõsistunt.

Totûsq;

ATotûsq; versus habet, Amici mei, & socij mei, exaduerso vulneris aut lepræ meæ steterunt, & propinqui mei procul consistunt.

Et vim faciebant qui quærebant animam meam: & qui inquirebant mala, mihi locuti sunt vanitates, & dolos tota die meditabantur.

VOD ait, Vim faciebant, est *נָקְשׁוּ* nakeshu, insidias, laqueos ponebant, quærentes animam meam, vitam meam, sanguinem sitientes, vitæ meæ insidiabantur. Quærent malum meum, meam perniciem, loquuntur vanitates, Hebraicè *הַוֹתוּ* havothe, prauitates, interitus. Hieronymus dixit insidias, eodem tendens. Ordo totius calamitatis, quam mihi meditantur, est: Primum insidias parauerunt, inter se de interitu meo iniere consiliû, dolos tota die meditantur. Multis exprimit insidias. Primum insidiabantur, quærebant vitam, sitiebant sanguinem, prauitates, interitum, perniciem inter se consultabât, dolos tota die meditabantur. Insidia, doli, prauitates: Quærent, loquuntur, meditantur, insidiantur. Hæc Hieron. reddens clariora transtulit; Et irruerunt quærentes animam meam, & inuestigantes mala mihi, loquebantur insidias, & dolos tota die meditabantur. His claret superiores hyperbolas potius calamitatum ad hominibus quàm ex corporis morborum expressiones esse. Nullum enim atrocius malum est, quàm quod ab hominibus inferitur. Totâque hæc exaggeratio, atque repetitio magnæ cladis, testimonium est, hostes habuisse se non segnes non dormitantes, mansuetudinis, humanitatisque immemores, humano sensu mentes exutas, hominis effigie remanente in his habitare feram. Claret homicidia maxima ex parte fieri cum fraude, ne sentiat cui malum meditaris, ne caueat, sese tueri non possit, armatus hosti occurrere. Inermem cupit, incautum. His curis agitur improbus. De calumniis quoque potest esse.

Vim facieb. Loquunt. Vanit.

Belua & fera in fig. hominis.

Ego autem tanquam surdus non audiebam, & sicut mutus non aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens, & non habens in ore suo redargutiones.

DOMNIS, vt Hebræi explicant, spes in te mea sita cum sit, totumque me, meaque omnia in tuam fidem ac potestatem tradiderim: audio quidem probra illata, calamitates, quas parant, non me fugiunt, at taceo, silentium premo intra pectus, ad te me verto. Quid enim profecero lamentans? Aures ad hæc non adhibeo, scio quæ moliantur, sed audire refugio, respicio nosse, tum quod me contra tot hostes sentio nihil posse, tum quod malo me tibi curæ esse, quàm mihi. obsurdesco, obmutesco ad hæc, nec audio, nec loquor, tum contemnens ea, speransq; meliora: tum mœstus, nulliusque alacritatis flentes oculos in calum vertens: hæc mihi potior cura. Tales in calamitatibus mortales oportet se præstare demonstrat. non ingemiscere, iactari, turbari, conuictis hostes laceßere, reuerberare. Boni vertunt animos ad sydera, cum lacrymis tacent, expectant opem supernam, cin. ea tristitia taciti permanent, considerantes rerum humanarum iniquitatem, quod scelerata mens progreditur, hæc mortalia tantopere iniqua esse, considerantes caeli architectû, regnatorem orbis, hoc vnum esse perfugium, solamenq; malorum. Super rebus nostris lacrymas continere non possunt, inscitiam hominum, malitiâque perspicientes. Peccant principes, cæteri que partim iudicij hebetudine, falsis accusationibus incitati, quas ipsi diiudicare nequeant, cum accusatoribus consentientes, alij cum malitia, vbi sciunt esse innocentia, crimen esse persuadere conâtes, malitia, prauitate, inuidia, inimicitia proeecti. Hoc exploratû habentes, considerantesq; boni, si quando calamitas accidit, hominû miseram conditionem lacrymantur. Tacent, à Deo auxilium expectantes. Itaque quod ait, Velut is sum qui non habeat redargutiones, nempe non retorquens probra, querelis instans, hostes coarguens, qua quidem re nihil profecissem: non talia tempus postulat, ad misericordem patrem confugiendû, qui tecum verè doleat, volens & petens eripere. Inuita malitia nullis argumentis refelli potest, nulla ratione à concepto scelere dimoueri. A Deo, & virtute pendendum auxilium, omnia non quidem in nostra virtute, sed Deo posita.

Non habens in ore suo redar.

Quoniam in te Domine speraui, tu exaudies me Domine Deus meus. Quia dixi, Nequando supergaudeant mihi inimici mei: & dum commouentur pedes mei, super me magna locuti sunt.

Z Z iij

De spe.

Vis est qui non maximè tueatur, si possit, quem norit omnem in se fidem habuisse, D totam spem in se posuisse? Tantum de sua bonitate sperare, ut cum omnia præsidia deficiant, illud vnum tanti faciat, ut id multorum instar arbitretur, omnibus incommodis opponat, velut firmam anchorâ, tempestate sæuiente, animo teneat, hic adherescat. Hoc apud mortales præferim meliores, quibus virtus iustitiæque cordi est, nemo non magnopere perpenderet, magnúmque decus existimaret conseruare sperantes, proditióne autem eos deseruisse, qui desperant, in numero iustorú non habendos, potius proditorú, rectè facta, laudem, æstimationé, opinionemque virtutis pro nihilo habentium. Quod si Deo iustitia gratissima est, si nulla laus est, quæ possidetur à mortalibus, quin magis ab immortalis Deo, qui perfectissima mēs est, possideatur: certè igitur existimandú est, non sese decepisse pios Prophetas, nec vana nobis posteris documenta reliquisse, cum sese spem omnē in angustis, quibus vita nostra circumsepta est, ad iustissimú Deum direxisse, nosque, ut idem præstemus, magnopere adhortatur. Dum vexamur, tristesque turbant pectora curæ, tacere nos docentes, quia ipsi tacuissent, quamquam tristitia contrahit cogitanté animum, & super aduersis indolenté. Crede mihi Prophetarú hæc philosophia est, sapientum vetustissimorum virorú (pluris enim faciendæ verustiora) de spe cælesti, sperare in calamitatibus beneficium, salutarem, humanissimúmque Deum nobis præsto fore. Nos autem tacentes & mæstos, aut tacentes, ut Christus, humilis, deiectus, miseratus hominú inscitiam, non muliebres luctus, non scemineos vlulatus edentes, nostra tristitia misericordiâ Dei prouocâtes. Desperatio magnæ imbecillitatis, etiam impietatis indicium. Quod ait, Quia dixi, Nequando E supergaudeant mihi: ne triumphent, ne vincant, superent, tunc lætentur. Hoc timens mecumque reputans, precor me tibi vni fidentem tuearis, salutis meæ curam suscipias. Dum commouentur pedes, ex Hebraico sermone hoc resonat, Ne triumphent hostes parta victoria, triumphabunt si lapsus fuero, si pedibus sustinere non valentibus, corruero. Commotio pedú, Hebraica figura, est ruina, clades. Que si acciderit, magna loquétur. Hebraicè: *יגדילי* alai iagdilu. super me grandescens: sicut magnifici, tumescunt, sicut maiores. Hoc Sept. rectè ad iactationé reculerunt. Magna loquentur, inflatis buccis ut victores solent, res suas prædicabunt. Tria memorat, hostium exultationem, pedum commotionem, nempe ruinam, eorumdem hostium iactantiam, superbiam. Hunc versum clarius transfert diuus Hier. cui plurimú debemus: Quia dixi, ne forte insultent mihi, & cum vacillauerint pedes mei, super me magnificentur. Non erat per præteritú efferendú in Græco *ἐμὲ γὰρ λαοφθόρον* (ay, magna locuti sunt: Futurú est ut ostendimus. Magna loqui quid sit, & pedes comoti, declaratú est. Tacebat ergo Propheta, auxiliúmque tacitus implorabat & expectabat. Implorabat timens ne victus hostibus ludibrio, gaudioque esset, ne prolapsus & deiectus faceret, ut hostes gloriarentur virtutem suam tollentes, insultantes victo. Deteris idiotissimis Hebraicis, apparent venustissimæ figuræ, pulcherrima poësis, fluuius eloquentiæ.

Non super gaud.

Dum com.

Super me ma. lo.

Quoniam ego in flagella paratus sum, & dolor meus in conspectu meo semper. Quoniam iniquitatem meam annuntiabo, & cogitabo pro peccato meo.

F

In flagella par. s.

IRABILIS ordo carminis. Proposuit spem in Deum, implorauit auxilium, narrat quid calamitatis instet, quàm sit auxilium, quod petit, necessarium. Redit ad eandem malorum commemorationem, ob quæ dicit se solitum esse, pauoris trepidationisque non mediocris plenum. Is igitur duplex versus calamitatis repetitur. Metus enim procaciter in flâs vrget, sollicitat, non sinit quiescere, nos in omnia vocat, non dormire, non quiescere permittit, ad clamores, supplicationes agit, quid non mortalia pectora cogit? Huc igitur pertinet quod ait, In flagella paratus sum. Pro flagellis *וּזְרָא* zela. id verbú sonat claudicare, aliquo verberere impacto. Non possum, ait consistere, idque exponunt Hebræi iuxta sensum Sept. interpretú, plagas, vulnera. Paratus sum, ait, expositus ad omnia verbera, omnes ictus. Sic Rabi Solomon, Firmatus sum, ait, & præparatus, iugiter addictus ad verbera. Rabi verò Abraham, Resides artus sunt, inquit, non ingredior, propterea quod claudico, nequeo pedibus insistere, inualidus. Tot vulnera sunt, ut pedibus ingressum abstulerint. Sic Rabi Dauid, In flagella paratus, inquit, propterea quod incedo claudus, præ doloribus, qui quidem dolores non procul sunt, sed in conspectu, præsentés, ante oculos. Chaldæus quoque pro zela, posuit *תְּבִירָא* thebira, fracturam, vulnus. Designat igitur, Paratus

AParatus sum, duos sensus, aut prope circumuētus, expositus ad vulnera, ante plagas venientes velut truncus aut arbor ad omnes ventos, ibi defixus, non digrediens à doloribus, non declinans impressionem in me calamitates faciunt. Aut claudico præ doloribus, prohibeor incedere pro vulnerum atrocitate, quæ sunt in conspectu iugiter, non remittunt seque procellæ. Propterea subiicit, Annuntiabo iniquitatem. Fateor, ait, idque deprædico cunctis, ut exponit Auen Esra, hæc mala peccatis deberi, expiari mea crimina, meruisse fatebor. Hæc conscientia torquet, conficius mihi delictorum, quæ mihi ob oculos obuersantur, crucior, crimen agnosco, non deprecor, annuntio, fateor. Rabi quoque Salomon, Bene, Annuntiat, ait, cor, scelus meum, ob id doleo, timeoque ob peccatum, ne quam mihi cladem, vulnúsque afferat. Itaque quod optimè Septuag. dixerunt *μεμνησθησθε*, cogitabo, Hierony. iuxta sensum huius Hebraici verbi *אָמַר* edag, transtulit sollicitus ero, quod Græcú quoque designat. Fateor, agnosco peccatum, & propter peccatum sollicitus timer, instant cruciatus, verbera, ad quorum ictus expositum se dicit, quæ non procul sunt, sed in conspectu ante oculos, quas ob res metuat nõ ignarus criminum, quæ pœnis expiantur, ne quam voluptatem malè agendo cepisset, eam malè experiendo amittat. Græci proferunt alios sensus non longe dissimiles: ego cum Rabbenis Hebraicum sermonem confidero.

Annuntiat. iniqui.

Cogitabo.

Inimici autem mei viuunt, & confirmati sunt super me: multiplicati sunt, qui oderunt me iniquè.

B Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi, quoniam sequebar bonitatem.

ACCEDIT propius calamitates nominatim appellans, in omnibus malis quæ possunt hominibus accideré, grauiora sunt numeroque plura ab hominibus venientia. Hoc mali genus fecundissimum, ut verè dici possit, non minus in hominum genere quàm in genere piscium perspicere posse, alios aliorum esse prædâ, quod impetu pisces maiores in minores, id mille modis hominibus in alios agentibus. Nec minorem cadere multitudinem hominum, ab hominibus, quàm piscium à piscibus vorari. Libidines hominum, quales illi belluarú marinarum impetus in minores. Perit maxima hominum multitudo, perditibus hominibus: maximaque pars ægritudinum, molestiarum, desperationum tota in homines referenda est. Quas ob causas sacrum poëma ex supplicationibus precibusque confectum, in primis texitur precibus his, quibus salutem nostram Deo commendantes, ab hominum scelere custodiri precabamur, quod hoc genus malorum fecundissimum est. Sunt ad alia quædam hominum inaudita maleficia, prodigiosa, nullas causas quibus hominum mentes irritari solent, habetia. Irritantur laceratæ iniuria. At sæpius hoc poëmate maleficia commemorantur, ab ingratis animis orientia, cæcitate, malitia, scelere prodigioso, cum mala pro bonis redduntur. Hoc igitur simplex orat, ante oculos hostes habet, viuentes, florentes, confirmatos. Videt scelera, non videt supplicia, non pœnas, non qui meritos trahat ad tormenta. Viuunt, inquit, confirmati, corroborati sunt, lucis participes, obambulant læti, florentes. Nec numerus eorum exiguus est, ingens est, non contemnenda multitudo. Plures enim per deua quàm rectâ feruntur. Multiplicati sunt, referri potest non tam ad numerum, quàm affluentiam, exuberantiam, eos corroboratos, auctos copiis & diuitiis queritur, impune ferentes quod iniquè peregrissent. Quodque dixit, Oderunt iniquè, Hebraicum *שָׂטוּן* shaker, oderunt falso, odia eorum falsa, statuunt causas irarum vbi non sunt. Non est cur odio habeant innocentem. Falsa odij causa, conficta, simulata: dicunt nocuisse, qui nõ nocuit, imò profuit. Sontem vocant, maxime beneficium. Rectè hoc odium Septuag. vocarunt odium iniustum. Visitauit eos, inquit Auen Esra, beneficiis affecit, ut est in aliis psalmis. Multiplicati sunt in stirpe, profapia, re familiari, ait Rabi Dauid: ego verò inops, deiectus, inuisusque eis. Facit enim paupertas ridiculos, inuisos. Atque vbi me meliora sequentem diligere debuerant, amplectique, potius insectabantur, aduersabantur. Hanc meam virtutem, charitatem, iustitiam, odiis exitalibus persequebantur. Virtus illis odio est, charitas ingratos eos experitur: pro bonis mala reddunt. Quod genus improbitatis inauditum est, extra terras, perditissimum. Ne canes quidem multaque alia bruta, tantopere repererit ingrata. Fera mitefcunt beneficiis. Leones, lupi inuenti sunt beneficiis mansuetudinem didicisse. Detrahebant est *יִשְׁתוֹנוּ* ishtonuni, Aduersabantur mihi. Septuag. dixerunt *ἐπὶ ἀθέλων*, calumniabantur, detrahebant. Solent enim vbiq; Satan interpretari diabolus, calumniatorem, ipsúmque verbum calumniari.

Et homo, homini lupus.

Multiplicati.

Oder. iniq.

Rem. 8.

Ingratum do.

Ne derelinquas me Domine Deus meus, ne discesseris à me. Intende in adiutorium meum Domine Deus salutis meae.

D

PREMA VOX cum graui pectoris suspirio, in ea calamitate, qua non sit formidabilior, pessimo hostium genere circumfuso: Ne derelinquas, ne discesseris, vel ad Hebraicum, Ne elongeris, ne procul abeas, propius ad sis, tempore opportunissimo auxilium feras, urgente hoste, acriterque in me tela coniciente: nihil crudelitatis non edet in me, si in potestatem eius venero: non dubito quin de me grauissimum supplicium sumat. Multis cum lacrymis aram complexus obsecrat, ne deserat, ne ab eo loco, in quo ipse consisteret, tam propinquis hostibus discedat. Et quod discrimen instaret, intendat in adiutorium, quod Hebraicè חשמי chusha, festinet, celeriter adsit: omnis salus in celeritate posita. Nominatim appellat, Deus meus, princeps meus, meus imperator, Deus salutaris, autor salutis, cuius est potestas seruandi, cui salus hominum, præcipuè piorum, curæ est.

Intend. in adiutor. Deus meus, deus salutis.

PSALMI XXXVIII. EXPLANATIO.

In finem.

Pro Idithum.

SCRIPTIO In finem pro Idithum, Canticum Dauid. Græcum εις τέλος, in finem, est למנצח laminazeach, victorale carmen, siue carmen cum musica, quemadmodum Chaldæus ostendit efferens, Ad laudandum, cantandum. Latinum, pro Idithum, non rectè ducitur ex Græco, quod Hebraico responderet, תפן idithum, ipsi Idithum. Cur duo psalmi autores ferantur, Hebræi cum Græcis, E Latinisque veram causam assignant. Monstratum est Idithum fuisse cantorem. Carmen quidem, ait Chimchi, est ipsius Dauid, at Idithum voce cantatum est. Id declarans etiam Chaldæus תפן ידיתח על פומי de Idithum, Ore ipsius Idithum pronuntiatum carmen Dauid. Hoc à Septuaginta ostenditur, תפן idithum, ipsi Idithum, nempe datum ad canendum, Super quo multa Nicolaus non aspernanda. Subducenda igitur in Latinis præpositio, pro. Psalmus eiusdem cum superiore argumenti est, autoribus Hebræis & Græcis cum Latinis: commemorat calamitates, super his orat. Est humanæ conditionis consideratio, cui sit propensum peccare: peccatis autem pœnæ decretæ, legibus æternis. Id probatissimum sanctissimumque philosophiæ genus proponitur in psalmis, quod à philosophorū animis perspectum non est. Consideratio peccatorum, proque his supplicatio, quæ condonare, atque expiare præter eum possit nemo. Quo continetur, & scientia Dei, & iustitia, rerum humanarum gubernatio, potestas cognoscendi res terrestres, odium rerum iniquarum, pœnarum meditatio contra improbos. Tum mitigatio furoris huius, tristitiumque horum decretorum mutatio, si quos pœnituerit. Eiusmodi rerum Magistri sunt psalmi.

Dixi, Custodiam vias meas vt non delinquam in lingua mea: posui ori meo custodiam cum consisteret peccator aduersum me.

F

Dicere. Vne.

Custodia.

Peccator.

Cum consistit.

DICERE, Hebræis est, cogitare, decernere, proponere. Proposui, cõstitui, certū mihi est. Viæ sunt eis mores, vitæ genus, instituta, cõsuetudo. Quod cæteris item linguis vsui est, Tendere ad laudem, Ruere, cum peccant, præcipitare, delirare, quod boum est, à fulco discedere. Custodiam oris dixerunt Septuaginta φυλακω, quod Hebraicè מנצח machson, claustrum, frænum. Ne derelinqueret, peccaret loquendo, præcipuè astante improbo calumniatore, quem sua lingua vocat רשע rasha, improbum, impurum: tunc maximè cauendum est. Igitur Hebræi tendunt ad hunc sensum, quid sibi velit hoc exordium, oportere nos, si quando vexamur, circumuentos premunt calamitates, minimè lamentari, blasphemiam, conuitiis, oris maledicentia abstinere, si vel peccator aut improbus astans nos cruciet, angat, ad iracundiam lacessat. Sed duplex sensus eius quod dixit, Cum consisteret peccator aduersum me. Aut cum consisteret improbus calumniator exauditurus quid peccem, quid os præcipitet, nociturus obseruans, meque calumniaturus, vt inimici solent, qui non mala tantum deferunt, producuntque aduersariorum, sed etiam bona peruersè interpretantur, modestiam, socordiam, timiditatemque vocantes, contendentes te peccasse vbi non peccasti, quod genus inimicorum sæpius commemorat. Aut melius iuxta Rabi Salomonem, Astante peccatore, Hebraicè, vt dixi, רשע rasha, scelerato, improbo, nequissimo,

Anequissimo, meque torquente, instigante factis dictisue, quod solent improbi, contra probos, grauius instante: tunc maximè, inquit, statui mecum moderari linguæ iniurias, contumelias patienter ferre, tacere: non mihi blasphemiam extorserit. Hæc interpretatio verior mihi videtur. Ingressus cõfestim ad philosophandum, tolerantiam, fortitudinemque docendam, nos improbis exagitantibus, quale fortissimus, optimusque vir Iob fecisse scribitur. Nec stultum quicquam contra Deum locutus est, tametsi non deesset qui instigaret, animumque ad acerbiteratem permoueret. Hanc philosophiam eximius theologus è vestigio edidit in exordio carminis, maximè mortalibus necessariam, cuius fundamentum, quod philosophi monstrare nõ potuerunt, potissimum est respicere in cælum, inde auxilium contra inimicos expectare, sperare à Deo finem malorū. Ergo ait, vt versum ex Hebraica obscuritate euoluas, Dixi, mecum constitui, proposui vt custodirem vias, mores, vitamque meam à non peccando, linguam, os meum coërcerem, custodirem veluti claustrum, quo tempore contra me improbus instat. Hunc sensum Græci quoque proponunt, addentes peccatorem fuisse maledicum illum Semei, qui lapides in Dauid mitteret, eique malediceret: itaque nunc Dauid, Lacesitus, ait, ab eo, tacui. Hieronymus quoque edidit, Custodiam os meum silentio, donec est impius contra me.

Obmutui, & humiliatus sum, & silui à bonis, & dolor meus renouatus est: concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardescet ignis: locutus sum in lingua mea.

B

VOB Græci ἐταπείνωθην, humiliatus sum, Fons מים dumia, sonat silentium, tacitum esse. Hieronymus id sciens transfert, Silentio tacui de bono. A bonis, vt dixit Hieronymus, est מים mitob, à bono: estque sensus iuxta Hebræos, Tantopere statui tacere, mutusque esse, vt non bona quidem loquerer, eo vsque vereor calumniatorem: summum silentium præstabo. Est alius quoque sensus, Silui à bono, propterea quod nulla mihi spes esset boni. Silui bonum, nihil de bono, de salute mecum cogitavi. Vidi vexationem vehementem, excidit mihi salutis cogitatio in his angustiis. Propterea subdit, Dolor meus renouatus, Hebraicè non est ἀνεργυρία, renouatus, sed נענע נענע neebar, siue neccar, primum sonat accensus est, iratus est, alterum conturbatus est. Hierony. legit postremum. Conturbatus est, ait, dolor, propter ingentem plagam. Dolor est validus, dolor accensus. Ardere, incendi dolore, Latinis etiam dicitur. Dolor incendium est, flamma vorax, ob id subiicit, Concaluit cor meum intra me. Ardēt viscera, ardet pectus, curæ coquunt. In meditatione mea exardescet ignis. Meditando vrer, cogitando incendor: quo magis mecum cogito, meditorque, pectus inardescit, dolor augetur, crescit incendium, flamma populatur intima præcordia. Est grauissimus dolor, grauiorque fit me tacente, sermone & questu non exhalante, silentio nutritur dolor, deferbet, eiicitur colloquendo. Ignis ille præcordia pascitur, nisi colloquio restinguatur: si tacueris, pestis fouetur, permeat medullas, proxima quæque corripit. Vbi diu in hoc silentio secum colluctatus esset, tum demum statuit loqui, orare supplex. Est autem continuatio horum versuum cum superioribus. Statuerat irritatus tacere, id optimum in aduersis arbitratus. Tacens incendebatur, subibant curæ, coquebant, conturbatæ cogitationes, cogitabat improbos, tametsi vexaret, cruciarent bonos, eorum iniurias æquo animo perferentes, super his non grauius lamentantes, cuncta tamen eis cedere prosperè. Hæc cogitatio vexat meliores, multa cogitant, multa dubitant, multa dubitantibus occurrunt, quid agant homines in mundo, quem ad finem viuant, quid Deus, num sentiat, num sciat hæc mortalia, num sint ei curæ: quæ res sit id quod dicitur Deus: si ratio, si sapientia quædam perfecta, cur nõ melius hæc terrestria gubernet? Id genus cogitationes turbant vexatos, incendunt, dolorem augent. Tum demum tacentibus necessaridè aliqua vox excidit, quasi cum susurro, vt aiunt Græci.

Humiliatus. Silui à bonis.

Renouatus est.

Concal. In medit. mea ex.

Cogitatio. nes eorum meliorum.

Notum mihi fac finem meum, & numerum dierum meorum quis est, vt sciam quid desit mihi.

Ecce mensurabiles posuisti dies meos, & substantia mea tanquam nihilum ante te.

Veruntamen vniuersa vanitas, omnis homo viuens.

Notum fac mihi si.

Vo versus sunt huius postulationis. Hebrais Græcisque affertur causa, cum se gra- D quibus confectum morbis cerneret, tacitūque secum de exitu rei cogitaret, aliquem finem expectans qui quidem ei ignotus esset: astuans cogitando, prouectus est ut su per eo sine postulareret, ut si diuturnior ætas superesset, finem malorum impensius posceret: sin breuis instaret discessus, non esset sollicitus posthac, non longius processura vita, finem- que properè calamitare allatura. Nam quantum ipse de se, deq; humana vita iudicare pos- sit, breues esse viuendi fines hominibus constitutos. Quod dixit, Quid desit mihi, est He- braicum חַדָּלִי chadalli. Quid, ait, mihi vitæ relictum sit, quid super sit. Chadel Rabi Dauid exponit tempus, quantum mihi temporis sit in hac vita. Ecce, ait, ut ego de hominum vita pronuntiem, mensurabiles posuisti dies, Hebraicum תַּפְּחֹתֶיךָ taphacoth, breues, ut transtulit Hieronymus, breui mensura, quæ dicitur תַּפְּחֹתֶיךָ thaphac, palmus, mensuratos. Quod etiam Septuaginta dixerunt, ponentes dies παλαιός, quasi palmo mensuratos. Tempus nostrum velut palmo decifum, breuissimum mensus es. Mensuram dierum nostrorum, quasi vnus palmi constituisti. Et substantia mea, Fons חַיִּי cheldi, vita mea: licet substantiam quoque sonet. Vitam quoque dixit Hieronymus. Idem est si cernas, substantia, atque vita. Hæc ante oculos Dei nihil est, aut ratione æternitatis & immortalitatis suæ, æuique vniuersi, aut quod ipse breue tempus illud humanæ vitæ definiuit. Ante eum nihil est, breuissimi finis huius autor ipse: in oculis eius breuitas hæc. Propterea tota vanitas est omnis homo, est ip- sa vanitas, res velut fumus, & aura, qualis motus foliorum. Bulla est quidquid agitat homo, vanitas, vacuum, vento plenum, sine substantia. Sicut in Ecclesiaste, Omnia vanitas. Homo E viuens, homo in hac vita, res breuissimi temporis. Homo breue ad tempus subsistit. Tan- quam nihil, velut si non esset, tibi rerum domino, imperatori æternitatis. Hi omnes sensus pulchri quoque Græcorum interpretationibus existunt.

Quid desit mihi.

Mensur. p. d. me.

Substantia mea.

Tanquam nihil ante et.

Peritiam vni. vani.

Homo vi- uens.

Veruntamen in imagine pertransit homo, sed & frustra contur- batur: thesaurizat, & nescit cui congregabit ea.

Veruntamen.

In ima. per. homo.

Nvs versus est. Veruntamen, clarius transferri posset Græcum, ad Hebraicum: si dicas, At certè, profecto. Hebraicè נֶאֱמַר ac, reuera, profecto. Græcè μὲν οὖν, certe ta- men. Hierony. minus clarè dixit, Tantum in imagine ambulat homo. Sensus imagi- nis transeuntis, Hebræis placet, hominem esse velut simulacrum, imaginem mutabilem, cito discedentem, auolantem. Nihil imagines habentes quo sustineantur, celeriter ex ocu- lis abeunt, velut illa, quæ apparuit par leuibus ventis volucricque simillima somno. Imagi- nes sunt quedam apparentiæ, quibus non radices, non fundamentum, stabilitas, grauitas sub- sistit, mille modis veniunt, totidémque recedunt. Sic homo, inquit Rabbeni, in dies mutatur, de tempore in tempus, semper in mutatione est: nunc puer, nunc iuuenis, nunc senex. Animi quoque mirificis modis mutatur, velut imagines in flumine labente. Fluius ipsum tempus, in hoc res hominū velut imagines decurrunt, fluentes, celeriter que ex ocu- lis abeunt. Reicias velut impia commenta, imagines astrorum, quas rapidissimus cæli- motus ad omne tempus designet, dispositiones cælestes celeriter præterlabentes, sub qui- bus res hominum ferantur. Hinc fortunæ momenta, hinc varij illius vultus, modo serenus, propitiūque modo truculentus. Superstitiones Auen Esræ violenter ex sacris oraculis ab- ductæ. Fuerunt qui interpretarentur imaginem, siue vmbra, tenebras. In tenebris ambu- lat homo, quod ab Hebræis non despicitur. Congruè subiicit diuinus Vates, vbi rerum hu- manarum instabilitatem memorasset, vana hominum studia diuitiarum coaceruandarum, quæ præterquam quod instabiles, mutabilisque sunt, etiam nescis ad quorum manus, qui- bus tantopere studuisti, deuenient: forsitan ad inimicos, quod Romæ sæpius visum, ut quas maximis studiis opes quis coaceruasset, earum inimici fuerint hæredes. Omnibus his, labo- rum, curarūque humanarum vanitas arguitur. Similes interpretationes apud Græcos re- perias. Quod ait, μάτην πειράσασθαι, frustra turbatur, Hebraicè מַחְסֹרִיךָ ak ichemaion. At cer- te ditabitur, accumulabit. Nam Auen Esra exponit supradictum verbum congregationem mamon, diuitiarum, diuitias coaceruatas. Sonat item conturbationem, idque etiam vertit Hieronymus. Versūque habet, At certe in imagine ambulat homo, at certe vanitatem, vel in vanum ditabitur, thesaurizabit, & nescit cui congreget ea.

Frustr. con- tur.

Et nunc quæ est expectatio mea, nonne Dominus? & substan- tia mea apud te est?

Ab omni-

Ab omnibus iniquitatibus meis erue me, opprobrium insi- pienti dedisti me.

ERVS ad Hebraicum redigendus, ut clarescat. Et nunc quid expecto Domine, præstatio mea tu es. Ab omnibus iniquitatibus meis libera me, opprobrium stulto ne ponas me. Ad hunc modum transtulit Hierony. Quare nonnulla variant apud Septuag. Sensus quidem primi versus, tametsi alio ordine idem omnibus. Confiteatur nihil aliud rebus humanis, tam infirmis, tam caducis contemnendis, superesse sapienti, quod sese verat, quo vires ingenij, rationis acumen, vota cogitationesque dispenset, exerceat, quàm considerando, & colendo Deo: in hunc, omnem fiduciam, spemque collocado. Hunc om- nium rerū suarum scopū tenendo, è vestigio spem suā aperiens, & oratione, delicta sibi con- donari postulans. Quòobrem ἡ σπουδή μου, substantia mea, responderet Hebraico חַיִּי th- chalthi, quod est expectatio, præstatio, si designaretur eo, ut designat, fundamentum, fir- mamentum, stabilitas: ut dicat, Et stabilitas mea, substantia, fundamentum apud te est. Vox Hebraica propriè sonat præstolationem. Illud omnino secus ἡνείκεος ἀφρον: ἔδωκές με, Oppro- brium insipienti dedisti me. Secus omnino: Orat Hebraicum, ne det eum opprobrium in- sipienti חַיִּי אֶל תְּשִׁמְנֵי, Ne ponas me. Quod Hieronymus quoque transtulit. Efflagi- tat peccata aboleri, his liberatum, ab improbis defendi. Neque enim preces valerent auxi- liis impetrandis, nisi deleteris erroribus, ob quos inuisa fuisset oratio. Os pollutum, pollutas bedit voces. Pollutum est os, criminibus homine detento. Mens infecta, totum corpus, vo- cem, orationemque inficit. Fœret oratio sceleratorum. Priusquam auxilium petas, ut iu- sta petisse videaris, gratiorque existat oratio, postula condonari peccata, tolle cicatrices, notas exure precando. Tunc purior oratio. Insipientes velut ira percitus, hostes appellat, stultitiam tribuens velut insanis, furentibus. Qualis ille, qui populatis agris, despecta pace, bello persequens, quibus beneficis esse debuisset, quem ad sanitatem reuersurū existima- bat, qui precabatur, ne amicis noceret. Insaniunt igitur peccatores, hostes. Furor, insaniaq; est, bellum, seditio, vexatio, iniuriarum illatio. Hæc qui faciunt, apertissime insaniunt. His motus accidunt quales furentibus. Pallor in vultu, oculorum perturbatio, impetus in pro- ximos, sanguinis effusio. Orat ne sit stultis hostibus ludibrio, risui, victoribus.

Substantia mea.

Opprob. in- si. de m.

Ioan. 8.

Incipien.

Obmutui & non aperui os meum, quoniam tu fecisti.

Amoue à me plagas meas, à fortitudine manus tuæ ego defeci.

S ordo duorum versuum. Obmutuisse, duas habet causas: tum quòd cum stulto ei res esset, tacendum autem stulto oblatrante: tum quòd magis de Deo cogitant pij si quando vexantur, quàm clamoribus agant, cõuitiis, aut blasphemis insanientes. Si- lent quòd alia cogitant, quòd animo sunt versus cõditorem, quem taciti supplicesq; orant, presenti metu eripiat. Necnon tacent, non queruntur, propterea quòd quas perferunt ca- lamitates norunt ob peccata accidisse, conscij delictorum nõ iniquo animo pœnas ferunt, Cvt patientia redimant gratiam cælestem. Propterea infert, Quia tu fecisti. Vulnus hoc, hæc calamitas à te est, hanc ob causam cõrtesco, collum mitto sub iugum, fero patienter quod intulisti. Sed supplico, atque oro, verbera remoueas, lacerare desinas, ne quas amplius mihi plagas inferas. A fortitudine man⁹ tuæ ego defeci. Plagas dat manus, ictus à dextera cadit. Validæ manus, validè percutiunt. Manus Dei præpotens, fortis χεῖρες ἀδάκτοι, robusta, terribi- lis: ferit grauitate. Sub eius verberibus se defecisse, amplius validos ictus, validè manus ictus ferre non posse. Vires lassitudine deficiunt: nec vires, nec arma sufficiunt. Multis vulne- ribus acceptis, è redactus sum, ut iam succumbā. Vocabulum ἰσχυρός fortitudine, Hebraicū est חֲזָקִית higherath, exponitur Hebræis paor, timor, à verbo חָזַק ghur, timuit. Nomen for- titudinis est huic simile, חֲזָקִית gheburā. A metu manus tuæ validæ defeci. Sensus idem.

Aequo ani- mo, pœnā, memere, fe- runt.

Quia tu fe- cisti.

A fortit. ma. t. e. de.

In increpationibus propter iniquitatem corripuisti hominem, & tabescere fecisti sicut araneam animam eius: veruntamen vanitas omnis homo.

NI CVS versus. Increpationes vocat quasi correptiones, castigationes, eruditiones, dolores, verbera. Nam quos amat, corrigi, & castigat. Qui parcit virgæ, ait, odit filium. Diligit nos pater, increpat, corrigi, cædit virga, quoties nos malis humanis re- linquit, morbis corporis, stimulis inimicorum nos pungentium, torpedinem excutientiū.

Increpatio.

sc. se. Hæ sunt eius increpationes, propter nostra scelera. Tabescere fecisti, nempe iuxta verum sensum, & Hebraicum, liquefecisti, dissoluisti, evanescere fecisti *לִישָׁן לִישָׁן אֵרֶץ*, animam eius. Rectius ad fontem, *יָרֵחַ* chamudo, cupiditatem, desiderium eius, aut rem cupitam, desideratam. Propterea Hieronymus transtulit, Posuisti quasi araneam desiderabilia eius. Sonat ergo rem expetitam, exoptatam. Hanc remenserunt Septuag. ipsam animam, quæ sæpe vocatur ab Homero *φίλον καρ*, *φίλον ἦρας*, charum cor, chara anima. Nec ab re Septuag.enserunt animam ea voce denotari. Nam etiam Chaldaus posuit pro ea *ܩܘܡܝܢܐ* gusmea, corpus eius. Aliique vocem vertunt carnem eius, corpus eius. Est corpus siue anima, aut caro, res optatissima, charissima, nostra possessio. Sensus autem tineæ, ab illis pulchrè proponitur. Vt tinea vorat pasciturque vestes, sic tu statuisti, vt cupiditates, res optatas nostras, quas charissimas habemus, ipsumque corpus ederent cruciatus, tormenta, morbi, vexationes. Hæ corpus exedunt, vorant, vt tinea vestes. Nam tineæ similitudinem sæpius vsurpant sacri Vates: vt consumuntur velut à tinea. Tineæ nostræ: quibus in dies absumimur, succiſque nos, caro, color liqueſcit, abit, vanescit: sunt tormenta, tristitiæ, incommoda, res aduersæ, quarum cogitatio deicit animum, cum corpus experitur, voratur, pascitur, liqueſcit. Sic inopina senectus sentina malorum superuenit. Nos igitur corrigit Deus, tineas admouet corpori, propter iniquitatem. Certe omnis homo vanitas, vt qui peccas assidue, assidue quoque vulneratur, absumitur, diffluit corpus, vires minuuntur, debilitantur, decreſcunt, tandemque in nihilum, in auras inanes dissoluuntur, propterea vana res homo, nunc apprens, obambulans, nunc ex oculis ablata recedens, idque propter correctiones, tormenta vera, plagas, quibus vsque premens nos Deus tollit vires, exedit velut vestem, in nihilum redigimur. Id non ex eius sænitia, sed nostra malitia, quibus optimum principem pœnas statuere decuisset.

Exaudi orationem meam Domine, & deprecationem meam: auribus percipe lacrymas meas, ne sileas.

Quoniam aduena sum ego apud te, & peregrinus, sicut omnes patres mei.

Aduena & peregr. **N**oc ordine legendum est, Exaudi orationem meam Domine, & clamorem meum auribus percipe: ad lacrymas meas ne obsurdescas. Sic quoque legit, & transtulit Hierony. Cum sint apud mortales omnia vanissima, cum decreueris tu, vt propter peccata totidem suppliciis exagitantur, & velut à tinea vestes, ab assiduis vexationibus consumantur, atterantur, oro mihi parcas, lacrymas excipias, ne precibus aures obdas, neque meos fletus contemnas, expia scelera, præterita condona: æquo animo tuli vexationes, quas addidisti, tempus est me absolvas, sat pœnarum lui, sana vulnera. Homo enim in terris est velut aduena, celeriter ex hac vrbe recedens, pertransiens, non perpetuus habitator, aliò tendens. Quotidie in itinere est, mutans omnia è tempore in tempus, se suamque formam. Atque hoc etiam ordine res ante nos semper cucurrit. Eadem fuit maiorum nostrorum conditio, similes sunt filij parentibus. Fuerunt omnes in hoc mundo velut aduena. Quocirca siquid superesse velis, expiatum me peccatorum sordibus, felicitati vitæ restitue. Orationem gratam acceptam habe. Breue enim mihi tempus est, velut peregrini, velut transeuntis. Id genus interpretationes Hebræi Græciq; afferunt. Cernis vt lacrymas addiderit, flens multis cum lacrymis obsecrare cepit. Dixit, Peregrinus sum apud te, vt magis commoueat, miseram hominum apud Deum conditionem ostendens, Deus æternus, æternam habens suæ maiestatis possessionem, verus perpetuusque, immutabilis, æternitatis possessor, in suis rebus non peregrinus & transiens, sed perpetuus, idemque semper, & sui similis ad omne æuum. Nos contra mutabiles, inconstantes, fluentes, velut umbræ rerum in flumine rapido. Apud eum æternum immutabilem, nos vti peregrini inconstantes.

Remitte mihi vt refrigerer priusquam abeam, & amplius non ero.

Remitte. Vt refrige. **R**EMITTE, refertur ab Hebræis ad cruciatus, angustias. Remitte, relaxa, molli, tempera: fac te mitiorem. Quod sentiens item Hierony. edidit, Parce mihi. Refrigerer, vt est Græcè, *ἀναψύξω*, Hebraicum *אֲבִיב* abliga, exponitur Hebræis *אֲבִיב* roborabor, confirmabor: vt corroboretur, confirmet, vt sanitas mihi restituatur. Hierony. nescio cur dixerit Rideam. Hunc locum explicans Rabi Dauid, vt auditis Hebræis, veras sententias horum

Ahorum carminum teneas, (plurimum enim in verborum explicatione eis tribuendum est) Remitte, ait, tempera flagellum, vt confirmet, virisque recipiam, ne me posthac suppliciis exerceas, vt valeam imperiis tuis obsequi. Neque enim me clam est, vexationes de voluntate tua mihi accidisse, priusquam abeam, & amplius non possim facere voluntatem tuam, quoniam vita futura, aut sæculum futurum, non est sæculum operandi, sed sæculum retributionis, præmiorum accipiendorum. Quamobrem manifestum est has preces habuisse sacrum Poëtam, aut pro morbis corporis, aut calamitatibus proficiscentibus ab inimicis, orantem vt sit ei à tantis malis respiratio, cum vita breuis sit, cuius breuissima pars cum aliqua spiritus recreatione saltem traducatur. Cernis, vt Hebræi, ne videatur interitum totius hominis induxisse Vates, cum ait, Et amplius non ero, exposuerint, Et amplius non ero potens memet in tua philosophia, teque colendo, qui finis est viuentium, exercere, priusquam abeam & amplius non ero facultatis eius, vt viuens, tuis præceptis piè summoque cultu paream. Hoc etiam mihi non displicet, verum est tamen in veteris philosophiæ mysteriis neque de immortalitate animorum sermones esse, neque de eorum interitu, sed ad præsentem vitam cuncta referri. Quamquam in psalmis, quorum sanctior philosophia est, de caelesti vita, quædam oracula contineri non diffiteor.

PSALMI XXXIX. EXPLANATIO.

RAEFIGITVR titulus non insolens, In finem Psalmus Dauid. Hieronymus, propius ad sententiam Hebræorum, Pro victoria, psalmus Dauid. Vt documenta viuendi philosophi tradidissent, qua in re sacri philosophi tenent principem locum: sic item documenta quædam supplicandi, atque orandi, quasdamque preces, quibus immortales vterentur, eosdem sanctos Vates edidisse Hebræis testantibus assentior. Atque hanc vnam ex his odis esse, qua sanctissimæ eademque validæ preces nec non gratiarum habendarum ratio, ob accepta beneficia contingantur, vt vbi que sacrosanctam hanc psalmorum philosophiam agnoscas. Nec assentior his omnino, qui, cum nihil eiusmodi doceat argumenti inscriptio solita præfigi, ad particulares materias hypotheseque psalmis applicant. Quod curant maxime nunc Nicolaus, nunc Burgensis, nunc Græci, quorum diligentia tamen non est aspernanda. Mihi res vniuersales, res grauissimæ comprehendi psalmis videntur, vt si quis de Deo, de scientia, prouidentia, de rebus hominum, de calamitatibus piorum philosophari instituisset. Itemque de auxilio caelesti, an vlla vis sit, quæ nos gementes audiat, cõsoleretur, cripiat. An delictis irascatur, vexarique pios iniquè ferat, an qui patientur iniurias, liberare decernat, qui inferunt finem iniuriarum facere supplicio cogat. Hæc & id genus, & alia pleraque ex intima philosophiæ visum mihi est, psalmis contineri.

EXpectans expectaui Dominum & intendit mihi, & exaudiuit preces meas. Et eduxit me lacu miseriæ & de luto fecis, & statuit supra petram pedes meos, & direxit gressus meos.

NON est, ait, Deus vltra flammantia mœnia mundi, nihil, propter infinitatem locorum, exaudiens, nihil nostrarum rerum cognoscens. Nec item inexorabilis est cum mœsti & supplices opem eius implorant, nobiscum est, in mundo nostro, in vrbibus, semitis, foris, domibus, penetralibus, in agris, terra marique omni, imò verò in pectoribus. Nos audit, si vel cogitando, nobiscum tacitè gemendo, flendoque eum vocemus. Si iustum est, auxilium tibi mitti, mittit: si profuisset perdere subito qui te vexant, perderet: sed nec tibi profugerit, nec mansuetudini eius cõsentaneum gesserit. Est quædam secretior causa, cur non iniquus luat subito pœnas. Ne referas id vel inscitiam Dei, qui nesciat quid fiat, aut sciens contemnat. Quod igitur nos Deus audiat, quod gementes non spernat, quod auxilium submittat, ostendit diuinus Vates. Expectas expectaui, est Hebræicè, Spero speraui, quod idem est. Hæc repetitio in Hebraico sermone, obseruatur etiam à Græcis, vt Latinis Viueret vitam, mortem obire, ingredi ad dicendum. Est vehementius quiddam, Intenſissimè, ait, speraui, sperans non sum illusus, intendit mihi, quod sonat ex Hebraico, inclinauit sese mihi, ad me deflexit: tametsi celsissimus & in vertice mundi, at in

Preces. terras ad me descendit, exaudiuit preces, siue, vt est in origine, clamorē meum. Non leuiter D
 vocaui, sed vociferatus sum, tamen si vocem non profuderim: contenta voce vocaui de
 lacu miseriz. His translationibus sapius vtuntur, miserias vocant inundationes, tempesta-
 res, turbines: vt, Saluum me fac Deus, quoniam intrauerunt aquz vsque ad animam
 meam, infixus sum in limo profundi. Appellant gurgitē, suffocari se dicunt, cum premun-
 tur. Laccum dixit voce Græca, λάκκος, duplici kappa, puteus est, fouea, Hebraicē בור bor,
 puteus, vorago, gurgis. Eduxit me de puteo miseriz. Pro miseria est שחון shaon, sonat fre-
 mitum, tumultum, sonitum, fragorem, velut maris frementis, cum littora planguntur. In-
 dicat multitudinem aquz sonantis, aquz multitudo, copia miseriarum, vexationum. Edu-
 xit me de puteo, de gurgite sonanti, frementi, præ aquz copia, è pelago frementi, sonan-
 ti, cui subesset impenetrabilis vorago. Euolucere metaphoram Septuaginta noluerunt: so-
 nitus ille fremitusque aquarum, est copia miseriarum. Hieronymus quoque dixit, De lac-
 cu sonitus. Tum de luto fœcis. Clarius in Græco ἀπὸ πηλῆ ἰλύος, ex cœno, limoso, ex cœno,
 limo. Hieronymus quoque clarius, De luto cœni: ex illa voragine non aquarum modò,
 sed limi, qui subiacet aquis, quo sapius infixi exurgere non possumus. Non modò submer-
 sus in fluctus eram, ait, sed etiam infixeram pedes in profundum limum, vt nulla spes ef-
 set surgendi. Statuit supra petram, super litus solidum, in margine, in loco tuto, securo,
 quo fluctus illidunt, rumpuntur, vbi pedes tutò cōsisterent, non vt prius in limo absorbenti.
Stat. sup. petr. Direxit gressus, ex Hebraico clarius שׁוּב conen, stabiliauit, firmavit, non fuerunt ampli-
 us lapsabundi, instabiles, se cœno limoque induentes. Pulcherrima metaphora miseri-
 arum, & eius qui ex miseriis eripitur: vt alio loco, Veni in altitudinem maris, & tempe-
 stas demersit me.

Et immisit in os meum canticum nouum, carmen Deo nostro.
 Videbunt multi, & timebunt, & sperabunt in Dominum.
 Beatus vir cuius est nomen Domini, spes eius, & non respexit
 in vanitates, & insanias falsas.

Cat. nouū. **O**s t beneficia, post admirabilem liberationem, securum est carmen triumphale,
 gratiarum actio, Deus carminis autor, vt qui victoriam attulit, qui ex tantis incom-
 modis eripuit. Carmen nouum, quod sapius in hoc sacro poemate memoratur, est
 Hebræis autoribus, quod singulo die canitur, carmen assiduum, quod omnibus horis reno-
 uetur, referatur. Vox indefatigabilis ἀνεμάτος αὐδῆ, vox ferrea, nocte, diēque rediens, repa-
 rata, repetita, nunquam interquiescens, quanta fuit liberatio, fuit autem prodigiosa, tanta
 sit gratiarum actio: nunquam memoria tanti beneficii sopita quiescat. Videbunt multi,
 præterita sunt, viderunt, timuerunt, obstupuerunt, cōspicati facinus opera Dei editum, ar-
 rectæq; horrore comæ, vt super re inusitata, prodigiosa, stupenda. Timuerunt Deum, dixe-
 runt numen illud esse tremendum, non esse contemnendum, plenum virium magnarum,
 non dormitans suis asseruandis, cum se excitauerit, terribile opus edere. Hoc facinus con-
 seruati, & liberati hominis multis fuit conspicuū, multi viderunt, & obstupuerunt: & ex eo
 quod in vno factum viderunt, ipsi quoque cōfidere & sperare cœperunt. Si quem seruauit,
 nos quoque posse, & velle seruare. Si principem beneficio quempiā affecisse vidisti, te quo-
 que licet sperare gratiam eius inire posse. Accessit spes, & fiducia mortalibus vno, aut alte-
 ro liberato. Si quis æquè studuerit, labore tantum, & precibus profecerit, vt liberari mereat-
 ur. Rectè igitur subiicit, beatos esse qui sperent in eum, præsidii, decusque suum, qui spem
 omnem in eum collocent. Sciendum Hebraicè non esse, Cuius est nomen Domini spes
 eius, sed, Beatus vir, qui שׁוּב sam, posuit, statuit Dominum, spem suam. Hieronymus hoc
 sciens reddidit, Beatus vir qui posuit Dominum confidentiam suam. Fuit ex amphibolo-
 gia varietas, eadem vox Hebræis שׁוּב sonat nomen, & verbum posuit. Notulæ subiectæ,
 quibus sermonem Hebraicum olim caruisse palam est, significata dirimunt. Nomen dicitur
 שׁוּב shem, posuit שׁוּב sam. Hoc in Hebraico est. Qualis igitur, ac quanta hæc philoso-
 phia, quæ nos in his mœroribus, quibus quotidie tristamur, non modò adhortari non des-
 sistat, vt in Deum, spem, fiduciãque nostram ponamus, ad eumque recurramus, sed bea-
 tos etiam prædicet, si id faciamus. Beatos proculdubio, quod maxima bona, diuitias ma-
 iores, & insigniores auro reperiemus. Salus enim in periculis, & animi alacritas omni auro
 præstat. Non est qui possidet diuitias beatus, quas amittere potest, quibus aggregatis ag-
 gregan-

Agregantur curæ: sed est quædam incognita nobis, tantum cogitatione quadam compren-
 sibilis beatitudo, qua fruuntur rari singulares quidam. Ad hanc qui peruenerit beatus est.
 Vanitates, & insanias falsas, partim idola, simulacrâque gentium, Deos commentitios, va-
 nos, non subsistentes, nihil numinis, aut potestatis habentes, appellat, quæ sæpe vanitas in
 sacris litteris vocantur: partim amores insanos rerum corporearum, quibus mortales detin-
 entur, in quibus præsidium statuant. Qui dicunt auro, Deus meus es tu, qui dextram, vt
 Mezentius, Deum suum appellant, qui totam in hominibus spem collocauerunt. Maledi-
 ctus autem, ait alibi, qui confidit in homine. Et, Nolite confidere in principibus, in quibus
 non est salus. Et, Nolite ire post vana, quæ non proderunt vobis. Quod is sit verus sensus, li-
 cet interpretationibus Hebræorum agnosceret. Nam quas Septuaginta dixerunt μετὰ ἰσ-
 τηρίας, vanitates, & insanias, Hebraicè sunt מַה שֶׁ בַּיָּמֵינוּ rehabim fate cazab, Superbias, (aut
 superbos) declinantes ad mendacium. Hos exponit Rabi Dauid, viros arrogantes, super-
 bos, quos speret adiutores. Et qui declinant ad viam falsam. Denotat ergo viros principes
 ventosofos, & inania amantes. Beatus qui in his spem suam non collocauit, sed in Deo. Non
 ab his auxilium, sed à summo Deo expectauit.

Multa fecisti tu Domine Deus meus, mirabilia tua, & cogitationi-
 bus tuis: non est qui similis sit tibi.
 Annunciaui, & locutus sum, multiplicati sunt super numerum.

Et vnus versus. Quod dixit, Et cogitationibus tuis, additur Hebraicè מַה שֶׁ בַּיָּמֵינוּ elenu, cō-
 cogita nos. Cogitationibus tuis pro nobis, vt transtulit Hieronymus. Ea quæ pro nobis
 cogitasti, cogitationes ipsa mirabilia, ipsa miracula, prodigia. Non enim Deus leuia,
 sed stupenda facit. Non est finis. Idem sensus, licet aliis verbis מַה שֶׁ בַּיָּמֵינוּ en arok, non est ordo
 aut assimilatio, sunt innumerabiles, incomparabiles, non est eis modus. Prætereunt con-
 ductos ordines, quæ ab hominibus fiunt, non aspirant huc. Annuntiaui, & locutus sum.
 Futura sunt in origine, Annuntiabo, referre conabor, recensebo, memorabo, at מַה שֶׁ בַּיָּמֵינוּ afe-
 mu mesapper, maiora sunt numero, præstant omni narratione, euincunt numerationem:
 propterea clarè Hieronymus, Si narrare voluero, & enumerare, plura sunt quàm vt nu-
 merari queant. Latinus ergo, Multiplicati sunt, debuit per neutrum proferre, Multiplica-
 ra sunt, ipsa nimirum mirabilia. Excedunt numerum, narrationem, modum, tua miracu-
 la, tuæ cogitationes, consilia, prouidentia tuæ, quæ pro hominibus iniisti. Stupenda sunt,
 vt cæli, & terræ creatio, vt homini datum super omnibus imperium, vt cum per mare
 Rubrum medium discissum Hebræos deduxit, cum genus humanum suo sanguine factus
 homo redemit. Id genus operatur quotidie: quibus consideratis impletur stupore animus.
 Vox faucibus hæsit. Tantopere mirari possumus, quæ singulis diebus, piis præster, eos
 prodigiosis modis conseruans, vt nullus sit laudandi finis. Dat ori nostro ingentes causas
 meditando, perpetuum carmen modulandi. Beneficia eius, tantum abest, vt mortales
 ad omne tempus nō experiantur, vt animos eorum copia, magnitudinēque gratiarum diui-
 narum cogitando fatiget, nequeat explere.

Sacrificium, & oblationem noluisti, corpus autem perfecisti mihi.
 Holocaustum, & pro peccato non postulasti, tunc dixi, Ecce venio.
 In capite libri scriptum est de me.

Vo versus sunt. Iustè, & ordine congruo hæc subiicit, vel Hebræis docentibus. Non
 ca gratia Deus mortalibus est beneficus, mira prodigiosaque eis operatur, quod red-
 datur ei simile quid. Non est beneficentia eius, præmiorū expectatrix, nostra sacrifici-
 a, victimasque minimè moratur. Nam, vt alibi est, Non accipiam de domo tua vitulum,
 aut de gregibus hircos. Mæ sunt omnes feræ sylvarum, iumenta in montibus, & boues.
 Comprobat igitur diuinus Vates eo maiorem esse Dei, quàm omnium hominum, charita-
 tem, quod plerique mortalium beneficia dando, remunerationem expectant: at Deus so-
 la charitate, sola bonitate, & benefaciendi cupiditate ductus, affatim largitur, copiosissi-
 mus rerum bonarum donator. Quod dixit, σῶμα δὲ προσέτινον μοι, Corpus autem perfecisti
 mihi, in fontibus Hebraicis, quod etiam nouit, & posuit Hierony. est secus, שׁוּב שׁוּב שׁוּב ol-
 nam caritha li, Aures fodisti mihi. Est iuxta Hebræos, ex aliis locis comprobantibus, verus
 sensus. Non accipis, aiunt, gratiãque habes sacrificia, victimas: non ista requiris à nobis, sed
 Cor. perf. mi.

vis nos tuis parere mandatis. Samuel dixit, Melius est obedire quam sacrificare. Vis nos D tuis legibus obsequentes esse. Nos optas implere quæ iussisti, victimas minimè moraris. Aures mihi fodisti, aperuisti, ad præcepta tua mihi aures aperuisti. Aures meas apertas ad tua mandata voluisti. Hoc exponit Rabi Abraham, & David. Hieronymus quoque transtulit, Aures fodisti mihi. Chaldæus item iuxta sensus Hebræorum, & iuxta lectionem Hebraicam edidit, לי כריחה כריחה פרוקניר פרוקניר לאצחה פרוקניר vdnim laazeta pudcanach caritha li, Aures ad audienda præcepta tua fodisti, seu formasti mihi. Cum ita sit, inquit memet offero, exhibeo tibi, parere paratus. Imperata facere non recuso. Is verius sensus. Secum, ait Auen Esra, loquitur David, Tunc mecum dixi, cogitavi ut venirem, memet ipse offerrem. Quod ait, εν νεφελιδι βιβλιας, In capite libri scriptum est de me: in fonte במיגלתי bemiglati, in volumine, Hebræi exponunt rectè quidem mea sententia, In volumine legis. Ibi, ait, scripta sunt præcepta tua quibus nos parere iussisti, Ibi de me scriptum est, de me & his qui legis parere præceptis iubentur, de vno quoque homine scriptum est, iubetur vnusquisque in eo volumine obtemperare præceptis Dei. De nobis ibi scriptum est, & pronuntiatum, quid agendum nobis sit, qua via cuique incedendum. Græci iuxta locum ab Apostolo ad Hebræos prolatum, de filio interpretantur, qui verum sese pro nobis sacrificium obtulerit, quandoquidem legalia illa amplius accepta non essent.

Tunc di. ec. ve.

In cap. lib.

Scip. est de me.

Ut facerem voluntatem: Deus meus, volui, & legem tuam in medio cordis mei.

Annunciaui iustitiam tuam in Ecclesia magna, ecce, labia mea non prohibebo, Domine tu scisti.

Pr. fa. vol. tu. volui. leg. tu. in me. cord. mei. An. iust. in ec. ma. Lab. m. non probi.

OLVI facere voluntatem tuam, id verum, acceptumque sacrificium. Obedientiam, ait alibi, volo, non sacrificium. Legem tuam in medio cordis, per nominatiuum effertur. Rendendum. Lex tua in medio cordis. In visceribus mei, In medio ventris mei, dixit Hieronymus, In pectore lex tua est. Huc omnes meas curas constitui. Nec solum, inquit, ipse promptus sum tuis parere mandatis, eaque in intimo pectore defixi, sed etiam alios adhortari non desisto. Annuntio, prædico, vniuersa cõcione præsentem, vocemque meas audiente. Non abstiniui linguam ab hac prædicatione. Perpetuus sum in hac proclamatione. Obtestor, obsecroque omnes tuis legibus, institutisque obsequatur, quibus parere sit beatè viuere. His pietatem, ardoremque religionis quo conflagraret, ostendit. Adeo nõ erat diuinæ religionis neglector, vt fuerit eius obseruantissimus, ei deditissimus: tum omni contentione inisteret, vt id omnibus ingereret, omnibus hunc amorem ingeneraret.

Iustitiam tuam non abscondi in corde meo, veritatem tuam & salutare tuum dixi.

Non abscondi misericordiam tuam, & veritatem tuam à consilio multo.

Iustitia. Non abscondi. Veritas. Fideles.

ST vnicus versus: eadem repetit. Prædico, ait, iustitiã, fidemque tuam, nempe veritatem, constantiam, promissorum fidem. Has virtutes tuas, quas ego perceptas, exploratãque complector mente, defixas in pectore, nõ contineo apud me, atque occulto, sub silentio premo, sed quanta maxime possum contentione vociferor, effero. Tres virtutes prædico in te singulares, eãque intra pectus meum latere non patior, iustitiam, veritatem. Pro quo Hebraicè, vt dixi, אמנה emuna, fides, quod Hieronymus quoque transtulit. Fidem sentit veritatem, fidelitatem. Fideles dicuntur, quibus fidere possumus, quorum dictis, & factis stare possumus. Sunt stabiles, constantes, veridici: vera loquuntur, vera faciunt, nõ sunt fallaces, fraudulentis, inconstantes, non perseverantes. Hæc virtus à Prophetis in Deo prædicatur. Prædicant eum constantem, quæ promittit adimplentem, non illudentem, & fallentem, non proditorem, desertoremque eorum, qui ei nituntur. Altera virtus, Salutare tuum, Hebraicè salutem tuam, quam scilicet hominibus fidem eius implorantibus offert: ex fide salus, cui fides, & veritas inest: inest quia seruat, non deserit necessario tempore fidentes, qui in fidem, & potestatem eius se crediderunt. Repetit similia, adnumeratque quartam virtutem, misericordiam, clementiam, mansuetudinem, qui peccantibus iniuriãque ei inferentibus ignoscat, misereatur peccantium. Vide qualis, quantumque princeps à Prophetis Deus inducatur. Prædicant eum iustum, quod spectat ad indignationem

Salutare.

Misericordia.

Anem contra iustitiam profanantes, iniurias inferentes, quod ei summè displicet. Prædicant fidelem, non proditorem, alia promittentem, alia facientem, ancipitis animi, ambiguar mentis, nunc bona promittentem, post sententiam mutantem, qualis Romæ sacris imperabat, dum hæc scriberentur, huius laudis, & virtutis expertus. Prædicant suos seruantem, misericordem, mansuetum, clementemque in supplices, iustum, fidelem, conseruatorem, veracem, veridicum, verum, non simulatum, fictumque vt sunt in terris principes. Dixit duobus nominibus eandem rem, fidem, veritatem. Fidem tuam, veritatem tuam. Hæc, ait, frequenti concione de te prædico.

Iustitia. Fides. Saluator. Misericors.

Tu autem Domine, ne longe facias miserationes tuas à me, misericordia tua & veritas tua semper susceperunt me.

Quoniam circumdederunt me mala, quorũ non est numerus: comprehenderunt me iniquitates meæ, & non potui, vt viderem.

Multiplicatæ sunt super capillos capitis mei, & cor meum dereliquit me.

VD cum ita sit, inquit, fas est quoque me abs te defendi, adiuuari. Adiuuabis enim colentissimum tui seruũ, qui te summa pietate veneratur, qui tuas virtutes ore grandiloquo personat, qui te laudare, deque virtutibus tuis multa prædicare nunquam quiescit. Fac igitur sim particeps tuæ huius beneficentiæ, & clementiæ, quam in te singularem esse prædico. Fas omne est te mihi plurimũ indulgere, fas omne tuis me fidere regnis. Ne sit igitur à me procul tua manufactudo, ne prohibeas à me clementiæ tuæ dulcedinem. Veritas illa tua, quæ solet suis seruãdis perspicua fieri, eos nõ deserens, sed celeriter præcurrens, si quis eos casus circumsteterit, tuãque clementia iugiter me seruent. Sic enim est Hebraicè per futurum clarius אמר יצחיק tamid izruni, iugiter custodient me. Pro Græco ἀρετὰς σου, Susceperunt me. Hieronymus item, Iugiter seruabant me. Fac vt sit mihi perpetua custodia. Clementiæ, beneficentiæque tuæ, vt tua fides veritas, nempe fidelitas, constantia mihi nunquam nõ adsint hoc maxime tempore, quo me mala omnia circumsteterunt: hæc mala, sunt peccata, delicta, à quibus existunt supplicia, calamitates, detrimenta. Sunt hæc innumerabilia, tantopere ab his premor, tanta eorum copia circumstat, vt his obrutis videre ac respirare non possim. His adeo oppletus & circumdatus sum, vt prospectus impediat. Ingens multitudo calamitatum funditus oppressit, demersit, caput totumque corpus obsederunt. Videre item non possum, nigrescunt omnia circum, caligant oculi, tristitia pauorque & plurima mortis imago, oculis lucem abstulerunt. Est enim earum tantus numerus, vt ne capilli quidem capitis tot sint. Defecit cor, soluitur meru pectus. Dereliquit me cor, virtus quæ in corde est, palpiat, trepidat, pauore defluxit, discessit, reliquit. Vires me deficiunt, genua labant, soluantur frigore membra, ossa pauor insinuat. Rigor ex pauore, cordis vim extinxit. Ea est cordis trepidatio, vt me non sustineat. Debilitatio enim cordis, totum corpus debilitat. Is sensus duorum versusum.

Semper suscep. Mala. iniquit. Non poss. vid. Multip. s. sup. cap. cor me. der. m.

Complaceat tibi Domine, vt cruas me: Domine ad adiuuandum me respice.

Confundantur & reuereantur simul, qui quærunt animam meam, vt auferant eam: auertantur retrorsum, & confundantur, qui volunt mihi mala.

VAM vehemēs oratio, quàm intimis ab affectibus deprompta. Quod dixit, εὐδοκίαν, complacet, bona propitia voluntas tua mihi sit, Hebraicè simile רצה reze, velis volens esto. Et quod dixerunt Septuag. ἀρόχες, attende, siue respice ad me liberandum, fons חושא chusha, festina, accelera. Confundantur & reuereantur, quod Græcè κατασχυνθῆναι, καὶ ἐντραπέισαι, pudeant, & erubescant, illudantur, accipiant aliquod dedecus, aliquam infamiam, & calamitatem: eorum arrogãtia deiiciatur, simul: vnã omnes, omne illud agmen improborum, vna eademque ignominia deformet, dehonestet: conuertatur arrogantia in pauorem, ridiculamque solitudinem. Quærunt animam, de salute mea iniere cõsiliũ, vitæ insidiantur, sitiunt sanguinem, necem meam appetunt, tollere de medio conantur. Auertantur retrorsum: vt impetu vasto contra me ruunt, sic retro terga vertant, in-

Complaceat respice. Confund. reuer. Quær. animam meã. Auert. retror.

sequente Deo fugiant, omnem in celeritate pedum salutem ponentes, fugam capiant, nec prius fugere desinant, quam virium lassitudine defessi, a nostris insequentibus concidantur: sit totius exercitus turpissima fuga. Videamus nostris oculis turpitudinem fugae. Confundatur, ipsam scilicet fugiendi turpitudinem designat. Propterea est carmen triumphale, precatur victoriam, vaticinatur futuram.

Confund.

Ferant confestim confusionem suam, qui dicunt mihi Euge, euge.

Exultent & latentur super te omnes quærentes te Domine, & dicant semper, Magnificetur Dominus, qui diligunt salutare tuum.

Fer. confu.

TERAT eadem preces pro victoria: Græcum, καμισαθωσων, Ferant ignominiam, Hebraicum כחשק ער ער ער ער יאסומו אלהב, bashtam, Perdantur, pro fine vel causa dedecoris eorum. Pereant, ait: hæc sit eorum merces pro dedecore quod mihi attulissent. Hieron. id cernens dixit, Pereant post confusionem suam. Sensus verus, ut dixi, Hebrais, perditio sit præmium irrisionis eorum, qua me irridebant. Qui me iriderent, dedecus mihi quærentes, pereant, ruant, qui irrisionibus in me triumpharent, cuiusmodi superbi arrogantisque contra debiliores vtuntur. Euge euge, heach heach, Hebraicum. Solent arrogantes ridere inferiores, insultare his quos se vincere putant, lacerare conuitiis.

Euge, euge.

O vere Phrygia, neque enim Phryges, ite per alta.

Dindyma.] Finis huius irrisionis sit, ut illi fugam omnibus locis faciant, nostri clamoribus insequentibus eos deleant, concidant, post triumphantes, exultantesque reuertantur. Sint chori, cantus, carmina triumphalia, cuncta plausu resonent, super te, qui vincere fecisti, victoria nobis concessisti: tibi hæc carmina, hæc gaudia veniant. Ad te tota res reuocetur, te nostra carmina celebrent. Quærentes te, tibi operam dantes, religioni tuæ studetes, te colentes, te nominantes. Des tu causam his ut te extollant, magnitudinem opinionemque magnam virtutis tuæ celebrent, dicant, Magnus Deus, mirarum rerum, ingentium operum artifex, magnificetur. Qui diligunt salutare tuum, salutem tuam, aut seruatorem IESVM, quem dabis terris aliquando, aut salutem tuam, victoriam diligunt, celebrant, efferunt, habent in visceribus, hæret memoria citra vllam obliuionem, cupiunt à te seruari, non à Diis externis. A te salutem expetunt, hac fidunt.

Exult. & lat. su. te. Sufficit ille animos, vireis que misfrat. Dic. semp. ma. do. Qui dilig. sal. tu.

Ego autem mendicus sum & pauper: Dominus sollicitus est mei, adiutor meus & protector meus es tu Deus meus, ne tardaueris.

Pauper. sollicitus est mei.

MENDICVS Græcum πλωτος, pauper, inops, quem deseruere omnes, quem deficiunt omnia. Hebraicum ור אני, afflicus, tristis ob inopiam, vexatus, deiectus, humilis. Sollicitus est mei, pulchrè quidem Latinus, Græcè ad Hebraicum ορρομητεις curabit me, considerabit de me, prospiciet mihi. Hebraicum ורמ יאחשובלי, cogitabit mihi, suscipiet cogitationem pro me. Tu enim solus adiutor, siue liberator, ut Hebraicè est: tu salus. F. Nulla sit mora in me adiuuando, omnis salus in celeritate. Celeriter occurras, nulla dubitatione interposita. Propter venias necessario tempore, tam propinquis hostibus, ne deseraras. Cernis quibus precibus vtendum sit is qui seruari à Deo cupiunt, qua contentione animi, quibus clamoribus, qua solertia, diligentia, quo conatu Prophetæ instarent, collacrymantes, hyperbolis vtentes omnes modos, figurisque precandi, & quo sibi Deum amicum redderent, omnes affectus adhibentes.

Adiutor & prot. Ne tarda. uer.

PSALMI XL. EXPLANATIO.

In finem Psalmus David.

In fine Lā. naZeach. MnaZeach.

CONSVETA inscriptio, Lamnazeach, pro victoria ex hostibus referenda. Aut psalmus editus à David, catus ab eo qui erat Mnazeach, cantor victoriarum, triumphator. Aut ad laudandū, triumphandū, ut Chaldaeus. Hunc quoque psalmum, pro ægritudine malisque auertendis velut superiorem editum Hebraei contendunt. Græci cum Latinis ad Messiam mysticis modis, qui testimonium ex eo de coniuratione, belloque domestico Iudæ contra se protulerit, referunt, velut pauperem, egenum, destitutum. Possit esse philosophia vniuersalis de charitate, cōmiseratione

Atione, iustissime facere docens homines, quoties miserorum miserentur. Documenta quoque, philosophiæque pars est de precibus, de supplicationibus, in calamitate magis à Deo, quam hominibus auxilium expectandum: de insidiis, maleficiis, quæ prohiberi à nobis, auxiliis diuinis possint. Vtilissimum esse rebus aduersis orare, non sese deserere, à Deo auxilium petendum. Hanc tunc virtutem esse nostram, quæ nobis opem ferat, à qua salutem speremus. Laudat miserentes, charitatis studiosos, mansuetos, beneficos, quibus animus benignus est: his omnia bona precatur. Effert miris laudibus humanitatem, charitatem, quas solas Christus laudauit. Detestatur maleficos, insidiosos, humani generis pestes. Ostdit homines exaudiri deprecantes, orationem habentes, orare obsecrareque eos oportere: non enim nihil agere, qui precantur, magnum emolumentum sibi parere, atroces molestias à se depellere. Simul his actionibus animum impleri sapientia & pietate.

Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus.

Lact. 260.

Dominus conseruet eum & viuificet eum, & beatum faciat eum in terra, & non tradat eum in animam inimicorum eius.

BVI intelligit, exponunt, Qui curat, prouidet, respicit, qui conuertit cogitationes super egenum. Propter hanc causam Hierony. transtulit, Beatus qui cogitat de paupere. Pauperem siue egenum Hebraei consentientes interpretantur ægrotum, infirmum. Auen Esra vocem Hebraicam דל, quæ hoc loco est, asserit diuitiarum esse & corporis, nimirum egenum non tam qui diuitiis caret, quam qui incolumitate & bona valetudine corporis. Beatus qui visitat infirmum. Nam & Christus in die iudicii in regna sua vocabit qui infirmos visitassent. Infirmus fui, & visitastis me. Chaldaeus quidem simpliciter, Beatus qui miseretur inopis, mes Kini. Quam vocem Italicus sermo vsurpauit ex Hebraico. Vna eademque charitas est, siue in opem miseraris, siue languentem, ægrotantem. Hunc appellat beatum, propterea quod eandem beneficentiam inueniet à Deo, cui gratissima humanitas est. Diem malam, diem grauissimum, diem calamitosum, cum nos premunt angustia, in tempore, rebuque iniquis. Item diem malam diem Gehennæ quidam Hebraei interpretantur, quo tempore in tartarum fontes rapi præcipiuntur: tunc proderit misericordem erga pauperes & languentes fuisse, quod ipse Iesus Christus, Iudex harum rerum ostendit. Conseruet & viuificet, etiam futuro proferenda sunt, Liberabit, conseruabit, viuificabit. Seruabit, ait, vitam dabit, salutem afferet, referet in numerum viuentium, in terram viuentium constituet. Liberabit eum, aiunt Hebraei, propriis manibus, non ope humana, ipsemet veniens, eripiensque. Nec non ex aduersa valetudine eum liberabit, reddens ei similem charitatē, cumque visitatione sua sanitati restituens. Beatum faciet quod plurimos annos addet, vitam metas longius proferet, supra ceteros illius sæculi homines spatium vitæ amplius ducet. Inimici eius qui ei mortem optassent, frustrabuntur votis. Terram quoque caelestem senties in qua beati fient misericordes. Beati misericordes, ait summus ille iudex, quoniam misericordiam consequentur. Huc tota beatitudo spectat eorum, quibus animus fuit misericors. Animam inimicorum, rectè interpretantur, desiderium, auiditatem. Non tradet eum votis desiderisque inimicorum: non sinet eum his cladibus inuolui, quas inimici impensè cuperent.

Intellig.

Ege. & pau.

Beatus.

Dies mala.

Conser. vi. uifi.

In terra.

Beati facit in ter.

Non tra. in ani. imi. e.

Dominus opem ferat illi super lectum doloris eius: vniuersum stratum eius versasti in infirmitate eius.

CONFIRMAT antedicta. Beatus est qui miseretur, visitat morbis detentos, quibus omnia membrorum officia propter aduersam valetudinē sunt impedita, mælestissimi stratis decubunt. Si quis adueniat, sermone recreet, aut aliquid opis officisque præstet, quo mæsti animum confirmet, paulum respiret: beatus is, propterea quod Deus ei feret opem, cum & ipsi morbus, ut fert humana conditio, inciderit. Opem ferat, Bonthoei, auxiliabitur, per futurum, ut Græci monent, Aquilam & Theodotionem vertisse Hebraicum יסדנו, Confirmabit, sustentabit. Vnde Hieron. transtulit, Confortabit. Bis dicit Deum visitaturum venturumque ad lectum ægrotantis. Vniuersum stratum eius versasti, totum cubile lectumque obambulasti, (est, ut poetis mos est, ad Deum apostrophe) in

opem se.

Priner. str. e. ver.

omnes partes lecti te conuertisti, quo sese propter inquietudinem verteret agrotus, huc atque illuc cum eo te voluens fuisti. Designat amantissimam visitationem: incredibilis amoris assistentiam, perseverantiam circa agrotantem, & inquietè sese in omnes partes mouentem. Quoquò se vertat, Deum quoque adesse, obambulare lectum. Est item sensus Hebræis & Græcis, Versasti lectum, ab agritudine ad sanitatem totum reuocasti. Totum illud strati incommodum vertisti, aliud esse fecisti. Omnis illa lecti tristitia versa est in gaudium, incolumitatè. In omnes partes poterit egrotans te vertente se voluere, non vt quondam immobilis membris omnibus impeditis. Versasti, igitur, est, inualidi statum vertisti, commutasti, surgere de lecto dedisti: aut totum lectum obambulaisti, vt hi qui agrotantibus assistunt, omnia charitatis munera obeuntes: quales parentes erga filios, aut soror in fratrem, talem, inquit, te agrotò præbuiisti.

Ego dixi, Domine miserere mei, sana animam meam, quia peccaui tibi.

Inimici mei dixerunt mala mihi, Quando morietur & peribit nomen eius?

NON C persona est agrotantis, vt Hebræi monent, auxiliumq; Dei implorantis, cui propter delicta, quemadmodum in superiori Psalmo dicebatur, agritudinis incommoda inciderint: decretum esse Dei vt his malis nostra delicta purgentur, ab eo qui possit depellere, cuius consilio morbi in nos impetum faciant, opem petendam, quam tum benefactis, & charitate impetrari posse demonstrat, tum verò precibus atque oratione, scilicet orandum esse, vt medicus nobis cælestis adsit, qui morbis medeatur, sceleribus sua mansuetudine condonatis, tum dandam operam nobis, vt cōmiseratione & charitate Deum propitium habeamus. Sana animam meam, vitam, memet, redde vitæ meæ sanitatem. Quia peccaui tibi, peto, ait, veniam delictorum, ignoscas, postulo medicinam, peccata mihi morbos induxerunt, crimen agnosco: ignosce peccanti: obliteratis & deletis criminibus, redde sanitatem. Instant inimici, qui me videre iacentem, atque æthere cassum cupiant, nomen meum extinctum optent. Grauius est supplicium, adesse quibus mors mea sit optatissima, quibus meus interitus futurus sit gaudio. Hoc magnum incommodum est egrotantibus, quibus nihil molestum offerri oporteret, quo lenius dolorem morbi ferrent. Satis mali est quòd agrotent, si molestia ex inimicis accesserit, longè grauius est malum. Ne quæso hac lætitia fruantur, hunc fructum ex interitu meo non percipiant.

Et si ingrediebatur vt videret, vana loquebatur: cor eius congregauit iniquitatem sibi.

Egrediebatur foras, & loquebatur in idipsum.

RA V I V S scelus, proditio, crudelitas. Ex sermone Hebraico, quem etiam diuus Hieronymus expressit, apparet is sensus. Si veniret ad videndum, visitandumque me, vt fit, vana loquebatur cor eius. Vana, vt Hebraicè est, *שוא* shaue, falsum, mendacium, vanum. Cor eius falsa loquebatur, aliud ore, aliud pectore. Sciebam malum animum, malam mentem inesse homini, obtendenti amicitiam, charitatèque: cor autem esse fraudulentum, exulceratum. Loquebatur falsa cor eius, amicitiam prætendens, charitatem, beneuolentiam. Loquebatur, simulabat, fingebat falsa, quæ non erant. Vide genus improbitatis, visitabat vt amicus, sed cor eius cogitabat falsa, edebat sermonè amicum, sed falso. Hostis enim erat, exploraturus venerat num celeriter me morbus perderet, incommoda cogniturus venerat, obtendens visitandi meque confirmandi charitatem. Ostendit igitur eum plenum falsarum cogitationum, fingentem vultus hilares, commiserationem, intus autem cupidum mortis eius quem inuiferet, eaque de causa venisse. Congregauit iniquitatem, plenum erat cor iniquitatis, erat in pectore scelerum moles, plena perfidiæ mens. Nam præferrebat edebatque iniquitatem, malignitatem, penes se aggregabat. Et cum foras egrederetur, loquebatur cum aliis inimicis meis, meque odio habentibus, cum his de statu meo loquebatur, dicebat morbum esse graue, perniciosum, ne dubitarent, læto animo essent: interitū, dicimq; fatalem instare mihi, fieri non posse vt conualescerem. In idipsum *עניו* eniu, clarius esset & ad Hebraicum *יחאד* iachad, simul. Neque est de præsentis versu, sed sequenti. Hæ declarationes consentiunt cum Hebræorum Græcorumq; explanationibus.

In idi-

A In idipsum aduersum me susurrabant omnes inimici mei aduersum me, cogitabant mala mihi.

Verbum iniquum constituerunt aduersum me, Nunquid qui dormit non adiciet vt resurgat?

IN IDIPSUM, simul, inter se susurrabant. En proditio, falsitas, perfidia, quæ superius deplorabat, cum cæteris inimicis susurrabat. Malè habet, non est morbus is medicabilis, celeriter spiritum efflabit. Erat eorum cogitatio, locutio tota de meo interitu, indignabantur contra morbum, qui non celeriter perderet. Hoc sperantes gaudebant, erat eis summæ voluptati grauis ille morbus. Verbum iniquum, verbum *בלעל* belial, rectè Hieronymus transtulit vt alibi, Verbum diaboli. Est enim Belial, iniquum, inutile, est *מפדו* mepdo, malum, malignum, nomen dæmonibus congruum. Constituerunt, clarius & melius in Hebraico, *פיו* iazuc, fundebant, vt edidit Hieronymus. Infundebant, instillabant inuicè sibi verba, susurròsque iniquos: alter in alterius aurem tacitis, iniquisque verbis insusurrabat. Verbum, vel sermo erat, Nunquid resurget? solliciti sciscitabantur inter se, an conualesceret, an surget qui dormit? Melius pro dormit Hebraicum *שכב* shachab, qui iacet, qui decumbit. Nunquid is è lecto surget, nunc decumbens, morbo membris infidentem? Nunquid iste iacens, decubens, prostratus in lecto, surget? Hoc inter se susurrabant, requirebāt auidi mortis eius, vt sunt qui dignitatibus, officiis, bonis aliorum insidiantur, auidè mortè eorum expectantes, exploratores ad lectum agroti mittentes, qui nuntient quid agat: si melius habeat, dolentes: si grauius, gaudentes, iam animis in eorum bona ingredientes. Genus pessimæ carnificinæ, quam sancti Vates omnibus modis detestantur, in ea carmina fundentes. Super quo pessimo scelestissimòque ritu sæpius Romæ sum illacrymatus, qui potissimè illic viget. Dicendumq; iuxta Hebraicū, vt sit oratio clara, Verbum iniquū infundet ei vel in eo: Qui iacet, non addet vt resurgat. Modus loquendi Hebraicus. Etenim homo pacis meæ in quo speraui, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem.

Tu autem Domine miserere mei, & resuscita me, & retribuam eis.

In hoc cognoui quoniam voluisti me, quoniam non gaudebit iniquus meus super me.

DECLARAT, vt consuevit, apertius, insidias domesticas, quæ sunt grauiora bella indestina. Homo pacis, homo simulans mihi pacem, amicitiam, cui plurimum fiderem, qui domi mecum eadem mensa pasceret, assiduus, vt aiunt, commensalis. Magnificauit, magnam, inauditam fraudem mihi commentata est: grandem, prodigiosam mihi conflauit perniciem. omnia in contrarium, omnia portentosa, cuius ego vitæ autor eram, quem domi pascere, cibum ei suppeterem, me per fraudem, per scelus agere conatur præcipitem. Idem sensus est, quod Hieronymus transtulit: Leuauit contra me plantam, more insidiantium, & planta implicata cruribus deiicientium, quod fraudis est. Leuauit plantam, siue calcaneum, supplantauit, vel sternere, & supplantare conatus est. Rabi quoque Salomon hanc vocem insidias interpretatur. His malis circumuentus auxilium petit, Resuscita me, ex strato quo nunc decumbo, ex morbo da conualescam, suscita me ex hoc lecto, pristinam restitue sanitatem, aduersus id, quod optantes dicebant, Non resurget: sit spes eorum falsa, decipiantur. retribuam eis, aut ostendam eos errasse, sceleris eos coarguam. Aut si qua calamitas eos apprehenderit, non ero vt quondam eis misericors, vel quod magis probabile, & vt pij solent, retribuam bonum pro malo, non par pari referam, sed mea charitate ac beneficentia, errasse eos conuincam, faciam vt eos improbitatis pudeat. Hos sensus Hebræis adhibentibus vehementer assentior. Proponit deinceps, vt soliti sunt Vates, quasi vaticinium, Deum velle facere quæ postulasset, hostibus diutinam lætitiā non relinquendam: non commissurum Deum, vt inimici consequantur, quam peterent voluptatem, vacuos eorum animos futuros, illusos, expectatione frustratos, magno cum dolore discessuros: maior ignominia, quàm exoptata voluptas.

Sana ani. q.
pecc. tib.
Inimi. me.
etc.

Si ingre.
vt vide.
Vana.

Cor eius co-
gre. iniq. s.
Egred. for.
et loq. in
idi.

Verb. iniq.

Constituer.

Nunq. qui
dor. etc.

Roma.

Ho. pacis.
Magnific.
sup. m. sup.

Resusc. me.

Retrib. e.

In hoc cog.
etc.

Me autem propter innocentiam suscepisti, & confirmasti me in conspectu tuo in æternum.

Benedictus Dominus Deus IsraEl, à sæculo vsque in sæculum. fiat, fiat.

ATICINIVM est omnibus pene carminibus consuetum: post commemoratas calamitates, quas aut humanæ conditionis affert fragilitas, & corporis imbecillitas, aut quod sapius solent, calamitates ab inimicis, orantes super insidiis, fraudibus, maleficiis, proditiõibus, calumniis, fictis amicitiiis: ostendentesq; Deum propitium esse & clementem, nec mortalium preces contemnentem, dum palam fatentur se exauditos, affectosq; quod postulassent. Idq; tum ob clemenciã mansuetudinẽq; Dei, tum ob sua benefacta, quibus quidem minimè fiderent, sed Deum propitium ob hæc sperarent, cui grata sit iustitia, integritas. Propter innocentiam, Hebraicè perfectionem, siue integritatem, vel simplicitatem, quod Hieronymus edidit, Quod mihi cor esset castum, nõ infectum, tabidum, exulceratum, quod animus integer, mens æqua, quibus rebus maximè oblectaris, me suscepisti, siue vt Hebraicè, & Græcè, *ὑπελάβου*, auxiliatus es, manu prope cepisti, tenuisti, dexteram porrexisti. Hebraicum *תחמכתה* thamachtha, propterea Hieronymus perspicuitatis studiosus, euoluens scirpos Hebraicos, Ego autem in simplicitate mea adiutus sum à te. Qua ratione sit adiutus, quàm fuerit præclarum beneficium, quod se precibus & Dei clementia affectum gloriatur, ostendit. Confirmasti me in conspectu, clarius ex fonte *וַתִּצְמַח* vathazibeni, statuisti, stare fecisti, assistere dedisti me. Indicat redditam valetudinem, reparata incolumitate me tuo templo, tuo conspectui reddidisti: fecisti vt sanatus adirem templum, ante oculos tuos, ante arcam gratias immortales haberem. Manum mihi porrexisti, electo dextera tua subleuasti, extra limina duxisti, ad templum quod cœtus omnis confluit, adduxisti, in conspectum tuum venire dedisti. Idq; in sempiternum, posthac in omne tempus, perpetuæ sanitati reddidisti: non breue ad tempus, sed in totum vitæ spatium, perennem salutem reparasti. Propterea benedictus sis. Sunt, inquit Hebræi, verba hæc ipsius canentis, qui librum suum finiat, cum gratiarum actione, vt omnes consueuerunt scriptores sacri, velut in quinto Psalmorum libro, in calce fere vbique est halcluia. Nam huc vsque primus liber Psalmorum progreditur iuxta diuisionem Hebræorum. A sæculo vsque in sæculum, ab æuo ad æuum, à prima æternitate ad alteram, omnibus temporibus, omnibus sæculis, nullo non sæculo, & ætate sit benedictus, magnus, laudatus. Amen, amen, confirmatio, stabilitas. Nam Emuna, est fides, constantia, stabilitas. Amen aduerbium stabilitatis, confirmationis. Confirmat benedictionem. Laudamus, gratias agimus quod labori nostro sic fauerit, propitiisque fuerit, vt ad calcem procedere dederit. Sic ego gratias immortales habeo, quod vires constantiamque addiderit, vt totum hunc primi interpretandi Psalmorum libri laborem æquo animo perferrem, non lassitudine aut tædio deficerem, aut aliquis casus obiectus inceptum laborem in medio cursu interpellaret. Romæ opus hoc absolutum est, Paulo Tertio Sacrorum principatum obtinente. tempus magis triste, quàm lætum. Deus benedictus quem cecinere Prophetæ, scintillam lucis suæ pectoribus immittat, iucundiora nobis tempora concedat. Annus erat M. D. XXXXIII.

PRIMI LIBRI PSALMORVM FINIS.

PSALMI XLIIII. EXPLANATIO.

IN hunc Psalmum mirabili concordia conueniunt Hebræi, Græci, ac Latini esse oraculum de Rege Messia venturo ad homines. Siquidem primum Ionetas Chaldaus, qui ex litterato sermone Hebræorum, suãque ipsorum prisca lingua, in vulgarem, quam ex captiuitate Babylonica, plebes hausisset, vertit libros sacros, sacramenta, quæ sub Psalmorum oraculis latitarent, quæq; apud eruditiores eorum constanter eo tempore de Messia vaticinari crederent, conatus est exprimere, multis in locis in translatione huius Psalmi, Messia meminit. Quem secuta cæterorum

Propt. innoc.
suscep. me.
confirmast. m. in consp.
Nondum enim extabat templum. In aether.
Benedict.
A sæculo etc.
Amen Amen. Amen.

D
E

Acæterorum Hebræorum cuncta cohors, præcipuè Salomon, Auen Esra, Rabi Dauid vno ore asserunt esse super Messia, quem illi *משיח*, & vt à cæteris qui Messia, id est vncti essent, discrimen sit, vocare solent à Massiach, quod Græcè *μασχιας*, Latine dici non potest, nisi dixeris Ipse Messias, ille vnctus, eximius ille in his qui vnguntur. Græcorum autem, ac Latinorum, qui Græcos sequuntur, perspecta est sententia, dependens præcipuè ex testimonio diui Pauli, qui ad ipsos Hebræos, suis eos oraculis conuincens, ex isto Psalmo, de filio testimonium protulit. Ad filium autem inquit, Sedes tua Deus, & quæ sequuntur. Hunc igitur tam communem consensum perspicuum habentes, & ex ipsorum hostium pectore, vi sua, veritate erumpente, facile quorsum spectent, quæ dicuntur, intelligemus, tamen Hebræorum lingua, celans sub rerum vsitatarum nominibus, res quam, conditionis mortalis, excellentiores, sæpe intercludit iter ad perfectam earum intelligentiam, vt cum maiora illa dicantur, res sensibiles quæ minores sunt, & terrestres dici putentur. Quod genus non tam in carminibus Sibyllarum, licet & illa sint figuris & translationibus obuoluta, deprehendas. Illud autem nemini mirum fieri debet, de Christo tanta oracula (quæ si diuino spiritu illustraremur, facilius perspicerentur) apud Hebræos haberi, quandoquidem quoad licet ex quibusdam, quæ ad nos peruenerunt, reliquiis cernere, omnis terra, vrbibus hæc canentibus, (sed præcipuè terræ Orientis, Ægyptus, Chaldaea, Babylonia, Mesopotamia) plena fuit, primæ scilicet hominum sedes, vbi & Adam creatus, & vixit nongentis triginta annis, cuius vitam de eo qui & ipsum, & in eo totam posteritatem creasset, redempturusque à mortalitate esset, perennem Philosophiam par eis fuisse. Neque fas est maximo illi genitori creatorem, qui ei maiora ostendisset, futura non demonstrasse, aut ipsum posteros suos, præcipuè meliores, quæ vidisset & audisset, in tam longæua vita, celasse. Atque & diuinis oraculis, & diligenti consideratione constat, eundem creatorem hominis, cum quo in paradiso ille loquebatur, eum contemplabatur, fuisse, atque eum qui pòst redemit, vt necessariò & illa præsentia & futura de eo perspexerit. Hinc in omnes gentes, oraculis etiam reuelata, de eo scientia manauit. Sed his veluti certis ommissis, titulus huius Psalmi declarandus est. Dicitur, In finem, pro his qui commutabuntur, filii Core, ad intellectum, canticum pro dilecto. Primum quod Septuaginta translulerunt *ἑλλοισθησομεθα*, id est, his qui commutabuntur, Hebraicè est *שׁוֹשָׁנִים* shoshanim: quæ vox omnium Hebræorum & scripturarum testimonio, non sonat immutandos, sed rosas, vel lilia. Hinc Hieronymus transtulit hic lilia, & Symmachus, Triumphus pro floribus. Cur autem Septuaginta immutandos transtulerint, causa fuit, quod maxima sit similitudo inter shoshanim, lilia, rosas, & verbum immutandi *שׁוֹשׁוּ* shina: quod si ad numerum multitudinis transeat, fiet superiori ferè simile shanim. Inde factum vt alterum pro altero acceperint illi vetustiores. Quos tamen si velimus tueri, probabiliter poterimus, Nam nescio qua forte concurrunt hic inter se sensus, quod quos Septuaginta dixerunt immutandos, Hebraicè autem sunt lilia, Chaldaus interpretatus est *יַחְבֵּה סַנְהֶדְרִים* iachbe sanhedrim, eos qui sederent in cõcilio Moysi, id est, Septuaginta seniores illos, quos instituit Moses. Perspicuum igitur est eum, lilia pro hominibus selectis accipienda credidisse: vt qua forma sæui & immites in sacris litteris dicuntur tauri, leones & florentes Reges, arbores appellantur, sic viri selecti, egregij, præstantes, lilia seu rosæ dicantur. Sicque Septuaginta potuerunt vim vocis non ignorasse, sed perspexisse sub ea significatos fuisse aliquos beatiore, præstantioresque quàm reliqui, quos immutandos, vt à cæteris distarent, vel ad aliquam felicem sortem renouandos dixerunt. Itaque Græci, & Latini, simili sensu immutandos dixerunt, quos is, in quem hæc oracula aperte spectant, renouaturus sit, & à mortalitate, ad immortalitatem reuocaturus, quam diuus item Paulus, similiter inuocationem appellauit. Omnes inquit *ἑλλοισθησομεθα*, immutabimur. Hæcque immutatio per eum fiet, in quem, totum hoc oraculum editum est. Itaque siue casu, siue studio, translatio Septuaginta vera est, hæc ab ipsis etiam Hebræis discors, quoniam lilia, vel rosæ iure sancti, & ad immortalitatem reparati dicuntur (nam sancti Dei florebunt sicut liliam in cõstitate Domini) sicque exponunt, Athanasius, Hefychius, Cyrillus, Appollinarius. Vnus igitur sensus super liliis, Septuaginta Chaldaei, Græcorumque fermè, & Latinorum omnium, vt sint hi quos ipse Messias ab interitu ad florentem iuuentutem reuocabit. Chaldaus sapientes hos dicens, qui tanquam rosæ in populo florent, olerentque, & Rabi Salomon eum sequens, similem sensum proposue-

per emittiam.
Idem creator, qui & redemptor. Titulus.
His qui commutabimur.
Lilia, instrumens.

runt. Est alter liliorum significatus, vt notet musicum instrumentum, quod liliis insculptis D
 esset insignie. Quod genus hodie quoque videas, cum in corpore lyrarum, & vnde sonus
 redditur, sint lilia, rosæq; insculptæ ligno. Hoc placuit Auen Esra, & Rabi David. Sa-
 lomon autem sequitur Chaldaum. Hieronymus transtulit lilia, nihil quo sensu essent ac-
 cipienda locutus. Et alij multi Hebræi, vt testatur etiam Nicolaus, iuxta sensum Septua-
 ginta & Chaldæi, lilia populum Dei electum asseruerunt. In duos igitur sensus abijt res,
 quorum neuter videtur reiiciendus. Nam instrumentum musicum esse, illa potest per-
 suadere ratio, quod in principiis psalorum, sæpe quibus instrumentis canerentur, ex-
 primitur. Quale apud nostrates comicos, in principiis comædiarum, prædicatur, Tibiis
 paribus vel imparibus. Aderant enim varia instrumenta, quod & hodie quoque fit in tem-
 plis, quibus diuinæ laudes canerentur. Hinc sæpe psalterium decem chordarum, organa,
 tympana, cymbala, in psalmis inuenies memorari, quibus laudare nos Deum ipsi psal-
 mi cohortantur. Habeturque de hac re in libris Paralipomenon hoc modo: Dixit Da-
 uid principibus Leuitarum vt constituerent de fratribus suis, cantores in organis musico-
 rum, nablis videlicet, & lyris, & cymbalis, vt resonarent in excelsis sonitus lætitiæ. Ibidem
 referuntur qui præessent prophetiæ præcinentes, qui canerent pro victoria. Ac cum dicitur
 in titulo, Super liliis, potest instrumentum designari, quia simili locutione alibi, vbi citra
 controuersiam, instrumentum ostenditur, vtitur, vt cum dicitur in principiis aliorum sæpe
 psalorum, Super octaua, super Ghittensi lyra. Rursum non potest tantorum etiam He-
 bræorum testimonium reiici, probabiliter censentium lilia diuiniore quosdam nuncupa-
 tos. Quæ cum sub hac voce denotentur, eadem ratione probabuntur à nobis, qua sæpe
 duos sensus in Aristotele, Platone, Homero, Vergilio, sub eadem vel dictione vel oratione
 deprehendimus. Nec nos turbare debet in litteris sacris, quod tam crebro occurrit in pro-
 fanis. Est tertius sensus sub voce shohanim, cuius mihi venit in mentem cum psalmum in-
 terpretarer. Nam, vt inferius videbimus, ששן Shashan, Hebraicè gaudium vel lætitiæ de-
 notat. In numero multitudinis conuersa vocali, a, in o, quod sæpe fit, erit shoshanim, id est
 gaudia, & lætitiæ. Et titulus dicit, super lætitiis, vt innuat quod inferius dicitur, quod vn-
 ctus sit oleo exultationis, sic nunc prædicat se, læta, felicia dicitur, nempe ipsum Messiam,
 qui est salus, & gaudium nostrum, quemadmodum etiam cum in titulo vocat, amores, dele-
 ctationes, vt dicens super lætitiis, innuat super Messia, per quem vita rediit, omnisq; fuit cae-
 lestis & terrestris autor lætitiæ. Quod autem dicitur In finem, differitur aliis psalmis, Sept.
 credidisse, mnazeach, quod vertunt eis το τέλος, in finem, putasse duci à מצח nezach, æternum,
 quod illi dixerunt in finem. Vox autem nazach, amphibola, ad victoriã, & æternitatẽ, exem-
 plaq; sunt multa. Ideo quod Sept. acceperunt pro æternitate, ceteri Græcorum interpretũ,
 quos sequitur Hieronymus pro victoria, transferentes mnazeach νικωποση, victoriam danti,
 vincere facienti, Hieronymus victori. Idemque in libris Paralipomenon putat hac voce
 denotari επινικιον, carmen triumphale, quo canerentur in templo victoriæ, ex hostibus par-
 tæ. Canebant, inquit, επινικιον super victoriis. Tunc mnazeach participium est, à nazach.
 Quoniam autem eadem voce designatur ingens, alacrisque iubilatio, & quasi ελαλαγμος, F
 vt cum dicitur, iubilare Deo omnis terra, videtur, (quod Chaldæus sequitur) posse tran-
 ferri quod Septuaginta dixerunt in finem, ad iubilandum, ad canendum totis præcordiis,
 toto pectore, alacriter, vt audiatur iubilatio nostra, talẽque sit nostro de pectore carmen,
 quale exultantium ob victoriam, iubilantium, frementumque castrorũ. Tale quid faciunt
 Angeli in cælo, cupidissimè, & alacri plausu, regem suum prosequentes. Ad id quoniã ec-
 clesia in terris, est ecclesiæ cælestis imago, inuitant psalmi in principio, vt toto pectore, to-
 tis cogitationibus, hoc sacrosantum sacrificiũ laudis, Deo nostro offeramus, quo sese ex-
 plicat animus, hilarescit, exprimit gaudia, & amoris in Deum indicia pandit. Tunc lamna-
 zeach designabit, ad canendũ, exultandũ totis visceribus, tota vocis animiq; contentione,
 vt canemus repetamusq; hæc diuina carmina, quibus pulchritudo diuinitasque creatoris
 prædicatur. Hocque acceptissimum sacrificium. Quaritur enim amor, hoc amoris cla-
 rum indicium. Dixi alias alibi sententias, quas si sincero animo perpenderit, videbis cum
 hac congruere, super voce mnazeach. Dicitur item in libris Paralip. vbi de carminibus his
 & ordine canendi agitur, vt resonaret in excelsis sonitus lætitiæ. Nam mnazeach propriè
 sonat conantem, vincẽtem contendẽtẽ. Sequitur autem in titulo, filiis Core, quod He-
 braicè כלל quo duo casus possunt intelligi. Etenim articulus Hebraicus כו genitiuo, & da-
 tiuo de-

In finem.

Iubilis, vo-
ciferatio.

Lamma.

Filiis Core

Atiuo deseruit, potestque dici aut filiis Core, aut filiorum Core. Hocq; postremum verius.
 Declarat enim Chaldæus, psalmum editum vel cantatum à filiis Core, dicens quod di-
 ctum est in propheta, super manus filiorum Core. Psalmus, inquit, & hoc oraculum dictum
 est à filiis Core, spiritu prophetiæ. Nam manus sonat autorem apud eos, vt videbis vbiq; *Manns.*
 Filios autem Core intelliges, sicut filios Israël, eos scilicet qui essent de stirpe Core. Pe-
 ruit enim Core in seditione filiis superstitibus. Et in libris Paralipomen. filij Aaron,
 filij Cath memorantur, vbi agitur de his rebus, qui parentes tempore, Mosis fuerunt,
 & Core fuit nepos Cath. Itaque nonnulli Græci videntes in editione Septuaginta,
 τοις υιοις κορε, crediderunt psalmum datum ad canendum filiis Core à Dauid, quod et si fieri
 potest, ex Hebraico tamen quo dicendum est, filorum Chore, sicut quod Septuaginta
 dicunt το δαδιδ, ipsi Dauid dicendum τδ δαδιδ, apparet eos, quod & Chaldæus ostendit,
 autores carminis fuisse. Copiosus enim tunc fuit spiritus prophetiæ, erantque eo tem-
 pore sicut in Babylone. Sibyllæ, sic in Iudæa, Prophetæ, & Prophetissæ multæ. Et in libris *Sibyllæ, in
 babylone.*
 Paralip. vbi agitur de hoc ipso, dicitur: Conenias autem princeps Leuitarum, prophetiæ
 præerat, ad præcinentam melodiam. Ecce, Conenias de tribu Leui, præerat prophetiæ,
 filij autem Core erant Leuitæ. Ac forte è filiis Core erat is Conenias, qui in libris Paralip.
 dicitur princeps Leuitarum, quasi princeps filiorum Core. Ab his igitur edita est hæc pro-
 phetia, vel edita à Dauid, ab eis cantata inter alia carmina. Quod autem sequitur εις σινωων, *Ad intel-
 lectum.*
 ad intellectum, clarius Hebraicè. Nam redidat Græcis præpositio εις, Hebraicè ששן mas-
 kil, intellectus, eruditio. De hac quoque voce quædam dissensio, putant, vt Rabi Dauid,
 quod minus probabile, musicum instrumentum. Verius autem & plurium testimonio, ac
 ratione firmum, vt sit maskil, quod Sept. dixerunt, intellectus, intellectio, sensus, doctrina, *Psal. 46.*
 sapientia. Qualis laudatur in psalmo cx. Intellectus bonus facientibus eum, scilicet timor
 domini, Initium sapientiæ intellectus bonus. Et psalmo xlvij. Psallite sapienter,
 vbi est maskil. Sic isto loco intellectus sonat sapientiam arcanam, eruditionem. Ideo &
 Chaldæus, iuxta psalmum citatum transtulit hoc loco intellectus bonus, & Hiero. eruditio-
 nem. Et Rabi Salomon, exposuit ששן turgman, id est quod Græcè ερμηνεια, interpretatio,
 sermo clarus, elegans, comptus, eruditus, Sicque appellat hoc carmen insigne oraculum,
 sapientia, profunda eruditio. Cuius autem vel de quo sit ista sapientia, sequitur ostendens, *Canticum
 pro dilecto.*
 Canticum pro dilecto, quod eodem ferè modo ab Hebræis atque Christianis intelligitur.
 Nam propriè Hebraicum שיר ידודו scir iedidot, sonat canticum dilectionis, sicq; exponit
 Auen Esra, pro iedoth ponens שיר אבותו ababoth, dilectiones, amores: idem Rabi Dauid, sic itè
 Rabi Salomon. Ac Rabi Dauid hoc declarans שיר אבותו אהבה ורחמי ורחמי ורחמי Vocatur, ait, hoc carmen, di-
 lectionem, quasi dicat, dilectionis Dei erga Messiam suum. Ex quo habes eos concordēs
 esse cum Christianis, qui dilectum interpretantur, filium Dei, de quo ipse pater, Hic est
 filius meus dilectus. Hieron. vertit, canticum amantissimi, pulchrum & istud, vnde & Lactan-
 tius merito Iudæos ipsos extremæ neci à Vespasiano datos prædicans, Quia, inquit, exulta-
 uerunt super amantissimum Dei filium. Ex quibus perspicuum fit, ita hoc loco vocare He- *Lactantius.*
 braicam dialecton, ipsum dilectum, dilectionem, sicut vocat seruatorem, salutem. Nam Ie- *Iesus.*
 sus potius sonat salutem, quam seruatorem.

ERUCTAUIT COR MEUM, VERBUM BONUM, DICO OPE-
RA MEA REGI.

RAECI, videlicet Eusebius, Cyrillus, Euthymius verè testantur hanc esse
 quandam præfationem psalmi, & exordium: narrationem autem in-
 choari cum dicit, Speciosus forma. Diciturus enim res mirabiles, non sine
 præfatione quem morem vetustissimos seruasse poetas, palam est,
 ingressus est. Et apud poetas proponitur, deinde narratur. Sicut autem
 Latinus prius dixit, Arma virumque cano: & Homerus εὐδρα μαινερα
 μεσα. & quidem alius: Fortunam Priami cantabo & nobile regnum. Ho-
 merus item & ipse psalmos quasi decantans, semper in principiis hymnorum præfatur, cui
 cantare velit: vt in primo hymno:

Μησομυ εδδε λαθουμαι Σπυλλονος Ουδατοιο.
 Sim memor, atque tui hand obliniscar Apollo.

Sic Vates Hebraus præfatur quem cantare velit, nempe Regem. Verbum Eructauit, alià *Eruct.*
 ab Hebræis, alià à Græcis, non multum tamen differenti ratione exponitur. Hebraicè est

tacita nostrarum manuum. Græci verò, quorum etiam respicit Nicolaus sensum, do-
Et ac sapienter à Propheta sic prædicari dicunt. Agitur mea lingua, tanquam calamus à
veloci ardentique scriba, non mouetur sponte motuque suo calamus, sed à scriben-
te: sic lingua mouetur à spiritu sancto. Lingua, inquit, mea est calamus diuini spiritus,
qui ista dictauit, vsus lingua mea, veluti calamo suo. Ac Hebræi dicerent esse compara-
tionem, linguam esse sicut calamum, Græci proprietatem intelligentes, scribam, spiritum
ipsum, cuius omnis operatio rapida, velocissimaque est, nulla re obstante potentia illius: vt,
Et factus est repente de cælo sonus, tanquam spiritus vehemens. Quemadmodum autem
repentino, rapidoque spiritus descensu pectora illorum exarserunt, omnigenis que linguis
loquebantur, quidam etiam prophetabant: sic rapiente eodem spiritu linguam Prophetæ,
locuta est oracula eximia, ardentia, vno impetu, æstu mentis agitante, igne illo inuisibili,
animo calente. Hinc: Græcè tales dicuntur κατὰ τοὺς ἄνεμους occupati à spiritu ipso imperante, regē-
tesque linguam. Vt (si fas est) hac similitudine. Vidi fœminas, spiritu malo detentas, ita rap-
ide, promptè, terribiliterque loquentes, tanto torrente verborum, adeoque graui, & ac-
commodo, vt mirum mihi fieret. Quid spiritus ille omnipotens, quo fulmine, impetuque
verba torquebit, cum omnia quæ à spiritu facta ferantur, ardentia, volantiq; fuerint: Vidē
autem qua præfatione in hoc excellenti hymno sit vsus, primum dixit, feruerē, æstuarē sibi
pectus, verbo bono, quasi diuina prophetia, & quod Græcè expeditē vno verbo καλλιόπη si-
ue καλλιπέη. Postea, loquitur mea Musa Regem, deinde rapior, feror impetu mētis, stare lo-
co nescio. Quid, inquam, hæc sibi significant, nempe oraculorum dicendorum maiestatem, &
quasi hæc dicat præfatus, Æstuat mihi pectus, pulchra carmina texo, cano Regem, incen-
dor amore canendi, ardeo, rapior, æstuo videns quæ sum dicturus, quàm bona, grandiaque.
Scribæ, autem, genitius est, Græcè γραμματικός. Vnoque verbo Græcè velociter scribens
dicitur ὄξύγραφος. Calamus est etiam in Chaldæo, corruptè colmos, & pro calamo Hebraicè
קנֶם & stylus: idq; Hieronymus interpretatus est. Idem tamen calamus, & stylus, alter æreus,
alter ligneus.

Theopneu-
si, numine
afflato.

Calamus.

Speciosus forma præ filiis hominum: diffusa est gratia in labiis
tuis, propterea benedixit te Deus in æternum.

Ic exordium, & enarratio, primum verba perpendantur. Quod Septuaginta abso-
lutè pronuntiarunt ὁραῖος καλλί, speciosus forma, Hebraicè clarius, per verbum יפה
iaphiaphita, speciosus extitisti, formosus es: licet Septuag. more Græco verbū sub-
stantium omitteutes, idem dixerint, Speciosus, eoque Euthy. dicit subaudiendum ὑπέχρησθαι.
Et quinta editio, καλλί ὁραῖος καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, pulchritudine decoratus es præ filiis ho-
minum. Præclarum est esse comparisonem, Hebræis eo modo comparationē exprimen-
tibus, vt si dicant, Iste est melior illo, dicant, Iste melior præ illo. & in psalmo, Bonum est
confidere in Domino, quàm confidere in homine. Hebraicam locutionem non inuertē-
runt, dicendum est, Melius est confidere in Domino. Et apud diuum Paulum, Quia multi-
filij desertæ, quàm eius quæ habeat virum: intelligendum, plures: sua enim lingua utebatur.
Itaque & hoc loco, licet clarius quàm in superius adductis, intelliges: Speciosior es omni-
bus filiis hominum. Item est Hebraicum idioma, filij hominū. Origenesq; putat, Hebræis
dici filijs hominum, sicut Græcis υἱὸς ἀνθρώπου, filios Græcorum: sed Hebraicè quiddam aliud.
Dicunt enim filios Adā, quod Septuaginta dixerunt υἱὸς ἀνθρώπου, quasi filios Israel. Vt enim
totam posteritatem Israel dicunt, filios Israel: sic totam posteritatem Adam, filios Adam.
Nec Hebraicè est, filij hominum, sed vbique, filij Adam. Cum ergo in sacris litteris est, filij
Adā, totum genus humanum senties, quicūque ex illo primo, qui verè ac propriè, & primo
dictus est Adam homo, hoc est terrigena γηγενής, πηλογενής, χροκός. Hinc vasti, & proceri simi-
les illi Gigantes, & πηλογόνοι, terrigenæ sunt dicti, quasi nati ex τῷ πηλῷ, cæno, limo. Nā tulit
Dominus de limo. Itaque nunc filios Adam, vel hominis, totum humanum genus sen-
tians. Nemo enim est, quin sit filius Adam. Pro, Speciosus forma præ filiis hominū, Hieron.
clarius ad Hebraicū dixit, Decore pulchrior es filiis hominum, & forma eleganter Latinus
dixit, quod Græcè καλλί. Cætera conueniunt cū fonte. Quod ad sensus attinet, quē dixerit
speciosum, ad eum rectè sermonem dirigens, claret ex Chaldæo, qui sensus arcanos sæpe,
non veritus munus paraphrastæ, expedit, sensus, inquam, quos antiquo illo tempore con-
stans fama esset, in scripturis esse de Christo, & de eo debere intelligi. Sic transfert, Pulchri-
tudo

Speciosus
forma.

Filij homi-
num.

Terra filium
cæno, sat.
terrenus.

Atudo tua Rex Messias יהוה adiph, maior, excellentior est, filiorum hominis, præstantior est
forma tua omni humana forma. Tum sequitur, Datus est spiritus Prophetiæ in labiis tuis,
propterea benedixit te Deus in æternum. Ecce adiecit Hebraico, regi quidem, Messiam:
gratia verò, Prophetiam, vt scires qui Rex, quæ gratia diceretur. Ac Rabi David admonet,
verba suæ linguæ duplicata, excellentiā denotare. Habent enim Hebræi sic verba, sicut no-
mina duplicata, quibus excessus designatur. Nanque vt dicunt, sancta, sancta, & וְשֵׁנִי וְשֵׁנִי,
sanctorum, id est locum sanctissimū: & sæcula, sæcula, æternitatē: aceruos, aceruos, magnū
aceruum: Deus, Deus, meus: valde, valde, maximè, quod genus etiam in lingua Italica est,
bene, bene, optimè: albus, albus, albilimus: durum, durū, durissimū. sic habent quedam ei-
dem rationis verba Hebræi, vt עֲשֵׂה דָק דָק, dak, dak, quasi puluescere, minui, & דָם דָם, dam,
dam, quasi sanguescere, rubescere. Ita est hoc loco, pro nostro speciosus forma יפה יפה
iaphiaphita, quasi pulcherrime es. Omnes autem non nostræ solum litteræ, sed etiam profanæ
mirabilem, immensamque pulchritudinem, rebus intelligibilibus, id est his, quæ nostror-
um fugiunt nunc obtutum oculorum, nec veniunt sub aspectum, quæq; cum non oculis,
non auribus nunc sentiant, possunt aliquo modo intelligi, tribuunt. Tanta est illi pulchri-
tudo, vt illa sit archetypus, nostra simulata, vmbra, pendēs, & nascens à corporeis linea-
mentis, corruptibilibusue coloribus, illa in lumine claritatis suæ hærens. In hac est Deus
formosissimus, omnes antecedens animos diuina, & oculis ac menti nostræ incomprehen-
sibili venestate. Hoc intelligens summo ingenio vir Aristoteles, tale edidit penè oracu-
lum: Quemadmodum, inquit, anima est inuisibilis, per visibilia tamen opera, quæ sunt tam
multa cognoscitur: sic de Deo cogitare debemus, δύναμις ἐν τῷ ἴσχυροτάτῳ, καλλί δὲ εὐταρε-
τηστάτῳ, ζῶν δὲ ἀθανάτῳ, ἀρετῇ δὲ κρατίστῳ, διότι πάση ἡμετέρῃ φύσει γινώσκοντες ἀθεώρητος, ἀπὸ αὐτῶν ἔργων θεωρεῖ-
ται. Qui potestate quidem sit fortissimus, pulchritudine speciosissimus, vita immortalis, vir-
tute optimus, vt tamen si omni naturæ mortali sit inuisibilis, ab ipsis tamen operibus intel-
ligatur. Sic Aristoteles Deum etiam inuisibilem dicens, eximiam ei excellentemque tri-
buit pulchritudinem. Hæc q; prædicat de illo Deo, qui fecit cælum & terram, nempe rege
mundi, filio, sapientia, quæ etiam à Salomone dicitur παντός καλλίως γενεσιάρχης, omnis pulchri-
tudinis inuentrix, vt si inuenit ipsa omnem pulchritudinem, necessario infinita pulchritu-
dine prædita sit, sed crassis oculis nostris, & non merentibus, nondum apparente. Vt autem
Aristoteles etiam naturæ inuisibili, & incorporeæ tribuit κάλλος, decorem: sic Platonicus
Damascius τὸ ὁραῖον καλλόν, πάντα καλλὰ ποιεῖ, primum pulchrum, omnia pulchra facit. Ad quā
rationem, hæc etiam Philosophia à qua fluxerunt illa Philosophorum, sæpe Deum prædi-
cat formosorum. Dominus regnauit, decore induit, induit fortitudinem, vbi sunt illa duo
Aristotelis δύναμις ἰσχυροτάτοι. Et pro decore, Græcè apud Sept. hoc loco, εὐταρεία, illud sci-
licet Aristotelis. Alibi quoque, confessionem & decorem induisti, amictus lumine, sicut ve-
stimento. Quibus & sacræ, & profanæ Philosophiæ testimoniis, apparet etiam in rebus ab
oculis separatis, esse venustatem, formam, pulchritudinem, etiam ineffabile, & quàm cor-
porea, maiorem. Ac vbi dictum est superius, Et decorem induisti, Græcè est μεγαλοκαρτέριαι,
quasi magnum decorem, magnam pulchritudinem. Quo constat mortalem pulchritudinē
cum illa collatā, esse minimam, esse deformitatem. Itaque & Boëtius secutus philosophiā
Platonis, creatorem mundi ad imaginem suarū idearū, omnia formantē alloquitur. Fingis
ad exemplum pulchrum, pulcherrimus ipse. Nam prior Plato venustatē mundi ab alia ma-
iore venustate deduxerat, vt à pulcherrimo, nisi pulcherrimum fieri non posset. Eaque
Plato de creatore, & formatore mundi eloquitur: quem esse filium Dei, eiusdem testi-
monio conuincitur, ἄπειρον, id est autorem, seu causam eum mundi nominantis, deinde istius
causæ patrem in Epistolis, vt constet eundem esse speciosum istum, atque eum, quem re-
gem dixerant superiora oracula, quod Hebræi etiam consentunt. Hunc autem esse Deum,
claris rationibus euincitur, quod priscis sæculis, & in omni philosophia fuerit vulgatissi-
mum. Idem enim est, rex absolute, ac formosissimus, creator, autor, visibilis pulchritudinis
inuentor. Hæc autem eximia pulchritudo, quæ nunc oculos effugit mortales, cælicolis,
quos & pietas cum clementia eius ad tantam beatitudinem subleuauit, aspicitur, cuius in-
tuitu eos esse semper beatos, par est: ob hoc dicitur θεωρεῖται, Dei contemplatio. Cuius quan-
dam intuentes imaginem in monte Apostoli, haustamq; mirabili dulcedine, omniūq; obli-
ti mortalium rerū, exclamauerunt, bonum ac dulce esse ibi consistere, perennēq; sedes: ibi
figere optarunt. Nobis itē si quādo cerneretur in hoc corpore, qualisq; videri cælicolis, &
quāta solet, inexplicabili, longè quàm formosarū aspectu mulierū maiore gaudio afficeret,

Diffusa est
gratia in la-

Verba du-
plicata,
apud hebr.

Deo. i.
Deus inui-
sibilis, per
opera visi-
bilia cogno-
scitur.

Matth. 17.

omnemque mortalitatem redderet contemptibilem. Hæc ambrosia, hoc nectar, quo sidera in sede, beati fruuntur. Diuina lethe, tanta dulcedine inundans, ut omnium præteritarum rerum, in se diuorum ora conuertens, faciat volentes animos obliuisci, quod illi, magna inter gaudia positi, & gloriæ cælestis eis imagine oblata senserunt. Ut autem diuina fortitudo Aristotele perhibente nõ sentitur mortali naturæ, sic pulchritudo nõ aspicitur. Locum tamen esse quendam, omnium est mortaliu, omniumque litterarum consensus, ubi hæc affatim enitescat, & ætheria theologia docuit, sæpe speciem, quãdã suauissimã, & semper augustæ venustatis illius ad oculos mortales venisse, venturã autem aliquãdo, & pãdendã totã, cum venerit filius hominis in maiestate sua, cum miseri mortales pulsabunt pectora palmis, se, quãta felicitate male viuẽdo priuarint, aspiciẽtes, quã dulcedinẽ, quã gaudia, sibi ipsis eripuissent, videbunt inenarrabile decorẽ, nulla cum mortali forma æquãdũ. Quod si sepe formosam mulierem, cuius formã gratiæ quoque comitentur, aspicientes, mirabili suauitate replemur, incendimur itẽ amore, quarũ si complexus daretur, beatos se nonnulli faterentur: quid facturã putes æternã illã immortalẽque pulchritudinẽ, non è coloribus mortalibus, sed gratiis inenarrabilibus resultantẽ, quã nos tũc incẽdia, quã suauitas arripient? Disce enim ex illis in monte. Itaque, simili ratione est ante omnes formosissimus, qua fortissimus, rex maximus, creator, autor. & carmen super pulchritudine eius, hoc designat, quod quemadmodum est creator, sic est ipsum bonum, est gaudiũ, est vita, in quo omnia nostra desideria satiatã conquiescent, in eum omnium vota consumuntur. Tunc fatiabimur, cum apparuerit gloria eius, & torrente voluptatis suæ nos potabit. Ipse præmium nostrũ, & dulcedo. Quãdiu à conspectu eius absuerimus, nunquã conquiescemus, perenni siti æstuant, nec vacuus vnquã erit mœrore animus, quãdã nos noctesque diesque mœstitia tenente. Eadẽ ratio erit, si referas hanc formam ad omnigenã virtutẽ eius, ut quemadmodum alibi dictum, Confessionẽ, & decorẽ induisti, quasi *μορφωδης* appellas decorẽ, & laudem, potestatem eius, creandi, & signa quæ creando, diuinitatis suæ demonstrat, sic talem ei nunc tribuat decorẽ, ut qui Rex sit absolutẽ, ceu Rex maximus, sic etiam pulcherrimus, nempe gloriosissimus. nã pulchritudo Dei, gloria dicitur: *ειδωδης* nobilissimus, nihil habens non egregium, non insignẽ, nõ formosum, radios diffundens bonitatis. Est alia pulchritudo corporis, quam Vates spectare potuerit, ut Messia in humano corpore futurũ dicat nobilissimum, formosissimũ. Quæ pulchritudo etũ vera fuit, quia omnium fuit, estque mortalium speciosissimus: videretur tamen hæc quasi pars illius vastæ gloriæ, ut potius referatur tota maiestas, & pulchritudo eius, quã vnã corporis, particularis, præcipuẽ corporis nõdum glorificati, & sub quo maiorem illam pulchritudinem suam occultaret, nolens venire ad mortales in claritate sua quod & ferre eam non potuissent, & veniendum ad labores erat, descendendũ in aciẽ, perferendi dolores, quibus fortiter tolerandis ad maximam pulchritudinem illam mortales attingerent. Hebræi nihil super hæc re loquuntur, sed tantum de nuda verborum significatione pauca locuti diffugiunt, dicentes, Formosus es, figura, decore, intuentes formam corpoream. Græci variant, alij ad corpoream pulchritudinem, alij ad incorpoream referentes, alij ad vtrũque: sic item Latini. Qui ad animã referunt, dicunt eum solum ex omnibus hominibus caruisse peccato. Alij, ut te appellauit regem, sic dico te excedere pulchritudine & gratia omnes mortales, sapientia quoque quæ ore insidet, mirabilis es. Vera sunt & illa quæ à Nicolao referuntur, à maioribus Latinis manantia, ad Latinos ex Græcorum fontibus defluentia, corpore & animo fuisse eum absolutum, corporis gratiam cum animi pulchritudine respondisse: nihil in eo non perfectũ fuisse. Adduciturque à Nicolao quod Porphyrius ex Euripide, *αρωδων ειδδς δειον τυεγ. νιδδς*, Prima species imperio digna. Qui gratia & forma præstat, is imperio dignus esto. In quo maior gratia animi & corporis inest, huic imperium debetur. Sic regem istum messiam, nihil non habuisse regium: ut erat Rex, sic imperiũ ob infinitas gratias quantæ in nullo mortali fuerint, meruisse, ut sit præclari regis descriptio. Sed quoniã tũ nõ subiacere peccato, tũ habere incomparabiles gratias, ex illã pulchritudine manat, tum quia Christus non fuit Rex mortalis, sed maximi regni cælorum, cuius famã primus ipse vulgavit, nec hominibus, regum more imperauit: videretur regia cælestisque illa maiestas, & pulchritudo maximẽ prædicari. Hoc enim maximẽ fefellit Hebræos, non videtes quale imperiũ, quæ maiestas prædicaretur, opinatos corpoream, Prophetæ tamen apertẽ, nominibus rerũ corporearũ, maiores illas cælestes, & immortales res nuncuparunt. Nam Zacharias (quod exemplum est mihi vbique necessariũ) cum memorat iusurandum patribus factũ, nominat tenebras, & vmbra mortis, inimicos itẽ, quæ nomina rerũ sensibili-

Pulchritudo in deo, quid designet.

Pulchritudo corporis, in Christo.

Pulchritudo animi.

Phil. 2.

Alium pro sensibilibus accipienda non esse clarum est. Sic species, & pulchritudo Christi immortalis, indicat eum regem immortalem, non terrenorum regnorum, sed cælestium, & terrestriũ dominatorem, formaque etiam ista elucebat in corpore humano suo, quoad ipse vellet, gloriãque suam, regiumque decus occultaret, extantibus tamen expressis diuinitatis, maximi que imperij signis. Ideo quod ait, præ filiis hominum, potest quidem iuxta Augustinum, ex hoc intelligi, hunc regem futurum fuisse hominem, quia comparatur hominibus: comparatio autem fit in eodem genere, hocque Hebræi dicerent: sed, ut dixi, ista maxima gratia, regi que pulchritudo non potest esse à diuinitate seiuncta. Da enim aliquem hominem, qui non peccet, in quo non sit aliqua deformitas, aliquod vitium. Et nefas est diuinam Theologiam, ipsumque Spiritum sanctum, mortalem aliquem tantum caducas victorias, sceptrã lignea habiturum, tot laudibus onerasse, ut in eum tot Prophetarum ora aperiret, tanta præconia, tot oracula ei prædici faceret. Itaque si rectè consideres, secus res quã habuerunt, habere non potuerunt, ut is esset diuina pulchritudine, & digna, quæ à tot Variis prædiceretur, à Spiritu sancto decantaretur, indutus, Rex regum, Dominus dominantium. Comparatio autem cum hominibus, non cum Angelis facta est, quod tum homo futurus esset, tum ex rebus notis assumatur exemplum. Nam cum Angelorum forma sit ignota, accepit exemplum clarum, sicut sæpe dicimus, Deum superare vires nostras, maiestatem eius, omnem humanam gloriam longè excellere. Hæc locutiones ubique circumuolitant, pulchritudinem quoque humanam Philon ait, à diuina venire, ut quasi sit comparatio inter creatorem, & creaturam. Iam etiam homo futurus erat, cuius gratia supra omnem mortalem pulchritudinem à diuinitate manaret, iureque ob hoc hominibus comparatur, sicut etiam regibus terrenis collatus, rex regum dicitur. Ideo quod ait,

Diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum.

DESIGNATUR Vt Græci, & Latini testantur, regia sapientia. Describit regem inclytum, insignem, eumque primum dicit omnium mortalium speciosissimum, tũ ex ore eius gratiam eloquentiæ fluere, priorque pulchritudo totius maiestatis, totius formæ regiæ est: secunda, quæ maxima est, tribuitur ori & eloquentiæ. Quid autem supererit ad pulchritudinem, cum videris aliquem primum regem, deinde speciosissimum? postremò diuina, immortalis que loquentem? Nec vox hominem sonat, Namque haud tibi vultus mortalis. Tres maxima Charites, regia maiestas, forma, eloquentia. Tantam autem docet hanc gratiam oris, ac sermonis esse, ut eam appellet fusionem, quasi torrentem, flumen. Sic Homerus *γλυκων πειν αιδδης*, melle dulcior fluebat vox. Sed idem noster maximus, speciosissimus que rex verius de se dicebat, Qui sitit veniat ad me & bibat, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Et ad Samaritanam, Qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. Hæc illa eloquentia, hæc oris gratia reuocans à morte, ad regna cælestia, rara & diuina *πρωδδς*, & oris gratia. Quicquid autem hic dicitur, spectat, ut dixi, ad aliud regium insigne. Ac diffusa est, potest, quoniam est passiuum, intelligi diffusa ab eo qui eum benedixit: aut sine persona, diffusa est, fluit insidet gratia in labiis tuis, circumfusum est gratia os tuum: sicut fons effunditur, aut effundit sese, sic effudit sese vbertim gratia in ore tuo, quasi vberima, maxima, redundansque. Quæ autem sit hæc gratia, quæ uel eloquentia, etũ clarum est, Chaldaeus tamen diuinẽ explicat, pro diffusa est, dicens, Datus est spiritus prophetiæ in ore tuo. Gratia igitur est spiritus prophetiæ. Est autem prophetia Hebræis, non futurorum modo prædictio, sed etiam omnis sacra cælestis que eloquentia, omnis de rebus altissimis, ac sapientissimis sermo, qualis apud Græcos philosophia, Persas & Chaldaeos Magia, Theologia quoque apud nos, & illos rerum magnarum, atque occultarum explicatio. Eadem enim ratione celantur, quæ sunt, tamen præsentia, ab oculis tamen remota, neque vlla est earum in nostris animis effigies, atque ea, quæ in causarum suarum serie delitescunt. Siue igitur explices rerũ futurarũ sit rerũ nõ tẽpore, sed obscuritate remotissimarũ latebras, prophetia est. Ideo prophete apud omnes gẽtes dicti sũt quasi theologi, & sacerdotes eũ Diis loquentes, sacerdotesque Aegypti, Prophetas Dioscorides, alijque Græci solẽt appellare. Nam prophete quasi diuorum interpretes dicuntur: sacerdotes autem intercedunt inter homines, & Deum. Spiritus ergo prophetiæ, est spiritus sapientiæ, & scientiæ. Spiritus vaticinandi, philosophandi, theologiæ, in quibus rerum futurarum prædictio tenet præcipuum locum. Et Auen Esra ait, hoc latam eius sapientiam designari, quæ cum sit interior,

Præ filiis hominum.

Tul. offic. 2.

Gratia.

Rex. Pulcher. Eloquens.

Diffusa est.

Prophetia.

Propheta.

Sacerdotes.

eloquio representatur. Talis gratia effusa est in illo, qui non solum venientium seculorum, metasq; omnium temporum nobis explicuit, sed etiam arcana quæ à nullo hominum sciri potuissent, reuelavit, referens mysteria caelestia, intra cæli vertiginem abscondita. Hæc eius potennis vbertimq; flucens eloquentia. Eadem videbitur, cum eum omnes mortales audient loquentem, tonitrua, fulminaq; contra impios tonantem: dulcem autem, ac placidum erga pios, regis edictisq; sortes æternas cuiq; deputantē. Quod autem dixit, Propterea benedixit te Deus in æternum, Rabi David vult hunc esse sensum: Cum intelligam in te esse tot dotes, tam præclara dona, dixerim te, Deum, benedictione sempiterna benedixisse, non possum aliud dicere, quàm te à Deo benedictum in æternum. Ac cum dicit, Propterea, non respicit causam, quod illa fuerint in causa, vt à Deo benediceretur, sed eorum est causæ assignatio. Hoc, inquit, est, quod in te est tanta sapientia, tanta maiestas, quia benedixit te Deus in æternum. Ideo benedictus es in æternum à Deo, quia tanta es ab eo gratia donatus. Non aliud est hæc gratia, quàm diuina benedictio. Verum duos potest habere sensus, cum à Deo benedictum esse, vt aut ad consuetudinem scripturarum omnia in Deū, præcipuè maxima quæq; referentium, dictum sit, aut altissimum subest mysterium, declaraturq; illa sapientia, quam idem ipse attulit de cælo. Omnia quæ filius habeat, à patre accepisse, à quo primū accepit, accipiatq; ipsum esse: esse autem non humanum, sed diuinū, cū quo omnia bona sequitur. Ideo ille dicebat, Sapientia meand est mea, sed eius qui misit me. Et omnia inuenies eum, præcipuè apud Ioannem, vbi est altissima philosophia, patri referre accepta, tanquam optimum, obsequentissimum, gratissimum filium, iuxta quam philosophiam etiam Paulus dixit, Quem constituit regem vniuersorum. Et Constitutus est à patre iudex viuorum, & mortuorū. Et, Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra. & Caput Christi est Deus. Angelus item magni consilij apud Esaiam, nimirum missus à patre. Illeq; solus patris sui diuinitatem apertè reuelavit. Hanc philosophiam inueniemus etiam apud præcos. Ideo enim vocabant patrem *το ἀγαθόν*, ipsum bonum, scientes ab eo manare omnia: primumq; omnium causam, filium suum. Chaldæorumq; oracula, & Sibyllarum apertè contentur, ei à patre rerum creationem traditam, regemq; Deorum ab eo constitutum. Hæc sunt gratiæ, quibus à Deo benedictus fuit in æternum. Neq; verò filius est minor. Nam genitus à Deo, Deus est, cū diuinitate est æternitas, omnis potestas, sed eò minor, quod ille dedit, is accepit. Ille genitor, is genitus. Is mittitur, exequitur, paret: ille mittit, iubet. Ac quoniam dixit, in æternum, quis non intelligit diuinitatem sempiternā? Quid hic dicent Hebræi, cum hunc de quo hæc dicuntur, fateantur esse, Messiam volunt esse merum hominem moriturum, nihil amplius? Vbi est in his sempiterna benedictio? quæ, quid aliud, nisi gloria æterna, & eorum gratiarum, quæ in eo apparuerunt, & à Prophetis sunt decantatæ, sempiterna possessio? Si est rex, si speciosus, ante omnes homines, & si tanta gratia & sapientia circumfusus, hæc q; omnia in sempiternum, quid aliud prædicatur, nisi diuinitas, cui & omnia bona, & bonorum æternitas est adiuncta? Qui triginta vel quadraginta, vel etiam centum annos regnet, deinde sicut cæteri moriatur, eo mortuo, omnes cum eo gratiæ morientur, nec erit sempiterna benedictio? Est autem benedictio, largitio, effusio. Ideo cum Isaac benediceret filium, dixit, Det tibi Deus de rore cæli, & de pinguedine terræ, abundantiam frumenti, vini, & olei, & seruiant tibi populi, & adorent te tribus. Esto Dominus fratrum tuorum, & incurrentur ante te filij matris tuæ. Qui maledixerit tibi, sit ille maledictus: & qui benedixerit, benedictionibus repleatur. Simili quadam benedictione, benedictus est à patre suo filius amantissimus. Dedit ei omnium rerum abundantiam, dedit diuinitatem, omnigenam sapientiam, ac potestatem, dedit imperium, iussit vt in nomine eius omne genu flecteretur, caelestium Angelorū, mortalium hominum, demonum deicetorum. Qui spernit eum, spernit patrem eius, & ab eo maledicitur. Qui autē adorauerit, benedixerit, benediceretur ab eo. Et hæc benedictio, non ore, & votis, qualis Isaac, sed quoniam supra Deum nihil est, fuit re, & fuit ab æterno. Ideo vsus est præteriti temporis verbo. Ne subterfugas autem, dicasq; non sempiternam benedictionem designari, quia *עולם* olam, designet seculum, ecce pro seculo transtulerunt Septuaginta Hebræi *αἰῶνα*, æuum, quod teste Aristotele, & Plotino dicitur quasi *ἀείδων*, semper existens. Ideo rectè Latinè redditur in æternum. Ac quod dixit in præterito, in æternum benedixit, respicit, vt dixi, non solum posteriorem, sed etiam anteriorem æternitatem, licet apud Deum sit vna.

Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime.

Hebræi &

AEBRAEI & Græci conueniunt in eundem sensum, quod narrata eius pulchritudine, narrata sapientia, describit fortitudinem, alloquens vt imperatorem, vt magnum ductorem copiarum, accingat gladium, hostes prosternat, & occidat. Hucusq; Hebræi progrediuntur, sola verba, sensum in superna facie apparentem proponentes. Chaldæus autem ampliauit orationem, hostes memorans dicensq; Accingere ense tuo super femur tuum fortis, vt interficias Reges cum Soldanis, id est, principibus. Græci igitur, ac Latini hos hostes, & Reges, eos interpretantur, qui *κοσμοκράτορες*, principes mundi à nostris dicuntur, cum quibus, vt sæpe dixi, sceleratorum, impiorumq; sequitur agmen, qui perinde regnum patris sui, quod iustitia, æquitasq; est, & recta ratio euertere conantur, atq; demones. Respice igitur animumq; exere. Non enim sunt veri hostes, qui nostras opes corporeas depopulantur, sed qui profanant iustitiam, quorum consilio efficitur ciuitas impiorum, regno, & gloria Dei infesta, inimica. Quemadmodum autem iustitia, & pietas gloriam Dei, nomenq; augent, cupiuntq; famam caelestem imperiumq; propagari: sic omnis impietas molitur de decus Dei, maiestatem eius quærere minuere. Cum autem filio, vt omnium gentium, & nostris oraculis est cantatissimum, pater tradiderit rerum creationem, & earum administrationem, eumq; imperatorem, & *ἡγεμόνα*, vt Philon vocat, regni sui constituerit cum filius venerit in mundum, vt patrium decus propagaret: eadem certè ratione eius hostes sunt, & ad eum spectat cædes impiorum, inimicorumq; Dei, qui sese à cultu eius auerant. Induciturq; in sacris litteris, filius, gloriae patris sui ardentissimus defensor, vt cum eiecit è templo iratus vendentes, & ementes, euertitq; eorū sedes, & hoc in humano, fragiliq; corpore, & in re minoris ponderis: quomodo æstuat, quo impetu, quæue indignatione à conspectu suo abiiciet scelestissimos & impiissimos quosq;, totamq; malorum cateruam? quos inimicos patris sui appellabit, sicut pios amicos? Venite, dicit, benedicti patris mei. Vbiq; etiam in sacris litteris impios, & sceleratos, inimicos Dei inuenies nuncupari. Nonne qui oderunt te Domine, oderam, & super inimicos tuos tabescebam? Contabescebat, liquefiebat homo dolore, & indignatione super inimicis Dei, quid filius ipse Dei, ad quem spectat maximè totum istud odium? Et illud, Inimici autem Domini, mox vt honorificati fuerint, & exaltati, sicut holera herbarum deficient. Ecce, inimicos Dei superbos, ac principes, & in honoribus constitutos vocauit. Consideratis igitur omnibus, hæc appellatio inimicorum, & contra inimicos bellum, ac cædes eorum, & gladius quo cæditur, maiora declarat, quàm res humanas, & humana bella, vilia indigna Deo. Nec de sanguine inimicorum fundendo, sed de mactandis eis alia ratione, quod & Esaias prædixit, de ipso Messia canens, Et spiritu laborum suorum interficiet impium. Et diuus Paulus: Quem Dominus Iesus spiritu oris sui interficiet. inuēs Antichristum, euersorem paternæ gloriae, quiq; turbabit, aget, rapietq; mundum. E grege eius sunt, signumq; eius sequuntur omnes impij, quæ quidem res principium habuit à dæmonibus. Ecce quomodo Messias sese armabit, interficietq; inimicos solo spiritu suo, sicut solo spiritu, & voce quadriduanum mortuum resuscitauit. Hæc antiqui Poëtæ imitati, induxerunt etiam ipsi Deos pugnantes: & apud eos, & nostros visus sunt Dij, id est, Angeli armati, gladium horribilem, fulmineum tenentes, tantaq; se facies aperiebat, vt exanimis caderent videntes. Et Homerus hæc sacra æmulatus, quorum apud Ægyptios non fuit ignarus, perinde atq; nostræ litteræ, exercitum pestilentia interfectū, inducit, interfectū iaculante desuper Deo. Sic exercitū Assyriorū pestilentia intereptum, sacræ litteræ dicunt ab Angelo trucidatum. Illis & insequentibus temporibus Angeli gladios ardentis tenere visus sunt, qui pestilentia occidissent. His exemplis fit perspicuum, non debere nos falli, aut turbari consuetudine scripturarum, Deo, & inimicos, & bellum, & gladios attribuentium. Siquidem & de Angelis (licet de populo exponunt Hebræi, Ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis, ad alligandos Reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis) dicitur in Psalmo, Et gladij ancipites in manibus eorum. Ecce gladius in manibus Angelorum ad interficiendos Reges, & Principes, quod nunc prædicatur de Messia. Nec arbitror tamen gladium illum Angelorum, ferream spatham, quibus mortales vtuntur, quenquam sentire, sed simile quid. Et Chaldæus illic dixit, Et gladius iustitiæ in manibus eorum. Habes quem gladium sentias. Mortales quoq; fingunt iustitiam, gladium tenentem. Et magistratus anteit gladius, quo ipsi non vtuntur. Neq; certè si rectè perpendas, aliud est illa iustitia sic figurata, nisi filius Dei, qui constitutus est à patre iudex viuorum & mortuorum. Nam pater, vt de se filius loquitur apud Ioannem, non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Iste gladius,

Propterea benedixit te deus in æternum. Propterea, non respicit causam.

Ipsam bonum.

In æternum.

olam

Hostes dei.

Primates, principem, ac recto, Ioan. 2.

quo accingit sese, & hoc designatur vniuersalis eius iustitia, & potestas, regia maiestas. Is procedit ex ore eius acutus. Vocauerat eum Regem, dixerat esse formosissimum, grandiloquum, nunc tribuit sceptrum regium, potestatemque iudicandi, dat ei fasces sicut Dictatori, quæ cum suprema apud Romanos potestas esset, antecederant eam duodecim fasces, Cōsules sex, quibus cedere obuios quosque; prauè agentes, urbem obambulantes, omniaque circumspicientes, quale facit in mūdo iustitia diuina, solebant. Ex hissi Hebræi saperent, hunc tam inlytum, tanta maiestate Regem nisi Deum esse non posse cognoscerent. Proponitur enim vniuersalis quedam iustitia, inimici & gladius alterius generis ostenduntur. Considera & illud, Si Messias non Deus, sed homo, si non fuit, sed futurus est, quomodo eum alloquitur quasi præsentem, Accingere gladio tuo ò potentissime? Crede mihi, videbat eum, & cum eo, spiritu sancto uectus loquebatur. Præsens præsentem hæc canebat. Deinde licet sit Hebraicè גיבור ghibbor fortis, potens, ut possit in homines cadere: non sine ratione tamen absolutè fortis dicitur, sicut & rex. Et ghibbor, sæpe est nomen Dei. Ornat igitur eum regiis insignibus. Dedit coronam, appellauit, salutauitque Regem, dedit speciem imperio dignam, dedit grandiloquentiam, maiestatemque dictandi: nunc dat gladium iustitiæ, appellas etiam potentem, fortem.

Ioan. 8.
Ghibbor.

Specie tua, & pulchritudine tua intende, prosperè procede,
& regna.

Propter veritatem, & mansuetudinem, & iustitiam: & deducet te
mirabiliter dextera tua.

RATIO iuxta Græcos, sic distinguenda est. Sunt enim tria verba imperandi, Intende, sequitur Græcè καὶ εὐδαιμονία prosperare, feliciter ingredi, quod Latinus, prosperè procede. Tertium est, regna. Sed Hebraicè aliquid variū. Primum quod dicitur, specie tua, siue gloria tua, est הודעא hodeka, confessione, laude tua. Deinde הודעא vchadareka, & splendore tua, gloria, pulchritudine. Tum ubi Septuaginta dixerunt καὶ ἐκ δόξης, & intende, est rursum הודעא vchadareka. Eo que Hieronymus transtulit, gloria tua, & decore tuo. Et quod Septuaginta καὶ βασιλείας, & regna, est ארבעה עשר rekab, equita. Tum quod transtulerunt ἡμεῖς καὶ ἀληθινοὺς, propter veritatem, est ארבעה עשר aldebar, emeth, quod duo designat, id quod Septuaginta transtulerunt, Et super verbum veritatis. Iam quod apud nos dicitur, & iustitiam, iungenda sunt, & mansuetudine iustitiæ. Præterea sciendum dimidium superioris versiculi hæere cum isto, dicendumque ut oratio sit clara, & distincta, & iuxta Hierony. Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime, gloria tua & decore tuo. Tum sequitur alius versiculus: Et decore tuo, prosperare, equita super verbo veritatis & mansuetudine iustitiæ, & docebit te mirabilia dextera tua. Est igitur elegans repetitio decoris quod potèta solent:

Ecce autem Panibus telis elapsus Achium,

Panibus Oriades. Et velut si quis diceret, Versatus est in prouincia, splendide, & dignè. Et, dignè sese ubique gessit. Et, in celo, viuit perenniter, & beatè. Et beatè semper triumphatur. Dixerat autem ut accingeret cum decore & gloria gladium, id est, decore, inelytè, gloriose, nobiliter, speciosè, pulchrè, regaliter. Rursum ait, ut decore & gloriose accinctus ense diuino procedat, feliciter ingrediatur in bellum: eius enim tantam esse potestatem, ut dexteram suam sensurus sit fortissimam, validissimam. Ingressus autem ad iustitiā, & veritatem, tum ad mansuetudinem, ut iudicium sit mite, clemens, mansuetum, non crudele: tribuitque ei hæc omnia, gladium regium, incessum grauem, felicitatem in rebus gerendis, veritatem & prudentiam in disquirendo, cum seueritate & iustitia mansuetudinem, fortitudinem quoque; manuum, rerum item gerendarum, incredibilem potestatem. Potest autem quoniam apud Hebræos casus non distinguuntur, hoc modo dici iuxta expositionem Rabbi David, Accingere gladium tuum, super femur, potentissime: gloriam tuam, & decus tuam. Gladium, inquit, accinge, qui est decus, & insigne tuum, in hoc gladio potestas & gloria tua cognoscitur. Gloriosus ensis tuus, maiestas omnis tua hoc gladio intelligitur. Est enim imperij & potestatis insigne. Ac rectè dicunt Hebræi gladium, προσπικὸς accipi, non reuera, sicut antè dictum est, eo que timorem omnium gentium designari. Quare autem datus sit gladius Messias, non rectè intelligunt. Ac dicunt quod quanquam in diebus Messias erit pax, sicut sunt vaticinati propheta, tamen in principio regni eius, erit bellum Gog, & Magog. Quo testimonio imperitia eorum, aperte conuincitur, & veritas ignaris excidit.

Apposuit.

Con-

A Cōfundit enim duplicè Christi aduentum, quo primo adueniente, pax in toto orbe terrarum fuit. Et Angeli eo nascente cecinerunt, In terra pax. Et Esaias eum Regem pacis cum appellat. Et Sibyllæ eo nascente aurea sæcula reditura. Venit enim mansuetus, humilis, placidus: & cum posset gentes implere terrore, spargere per omnes terras legiones caelestes, ad eum tamen maiestatem suam dissimulauit, & textit, ut sese ante omnes homines deiecerit. Factum est igitur, quod Hebræi veritate cogente fatentur à Prophetis prædictum. Quid enim indigemus testibus, ipsis ea aperte asserentibus? Quod autem dicunt de Gog & Magog, confundunt, ut dixi, ex summa imperitia alterum aduentum, qui erit in gloria maiestatis suæ, circumstantibus legionibus Angelorum, & millibus sanctorum, bellumque erit visibile contra Antichristum, qui iure à nostris dicitur filius perditionis, & princeps apostasiæ. Consurget enim contra omne quod dicitur Deus, eo que cultoribus veri Dei bellum inferet, summis eos cruciatibus, ubi potuerit, afficiet. Is ab eis vocatur Gog & Magog septus exercitibus impiis suis. Ideo sanctis fidem spemque Dei veri implorantibus, & turbato tumultuantibus toto mūdo, nec sani quicquam restante, veniet de caelo terribilis filius Dei, impiumque; illum gladio oris sui interficiet, sinemque; rebus imponet. Hæc est veritas, hæc ab Hebræis, sed mente ignara dicuntur. Dicunt enim ab isto, de quo canitur Psalmus, bellum impiis inferendum, & sanctos ab eo liberandos, se sanctos ex summa imperitia, impios autem Romanos & Christianos interpretantes, eodem scilicet iudicio, quo sunt in omni professione. Rectè igitur gladium figuratè accipiendum censent, eo que designari iudicium & bellum contra impios. Hoc enim canunt nostræ litteræ, quod magis etiam Hebræorum his testimoniis roboratur, qui nescio quo impetu agnoscunt, & fatentur gladium hic accipiendum esse figuratè, quo sese refellunt, cum Messiam terrestrium copiarum ductorem faciunt, enses ferreum, quo sanguinem eorum, qui Hebræos infestassent, spargat, tribuit. Ecce cognoscunt, pro ense maius aliquid accipiendum, diuinam nempe auctoritatem, & solo sermone vincendi, refellendi, iudicandi potestatem. Quæ soli Deo adesse possunt, ut necessarii cui tanta auctoritas traditur, ab illis, & à nobis Messias interpretatus, sit potestate, & natura diuina. Gladius igitur is decorus, gloriosus, inelytus, gladius, qui est gloria eius, & decus, est inelyta potestas, lataque; maiestas, scelerum cognoscendorum iudicandorumque; diuina auctoritas. Id enim faciet Christus ore imperio, dictis, cum dicet, Ire maledicti in ignem æternum: & cum spiritu oris sui principem impiorum interficiet, & Reges, & principes ense ferreo, cum caput nefario cuique; iubent abscindi. Sed illi humanè, Deus diuinè. Illi quod ad hanc vitam, & corpus, ille quod ad æternitatem, torumque; hominem attinet. Quoniam autem iudicium est, ubi & cognitio delictorum, si Messias iudicat, etiam cognoscat necessesse est: cognoscere omnia scelera, præterita, præsentia, & futura, tum latebras cogitationum euoluere, videre etiam pondera criminum, hæcque; exactè, ac diligenter perpendere, ne iudicium aut immeritos damnet, aut meritos pœnarum absoluat, quis non intelligit, nisi solius Dei esse non posse? Messias igitur iudicat, & is est gladius eius: vniuersale autem exactumque; iudicium solius sapientiæ diuinæ, vide tu quid sequatur. Hoc igitur est quod in præfenti versiculo dicitur: Et decore tuo prosperare, equita super verbo veritatis, & mansuetudine iustitiæ. Quo loco sunt Hebraici sermonis figuræ, & tropi, Equitare super verbo veritatis, sonat, quod quemadmodum decorem & gloriam eius, dixit gladium regium, sic bigam & currum eius, dicit esse iustitiam, veritatem, mansuetudinem, quasi à duobus nitentibus, diuinisque; equis biga trahatur, à veritate, & à dulci, mansuetaque; iustitia. Sic enim est Hebraicè צדק עם אנוהא zedek, mansuetudine iustitiæ, aut sine tau, mansuetudine, & iustitia. Nec mirum hac cum eleganti figura uti, quando quidem & Plato hominem bigæ assimilauit, quæ à duobus equis trahatur, furor, & cupiditas, ratio auriga, currus moderatrix. Idem facit Iouem super currum ἀννοῦ volucrem ire per calum. Sic noster Rex, currum eius iustitia & veritate trahentibus, veniet ad iudicium: ut si quis Latine diceret, iustitia ut iudicetur, procedaturque; ad supplicia: mansueti iustitia ut de pœna, & criminibus detrahatur, ut ad sit clementia, condonans peccata, fragilitatem humanam miserata. Quæ duo sunt in his sanctis litteris celeberrima, nunc iustitiam Dei, nunc misericordiam indefessè canentibus. Esse autem hunc verum sensum apparet ex Chaldaeo, qui partem huius versus transfert, Prosperare ad equitandum super equos regni. Sunt ergo equi regni diuini, veritas & iustitia cum clementia, quibus constat regnum Dei, quibus vtitur is qui constitutus

Philip. 2.

gladium.

est iudex, cui datum est iudicium viuorum ac mortuorum. Hæc est altissima quadriga, qua portatur altissimus Rex filius Dei. Quorum dictorum grauitatem si possent Hebræi agnoscere, intelligerent utiq; eum, de quo ista tam grandia canuntur, habere necessariò diuinitatem. Hæc q; eodem ferè modo accipiuntur de vno eodemq; Messia ab eis, Græcis, ac Latinis. Ad eundemq; scopum omnes diuersis è locis tela iaciunt. Nam verbum veritatis, negotium legis, & fidei, Hebræi, & Chaldæus: nostri Euangelium, Dicerem ego vniuersale iudicium, mundi q; moderamen, præcipuè rebus nouissimis, quod Hebræi spectant, volentes à Messia eo tempore legem defendendam, rectius nos, non ceremonias illas, sed maximum Dei cultum, & honorem, pro quo contra principem apostasiæ depugnabit. Ac verbum prosperandi, ea ratione ab Hebræis exponitur, qua à Sept. est tralatum *καταλειπειν*. Exponunt enim ipsum, transire, incedere, vt sonet feliciter ingredi. Quod autem dicit, Et deducet te mirabiliter, pro Deducet *ἐδουλεσει*, est Hebraicè *תורה* torea, docebit te, sicut transtulit Hieronymus. Idem verò docere, & *ἐδουλειν* deducere. Sensus autem clarus est, tropo qui sub dextera latet resolutio. Dextera est potentia, robur, potentia qua inimici cadunt.

Deduc. se.

Nunquam animam talem dextra hac (absiste moueri)

Amittes. Et,

Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus. Et,

-Dextera Draconis nec dicta refellam?

Et apud Poëtas Græcos, quoties *καὶ χεῖρας ἀάπτεις*. Sic noster Poëta, bellicoso regi, cui gladium quoque tribuerat, tribuit dextram potentem, terribilem, grauem, prodigia facientem, bella immania conficientem. Hæc, inquit, docebit te, suggeret tibi mirabilia, grandia. Sic q; *ἑσπικῶς*, tribuitur dextera quod doceat, cui tribuunt vim, effectumq; belli & cædis, etiam profani Poëta. Hæc de femore gladium educit. Omnia de diuino Rege *ἀλλοτρεμῶς*.

Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent in corda inimicorum Regis.

Ro corda, dicendum iuxta Græcum, & Hebraicum, Cor. Verba clarent, si sensus pateret. Eodem tropo tribuuntur ei sagittæ, atq; gladius, & dextera fortis, ac terribilis. Est q; vt admonent Hebræi, hyperbaton, quia dicendum est, Sagittæ tuæ acutæ cadent in corda inimicorum regis, id est, figentur in cor inimicorum istius regis, in hiebit talis harundo: transfadiget costas, & pectora rumpet. Aureus ex humero sonat arcus. Ac fixo transit præcordia ligno. Et similia huic loco Homerus,

Τὸ δ' ἄμοισιν ἔχων ἀμφοτέρωθεν τὸ φάρτερον.

Arcum humeris gestans, villo horreptemque pharetram.

Similis est istius item nostri Dei descriptio. Quemadmodum autem Homerus Deum illum vocat Regem tribuitq; ei *τόξον*, arcum & sagittas, & pestilentiam, quæ latè strauit Achiuos, inducit fuisse vulnera, spiculaq; Dei, sic omnia hæc sunt apud hunc nostrum. Sagittas appellat dicta, imperiaq; Dei, quibus interficiet impium. Et, Spiritu labiorum suorum interficiet impium, ait Esaias. Neque enim etiam apud illum Poëtam, Philosophi sagittas, vt sonat, accipiunt, ipse q; Poëta clarè ostendit, Ac sunt etiam Hebræi qui verbum cadendi vtroque referant ad populum, & sagittas, Populi cadent, cadent sagittæ in cor inimicorum. Primus est igitur sensus vt hæc quasi ad secundum Christi aduentum referantur, in quo potestas eius, & maiestas, iudicium, ac seueritas, qua turbæ, vt vertit Chaldæus, vsurpans vocem Græcam *ὄχλος*, agmina q; impiorum ducem Antichristum sequentium, ingenti ruina & vastis occisorum aceruis, sternerentur, tum ante Christi tribunal, & ipsi, & omnes ab orbe condito scelerati, qui Deo bellum intulissent, similes illis qui tunc inueniuntur, ab illo fortissimo, formidabilis Rege, quem infinita ducum, principum, potestatum circumscribit multitudo, pœnis æternis deputabuntur. Nec mora erit post latâ sententiâ. Hæc cum maxima sint, vt nihil in rebus diuinis, & humanis sit maius, oraculis Prophetarum sunt prædicta, præ quibus humana bella vilia sunt, contemptissima. Et apud ipsos Poëtas apparet pœnas à Diis illatas, sagittas, & iacula vocari, vt similiter is, cui sagittæ volantes, auras scindentes, acutæ, volucres dantur, sit Deus, nec mortalem Regem debeas intelligere, vt toto elucet in Psalmo. Est alius sensus Rabi Salomonis, & Græcorum, Latinorumq; vt quemadmodum verbum Dei gladium vocat diuus Paulus, sic sagittæ sint verba Euangelij

Cadent.

Agelij eiacula ab Apostolis in corda populorum. Nam Salomon sagittas simili ferè sensu exponit, sapientes discipulos legis. Quemadmodum extat in Psalmo, Sicut sagittæ in manu potentis, ita filij excussorum. Et Esaias vocat Ioannem, sagittam electam. ibiq; ait, Vt euellas, dissipet, quæ pro ruina, hostiliq; euersione non accipi, palam est. Sed pro euersione religionibus impiis, humanis cordibus mutatis, talis euersio potest esse prædicta hoc Psalmo, qua etiam euersio imperij diabolici continetur. Et Christus dixit figuratè, & ad morem Psalmorum, Nunc iudicium est mundi, nunc princeps mundi huius eicietur foras. Et, Videbam Satanam sicut fulgur, cadentem de celo. Et Zacharias, iam Christo nato, Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos. Quibus testimonij apparet figuratè arma, sagittas, gladios, bella, hostes, cateruasq; cadentium accipi. Sicut figuratè vocauit Homerus sagittas Dei, pestilentiam. Hic autem etiam interior quædam figura, si populi, hostesq; in bello cadentes, demones inuuantur, quasi *συμβολαῖς*. Sunt enim symbola, vt ait Philon: *σύμβολα δὲ εἰν ταὶ λεχθέντα φανεροῦ, ἀδύλων ἔ ἀφανῶν εὐδύος*. Clara nomina rerum statim occultarū, aspectumq; fugietium. His plene sunt scripturæ sacra. Quamquam potius *μεταφορικῶς* superiora illa dicantur. Hoc quoq; loco obserues, Regem absolutè vocari, & inimicos eius, quasi inimicos crucis Christi, quorum Deus venter est, gloriaq; eorum, plena confusionis, terrena tantum cogitantium. Sicq; in sanctis oraculis duæ sunt acies inimicorum & amicorum Dei, priores etiam ab antiquis Græcis dicti *ἀθεοί, θεοσυνοί*; Posteriores *θεοφιλεῖς, εὐσεβεῖς, θεοσεβεῖς*. E quibus duæ republicæ, duæ Ciuitates, duo regna fiunt, pugnatūque semper inter vtrosque, donec bellum supremum geretur.

Sagittæ.

Rom. 14.

Sedes tua Deus in sæculum sæculi, virga directionis, virga regni tui.

VM res clarissima sit, ad eundem illum esse nunc sermonem, atq; superius, cū quo semper ab exordio psalmi est locutus, vt ista secunda persona, cum qua nunc sermo est, eadem sit necessario, atq; ea cum qua quasi facie ad faciem loquutus semper est: Hebræi tamè istius tēporis qua solèr vbiq; miserabili cæcitate, diuersis cuniculis subterfugere conantur, adnixi totis viribus, veritatè benigne in oculos eorum clarâ, ac manifestâ venientem repellere, ne religionem Christianorum, quam stulto odio execrantur, asserere cogantur. Est igitur clara hoc loco cōfessio Messiam esse Deum æternum, esse sedem eius sempiternâ. Hoc enim est, quod eadem tēpore Christi constans opinio in toto populo Hebræorum erat. Ideo dixerunt eidem, Nos audiimus ex lege, quia Christus manet in æternū. In æternum, hoc est, post & retro, eius regnum, ac diuinitatem, imperiumq; futurum. Si mortalis esset, vt turba dicebat, more cæterorum hominum mortuus deficeret ipse, & regnum eius. Ecce igitur Hebræos, Hebræis opposentes, recentium eorum possimum imperitiam, se scilicet, ac malitiam refellere, falsis, & inepris diuerticulis à veritate refugiētium. Ac Rabi Sahadias paulò ante Auen Esra antiquior, exponit, Sedē tuam Deus stabiliet, in sæculum sæculi, refugiens fateri Messiam esse Deum. Auen Esra pòst interpretatus est, Sedes tua Dei, id est, sedes tua Messia, est sedes Dei, sicut dicitur de Salomone, quod sedit super solium Dei, appellante theologia, solium regū Israël, solium Dei, quia super ipsum, imperio Dei sederant, eadēque probat Rabi Dauid. Rabi Salomon vult Deum appellatum ipsum Messiam, sicut appellatur in Exodo, Moses Deus Aaron, Tu autè eris ei in his quæ ad Deum pertinent. Et ad Mosen, Et dedi te Deum Pharaonis, sic Messiam nõ verum Deum, sed quasi Deum, aut vice Dei esse. Quorum omnium aperta est, & cuius de medio exposita dilurio. Quatuor sunt rationes, quibus & eorum error refelli, & veritas clara demonstrari queat. Primū quod facile sit intellectu, eandem nunc esse secundam personam, ac superius, & inferius: superius eorum etiam testimonio est Messias. Post semper etiam erit Messias. Non enim est probabile, cū totus iste psalmus cum aliquo secundo astante, ac præsentè loquatur, hunc qui semper sit Messias, in vno versiculo duntaxat esse alium. Secundo, si Messias est, vt velle videntur, expressa inscitia est, qui Deus dicatur, dicere aut quasi Deum, aut tã absurdè orationem interpretari, vt dicant, Sedes tua, Dei, scilicet est, ò Messia. Tertio, quomodo defenditur, quod hanc eadē sedē cū Messia sedem fateantur, Vates eam dicat sempiternam? Quid eo innuitur, nisi sempiterna diuinitas? Tum sedem, quæ Prophetarum oraculis cātatur diuinâ esse necesse est. Veritas igitur est clara, & perspecta, nec potest, quantumuis

Sedes tua.

Deus, in

se scilicet.

artificioſa malitia occultari. Idem eſt hoc loco Deus, atq; ſuperius, & eiufdem regnũ ſempiternum efferitur, cuius gladius, cuius ſagittæ, cuius forma, cunctis hominibus præferēbatur. Quem appellauerat primũ regem, tum formoſiſſimum, diuinitus loquentem, in æternum à Deo benedictum, fortiſſimum, veridicum iudicem, felicem, ſeuere & clementer iudicantem, inimicorum vaſtantē cateruas diuinis ſagittis: nunc deniq; tribuit ei diuinitatē, regni æternitatem, ſicut fama erat penes antiquos Hebræos, Nos audiuiſus, dicebant, ex lege, id eſt ex ſacris litteris, quod Chriſtus manet in æternũ. Quomodo poſſet igitur ſedes eius, id eſt, ſicut trãtulit Chaldaeus, ſolum gloriae, eſſe in æternum, & ultra, ſicut dicitur in pſalmo: & in ſæcula ſæculorum, ſicut vertit Chaldaeus, ſi Meſſias homo tantum, nõ Deus? Cuius eſt mortalium regum regnum ſempiternum, ſi tribuitur Chriſto ſempiterna maietas, quod illi quidquid conentur, negare non poſſunt, tribuitur ſempiterna diuinitas. Diuinus eſt igitur ille pſalmus, eiq; ſub eſt alta theologia. Is enim eſt de quo totus iſtorum oraculorum chorus canit, Dominus in celo parauit, id eſt firmavit, ſedem ſuam & regnum eius omnibus dominabitur. Ecce & hoc pſalmo, & regem eum nominat, & ſupra omnes mortales formoſum, nominat item ſedem. Vbinam ſedes ſempiterna niſi in celo? Sicq; locus is ex illo innotefcit, cum ſimilia nomina, ſimilis item ſit locutio. Sic dicitur, Qui aſcendit ſuper occaſum, Dominus nomen illi. Id eſt, ſedet in altiſſimo diuinitatis throno. En Dominus, en ſedes. Et, Parata, hoc eſt firmata, ſtabilita eſt ſedes tua, ex tunc à ſæculo tu es. Nimirũ ab æterno, ſicut alibi, Regnũ tuum, regnum omnium ſæculorum, & dominatio tua, in omni generatione, & generatione. Quibus exẽplis apparet eundẽ hunc eſſe, de quo loquitur præſens, atq; eum de quo ſimili locutione, ceteri loquuntur pſalmi. Illum autem Hebræi Deũ non negabant, ne iſtũ quidẽ. Similiter locutus eſt Daniel, Potetas eius potetas æterna. Et regnum eius, quod non corrũpetur. Dicitur ergo, Sedes tua, quo non omnis ſedes intelligitur, ſed regia, Hebræicẽ kiſe, Græcẽ thronus, Latinẽ, ſolum: Quod autem dicit, Virga directionis, virga regni tui, pro directione, Græcẽ εὐθιότητος, æquitatis, vt reddi Hieron. Et pro virga, Hebræicẽ עֵבֶשׁ ſhebet, quod virgam ſonat, & ſceptrum. Non auferetur ſceptrum de Iuda. Vbi eſt hæc vox. Sceptrum hic vertit etiam Hieron. Exponunt autẽ Hebræi hoc iuxta ſuperiora, reſugiẽtes ſenſum verum. Quia, inquit, ſceptrum tuum eſt iuſtiſſimum, ideo regnum tuum erit æternum. At is non eſt verus ſenſus, ſed, Ideo regnum tuum eſt æternũ, & ſceptrum æquiſſimum, quia Deus es. Nemo eſt enim ſuper terram, qui non peccet: vt regnum Dei duntaxat, & iudicium poſſit eſſe incorruptum. Si humanũ eſſet hoc regnum, nõ eſſet vſquequaq; à peccato alienum. Præterea ſi homo Meſſias eſt, quomodo regnum eius ſempiternum? Nam ſi homo eſt, vtique morietur, ſicq; non erit eius regnum æternum. Quod ſi in poſteris remãſerit, æternãne erit regum ſeries à Meſſia orientium, & in æternum non peccantium, cum etiam ipſe Adam peccauerit, peccauerit etiam Dauid? à quibus tametſi ipſi genearchæ ſanctiores fuerunt, nepotes ſcelerati & impij nati ſunt. Siue igitur in vita Meſſias, ſiue in poſteris, propter eximã pietatem, æternũ regnum habere nõ poterit. Sicq; cognofcitur, eos quæ maiores bene ſenſiſſent, & bene à ſcripturis tradita fuiſſent, deprauare ſtudiſſe, propter eum, quẽ ſibi ſinxerunt pietatis errorem. Laudat igitur pſalmus incorruptã regni iuſtitiam, ſicut dixerat eum equitare ſuper veritatẽ, & iuſtitiam. Nullamq; partem omittit regis descriptionis, dans omnes eximias dotes huic regi, pulchritudinem, grandiloquẽtiam, potentiam, fortitudinẽ, æternitatem regni, ſummam æquitatẽ. Celebrariſimus enim fuit iſte rex apud antiquos, ac propter dotes attributas, nominibusq; corporis ſignificatas, ſuſpicati ſunt nonnulli eum fore quaſi mortalem regem. Audiebant enim ſagittas, gladios, pulchritudines, iudicia, virgas, ſceptra, quibus ad opinionem mortalitatis adducebantur, adducunturq; hodie maximẽ. At ſi linguam ſuam conſuluiſſent, qua Deus dicitur vir belli, dicitur habere manus, pedes, os, linguam, ſermonem, dicitur irafci, contriſtari, dicitur ſedere tanquam rex maximus, apprehendit arma, & ſagittas, & venit in adiutorium: cadẽ ratione cognouiſſent hæc Meſſia Deo attributa, nec inde in ſuſpicionẽ mortalitatis deueniſſent. Dicitur ergo nunc quod aliis in pſalmis. Iuſtus es Domine, & rectum iudicium tuum, Laudaturq; ubiq; & prædicatur, iuſtitia & clementia diuina. Sub cuius autem nomine laudatur alibi, ſub eiufdem etiam hoc loco.

Sedes. Directio. Virga.

Dilexiſti iuſtitiam, & odiſti iniquitatem: propterea vnxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitis, præ confortibus tuis.

Princi-

Pincipio eſt quam Græci dicunt παλιλογία, earumdem rerũ repetitio. Idem enim eſt diligere iuſtitiam, & odiſſe iniquitatem: atq; ſceptũ regni tui, eſt ſceptũ iuſtitie, æquitatis. Quod autem dixit, Deus Deus tuus, duos habet ſenſus, vt primũ, nomẽ Dei ſit ad eum, de quo antẽ, Sedes tua Deus, ſecundum ſit ſummi patris vt dicat, Propterea vnxit te ò Deus, Deus tuus. Secundus eſt ſenſus vt iteret eundẽ Deum, vt, Deus Deus meus. Prior ſenſus eſt probator, grauior, profundior, qui facilius decipiat Hebræos obtuſũ pecus, altos ſenſus nuſquã agnoſcẽtes. Et Aquilas etiã Iudæus vertit θεὸς θεός. Primusq; caſus eſt vocatiuus. Multaq; ſuper eo Eufebius de Euangelica Σποδείξει, libro quarto. Et Hieron. ad principium. Eſt autẽ non ſolum in noſtra theologia, ſed etiam apud antiquos Græciã theologos, & antiquiores Hebræos, hæc altiſſima ſcientia, quam apud Mercurium quoque, Orpheum, Platonem, Plotinum, Amelium, Philonem Iudæum deprehẽdimus, duos eſſe quaſi Deos, quorum ſit alter propriẽ, ac primo Deus, alter etiam Deus, ſed Deus ab illo. Atque ille dicitur τὸ πᾶν, primum eſſe, is autem Imago eius, & exemplum, natus ab illo, & donatus ab æterno, diuinitate, & regno, & imperio. A Philone, vt agnoſcas veterum Hebræorũ longẽ diuiniorem fuiſſe, quã iſtorum iſtius temporis, ſemper humi reptantium, omnium rerum imperitorũ philoſophiam, ſemper vocatur θεῖος λόγος, verbum diuinum, diuina ratio, diuina ſapiẽtia, De quo ad alia, hæc diuinẽ elocutus eſt in libro Quis ſit hæres rerũ diuinarum, δύο λόγοι, εἷς μὲν ἀρχέτυπος ὡς ἡμᾶς, ἕτερος δὲ μίμημα, ὁ καὶ ἡμᾶς ὑπέγραψεν. Καλεῖ δὲ Μωσῆς τὸν μὲν ὡς ἡμᾶς εἰκόνα θεοῦ: τὸν δὲ καὶ ἡμᾶς τῆς εἰκόνας σκιμαγεῖον. ἐποίησε, φησὶν, ὁ θεὸς τὸν ἀνθρώπον, ὡς εἰκόνα, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς εἰκόνα, ὡς τὸν καὶ ἡμᾶς ἔχριστον ἡμῶν ἔσθι, ὃς δὲ καὶ παρὰ ἀλήθειαν κυρίου ἀνθρώπος ἐστίν, τῆς ἰστοῦ ἐνοῦ τύπον ἔχει τῆς πεποικιλότητος, τὸν δὲ μέσον ὡς εἰκόνα μὲν τῆς ἀπεικονισμοῦ δὲ σκίμης. Quæ ſunt: Duæ ſunt mētes, ſiue duæ rationes: vna quidẽ archetypa, & primæua, altera imitatio, eaq; eſt noſtra. Vocat autẽ Moſes eam quidẽ quæ ſupra nos, imaginem Dei, noſtrã verò imaginis ſimulacrum. Fecit enim Deus, inquit, hominem, non imaginẽ, ſed ad imaginẽ. Quocirca noſtra vniuſcuiuſq; mēs, quæ propriẽ & verẽ eſt homo, eſt tertia imago à creatore. Mecum autẽ, exẽplar quidẽ eſt noſtra, imago autẽ illius. Hæc Philon ex ſacris oraculis, & priſcorum philoſophia hauſta. Quo in loco vides eũ ſateri, duas eſſe mentes, quarũ altera quæ ſupra nos eſt, id eſt filius Dei, ſit imago veri ac primi Dei. Ideo enim eſt imago, quia filius, filius eſt enim imago patris. Noſtrã autẽ eſſe imaginẽ imaginis, creatã ad eum qui eſt imago Dei patris ſui. Eoq; fieri vt filius reſpectu Dei patris ſui, ſit imago & ſimulacrũ, reſpectu noſtri ſit exẽplar. Et nos ad ſimilitudinẽ eius ſumus, ille eſt ad ſimilitudinẽ Dei patris. Appellatur autem Deus ab eo, ſicut & in ſacra noſtra theologia pater, propriẽ. Semperq; inuenies apud noſtros, Deum propriẽ patrem dici. Qui conſtitutus eſt à Deo, iudex viuorum ac mortuorum. Et idem, Aſcendo ad patrem meum, & patrem veſtrum, Deum meum & Deum veſtrum. Et, Hunc ſuſcitauit Deus tertia die, Et caput Chriſti eſt Deus. Sicq; eſt Deus de Deo. Hæc altiſſima theologia eſt apud Philonem, cui magis credendum eſt, quã Iudæorum turbæ fallaci, & imperitæ omnium bonarum rerum. Idem in ſecundo libro, ſacrarũ legum, ſimilia locutus eſt. οὐδὲν δὲ θεὸς ὁ λόγος αὐτῶ ἐστίν, ὃ καὶ ἀπερὸ ὀργάνου παρὰ ἑαυτοῦ μόνος σκίμωποιεῖ, αὐτῆ δὲ ἡ σκία, καὶ ὡσανεὶ ἀπεικονισμοῦ ἕτερον ἐστὶ ἀρχέτυπον, ὡσανεὶ ὡς εἰκόνα μὲν τῆς εἰκόνας, ἢν σκίαν κέκλημεν. ἕτερος ἢ ἐκὼν ἀλλοτρίωται ὡς εἰκόνα, ὡς καὶ ἐναρχέτυπος τῆς νομοθεσίας ἐδήλωσεν ἐπὶ τῶν: Καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἀνθρώπον κατ' εἰκόνα θεοῦ: ὡς τῆς μὲν εἰκόνας καὶ τὸν θεὸν ἀπεικονισμοῦ, τῆ δὲ ἀνθρώπου κατ' εἰκόνα, λαβέσθαι δύναμιν ὡς εἰκόνα. Vmbra autem Dei, eſt verbum Dei, quo tanquam inſtrumento vſus creauit mundum. Hæc autem vmbra, & quaſi imago aliorum eſt archetypum, ſicut exemplar imaginis, quã vmbra vocauimus. Sic imago alteri eſt exẽplar, ſicut in principio legis declarauit dicens. Et creauit Deus hominẽ, ſecũdũ imaginẽ Dei. Quasi imago ſecũdũ Deũ ſit expreſſa, homo autẽ ſecũdũ imaginẽ, quæ acceperit vim exẽplar. His Philonis testimonijs probatur, priſcos Hebræos eadẽ philoſophiã atq; noſtros Apoſtolos tenuiſſe. Hæc enim eſt doctina à Chriſto reuelata. Sicut nos fecit ſimilis ſibi, ſic ipſe eſt ſimilis patri ſuo. Ideoq; eſt filius, vt qui videat eum, videat patrem ſuum, Hæc autem testimonia eò ſpectant, vt cognofcas ſapientiam in pſalmo latentem, non cognitã ab Hebræis. Hic ſunt duo Dij, aut bis nominatur Deus, ſummus pater, ſummum bonum, & Meſſias ille Rex, verbum diuinum, ratio, ſapientia, imago patris, hominis, vt Græci dicunt πρωτότυπον, primarium exemplum, archetypum item & origo omnium rerum. In libris autem de Agricultura, hæc item locutus eſt, ταῦτα δὲ πάντα ὁ ποιμὴν καὶ βασιλεὺς θεὸς ἀγῆ καὶ δίκην, νόμον παρορθοσάμενος τ' ἄρθον τὸν αὐτῶ λόγον, καὶ παρωτόγονον ἴδον, ὅς πῶ ἔπι μὲλθαι τῆς ἱερέως ταύτης ταύτως εἶδ', τις

Deus Deus tuus.

Rom. 8.

Chriſtus imago patris.

Chriſtus imago patris ho. chriſti. Homo proprie.

Chryſoſto. in epi. ad Heb. cap. 1.

Exempli.

μεγίστη βασιλεία ὑπαρχοῦς ἀφ' ἑαυτοῦ. Hæc. inquit, omnia, pastor, & Rex Deus agit iuste, lege re-
cta præfecta, verbo suo, & primogenito filio. Qui prouinciam sacri muneris huius tan-
quam magni Regis magistratus sustinet. Sic hoc quoque fit perfectissimum, quantum
antiquiores Hebræi anteirent sapientia viles istos, & stultè pertinaces. Ecce & nuñc si-
cut in præsentī psalmo, duo quasi Dij nominantur. Et pater ipse primóque Deus, dicitur
præfecisse filium ad mundi gubernaculum, sicut in psalmo, quodd vnixerit eum Deus. Est
enim hæc vnctio qualem dixit Philon, Factus est Rex mundi, & gubernator. Et res spiri-
tualis, & inuisibilis more & nomine humano designatur. Sicut enim Reges, & Sacerdo-
tes vngebatur, corúq; electio, erat vnctio, sic electio filij Dei sempiterna in Regē vnuerſi
vnctio vocatur. Vnctus est à patre. Philon relicta proprietate sui sermonis, & ex philoso-
phia, quæ, vt ait Aristoteles, respuit metaphoras, loquens, dicit, Constitutus est præ-
fectus, est Rex mundi. Et Paulus etiam explicuit vnctionem: Constitutus est à Deo iu-
dex viuorum ac mortuorum. Quid hoc aliud, nisi summum imperium ei traditum? Sicq;
maximorum virorum, & omnium sæculorum testimoniis concurrentibus, consonantibus,
omnibus religionibus, omni philosophia sibi respondente, veritas est clara. Nam &
testimonium Numenij Pythagorei extat. Quæ est alibi tractata sunt, repetere tamen
apud & commodè, non ab re fuerit. Is hæc scribit diuinitus eodem modo loquens, atque
in ipso psalmo Prophetæ, & vt Philon, ὁ μὲν ἀρχὸς ἐν ἑαυτῷ ὡς ἐστὶν ἀπλῶς ἀφ' ἑαυτοῦ συγ-
νόματος, δὲ ὄλκω, μή τι εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ. δευτέρως δὲ καὶ τριτὸς ἐστὶν εἰς, καὶ γὰρ ἔτε δημιουργεῖν ἐστὶν ἡγεῶν τὸ ἀρχόντων
καὶ τῶ δημιουργοῦ δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἑνὸς νομίζου πατέρα. τὸν ἀρχὸν θεόν. Quæ sunt: Pri-
mum quidem in seipso existens, est simplex, propterea quod semper sibi coniunctus,
nunquam est diuiduus. Secundus, & tertius est vnus. Etenim, neque creare oportet ipsum
primum, & de creante patre, & filio, oportet credere patrem esse primum Deum. Hæc
Numenius: in quibus cum subsit altissima theologia, cætera alibi sunt examinata, id
solum nunc consideramus, quod duos quasi Deos nominat, sed eos tamen vnum esse di-
cit: patrem autem ponit tanquam primum, tanquam vngentem, constituentem filium
ad creandum, vt imperium filij à patre dependere clarè fateatur. Similis est theologia
in psalmo. Omnia ab Hebræis, & ab antiquissimis patribus, ab oraculis item, quæ
toto in mundo quondam resonabant, manantia. Siquidem & oraculum Apollinis sæ-
pe mirabilia de Deo, de Angelis reuelauit. Sed audi etiam Plotinum, vt in psalmo, duos
quasi Deos audiens, alterum vngentem, præficientem, alterum vnctum, præfectum,
electum, ac constitutum Regem, agnoscas cælestem, à regis sedibus venientem sapien-
tiã. Nec more imperitorum Hebræorum decipiari. Hæc ille sublimia fatuit: Τὸ δὲ καὶ
τῶ τελοῦσθε λέγειν μὴ δὲν ἀπ' αὐτῶ, ἢ τὰ μέγιστα μετ' αὐτὸς μέγιστος δὲ μετ' αὐτὸν, καὶ δευτέρως καὶ γὰρ ὄρα
ὄντως ἐκείνου, καὶ δευτέρως αὐτῶ μέγιστος, ἐκείνος δὲ τῶ τελοῦσθε λέγειν, καὶ τὸ γεννώμενον ἀπὸ κρείττονος ἴδω, ἢ εἶναι, καὶ κρείττων αὐτῶ-
των ὄντως, ὅτι τ' ἄλλα μετ' αὐτὸν. Quid igitur, inquit, oportet de perfectissimo dicere, nihil ne
esse post ipsum aut maxima post ipsum? Maximum autè post ipsum, est mens, & secundus,
Etenim aspicit eum mens, & indiget eius vnus. Ille autem huius nihil. Et quod gene-
ratur à maiore mente, mentem esse: omnibusq; maior est mens, quia cætera post ip-
sam. In his Plotinus tantum theologiæ eloquitur, vt Apostolorum discipulus fuisse videa-
tur. Manabant autem à Mercurio Trismegisto, à Chaldaeis. Vides etiam hic patrem men-
tem generantem: vides duos, alter dicitur maior, sicut ipse dixit, Pater maior me
est. Pater dicitur perfectissimus, maximum autem post patrem, mens, siue filius, quia
super omnia, secunda quidem à patre, quia respicit eum, & indiget eius, quia filius, vt
ipse dixit, non potest quicquam, nisi pater dederit, dedit autem maximè vt esset omni-
bus visibilibus, & inuisibilibus rebus maior. Hæc humano vocabulo, dicitur vnctio. Hæc
est profunda philosophia huius psalmi, quam Hebræi non agnoscentes, sed decepti,
hac ratione dicendi, primum quod vnctio nominatur: deinde quod alter dicitur vngi,
alter vngeri, putat necessario alterum esse Deum, alterum hominem: non enim habent
captum sublimium rerum, vt qui à teneris assuecunt vilibus. Hæc enim igitur vnctio, quod
Hebraicè dicitur Masach, & hinc Masiach, Messias, Christus, vnctus, non corporalis
vnctio, sed ad regnum æternum, ad regnum dignum, quod tot oraculis prædiceretur.
Hunc sensum, quod primò Deus sit filius, per vocatiuum ὁ Deus, Græci & Latini se-
quuntur, hinc dicentes agnosci filij diuinitatem, quod Deus à Vate appellatur. Et
Augustinus ait, Deus vngitur à Deo. Et in Latino dicitur putari idem casum nomi-
nandi Deus, Deus. In Græco, inquit, est euentissima distinctio, vt alter sit vocan-
di,

vnctio filij.

Masach.
Masach.

Adi, alter nominandi. Videtur enim legisse Græcè ὁ θεός ὁ θεός. Nunc legitur vbiq; ὁ θεός
ὁ θεός, semper in casu nominandi, tamen probo quæ sentit. Et is videtur sensus verus. Et quod
dixit secundò, Deus tuus, idem est mysterium ingens, Hebræorum oculos aufugiens, sed
non oculos magnorum, sublimiumq; theologorum. Vidimus enim superius primum con-
stitui: tanquam patrem ac fontem totius diuinitatis. Sicut autem summus ille Deus, est prin-
ceps, & Deus noster, sic est Deus filij sui, quia pater eius. Ideo dicebat Plotinus filium in
eum respicere, & indigere eius, patrem autem filij minimè. Respicit filius in Deum, quia
est bonum eius, felicitas eius, respicit imago in suum exemplar, vt dicebat Philon. Et
filius ipse in mundo expressè dixit, Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum, Deum
meum, & Deum vestrum. Hoc, vt dixi, Hebræi non capiunt, & tamen antiqui eorum capi-
ebant. Fallitq; eos quod pater dicatur Deus filij, quasi necessaria sit hic humanitas, quia
Deus non possit alium habere Deum. Quæ quidè est vera illusio, ac humana deceptio, quæ
vetusta philosophia facilè redarguat, & Euangelica nihil aliud sonat. Quodq; dixit, Oleo
lætitiæ, Hebræi ignari impingunt in scopulum, quem certum fuerat eis vbiq; declinare.
Nam & Rabi David secutus expositionem Rabi Salomonis, Totus, ait, mundus exulta-
uit quando vnxit te Deus. Nonne suo ore Euangelio subscribunt? Nascente enim Christo
æterno quidem Rege, sed tunc maximè vnctione eius clarente, totus sursum ac deorsum
mundus exultauit, Et Angeli carmen lætitiæ cecinerunt, & pastoribus dixerunt, Annun-
tio vobis gaudium magnum, quia natus est saluator mundi. Oleum igitur lætitiæ, designat
sub Hebraico tropo tum gloriosum, plenum æquitatis, & tranquillitatis regnum, plenum
felicitum gaudiorum, tum, quod quidem idem est, salutem, gaudium vnuerſale, per hunc
Regem euenturum. Nam cum filius dixit, Venite benedicti patris mei, possidete regnum,
quod vobis paratum est à constitutione mundi, inclusa est his vnctio gloriosa, & salus ab
æterno. Per eum enim statuit Deus finem & abolitionem omnis peccati: & si Adam non
peccasset, per hunc etiam regem ad æternam felicitatem peruenisset. Tolle quoq; mitem
altius, & respice, cum mortalia, caduca, vilia, fragilia nostra gaudia sint, vmbre, inſom-
nia: considera, inquam, quantum lætitiæ, qui plausus, quæ choreæ, quantum voluptatis
fons sit ab isto Rege in celo, vbi omnia meliora, vbi maiestas eius clara in luce refulget,
qua voluptate eum cælestes animi circumstant, dextra, læuaq; frequentes. Sicut consti-
tutus est, vnctus vt esset creator, & Rex mundi, iudex viuorum ac mortuorum, sic con-
stitutus, vt gaudium, & salus inferioris, voluptas æterna, summumq; bonum vtriusq; mun-
di. Quæ enim fuit salus per eum parata, nisi ad incomprehensibilia, diuinitatis suæ gaudia
prouectio? Ideo regnum eius, & vnctio, quandoq; à patre est definitus, vt quemadmodum
præstaret ineffabilem lætitiã Angelis, sic extincta morte, in mundo, ad veram vitam, ho-
mines adduceret, fuit vnctio summæ lætitiæ. Sub hoc igitur oleo, & tropo sermonis huma-
ni, non sensibile, sed iuxta superiora, maius eminentius gaudium intelliges, id est ἀποθέωσις,
deificationem, in qua sunt omnia gaudia, & incredibiliter maiores, quàm triumphi Ro-
manorum, lætitiæ, licet nunc visibiles. Nec te cortex verborum humanorum, quemadmo-
dum Hebræos, stolidum pecus, decipiat. Sicut Regem non terrenum, sicut eloquentiam
non humanam, sed maiorem quàm humanam, sicut formam supra filios hominum, sic
oleum lætitiæ, maioris quàm humanæ lætitiæ, senties. Quod verò dicitur, Præ confortibus
tuis, dicit Auen Esra, Si Psalmus est de Dauid, confortes intelliges Saul: si de Messia, san-
ctos qui tempore eius inuenientur. Ecce aut sicut noctuq; lucem, sic ipsi verum sensum non
agnoscunt, aut agnoscentes refugiunt. Quinam enim sunt participes, aut confortes sicut
Græcè μετόχοι, aut socij, sicut Hebraicè חַבְרֵי חַבִּירִים, nisi quos superius dixerat filios
hominum: Vt enim dixit eum ibi præ filiis hominum formosum, sic nunc ante omnes ho-
mines, in humana forma, regium esse & insignem, electumq; ad regnum. Ac in Hebræo
præpositio, me, sonat præ, vel ex. Ideo duos sensus dat Rabi Dauid, vt vel dicat, Vnxit Deus
te de confortibus tuis, eligens te ex illis, aut magis te quàm illos. Is est verior, & à pluribus
approbatus. possumus iuxta altiores sensus, sublimioremq; philosophiam intelligere He-
braica locutione, obscure, & arcano dictum, quod Plotinus apertè, & ex Philosophia, κρεί-
ττων ἀπάντων ὁ θεός ὅτι τ' ἄλλα μετ' αὐτὸν, Maior, melior omnibus mens, quia cætera post ipsam.
Dat menti primatum & locat ante omnia, mentemq; vocat siue intelligentiam, vt vidi-
mus, filium Dei. Et noster altissimus theologus eum dicit primogenitum omnis creatu-
ræ. Et Philon, ὑπαρχὸν ἀρχαίων. Respectu igitur cælestium, & terrestrium creaturarum,
prælectus dicitur, & antepositus cunctis, figuratèq; & ad morem illius linguæ vocauit fo-

Deum tuum.

Lego con-
stituisse.

Oleum læ-
titiæ.

si Adam
non peccasset.

Præ confortibus
tuis.

cios, vel participes, caelestes, & terrestres. Si quidem Philon filium mentem vocat...

Philip. 2.

Myrrha & gutta & cassia, à vestimentis tuis, à domibus eburneis, ex quibus delectauerunt te filiae regum in honore tuo.

Myrrha.

MYRRA Hebraicum est mor, notus odor, nota arbor, odor suavis, ut ait Rabi Dauid: Arabicè Lobni, seruans etiam à putredine. Et Chaldaeus dixit, Mera. Quod Latine...

Cassia.

Gutta.

vestim.

domin. eburn.

Quod autem Sept. dixerunt... vestimentis, Hebraicè dicitur... col bigdoteka, omnia indumenta tua. Omnes, inquit, vestes tuae, odores sunt, fragrant odoribus vestes tuae.

Dotes Reg.

A casque acceptas è facellis eburnis, venerandis, sacrosanctisque, ut nihil desit ad regiam descriptionem. Ac quod dixit, Ex quibus lactificauerunt te, Hebraicè est obscurum...

Ex quibus delect. fil. r.

Filia regum.

Filiae regum in honore tuo: assistit regina à dextris tuis, in vestitu deaurato, circumdata varietate.

PRIMUM sciendum, quod Sept. transtulerunt... in honore tuo, Hebraicè esse... ipse Messia, pretiosas aulicas, comites nobilissimas, puellas pretiosas, inclytas, gloriosas, insignes, in quibus dicit esse filias regum...

In honore tuo.

Coniunx. shegal.

Assistit re. a. d. ex. tu.

In vest. deaur.

Ophir. 3. re. 9. d.

Obryzum.

Circūdata. varietate.

Messia.

num esse voluisset, euerfione. Nonne simile quid imperio Messia si non eo viuento, certe defuncto, si mortalem eum, si gregibus formosarum puellarum circumdatum, si procreantem filios more ceterorum facis, accidere necesse erit? Nulla est in rebus humanis, etiam optimis stabilitas: optimas dico, ut optimas respublicas, optimas leges: principia semper sunt meliora, donec ad corruptissimum rerum statum devenitur. Hoc respublica generis humani ante diluuium perpeffa, a Deo inchoata, intra mille & quingentos annos corruptissima reddita est. Idem accidit post diluuium, intra temporis breuius spatium. Idem legibus Hebraeorum, reipublicae Lacedaemoniorum, Romanorum quoque & Christianorum, quas saeculorum longus processus in peiorem statum semper, donec euerteret, demutauit. Paria necesse est accidant regno illi corruptibili Messia, ut legibus eius posthabitis ab ipsismet Iudaeis, ad idololatriam, sicut sub Mose fecerunt, vel aliud scelus maxime declinet, & haec aspiciente, & castigante Deo, in terras alienas iterum reiciantur. Sicque necesse sit alium venire Messiam, qui eos liberet. Idque in infinitum. Non potest igitur eorum stare cogitatio, naeta ex locutionibus scripturarum, suae deceptionis occasione. Itaque alij Hebraei praecipue Chaldaeus, Rabi Salomon, Auen Esra non secundum verborum sonitum, nec in symbolo, supernam faciem acceperunt, sed in alium sensum penetrarunt. Sunt enim symbola, quasi duae res inter se ligatae, altera ab altera contexta, quasi duae vestes. Alius supernam tantum aspiciat, alius sagatior, & curiosior dimoueat supernam, ut videat inferiorem. Simile saepe fit in oratione, ut duae res dicantur, ut cum Pythagoras monebat, Vias latas, & λαοφόρος populiferas, declina, aliud simile in alio rerum regno desigans. Auen Esra igitur hoc loco ait, *E* si psalmus est de Dauid, accipe ut sonat: si de Messia, filias regum vrbes intellige, reginam prouinciam eius. Chaldaeus item detecto symbolo, pro filiabus regum ait, Prouincia regnorum venient ut suscipiant, honorent faciem, praesentiamque tuam, & ut veneretur te, in tempore quo futurus est liber legis in dextera tua, & scriptura descripta auro ex Ophir. In his videmus filios regum, prouincias & regiones, eum vertisse, & pro regina posuisse legem, vestitam descriptamque auro. Et quam psalmus paulo post dicit filiam, hi omnes Ecclesiam Israel exponunt. Sicque constat secus eos intelligere locum istum, ac ferme eodem sensu, atque Christianos. Nec suspitione falsa dixerunt filias regum, prouincias, & vrbes. Est enim visitata haec sacris litteris metaphora, ut filia Babylonis, filia Moab apud Esaiam, & hoc psalmo paulo post, Filia Tyri in muneribus. quibus locis vbi que sunt filiae, pro prouinciis. Duabus igitur rationibus possumus has figuras explicare, aut iuxta sensum eorum quos diximus, ut filiae regum, sint nationes ac prouinciae, quae vno ore, ac consensu colant inclytum regem: reginam autem aliquam celebriorem, regiamque urbem, & prouinciam. Iuxta quem sensum alij Graecorum, filias regum accipiunt Ecclesias, vbiq; terrarum a regibus edificatas, quod maxime quadrat Hebraico, banoth, quod non filias solum, sed etiam aedificia designat. Alij, ut sonat, acceperunt, filias nobilissimas regum quae ad cultum Christi raquam spoliis concurrerunt. E quibus exemplum ponit Euthymius secutus Chrysostomum *ως η σοφωτατη κατενωχη αι λαοι*, sicut sapientissima Caterina, & alij. Simili ferme sensu etiam Augustinus, & concorditer cum Hebraeis, intellige etiam, inquit, filias regum, ciuitates, quae in Christum crediderunt. Omnia igitur & Hebraeorum, & Graecorum, ac Latinorum ratione, quae ab eodem fonte fluxit in omnes, duce agnoscitur, locum, talem quendam habere sensum. Altera ratione possumus hanc figuram enodare, ut sit quaedam humani regis, humanae aulae descriptio, representans tamen aliam sublimiorem, ac maiorem. Sicut ei dedit sceptrum, vestes pretiosas, acceptas e palatiis ebore vestitis, quae quidem sunt humani splendoris, ac deliciae, ut sagittas, & arcum, & gladium, pro quibus alia maiora quam nostra intelligimus, sic reginas, & filias regum ad splendendam maiestatem regiam. Perficitur aula ab artifice, vate, omnibus apparatus. In throno sedet formosissimus rex, sceptrum tenet aequissimum, assistit lateri fulmineus gladius, plena est aula reginarum, virginum formosarum. Est regina, quam toto agmine reliquae nymphae comitantes venerantur, adorantque regem. Nihil illi non sacrum, non venerabile, non castum, sanctum, ac purum. Et haec descriptio terrestris quidem tota, caeleste quandam remotam representat, designantibus hominibus terrigenis, res absconditas manifestis, & suis nominibus. Quia & ipsi loquentes, & qui audirent, homines essent.

Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui.

Hoc

Audiat quoque loco eadem seruat tralatio, eadem est figura, & eodem sensu ab Hebraeis, & nostris accipitur. Chaldaeus, quem sequitur Salomō, pro filia dixit, Audi Ecclesia Israel: & obliuionem populi, & domum patris, sicuti nostri, operationes iniquas impiorum in populo, & domum idolorum, quibus seruerit in domo patris sui. Qui etiam est sensus nostrorum, Graecorum, & Latinorum. Mirabile est autem testimonium Aue Esrae, super hac re. Si inquit, psalmus est de Dauid, hortatur ceteros coniugem, reginam, ut obliuiscatur mores ac leges patrias, & legem diuinam sequatur. Si de Messia, filia est *כחלה* kahala, ecclesia, congregatio. Sicut, inquit, est filia Iuda, id est, coetus, congregatio Iuda: ut quasi sit quod alibi dicitur, Et seruiant Domino, humero vno. Et Rabi Dauid paulo inferius, vbi dicitur, Filia Tyri in muneribus, filiam expoit, *כחלה* coetum, congregationem. Affertque exemplum, Sicut filia Sion, filia Edō, quibus testimoniis cognoscimus recte Christianos, filiam hic Ecclesiam interpretari. & Vate more suae gentis loquentem, filias, & reginam introducere. Rabi Dauid dicit esse sermonem ad vnāquamque filiam regis, quae in aula Messiae futurae sint, ut obliuiscantur populi, & patriae suae. Sed si ad superiorem reginam, & coniugem est sermo, sine dubio Ecclesia significatur, quae tanquam sponsa in antiqua, & noua theologia sacra introducit. Vidi sanctam ciuitatem Hierusalem, paratam tanquam sponsam ornatam viro suo. Et apud prophetas, anima tanquam sponsa inducitur Dei, & dicitur fornicari, quoties alios amatores, relicto vero, sequatur, quoties se cultui profanorum Deorum, & impijs religionibus dedit. Tria igitur posuit verba, quibus hortatur filiam, hortatur reginam, ut audiat, ut videat, ut attendat, aurisque arrigat ad haec oracula, ad gloriam tanti Regis, illum charum, iucundumque habeat, illum vnum diligat. Ac verē Christiani patrem, & populum interpretantur alienas religiones, & cultus, patrem praecipue diabolum, principem, & patrem omnium scelerum: hortari huc relinquit, Deum suum, verumque spiritum formosumque Regem sequatur. Huc solum noscat adorandum, amandum, colendum. Meritoque vbi ad haec venisset, spiritu vehementiore correptus, certensque animo, totam formam, totam Regis gloriam, defixo intuitu, exclamauit, O beata gens, beatus populus, cuius est Dominus Deus eius. Beati qui Regem istum decorum, formosissimum sequentur, obliuiscuntur paternas, & domesticas fraudes, & sordes execrati. Sicut sponsa obliuiscitur, & patris, & paternae domus, & vrbes, totaque transit in amorem sponsi, sic sub hoc humano, & Hebraei sermonis tropo, animi ad sempiternas, quae in solo amore existunt, voluptates inuitatur. Qui quidem sensus posset videri ascitus a nobis Christianis, & nostrae religioni accommodatus, nisi videremus omnes gentes, Hebraeos praecipue, allegoriarum inimicos, idem fateri, & ex sermonis sui figuris eum deducere.

Et concupiscet Rex decorem tuum, quoniam ipse est Dominus Deus tuus, & adorabunt eum.

Rox, Adorabunt eum, Graece verius, iuxta Hebraicum, *אדורבך*, adorabis, Hebraice *אדורבך*, adorabis, etiam Graece, sed tantum *אדורבך*, dominus. Nomen Hebraicum *אדונאיק* adonai est nomen diuinum, & humanum. Sponsae igitur loquitur, hunc vnum sponsum sequatur. Sequatur, non ad concubitus, sed adorabis eum, inquit, quoniam ipse Dominus tuus. Quo loco audi Auen Esra, qui putat Regem hoc loco posse designare Deum. Si, inquit, est de Dauid, & concupiscet, intellige ut sonat: si de Messia, Rex est Deus aut Messias. Sic sensum ignari delabuntur in confessionem veritatis, ut putent hunc regem esse posse Deum: quod si sit Messias, etiam mira eorum confessio, Messiam vocari Dominum, adorationem ei dari. Cumque & ipse, & ceteri Hebraei, filiam, Ecclesiam interpretantur, & huic iubeat psalmus ut adoret, & veneretur Regem, liquet eorum etiam testimonio, tum Regem istum esse Deum, tum non ad supernam, & in superficie locutionem haec accipienda, sed alio quodam maiore sensu. Quam facile autem sit intellectu, haec super Dauid dicta non esse, non aliorum Hebraeorum modo aperte contradicentium testimonio sit perspicuum, sed vel eodem maxime, quod nullam habuit uxorem Dauid, cui possint haec congruere: sed plures habuit in eodem honore omnes. Tum non est fas in sacrosanctis psalmis, de amore, & concupiscentia carnali agi. Et quare diceretur reginae, Dauid esse Regem Dominum suum, & ut eum adoret? Certē est figura haec, qua vsus etiam Ezekiel, apud quem Deus queritur quod filia Iude, omni transuenti discooperuerit ignominiam suam, & diuaticata fuerit crura sua, & quod se verum amatorem deseruerit, qui eius misertus in Aegypto, vidensque eam denudatam texerit, & cum hortatur eam ut ad se reuertatur, quoniam redibit ad nitorem pristinum. Esaias au-

Res humanae, a matrice degenerant.

Via latae, declinatae. Matth. 7.

Caterina.

Apparatus aulae.

Filia. Obliu. pop. r. do. p. r.

Ecclesia. Kahala.

Fornicatio.

Audi. Vide. Arid.

Ador. eii.

Dominus. Adonai.

tem, aliique Prophetæ assilant Ecclesiam, vineæ plantatæ à Deo. Tali quadam figura, D is psalmus sub nomine filia, aut sponsæ prouocat, inuitatque cœtum piorum, vt adorent Regem, eum adeant, quoniam concupiscet formam animorum sanctorum, & amplexabitur, sicut dicitur in Ezekiele. Spiritus enim est Deus. Spiritus item purósque animos amat, & cum eis delectatur habere commercium. Amat autem ardentem, pro magnitudine animi sui. In animum enim ingentem, ac purissimum, ingens, ac purissimus amor inhæret. Ideo Deus est etiam zelator, nec vult in amore parem, ante omnes formosissimum se intelligens, & dignum sciens, in quem amandum omnes animi vires intendere debeamus. Sicut ergo idololatria turpitudine, & abominatio dicitur, quia turpissima, & indignissima diliguntur: sic cultus Dei optimus, & purissimus, efficiens animum formosum, vt à Deo talis forma ex petatur. Si enim est formosissimus Deus, & si eum amando, & colendo, similes eius efficiuntur, quoniam pietas est, & sapientia, iuxta priscam philosophiam *ομοιωθῆναι τῷ θεῷ* *τὸ δυνατὸν*, fieri Deo similem, quoad possis, profectò eum amando, & adorando, venustatem animæ augemus, speciosioresque euadimus. Tunc eum adorantes, quoniam est Deus noster, appetet ipse decorem animi nostri: quæ est vera felicitas, ad quam psalmus, animi sui totis effusus habentis, nos inuitat, dicens, Attende, audi, vide, adora Regem, quoniam cum amando amaberis, appetet ipse te.

Amor dei.

Idolatriæ, abominatio, cur dicitur.

Sapientia.

Filia Tyri in muneribus, vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis.

Tyrus.

Filia.

Diuites plebis.

Venetia, In mulieribus, Deprecab.

TYRUS Hebraicè *צור* Zor. Eadem vox sonat fortem, ideo Hieronymus vertit, filia fortis, quasi omnes alias vrbes sentiens, secutus Symmachum *χερσιστον*, fortissimum. **F**ilia fortissimi, vrbes omnes Dei fortissimi. Non est item Hebraicè & Græcè filia numero multitudinis, sed *θυγάτηρ*, & *בַּת* bath, filia. Docui superius filiam Hebræos exponere gentem, cœtum. Et Chaldæus explicans figuram Hebraicam, pro filia Tyri, transfert, habitatores Tyri. Et Euthym. accuratè monet, *θυγάτηρ δὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἡ θυγάτηρ τὴν οὐδὲν ἰδίωμα ἔχει τὸ ἐξ ἑαυτῆς. ἔπειτα καὶ θυγάτηρ βαβυλωνίως, θυγατὲρ δὲ καλεῖται πλὴν πάλιν*, Filia Tyri pro Tyrus ipsa filia. Est enim idioma Hebraicū, vt filia Babylonis: filiam autè vocant vrbelem. Quod dicit, etiam ex sequenti innotescit, Diuites populi. Hi enim sunt filia Tyri. Tyrū autè præ ceteris populis nominauit, quod hi sunt ludææ propinquiores, celebrisque esset ac nobilissima eo tempore Tyrus, in mari non procul à continenti, emporium eo tēpore totius orbis, quales nunc Venetiæ in Europa, situ, magnitudine, & diuitiis, Tyron antiquam referentes. Hanc vt clariorè nominat. Et munera ei tribuit, quod esset mercibus, quæ toto ex Oriente, illuc importabantur, refertissima. Pro muneribusque est Hebraicè *מנחה* mincha, oblatio. Et, In, sonat cum, Cum muneribus, pro *λατρεύουσιν*, deprecabuntur, sicuti est Hebraicè *יִתְחַלְּלוּ* iechallu, Theodorio dixit *τιμῶσιν*, honorabunt, sed sonat deprecabuntur. Et Chaldæus *ܝܪܝܘܝܝܥܫܐܗܚܪܘܘܬܐ* hacharur, orabunt. Clarusque est sensus. Orare enim Deum designat. Sic superius hortabatur filiam Sion, vt adoraret, nunc ad venerandam præsentiam tanti Regis, munera ferentes. Chaldæus autem dixit, Et adorabunt *ܝܫܘܦܩܝܢܝܠܝܒܝܬܝܠܡܝܕܫܐܝܩ* le beth mikdeshaik, ad templum sanctum tuum, vt cum Rege loquens, sicut loquitur Hebraicum, templum sanctum eius commemorat. Templum autem est folius Dei. Prædicuntur ergo gentes venturæ ad cultum Dei, Quia notum fecit Dominus salutare suum, in conspectu gentium reuelauit iustitiam suam. Et alio psalmo, In conueniendo populos in vnum, vt annuntient nomen Domini, & laudem eius in Hierusalem. Diuites populi autem dicens, nobilissimos quosque respicit, vt si hi, multò magis cætera plebes. Mirabileque est hoc oraculum, & affatim Euangelio coruscante absolutum.

Omnis gloria eius filia Regis ab intus in fimbriis aureis, circumdata varietate.

Ab intus.

In fimbriis, an. cir. va.

ATINVM mendosè habet, dicendum iuxta Græcum, Omnis gloria filia Regis. Et quod Latinus dixit, Ab intus, poterat Græcum *ἑσθαθε*, elegantius vertere intrinsecus, sicut Hieronymus. Deinde quod Græcè dicitur, *ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη*, περιβεβλημένη, In fimbriis aureis, circumdata, variata. Primum non varietate, sed variata dicendū est. Distinguenda etiam est oratio iuxta Hebraicum, & iuxta Hieronymum, Omnis gloria filia Regis, est intrinsecus in fimbriis aureis, *כִּיבוּשָׁה* lebussha, vestita est: Hic est finis huius versiculi. Sequitur alius, In vestibus intertextis ducetur ad Regem. Et pro fimbriis, quæ Græcè

A Græcè *κροσσωτός*, Hebraicè *כִּיבוּשָׁה* misbezoth, à verbo shabaz, stringo, vincio. Et Hieronymus hoc cognoscens, vertit fascias, secutus alios interpretes, qui transtulerunt apud Græcos *σσοφραγυτήριον*, quasi iuncturas, vincula. Et Græci *κροσσωτός*, exponunt *ζώνης*, cingula, zonas. Sicque non propriè fimbrias sonat, sed fibulas aureas. Iuxta quem sensum, Rabi Salomon dixit vulgò has appellari catenas. Hoc loco aduertendum est, quod eandem nunc appellat filiam Regis quam superius reginam, & coniugem, vt euidenter appareat error Rabi David, qui superius vxorem Regis Messie corporaliter accipiebat. Eadem est vxor, & filia. Nec omnino probo quod Chaldæus, & ipse Rabi David, filiam Regis sentiant ciuitatem cuiusque Regis, quæ vestita auro ventura sit ad adorandum Regem. Videtur dici illud superius, & quam idem Chaldæus transtulit, vbi in psalmo dicebatur, Audi filia, Ecclesiam Israel: sic nunc Ecclesia & sponsa eadem intelligenda est. Quod autem dixit Ab intus, vel, intrinsecus, Auen Esra, & Rabi David exponunt in palatio, in arcanis penetralibus. Omnis, inquit, gloria eius est in auratis thalamis, omnis pompa, decórque. Thalamos habet, & laquearia aurea, incluta, pretiosissima. Quo loco etiam atque etiam quæso animaduerte, quid dicat Auen Esra: Si hæc, inquit, sunt de Messia, figuratè dicitur: si de Christo dicantur, secundum corticem iudicat, sed figuratè dari ei sponsam, thalamos, corporea ornamenta. Sicque cæteri Hebræi falluntur, qui hæc accipiunt vt sonant. Græci autem & Latini, intrinsecus non ad regiam habitationem referunt, sed animum, hincque comprobari non corporaliter hæc, sed spiritualiter debere intelligi dicentes, Omnis, inquit, gloria, omne ornamentum huius spósa in animo est. Interior est eius pulchritudo, & interior amatur à Rege suo. At Chaldæus retulit alium sensum, gloriam quæ sit intrinsecus, esse thesauros Regum reconditos, qui afferendi sint filia Regis, Ecclesiæque sanctæ, munera pretiosissima, intima, abdita, sepulta in thesauris abstrusis. Hæc omnia, inquit, dabuntur filia, offerentur. Est & is pulcher, probabilisque sensus. Potest intelligi gloriam corpoream, formamque eū dixisse, quæ spiritualem referat, sicut tota descriptio, vt dicebat Rabi Auen Esra, cum sit corporea, eximium quiddam & *יונה*, nobis repræsentat. Siquidem & Esaias vidit Dominum sedentem super folium excelsum, & fimbrias vestis eius regentes templum. Viderunt alias pompas corporeas, aut corporearum simulacra Prophetæ, quæ maius aliquid, atq; excellentius referrent. Sūt enim tria genera figurarū in sacris litteris, dictæ, factæ, visæ. Dictæ, quales hoc toto psalmo, quo pompa corporea describitur, innumerabilesque aliæ in sacris litteris. Factæ, vt cum propheta incesit nudus, & catenatus, cum scidit pallium alius in vndecim partes: & id genus. Visæ, vt tota Apocalypsis, totus fermè Daniel, & apud alios Prophetas. Ac quod vidit Esaias Dominum super folium excelsum, & leuatum, & apud quæ sub ipso, id est, fimbriæ vestimenti eius replebant templum. Posset describi figuratè claraque est hæc ratio. Resoluunt ergo Græci fimbrias, mihi ad explendum descriptionem & ornatum videntur apposita.

Afferentur Regi virgines post eam, proximæ eius afferentur tibi.

C

ST, vt dixi, confusa periodus. Nam ad hunc versiculum spectat, quod superius Latine corruptè dicitur Varietate, cum dicendum sit Variata, *πεποικιλμένη*: dicendum hic, Variata afferetur regi. Hebraicè *לִירְמֹתֵי לִירְמֹתֵי לִירְמֹתֵי* Iircamoth tubal lamelek, id est, In racamis, siue scutulatis, vt dixit Hieronymus: aut in vestibus intertextis adducetur ad Regem. Diciturque id de regina, & filia. Nam virgines habet suum verbum. Quomodo enim stat ista periodus apud Sept. *ἀπερχθήσονται τὸ βασιλεῖ ταῖς θούραις αὐτῆς*, Adducuntur Regi virgines post eam. Post quam? si adducuntur Regi, verbum ergo Adducuntur vel Afferentur, debet esse singulare, iuxta Hebraicum, vt dicatur, In vestibus intertextis figuris, siue scutulatis, adducetur ad Regem. Et Hieronymus, In scutulatis ducetur ad Regem, virgines sequentur eam, amicæ eius ducentur illuc. Pulchra igitur reginæ sicut & regis descriptio. Dedit ornamenta sua regi, dat etiam reginæ sua. Prædicat eam adducendam, vel portandam sicut reginæ solent, & sicut portabatur Esther ad Regem, comitantibus virginibus sociis eius, quæ eam sequentur venientem ad formosissimum Regem. Ecce sensus clarus. Nam quas Sept. transtulerunt proximas eius, est Hebraicè, sicut Hieronymus clarius *רֵעוֹתָהּ* reothetha, sociæ, comites, amicæ eius. Sicque & hæc est descriptio aulae corporeæ, & sensibilis, figuratè repræsentans quandam *יונה* & maiorem, regiamque pompam maximam, ab oculis secedentem, mente tantum comprehensibilem. Hic est Rex, est formo-

Figura, Dicitur, Facta.

Proxima.

filium, est regina, eadem & coniux, & filia regis, sunt virgines comitantes eam, quarum est eximia forma, omnes vestibus aureis interlucentes. Auen Esra & Rabi Salomon etiam de Messia hæc sentiunt, cogunturque, nisi sint sui immemores, figuratè accipere. Quod si filiam, & reginam accipias pro ecclesia, facilis est de virginibus, ut sonet has ipsas, sanctas, integras, intelligere. Regiæ tamen est corporalis descriptio, sub qua, maiorem ac quasi cælestem aulam intellige: ut si singula singulis referre nolueris, minimè cogaris, totam tamen formam regiæ, pro quadam alia maiore accipias. Et quod dixit, Tibi, alij apud Hebræos referunt ad Messiam, alij Deum, quasi innuant idem esse Deum atque Messiam. Memorabile quoque est, quomodo hunc locum vertit Chaldaeus, In vestibus, inquit, figuratis offerent sacrificia coram, מלכא דעלמא malca de alma, Rege mundi, appellans regem mundi, quem cæteri, Regem Messiam.

Adducentur in lætitia & exultatione, adducentur in templum Regis.

ORVND E M est παλατιον, additur autem quod in lætitia, cantando, & exultando, triumphando, coram inclyto Rege venient in palatium eius, siue templum, ut sonat Hebraicum מלכות. Et Hieronymus perspicuè, Ingredientur thalamum Regis. Et Auen Esra exposuit מלכות palatium, aulam, interpretaturque Regem, aut Dauid, aut Messiam. Hoc quoque loco ipsimet Hebræi, non sustinente tenebras veritate, aperte fatentur manibusque & pedibus veniunt in sensum, quem altissima, regiæque theologia nostra conspexit. Siquidem Rabi David ratione victus nunc demum ait, Adducentur in lætitia, omnesque venient aut venire eas facient ad regem, in triumpho, & gaudiis. Venient in palatium Regis, quasi dicat in palatium, quo Rex inhabitat. Quia ipsæ habitant in palatio, sibi præscripto, quæ est dominus fœminarum, quousque velit Rex, & vocet eas nominatim, ut veniant ad se. Sunt autem qui hæc omnia accipiant figuratè, quorum est recta, & vera expositio. Et filia regum sunt populi, qui omnes concurrent ad audiendum, vel obedientiam Regis Messia. Et coniux regia, eadem & regina, figuratè debet intelligi Ecclesia Israel, quæ regina erit omnium populorum. Et dicit, Audi filia, ad omnem videlicet orbis terrarum populum, ut non faciant nisi voluntatem Regis Messia, quia ipse est אדון לעולם Adon leculam, Dominus omnium. Et omnes populi venient cum oblatione ad Regem. Commemoravitque cœtum Tyriorum sicut exposuimus, quia Tyros propinqua sit terra Israel. Et virgines figuratè sunt populi, sicut virgines nixæ Iuda. Eruntque hi populi tanquam virgines, quia nesciebant religionem: Accipientque super se præcepta Regis Messia, Hæc Hebræus ille. Nulla igitur quod ad eos attinet, superest super hoc Psalmo quomodo intelligendus sit, dubitatio, quorum ore etiam inimico, nostra religio eo magis inlaret, quod dum eam volunt abscondere, elucescit, dum tollere, hæc ipsa esse cernitur, quam ratio eis, oraculorumque vis ostendebat. Nam omnes populi ad amplexandam hanc pietatem, concurrerunt, imposueruntque sibi Christi mite ac suaue iugum. Omnes, inquam, nationes ab ortu in occasum, quæ prius virgines essent, lege & regno cælesti, resurrectione mortuorum, cæterisque mysterijs ante hac eis incognitis. Ex quibus conflata est vna inclyta regina Ecclesia, Sponsa & filia Regis, quæ conatur facere non nisi voluntatem Messia, qui est Rex vniuersorum. Quantus est autem in pectoribus eorum, tenebrarum horror, qui prudentes, & scientes, & cum ratione insaniunt, totum mundum ad hanc religionem concurrisse cernentes, omnes munera portantes, reges etiã potentissimos, & ab Iudæa remotissimos, natum in Iudæa, Iudæum, ex eorum stirpe, Christum appellare, adorare Deum, per eum legem Moysi in omni pectora, & animos venisse, omnes venerari sacrosancta illa, & quotidie canere, versare diurna, nocturnaque manu oracula, ut lex altius, & honorificentius post illud tempus prouecta sit. Idem fuerit autor, ut Deus Abraham, Isaac, & Iacob apud omnes innotuerit, ubique adoratus sit, hæc tamè sepe cæci semper immundi, non videntes, & vltro lucè refugientes, stulta pertinacia pernegat. Cõsidera etiam quomodo ipsa seipsam falsitas euertat. Quomodo enim in aduentu Messia populi virgines erunt, ante id temporis sine vlla religione, cum à Christo iam nunc totus mundus sit religione præoccupatus? Nam Arabica illa impia superstitione, est vna quasi veræ religionis hæresis, qualis Manichæorum, Eunomianorum, non noua religio. Et colit verum Deum, cæli & terræ creatorem. Colit autem à vera nostra pietate, quam Christus sparsit per orbem, accepto hoc lumine, cum ante Christi aduentum hæ nationes essent idololatræ.

Tibi.

Solum Messia
sua voluntas
facienda.
Matth. 17.

Aidololatræ. Sed cum veritas sit clara, sic eos hanc odisse, & refugere dicemus, sicut apparuit ubique pertinacissima, & stultissima natio, sine iudicio semper, & semper in malum, quã bonum propensior, tenebrarum, quàm lucis, superstitionis quàm veræ ac solidæ pietatis, appetitor.

Pro patribus tuis, nati sunt tibi filii: constitues eos principes super omnem terram.

Ro, Hebraicè & Chaldaicè, & à Hieronymo exponitur, loco, vice. Et Latinus quod erat Græcè ἐργασίας, non nati sunt, licet id sæpe denoret, sed facti sunt, vel fuerunt, & dicere debuit, iuxta significatum Hebraicum, quanquam Hebraicè potius est futurum ihu, erit. Aquilas quoque, vertit ἐργασίας, erit tibi filij. Symmachus ἐργασίας, filij, tui fuerunt. Sensus igitur duobus modis exponitur ab Hebræis. Rabi Salomon vult esse sermonem ad vnumquemque de populo Israel, ut dicat ei oraculum, Perpetua erit series, pro patribus succedentium nepotum. Erunt, inquit, tibi ð Isra Elita, loco defunctorum patrum, filij repullantes, sicque in sempiternum, felix nepotum series. Auen Esra simili ferè ratione, pro generatione præterita, erit altera succedens generatio, ut Messias sit medius, cui & ante patres erunt, & post filij superstabunt. Rabi David, diuerso quodam modo, Regnum, inquit, peruenit de generatione in generationem, usque ad ipsum Messiam, & sic non deficiet de filiis suis. Ideo dixit, loco patrum regnantium, erunt etiam regnantes filij. Chaldaus etiam nihil immutans Hebraicum, eadem sensisse videtur. Tantum, ait, pro patribus tuis iustis, erunt filij tui. Sed hæc accipi non posse nisi ut ipsi Hebræi dicunt דַּרְכַּי דֵּרֶךְ מַשָּׁל derek mashal, id est parabolicè, & figuratè, non ratione solum, sed ipsorum etiam testimoniis, est euidentissimum. Si enim superius filias, & coniugem, & thalamos auratos, virginesque Regem adorantes figuratè accipiebant, quo ore nunc quasi sui immemores ad proprietatem transeunt? Etsi non videbatur aptum, Messiam habere pellices, & coniugem, cur ei nunc filij tribuunt? Iam si, ut probauimus, secum diligentius perpendant, & longius prospiciant, nõne videant necessario futurum, ut filij, qui succedent Messia, nõ semper cultores Dei ac probi sint, ut regnum necessario aliquando ab eis transferatur? Deducitur enim hæc ratio è fontibus humanæ naturæ, & ab usque sæculorum exordio repetitis exemplis. Nec enim Messias defunctus efficere poterit ut filij sui semper boni sint, nec erit hac parte cæteris hominibus, præcipuè Mose, & David, viris maximis, Deoque acceptissimis felicior. Tum si quis ipsorum, Iudæorum naturam è præteritis exemplis iudicare voluerit, sentiet futurum ut eadem post Messiam, atque sæpe sunt, impietate implicentur. Quibus omnibus regni necessario erit euersio. Quãdo itè erit aut esse poterit iste Messias, cui à patribus & maioribus, suis amplissimum, ac totius orbis terrarum tradatur imperium? Vbi vel scintilla, vel minima penes Hebræos imperij radix existit, super qua possit amplissimum regnum crescere? Vbi sunt isti maiores Messia, qui filio tradant imperium tantum super omnes mortales? Quæ principia nunc, quod inchoamètum? Imperator etiam ex se ipso non erit Messias, sed à maioribus erit successio. Cur ergo tantopere celebrant eum oracula? Miremur igitur inanes animorum ludificationes, & spes semper falsas, mentes semper vilia, corruptibilia, vana, semper opes caducas, in quibus non solum nihil est stabile, sed nullum solidum gaudium, verumque bonum, meditantés. Ut si Deus per tot oracula promittebat hominibus singulare quoddam bonum, necessariò dignum esset diuinitate sua, nempe in renouatione corporum, & abolitione nostrarum miseriarum, quas in hac vita siue diuites, siue pauperes, siue imperantes, siue seruientes, habemus comites. Verior igitur sensus, & clarus est, ut non sit nunc sermo ad ipsum Messiam, sed ad eandem filiam, & reginam, quam superius hortabatur, ut obliuisceretur populum suum, & domum patris sui. Nunc ait ei, quod pro patre vel patribus relictis, & in obliuionem datis, renascentur ei ex amplexu Regis, filij principes orbis terrarum. Ideo dicebat ei, Audi filia, inclina aurem tuam. Prædico enim tibi prolem inclytam, sobolem gloriosam, filios qui principes sint in omni terra. Sicque exponunt Græci, & Latini, & vera est expositio. Nam Apostoli plus in orbe terrarum, quàm triumphator Cæsar, valuerunt, solisque Paulus, ut ait Chrysostronus, ille inquam tabernaculorum factor, & scenopegita, intra quatuordecim annos, subegit Græcos, Romanos, Iudæos, Asiam maiorem, ac minorem, Hispaniam, Galliam, multasque alias provincias, quas obsequetes, humilisque Deo reddidit, reddidit autè tanta virtute in eo solo flore, quanta non fuerit vnquam in omni exercitu Romanorum. Eoque meruit nomen sempiternum, ut sub eadem subiectione, & imperio gentes remanserint, quæ eas moriès reliquisset.

DDD

Pro patribus tuis.

Paulus. Chrysostr.

quod Romani facere non potuerunt. Et cum nunc nonnunquam Cæsarem, & Pompeium detestentur, Petrus & Paulum colunt, & adorant Romani, limina venerantur, adorant omnes gentes, ut viuis, & mortuis plus imperio, nomine, rerum gestarum gloria potuerit, quam illi Romanorum imperatores. Hæc igitur vera regna, hi veri principes, digni qui oraculis prædicentur: non scelerati, suorum vitiorum mancipia, qui ne præsentibus quidem titulis, nedum famæ æternitate mererentur. Qui cædibus terras infecerunt, multosque mortales, multos reddiderunt, nihil, nisi cupiditatibus suis profuerunt. Tales principes etiam in posteritate Messia qui cædat, maerent, ac in ætæ gladio incedat, superbi, generis humani contemptores prædictos à Prophetis ne credas, sed veros illos principes, qui pacem, & concordiam, iniuriarum acceptarum oblivionem, charitatem, benevolentiam eximiumque Dei cultum, introducentes, felicitate nobis quaesierunt, & animos ad veram sapientiam, immortalitatemque excitare sunt exemplis, & sermone conati, usquequaque humano generi vitales, & fructuosi. Variante igitur spiritu personas, quod creberrimum, & in psalmis, & prophetis, tum verò & apud profanos poetas deprehendes, nunc ad regem est sermo, nunc reginam, & filiam, ex adoratione, & amplexu, desiderioque regis inclytam futuram, & filios, mundi principes habituram. Sunt tamen apud Græcos, qui putent posse ad Messiam hic esse sermonem, ut dicat ei, pro patribus, quos à genere materno duceret, id est Abraham, Isaac, & Iacob, & David, cæterisque in clivis, repullulatos ei similes filios, & ipsos patriarchas animorum, & principes, ac patres gentium, patres patriæ, ubicunque fuissent: quod & ipsum longè sapientius dicitur, quam illa Hebræorum deliria, è pectore nimium humano, & humanas opes, æternum autem nihil, & immortale spectante, manantia.

Patres apud
Ioli.

Memor ero nominis tui in omni generatione & generatione.

AD Messiam Hebræis etiam testibus est sermo. Nam Rabi David ait, Nominis tui, de rege Messia dicit, qui in omni ætate nomen eius recolent, expectantes vel respicientes in eum. Rabi autem Salomon, & ex parte Auen Esra, dicunt nominis tui referri ad ipsum Deum. Videñtes enim, fugientesque in veritate. Eundem enim illi voluit esse Deum benedictum, quem Rabi David Messiam: est ergo Deus Messias. Ex ipso enim loco fit clarissimum, ut nulla certa, rationabilisque sit fuga. Recolere in æternum, ac celebrare, nisi de Deo dici non potest. Psalmorum perpetua locutio, ut dicant nomen eius fore sempiternum, propter sempiternam gloriam. Ei qui semper est, debetur nominis æterna memoria, præcipue psalmo & Propheta hoc dicente, Ille mihi erit semper Deus. Nunquam de nostro labetur pectore vultus. Semper laus eius in ore meo. Benedicam eum in omni tempore. Hæc omnia significant diuinitatem. Filij, inquit Moses, qui nascuntur, enarrabunt filiis suis, quanta fecit Deus magnalia. Est autem Propheta, qui hæc magnitudine suarum cogitationum elatus, loquitur. Mos est autem hymnorum diuinorum, in eundem, & eodem modo definire quo cœpissent. Quemadmodum autem dixit in principio, Dico ego opera mea regi, sic terminas in eundem, Memor ero nominis tui: ut mira sit Auen Esra, & Salomonis mens, non eundem regem, ac Messiam sentientium, nisi videremus, quam ob causam refugerent hunc fateri Messiam, cui dicat nunc Propheta, Memor ero nominis tui in omni sæculo, quod id expresse doceat diuinitatem. Ac repetitio generationis idem valet, atque sæculum, vel sæcula sæculorum. Idem est enim ætas, generatio, sæculum. Apud Ouidium, vertitur in ætatem, quod erat γενεή apud Homerum, id est generatio. Annos, inquit longæuus Nestor, vixi bis centum, iam tertia viuatur ætas. Homerus,

Mem. erit
no. III.

In om. gen.
& gener.

Generatio
& gener.
Nestor.

Τὸ δ' ἦδη δύο μὲν γενεαὶ μερόστων ἀνθρώπων
Ἐφθάβ' οἱ οἱ ἀπεθόθεν ἄμα τε ἄφει ἡδ' ἐγένοντο
Ἐν Πύλῳ ἠγάθει, μετὰ δὲ τετρατάσιον ἕτασεν.

Quo loco apparet Ouidio interprete, idem esse generationem, atque ætatem: ætatem autem siue generationem esse ceterum annorum. Repetitio igitur generationis, sonat ætatem, sæculorumque continuationem, ac perennitatem. Ac Vates seipsum introducens æterne memorem, partim denotat se noscere, quæ cæteri non noscant, videre quæ multi non videant, diuinitatem, inquam, æternamque, dignam memoria, Messia diuinitatem, tum se pro cæteris sistit, ut se tanquam carminis ducem canentem, vehentemque hunc inclytum regem, reliqui sequantur chori plaudentium, exultantium. Ipse est carminis, oraculique princeps. Chaldæus tamè videretur quid aliud respexisse. In tempore, inquit, illo, dicetis, Recordabimur nominis tui in omnem ætatem & ætate. Vera quidem sentit, quod tunc recordabimur, & deinceps

deinceps in omnem ætatem, quia veniente libertatis vindice, psalmi in toto terrarum orbe resonarunt. Itaque cum is psalmus in omnium ore personet, idque iugiter, & in omne sæculum, cantantibus Ecclesiis pro ipso Propheta, qui oraculum edidit, efficitur ore nostro, ut sempiternus sit Vates, nominis Messia regis præco. Quod ille videns prædixit, in omnem ætatem, nomen tuum celebrabo, quoniam hoc de te, meum carmen decantabitur semper omnibus linguis Græca, Romana, Arabica, Æthiopica. Quamquam & in cælo canitur laudaturque idem à sanctis semper.

Propterea populi confitebuntur tibi in æternum, & in sæculum sæculi.

SI quis claro, integròque iudicio perspiciat, cum totus is psalmus ad secundam personam quandam loquatur, videbit duos non plures, quibuscumque Propheta loquatur regem, ac reginam esse semper: ut ubi cum regina non sit sermo, rex omnino intelligatur, quod & ipsi Hebræi non negant. Nam Rabi David hic Messiam sentit, Et Chaldæus præbet veritati eximium testimonium. Nihil verò est clarius, & quod (quamquam errore graues) magis excitare possit mentes Hebræorum, quam hoc oraculum. Prædicat istam religionem & pietatem erga Messiam, æternam, prædicit eum à populis celebrandum, decantandum, animandum ubique gentes vniuersas, & vniuersa tempora complectens, populos dicens, & in æternum, & ultra, ut est in Hebraico. Quod oraculum non solum quod nunc vulgatissimum est, tanto antè tempore prædictum, confirmat, verumque docet, sed cognoscitur, adorandum, celebrandumque, & laudandum ab omnibus populis, in æternum, Deum fore. Dicant enim Hebræi, an laudandus à populis in æternum possit carere diuinitate, cum præsertim hæc non à poetis, & oratoribus dicantur, qui templi pacis æternum, æternam famam, multaque alia sempiterna, siue per exaggerationem, siue per mentis errorem faterentur, dicantur autem à Spiritu sancto, omnia sæculorum volumina prospiciente. Tria sunt hic diuinitatis, & istius quæ penes omnes est, pietatis testimonia. Vniuersitas populorum, æternitas temporum, cultus ipse laudis, & Confessionis. Qui quamquam de hominibus dici possit, ut, Iudate laudabunt, siue confitebuntur fratres tui, in Psalmis tamen proprie est Dei, nec inuenies alium laudari, & de eo usurpari hoc verbum hoda, confessionem, quam de Deo. Hinc, Confitebor tibi Domine in toto corde meo: Confitemini Domino quoniam bonus. Confessionem, & decorem induisti. Chaldæus igitur hoc loco, hæc transulit, Quoniam populi qui conuertentur, confitebuntur nomen tuum, in æternum, & in sæcula sæculorum. Et Rabi David, Confitebuntur, hoc est, te Regem super se, fatebuntur, quia regnum tunc ad eum magnum erit, ut tale non fuerit vnquam. Vera dicit, Nam & Daniel, regnum eius sempiternum fore prædixit. Potestas eius potestas æterna, & regnum quod non corrumpetur. Quod de homine, & regno terrestri, verum esse non potest. Omnia enim terrena imperia similia præteritis, Perlarum, Medorum, Græcorum, Romanorum erunt, eadem natura, mortalique ætate, mutationeque in deterius. Æternum regnum, alterius generis sit oportet, sicut Philosophi, quoniam cæleste corpus putant æternum, è quatuor terrenis ceximentes, quintum statuerunt analogum, vel æquiocum ad ista terrena. Sic æternum istud regnum à Prophetis visum, & prædicatum, non ut falsum & obtusum, & ubique caligans iudicium Hebræorum dispit, in homine mortali, mortalique posteritate poterit esse, quoniam in æterno Imperatore, supra humanam, ut sit ab omni homine, & omni tempore insuperabilis, necesse sit, potestas, ratione, & oraculorum summo consensu comprobata. Tum si mortalis, ut vult cæca natio, erit Messias, quomodo summa pietate, & amore eum populi in sæcula sæcula, in æternitatem confitebuntur? certè si cum ratione, cogitata sua ponderarent, suam absurditatem, & scripturarum in his deprauationem agnoscerent, cum quibus digredi sæpe coacti sumus, quoniam & miramur in tanta oraculorum luce eos cæcos esse, & peruersis eorum, vanisque interpretationibus ubique occurrere necesse fuit.

Æternum,
pro dicitur
no. & ap.
poetas.

Confite. ad
deum solū,
dic. in psal.

Corp. cali.

PSALMI LXVII. EXPLANATIO.

SPSALMVS quoniam in titulo non est nisi quod sit psalmus David, varia fecit homines suspicari, quamobrem editus esset. Græci (quod & Augustinus sequitur) solum mysticum sensum exhibuerunt, videlicet quod prospiciens David magnam per orbem terrarum dæmonum potestatem, & ad eius interitum venturum filium Dei per Spiritus sancti reuelationem agnoscens, precatur ut acceleret, docens tum salutem humanam, tum dæmonum interitum

per omne carmen. Hebræi, & ipsi ancipites, alij super data lege, alij super bellis David, alij D
 4. re. 12. g. super Gog, & Magog, alij super exercitum Sennacherib, quando Angelus centum octo-
 ginta millia interfecit, editum psalmum arbitrantur. Hoc postremum quoniam & remo-
 tissimum fuit à David, & tamen fuit res prodigiosa, non tamen vniuersale bonum, deinde
 nulla ratione hæc suspicio roboratur, nec verisimile est David qui miraculum illud plus
 centum annis antecessit, oculos ad hæc defixos habuisse, quasi spiritus laborarit hæc ei re-
 ferre verisimilius est, aliquid sublimius ac magnificētius iuxta superiores hic doceri. Nam
 & Chaldæus putauit super lata lege in monte, eum recitatum. Et Rabi Salomon de Gog,
 & Magog, & de Christo nonnunquam. Quicumque igitur altius in hæc penetrauerit, com-
 periet, in eo vniuersalem Dei gloriam, vniuersalem rerum prouidentiam, celebrari, com-
 memoratis etiam nonnullis exemplis, quibus eius prouidentia sublimisq; maiestas mor-
 talibus innotuit. Atque in eo refertur, quod Plato videtur hinc accepisse, Iouem, id est
 Deum, aureo curru insidentem, Deorum immortalium frequentia comitatū, ire per cæle-
 stia templa, cælicolas intuentes, circumstantes diuinis plausibus salutare, quorum vocibus
 cælum omne resulset. Multas igitur res diuinas, ac mirandas canit Psalmus, vagus per om-
 nes theologiæ partes, nunc cælum, nunc terras, nunc humana facta, nunc prouidentiam,
 & Nemesis ostendens, præcipue verò Messiam decantans, vt cuncta simul quæ Græci, ac
 Latini, & Hebræi crediderunt, non seorsum aliquid referatur, eoque Auen Esra testatur
 hunc psalmum esse *נבב נבב* valde nobilem, ac gloriosum, & grauem. Atque in titulo dicitur,
 In finem ipsi David, psalmus cantici. Primum cur Septuaginta interpretes transtule-
 runt, In finem, retuli alibi, referamque nunc breuiter. Hebraicè hæc vox *נבב* nazach sonat
 quidem multa, sed duos principales habet significatus, æternitatem, victoriam. Forma verò,
 & canonismus significata distinguit. Atque distinctè apud Hebræos in æternum dicitur, ac
 victoria: cum dicitur in æternum, est *נבב* lanezach: cum victoria, *נבב* lamnazeach. Quæ
 sunt duæ partes, le, qualis Græcus articulus, *τθ*: mnazeach, participium sonans vincens, et
 triumphantem, siue canentem vehementer. Crediderunt igitur Septuaginta, lamnazeach,
 esse quasi lanezach, id est in æternum, eoque transtulerunt *εις τον τελος*, in finem, quod illis
 sonat in æternum. Plures igitur Græci, & Latini partim quid Græcum sonaret non intel-
 lexerunt, nec agnouerunt in finem, sonare in æternum, plures veram vocis Hebraicæ vim
 agnoscere non potuerunt. Docemur autem in libris Paralipomenon, mnazechim, appel-
 latos præpositos operis, instantes, vrgentes: sic quoque iubilantes, & quasi vincentes alios,
 quasi triumphantes, quod genus modulatus sit voce, sit organans, tibiis, tubis. Secutusq; sum
 alibi hanc sententiã, eundem esse David, & mnazeach, vt Hebraicū, quod in principiis Psal-
 morum ponitur, lamnazeach le David, solet iubilantis, triumphantisque David, & quasi
 exultantis, & duo genitui in eundem spectent. Est alius item probabilis sensus, vt mnazeach
 non participium, sed nomen verbale sit, aut quasi gerundium, vt designet ad canendum,
 quod idem dicitur *נבב* lanezach, sicut apparet in Paralipomenon. Primo, vbi, quod
 Hieronymus vertit, Pro octaua, canebant epinicion super victoriis, est lanezach, quod ille
 ostendit esse canere pro victoriis, idq; Græce dicitur *ἐπινικιον*. Et apud Abacuk vbi dicitur
 in nostra tralatione, Et super excelsa mea deducet me victor in psalmis canentem: Hebraicè
 est lamnazeach bnighinothi, quod propriè sonat ad canendum in cithara mea. Faciet in-
 quit, vt triumphem, & exultem. Chaldæus item pro hoc Hebraico in psalmis semper ponit
נבב lebechea, ad laudandum: quibus exemplis colligitur hoc, quod in princi-
 piis psalmorum sæpius ponitur lamnazeach, esse idem atque lanezach quod est in libro Pa-
 ralipomenon. id est, ad laudandum, vt in titulo quasi sonet, ad exultandum, ad iubilandum &
 ad exaltandum Deum totis viribus. Hoc carmen, ait, est ad laudandum Dominum, in eo
 laudamus, exultamus. Hoc facit, inquit, hoc carmen laudat Dominum, præcipue od vi-
 ctorias, pro quibus Romani supplicationes habebant. Et Moyses, ac Maria carmen pro su-
 peratis, & summissis hostibus cecinerunt, dicentes, primum cantemus. Sic Psalmorum
 autores inuitates omnes ad laudandum Deum, docent hæc esse carmina vera, & dicunt in
 principio, Hoc carmen est pro gratis agendis. Ad quam similitudinē, formamq; loquendi
 eodem libro Paralipomenon, vbi dicitur, Vt confiteamur nomini sancto tuo, & exultemus
 in carminibus tuis: Hebraicè est *לשׁוּבָה לְיְהוָה* lohodoth, *לְשׁוּבָה לְיְהוָה* leristhabeah, ad confitendum,
 ad laudandum, exultandum. Sic in principiis Psalmorum, lamnazeach, sonabit ad ex-
 ultandum, ad canendum, iubilandum. Vtq; Homerus in principiis suorum hymno-
 rum dicit, *εις τον Σπυλλωνα, εις τον Διόν*, in Apollinem, in Iouem: sic vice argumenti ponitur in
 nostris

Plato.

In finem.
Nazach.

La ne zach.
Lamnaz.

Mnazech.

Abacuk
3. d.

Homerus
psalmicen.

Anostris, in principio quasi in laudem Dei, exultationem Dei. Hæc tam multa dicenda
 fuerunt, vt essent omnia clara, quoniam iuxta tralationem Septuaginta non facile in-
 telligentur, cogemurque à fonte abhorrentia sentire, vt sunt qui finem interpretantur
 Christum. Nam tamen Septuaginta finem reddiderunt, id tamen tum non est in Hebraico,
 tum apud illos potius sonat æternitatem. Quoniam verò hac voce nazach designatur
 etiam victoria, eo vertunt mnazeach, alij Græci interpretes *νικησιον*, vincenti, victo-
 riam danti, quos sequitur Hieronymus: eritque eadem sententia, vt dicat, Hoc car-
 men canitur ei qui dat victoriam, qui facit vincere, sicut interpretati sumus ad canen-
 dum, laudandum: eos, vt dixi, sequitur Hieronymus, pro eo quod Septuag. vertunt *εις
 τον τελος*, ipse semper reddens victori, quasi diceret, Canitur is psalmus ei qui vincit, Deo
 scilicet: quod clarius Græcè *νικησιον*, victoriam danti, quanquam sint qui hanc victo-
 riam, & conatum potius ad cantum, quam ad victorias bellicas referunt. Potestque
 victori, referri ad ipsum David, sicut superius docueram, qui vel vicerit in bello, vel tri-
 umphet in carmine. Quod autem sequitur in titulo ipsi David, articulus, qui nomini
 David apponitur le David, est potius casus gignendi, sicut & Græcè *τθ* Δαβιδ. Sicque
 dicendum potius, Ipsius David, quam *τθ* Δαβιδ. Dicitur item in titulo, Psalmus can-
 tici, quod cum sit & ipsum difficile ad intelligendum, clarum faciendum est. Videtur
 enim esse verus sensus quem transtulit Chaldæus reddens *נבב נבב* thusbecha vescira,
 laus, & canticum, quasi duo idem pollentia, vt non intersit inter laudem, & canticum.
 Cantica enim, psalmi dicuntur: vicissim psalmi dicuntur cantari. Ergo duo sunt nomina
 idem valentia, sicut, si diceremus, melos atque oda. Non enim esset *νικησιον*, sed ma-
 ior expressio, id sæpissimè sit apud Prophetas. Videtur autem deesse coniunctio, Et, nec
 crediderim tamen etiam diuus Hieronymus dixit Psalmus cantici, alterum horum esse
 casum nominandi, alterum gignendi, sed potius vtrunque nominandi, Psalmus, Can-
 ticum. Et diuus ipse Hieronymus sæpe hoc nomen mismor, quod hic reddidit psalmum,
 solet transferre canticum, vt sit quasi canticum, & canticum, quasi duo idem. Et post,
 vbi nunc dicitur, Psalmus cantici, dicitur Canticum psalmi, vt videantur idem esse. Et
 illic Septuaginta dicunt *ὁδὴ ψαλμῶν*, hic verò *ψαλμῶν ὁδὴς*. Possumus & hoc ostendere, quod
 & diuus Augustinus proposuit, psallere apud Græcos non propriè dici de voce humana,
 sed de instrumento musico, quod à Græcis vocatur *ψαλτήριον*, psalterium, quod Athe-
 næus testatur octo chordis constare, ostendens Epigonum quendam addidisse duas alias
 chordas. Aitque quod idem *ἐλάλει διχα πάλιν τε*, sine plectro psallebat. Ex quo videmus,
 quod cum ille sine plectro psalleret, psallere dictum esse de voce illa musica, non hu-
 mana. Plutarchus ait in Symposiis, quod tarditatem, & curiositatem Philippi psal-
 tes compescuit, qui eum volebat *πρὸς τὸν κρημάτων καὶ ἁρμονίων*, de pulsū, & harmonia re-
 prehendere, Dij, inquit, auertant vt tu melius quam ego hæc noscas. Quo exemplo
 apparet psalten esse qui pulset, feriatque. Sic de Hebraico mismor, tamen ad vocem
 humanam interdum referatur, signare tamen propriè vocem musicam, secundum au-
 tem nomen shir, vocem humanam tantum, vt ostendatur duabus vocibus & harmonica
 ipsius psalterij, & humana recitante hæc verba modulatè, hunc psalmum & alios mul-
 tos fuisse cantatos. Quod Orpheus lyra fecisse dicitur, vt & cantando, & lyra chordas
 ducendo, ac feriendo dulcissimum redderet modulatum, quo saxa, arboreisque se sequi
 cogeret. Viget idem vsus hodie apud mortales, & totidem instrumentis, quot & tem-
 pore David fermè psalmicantunt. Nam instrumenta, quæ numerantur in libro Paralipomenon,
 quibus psalmi canerentur, hodie ferè sunt eadem, in Ecclesia. Numerantur ibi
 Nebalim, id est psalteria, & kinnoroth, Citharæ, quibus hodie respondent lyrae maio-
 res, & minores: & mezithaim, id est cymbala, tubæ item, quarum est idem hodie quo-
 que vsus. Nec mirum tamen propriè Psalmus sit vox harmonica, etiam vocem humanam,
 carminaque propter modulatum, accessionemque vocis harmonicæ, vocata, Psalmum.
 Psalmus ergo propriè vox psalterij, ob affinitatem autem, & secundo, etiam vox huma-
 na, seu carmen ad psalterium decantatum.

In finem, in
Christo.

Psalm. cantici.

Psalm. Cant.
Cantic. psal.
psallere.
psalterii.

Psalter.
Mismor.
shir.
Orpheus.

Instrumē-
ta musica.

Psalmus.

EXurgat Deus, & dissipentur inimici eius, & fugiant qui
 oderunt eum, à facie eius.

DDD iij

Dispar.

Inimici dei.
Macro. Sa-
tur. 3. 51.

Preca-
tio.
Prophetia.

Exurgere.

Facies dei.

Deficere.

Fluit.

ESCRIPTRVS maieftatē potentiamque diuinam, eiusque exceden-
tem omnia vim, & sapientia, ait primo imperium eius, hostes posse labefa-
ctare, daturōs inimicos eius terga, formidaturōsq; potentia. Nihil ei posse
resistere, & quicumque eum nunc blasphemant, execrantur, si se commo-
ueat vel minimū, si velit quid possit, ostēdere, in cineres eos & fauillas su-
bito abituros. Vt autē is sensus melius intelligatur, sciendū, quod & He-
bræi quoque testantur, hanc orationē & principiu huius Psalmi duobus
modis efferi posse. Nam Hebraicē futurum est, sicq; per futurum potest pronuntiari: Ex-
urgat Deus & dissipabuntur inimici eius. Potest & per imperatiuum transferri, quoniam
Hebræi, & Græci futura pro imperatiuis vsurpant, sicut & Sept. & Hierony. transtulerunt.
Hos duos modos innuens Rabi David, Hoc, inquit, aut est oratio, vt roget inimicos dissi-
pandos, aut prophetia, quasi vaticinetur fore vt inimici Dei liquefcat. Quod si verum est,
stabit, & quadrabit sensus Christianorū dicentium his quasi prædici euerfionē diabolicæ
potestatis. Illi enim sunt veri inimici Dei, multō magis quā omnes homines, cum imperio
& gloria, & cultui eius semper aduersentur, quærentes ad se honorē maieftatis eius trans-
ferre. Et cōmunis est omnium mortalium consensus, hostes Dei esse aduersas potestates, quæ
regnū eius appetierunt. Quod si ad homines referas, vt sæpe in sacris litteris inuenitur, ap-
pellantibus homines impios, ac superbos, Dei inimicos: etiā pulcher est sensus. Si Deus, ait,
exurget, dissipentur scelerati illi, vanescant, qui tum ipsum Deum, tum amicos eius perse-
quuntur. Hinc suspicati sunt nonnulli Hebræi hæc referri ad Sennacherib ipsos Hebræos E
persequente. Atqui non debuit res vniuersalis, & diuinæ maieftatis vniuersalis prædicatio
ad particulare redigi. Potest igitur esse aut deprecatio, vt oret Deū excitari, euigilare, cō-
mouere sese, facere potentia suæ contra hostes iudiciū. Potest & futurum esse, vt prædicat
fore vt inimici Dei vanescant. Atq; oratio de futuro, aut erit, tanquā prophetia, aliquid exi-
mum prædicens, aut est vniuersalis, de potestate diuina enuntiatio, & demonstratio mira-
bilis, & ineffabilis potestatis eius. Quo volente, & nutu solo, ad quē tremunt olympus, mon-
tes quatuntur, nullus erit locus qui fugientes hostes recipiat. Nec dubiū est, quin exurgere
dictū sit *αυθροπησας* ab humanis actibus, cum irati surgimus, cum expergiscimus, euigila-
mus, cum vocat res, & properare facit, cum maturamus. Atque ideo Hebræi dicunt, exur-
gere, esse potentiam suam demonstrare. Et Græci ferē quiddā simile, *την ανειρασιον κελει, την της
μακροθυμιας παυλαι*, surrectionē vocat, patientiæ suæ finem & interruptionē. Euthymius quo-
que monet, vt surrectionem *θεοπροπειας*, diuinitati congruentem intelligas, motum ad ple-
ctendos hostes. Ac cum non haberet ex Hebraico esse posse hanc orationē de futuro, dicit
eam intelligendā quasi optatiuē, Vtinā exurgat, & dissipetur. Sed Hebraicē scientē is scrup-
ulus non male habet. Sic quoque facies Dei siue præsentia, dicta est figuratē à corpore hu-
mano, & quia fugiunt cum pauent hostes, gladiū persequētis. Sicut autē surgere intelligi-
mus diuine, sic hostiū fuga intelligēda est humane, vt homines fugere, dissipari, perturbari,
pauescere, deinde interfici à persequētibus, cædi, mactari solent. Nam alioqui quocunq;
aufugeris, à conspectu Dei abire non poteris. Sed à similitudine rerū humanarū dictum est,
tanquam fortissimo Deo, turbante, profligante hostium phalangas: inimici autem Dei
sunt quos etiam diuus Paulus vocat *θεοσυγεις*, Deum odio habentes. Habuit & apud Græ-
cos antiquos suum nomen *αθεοι, ασεβεις*, sine Deo, sine pietate. Claret etiā Hebræos aliquid
arcanum atq; abditum sub isto Psalmo cantari putasse, quod hos inimicos Dei, Rabi Salo-
mon exponit Esau, id est Romanos, vt ipsi putant, quos destruedos in aduentu Christi præ-
dicant. Sicque constat omnium consensu esse de aduentu Christi hæc accipienda, licet di-
uersis rationibus exponantur, peruerse, vt solet, ab Hebræis.

Sicut deficit fumus, deficiant: sicut fluit cera à facie ignis, sic
pereant peccatores, à facie Dei.

ST, vt solet, eorundē clarior quædam explicatio crescente oratione, & manifestiora
ponente. Hoc erat ergo dissipari, & fugere, deficere, liquefcere, abire in nihilum. Est
autem & hoc effere dum per futurū, si placet prior ille sensus. Non solūque ait hos-
tes vertendos, sed liquefaciendos etiam, & dissipandos in nihilum. Duobusque internecio-
nis eorū perspicuis exēplis est vsus. Nihil enim est vento ac fumo inanius, & quod facilius
dissipetur, ac vanescat, tam cito deficiat: cera quoque igni admota extemplo liquefcit
in nihilum, vt quæ fuerat, non appareat. Et Græci hanc similitudinem explicantes, vt fu-
mus à

Amus à vento dissipatur, & ab igne cera resoluitur, sic impios à potentia diuina resoluendos.
Hebraicē pro Deficit, quod Græcē *ειλεπει*, positum est *αυθροπησας* hithnedoph, quod quidem so-
nat propellere, abiicere, quod fit à vento, cum fumus in aëra tollitur, eum fugante, & dis-
pergente. Septuag. rem ipsam, & finem dixerunt, cum in nihilum abit. Porro quod illi di-
xerunt, Deficiant, licet sensus non variet, Hebraicē tamen dicitur, Sicut propellitur, fuga-
tur, abiicitur fumus. *αυθροπησας* thindoph, propellas, abiicias. Sicut fumus turbatur, & tu turbes,
aut turbabis, & proicies: vt sit oratio ad ipsum Deū. Et quod ait, A facie ignis, Hebraismus
est. Omnem præsentiam, siue humanam, siue rerum inanimatarum, faciem dicūt, vt facies
terre, facies abyssi. Latini quoque dat os, & vultū sæpe rebus inanimatis, extulit os sacrum:
sic & superficiem, quasi superiorem faciem, de omnibus dicunt. Quod & Græca vox re-
cipit *αυθροπησας*, quasi anterior aspectus cuiusque rei. Quodque Latinus dixit, Fluit, Græ-
cē melius, & expressius *πλεεται*, dissoluitur, absimitur. Et Hieronymus in Psalterio ex He-
braico, Tabescit. Et quod Septuaginta dixerunt *αμαρτωλοι*, peccatores, grauius est Hebrai-
cē *משחיתים* reshaim, impij. Sicque cæteri apud Græcos interpretes, id est Aquila, Symma-
chus, transtulerunt *ασεβεις*, quos sequitur Hieronymus dicens impij. Et ipsi Septuag. hanc
eandem vocem in primo Psalmo transtulerunt *ασεβεις*, impij. Non simpliciter ergo pecca-
tores dicit perituros, sed grauissimē peccantes, id est impios, quos pauld ante, inimicos
Dei dixit, vt idem sit Dei inimicus, atque impius, qui Græcē, sicut Hebraicē rectē dicun-
tur, vt dixi, *αθεοι, θεοσυγεις*. His sempiternam cladem comminatur, & optat, in quibus non
B solum impios, & à cultu Dei abhorrentes homines intelligere necesse est, sed multō ma-
ximē omnium impiorum principes, & ductores dæmones. Quos etū vulgus fortē non vi-
det, quid in Republica Dei peccent, quas impietates exerceant, sapientissimos tamen Pro-
phetas hæc nō latuisse credendum est. Augustinus sentit Iudæos qui cruci amantissimum
Dei filium affixerunt. Vbi que autem in sacris litteris interitus impiorum desideratur, vt,
Deficiant peccatores à terra, & iniqui ita vt non sint. Et, Nonne qui oderunt te Domine
oderam, & super inimicos tuos tabescebam? Sic nunc quasi sceleratis, & impiis extinētis,
& procul à luce, ac vita fugatis, solos pios, perpetua pietate, & cultu, ac laude Dei, lætan-
tes, cupit esse quietos, & viuere. Eoque ait:

Et iusti epulentur, & exultent in conspectu Dei, & dele-
ctentur in lætitia.

V O D Latinus dixit, epulentur, non videtur quid propriē Latinis sonet epulari, in-
tellexisse. Quis enim nescit epulas cibos appellari? Epulæque ante ora paratæ. In-
de dicitur epulari. Græcum igitur melius, & Hebraico respondens *εὐφραδὴ πωσαι*, læ-
tentur, exultent, hilarescant, sint animo læto. Dicitur enim ab *εὐ* & *φραδης*. Lætitia vero &
gaudia non in sola mensa existunt, nec illa gaudia iustorum respicit Vates. Potest hoc so-
lo defendi Latinus, vt quasi spirituales epulas senserit, de quibus diuus Paulus, Itaque epu-
lemur in azymis sinceritatis, & veritatis: vt triumphum, lætitiāque iustorum, epulas
C vocarit. Græcum est clarius, & Hebraicē *שמעו* ismechu, lætentur, exultent. Hieronymus
item transtulit lætentur. Psalterium quoque Augustini, ab alio quā nostrum è Græco
in Latinum, tralatum, habet iocundetur, quod est melius, ne symposia conuiuiaque iustis,
& bacchanalia videatur ascribere. Quodque sequitur: Et exultent: bene Exultent, siqui-
dem & Hebraicē immensa quædam lætitia designatur, *יאאזז* iaalezu, sonātque iubilare, ef-
ferri gaudio, exilire, omnibus lætitiis incedere. Vocat iustos ad magnam lætitiā, vt ali-
bi, Venite exultemus Domino, iubilemus Deo salutari nostro. Quod quidem omnibus
ferē in Psalmis fit, prouocante Vate ad laudem Dei omnes iustos, Deūque colentes, vt
gestiant gaudio, animo, corpore, voce, exultent, quo amorem erga Deum significant. Læ-
titiæ, plaususque fremunt, omnibus in templis matrum chorus. Hæc enim maximē cu-
piunt illi. Potest esse, vt dixi, vaticinium de futuro, vt prædicat incommemorabilem quan-
dam lætitiā, redeunte Christo in mundū, cum summa maieftate, cum impij lugentes, à
cōspectu eius aufugient, iusti, ac probi in cōmemorabili gaudio exultabūt. Nulla enim erit
vnquā maior lætitia, & alacritas, ante principē suum, cui erunt cōformes, his exultantibus.
Quod si inuitat ad laudandū, sicut sæpe faciunt Psalmi, conspectū Dei intelligemus secre-
tam eius præsentiam, cui præcipuē assistimus, cum ad eius cultū accedimus. Hæc q; ad lau-
dem Dei inuitatio præcipuē fit in Psalmis, quorū hoc est opus. Ter autem inuitat, epulen-
tur, exultent, delectentur: totaque hæc exultatio Psalmorum, laudūque diuinarum erit,
DDD iij

Deficiant.

A facie
ignis.

Fluit.

Peccatores.

Epulari.

Exultent.

In conspe-
ctu.

Cantate Domino, psallite nomini eius, iter facite ei qui ascendit super occasum, Dominus nomen illi.

D

Psallite. Nomen. Iter facite.

ET ERA sunt clara. Quinquies inuitat ad laudem Dei, aut quandam exultationem prædicat. Et pro psallite וְשָׁבַח zameru. Chaldaus dixit וְשָׁבַח shabehu, laudate. Nomen quoque est pro ipso Deo. Quod autem dixit, Iter facite, secus accipiendum est, & secus Hebraei exponunt. Hebraice est וְשָׁבַח solu, exaltate, euehite. Causa autem varietatis fuit quod verbum Hebraicum salal est ἀμφιβόλον, designans tum aggerare, aggerem facere, tum ob hanc fortasse similitudinem, accumulare laudes, euehere, exaltare. Vt enim Latine à cumulo lapidum, ac materie, cumulum bonorum, ac laudum dixerunt: sic ab aggeratione terrestri, Hebraice aggeratio laudum dicta est. Siquidem & hoc Latine, de materia proprium, tralatum est ad orationem, quæ cum crescit, exaggerari dicitur. Itaque etiam Hebraei, id est Auen Esra, Salomon, David, exponunt hanc vocem solu וְשָׁבַח romemu, hallelu, exaltate, laudate. Quamquam Hierony. transtulit præparate viam. Et Græci hoc volunt esse sicut illud, Parate viam Domini. Sed certe videtur aliud dici hoc loco. Nam sequitur mox aliud verbum similis significatus, exultate in conspectu eius, patris orphanorum. Quod si præparationem viæ velimus quasi intelligere triumphum, & pompam, quæ præparatur venturis regibus, cum sterneretur omne solum floribus, & coronis, odores vndique exhalant, nos autem ornati obuiam incedimus, canentes, præanizantes: hoc fortasse, & Hebraicum potuit respexisse, & Græci veram proprietatem reddidisse. Omnis enim ista toties repetita exultatio, non aliud quam triumphus est, & pompa, ad quam inuitat psalmus, quale fecit ipse David, cum omnibus harmonice instrumentis canentibus, toto populo plaudente, ipse coram arca, quæ deducebatur, exiliebat, tripudiabatque. Is sensus potest latere sub ἀνορθώθητε, parate aut facite viam, quod & quidam Hebræorum senserunt. Verus tamen, & certior significatus expositus est. Theodoritus quasi hæc Apostolis imperari censet, vt faciant iter in omnes gentes cum plausu, & chorea, & Deo parent iter, quod & Augustino arripit. Quod autem dicitur, Ei qui ascendit super occasum, sciendum pro ἐπιβήμενος, ei qui ascendit, in fonte esse יְרֵכָה Ierokeb, id est, equitanti. Nam rakab, est equitare, & rokeb, equitantiem, ascendentem equum sonat. Et pro occasu, est Hebraice אֲרָבוֹת araboth, quam vocem secus Hebræi exponunt, secus Hierony. interpretatur. Chaldaus pro ea, in sua ex Hebraico in Chaldaicum tralatione posuit קַרְסָא יְקָרָא cursea iekara, solium maiestatis sue, dicens: Exaltate eum qui sedet super solium maiestatis sue. quamquam posuit, & ipse, arabot. Iuxta quem sensum Hebræi exponunt, Ei qui ascendit, aut equitat super caelis, sicut ascensor dicit equum quocumque vult, sic Deus benedictus, versat, torquetque orbem. Hæc illi dicunt. Atque hoc nomen Hebraicum est valde polysemum, nunc desertum significans, nunc vesperam, nunc dulce, ac iocundum. In numero multitudinis dicitur araboth. Sept. acceperunt pro vespera. Hier. transtulit deserta. Verum est nomen beatissimarum iocundissimarumque caeli regionum, quæ dicuntur araboth, quasi amoenitates, quas & Homerus describens ibi dicit esse nectar, & ambrosiam, nunquam locum illum ventis infestari nubibus, opacari, gelida niue conspergi, aut pluuia allui. Hebræus similia sentiens hanc regionem vocauit araboth, suauitates, iocunditates, beatitudinem, felicitatem: hic equitare aureis quadrigis inclitum regem, Deum aut in folio maiestatis sue sedere, vt huic iubeat nos canere, hunc nos edere, diesque cogitare, & laudare. Itaque & Porphyrius, Apollinis oraculum tale adducit decimo libro ἐπιλογίαν φιλοσοφίας, quo Deum precari docuit Apollo, cum celare non posset veritatem, sed exprimere coactus. Afferamque hoc exemplum, vt sublimis philolophia istius loci sit perfectior.

Qui ascendit.

Super occa.

Araboth.

De per. phi. lo sophia. lib. 3. c. 14.

ἀνορθώθητε τὴν ἀρετὴν πατρὸς ἀγαθῆς μετὰ τῶν ἁγίων ἀμφιβόλων ἐπιβήμενος ἀνορθώθητε ἡμεῖς ἀλλήλοις ἵνα σοὶ μένος ἐσθὲν αὐτῶν. Πᾶσι δὲ τὸ ἐπιβήμενος ἀνορθώθητε ἡμεῖς ἀλλήλοις. Καὶ τὸ ἐπιβήμενος ἀνορθώθητε ἡμεῖς ἀλλήλοις. Σὺ γὰρ ὑπερκόσμιον τε καὶ ὑπερῶν ἀσπερόεντα χρυσὸν ἀποκρίσται πολλὴ ἀγάπη ἀλλή.

Quæ & si difficile reddentur Latine, conabor ta Incorrupte pater, sacer, haud effabilis, atque Aetherne, inuectus mundis voluentibus, ipse

Aetherius

A Aetherius campis rex incolis, alia potestas Regnat ubi tua, statque immota: hic cuncta tueris, Auribus & pulchris exaudis, respice natos Alme tuos, quos semper amas: nam desuper astris Aurea maiestas tua, mundum & desuper omnem Euehitur, semper stabit, vivetque perennis.

Hæc quasi ex hoc loco tralata, aut ob diuinitatem ab oraculo similia dicta videntur. Nam proprie quod Hebraice dictum est rokeb, est quod dixit oraculum ἐπιβήμενος, inuectus, equitans. Et quod nostrum oraculum araboth, illud appellauit κόσμος ἀμφιβόλων, mundos circumrotantes, quod etiam sentiunt hic Hebræi. Appellauit etiam ἡ ἀθήνα, solum caeleste, superficiem aetheriam, vbi dicit esse maiestatem Dei æternam, stabilem, supra astra, supra mundum. Oraculum verè diuinum, nostris litteris caelestibus, altissimæque philosophiæ simile. Quo declaratur sedes Dei æterna, incorrupta, & motor caeli Deus, quod & philosophi senserunt: qui si nostra oracula, si principium & fontem huius sententiæ cognouissent, non applicassent Deum suo orbi, sed imperium caeli ei, habentisque diuinè, & vt Deum decebat, dedissent: & vt altissima philosophia docuerat, præterea quod hoc oraculum dicit, inde & ex tam sublimi, tam regio loco, Deum omnia intueri, omnia exaudire, & amare filios suos, id est homines, & exaudire vocantes. Est igitur sensus clarus, quid sonet rokeb harabot, ascendens, vel equitans, loca beata: notat enim tum sedem Dei æternam, auream, mab iestatémq; in caelo defixam, sicut Chaldaus docuerat, & oraculum, tum eum esse qui regat moles caelestes cum ratione, perpetuèque constantia, hocque est ἐπιβήμενος κόσμον ἀμφιβόλων, inuectus mundis circumuoluentibus, siue rotatis. Ideo hunc locum non videntur nostri intellexisse. Nam Græci occasum, tenebras, & ignorantias gentium interpretatur, ad quas Apostoli mitterentur, sequentes superiorè sensum. Occasumque tenebras humani pectoris interpretantur. Ascendere quoque deserta non claret, quid sonet. Videmus quàm sit ille sensus altior, clarior, regalior. Iubet psalmus, vt cantemus ei, vocibusque nostris eum exaltemus, cuius sedes, & maiestas altissima, in locis caelestibus, reges omnem mundum. Ideo vocatur Altissimus, & nos ab eo viuimus, qui nobis mouet, & regit caelum, inuentor eius. Fuerunt ex Hebræis qui putarēt araboth, caelos dici, quasi deserta, id est vastitates, latas regiones, sicut Homerus vocat ἐὶπὸν ἄλυμνον. Nihil est enim eo vastius. Hicque non ab arab dulce deduxerunt. Posset autem defendi interpretatio Septuag. si acciperetur pro Christo, qui ascenderit in caelum, versus occasum, partem pro toto accipientem, aut in vniuersum de equitatione Dei versus Occidentem solem, sicut in fine dicit, Ascendit super caelum caeli ad orientem, licet locus possit secus exponi, vt per vniuersum caelum, dicat Deum equitare. Nicolaus Hebræos ait Araboth, putare vnum è septem caelis, quasi caelum empyrium, ad quod ascenderit Christus. Burgenfis sicut Rabi David, primum mobile, quod hic occasus dicatur, quia ab ortu tendit in occasum. Quasi dicat psalmus, Qui ascendit versus Araboth, id est occasus. Quæ omnia eodem fermè tendunt, vt cum probabiliter cuncta dicantur, similem quoque atque eundem habeant sensum, præcipue si recte intelligatur. Est enim caelum araboth, propter amoenitatem, propter latitudinè, propter motum in occasum. Quod autè dixit, Dominus nomen illi, in fonte est יְהוָה beiah shemo, id est, in iah, quod est nomen eius. Et Hiero. In domino nomen eius. Dicit vt laudemus eum, appellantes eum suo nomine Iah, quod est nomen diuinum, in psalmis frequentissimum. Omnis enim psalmus qui inchoatur, Laudate Dominum, Hebraice est hallelu iah, Laudate iah, Laudate eum qui dicitur iah. Quod dicunt Hebræi designari eum esse creatorem mundi, atque autorem. Rabi Salomon vult eo designari timorem, quasi iah sit Deus timendus, verendus, vt psalmus dicat, Laudate, & tunc etc eum.

Altissimi.

Ascensio Christi domini.

Dominus, nomen illi.

Iah.

Exultate in conspectu eius, turbabuntur à facie eius patris orphanorum & iudicis viduarum.

PRIMUM sciendum est, principium huius versiculi hæere cum superiore, vt dendum sit, Dominus nomen illi. Et exultate in conspectu eius. Nam Hebraice coniunctio est, & sicut Græcè, καὶ ἀγαλλιάσθε. Secundo, superfluo additum est Græcis παραχθίσοντα ὑπὸ τῆς οὐρανόθεν αὐτοῦ, turbabuntur à facie eius. Hoc enim in Hebraico nusquam est, nec ullam habet hoc loco rationem, nec credo Septuag. apposuisse, sed potius aliquo casu irrepisse. In tralatione quoque Hieronymi ex Hebraico non habetur neque apud Chaldaeam. Igitur veluti adiectum, prorsum obliterandum est, consequens autem, & addens ad

Et turbab. à fac. eius.

superiores laudes diuinas, quibus dixerat thronum eius æternum esse in cælo, regereque D motus cælestes, nunc ut eum in tanto rerum suarum fastigio, in tanta maiestate etiam mitissimum ostendat, ad pupillos & viduas docet eum sese inclinare, aspicientem in cælo, & castigatæm, eos argentes, & turbantes. Opinabar autem superius oraculum illud diuinum Apollinis, aut acceptum ex isto loco, aut veritatem ad eandem spiritum illum adduxisse. Ut enim illic ubi diuinam maiestatem, æternam, inconcussam, ineffabilem, in cælo florentem, ubi motus cælestes ab ea regi, ceterique dixisset, postea dixit eum diuinis oculis, & auribus benignis, nostras videre, & audire preces, filiosque suos homines nunquam amare cessasse: sic nunc oraculum eum cum altissimum prædicasset, prædicat item clementem, suauem, misericordem, aspicientem omnes, iniuriam patientes, præcipue pupillos & viduas, genus omni ope humana destitutum. Atque ad eod bonitatem in hoc eius prædicat, ut patrem eum appellet pupillorum, & iudicem viduarum, sicut oraculum, filios. Et ipse Christus docuit eum nostrum esse patrem. Hæc est ad superiora consecutio. Itaque dicendum est, Cantate Domino, psallite nomini eius, qui graditur super astra, nomini eius, & exultate ante eum. Pater pupillorum, iudex viduarum, Deus in loco sancto suo, aut dices per casum dandi, Exultate ei, qui est pater pupillorum, iudex viduarum. Ideo Hierony. hoc obseruans dicit, Et exultate coram eo patre pupillorum, & iudice viduarum. Oraculum dicebat πατήρ ἀθάνατος, Pater immortalis, pater æternus, ineffabilis. Et consecutio quidem clara, & clarus sensus. Nam Dominus altus quidem est, sed & humilia respicit. Sicque pleni sunt diuinis sensibus psalmi, nunc maiestatem Dei, nunc prouidentiam decantantes. Ac si velles sequi Ebraicum, pars versiculi sequentis, Deus in loco sancto suo, est cum præsentis versiculo coniungenda. Sed hoc minimum refert.

Deus in loco sancto suo, Deus qui inhabitare facit vnus moris in domo.

Deus in loco sancto suo.

Vo sensu dicat Deum esse in loco sancto suo, & qua consecutione, Hebræi quoque docent. Sic enim legendus esse videtur totus versiculus, Pater pupillorum, iudex viduarum, Deus in loco sancto suo, è loco illo sublimi, & eminentissimo aspicit res terrestres, præcipueque vexatos miseretur, sicut dicebat oraculum πάντα ἑπίδραμοις, omnia aspicienti è cælo, ubi tua potestas firmata, ac stabilita est. Inde est pater pupillorum. Chaldæus autem dixit, Deus in habitaculo domus shekina, sanctitatis suæ. Est autem shekina nomen à verbo shacan, quod Græca dialectos usurpauit, scena, sonatque illud Hebraicum, habitationem. Sed quadam priuata loquendi ratione, vocat shekina, diuinam maiestatem, diuinitatisque locum, ipsamque inhabitantem diuinitatem. Ac pro loco Hebraicè dicitur מֶעוֹן meon, habitaculum, sicut Aristoteles dicit δὴ αὐτῆς τοῦ θεῶ, habitaculum Dei, esse cælum, negans extra cælum, ubi degit πᾶν τὸ θεῶν, tota diuinitas, esse locum. Et tamen, inquit, sunt ibi res, optimam vitam ducentes, vt necesse sit locum ibi esse dicere, rursus non esse, sed res nostris dissimiles. Quod autem sequitur, Vnius moris, Hebraicè est יַחֲדִים iachidim, quod sonat singulares, eoque Hiero. translulit solitarios, secutus Symmachum vertentem μοναχῶν. Septuagin. Græcè dixerunt μονοτῆτες. Duo sunt sensus apud Hebræos super hac re, vnus quod solitarios facit habitare, id est, quod sterilibus det habitationem, det familiam, det domum, sicut dicitur de obstetricibus in Exodo, quod fecerit eis Dominus domos, hoc est copiosam familiam. Sic nunc cum diuina beneficia recenset, narrat eum esse prolis datorem, quæ res plurimi fiebat apud Hebræos. Iuxta quem sensum iachidim translulit Aquilas μονογενῆς, vnigenitos, quod Auen Esra exponit Deum diffundere, dilatare vnicos, facere eos plures, augere familiam. Chaldæus item, iuxta hunc sensum transfert מֵוֹן מֵוֹן mezaueg zugim, sociat, coniungit iugatos. Vfusque est voce Græca ζῶντων. Alter est sensus, quod quaquam quis est omni humana ope destitutus, quanquam solitarius, derelictus, Deus tamen habitare eum facit, facit viuere, dat ei opulentiam, felicitatem, dat domum, dat familiam. Ipsi, verisimilior sensus videtur, hærens ad superiora. Pupillos enim ac viduas nominauerat, hi verò sunt solitarij, destituti, soli, nudati præsidij, his Deus clementissimus & misericors fert opem, facit opulentos eos, est eis δαίμων ἐδωκεν. Atque videtur is sensus, qualis alio in psalmo, Qui habitare facit sterilem in domo, matrem filiorum lætantem. Solitarios igitur intelliges viduas, pupillos, pauperes, auxilio destitutos. Sicque clarus est sensus. Græci ex parte viderunt hunc sensum interpretantes μονοτῆτες, simplices, iustos, synceros, non duplices, his parare Deum domos, quas iuxta diuum Paulum, Domos non manufactas, domos cælestes, æternas,

Septim.

Vnius moris. Monachi.

Æternas. Is sensus magis est allegoricus quam ad litteram. Rabi quoque Salomon nimis allegoricè, solitarios, vel vnicos interpretans ipsos Israëlitas ante Christi aduentum dispersos, eo adueniente colligendos in stationem securam, & tranquillam, referens totum psalmum in aduentum Christi, quem expectant. Quoniam ergo Deo altissimam regionem tribuerat, eum in altissimo maiestatis gradu locauerat, eum tamen non solum non spernere res humanas dicit, vt etiam sit refugium miserorum, pater pupillorum, iudex viduarum, destitutorum, atque exutorum adiutor, & largitor necessariorum rerum, præcipue recti, familiaræ. Atque habitare facere, est dare domum, dare rectum: domo autem cætera necessaria continentur. Ideo quæ simile huic beneficium aliud introducens, eximium prouidentia, clementiaque suæ exemplum, ait:

Qui habitare facit in domo.

Qui educit vincetos in fortitudine, similiter eos qui exasperant, qui habitant in sepulcris.

In his obseruanda multa, vt veritas elucescat, facilis, & perspicua in fonte. Nam quod Septuagin. interpretati sunt ἀνδρείος, fortitudine, Hebraicè est כּוֹשָׁרוֹת cosharoth. Hebræi catenas dicunt, dicentes in hac voce esse caph, loco coph, vt nomen descendat à כּוֹפ cashar, ligauit, strinxit. Inde catenæ, casharoth, quasi clausuræ. Siquidem hoc verbum venit ex Hebraica lingua, ad Latinos. Ac quanquam sunt qui casharoth interpretentur, congruentias, exponentes tempore congruenti eductos, vincetos Hebræos de carcere Ægyptiorum, ille tamen est purior, veritati congruentior sensus. Dicitque psalmus, qui educit vincetas catenis, qui de carcere, & catenis eripit. Has catenas Septuagin. dixerunt ἀνδρείος, fortitudinem, vt innuerit hunc sensum, Qui educit eos qui fortiter legati. Et Græci expositores sensum non ignorarunt. Didymus Liberans, ait, περὶ ἀνδρείος ἐν ἑβραῖς ἔστι ἀνδρείων ἀμαρτημάτων, compeditos catenis suorum peccatorum. Chaldæus ad captiuitatem referens, ait eos eductos, be pombi, id est, cum pompa, magnificentia, vbi est vox Græca προμή. Quod autem sequitur, Similiter eos qui exasperant, qui habitant in sepulcris, longè aliter: Hebraicè hoc modo, videlicet, כּוֹשָׁרוֹת שֶׁבַּן טוֹרֵם אֶת הַרְעָלָה veruntamen rebelles habitauerunt in loco squalenti. Quorum is sensus est, quod vinceti, & compediti catenis liberabuntur, & in lucem educentur apertam: at scelerati, duri, præfracti, impij, & contemptores, habitabunt in locis horrendis, squalidis, siti, & ardore formidandis. Et sicut solitarios dixerat ditandos, vbertate replendos, sic vexatores eorum, siti, fame, egestatèque necandos. In Hebraico igitur est particula aduersatiua ak, qualis, at, Latinis: referens contrarium eorum quæ dicta sunt, nec sonat vnquam ὁμοίως, similiter. Et quod Septuaginta transtulerunt τάφους, sepulcra, Hebraicè est זֵחִיכָה zechicha, quod Hebræi quoque restantur sonare squalorè, sitim, horrorem. Quod Septuaginta explicare volentes, sepulcra dixerunt. Dicitque Psalmus, siti, fame confumentur inimici, pijs ex eorum manibus liberatis. Ideo Hieronymus in suo Psalterio referens Hebraicum dixit: Increduli autem habitauerunt in siccitatibus. Consideremus autem vt hæc inter se opponantur. Sicut enim Deus, pijs, & se colentes eripit, sic qui non eripiuntur, necessarii sunt impij, duri, implacabiles. Hi dicuntur Hebraicè forerim, qui Deo aduersantur, eosque Septuaginta dixerunt παρὰ πικρὰ λογίας, exacerbantes, exasperantes, Deum ad iracundiam prouocantes, debiliores prementes. Itaque Græci videntes coniungi vtranque partem, quod & inuicti, & exasperantes æque liberari dicatur, hos exasperantes, Iudæos sunt interpretati, à durtie, & perfidia Iudaica ad Christum redeuntes. Compeditos autem exponunt dæmonum catenis prius alligatos. Et de resurrectione quodam hic esse vaticinium credunt, quia dicantur habitantes in sepulcris, liberandi. Fortitudinem quoque interpretantur virtutem diuinæ potentia, aut euangelicorum verborum, quorum vi sint homines è tenebris liberati. Is sensus etsi pulcher est, tamen non est in fonte. Atque ex parte vera dicunt, vincetos, exponentes dæmonum laqueis, & carcere prius impeditos. Siquidem & Hebræi ad quosdam suos sensus abeunt, alij referentes ad eos qui vinceti essent à Sennacherib Rege Assyriorum, alij ad ipsos Hebræos sub Pharaone ligatos, alij ad tempora impij Antichristi, Gog, & Magog. Sed cum hic generaliter dicantur à clementissimo Deo prouideri res humana, & quod plerosque perpulit in errorem, abesse hinc diuinam prouidentiam suspicantes, quia iustos vexari, lacerari cernerent, ipse autem dicat Deum hæc videre, & eripere pijs de manibus crudelium: profectò aut ad vniuersalem prouidentiam sunt referenda, aut ad eam maximè liberationem quæ fuit maxima, ac diuinissima, à Latinis & Græcis proposita. Quod eò potissimum est verum, quod Chaldæus

In fortitudine.

Catena peccatorum. Similiter e. qui exasperant.

Captiuitas nostra.

Capitulum Regum refert ad captiuitatem Aegyptiacam, sub qua (tota nostra theologia assentiente) continetur daemone captiuitas, ab eisdemque liberatio.

Deus cum egredieris in conspectu populi tui, cum pertransieris in deserto.

PROPOSITA vniuersali Dei prouidentia, ac beneuolentia erga res humanas, accedit ad quaedam particularia exempla. Nec tamē in Hebraico propriē explicatur hoc exemplum. Chaldaeus autem referens saepe sensus occultiores, egressum Dei ante populum suum, exponit, quādo in columna nubis, & ignis anteibat populum, noctu ignea columna, interdiu clara nube praecedente. Egredi igitur antē, designat Hebraeis ducere, Deo duce cesserunt, ducente Deo, ex Aegypto Hebraei. Graeci verō referunt ad superiorem sensum, qui mysticē latet sub isto qui dicitur in Hebraeo, & a Chaldaeo ponitur. Egressumque interpretantur cum cōpēt Euangelium diffundi, & cum Christus dixit, Ecce, relinquetur domus vestra deserta. Desertum autem interpretantur gentes diuina sapientia carentes, ad quas Deus ipse egressus sit. Sensus qui dicitur litteralis, est, clarus de egressu Iudaeorum ex Aegypto. Licet non desint qui dicant Deum ingredi ante populum suum in bello, vt ad bellicas pugnas haec referantur. Et cum Hebraei ad terram promissam tenderēt, quibus castra mouentibus, omnis terra expauit, & concussa est, vt haec dicta sint quasi ἐπιχθονίας, non multum haec à se distant. Additur autem in versiculo Hebraico, sela, quod Hieronymus transtulit semper. Apparet autem ex sacris litteris, esse particulam affirmationis, qualis est amen, quod propriē sonat verē, certē: ideo Septuaginta. ἡσπίτο, fiat. Idē fermē sonat sela. Additurque nonnullis in locis ad confirmationem rerum dictarum. Quales apud Graecos φαεινότης, & μιν, τοι.

Terra mota est, etenim caeli distillauerunt à facie Dei Sinai, à facie Dei Israël.

Ter. mota. I egressum Hebraeorum ex Aegypto iuxta Chaldaeorum superius interpretemur, dicitur sicut idem interpretatur, quod dum Lex diuina daretur in monte, terra mota est, terra mouit, sicut in Exodo legitur, auditae voces, visae coruscationes, numine diuino praesente, totusque mons fumigabat. Rabi autem Dauid refert ad superiores sensus, quod in bello hostes formidarint, retrōque cesserint, perterriti, tumultuantes. Motum terrae Graeci referunt ad passionem Christi, aut motum gentium ad nouam religionem accedentium. Videtur, vt dixi, sensus Chaldaei patens, & propior. Claret enim in exodo, omnia summā maiestatis, dum lex sanciretur, apparuisse signa, praecipuē motum montis Sinai. Caeli distill. Quod autem ait, Etenim caeli distillauerunt à facie Dei Israël, caelestem distillationem, figuratē dixit, fauorem caelestem, lapsum caelestium gratiarum, affluentiam diuini boni, effusionem spiritus diuini. Sicut dicitur in Isaac, Det tibi Deus de rore caeli: Et, Rorate caeli desuper. Distillauerunt autem caeli tunc, omnibus gratis, diuināque clementia liberalissima fuit, fontibus sapientiae laxatis. Non placet quod Rabi Dauid hanc distillationem, aëris super hostes obfuscationem interpretatur, quia cum stillat caelum, tenebrae inhorrescant. Non enim (reor) distillationem leuem, & placidam, tenebrosam pluuiam appellasset. Licet alium sensum de lata lege proponat. Et distillauerunt, de manna Theodoritus interpretatur. Alij de ingentibus pluuiis, quibus oppressus sit Seon Rex Amorreorum. Quod autem dicit, A facie Dei Sinai: à facie, designat à caelesti loco, à sedibus aetheriis. Quāquam Graeci ἀπὸ προσώπου, à facie, pro ab ipso Deo positum. Aut poterit stare sensus ille, terramotus, coruscationes, pluuiam in danda lege accidisse. Quorsum autem ista referuntur, vult summam maiestatem, augustumque Dei numen praedicare, potentiam efferte, recensens prodigia, & ea quae humanas mentes moueant, quaeque attestantur ei, ac sint tanquam signa suae magnitudinis impressa animo. Columna nubis interdiu, columna ignea noctu impediens, ducensque populum. Post lex data in deserto, est ad praesentiam diuinam contestandam, excussus mons, caligine, coruscationibusque oppletus, pluuiā demissa caelo. Referuntur prodigia, quibus ingens beneficium expressum est, cuius terra, caelum, aër, testes quasi fuerunt. Quod autem Septuaginta transtulerunt ἡσπίτο, Et enim: Hebraicē est ἡσπίτο, ak, veruntamen, certe, vtique. Nec reddit causam, sed affirmat: quae quoniam eo modo obstat ad sensum Graecis, eam redundare dixerunt. Et quod ait, Dei Sinai, est Hebraicē זיה סיני zeh Sinai, is est Sinai, sicut reddidit Hieronymus. Declarat autem vbi haec prodigia facta sunt, quae terra excussa,

sela.

Ter. mota.

Caeli distill.

A facie Dei.

Sicut enim Evangelium confirmatum legitur. Matth. 27. Dei Sinai.

Acussa, vbi caeli distillauerunt. Dicitur quoque bis in Hebraico, A facie Dei, Dei Israël. Deus autem Israël est, nō quia Israël, vt passim Graeci, & Latini suspicantur, dicatur videns Deum, quod scriptio demonstrat Hebraica. Non enim scribitur אלהים רואה את ישראל vir videns Deum sed אלהים רואה את ישראל sonatque superans, vincensque Deum, quando luctatus est cum Angelo, ac superauit, aut non est ipse ab eo superatus. Tunc cum Angelo vocauit superantem, Deum. Itaque cogor mirari Philonem dicentem, Ἰσραὴλ ἐπιλωβέσται ὁπῶν θεῶν. Interpretatur Israël videns Deum. Deus autem Israël est, quod haec sola natio verum Deum coleret, cui se manifestum dedisset.

Pluuiam voluntariam segregabis Deus haereditati tuae, & infirmata est, tu verō perfecisti eam.

B S C V R V S locus, sed collatis inter se cunctis innotescat. Pluuiam voluntariam dicit, Graecē εὐχέσιον, spontaneam, liberalem, munificam, copiosam, sicut sonat Hebraicum נדבות nedaboth. Quod autem Septuaginta dixerunt ἀφοεῖς, segregabis, separabis, sonat propriē dabis, largieris, offeres. Hac enim voce vtitur Moses in sacrificiis, cum ait, Offeres, eleuabis. Hebraicē hoc verbum תניף taniph. Eoque Hieronymus dixit, Pluuiam voluntariam eleuasti. Est autem horum sensus qualis superiorum, & ad illum, explicandus est iste. Nam si illic de lata lege in mōte haec praedicari velimus, dicemus quemadmodum ibi, Caeli distillauerunt, sic nunc quasi eadem re repetita, quod in Psalmis fit saepissimē, Deum dedisse pluuiam liberalem, copiosam, haereditati suae, id est Israël, eos alluisse, pluuiam dedisse, eis hoc signum suae praesentiae, quod demisit pluuiam, totamque passim regionem compleuit. Chaldaeus, Pluuiam voluntariam, sentit ab illo pauore recreationem, rorem quandam caelitus demissum, consolationem. Superiorem sensum videtur pendere Hieronymus, transferens futurum Hebraicum תניף taniph, in praeteritum eleuasti, respiciens tempus illud latae legis. Nec verō turbemur quod futurum per praeteritum reddiderit. Ea enim est consuetudo sermonis Hebraici, crebra apud Prophetas, & in Psalmis visitatissima. Rabi verō Dauid iuxta suum illum sensum exponit, hostes ingentibus nimbis mergendos, populū placida, & optabili pluuiā exhilarandū. Magis decent superiora. Atque quod ait, Infirmata est, Hebraicē est ונלתי ve nilea, & defecit, lassata est, referendum ad pauorem illum, ac trepidationem, cum tot portentis exterritus est populus. Nam coeperant audiri tonitrua, micare fulgura, nubes densissima operire montem. Et totus mons fumabat. Quia Dominus Deus descendit in igne. Eratque omnis mons terribilis. Tunc defecit, id est pauore perculsa est hereditas Dei, nempe populus, vltatē in sacris litteris dictus haereditas, est peculium Dei. Quem sibi delegerat. Ideoque hunc sensum prosequens ait: Tu verō perfecisti eam, quod Hebraicē clarius כוננתה conantha, confirmaisti, roborasti, stabiliisti eam. Ingenti enim pauore erant percussis, genua lababant, Deus eos confirmauit, bono animo esse iussit. Nec voce solum, sed aliis clementiae suae signis, fortiores eos reddidit. Hunc sensum perspicuē Chaldaeus ponens dicit, Quando audierunt domus Israël vocem potentiae tuae, timuerūt animi eorum. Et Hieronymus iuxta hunc, vertit Hebraicum. Hereditatem tuam laborantem tu confortasti. Graeci iuxta superiorem, haereditatem gentes: pluuiam verbum Euangelicum interpretantur. Legem Moyse non voluntariam, sed coactam, & ad tempus fuisse cōtendentes, cum in officio, eos supplicis, & minis, volentes nunquam, repugnantes semper contineret. Potest, vt dixi, & is sensus latere sub littera: ille tamen vero propior.

Animalia tua habitabunt in ea: paraesti in dulcedine tua, pauperi Deus.

ANIMALIA duobus sensibus accipiuntur ab Hebraeis. Nam pro animalibus multis est חיה חיה chaiatcha, id est fera tua, animal tuum, pecus tuum. Est autem sermonis Hebraici duplex mos. Primus, vt per synecochen, singularem pro numero multitudinis accipiant. Vt absconderunt se inter arbores paradisi: ibi dicitur, inter arborem. Et Lactantius de eo ipso loco, Et cōsitus arbore multa Lucus. Sic animal dicunt pro animalibus. Secunda figura, quasi animalium gregem, vocat hominum multitudinem, coetum, congregationem, synodon. Eoque Auen Esra, Salomon, & Rabi Dauid chiat, id est animal, exponunt אדם adam, nempe synagogen, coetum, multitudinem, afferentes exempla, hic non necessaria. hinc Homerus vocat reges ποιμένες λαῶν, pastores populorum. Iuxta igitur hunc sensum dicitur, Animalia, hoc est copiosa multitudo, sunt in hac tua hereditate: relinquens

Deus Israël.

Plu. volūta.

Segrega.

Infirmata.

Haereditas Dei.

Perfe. eam.

Animalia.

Habit. in ca. Angeli. Throni. Deus, Animal. Angelorum custodia. Genij. Angeli spiritus ignis. Parasti in dul. pau. de. Pauperes.

iam commemorationem lata legis, est ad alia diuina transiens. Hæc hæc tua hæreditas, Dicitur inquit copiosam multitudinem. Rabi David secundum suum sensum, habitabunt in ea, interpretatur Hierusalem, in qua hæreditas Domini inhabitet. Sed prior clarior, verisimilior. Est alter de animalibus, quem fortè respexit Chaldeus. Nam omnium est Hebræorum mos, animalia, vocare Angelos. Quos in scriptura sacra, animalia sancta, vocatos certum est. Præcipuè apud Ezechielem, qui vidit quadrigam, quam animalia, nimirum Angeli ducebant. Quadrigaque est ipsa summa diuinitas. Hinc appellati sunt throni, quibus Deus insideat. Etiam igitur Aristoteles Deum appellat ζῶον μακροβιον, animal beatum, sempiternum. Vtique quia dicitur ζῶον ἀπὸ τῆς ζωῆς, à vita, vt animal sit quasi viuens, Hebraicè quoque à chai, vita, chaiab, viuens, animal, animatum, habens vitam. Meliusq; dicitur Hebraicè, & Græcè Deus, & Angelus animal, quàm Latine, quia in illis linguis dicitur à vita. In Deo autè est optima vita, sicut ait Aristoteles. Angelus item excellētis est vita. Animal Latiniq; est ab anima, hoc est à respiratione, Græcè dicta ἄνεμος. Vt autè in Deo est vita excellentissima, sic nulla est respiratio. Appellarunt ergo Latini animal quiddid respicit, Græci quiddid viuunt. Sic optimè, & verissimè Deus dicitur ζῶον viuēs, vel animal. Ergo & Angeli dicuntur animalia, & hæc dicit Propheta habitare in hæreditate Dei, eam regere, ac fouere. Vna enim omnium est gentium sententia, & sapissime Plato confessus est Deum, cum cerneret genus humanum per se imbecillum, adhibuisse ei quosdam rectores, & custodes, non adhibuisse autem eiusdem generis, sicut & nos homines, non damus rectores, & pastores gregibus, hircum aut arietem, sed animal maioris solertia, hominem: sic Deum dedisse nobis quosdam maioris prudentiæ, ac naturæ gubernatores & ἡγεμόνας, duces qui nos regerent. Sic in legibus Plato. Nostræ autem literæ ostendunt nationes habere præfectos Angelos. Micaël apud Daniëlè, est Hebraicè gēris præfectus. Et Græci theologi dicunt præcipuè bonis datam hanc custodiam. Genios eos Latine dixerunt, quia simul ac nati sumus, eos sortiamur. Exponitur ergo locus, quod cum in commemoratione diuinorum beneficiorum existat, cum dixerit Deum è sublimi sedè respicere afflictos, & vexatos, patrem eum pupillorum, iudicem viduarum vocarit. Cum item aliud summæ clementiæ, singularè testimonium præbuerit, quòd legem ferre, quòd venire ipse in suo numine è celo voluerit, aliud attulit incommemorabile bonitatis, humanitatisque exemplum, quòd animalia sua, Angelos, quos ministros, & nuntios, & rapidissimos ventos, ob hanc causam vocauit, habitare faciat in hæreditate sua, in populo, quem hæredem habeat & possessionem, & peculium, & quasi filium, vt dicebat oraculum, Et ipse patrem eum vocauit. Is sensus sublimis est, quem Chaldeus exprimens ait, Animalia tua vel viuificatione collocasti, in ea, disposuisti exercitus Angelorum, ad bonum vel beneficium humilium, ac pauperum. Horum enim præcipuè gerit curam. Sicut Iesvs de pueris dixit, Angelos eorum videre faciem patris. Itaq; quod ait, Parasti in dulcedine tua pauperi, clarus est sensus. Nam pro parasti, est ἔτακτιν, fixisti, firmasti. referendumque ad illa animalia, locata, posita, ad dulcedinem. pro quo Græcè χρηστότητα, bonum, mansuetudinem, Hebraicè טובה toba, id est beneficium, clementia. vt dicat, Posuisti, firmasti eos in bonitate & clementia tua pauperi, pro paupere, ad custodiam pauperis, & beneficium, quod quidem est beneficium tuum, tua bonitas, & clementia. Aut potest dici, Firmasti, stabilisti, parasti beneficia tua pauperi. Pauperes autem appellat quos superius, pupillos, & viduas, paulò post, solitarios, id est ope destitutos, nudatos. His abundat, vigilatque misericordia. Si quis contempserit vnum de minimis istis, expedit ei vt suspendatur mola asinaria, & demergatur in profundum. Nec procul absunt ab hoc sensu Græci, pauperem exponentes populum gentilium, ope diuina, & gratia cælesti carentem. Animalia verò, Apostolos missos in mundum, qui & equi apud Abacuc appellentur. Et illa quatuor animalia quæ Hebræi Angelos interpretantur, nostri Euangelistas esse contendunt. Sensusque diuersis itineribus eodem tendit.

Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa.

Thic duo sunt sensus, vnus Chaldæi atque Græcorum. Chaldæus enim referens ad superiora, vbi de lata lege facta est mentio, sic locum transfert. Dominus dabit verbum legis populo suo per manum Moysi, & Aaron, annuntiantium sermonem Dei exercitui magno Israel. Græci verò quod Chaldæus de Moysè, & Aaron senserat, senserunt de Apostolis, quibus Deus dederit verbum cum essent antea idiotæ & piscatores. Dederit autem virtute multa, quia totum mundum reducerint. Habet certè is sensus cum illo similitudinem,

Alitudinem, ille de veteri, is de noua lege, vt nequeat etiam à cōtemporibus Hebræis reici. Est alter, vt dicat magnum exercitum mulierum nuntiantium venire, dicentium castra cōtra Hierusalem posuisse regem Assyriorum. Nam pro euangelizantibus Hebraicè חַמְבַּשְׁרוּת hamebaseroth, nuntiatrices. Is sensus est Rabi David, qui quidem à nobis vbiq; reicitur. Refert enim totum psalmum ad regem Sennacherib, & exercitum eius profligatum, quæ res nullum hic habere locū videtur. Is autem licet locus sit perobscurus, ac perdifficilis, sensus apparet. Nam potest esse sensus Chaldæi, cum antè de lege multa dicta noscantur. Rursum cum hic incommemorabilia Dei beneficia decantentur, quorum iam multa dicta sint, nunc post lata legis commemorationem, persequitur aliud prouidentia eius singulare beneficium, quòd hostes terga vertent, etiam magnis copiis irruentes. Ac dabit ipse Deus vt fama fundatur, volentq; nuntij, magnos, ac validos exercitus esse profligatos, & ad interuentionem extremam cæfos. Vt autem is sensus intelligatur, sciendum Hebraicè habere hoc modo, Dominus dabit verbum euangelizantes, vel nuntiantes exercitum multum. Videtur ergo dicere Deū daturum hanc famam, daturum nuntios exercitus multi. Neq; hic remanet fama, & nuntius, sed sequitur, Rex virtutū dilecti dilecti, quod Hebraicè verius dicitur, Reges exercituum fugient. Hæc erit fama, hoc verbum, veniens à Domino de profligatis, ac deuictis hostibus. Hoc ille dabit vt passim per ora volitet. Ipsius erit beneficiū, is bonus nuntius, vt dicatur hostes aufugisse, reges cum magnis exercitibus fufos. Quoniam autem non probauimus sensum David ad vnam particularem victoriam, cuius nullum est indicium, nec nomen illius temporis sit, sublata diffinitione victoriæ, aut vniuersalem Dei clementiam in victoriis præstandis: credendum est hic prædicari, aut victoriam, quæ fuit omnium maxima, cælo, ac terra memoratu dignissima, quæ quidem quoniam ad animos pertinet, oculos imperitorum non ita attingat, sapientum autem non lateat. Hæc fuit, quæ nostris in litteris est cantatissima, de profligatis atrocissimis hostibus demonibus, quos inimicos & Dei & hominum esse, clarum est. Ac quemadmodum à principio, horum interitum deprecabatur, aut vaticinabatur, exurget Deus, & dissipabuntur inimici eius: sic nunc ad hæc habens intentos oculos, aliisque multis memorandis rebus memoratis, iterato vaticinatur victoriā à Domino. Quod quidem declarat, vt dixi, sequens versiculus. Atque vbi Septuag. dixerunt εὐαγγελίζουσις, euangelizantibus, est, vt dixi, hamebaseroth, quod sonat nuntiatrices. Estq; hoc verbum ex Hebraico assumptum in linguam Italicam, qua dicitur imbasciator, legatus, nuntius. Hos nuntios per fœmininum genus, Rabi David putat dictos, quia mulieres absunt bello, mittat autem ad viros belligerantes, bonas spes, eos cōfortantes. Mihi videtur fœmineum genus designare τὰς φημιας, nuntios ipsos, famam, sermonem nuntiantes. Sæpe enim Hebraicè neutrum genus per fœmineū effertur, zoth, sonat istud, istam rem. Et, Vnā petij à Domino: Vnum, vnā rem. Sic hamebaseroth sonabit, quod Græcè diceret, τὰς φημιας, τὰ εὐαγγέλια, ἀγγελιας, nuntios, res nuntiantes. Iure autem hæc appellarunt Septuag. euangelizantes, id est bona nuntiantes, pacem, victoriam, beneficium diuinum: sicut Euangelium est, quo hæc victoria est publicata. Ac versiculus cum habeat, Dominus dabit verbum euangelizantes, secundo etiam loco, intelligendum est, Dabit, vt dicas, Dominus dabit verbum, dabit nuntios, vel nuntiantes exercitum multum. Itaque in δυνάμει πολλῆ, quod Latinus dixit virtute multa, δυναμις sonat his exercitum iuxta Hebraicū, zaba. Ac potest esse accusandi casus, vt dicat, Annunciantes exercitū multum. Nam virtus hic nō sonat robur, audaciam, sed exercitum. Conuenientque sensus Græcorū, & Hebræorum, & noster, si quis eos bene diiudicet. Nam lex antiqua, & noua eodē ex fonte manant, simili modo, similibus nuntiis promulgata. Hæc autem promulgatio simul, & legis, id est diuinæ philosophiæ fama, diffusa fuit, simul victoriæ nuntius. Vtrobique enim sunt hostes iidem deuicti, profligati. Prima lex sustulit idololatriam, secunda totum demonum imperiū vertit. Sic cum generatim, & ex hostibus victoriā fore à Domino dicat psalmus, & hanc famā, bonumq; nuntium eum daturum, in hoc autem psalmo diuinum quiddam, ac recōditum, & arcanum insit, quod non facile sub oculos non cadat: credendum est, æternam illam victoriam maximè eum expectasse, nominibusque, vt solet vsitatis, & vsitato loquēdi modo, eam demonstrasse. Nam & Zacharias qui de Christo præsentis, & iam nato canebat, simili locutione dixit: Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderūt nos. Rabi Salomon, & Auen Esra eodem fermè modo exposuerunt, verbum euangelizantium ad id quod sequitur, referentes, scilicet, Reges exercituum fugient, quorum ex parte sensum excepit Rabi David. Atque Auen Esra hos exponens, Dominus, inquit, suscitabit verba mulierum

Euangelii. Zaba. Lex, ad idolatriam sustulit. Euangelium, demonis imperium subuertit.

nuntiantium in canticis suis. Reges fugient, fugient à facie vestra. Sicque præbentibus suæ D
linguæ declarationem Hebræis, nos veriores sensus exculpimus.

Rex virtutum dilecti dilecti, & speciei domus diui-
dere spolia.

Rex virtutum.

Virtus. Dilecti, dilecti.

Et in iedidid.

Et spec. do. diuis spolia.

REX virtutum, est **מלך צבא** malke zebaoth, reges exercituum, non rectè Latino, quisquis fuit
Dydmus, id est copias, exercitus, trāsferente virtutes. Nunquam enim virtus apud Lat
inos, exercitum designat. Et pro, dilecti dilecti, est **ידדודן** iddodun iddodun, secusque in
telligendum est & iuxta Hebræos, videlicet, fugient fugient. Est enim hoc futuri temp
oris verbum, à radice **נדה** nadad, quod sonare motum, fugam, ne ipsi etiam Septuag. ignorar
unt, vt multis apparet exemplis. Vñtate autem Hebræis supradictum verbum sonat fuge
re. Ad alia in psalmo xxxxi. Qui videbant me, foras fugerunt à me, Hebraicè, **ידדודן** nadedu.
Et Septuag. cum locum transtulerunt, **οὐκ ἐπαύθησαν με, ἔξω ἐφύγον ἀπ' ἐμοῦ**. Quo testimonio appa
ret eos significatum istius verbi, non ignorasse. Quare autem transtulerint **ידדודן**, dilec
ti, (sic enim est Græcè, semel tantum, quanquam credo Græcos codices emendatior
habuisse bis Dilecti, quod apparet ex tralatione Latina, & ex Hebraico) fuit in causa duo
rum verborum similitudo **ידדודן** iddodun, fugient, & **ידדודן** iedidid, quod sonat dilectum, sicut
ipsi Septuaginta sciebant, Psalmo LXXXIII. Quam dilecta tabernacula, Hebraicè **ידדודן**
iedidid, Græcè **ἀγαπητά**. Putarunt igitur etiam hoc loco, quod certè mirum est, cum non
inscitia, sed studio factum videatur, iddodu, esse iedidid, dilecti. Sed quoniam clarius est, ac
verius quod est in fonte, hoc potissimum sequamur. Ac diuus Hieronymus pro Hebrai
co fugient, fugient, posuit fœderabuntur fœderabuntur. Apparètque cum non quidem
ignorasse vim verbi Hebraici nadad, sed quoniam sonat fugere, discedere, recedere, reces
sum credidisse fœderatione & inducias. Et Burgenis probat cum Nicolao. Videtur tamen
fuga, qualis terga dātium designari, propter id quod sequitur, Diuidit spolia. Et Chaldæus
hunc locum vertit, Reges cum exercitibus eorum **אשלסו** asalselu, fugerunt, migrauerunt.
Auen Esra quoque declarans hunc sensum ait, Et sensus est, inquit, quod reges exercituum
prophanorū **ידדודן** ibareku, fugient à facie vestra. Et Rabi Salomon pro eo ponit **יתנה** ithna
dedu, mouebuntur, abigentur. Deinde **ויעושהלעו** veushalechu, proiicientur de medio vestri.
Quod autem sequitur, Et speciei domus diuidere spolia, facilius ex Hebraico cognoscitur.
Non video enim cur Septuaginta per casum dandi **תן** tēn, Speciei, vel formæ, verte
re voluerint, quod erat clarum per casum nominandi. Hebraicè dicitur, **ונתתה** vneteth
Vneueath baith thechalik salal. Et pulchritudo domus diuidet spolia, sicut transtulit Hier
onymus. Forma autè, vel species domus, Hebraismusest, pro domo speciosa, formosa, sicut
flamma gladij, flammeus gladius. Hæc autem domus est cōgregatio bonorum, & Ecclesia.
Chaldæusq; dixit, kenishta de Israël, Ecclesia Israël. Sicque exponit Salomon, Auen Esra,
Dauid. Iustorum, piorūque manus, diuisuras spolia prædicat. Illi, ait, triumphabunt, illi
Pæana canent, Tota iustorum domus, sceleratis hostibus extinctis cecinit, & exultauit: su
perni, & terrestres chori, æthera, & terras vocibus demulserunt. Hæc erat exultatio ad quā
inuitabat, vel eam fore prædicebat in principio, Et iusti epulentur, & exultent in cōspectu
Dei: hæc lætitia, hi triumphi, hæc gaudia. Nihil enim vile & terrestre, nō victorias caducas,
bona, felicitatēque labentem credendum est in his psalmis, præsertim sublata temporum,
rerūque diffinitione, decātari, sed æterna, vera, bona, immortalitatem, veros triumphos,
æternasque victorias, quibus coronabuntur vere, ferentque palmas manibus iusti. Omnis
enim vita nostra vt à sapientissimis probatum est, pugna est, & militia. Ac superius demon
strauimus vsitatis loquendi modis, antiquos Hebræos, à sensibus remota designasse, coro
nas, victoriāsque, & libertatem, & hostes, à quorū seruitute in æternum vindicemur, vsita
to loquendi modo dixisse. Nam Zacharias cum lege patefacta, regna cælestia, cum culpas
deletas cerneret, solito & vsitato loquendi modo, quasi victoriam terrestrem, è terrestribus
hostibus consecutus, decātavit: & perinde atque Moyse de Pharaone, Benedictus Domi
nus Deus Israël, quia visitauit, & fecit redemptionem plebi suæ. Agnosce igitur similem, &
hic loquendi modum, redemptionem aspice, scito eandem victoriam, eadem spolia decan
tari. Ac sicut illic plebi suæ dicitur, redemptionē fecisse, sic isto loco, speciosa domus, quam
ne turberis, quid sonet, habes qui eam Ecclesiam tibi interpretentur, ipsi scilicet Hebræi,
diuidit spolia, liberata, redempta. Sic hortabatur à principio vt iubilarem, exultarem,
benedi-

Abenediceremus, Sicut ille, Benedictus Dominus. Et hoc carmen dicitur merito **ἑπιθυμῶν**
triumphale, quasi pæanismus pro victoria, ob deuictos hostes. Hunc esse veriolem sensum,
superius apparuit, cum nulla victoria in particulari exprimat. Græci etfi difficilis erat tra
latio, totum tamen hunc sensum ferè perspexerunt, pulchritudinem domus, sicut & Chal
dæus, Ecclesiam interpretantes, spolia de gentibus conuersis.

Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargenta
ta, & posteriora dorsū eius in pallore auri.

Ro, Cleros, quod Græcè sonat partem, est Hebraicè **ספתיים** sephathaim, labia. Sed
hæc labia variè accipiunt, Hieronymus interpretatus est terminos, alij, Hebræi li
mites. Auen Esra, quem securus est Dauid, labia, vt solet hæc vox etiam apud Latinos

Cleros.

Labia.

Chytropo-

des, ollarū

suffocacu-

la, foci.

(gall. fou-

gers)

Hebr. Ci-

rim.

Ioan. 16.

sonare, pro Chitropodibus, quæ Græcè pedes ollarum dicuntur, & pro labiis ollarum, su
per quibus ollas ponimus. Solentque ob ignem, & fenum semper nigrescere. Atque hunc
habet sensum, vt nigri habitastis, & squalentes, quasi miseriarū caligine denigrati: sic Deus
in contrarium præstabit, vt nitidi efficiamini, vt clariore, hilariore, serenata fronte exista
tis. Ne timeatis, ait, tenebræ vestræ, in lucem, squalor, & sordes, ad nitorem redibunt. Quod
si iuxta Hieronymum, aliōsq; Hebræos interpretetis, sephathaim, terminos, limites, idem
designabitur, videlicet angustia, pressura, afflictio. Termini enim, & limites sunt extrema
cuiusque rei, & inter terminos, aut limites esse notat, inter angustias & pressuras: arctari,
stringi, vexari, tribulari, id est, **τρίβω**, atteri, affligi. Hos terminos Chaldæus, Regum impio
rum prauitatem interpretatur, resoluens, scilicet, nodum, & obscuritatem, sub Hebraico la
titantem. Vexatores, & ad amaritudinem adducentes erant impij Reges Aegypti, quan
quam ille hanc sententiā reddit, licet vos impij Reges, nigri, & praui sitis, at plebs mea syn
cera: omnes ite impij, & impiorum principes demones, iuxta alios sensus. Atque oratio
Hebraica sic legenda est, Si dormiatis, vel potius iaceatis **בין** inter angustias, aut nigredi
nes, ad hilaritatem, ac nitorem redire vos faciet Deus, quales sunt pennæ columbæ, quale
argenteum. Deterget miseriarum sordes. Græci verò in cōtrarium hæc acceperunt propter
vocem **κλίπος**, dicentes cleros esse gētes, Apostolorum prædicationi distributas, inter quas
illi habitent. Et hanc esse quasi vocem, & præceptum spiritus sancti. Sic Cyrillus, & Didy
mus, & post eos Euthymius. Sed clarior est sensus Hebraicus. Partem autem, siue clerum
Septuaginta putauerunt hæc Hebraica voce designari, quia sephathaim, sonat labia, ea ve
rò sunt extrema partes. Dicuntur autem ista ad populum, & sanctos à Propheta & Psalte
eos cohortante, corrobore, æternam alacritatem eis prædicante, ac denuntiante. Quod
autem sequitur, Pennæ columbæ deargentatæ: pro Deargentatæ est **נחפה** nechpa, cō
tectæ argento. Vbi Hebraicum verbum est capa, quod à Latinis, & Græcis, & lingua Ita
lica est acceptū. Hinc cophinus, à tegendo, hinc capa, & alia. Est idem sensus atque in Græ
co. Pennas autem columbæ non testas argento dicit, quod ita reuera sit, sed à candore, si
cut apud nostrum argēteus anser. Quodque ait, Et posteriora dorsū eius, in pallore auri pro
CPoeriora, sunt **אברות** eberoth, id est, scapulas, & quæ sunt post **אפרכות**. Pennam quoque sonat: Quis
det mihi pennam, vel alam sicut columbæ? vbi est singulare **אבר** eber. Describit columbam
argenteam, & deauratam, pulcherrimam, lucentem, hanc volucrem pro exemplo assumēs,
quod sit timidum, simplex animal, rapinis expositum: tum quia in ea erat albedo, ad hanc
comparationem aptissima. Totus ergo versiculus sic habet: Et si iacueritis inter nigredi
nes, caliginēque, & miseriarum sordes, mox tamen renouabit Deus nitorem vestrum, erit
isque sicut argentea columba, cuius posteriora, & suprema plumæ aureæ videntur, ad so
lem colorem variantes. Atque vitur hac comparatione similiter ac cum insequentibus
psalmis vsurpabit exemplum aquilæ pro reparata iuuenta, & resurrectione: Renouabitur
sicut aquila iuuentus tua. Vtq; illic resurrectionem prædicari, omnium est consensus, sic
certè isto loco prænuntiari videtur, vt resolutis mortalitatis, atque peccati antiqui vincu
lis, similes columbis puri, nitidi, aurei, per resurrectionem, & Christi beneficium in æthera
reuolemus. Eodem ferè exemplo Zoroaster, Magi, sapientēque Persarum, dixerunt ani
mam duas habentem alas, è cæloque ruentem, vnam amisisse: si reuolare velit, pro viribus
conandum ei, vt alam recipiat, vsurpantes & ipsi ad resurrectionem, æternamque vitam, vo
lucris similitudinem. Christus item exemplo columbæ est vsus, Simples sicut columbæ.
Et in psalmo alibi, Quis det mihi pennas sicut columbæ?

Dormiatis.

Penna col.

dearg.

Cophinus.

Capa.

Posteriora.

e. i. pall. au.

Animarū

Ala dua.

Dum discernit caelestis Reges super eam, niue dealbabuntur. In Selmon, mons Dei, mons pinguis.

ILLVSTRANDA sunt Latina ad Græca. Græcè, ἐν τῷ διασπένει τῶν ἐπιγεγραμμένων τῶν βασιλέων ἐπὶ αὐτῆς, Dum discernit, vel diuidit, dissipat caelestis, reges super eam. Aduertendū quod caelestis nō haret cum Regibus, sed caelestis ipse Deus est, Reges terrestres impij, persecutores. ἐπιγεγραμμένων autem, id est, caelestem, Septuaginta transtulerunt, qui in Hebraico vocatur שׁדַדַּי shaddai, nomen omnipotentis, robusti. Eoque Hiero. dixit robustissimum. Vocatur shaddai Hebraicè à shaddad, dissipare, euertere, profligare, quo potestas Dei contra impios significatur. Quod & veteres Græci imitati vocarunt & ipsi in sua lingua Erinyn, Aten, Nemefin, à lædendo, castigando impios, & iniuriarum sitibundos, quo pars illa prouidentia demonstratur, quia defenduntur boni à malis, malè mali perduntur. Hocque nomen meritò hic vsurpauit, vbi de nece malorum loquitur. Versiculus igitur sic habet: nam Latinus non debuit dicere discernit, licet in Græco esset διασπένει, validius, & vehementius est in Hebraico, שׁדַדַּי baphares, dum dissipat, differt Omnipotens, reges in ea, dealbabuntur niue in Selmon. Dum omnipotens frangit, sternitque inimicos, ipsa redibit ad candorem omnique habitatio eius. Ipsa spectat ad eam quæ superius hæreditas, & Ecclesiastica vocata est. Et Chaldæus hunc sensum exprimens interpretatur, quado Pharao submersus est in mare diuisum ab altissimo. Illi sunt Reges dissipati, possumus iuxta superiorem sensum, hos Reges interpretari, quos alta nostra philosophia vocat κοσμοκράτορες, principes mundi, principes tenebrarum. Quod vt verum agnoscas, scis in Pharaone Aegypto, qui captiuos teneret Hebræos, designari principem spirituum malorum in nostra theologia. Illum Chaldæus submersum dicit, sub illo nostri dicent principes mundi euerfos. Quod autem in Latino dicitur, Niue dealbabuntur, & Græcum χιονοθήσονται, clarius per singulare, & genus femininum Hebraicè שׁוֹן tashleg, niue dealbabitur, nitefcet, ipsa scilicet hæreditas, populus, grex Dei, qui prius esset miseriarum tenebris sepultus, & obscurus, eoque Septuaginta per numerum multitudinis transtulerunt, ipsum populum, & cœtum Dei designantes. Sciendum autem Zalmon, esse posse nomen montis iuxta traiectum Iordanis, vt ait Auen Esra, quem pro tota regione, & colonis dixerit dealbandum. Potest iuxta Rabi David esse nomen obscuritatis, & tenebrarum, quasi Zalmueth, umbra mortis, quod Nicolaus, & Burgenfis secuti sunt, sed prior sententia probator. Non enim diceret, Dealbabitur in Zelmon, tum de hoc monte, sit passim mentio. Et Burgenfis montem umbrosū, & profectum à Deo dici credit. Hic autem terminandus esset versiculus, etiam iuxta Græcos. Quod autem sequitur, Mons Dei, mons pinguis, est alia oratio. Sed non magni referunt. De monte igitur isto iam fortunato, iam dealbato, & claritate illustrato loquitur, cum pinguem appellans, & per antonomasiam, montem pro populo accipiens. Obseruandum tamen Basan Hebraicè sonare pinguem, & nomen item esse montis à pinguedine appellati, vt qui & vini, & olei sit feracissimus, & pascuus. Quod ergo dixerunt Septuaginta, ὄρος πῖνον, mons pinguis, potest dici, & dicendum Hebræi asserunt Mons Dei Basan. Basan, ait, est mons Dei. Sicut enim dixerat Zalmon dealbandum, sic nunc alium montem, ob affluentem Dei clementiam, & redeuntem gratiam, mōtem Dei vocat. Vfitatissimūque est Theologiæ tropus, res inanimas quasi animatas introducere, & loca pro habitatibus vsurpare, quod de colonis dicendum esset, de locis dicere. Ea exultare, illustrari, fieri nobilia, fortunata canere, qualia apud nostros multa deprehendas.

Omnia quæ Phæbo quondam meditante beatus Audiit Eurotas: insitque ediscere lauros. Beatum appellat flumen, quod vocem eius Dei audierit: & lauri didicisse carmina dicuntur. Sil Zalmon candore niuali nitefcit, & Basan efficitur beatus, quia mons Dei est, mons diuina clementia irradiatus, & locis domesticis, humanaque loquendi ratione salus immensa declaratur. Sicut & Chaldæus omnia refert ad exitum ex Aegypto.

Mons coagulatus, mons pinguis, vt quid suspicamini montes coagulatos?

COAGVLATVS Græcè πετυρωμένος, quod alij apud Latinos transtulerunt in caseatum, quod habet Psalterium Augustini. Ac cum Græcè sit mons neutri generis, ille transtulit per accusatiuum, montem Dei, montem vberem, montem in caseatum. Sed

shaddai.

Dum discernit.

Niue dealbabuntur.

Zalmon.

Mons Dei.

Basan.

Mons pinguis.

Res inanimas, pro animatis.

Coagulatus.

Sed nos ter rectius, nufquā enim accusatiuos illos referēs. Ac quod Sept. dixerūt in caseatum, rectius Hieronymus cum Hebræis, & cæteris Græcis interpretibus, excelsus dixit. Et Rabi Salomon, & David hoc exponentes חַרְמֵי הַגְּבוּלִים harim hagebolim, montes excelsi, Hebraicè enim גְּבוּל ghibben dicitur gibbus, dorsum, à dorso autem editi montes dicuntur ghibnunim, quasi gibbosi, dorso immani. Datur etiam à Græcis dorsum rebus ingentibus ἐπίερα νῶτα θαλάσσης, Dorsum immane maris. Et, νῶτα ἀβέερα, dorsum caeleste, quasi immensa latitudo. Quoniam idem caseus Hebraicè etiam dicitur ob eandem figurā גְּבִינָה ghebinna, eo Sept. montes in caseatos dixerunt, sed non rectè. Celebrantur ergo non montes in caseati, sed insignes in Iudæa, altiores cæteris: exultareq; lætitia, alacresq; esse dicuntur, ob victoriam quandam inclytam, diuinam. Sunt autem tres montes, Zalmon, qui est in traiectu Iordanis ad ortum, vt ait Auen Esra, mons hagabnunin, id est Gabaon, habens dorfa, gibbos, excelsus, & mons Basan, tres montes inclyti, pascui, vberes, læti, & alti, quibus gratiis laudantur, celebrantur, sunt in sacris litteris nobiles. Quod autem dicit, Vt quid suspicamini montes coagulatos: pro Suspicamini, est Hebraicè תַּרְזִידִן terazidun, Exultabitis, lasciuietis, saltabitis. Hieronymus dixit contenditis. Et Coagulatos, nominandi casus esse debet. Est autem sensus iuxta Hebræos & ipsum Hieronymum, Quare ò vos alij mōtes exultatis, vos ipsos euechitis, & commendatis, cum Deus alium montem elegerit, cum quo non potestis gloria certare? Hieron. etiam iuxta hunc sensum dixit, Quare contenditis montes excelsi aduersus montem, quem dixit Dominus vt habitaret in eo? Est autem is, mōs Sion autore Salomone, quæ propter decus inclytum tribus illis prænominatis anteponit. Quamquam, inquit, vos ò montes sitis excelsi, est alius tamen diuinus mons vobis præferendus, in quo maiora fient, eaq; hæret cū superioribus, hac ratione. Dixerat illos quidem esse montes Dei, eos in triumphum ob suos hostes exultare prædicauerat: nūc ait vnum esse peculiarem, ac diuinum montem, in quo tota diuina gloria, & maiestas magis elucescat. Hunc montem, vt dixi, alij montem sanctum Sion, in quo erat templū sanctum, eoque dilectus esset à Domino, dicunt. Chaldæus Sinai propter latam legem, de qua totum hunc exponit Psalmum. In Sion scis quanta mysteriorum series peracta fuerit. Ac potuit etiam esse sensus in superioribus, non eum quidem inuitasse montes ad laudem, & triumphum, sed cum cōmemorasset iustorum victoriam, impiorum interitum, tunc accessisse eum ad loquendum de hac hæreditate cœtūq; diuino, de terris sanctis, quibus parta victoria, quæ victuræ essent, quibus libertatem, lætitiāq; Deus daturus esset cantantem. Pro terris autem sanctis, mōtes insignes nominauit, in quibus præcipuè locum obtineat amarus mōs Dei. Ecclesiā ergo laudaturus, est descripturus, cui æternos triumphos vaticinatus fuerat: commemorat mōtes & in montibus præcipuè, gratiæ vnum, quod ibi Deus habitare dignatus sit. Auen Esra, terazedun dixit, יְהִי חַרְמֵי הַגְּבוּלִים humiliamini, deiicitis vos, sed prior sensus clarior.

Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo, etenim Dominus habitabit in finem.

Declaratum est, quid sit, quod in vno præcipuo monte, Deum dicat habitationē constituisse. Pro, Beneplacitum est, Græcè εὐδολίσην, quod verbum secus apud sacros scriptores, secus apud profanos sonat. Apud sacros, delectari, acquiescere, contentari: vt, Hic est filius meus dilectus, in quo bene complacui, εὐδολίσην. Et, Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus, εὐδολία, bona voluntas, delectatio, contentatio magna super nato. Apud profanos bene audire, celebrè esse, bonæ existimationis esse. Hebraicè igitur, vt Græcum agnoscas, est חַמָּד chamad, delectatus est, cōcupiuit. Et pro, in finem, est חַמָּד חַמָּד חַמָּד, in sempiternum, eoque Hieron. trāstulit semper. Idemque sonat etiam, si quis noscat vsū loquendi Græcum. Ex quo intelligimus, quoniam æternitatem his attribuit, hæc nisi altissimo sensu intelligi non posse, sensu in quā à littera descendente, & ab his quæ præsentia putantur, ad æterna abeūte. Ac propriè sanctuarium Dei est in cælo, vbi est habitaculum sanctum suū, cuius σμῦλον fuit sanctuarium terrestre. Ac sæpe in sacris litteris inuenies habitationem Dei, id est, sanctuariū, de caelesti etiam dici. Neque multum aberrant ab hoc sensu Græci montem Dei, in quo habitat, Ecclesiā interpretantes. Neque enim in templo voluti muris illis habitabat, sed habitans in toto populo, locum corporeis oculis, & certū hominibus, quibus definita sint necessaria, positum, quod adirent, præfixit. Augustinus item Ecclesiā cum Græcis interpretatur, sed varietas verborum fecit vt difficiliter proponeret quod verbis intellectis ex fonte, fuisset facilius. Sed prudentibus vna fermè sententia

Gibbosus mons.

Montes. Zalmon. Gabaon. Basan. Suspiciamini. Coagul.

Matthi 3. d. Luc. 2. b. In finem. Eudolice.

Sanctuariū dei.

Dei habitatio.

parte, quod Græci, & Latini dicunt præsertim Augustinus. Quis enim ascendit, nisi qui descendit: descenderat ad nos: inferius etiam ad tenebras tartaræque sedes penetrauit, agens exemptos captiuos victor super astra. Is sensus eò maximè later sub littera, quod hoc toto psalmo, altissima quædam, & à consuetudine remota, vsitato loquendi more, videtur decantari philosophia, sicut constat cantasse Zachariam, ne cui forte hæc expositio dura, & ad religionem extorta videatur. Hoc enim est quod ille dixit, In quibus visitauit nos oriés ex alto. Illuminare his qui in tenebris, & in umbra mortis sedét. Et paulò antè, Vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi. Qui sunt enim hi inimici, è quorú manibus prædicat nos liberatos? Et quæ fuit illa umbra mortis, & tenebræ in quibus sedentes quosdam cõmemorat? Certè quod hic simili locutione dicitur, Cepisti captiuitatē, captos, & in potestate hostiũ miseris eripuisti, in altũ ascendēs supra sydera vectus, agens æternos triũphos, veris hostibus superatis, veris captiuis abductis. Et Chaldæus hæc de Ægyptia seruitute interpretatur, sub qua mysticè later illa quam Zacharias agnouit, & prædicauit. Et Origenes hanc liberationē, & agere captiuos interpretatur, ab ignoratione Dei, ad veram eius cognitionē. Atque, vt ait Augustinus, per *ἀποφυγῆς*, nunc ad ipsum Seruatorē, & æternæ libertatis vindicē, sermonē, propter inclytum, inauditũq; facinus, vertit. Et Græci cum Latinis locum istum ostendunt à diuo Paulo dicente, Vnicuique autem nostrum datur gratia secundũ mensurã donationis Christi. Propter quod dicit, Ascendit in altũ, captiuauit captiuitatē, dedit dona hominibus. Quo loco apparet, eum non curasse reddere ad amissum, vt haberet Hebraicũ, aut Græcum, & per tertiam personã, quod per E secundam diceretur, enunciasse. Tum pro, Accepisti dona, dixit, Dedit. Quod à Græcis, & Latinis pulchrè soluitur, dedit fidē, charitatē, eadēq; à nobis recepit, & eorũ præmia dedit. Potest is item esse sensus, vt eadem ratione, dicat eum dona accepisse, sicut captiuitatē abduxisset. Abduxit captiuos, in carcere crudeliter à crudelibus hostibus catenatos, abduxit item, & abstraxit dona, id est spolia, trophæa, manubias hostiles, totaq; inimicorũ castra est depopulatus. In hominibus autē erant ea dona, in hominibus florebat, his illi fruebatur, his erant induti. Atq; pro, Hominibus multis, est in Hebraico, Adã, vt possit expectare exuias illas priores, quibus Adam exutus ab hoste est, eaq; dona quæ ei dederat, aut erat daturus Deus. Hæc spolia sæuus hostis abstraxit, & verè nudũ, turpitudinē agnoscentem, gementēque suam, eum reliquit. Dicetque Vates omnia cõspiciens, Accepisti, recepisti munera quæ erant in Adam, eum in suum gradum, quo futurus esset, restituiti. Hæc q; fuit captiuorum libertas. Is sensus potest latere sub littera, quoniam, vt sæpe dixi, & iterum, iterumq; monebo, est hoc veluti profundo cælestique oraculo inexplicabilis quædam abstrusiorq; philosophia. Non attendo quod exponit Rabi Dauid iuxta suum sensum, Accepisti dona, diuinitatē tuam submouisti, homines in hostiles Assyriorũ manus abire permisisti. Cui ne ceteri quidem Hebræi assentiuntur, veluti Chaldæus antiquior, & grauis autoritatis. Et Rabi Salomon, etiam de lege, & religione exponit, dicens, Accepisti dona à supernis sedibus, eaque hominibus dedisti. Quod responderet sensui nostrorum.

Etenim non credentes habitare Dominum Deum.

Noc cum superiore versiculo coniungendum est. Neque dicitur, vt Græcum habet, *ἐπισημαίνω*, Etenim, sed iuxta Hebraicum *אני* veaph, atque etiam, sicut vertit Hieronymus, Insuper & non credentes. Sensus igitur est idem repetitus. Superius dixit eum captiuos abduxisse, quos interpretari possumus, aut eos qui essent in potestate hostiũ, abactos à Rege victore, aut ipsos hostes captos, manibus post terga reuinctis ductos. Id apparet, id est hoc postremũ, ex eo quod præsentis versiculo dicitur, Hi sunt enim qui non credebant vsquam esse Deum, nec pios tueri, nec res humanas regere, sicut stultus dicit, nusquam esse Deum. Et dicit corde, cogitatione, dubitãdo, & asserendo, quod sæpe videt meliores deteriora pati, quod habet animũ defixum ad libidines suas explendas, furore, & cupiditate cæcus, ruens tanquã ferus leo, aut draco, nec sciens, aut scire volens, præsidē aliquē esse contemplantem omnia. Hi sunt qui non credunt habitare Dominũ Deum. Atque in Hebraico est validius, & expressius verbũ pro non credentibus *אני* sorerim, alienati, declinantes, rebelles, *אַתְּמַרְתֶּם*, mente cæci, à recto, & Deo desciscentes. Hos egit captiuos, his deuicit, profligauit, extinxit. Græci exponunt, Non credentes accepisti, id est, gentes idololatrias ad cultum tuum reuocasti. Quod etiam ad superiores sensus quadrat. Et Rabi Salomon. Vt etiam rebelles, & increduli fuerunt, tamen cum eis esse voluisti. Quod habet similitudi-

Cepisti cap. Ascend. in altum.

Locus Paul.

In homin.

Etenim.

Non cred.

A similitudinem cum sensu nostrorum. Et Chaldæus mire. Verum etiam rebelles conuertentur & respicient, habitabitque super eis numen tuum. Sic ait,

Benedictus Deus die quotidie, prosperum iter faciet nobis Deus salutarium nostrorum.

IN Græcis exemplaribus quæ vidi, est bis Benedictus Dominus Deus. Quod quidē redundat. Quod autem dixerunt Septuaginta *ἡμῶν καὶ ἡμῶν*, redundat Die, primo. *Die* quod dicendum Quotidie tantum, quod sonat Hebraica repetitio *יוֹם יוֹם יוֹם*, die, die, singulis diebus. Et Hieronymus per singulos dies, sicuti dicunt, sæcula sæcula, id est omnibus sæculis, nos non a quæ clarè sæcula sæculorum. Et quod Latinus dixit per futurum, Prosperum iter faciet, Græcè deprecation est *ἐλεηθῆναι*, faciat, deducat nos per vias bonas, felices, prosperas. Obseruandũ tamen Hebraicè secus dici, *אני* mas lanu hael, imponat nobis Deus, tollat nobis, oneret nos, sicut exponunt Hebræi, dicuntq; subaudiendum benedictiones, beneficia sua vt sit sensus, Benedictus Dominus semper, accumulēt nobis Deus bona sua. Quãquam mihi nihil deesse videretur. Lege enim totum versiculũ, Benedictus Dominus semper, accumulēt nobis Deus *יהוה* iesuathenu, salutem nostrã, Iesum nostrum, salutare nostrũ accumulēt, imponat, attollat. Obseruandũ autem, quod futurum Hebraicum, aut deprecatione potest esse, aut vaticinium. Attendēq; quod transtulit Hieronymus, Portabit nos Deus salutis nostræ. Hoc quoque, inquam, futurũ, Portabit, obserua. Nam non est accusatiuus Nos, in Hebraico, sed datiuus *אני* lanu, Nobis. Ergo potest dici, Benedictus Dominus semper, portabit nobis Deus Iesum nostrum. Sit semper benedictus pater omnipotens, pater clementissimus, qui vt à seruitute, & captiuitate liberemur, portabit, demittet super nos Iesum nostrum, seruatorem nostrum. Accumulabit nobis salutem nostram, stare pro nobis faciet seruatorem nostrum. Hoc est mysterium latens sub psalmo. Et Chaldæus similem quandam sensum agnoscent, Onerat, ait, nos, addens, vel qui addit præcepta super præcepta. Ille ergo de veteri lege, Psalmus de nouo autore. Itaque quod Septuaginta transtulerunt *רַבֵּן שַׁלְוֵתָנוּ יְהוָה*, salutarium nostrorum, genitiuus, accusatiuus esse debuit, vt ostensum est: deinde non erat numerus singularis in numerum multitudinis vertendus. Iesuathenu, sonat salutē nostram. Neq; enim littera tau, quod illi fortè suspicatum sunt, in hoc nomine *יהוה* Iesuath, est signum numeri multi, sed est vice he litteræ, quæ vertitur in tau, nomine ad aliquam personam relato. Si numerus multus fuisset, dixisset *יהוה* Iesuathenu. Deinde clarius est dicere salutem, quàm *שַׁלְוֵתָנוּ*, salutare, quod obscurũ est. Et vox Hebraica propriè sonat salutem. Quoties igitur in Psalmis dicitur salutare, & quoties apud nos Iesu, salus est intelligēda. Et per *יְשׁוּעָה*, aut *ἀπονομοσίαν*, is intelligitur, qui veram, & vniuersalem, maximam, qua non sit maior, attulit salutem. Diciturq; salus, seruator ipse, aut more Hebraico: aut quia quicquid fuit, salus nostra fuit, & in eo deleta sunt omnia peccata nostra, hostibus inuisibilibus captiuis, extortaque ex eorum manibus præda. Versiculus igitur sic legendus est, Benedictus Dominus per singulos dies, portabit nobis salutem nostram. Additũque in Hebraico, Sela, quod, vt dixi, est assertio eorum quæ dicuntur, quasi amen, fiat, fit, vtinam. Ostenditũque aliquid ingens dandum. Quoniãque casus non distinguuntur apud Hebræos, eò fit vt Iesuathenu, possit esse nominatiuus, vt dicat, portabit, vel accumulabit nobis, salus nostra. Ipse qui est seruator noster, omnia bona conferet nobis, efficiet beatos. Quem sensum exprimēs Chaldæus, hunc versiculum transfert, Benedictus Dominus qui quotidie onerat nos, addēs præcepta, super præcepta fortis, qui est redemptor noster, & robur nostrum in æternum. Siue igitur salus per accusatiuum, siue per nominatiuum efferatur, idem sensus erit. Ad hunc sensum Simeon videns Christum natum dixit, Quia viderunt oculi mei salutem tuam. De hoc salutare loquitur is Psalmus futurum prædicens, quod Simeon ante oculos haberet. Et Rabi Salomon exponit, Portabit nobis, dabit nobis Iesum multam, id est, saluatorem, vel saluationem, salutem quoad capere possumus.

Deus noster, Deus saluos facienti, & Domini Domini exitus mortis.

Ro noster est *אני* lanu, nobis. Et totus locus obscurus propter Hebraicum dicendi modum: sic legendus est, Deus nobis, seruandi, aut ad salutes, est ipsi Deo Domino, mortis egressiones, vel ereptiones. Eadem sunt igitur verba in Græco, atq; Hebraico,

Die quotid

Prospe. iter
fa. de. sal.
no.

Iesus, salus
nostra.

Sela.

Iesus mlt.

Noster.

fed implicata. Quorum est hæc intelligentia, quod confirmans superiora, cum diceret, Da- bit vobis Deus salutem, aut ipse salus, & servator adveniet: nunc ait, Deus est nobis Deus servans, Deus servandi, Deus salutaris, Deus saluationum. Omnis nostra salus ab eo est. Sicut est Deus ultionum, sic est nobis Deus יוֹשֵׁעַ לַמּוֹשָׁאוֹת, salutem, conseruationum. Deinde in eo omnis à morte liberatio, omnis exitus, vel abstractio à morte. Est Domini exitus mortis id est, liberatio à morte, solutio mortis, omnis & mortis, & mortalitatis pulsio. Vt enim dixerat eum captiuos abegisse, impios, & sceleratos, & perfidos, euidentissimis testimoniis docuisse, se habitare inter pios eorumque patrocinium suscepisse: sic idem repentes ob deunctos, extinctosque hostes, dicit eum salutem accumulasse, tantum salutis attulisse, vt impleuerit salute omnem terram, cumulum felicitatis acervumque bonorum congefserit. Tum idem affirmans, ac repetens, Denique, inquit, nusquam est nisi in Domino Deo nostro salus, in nemine est à morte liberatio, nisi eo solo. Hunc sensum etiam Chaldaus clarum exhibens & rebus Aegyptiacis applicans sic transfert, Deus nobis fortis, & redemptor, & à Deo Domino certant contra impios, mors & exitus animæ in suffocatione. Suffocationem dicit Pharaonis, & exercitus omnis quorum demersio à Domino fuit. Considera igitur mysterium: siue enim litteram vt sonat accipias, siue de victo Pharaone, aperte Iesu nostri redemptio prædicatur. Et seruator ipse suis nominibus exprimitur, Iesus, redemptor, liberator, sospitator, sospes. Sicque stat, sensus Christianorum, præcipue cum nulla salus in particulari referatur, vt vniuersam, aut omnium maximam, vt sæpe dixi, par sit eum dicere. Et quod dixit, Exitus mortis, duobus modis potest intelligi, aut liberatio à morte, aut quod Hebræi nonnulli, & Chaldaus, diuersa genera mortis, varia mortis facies. Diuersis, inquit, modis potest inferre mortem hostibus, trahere variis modis eos ad mortem. Exitusque est numerus multitudinis. Hieronymus etiam hunc locum clarius transtulit, Deus noster, Deus salutis, & Dei Domini, mortis egressus. Domini Dominum non est nugatio, vt ait Nicolaus. Nam Hebraicè sunt duo nomina diuina, distincta, Iehouah, Adonai. Distinctio autem Burgensis de gressu, & ingressu, leuis momenti est.

Veruntamen Deus confringet capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in delictis suis.

RAECÉPIO Veruntamen, est iuxta Hebraicū πάλιν, tantum, solum, Hebraicè אַךְ, Quæ dictiones sonant, quidem, veruntamen: proprius autem significatus hoc loco est duntaxat, tantum, sicut etiam Hebræi attestantur. Solus, inquit, Deus, confringet capita suorum inimicorum, is duntaxat, is tantum. Quod autem dicit, Verticem capilli perambulantium, figura est Hebraica, qua & Græci, & Latini vtuntur, cum dicunt, In caput meum eudetur hæc faba, Et Aristophanes, εἰς τὴν κεφαλὴν οὖν, in caput tuum recidat, & Poëta, Capiti cane talia demens, Dardanio, rebisque tuis. Sicque bona, & mala multaque præterea in caput, tanquam totum hominem referuntur. Testatur etiam caput ob hanc causam, & dulce caput dicimus, & Græci ἱερόν κεφαλήν, caput sacrum. Hinc censetur capita, id est, ipsi homines. Simili hic figura dictum est, Deus confringet capita, confringet ceruicem: In caput eorum, ruinam impellet. Rabi autem David putat hæc figuram, eam habere rationem, quod in vertice, in dextram, & sinistra partem capilli dirimatur, eoque pro bonis, & malis dispositionibus accipi. Non videtur hæc ratio, sed illa quam diximus: ratio autem ceruicis est eadem atque capitis, & repetitur ceruix pro capite, vt sit idem caput franget, franget ceruicem. Quod autem dicit, Verticem capilli, est perinde ac si dixisset, Verticem comantem, Verticem capillosum: referturque rei proprietates, sicut superius, Et pulchritudo domus diuidet spolia, id est, domus pulchra, formosa. Et in Genesi, Et flammam gladii ad loci custodiam, id est, flammeum gladium, gladium flammantem. Aequè hic verticem capilli, verticem capillosum. Quoniam autem Ionathas Chaldaus dixit, Vellet capillum capitis, possit & hoc sentiri, quasi figurate dictum, Deus radet barbam, & capillos, nec solum radet, sed euellet, inimicorum suorum ignominiam, & supplicij dirum genus designatur. Nam caluitium, & barbæ abrasio, signa sunt ignominie in sacris litteris. Perambulare quoque in delictis, figura est Hebraica, sicut Latine, Manere in sententia, vagari per errores, ambages: & anfractus animo tribuimus, ruina, precipitiisque Græcè, & Latine grauissima peccata. Ipsum etiam peccare, & delinquere, est delirare, à motu corporeo tralatū ad animos. Eosdem igitur inimicos Dei, ac perambulantes in delictis suis, nunquam ad rectum redeunt senties. Hæcque est, quam primo Psalmo viam peccatorum, consilium, mentemque impiorum dixit, à qua qui declinant, beatos exclamauit: vt

Deus nost. deus sal. fa. Domini do. exi. mor.

Verunt. Dem. Veri. cap. Caput.

Peram. in del.

Auit: vt sint iidem, abeuntes in consilio impiorum, manentes in via peccantium, atque inimici Dei. Rabi Salomon, vt Hebræus, hos exponit Esau, id est Romanos, siue Christianos. Nos ergo, vel in ipsos, vel omnes impios, vel demones retorquebimus. Versumque leges, Solus Deus confringet inimicorum capita, verticemque comantem sceleratorum, & petris allidet, scopuloque infixit acuto, κορυμμοῦντας ἀχρούς.

Dixit Dominus ex Basan, Conuertam, conuertam in profundum maris.

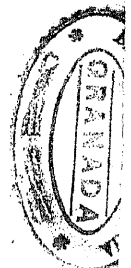
DIFFICILIS atque anceps sensus, an Deus locutus sit de monte Basan, quasi de loco sublimi contemplatus hostium castra, iustosque eorum viribus superari, cernens. Capias exemplum simile ex Homero, vt quod dicitur, sit clarum. Homerus Deum maris ex Solymis contemplatum venientem hostem, & mergere parentem sic inducit. Hunc, inquit, nauigantem, & iam tuta tenentem,

Τηλόθεν ἐκ σολεύμων ὄρεων ἴδεν ἔισατο γὰρ οἱ Πόντον ἐπιπλάων, ἐδ' ἔχραστο κηρόβι μάλλον. Κησασ δὲ κέρη ἄροπι δὲ μύθησσε το θυμῶν. Nempe; Hunc procul ex Solymis vidit, siquidem sibi visus Est, sulcare aquor, concepit corde furorem, Concutiensque caput, sic secum est verba locutus.

Videntur propemodum ex isto loco accepta, ex Solymis ille conspexit indignatus, secumque locutus: hic ex Basan monte Galaad aspexit Deus hostiles manus, aduersus pios infestis signis tendentes. Tunc secum locutus est: Eripiam, ait, iustos, sceleratos in profundum demergam, efficiamque vt hostium sanguine cuncta redundent. Sicut enim superius hunc præcipue montem induxerat exultantem ob victoriam, sic ei tribuit, vt ex eo Deus hostes contempletur, iustosque ex eorum seruitute, & nece cupide recipere statuat. Et Abacuk simili figura dixit, Sanctum venturum de monte Pharan. Moyses item benedicens populū, Dominus de Sina venit, & de Seir ortus est nobis. Apparuit de Pharan, & cum eo sanctorum millia. Sic Dauid de monte Basan inducit Deū secū locutum, de salute, & victoria. Nam & Moyses millia sanctorum, id est Angelorum in comitatu eius statuit. Quod item imitatus suo carmine Dauid est, vt superius apparuit, & paulo post cognoscetur. Is mihi ex aliis exemplis verior sensus. Nec plura, positus his, quæ clariora videantur, commemorabo. Quod autem ait, Conuertam in profundum maris, non est in profundum, sed מִמְּעוֹלוֹת mimmezolot, de profundo, vt spectet potius ad iustos eripiendos, de profundo, quam malos demergendos in profundum. Et pro Conuertam, est אָשִׁיב ashib, reducam, reuocabo. Profundumque maris aut res Aegyptiacas innuit, quod Chaldaus, vt sæpe visum est, sequitur: aut appellat profundum, omnes calamitates, fluctusque miseriarum, procellasque, sicut, De profundis clamaui, &, Eripe me de luto vt non infigar, &, De profundis aquarum, inundantes, opprimen tesque calamitates, profundas aquas apellans. Sic istud profundum maris, non solum de mari rubro, per cuius profundum Hebræi incolumes perrexerunt, sed miseriarum etiam pelagus potest intelligi. Sicque versiculus, Locutus est, ait, Deus sanctus de monte Basan, reuocabo, reuocabo meos de profundo maris rubri, vel de tantis miseris, quibus opprimuntur, aut omni hostium impendente vexatione. Ac potest etiam mystice profundum maris inferos appellasse, vnde Deum crepturum suos prædicat, sicut superius captiuam duxit captiuitatem. Arcana enim quædam hoc carmine celari palam est.

Vt intingatur pes tuus in sanguine, lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso.

Ro intingatur, id est βαρῶν, Hebraice חָמַח timchaz, calcet, vt Hieron. quanquam Hebræi exponunt חָמַח teadam, rubescat, vel intingas tu de Ecclesia pedem tuum. Sensusque est idem, vt calcet pes tuus, incedat per sanguinem occisorum, tingatur, baptizetur: qualia apud Poëtas, Bella horrida bella, Et Tybrim multo spumantem sanguine cerno. Et quod ait, Lingua canum tuorum, iterum intelligendum est, intingatur. Vt intingatur pes tuus in sanguine, lingua quoque canum tuorum intingatur, labat huc sanguinem. Quod autem ait, Ex inimicis ab ipso, Hebraicus loquendi modus, duæque sunt formæ, vna repetitio, altera, quod dicitur articulus, siue absolutum. Sicut enim sine copula dixit Lingua canum tuorum, dimittens verbum intingendi: sic nunc eandem rem repetens ait, Ex ini-

In profun- dum maris. Conuertam.

Intingatur.

Lingua canum tuorum.

Ex inimicis ab ipso.

micis videlicet intingatur, & ex ipso, nimirum sanguine, reddens singula singulis. Ut intingatur pes tuus in sanguine, intingatur, lambat lingua canum tuorum ex ipso inimicorum sanguine. Canitur autem eadem, aliisq; nominibus significatur victoria, nunquam simplici oratione, sed multiplici, sæpèq; repetita, res magnas exprimentè carmine. Hos autè inimicos iuxta superioris orationis seriem possumus aut Pharaonem cum exercitu sentire, aut generatim omnes inimicorum copias, aut μυστικῶς quod Græci sentiunt, ἢ καὶ τῶ νοητῶ ἀίματι τῶν δαυμόνων, νοητῶς ἐπισημασθέντων, Vel intelligibili sanguine dæmonum, intelligibiliter siue spiritualiter occisorum. Hæc autem interpretatio, ne fabulosa videatur, habes superius exempla, quibus ostensum, Prophetas, res mysticas more loquendi apud homines vsitato descripsisse. Bella inuisibilia, inimicos, cædes, sanguinem, cuncta hæc νοητῶς vocasse hisce notis nobis nominibus.

Viderunt ingressus tuos Deus, ingressus Dei mei, regis mei, qui est in sancto.

Pro Viderunt, Græcè ἀθεωρηθῆσαν αἱ πορείαι σου, Vifi sunt ingressus tui, sicut habet Psalterium Augustini. Latini autem ex tralatione Hieronymi iuxta Hebraicū, dixerūt, Viderunt. Rectè igitur Latinum habet. Hanc visionem ingredientis Dei Chaldaeus refert ad res Egypti, locum hunc diuinè transferens. Vidit domus Israël ingressus shekinthach diuinitatis tuæ, numinis tui, super mare Deus, dixerunt, incesus Dei, omni mundo imperantis in sancto. Quare sensus clarus est, si ad submersum Pharaonem referas. Populū vidisse, ipsum diuinum numen visibili præsentia, manifestisque signis, cum & columnam igneam noctu, interdū nubem clarā suspiceret, aquas item virga Mosis percussas abiisse, & rediisse cerneret, multaq; alia non scripta diuinitatis signa data: verisimile est, vt secū Deos, id est Angelos euntes aspexerint. Rabi Dauid, iuxta suum sensum refert, Cū visus est Angelus interfecisse in castris Assyriorum, centum octoginta millia. Iuxta Græcos, & Latinos, verè erit de CHRISTO, & nostra liberatione quæ μυστικῶς latet sub Egyptiaca. Quod autem dicit, In sancto, declarat Ionathas Chaldaicè transferens, Qui in loco sacrosancto maiestatis suæ imperat mundo. Idem alij Hebræi. Illic regnum est eius sanctum, sed inde maiestas eius pertinet in omnem terram. In cælo, sacrario diuinitatis suæ regnat, sed cælum & terras numine torquet, ἢ πᾶσι τοῖς κρείβοντα, vt talia sentiens eum vocauit Homerus, Rex cælestis, Rex in regione sancta sua regnans.

Præuenerunt principes coniuncti psallentibus in medio iuuen-
cularum tympanistriarum.

Principes.

Vox Hebraica שָׂרִים sharim, quam Sept. translulerūt ἀμφότες, amphibola est, designās tum principes, tum cantores, canentesque. Sed apud eos insigniter distinguuntur, quòd altera habent shin exilè, altera crassum, & spumans. Itaque hoc loco non Principes dicendum, sed Canentes. Nam sharim, cantores dicuntur, vnde shir canticū. Et liber Salomonis, shir hashirim Canticum Canticorum. Et Hieronymus hunc locum, Præcesserunt cantores eos, qui post tergum psallebant. Chaldaeus item, Præuenerunt & dixerunt canticum. Quòd autem Septuaginta dixerunt, ἀθεωρηθῆσαν, hunc habet (etiam iuxta Hebraicum שָׂרִים cademu) sensum, quòd antecederant cantores, sicut vertit Hieronymus. Post sequebantur noghenin, id est, psallentes, harmonica instrumenta percutientes, in medio erant adolescentulæ tympana pulsantes. Chaldaeus autem, vt dixi, declarat hunc sensum transferens, Antecedebant & dicebant canticum post Mosen, & Aaron, qui psallebant ante eos. Hoc forte posset defendi tralatio Septuaginta quòd principes Moses & Aaron, canentes antecederent, subsequerentur hi qui psallerent. Ac dicitur etiam in Exodo, Mosen carmen pro submersis hostibus decantasse: Mariam autem sororem tympana cum mulieribus pulsantem obambulasse. Omnis ille triumphus hic refertur canentium principum, psallentium, tympana pulsantium mulierum. Ex quo loco, liquido apparet, Psalmū tū omnia prodigia, facinoræque diuina celebrare, tum vel maximè Egyptiacū illud, cum quo vel aperte, vel mysticè nostræ redemptionis facinus prædicatum fuisse etiam Hebræorum testimonio constar, qui dicunt omnem illam lætitiā & carmen Mosis, ac populi, recinendam in diebus Messæ, iterumque Mosaicum carmen decantandum, Cantemus Domino gloriosè. A Græcis quidem, & Latinis ad tempora CHRISTI referuntur, sed alio modo, diuersisq; viis, eodem à cunctis peruenitur.

Cant. cant.

Præuenerunt.

Coniuncti.

In medio iuuenularum.

In

In Ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israel.

A

Ro Ecclesiis sunt מקהלות makehloth, cœtus, congregationes, quæ Græcè dicuntur Ecclesiæ. Et quod ait de fontibus, singulare est מקור mimekor, de fonte. Quod ab Hebræis exponitur, hi qui de Israel nati sunt, qui de fonte eius proflexerunt, originè ab eo habuerunt. Et Chaldaeus pro fonte posuit זרע zarea, sermen. Vos, inquit, qui estis de fonte Israel, qui ab eo propagati, benedicite Deum in panegyribus, concionibus, exaudiāt: hæ nostræ panegyres, hi triumphi, plausus nostri atque theatra. Conuenite omnes & in cōuentu omnes exaltate Deum, & vocibus consonis celebrate, sicut illi fecerunt Egyptia feruitute liberati. Vos qui ab eis orti estis, facinus illud æterna memoria prosequamini, nunquam ex ore & pectore vestro excidat. In his omnem agite lætitiā, ac triumphum. Dicitur & alio in psalmo, Semen Iacob glorificate eum. Pro iuuenulis, sunt Græcè νεανίδες, quas Latinus dicere melius poterat adolescentulas, aut puellas. Hebraicè אלמות alamoth à singulari halma, quod clausam, & ignoram propriè sonat: eoque Sept. in Esaiam παρθένου virginem transtulerunt.

Ecclesiæ. De font. isti.

Iuuenula.

Alma.

Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu: Principes Iuda, duces eorum, principes Zabulon, principes Neptalim.

B

Ro eo quod Sept. dixerunt ἐν ἐκστάσει, in ecstasi, id est mentis excessu, Hebraicè est, רודם rodem, in qua voce, tres sunt significatus, descendit à radam, dormiuit sopore pressus, in ecstasim lapsus est. Quod significatū secuti sunt Sept. Potest item descendere à רד radad, extendere, dilatare, continere, & per רמקוסי extreme syllabæ rad, in participio rod, in relatione ad plures רודם rodam, extendens, vel dilatans, vel continens eos. Quod significatum secutus est Hier. transferens, Ibi Benjamin paruulus continens eos. Est tertia deductio à רד radah, dominatus est, in participio רודם rodem, dominans, vel imperans eis. E tribus igitur his significatis, cum sub voce omnia intelligātur, quales apud Græcos, & Latinos multæ dictiones, videtur postremū magis congruere. Apparet enim principes tribuū hic cōuocare ad laudē Dei. Ac sicut ponit principes Iuda, & Zabulon, & Neptalim, sic Benjamin dominator è, & præsidem in hoc carmine vult esse, vt sit sensus: Ibi, nēpe in his triumphis, in hac panegyri, Benjamin qui postremus fuit natorum Iacob, antecedit eis, præsit omnibus cantando, ludendo, tum principes aliarum tribuū subsequantur. Iste sit ordo pompe diuine, hoc ordine incedatur. Et potest etiā referri tēpus illud, cū submerso Pharaone præanimum totus Hebræorum populus decantauit, inchoante Mose, & Aaron, principibus tribuum subsequentibus, præcipuè Benjamin, minore in omnibus natis Israel. Is, vt dixi, sensus est apertior. Possunt autem Sept. intellexisse per mentis excessum, raptum mētis in laudes diuinas, in cōmemorationem memoriāque diuinorū facinorū, secessum, cum sublata mente, opera diuina admiramur, cū dulcedine corripitur animus, extra sensus secedit, vbi & suauitas est ingens, & suauitas cum admiratione rapit mentē. Qui sensus mihi vehementer probatur. Quis reiiciat, quod Græci, id est Didymus, Cyrillus, Benjamin diuum Paulum adolescentem, raptum ad arcana Dei interpretantur, principes alios apostolos ex aliis tribubus? Quod autem Hier. dixit Continens, potest eundem ferè habere sensum, atq; præsidens, dominans. Siquidem & Græcè κρατῆν, est continere, & imperare. Nec moror quòd Rabi Dauid, & Chaldaeus, quodā alio sensu hæc interpretātur. Quæ dixi, sunt veriora, & ad totā præcedentiū seriē magis cōhærentia. Post superatos hostes sequitur plausus, lætitia, exultatio, alacritas animorum, saltus corporum, processio, voces canunt, harmoniæ consonant, pulsantur psalteria, organa, principes antecedunt, sequitur plebes. Quod autem dixit, Duces eorum, Hebraicè est ריגמתי rigmatham, potest exponi multitudines eorum, vt sonet, principes Iuda multitudinis eorum. Est autem regma, acruus lapidum, tralatus hic pro acruo hominum: sonatque totius multitudinis duces hos fuisse, aut iubet esse. Hier. dixit principes Iuda in purpura, transferens rigma, purpurā, quod etiam ab Hebræis ponitur, videlicet Rabi Menachè, & Rabi Salo. qui supradictā vocē exponūt rikmathā, id est opus variatū, vestē variā, auro, & figuris intertextā, quod Hebraica voce, Italicè dicitur, Richamo, purpura Hebraicè dicitur ריגמתי argman. Hinc reiecta prima littera factum est ריגמתי. Etiā quod reddiderunt Sept. ab Hebræis approbatur. Nā Auen Esra exponit hanc vocē ריגמתי farim, Duces, principes. Ceteri lapidationem putant hac voce notari quod animo meo non applaudit. Clarus est sensus. Et versiculus habet, Ibi Benjamin ille minor

In excessu.

Ibi.

Duces eorum.

Purpura.

FFF ij

natu, praefes eorum ludendo, principes item totius multitudinis eorum, duces Iuda, Zabulon, & Neptalim, induti vestibus intertextis auro, aut duces eorum.

Manda Deus virtuti tuae, confirma hoc Deus, quod operatus es in nobis.

Manda.

Deus.

Fortit.

Apostroph.

Confirma hoc deus est.

Chaldaica lingua.

LIVS orationis ordo Hebraice. Nam pro imperatuo, quo vsi sunt Sept. εντελαι, est enunciatiuum praeteriti temporis ηνζιua, praecipit, mandauit. Deinde dicitur יהוה Eloheka, Deus tuus, no Deus tatum. Totusq; versiculus habet sicut vertit Hieronymus, Praecipit Deus tuus de fortitudine tua. Quoniam autem Hebraice non est praepositio de, sed tantum יהוה vsika, fortitudo tua, dici potest, Praecipit Deus tuus fortitudo tua, qui est fortitudo tua, robur, praesidium tuum, propugnaculum, scutum, protectio cui niteris. Aut praecipit, iussit hac fortitudinem. Diuersas igitur mutationes animorum facit psalmus, quod in omni fere carmine fieri solet. Hac forma Graece dicitur Σποστροφη, cum relicta praesenti persona, ad alium, sermonem conuertimus. Sermo autem nunc dimissis superioribus, est ad populum, ad coetum iustorum, ac victores, ac triumphantes, vt sit sensus, Praecipit, mandauit, statuit Deus tuus istam fortitudinem, hoc fortissimum facinus, harum gestarum rerum magnitudinem, haec praecleara facta. Voluit ipse fieri, ab eo facta, ipse tanti facinoris autor. A Domino factum est istud, illo sponte veniente, & certante, non fortuito, ac temere, non viribus humanis. Fuit, fuit stratagemata diuinum, Dei tui est facinus. Cumque haec dixisset, rursum per aliam apostrophem, ad ipsum Deum conuersus, At tum est fortissime, confirma quod fecisti nobis, stet in aeternum hoc trophaeum, sit eadem erga nos tua, & perpetua voluntas. Sepe nobis da talia dona: da vt illa libertas, & tatum ex ea libertate beneficium sit stabile, permaneat in nobis. Salus illa qua seruata omnis gens est, nunquam deficiat, pariat fructus aeternos. Da vt colamus te semper, & haec beneficia, perpetua laude decantemus. Ex illo tempore per omnia saecula salus tibi inchoata decurrat. Is est verus sensus, quem Ionathas, illo sermone Chaldaico, quo vt vulgari de captiuitate Babylonica allato, vtebantur Christi tempore, & post Hebraei, exprimens dicit, Praecepte Deus fortitudinis tuae, corroborare, fortisque esto Deus, habita in domo sancta, quam fecisti nobis. Ex quibus apparet, etiam sensum Graecorum, ac Latinorum huc tendere, vt sit aeternum, & fructuosum redemptionis opus, & quicquid in ea praecleari gestum est, maneat. Ac quod Sept. dixerunt εντελαι, per imperatuum, id est manda, potest stare, quoniam ziuah, est etiam imperans, & Chaldaeus dixit תפקי impera, praecipit. Quidam Graecorum virtute voluit esse filium, vt a sanctis dicatur patri, Praecepte de pater virtuti tuae, vt sit aeternum. Euangelij opus. nimis alienum.

A templo tuo quod est in Hierusalem tibi offerent reges munera.

Templum dei.

Tibi offerent munera.

Ac referenda sunt ad superiora, vt clare possint intelligi. Ac templum Dei cum duplex sit, caeleste, & terrestre, Dominus in templo sancto suo, Dominus in caelo: videtur potius caeleste templum hic intelligendum, quam terrestre, vt dicat, Confirma Deus a templo diuinitatis tuae, a caelo demitte hanc virtute, hoc robur. Inde hoc tuum consilium stabilium super Hierusalem. quod is sit sensus verus, apparet ex Hebraico, quod praecise habet, Confirma hoc Deus, quod operatus es nobis, neque in, in Hebraico est neque Graeco. Na Sept. iuxta Hebraicum reddiderunt שפד תע נא עס' ותי ישרא(אלהי, A templo tuo, super Hierusalem. Licet Chaldaeus secutus sit alium sensum, A templo tuo accipies sacrificia, super Hierusalem diuinitas tua habitat, pinguis tibi offeret reges sua, & sacrificia. Templum terrestre, vt vides, ille sensit. Non interest ab utroque sensu multum. Prior tamen magis mihi probatur, quia dicit super Hierusalem: illeque est apertior, luculentior. Quod autem ait, Tibi offerent reges munera: Pro hoc, ait, diuino facinore, ob has cognitatas vbique terrarum, res gestas, te verum esse Deum reges fatebuntur, & inclinati adorabunt, muneribusque salutabunt, sacrificiisque oblati, diuinitatem tuam confitebuntur: cognoscetis in omni terra, vt etiam a regibus adoreris. Reges igitur etsi ipsorum Iudaeorum dicere possis, melius tamen est, vt omnes generatim reges intelligas. Quo loco clara prophetia est, etiam Hebraeo Salomone teste, de adorando a regibus, appellando que rex regum, Dominus dominantium. Et, Ego sum Alpha, & ω. Et, Data est mihi omnis potestas in caelo, & in terra.

Increpa feras harundinis, congregatio taurorum, in vaccis populorum, vt excludant eos qui probati sunt argento.

Obscurus

Abscrvs ac difficilis sensus propter verba polysema, vt potero tamen extricabo. Conuersus enim ad Deum orat vt dissipet, euertat que omnes sceleratos, & impios, iustitiam tum erga homines, tum erga Deum violantes, id est, & iniuriosos, immites, inhumanos, & idolorum cultores. Ac primu, vt monent Hebraei, Increpare, est aut formidabile, aut exitialem vocem intonare. Solo enim verbo Deus cuncta operatur. Verbu contra sceleratos, est increpatio, letalis pronuntiatio, edictu mortale. Talis locutio est alio in psalmo, Increpasti gentes, & perit impius, nome eoru delesti in aeternu, & in saeculum saeculi. Similemque increpatione hic deprecatur. Feras autem harundinis vocauit μεταφορικως, homines feros, ηρωδης, ratione, & humanitate carentes, saeuos, crudeles, appellans eos feras harundinis, quasi inter harundines commemorantes, inter harundineta, inter calamos delitescentes. Na pro harundine, calamu dixerunt Sept. τοις ηρωδης τω χαλαμο, feras quae inter calamos habitant: quasi angues, in herba latentes, & quasi pardos, & leones septos calamis herbaru, ac fruticum. Mala bestiae nemorum, regionibus Orientis innumerabiles. Eisdem tauros, sicut solent vbique, Prophetas, appellauit, quasi indomitos, & feros, obuios quosque, cornibus appetentes. Ac dicendum est per accusatiu semper, Increpa feras harundinis, congregatiue, vel gregem, vel armetu tauroru. Hos euerte, in hos letalem sententiam pronuntia. Deinde per aliu ordinem orationis, addita propositione, in, eadem dicit, Increpa feras harundinis, armentum taurorum, increpa vitulos, aut vaccas populorum, id est, idola confringe, euerte, idola illa, quae erant more Aegyptio, apud quos, bos Apis colebatur, imagines vituloru, aut vacarum. Aut non idola dicit, sed eosdem ipsos, quos congregatiue taurorum dixerat, post appellat ονυ ηω ghele hamin, id est vitulos populorum, qui inter populos, vt ait Rabi Salo. sunt feroces, aut ipsi feroces populi. Hos idem Hebraeus Dauid Esau, id est Christianos exponit, Reice in eos, & principes eorum daemones. Postea quod Sept. dixerunt, Vt excludant eos, qui probati sunt argento, purius in fonte תפקי ברזל נא mit rapes beraze ca-seph. Quorum verborum is sensus, Qui currunt, vel incedunt ad eos, vel cum eis qui frangunt argentum. Quo loco obseruandum quod saepe fit apud eos, mutatum esse numerum. Nam populi numero multitudinis additu est participium singulare mitrapes, incedit, vadit, currit. Sciendum quoque participium razze, quod sonat frangentes, referendum proprie ad opificia idolorum, tamen si possint alij esse sensus, vt sonet currentes, vel volentes argentum, id est idola argentea. Qui quidem idem erit etiam sensus. Hieronymus igitur ex parte reddidit hunc sensum, Increpa bestiam calami, congregatio fortium, in vitulis populorum calcitrantium contra rotas argenteas. Ecce diuus Hieron. razze quod potest etiam sonare currentes, transtulit rotas, quasi currentes. Et mitrapes, quod signat incedentes, currentes, interpretatus est, calcitrantes. Sed durus est sensus, ac vix intelligibilis. Cum autem sit clarum quod positum est ex Hebraico, euoluta, & expedita est horum intelligentia. Na & Chaldaeus sensum illum quem diximus, exhibens, ait, Irascere in exercitus peccatorum, confringe illos sicut cannam, congregatiue Gigatum, vel fortium, qui confidunt in vitulis, quae sunt idola populorum. Similiter versiculus Hebraicus dicit, Increpa bestias calami, armentum taurorum, intona in vitulos populorum, qui currunt ad opifices vel opificia argentea. Is sensus est clarus. Nam participium razze, apparet descendere a razaz, confringere, non a razah, velle, quia notatum est puncto, quod signum est ablativae litterae רז razze. Quamquam si sonet volentes, non variabit, etiam sensus. Auen Esra mitrapes sic aptat vt versiculus dicat, Increpa feras harundinum, gregem taurorum, in vaccas populorum, vt mitrapes sit, fugiat a facie tua, vanescat. Quod non aptum est. Minus quod Rabi Salomon. Nolunt quenquam nisi qui faciat currere ad eos argentum. Clara est igitur consecutio ad superiora. Mos est enim Prophetarum, sed cum primis in psalmis fit, vt gloriam Dei propagari, innotescere, eam solam existere cupientes, semper superstitionu interitum, & eorum qui eas foueant, efflagitent. Precantur vbique errorum ruinam, & eos qui summis viribus eos sustinerent, tolli de mundo cunctis votis exposcunt. Omnes item qui iura diuina, humanaque misceant, quorum scelere mundus, & ista rerum pulchritudo foedatur. Hocque in fine praecipue omnium psalmorum. Desiderabant enim solum in cultu, & laudibus Dei quiete, & tranquille viuere. Videbis idem in omnibus fere psalmis fieri: postulatur, desideratur regni Dei incolumitas, aduersi interitus, quasi duarum ciuitatum, alterius flos, vita, constantia, alterius interitus, ruina, aeterna abolitio. Ideo etiam dicit:

Increpare.

Fere haru.

Tauror. congre.

In. vac. popul.

Vituli.

Vt exclud. e. qui prob. ar.

Hieronym.

Mos pioru.

FFF iij

Dissipa gentes quæ bella volunt: venient legati ex Aegypto, Aethiopia præueniat manus eius Deo.

D

Legati.

Machabæi.

Venient.

Præue.

Manus eius.

MO c principium, Dissipa gentes quæ bella volunt, hæret cum superioribus. Tum sequitur alia diuersa sententia, de venturis principibus, magnisque viris ad templum sanctum Dei, aut ad religionem sacrosanctam eius. Ac pro legatis sunt χασμονι chasmonim, viri insignes, nobiles, optimates. Hinc dicti sunt Machabæi apud Hebræos, chasmonim, quasi nobiles, & insignes. Alij apud Hebræos putant hoc esse nationis nomen, vt chasmonim, sint hi qui de Chasmania. Quod & Chaldæus videtur suspicatus, transferens chasmonim, filios Cham. Ac fortè hæc prouincia est, quæ dicitur Charmania, licet longinquior. Pro eò autem quod dixerunt Septuaginta ἔθνη, venient, Hebraicè est יתני יעתיאי, venire facient, adducunt, offerent. Et quod dixerunt εὐφραδασ, præuenient, est clarius יתני תחזיז, festinabit, festinare, aut currere faciet. Aethiopia faciet manus suas festinare, accelerabit ad munera portanda. Et quod Latinus dixit Manus eius, debuit iuxta Græcū, & Hebraicum, vt monuit etiam Augustinus dicere, Manus suas, Græcè χεῖρας αὐτῆς. Claraque est de futura, & celebranda, colendâq; apud omnes gentes religione, prophetia, præcipuè cum totus psalmus à Chaldæo de submerso Pharaone tralatus sit, & nunc in fine, illa materia relicta, ad aliam sermonè conuertit, idq; in fine carminis. Sicut enim superius dixerat, Offerent tibi Reges munera, sic nunc Venient præpotentes, ac nobiles ab Aethiopia, & Aegypto. Verèque locus exponitur à nostris, de cognoscenda ab omnibus religione. Siquidem & ipse dixit, Multi venient ab Oriente, & Occidente, & recumbent cū. Abrahâ, Isaac, & Iacob in regno cælorum. Et, Replebitur scientia Domini omnis terra. Et, Notū fecit Dominus salutare suum, Hebraicè, Iesum suum, in conspectu gentium, reuelauit iustitiam suam. Quod Simeon iam Christo nato, eumque tenens in vlnis simili locutione effatus est, Viderunt oculi mei salutare tuum, Hebraicè Iesum tuum. Quod paraſti ante faciem omniū populorum. Psalmus autem, In conspectu gentium reuelauit. Et Simeon, Lumen ad reuelationem gentium. Sicque similibus verbis, & gentis suæ locutionibus, ab altero de venturo, ab altero de presenti Christo hæc canebantur. Mitto quod in psalmo LXXII. quem mysticè de Christo etiam Hebræi vaticinari asseuerant, dicitur. Reges Tharsis, & insulæ, munera offerent, Reges Arabum, & Sabæ, dona adducunt. Et Rabi Salomon hoc loco fatetur expressè, hæc dicta de Messia. Tunc, inquit, cum submersum fuerit regnum Esau, & surrexerit Rex Messias, offeret tibi munera ab Aegypto, & Aethiopia. Vides etiam eos de Messia psalmum editum credidisse. Exemplumque de Aethiopiis Græci afferunt de Eunucho Candacis reginæ Aethiopiæ. Et certum est, quàm illa natio cupidè religionem accepit, quàm augustè, sapienterque retineat, vt etiam eos apud quos nata esset, in hoc vincant. De precatus igitur impiorum interitum, & finem psalmi cum principio conformans cum diceret, Exurgat Deus, & dissipentur inimici eius: & Fugiant qui oderunt eum: canit futuram gentis suæ gloriam parandam per Christum, per quem & litteræ, & religio, philosophiâque Iudæorum, ab omnibus populis cognita, & suscepta est.

Regna terræ, cantate Deo, psallite Domino.

HIS etiam apparet prophetia. Inuitat enim ad cultū, laudēque Dei omnes nationes, ac prouincias, omnes oras, ob accepta beneficia, ob salutem omnibus collatam, ob conseruatas omnes gentes, & magnis calamitatibus liberatas. Laudamus autem libertatis vindicem, canimus ἐπιβία ei qui nos eripuit. Si igitur regna terræ ad laudandū, & canendum inuitantur, vtique propter commune, ac vniuersale omnibus terris beneficium. Non laudarent etiam nisi cognoscerent. Sicque multis rationibus constat, sub carminibus Prophetarum, obscuris propter gentis suæ humanum loquendi morem, eadem dissimulari, atq; sub carminibus Sibyllarum interdum, & ipsis obscuris, interdum clarioribus, quorum cognitio ab altioribus principiis manat. Additur autem in fine huius versiculi in Hebraico יתני סלה, quæ vox quàm vim habeat, discere potes à Chaldæo, qui eam transtulit יתני ליליאלמין, in sæcula, in æternum eum celebrate, laudare. Septuaginta transferunt διαψαλμα, diapalma, quasi vox interiecta psalmis, addita ad vim psalmi non de psalmo, sed interiecta, & psalmum adiuuans, quia est assertio psalmi, & confirmatio. Quam vim etiam habeat psallite Hebraicè יתני זמרו, ab eodem discas, vertente יתני shabechu, laudate.

sela.

Psallite

Psallite Domino, qui ascendit super cælum cæli ad Orientem.

DECLARATIONEM tertio additum est à Latino, Psallite Domino, Hebraicè, & Græcè bis tantum. Et quod dixit Græcum ὁ ἀναβήμενος, Qui ascendit, obseruatum est superius, Hebraicum אלהי יתני proprie sonare, ei qui equitat. Cælos etiam cæli, alibi obseruatum sonare facerrimam, altissimamq; cæli partem, sicut sancta sanctorum locus sanctissimus in templo. Et, canticum canticorum, canticum nobilissimum; Et, Rex Regum, maximus Rex. Et, sæcula sæculorum, omnis æternitas. cumq; finis psalmi cum principio consentiat, apparet hic eum, cælum cæli appellasse, quod in principio, araboth, id est, regiones amœnas, beatas, aut vastas, latas: cum diceret etiam illic Deum equitare super araboth, quod Chaldæus hic, & illic solium diuinitatis suæ interpretatur. Cælum autem cæli dixit, Hebraicè Cæli cælorum. Sic in Ecclesia canitur, quod cæli cælorum laudent, tremant, nimirum habitatores, quos potestates, & volucres, & ardentes, flàmantesq; ibidem, Hebraico autem nomine Cherubim, & Seraphim appellant. Nam cum cælum sit omnis supra terram regio, etiam aër, quæ vltra Solem, Lunæq; labores, vltra cæli vertiginem ὑπερῶτα, remotissime, vt ait Aristoteles, posita est, cælum cæli dixit. Sic alibi, Cælum cæli Domino. Hebræi dicunt esse יתני הלגהל elion, altissimam sphaeram, supremum orbem. Sed melius Aristoteles dicens ὑπερῶτα τῆς φεγγῆς, remotissime à cæli vertigine, esse diuinas illas regiones. Theodorus tamen ἕρπον ἕρπον χεῖλει πὸν ἀνώτερον, ἐπειδὴ ὑπερ ἡμῶν ἔσται, τὸ ὀ ἀνώτερος βῶτος, Cælum cæli vocat supremū: quoniam quale nobis istud cælū, tale eis suprimū illud. Mihi videtur Aristoteles diuinitus locutus, vt alibi ostendi, extra vertiginem cæli, sedes illas æternas statuens. Sed si de motu primi cæli sermo est, quadrat Hebræorum expositio. Quod autem dixerunt Septuaginta κατὰ τὸς ἀνατολάς, Ad orientem, melius, A principio, Hebraicè יתני kedem, vt dicat, Psallite ei qui equitat, insidet cælo altissimo ab æterno, vel à mundo condito. Sciendum vocem istam Hebraicam ancipitem esse ad tempus, & locū, sicut omnia ferè nomina loci, eadem sunt & temporis, significatq; & loci, & temporis anteriorem partem. Eoq; sonat orientem, & item anteriorem temporis partem, & quicquid temporis antecessit, pro tempore hic accipiendum esse ratio clara est. Nam cum de supremo cælo loquatur, vbi neque occasus sit, neque ortus, quoniam Sol qui affixus est orbi nostro, quod dicitur firmamentum, occasum, & ortum efficit, non debuit dici, qui ascendit, vel equitat cælum cæli ad orientem. Dicendum ergo, à principio, id est semper. Et Symmachus transtulit ἐκ τῆς ἀρχῆς, à principio, Et Hieronymus eum secutus, Qui equitauit super cælum cæli à principio. Et Chaldæus tranferens Hebraicum יתני ליליאלמין le kodamin, ab æterno, à principio. Et Theodorus adiutus à Symmacho, ὑμῶν ἐν τῶν ἀρχῆς, κατὰ ἐπὶ τῶν ἕρπον. Laudate eū qui à principio, & semper desuper cælis fuit. Eusebius quoq; exponens quod verterat Symmachus ὁ δὲ σὺμ μαχὸς ἐκ ἀρχῆς συναδῶ, πᾶτερ δόξα σοὶ μετῆ δόξῃ ἢ εἰχον τῶν κτισμῶν εἶναι, Symmachus transtulit à principio cælonè ei. quod ipse dixit, Pater glorifica me gloria, quam habui antequam mundus esset. Hebræi quoque testantur Deum à principio cōsiderare cælo, quia corpus eius à die quo conditum est, semper idem fuerit. Aduertendum tamen: Vel de motu cæli sermo est, qui regatur à Deo, ab eo machina eius impellatur, aut de æterna regni sui sede, in altissimis cæli regionibus defixa. Si hoc postremum rectè dicitur, vt exposuit Eusebius Dei gloriam fuisse sempiternam, imperium eius æternum. Regnum tuum, ait alibi, regnum omnium sæculorum. Gloria eius æterna in cælo, empyrio, nūquam creato. Hic semper regnat, sedet. Si de motu cæli, posset defendi editio Septuaginta, quoniam primum mobile, supremusq; orbis, ab ortu vertitur in occasum, vt dicit versiculus, Qui equitat, agitq; supremum orbem, & cælum ab ortu. Quoniam autem obscure, ac raro de motu cæli, scripturæ sacræ loquuntur, potiusq; philosophorum est res, videtur verior primus sensus, de æterna Dei gloria. Ac nescio an assentiar Burgenſi, Araboth iure occasus, equitare super occasus Deum dici, quia cælum ab ortu tendat in occasum: dico primum mobile. Quod si verum est principio dicit terminum ad quem, in fine Psalmi terminum à quo, vt more philosophorum loquar.

Qui ascid. Cælum cæli.

Aristotel. Cælum.

Ad orient.

Cæli empyrii, increatum ad fir.

Ecce, dabit voci suæ, vocem virtutis: Date gloriam Deo, super IsraEl, magnificentia eius, & virtus eius in nubibus.

FFF iij

MAIORA sunt Græca, ad Hebraicum respondentia... Hebraicè quoque bekolo, cum voce sua. Duos autè hoc habet sensus, aut mittet vocem formidandam in hostes. Et quod ait Theodorus, scripturam solere Deo tanquam summo formidandoque imperatori dare vocem terribilem, & tonitrua, qui solà voce terrèat hostes. Aut sensus Chaldæi est verior, quo dicit, Ecce dabit cum voce sua, vocem spiritus prophetiæ, Prophetæ. Hoc mihi verius videtur, terminavit enim iam sermonem de hostibus, loquitur nunc de altioribus, ipsoque solo Deo. Vocem autem istam potentem, & vastam non aliud sentias, quam diuinitatis suæ, ut ab omnibus gentibus, & regnis exaudita cognoscatur. Hoc enim est, quod notum fecit salutare suum, hæc illa vox, totum vulgata per orbem, fama diuinitatis suæ, qua gentes exaudita, propriè venerunt, munera proferentes, signa vocationis, & cultus sui, iurèque Chaldæus eam prophetiæ vocem dixit. Omnis enim calitus veniens sapientia, propheta, oraculumque dicitur: Prophetæque non futura solum prænuntiantes, sed etiam præsentia loquentes, sed cælitus afflati, dicuntur. Is sensus videtur vehementer probabilis, cui non est dissimilis quod Augustinus de voce iudicij exponit, cum, ut ait Sibylla de Deo,

Prophetia. Prophetæ.

Σαλπίζε & ἐξνόθεν φωνήν πολυθρόνον ἀφίσει, Tunc turba iustificam demittet ab æthere vocem.

Date gloria deo, super Israel.

Virtus eius in nub.

Eiusdem enim sensus hæc sunt, vna eademque vox. Nec apparet quicquam verisimilius, cum Psalmorum sit grauiissima, plenaque oraculorum sapientia. Hæc sunt quæ ipse autor dixit, Necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & prophetis, & psalmis de me. Quod autè dicit, Date gloria Deo, super Israël, exponitur, qui est super Israël, qui præsidet Israël noster Rex est, hunc laudate, huic date robur, fortitudinè, gloriã, canendo, attribuendo, cõfiteo. Sicque interpretatus est Chaldæus. Quãquam iste sensus clarior est in Hebraico, si puncta respicias. Dicitur enim, Date gloriam Deo, super IsraEl magnificentia eius. Cuius, inquit, maiestas est super Israël, eos protegens, eis prospiciens, eos illustrans, nobiles faciens. Chaldæus tamè legit, Date gloriã Deo, qui est super Israël. Maiestas eius, & fortitudo est in cælo. Ac vides eum transulisse cælum, quod Septuaginta nubes, Hebraicè שחקים shechakim. Ut autem cælum, & aër dicitur, volucres cæli, & ubi fulgent sidera, sedesque diuinæ, sic shechakim vtrumque designat. Et hoc loco cælum dicendum fuerat, sicque transtulit etiam Hieronymus. Et virtus eius in cælo, Hoc autem dicit Psalmus, ut ostendat Deum, quamquam propriam sedem habeat in cælo, esse tamen etiam in terra, præcipuè apud pios, eumque colentes, ut & maiestatem altissimam, & ab omni corruptione seiunctissimam demonstret, & prouidentiam, respectumque ad res humanas, ima respicientem, licet altissimam.

Mirabilis Deus in sanctis suis, Deus IsraEl, ipse dabit virtutem, & fortitudinem plebi suæ, benedictus Deus.

Mirabilis in sanctis suis.

Virtus. Fortitudo sedibus spiritus ille venit.

Si respicias Hebraica, verum sensum agnosces. Pro θαυματός, mirabilis, est נורא nora, & terribilis. Et pro, In sanctis suis, est מִמִּיַּדְהֵמָּה mimicdasheka, de sanctuario tuo, de sacrario tuo, quod Septuaginta per numerum multitudinis, iuxta Hebraicum dixerunt קדשׁ הגדול, locum sanctissimum, sancta, sicut dicuntur sancta sanctorum, per numerum multitudinis dicuntur iuxta nonnullos Hebræos, quia templum terrestre respiciat cæleste, aut quod triplici structura constaret. Dicitur ergo, Mirabilis es tu de sanctuario tuo, de sublimi regno, & sanctissimo tuo, mittis indicia, quam terribilis, ac formidabilis sis. De cælo sancto tuo, potentia claret, de sede magnitudinis tuæ. Dantur mortalibus manifesta indicia esse in cælo, ab illa aula, & regia, veniunt in terras beneficia, quibus aduersus malos defendis, & ostendis displicere tibi nefas. Hieronymus etiam vertit, Terribilis Deus de sanctuario suo. Potest quidem sanctuarium terrestre intelligi, in quo Deum sæpe dicunt habitare Prophetæ, sed rectius est, de templo cælesti sentire. Quod autem dixit, Virtutem, Græcè melius δύναμις, robur, vim, præsidium, ad Hebraicum כח oz. Fortitudinem quoque clarius dixerunt Septuaginta κρείττωσιν, roborationem, confirmationem, solamen, pro Hebraico חַזְקוֹת hazumot, Ex illo, ait, sacrario hæc bona demittet. Sedibus etheriis, robur in nos descendet inuisibilibus, & arcanis modis, euentu autem claris. Propterea semper benedictus. Amen.

PSAL.

A

Inchoatur quartus Psalmorum liber apud Hebræos, facta à posterioribus hæc diuisio, ubi iusta ratio aliquem librum finire docuisset. Nam hac usque psalmi David, & filiorum Core, & aliorum leguntur: qui sequuntur, non habent ferè nomen auctoris, nec vllum titulum præscriptum nisi primus iste. Post multos psalmos repetitur inscriptio David. Hæc ratio posteriores docuit, ut libros diuiderent. Is dicitur oratio Moysi viri Dei, Super quo variæ fuere apud Hebræos sententiæ. Fuerunt qui dicerent repertam hanc orationem à David, traditionemque antiquam apud eos fuisse, hanc Moisen edidisse, & David huic libro suo inseruisse. Alij existimauerunt cum dicitur, Oratio Moysi, Moysen posteros eius sentientes, Leuitas scilicet, qui cantores essent in templo, ut habetur in libris Paralip. Quæ locutio solet etiam aliis in locis haberi: ut, Comederunt Iacob, id est progeniem eius. Et, Ex Aegypto vocaui filium meum IsraEl, id est filios & nepotes eius. Sic dicitur in libris Paralip. Et Ieiodas princeps Aaron, nimirum filiorum Aaron. Sic oratio Moysi, nempe filiorum Moysi, maior tamen eorum pars sentit fuisse Moysi, quod per numerum multitudinis loquatur, Factus es nobis, quasi populo meo. Et Rabi Salomon vnam ex vndecim benedictionibus, super vndecim tribubus hanc esse putat. Chaldæus item argumentum sic transtulit, Oratio qua orauit Moses propheta Domini, quando peccauit populus domus Israël in deserto, respondit, & dixit, Hæc erat antiqua illa traditio, orationem hanc esse Moysi, quam Chaldæus videtur commemorasse. Fuerunt etiam nonnulli, qui non crederent esse Moysi, sed potius David: referri autem in Moysen, quod de lege loquatur, quod & nonnulli Græci sequuntur. Sed quoniam & à pluribus approbatur, & magis elucet ex titulo esse Moysi, id potissimum arbitror sequendum. Nec vero mirum non esse in libris Moysi hanc orationem descriptam, quandoquidem neque in libris Regum ubi de David textitur historia, psalmos eius, nisi vnum vel duos inuenias. Sit igitur id verius esse Moysi orationem, idque ad Hebræos ex succedenti traditione, sicut alia pleraque apud eos, & nostros, per traditionem non scriptam inoleuerunt, manasse. Dicitur oratio, venièque deprecatio, quod in omni ea maximè perspicitur. Ac iuxta suas in eptias, Rabi David asserit deprecationem esse super eorum præsentem, & omnium maximè diuturna captiuitate, referrique in ea, humanam imbecillitatem, vitæ breuitatem, deprecari, Moysen creatorem, ne pro eorum sceleribus, ab eo plectantur, cum potius vniuersalis sit humanæ fragilitatis testatio, populi autem electi, non eorum qui in præsentem captiuitate detineantur, sed pro omnibus hominibus criminum deprecatio. Græci quoque duplex in ea vaticinium contineri dicunt, de euerione Iudæorum, & reditu ad meliora. Virum autem Dei, Chaldæus, & Hebræi, quia fuerit Propheta, quia diuinis alloquiis assuetus, quasi is quo Deus vteretur vti interprete, & ministro suo, interpretantur ut vir siue homo Dei esset, qui possideretur à Deo tanquam Domino: seruus ipse, & minister. Sic Augustinus eum ministrum Veteris, prophetam Noui testamenti dicit. Vertentes autem Hebræi virum Dei, Prophetam sentiunt, ut dixi, Dei summi sacerdotem, ἐπιμνηστὴν, religionis interpretem, sacrorum antistitem ἐποφάντην. Hi enim Prophetæ apud Hebræos, & Aegyptios sunt vocati, ut apud Persas Magi, Talis fuit diuinus Moyses, sed qui in eo mortales omnes anteierit, familiaritate diuina, & alloquiis, ante omnes dignior habitus. Cognitãque hæc diuinitas eius omnibus gentibus fuit, ob id à nonnullis Magus appellatus ex eo scilicet genere, qui apud Persas haberentur, Græcè Septuaginta transtulerunt, Oratio Moysi homini Dei, cum genitiuus esse potius debuerit, sicut Psalmus τὸ δάβιδ, potius τὸ, Hebraicè le Mose, ubi le, est articulus casus gignendi.

Oratio Moysi.

Viri Dei.

Le.

Domine refugium factus es nobis, à generatione, & generatione.

Diuinum ac præclarum exordium, quo res humanas, licet fragiles, ac miseras, plenasque semper lacrymarum, & in interitum spectantes, habere docet, quo stabilire sese, ac firmare possint, neque vnquam, tametsi vallati calamitatibus simus, refugium, & tutissimum præsidium nobis defuisse. Nunquam diuinam prouidentiam super nobis dormitasse, nunquam nauiculam procellis iactatam vorari permisisse.

Esse aliquem portum, quod liceat in tantis miseriis, in hac humanarum rerum miseranda lacrymandaq; vanitate, & præcipiti fuga rapidoq; interitu refugere: esse quoddam ac fuisse semper maximum in hoc mundo, cuius faciem quotidie mutari cernimus, in quo luctus & gemitus, lamentaq; quotidie exaudiuntur, paucaq; aspiciamus, quibus lætari liceat, & frontem serenare, solamen. Ac comprehendit omnium sæculorum, æternam providentiam, non ad vnum tempus, sæculumve vigilantem, postea auertentem sese, & in penetralia cæli se abscondentem, sed dicit, in omni generatione refugium eum fuisse. Quod vt melius intelligas, verba obseruanda sunt. Nam quod Septuaginta transtulerunt *εργασίης*, potuit quidem transferri factus es, sed melius erat dicere, fuisti, iuxta Hebraicum *הוית לנו* at-ta haïta, Domine refugium tu fuisti nobis. Et quod dixit, In generatione, & generatione, obseruatum, alibi generationem esse vnum tempus, vnum sæculum, vnam mundi faciem cuius repetitio indicat omnium temporum, sæculorumq; seriem implicatam, totum generationum progressum. In omni tempore, inquit, in omni ætate, refugium tu nobis fuisti, nullo tempore à nobis abfuisti, licet remotissimus habitatione, præsentissimus tamen oculis, & præsentia fuisti. Diuineq; locum transtulit Chaldæus: Domine, inquit, cuius numen, & diuinitas, habitaculum habet in cælo, fuisti nobis robur, præsidium, refugium. Ac vox quam Septuaginta transtulerunt *καταφυγη*, refugium, Hebraicè est *מאון* maon, signatq; etiã habitaculum: eoq; Hieronymus transtulit habitaculum. Et Hebræi exponunt eum locum. Idem tamen est sensus. Denotat enim locum, quod refugimus, præsidium, arcem. Ipsiq; Hebræi, & locum exponunt, & *מחסה* machse, perugium: & Chaldæus pro ea posuit *מאון* maon, robur, sustentationem, firmamentum. Locus est quod confugimus, in quem nostra suspiria, & lacrymæ tendunt, ad quem derelicti, grauibusq; malis oppressi deuolamus. Ille sinus placidos pandit venientibus. Nihil diuinius, & ad consolationem, medelamq; dolorum nostrorum præsentius dicere poterat.

Priusquam formaretur terra, & orbis, à sæculo, & vsque in sæculum tu es Deus.

Hæc consequuntur ad antecedentia pulcherrimè quod eum dixerat refugium in omni ætate, in omni æuo hominibus fuisse, nunquam oculos benignos suos amouisse. Neq; enim fuit vnquam tempus, quando tu non fueris, neq; homines aliquando fuerunt, quin tu quoq; adesses, qui eis prouideres, vt necessario nunquam caruerit re-ctore mundus, & nauclero, ante omnium rerum constitutionem existente, qui simul atque creasset, prospexerit, rerum ab se creatarum sustentatio, præsidiumq; fuerit, vt neq; voluntas, neque potestas sustinendi defuerit. Non voluntas, quod psalmus ipse prædicat, minus item potestas, quia ab æterno fuit El, id est Deus omnipotens. Hoc enim est quod sapientissimè Philon dixit, Deus regit perennem naturæ cursum, præfecto tãquam lege, filio suo, quem *θεογονία* *εργασίης* *εργασίης*, vinculum indissolubile fecit vniuersi. Ideoq; is psalmus de eo propriè est. Est enim de eo qui fuit ante mudi constitutionem, & qui post constitutionem rexit semper, is autem omnibus antiquis, & nouis litteris consentientibus, est filius Dei, F Creator mundi, & gubernator. Atq; non meminit, vt ait Rabi Dauid, creationis cæli, quia de hominibus, & omni mortalitate, quæ tamen ab vno opere regatur, sermo est. Loquitur enim de hominibus, quorum breui spatio vita definitur, quorum antequam & ipsi, & omnis eorum habitatio, & sedes extitisset, creatorem demonstrat fuisse. Ac dicens, Priusquã montes fierent, nominat res insigniores, ac diuturniores. Montes & sublato supra reliqua terra vertice nobiliores fuerunt, & perpetuitate, semper manentes incorruptibiles: etsi qua pars abscissa cadat, his & regiones definiuntur, earum sempiternis finibus. Nam flumina, neque stabilia adeoq; fortia sunt neque perennia, neque tam vasta, & stupenda, omniaq; terrestria. Nihil est montibus altius, vastius, diuturnius, memorabilibus, cum scopulos pendentes aspiciamus, cum tantam lapidum molem, aëriasq; arces obstupescimus mirati, qua vi excitari tanta saxorum vastitas potuerit, nunquam adeò obstupui exclamauiq; admiratus naturam, & creatorem, quàm cum iter primum feci per montes Italiæ, quos Metaurus prope Forum Sempronij medios interfecat, Furui ex opacitate, & tenebris dicuntur. Videas stupendas hinc atq; hinc, oculis altissimè sublatis, saxorum cautes, horribiles procurrentium montium, nudorumq; scopulorum series, inter quæ percussa vocis resultat imago, vt hæc sola vera miracula naturæ dicas. Priusquam tanta rerum stupendaq; vastitas esset, creator Omnipotens fuit, qui ea ipsa è nihilo creauit. Hocq; naturaliter volens edoce-

Factus es.

In genera-tione & generatio.

Refugium.

Voluntas de. Potestas.

Montes.

A edocere non dicit, quanquam idem est, Priusquam montes fierent, sed *והיה* iulladu, gignerentur, nascerentur: ita montes, & scopulos illos genitos fuisse docens, sicut arbores, & animalia, quæ de exiguo semine, in tantam molem confurgunt. Montes item ex medullis, & exiguis humoribus terræ sunt mirabiliter generati, prius è nihilo facta genitrice terra, Genitos item dicit, quasi de nihilo creatos, ex eo quod ad tãtam vastitatem possit haberi pro nihilo. Locuti enim omnes antiqui theologi sunt de creatione terræ, montium, maris, tanquam his quæ in materno utero sata grandescant, ex paruis, & inuisibilibus seminibus surgentia. Hieronymus etiam dixit, Priusquam nascerentur. Sic quoq; quod de montibus dixerat, eos genitos, seu natos esse, de terra locutus est expressius. Nondum assero quod Aue Esra dicit, montes à ventis, spirationibusq; generatos. Nam quod Græce est, *αυτογενήθησαν* *αυτογενήθησαν*, aut formaretur terra & orbis: Hebraicè est *הויתה* teholel, parturiretur, ederetur in lucem. Ideo & Hieronymus vertit, Parturiretur. Generatio quoque, & partus fuit terræ, cuius à Deo creationem, quia non est humana mente comprehensibilis, dicunt, partum, conceptum: diuino enim ordine, cuncta sunt generata. Sicut ex aqua, & terra tanquam primis seminibus facta sunt superiora, & inferiora: inferiora animalia, plantæ: superiora, aër, æther: fuitq; vbi que diuinus & certus ordo, quem huc vsq; vel similem natura seruet, sic parta est è nihilo, & concepta simili quadam ratione, terra, sicut quasi è nihilo, tantæ è tam exiguis principiis res nascuntur. Ecce sic terræ quidem conceptus, & partus fuit, sicut omnium aliarum rerum, & sicut ex exiguo igni maximus. Nam etsi velocissimè Deus operatur, ex causis tamen effectuum ortus fuit inuentum eius. Atq; causæ aliæ assignantur, aliæ sunt inscrutabiles. Assignantur à theologia, cum vellet siccare contra solitas naturæ leges mare rubrum, flare fecisse ventum tota nocte: quibus autem causis tam vehementem ventum spirare fecerit, non assignatur, & fortè non posset intelligi. Sic quomodo terra è nihilo concepta creuerit, vastaq; fuerit, tamq; ex pauca aqua plurimus aër, exiguoque semine, tam grande subito animal, & ex priuatione vitæ, subito vita, nobis intelligi nõ posset. Ordinem tamen quendam diuinum, sicut in cæteris rebus illic fuisse necesse est. Montium ergo ortum & partum, conceptumq; terræ dixit. Latine quoq; dicitur creare, & ipsum animalium proprium. Est enim creare, à creas Græco, carne, quasi carnem facere. Quod autem ait, A sæculo vsq; in sæculum, quod & Hebræi perhibet, duo sunt sensus: Aut ab æterno vsq; in æternum, à prima æternitate, vsq; ad alteram, sicut antè sempiternus fuisti, sic post, Quod quidem dicitur respectu nostri, non Dei in quo non est antè & post, non prior & posterior, sed vna æternitas. Qui enim nullos dies habuit nullum tempus, nullos annos, nullas horas, nec fuit estq; sub motu Solis, quomodo habuit antè & post, quæ sunt partes ad motu Solis collectæ: Qui supra Solem est, etiã semper sine sole existens, tempori non subiaceret, ideo nec partes temporis, nec temporum considerationes habet. Primus sensus est, vt dicat, ab omni sæculo, ab omni æternitate: vt æternitas siue sæculum sit, quod fuit ante mundum, & quod est post mundum. Alter est sensus, sed & Rabi Salomon, Auen Esra, Dauid, sequuntur eundem propè, quem Chaldæus. Vox enim Hebraica *עולם* olam, & sæculum, æuūq; denotat, & mundum. Eoq; Chaldæus dicit, A mundo præsentis, ad mundum venturum, Qui Deus es mundi præsentis, idem futuri, id est cælestis, & eius qui alius futurus speratur. Quoniam mundi istius mutata facie, cuncta in immortalitatem renouabuntur. A conditione istius mundi ad finem, id est ad alterum, tu es. Ex quo loco intelligimus Hebraicū loquendi modum. Nam non terminabitur cum venerit alter mundus, licet dicat, à mundo vsq; ad alterum mundum tu es essentia diuina. Sic cum dicitur, Sede à dextris meis, donec ponā inimicos tuos, nõ terminatur sessio. Vbi est eadem vox *עד* ad, vsq; donec, atq; hoc loco. Itaq; vel à mundo ad mundum tu es, vel ab æterno in æternū. Ideo refugiu in omni generatione, & sæculo, quia fuisti semper, & eris. Quod verò ait, terra, & orbis, eam causam assignat Rabi Dauid, quod terra dicatur ea quæ habitatur, & quæ non habitatur. Totum terræ corpus, totum terrestre elementum, totus orbis terrarum. At aliud nomen, quod Hebraicè est *תבל* tebel, Græcè dixerat Septuaginta quod & Hebræus sentit *δυσμετρητή*, terram habitatam, quicquid vbiq; ab hominibus occupatur. Id Hebraicè dicitur tebel. Vtranque igitur terram designat. Dicens autem posteriore loco terram, docet antè terram, quàm montes nascerentur, extitisse, vt ait Dauid. Dixit enim posterius antiquius, maius, grandius natura, quanquam eadem hæc sunt. Chaldæus quidem hunc locum sic reddidit, Quoniam patuit ante oculos tuos, populum tuum esse peccatum, præparasti penitentiam antequam montes erigerentur, & terra crearetur, & habitatores orbis, à sæculo

Fierent.

Formaret.

Creare, Creatio, proprie, animalis, est. A creas, caro.

A sæculo, & vsq; in sæculo.

Olam.

Donce.

Terra, orbis.

nitatem habere posse. Quæ etsi vera sunt, maiora tamen, propriaque tibi dicit theologia. Fuit enim tempus, quando superabât homines nongentos annos viuendo. Hoc vt dem tibi in magnâ copiam humidi radicalis referas, agnoscis Deû tantum vitæ parare fomentum potuisse, quod ad tam diuturnum spacium perduceret. Posset ergo qui hæc ipsa, etiâ plura alia & æternum vitæ spatium largiri. Sed iniquitates nostræ nobis immortalitatē abstulerunt. nõ enim, vt diuus ille ait, ad magnos triûphos, & honores licet aspirare, nisi per magnos labores, quod homo per minimos, olim nûc omnes, paucis demptis, labores pertingere aspernantur. Deprouatis ergo legibus diuinis, duabus ex causis efficitur lapsus, & inheritus, tum quod in constitutione legum diuinarû est vita, est ordo, felicitas, opulencia, quibus præuaricatis, discedimus ab eo, quod sôs est, & origo bonorû: tum secretæ nos persequitur Erinnyes, & Nemesis, indignatæ viuere, qui sceleratè viuendo, & Deo displicendo, viuere non meruissent. Nam & ipse breue vitæ voluit esse interuallum his qui pietatem erga Deû vel parentes non seruassent. Quæ quidem multò magis ad vitâ futuram, vt Chaldaeus superius ostendit, spectant. Deficiunt enim, & in nihilum abeunt omnes, qui vitam hæc, quæ potuit eis occasio esse acquirêdæ sempiternæ, sceleribus, & impiis factis coinquinauerûnt, sibi æternitatē bonorû miserabiliter eripientes. Eadē vigente nunc quoq; , atq; in primis illis ratione, dū nos in hoc mûdo, velut in paradiso probamur, an diuinis mādatis obsequentes, æternitatem vitæ, reparationemq; pulcherrimæ iuuentæ cupiamus, an maximis præmiis contentis, fœmineas potius voces: voluptatesq; sequamur, propter quæ, ad alta præmia nec posse nec debere homines peruenire, clarû est. Ac tamen si omnî erit generatim vitæ restitutio, quia tamē alij ad vitâ, alij ad supplicia resurgēt, solos eos viuere iure dicemus: quibus melior ista vita continget. Sicq; cum sæpe sit eadem præsentium, ac futurarû rerum ratio, quod olim vitæ longæuæ spacium abstulisset, nunc reuelatis æternis auferet æternæ. Sicq; potest quod dixit, Defecimus, ad diminutionē quoq; cõcessæ vitæ pertinere, quæ diuturna promissa, propter peccata interciditur, sicut æternû regnû promissum Dauid, sub nepote ablatû est. Nā dixerat Deus, Si custodierint filij tui testamentum meû. Est autem hoc loco, vt monet Rabi Dauid, quæ Græcè dicitur παλινογία. Idem enim est, In furore, & in ira, & defecimus, ac turbati sumus. Nā quod Sept. transtulerunt ἐπεχρησθη, turbati sumus, Hebraicè etsi idem est significatum, ויבהלנו nibhalenu, Obstupuimus, nempe cõsiliium, viresamissimus, vt res quæ stupet, vita sublata. Quod fit, vel aperrè, vel clam ira Dei seuiente.

Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo: sæculum nostrum in illuminatione vultus tui.

Epanaph. Posuisti. in conspectu tuo. Sæculum nostrum.

Hic quoq; est ἐπινοησις, antedictorû relatio, licet alia ratione dicantur. Idem defecimus in furore eius, est eû exactè peccata nostra cognouisse, oculis suis preposuisse, ad viuû refecasse, vt ait Rabi Dauid, eò ante oculos posuisti, vt intuereris iugiter, vt in cõtrariû alibi, Auerte oculos meos ne videâ vanitatē, nimirû in nostris erroribus oculatus fuisti: in nostris vitiis tã cernis acutû. Deinde quod dixit sæculum nostrû Hebraicè est ויבהלנו alimenu, quod Hebræi fecus exponûnt aut occultû scelus nostrû, in lucem extraxisti, aut iuuetutis errorē. Sciendû vocem Hebraicam ויבהלנו nullis notulis subscriptâ, tria habere posse significata, sonat abscondere, vnde alma, abscondita, incognita: sonat adolescentē. Postremo sæculû. Sub notata vero solitis apud Hebræos notulis, significata dirimûtur. Sæculû dicitur ויבהלנו olam, adolescens ויבהלנו elem, abscondere ויבהלנו alam. Omnes autem Hebræi, insuper & Chaldaeus, & diuus Hier. posteriora duo proponunt, vt vel dicas abscondita, occulta peccata, in lucē eduxisti, aut lapsum iuuentutis: sæculum autem nemo est, qui memoret. Nā Rabi Salomon, alimenu, inquit, ויבהלנו catat neurenu, peccatum iuuentutis nostræ. Auen Esra sequitur alterum, vt designet abscondita delicta. Rabi Dauid vtrunq; ויבהלנו peccatum nostrum, inquit, occultum, oculis exhibuisti tuis, quia nihil te fugit. Tum proponit secundum: Chaldaeus autē transfert iniquitatē, vel peccatum ויבהלנו taliutana, iuuetutis nostræ. Paulus Burgensis item dicit in Hebræo haberi, abscondita nostra. Quod autē Hier. transtulit, secutus Symmachum qui ἀμελείαν, negligentias nostras, ea causa fuit, quod occulta putauit, quæ per inscitiam, & animo incauto committuntur. Est enim negligere, non eligere, non legere: oculis autē attentis legitur, colligitur, secernitur bonum à malo. Abscondita ergo dixit negligentias, & quæ imprudenter perpetrantur. Nemo itaq; sæculum cõmemorauit. Posset tamē defendi, & quiddem rationabiliter quod transtulerunt Sept. quia statim sub-

A subdit, Quoniam omnes dies nostri defecerunt, Anni nostri sicut aranea. Ecce Deus posuit sæculum nostrum ante oculos suos, quoniam abbreviauit, detraxit ex longæuitate. Prudentia eius hoc egit, oculi sui viderunt detrahendum esse, ex pristina diuturnitate, quia scelera nostra meruerunt, Quod & poëtæ ab antiquis Græciæ poëtis audierunt:

*Subiitque argentea proles,
Auro deterior, fuluo pretiosior ære,
Iuppiter antiqui contraxit tempora veris,
Perque hyemes, æstusque & inæquales autumnos
Et breue ver. spatii exegit quattuor annum.*

Hoc vel simile quid fortasse dicitur à Propheta, quâquam de cursu humanæ vitæ potius loquitur, cuius quidē breuitas efficitur cum primis ab ea ipsa causa, quam Poëta dixit, quod pristina temperiē, & æternû ver Deus detorsit cursu suo, flagitiis, & ferro crescente. Occulta quadrat plurimû ad lucē, & conspectu, vt duo inter se contraria, rursû quadrat, sæculû propter subsequētia. Relatio quoq; & eorundē solita scriptoribus sacris repetitio declarat potius occulta peccata dicēdû. Nā post iniquitates debuit sequi aliquid simile. Sed quicquid sequaris, sensus erit verus. Illuminationem autem Latinus dixit, quod Hebraicè תאורה illumin. maor, quod in Genesi est nomen Solis & Lunæ. Ex quo apparet maor proprie sonare lucē, & nitorē, vt or, id est lux, & maor sint idē. Nam hic maor nõ luminare corpus, sed nitorem sonat, siue lucē. Itaq; quod quarta die repetitur in creatione, est id quod primo creatum, fecit diem. Eoq; Sept. transtulerûnt φωτισμον, illuminationem, splendorem. Ac quod creatur quarto, est quod primam genuit, cæterasq; deinceps dies. Nõ quidē creatur quarta, sed repetitur cum cæteris luminibus cælestibus. Sicut & poëta post ventos, & aërem:

*Hæc super, imposuit liquidum & lenitate carentem
Aethera, nec quicquam terrene fecis habentem,*

At hunc ante aërem, ante ventos esse oportuit. Sol quoq; æther est. Quomodo igitur post ventos, & aërem Sol, omnisq; ætheria substantia suis locis disponitur? Repetitio igitur est, & eorum quæ omisa fuerant, interpositio. Sæculum autem nunc, vt Græci monent, ætatem humanam designat, maxime centum annis constantem. Græcè non per accusatiuum sed nominandi *sæculum.*

Quoniam omnes dies nostri defecerunt, & in ira tua defecimus. dies annorum nostrorum sicut aranea meditabantur.

RATIO sic distinguenda est iuxta Hebraicû q; ipse quoq; docet Hier. Quoniã omnes dies nostri abierûnt in ira tua, sub indignatione tua trãsierunt, nihil beatû fuit, miserè dies nostri abierûnt. Viuitur breui, & minime beatè, ac iocundè. Alia autē pars, vbi est defecimus, Hebraicè habet ויבהלנו calinu, consumpsimus, exegimus annos nostros. Itaq; nec copula est in superioribus, neq; dies est in hebraico, sed ויבהלנו shanenu annos nostros, totaq; periodus sic accõmodada est iuxta fõtè, vt sit sensus clarus: Quoniã omnes dies nostri abierûnt in ira tua, exegimus annos nostros, sicut sermonē. Quocirca & hoc obseruadum, in Hebræo neq; araneã esse, neq; ἐμελέτων, meditabatur, in quo verbo nullus est sensus, Ac Septuaginta interpretes par est dixisse tãtû ἀράχνη, araneã, ab alio autē additû fuisse ἐμελέτων, meditabantur: quia Hebraicû ארה heghe, dicitur à verbo, meditandi. Veritas igitur est, quod pro Aranea, & Meditabantur, est superior vocula, heghe, omnium Hebræorum testimonio, & exemplis omnigenis, sonans sermonem, verbum volans, alatum, volucres. Nam Rabi Dauid, Heghe, inquit, est locutio egrediens ex ore, quæ velociter abit, ac deficit. Sic animi nostri celeriter auolarunt. Eademq; & eiusdem præcisè verbis dixere priores, Salomon, & Auen Esra, Chaldaeus quoq; , Dies vitæ nostræ defecerunt sicut ויבהלנו hebel manitas, vapor oris. Hieronymus quoq; secutus alios interpretes Græcos, transtulit, Consumpsimus annos nostros, quasi sermonem loquens, Attribuit autem sumimam pernicitatem, vanitatemq; sermoni, sicut apud Homerum toties ἄρακα πηρόεσσα verba volucra, alata, volatilia, pennigera, quibus nihil velocius. Et quoties quid velox Græci dicere volunt, dicunt λέγῃ τάλχιον, dicto citius. Græci quidem theologi, vt potuerunt, verum sensum extraxerunt, dicentes, hic ἀράχνη, araneam, non ipsum animal, sed telam eius sentiendam: meditabantur autem passuè accipi, nimirum dies nostri vt tela araneæ computantur. Qui sensus etsi verus sit, non est tamen in Hebraico. Nam & Nicolaus dicit in Hebræo haberi vt nos diximus. Est quidem æquè pulchra collatio vitæ humanæ, telæ aranci, atq; locutionis. Vtrunq;

vanissimum, fragile, ex ore, araneus ore vomit talem, homines verba. Sic apud sacros poë-
ras, præter sublimiores sensus, poësis est. Comparavit vitam diei elapsæ, vigiliæ nocturnæ,
fluctui, bullæ, flori, herbæ: postremo pennigero verbo. Itaque periodus sic legi debet, Quo-
niam omnes dies nostri defecerunt in ira tua, exegimus, vel consumpsimus annos nostros
sicut verbum, seu locutionem.

Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta annis, si autem
in potentatibus octoginta anni, & amplius eorum
labor, & dolor, quoniam superuenit mansuetudo
& corripiemur.

Di. anno.

superue.
mans.

In potent.

Ic habet tota periodus in fonte, nec sunt hæ partes separandæ. Primum quæ ait, breui-
tate vitæ, quam in vniuersum superius deplorauerat, nunc in particulari declaras, ad
septuaginta annos redigi, quod si vires cuiquam validiores, temperatior quæ crasis cõ-
tigerit, posse ad octogessimum quidem annu aspirare, at quæ sequentur, labor erit, & angus-
tia. Quod duobus modis intelligitur: Aut vita tristis, laboriosa, odiosa, plena senilium ma-
lorum, aut mors. Is quæ secundus est verior. Nam quod Septuaginta dixerunt, *שבעים* *שנה* *עברתי* *בן*
אבותי, Quoniam superuenit in nos mansuetudo, & corripiemur: He-
braicè *שבעים* *שנה* *עברתי* *בן* *אבותי* chi gas chis, venaupha, Quoniam recessit robur, & auolabi-
mus. Nam Rabi David exponit & ipse hæc, Quoniam recessit robur illorum annorum ve-
lociter, & auolabimus ad sepulchrum. Hoc est, ait, Ibimus illuc velociter sicut auis volans.
Chaldæus etiam eundem sensum transtulit, Quoniam transevit velociter, & volat. *שבעים*
שנה *עברתי* *בן* *אבותי* leaphra, in puluerem. Diuus item Hieronymus hæc cognoscens vertit, Quoniam transui-
mus citò & auolauimus. Eadem atque David exposuerunt priores, Abraham, & Salomon,
præcipue quæ Salomon ait, gas signare transitum, discessum. Quis etiam est eorum, qui sciunt
Hebraicè, qui ignorèt naupha nõ denotare *שבעים* *שנה* *עברתי* *בן* *אבותי*, corripiemur, sed auolabimus, à vo-
ce *שופ* oph, volucre, volatile? Licet autè idè verbu designet deficere, idè erit sensus, Et defi-
ciemus. Correctionem nõquam denotat, nisi fulgorem, qui ista voce potest intelligi, corre-
ctionem illi senserint. Quod longinquum esset, & *שבעים* *שנה* *עברתי* *בן* *אבותי* sensus omnium
cõcordia claruit. Is est igitur verus sensus. *שבעים* *שנה* *עברתי* *בן* *אבותי* quæ transtulerunt Septuaginta et si pulchrè
à Græcis, & Latinis exponitur, non est tamen in contextu. Dicunt enim hic mansuetu-
dinem, diuinam intelligendam esse, quæ ad correctionem, vitam decurtauerit, malis, &
ærumnis subiectam esse voluerit. Sed ad superiora redeundo, fuerunt ex Hebræis qui inde
hunc Psalmum Moïsis esse negarent, quod referat vitam humanam redactam ad septua-
ginta annos, qui tamen vixit centum viginti. Soluitur ab eisdem, eum loqui de maxima ho-
minum parte, licet sint, qui ad centesimum etiam nunc & decimum annum attingant.
Quod verò dixit, Dies annorum in ipsis, dies vocat totum tempus, solitis Hebræis dies tẽ-
pus appellare, Vt Liber dierum *שבעים* *שנה* *עברתי* *בן* *אבותי* Et, In diebus illis. In ipso autem vitæ tempore sunt
Septuaginta anni, hæc meta, hoc temporis spatium. Quod autem dixit, In potentatibus, se-
cus Græci quàm sit in fonte, intellexerunt. Nam nomen *שבעים* *שנה* *עברתי* *בן* *אבותי* gheburoth, quod Septua-
ginta transtulerunt *δυναστείας* potètatibus, potentias, nunc nõ denotat regiam potentiam, vt ipsi
interpretes transtulisse videntur, sed robur corporis, fortem crasin, vires: vt dicat, Si autem
in viribus octoginta anni. Id quæ sentiunt Hebræi, & Chaldæus, pro numero multitudinis,
gheburoth, ponens singulare *שבעים* *שנה* *עברתי* *בן* *אבותי* gheburetha, valetudinem. At si, inquit, in valetudine
octoginta anni. Est tamè etiam Hebræis alius sensus, vt dicat, Si autem præualuerint octo-
ginta anni, si superauerint illam metam septuaginta annorum, si euicerint vt sint octo-
ginta. Hunc sensum demonstrans Salomon ait, Et multum præualuerint dies eius, octo-
ginta anni erunt. Et Hieronymus iuxta hanc sententiam licet obscurius, Si autem multum,
octoginta anni. At Græci crediderunt *δυναστείας*, hoc loco esse pro libertate, vt dicatur.
Quod si in libertate octoginta anni, quantò minus in seruitute temporis continget? Sed
longius abit, & ex obscura tralatione nascitur, quæ & diuum Augustinum turbauit. Nico-
laus autem iuxta Hebræos, In potentatibus exposuit, in bene complexionatis, verbo non
bono, bonum sensum exhibens.

Quis nouit potestatem iræ tuæ, & præ timore tuo, iram tuam di-
numerare?

Hæc

AEC quoque periodus confusa est, dicendumque: Quis nouit potentiam, aut vim
iræ tuæ, & secundum timorem tuum iram tuam? Deinde sequitur alia: Ad numeran-
dum dies nostros, sic notum fac. Itaque dinumerare non est de præsentis versiculo.
Et Hieronymus iuxta Hebraicum, clare, Quis nouit fortitudinem iræ tuæ, & secundum ti-
morem tuum, indignationem tuam? Sensus autem huius loci est iuxta Hebræos, Quis
qui possit cauere ab ira tua, & quanta sit noscere? Quia nos vt timorem tuum in homine,
sic iram quoque in esse putamus: videlicet quod omnis qui te magis timeat, & colat, magis in
eum ira tua defauit, cum vel exiguum peccet. Sicut dixit Moïses de se: Et iratus est Dominus
in me propter vos. Quod peccatum nocuit deinceps. Hæc ait Rabi David. Rabi Salomõ ex-
posuit, Quando vita, tanta angustia circumscripita est quis in tanta breuitate poterit nosse
quæ sit ira tua, quomodo timendus, & colendus sis: quæ multorum annorum, multarumque
ætatum, est scientia, multò quàm scire vires herbarum, animaliumque naturas, magis, quarum
scientiam multorum sæculorum cursu perfici dixerunt nonnulli, & corporis humani medicinam,
longam scientiam, & artè dixit ille. Et sicut timeris à nobis, sic ira est in te, sicut timor, sic ira ti-
menda. Sicut manifestò timeris, sic timori nostro subest ira tua manifesta. Chaldæus verò
simili ferè modo, Quis est qui possit vastam iram tuam reprimere? soli iusti qui timeant te, sedat,
placant furorẽ tuum. Hæc super hoc loco senserunt Hebræi. Est enim in Hebræo, quod
Septuaginta transtulerunt *שבעים* *שנה* *עברתי* *בן* *אבותי*, quod Latinus obscure, & improprie, Et præ
timore tuo. potius comparatio quædam timoris, & iræ. Dicitur enim *שבעים* *שנה* *עברתי* *בן* *אבותי* uoiirea-
B theca, ebratheca, hoc est, Et secundum timorem tuum, indignationem tuam. Hic vt Hebræi
sentiunt, timor Dei, vt ubique in scripturis cernitur, passiuè accipiendus est, nempe non quo
ipse timet, sed quo timetur à nobis. Iuxta timorẽ hunc, iuxta pietatem, & religionem irasci-
tur, indignatur, furit. Appellat fornicationem spõsus ipse, quoties à sacrosancto, sincero, fe-
lici amore eius, ad corruptibiles amores itur. Tunc furebat velut amas, sæuiebat in amatam.
Ob hoc igitur Hebræi, sunt sensum interpretati de his qui eum timeant, in quos magis irasci-
tur, quia vt vidisti, loco præpositionis *שבעים* *שנה* *עברתי* *בן* *אבותי* Hebraicè est *כי*, quæ comparatio est, & aduer-
bium quæritatis, & mensuræ. Videtur ergo locus is iuxta Hebræos de his intelligendus, qui
cum sese veræ pietati, & cultui Dei tradidissent, postea fiunt amicitie eius proditores. Nã
de his, videlicet sua gente, ac religione præcipue agit Moïses. Chaldæus autem & ex parte
Salomon, crediderunt dici, & quærit, quis esse possit, qui teneat scientiam placandi Dei, quis
sit, qui eum possit, vel sciat placare iratum, sciens iræ qualitatem. Ideo respondet iustos
solos. Mihi videtur iuxta superiora, quamquam idem ferè erit sensus, dixisse de grandi ira
Dei, quam magnam superius prædicauerat, secum omnia rapientem, inuoluetemque, mor-
talitati homines subiicientem. Hæc cum primis fuit, cum Adam præuaricatus optima
iussa eius, eiectus est gladiis fulmineis Angelorum de Paradiso, & eiectio fuit ad mortali-
tatem, labores, ærumnasque, accessus, inde omnia incõmoda, & quicquid hoc psalmo queritur
Vates, originem habuerunt. In particulari autem, quotidiana ira eius non est facilis intelle-
ctu, & multi sæpe peccauerant, nec arbitrati se peccare, Deum experiri sunt iratum, vt cum
David numerari iussit populum, in quo maxima Dei apparuit indignatio. Et sæpe fit quod
refatur Salomon, Nescit homo an odio, vel dilectione dignus sit. Tum nescimus autem,
quando, quibusue factis humanis sæpe Deus indignetur: tũ iræ magnitudo non est in
prospectu. Sicque potest etiam per interrogationem sensisse magnitudinem, vt interrogans,
Quis sit qui noscat, sentiat, neminem esse qui noscat, quod & ex eo fiat clarum, quod non
dixit iram tantum, sed vim, potestatem iræ. Secundo loco abhiberem ipse & hunc sensum. Et se-
cundum timorem tuum, indignationem tuam, nẽpe, quàm formidabilis sis, quis scit, quàm
& timendus sis, & quantum indigneris? Quis scit, quanta formido indignationis tuæ esse
possit, quàm debeat timeri nomen tuum iratum? vt diceris timendus, sic indignaris. Neque
hic timorem Dei credas illam *δυναστείας*, sed verum eius timorem, vbi timendus verè est.
Quo conuincitur antiquus error Stoicorum, non credentium irasci diuinum numen.

Fornicatio.

Adam.

Bona intentio.

Stoici.

Dexteram tuam sic notam fac mihi, & eruditos corde in
sapientia.

IT docui, est de præsentis periodo, quod superius adscriptum erat, dinumerare, He-
braicèque habens *שבעים* *שנה* *עברתי* *בן* *אבותי* limnoth, participium est cum præpositione, ad dinumeran-
dum, vel vt numeretur, sicut transtulit Hieronymus. Deinde sciendum in Hebrai-
co non esse *שבעים* *שנה* *עברתי* *בן* *אבותי* dexteram tuam, quod quidem miror Septuaginta posuisse, sed *שבעים* *שנה* *עברתי* *בן* *אבותי* ia-
GGG iij

menu, dies nostri, Eadem enim est hic dictio, atque superius, Dies nostri defecerunt. iame-
 nu panu. Causa autem varietatis fuit, quod dextera dicitur *וּיָמִין*, similis dictio supe-
 riori iamenu, dies nostri. Postea ubi Sept. verterunt, *וְיָמֵינוּ* & eruditos corde in sapientia, pro Eruditos, est *וְיָמֵינוּ* venabo, quod duo designat, aut
 prophetam, aut, & veniemus. Tum sequitur *וְיָמֵינוּ* lebab cochma, id est corde sapienti:
 totaque periodus habet, vt transfuit Hieron. Vt numerentur dies nostri, sic ostende, & ve-
 niemus corde sapienti. Aut, Et prophetā corde sapienti. Cur autē Sept. transfulerunt, quod
 Hebraicē est, venabo, & veniemus, siue prophetā, *וְיָמֵינוּ* eruditos, fuit & hic similitu-
 do dictionū, sicut superius. Etenim propheta dicitur *וְיָמֵינוּ* nabi, prima autē persona numeri
 multitudinis in futuro, verbi *וְיָמֵינוּ* ba, iuit, profertur *וְיָמֵינוּ* nabo. Chaldæus tamen transfuit eā
 dictionem *וְיָמֵינוּ* nebiai, prophetas, & Hebræi nonnulli legunt *וְיָמֵינוּ* nabi, prophetam. Iuxta
 igitur hanc lectionem sensus est, Tu, qui tempora nostra tenes, dies nostros habes in nume-
 rato, omnes præteritas & futuras ætates nosti, fac eos nobis notos, fac vt noscamus annos
 nostros. Tunc propheta sapiens erit cor nostrum, & cognoscens finē, & vitæ breuitatem,
 quisq; fiet sapientior. Nūc nulli hora perspecta sua, putatur æterna sepe vita, idq; est malorū
 causa. Sic quoq; precatur alio Psalmo, Notum fac mihi Domine finē meū, numerum die-
 rum meorum quis scit? Sic exponit Rabi David, arbitratus etiā de præsentium eorum captiui-
 tate esse sermonem, vt dicat, Notam fac metam huius exilij, præsentium malorū, quia in-
 quit, non claret, quando finis erit: & verba Danielis super eo valde sunt obscura. & Ange-
 lus ei prædixit se velle ei celare quæ nosceret, dicitq; Notū mihi fac quis finis erit, & nu-
 merum dierū captiuitatis, & quando veniet propheta. Fac nobis notos dies nostros, & pro-
 phetam illum sapientem. Prophetam autem sentit Eliam venturum ante Christū, quia tūc
 erit nobis cor sapiens, sicut scriptum est, Replebitur scientia Domini omnis terra. Hæc ille
 sentit. Quæ quidem vera erunt de aduentu Christi, si consideres quando, & à quo hæc di-
 cerentur. Dicebantur à Mose nondum propter eorum scelera Hebræis in hac præsentī ca-
 ptiuitate gementibus, dicebantur de Christo, mortalitatis nostræ reparatore, qui dies no-
 stros tam breues, ad æternitatem esset reuocaturus. Hunc verē potuit Moses orasse vt ma-
 nifestus sibi foret, manifestus quando de miseranda captiuitate non corporum, quæ mini-
 ma est, sed animorum, homines esset liberaturus. Hæc autem omnis expositio pendet ex
 secūda lectione, si legas *וְיָמֵינוּ* nabi, prophetam, non *וְיָמֵינוּ* veniemus. Quam legit & Chaldæus
 & Sept. prophetam dixerunt *וְיָמֵינוּ* eruditos, vt secundum eorum interpretationem
 possit esse sensus, Dies nostros notos fac, & eruditos corde in sapientia: monstra qui tales
 sint, qui futuri sint. Quanquam non posset facile ex eorum lectione hoc intelligi. Rabi autē
 Salomon proponit priorem sensum, quod si nobis innotescat vita, fiet vt eruditiores, me-
 lioresque reddamur: legitque iuxta lectionē Hieronymi, Nabo, veniemus, dicens eam di-
 ctionē sonare *וְיָמֵינוּ* ambulationem, vel additionem, vt dicat, Et veniemus ad te corde sapiē-
 ti, si dies cognouerimus nostros, si vitæ metam. Eadem sentit Auen Esra dicens, nabo, nabi,
 hoc loco esse, sicut dicitur in libris Regum, *וְיָמֵינוּ* ymah nabi el ais, Et quid affe-
 remus viro: Quo testimonio declarat nabi esse verbum transiens *וְיָמֵינוּ*, vt & hic dica-
 tur, Et afferemus cor sapiens. Græci sequentes vulgatā editionem, & Latini, dexteram vel
 in die iudicij ad quam boni, vel auxiliatricem, quam notam faciat, ostendat, porrigat: Erudi-
 tos autem seruatos. Sed vera claruit lectio, & verus sensus. Non est autem ab hac theolo-
 gia alienum, vt postuletur, dierum, vitæq; cognitio, vt cognoscentes simus eruditiores, vt
 vitetur indignatio diuina, à qua & vitæ intercisio, & mortalitatis incommoda, nostris im-
 portata malis, sceleribusque eueniunt. Bonaque est cognitio futurorum malorum, si vi-
 tari possent. Nam secundum Stoicos qui cuncta fato fieri, & ineuitabili necessitate fate-
 rentur, sapiens ille cognitionem futurorum malorum censuit inutilem. Sed quoniam pos-
 sunt declinari volentibus nobis, diuinum esset beneficium ea prænoscere. Veruntamen
 non meremur, cum maxima mala futura sceleratis, tanquam ex prophetia, si rectè conside-
 res, sunt omnibus nota. Nemo enim est cui non sit reuelatum desuper, qui finis sit bono-
 rum, ac malorum. Omnes norunt, & ab omnibus prædicatur malos malè perituros etiam
 in hac vita. De futura certissimum, ac vulgatissimum. Cum ergo maxima mala sint prædi-
 cta, præmonstrata, simul & maxima bona, debemus nobiscum cor sapiens vbique ferre.
 Neque denegatum est quod Pythagoras postulabat.

Ex erud. cor. in sap.

Propheta, Nabi.

Σὺ πάτερ, ἢ πολλῶν χειρῶν παύσεις ἀπαντας, ἢ πάντες δέξασθαι τὸ δάμον χεράτων.

Iuppiter

A Iuppiter hoc pater aut misero nos carcere soluas, Aut genium doceas duce quo sit degeve vitam.

Datus omnibus est, & electioni cuiusque permissus genius suus, patefacta & voce Dei ostē-
 sa via, & vitæ finis, totāque cognitio rerum futurarum, ac prophetia, tanquam ex cælesti
 oraculo in omnium aures insonuit. Cognitio autem maioribus, ad quæ tota vita dirigenda
 esset particulares cuique suas actiones prædicere superuacaneum fuisset. Itaque si quid
 peccatum fuerit, iure, solis nobis deputabitur. Quod & ipse idem Pythagoras, diuinitus est
 locutus, Si rectè, inquit, senseris, si te cognitione Dei imbueris,

Γνώμη δ' ἀνθρώπους ἀδραπέται πῆματ' ἔχοντες, Sponte tua nosces, homines sibi querere glades.

Conuertere Domine vsquequo, & deprecabilis esto super seruos tuos.

VXTRA Hebræos, & sensu magistro, est ἀποσιώπησις super aduerbio Vsquequo, vt di-
 cat, Vsquequo vexabis nos, tātis nos laboribus premes? Nā & Chaldæus quod tace-
 batur, adiecit, Vsquequo *וְיָמֵינוּ* tas ghi phinana, flagellabis nos, exercebis nos, affli-
 ges: Quod autem dixit primo, Conuertere, est ipsis etiam testibus, à malo, ab hac sententia,
 qua nos ferire statuisti, conuertere, redi ad lenitatem, da te ad dulcedinem, reuoca senten-
 tiam. Hanc oro proiice mentem. Cur nos tandiu torques, cum sis mitis natura, & facilis, so-
 litus nostrū esse refugium? Quod verò dixit, Et deprecabilis esto, Hebraicum, Græcū, Latini
 nū differunt, sed parum. Nam Hebraicum est *וְיָמֵינוּ* vehinnaché, quod potest duobus signi-
 ficatis reddi, Et pœniteat te, sicut dicitur in Noe, simili verbo *וְיָמֵינוּ* vehinachem, Et pœni-
 tuit Dominum. Auen Esra dicit humano more dari hanc affectionem Deo. Orat ergo, vt
 pœniteat eum consilij acerbi, vt mutet tum quæ fecisset, tum quæ facturus esset, vt ne in
 sententia maneat, sicut Græcè pœnitentia dicitur *μετάνοια*, animi mutatio. Chaldæus etiam
 hoc transfuit verbo pœnitendi *וְיָמֵינוּ* thub, Conuertere, mutare, vertere. Alia tibi mens esto.
 Alio significato reddi potest, sicut Sept. *παρηλίθισσι* consolare, Hebraicum enim nacham,
 sonat etiā consolari. Atque idem est sensus, licet non idem verbum. Qui flagellant, solici-
 tant animo sunt in eos, quos torquent, acerbo, amaro. Cum placantur, remittitur amari-
 tudo, dulcescit animus, & consolatur, fitq; placabilis, placidus. Dum pœnitet, dulcescit,
 mollescit, consolatur, fit placidus. Postulat Latinus Dei animū mitem, placidū, Græcus ani-
 mum sine acerbitate, & amaritudine, solamine plenum: Hebræus animū à pristina senten-
 tia mutatum: pristina erat acerba, dura, sententia castigandi, flagellandi, puniendi: aduersa
 huic sententia, nihil horum faciendi, sed parcendi, clementia, benignitas. Ideo Chaldæus
 dixit: Et pœniteat te mali, quod statuisti facere seruis tuis. Seruus autē Dei Hebraicè cul-
 tor Dei, verbo seruiendi vtente ea lingua pro cultu. Græci dicunt, Conuertere vel te ad nos,
 vel nos ad te. Qui quidem idem erit sensus, sed clarius ex fonte sonabit. Sic cum dixisset
 breuiem humanam vitam, breuiorem autem, propter peccata, iramque Dei, vigilēque iu-
 stitiam fieri: tum postulasset cognitionem, & scientiam vitæ degendæ exitūque rerū hu-
 manarum, in quo bene perspecto, ac locato, totius vitæ bene ducendæ ratio exiit: flagitat
 demum vt redeat ad clementiam, ira, quam questus fuerat, deposita.

Repleti sumus mane misericordia tua, exultauimus & lætati sumus omnibus diebus nostris.

REDIT in seipsum, vt vbique ferè solent cæteri, & iste Psalmus. Dixerat in omni æuo
 Deum refugium fuisse. Idcirco autē fuisse in omni æuo, quia nullum fuerit vnquam
 sæculū in quo nō floruerit, astiterit Deus qui fuisset ante æuū, ante secula, ante terrā
 mōtēsque partos. Narratis autē aliis, reuertitur ad initiū. Est autem hoc loco duplex apud
 Hebræos sensus, de matutino, quo repleti sumus misericordia. Nam Chaldæus, Rabi Salo-
 mō, Rabi David, alio sensu quam sonet, putant mane accipiendum. Sic enim Chaldæus trā-
 stulit, Satia, vel reple nos *וְיָמֵינוּ* le alma dimthil le zaphra, tubac. Hoc est, in
 mundo, qui similis est auroræ, bonis tuis. Mundum similem auroræ vocat, cælum empyreū,
 quē, & antiquissimi, vt Aristoteles ait, vocarunt olympum, quasi *δολαμπής*, totum lucentē,
 & Homerus illic esse *λαμπρὴν αἴθλην*, purum splendorem dicit. Sic Hebraicè vocari putant
 mane. Ac Rabi David, ait, Tempus *י ε s v*, id est salutis appellari matutinum, lucēque:
 cuius dictis duo succurrunt obseruanda. Quem Chaldæus dicit mundum fulgentem, *י ε s v*.

Vsquequo.

Conuertere.

Et deprec. esto.

Pœnitētia.

Seruus Dei.

Olympus.

Tempus

Rho. 13.

Locus IESV.

Salus promissa.

afferit esse tempus salutis, tum hanc ipsam vocat nomine, quo & Christiani IESVM. Regnum igitur celorum est tempus IESV, veniente IESV, id est salute totius humani generis, venit mane, cum prius essent tenebrae, cum nox aeterna antea inhorruisset. His eorum nescio de pectore dictis, constat IESVM, id est salutem humani generis, non in terra, sed in aetheris, purissimis locis esse, ipsaque, & Angeli eius id annuntiauerunt. Non enim salus vocata est ob hunc mundum, cum res humanae post eius adventum, in eodem, atque antea statu, permanerint. Promittentes autem nobis salutem, promittebant aliquid perfectissimum, non corporeum, caducum, mortale, cito periturum, hymbribus, tempestatibus, aegritudinibus expositum, breuia, & insincera gaudia, sed maximum, mirabile, singulare bonum, quod possit sitientes animos satiare, cuius quasi simulacrum sint humana gaudia, triumphorum, pompae, spectacula, iuuentus, robur, incomparabiliter maiora in regno diuino. Postulat ergo Vates iuxta interpretationem Chaldaei, satiare bonis illis aeternis, perennibus, quae sunt in loco, lucenti, micanti, sydereo, puro, latoque nitore, sicut splendor luminis matutinum. Et hanc beatam gloriam vocat Rabi Dauid, tempus IESV. Ecce regnum IESV, ad quod de caelo missus, vocare mortales venit. Rabi etiam Salomon, mane vocari putat tempus salutis, subsequens tribulationes nocturnas. Quae etsi peruerso sensu ab eis accipiuntur, quia referunt ad salutem corpoream afferendam a suo Messia, Chaldaeus tamen antiquior, de caelo sensit, & nomen IESV profertur ab inimicis Iudaeis. Nam & Salomon hoc tempus appellat salutis, & redemptionis. Quae prudentem vehementer commouebunt. Non enim de salute corporea, Iudaeorum tantum debet esse prophetia, cum Deus vniuersalis sit, suaeque liberalitatis, ac benignitatis sit, dare maxima, maiora quam terrena bona. Quod illi summa mentis hallucinatione videre non possunt. Est alius, ut dixi, sensus Auen Estae. Saturatis, ait, nobis mane bonis tuis, quasi tunc incipiet dies, incipiet luceffere, tunc oriatur nobis dies. Simul exortum est nobis mane clementiae tuae, lux bonitatis tuae, simul exultauimus. Si satiabimur mane, si diem laetitiae nobis reddideris, exultabimus, & laetabimur. Est & is bonus, pressiorque, & ad litteram propior: primus autem, altior, regalior sensus. Hic mane pro principio & aduentu bonorum, illic pro caelo, & luce caelesti, pro salute cunctis oraculis prophetata, praedicta. Nec sibi aduersatur prius mœrorem, afflictionem proponens, postea laetitiam. Loquitur enim aut de reditu post miserias corporeas ad superos, aut aduentante misericordia, dicit fore gaudium, ut sit conditio: Si exorietur bonitas tua, si satiabimur, erimus laeti cunctis diebus. Sciendum autem ceteros omnes interpretes, id est Aquilam, Symmachum tempus mutasse, quod Sept. per praeteritum, ipsi per imperatium transferentes, ἡμῶν ἡμεῖς ἐν καρδίᾳ ἡμεῶν, Reple nos mane misericordia tua & laudabimus, & exultabimus in cunctis diebus nostris, Hier. etiam, Imple nos matutino. Itaque duos sicut etiam Hebraei, sensus Graeci adhibent. Euthymius collecta ex antiquioribus theologis, ὁ εὐδὸν παρὸν βίος, Praesens quidem vita, sit vespera, & nox, in qua dormitur, & itur ad mortem, erroribus item est circumfusa: futura verò, matutinum, & dies. Hæc ille. Iuxta alium vero sensum Theodoritus, Mutationem ait, a calamitatibus auroram, & exordium diei appellat. Imperatium itaque tempus, etiam in Hebraico est וַיִּשָׁבֶּעַנּוּ, quod notulis subductis, potuit esse praeteritum, & prima persona numeri multitudinis, quanquam tunc potius dicendum fuisset, Repleuimus, sicut pacdnu וַיִּשָׁבֶּעַנּוּ Itaque verior lectio est imperatium. Omnibus autem diebus nostris, quia, ut ait etiam Rabi Dauid, non erit amplius angustia, quod de regno caelesti solum intelligi posse, ratio clara est.

Exultauimus pro diebus, quibus nos humiliasti, annis quibus vidimus mala.

Exult.

Et quoque est tempus imperans, simile quidem praeteritae personae primae, numeri multitudinis samchenu, letifica nos, fac letos nos. Subductis notulis, potuisset esse quod Sept. transtulerunt. Esse autem imperans Chaldaeus etiam euidentius ostendit. וַיִּשָׁבֶּעַנּוּ samach iathana, letos fac nos. Sic Hieron. Letifica nos. Ac sensus apparens, est is quem verba praeseferunt, & Chaldaeus expressit. Antiquiores quidam Hebraei, pro numero temporum quibus in afflictione fuimus, dicunt tantum futuros nos in laetitia, postea fore finem rerum. A quibus dissentit Rabi Dauid, esse sensum dicens, Quemadmodum nos hisce diebus in exilio diuturno, attriuiisti, vexasti, experiri tot mala fecisti, sic facies in aeternum letos. Quod, ut antea dixi, in terris ubi aer, aqua, ignis, venti, pluuiae, fulmina, grandines, bella, inuidiae, odia flagrant, fieri non potest. Qui id dixerit, eum necesse est nullo esse iudicio. Rabi Salomon

Salomon etiam cum nostris sentit, asserens hoc fore in diebus Messiae, in diebus redemptionis, & salutis. O gentem, cuius veritatis est inimica, eius assertricem, vel inuitam. Neque enim nos etiam aliud tempus salutis esse dicimus, quam dies Messiae, cuius duplex aduentus, primus quidem cognitionem, & scientiam Dei sparsit per terras, vulgavit quod per suum sanguinem, nostramque simul vitam probitatem, in secundo, donec perfectio saeculorum decurrat, esset daturus, remanentibus interim nobis, in qua antea conditione fuissimus. Nam etiam tempus salutis diceretur quo primum aduenit, diceretur tamen ratione futurarum rerum, futurae immortalitatis, deificationis, animi, & corporis, quae tunc promissa, tempore certo, & vero dabitur, concessa interea libertate his qui salui fieri, & haec praecleara bona suscipere, & amplecti velint, reiiciendis ignauis, & impuris. Interea considerate, & expectate Deo, quae expectatio tadiu erit, quadiu in mundo erunt, boni, & mali, finete Domino utrosque succrescere, usque in maturam mundi fegete, prudenter omnia gerente multisque rationes obseruate. Salus igitur etiam nobis est in diebus Messiae, & salus aeterna, locus autem, & sedes aeternitatis est aether, Olympus. Salus, & redemptio praedicta, promulgata veniente Christo, primo, futura, spectabili, & absoluenda, danda quanta fuisse promissa, eo redeunte.

Et respice in seruos tuos, & in opera tua, & dirige filios eorum.

Hebraice paulo secus, pro Respice in seruos tuos, & in opera tua, est וְיָשִׁיב עֵינָיו אֶל-עַבְדֶּיךָ וְאֶל-מַעֲשֵׂי יָדָיו. Resp. in ser. tu. c. c. Hierac el abadecha, paoleka, Appareat super seruos tuos, opus tuum. Hier. item haud secus, Appareat apud seruos tuos, opus tuum. Chaldaeus quoque sic, Manifestentur seruis tuis opera signorum tuorum. Similiter secunda pars, Dirige filios eorum. Est וְיָשִׁיב עֵינָיו אֶל-עַבְדֶּיךָ וְאֶל-מַעֲשֵׂי יָדָיו ve haadareka hal benehem, & gloria tua, siue splendor tuus super filios eorum. Sicque etiam Hier. Gloria tua. Et Chaldaeus וְיָשִׁיב עֵינָיו וְשִׁיבְהוֹדָךְ, Et splendor tuus. Cur autem quod esset splendor tuus, Sept. verterint ὁδὸν σου, dirige, fuit similitudo vocum. Na Hebraice דֶּרֶךְ darak, est ire, unde derek, via. Si fiat verbum transiens imperantis, dices hadrak, fac ire, fac ambulare, incurritque in hanc aliam vocem sonantem splendorem tuum. Ac nisi sensus secus doceret, potuisset etiam id transferri. Clarius autem, & propius est, splendor tuus: quia dixit antea, opus tuum. Opus autem mirabiliter Hebraei attestatur, esse opus salutis, appellantes salutem sua lingua haiesua, illum Iesum, maximam quandam eximiamque salutem articulo emphaseos innuentes. Rabi Dauid וְיָשִׁיב עֵינָיו אֶל-עַבְדֶּיךָ וְאֶל-מַעֲשֵׂי יָדָיו poalha Iesuah, opus Iesu, salutis. Sic & nos canimus, Hoc opus nostrae salutis. Miro etiam spiritus sancti instinctu, Ionathas Hebraeus, qui Chaldaice vertit scripturas sacras, antiquior aliis explanatoribus, opus transtulit וְיָשִׁיב עֵינָיו אֶל-עַבְדֶּיךָ obade nisach, opera signi tui. Illa portenta, stupendaque prodigia, & incognitas mundo antea res appellas, quod Hebraice splendor, gloria. Idem est opus eius, postea gloria, decor, signa, celebritas, quando inclaruit in omni terra. Et hoc super filios eorum, super posteritatem. Vobis & filiis vestris, ait diuus Petrus, misit Deus salutare hoc. Si quis ergo Hebraeos audiat, postulat Moses aduentum Iesu Christi. Christum expresse dixit Rabi Salomon iamoth Massiach, dies Messiae. Iesu Rabi Dauid, ut est à litteris, & libris Hebraicis cernere. Videbunt, ait Rabi Dauid, patres & filij וְיָשִׁיב עֵינָיו אֶל-עַבְדֶּיךָ illum Iesum. Sic certe, viderunt, videbuntque omnes fines terrae, salutare, Hebraice Iesum, Dei nostri, Iesum missum à Deo nostro. Additque Rabi Dauid, In omni saeculo asserent hoc patres, quod Iesus qui aliquando venturus esset, in diebus filiorum suorum, adueniet, & erit in diebus eorum, & videbunt patres, & filij simul. Hæc ait illo violento veritatis aestu raptus huc, antiquos, & maiores dicens, qui praedixissent filiis, id est posteritati, venturam de caelo, quandam salutem, venturum Iesum, etiam ipsos propriis oculis contemplaturos. At hoc, fieri nisi per regenerationem, quod testatur theologia vera, non potest, cum prima usque ab origine mundi,

Corpora consurgent, veteresque redibit ad artus

Spiritus, antiquasque oculis astare figuras

Cernemus. Tunc patres cum filiis videbunt missum de caelo Iesum. Aliter ipsi cum omni posteritate interesse non poterunt. Hæc Hebraeorum sparsa per omnes scripturas, ab antiqua quadam theologia fluentia testimonia, aperte suae cecitatis eos conuincunt, quod prudentissimus quisque facile cognosceret. Graeci nobiliores hosce sensus, non addunt.

Et sit splendor Domini Dei nostri super nos, & opera manuum nostrarum dirige super nos, & opus manuum nostrarum dirige.

Splendor.

T clarius intelligantur, ad fontem examinentur. Pro splendore est *שׁוֹנָם* noam, voluptas, dulcedo: Chaldaeusq; speculatus diuiniorum sensum, vnicā hanc Hebraicā vocē transtulit, Et sit dulcedo paradisi terrestri à Domino super nos, appellans paradisi vti Hebraei solent Gan eden, Ortum Eden, nemus voluptuosum. Aitque, Fluat à Deo super nos paradisiaca dulcedo, caelestis amoenitas aspiret. Quin & ipsi Sept. vt mittā alia testimonia, vbi dicitur, Vt videā voluptatē Domini, cum sit praesens & ibi vox, transferunt eā *τερπνοτητα*, delectationem, voluptatem. Quare propius erat hoc, quā *λαμωδηςτης*, splendor, quanquā & Hier. dixit decor. Verius ostendi. Est enim hic Hebraeorū etiam testimonio, de beatitudine, & inenarrabili voluptate, quae sola poterit animos exhilarare, & satiare nostros, philosophia. Innuitur *σπουδωσις* illa in qua sola, perfecta, absolutaq; omnibus animi, & corporis incommodis exclusis, erit laetitia, gaudia, solis nota piis. Nam Rabi David, Praesens, ait, oraculū, nō est nisi de tempore haiesua, illius Iesu, illius salutis insignis, celeberrime, maximae, cum miseris, & calamitatibus homines liberati, in numerum naturāq; Deorū transformabuntur. Hinc & salus insignis, & voluptas nuncupatur, salus quod prauorū spirituum ditione liberabuntur, voluptas quod ad voluptates aeternas, omnibus, quibus nunc implicamur, malis exuti, admittentur. Nec miseri Hebraei aliud, si paulū modo oculos attolterent, sentirent, salutem illā famigeratā, tot oraculis praedictā, à sanctissimis viris desideratā, terrestrem, & corporeā esse nō posse. qualis in transitu maris rubri, sed maiorē, vniuersalē à maioribus malis ad maiora bona generatim omnes adducentē. Tū si salus maior quā corporea, eius necessario collatorē, maius aliquid quā hominē, quando ab homine nisi humana fieri non possunt, futuram. Hoc illi si saperent, si seueritate, & ratione, non semel irrobora pertiniacia duci se sinerent, viderent, admirarentur, nobiscum expectarent. Exiguū aut propemodū nihil ei debes, qui te, gentēq; tuā, terrestri imperio supra ceteros, qualis rex Persarū, Assyriorū, tolleret, interea te mortali, eisdem quibus antea malis, morbis corporis, angustiis animi implicito, nihil nimis laetum, habente. At si quis immortalem te redderet, si decoram iuuentem, si corporis felicem habitum, & agilitatem, veluti volatum, vt corpore, quemadmodum animo praesto vbique fores, si summam sapientiam, si locum immortalem, ac beatum, si gaudiis aeternis, nunquam in merorem animo cadente, faceret hilarem, vt non solum semper, sed maximē laetus esses: denique si te in numerum, naturāque Deorum cooptaret, vt eorū voluptatibus interessere, neclare, & ambrosia fruereris: vrbem triumphantem semper aspiceres: id demū perfectissimū munus esset, tantisq; oraculis praedici, ac praedicari debuisse diceres, hoc Deum facientē, diuinitate sua dignissimē, aeternae bonitati suae, & clementiae congruenter facere diceres, facere quod continuo vt homo conditus esset, decreuisset, quem obedientē, ac probatū ad immortalitatē ducere statuisset. Quid enim nasci, quid mundum homini condere profuisset, cum brutae animantes, volucres, ferāq; syluestres, nobis sint feliciores? Itaque probamur, & ab hac tristi vita fit his qui velint, transitus ad meliorem, quod nunc obscurum, fiet tempore certo nobilissimum, spectatissimum. Iure hoc tempus illius inclytā, maximā salutis dicitur. Et Hebraei similes somniantibus cernunt. Vbi autem dicitur, Et opus manuum nostrarum dirige, pro Dirige, est clarius *דַּרְגָּוֹת* conena, confirma, sicut transtulit Hieronymus, firma, stabili. Opus autem manuum, interpretantur Hebraei, & congruit, quicquid gerimus, omnem vitē actionem. Quicquid nunc laboramus, agitamus, tunc stabile, firmum fiat, dignam laudem, ac praemium consequatur, precamur. Omnis iusta actio fiat immortalitatis occasio. Stabili in loco, certoque sine nostrae actiones constituentur. Ideo Chaldaeus dicit, Et opera manuum nostrarum prospera sint. Operamur nunc, precamur vt sint opera prospera, optatum finem assequantur. Finis, & prosper cursus operum iustorum, sanctorūque actionum est, vt ad illam salutem, ad ipsum Iesum aspirent. Hoc prospiciens diuinus Moses, supplex pro se, & populo suo orabat, bis idem poscens impensiusque, Hebraeis testibus precans.

Dirige.

Opus. ma. no.

PSALMI XC. EXPLANATIO.

Vic psalmo neque inscriptio est, neque argumētum. Si quid apud Latinos praetulari deprehendes, scito, vt admonuit etiam Nicolaus, adiectitium. Hebraei, quoniam sublata est omnis nomenclatura, psalmum, sicut & praecedentem, referunt in Mosē, Salomon, Auen Esra, Rabi David. Et cum superiore putant esse coniunctum, quoniam ibi cladibus humanis enumeratis, hic omnium earum vitandarum consilium offeratur, vt in Deo spem tuam omnem colloques, eum pro portu, salute habeas, ad eum

A ad eum in omni vexatione refugias. Hanc ob causam, eiusdem autoris, prius quidem miserias humanas desentis, post earum remedium docētis Mosēs esse vetustiores Hebraei arbitrati, nullo interuallo, hunc cum antecedente connectunt. Ionatāque vbi superiorem absoluisse, Et opera manuum nostrarum dirige, dicens ipse Chaldaicē *יְהוָה יְתְנָנוּ* itkanan, dirigantur, stabiliantur: statim intulit, Cuius habitat diuinitas in secreto altissimo. Non admodum laboro, quod veteres quidam Hebraei, totidem psalmos, quot tribus essent, edidisse Mosē arbitrantur, & quem cuique tribus psalmū ediderit, ostendunt. Miseri igitur mortalibus refugium demonstratur, cladibus nominatis, à quibus eripiatur. Omni autem spem suam in Deum ponenti, & in afflictione ad eum recurrenti, psalmo congruente, multo maxime porit Christo, velut appetito sicut saepe mortales solent, à malorum principe, & perinde atque omnes homines, in hoc corpore, in Deum patrem spectanti congruere: vt eum ceteris mortalibus, quo homo esset, nihilque humanum, praeter culpam, alienum à se putasset, congruat auxilium, spes in Deum, liberatio, sicut in perferendis malis, & tentationibus sustinendis, nemini fuit dissimilis.

Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione Dei caeli commorabitur.

Vic Septuaginta transtulerunt *βουθείου*, adiutorium, Hebraicē est *מִבְּרֵית* se. *Adiutor.* ther, abscondio, secretum: eoque duo sensus efficiuntur, alter vt de Deo haec dicantur, alter vt de eo qui ad ipsum Deum refugiant. Prior est vt sit inuocatio deprecantis, ac dicentis, O qui habitas in abscondito altissimo, in locis latentibus, in vltamundanis, & remotissimis à nobis regionibus. Secreta regni tui frequentas, in secessu sedium tuarum, ad quas hominum oculi nō attingunt, ser opem, ades precanti. Hunc sensum posuit Ionathas Chaldaeus, dicens, Cuius habitat diuinitas, siue numen in secreto altissimo, in vmbra nubium, gloria Dei incolit. Quanquā potest dixisse, Qui posuisset habitationē suā, vt possit de homine intelligi. Ceteri Hebraei alteri sensui insisterūt, vt sit sermo ad cultorē Dei, ait Auen Esra, & David, & Salomō, qui spem suam in Deum posuerit. Sic erit idem auxiliū, & abscondio, refugiū, quo nos à cladibus recipimus, portus tegens quassatam nauiculā, à tempestate, ventorūque saeuitie defendens. Hoc iure auxilium Septuaginta dixerunt. *Habitare.* Habitare quidem magis cōgruit abscondaculo, praesidio, loco, oraculo, in eoque tralatio est clarior. Nangue nulla alia lingua reor, hāc metaphorā vsurparet, habitare in spe, in adiutorio. Hier. ergo dixit, Qui habitat in abscondito excelsi. Hanc habitationē Graeci, & Latini interpretantur, vt eius prouidentiae te, tuaq; tradas, vniuersaliter quidem omnia gubernāti, ac regenti, sed eorū curam praecipue gerenti, qui spes in eum suas posuerunt, nullis se demouere loco procellis committentes, stante incolumi mente, & se curae esse Deo indubitatē asserenti, & si votis continuē, vt vocatus est, non adsit. Iacta cogitatū tuum in Dominum, & ipse te enutriet. Rabi verō Mosēs in libro Resolutionum, valido amore Deum colentē, intentēque in Deum aspicientem, in oculis gerentem, vult innui, qui eximia pietate eum colat, is habitat in praesidio eius, ab eo vbique protegatur, defendatur. Itaque habitare duobus modis poterit accipi, vel peccatore, & animo ei coherere, cum eo esse de eo semper cogitare, in omni opere in eum intueri. Aut, vbi se fortuna inimica aperuerit, eō confugere. Vterque quadrat, similis, ac par, prior magis. Siquidem & Plato, & Aristoteles, Homerus, omnesq; mortales asseruere, Deo pios esse curae, & Aristoteles loquitur, *ἀνταρροίειν*, redamare eos, beneficiisq; afficere. Plato se periculis elapsū, diuine acceptum refert prouidentiae. Pius ergo qui semper habitat in praesidio altissimi, cumque eo perpetuus existit, in protectione Dei caeli commorabitur. Hebraicē quidem is sensus, sed verba sic sunt *בְּרֵית* bezel shadai, in vmbra omnipotentis. Vmbra perspicuē Septuaginta *σκέπη*, protectionem, cooperimentum. Omnipotentem autem, Deum caeli dixerunt. Shadai Hebraice omnipotens, à Shadad, frangere, dissipare, euertere, nomē huic rei accommodum, contra aduersas potestates, frangens imperum inimicorum piis suis. Et Salomon hoc nomen ait esse *קוֹזֶק* kozek, potentiae, roboris. Potest & is esse sensus quem Chaldaeus non refugit, In vmbra omnipotentis habitat. Ad hunc suspiciam, huius implorabo fidem. Prior clarior. Hieronymus etiam iuxta superiora, In vmbraulo omnipotentis commorabitur. Rabi quoque Salomon, apertiore faciens sensum, Qui sperat, ait, in protectione alarum diuinitatis, is morabitur in vmbra eius, quia Deus benedictus proteget eum. Verum Auen Esra arbitratur sic locum

Qui hab. in adiut. al. in pro. dei. ca. com.

Shadai.

HHH

possit intelligi, vt quod crebrum est, in his litteris sit παλινοία, dicta Hebraicè כֶּפְלִי kephul, D iteratio: eritque sensus annexus sequenti versiculo, Qui habitat in latibulo altissimi, & qui in umbra omnipotentis commoratur, dicet Domino, Susceptor meus es tu. Quod mihi quoque non displicet.

Dicet Domino, Susceptor meus es tu, & refugium, Deus meus sperabo in eum.

Dicet. **V**M sit Hebraicè, pro ἐρεῖ, dicet, אָמַר omar, dicam, Auen Esra, & Dauid similem quandam sententiam proponunt, vt is qui psalmum edidit, fermè loquatur, Audi, ò qui confidis in Deo, ego ei dicam eum esse refugium meum, & præsidium, spem. Quod ego loquor, & tu loquaris. Dic eum esse spem, refugiumque tuum, cum pro præsidio habeto. Hoc etiam Salomò, clarius vero, & euidentius Chaldæus explicuit addens Hebraico aliquid. Dixit, inquit Dauid, Ego dicam Domino, Spes mea, & Rex fortitudinis meæ. Verum quoniã subductis notulis, dictio אָמַר ancipitem habuit sonum, omar, dicam, vel omer, dicens: hoc reddiderunt Sept. licet per futurũ. Sensusq; non peruertitur, siue Vates hoc dicat, siue qui sperat in Deum. Porro quod Latinus minus aptè dixit susceptor, Græcè est ἀποκρίτωρ, auxiliator, sustentator, apprehensor: Hebraicè verbum similis fermè significatus, atque superius feter, defensaculũ, absconso: hic verò מַחֲשֵׁי machsi, protectio, defensio mea, vel spes mea, sicut Hieronymus & Chaldæus רִחְזָנִי ruchazani, confidentia mea, affinia cuncta. Quod vero Sept. dixerunt καταφυγή, refugium, in fonte מְזֻדָּתִי mezudathi, propugnaculum meum, turris mea, arx, præsidium, locus munitissimus. Eoque Hieronymus, fortitudo mea, similiter Chaldæus תִּקְפִּי tukphi, robur meum, vis mea, omnia similia, idemque valentia, que etiam refugium sunt. Est autem in his secunda quidem persona, sed sub tertia, quòd dicit se appellaturum cælestem præsidentem, refugium suum, spem, portum. Ideo potest ait, Sperabo in eum. Deum quoque dicens, innuit quasi Dominum, ac præsidentem, protectorem suum, ob discriminè aliorum Deorum, quos suos & illi superstitioni dicerent. Spes autem est animi ad alicuius opem conuersio, est mentis quasi labentis, super alicuius robore inclinatio: vt si fragile corpus scipione sustineretur, lapsurum, si deesset. Sic animus sæpe, cui totius vitæ, & sui, & corporis dara est consideratio, aliqua clade impendente, qua, vita, vel aliqua vitæ pars sit collapsura, inclinatur in aliquem si potest, adempto cui si nitatur, fit desperatio. Sic illa dicebat.

In te tanque omnis domus inclinata recumbit.

Omnium autem rerum nostrarum in ruinam inclinantiũ, etsi sunt quædam fragilia sustentacula, nullum tamen esse tam validum, vniuersale, diurnum, quàm Deus, hi qui cum Deo loquebantur, prædicauerunt. Nam humana vis tum se ad corporea tantum extendit, non ad salutem animorum, tum debilis est, & sæpe in contrarium tendit. Iam nusquam tuta fides, vt tametsi alicubi sit, quoniã id raro contingit, nusquã esse merito prædiceretur. Ne desperes autem, te posse in Deum, quem nunquam videris, versatus cum eo nunquam fueris, spem ponere, habes hos ipsos mores, naturamque eius callentes, cum eo sæpe loquutos, eumque conspicatos prædicantes, eum licet altissimum, humilia respicere, licet ignotum, & occultum, & inuisibilem, vbique tamen adesse: esse autem tantæ sapientiæ, vt non solum voces vel tenues audire tuas, ne clamoribus sit opus, sed etiam intima pectora, motusque animorũ possit perferuari. Quæ cum ita sint, stultum erit, alterius auxiliũ implorare. At cur sæpe vocatus nusquam adest? Nimirum quòd aut nescires quid peteres, indigna, non multum profutura, corpus autem, quod fragile est, breuèq; resoluendum, iuuatura postulares, aut quod profuisset te aliqua corporea vexatione fieri meliorem, & castigatiorem.

Quoniam ipse liberabit me de laqueo venantium, & à verbo aspero.

Liber. te. **R**AEC E, & Hebraicè dicitur ad secundam personam יִצִילֵךְ iczilecha, liberabit te. Ita- que corrigendum est. Quod autem dixerunt Græci ἐκ παγίδος θηρευτῶν, laqueo venantium, pro Venantibus est παγίς iakus, capiens, illiciens vel capturæ, de laqueo illiciente, inuolvente pedes, de pedicis, quas venatores præcipuè, & aucupes, solent obtendere, de laqueo capturæ. Eo nomine venatores etiam, & aucupes dicuntur, pedicè quoq; quibus vtuntur. In Psalterio Augustini pro laqueo, est muscipula. At Græcè παγίς, omnè laqueũ designat, nõ quo mures tantũ capiuntur. Quod verò Latine, Et à verbo aspero, Græcè autè ἀπὸ λόγῳ τῷ ἀσπερῷ, à verbo turbulento, tumultuante, secus Hebraicè מִדָּבָר מִדָּבָר midaber hauot, à pesti-

A pestilentia interitus. Primumque aduertendum, sicut sæpe monuimus, tempestate Sept. interpretum, non fuisse Hebraica nomina subscripta notulis. Hæc itaque vox דָּבָר non subnotata, potest sonare dabar, aut deber. Primum est verbum, secundum pestilentia. Ea fuit causa cur Septuaginta dixerunt, pro pestilentia, verbum. Quadratum autem magis hodierna lectio, Hebrais, omnibusque aliis concordibus. Nam Hieronymus item interpretatus est, de morte insidiarum. Sic & Chaldæus pro ea ponés מוֹתָ מוֹתָ mota, mortem. Secunda vox designare posset quidem tumultũ, eam tamen interpretatur Rabi Dauid מוֹתָ מוֹתָ interitum, ruinam, contritionem, à verbo מוֹתָ hauah, destruxit, corrupit. Chaldæus tamen dixit similiter, ac septuaginta מוֹתָ מוֹתָ it raghishtha, tumultus. Vnde, lama ragheshu, Quare fremuerunt. Latinus ergo obscure, & improprie secundum reddidit. Septuagint. primũ, dicendumque, Quoniam ipse liberabit me de laqueo pedicæ, & à pestilentia interitus. Putat autem Auen Esra posse dictam esse pestilentia hauoth, quasi tumultuantem, accelerantem, quia celeriter conficiat, vt dicatur, A pestilentia horribili, celeri, cito conficiente. Quid autem per ἀσπερῷ designetur, Symmachus aperte transtulit vertens quod Sept. verbum ταραχῆς, tumultuosum, ἐπιπεραστικός, noxiũ, exitiale, Græci que exponunt σκωφαντικόν, sycophanticum. Nam vexat, & dimouet loco animum sycophantia. Ecce igitur quadrat, siue verbum dicas, siue pestilentiam vocem Hebraicam: videtur enim aperte referri ad homines, sicut & superius. Vt enim dixit à laqueo venantiũ, nempe humanis insidiis, sic à pestilentia, à sceleratis contra te consiliis, ab impostura parata, à fraude, insidiis. Hæc illa labes. Sic scelerati apud Latinos pestes, labesque, omnia dictis factisque labefactantes. Sic primo Psalmo, linguaces dixit, pestilentias. Idem ergo sunt pestilentia, & sycophantia, metaphoricè. A verboque aspero, est à pestilentia, ab homine pestilenti, loquenti pestilentiam, ruinam verbis struenti. Siue igitur casu, siue studio tralatio Septuag. congruit ad amusum cum Hebraico. Neque enim potest pestilentia hic esse designata, quæ est humorum corruptio, aut inflammatio, à qua dicat liberandum cum qui nitatur Deo: nam antecedit laqueus venantium, quod hominum est. Debuit quæ quod sequitur, esse priori simile, non à malis, ab hominibus illatis, statim refugium ad ea, quæ sunt naturalia. Pestilentiam ergo dixit eos qui cum ipsi scelerati corruptique sunt, ad ceteros etiam virus pestilens exhalat, quorũ est nocere semper & obesse. Ab his ait pium fore securum. Sunt qui hæc referant ad tentationes dæmoniacas, & carnis, quibus sæpe irretiamur, præcipitèque trahamur, à quibus in Deum fidentem, tutum esse dicat. Prior sensus est euidentior, & sub malis illis possunt quæuis intelligi. Et Græci Theodoros, Euthymius non solum ab apertis hostibus, sed etiam occultis dicere fore tutum in Deum sperantem asseuerant. Augustinus videns in tralatione Latina esse, A verbo aspero, putat contumelias, feræque verba designari, quibus in grauiora scelera, & in laqueum diaboli cadamus. Verum vnique voci suus est sonus. Si verbum asperum esset in contextu, staret quod dicit, Quoniam autem est pestilentia, siue verbum ἐπιπεραστικός, labefactans, destruens, de insidiis occultè structis est sermo. Nam Nicolao cur placuerit referre hæc ad populum cum esset in Ægypto, non video, cum veritas seipsa elucescat.

Scapulis suis obumbrabit tibi, & sub pennis eius sperabis.

VOD Sept. transtulerunt μεταφρῆσις, scapulis, Hebraicè עֲבָרָתִי ebratho. Id etsi potest in homine scapulas designare, attamen verus significatus est alarum volucritũ. Quis dabit mihi pennas sicut columbæ? potius alas, vbi est præsens vox, sic, pennæ colũbæ deargentatæ, & posteriora eius. Quamquam & illic posteriora, quod Hebraicè est ebrath, Sept. dixerunt μεταφρῆσις. Est igitur potius de volucribus quàm hominibus, nec scapulas humanas, sed alas volucritũ designat. Fit autè metaphora vt dicat, Alis suis obumbrabit tibi, sicut, Quoties volui congregare filios tuos, quæadmodum congregat gallina pullos suos sub alas. Ne quadrat omnino, nec potest intelligi, vt Deus scapulis obumbret, cum nõ possit scapulis fieri protectio, obumbratio. Fuisset verius dicere, alis quæ & in homine per similitudinẽ sunt, quibus potest fieri protectio. Igitur & Chaldæus in id idioma, melius transtulit pro ebratho ala sua, עֲבָרָתִי telal, ymbra, dicens, Cum umbra diuinitatis suæ, obumbrabit tibi. Et Salomò hanc vocẽ exponit כֶּנָפִי kenaph, alam. Idem Auen Esra, dans similitudinem Aquilæ pullos regentis, sicut Christus gallinæ. Ideo, vt solent semper psalmi, aliud simile inferens, Et sub pennis eius sperabis. Quod & ipsum non rectè tralatũ à Latino: Græcè enim πτερυγῶν, alas, Hebraicè quoque כֶּנָפִי alas eius. Et Psalteriũ Augustini habet, Et sub alas eius sperabis: exponitque pulchrè, vt tanquã pulli sub alas eius, à miluo immani fugiamus. Miluum HHH ij

aërias potestates nobis impendentes interpretatur. Succurrūt tamen Græci suæ tralationi, D dicentes eum qui pro aliquo contra hostē depugnet, intercedere inter vtrūque, obuersis scapulis ei quem potegat à telo. Esse autem μεταφέρων τὸν μεταξὺ τῶν ὀμίλων τὸ πῶν ὄντινες νόστα χαλῶσι. Nempe scapulas locum inter humeros quem nonnulli tergū appellent. Sed vt dixi, vnicuique verbo suus est significatus, & expositio. Fieri possent hæc: illa clariora, & verisimiliora, designatur autem alia protectio, vt ait Rabi; ab omni casu aduersâque fortuna, cui semper humana subiacent. Nam prior ad insidias pertinebat, fraudēque excogitatas: hæc ad aperta vulnera, & plagas, ad gladium impendentem. Quodq; dixit, Sperabis, potest esse istud significatū, clarius quiddam Hebraicè תרחת thechise, conteges te, abscondes. Sub alis eius te abscondes, nec te gladius, aut alius casus attinget. Ideo melius hoc ex Hebraico intelligitur quàm quod Græci τὸ δὲ ἐλπίεις, ἀπὸ τῆς ἁρρήσεως δίκην νεοσῶ, Sperabis, pro cōfidens eris, sicut auis, ait Euthymius. Melius, Te abscondes. vnde תחת machse, absconso. Est autem cum isto versiculo, etiam hoc adiunctum. Scuto circumdabit te veritas eius. Pro quibus in Hebraico tametsi est idem sensus, sunt duo armorū genera חמץ וחרת נצח zinna vesochera imetho, id est, hasta & clypeus, veritas eius. Quare non est in fonte κυκλώσει σε, circumdabit te, sed clypeus eius. Sensusque est, veritatem Dei & fiduciam in eum certam, & solidam, & fallere non valentē, esse vice clypei, & hastæ. Hasta & clypeus est veritas eius Eoque Hieronymus. Scutum, & protectio veritas eius. Et Chaldæus תרחת וחרת terefa ve agila, Clypeus, & parma. Nam prima vox zinna, non hastam solum, sed etiam clypeum denorat & lorica. Et sochara, Rabi David interpretatur תחת agula, rotūditatem, quasi scutum, parmam: quod cū esset nomen, Septuagin. fecerunt verbum κυκλώσει. Sed clarius Hebraicè. Nam veritas, quomodo circumdabit? Melius, Veritas eius, id est spes tuta in eum, est hasta, est clypeus, est maximū, fortissimūq; robur. Non opus est alia lorica, si spes in Deum. Veritatē autem Dei senties, tutam promissionem, tutam spem, confidentiam. Sic exponit etiam Rabi David, quod veritas quæ facit confidere in eum, sit hasta, scutū. Et Abrahā veritatē interpretatur תחת אמנת hashē, Fiduciā in Deum, credere se ei & fidei eius.

Sperabis.

Scuto circ. te ver.

Scuto circumdabit te veritas eius, non timebis à timore nocturno, à sagitta volante in die.

Timor noct.

TIMORES nocturnos nominat, quod, vt ait Rabi David, solitudo noctis solitariē ingredientem, vel habitantem exterreat. Græci non secus, nocturnum terrorem aut à demonibus aut hominibus illatū. Latini à latronibus nocturnis, grassatoribus, improviso adoriētibus. Probatū mihi vt tum ad insidias, inuasionēsq; humanas, tum spectra, umbras, phantasmata, lemures, empusas, noctu nonnunquam insultantes, exterrētēsq; pertineat. Sic Auen Esra, & David, casus, incidentiâque nocturnas multas illas, & varias interpretantur, à quibus tutus sis, si te, vt ait Salomōn, in tutela eius colloces. Quod vero casus, incidentia, terrōrque nocturnus, hoc, sagitta diurno, letalis arundo, volucresque sagittæ, letifer arcus. Rabi que David volatum sagittæ attribui testis est, quod perniciosissima, & quod etiam alata. Casus autē multiplices in vita, repentinos, insperatos, inopinios, aduolare velut sagittas. Volant autē, vel à Deo, vel ab hoste occulto, vel manifesto. Natura quoque, multa peperit incōmoda. Sed grauiora ab hominibus, volantia, grauiissima à dæmonibus. Ab his omnibus, qui se ad præsidium diuinū recepit, tutus est, non solū timore, qui peior est ipsa morte, vanaque formidine vacuus, sed tutus etiam ab his, quæ certō parantur, inopināque cadentia. Tutus autem erit siue quod spe auxilij diuini molliet cōstitiam, peccatāque sua his expiari percipiet, ferētque æquius, sicut impius iniquissimē: siue quod reuera, si profuturum ei sit, si verē in Deum spes suas posuerit, eripietur, eiusmodi exemplis sacræ, & profanæ litteræ redundant.

Sagit. vol. in die.

Anegotio perambulante in tenebris, ab incurſu & dæmonio meridiano.

A nego. per. in te.

SIMILIS atque superius, varietas & varietatis causa. Dixi Hebraicam vocem sine notulis דבר sonare posse dabar, vel deber: primum est verbum, vel res, vt Græcè παράγωμα, verbum, & res, vt ἐδὼν ἄρτος ἔσθης, nihil ad rem. Secundū pestilentia. Ergo amphibolum ad verbum, & ad rem, pro verbo superius, acceperunt Septuag. A verbo aspero. Nunc pro re τὸ παράγωμα, quod cū sonet etiam negotium, vt negotium facessere, παράγωμα παρήγεν, id Latinus est maxime securus. Vera autem lectio, & verus hoc loco significatus דבר A pesti-

AA pestilentia perambulante in tenebris. Id cæterorum testimonio clarescit. Hieronymus, A pestilentia in tenebris ambulante, Ionathas Chaldaicè מותא דמליך מן גרידא מן min gherida, dimaleak mota, A sagitta Angeli mortis: mortiferam, letalēque sagittam ipsam pestilentiam interpretans. Burgenſis etiam id obseruat. Itaque istud verius, & certius. In Psalterio Augustini est, à ruina, cui nec Hebraicum, nec Græcum resonat. Nam σμῆλαμα, occursum, rem incidentē designat. Quodque ait, Ab incurſu, & dæmonio meridiano, non est συμπίλωμα, incurſu, sed habet צמרת מיקטב יאשוד זוהרית miketeb iashod zoharim, A morſu lædente meridie. Rabi igitur Salomōn ait superius debet, & hoc keteb esse duo nomina dæmonum, primus dicitur pestilētia, alter morſus. Ille nocturnus, iste diurnus. Antiquæ theologiæ placita, vt apparet ex Chaldæo, hac ratione in sacris litteris Satan aduersans, Græcè Διαιολος, calūniator dictus apud prisicos poetas Ate, à nocendo, Tisiphone, homicidarū vltrix, Alecto inuitabilis, Megæra, liuida, inuida, Eumenides in contrariū, immites, inexorabiles. Et Hiero. abundē super hac re locutus est in Prophetis, ostendēs. Hebræos etiam sui tēporis opinari ea esse nomina dæmonū. Sic & Sept. ex veteribus Hebræis dæmonē secundū crediderunt. Possunt igitur, vel omnia generatim, ab hominibus sceleratis, iniuriarumq; sitibundis, noctu & interdium inflicta mala, esse designata, vel clades à dæmonibus occultē importatas, & excogitatas, à quibus ipsi denominentur. Ab his in Deū spes suas collocans tutus erit. Hier. quidem transtulit, A morſu insanientis meridie. Pro Insanientis, clarius in suo fonte יאשוד iashod, destruente, euertente, dissipante. vnde shadaim dæmones labefactantes, nocentes. **B**Dicēsque, A morſu vel dæmone vastante in die. Noctū nocet, lædit, & insidiatur interdium, sed bonis nihil neque viuus, neque mortuis potest quicquam, vt ait Plato, nocere.

Abinc. mer.

Satan. Diabolus. Ate. Tisiphone. Alesto. Megæra. Eumenides.

Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis: ad te autem non appropinquabit.

VORSVM spectabit singulare verbum, Appropinquabit, cū antecedētia sint numeri multi? Ergo Græcè clarius ex Hebraico, pro mille χιλιάς, chilias, numerus millenarius, & μυριάς, myrias, decennarius millium. His respondent verba, Cadet, Appropinquabit, siue iuxta Græcum, Cadet à latere tuo chilias, & myrias à dextris tuis, ad te autem non appropinquabit. Exponitur etiam hoc ab antiquis Hebræis de demonibus. Testis Rabi David his verbis, Secretiores interpretes pestilentiam nocturnā, seu tenebrarū, & morſum diurnū, dæmonas sunt interpretati. Sic cadent à latere tuo, chilias, millenus numerus, & myrias, de dæmonibus dicit. At verò, inquit, rerū scrutatores non assentiūt dæmonas esse, euertūtque hanc sententiā demonstratione. Sic ille. Quod ad dæmonas attinet, sint, necne, nemini ferē nunc dubiū, pariter, & litteris profanis, & sacris cōsonantibus, & exemplis attestatibus. Esse autem hæc dæmonum nomina, duæ sunt perspicuæ rationes, quod apud alios scriptores ab hisce ipsis malis nomenclaturam sortiuntur, ab aduersando, lædendo, vastado, & is psalmus prolatus est, vbi dæmon ipse appetiuiſſet. Tum ea fuit antiquorum sententia, ad quos, ex aliqua maiore scientia, ista peruenisse fas est. Itaque & Ionathas pauld antè Chaldaicè posuit שדדין שדדן fiat shadidin, à cæterua, multitudine, legionibus dæmonum. Quod ergo Burgenſis assereret quæ Salomon superius dixit, esse fabulosa, hoc non ille solum fabulosus erit, sed omnes iam inde ab initio Hebræi & antiquiores theologi, à quibus hæc fluxerunt. Sūntque duo non concedenda cuiquam, aut dæmonas non esse, aut superiora eorum appellationes esse non posse. Non enim sacra duntaxat scientia dæmonas faretur, sed prisici Græciæ theologi, Orpheus, Homerus, Hesiodus, Thales, Pythagoras, Empedocles, Plato, omnēsque Platonicus. Ac Thales, vt ait Athenagoras, ἀπὸ τῶν Διαιρέειν εἰς θεὸν, εἰς δαίμονας, εἰς ἥρας, ἀλλὰ θεοῦ μὲν τὸν νῦν τῶ νόμου ἀπὸ δὲ δαίμονας δὲ ἕστας νοεῖ ψυχικῆς, & ἥρας, τὰς κεχωρισμένας ψυχὰς ἀνθρώπων, ἀγαθῶν μὲν τὰς ἀγαθὰς, καλλῶς δὲ τὰς φαύλας. Primus diuisit in Deum, dæmonas; Heroas, Deum esse mentem, mundi gubernatricem, dæmonas substantias animales, Heroas item separatas animas humanas, bonorum bonas, malorum malas. Philon verò Iudæus diffinit dæmonas, & asserit à Philosophis eos agnitos, in libro de Gigantibus, & ἄλλοι φιλόσοφοι δαίμονας, ἀγγελῶν μωσῆς εἰσὼν ὀνομάζουσιν. ψυχὰς δὲ εἰσὼν καὶ τὰ ἀέρος πνεύματα. Quos, inquit, alij philosophi dæmonas, hos Angelos solet appellare Moses. Sūnt autem animæ per aëra volantes. Sic Paulus vocat eas δυνάμεις ἐπουρανίας, potestates cælestes, nempe aërias. Eos esse maleficos, palam, & occultē nocentes, ad alios Porphyrius testis, ὅταν ὁ δαίμων ἀσπί πορρωτέρω καὶ, νῦν ἐβλάψῃ ἀπὸ πῶτον. Cū dæmon, ait, cuiquam suggestit mala, mentem eius labefactauit prius. Hic ille testatur, & mala dæmonas hominibus sug-

Approp. Chilias. Myrias.

Dæmones. Heroas. Angeli.

gerere, & mentem posse labefactare. Eos etiam pestilentia, quod hoc psalmo praedicatur, D
 caeterorumque in terris malorum autores, idem aperte est confessus. De abstinentia ani-
 malium *αὐτοὶ οὐκ ἔσονται γίνονται τῶν ἐδὲ τὴν γῆν παθημάτων, οἷον λοιμῶν, ἀφορέων, σφομαῶν, ἀρχιμῶν, καὶ τῶν ὁμοίων.*
 Ab his, inquit, daemonebus, sunt terrestres calamitates, pestilentia, sterilitates, terrae motus,
 squallores, & id genus. Nec iniuria crediti sunt ab antiquis autores pestilentiae, & nome pesti-
 lentiæ iure merito datū eis non vno, atque altero liquet testimonio, & exemplo. Home-
 rus sagittas Apollinis, qui daemon fuit, pestilentia fuisse perhibet. Cui in sacris quoque litte-
 ris consonē, in castris Assyriorū centum octoginta millia ab Angelo interfecta, pestilentia
 periisse boni autores Hebraei, & nostri confitentur. Et David Angelū vidit cadentē popu-
 lum, sed pestilentia. Memoratu autem dignissimū est, quo locus is mirē explicatur, testimo-
 nium Procopij de temporis sui prodigiosa, saevissimaque pestilentia, cuius initium describēs;
 hæc refert, *φάσμα δαυμόνων πολλοῖς ἐς πᾶσαν ἀνθρώπων ἰδέαν ἔφθη, ὅσοις αὐτοῖς ἐπιπέσειεν πέρας αἰ-
 ὄνιο κέρως τῆ ἐπιχρῆστος ἀνδρός, καὶ τὰ λοιπά.* Quæ sunt Latine: Spectra, & visiones demonū ad om-
 nem humanā speciem, multis occurbant. Quicumque autem in eos incidissent, ab eo quem
 obuiū habuisset, aliqua corporis parte percuti videbatur. Simulque ac spectrū vidisset, morbo
 detinebatur. A principio autē qui obuij essent auertere sese conabatur, & tum nomina di-
 uiniora inuocabant, tum caeteris se expiationibus muniebāt. Sed nihil proficiebant. Siqui-
 dem & ad templa plurimi qui cōfugissent, extinguebatur. Templū autem neque amicus ape-
 rire volebant, sed se intime claudentes audire refugiebant, veriti ne qui vocaret, daemon
 aliquis esset. Nonnullis diuersa ratione pestilentia incidebat, somnare enim & aliqūē sibi
 assistere, à quo similia paterentur, aut audirent se futuros in numerū paulō post mortuorū
 videbatur. Hæc & plura alia Procopius. Verē igitur dicit hoc loco, ab incurfu, & daemone
 meridiano. Occurrant enim diræ facies, inimicæque numina, sepe occulta, nonnunquā mani-
 festa. Quos ergo rerū scrutatores dixit David, palam est eum quosdam ligneos gentis suæ,
 nouellosque peripatericos spectasse. Cum maioribus, vetustioribusque philosophis collatos,
 inter mancipia futuros. Ergo hoc loco, tum malorū hominum, tum daemonū cateruæ, de-
 bent intelligi, dextera, leuaque cadentes, aggredientes quidē, sed in ipso conatu ruentes. Aut
 iuxta Rabi David, irruente pestilentia, videbis hinc inde cadentes, te verō incolumem.

Veruntamen oculis tuis considerabis, & retributionem
 peccatorum videbis.

Consider. **R**ο *κατανοήσας*, considerabis, etsi fermè sit idem, est *ὄρα* thabit, aspicias, intueberis.
 Videbis, ait, propriis oculis, quàm certa sit spes in Deum, qui portus ille salutis. Vi-
Retributio. debis latam inimicorum stragem, qui non constituerunt sedem suam in adiutorio,
 aut refugio altissimi, sicut tu, te verō incolumem superasse cernes. Hæc est retributio, seu
Deo, cū illis in casu am- bulante. le. 26. d. præmium peccatorum: hoc insigni discrimine, boni ac mali distinguuntur, quod illi iuxta
 impietate suā omni superno auxilio destituti, cladibus humanis, & naturalibus, daemonia-
 cis item relinquuntur, permessa quicquid velit in eos sauire fortuna. Hieron. autem dixit,
 Et ultionem impiorum cernes, ut scilicet claresceret, quid esset eorū retributio, cum retri-
 butio Hebræis sit anceps, ad præmium beatitatis, & pœnarum. De quo est apud eos arti-
 culus. Græcè hoc dictum *ἀνταπόδοσις*, cui subest is sensus, ut reddatur quod fecisti, si malè,
 malum, si bene, bonum. Tantūdem, ac simile recipias, quod feceris. Hoc Latine dicitur vin-
 dicta, Græcè *τίσις*. Inde Tisiphone, id ipsum quod datur impiis, & quæ dat. Græcè quoque
 hanc retributionem interpretantur *τιμωρίαν*, supplicium, pœnam, ultionem. Verius autem
 est ut dicas iuxta Hieronymum, impiorum, quàm peccatorū quod Hebraicè sit *עוונות* ref-
 haim, quos etiam ipsi Septuaginta in primo psalmo dixerunt *ἀσεβεις*, impios.

Quoniam tu es Domine spes mea : altissimum posuisti
 refugium tuum.

Refugium. **V**xta Auen Esra, & David, verba sunt Vatis ad virum probum, ac sanctum. Quo-
 niam tu dixisti, Deum refugium meum, Altissimum posuisti præsidium siue refugiu
 tuum; altissimum habes præsidium magnum, robustum, cum dicis Deum esse spem
 tuam. At Rabi Salomon hoc secundum ad ipsum Deum dici, Altissimum posuisti tu Do-
 mine habitaculum tuum. Nam quod Septuaginta dixerunt, *καταφυγιον*, refugium, est
 Hebraicè *מנוחה* meoncha, habitaculum tuum. Et Hieronymus, habitaculum. Erantque
 sensus, relicta secunda persona, & inducta primā quæ loquatur, quod apud poetas sit:
 Labi

Alabi nō possum, in tuto sunt spes meæ, quoniam tu es ò Deus, spes & portus meus, tu por-
 tus tutissimus, quoniam habitas in excelsis cæli regionibus, non es mortalis, non tibi mor-
 talis, sed incorruptibilis, & æterna sedes. Ideo qui in te nititur, sapit, quæsiuit immortale
 nunquàmque deficiens refugium, quæsiuit cum qui posset vndequaque ferre suppetias. Io-
 nathas etiam Chaldaicè dicit, In habitaculo excelso posuisti domum diuinitatis tuæ. Græ-
 ci verò iuxta priorem Hebræorum sensum exponunt. E quibus Euthymius, duas hic esse
 personas dicit: Primam fidentis in Deum, eum colētis, pij, qui dicat Deum esse spem suam:
 alteram recinentis ei Prophetæ, Cum dicis Deum spem tuam, posuisti Altissimum qui fo-
 ret refugium tuum, aut nidum tuum in altissimo vertice locasti, quo nulli scelerato, ac no-
 centi detur aditus. Altissimo in loco es, in editissima arce, quo neque arma, & sagittæ, neque
 genus vllum telorū asperet. Didymus quoque testatur, quod crebrò fiat in psalmis, hic ora-
 tionem esse mutilam, ut desit, Dixisti, Dixisti, ò vir pie, Tu Domine spes mea. amphibolo-
 giàmque dissolui ex eo quod sequitur. Dixisti, inquit, Dominum esse spem tuam, speras in
 eum, & opem eius imploras, *τῆς παρ' αὐτῆς κηδεμονίας τὴν χάριτος.* Ergo non deerit tibi prouiden-
 tia eius. Burgenfis putat reddi rationem, cur Deus sit spes sua. Quid sit quod in eum præci-
 puè spes nostra sit, aut esse debeat, utique quia altissimum, nempe tutissimum, maximè se-
 curum est hoc auxilium, in quo sensu ferè etiam est Nicolaus, Deum posuisse, exhibuisse se
 nobis auxilium altissimum, inaccessum sceleratorum telis. Augustinus ad Christum appli-
 cat, qui patrem dicat spem, & altissimum refugium suum. Quod post sensum litteralem, id
 Best, cognito quid locus innuat, poterit assumi.

Non accedet ad te malum, & flagellum non appropinqua-
 bit tabernaculo tuo.

ACCEDET *καταλείσεται*, adueniet, Hebraicè *תבוא* theunna, incidet, fataliter hære-
 bit, cadet, adueniet, ut referatur ad fatalia, id est naturalia mala. Nam fatum & natu-
 ra sæpe idem sunt.

*Nam quia nec fato, merita nec morte peribat,
 Sed misera ante diem.*

Ab his ergo, quæ natura importet mala tutum pium, fore dicit. Est idem propheta loquens
 cum eo, qui superius introducebatur. Malum autem Auen Esra morbos interpretatur, ut
 diuersa incommoda quibus humana vita vexari solet, describantur. Primum ea quæ ab ho-
 minibus, post, quæ à daemonebus, postremò, quæ à natura. Dicitur etiam Græcè *κακώσεις*. Ori-
 genes tamen adhuc de daemoneiacis malis putat dici exponens hæc, *κρείττων ἔστι τῆς ἀφ' ἑσθλῶν
 καὶ ἐπιποσειῶν, καὶ βλάστησιν ἐκείθεν ἔδεται.* Superior, inquit, omnibus diabolicis insulibus eris, nec
 inde detrimentum accipies. Probat mihi, quod Hebræi sentiunt, quod maximè claret
 ex sequenti, Et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Nam pro *μαστιγῆ*, flagellum,
 Hebraicè est *נשא* negah, quod plagam, persecutionemque sonat. Hieronymus autem tran-
 stulit lepram. Quamquam hoc vnice designari non arbitror, potius vniuersale malum, quæ
 Cpersecutiones, plagæ Hebraicè dicuntur, ut plagis maximis flagellatus Pharao, & decem
 eius, licet supernaturales plagæ. Pulchrè autem flagellum hoc dictum est, quod hoc genere
 malorum, & percutimur, & castigamur. Omniaque illata mala flagellum dicuntur.

Quam cum sanguineo sequitur Bellona, flagello.

Nicolaus autem, & Burgenfis videntur malum sentire *τὸ ἥθικόν*, malum, quod in moribus
 versatur, virtuti contrarium, vitium, Græcè *κακία*. Flagellum autem pœnam illatam culpæ,
 in quæ ne cadat pius, Deum fore præsidio. Non vsquequæque crediderim hæc psalmo prædi-
 cari, sed flagellum esse iterationem antedicti mali, ut sit idem malum, & flagellum. Taber-
 naculo autem putat Rabi David designari non eum solum qui pius, & fidens in Deum sit,
 sed etiam totam eius familiam fore securam, ob probitatem. Nam à patre tota familia de-
 pendet, bonorum, & malorum sibi, & suis autore. Si religionem retineat, bona consequatur,
 bona autem, ut corpus sit integrum, sanum. Tum bona fortunæ non desint, opes, hono-
 res, pulchra, sanaque familia. Flagellatur autem pater, dum filiis orbatur, dum domus mor-
 bis conflatur. Itaque, quod ait etiam Aristoteles, civilis felicitas bonis corporis, & fortu-
 næ, quæ nunc designatur, perficitur. Primum quod ait, Non accedet ad te malum: spectat
 ad bona corporis. Secundum ne domus flagelletur, ad bona fortunæ, diuitiis, honoribus,
 pulchritudine liberorum, constantia. Sed maximum est malorum flagellari familiam, ut
 pestilentia, caeterisque id genus atrocissimis morbis. Tabernaculum domus est sacris scri-
 culum.

HHH iiii

Iudei orientales.

ptoribus, quod erant Eoi, Orientales, quibus regionibus maximus tabernaculorum, quibus arcet calores, vsus. Hinc diuus Paulus ομιλοποιος, factor tabernaculorum. Hinc scenitæ Arabes. Et tentoria Æthiopiæ, & pelles Madian.

Quoniam Angelis suis Deus mandauit de te, vt custodiant te in omnibus viis tuis.

VT dæmonas occultos hostes, & carnifices, humanarum cladum sitibundos induerat, sic opponit occultos eis protectores, à quibus non solum à dæmonibus defendantur homines, sed etiam à morbis corporis, quorum infligendorum, & arcendorum habent eximiam potestatem. Atque hoc loco protectio generis humani per Angelos, quod omnibus linguis cognitum, & prædicatum est, designatur. Eos ob hanc causam Hebraicus sermo, Græcûsque sequutus, vocauit missos, profanæ litteræ Hermas, interpretes, nostras ad Deum preces & vota, Dei ad nos iussa, beneficiâque perferentes. Locus is clarè testatur, diuinis illis, inuisibilibusque animis, res humanas permissas, traditas à Deo. Hanc assistere noctesque diesque vigiliam. Siquidem & Aristoteles Deos, id est, hos ipsos Angelos testatur remunerari pios, & pro eorum pietate eos ἀγαπᾶν, maioribus beneficiis afficere. Senferuntque & ipsi homines habere superiores quosdam, qui res eorum gubernantes, bonis præcipuè, & animum excolentibus, pietatè que tuentibus, adessent. Eò dicuntur milites regni Dei, imperatores, duces, exercitus regni cælestis, à quo terreste gubernatur. Hos pastores, ac ductores in legibus vocat Plato. Genios eos dixerunt, quod simul ac geniti simus, nobis eos assistere custodes opinarentur, eoque verè, & ex hac theologia dixerunt duos esse cuique genios bonum alterum, alterum malum: vt si bene, ac piè viuas, si te sub tutela diuina colloces, bonum genium custodem sis habiturus, sin malefactis vitam dedecorose, & impiè transigere decreueris, continuo à scelerato, & aduerso genio tenearis. Sapientissimèque Plato quod antea Pythagoras, docuit nostrum esse, genios eligere. Dicit enim etiam hæc theologia, si habites in refugio Altissimi, si amicus ei fieri studeas, si spes in eum tuas ponas, affuturam tibi geniorum, vel Angelorum bonorum mittere eos Deo, custodiam. Itaque Angelorum, & geniorum electio nostra esse cõuincitur. Et quod petebat Pythagoras vt Iuppiter doceret quo dæmone, id est genio homines vterentur, ecce docent oracula, ab Ioue ipso fusa, bonos genios bonis futuros, nec ab vno solum geniorum appetatur, ipsi dextera, læuâque à bonis oppressi cadant. Vt autem à malis genis docent historiæ, omnesque litteræ, consentientibus philosophis, diuersa malorum genera affligi posse, vt tum sceleratas offerat cogitationes, tum corpus aliqua inaudita ægritudine diuexent, cæterisque id genus malis insultent: sic missi Angeli à Deo, diuersa nos custodia, tum à cogitationibus impiis, & impuris, tum à vexatione corporis defendent. At quod dicitur Græcè ἐπιτελεῖται σοφία, mandabit, vel præcipiet de te, Hebræi exponunt, propter te, Chaldaicè super te. Et Græci referri hoc loco ostendunt, quod dicitur in Psalmo trigésimo tertio, Immittet Angelus Domini in circuitu timentium eum. Sed rectius potuit transferri παρεμβολῆς, castrametabitur, assidebit. Et Abrahâ, Dominus mittet Angelum suum ante faciem tuam. Et Iacob, Angelus Domini qui eripuit me ex omnibus malis. Et Tobias, proficiscenti filio cum Angelo, quem nesciebat, Angelus Domini comitetur vobiscum. Quibus exemplis probatur bonos, fidentisque in Deum, Angelorû custodia in omnibus rebus gerendis muniri. Quo fit necessariò, vt vel à bono vel à malo genio habeamur. Eòque dicuntur beati, ac fortunati Græcè εὐδαίμονες, quibus bonus est genius, quibus eratis in spem Altissimi, est dux vitæ verus, in quo felicitas fit. Vt autem raro illata à dæmonibus clades, perspicuæ fuerunt, sic raro dignoscitur aduentus bonorum Angelorum, partim quòd nò adest, quanta oporteret adesse pietas, partim quòd raro quæ sunt ab vsu quotidiano remotiora, fiunt à Deo. Hinc infrequentia aufert fidem, & quod non fuit semper, putatur à posteris nunquam fuisse: vt si quando fons fluere desiisset, nunquam fluxisse credatur. Vias autem pro omni vita, quæ fermè fluuius, & iter quoddam perpetuum, tum promissionatione esse apud sacras litteras, & Græci agnouerunt.

Genius.

Mandabi de te.

Pia.

Manus Angelorum.

In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem, pedem tuum.

ECCLARAT apertius hanc Angelorum custodiam, exemplis vsitatis, & oculatis, hominibusque notis, Ac manus Angelorum, aut propriè accipies, vt cum humana forma cor-

Ama corporibus formosissimis, iuuenes ephæbi, imberbes, candentes, roseis puniceisque genis, venustissimi adolescentes visabantur, quorum inusitata, diuinâque forma incendit Sodomitas illos, vt à tota vrbe ad eos fieret concursus, vt ita te visibiliter manibus illis portent, subleuentque, sicut in illo Sodomitico incendio, cunctantem Lot, cum filiis, manibus correptos, à mox futuro incêdio semouerunt. Aut tropicè dari manus, sicut & Deo senties. Sic Græci manus nunc interpretantur φερωντες δυνάμεις, vires conseruandi, defendendi. Et Chaldæus, pro manibus, tropum resoluens dixit tekupheon, potentiam, vires suas. Viribus suis te subnixum portabunt. Et Nicolaus, manus ministerium exponit, ipsam tempè custodiam, ac defensionem. Nec propriè Græcè est Portabunt, sed ἀρῶσι, Tollent, & eleuabunt, non semper portantes, sed incidente offendiculo, quo ruas, subleuabunt ne cadas, sublatur tenebunt, dum periculum euadas, quod & ipsum tropicum est. Nam lapis est pro omni offendiculo. Eòque diuersis modis acceptus est. Tum enim denotat corporis offendiculum, ruina, cladè, euerfionem, bonorû amissionem, insidias paratas, tum prauas, sceleratâque cogitationes, à quibus defendamur à custodibus. Quod nò Græci solum sentiunt. Nam Euthymius lapidem exponit τὸς δυσχερίας, temporum, rerumque difficultates, & ἀμαρτίαν, peccatum, & quicquid est impedimento. Verum etiam Chaldæus, pro lapide dixit izra bisha, Cogitationem malam, à qua defenderis. Didymus his omnigenam prouidentiam pulchrè dicit designari. Et, Portabunt, esse perinde ac χειραγωγῶσι, ποδηγῶσι, ὑποπέδωσι ἀποδιδόντα, Manibus ducet, sustinebunt labentem, imbecillum, lapsantè.

B Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem, & draconem.

MEC quoque simili, atque lapidem tropo accipies, vt hæc nocentia, venenata, rapaciâque animalia, aut dæmones designent, à summis detrimentis venenisque fatalibus, funestisque facibus, in sacris litteris, aspides basiliscos, leones, draconesque appellatos: aut omnigenas calamitates, homines item sceleratos, pestiferos, infidiosos. Sunt autem hic, vt Græci pulchrè in suis nominibus dicunt, fera ἰοβόλοι, σαπιόλογοι, quæ morfu, quæ veneni afflatu noceant. Potest & ad litteram accipi quòd sanctissimi multi accepta superna custodia, ab his feris attingi non potuerint, eas euicerint, eiecerint etiam. Anagogicè, vt dixi, siue potius tropicè, quod & Græci proponunt, aspis est pro inuidia, spargente similiter & ipsa virus. Basiliscus pro ea quæ Græcè dicitur βασιλίσκος, quasi dixeris fascinationem, quæ fit oculis, crudelitas. Draco pro furore, quòd incensus, & rapidus fit. Has autem quas Psalmus decantat præclaras virtutes, scito solum de perfectis prædicari, de his qui omnem cogitationem, spemque in Deum exererunt. Quòd si quempiam huiusmodi dederis, videbis has in eo, longèque maiores virtutes. Sed pretiosissima, & optima quæque, raro quoque inuentu sunt. Commercio Deorum, in carne esse, & præter carnem viuere, esse in terrestri corpore cælicolam, Quod rarum inuentu esse, rei magnitudo demonstrat.

C Quoniam in me sperauit, liberabo eum, protegam eum quoniam cognouit nomen meum.

VERBA sunt Altissimi. Tres enim, quod in omni quoque poemate elegantissimè fit, hic personæ sunt: Vates ipse carminis autor, vir pius, Deus altus. Nunc Deus loquitur. Ac pro ἡλπίσας, sperauit, est Hebraicè חָסַק chasak, concupiuit, vel adhæsit amantè, vt non leuem, simplicemque spem denoret, sed amorem validum, cultumque intentissimum, conglutinationem, vt ait Burgensis. Tales obturauerunt ora leonum, extinxerunt imperum ignis, recuderunt aciem gladij. Vides ergo de quibus hæc prædicentur, vt minime sit mirum, si paucos reperias, quibus hæc fidissima vigilet Angelorum custodia. Vult enim Deus nos sui feruidos amatores, vult nihil diffidere, nihil titubare, in eum vnum respicere, ei coherere, amans ardentè, cupit redamari. Tunc fiunt miracula, tunc extinguitur ignis, fluctus maris sedantur.

Sistere aquam fluuius, & flumina uertere retro.

Nihil venenata nocent animalia, fera rapaces diffugiunt, ratione carentia obsequuntur. Quòdque Septu. dixerunt προστάσω, protegam, Hebraicè est אֲשַׁבְּחֵהוּ asagbehu, exaltabo eum, honorabo, glorificabo. Nam qui quæ summè nocere debuissent, affecutus est, vt cogeret, ne nocerent, magnum decus, nomènque supra mortalitatem est affecutus. Quas laudes, qualem etiam venerationè obtinuerunt sanctissimi, amicissimique Deo, quos magis coluit

Portab.

Lapis.

Sperare. Amare.

Protegere.

posteritas, quam summos, potentissimosque imperatores. Is est verus honos, cuius sint omnino pauci participes. Has igitur difficultates diuino beneficio superasse, ex acerbisque claudibus, quod cæteris non item datum sit, euasisse, iure, gloria dicitur. Atque, Auen Esra vult hæc verba esse Dei ad Angelos, vt hoc sit præceptum quod mander Angelis propter seruū Dei, quia dicat eis, Iste cultor meus cognoscit nomen meum, sperauit in me. Idcirco statui prouehere eum: sit in omni vexatione securus, & vt Græci aiunt, eripiatur *ἐπιπράτῃ* ἀπὸ τῶν ἀεικλιπῶν, à visibilibus, & inuisibilibus inimicis. Duo quoque dixit more suo ferme æquipollentia, Sperauit in me, cognouit nomen meum, alterum alterius explicatio. Si nescis quid valeat cognoscere nomen eius, audis esse sperare, vel concupiscere eum, ei conglutinari. Ex cognitione spes, ex spe cognitio. Qui sperat cognoscit. Nec sperare quidem posset, vel concupiscere, nisi cognosceret. Deus tamen si perfectè non cognoscitur à nobis, at aliquid cognoscitur. Scitur immortalis, scitur omnipotens, beneuolus, generis humani protector. Multaque alia possumus in eum perinde, ac si vidissemus oculis, facile sperare. Nomen autem Dei pro ipso Deo, Hebraici sermonis est vsurpare. Burgensis, nomen Dei, pro fide, ac pietate, ac religione, prius magis attraheret.

Clamabit ad me, exaudiam eum, cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eum.

CORVND E M relatio, sperauit, & clamauit. Ideo clamauit, quia sperauit. Concepta animo spes, vox erupit. Aut si non erupit, animi ad Deum intentissima eleuatio. Hebraicè dicitur, Clamor, quod dicitur vocatio etià mente, corde. Dixit inspiès in corde. Salomon dixit in corde suo vt afflueret diuitiis. Deus dixit vt fieret, vel esset lux. Est igitur clamor etià mentis. Qui si rectè perpendas, haud aliud est, quàm quod superius, sperauit vel concupiuit, adhæsit mihi. Postulauit, ad se animo, mentèque attraxit. Sic exaudire intelliges, quod apertius nunc transtulerunt Septuag. Nam Hebraicè est respōdebo. Ipse, inquit, clamabit, ego verò exaudiam. Responsonem, quæ fit ore, exauditionem illi transtulerunt, quam *θεοπροφητῶς* intelligis, non humanam videlicet auditionem, sed diuinam quandam, & maximam, vniuersalem, aures regias, cunctas etiam cogitationes, exaudientes. Sic esse tribulationis comitem, idem ferme est. Tribulatio Græcum est, ἀτρεῖω, attero, vexo, qua soli, vt reor, Ecclesiastici Latini vtuntur, attritio, vexatio, pro eò Hebraicè צרה zara, angustia, pressura. Premimur, cum vexamur, cum atterimur. Est Deus in mediis vexationibus nobiscum, si in clamatur, si inquiritur, si aduocatur, sed à piis præcipuè. Superius mittebat Angelos suos, nunc adest ipse. Non solum autem eripit, sed etiam efficit illustrem, & cōspicuum, quem eripit, qui premeretur, erigit ad sidera, tollit in altum. Sic exaltatur cornua iusti, tum ad præsentis vitæ calamitates, honorèque referantur, tum æterna bona, eadem ratione vigente in æternis, atque corporeis. Quæ probitate te Deus à cladibus corporis defendit, eadem æternis supplicii liberatum ducet ad superos. Vbiq; locuples pietas, largiens non æterna solum, sed etiam præsentia bona. Latini igitur, & Græci æternam etiam glorificationem, sempiternosque honores intellexerunt, vt declarant sequentia.

Longitudine dierum replebo eum & ostendam illi salutare meum.

VX T A primam verborum apparentiam, hæc cum superioribus consonabunt, vt referantur ad corporea. Cum Deus ereptos homines amantes sui, efficit vt vitæ metas longius proferant, quale largitus est iustissimo Iob, cui post duras vexationes illas viuendi spatium amplum concessit: viuaces etiam iustissimos quosque fuisse, vt Abraham, Moses, Ioseph, cæterorumque turba piorum, constat: protegète igitur iustos Deo, viuendi cursus, inquit, nulla clade interpolabitur. Venies beatus ad senectam, longæuus, vitæq; longitudine satiatus. Nam pro, Adimplebo eum, etsi idem est, Hebraicè אשבִּיחֵו asbiehu, satia-bo eum. Memorabile autem est, ac penè prodigiosum testimonium Hebræorum exponen-tium hunc locum, qui quoniam duo hic dicuntur, Longitudo dierum, & Salutare meum: primum referri contendunt ad vitæ huius spatium, secundum ad æternitatem. Ac pro Salute meum, Hebraicè est יְשׁוּעָה Iesuathi, quod præcisè sonat Iesum meum, siue salutem meam. Cùmque dicat psalmus, Et ostendam illi salutare meum, est, Et ostendam illi Iesum meum. Hunc Iesum, hanc salutem Auen Esra, & Rabi Dauid vitam æternam testatur esse. Nec eorū testimonio sempiterna gloria, quæ promittat Deus adhærentibus, sique aman-tibus,

Atibus, est aliud quàm I E S V S. Siquidem Rabi Dauid secutus Auen Esra ait, Longitudine dierum in mundo isto, satiabo eum. Et in mundo futuro faciam ei videre I E S V M meum, quia salua erit anima eius coram me. Tum subdit, Aut totum spectat ad mūdum futurum, aut, inquit, expones I E S V M meum, dies I E S V, in aduentu regis Messia: vt ferme dicat, Si in exilio isto, siue captiuitate, sanctus, ac probus, morietur, ostendam tamen ei I E S V M, cū liberauero Israēl de captiuitate, quoniam resuscitabo eum in resurrectione mortuorum, quæ erit in tempore I E S V, id est salutis. Hæc ait Hebræus. Quibus contra suam perfidiam, & pro vera religione, ac pietate, nihil potuit dici efficacius, veritate, ex inimico ore testimonium claritatis suæ exculpente. Qui si saperent, si tandem renunciare infelici pertinaciæ vellent, cognoscerent vtique hodiernam veram esse religionem, cui & ipsi cæci, ignarique ferant testimonium. Voco enim prudentes, & accuratos ad hæc diligenter inspicienda, & quid ab illa gente ex sacris oraculis sentiat, cōsideranda. Multa enim sunt, quæ maximè à prudentissimo quoque debeant hic animaduerti. Sentiunt primum bona sempiterna, ad quæ non posse alia ratione pertingi, nisi quàm I E S V S CHRISTVS aperuit primus, certum est. Si enim per pietatem, benignitatem, mansuetudinem, tolerantiam aduersarum, iniquarumque rerum, ad superos peruenitur, harum profecto princeps, & doctor virtutum maximè fuit Christus, qui nobis hanc viam dicit, & factis primus ostēdit. Agnoscunt etiam felicitatem perfectam in caducis esse non posse, ascenduntque ratione, & natura per instinctus gradiēte suos ad bona quæ docuit Christus. Tum hanc salutem, & hæc bona appellant nomine illo sanctissimo I E S V, omnibus oraculis celeberrimo, & dicunt hanc esse veram felicitatem, æternamque beatitudinem, vt conueniant, etiam inuiti, cum Christianis istum I E S V M, & salutem in altissimis mundi partibus, in bonis sempiternis esse, & simili vocant nomine, eā æterna bona I E S V. Nihil autem dedit hætenus I E S V S noster, sed promisit deificationem, ad quam inuitauit, & hortatus est, impedimenta q; viæ remouit veniens de cælo, vt iure I E S V S, id est salus sit ab oraculis dictus, liberans à corruptione, ad vitam optimam, ac regiam adducens. Ad quam cū nos ille maximè excitarit, nihil tale, antiqua religione, aut certè obscure promittente, hunc Hebræi maximè suscipere debent, qui fuit autor tantæ salutis, quam & ipsi ex parte somniant. Tum apertè dicunt I E S V M esse dies Messia, coniungentes I E S V M, & Messiam, aduentumque eius, dies magnæ salutis vocantes. Præterea, quod mirabilissimum est, resurrectionem mortuorum confitentur, eamque futuram dicunt in diebus Messia, appellantes hanc resurrectionem, I E S V M. Ecce ob hoc seruator dictus est à nobis, quia extincta morte, reddet nos immortales, mortuus ipse pro nobis, & primus resurgēs, resurrecturos omnes qui mortui fuissent, ostendens, futurosque omnes demonstrans, qualis ipse fuisset. Cur igitur non hunc maxime recipiunt, quem ipsa theologia, & ratio docuit resurrexisse primū, vt in eo cuncti resurgerēt? Respōdeant etiam, quoniam tempore Messia futura est resurrectio, ea per quemnam erit, cū mortalis, vt dicunt, sit Messias? Et num illi ipsi resurgentes, iteratò morientur? Quid enim fiet post resurrectionem mortuorum, si Messias erit mortalis, & filios post se relinquet? Vbi habitabunt hi qui resurrexissent? Num etiam Hebræi illius temporis mortales, vel immortales erunt? Si mortales, necessaria semper erit aliquorum resurrectio, ne cæteris morientibus, alij viuant immortales. Et quomodo fieri potest, vt sit mortalis Messias, cū tanta plebs vilis, futura sit per resurrectionem immortalis ipso morituro, & prolem post se relicturo? Certè igitur si quis dicta eorum consideret, mirabitur, ac miserebitur cæcitatē, confitentium quidem veritatē, sed quoniam vti est, ponere recusant, impossibilia necessario statuentiū. Non potest enim esse resurrectio, nisi per Deum, nec ea debet esse, nisi in fine omniū rerum, nullis posthac, in mundo, hominibus, qui perinde, ac nunc nascantur, ac moriantur, futuris. Ac nisi hæc cōstituantur, vt cōstituit theologia cælestis implicata, & impedita, impossibilia q; sequentur. Itaq; & Auen Esra hanc rupit vocem, Et ostendam illi salutare meū. Sensus est, inquit, Et delectabitur in splendore diuino, in splendore Shekina, id est diuinæ maiestatis. Quod quidem est verus Iesus, siue salutare Dei, vel ad dies Messia spectat. Hæc ille dixit, totumq; expositum est à Rabi Dauid, vt siue ad gloriā cælestem, siue dies Messia, salutemq; per eum afferendam pertineat, nō sit aliud quàm Christus ipse hominibus reuelatus è cælo, in quo omnium vota cōquiescent, vt ita sit vniuersale bonū, sicut est vniuersalis causa, & esse, multò magis quàm cælū, & terra. Igitur & Christiani, & Hebræi concordeshanc glorificationem, & salutē intelligunt eam, qua superatis diuino beneficio omnibus vitæ huius vexationibus, & incommodis, triumphabimus in cælo. Amen.

Cognos. no. meum.

No. me.

Clamare.

Exaud.

Cum ipso sum in tribul.

Ioan. 16.

Erip. e. glo. eum.

Longit. die. repl. eum.

Resurrectio mortuorum.

Le David.

Manus.

Prophetia.

Flamma in templo Ierosolymitano.

NPSALMVS refertur in David, apud Hebræos. Et Chaldaus interpres, cui solitum est eos sensus, qui penes doctiores de summis & occultis rebus latitant, proponere, Hebraico titulo simpliciter habenti *לדוד* le David, ipsius David, auctoris David, adiecit dicens, per manum David cantatus, aut dictus est in prophetia. Manus visitata illi genti phrafi, autoritatem, id est eum qui autor, & inuentor carminis fuisset, designat: quia omnibus propè corporeis actionibus fungente manu, iure ea nominata, quoniam corporeis incorporea, actionesque animi significamus, omnis operatio, & autoritas, id est, operandi facultas, & principium, intelligitur.

Prophetiam dixit raptum mentis diuinum, statum quo supra mortalitatem, relicta conditione terrena, tollitur animus, ac subleuatur in deificationem Angelorum, ac Deorum societatem receptus, qua tum gaudia caelestia sentiat, tum vagus, & vinculis corporeis expeditus præterita latius, ac præsentia, futuræque perspicat, in corpore quædam caelestis, & æternæ vitæ imago. Huc felix anima sublata, gaudia quæ vidit & sensit, tum maiorem quàm natura nobis, inter corporeas umbras, versantibus ostendat, rerum diuinarum scientiam, modulato, lætòque spiritalibus gaudiis animo, deseruente voce, depromptit, prophetiam non solum futurarum rerum ac præteritarum, sed præsentium quoque humanæ naturæ obscurarum, latam scientiam appellante prædicto interprete. Referuntur autem gratiæ hoc psalmo de peruigili providentia diuina, super rebus humanis, nunquam bonitatem in nobis conseruandis suam interpolante, vitamque nostram assidua & indeficiente custodia gubernante, condonante quoque nobis peccata: vt sit altissima quædam de providentia, philosophia, indefessa voce per omnes sacras litteras à Prophetis, oraculis, exemplis, signis, symbolis significata. Cuius insigne, singularèque exemplum, & indicium voluit etiam esse cum primis, cum flammam æternam in templo ardere iussit, quo diuinorum beneficiorum nunquam nobis deficientium signum indicari, Philon testis, *ἐπιδὲ γὰρ τῶ θεῷ αἱ χεῖρες ἀεὶ αἰῶνα καὶ ἀεὶ ἀλλοτεῖς*. Nam cum sint Dei erga nos preternia, & incessabilia, nusquamque intermissa beneficia, quibus noctes, atque dies fruimur: congruè quoque perpetuæ memoriæ, & agendarum gratiarum symbolum flamma sacra, semperque inextincta accendatur. Itaque vt ipse loquar duo proposita fuerant, tum æternæ benignitatis signum, tum æternæ actionis gratiarum, vt runque flamma signante. Sic iste psalmus est, vt Græci quoque dicunt, *ὡ χαριστεῖος*, reddendis gratiis factus, vt possit esse perpetuæ flammæ loco, quibus meminisse sui creatoris cupido incessit. Fuerunt autem quibus videretur ad captiuos & exules in Babylone referendus. In qua sententia Hebræi nonnulli sunt, & Græci. David inquit, etiam is psalmus pronuntiatus est ore captiuorum, aut pro captiuis, & exulibus. In quibus sanctior quisque, & sapientior hæc canebat. Eodem consensu apud Græcos inuenies. *δὲ καὶ ἰδὲ ἕτος ἐν αἰ ἀλάστορος τὰς περὶ γυμνάσιον, καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ τὸ ἑαυτοῦ*. Videtur, ait, is esse præcedenti consensaneus, & eiusdem argumenti, in illo qui erant in Babylone, calamitates lugentes, Deum efflagitare reditum inducebantur, hic affectu quod postulassent gratias referre. Ipse potius omnibus hominibus, & acerbiorē seruitute liberatis, maioremque libertatem consecutis congruere dixerim. Hæc illi. Quæ posterius dicta sunt, vt maiora referantur, quàm Babylonicæ captiuitatis liberatio, mihi maximè probantur. Cuius sunt multa indicia. Primū quod agit de lege lata Moyfi, agit de reparata iuuenta, agit de miseratione diuina, his qui seruant mandata eius: qui autem erant in Babylone, potius præuariicati fuerant. Deinde mirabile esset, cur semel saltem illius captiuitatis non meminisset, non Babylonem, non reditum nominasset, quod sit his in libris, quibus est de captiuitate sermo. Quomodo etiam ipsi David inscribitur psalmus tam à captiuitate longinquo: quid oportebat eum de captiuitate, de reditu iam absente vaticinari, quasi illa libertas esset æternum, vniuersale bonum? Credendum igitur ita falli illos Hebræos qui hæc dicunt, sicut cum diuinitatem Messiae, faciunt humanitatem, & regnum eius caeleste faciunt terrenum, æternum, corruptibile: libertatem animorum, libertatem corporum, opes æternas, & inestimabiles, caducas, mortales, paruipendendas: omnia videlicet quodam cæco scopo deprauantes. Nam cum optimam, altissimamque philosophiam, à maioribus suis Prophetis, nominatis, & occultis accepissent, ipsi quodam infelici, nunquamque sanabili iudicio cuncta peruertit. Non talia igitur apud Iosephum, Philonem, aliosque quos horum similes fuisse credendum est, sed longè meliorem philosophiam à corporeis recedentem inuenias. Hanc, igitur

Agitur hoc psalmo credendum est de summa, & vniuersali rerum humanarum providentiâ doceri, sicut in sequenti de vniuersali creatione, atque dominatu Dei decantabit. Constat enim psalmos varias philosophiæ partes amplecti, quæ est eorum admiranda maiestas.

Benedic anima mea Dominum, & omnia quæ intra me sunt nomini sancto eius.

BENEDICTIO, si quis interiores causas eius perscrutetur, est benivolentia, accensioque, & vehementis amoris erga autorem, patremque hominum, ac Deorum testimonium, ac indicium. Laudamus autem, ac benedicimus eum gratiasque agimus, scelerata atque impia obliuione bonitatis suæ nos inuolui non sinentes, memoriæ suorum apud nos beneficiorum, id sit certum signum. Homerus, à quo multa, licet quibus sacras litteras illustremus, accipere, Deos laudaturus, dicturusque in eos quasi & ipse psalmos, & odas, hoc fecit exordium:

Μησομένη δὲ λάθρα μὴ ἐπιλάσῃς ἐξέτατο.

Sum memor, atque tui nunquam obliuiscar Apollo.

Is autem affectus memoriæ diuinæ, & inclinationis amoris, dulcisque erga eum charitatis, ad eum mouebat pios vt omnia membra, & instrumenta corporis ad eum laudandum conuocarent: referentes scilicet quod in lege fuerat præceptum, Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus cogitationibus tuis. Is enim amor debet esse diuinus. Si Deus optimus est, si maximus est *δωτὴρ ἐδω*, si, vt ait Aristoteles *εὐσπεύωτος*, formosissimus, certè dignus est in quo amando, non modò incendamur, sed in Ianiamus etiam. Sed quoniam pulchritudo eius est abscondita oculis mortalibus indignis, qui eam intueantur, tempus erit cum natura inuisibilis, ipsa se faciens animo, & oculis spectabilem omnium gentium in se stupentia ora conuertat. Interea cernitur animo tantum, & ex operibus sit piis, ac sapientibus manifesta. Quod ergo dicit, Et omnia quæ intra me sunt, est hyperbole, & tota amoris, laudandique Dei cupiditatis expressio: sicut alibi, Omnia ossa mea dicent, Domine quis similis tibi? Et quæ Septuaginta dixerunt, *τὸ ἐντός μου*, quæ intra me sunt, vel interiora mea, vt redditum est in Psalterio August. In Hebraico sunt *קרב* kerabai, præcordia mea, interiora, viscera mea, vt Hieronymus dixit. Eaque Hebræi dicunt esse renes, cor. Eusebiusque nō iniuria membra post animam, ait ad laudandum Deum conuocata, vt que per totum corpus diuersas habens facultates, eas per membra & organa exequatur, vt conuocatio membrorum sit quasi animæ facultatem ad suam arcem, & ad principatum, quasi vires suas per omne corpus distributas, magnum factura opus, anima ad se reuocet ministros suos, ad auxilium præstandum sibi in re tam præclara concurrere iubeat, eos maximè ministros, quibus ipsa ad cōseruationem sui cum primis vitit, principalesque habent in regno suo partes. Ea sunt præcordia, quibus cor, & renes aliæque circumparsæ virtutes intelliguntur. Hæc bene diuus Hierony. in suo Hebraico Psalterio transtulit viscera. Et superiores Euthymius secutus, interpretatus *τὰς δυνάμεις, τὰς ἐνθυμίας, τὰς λογισμύς*, facultates, cogitationes, considerationes. Augustinus idem. Nihil ferè variant ab his, quæ alio sensu dicuntur, interiora pro corpore toto accepta. Et Chaldaus dixit, Et omnis structura corporis mei. Enumerantque Hebræi, animæ facultates per instrumenta corporis, quæ eo nomine putant comprehendì, vt guttur ad vocem, stomachum ad cibos digerendos, iecur ad furorem, sicut & Plato ponēs sedem furoris iecur, fel ad inuidiam, ac liuorem, cæteraque id genus nota. Ac quoniam dixit primo, Dominum, secundo, Nomen sanctum eius: videtur duplex repetitio, vt prius animam, posterius eam referentia viscera, vel interiora induxit, sic prius Dominum, posterius Nomen eius, quo portatur ad aures nostras, in mentem penetrat. Vehiculum animæ membra sunt præcipuè interiora, vehiculum Dei nomē eius, sicut omnia nomina, omniū significatarum rerū sunt vehicula. Ac pulchra, ex isto loco accepta occasione, veteres Hebræi sunt philosophati, quia Deus, & anima, & corpus, seu viscera nominantur, conferentes inter se, vt, Benedicat anima Deum, cui est varia cum eo similitudo, vt anima implet corpus, sic Deum implere totum mundum. Anima portat, ducit, regitque corpus, sic Deum omnem mūdum, vnam singularēque esse animam in corpore, sic in omni mundo suo, vnum esse singularem Deum. Animam perficere corpus, sic item Deum, vniuersum. Animā non comedere, nec bibere viuētē, Deum item

Benedictio.

Amor Dei.

Dator bonorum.

Omnia quæ intra me sunt.

Animæ.

Nomē Dei.

his non uti: Animam puram esse, & supra naturam a corpore, nec infici corpore: sic purissimum Deum esse supra mundum. Animam videre, & non videri, Deum quoque omnia videre, a nemine videri: ut nemo sit qui noscat unde anima accefferit in corpus, locumque eius, & sedes ignoratur, sic nesciri locum diuinitatis, quia etiam animalia sancta, id est, Angeli, apud Esaiam circumstantes thronum Dei, ac regentes ipsum, nescirent locum eius, sed ipse solus, eoque vociferabantur, Benedicta gloria Domini de loco sancto suo. Alij ex eis pulchre dixerunt, quinquies ab hoc ad finem sequentis psalmi inueniri animam benedicere Dominum, ut referatur quinque ipsius status: Primus cum esset in vtero matris, alter cum egreditur in auras, tertius cum huc atque illuc ingreditur, quartus cum recedit de mundo, ut pro quinque memorabilibus rebus quintuplicem persoluat. Hæc autem eò vel maximè protuli, ut intelligas etiam antiquos suos resurrectionem, reditumque animarum ad corpora agnouisse. Quæ Pythagoras ab Ægyptiis vbi theologia Hebræorum, antiquarumque gentium philosophia celebrabatur accipiens, vocauit παλιγγενεσίαν, reditum scilicet animarum ad corpora, & regenerationem, cum sederit filius hominis, quam siue ipse, siue alij non intelligentes, crediderunt esse animarum ad corpora reditum in hunc mundum, eodem atque prius modo, sequutura non cognoscentes, iudicium scilicet, & ascensum ad superos, eandem corpoream restitutionem existimantes. Comparationem quoque animæ cum Deo, etiam apud Aristotelem inuenies. Illud quoque obseruamus, Hebraicæ ferè vnus lingue proprium esse nomen Dei, pro ipso Deo accipere, quod quidem secus quam par esset, arbitrator a posterioribus vsurpatum, nomina diuina magis quam his ipsis significatum, venerant: omnemque Hebræorum theologia, & pietatem, ac cultum inuenies in his nominibus versari, ut quoniã ea tantopere venerantur, omnemque huc speculationem, studiumque contulerunt: necesse sit dicere apud eos hanc idololatriam esse formam: ut cum Christianos accusent, quod imagines venerantur, meritò eis obiici possit, ita eos immoderatè nomina venerari, sicut qui nimium imagines amplectuntur. Omnis apud eos virtus in nominibus constituitur, audito aliquo diuino nomine proni labitur. Litteras etiã quadã religione disponunt, ac scribunt. In sacris igitur litteris de nominibus rarius religio seruatur, & seruatur superstitione exclusa. Chaldæus ob hanc supradictam arbitror causam, multis in locis vbi inducitur, Dominus aut Deus benedicendus, nomen Dei adhibet. Et hic, Benedic anima mea Dominum, dixit, nomen Domini. Et apud eos nomen, id est שם shem, ואת עֲבוֹלָתוֹ signat nomen diuinum. Ac pro sancto eius, Hebraico more est קדש kadsho, sanctitatis eius, denominatio pro re dominata. Sanctum autem quid sit, licet ex Græco noscere ἀγιος, quasi sine terra. Quoniam autè terra est densus, & impurius elementum, ea carentia, & ab ea distantia, puriora, meliora, sanctiora. Sic nomen Dei, non quidem ipsum cæteris purius nominibus, sed quia eo res sanctissima, in corruptissima, mundissima significatur. Sicut sacre sunt vestes, quas sacer aliquis, ac pius induisset. Et sacri calices, sacra domus ac sancta, sancta sacerdotum manus, omnia sanctitatem nõ a se, sed aliunde nanciscentia. Sic Dei sanctum nomen, rei purissimæ, ac sanctissimæ vehiculum.

Ex 3. c.

Palinge-
nesia.
In qua ha-
rest, &
Druyda
fuerunt.
Nomen Dei.

Nomen
sanctum.

Αγιος.
Sanctus.

Benedic anima mea Dominum, & noli obliuisci omnes retributiones eius.

RIMA benedictio fuit propter magnitudinem, ac sanctitatem, secunda propter beneficia: quæ etsi summa bonitas eius non præstare nequeat, tamen si non præstaret, adhuc eam venerari nos deceret. Multò autem magis conuenit nos esse eius benedictes, quòd ad magnam sanctitatem accedit eius erga nos magnitudo beneficiorum. Hanc repetitionem bene etiã Græci dicunt esse ἰντάσην intensionem, augmentum. Augustinusque ait repetitionem esse exhortationem. Obliuio dicitur Hebraicè שחך shachak, quod quidè, ut alia pleraque apud eos, apparet mutata vna littera esse שחך chashak obtenebrauit, inhorrui. Interposita enim littera cheth, ut sit media, quæ prima esset, ex obscuritate fit obliuio. Verè igitur nomen obliuionis, est nomen tenebrarum. Vnde Græcè in contrarium dicitur φαινοσια quasi φάεος φαισία, sedes luminis, statio lucis. Et ex aduerso fugam metis, obtenebrationem dicunt χροπιδνίαν. Et à φάηω, appareo, dicuntur φάος φως, φωσῆρες, lumen, luminaria. Orpheusque ait appellatum Solem φάνητα, Phaneta, ὅτι τῶν ὀφθαλμῶν ἐφάνθη, quia primus visus est. Et per eum omnia corporea videri cœperunt. Ex quibus videmus scientiam, & cognitionem appellari lucem, & cum luce, habere animum nostrum cum intelligit, cognitionem, sic inscitiam, dici tenebras. Acquiratque lucem animus, cum intelligit, versatque animo rem cognitam:

F

Agnitam: in tenebras autem delabitur, cum in obliuionem se rapi permittit. Necesse autem est illam fuisse maxime obscuritatem, quæ pepulit maximam lucem. Sicut ergo extincta luce succedunt tenebræ, sic abeunte cognitione, obliuio tanquam opacitas consequitur. Vt autem veritas est fuga obliuionis, dicitur enim ἀλθινα quasi sine λήθη, obliuione: sic obliuionè necesse est esse priuationem, siue carentiam veritatis. Caret igitur veritate, & luce, quem occupauit obliuio. Hæc autem mentis obscuratio, cæteris in rebus non ita fortasse magni referat, in re autem fulgentissima mentè caligare, tenebrosamque esse, multò est miserabilius. Intelligimus ergo quid sit obliuisci. Dei autem obliuisci facile possumus, ut qui sit inuisibilis, soloque animo opera eius contemplanti spectabilis. Quod nisi faciamus quod ille præcepit, ut eum & surgentes, & cubantes, & ingredientes, in omni que opere cogitemus, memoriámque in eo meditandò exerceamus, facile ex animo labatur, cuius miseriam plena est terra. Retributiones autè dixit beneficia, & Symmachus pro ἀνταποδοσει quo vsi sunt Sept. posuit εὐεργεσίας, beneficia. Sed & ipsi Sept. interdum hoc verbum transferunt εὐεργετίαν, benefacere. Vox Hebraica גְּמֻלָּה ghemul, variat ad bonum, & malum, & priuato suo modo, quicquid impenditur, tribuiturque, hac voce expriment, & ghemul dicunt præmium. Retributiones autem sunt à Deo, ut Græci docent, quòd beneficiis acceptis, gratam autè memoriam non reddentibus nobis, sed in eum peccantibus, hæc ille minimè moratus, retribuit bona pro malis. Quod Augustinus pulchre innuens, Non tributiones, inquit, sed retributiones. Aliud enim debebatur, & redditum est, quod non debebatur.

Retributio
nes.

Merita.

Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas.

PROPIIARI Græcè dixerunt Septuagin. εὐλατεῖν, ab εὖ bene, ἥλεος placidus, mitis, propitiatus. Hebraicè dicitur נָסַח salach, signatque ignoscere, offensam dimittere, condonare. Eademque res diuersos habens modos, à diuersis ipsis, in linguis est vocata, ut enim qui hominem vocarunt, à diuersis considerationibus in omni lingua mouebantur, Hebræa, & Latina conueniente, ab opificio primario corporis, primaque origine, antequam animatus esset, humum, id est Adam, vel terrigenam, vocantibus, Græci non item, sed ἀνθρωπος, quasi ἀπὸ ἀργῶ, ὄππος, sursum prospiciens vultu. Sic res ista condonandi à Græcis dicitur, ab animi dulcedine, mansuetudine æquitate. Iratus enim animus quasi fluctuat, tolluntque sese vnda, mitigatus conuiescit, fitque æqualis, lenis, non asper. nam asperitas ab inæqualitate est, hancque animi dulcedinem, & æquitatem, sæpe à cælesti Rege deprecamur. Vox autem Latina condonandi, quod & Italica lingua retinuit, perdonare, maiora quædam designat. Simul ac enim peccamus, ad poenam obligamur. Ideo dicunt, soluere poenam. Atque omne peccatum, aut est aduersus homines, aut aduersus Deum. Omne quidem aduersus homines peccatum, est etiam aduersus Deum, ad quem omnia peccata, legem vniuersi, ius vniuersale reuocantur. Sed quoniam fieri possunt peccata, quæ non ita aliquem hominem attingant, hæc ad Deum, ut dixi, tandem reducuntur. Nam quicquid peccamus, Deum putamus nos offendisse. Vt autem in homines peccamus, aut honorem, aut opes, & commoda detrahentes, quo facto ad persoluendum, quæ abstulissimus, aut ad poenam obligamur, vt tantundem doceamus, quantum voluptatis percepissimus: sic apud vniuersalem iustitiam, quam sæpe indignis modis violamus, in omni peccato ad poenam astringimur. Est enim peccatum delapsus ab æquo: Castigatio autem poenæque importatio, eius in suum locum restitutio. Hoc vigilat Deus, cernens omnia, ut dignissime ab antiquis sit prouidentia eius appellata ἀδραστία, Adraastia, quasi inuitabilis, & ἐμμετρησίμ, fatum, decretum, fixum, immotum, irreuoabile dictum, & ἀπρόσποπος, inexorabilis, inuertibilis, quia soluere necesse est, nisi aut precibus, aut benefactis mitigetur. Nec priscos latuit diuina prouidentia: nam supradicta, & quas Parcas dicunt, esse nomina diuinæ prouidentiae, Aristoteles clarus testis est. Fit igitur condonatio, cum ad maximas & plurimas poenas, ob maxima, & plurima peccata obligatis necesse erat persolvere. Mitigatioque animo diuino, aut poena minuitur, aut in totum obliteratur. Necesse tamè est aliquid persolvere. Hæc autem se mutuo consequuntur, vbi ratio est, & sapientia, & cognitio, odium est malorum, iuris cupiditas, summamque iustarum rerum delectatio. cui insunt hæc, necesse est eos placere, qui hæc ipsa exequuntur: sic eos displicere, & amorem ab eis auertere suum, qui non exequuntur. Redire rursus reuerfis illis. Nec viderunt, qui Deum immutabilem fecerunt, quæ sapientiam, cognitionemque necessario sequatur. Omnes enim qui in homine, quo noscitur, & sa-

Propitia.

Adam.
Antropos.
Lab. 51. 52.

Peccata sol-
uere, hinc
peccata di-
cuntur.
Math. 6.

Peccatum.

Adraastia.
Fatum.

Parca.

pit, affectus inveniuntur, necesse est habere Deum, vt cum eadem causa faciat misericordem, atque iustum, seuerum. Si displicet malum, placet bonum. Et malis mala, bonis bona retribuit. Bonitas autem ante peccatū, & post peccatum. Quæ prius placuit, posterius placeat necesse est. Porro quod ait, Iniquitates, iniquitas Hebraicè נון auon, propriè Latine obliquitas, deprauatio, discessus à recto, curuatio. Cùm autem rectum sit ipsa lex, eò Græcè iniquitas dicitur ανομία, quasi legis priuatio. Quòdque dixit, Qui sanat omnes infirmitates, videtur solita παλλολογία, & ἑπιπάσις. Quisq; infirmitates Latinus, Græcus νόσος, ægri tudines dixit, Hebraicè מלחמ thachaluai, dolores, quos ægri tudines importat. Has & animi, & corporis posse diētas esse, Hebræi assentiuntur, rectius est de morbis animi sentire propter præcedens, pulchrâque est tralatio. Nam & Græci, quos appellat πάθος morbos, affectus, ad corpus, & animum referunt, & ἀμαθής affectibus malis derentos dicūt. Sic apud Latinos ægri tudo, & sanitas, infania quoque ad animum tantum. Et sani boni iudicij, bonæ mentis. Sicque etiam rectè sanare dixit Hebraicè מרפא ha rophe, qui curat, medetur. Sunt autem scelerata, animi morbi, tum quia malè eum afficiunt, dolores afferentia, vt ambitio, ira, metus, cupiditas; tum quia alia ex eis supplicia in corpus, & animū sequuntur. Sanantur ergo cùm dimituntur, obliterantur, ne dolor succedat, & pœna. Nec solum medicus est, quia tollit hos morbos, sed quia tollit, ne noceant. Hòcque postremum maximè respexit, peccatâque ægri tudines appellauit, quòd hæreat quidem eorum deformitas in animum, sed multò maximè quia tristes pariant fructus, detinentia hominem in plaga, & indignatione diuina, & submouentia omnia bona, sicut ægroto corpori nulla sunt bona.

Iniquitas.

Infirmus.

Sanare.

Qui redimit de interitu vitam tuam, qui coronat te in misericordia, & miserationibus.

ROS VNT hæc autem corpoream spectare felicitatem, aut animum. Si ad corpoream referantur, quam diuinæ clementiæ acceptam referebant, omnium bonorum vbertatem à benignitate eius prouenire fatentes, dicemus pro salute, ac vita conseruata primum eum gratias agere; post pro beneficiis quotidianis, à prouidentia diuina, qua volente suppetunt omnia, manatibus. Eòque primum omnia generatim beneficia complectens dixit, Noli obliuisci omnes retributiones eius. Deinde descendit ad eorum particularem explicationem, in quibus tenet primum locum, primumque debitum, vt gratias pro eo habeamus, quòd viuimus, sustinemur, alimur. Magnus alit magnos committus corpore factus. Et quòd eius κερήμεθα, indigemus ad viuendum, vt ait Aratus. Et in ipso sumus, & mouemur, eius clementia ab interitu defendimur. Alter est sensus, vt vtranque vitam præcipuè futuram respiciat. In qua sententia sunt cum Græcis, etiam Hebræi. Ex quo cognoscas hunc psalmum non spectare exilij Babylonici liberationem, sed vniuersalem Dei erga animos, & corpora seruanda benignitatem. Primumque Chaldæus ait, Qui redimit de gehenna vitam tuam. Gehennam, æternam damnationem Hebræi (quæ erat peculiariis Christi tempore, inferorum seruata per omnem posteritatem nuncupatio) etiamnum vocant. Estq; gehenna, quod apud poetas, Erebus, Tartarus, Pyriphlegethon. Et Hebræi considerantes verbum redimendi, dicunt sæpe homines peccare, vnde latali sententia damnari mereantur, aut animæ condemnationem necessariò, & amissionem, vt ipsi vocant מלחמ העולם leolam haba, mundi, vel sæculi, vitæ futuræ, incurrant. Deum autem conuersis eis, & pœnitentibus condonare, atque ab impendente morte eos eripere, aut vexationibus corporis, animæ salutem redimere. Ex quibus apparet eorum etiam testimonio aliter ille sensus. Græci quoque idem pariter λυτρώμεθον εἰς κωνδύνα ψυχῆς ἡ σωμάτων, Recipientem è periculo animi, & corporis vitam tuam. Interitum autem dixit, quod Hebraicè מלחמ shachath, corruptionem, ruinam, deletionem, & Græcè φθορῶν, eleganter Latinus interitum, Hierony. iuxta Hebraicum, corruptionem. Idq; habuit Psalterium August. ex Græcò. Vnde de duabus inter se contrariis rebus Aristoteles ἐπι γένεσις ἢ φθορῶν, de generatione, & interitu, quasi de esse & nõ esse, de aduentu in vitam & recessu. Iure autè condénatio ad pœnas æternas, & à vera vita expulsio, dicitur interitus. Nihil enim valet, vt ait Iamblichus, esse, nisi adsit bene esse. Ab optima autem vita cælestium triumphorum, ac gaudiorum, delabi in pessimum statum, in luctuosissimum carcerem non modo interitus est, sed omnis alia mors, præ ista, fabula est, sicut omnis vita præ illa, ymbra, imago. Redimere igitur verè, & appositè dixit, vbi mors intentabatur. Et græcè apud Septuaginta, hoc dicitur, λυτρώμεθαι, vnde λύτρωα, ea que dantur pro captiuis redimendis. Latineque est redimere, iterato

Gehenna.

Redimere.

Interitus.

Aiterato emere, & dato aliquo pretio, recipere quod erat amissum. Et nulla virtute redempti dicuntur, quos omnia vitia duxere captiuos, vituperabilisque fecerunt, nulla virtute interueniente, & dedecore eos liberante. A Deo autem amissam vitam recipimus, nullo pretio dato, sed sola pœnitentia: maxima autem eius humanitate fit, vt vita, & libertas, quam scelera abstulissent, gratis ad nos redeat, sola pœnitentia intercedente, quæ vice eorum sit, quæ Græcè λύτρωα dicuntur. Hòcque pretio te captiuum apud iustitiam diuinam redimes, si tantum respicias. Dixit autem vitam tuam, loquens secum. Anima autem pro ipsomet dicitur Hebraicè. Quòdque dixit, Qui coronat te in misericordia, & miserationibus, est duarum rerum repetitio, solita ἑπιπάσις, ostendens diuinorum beneficiorum multitudinem. Quam etiam per hyperbolen conatus ostendere, appellauit coronationem, quasi circumfluentiam, exuberantiam. Circundamur vndique, ac coronamur beneficiis diuinis, siue cùm tot nostra scelera transeunt impune, nec ad peccata totidem vt meriti essemus, pœnæ decurrunt, siue cùm in contrarium vndeque, in omne tempus, bonis eius circumfundimur. Quod est, ait, nostræ vitæ momentum, quæ pars, quam non innumerabilia beneficia diuina sequantur. Quid essemus sine eo, à quo primum viuimus, tum bene, ac beatè si volumus viuimus? Vbi defuisse nobis bonitatem eius, si rectè cogitemus, possumus queri, qui per omnes humanitatis, quanti maximè cogitari possunt gradus, progressus ad vltimum, & incommemorabilem vsque processit, vt nos deificaret. Hæc enim deificatio isto loco præcipuè significatur, cùm dicitur ab interitu, & illius magni boni priuatione etiam meritos pœnarum nos defendere. O verè beneficium, & tam humanum, quàm potentem, paris clementiæ atque potestatis! Hanc igitur infinitam diuinorum bonorum exuberantiam coronam appellauit. Ea autem beneficia duobus nominibus appellauit chesed, & רחמים rachamaim, quæ iure misericordia, & miserationes traduntur, respondentque liberalitati, humanitati, benignitati. Nam chesed signat benignitatem, beneficium, gratiam. Vnde chasid, sanctus, iustus, beneficus, non solum aliena non rapiens, sed etiam propria largiens, aut beneficia à Deo consecutus. Rachamaim, propriè sunt viscerationes, intima commotiones, cùm ad mansuetudinem interius commouemur. Eodèque nomine, & interiores partes, & miserationes dicuntur ab eis, valisq; motus ad miserandum hoc designatur. Vnde commota viscera eius, Et, Per viscera misericordiæ Dei nostri: in quibus hæc est vox. Vere autem nostri Deus miseretur: docent enim, eum, scripturæ ferè illacrymari super flagitiis nostris, & spiritum sanctum suum contristari. Cùm autem videt nos conuerti, placidus, & intimis affectibus permotus recipit, & tum non vult in peccato nos perdere, tum reuertentes recipit humanissimè: nunquam durus pater. Duo igitur beneficia prædicabat, & quæ ad conseruationem vitæ pertinent, & quæ sunt condonatio peccatorum, quorum ea est multitudo, vt iure coronatio dicantur. Sic ad suam phrasim dixit alibi, Gloria & honore coronasti eum, enumerans collata beneficia. In autem, obseruatum sæpe, designare, cum.

Vita. Qui corò. Et in misc. eò miserat.

Hafid.

Luc. 1.

Qui replet in bonis desiderium tuum, renouabitur sicut aquilæ iuuentus tua.

REPLET Hebraicè מלא hamasbia, satiat, exaturat. & pro desiderio, Græcè ἑπιθυμία, cupiditate, est in fonte נון ediek, quod sonat duo, ornatum tuum, aut os tuum, os, vt Psalmò xxxxi. In chamo & fræno maxillas ore constringe: vbi est נון edio, quod exponunt os eius, veleorum. Ornatuum, dixit Hierony. in suo Psalterio. Dicendum igitur iuxta Hebraicum potius os tuum, vt exponunt Hebræi, licet possit etiam stare quod reddidit Hierony. Ac Hebraicè quasi per hyperbolen, dictum est, Qui replet bonis os tuum, nempe suauitate, dulcedine, bonumque hoc loco suauè designat, & bona dixit suauia, dulcia. Ac volunt id Hebræi respondere ei quod superius dixerat, Qui sanat omnes morbos, aut infirmitates tuas. Vt enim amara sunt omnia ægrotis, sic sano palato dulcia sentiuntur: pulsâque ægri tudine, docet inductam suauitatem, vtrouique felicitatem metaphora designans, ibi pulsione morborum, quibus os amaricatur, hic quod faciat os dulcescere: tralationes Hebraicæ. Opulentia, ac felicitas nisi sentiatur, gustetur, non proficit. Ac quanquam totius felicitatis τὸ κρητήριον fit mentis solius, omnia circumquaque bona, non solum quæ gustari, ac comedi, sed quibus etiam ornari corpus possit, amicis item beneficia præstari intuentis suauia, tamen ore probantur. Sunt alia bona præterquam oris, quibus felicitas absoluitur. Sed quoniam omnia bona, dulcia, dicuntur, ad vnum gustum

Replere. desider.

Nescio quia
natale so-
lū, dulcedi-
ne cunctos,
Ducit.

cuncta reuocantur. Nam etiam si proprie loquamur, non sunt præterquam in gustu dul-
cia. At nostri tamen, & Græci alibi dulcedinem statuunt. Nescio qua dulcedine læti. Et,
Tuumque dulce caput, dulce vitam, dulce lumen Græci γλυκύθυμία, animi dulcedinem.
Quid quod eadem metaphora nos, & Græci dicimus gustari felicitatem, degustari mores,
degustari sapientiam? Palatum quoque, & saluam iudicium omnium rerum vocamus. Sic
& Hebræus dixit, Qui replet suavitate, felicitate, gustum tuum, dedit tibi gustum rerum
bonarum, imò affatum gustare fecit, facit te sentire, gustare quæ sint bona. Reliquerunt
autem metaphoram Septuag. Nam significatum huius vocis eos non ignorasse apparet ex
Psalmo prolato, ubi verterunt hoc nomen maxillam: cupiditatemque, aut desiderium pro
gustu posuerunt, quando quidem sola bona, vera, aut apparentia desiderantur. Græci pro
postulatione accipiunt omnem petitionem, omne desiderium iusti bonum esse dicentes.
Sed paulò secus à fonte. Et Chaldæus item metaphoram reliquit, Qui replet in bonis
וְיִמְלֵךְ בְּיָוֵם סִבְיָוֹתַיִךְ, Dies circuitiois, siue peregrinationis tuæ. Hoc autem dixit,
vt comprehēderet vtriusque vitæ felicitatem, & vtriusque Deum autorem doceret. Nam
subdit, Et ad futuram vitam renouaberis sicut aquila. Stat etiam & huc tendit quod vertit
Hierony. ornatum tuum. Sicut enim alibi, Gloria, & honore coronasti, id est circumsu-
disti, prouexisti enim, sic hoc loco, Qui replet in bonis ornatum tuum, id est decus tuam,
gloriam tuam prouexit, omnibus bonis cumulauit. Nihil ad decus, gloriamque tibi deesse
passus est. Vnde quaque bonis ornatus, decoratusque es. Videtur tamen prior sensus cla-
rior. In, etiam hoc loco est pro, Cum. Quodque ait, Renouabitur sicut aquila iuuentus tua, E-
ostensum antiquiores Hebræos hanc renouationem sensisse, ad futuram vitam reparatiō-
nem, antiquis decantantam, oraculisque cognitam παλιγενεσίαν, quod Hebræi maiorum di-
cta sequentes, hic confirmant. Nam Chaldæus interpres est vnus ex his qui ante Christum
in Babylone floruerunt, (si modo is non est Aquila profelytus.) Qui ideo vertit ex Hebrai-
co in Chaldæum sermonem libros sacros, quod vulgaris lingua Hebræorum in captiuitate,
quam etiam in Hierusalem deportarunt, esset lingua Chaldæorum, perindeque transtu-
lerunt in eam libros sacros, ac si quis nunc Euangelium, sacrosque libros, in linguam Itali-
cam, aut Germanicam vertat. Sentiebat igitur hunc locum esse de futura vita. Et Hebræi
hoc alio testimonio roborantes, adducunt quod scribitur Iob cap. xxxiii. Consumpta
est caro eius à suppliciis, reuertetur ad dies adolescentiæ suæ. Quod Helii apud Iob recen-
set inter miracula Dei. Renouatio autem aquilæ alibi in sacris litteris celebratur. Et cani-
mus semper, Sanctorum velut aquilæ iuuentus renouabitur, floreunt sicut lilium in ciui-
tate Domini. Hæc aquilæ renouatio diuersè traditur. Alij, vt diuus Augustinus, quod ei se-
nio confectæ, rostrum aded repandum, & incuruum reddatur, vt cibum capere non liceat,
languore, & inedia, toto corpore veterascente. Ire eam ad petram, ibique tandiu fricare,
donec os accommodum ad cibos capiendos fiat. Hancque esse renouationem, quod ac-
cepto cibo, corpus omne reflorescat. Aliam tradunt Hebræi, & Græci, quod senio affecta,
& auertis nimium alis, & pennis, altissimè ad Solis ardores ascendat, ibique pennis & plu-
mis exustis reparetur adiuuentam. Eusebius ὁ ἀετὸς πάντων ὀρνέων βασιλικώτατος ἐστὶ, καὶ ὑψηλότες
μῶνον δὲ ἡλίου φανὸς αὐτῷ πτεῖ δύναται, καὶ ἀπενὲς ἄφορον αὐτῷ. Aquila, inquit, ante omnes aues regia est,
altissimi volatus. Sola potest defixè solè intueri. Hic Eusebius nihil de reparatiōe, per ala-
rum exustionem scribit, sed solum altissimum volatum, & defixum in radios solis intui-
tum. Euthymius autem, Depones, inquit, debilem senectam, quam morbi, & peccata con-
traxerant, ὡς ἐκείνος τὸ ἐαυτῶν πτερόν, sicut ille senectam alarum. Renouaberis per pœnitentiā,
ὡς ἐκείνος ἀπὸ τῆς παλιφύας πτερόν, sicut ille per alarum repullulationem. Hoc item perhibet
Hieronymus, aquilæ senescenti plumas cadere, denuóque renasci. Rabi quoque Sahadias,
vt testatur David, ait aquilam ante omnes aues esse maximi volatus usque in altissimum ce-
lum, ad ignem elementarem ascendentem, tum se dare in mare præcipitem ob calorem
in alis accensum, sic renouari, repullularéque alas, singulo quoque decimo anno. Centesi-
mo in mare, vt solita est, delapsam emori. Commentum Hebraicum. Sunt Græci qui dicat
aquilam senescentem fieri validiorem. Notis igitur rerum terrenarum ex emplis diuinam
illam, & omnipotentem, omnibusque sæculis celebrem παλιγενεσίαν, demonsttrauit. Exem-
plo ex partè, non vsque quaque, in mortalitatem, vt ait Augustinus, referente.

In
Renoua. ut
aqui. in. in.
Chaldæum
interpres.

Aquilæ
renouatio.

Faciens misericordias Dominus, & iudicium omnibus iniuriam patientibus.

MAGNUM

MAGNUM & hoc beneficium, prouideri, & gubernari nos à Deo, non committere
eum, vt qui vexant nos, impunes abeant. Pro misericordia, est זְדָקוֹתֵי יְהוָה zedakoth, iu-
sticias, vt vertit Hieronymus. Neque aliud est iustitia quam misericordia, sicut iniu-
stitia crudelitas. Videre oppressos, & vexatos, & non commoueri, quid aliud quam feritas?
Pro iniuriam patientibus, Hierony. Calumniam sustinentibus, idque sonat vox Hebraica
עֲרֻשׁוֹנִי haasukim, sed idem sunt. Ecce igitur Psalmorum maiestas, maximaque eorum, ac
diuina philosophia, nunc vnum nunc aliud mysterium declarantium. Prædicatur hic Ne-
mesis illa sacra, & Adrastia, in euitabilisque prouidentia diuinæ necessitas, qua bona bonis,
mala malis prudenter, & certo tempore redduntur: quam non solum hæc cælestia oracula,
sed summo naturæ consensu, sapientissimi quique cognouerunt, & confessi sunt. Hinc
ille de his qui sero à Deo plebuntur, quod tarditatem supplicij grauitate compenset. Ari-
stoteles autem ait tres Parcas designare diuinam, & in euitabilem prouidentiam, præterita,
præsentia, futura cernentem. Dictam Nemesin, quia vnicuique tribuat, quod meritis est:
Adrastiam quia in euitabilis, ἀδραστία, quasi ἀειδίσις semper existentem, circa sortes. Tum con-
cludēs, ταῦτα δὲ ἐκ ἀλλοθι ἢ θεός. τῶν δὲ ἐνέπτεται δική, τῶν ἀπολύτων μέρων τῶν θεῶν νόμος τιμωρός, ἢ δὲ εὐδαί-
μονισιν μέλλων, μακρόχρονος, καὶ εὐδαίμωνων ἐξ ἀρχῆς εὐθὺς μέτοχος. Hæcque omnia, inquit, non sunt aliud
nisi Deus ipse, quem semper sequitur iustitia, eorum qui à lege diuina deficiunt, vltrix, cuius,
qui velit esse felix, ac beatus, particeps existit simul, ac venit in lucem. Locus igitur ab
Aristotele est declaratus. Nam facere iustitiam, siue misericordiam, & iudicium omnibus
B iniuriam patientibus, est quod sequitur Deum, τιμωρὸς δικῆ. Et hoc semper. Similia prorsus
diuinitus locutus est Homerus, Deos peregrinorum habitu versari per vrbes,

Ἀνθρώπων ἴβεν τε, καὶ εὐνομήκην ἄφορον ἴβες.
Οὐ γὰρ σθένει ἔργα θεοὶ μακρὰς φιλέουσι.
Ἄλλὰ δίκην τίσει καὶ αἰσιμα ἔργ' ἀνθρώπων.
Spectantes hominum facta iustitia, aut probitatem.
Namque execratur Deus impia facta beatus,
Iustitiamque colit: rebus latatur et æquus

Ac psalmus duas videtur iustitiæ completi partes. Primā quod faciat misericordias, be-
neficia præstans, liberalis, beneficus, sanans ægrotudines, deinde iudiciū, liberans ab iniuria,
castigans fontes. Hæc autem res, sicut ipse Deus est inuisibilis, ita nec ipsa, vt Vates dixit,
visā tam magis existit, quam si visibilis esset, quam magis ipse Deus est omnipotens, inuisi-
bilis. Ratione enim & veritate magistra probamur magis inuisibilitatem, non earum esse
renuitatē, sed nostrorum oculorū imbecillitatē. Cū autē Dei sunt omnia plena, licet in-
uisibilis, vt possit inuisibili aëri implenti omnia comparari: sic arbitrari debemus iustitiam
eius inuisibilem per omnem quem creauit mundum vagantem, nihil incognitum, & inex-
ploratū relinquere. Hocque est singulare eius erga nos beneficium, & inaudita bonitatis si-
gnum, vt iure inter magna eius munera, sit connumeratum. Nec distat quod pro iniuriam
patientibus Hierony. dixit, cunctis qui calumnias sustinent. Illud latius, hoc ad sola verba.

Notas fecit vias suas Moyse, filiis IsraEl voluntates suas.

HOC quoque fuit incommemorabile, & omnibus gratiis decantandum Dei benefi-
cium, lumē in magnis humanarū tenebrarum erroribus, & auerso penè toto mundo
à cultu eius attulisse, donasse sapientiam, & inuisibilem eam visibilem fecisse, vt abun-
dantius diffunderetur. Nihil fuit omnium quæ donari ab eo ab hominibus potuissent me-
lius, quo honorificentius, quo propius ad naturam eius peruenirent, sapientia. Pro hac,

Non nobis si centum sint lingue, oraque centum,
Ferreæ vox, grates persoluerè dignas,
Poterimus.

Nam quod illis datum fuit, sapiendi principium, ad nos vsque peruenit.
Vias autem dixit μέλαφορέωσ, quibus incedit ipse, quibus delectatur, cupiditates, studia. Et
Græci eas interpretatur θελήματα, voluntates. Hebræi quoque dicunt esse מִדּוֹתֵינוּ midothau,
mores eius. Simili locutione vtitur lingua Italica, appellans mores, ambulationes: refer-
tūque hoc loco quod dicitur de Mose, cū postulauit à Deo, vt ostenderet ei vias suas, &
ostendit. Est autem profundæ philosophiæ locus de viis Dei, quas scire, & magnæ sapien-
tiæ, & felicitatis. Nam omnis miserorum mortalium imperitia, & cæca vita hinc est, quod
ignorantur viæ Dei, aliâque illis ignoratis, capescimus. Plures si eas tenere credentes for-
tasse falluntur. Habet autem Deus ipse, perinde atque homo suas cupiditates, suos instin-
III iiij

Misericor.
Iustitia.
Iniur. p. at.

Nemesis.
Adrastia.
Aesja.

Iustitia.
Misericor.
Partes.
Iudicium.

Via Dei.

Quis, ac natura inclinationem. Hæc autem non est nisi quam & sacra litteræ, & omnis phi-
lofopia clamat, δὲν ἴδι, colit ius. Placet ei æquitas, lætatur, gaudetque iustitia, est feruanti-
simus æqui. Talis est enim, vt ait Plato, Deus, si parua licet cõponere magnis, qualis homo
iustus. Quiquid placet iusto, & qua via ingreditur, hoc multò maximè Deus, cuius est in-
finita iustitia. Declaremus autem hanc viarum metaphoram. Nam cum anima nostra in
corpore, & corporeis actionibus fit qualis gubernator in nauì, auriga in curru, quæ ad eas
vias diriguntur, in quas dux ipse flexit: sic nostra corporis, vitæq; nauicula tendit, quò gu-
bernator direxit. Ac quoniam vita mare est, in quo portus, sunt innumerabilia naufragia,
sunt certè ad portus tendentes, ac recti cursus: sic quocunq; vitam inflectit mens, quo-
cunq; hominem direxit, rectè via dictum est. Quasi cursus, quasi nauigatio, sic & vias Dei
dixit, præcepta, legemque diuinarum voluntatum indicem, corpus quo continentur ea,
quibus vult nos ire. per hoc mare, Deus: ipse est auriga in mundo, mundus, & vita, mare
vastum, nos nauiculæ, ipse regat necesse est, & quem docuit cursum, nos tenere oportet.
Quemadmodum ergo mens nostra flectit corpus, omnemque hominem in vias, dirigit, &
alij huc, alij illuc ingrediuntur: sic Deus mens maxima, reftissima ad iustitiam, & æquita-
tem, ad verum, caelestemque portum, cursum vult tenere nauim nostram. In qua quoniam
est auriga minor, qui possit maiori resistere, rebellisque esse: tunc fiet acerbum, & lacry-
mabile naufragium. Et Philon disertissimus super eo de viis Domini, Omnis quippe caro
corruerat viam suam, Κατέφθειρε πᾶσα σὰρξ τὴν ὁδὸν τῆς ἀθανάτου καὶ ἀφάρτου τελευτῆς ὁδοῦ, τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ ἀγ-
γελῶν τῆς σοφίας, διὰ τὴν ἀσπίδα τῆς ἀσπίδος, ὁ ὄντως ποδηγέτης, ἡ εὐθεία καὶ λεωφόρος ὑπαρχούσης, μετὰ τῶν περιού-
των ἀφηνέεται, τὸ δὲ πᾶν τῆς ὁδοῦ γινώσκεις, ὅτι, καὶ ὁπτισημὸν θεῶ. Corruerat, ait, omnis caro æterni, &
in corruptibilis Dei perfectam viam, ad ipsum ducentem. Hanc scito esse sapientiam. Per
hanc enim quoniam recta, & regia est, mens ingressa, ad metas aspirat. Meta verò viæ est
cognitio, & scientia Dei. Audisti igitur quæ sit via Dei, quis viæ finis. Hoc quoque loco
obseruant Hebræi esse futurum pro præterito. Dicitur enim יודיא, notas faciet. Affe-
runtque exempla, vt, fecerunt vitulum in Oreb, futurum ישי Tunc cecinit Moses, futu-
rum ישי Tunc ædificauit Iosue, & hic futurum ישי Similiter in sequenti Psalmo, Super mon-
tes stabit aqua, à voce tonitruu tui fugient, formidabunt, futura pro præteritis. Quod autè
dixit Voluntates suas, est solita repetitio. Et pro Voluntatibus, Hebraicè ריבוי אלילוח,
quod sonat voluntates, consilia, cogitationes, opera, studia. Ideoque Hieronym. vertit cog-
itationes, & ipsi Septuaginta alibi ὁπτισημῶν, studia, conatus. Hebræi hic exponunt
רשעו maafau opera sua. Cuncta idem, & vt dixi, declaratio prioris. Si expones opera sicut
& Chaldæus vertit, עבדו obadoi, quæ fecit in deserto, sunt illa opera, quæ docuit, quæ mon-
strauit, quibus se delectari probauit. Sicque idem est.

Notas fecit
Voluntates
suas.

Miserator, & misericors Dominus, longanimis, & multum misericors.

V A T V O R nominibus per ὁπτισημ, magnam Dei misericordiam, humanitatemque
declarat. Et est ferè antè diciturum repetitio. Satiari enim non potest hoc sermone. F
Vtimur, vt dixi, hoc quasi torrente, & congerie verborum, cum res ingentes ob oculo
versantur, cum affectus erumpere nostri gestiunt, vt stare loco, & se cõtinerere nequeant.
Cætera quidem verba ex his quatuor appositè ad Hebraicum, & Græcum respondent. Et
pro misericors, ne idem verbum repeteret, Hieronymus dixit Clemens. Quod autem La-
tinus trãstulit Longanimis, non ita fortasse propriè. Siquidem Græcè ἡμῶς, sonat animum,
atque iracundiam, furorem. Itaque μακροθυμῶς, non est longanimis, sed tarda, longæq; ira.
Et in ea cõpositione θυμῶς, nõ animum, sed furorem indicat. Quod ostendit vox Hebraica,
ad quam Græca formata est. dicitur Hebraicè עַבְדוֹ אַפַּיִם erek appaim, tarditas furoris, iræ
procrastinator. Vbi appaim omnino sonat furorem, iram. Nec Latine vna voce potuit
reddi. Est autem huius vocis Hebraicæ, & Græcæ significatus, is qui apud philosophos in-
uenitur βραδύτης παραῶν βραδύτης, μέλλουσι, tarditas, cunctatio, & ad vindictam sui tarde pro-
cedens. Mysteriumque isto loco de procrastinatione vindictæ diuinæ declaratur, in qua
infinite bona insunt. Quo & mansuetudo Dei immensa demonstratur. Et Stoicorum er-
ror refellitur, τὸ θεῶν ἀπειθῶν, diuinitatem inexorabilem, qualem sapientè suum fingeant
ipsi, faxeum, ἀνείθετον afferentium. Meritò irrisi ab omnibus, & reiecti. Tum eorum im-
prudencia, apud quos vindictæ procrastinatio, fidem aufert providentiam. In laudatur tan-
quam maximum beneficium, humanæq; fragilitati necessarium, coniuuentia, expectatio.
Hanc

Longanim.
μακροθ.

A Hanc æquè, atque Vates sacer, Euripides agnouit, Dei in castigando tarditatem:

Μέλλει, τὸ θεῶν δ' ἔστι τοῖσιν φύσει.
Tardat Deus, talisque est ingenio.

Talem eum ingenio, naturæq; esse dixit. Vbi est enim
summa diuinitas, etiam necessariò summa bonitas, summa mansuetudo. Sapientis est, sibi
moderari: constantem, etiam illata iniuria, esse. Hoc quod apud nos tâtopere laudatur,
non vigeat magis apud Deum. Sed ad Plutarchum, qui locum istum abundè tractauit, le-
ctorem remitto. Simul obseruandum, superius eum dixisse, iudicium eorum qui iniuriam
patiantur Deum exequi, nunc ad castigandû, eum esse tardum, temperatû, vt non idcirco
eum aut dormire, aut nescire quid in terris fiat, existimes, quòd moderate ad supplicia
procedat. Atque potest etiam vox Latina fortasse defendi longanimis, si quis hunc sub ea
reddi sensum agnoscat: vt sit longanimis qui serò irascitur, aut iratus differt vindictam. Si
enim longanimis est magnanimus, magnanimitas autem præcipuè in tolerandis iniuriis
existit, (contenit enim magnanimus, omnia inferiora se existimans: & Latini, impotentes,
Græci ἀχευτῆς dicunt, quos aut cupiditates, aut iracundia victos extra decorem rapiunt:
vulgò fracti, quassatiq; dicuntur) constat eundem esse magnanimum, atque iniuriarum
tolerantem. Et verum sensum Latini non ignorarunt. Hieronymus tamen maluit dicere
patiens, quàm longanimis. Ac tria prima pertinent ad condonanda peccata, quod præci-
puum est beneficium. Postremum, id est, multum misericors, πολυέλεος, Hebraicè רַב רַב
rab chafed, ad alia beneficia, & benignitatis varias formas, sicut sonat Hebraicum.

Magnan.
Mult. mis.

Non in perpetuum irascetur, neque in æternum comminabitur.

V A S diuinæ clementiæ partes edocet quòd neque subitò accensus defæuit in vin-
dictam, & quod facile obliuiscitur. Et Græci ob hanc causam eum vocant εὐχάριστα-
κτον, reconciliabilem, cum quo facile reditur in gratiam, vt vsquequaque bonitas
eius sit manifesta, tum cum creauit mundum & cum res hominum æternis regit imperiis,
& quòd placatur, mitescit, etiã indignissimè offensus. eoque eum pulcherrimè Græci dicunt
ἀμειψήτων ἔλεος, τῆς φιλαθροπίας, τὸ πέλαγος, sine fine misericordem humanitatis pelagus. Et
quod Latinus dixit In perpetuum, Græcè dixerunt Sept. εἰς τέλος, in finè. Ex quo intelligis,
In finè sonare in æternum: vt miter Latinum interpretem tam clarè nunc, & appositè ad
fontem reddidisse, cum alias solitus sit semper dicere in finem, vt in principiis Psalmorum,
nisi à diui Hieronymi interpretatione sit acceptum, qui transtulit in sempiternum. Nam
& Psalterium Augustini ex Græco, habet In fine. Hebraicè igitur est עַבְדוֹ לַעֲזַח, in per-
petuum, in æternum. A quo Septuaginta putant duci mnazeach, eoque in principiis Psal-
morum semper vt hoc loco, vertunt εἰς τὸ τέλος, in finem. Quod autem dixerunt Septua-
ginta ὁργισθήσεται, irascetur, est Hebraicè יריב, contendet, disceptabit, causam diligen-
tius examinabit. Hinc Chaldæus יריב inze, iurgabit, contender, quale fit in foro. Hierony-
mus item, Iudicabit. Hæc q; omnia facit ira, vt bene stet quod Septuaginta dixerunt. Ideo
Cenim Deus contendit, & causam examinat, quia sceleris memoria, & indignatio facit eum
consistere. Deposita ira, de causa non agitur amplius, quasi lite composita, & de iure suo
remittente Deo. Porro tralatio est in Hebraico à iudicibus, à foro, à causarum discepta-
tione, cum stat ὁφείλων reus, & accusator, & iudex. Nos rei, crimina, accusatores, Deus iu-
dex. Sed is quæ sua est clementia, pronuntiat pro nobis, facile placatus, & iniuriarû oblitus.
Ideo intulit, Neque in æternum comminabitur: quod clarius Hebraicè, & Græcè, ἡμεῖς ἴ-
tor, seruabit, iram videlicet, non premens alto, & retinens sub corde dolorem. Non seruat,
inquit, hæretque affixus in memoria nostrorum flagitiorum, facile ex eius animo vanes-
cent, facile dilabuntur: habetque illam in promptu ἀμνησίαν, illatarum iniuriarum obliuif-
centiam. Græcè hoc Septuaginta dixerunt μνησῶ, à verbo μνησῶ, & à nomine μνήμη, quod fu-
rorem, furentemque è pectore indignationem sonat. Apparètque ex Homero ab hoc no-
mine principium sui libri auspicante, & furorem in corde Achillis retentum, designante:
Μῆνιν ἀειδέθαι θεῶν πολλὰ κίε δεινὸν ἀγχιόχοι,
Iram pande mihi Pelide diua superbi.

In perpet.
Irascetur.
Rom. 8. ioh.
5. Rom. 5.

Neque in
æter. cõ.

In quo, vt ait Iustinus martyr, & Ioannes Philoponus, sequutus est Orpheum, librum suum,
ante Homercum, eodem exordio inchoantem:

Μῆνιν ἀειδέθαι θεῶν διμήτερος ἀγλαοκέρπευ,
Frugifera Cerevis longum cane, diua furorem.

Iram igitur, & feruentem indignationem semper designat *μῆτις*, retuleruntque pulcherrime Hebraicum Septuaginta. Latinus verius dixit quam clarius, Comminabitur. Nam si quis consideret Minari, Latinum, ab hoc Græco *μινῆω* descendit. Estque minari in furore persistere, rem furoris facere, iram præ se ferre, causas irarum continentem, signa proferre. Sicque eodem omnia concurrunt. Psalterium Augustini habet Indignabitur, quod est clarius, transferente nescio quo Græcum *μῆτις*, indignabitur. Hieronymus irascitur. In Hebraico igitur quiddam magis reconditum.

Non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis.

MO c erat longanimis & misericors, seu clemens, ut vertit Hierony. Eratque clarum ex superiore, cum vocauit pro crastinam vindictam, sed solet eandem rem diuersis nominibus exprimere. Nunc ait, Si Deus est iustitiae princeps, si ad fori eius omnia scelera applicatur: ut expandatur: certe tanta poena sit oportet, quanta scelerum grauitas, & pondus, ut paria paribus referatur. Diminuit autem eius clementia pondus peccatorum, aut inaequalitatem facit detrahens de poena. Haecque tum ad praesentem vitam possunt referri, tum futura, ut beneficia praestet etiam immeritis, ut sceleratos luce frui sinat, ut non execretur eos ut digni sunt, non obliuiscatur, non abiiciat a conspectu suo. Blasphematur, debuit irasci, debuit ingratos illos subito perdere: proditur ad alias res, tralato cultu eius, debuit & ipse prodere, & auertere sese. Nihil horum facit, sed viuunt, viuunt illi, sunt, communis lucis, ac bonorum participes. Eadem est ratio ad futuram vitam, nunquam bonitate eius deficiente, ac cessante, parcente in hoc saeculo propter futurum. Ac quanquam fiat aliquando correctio, id bonum est, & ad tempus. Mirari igitur definamus viuere peccatores, omnibus poenitendi locum relinqui, non extingui confestim flagitiosos. Clara causa est, quia iudex natura est clemens, non potest saeuire, non finit eum natura eius irasci, subitoque incandescere.

Quoniam secundum altitudinem caeli a terra, corroborauit misericordiam suam super timentes se.

MA X I M A hyperbole, & qua nulla in rebus sensibilibus, quarum exemplis inuisibilia declaramus, maior occurrat. Et ut dicunt Græci *ἀμετρον καὶ ἀείμαστον, ἀπείρον ἔλεος* humanitatem, immensurabilem, & inexcogitabilem, siue quae animo comprehendi nequeat, & infinitam ostendit. Ita certe est, si consideres humanam mentis peruersitatem, tot crimina, tot flagitia, quantum ab hominibus non modo non diligatur, sed contemnatur, abiiciatur, & quod indignius, blasphemetur Deus. Hic nisi immensa misericordia, & incomprehensibilis in eo bonitas esset, quas sceleratorum strages videres, quam inauditis suppliciis visibilibus & inuisibilibus omnes torqueri. Quas Erinnyes & Ares per mundum versari cerneres: Est autem haec comparatio de magnitudine, ac immensitate. Similitudoque est corpora, de re incorporea. Et spatium, siue quantitas corporea, sumpta ad designandam quantitatem incorpoream. Incorporea quantitas est, misericordia, lenitas. Quanta autem sit haec, & quam ingens, declaratur quantitate corporea. Quanta videlicet est inter caelum, & terram. Non est autem maior distantia, maius spatium, quam a caelo ad terras. Sic si misericordia Dei videri posset, videremus eius verticem tangere sidera, totum quod intra caelum ac terram spatium interiacet magnitudine eius repleri. Simili figura est vsus Esaias, infinitam maiestatem Dei significans, non est autem vsus loquendo, sed vidit rem incorpoream, corporea figura vestitam. Vidit Dominum sedentem super folium excelsum, & eleuatum, aded autem excelsum, ut a caelo in terras pertineret. Ideo plena erat omnis terra claritate, siue maiestate eius. Sic si misericordia eius tanquam reginam videri posset, in excelsis throno sederet implens quicquid interest inter caelum, & terram. Hac similitudine vsus est alibi. Magna est usque ad caelum misericordia tua. Offerebant autem, ut diuinam rei magnitudinem representarent, rem oculis humanis maximam, rebus notis, ac visibilibus, inuisibiles, & obscuras exprimentes. Simili linguae suae figura vsus est diuus Paulus, Vt sciatis, inquit, quae sit longitudo, & profundum, de Deo loquens. Ac Hebraicum dicit, Quoniam secundum altitudinem caeli super terram, quasi sit de altitudine caeli comparatio. Sed idem est de spatio inter duos terminos, atque supremis terminis sermo. Quod verò dicit, Corroborauit misericordiam suam, potest sic dici, Creuit misericordia eius, ut verbum *גָּבַר* gabar, quod est in Hebraico,

Mirari.

Secund. alt. ca. a. ter. c. r.

Eph. 3.

Corrobor. miser. su.

A Hebraico, sit intransituum, actione in illo et remanente, non transeunte ad alium. Et gabar, signabit roborari, grandescere, increscere. Caput intra nubila condit. Et *יְהוָה חַסְדּוֹ* misericordia eius, potest esse nominandi casus, aut accusandi: primum melius. Dixit item; Super timentes se, Hebraei ad Israel referunt, sibi videlicet eblandientes. Verius autem super timentes, ut sit iustitiae, & aequitatis locus. Neque enim temeraria est liberalitas, & humanitas, clementiaque diuina, sed prudens, parcens qui sibi postulent ignosci, quos male actae vitae poenitet, qui eum timent, hoc est, (ut saepe apparet apud Septuaginta qui transferunt timere *εὐσεβῆσαι*, & timorem Domini *εὐσεβειαν*, pietatem), qui colunt, venerantur. Sic tollitur temeritas. Nec sperandum est, nisi his qui timent. Sicque exposuit etiam diuus Augustinus, ne thesaurizemus iram in die iudicii.

Quantum distat ortus ab occidente, longè fecit a nobis iniquitates nostras.

LI A similitudo, qua non liceat de magnitudine, & spatio inueniri maiorem. Nihil enim est ortu, & occasu longinquitus, crescitque oratio, longius enim distat ortus ab occasu, quam caelum a terra. Nam a caelo ad terram est hemispherium, ad dimidium diametri, ab ortu ad occasum tota diametros. Quantum est a circumferentia ad punctum, tantum a caelo in terram: quantum a circumferentia ad alteram partem, recta per diametron, tantumdem ob ortu in occasum, si ad solem orientem, ipsumque caelum, non terram, haec referantur. Sicut autem noster Poeta, latissimas imperij metas designans,

B *Iacet ultra sidera tellus,
Extra anni, solisque vias, ubi caelifer Atlas
Axem humero torquet, stellis ardentibus aptum.*

Sic hac similitudine Hebraeus diuinam clementiam maiestatem latissimis finibus circumscribens demonstrat. Et ut dicunt peccata ultra oceanum deportanda, sic Hebraeus, perpetuam eorum apud Deum, obliuionem, & aeternam abolitionem, obliterationemque hoc exemplo expressit. Submouente haec ab animo suo, Deo, ob immensam clementiam, longissime, nullamque eorum memoriam in aeternum retinente, sempiternaque obliuione delente, ut eorum labes nihil attingat, nulla iustitiae, & Nemesis remaneat indignatio. Licet scelera grande creuissent, magis tamen submouit quam creuissent. Hebraei que perhibent, ortum, & occasum, non aquilonem, & meridiem vsurpatum, quia possit commeari ab his, ab illis non possit, quod non sint usquequaque habitabiles. Mihi videtur tamen haec vera sunt ortum & occasum dixisse, tanquam manifestiores, clarioreque mundi partes, & ad exemplum aptiores. Vide quanta sit in Psalmis philosophia. Haec enim omnis oratio est naturae diuinae manifestatio.

Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se, quoniam ipse cognouit figmentum nostrum.

LI O singulari exemplo bonitas eius designatur. Primum rerum inanimatarum vsus est exemplis, in quibus ingens spatium, nec aspectu grandius in terris contineretur, nunc affectus adducit, a naturae instinctu nascentes. Hocque exemplo saepe alij scriptores sacri delectantur. Si potest, inquit, mater obliuisci infantis pupilli sui, ita ego obliuiscar vestri, dicit Dominus, nullamque esse vehementiorem in tota natura beneuolentiam atque patrum in filios, testes omnes. Eoque pro, Miseretur, est solitum verbum Hebraicum *רחם* richam: sonat ut dixi viscera *אֲלֵךְלָא*, inde affectum quandam vehementem, & intimam in praecordiis commotionem, quasi viscerum collisionem dicunt, quod imitati aliquando scriptores sacri Græci fingunt *απλαγχνίζω*. Adeo enim saepe interius commouemur, ut coeuntes secretiores partes, lacrymas exprimant. Et Latini dicunt, hoc quasi imitati, a corde, misericors. Et vere patris exemplum allatum est. Omnes enim ab orbe condito cognouerunt Deum esse communem patrem. Ideo enim exigit a nobis pietatem, quia pater est. Sic eum verus filius eius missus ab eo affectu paterno in terras, saepe praedicaui esse patrem hominum, cum precari nos eum docuit, patrem appellantes, & cum se ascensurum ad suum, & nostrum patrem diceret, & cum hortabatur, ut patrem nostrum caelestem imitaremur, qui Solem suum ortiri faciat super bonos, & malos. Et antiquissimi poetae, qui eodem tempore, quo sacra haec decantabantur, floruerunt, agnoscentes eum esse communem patrem saepe *πατήρ ἀνθρώπων τε θεῶν τε*, id est Angelorum, atque hominum pater. Nam Angeli Dij sunt. A quo patre canit Hesiodus Deos, atque homines natos.

Sup. tim. se

Orthocessu

Misereri.

Deus omn. pater. Math. 6.

Ως ὁμοθεν γενέσθαι τοῖς ἡμετέροις ἀνθρώποις
Dijque hominesque eadem sunt ab radice creati.

Et Aratus quod diuus Paulus approbavit, genus ab eo, id est, natales nos ducere dixit: *καὶ ὁ γένος ἐσμὲν*, Eiusnam genus sumus. Vere igitur omnia cum sacris oraculis cōsentiunt, Deum esse hominum patrem, benevolentia, & patrio affectu, sicut creando fuit. Non more patrum nos genuit, at quadam paterna charitate creauit. Et vere paterno affectu erga filios suos afficitur. Omnīsq; à creatione mundi, vsque ad nouissima tempora fuit paternæ charitatis quicquid gessit, expressio. Patrēmq; habent Deum, qui timent, id est colūt eum, vt respondeat benevolentia pietati. Qui pius erga patrem suum illum est, regitur ab illo tanquam patre. Vt cognoscas hanc paternam, effusāque charitatem, non esse temerariam, sine delectu bonorum, ac malorum, sic Græci referunt ad paternas castigationes, & correctiones. Quodque ait, Quoniam ipse cognouit figmentum nostrum: Figmentum Græci *πλάσμα*, vnde protoplastos: propriēque notat figurationem, formationē, sicut Hebraicum *יצר* iezēr, à verbo iazar, finxit, figurauit, sicut figuli, vt repræsētet quod factum est à primordio, Formauitq; Dominus hominem de limo terræ. Et.

Quam satus Iapeto mistam fluuiatibus undis
Finxit in efficiem dominatum cuncta Deorum.

Refertur ergo hoc verbo, antiqua ex luto, limōque, qualis vasorū apud figulos, creatio. Terrestres sumus; *γηγενῆς, πηλογενῆς, χορῶν*, sumus Adam, id est, terrigena: sumus vasa fragilia, fictitia, constantia ex ratione quidem, sed & ex parte irrationali, habentes affectus bestiarū, affectus ab anima lutea, luteōque corpore. Hoc ille nouit. Videt esse facile propter coniugium duarum animarum cælestis, & terrestis, alteram ab altera superari. Eōque quod Septuaginta transtulerunt *πλάσμα*, Hebraicè *יצר* iezēr, designat etiam cogitationem malam, fragilem, sensum debilem. Et dicitur in Noë, cunctāque cogitatio cordis intenta esset ad malum. Pro cogitatione, præsens vox iezēr, quasi figmentum omnis sensus. Et Chaldaus hoc loco, Quoniam ipse cognouit *עשרה יצרנה* iezrana bisha, cogitationem nostram malam. Tum addit, Quæ facit nos peccare. Possūmsque & cogitationē, & formationem hac voce intelligere. Hieronymus dixit, Plasmationem, quia *πλάσμα*, in Græco, Hebræi ferunt iezēr esse appetitus ferinos, corporales, qui humus, siue limus sunt, quibus homo conuenit cum pecudibus, quæ solum terrestres, & humus sunt. Eodem omnia tendunt.

Recordatus est quoniam puluis sumus, homo sicut scœnum
dies eius, tanquam flos agri sic effloret.

Pro puluere est *אפר* apher, limus, lutum, hyle, humus, chaos, cum tulit Dominus de limo terræ, vt crearet hominem, tulit apher. Ex eo limo finxit corpus humanum: & limus, siue humus fuit animalium creandorum principium, fuit etiam arborum, quæ de limo terræ pullularūt. Hæc vox interdum etiam sonat puluerem. Ab illa humo antiqua, dictus est homo, Latine, vt Hebraicè ab Adama, Adam humanus retinet veram litteram. Deinde quod ait, Homo sicut scœnum dies eius, phrasī Hebraica, qua sæpissimè vtuntur, Latine dicendum, Hominis sicut scœnum dies. Vita hominis sicut scœnum. Nam homo nominandi casus, nō habet quo referatur. Hebræi soli eo modo loquuntur. Et dies Hebraicè numerus multitudinis, iomau. Accommodant autem phrasim Latini dicentes, Homo est sicut scœnum, tum sequitur periodus. Pro scœno Hierony. dixit herbam, Hebraicè tamen est chazir, quod scœnum sonat, sic Græcè *χρῖσος*, licet interdum sonet herbam. Comparat autem vitam hominis, scœno nascenti in pratis, comparat flori agresti, & hortensī,

Purpureus veluti cum flos succisus aratro
Languescit moriens, lassōque papauera collo
Demisere caput, pluuia cum forte grauantur.

Vt sunt hac item similitudine Græci, cum dicunt hortos Adonidis, qui erant in vasis fictilibus, dicebatūque, vt ait Suidas, *Χρῖστος δὲ ὅτι τῶν ὀπιπολαίων καὶ κίρκων ἀάραν, καὶ ὀλιγοχρονίων, καὶ μηδὲρὶ ζωδιών*. Hoc prouerbum cum momentanea, & leuia, cum immatura, & breuia, radicēque non habentia demonstrarent. Esaias item ait, Omnis caro scœnum, ortus est sol, & siccatum est scœnum. Dies autem Hebraicè tempus, & vita dicitur. Liber dierum est *χρονίον*, vt ait diuus Hieronymus, Et factum est post multos dies. Græcè, & Latine, Post multum temporis. Est item hoc loco repetitio, prius dixit, Cognouit figmentum nostrum, figmentū autem est, quod puluis, siue humus, vel limus, sumus, vel de limo, vt dicit Chaldaus Hebraismus.

Figmentū.

Anima
dua.

Gen. 6.

Puluū.
Gen. 2.

Ho. sic. sc.
dies eius.

Scœnum.

Adonidis
horti.

Dies.

D

Hebraismus quoque, quod dicat Deum recordari quasi sit homo. Non video cur Psalterium diui Augustini habeat memento. Nam Græcum, vnde Latinum illud tralatum est, est *ἐμνήσθη*, recordatus est. Et Hebraicum *זכור* zacur. Et superiora sunt enuntiatiua præteriti temporis, Cognouit, miseratus est.

Quoniam spiritus pertransibit in illo, & non subsistet, & non
cognoscat amplius locum suum.

VOVS sensibus hæc possunt intelligi, vt spiritus designet ventum, sicut Hebraicè *רוּחַ*, & *πνεῦμα*, Græcè. Et illum, respiciat florem de quo superius loquebatur. Quoniam, inquit, sufflabit ventus in illum, & exiccabit. Sicut de papauere dicebat Poëta, Pluuia cum fortè grauantur. Non cognoscat autem amplius locum suum, non erit amplius ille idem qui prius. Amittit gratiam, & colorem, delabitur à stirpe, demittit caput, non stat amplius. Eaque est quædam sui obliuio. Potest esse alius sensus, vt spiritus sonet animam humanam, quæ ad tempus accedens ad corpus, & animans, deinde discedens in suum locū non reuertitur, quasi oblita domus, aliud enim demigrauit. Nā de præsentī vita loquitur, nō de resurrectione. Quod si etiam de resurrectione, etiam tunc non erit, vt Græci exponunt, eadem domus, idem locus, ac domiciliū. Erit corpus immortale, incorruptibile. Loquutus est autem distinctè de substantia, & natura corporis atque animi, sicut & Moses in creatione humana. Vt enim apud Mosē corpus de humo formatur, Spiritus aduenit *בְּרִיחַ*, exterius à Deo: sic superius Dauid dixerat, Recordatus est, quoniam puluis sumus, quod pertinet ad corpus ex humo mutatum in carnem: nunc autem, Spiritus pertransibit in illū, quasi exterius adueniet in corpus, sed citò emigrabit, corpus exanime relinquens, & ad eò relinquens, vt locū suū amplius non recognoscat. Quo loco expressè traditur ille quē Plato appellat *χρῆσμων*, discessum, separationem animi à corpore, & *φύγη*, fuga. Vnde philosophiā mortis *μελέτην*, exercitationem, quasi in continua morte, nempe separatione animi à corpore esse, præparari ad futuram separationem, eamque præmeditari. Eademque hæc dicitur alio in Psalmo, Et recordatus est quia caro sunt, spiritus vadens, & non rediens. Expressus autem traditur hic ille spiritus exterius accessus, cum ait, In illum pertransibit. De regressu autem, vt dixi, ad vitam præsentem loquitur, & ad vitam sentientem. Hos duos sensus apud Hebræos, & Græcos inuenies. Nam Rabi Dauid sequitur priorem, Didymus posteriorē. Eurhymius proposito primo illo, secundum cui magis fauere videtur, subiungit. Helychius quoque *καὶ ἄλλο εἰς τὴν ζωὴν ὁπιπολαίων πάλιν ὁπιπολαῖντες εὐεσπόμεθα*, Neque enim in hac vitam laboriosam reuerſi inuenimur. Et Didymus, *καὶ ἐν ὁπιπολαίᾳ ἐν ἐπι ἐν τῷ κόσμῳ τῆσθ*. Et nō reuertitur, nō est amplius in mundo isto. Aduerte autem quod Hebraicè nō est, Et nō subsistet, sed *אין* uenenus, & non ipse, scilicet adest: designatq; absentiam, non priuationem substantiæ. Græcè est *ἐν ὑπερβολῇ*, non existet, non erit, sicut habuit Psalterium Augustini, Hebraicum absentiam tantum. Quodq; dicunt nostri amplius, Græcè *ἐπι*, Hebraicū est *על* od, etiā adhuc, vt non sit sempiterna negatio, sed præscripta ad aliquod tempus. Huc autē tendit ratio, vt cognoscas non esse sibi inconstantem Prophetam, cum superius assentientibus Hebræis fuerit locutus de resurrectione, nūc eam videatur auferre: quoniā de sola præsentī, & quæ nunc cernitur vita loquitur: metaphoricè etiam dixit: Non cognoscat locū suum, discessum illum perpetuum vsque ad supremum tempus designans, vocansque incognoscentiam, vel obliuionem, absentiam tam diuturnam. Ac quanquam diuturnus abscessus, non semper ab obliuione est, sed sæpe cum ratione absistimus, & absumus: dixit tamen quod haberet apparentiam, hominibusque esset uisitatus. Alioqui rationabiliter non obliuioſe, absunt animæ à corporibus, donec perfectio sæculorum decurrat, donec veniat constituta dies à Deo. Quod apud summam prudentiam eius veras, optimasque habet rationes, partim manifestas, partim obscuras. Locum autem animæ dixit corpus, sicut dictū Græcè volunt *σώμα σῆμα*, quasi monumentum, sepulcrum, & sicut alij, nauiculam animæ: quo discessus, discriminēque naturæ apud omnes designatur. Minus est clarum quod transtulit Hieronymus, Spiritus pretransibit illum, cum in Hebraico sit præpositio, In. & illud non possint ad animam referri. Deinde mirum est, quod diuus ipse maluerit dicere, Et non cognoscat eius amplius locus suus, quasi referens hæc ad florem, & ventum, non ad animā. Nam *אין* iakirennu, id est, cognoscat ipse, vel ipsum, facit hanc amphibologiam. Sequendum est tamen quod est verisimilius, & clarius.

Quach.
πνεῦμα,
Spiritus.
Non cognoscat
ampl. lo. su.

Et nō sub-
sistet.

Nō cognoscat
eū amplius,
locus suus.

KKK

Misericordia autem Domini ab æterno, vsque in æternum, super timentes eum.

D

1. Cor. 16.

S quoque locus duos habet sensus etiam apud Hebræos. Nam interpres Chaldaus trāstulit, Misericordia autem Domini à seculo vsque in sæculum. deate, quod venit, qua locutione vsus est etiam diuus Paulus, anathema, maronata, id est, quando venit dies iudicij, vel sæculum futurum. Quod si est is sensus: sic videntur hæc hæreere cū superioribus, quod quāquam corpus corruptibile est, quanquam cinis, & pulvis sumus, ad est tamen æterna benignitas eius, quæ reuocet pios ad vitam. Hūncque sensum exponens Rabi Dauid, Si, inquit, de vita futura locum interpretamur, dicemus quod quanquam deficit corpus hominis, si tamē timuerit Deū, nō deerit ei, id est animæ eius, misericordia eius in æternū, dabitq; ei beneficium sempiternū, sua immensa misericordia, plus quā mereatur. Et sicut seruabit hoc singulare beneficium illi in vita futura, sic & filiis eius in vita præfenti. Hæc Hebræi sentiunt. Græci quoq; exponunt à seculo præfenti vsque in futurum, id est, vt interpres Euthymium, in vita corporea nunc, & futura, hic, & illic. Iugiter, ait, miseretur, nunquam misereri desistet, nunc quidem in discrimine vitæ custodiens, tunc à sempiternis suppliciis eripiens. Sed hæc misericordia erit super timentes eum. Iustitiāq; eius, hoc est, vt vertit Symmachus, ἡ ἀμοιβή καὶ πορθημάτων, benefactorum retributio perennis erit, tradita per successionem, etiam filiis & nepotibus, & deinceps. Hæc Euthymius selecta ex maioribus antiquioribusq; patribus sapientissimis theologis. Vidēsq; summa omnium cōcordiā hæc referri ad præsentia, & futura bona, non ad resurrectionem tantum, quæ honorū, & malorū erit, nec ad bona præsentia solū, vt videtur secundus sensus offerre, & ad solos filios, eorūque corporeā felicitatē. Ac non video quomodo non sit assentiendū tantæ concordie. Est igitur secundus sensus, vt posteaquam dixit homines esse fragiles, & carnē, ac sanguinem, & sæpe labi, & a diuersus numen diuinum delinquere, illius tamen sempiternā esse commiserationē, quod non in perpetuū irascatur, neque in æternū habeat indignationem, sed tum patribus parcat, tum à stirpe eorū clementiā suam nō subducatur, habens indeficientem, & inexhaustam humanitatem, fontēque perennem bonorū. Sicque hoc sensu de futura vita nihil loquitur. Videtur etiam prior non abhorreere à veritate. Quod autem dixit, ab æterno, vsque in æternum, est Hebraicè à seculo in sæculum, quod tum duo secula, id est, duas vitas, præsentem, ac futuram potest designare, tum ipsam æternitatem, quæ repetitione sæculi apud Hebræos denotatur, vt in sæculum sæculi, sæcula sæculorum, quo sæculorum infinitas ostenditur. Et pro misericordia est חסד chesed, beneficentia, clementia, de qua dicit Rabi Dauid, quod sit excellens bonitas, præstantior benignitas.

Super timentes eum.

Ab æterno vsque in æternum.

Et iustitia illius in filios filiorum, his qui seruant testamentum eius.

Et memores sunt mandatorum eius, ad faciendum ea

F

Iustitia.

Filij filiorum.

Testamentū.

Fœdus. Diabecce, diuofirio. Berith b.

S T eorundem repetitio. Iustitia sonat hic liberalitatem, misericordiam, sicut superiorius transtulerunt Sept. illam videlicet iustitiæ partem, quæ liberalitate, benignitate, que cōtinetur. Duas autem dicens generationes, numerū certū pro indefinito positū, etiā Hebræi fatentur, non in nepotes tantū, sed in totā posteritatem, benignitatem diuinā tendere. Explicatque quod superius dixerat. Et quod aiunt Græci, ἡμῶν ἐν ἡρώσις ἔσται ἡμεῖς, ἡ δὲ θεῖα φιλανθρωπία τὸν μακρὸν αἰῶνα καὶ ἔσται βίον. Nostra natura corruptibilis, diuina verò humanitas, longū æuū præstat, vt viuatur. Et vsq; ad posteritatem promissam patribus, aut inchoatā benignitatem profequitur. Exemplaq; afferunt de Dauid, cuius pietas toti posteritati profuit. Testamentum Hebraicè dicitur ברית berith, quod fœdus designat, pactū, quicquid inter aliquos intercedit, quod sibi inuicem promittunt. Lex inter aliquos sancita, expiationibus, sacramentis, iuramentis stabilita, quasi coniugium, & cū affinitatē iuramus, quod solenniter, diuinisq; ceremoniis solet fieri. Sic Deus affinitatem, coniunctionemq; maiorem cum illo populo, & quasi nuptias solenniter celebravit, fœdus pepigit. Audiat voces, & tonitrua, visa lumina cælestia: Et se sponsum, animam sponsam, se amatorem, animam amatam demonstravit. Hoc vocatum est berith, fœdus, Græcè διαθήκη, dispositio, quasi res solenniter, omnibus ceremoniis, ac ritibus celebrata, ordinata, sancita, firmata. Latine

A Latine testamentum, eadem ratione, quia & testes affuere. Contestor hodie cælū, & terrā ait Moyses, & scriptura intercessit, & ex vtriusque parte stabant promittentes inuicem sibi, Deus protectionem, custodiam, omnium bonorum vbertatem, populus obseruantiam mandatorum, pietatem, iustitiam. Tunc cōiere fœdus, res scriptura sancita, sanguis victimarum fufus. Nullæ ceremoniæ defuerunt. Qui seruant igitur hoc fœdus, Deus ex parte sua non deest, sed ardentior est fœderis, & perpetuus seruator. sicq; remuneratur in mille generationes, pietatem patrum in filios. Repetit autem id eum facere his qui parent mādatis eius, quibus placet iustitia, pietas, non temere, vt quanquam ignoscat, & crimina debentibus condonet, aliqua tamen ratione, & qua res excogitauit, gratia faciat. Vult enim amari ardentissimus amator. Moritur pius pater, remanet in posteritatem, pietatis eius apud Deum, memoria, fructuosa semper, æternorumque beneficiorum genitricis. Est in secretioribus sensibus Hebræorum, quod dixerit esse misericordiam eius ab æterno in æternum, iustitiam in filios filiorum: videlicet quod si quis supra quā præceptum sit, operatus fuerit, seruatur illi æternum beneficium: qui autem iustus tantum, mandatorumque seruator, vsque in tertiam generationem. Quod quidem est aureis litteris in cidentum. Hinc castitas, hinc ieiunia, & corporis spontaneæ, & non præceptæ in Euangelio vexationes propter Deum. Sic beati qui se castrauerunt propter regnum cælorum, Centuplum accipiunt, laureis æternis apud superiores coronabuntur. Repetit autem, si filij fuerint memores mandatorum diuinorū, & fœderis, & ita memores, vt operetur. Neque enim vltima pietatem accedat prohibitis eorum. Id etiam Hebræis, & Græcis, & Latinis placet. Potest etiam, His qui seruant, qui memores sunt, qui timent, referri ad patres tantum, quibus detur longuū pro eorum pietate præmium. Transtulit autem iustitiam, vt dixi, Symmachus καὶ πορθημάτων ἀμοιβή, hoc est benefactorum remunerationem, pulcherrimè, ostendens diuinam iustitiam, id est beneficentiam duplici re constare, beneficiis nostris, humanitate, retributioneque eius, ambobus ad præmia æterna necessariis.

His qui se.

Opera supererogationis.

Et memores sunt etc.

Dominus, in cælo parauit sedem suam & regnum ipsius omnibus dominabitur.

ONSEQVUNTUR hæc cum superioribus, quoniā narratis ineffabilibus eius erga homines beneficiis, quorū laudatorū nullus esset finis, reflectit mentē ad æternitatem magnitudinemq; Dei, defixus in eam, & vt solet admirans, ac benedicens, conuersus à terrenis ad cælestia, à beneficiis, quæ largitur affatim terris, ad æternas arces, vbi aula Dei, & thronus eius. Prouidentiam rerum mundanarū elocutus, ad altissimū ipsum creatorem se recipiens, prius sedem dignissimam, celsissimamque eius, gloriāque referens, tum vicinos, & famulos astantes cōuocans Angelos, vt Regem illum suum maiestatis ineffabilem, collaudent, suspiciant, admirentur, qui tantus sit, tam bonus, tam beneficus. Et vbi mortalis lingua, sonusque humanus non sufficit, ipsi diuinis, & immortalibus laudibus suis suppleant, quorum est ἀκάματος αὐδὴ, humanæ imbecillitati succurrētes. Primumque cum dicit Parauit, Hebraicè יָסַד hakin, stabiliiuit, firmavit, fixit. Solent quidem communiter hoc verbum Sept. transferre ἐτοιμάζω, sed sonat etiam firmo, stabiliō, vt illud, Erit mons Domini paratus super verticem montium, dicendum stabilitus. Et, Parata sedes tua extuoc, hoc est, firmata, stabilita. Et Chaldaus pro hoc Hebraicè posuit קָסַת atkin, disposuit, fixit. Et Hieronymus stabiliiuit. Sedes autem est כִּסֵּא kiseo, solium suum, proprie regia sedes. Et Græcè θρόνος, thronus. In cælo autem dicit thronum Dei stabilitum, ac defixum. Qualia de stabilifede Dei, atque diuinis hisce litteris prorsus consentanea locutus est Homerus. Vt enim hic, & alibi dicitur, sedes Dei stabilita, firmata, quasi incorruptibilis, indelebilis, regnum immortalē, sic ille:

Aula dei.

Parauit.

Sedes dei.

Parata.

Ὀλυμπόν δ' ὅτι φασὶ θεῶν ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ
ἔμμενον, ἔτ' ἀέμοισι τινέσεται ἔτε ποτ' ἄμβρο
Δέεται, ἔτε χλὸν ἐπιπίλναται, ἀλλὰ μάλ' ἀθήνη
Πέπταται ἀνέφελος, λευκὴ δ' ἐπιδέδρομεν ἀήλη.
Τῶ ἐν τέρψονται μακρὰς θεοί, ἡμῶντα πάντα.
Venit Olympum, vbi sedes inconcussa Deorum
Dicitur esse, haud hæc ventis agitur, & hymbre
Alluitur, niue nec regitur, sed purior aura,

Et sine nube volat, passim lux alba vagatur.
Hic Dij felices letantur secula cuncta.

Sydera. Ecce, vocat sedem Dei ασφαλές, stabilem, firmam. Hinc forte sidera dicta, quasi ferrea, nullo senio terenda. Describitque Homerus diuinè locum illù dicens, φασί, aiunt, ibi esse thronum Dei. Siquidem omnis est mortalium consensus, vt ait Aristoteles, propriam Dei sedè esse in cælo, & cælum esse το οίκου της του αυτου, habitaculum eius, vnde, inquit, Deo supplicantes, manus in cælum tendimus. Et Poëtæ antiqui semper de Diis ιδιυμπα δάματ' εχουτες, cælestia templa tenentes. Et Dominus I E S V S descendit de cælo, & reuertentem discipuli videbant, versus cælum tendere. Est quidem Deus vbique, sed vno in loco, si tamen locus est: nam vbi est Deus, neque locus est, vt ait Aristoteles. neque. tempus, extra mundù, præclarissimè, diuinissimè, gloriosissimè, maiestas eius resulget: vbi tot millia millium ei assistunt, vbi omnium rerù est absolutissima felicitas, splendor, & claritas æterna. Ergo dicitur ibi esse thronum, quo ad licet è nostris, & per ea quæ facta sunt inuisibilia cognoscere. Nã si propriè loquamur, nullus in cælo Dei thronus, nec Deus sedet, nec habet membra apta ad sedendù. Sic non possumus intelligere quomodo existens vbique, in cælo tamen certã habere sedem à theologis, philosophis, Poëtis, omnibusq; mortalibus dicatur. Et tamen vidit Propheta in excelsò throno sedere virù quem adorat multitudine Angelorum psallètes in vnù. Et Esaias vidit Dominù super solium excelsum, & eleuatum. Et Dominus I E S V S, corpus habens simile nostro, supra sidera est, in diuinissimis regionibus. Sic appellatur Deus υψιστος, altissimus. Tria verò designat cum Deum dicit in cælo sedem stabilisse, æternitatem regni, quia stabilitum, & firmatum est: nobilitatem, quia in loco regalissimo: infinitam potestatem, quia non alius thronum eius posuit, & statuit, sed solus ipse, ipse sui regni causa, ipse sibi bonorum autor, ideo dictus ab antiqua philosophia αυτουγενής, αυτουτελής, αυτουρμις, αυτουσπετής, per se genitus, à se perfectus, ex se pulcher, sibi sufficiens. Ac potest dici hic esse vel tropum vel prosopopœiã. Datur enim sedes, & sessio nõ habenti, & re humana vestitur diuina, sceptro, & sede, & loco nobilissimo, atque incorruptibili, regnum nobilissimum, & immortale designatur. Sedere dicitur, vt aiunt Hebræi, in altissimo supra omnes loco. Si enim inquit, ipse est in cælo, & in excelsò throno, ecce omnia cælestia, & terrestria subiacent ei, & regno eius. Ideo dicit, Et regnum eius omnibus dominabitur. Et Euthym. το υψος της βασιλειας θεου το οριον εμεφαινει. Et quoniam vniuersa subdita sunt ei, & regno eius, ob hoc benedicite eum sursum, ac deorsum cuncta, præcipuè Angeli sui qui tenent in hoc regno principatù, incipiuntq; à maioribus, desinens in infimos. Ac Chaldæus, vt plerunq; solet nomina Græca vsurpare, soliu appellat כרסו curse quasi vt reor κερως, Cyros, id est autoritas, stabilitas, potestas, soliuq; autoritatem, & regnum Dei designabit. Quòdque dicit, Et regnum ipsius omnibus dominabitur, est præfens מלחמה mashala, dominatur. Hinc à Poëtis Deus vocatur υψιστος, περιουτων, omnium imperantium maximus, Rex regum, Dominus dominantium.

Benedicite Dominum omnes Angeli eius, potentes virtute, facientes verbum eius, ad audiendam vocem sermonum eius.

Hoc est Psalmodum, diuinarumque scripturarum maiestas, nunc hoc, nunc illud mysterium nobis reuelantium. Panditur enim hoc, & sequenti Psalmo, omnis fermè, quæ de Angelis, à mortalibus sciri possit philosophia, quemadmodum superius omnis scientia de Deo. Inuitat eos primum vt benedicant Dominum, quo inæqualitas, & subiectio demonstraretur, demonstratur princeps eorum esse Deus, ipsos assistere tanquam in aula principis sui, voce, obseruantia, obedientia venerantes. Proponitur item eos esse missos, famulos, nuntios, ministros: tum fortes esse, magnosque Heroas, principes rerumque rectores, robustos: ideo Græcè dicuntur δυναμεις, εξουσιας, potestates, autoritates. In sequenti Psalmo dicuntur fulmina, fulgura, venti rapidissimi, velocissimi, hic quoque dicuntur sicut alibi exercitus Dei, quasi innumerabiles copiar, circumstantes eum. Quæ tota fermè est de Angelis, quanta narrari possit philosophia. Obedientia igitur qua Deo parent Angeli, sicut indicat eos esse creaturas eius, quod & antiquis confessum, & prædicatum est, vt quòd Empedocles dicit omnia ab vno nata, etiam διδραχαιωνας θεους, longæuos Deos. & Hesiodus, Scito, ait,

Ως ομοθεν γενεασι θεοι, θητολιτ' αυθρωποι.
Esse hominesque Deosque, eadem ab radice creatos.

Sic docet quid agant, quo munere in mundana republica fungantur. Neque vero, sicut clarissimè

Antropopathia.

Regni ipsi omni do.

Cyros.

Angeli.

D

F

A clarissimè traditur eorum famulatus, imperiique diuini executio, traditur item, quod philosophi postea finxerunt, in quo Hebræi eos sequuntur, quod moueant orbés cælestes, quorum sit potestas, quòd moueant orbés cælestes. Hoc est forte theologiae contrariu nõ sit, obscurissimum tamen est, nec quod vllò possit scripturæ testimonio probari. Et Auen Esra quòd erat Astrologus, ab eis, ait, vel per eos descendere influxus cælestes, sicut pestilentia Sennacherib. Dicendum illam pestilentiam non fuisse influxum cælestem, sed diuinu, extraordinariumq; prodigium. Ac quanquam Angeli missi sæpe ad aliqua immitenda supplicia dicantur, non potest tamen eo colligi, à cælo, & astris bona cladésque eos dedisse: nec apud Græcos theologos ea reperies. Missi igitur, qua ratione & ministri dicuntur. Potentes autem virtute, id est robore sicut sonat, choak, Hebraicum, & Græcum, δυναμεις, vt vertit Hieron. fortes robore, quia, vt Hebræi assentiuntur, non sit vsquam maior potestas, quæ possit eis resistere. Et Chrysostomus plus vnum Angelum posse, quàm omnes simul mortales. Hinc etiã dicuntur κρείττοτες, potentiores, meliores. Potentes ait pro cæteris Græcis dictos Euthy. quòd vis eorum sit αγήρωσ αποδελθρος, infensibilis, incorruptibilis & potestates eos vocatos quòd exequi possint quæ iubentur. Quòd autè dicit, Facientes verbu eius, Hebræi referunt, quòd nõ sint quales mortales, mercedè à Deo operu bonoru expectantes, sed merces eorum, & voluptas, ac gloria sit obtemperare iussis eius. Græci ex parte referunt ad id quòd sunt vocati potentes. Quæ vera sunt omnia. Facere autem verbum, Hebraismus est, quasi iussa exequi. verbum autem, & vocem attribuit Deo tropicè, pro his imperiis, quibus ipsi inuisibiles, inuisibiliter parent. Referunt hoc Græci ad id quòd etiam cognouit Plato. Vtuntur enim & ipsi verbo quo Plato est vsus αλη πορθεμεν, perferre à Deo ad nos mandata. Hinc Plato vocat eos ερμηνεις, interpretes, & Philon υποδρακόνες. Hocque est audire verbum, res humanas ad nutum Dei eos regere. Quòd poëtæ in sacra theologia, & apud Ægyptios audientes, finxerunt nuntium quendam pattis summi, vocantes eum Angelum, & Hermen interpretem, ei & alas volucres, & celerem à cælo in terras volatum tribuentes. Hoc vt alia pleraque à sacris litteris acceptum. Cum ergo audis poetam,

Dixerat, ille patris magni parere parabat
Imperio, & primum pedibus talaria necit
Aurea, quæ sublimem illum, siue aquora supra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.

Scito esse hæc sacra, in antiqua theologia, quam Homerus didicit apud Ægyptios, reperia. Non multum refert quòd sit non sermonum, sed debaro, sermonis eius.

Benedicite Dominum omnes virtutes eius, ministri eius, qui faciunt voluntatem eius.

Ro, Virtutes, Græcè δυναμεις, quod iuxta Hebraicum זבאו zebau, sonat copiar eius, exercitus eius, sicut vertit Hieron. Hoc enim est, quòd maximam Dei gloriam quòd tidie efferimus, canentes eum esse Dominum Deum Sabaoth, id est cælestiu exercituu, innumerabilium Angelicarum copiarum ductorem, ac principem, quo potestas eius immensa designatur, quippe quæ tot millibus tantorum, tanquam potentum Heroum, ac principum, & Deorum antecet, & qui per omnem cælum, innumeris his exercitibus, sicut Plato de Ioue dicit, comitatus eat. Siquidem etiam hic est nomè Iouis, in Hebraico Iehouah. Hoc item est quòd eum poëtæ vocant regem Deoru, ac patrè. Est enim in eo magna, apud eos perinde, atq; nostros theologia. Quare zebaoth sonat innumerabilem, omnem Angelorum multitudinem. In quo Græci non vsquequaque ad verum attigerunt, putantes hoc nomine δυναμεις, designari aliud quoddam Angelorum genus, qui potestates dicantur, sicut superius Angeli. Dicendum δυναμεις esse copias omnes generatim cælestes, diuinos exercitus. Sút enim, vt ait Philon, Angeli εραπαδ το θεου, exercitus Dei. Quo Græci filiu vocant εραπαδ το θεου. Quod facilius didicissent, si vidissent in fonte esse nomen exercitus, ac militiar. Et Græcè δυναμεις, sonat quidem potentiam, virtutè, atq; item exercitum, belligeras copias. Est igitur hoc loco, sicut itè in toto Psalmo eorundè repetitio. maiorq; declaratio: Nam vbi superius vocauerat eos robustos, robustissimæ virtutis, valentes, quòd est Hebraicè ghibborim, hic vocat exercitus, copias, militiam, sicut, & Iesus, legiones. Et vbi dixerat eos ibi facere verbu eius, hic eos vocat ministros eius, famulos, parere paratos. Et quòd illic verbum eius, hic voluntatem eius. Sicque aliis verbis repetita sunt clariora. Et magna

KKK iij

Pestilentia Sennacherib.

Potentes virt.

Potestates. Facientes ver. e.

And. vo. ser. e.

Virtutes.

Deus Sabaoth.

Error græcoru, super angelis.

est hoc psalmo de diuinitate, & Angelis philosophia. Declarata est superius natura diuina, quid cupiat, quid agat in mundo, ex operibus autem, & studiis fiunt animi qui non videntur, manifesti. Sic agnoscimus hic quid sint, quid faciant Angeli. Beatus qui meditatur in his die, ac nocte.

Benedicite Dominum omnia opera eius, in omni loco dominationis, benedic anima mea Dominum.

NVITAVIT ad laudandum Deum, prius se ipsum, commemorans secum eius summam bonitatem, infinitam clementiam, incommemorabilem lenitatem, mansuetudinem, quibus peruagatis, suspiciens Angelos, & eos famulos Dei, absolutissimam, & immortalis sapientiam, conspectu Dei fruens sciens, orauit supplex, non ut faciant, quod indesse eos facere norat, sed quasi humanam vocem debilem, & fragile ingenium cognoscens, precatur est, quorum sit *ἀρχαίματος αὐδῆ*, vox indefatigabilis pro se respicere, & laudare regem illum, eos felicitatis suae pariter admirari. Tum descendit ad omnia mundana opera, conuocans ad eius laudem, & admirationem, cultumque vniuersa. Post in seipsum reflectitur. Ac cum dicit opera eius, innuit, caelum, sidera, elementa, quaeque ex elementis existunt, animalia, plantas, *ζῷα καὶ φυτὰ*, subterraneas metallorum temperies, ut nihil sit quod non suum recognoscat autorem. Sic ut dicitur in multis aliis psalmis. Cumque ait, In omni loco dominationis eius, si quis haec ad philosophiam reuocet, pulcherrime sequetur. Omne enim elementum, & omnis res ex elementis, naturalem habet situm, & locum. Totumque sunt loca, quot res a Deo creatae, & in suis sedibus positae. Totus quidem mundus est locus vniuersalis dominationis diuinae, asserentibus philosophis templum Dei esse totum mundum, & Deorum, atque hominum esse domum. Quocumque oculos inflectas, sursum, ac deorsum tendit regnum Dei, nullis metis definitum, si non solum nostrum mundum, sed multo magis mundum supernum respicias. Locum dominationis diuinam videtur eadem figura dixisse, qua dixit folium eius in caelo defixum, a similitudine regum visibilibus qui & foliis regis sedent, & eorum regna locis, ac regionibus describuntur, provinciasque subiectas habent, diuersaque hominum genera. Graeci nullum esse locum qui non sit regni eius. Vbiunque igitur fuerimus, eum laudare necesse est, etiam cum dormimus, ut ait Augustinus. Et ut magis ipsi incendamur, inuitantur inanimata. Atque iidem obseruant, Iudaeis hunc Psalmum conuenire non posse. Quomodo enim inquit, cantabimus canticum Domini in terra aliena? Non possunt in terra aliena cantare. At Apostolus iubet, ut omni in loco manus supplices gratias agentes tendamus. Totus ergo mundus est regnum Dei. Ac Psalmus eodem fine artificiosum clauditur, quo principio fuerat inchoatus, ut sit vbi que laus, & benedictio. Et, ut Augustinus ait, Ipse vltimus versus est qui primus, benedictio a capite, benedictio a fine.

PSALMI CIII. EXPLANATIO.

HIC Psalmo nullus appositus est titulus, quo vel auctoris nomen declaratur, aut genus modulaminis, quo caneretur, siue subiectum, resque indicetur. Quinetiam nec nomen Psalmi est adiectum, ut non modò non dicat Psalmus David, sed ne Psalmus quidem. Recurrendum igitur ad solitam Hebraeorum, ac Graecorum adnotationem, quoties inscriptione careat Psalmus, esse vniuersalem, solutamque rerum considerationem. Quamquam omnes ferè ab isto qui sequentur psalmi, nec nomine psalmorum nuncupantur, nec auctorem indicant suum, non modulatum, non subiectum, ea fortasse ratione, quòd possent ex praecedentibus sciri, & auctorem esse David, & hanc esse sicut & caeteras, odam diuinam. Neque enim & libri Pentateuchi habent vsquam nomen auctoris ascriptum. Liber quoque Sapientiae caruit titulo auctoris. Sunt id genus multa. Neque in hymnis Homeri in vniuersumque principio nomen auctoris ascriptum inuenias, iam ex praecedentibus clarum. Sic cum constet ex superioribus inscriptionibus auctor psalmorum, omittitur hoc loco: similiter erat clarum, psalmum, aut Odam hanc esse. Neque enim curae nobis semper est inculcare, quae superius dixissemus. Has esse constat verisimiliores huiusce rei causas. Ut enim non negabis tametsi desit nomen psalmi, hunc esse psalmum: sic tametsi desit nomen David, non consequitur psalmum aut nullius esse, aut non ipsius David. Philosophatur autem is psalmus altissime de rerum creatione, ut sit quasi quaedam naturalis ac diuina philosophia, quaedam Genesis, quidam Timaeus Platonis. Ut enim illic caeli, ac terrae, Deorum, hominum, caeterorumque animalium creatio, sic in isto psalmo, omnia

Opera e.
In omni
lo. do. e.

A omnia haec diuine describuntur, similis est quaedam philosophia. Idem fecit, & eadem prope, atque auctor iste, ratione, Aristoteles, in libro de Mundo, in quo pulcherrime ac diuine, prorsusque huic scriptori sacro consentaneè, de toto mundo disseruit. Idem postea Philon Iudaeus duabus orationibus, duobusque locis totam mundi vniuersitatem diuine complexus, pluresque alij fecerunt, cum sublatis oculis in caelum, tum in terras & mare porrectis, omnia admirationis plena, plena diuinæ harmoniae, incomprehensibilis sapientiae repererunt. Quarum rerum consideratione satiari non poterant. Hocque est munus sapientiae, viuere qua parte maxime homo es, ratione, intelligentia, semper in consideratione rerum diuinarum, & admiratione creatoris persistere. Pythagoras quidem auctore Iamblichò a Deo natos homines, ut cognoscerent, intelligerent, praecipueque caelum, ac stellas suspicerent ut & qui stellas creasset, & motum, ordinemque dedisset, intelligeret. *ὅτι τὸ γνωσθὲν τε καὶ θεωρηθῆναι πᾶς ἀφροδίτης ὑπὸ τοῦ θεοῦ συνέστηκεν.* Illum item beatissimum fore dicit Architas Tarentinus, & hanc esse certam ad veram beatitudinem, veramque sapientiam, viam, ire per omnium rerum ad suum caput coniunctionem. Deducere omnia a principe suo Deo, deinde reflecti ad his ipsis ad ipsum principium: ut tum cognoscas psalmi huius maiestatem, tum noscas consensum omnium sapientium, & nos ad considerationem rerum cohortantium, quibus cognitio, quia tollemus oculos ad auctorem, in cuius agnitione est vera beatitudo, beati in hoc mundo sumus, & in futuro. Architas vestigia priorum secutus monuit faciendum, quod fecit auctor huius carminis, his verbis Doricè, ut solebant Pythagorei: *ὅστις ὄν ἀναλύσῃ, οἶός τε ὅτι πάντα τὰ γίνεα ὑπὸ μίαν τε καὶ τὴν αὐτὴν ἀρχὴν καὶ πάλιν συνθεῖσθαι τε καὶ συναρθῆσθαι δεῖται: ἔτος δοκεῖ μοι καὶ σοφῶτά τοις ἡμέτεροις καὶ παναληθῆσαιτος ἐπὶ δεῖν καὶ ἑλάν σιωπῆσαι εὐρησκίαν ἀφ' ἧς δυνατὸς ἐστίται τὸν θεὸν καταθεῖσθαι, καὶ πάντα τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς ἐξ ἑκείνων καὶ ταυτελεχέσμενα, καὶ πάντα ἀρματήλατον ὁδὸν καταρτισθῆναι, καὶ πᾶσι τὰς ἐπιπέδων, ὁμαλῆσιν, καὶ τελεσθῆσθαι τὰς ἀρχὰς τοῖς πέρασι συνάλλαντα, καὶ ἑπιγινώσθαι ὅτι ὁ θεὸς ἀρχαί τε καὶ τέλος καὶ μέσον ὅτι πάντων τῶν καὶ δικαιοτε καὶ ὀρθὸν λόγον περινομοῦσαν.* Quae sunt: Quicunque igitur possit omnia genera rerum sub vnam, eademque originem reuocare, ac resoluerè, is mihi sapientissimus, & verè perspicacissimus videtur: & inuenisse pulchram speculam, ex qua possit Deum, & omnia quae in cohorte, dependentia, & ordine eius existunt, cernere. Haecque lata, & certa via, menti suae patefacta, rectè posse contendere, & ad metam excurrere, principia finibus connectens, cognoscensque Deum esse principium, & finem, & medium omnium quae moderatè, & cum ratione sunt. Et Architas testimonio rerum vera contemplatio facit ut cognoscatur Deus, laudetur, suspiciatur, in maxima veritate animus versetur, eum noscens efficiatur beatus. Haec est via regia, cum ad vnum caput omnia reuocamus, principium, medium, finemque omnium rerum, Deum intelligimus. Tanta est autem horum dictorum veritas, & adeo placuerunt, ut & Plato ea usurpauerit, & Aristoteles in libro de Mundo confirmauerit, approbauerit, Ex aspectu autem istius mundi oritur Dei cognitio, & admiratio. Cui enim ait Philon cum primum statuas, aut picturas vidisset, non statim venit in mentem, statuarum, & pictoris? Quis vestes, aut domos contuitus, non notionem accepit futuri, aedificatoris? In urbem quis introgressus bene institutam, iustèque viuentem, quid aliud suspicabitur, quam eam ab optimo Senatu gubernari? Sic qui in mundum tanquam magnam quandam urbem verè ingressus sit, contemplansque montes, & campos, animalibus, & plantis, fluminibus perennibus refertos, maris item, sinuumque profusiones, veris temperiem, annuas temporum mutationes, deinde Solem, & Lunam, dici, noctisque praesides, caeterarumque errantium & non errantium, totiusque caeli conuersiones, & choreas suspiciens, non iure quidem, sed necessario sententiam apprehendet creatoris, auctorisque. Haec quidem Philo. Aristoteles autem diuino quasi spiritu afflatus, mirabilem nobis rationem Dei ex rebus quae sunt in mundo cognoscendi demonstraui, ut dignus sit quem audire, & suspicere ob hanc causam debeamus. Sicut, inquit de anima, cuius opera sunt, domus, aedificia, vrbes, agriculturae, concisiones, artes, usus legum, bellum, pax, ipsa tamen harum tantarum sensibilibus rerum auctor est inuisibilis: sic de Deo sentire debemus. Qui potestate quidem fortissimus, pulchritudine formosissimus, vita immortalis, virtute sit optimus, quod etsi omni mortali naturae sit inuisibilis, ex ipsis tamen operibus videtur. Nam affectiones omnes, siue quae in aere, siue in terra, & aqua sunt, opera Dei dicenda sunt, qui ipsum sustinet mundum. Haec summus ille vir. Apud quem videmus maximam nostrae theologiae partem, exploratumque eum habuisse, opera testari opificem naturae, quae admodum & animam inuisibilem. Ex operibus autem, quoniam oculis videri non potest, apparere eum esse fortissimum, optimum, aeternum. Respiciant hoc exemplum,

Liber Aristotelis de mundo.

Finendum nobis qua parte sum. homines.

Deus. Principium. Medium. Finis. omnium bonorum.

Philon.

Aristotel.

Heb. i. a.

Ro. x.

quod de anima nostra dedit Aristoteles, quicunq; Deum, quia inuisibilis sit, non percipiunt, Opera, inquit idem, quae ego facio, ipsa testimonium perhibent de me. Habes etiam apud Aristotelem nomina Dei, apud Hebraeos celebrata. Dicitur fortissimus, cui respondent El, Elohim, Graece ισχυρος. Dicitur speciosissimus, de quo in psalmo, Speciosus forma, & Specie tua, & pulchritudine. Hoc quoq; psalmo, ubi dicitur, Confessionem, & decorem induisti, pro Decore Graece μεγαλοσπείρα, id est, magnus decor. Aristoteles eodem modo eum dicens εὐσπείρα. Deinde est nomē bonitatis. Solus enim Deus est bonus. Et in antiqua philosophia τὸ ἀγαθόν, summum bonum, aut ipsum bonum. Immortalis item, ob quod vocatur in nostris litteris ὁ ἀθάνατος, qui est quod aeternitatem designare Graeci testantur, Totus item psalmus is canit omnia, quae cernimus possessiones, operaq; esse Dei. Beati igitur qui Deum ex operibus cognoscentes, & amantes, in eius cultu laudibusq; omnem eis certum est transigere vitam. Sicut fecit Vates, & à Sibylla est etiam praedicatum:

Qui est.

Ὅλοι ἀνθρώποι κείνοι καὶ τὰ γὰρ ἔσονται,
Ὅσοι δὴ σπέρσσι μέγα θεὸν εὐλογέουσι.
Πεὺ φαργέων, πίεων, πεποιθότες εὐσεβίῃσι.
Felices homines in terris atque beati,
Qui magnum coluere Deum: laudantque, priusquam
Ad mensas adeunt, freti pietate perenni.

Hoc igitur factum est hoc Psalmo, quo continetur altissima, verissimaque, quam Architas, Plato, Aristoteles, & Philo dicunt philosophia. Panditur illa σπουδαία, coordinatio, coelementatio, rerum series, ab vno Deo dependens. Ideoq; haec omnia diuinus Vates cognoscens, cognouit, vt illi aiunt, & cognitum est admiratus. Primamque vocem quam tulit, ab admiratione, & laude creatoris, inchoauit, philosophia suae verum fructum consecutus.

Benedic anima mea.

PRIMUM quod saepe in nostris interpretationibus est obseruatum, admonendi sumus, animam in Hebraica dialecto designare substantiam, & ipsummet vnumquemque, priuatamq; cuiusq; personam: vt, Anima quae peccauerit, ipsa morietur, id est, quicunq; peccauerit. Et in Iob, Tantum animam eius ne tangas, id est, Datur tibi facultas vexandi opes, possessiones, bona fortunae, personam autem eius, & ipsummet nō datur. Et, Qui vult animam suam saluam facere, perdet eam. Quod hunc verum habet sensum: Quicunq; vult seipsum saluum facere, perdet seipsum. Et, Qui odit seipsum in hoc mundo, in vita aeterna custodiet seipsum. Damnat enim omnium malorum fontē φιλαυσίαν, charitati perinde aduersam sicut est impietas pietati, avaritia liberalitati. Quo bona caelestia contemnuntur, voluptate, quam qui sequitur, indicat se sui amatorem, ad ea omnia vocante. Nostrae & vitae, & sapientiae princeps docuit veram virtutem, & certam ad caelum viam, esse seipsum contemnere. Is est verus eius locutionis sensus, cui correspondet ferme quod ait psalmus, Qui diligit iniquitatem, odit animam suam. Id est seipsum odio habet, perniciem suam studet, qui malefactoris delectatur. Neq; verò aduersantur Euangelium atque Psalmus, quod seruatur ibi dicat, qui animam suam odio habet, vitam aeternam consecuturum: Psalmus odio habere animam suam, qui diligit peccare, quasi Christus eum nos odisse iubeat animam nostram, iubeat diligeret iniquitatem. Nam Hebraei omnia ad corporea bona referebant. Iesus autem Christus qui primus regni caelestis famam diuulgauit, iubet contemnere, quae bona in antiqua lege putabantur, neque speranda amplius respiciendaq; vitae istius commoda. Alloquitur ergo ipse se ipsum, & cohortatur Vates, quod genus etiam apud antiquos Poetas inuenias. Quoties Homerus inducit magnos viros seipsum cohortantes, idque praecipue cum ad aliquam egregiam rem ventum esset:

Anima.

Amor sui.

Alloquitur se, Vates.

Anima, Animus Nephes.

Cor patere istud, namque hoc & maiora tulisti.

Et cum saepe dicit homines affatos τὰς ἐν μεγάλοις θυμῶν, ad ingrem animi suum: quodque Hebraeus alloquitur animam suam, ab Homero dici apparet quod alloquerentur illi aut animum suum aut cor suum. Siquidem anima dicitur Hebraice nephes, proprieque sonat

A sonat spiraculum, sicut & Latine anima, id est, ἀνεμος, ventus. Spiraculum autem tum a corde est, praecipuo totius vitae membro, propter calorem & sanguinem, ex sanguine efficitur spiritus, tum refrigerat cordis calorem. θυμός autem est acumen illius spiritus. Dicamus ergo proprium hominem, a diuersis partibus praecipue appellari, a corde, ab anima, ab animo. Illiq; ab Homero, cum secum loqui introducuntur, cum corde aut cum animo loqui introducuntur, Hebraeus cum anima sua. Alloquendi autem, & cohortandi se ipsum ratio, duas res indicat, tum aliorum absentiam, & tacitas meditationes, tum impulsus quandam, motumq; mentis in seipsum, & quasi vehementem considerationem. Ex quo, & animi libertas declaratur, seipsum in quam velit partem vertentis, sibi ipsi iubentis, tum illam in seipsam reflexionem immortalitatis signum voluerunt esse quidam. A nullo enim inchoatur ille motus, sed circueuertitur non motu a sensibus, sed occasione mouendi tantum accepta. Declaratur item animus seipsum intelligere. Sensus autem seipsum non cognoscit. Non displicet quod Hebraei dicunt, quia solus homo noscat opera Dei, eo cohortari seipsum Vatem, quasi diceret, Benedic anima tu quae sapis, quae sentis, quae intelligis sola. His omissis, verbum benedicendi consideramus. Benedicere Hebraice dicitur barak, Graece sic sicut & Latine εὐλογέω, ab oratione, & ore: vt sit vtraque lingua dicere verba bona, verba laudantia, commendantia, tollentia. Verbum Hebraicum refertur quidem ad sermonem, sed proprie designat vbertatem, fluentiam, inundationem, vnde eadem voce birkah, piscina, vt designet inundare in commendationes, pandere os in laudes, effundere abundantem orationem. Neque enim etiam Graece, & Latine est aliud benedicere, quam multa dicere. Bona enim & entia conuertuntur. Idemq; est bonum, & esse. Vbi bonum, etiam esse. Qui benedicat, bona dicit: qui dicit bona, dicit multa, dicit magna, dicit maxime existentia, dicit magnum esse habentia. Magnum splendorem, magnum lumen, grandia, excelsa, mentem, & os implentia. Sicq; efficitur, vt quamquam videatur diuersa deductio, idem tamen sit sensus Hebraicae vocis, atq; Graecae, & Latinae. Benedicatur Deus, cum ore nostro grandescit, cum maximis factis eius implemus animum, & os: cum dicimus grandia, cum fluit oratio grandis a cogitationibus animum implentibus, & in stuporem adducentibus. Cum tantus est in ore, quantus in oculis, & multo quidem maior. Nam os deseruit menti, mens acceptas ex oculis res perpendit, & saepe parua ab oculis accepta, in mente grandescunt, vagante, discursante, comprehendente. Hoc cupit a nobis Deus, magnitudinem eius cognoscamus, cognoscamus pariter & admiremur, magnificemus, grandescat apud nos, quo ad mens, & os capiant. Hoc fecit diuinus Vates. Impleuerat animum suum operum diuinorum admiratione, tum seipsum ob magnitudinem rerum, qua mouebatur, impellens effudit res grandes Dei. Ac quod ait,

Ratio, seipf. alloquendi.

Benedicere.

Dominum.

HEBRAICE est nomen Tetragrammum quatuor litterarum. Iehouah, quod idem est apud Hebraeos, atque Graecos in sacris litteris, יהוה qui est apud antiquos philosophos, rerum diuinarum non ignaros, neutro genere τὸ ὄν, ipsum esse. Quod benedmonent Graece dicentes τὸ ὄν ἀιδόνητος διλωπικός, hoc nomine designari aeternitatem. Dicitur enim, qui est, quia semper fuit, non habens, vt inquit sapiens Plato, praeteritum, aut futurum, nclinationes temporis, sed solam praesentem aeternitatem. Nam cum solus Deus habeat immortalitatem veram, & aeternitatem, solus appellatur, Qui est: & hoc nomen proprium est Dei, iustissimaq; substantiae, naturaeq; suae appellatio. Diciturq; Qui est, vel existens, non tam propter aeternitatem, quam vniuersitatem. Ens vniuersale, multo magis quam caelum & terra implens omnia intra & extra mundum, omnium rerum fontes, & perfectas rationes continens. Existens, omnes res potestate. Est autem quamquam haec appellatio patris summi, quia in prisca philosophia τὸ ὄν τὸ ἀγαθόν, dicitur, proprie tamen filij Dei, in quo sunt omnium rerum rationes. Atq; hunc potissimum respexisse diuinum Vatem hinc clarum, quod celebrat factorem caeli, & terrae, rerum terrestrium, ac caelestium. Hunc autem esse filium Dei, verbum, rationem, ideam omnium rerum, sapientiam patris, & etiam a prisca philosophis summa veneratione traditur. Nam apud Anaxoram mens exornat mundum, digerit cahos. Apud Platonicos, mens est secundum principium post patrem, post summum bonum, estq; principium mundi, est sapientia rerum, opifex, & inuentrix, de qua pro caeteris Platonice Iamblichus egregie, & eadem, atq; Salomon, in libro de secta Pythagoreorum, Sapientia, inquit, πάντων τῶν ὄντων τὰ εἶδη παρέειληφεν ἐν ἑαυτῇ, τῶν τε

Iehouah. Qui est. Ipsum esse.

νοητῶν ἔστιν ὁφθαλμὸς, ἢ ζῶνι τῶν νοερῶν, ἢ τὸ ὁρᾶσθαι τοῖς νοητοῖς παρέχει πᾶσι καὶ τὸ εἶναι τοῖς ἕσιν. Δημιουργίαι τε πάσης ἀρχῆς γίνεται ἐν τῷ κόσμῳ καὶ γενήσεως τῆς ἀρώτης καὶ τῆς ζωῆς. Quæ sunt: Omnium rerum rationes in se complectitur. Intelligibilem, est visio, oculus, & vita intelligentium, dans scilicet rebus intelligibilibus, ut intelligantur, & videantur, dans omnibus rebus esse. Omnis officij in mundo, & omnis primæ creationis, atque ordinis princeps. Hoc testimonio intelligimus etiam eis perspectum creatorem cæli, & terræ fuisse, cum dicat sapientiam omnium primæ creationis, atque ordinis fuisse principem, ducem. Sapientia autem, ut claret ex nostris litteris, est filius Dei, ut iure Iamblichus diuinus sit appellatus, qui tam diuinè de sapientia loquitur. Cum autem Vates hoc carmine, rebus tam mirabiliter creatis, in considerationem & admirationem creatoris deuenisset, & in eius commendationem hanc odam diuinam edidisset: creatorem autem, & inuentorem omnium ordinis, omnium rerum quæ sunt in mundo mirabiles, philosophi cum nostris asserant fuisse sapientiam, sapientia autem, ut est clarissimum, filius Dei sit, quæ propter rerum creatarum bonitatem, propter vniuersitatem, sapientia dicitur: certè liquet hoc carmine celebrari filium Dei, & nomen Tetragrammum illius esse proprium quo propter discrimen à rebus, quæ non semper extitissent, ipse creator semper existens, est nuncupatus. Eadem enim vocatur ratione Iehouah, id est existens, atque sapientia. Ut enim sapientia, ut designatur mirabilis creatio, & creandi facultas qua contineret, & esset sapientia omnium creandarum rerum: sic existens, ut designetur & ante res creatas extitisse, & ipsum esse vniuersalem rerum formam, vniuersalem rationem, vniuersalem esse, vniuersalem naturam: quasi existens magnum, magnum esse, unde minora entia, tanquam magno sui parente nasci potuerint, ut vocetur ens per excessum. Cæteræ res nec habent verum esse, nec vniuersale, nec æternum, vniuersale, perfectissimum. Hunc Vates spectauit dicens, Benedic anima mea Dominum. Nam & qui loquebatur cum Moysi, suumque hoc nomen verum dixit esse, fuisse filium Dei, non solum è nostris litteris est certissimum, prædicantibus missum ad præscos patres fuisse filium Dei, ut idem vetus testamentum rexerit atque nouum (is enim fuit, quo viso Abraham gauisus est, & adorauit) sed etiam è litteris antiquorum philosophorum. Quorum Plotinus mentem explicans dicit, summum bonum, id est, patrem hominibus non fuisse notum, sed Deum secundum, tantum. Nam quem putarent cæli & terræ creatorem, per incitiam eos arbitrari, hunc esse primum. Illum primum esse obscurum nobis, & ignotum. Hunc autem omnia creantem, esse secundum ab illo. Hæc verè dicit Plotinus, Constat itaque qui mundum creauit, creatumque semper rexit, filium Dei fuisse, illum quem Plotinus secundum docuit esse. Et Philo Iudæus filium Dei nominans, appellat ὑπαρχειν, id est, magistratum, præfectum mundi, missum scilicet à patre ad creandum, regendumque mundum. Idemque causas creandi mundi assignans, causam quidem Deum à quo sit creatus, materiam quatuor elementa, deinde, ὄργανον δὲ, λόγον θεῷ, ἢ ἢ καὶ τεσσάρων στοιχείων, organum verbum Dei, per quem creatus est. Cum ergo sit idem, is, qui apparuit Abraham, atque Moysi, ille autem sit filius, is autem, qui Mosen est allocutus, dixerit nomen suum esse Iehouah, existens ὁ ὄν, perspectum est, hoc nomen esse filij Dei, & hunc à Vate laudari. Quod & Hebræi ex parte viderunt, sed ignari quid loquerentur. Nam exponentes hunc Psalmum à principio dicunt, Dominum omnia in sapientia fecisse. At hæc sapientia est filius Dei, in quam, & per quam Deus fecit omnia. Ideo Philo eam vocat ὄργανον instrumentum Dei ad creationem. Et quia sapientia est, & origo mundi, dicit de ea θεὸς οἴκος ἀσωμάτων ἰδεῖν ἀσώματος χόρου, Deus est domus, & locus incorporeus incorporearum idearum. Et spiritum qui ferebatur, id est, operabatur super aquas, Veteres Hebræi dicunt fuisse spiritum Messia.

Domine Deus meus magnificatus es vehementer.

Ec illa Dei Benedictio, ad quam cohortabatur, inuitabaturque seque, mentemque suam. Simul ac exordium illud fecisset, inchoauit sermonem à laudibus magni Dei, extollens eum, & admirans. Illud fuit exordium, quod sequitur oratio ipsa, & benedictio. Reperitque idem nomen Tetragrammum, ut intelligas hunc benedicere ac commendare eum voluisse, ad quem superius laudandum se inuitasset. Sunt autem in principio benedictionis, duo nomina diuina, Iehouah, Elohai. Primum designat ipsum esse, estque illius proprium, quem extollere decreuisset. Secundum etiam eius, sed non tam proprium. Extenditur enim etiam ad creaturas. Nam Angeli, sacerdotes, iudices, homines sancti dicuntur

Iehouah, κύριος, Dominus, Elohai, θεος, Deus.

Atur Elohim. Sonat autem Elohim, Hebraice fortē, potentem, proprieque respicit creatorem. Eo que vsus est Moses in creatione semper. Iehouah, ut dixi, est nomen æternitatis, hoc autem creationis magnæque potestatis Dei, omnia creare potētis. Ac quanquam sit ad alios translatum, proprie tamen fuit Dei. Septuaginta hæc duo nomina in Græcum, ut potuerunt, translulerunt, κύριος, θεός, quæ non resonant Hebraicum. Ac primum potius sonat secundum Hebraicum. Est enim κύριος Græcè dominator. Vnde κύριος, potestas, autoritas, vis, imperium, sine autoritate, sine vi. Dominator autem, & potens proprie Hebraicè est Elohim. Duobus ergo nominibus eum Hebraus Vates appellat, quorum altero designat eius ante mundum æternitatem, immensamque diuinitatem, altero creandi summam potestatem, ut æternitas Dei, & tempus creati mundi hisce sit comprehensa. Nam & Hebræi in Genesi dicunt Elohim in principio à Mose positum, ut potentia creandi designaretur. Diuinè autem duo illa nomina Philo disertissimus in sua Monarchia, ubi etiam ipse de creatione disterebat, explicat dicens: ἢ ἐχθὲς ὅτι αὐτὸν αἱ ἀρχαὶ καὶ μέγισται τῶν δυνάμεων εἰσὶν: ἢ τε εὐεργέτης, καὶ κατασφραγιστὴς, ἢ τε ἀσκητικὸς, ἢ ἀπὸ εὐεργετίας, θεός, ἢ ἀπὸ πείνης καὶ ταπείνου ἐθελῆς, διεικοσμησὶ τὸ πᾶν: ἢ δ' ἐπέεσι, κύριος, καὶ ἢ ἀπὸ πᾶσι τῶν ὄλων τὸ κράτος: θεός, οὐκ ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ ζῶων ὅτι θεός. Quæ sunt: An non vides quod circa eum qui est, duæ primæ, ac maximæ virtutes existunt, benefica & vltrix: & benefica vocatur θεός, Deus, quia per hanc posuit, & exornauit vniuersum. Altera autem Dominus, per quam omnium rerum potestas penes eum esse declaratur: Deusque est non solum hominum, sed etiam Deorum. Hæc Philo. Quibus declaratur is locus. Nam dicit hæc duo esse penes τὸ ὄν, id est, eum qui est. Declaramus autem, quod nomē quatuor litterarum sonat eum qui est, de quo loquitur Psalmus. Et primum nomen theos, Philo dicit, designare creatorem, ergo filium, sapientiam, causam, officem. Vult autem θεός duci à τῶν, pono, licet alij, ἕπο δὲ θεῶν currere, astrorum apud antiquos nomen. Quod autem dixit Meus, Hebraicèque est Elohai, sonat potius Dij mei. Est enim numerus multitudinis ab Eloha. Hebraici sermonis proprietatem dicunt esse Hebræi, ut interdum numerus multitudinis sit pro singulari, quemadmodum apud Græcos, nomina neutra in numero multitudinis adiunguntur tertijs personis singularibus verborum. Sunt alia super eo dicenda, non huic apta loco.

Magnificatus es vehementer.

D O D E M ferè modo Hebraicè גדולתו gadaltha, creuisti, granduisti, magnus effectus es, pulchreque exponunt Hebræi locum non apud seipsum, qui infinitus sit, (infinito autem nihil addi potest) Deum, sed ex miraculis operum suorum, ex nostra admiratione grandescere. Et Græci monent ἐμεγαλύνθης, non sonare incrementum, sed esse ἀμετέστητε μεγέθους σημαντικόν, Quasi diceret, Deus meus magnus. Et cum Hebræis consonans Euthymius, Magnificatus es, exponit μέγας σφόδρα ἀπηγορεύσθαι, Magnus cognitus es. Nos ergo rerum magnarum rationes considerantes, Deum immortalis inuictæque virtutis incipimus agnoscere, paulatimque ille in animo nostro grandescit. Nam qui repunt humi nunquam ad rerum principia, & creationem oculos tollentes, maiestatem singularis Dei non agnoscunt. Et aut apud eos non existit, aut non est quantus esse posset. Hæc est igitur gloria Dei exterior, cum maiestas eius nobis innotescit, sitque clarus in omni terra. Potestque Deus cognosci, nobilisque fieri nobis, aut rerum naturalium harmoniis, omniumque naturarum modis, aut extraordinariis miraculis. Vtraque ratio perennis, sed posterior singularior apud Hebræos. Apud Philosophos, verosque rerum aestimatores, eadem sunt miracula naturæ, & eodem modo ex his Deus apparet grandis, mirabilis atque ex portentis. Omnia enim portenta sunt, & stupenda miracula, si rectè consideres. Sicut ergo apparuit grandis, mare discindens, & aquas in vtramque partem stare immotas cogens, sicut cum formicam tam exiguum animal sine sanguine, sine pulmonibus, respiratione, fecit viuere, & in exiguo vixque visibili corpusculo, prudentiam in cluist magnarum bestiarum. Hancque partem maxime Vates est secutus. Hic super artificis sapientia obstupebat, inenarrabilisque scientiæ ac prudentiæ esse intelligebat. Quodque ait Vehementer, admonet secretiores traditiones Hebræorum, quas illi Midras appellant, si forte cui placeat, antequam Deus crearet mundum, fuisse magnū, sed creato mundo, magnum vehementer.

Confessionem, & decorem induisti.

Ge. i. Deus, Dominus, Theos, ponendo, Elohai.

Magnificatus es, Gloria dei Exterior, Interior.

Vehementer.

Confesio.

HEBRAICE, quod Septuaginta vertere semper solent... Gen. 49. Eucharist. Decor. Amictus lumine. Matth. 17. Luc. 9. 44. Lactantius.

Abitet lucem inaccessibilem, qua sit ipse circumfusus, unde & caliginem, ob immensitatem...

Amictus lumine sicut vestimento.

ORVNDem repetitio, eadem res, duobus verbis designata, quasi Latine quis dicat, Vestisti lucem, claritatem amictus es. Duabusque rationibus hoc potest intelligi...

Extendens caelum sicut pellem, qui tegis aquis superiora eius.

Ipriorem sensum sequaris, quo Vates diuinus decanter iuxta ordinem Mosaicum opera mundi, dicemus primum lucem cum commemorasse, sicut & Moses: tum, quemadmodum Moses, post lucem, firmamentum secunda die induisse creatum. Ne

Græcum sonare superiora cœnacula, etiam Hebraicum *רובי עִיּוֹת* elioth, tamen superiores partes dicentes, melius intelligemus.

Qui ponis nubem ascensum tuum.

Nebraicè, & Græcè per tertiam personam *ὁ πνεῦμα νεφέων ἀνέβησάν σου*, Qui ponis nubem ascensum suum. Latinus iuxta superiorem ordinem secundarum personarum. Fortè etià Latinus dixit, Suum. Porro non nubem dicendum est, sed nubes, quod facilius de nubibus cōgregatis à Deo non de aliqua nube quam ipse inequitet, intelligitur. Quoniāq; Poëta est etiam David, & antiqui maximè conueniunt in theologia, apparet cum hoc loco de Deo dixisse, quale sæpe Homerus appellat Iouem *νεφέων γέρετα*, & *νελαμφῆ*, nubium congregatorè, nigras agentem nubes. Crebrum apud eum epitheton. Singularis eius, & admiranda potestas, nubes nusquam apparentes, subito congregatas, horrorem terris præbere, campos, collesq; humore latè fecundare. Qui si defuisset, inutilis fuisset creatio terrarum, quale mare sabulosum in Africa, & Arabia, ubi quod nunquam terra pluuia madefit, steriles harenæ, lapillorumq; acerui cernuntur. Eoq; inter præcipua diuinæ prouidentiae munera recensetur pluuia à scriptoribus Hebræis. Sciebant enim illarum vicinarum terrarum sterilitatem, & deformitatem, propter pluuia inopiam. Pro ascensu igitur in Hebræo est *רובי עִיּוֹת* rekubo, id est, equitatione sua. Et Hieronymus, Currum suum: pulchreq; locus ab Hebræis declaratur. Vt enim equus currit, & recurrit, agiturq; quocunq; sessoris voluntas tulerit, sic eunt, redeuntq; semper nubes, interdum immorantur, ut habeant quasi ascensionem, qui eis inequitans, per omnem mundum eas agat, & impellat. Hanc pulcherrimam similitudinem non resonabat Græcum, quia simplicem *ἐπιβασάν*, id est, ascensum meminit. Sic neque Latinum, sequens Græcum. Tria igitur commemorauit: primum, cælum extensum sicut pellem: deinde pluuiam cælestem, tum nubes aquosas: post hæc ventos. Hæc Aristoteles appellat *μετέωρα*, sublimia, alta, Aër, pluuiæ, nubes, venti, quorum autorem Deum prædicat, & collaudat, in eius voluntatem & potestatem referens res omnium hominum, ac terrarum communes, ex quibus omnia nata, & viuere dicuntur. Hæc autem sunt, Lux, aër, pluuiæ, nubes, venti. Quorum autor, quia mirabiles sunt, & ex eis viuimus, dignus est admiratione, & laude nostra. Græci non omnino hunc sensum sequuntur, sed putant hac comparatione ascensionis nubium, partim leuitatè diuinæ substantiæ designari, partim quod visus sit interdum inuectus nube serena, sicut in monte Sina. Sed certè verior sensus est, quem Hebræi linguæ suæ proprietatem noscentes exhibuerunt. Ipsaq; comparatio est venustissima. Et hic agitur de creatione rerum. Nō oportebat autem dicere quod Deus vtatur nubibus pro vehiculo, nec quod substantia eius sit leuis nubium instar. Non enim hæc cum superioribus sequuntur.

Qui ambulat super pennas ventorum.

ST, vt dixi, hæc quoq; poetis plena sensuum diuinorum, figurarum, tralationum. Vt Poetæ Græci, & Latini, ventos fingunt barbato, crinibus madentes, sic eis dedit F Poeta diuinus, vocans ventorum celeritatem alas, & hanc dicens esse subiectā Deo moderariq; ab eo. *Celsa sedet Aëolis arce.* Sceptra tenens, mollitq; animos, & temperat iras. A sacris enim scriptoribus fluxerunt. Fingitur ab eis Deus ventorum sedere excelsa tenens inclusos carcere ventos, nofter autè insidere Deum ventis ipsis, quorum celeritatem, quocunq; velit, impellat, impulsas nubes agat, aut abigat, idq; subito, modò ad has, modò illas terras, nubes deferens. Eadem senserunt Græci. Hoc, inquit Euthy, designatur *πανταχῆ παρῆνοι τῶντων*. Vbiq; hunc adesse. Velocissimus enim est ventus, citoq; à terris summis, ad alias vectus, omnia discursat.

Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos ignem vrentem.

Vid causæ fuerit, cur post res terrestres, de Angelis, quos verisimile est ante mundum, aut vnà cum mudo creatos, scripserit, id forte dicendum esset quod superius ordinem Mosaicum sit secutus. Sed quoniā Moses nihil de Angelis scripsit, ipse quod sæpe fit, vt posteriores addant inuentis maiorum, cum rebus creatis voluit etiam Angelos ascribere, dans eis post res terrestres locum, quia descriptionem Moysi inchoatam prius

A sequeretur Angeli ergo à Propheta nunc adiecti sunt. Iam enim erant notissimi, nec, quod tempestate Moysi, eorum adorandorum imminebat periculū. Possumus & hæc dicere, vno spiritu Prophetam, creationem induxisse, deinde aliud exordium fecisse, repetendo ré altius. Descripturum nouum creationis ordinem inchoasse ab Angelis, deinde rerum visibilium exordia posuisse, vt appareat ante res terrestres, Angelos creatos cum dicere voluisse. Priores Angeli fuerunt, tum exordia mundi visibilis, post, ipsæ res terrestres. Loquiturque de Angelis, non quidem de eorum substantia, & creatione, sed qualitate, functione, & celeritate, quibus facultatibus, igni, & ventis assimilantur. Quod & idem Græci agnouerunt, prudensque Chrysofomus, *ἐνταῦθα δὲ ἐπὶ τὴν ἐξοικονομίαν παρίστησι*. Hic, inquit, non qua substantia sint, ostendit, sed eorum operationem, leuitatem, potentiam, celeritatem, vigilantiam. Ergo cum ait, **Qui facit Angelos suos spiritus**: pro Spiritu, Hebraicè est *רוּחַ* ruchoth, hoc est ventos, quo celeritas eorum designatur. Non minus enim atque venti propter eximiam leuitatem, peruolant omnes mundi plagas, nulla re quantumvis crassa, & corporea, illis obstante. Is videtur verior sensus. Est enim & alius quod omnes animi separati spiritus, seu venti, vel aërij dicuntur, incertū, an propter similitudinē, quia sint inuisibiles, sicut vëti, operātes tamè mirabiliter nō visi, aut quia sint corpora aëria, illo vel aëre subtiliora, quo sonos, odores accipimus, quos videmus ad nos pertingere, clausis ianuis, & fenestris, & si quod est corpus densius. Hinc fortasse dicti sunt *πνεύματα*, id est venti, quasi spirabiles, penetrabiles, habentes corpora aëria, sed ex aëre purissimo. Angelorum vera naturalis à Philone datur diffinitio, de Monarchia, *ἀγγέλους ἀσωμάτους ψυχὰς, ἐκράματα ἐκ λογικῆς καὶ ἀλόγου φύσεως, οἷας τὰς ἡμετέρας εἶναι συμβέβηκεν, ἀλλ' ἐκτεταμμένους τὸ ἀλογον, ὅλας δὲ ἑλκων νοεργίης, λογισμῆς ἀνεμφανῆς μονάδι ὁμοιωμένους*. Angeli sunt animi incorporei, non cōstantes quædamodū nos ex rationali, & irrationali natura. Sed irrationali parte carentes, sunt puræ in totū intelligentiæ, rationesq; segregatæ ab omni concretionē, similes vnitati. Platonici, & Christiani summa concordia fatentur dæmones aërios esse corpore, & habitatione. An autem idem de Angelis dici possit, nō facilè nūc asseruerim. Tutior expositio, quam diuus Chrysofomus respexit. Nonnulli Hebræi credūt eos ventis comparatos, propter superius, cum ventos equitari, & agi à Deo diceret, tale quid, & Angelos iussis, & imperiis diuinis circumactos agere. Vbi ergo ait, **Qui facit Angelos suos spiritus**, est eadem vox spiritus, atq; superius, Super pennas ventorum. Ruach designat spiritum, & ventum. Superius Ventū, id est *ἀνέμους*, Sept. sunt interpretati, hic *πνεύματα*, quod & ipsum sonat quidem ventū: accipitur autem pro spiritibus beatis, qui vt spiritus dicātur, venti tamè nō ita. Consentiant ergo Græci, & Hebræi spiritus eos appellari propter velocitatē, non substantiā. Nam eorū substantiā definire impossibile est, nedum difficile. Idē sensu Chaldæus adiecta vna dictione, qua dissoluta explicetq; Hebraicum. **Qui facit**, inquit, Angelos suos *רוּחַ* *רוּחַ* *רוּחַ* veloces sicut ventum. Videtur autem vel eo maximè celeritatem eorū dixisse, quia vocat eos malakim missos, quasi seruos veloces, expeditos, & quod sæpe Homerus *μαλακίμ, ὁ περὶ ἀμφιπόλους, θεράποντες*. Ea etiā de causa alati fingebantur, dicebāturq; cherubim, id est volucres, alati, pennigeri. Sic & *αἰθεροπόρους* eos ex hoc loco vocant Græci. Demonstratur ergo Deus autor mundi visibilis, & inuisibilis. Et de Angelis dicitur quod potest ab hominibus sciri. Nā particularem eorū vitam, & substantiam, moresq; nescientes, hoc certè ex scriptura scimus, eos esse missos, & seruos, ministrosq; Dei, veloces item, vt qui à cælo in terras tantis spatiis intercedentes subito veniunt. Potest autè & ad hunc modum verus descriptionis ordo demonstrari, quod Angelos cū rebus aëriis cōmemorauerit, quod & ipsi aërij & cælestes sunt, non tam corpore, quàm habitatione. Nā si cælum exponimus aërem, & totam supernam regionem, decorum fuit cum rebus cælestibus, Angelos adnumerare, quorum genus è cælo est. Coepit enim à luce, id est cælo, cælestiq; orbe, inde ad omnia cælestia peruenit, cū quibus etiā Angeli sunt. Sicut in alio Psalmo, Laudate eum omnes Angeli, laudate eū omnes virtutes. Sunt etiā qui opinentur Angelos in aëre fuisse creatos, bonos, & probatos in cælum assumptos, malos in aëre remansisse. Est alius sensus Rabi David, vt dicat, **Qui facit Angelos suos, ventos**, id est missos suos, vëtos esse facit: præsto, inquit, ei sunt vëti, parere parati, mittuntur ab eo in omnē mūdū. Angeli eius, id est, missi sunt vëti, quia mittuntur. Sic ministri eius sunt fulmina, quia mittuntur ab eo, seruiuntq; eius imperio, sicut Homerus vocat eum à mirtēdis fulminibus *περπικέβρανον*. Hanc autem expositionem ille induxit, quod persistat psalmus in recensendis rebus aëriis. Quæ quidem mihi non probatur. Nā ex alio psalmo, quo dicitur, Laudate eū omnes Angeli eius, apparet, & hic Ange-

los inter res creatas positos. Et Chaldaeus posuit expresse...

Et ministros suos ignem vrentem.

Ro, Ignem vrentem, Hebraicè est... Quis fundasti terram super stabilitatem suam: non inclinabitur in seculum seculi.

Abolutis rebus caelestibus, descendit ad terrestres: ac tametsi fundatio terrarum fuit...

Nam cum dispositi quassisset foedera mundi, Et lucis, noctisque, vices, tunc omnia Consilio firmata Dei, qui lege moveri...

Ovidius,

Quod igitur Poetae dixerunt terram librata, vel suspensam in medio aere, sursum, ac deorsum...

Nam si montem ingentem hinc, atque hinc homines inambularent, non quidem profusus eorum vestigia essent inter se adversa, sed inciperent contra se tendere...

Ingemiscitque omnis creatura, expectans filiorum Dei revelationem, ut & ipsa fiat melior, & incorruptibilis.

Abyssus sicut vestimentum amictus eius.

ALDE locus is est perpendendus, & verior sensus è fonte petendus. Alioqui fecit tralatio, ut secus plerique interpretarentur, quam autor scripserit.

L.L.L. iij

duobus locis aquas nominat, primum appellans eas abyssum, deinde suo nomine aquas. Prædixerat item Moses paulò antè Deum creasse terram: sic nunc post creationem terræ, subiicit aquas illas immensas terram vndique cingentes. Quare autem aquas immensas oportuerit creare, docuimus in Cosmopœia, quòd ex eis creandus esset aër, creandæ nubes, ætheriæq; substantiæ, alluenda terra, vt arbores, & animalia, calore Solis confota, produceret. Mare multis partibus tota terra maius remaneret, vt terræ vapores ministrarentur, hisque sublatis, & densatis, immadesceret. Hæc verissimæ causæ, cur cum terra creata sit abyssus vasta, de qua Moses prius, & hic Psalmus scribit, ostensumque alibi etiam gentes antiquas, poëtas, & theologos, hoc agnouisse, & prædicasse. E quibus Mercurius Trismegistus, non secus atque Moses de creatione scribens, ait, Γῆ καὶ ὕδωρ ἐμεινεν, καὶ ἑαυτὰ μεμεγμένα. Hancque esse causam, quod Homerus secutus Orpheum dixit:

Ὠκεανὸν τε θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα τῆθιν.
Oceanum rerum patrem Tethynque parentem.
Orpheus autem prius,
Ὠκεανὸς γένεσις πάντεσσι τέτυκται.
Oceanus cunctis fuerat qui rebus origo,

Appellabant enim Oceanum, quem Moses abyssum, cum terra omnium rerum causam, sed magis aquam, quam terram. Igitur cum altissimis aquis terra in creatione, vt docuit Moses, obuolueretur, id Vates etiam prædicans dicit, Abyssus sicut vestimentum amictus eius. Quod Hebraicè verius, & clarius, אַבְיִסּוֹת כְּבִגְדֵי אֵלֶיךָ Abyssus sicut vestimentum, cooperiebat eam. Ex quo videmus sensum longè clariorem. Demòstrat enim quod superius prædiximus terram fuisse abyssò contextam, tanquam vestimento, & inuolucro. Quare autem Septuaginta bis posuerint vestimentum, videlicet ἰμάτιον περιβάλλον, fuit causa, quod verbum כִּסְיִתּוֹ kissitho, putarunt esse nomen verbale, à cooperièdo, cum potius tertia persona verbi sit, hoc modo, כִּסְיִתּוֹ אֶת־הָאָרֶץ kassah, kissithi, kissithe, kissitho. Ideo Chaldæus pro eo posuit תַּפְחִיתָא taphitaa, id est circumdabat eam. Hoc ergo fecit, vt Græci, & Latini non antiquas illas aquas, sed quotidianum vsum aquarum, terras contegentium sentirent. Quod quidem, vt verum est, de aquis illis antiquis, terram nondum reuelatam, obruentibus, sic minime verum si sentias de aquis huius temporis. Neque enim cingunt, inuoluuntque sicut vestimentum, totam terram, sed maxima terræ pars est detecta. Euthymius igitur, quod offerebat editio, Septuaginta secutus, καὶ τὸ περιβάλλον δὲ αὐτῆς τῶν χειρῶν ἦτοι τῆς γῆς, id est, Indumentum autem eius elementi, id est terræ, abyssus est, videlicet aquarum multitudo, quod est mare, tanquam vestimentum circumdans, & super extensum. Chrysofostomus item eadem sentit. Vide, inquit, quanti vsum sit aqua, super cælo est, sub terra, circum terras. Eadem & Nicolaus, & tamen sciebat Hebraicè. Nam Græci digni venia sunt. Non ergo sermo est de temporis huius aquis, non de aquarum natura in vniuersum, sed de primordialibus aquis immensis, vt declarabunt sequentia. Et nos hunc locum aperimus, gratias Deo offerentes. Igitur etiam Hebræi scientes linguæ suæ proprietatem, eo quo dixi, modo interpretantur, è quibus Rabi David vt fiat res manifestior, Abyssus, inquit, sicut vestimentum operiebat eam, אַבְיִסּוֹת כְּבִגְדֵי אֵלֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ אֲרַחַת סָפֶר, אֶת־הַיָּם אֶת־הָאָרֶץ Arha sapper, ek haitha haarez mekufa, bamaim, beth ek bat haberiach. Nunc, inquit, memorat quomodo erat terra contexta aquis, in principio creationis. Prosequensque ait, Quia sic est natura aquarum, vt essent circum terram ex omni parte ambientes eam, quia ex omni parte erant super eam. Sed Deus benedictus sua potentia, & sapientia, congregauit eas in vnum latus, super terram. Et detexit superficiem terræ propter vsum plantarum, & animalium. Et hoc est, inquit, quod ait, Abyssus sicut vestimentum tegebat eam. A principio scilicet antequam congregarentur aquæ, erant cooperimentum terræ. Hæc Hebræus. Clarus est igitur verus sensus, clara ratio quæ Græcos interpretes secus sentire fecit. Abyssum ergo dixit illam Mosaicam. Est autem abyssus immensitas aquarum, dicta Græcis ab ἀπειρία μωλε, ἀβύσσος, imbuo, impleo, expleo, quasi inexplebilis, insatiabilis, deuorâs. Est q; idè abyssus, ac vorago. Hæc res etiâ gētibus cognita fuit, præcipuè Mercurio Trismegisto dicenti in suo Pimandro, vbi de creatione ipse quoque diserebat: Γῆ καὶ ὕδωρ ἐμεινεν, καὶ ἑαυτὰ μεμεγμένα ὡς μὴ γεωρεϊσάτω τὸ πῦρ ὕδατος. Terra, inquit, & aqua in se commista manebant, vt terra præ aqua videri non posset. Hoc etiam est quod Septuaginta transtulerunt pro, Terra erat inanis, & vacua, ἀόρατος inuisibilis.

Super

Super montes stabunt aquæ.

MOc quoque loco erratum est, ex Hebraici sermonis non animaduersa proprietate. Nam Hebræi carentes præteritis imperfectis, ea sæpe enuntiant per futura, cuius vsus plurima sunt exempla. Hoc igitur etiam loco erat futurum pro præterito imperfecto. Septuaginta Hebraicum, vt habebat, reddiderunt ἔθισονται, & Latinus Græcū secutus. Dicendum ergo, Stabant, immorabantur. Est q; sermo de aquis illis immensis, quas propter ingentes aceruos, cum Mose appellat abyssum. Tanta autem erat earum copia, vt montium cacumina superarent. Hæc veritas est. Vide igitur quid à tralatione manare necesse fuerit. Non enim poterant Græci capere, quomodo super montes starent aquæ, nisi de fontibus interpretarentur, qui ne super mōtib; quidem scaturiunt, sed ad radices mōtium. Audi enim Euthymium: ὅτι τῶν ὀρέων συναχθῆσονται, καὶ πηγάσονται καὶ αἰετοὶ περιτότα καταρρέου. Quæ sunt: Super montibus congregabuntur, & fontes facient, quanquam natæ sunt, vt defluant ab excelsioribus locis. Vel aquæ consurgunt super montes, sublatis fluctus maris, aut aquæ. Hæc ille. Hæc fingere coactus propter interpretationem illam. Chrysofostomus, & Apollinaris, & Athanasius similia quadam de fluctibus intumescensibus senserunt. Nam & Euthymius eum sensum proposuit. At quomodo pertinent hæc ad creationem? Hebræi verò etiam inquit, Super montes erant aquæ, tantus earum erat cumulus. Hæc igitur quanquam sit verior expositio, sunt tamen Hebræi qui putent hæc intelligi posse post creationem, vt dicat quòd abyssus quæ remansit cingat terras, & in mari sint etiam montes aquis recti. Sed probatior sensus prior. Porro in Græcis codicibus vbi legitur, περιβάλλον αὐτῆς, amictus eius, ipsi Græci monent dicendum αὐτῆς, vt referatur ad terram fœminci generis. Idq; dicunt cæteros interpretes transtulisse, tum inferunt, καὶ ὡς περὶ ἐν τῷ μέσῳ κέσθεται πᾶσα ἡ γῆ. Tanquam insula in medio Oceani terra sedet. Sed docui veriozem sensum. Quo enim referes, Super montes stabunt aquæ?

Ab increpatione tua fugient.

MOc item loco est futurum pro præterito imperfecto, vt dicendum sit, Ab increpatione tua fugiebant, vel fugerunt. Idq; admonent etiam Hebræi. Rabi David præcipuè futurum pro præterito, & multa id genus inuenias. Exponendus igitur locus hoc modo: Quando tu vocem illam diuinam, terribilèmq; intonasti. Congregentur aquæ in vnum locum, vt appareat arida, hac exaudita, præcipites aquæ ferebantur, altiora deserentes, & in cōcauas terræ partes prouertes. Hæc illa fuit miranda, vastaque increpatio. Est enim hoc loco tralatio à dominis ad seruos, à potentioribus ad humiliores. Vt serui audientes imperantem Dominum, præcipuè si contenta voce præcipiat, rapiuntque ruuntque, sic Domino illo præpotenti mandante, fiebat aquarū maxima confragosaque ruina. Creberrimè autem per venustas tralationes, datur in sacris litteris sensus, datur auditus, datur vox rebus inanimatis, vt, Exultabūt omnia ligna syluarum. Et, Cæli enarrant gloriam Dei. Pari tralatione datur auditus aquis illis, quòd audierint vocem Dei increpantem. Et forte eadem tralatio est, quòd datur Deo vox, datur increpatio. Qui potius voluit, & volendo iussit, non intonuit, licet sine vocalibus instrumentis, possit intonare. Illa igitur Dei increpatio, fuit voluntas eius, & naturalis exsiccandarum aquarū inuentio: exhausti autem eas per Solem, in aerem extenuatas, vt maxima pars earum in vapores aërios abierit, sicut totum ferè mare, saltè omnia flumina, quæ intrant in mare, vna die, vt Aristoteles probat, in cælum reuocantur, vt tantundem quotidie detrahatur, quātū flumina importassent. Eoque mare non crescit, quia tantundem detrahatur à Sole, quātū à fluminibus infertur. Qualem autem fuisse putes, quantamque exsiccationem, quam præcipitem, cum recens natus Sol flagrantissimè aquam inflamaret, & immensa inter cælum, & terram regio, aëre repletetur. Linquebant igitur aquæ montes, præcipitesque in loca caua subsidebant. Volente Deo, cuius voluntati, & imperio nihil resistit. Is est verus sensus. Nam sensus Græcorum, à superioribus expositionibus dependet. Audi enim Euthymium, ὅτι τῆς σφοδρᾶς οὐ κελύσεται, τὸ μὲν ὅτι τῶν ὀρέων πηγάζονται ἐνεαυθῆσονται. Ob vehemens imperiū tuum aquæ quæ fontes in montibus faciebant, siccabuntur. Fluctus autem maris surgentes & intumescens, cōprimentur. Sed, vt iam dixi, non in mōtib; fontes, sed sub montibus manant. De fluctibus autem maris non est hic sermo, quia de creatione disseritur. Exposuit etiam Chrysofostomus eodem modo, quòd volente Deo, aquæ proprias sæpe sedes desti-

Amictus eius.

Fugient. Increpatio.

Mare, cur non crescat.

creatio.

tuant. Apparuit verior sensus, clarus de creatione aquarum, de aperta, & de nudata terra, D ingens diuinæ sapientiæ argumentum, eodem tempore, & acrem creatis per Solem, ad vi- tam animalium, & terras aperientis, vt nascerentur è terra, nata ab eadē nutrentur. Quod nisi sub motis aquis fieri non poterat. Simul duo diuina opera, omni laude, & admiratione, dignissima fiebant, creabatur ad vitam aer necessarius, terra reuelabatur. Eoque aere crea- to, & aperta terra, simul animalia sunt exorta. Hæc Vates admiratus & Mosen secutus de- cantat. Fontium desiccatio non habet multum quod admireris. Increpatio autem hoc lo- co non propriè sonat reprehensionem, sed vocem vehementem, contentam, vocem cum fragore, & terrore. Et quod Euthymius dixit σφοδρῶν κέλευσιν, eadē locutione dicitur in alio Psalmo, Increpuit mare rubrum, & exiccatū est. Quasi Deus imperiosè, regalitèrque ei di- ceret, Discede, abi hinc. Quale cum ventis imperans Neptūnus, Maturate fugam. Est enim & sacra hæc poësis. Mercurius autem Trismegistus, quod maximè obseruandum est, sepa- rationem aquarum à terra de creatione loquens, ait factam fuisse: deinde dicit factam, vt menti placuisset. Ex quo videmus illum Deum Mosis, creatorem, & hunc, quem introdu- cit David, esse Mentem, sapientiam, filium Dei secundum à summo bono. Sic verò ait, διεχώρισται δὲ ἅπασ' ἀλλήλων ἢ τε γῆ καὶ τὸ ὕδωρ καὶ ἄερας ἠθέλασεν ὁ θεός. Separatæ sunt ab inuicem terra, & aqua, quemadmodum voluit mens. Hoc etiam est quod in Psalmo dicitur, Omnia quæcū- que voluit, fecit Dominus in cælo, & in terra, in mari, & in omnibus abyssis.

A voce tonitru tui formidabunt.

Formida.

Formidabunt, futuro, dices iuxta superiora, Formidabāt, præterito imperfecto. Est autem quod sapissime fit eiusdem repetitio, expressiorque declaratio. Appellat imperium illud diuinum, increpationem, vocemque imperiosam: deinde crescente oratione, tonitru. Prius aquæ fugiebant, ruebantque, nunc formidant. Vocem igitur illam, & increpationem, vt scias quid esset, quàmue vim haberet, vocat tonitru. Hoc pulchrè Euthymius exponens, Formidabunt, inquit ἀντὶ τῆς προμήσεως φυσικῶν πινὶ λόγων. Id est, Contremiscent quadam naturali ratione. Quod si aquæ tremūt factò tonitru, multo magis decet nos, qui sumus rationales, id perpeti, & contrahi. Hunc locum iuxta superiora declaras David, ait, Sicut quis aduersus alterum intonet, & ille veritus, ac tremens aufugiat, sic aquæ terga verrebant, Voluntasque tua, inquit, erat eis vox tonitru, festinabantque ad locum cauum.

Tonitru.

Ascendunt montes, & descendunt campi.

Ascendunt montes, & descendunt campi. Vt ac pleno harmoniæ carmine, post fugatas aquas, post enudatam terram, profe- quitur bona hanc nudationem consequuta. Nā cum aquæ montes, & campos prius occuparent, nusquam loco, habitationeque apparente, vt primum voluntate, & im- perio Dei his semotis, aperiri terræ cœperunt, surgebant montes in altum, campi depreffi iacebant. Remotisque aquis apparuit diuersa facies terrarum, partim montibus extans, partim camporum vastitate complanata. Quod & Poëta Latinus, sicut alia ex isto carmine expressit, de Deo, quem ignorabat dicens.

Quisque fuit ille Deorum, Iussit & extendi campos, subsidere valles, Eronde regi sylvas, lapidosos surgere montes.

saxa cres- cere, vti ossa

Pari igitur sensu ab utroque dictum, de eleuatis montibus campisque depreffis, & ex vno fonte sunt petita. Dispositionem quidem hanc montium, & camporum, factam à Deo prius in creatione terræ, par est, naturalibus causis si posset intelligi, ab eo iussis, ac dispo- sitis. Nam crescere partim mōtes, partim diffluere, ratio docet. In radicibus circæque ter- ram sic saxa crescere docemur, sicut ossa animalium, ex medullis teneris durefcūt, & cres- cunt. Habentque saxa montium suas venas, sicut metalla. Decrescunt autē in summo, sem- per aut pluuia, aut alio casu, eos diminuentē, & ad vnum deiiciente alluentēque terram, & saxa senio confecta cadunt. Campi autem remanserunt, vbi vena saxorū defuisset. In quas- dam autem mundi cauernas, & planiora loca mare subsedit. Hæc loci declaratio. Athana- sius sicut & cæteri Græci, ex superioribus dependentem sensum præbuit, non eum scilicet, quem David dedisset. Vult enim esse comparationem quandam, vt fluctus maris eleuati, montibus assimilentur: depreffi, campis: ὕψι μὲν αὖ, φησὶν, παρρηχέει δὲ τὸ ὕψος. Elati, inquit, fluctus, similes sunt montibus, depreffi formidine tua, tanquam planities, & æquata terra sunt. Euthymius etiam de fluctibus putat hæc dicta, quanquam & situm montium, & camporū aliquantum

Aliquantum aspexit. Verior sensus iam claret. Fugientibus igitur aquis, montes extulerunt caput, campi subsederunt aperti, detecti aquis. Bene autem adiecit, In locum quem funda- sti eis, vt omnia Deo ceat eum situm, quem Deus voluisset, habuisset. Quod & Poëta Latinus reulit in eum Deum quem ignorabat, Inssit & extendi campos, subsidere valles.

In lo. quæ funde.

Terminum posuisti, quem non transgredientur, nec conuertentur operire terram.

Terminum posuisti, quem non transgredientur, nec conuertentur operire terram. Vm montes, & campos descripsisset, montes datos pro claustris ipsi mari, aquisque summotis velit ostendere, ecce declarat, primum eos creatos, deinde datos pro clau- stris, tum inclusum eis mare transilire non posse, vt in eo etiam prædicet sapientiam diuinam, quod non solum mare submouit, sed dedit eas obiiices, ea claustra, his definitio- nibus, & terminis circumscripsit, vt transire inde nō liceat. Quanquam autem erat obscura oratio, cumam diceret terminum esse præfixum, an montibus, an aquis: sensus tamen ipse declarat, quod nunc ad aquas & abyssum reuertitur, præcipuè montibus, propter mare cō- memoratis. Et Chaldaus expressit, Terminum, ait, posuisti, fluctibus maris, quem non præ- teribunt. Quod autem dicitur, Terminum posuisti, etiam Poëta Latinus à Deo factum intellexit:

Tum freta diffudit, rapidisque turbescere ventis, Iussit & ambitæ circumdare litora terre.

Is enim fuit terminus præfixus, litora scilicet, sed præcipuè montes. Nusquam enim fere mare inuenias, quod non sit, aut certè fuerit montibus inclusum. Nam etsi planities aliqua est, quæ mari non finitur, si tamen oculus vterius tuleris, videbis circumquaque altissimas arces montium, quas à principio, terminum maris fuisse constat. Discedente autem mari, aut fluminibus, glebas, omnemque materiem semper aduehentibus, & de summis montibus saxa limūque deferentibus, accidit vt maris ora repleta, non appareat antiquus cir- cumobeuntium montium terminus, vetustate longinquior, sicut ad pontum Euxinum, & in Ægypto, quam totam Nili beneficium esse scriptores asserunt: Nilusque dictus quasi vicia Nilus. Mare quoque Italicum, id est, Adriaticum, semper recedit, longiusque abit à montibus, ad quos vsque in antiqua rerum creatione, mare peruenisse est probabile. Porrò quod ait, Nec conuertuntur opetire terram naturaliter quidem, sed prius diuinè. Ideo Aristote- les Deum, & naturam consociat. Mare non solum non transcendit hos terminos, vt etiam longius discedat semper in seipsum sese coarctas: sed & verissimum est, vt dixi, mare à prin- cipio circumquaque, saltē magna ex parte altissimis, & inter se, instar exercitus, compli- catis montibus exilire non posse, vt terram habitabilem alluant. Quod si alicubi accidit, vt mare terminum transferit, in vniuersum nunquam probabis, vbi terra esset, montibus op- positis, mare excurrisse, & montes transiisse, particulare autem non præiudicat vniuersali. Nec verum est in vniuersum, nisi alicubi tantum:

Vidi ego quod fuerat quondam solidissima tellus, Esse fretum, vidi factas ex æquore terras, Et procul à pelago concha iacere marina, Et vetus inuenta est in montibus anchora summa.

Vt ps. 106. posuit de- sertum in stagna aquarū po- suit flumi- na, in de- sertum.

De conchis clarum est, posse eas terrestres, & marinas esse, saxecas inquam in montibus ge- nitas, alias in mari. Anchoras autem potuit aliquis casus in montes tulisse, aut remāsisse ex antiqua alluione. Et summi montes possunt esse colles exigui, vbi aliquando mare fuerit. Hebræi quoque dicunt, Non conuertentur operire terram, sicut prius. Ideo dixit, Nō con- uertentur, nō redibunt. Notat etiam Chrysofomus, hinc intelligi, non montium, istorūq; murorum fortitudinem efficere, vt ne mare transiliat, sed imperium voluntatēque Dei. Ipse igitur terminum posuit mari.

Concha Marina. Terrestres. Nō conuert. op. ter.

Qui emittis fontes in conuallibus: inter medium montium per- transibunt aquæ.

Adem poëta Latinus: Addidit & fontes, & stagna immensa, lacusque. Flumināque obliquis curxit declinia ripis.

Illi etiam hæc à Deo facta, & reperta cognouerunt, & confessi sunt. Naturaliter autem

In conuallibus.

fontes in conuallibus confluunt, sed natura inuentu est Dei, ut aiunt boni Philosophi. Deus naturae princeps, & moderator. Quod illi intelligentes, naturam nominantes, Deum item nominabant, priorem Deum, tanquam principem, primariumque causarum repertorem. Hoc illi non minus religiosè, ac nos prædicauerunt. Ac primum quod ait, In conuallibus, Hebraicè est בְּנַחַלִּים banechalim. Nachal propriè sonat torrentem, fossam, aqua viua irriguam semper, aquamque decurrentem. Sonat etiam conuallè, id est depressum inter montes locum, quo montanae aquae confluunt. Is locus Græcè dicitur φαεινὸς, Hebraicè, ut ait David, nachal, licet designet etiam torrentem. Sic enim, inquit, Et mittit eas ut discurrat in valles, quae sunt inter montes. Et hæc vocantur nechalim. Chaldaeus autem accepit aliud significatum dicens, Qui emittit fontes בְּנַחַלִּים benacharutha, in flumina. Ac quancumque verum sit, fontes in flumina descendere, videtur tamen esse verum quod ait David. Declaratur enim ex sequenti, Inter medium montium pertransibunt aquae. Confluunt igitur inter montes aquae vndique, de cauernis montium descendentes, quo nihil iucundius mirabiliusque aspicere potest. Huius causam referunt Hebraei hoc modo, Cum Deus congregasset in vnum locum aquas, fecit ut essent salæ. Eoque non discurrentes, ac motæ, emarcuissent, aërem quoque corruptissent. Idcirco fecit eas salæ, ut aër sanus esset, & corruptione immunis. Quas autem in arida reliquisset, dulces esse iussit, quia discurrent, & in terram absorberentur. E quibus fecit ut in loca humilia defluerent, vnde & animalia viuerent, & plantæ irrigarentur, ut aër refrigeraretur, humores corporibus suppeditarentur, aëris siccitas madesceret, quæ ex salitudine maris ad eum peruenit, & ut earum vagatu, terræ plantæque irrigarentur, odores existerent. Ideo, vagæ aquæ, & in diuersa tendentes dulces factæ sunt. Ad usum rerum, non emittit fontes, ut super terram voluerentur, ne inundarent plantas, & terrarum habitationem labefacerent, fecit ut in locis humilibus decurrerent, quæ sunt inter montes, qui dicuntur conualles. Aliæ per terram diffunduntur, quarum est nota vtilitas, quas autem deserta peragere dedit, viatoribus, & cæteris animalibus voluit deseruire. Hæc illi dicunt, quibus non causa fontium in conualles manantium, sed finis ostenditur. In conualles autem delabuntur è montibus aquæ, ima petentes, quoniam ima perunt aquæ: è montibus autem prorumpentium fontium causa à philosophis scientiam mutuamur. Ideo philosophia theologiæ deseruit. Ferè enim montes sunt cauernis interioribus vastis patentibus, in quibus frigidissimi aëris maxima copia colligitur. Hæc semper tum ob aerem frigidum, tum quia semper infernè aqua in cauernis colatur, quam pluuia terris demittunt, distillat, semper cauernæ illæ collacrymantur. Nunquam cessant rores defluere, pluitque illic perinde, guttæque perpetuè decidunt, sicut cum super terras incumbunt nebula. Ex illa pluuia, & perpetuis hinc inde destillati onibus, flumen aut fons conficitur, propè, vel longius, ut faciliorem exitum pactus fuerit, erumpes. Hinc ait Aristoteles, vasta, memorabiliaque omnia flumina à montibus defluere, Danubium, Rhodanum, Rhenum, ex vno codèque monte Heluetiorum: Tagu, & Hiberum ex Pireneis, Euphraten, & Tigrin è monte Tauro, similitèrque omnes. Vide igitur diuinum consilium creandorum montium, vide mirabilem, incredibilemque vtilitatem. Distinguunt, ornantque terras mare ne procedat, coerecent, gignunt nobis fontes, & flumina, ut nos, & bruta animalia viuamus. Iure dignus est admittatione, & laude, rerum istarum inuentor, ut eum & admiremur sapientem, & collaudemus beneficum & clementem. Porro in Hebraico non est Aqua, sed tantum, Inter medium montium pertransibunt, fontes scilicet, quos prius dixerat.

Iner med. mot. per. a.

Salsedo maris, quor sum. com. putruisset.

Perclus prodesse, noluit emistere.

Causa fontium, prouidentia est montibus. Tob. 28. b.

Montium res vtilitatis.

Potab. omnes best.

Iudea, in oriente.

Onager.

Potabunt omnes bestiae agri, expectabunt onagri in siti sua.

TILITATEM aquarum per conualles scatentium ostendit. Quis enim credat aliam ob causam, fontes à Deo repertos, quam ut animalia biberent? Et tamè si naturam montium aspicias, necessariò propter latissimas cauernas à Sole & calore remotas, fontes efficiant. Sed Deus inuentor rerum, tanta solertia, tam profunda sapientia res suas disposuit, ut factæ naturales fuerint, vnàque res plures vtilitates habuerit. Aquæ autè, & fontium vsus in Oriente, vbi hæc cogitabantur, & decantabantur, magnis laudibus celebratur, regionibus Sole ardentibus maxime necessarius, ut fons aquæ sit nectaris celestis loco. Ardent enim omnia flammis solaribus, & sæpe decem dies, & plures per ardentis fabuli aceros viatores, nusquam aquam offendentes eunt, oneratos aqua camelos adducunt. Cui primis autè ex animalibus memoratis onagrū, in cuius reddenda causa Hebraei cum Græcis cōueniunt, Græci dicunt hoc animal esse κατὰ γῆρον καὶ δριφιδες, exustū, & sitibudū: Hebraei quia sit animal

A animal syluestre, deserta semper incolens. Ideo dicitur βουγρος, id est asinus syluestris. Dixerat enim Bestia agri, Græcè βελία, proprie animalia syluestria, Hebraicè חַיִּוֹת chaioth, ferae scilicet campestris. His dicit à Deo potum suppeditari in locis ardentibus. Ideo memorauit cum primis onagram, animal regionibus Orientis domesticum, ignauum, pauidum, tantum asinus. Conueniunt autem ibi animalia ad vnum aliquem fontem, vnde prouerbum, cuius Aristoteles etiam meminit, Semper noui quid affert Aphrica. Miscent enim mutuo sese diuersasque species, & mostra pariunt. Obseruandumque quod admonent ex isto loco Græci. Si diuina prouidentia sese ad viles animantes inclinet, multò magis curaturam res nostras. Atque ad rerum quoque creationem pertinet, post principia terræ, & aquam, montes, campos, terminos, fontes in collibus, animalium creatio, & alimentum.

Best. agri. Africa, inter noui. Math. 6.

Super ea volucres caeli habitabunt: de medio petrarum dabunt voces.

Ro, Ea, eas, dicendum est Latine. Refertur enim ad aquas, quæ tametsi Græcè neutro genere proferuntur, diciturque hoc loco, ἐπὶ αὐτὰ τὰ πετρεῶν τὰ ὄρεα καὶ τὰ σπηλιῶσι, tamen Latine ut aquas intelligas, sicut apparet Hebraicè, & Græcè, dicendum Eas. Pro petris quoque in Hebraico est חִפְּאִים hiphaim, quod potius sonat frondes, folia, ramos. Dicendumque, De medio arborum. Et Hier. hoc intelligens in Psalterio Hebraico transtulit, De medio nemorum. Et Rabi David exponens hoc verbum dicit, צִנְחָה צִנְחָה וְחֵי וְחֵי vehem ale haez. Et hæc sunt folia arboris. Loquitur igitur de volucris aquaticis, stagna, lacusque incolentibus, vel in vniuersum de omnibus quibus ad fontes, & flumina sitientibus, necesse est confugere. Hocque Græci, & Hebraei pariter exponunt, ὄρεα τῶν ὕδασι τῶν πετρεῶν ἐν ταῖς ὄρεσιν τὰ πετρεῶν, ὄρεα φιλιδρα, καὶ λασιωνῶσι, Propter aquas, inquit Euthymius, fluuiorum in ripis volucres habitant, quæ aqua delectantur. Sic & Hebraei. Porro quod ait Super ea, Hebraicè Super signat etiam, iuxta, propè, ut dicat, Iuxta ea, propter ea. Obseruant etiam Hebraei, volucres maiores ex parte aquaticas esse natura. Vnde in Mose pisces, & volucres simul ex aqua nasci iubentur. De quo suo loco. Ea igitur est venustas, ea diuina quædam rerum pulchritudo, quod montes, & colles ascendunt. Campi strati latè iacent, fontes scaturiunt, riuos & flumina efficiunt. Huc cōeunt ferae ad potandum, circunquaque autem demulcentes auras volucres, ex arboribus frondiferis concinunt, ut Poëta de fluuiio Tyberino:

In mare prorumpit, varia, circumque, supraque Assuetæ ripis volucres, & fluminis aluco, Aethera mulcebant cantu, lucòque volabant.

Et Homerus de antro Calyssonis:

Ἐθα δὲ τ' ὄρνιθες ταυσιπτεροὶ ἐνδ' ἄλκωντο, Σκῶπτες ἰριές τε, τανύγλωστοὶ τε κορώναι Ἐνδ' ἄλκω, τῆσιν τε θαλάσσια ἔργα μέμνον. Hic volucres habitant picte, atque ingentibus aliis, Buboque, accipitrisque, & longo gutture cornix, Aequoreæ, quibus est mos vitam degere in undis. Et, Hic ver purpureum, varios hic flumina circum, Fundit humus flores, hic candida populus antro, Imminet, & lenie texunt umbracula vites.

Et, C

Vterque igitur volucres iuxta aquas constituit, cōcinentes. Quod à nostro prius dictum est. Nec vel noster, vel Latinus poëta dicunt è petris, aut ripis tantum volucres concinere, sed ex arboribus iuxta ripas fluuiatili humore grandescens & frondescens, ut vtraque re volucres ad canendum inuitent. De mediis ergo arboribus, & fruticetis, ramisque sentias. Itaque non propriè acceptum est ab Euthymio, ἐκ μέσων τῶν πετρεῶν δάσσει φωνήν, τὰ ὕδαλα φιλιδρα. ἐκ πετρεῶν γὰρ καταπορευομένη μετὰ ῥύμης, &c. De medio, inquit, petrarum dabunt voces, petris enim prorupentes cum lapsu, & sonitu, tantum animalia quidè inuitant ad bibendū, homines autem ad laudem eius qui ex arenibus saxis naturam humentem affatim elicit. Hæc quancumque vera sunt, à Vate tamen dicitur, quod volucres cōcinent, è mediis arboribus, in ripis frondescens. Quod maximè cognoscitur ex Hebraica voce חִפְּאִים hiphaim, quæ non propriè sonat petras, sed potius ramos, frondes, arbores. Rabi quoque David, quod dicitur, De medio petrarum, exponit צִנְחָה צִנְחָה וְחֵי וְחֵי Et hæc sunt folia arborum. Nec arbores, inquit, sed ramos, aut folia, quia plerunque ingentes arbores & frondosæ iuxta ripas fluminum affurgunt. Credoque Septuaginta petras intellexisse ripas

MMM

Dab. Voces. fluminū frondentes, aīboribus opacas. Quòdque Hebraicè dicitur, Dabunt vocem, Ch al-D dæus adiecit, vocem זמר zemar, id est, cantus, modularus, vt Virgilius:

Aethera mulcebant cantu.

Habitabit. Sunt etiam hoc loco duo verba, alterum Hebraicum, alterum Græcum, similia, eiusdem significatus in eadem re, vt intelligas linguam Græcam ab Hebraica fluere. Dicitur Græcè, Super ea volucres cæli στανώσι: Hebraicè שכישי iscon. Ex quo videmus scenam Græcum, ab Hebraico descendere, sheam. Illud item si cui fortè hæc obseruatio placeat, potest huc animaduerti, Hebræos non seruare numeros in verbis. Et sæpe nominibus singularibus adiungere verbum multitudinis: sic vicissim. Hic enim dicitur, super ea שכישי שמימישקו auis cæli habitabit. Deinde, De medio petrarum קרו דבו dabunt vocem. paulò antè, Potabunt מית-לזל omnis bestia, fortè quia collectiua sunt.

Rigans montes de superioribus suis.

ROSTEA QVAM executus est venustatem, decorem, vtilitatem, quæ percipitur ex aqua, eaq; omnia dixit quæ pertinent ad aquas, fontes, & flumina, cum aquis illis primordialibus, de quibus sermonè de rerû creatione agens, instituerat sequentia: nunc ordinem Mosaicū sêcutus, ad arbores, & plantas è terra natas se recipit. Plura enim diuina opera, tertia die simul facta docet Moses. Summotæ sunt aquæ, ex quibus marinæ ad vapores aërios remanserunt, ex his aër in cauernis conceptus fontes & flumina ad vsum animalium, & pulchritudinem terrarum emittit. Tum tellus ipsa patescens germinavit imperio Dei plantas. Quæ cum natæ essent, eodem humore eas crescere, & nutriri necesse erat, quo natæ essent. Ideo Moses, cum terram apertam dixisset, intulit plantarum fatum, tum irrigationem cælestem. In recapitulatione autem, antequâ terra produceret, dixit, Et fons ascendebat de terra, & irrigabat vniuersam faciè terræ. Tunc subiicit, Et produxit Dominus de humo, omne lignū frondosum. Hoc igitur noster imitatus, dicturus de agrorū vbertate, de plantis, & arboribus, orditur ab illo fonte qui ascendebat è terra, eamq; vniuersam irrigabat. Quem autem dixit Moses מים quod Sept. tràstulerunt, מים, Hebraicè, sicut Aquilas & Symmachus verterunt irrigationem, sonat vaporem, nubem. Hoc appellat David, Superiora eius, scilicet Dei. Conueniuntque Græci, & Hebræi, hæc superiora exponentes, David מים עליונים. Et hæc sunt nubes. Euthymius, ἡ ὑπερῶνα δὲ νεφέλας λέγει, ἢ ἐκείνην γὰρ παρὰ τὸν οὐρανὸν ὄρεται. Superiora, inquit, nubes dicit. illinc enim montes irrigantur. Apollinarius item, Τινὲς δὲ φασὶν, τῆς θαλάσσης εἶναι τὸ τοῦ ὕδατος, ἀπὸ νεφέλων ἐκπαύμενον. Quidam, inquit, senserunt hanè aquam esse marinā, per nubes attractā. Vere quidem pluuia est aqua marina, sed non per nubes attracta, sed in nubes conuersa. Quare autem præcipuè montes meminerit irrigari à Deo, pulchrè Hebræi, & Græci docent, Hebræi quòd mōtes sint sicciores, & quia possunt campi deductionibus fluminum, ac fontium ab hominibus irrigari: Græci quòd in montibus præcipuè fœnum producatur. Et quia si mōtes, multò magis omnis terra, è montibus, aquis in plana delabentibus. Superiora igitur nubes intellige, quæ iure dicuntur superiora Dei. Appellant enim sacra litteræ, pluuiam, & ventos, thesauros Dei. Et Chaldæus פניו מהו id est, domum thesaurorum dixit, pro eo quod Hebræus, Superiora eius. Congruè cum Hebraico Græcè dicuntur μετῶρα. Latinus pulchrè vertit, Rigans, quod Græcè est ποτίζων, cum non dicunt vocem Latinam inueniri respondentem, nisi dare bibere, propriè que sonat, potum dans montibus, ex Hebraico ממשב meshake.

Superiora.

Ps. 146.

Thef. dei.

Rigans.

De fructu operum tuorum satiabitur terra.

ST, vt dixi, in sacris litteris pluiiarum summa commendatio, & admiratio, in eo maxime creator laudatur, & extollitur. Hebræi concordant cum Græcis pluuiam fructum Dei dicentes, Nubes opus diuinum: fructum autem nubium ipsam pluuiam. Si enim superiora Dei vocauerat nubes, iure etiam opera Dei eas dicit. Sunt ergo nubes, & superiora Dei, & opera eius. Ipse enim fecit ascendere fontem, siue vaporem de terra, ex quo vapore, diuinus fructus pluuia nascitur. Patèrque pluuia vocatur Deus in theologia. Est enim res diuina, summâq; sapientiæ, eòq; inter mirabilia eius recensetur. Loquèsq; cum Iob Deus, Nunquid, inquit, pluuia es pater, aut quis genuit rores cælestes? Sicq; Deus pluuia pater, fructus & proles pluuia ostenditur. Chrysost. quoque, Ἔργον τὸ θεὸς λέγει τὸν ὕδατος, ἀφ' οὗ πλάττειται πλησμονὴς ἡ γῆ, opus Dei pluuiam dicit, à quo tellus vbertate ditatur. Et Euthymius, Nonnulli, inquit, τὸν υἱὸν τῶν ἔργων αὐτοῦ τὸν υἱὸν εὐταύθα ποροζαρρευθῆναι λέγοντες ὡς υἱὸν αἱμάτων.

Fruct. operum dei.

Αλερωτον των οπερον αυτων, fructum operum ipsius, pluuiam hic appellari dicentes quasi fructum prouidentia sua. Iure etiam dixit, Satiabitur, quia de agrorum siti sermo est. Et pluuia tale quid efficit, quod Poeta expressit, Rura natant fossis,

Et foedam glomerant tempestatem hymbribus atris,
Collecta ex alto nubes: ruit arduus aether,
Et pluuia ingenti sata lora, boumque labores
Diluit, implentur fosse, & caua flumina crescunt.

Deinde Virgilius etiam patrem pluuia nominat.

Ipsc pater media nimborum in nocte, cornesca
Fulmina molitur dextra.

Hæc tametsi natura fiunt, à Deo tamen fieri, & illi prædicant.

Natur. op. Dei.

Producens fœnum iumentis, & herbam seruituti hominum.

Fœno, & herba, certa ex Hebræis, & Græcis differentia. Fœnum quòd sponte nascitur, herbam autem quæ opere humano adhibito, vt est triticum, omnèsque generatim segetes, tum olera, omniâq; hortensia, quibus ferendis homo & colendis defudat. Pro seruitute igitur est עבדא abodah, quod tametsi sonat seruitutè, signat tamen hic propriè cultū: vnde cultores Dei dicuntur abdim. Cultumq; appellat sudorè, quo sibi victū parare iussus est homo. Potest tamè herba, iumentorū intelligi, quæ humano opere crescat. B Ideo pro herba, Hierony. fœnum transtulit, Et fœnum seruituti hominum. Pro iumentis autem Græcè κτήνη, id est, peccoribus, Hebraicè behema, quod bestiam, quasi vestiam, siue vestiam designat. Βόσκω autem bosco, est pasco. Diciturque propriè de bestiis maioribus, quæ iumenta appellari solent, minores, sunt pecora: quanquam facile confunduntur.

Fœnum. Herba.

Seruitus.

Iumenta. Ge. 1. d. 97

Vt educas panem de terra, & vinum lætificat cor hominis.

MEMORATO cibo iumentorum, cibum humanum persequitur, tria præcipuè quibus humana vita sustentur referens panem, vinū, & oleum. Ac videtur declarare repetendo quod dixerat, Et herbam seruituti hominum. Hæc enim est herba, panis scilicet humano labore, (quam seruitutem Septuaginta dixerunt δεξιάν) parta. Ac vbi dicit, Vt educas, Græcè, & Hebraicè potest referri ad aliquem tertium, מנחל lechozia, ad extrahendū, Græcè τῷ ἕξαγαγεῖν, vt referatur ad laborem, cultumq; humanū, quo laborando educunt panem è terra, auxilio hymbrium cælestium. Ac panis Hebraicè dicitur לח לחם, quod sonat simpliciter cibum, ἕξα γὰρ, panem, in omni cibo præcipuum. quod testatur & Rabi David מלח לחם הוא לחם המות הולחם hukelal le col maacal, Lechem, ait, vniuersum dicitur omnis cibis, præcipuè autem panis, quia semper eo vtimur. Sicque exponunt dicentes seruitutem, siue cultum humanū in eo esse præcipuè, vt panis suppetat. Vinum item educunt è terra homines, quod lætificat humanum cor. In quo vtilitatem eius declarauit. Dulcedine autem, & sapore dum hauritur, & in palato lætificat, haustum autem, calorem dat membris, sitimque depellit, vt tres simul voluptates efficiat: Primam, dum hauritur, dulcedine titillans gustum: tum sitim quæ infestabat, tristitiâq; afferebat, depellens, haustum, calorem cordi, membrisque adhibens. Sicut autè tristitiæ comes est frigiditas (nam & moerentes & pauentes rigescimus. vnde Græcè idem est timere, ac frigidescere ἐγγεῖν) sic calefactio efficit lætitiâ, frigus contrahit, contractio moeror est, calor diffundit sanguinem, vnde lætitiâ. Est enim lætitiâ sic diffusio sanguinis, sicut moerestitiâ, contractio, fuga, perturbatio. Hinc Græci quomodo lætitiâ vinum efficiat, docentes dicunt θερεπνευον καὶ αἴμας αὐτῆς, id est, Demulcens, & remittēs ipsum scilicet cor. Et lætificare illi dicunt εὐφραίνου, quasi mentem, siue cor disponere εὐ & φράγες. Homerus etiam vinum appellat μενοεικία, quasi dulcianimem, suauem, lætiumque faciens animum, & μελίσφρον. Ac Hebræus de corde dixit, siue, vt mos eius linguae est, cor pro anima tota accipere, vt, cogitationes ascendere in cor, quod nostri in animum, & mentem. Et Homerus,

Educere.

Panis.

Vin. lætifi. cor hom.

Ἔπειδ' ὅπως ὕμεις κεαδῆν, θυμὸς τε κελυθεῖ.

Dicite cor quacumque iubet vobis animusque.

Aut φουσιῶς, quoniam propria cor sanguinis est sedes, illiq; sanguis, vel diffunditur, vel contrahitur, relictis venis ad arcem confugiens: & quia in sanguine calor existit, corpus simul, & pallidum, & frigidum fuga sua efficiens. Hinc hausto vino, incalescit corpus, & animus ex συμπαιθεῖ & exhilarescit, & color accedit melior in vultu, sanguine sese vsquequaque diffundente. Ecce igitur diuina prouidentia

quæ non tam quæfuit, vt viueremus, sed etiam vt incundè, & suauiter viueremus, vt quod D grauiſſimus Orator dixit, interdum hæc *επιγονή*, Epicurea fuiſſe videatur.

Vt exhilaret faciem in oleo, & panis cor hominis confirmet.

Exhilario.

AD E M dicit, vt moris eius est, dicta sua semper augere, & efficere repetendo clariora. Oleum autem nondum nominat. Exhilaratio quidem vultus, quam oleo tribuit, duobus modis etiam Hebræis testibus, potest intelligi. Aut enim vnctio corporis indicatur, quo solebant veteres oleo perungi. Sæpe docet Homerus, cum hospites inducit, hospitio amicorum receptos, lauasse pedes, & corpus oleo unxisse, vt in Odyſſea de Telemacho à Nestore recepto.

*Αὐτὰρ ἐπεὶ λῦσέν τε καὶ ἔλασε λίπ' ἑλαιοῖς
Aſt ubi lauit eum, corpusque perunxit oliuo.*

Aut ad lucernam refertur, cuius lumine facies, & oculi exhilarescunt. Hunc sensum declarans David ait, sic etiã oleũ è terra, humano labore educitur, quo vascès homo *וַיִּשְׂאֵל הַיָּמָא* illustrat, & claram facit faciem suam. Deinde addit, Etiam noctu lumen per ipsum facit. Ac quoniam Hebraicè est, Vt exhilaret faciem, *וַיִּשְׂאֵל* mishamen, ex oleo, vel de oleo: credit huc esse sensum, vt è multis cõmodis, quæ percipimus ex oleo (nam eo vascimur, eo & corpus inungimus) vnam præcipuã utilitatem, Vatem nominasse, quod eo faciem illustramus in tenebris, apparenteq; lumine irradiamur, oculi quoque ac vultus, mira lætitia afficiuntur. Hæc q; fuit diuina utilitas ex oleo, maximi in rebus mortalium ponderis. Hunc autem sensum exhibet, quia videtur esse partitio de oleo, non omnem utilitatem, sed vnam præcipuã, scriptore nominante. Potest igitur duplex faciei exhilaratio per oleum intelligi, aut lucernæ, aut vnctionis. Nam quod faciem vngerent oleo Hebræi, Euangelium indicat: Oleo caput meũ non unxisti. Et cum ieiunatis, ungitur capita, & facies lauate. Hunc etiam sensum, videtur vox Hebraica demonstrare, pro Exhilarare habens, *הַזְחִיל* hazhil, quod sonat clarã facere, & pellucetentem. Relucet autẽ oleo facies. Et pro eo, Chaldaeus dixit *ܠܢܗܗܪܐ* lenahara, ad illustrandum. Vterque sensus defenditur. Porro quod ait, Et panis cor hominis confirmet, idem quod Homerus sæpe, *καὶ ἄλφιτα μωλὸν ἀνδρῶν*, Panem, seu farinam esse medullam hominis. Sic Hebræus substantiam, & robur hominis dixit panem. Vt autem Homerus farinas ad medullam retulit, licet ex farina fiat panis, panis esus in sanguinem vertatur, vnde existit spiritus, & vita: medulla verò potius ossiũ fit origo: sic Hebræus refert panẽ ad cor. Diximus enim Hebræis dari principatum, dari cogitationes, totãque vitam ipsi cordi, ipsam animam, ipsãque vitam, cor appellantibus. Est enim etiam cor Latine quasi Græcum *καρδί*, quo anima etiam dicitur. Dicitur autem confirmatio cordis, quasi vitæ solidatio. Valentissimus enim (ait Celsus) cibus est panis. A corde est omnis vita sensibilis. Inde sanguis, inde robur. Qualis autem cibus: talis sanguis, qualis sanguis, talis cordis affectio. Omnis digestio fit per calorem cordis, conuertentis cibus in sanguinem, & corpus omne irrigantis. Quod si ex fame sequitur totius corporis debilitatio, sequitur autẽ, quia calor cordis non habens quod absumat, quidquid circumiacet sanguinis absumit, & membris non reparatur sanguis: vtique in contrarium, totius firmitatis, ac roboris causa cor erit. Robur autem membra accipiunt à sanguine, & medullis, licet & ab aliis causis, sic à corde existit debilitatio, quoties non pascitur, non solidatur. Hebraicus etiam tropus dicere cor à cibo confortari. Quem alibi quoque inuenies. Accipiam, inquit, buccellam panis, & confortate cor vestrum. Sic Homerus etiam, vt dixi, imperium dat cordi,

*Ἐπιπέθ' ὄπιός ὑμῶν κερσίδη, θυμός τε κελεύει.
Dicite vos animus quæ corque suaserit ipsum.*

Sic firmamentum panis etiam dicunt, siue substantiam, *ἰπόσιον*, quo stat homo, viuit. Hinc Græci *βίον*, appellant non solum vitam, sed id quod viuitur. Tandiu enim viuimus, quandiu nutrimur. Ex intima igitur philosophia datur cordi, totius corporis solidatio. Corroborato enim hoc principali membro, vita ipsa existit. Corroboratur autem cibo, vt etiam Homerus à principali membro, corde totum hominem denominat. Nam cum ait,

*Καὶ ποτ' Ὀδυσσεὺς λῦτο γένατα, καὶ φίλον ἦτορ.
Τέτραδι δὴ κερσίδη, καὶ κύντερον ἄλλο ποτ' ἐπέλης
Cor patere istud, nunque hoc, & maiora tulisti.*

Cor tanquã seipsum totum ille alloquebatur. Sic apud Hebræos à præcipuo membro, potest homo, & vita sensibilis esse appellata, & potius confortat cor hominis, id est totam vitam,

Inc. 7.
Matth. 6
Panis, cor
ho. con.

Atam, totum hominem. Stante etiam corde, stat totus homo, corde tremente, omnia membra labant. Ideoque Homerus,

*Καὶ ποτ' Ὀδυσσεὺς λῦτο γένατα, καὶ φίλον ἦτορ
Tum genua, & cor extemplo soluntur Vlyssi.*

Genuum resolutionem ex solutione, & pauorem cordis præcedente innuit. Sicque apparet, & firmitatis, & debilitatis cor esse principium.

Saturabuntur ligna campi, & cedri Libani quas plantauit, illic passeret nidificabunt.

NE C S S E est hoc ordine historiam texere, vt prius exposita vna re cum his quæ cohærent, reuertamur eò vnde digressi fuisset. Dixerat autem à pluuia, montes irrigari, secutus est præcipua quæ de pluuia proueniunt, ea videlicet, quæ pertinent ad genus humanum. Ad arbores reuersus, & ipsas dicit irrigatione crescere. Ligna campi, dicit arbores latè in campis virentes: Ligna enim arbores dicunt Hebræi. Et pro lignis, Chaldaeus posuit lanaia, id est arbores. Obseruandum autem quod Hebraicè non dicitur, Ligna campi, sicut Septuaginta *ξύλα πεδῖν*, sed ligna Domini, quod apparet ex sequenti, quas plantauit. Ligna enim præcipuè vnus sacri montis Libani decantauit, sicut Poëtæ, Hybleas apes. Fortè ligna Dei intellexit Paradisum terrestrè, qui semper dicitur Paradisus Dei. Talia, inquit Ezekiel, ligna non fuerunt in Paradiso Dei, æmulata sunt eum omnia ligna quæ erant in Paradiso Dei. Ligna ergo Dei dixit Paradisiacas arbores. Quod si non placet, interpretare de monte Libano, aut de cedris excelsis, quasi diuinis, sicut Homerus *εἰς ἄλα Διῶν*, mare diuinum appellat, nimirum immensæ magnitudinis. Et Latinis os sacrum, maximum ossium. Nihil est autem illo aspectu iucundius, & admirabilius, quàm cum vestitos arboribus montes, & campos, & totam quasi terram picturatam intuemur. Hinc omnis locorum descriptio, arbores cum primis habet. Afferuit autem cedros ipsi Deo, propter altitudinem. Omnia enim excelsa, & magna Deo scripturæ adiudicant. Vt montes Dei, cedros Dei in Psalmo, hoc loco ab eo plantatas. Potest etiam, vt Hebræi asserunt, harum arborum satum Deo vendicasse, quia superius eam induxerat, quæ humano cultu cresceret, sunt autem alia, miræ etiam magnitudinis, ad quæ cultus hominum non aspiat, sed suapte vi crescant. Quod in naturam quidem, sed principaliter in Deum quasi satorem, & cultorem est referendum. Cedros autem præcipuè nominauit quod sint in syluis ceteris arboribus proceriores. Arbor est, vt Dioscorides ait, iunipero folijs & baccis similis, ac nisi altius cresceret, iuniperus esset. Hæ in Iudæa, & Oriente præcipuè nascuntur. Quoniam igitur & irrigationem Deo tribuit, iure etiam satum harum arborum, & augmentum, & proceritatem. Ipse enim præstitit, vt hæc plantarum varietas existeret. Ipse genitricem terram, ipse patrem hymbrem creauit. Formas item seminibus dedit, & ante semina, terram fecit prolificam. Ex hoc loco videre est, quantum illi fallantur, qui ne Deum, qui dicitur Paradisum plantasse, hortulanum faciant, quædam commentitias ideas, non veras illas, pro Paradiso asciscunt. Quod quidem mirum est etiam Philoni placuisse. Esse locutio sermonis Hebraici nota, qua datur Deo, plantatio cedrorũ, nec potes hic ideas asciscere. Et Euthymius *ἐφ' ὅτι τρεῖς δὲ ἀντὶ τῶν ἀντικειμένων παραστάγματι*, quod est, Plantasti, pro eo quod est, imperio produxisti. Dixit autem Cedros Libani, mons enim est Syria notus vatibus Hebræis res suas canentibus. Sicut Poëtæ Græcorum insatiabiliter, suas Hippocrenes, suos Parnafos, & Helicones, & Mænalos decantant, Latini Soracte. In eo quoque diuina prouidentia est mirabilis, quod auiculis etiam testæ, domosque parauit, vt arbores excelsæ, & decorem in syluis, montibusque præstent, & auibus nidos. Latibula dedit feris, nidos auibus, alias arbores fecit fructiferas, alias auium nidos. Pro eo autem quod *σεβθία* Septuaginta dixerunt, quod Latinus vertit, passeret, Hebraicè sunt *צִפּוֹרִים* zopporim, quo generaliter omnes aues appellari Hebræi testantur, de quo Rabi Dauid: Ve zipporim hem celal lecol ha ophoth. Zipporim vnuerſale ad omnes aues vt non de solis passeribus sit sermo. Quamquam Græci hoc non ignorarunt, è quibus Euthymius *ἀλλ' ὅτι τῶν σεβθίων, καὶ τ' ἄλλα νόησιν ὄρνεα*, Per passeret, etiam alias aues sentias. Nam etiam Græcè inuenies omnes ferè auiculas *σεβθία* vocari.

Ligna campi.

Cedri.

Plantare.

Gene. 2. 6.

Libanus.

Illic passe. nidi.

Herodij domus dux est eorum, montes excelsi ceruis, petra refugium herinacis.

DUX obscurus apud Græcos, & Latinos, clarus autē in fonte, vt mirum sit, quam **D**ob causam Sept. dixerunt *הגעיטאי*, quod Latinus, Dux est eorum. Cætera cum fonte congruunt, in hoc solo discrimen. Pro eo igitur quod illi dixerunt *הגעיטאי*, Hebraicè est *בשרי* berofcim, quod sonat abietes. Dicitq; Psaltes, Herodij domus, abietes. Quod, vt vides, clarū ac perspicuū est. Vt enim superius dixerat cedros esse nidos auium, sic nunc domos herodiorū esse abietes. Et Hier. Miluo abietes domus eius. Quare autem Sept. vocem quæ sonat Abietes, transtulerint *הגעיטאי*, dux est eorū, hinc profectum est *בשרי* ros, Hebraicè caput *בשרי* rosham, caput eorum. Addita autem præpositione be, id est, In sonabit, In capite eorum, quod illi transtulerunt *הגעיטאי*, vt quasi dicatur, Herodij domus est, imperans illis supradictis aubus. Celsior est aliis nidis in edito locata. Quia igitur erat inter duas has voces *בשרי* beroshim, & *בשרי* berosham, similitudo, quarū prior sonat abietes, posterior in capite eorum, hinc factum est, vt alteram pro altera acceperint Sept. Verus igitur, & expeditus sensus est, vt dicas iuxta Hebraicum, Herodij domus abietes. Et Hebræi exponunt dicentes Herodium præcipuè nominasse, quod sit auis ingens solita nidus in arboribus excelis ponere, vt cedris, & abietibus. Et Aquilas transtulit *εραδιον* εραδιον οἶκος αυτου. Herodio abietes, domus sua. Porro quod illi dixerunt *εραδιον*, Herodion, quæ est auis ex genere aquilarum, Hebraicè est *חַפְדָּא* chafida, ciconiā dicunt omnes ferè Hebræi. Ea enim est auis ingens, nidus in locis & arboribus excelis figens. Abies autem est altissima, vt quam Homerus vocat *εκατομηναι*, tendentem ad sydera. De Herodio Græci dicunt *ειδος ορνιθς αρωτα συμπαγγυντος την κελιαν*, Genus auis, primæ nidum constringentis. Miluum, vt vidimus, vertit Hieronymus idem in Leuitico, porphirionem, Hebræi magis ciconiam sentiunt, ei sanctitatem tribuentes, quod & Græci. Vnde illa quæ dicitur *αυπιπελαδρησις*. In psalterio, quo diuus Augustinus vsus est, vertit pro Herodio nescio quis, fulicam, cum fulica sit, vt idem ait, auis marina, non amans arborea. Nominatis autem nidis auium, persequitur latibula ferarum, in quibus sic quasdam præcipuè nominat, sicut in aubus herodium, seu ciconiam. Cervos adducens quod editissimos cum primis montes persequantur. Nunquid, ait in Iob, nostri parvus ibicum in petris? pro ibicibus, cervæ sunt, petræque eis, & scopulos excelsos attribuit. Pro herinaciis Græcè sunt *λαγωι* lepores, vel cuniculi. Nec video cur Latinus, si tamen non est mutatum pro leporibus, herinaciis, hoc dicere noluerit. Est enim notum *λαγωις*, appellari lepores à Græcis. Pro *κρυπταριον*, refugio, est Hebraicè *מַחְשֵׁה* machseh, tegumentū, tectum. Habent enim scopuli latibula apta refugiis. Hebraicè autē sunt *שֵׁפְחָנִים* shephanim, id est herinaciis, quos in Leuit. Sept. vocarunt *χοιρογυρῶδες*, vulgòq; dicuntur, porci spinosi. Hier. item in psalterio transtulit herinaciis. Quæ vox à Latinis in psalterio Sept. est posita. Nam *λαγωις* omnino sonat leporem. Sed, vt videmus, secus alibi Septuaginta senserunt. Dicendum igitur sicut habet Latinum, herinaciis. Nihil igitur frustra factum docet, omnia summa & infinita sapientia excogitata, tantas res, necessitatesque prospiciente, nusquam dormitante. Pro petra in Chaldæo est *כֶּפֶה* kephe. Ex quo videmus hanc vocem, (licet etiam Hebraica sit) præcipuè vsos Hebræos tempore Christi, cum lingua vulgari, Chaldæa, quam attulerant de Babylonia, vterentur.

Fecit Lunam in tempora, Sol cognouit occasum suum.

MEMORATIS his, quæ cum tertia die creationis sequuntur, accedit ad opus quarti dici, licet in his certus ordo seruari nō possit: multa sunt repetēda, multa prius facta, posterius narranda, sicut hoc loco. Nam ea quæ præcesserūt, sine Sole, & Luna existere non poterant, non arborea, non animalia, non feræ, non volucres, non venti, non pluuia, non nubes, non terrarū ab aquis segregatio. Quorum omnium Solem autorem esse aperte cognoscimus. Sicut ergo Moses, & sicut poëta Latinus post terras, montes, campos, lacus, flumina, arborea, animalia, ventos, pluuias, de Sole, & Luna, stellisque loquitur, sic repetit Vates sacer hæc ipsa fundamenta, & causas eorum, quæ prius descripsit. Velut cum Solem antè debuerit referre, Lunam prius nominavit. Et Chrysostomus hic ait, Quæ superius prætermissa videbantur, cum de cælo, nubibus, ventis, differeretur, nunc sermo ipse repetit, quoniam & hæc vtilitatis causa extiterint. In tempora ergo dicit Lunam à Deo factam, id est factam vt tempora faceret, nempe in menses, vel ad menses factam vt menses efficeret. Idq; exponunt etiam Hebræi. Nam è motibus lunæ, dies, & menses, è mensibus anni colliguntur. Temporū que luna est indicium. Hæc eius eximia, & inestimabilis vtilitas. In Genesi Moses, & tempora, & illuminationem noctis expressit, at David potius tempora

Luna in tempora.

A tempora, & signa. Nam non semper noctu lucet, vt verior priorque eius vtilitas sit temporum efficiendorum. De Sole autem dicit quod cognoscat occasum suum. Quod occasum transtulerunt Græci, id est, *δωσιτω*, Hebraicè est *מָבֹו* mabo, quod proprie sonat aduentum, progressum: ideo dicit David Chimchi, sonare occasum, & ortum, hanc vocem. Quia, inquit, quando Sol oritur, ecce venit super terram: quando occidit, ecce vadit sub terram. Sed quoniam ortus alio etiam nomine potest dici, vsurpatum est vt potius pro occasu accipiat, quàm ortu. Cognouit autem occasum suum Sol, æternam in motibus suis, ortu atque occasu seruans constantiam, nunquam iter suum obliuiscens. Hebræi quod cognoscat lucem suam, non sicut Luna, quæ luce lucet aliena. Cognoscens ergo Sol lucem suam, id est à se ipso eam diffundens non ab alio illuminatore, sicut Luna, per cælum decurrit. Sunt ex eis qui sic interpretentur: Sol cognouit mebo, occasum eius, scilicet Lunæ: dicentes quod Sol creatus, vidit, & cognouit occasum Lunæ, ipse in ortu super horizonte, illam occidentem, & ad alterum hemisphærium tendentem, vt Sol, & Luna dum crearentur, essent oppositi ex diametro. Nam quod cognitionem Soli attribuit, facit quod & antiquus poëta Homerus de Sole loquens,

Ἡελίε, ὅς πῶτι' ἐφορᾷ, καὶ πῶτι' ἐπαύσει.
Solis qui cernit, qui que audit cuncta superne.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras.

Quod & noster imitatus.

Cognouit igitur, inquiunt, occasum Lunæ Sol, & vidit ipse exoriens. Non defuerunt ex antiquis Hebræis, qui pulchrè, etiam interpretarentur, quod Sol cognoscat occasum, siue iter suum, Luna non cognoscat, vt quæ varia sit, & vaga, nunc meridionalis, nunc septentrionalis, nunc parua, nunc grandis, quasi obliuiosa, & incertæ mentis. Ideo stultum Lunæ comparat Salomon. Mihi sensus ille probatur, vt designetur æterna constantia, quod alio loco cecinit, Dies dici eruat verbum, quo constantia, recurrēsq; dierum similitudo designatur. Et Græci diuinè locum interpretantur, è quibus Euthy. *ἐγω ταύτην ἔχ' ὡς ἑμμελῆς, ἀλλὰ κατὰ τὸν θεῖον ὄρον*. Cognouit, ait, occasum, non tanquam animatus, sed secundum definitionem diuinam. Eam veluti ratione præditus non præuaricans, imperij non ignarus. Est autem tralatio, Cognouit, pro eo quod est, Operatur, sequitur, amplectitur. Frequēsq; est prosopeia in sacris litteris: Cæli enarrant gloriam Dei. Idem Sol exultat, vt Gigas. Et id genus multæ.

Posuisti tenebras, & facta est nox, in ipsa pertransibunt omnes bestię syluæ.

PALAM est mutari personas. Superius per tertiam, Fecit Lunam in tempora. Hic per secundam, Posuisti. Poëtarum mos. Mutatum etiam tempus: nam pro Posuisti, est *ἔθεθη* thesheth, Pones. Sed præteritum intelligendum est. Pro Bestiis, Græcè verius *θηλα*, feræ, sic Hebraicè *חַיִּוִּי* chaihoi, Bestiæ potius placidæ sunt. Vescentes, id est pascetes. Incommemorabilis autem sapientia creatoris, nō minus ex nocte, quàm die probatur, non minus animalibus atque die ipso, necessaria. Non commemorabo quibus laudibus noctem efferat Chrysost. omnia cōmoda eius euoluens, ostendēsq; nihil diem fuisse profuturum, nisi nox intercessisset, reparans fessis corporibus vires, animis vigilia fatigatis, alacritatem reducens. Aegrotis plusquam medicina, somno, & refrigerio conferens. Hoc autem loco, vnam solum vtilitatem exponit, duas amplectentem. Vnam quod feræ noctu obambulantes, venationi insistant, alteram quod homini non noceant, noctu victum quærentes. Causam igitur ferarum noctu circumeantium Hebræi ferunt, quod cæteras feræ persequantur, quorum venatu, victitent. Humano autem timore prohibente, interdium delitescant, quod & ipsum à Deo est. Dicitur enim in Noë, Et timor, & terro vester, sit super omnes feræ campestris. Constitutum igitur fuit à Deo, vt terribiles, & fortissimæ feræ oblitæ virum suarum, hominem animal imbecillum reformident, præcipue interdium, vt lupus sæpe hominem conspicatus, præcipiti fuga terga vertit. Conueniuntque Græci cum Hebræis super assignanda causa cur noctu feræ obambulent. Isidorus enim, & *μικρὸν δὴ καὶ τὸ τοῦ θεοῦ σοφίας ἔργον*, & alia. Non exigua fuit diuinæ providentiæ res, vt noctu, non interdium feræ vagarentur, vt neque viatores, neque agricolas offenderent. Eadem Hebræi. Sed & aliam pulcherrimam causam habes à philosophia, de qua Plutarchus in Symposiacis: *ὁ δὴ καὶ ἐν νυκτινομίᾳ τῶν ζῴων παθήματος ἀπὸν ἔστι. ἢ γὰρ ὄλιγος αὐτῶν, ἢ τὸ μεθήμενος φως.* Eadem videlicet, inquit, causa est, quod animalia quæ noctu pascuntur, similiter afficiuntur,

Feræ, cur noctu vagantur, Plutarcho.

Nam oculus eorum debilis à diurno lumine mergitur, & premitur, nec potest cum maiore, & fortiore lumine misceri. At ad lumen debilius, & obscurius, vt stellæ, radium habet proportionatum, vt sensus possit operari. Hæc illæ. Quare notum est animalia noctiuaga propter oculorum debilitatem refugere lucem diurnam. Dei consilium.

Catuli leonum rugientes vt rapiant, & quærant à Deo escam sibi.

Rugien.

RUGIO participio Rugientes, quod & apud Græcos est ἀρῦόδμοι, potius verbo enuncian- dum est, Catuli leonum rugiunt. Nam tametsi etiam Hebraicè sit participium רוגים shoagim: apud eos tamen eodem sono participium, ac præsens tempus profertur. Et in Hebraica grammatica רוג poked, sonat visitans, & visitat. Mutatio non magni refert. Hanc ergo, ait Chrysostronus, ab opifice sortiti sunt naturam, vt quoniam neque ferunt, neque colligunt, alterius generis animatibus vescerentur: præcipuè cum neque herbis, neque fructibus arborum delectentur. De Leonibus autem est præcipuè locutus, quod hi sicut in toto Oriente, sic in Iudæa præcipuè inueniantur. Et sæpe reperies de leonibus in sacris litteris, haberi mentionem. Occisiq; à leonibus, aut qui leones occidissent non raro referuntur. Et Salomon timiditatem, & ignauiam re domestica exprimes, vtitur hoc dicto: Dicit piger, Leo est in via. Et Esaias, suæ regionis animalia proferens, Vitulus, inquit, & Leo, simul accubabunt, & puer paruulus minabit eos. Quâquam igitur sunt aliæ feræ noctu ob- euntes, leonem tamen tum vt terris suis domesticum, tum quia ferocissimus est, vt si inter- diu ingrederetur ad prædandum, vt nonnunquam facit, facturus generatim sit, quod fer- tur interdum fecisse, & quosdam occidisse, exempli causa produxit. Quâquam diuine etiam dixit, quod quærant à Deo escam. Ipse enim dat victum omni carni: vt genere differunt animalia, sic victu, ac cibo: & qui parauit vt diuersis formis, naturisque nascerentur, idem & cibos vniuscuiusque excogitauit. Feruntque Græci in summa fame, & siti, sæpe visâ animalia in cælum vultus tollere, quasi secreta ratione, factorem inuocantia. In primum igitur autorem iustissimè cuncta referuntur.

Leones.

Quærant à Deo, escam sibi.

--Genus atque alimenta ministrat
Omnibus, atque eius viuunt sub numine cuncta.

Hebræi addunt quasi, quod leones rugientes quærere victum à Deo videantur. Potest esse eadem atque superius profopopœia, vt irrationabilia quærere & postulare dicantur, qui actus est ratione vtentiū, sicut sermonem dat cælo, alacritatem mōtib; & syluis. Sed cum imprimis scripturarū sacrarum m oris est, omnes naturæ motus, siue animatorum, siue ani- ma carentium, referre in Deum, omnis naturæ principem, primūque rerum inuētorem, primam causam, ad quam, vt dicebat Architas, sapientissimè cuncta reuocantur. Nec cura- uit vt animalia rapacia quædam, ceterosque absumptia reperirentur. Vt enim concessum est homini, animalibus vesci, sic quibusdam rapacibus datum, vt aliorum præda victitaret. Sunt enim animalia ratione carentia, tanquam arbores, & herbæ. Non tamen sui generis animal vllum inuenies quicquam absumere.

Ortus est Sol, & congregati sunt, & in cubilibus suis collabuntur.

Cubilia. Mandra. Sic, ecclesia.

TIAM hoc loco venustè mutatum est tempus à Græcis interpretibus. Hebraicè enim dicitur תרדמתי thirrach, orietur. Et יעספחון iefephun, Congregabuntur illi, συνηχθισου. Pro cubilibus, Græcè μάνδρας, quod à Latino propriè versum est, licet mandræ potius de ouibus dicantur. Est enim mādra, tum locus vbi cōgregantur, & accumbunt oues, tum grex ipse. Sicut concilium, & locus, & gens frequens. Sic Græcè, βουλή, dicitur Senatus, con- cio Latinè, & locus vnde cōcionamur, & turba exaudiens. Hinc recentiores Græci Archi- mandritas, vocant aliquam monachorum multitudinem regentes, quasi ἀρχαρχαί πινάς, & gregis duces. Rectè igitur Latinus transtulit cubilia, pro quo Hebraicè מנויות mehonoth, habitacula, mansiones, propter id Septuag. μάνδρας, dixerunt, quasi stationes, mansiones. Et quod Latinus dixerūt Collocabuntur, Græcè est κοιτάθισοντες, propriè quod Hebraicè ירבוזון irbazun, id est accumbent, recumbent. Quod ad somnum potest referri, vt ire ad dormien- dum dicat animalia hominibus surgentibus, illis die, his nocte ad dormiendum data. Om- nium ergo rerum diuina vicissitudo, luminosaque mundi lucerna, orbem circumuecta, nunc noctem, nunc diem efficiente, semper necesse est, dimidium illustrari, dimidium ob- tenebrescere. Quod prudentissimè, verèque diuino consilio factum, res ipsa probauit. Dor- mientibus

Collocabuntur.

Amientibus hominibus quietem que fessis corporibus accipientibus.

Nox hominum genus, & duos miserata labores,
Retulerat somnos, & fessa silentia terris, ait Flaccus.

Tum feræ, quæ cæterus humanos reformidabant, consurgunt, nocturnis autem vigiliis fati- gatæ, somnosque appetentes, redeunt ad cubilia. Homines cōtrà, luce indigentes, ad opera, & nocte somnis opportuna vsi consurgunt è stratis. Vide autem mirabilem opificis sapien- tiam, vt nox esset feris velut ignobilioribus, dies hominibus nobilioribus: disposuit oculos ferarum, vt noctu magis quàm interdiu cernerent, lucemque naturaliter refugerent. Nam cum oculos habeant humidiores, ac crassiores, in mediis quidem tenebris cernunt, vt lupi, leones, feles. Lucem autem offensi fugiunt, atque auersantur.

Exhibet homo ad opus suum, & ad operationem suam vsque ad vesperam.

OMINES vocat gratissima lux, exeuntes ad opera. Nonne Poëtæ hæc consitentur? Poëtis enim Græcis, ac Latinis, Poëtam Hebræum potes intelligere:

Euandrum ex humili recto, lux suscitât alma,

Et matutini, volucrum sub culmine cantus.

Consurgit senior, tunicaque inducitur artus,

Et Tyrrenæ pedum circumdat vincula plantis,

B Tum lateri, atque humeris Tegeæum subligat ensen,

Demissa ab læua pantheræ terga retorquens.

Similia prior Homerus, & ex eo hæc desumpta,

Ἡμος δ' ἠεργάεια φάμη ποδοδάκτυλος ἦος.

Ἄρωτ' ἀρ' ἐξ εὐνήφω Ο δνσῆος φίλος ἦος,

Εἶματα εὐσάμνος, περὶ δὲ ξίφος ὄξυ θέτ' ὄμο,

Προσσι δ' ἐπὶ λισσάροισιν ἐδύσατο χελεὶ πέδιλα.

Βῆ δ' ἦδ' ἐν θαλάμοιο.

Cum reculit roseos vultus Aurora decora,

Consurgit stratis extemplo natus Vlyssus:

Induitur vestes, humerisque appendit acutum

Ensem, tum teneris necitit talaria plantis.

Progreditur thalamo.

Duo autem dixit Vates Hebræus, opus, operationem: quorum portentum exprisse, vt Operatio. etiam Hebræi testantur, ad agricolationem, & opera quæ fiunt in agris spectat. Nam pro eo est תרדמת haboda, quod, vt superius diximus, cultum sonat, quod à Græcis non ita potuit intelligi, & Euthymius, Ἐργον δὲ ἐστὶ ἐργασίαν ἐν περὶ ἀλλήλ' τὸ αὐτὸ χελεῖ. Opus, inquit, & operationem, pro eodem posuit. Placet magis quod Hebræi vim vocis sentientes adducunt. Et Septuaginta probabile est voluisse ἐργασίαν, esse propriè agrorum. Quamquam autem ho- mines diuersa operationum genera exequatur, vniuersalior tamen, & præcis vsitatior erat cultus agrorum.

Quam magnificata sunt opera tua Domine, omnia in sapientia fecisti, impleta est terra possessione tua.

AN admirationem tantarum rerum raptus, in pelagus ἀχαιῆς, vt aiunt Græci, diuinæ sapientiæ prolapsus, in exclamationem erumpit. Sicut & diuus Paulus cum multa miranda narraffet, versansque animo, atque obrutus rerum maximarum admiratio- ne, exclamauit, O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei! Id enim his accidere ne- cesse est, qui in contemplatione rerum versantur, quod magis omnia considerauerint, & ad vltimas origines intimæque principia, ac secreta penetrauerint, tum verò nihil aliud super- esse intelligunt, quàm admirari, & exclamare. Non est admirandi finis, nulla satietas, stupor mentes premit. Quicquid vbi que est, miraculum est, & portētum. Pro eo autem quod Sep- tuaginta transtulerunt ἐμεγαλύνθη, id est, magnificata sunt, non refert quod sit Hebraicè Magnifica- ta. Quam multiplicata sunt. Nam magnitudo operum diuinorum, etiam in multitudine existit. Et Hebraicè רוב rob, sonat etiam magnum. Vt abyssus magna, vasta, Hebraicè תהום תהום thehom raba. Et Hebræi exponentes dicunt תהום גדול ma gadelu, quàm magnifica- ta sunt. Afferuntque etiam numerum posse respicere. Quod autem dixit, In sapientia, ob-

Magnifica- ta.

In sapientia.

seruatum alibi, præpositionem, In, Hebræis sonare Cum. Sapientiam autem Græci behed referunt ad id quod dicitur à Mose, Et ecce omnia valde bona. Nam bona ideo, quia sapiēter facta. Si defuisset sapientia, bona esse nō potuissent. Respondētque inuicem sibi καλόν, ἀγαθόν, σοφόν. In eo enim officia sapientiæ versantur, vt semper fiant meliora, & pulchriora deterioribus posthabitis. Quomodo autē sapientissimè cuncta fieri nō debuerūt, cūm à sapientia, id est, ab eo qui, quicquid est, sapientia est, fierēt? Propter hanc causam vocat sapientiam Salomon τὸ κάλλος γενεσιάρχου, pulchritudinis artificem, principē, genitricem. Eadem de causa vocatur ab Anaxagora & superioribus νόσ, id est, intelligentia, mens, cognitio, quam Chaos exornasse prædicabant, & formas rerum, quas hic possessiones dicit, fecisse. Hinc Mercurius, & antiqui Theologi vocarūt eum λόγος, id est, rationem, prudentiam, sciētiam. Vocarunt etiam πάνσοφος, cuncta sapientem. Quod autem dicit, Impleta est terra, hinc videtur superius numerum potius designasse. Possessiones autem dixit, diuinè, ac sapiēter, vt designaret dominum autorem. Hinc dicitur in Genesi, Leuo manum meam ad Dominum Deum possessorem cæli, & terræ. Et Plato dicit, homines esse possessiones Dei. Idemque ait, πάντων κτημάτων ἡμετέρον ψυχὴν θεότατον, Omnium nostrarum possessionum animam esse diuinissimam. Aristoteles item omnia dicit ἔργα θεῶν opera Dei. Philon quoque, Si vnus, inquit, est verus, & stabilis dominus, necesse est, vt veri serui simus nos: sic esse in vniuerso verum Dominum εἰ λέγειν ἢν παρεπὶ δέξ, ὅτι πάντα αὐτῷ κτήματα, cui dicere fas esset, omnia esse possessiones suas. Ex quo apparet iustissimè res omnes Vatem Hebræum appellasse possessiones Dei, sicut anima nostra, est nostra possessio. Sunt autem duo nomina vna tantum littera distantia, κτήσις & κτίσις. Primum designat possessionem, alterum creationem. Hoc postremum legitur in nonnullis exemplaribus, sed primum legendum est. Quod tamen si parum inter se differant, mirum est tamen magis Latinam vocem cum Hebræica, quàm Græcam congruere. Nam pro creatione eam Græci legerunt, Eurhymius, Impleta est, inquit, terra creatione tua τὸ τέλει τῆς κτημάτων σου. Et pro possessione singulari, Hebræicè ἡνצק kincianekâ, id est, possessiones tuas. Licet hæc nullius propè pōderis sint, poterantque pro interpretum arbitrio mutari. Implere autem dixit, ex philosophia. Hinc enim illa quæ dicitur ἀφροσύνη, & κόσμος. Ornatus enim in numero pulchro, & sapienter posito existit. Sic Cosinus, id est, mundus est filius sapientiæ. Mundus totus, possessio Dei, cuius possessio sunt omnia, quibus totus ordo rerum, ac numerus, mundus appellatus, conficitur. Et nihil non à Deo factum, nihil fortuitum, ac temerarium in mundo ostenditur, nihil vacuum in terra, plena muneribus Dei omnia, cuncta officiis suis fungentia, cuncta rationem aliquam habentia, licet nobis incognitam.

Hoc mare magnum, & spatiosum manibus: illic reptilia, quorum non est numerus.

RERAGRATIS rebus terrestribus, & cælestibus, accedit ad marinas, ex quibus infinita exempla incōprehensibilis, inestimabilisque diuinæ sapientiæ colligantur, vbi & multitudine, & varietate formarum, monstrorūque inuicem formis, ipsa secum videtur certasse natura. Res autem quæ hic describuntur, spectant ad diem quintum. Illud primum admirari succurrit, cūm Psalterium Latinorum sit, (vt manifestum est,) idem atque Græcorum, ipsorum videlicet Septuag. hoc tamen quod hic dicitur, spatiosum manibus, trāslatum ab illis vt debuit, & clarius factum εὐρύχωρος, id est, latum, spatiosum, sicut Homerus sæpe loquitur, ἐπὶ εὐρέα νῶτα θαλάσσης εὐρέα πόντον. Latinus, vt habet Hebraicum, retulit ערוך gadol iadaim, id est, magnum manibus, spatiosum manibus. Nisi forte ex aliis interpretibus irrepit, vt Aquila, vel Symmachus, vel sanctus Lucianus Syrus, dixerit spatiosum manibus, quod ad Latinos aliquo modo peruenerit. Neque tamen hinc reliquam editionem suspicemur Septuag. non esse. Leue enim est hoc. Et possunt omnibus in libris hæc accidere. Verior autē causa cur Latini codices habeant Manibus, est editio diui Hieronymi ex Hebraico, qui transtulit, Latum manibus, quod huc irrepit. Manus ergo Hebræis sæpe sonat, spatium, mensuram, locum. Dicitque spatiosum manibus, quod pulchrè Græcè, vt dixi, vno nomine è duobus facto εὐρύχωρος, quod εὐρέα χῶρος, id est, mare latum, loco, regione, spatiis. Magnum quoque dixit, & διεκτικός, digito quasi demonstrans, dicēnsque hoc, quia proximus erat mari, non multum à littoribus Syriæ, Iudæa interius recedente. Parte alia haud magnis itineribus instabat mare Oceanum, cuius latitudo, magnis spatiis superat terras. Et Chrysofostomus, Quare, ait, dixit magnum? ὅτι μέγαν ὄρεϊ τῆς γῆς, quia terra vastius.

Notis.
Logos.
Imple.
Posses.

Cosmus.

Manus.
Hoc.
Magnum.

A vastius. Reptilia autem dixit, & si reptare Latinum potius terrestrium sit, Hebraicum tamen & ad terrestres & marinos animantes aptatur. Hic marina appellantur ἄνθη remes, reptile. Superius autem, In ipsa pertransibunt omnes bestiae syluæ, vbi est ἄνθη thirmos, quasi reptabunt. Apparētque ad vtraque animantes hoc verbum accommodari. Innumerabilem igitur reptilium copiam dicit, cuius causam assignant, quod latius sit mare, & quod piscis omni tempore gignant, non quidem omni tempore omnis species, sed separatim, singulo quoque mense, singulis quibusque generibus procreantibus. Tum aqua aptissima est ad generandum, quādo quidem omnis generatio ab humoribus habet ortum, pisciumque multitudinem indicans Oppianus sic carmen orsus est:

Ἐθεά σοι πόντοιο πολυαερέας τε φαλάγγας
Παντοίων πεπόδων πλωτῶν γένος ἀμφιπέριτης.
Gentes cantabo ῥοῖτι, immensāsque phalanges
Omnigeniūque natans, nec habent vestigia in undis.

Sic arbitrati sunt nonnulli Thaletem ab Homero didicisse omnium rerum originem esse aquam. Nam Homerus præterquam quod dicit,

Ὠκεῖόν τε θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα τῆθός,
Oceanum rerum patrem, Tethynque parentem.

In quo secutus est Orpheum, prius canentem.

Ὠκεῖος ὄσαρ γένεσις πάντεσσι τέτυκται.
Oceanus fuerat qui cunctis rebus origo.

Etiam cūm mala imprecantem inducit, sic loqui facit:

Ἄλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ἕδωρ καὶ γαῖα γένεσθε.
Sed vos in terram cuncti redeatis, et undas.

De quo Iustinus martyr, & philosophus: δι' ἡσθησολῆ (αὐ ὀργυλὸς εἰς ἀρχαῖαν αὐτῆς ἐκ γῆς ἀναλύων γένεσιν. Implicabili ira eos in antiquas origines terram & aquam reuolvens. Et hæc dicit Homerus ab Ægyptiis didicisse. Itaque innumerabilis est piscium multitudo suppetente facile, & assiduum partum: ipso humore, quem omnium rerum principium fuisse omnes gentes considentur.

Animalia pusilla cum magnis, illic naues pertransibunt.

VSILLA Græcè μικρὰ, parua, exigua. Navigationū autem traiectio etiam diuinum quiddam habere, philosophis visum est, ex quibus infinita commoda mortales consequitur. Nam præterquam quod piscibus in eo imperamus, dominatoresque etiam maris tametsi terrestres & χερσαῖοι probamur, est item mirabilis nauium cursus, quibus ad cognitatas terras penetramus, mutuisque mercibus commutatis diuersos quoque ritus, & linguas, habitus, mores, sitūsque locorum cognoscimus. Nam is de quo sublimis Vates canit,

Multorum mores cognouit & oppida vidit.

Ad hæc non peruenisset, nisi navigatione, quæ illum in varias orbis oras perferret. Eoque intulit:

Πολλὰ δ' ὄγ' ἐν πόντῳ πάθει ἀλγέα δὴ καὶ θυμῶν.
Multa quidem in ponto fuit ille asperissima passus.

Verè igitur dixit idem Propheta sacer subiectos volucres, & pisces qui perambulant semitas maris, quod maximè, vt Hebræi testantur, nauibus sit.

Draco iste quem formasti ad illudendum ea.

Ro dracone Hebraicè Leuiathan. Et pro illudendum, vt & Græcum habet, ἑμπαλέων, est πῆος sakec, ludendum, lasciuiendum. Et pro Ei, quod & Græcè αὐτῷ, clarius Hebraicè עי בו, in eo vt signet mare, in quo ingens bestia ludit. Duobus autem modis potest lusus intelligi, quod lasciuiat, discursat, exulter, altero, quem proponunt Hebræi, quod ludat super cæteris piscibus, & quasi contemnat, & irrideat, eos absumens, & deuorans. Violentia enim illuso sæpenumero vocatur: vt, Et Dominus irridebit eum. Et, Qui habitat in cælis, irridebit eos. Semper est hoc verbum. Ac nescio quo consensu de cetis, siue draconibus dictum est ab Homero, quod adueniente maris Deo, luderent, exultarentque, ceto præ cæteris piscibus, sicut, à Vate nostro, nominato, & quod lusum ei det in mari:

Βῆ δ' ἐλάει ὄρεϊ κύματ' ἀταλλε δὲ κήτε' ἴσα' αὐτῷ

Reptilia.
Quor non est numer.

Aqua, mater omniu.

Draco.
Illudendū.
Ei.

Πενταδεν εν κευρω, & δ' ηγνοηεν αυωτα. Impulit in fluctibus curruum, exiliereque passim. Et cetos describens, Opianus ea dicit esse, Κητες δ' υδριμογυα πελωρα θαυματα ποτα. At validis membris ceti miracula ponti Horrenda. Magnitudo igitur fecit eos memorabiles.

Galeas, vi- scis, rhodi- celebris, di- citur est ga- lea. Cete, cur- draco.

Vnum autem eorum genus tradit appellatum γαλεοι, Galei: vnde forte ab eoru similitudi- ne maritimæ gentes longa nauigia vocarunt galeas, sicut pistres, centauros: Galeaque for- mam habet draconis. Draconem igitur etiam Græci cum Hebræis sentiunt piscem ingen- rem, id est cetum. Sicut ait Euthymius. Et, Draco is, inquit, siue cetus quem creasti ad illu- dendum ei, id est aquæ marinæ. Draconem autem vocavit cetum, perinde inter marinas bestias maximum, sicut in terrestribus draco. Quod quidem prior Eusebius dixerat, δια πρ δρακοντος τα μεγαλα παραδηλασε κητη, α τοις μεγαλοις πελωρασι υμφιλογωρε. Per draconem indica- uit magnos cetos, qui in vastis sinibus commorantur. Esse autem cetum piscem magnum, ac memorabilem, nec mirum esse quod præcipue adductus sit in exemplū, declarat quod Homerus eum simili modo citauit, cum is qui nauigare, periculū timeret, Timeo inquit:

Ηστι μοι κη κητος επιστευη μεγα δαίμων Εξ αλδς, εα τε παλλα τρεφει κλητος αμφιτρετη. Aut aliquem mihi cetum impertem immittat ab undis Sors, aut quos nutrit vasto sub marmore pontus

Iob 3. b

Etiam Hebræi Leuiathan, dicunt esse piscem immanem qui describitur in Iob, Leuiathan quoque non ignorarunt Septuag. esse cetum. Siquidem in Iob, ubi dicitur, Qui parati sunt suscitare Leuiathan, dixerunt illi, magnum cetum. A magnitudine igitur & positu corporis dicitur cetus, & draco. Cetus sonat Græcè vastitatem, magnitudinem: draco autem est, si formam corporis respicias, aspectu & cauda similis draconi. Atque in Genesi ubi scribitur, Creauit Deus cete grandia, Hebraicè sunt hatanim, id est dracones. Ex quo viderimus eundem esse Leuiathan, cetum, & draconem. Sæpe autem adducitur pro exemplo, in diuinis litteris. Audierunt credo famam eius ab his, qui de sinu Persico, vel Arabico, qua penetrat Oceanus, in Iudæam reuertebantur. Raro enim in mediterraneo mari constat has bestias inueniri. Vt autem in Genesi è tot generibus piscium, de draconibus, quos Septuag. & noster transferunt cetos, sit peculiaris mentio: sic adduxit Moyses secutus, in exemplum eos Dauid. Et creauit, inquit Moyses, Deus cete grandia. Vocatos autem etiam ab antiquis pisces, dracones, & draconum forma depingi solitos declarant Hieroglyphica Aegyptiorum, de quibus Græci qui res eorum studiosissimè scrutabantur, memoriæ prodiderunt, quod annu designantes, draconem mordentem caudam pingerent in pyramidibus. αλευστον γαρ εσπιθηλαι, κη δρακοντα εν αυτη, εζ ε τδς αεθρηδς θεδς υ αυτο δε το πω αεθρητοι γενε- δει εβλητοται. Abyssum; inquit, subiiciunt, & draconem in ipsa, ex quo sensibiles Deos, totūq; sensibile quicquid est, volunt extitisse. Hæc est abyssus apud Moysen, apud Orpheū, Homerum, Thaletem, omnium rerum principium. En draco in mari. Cæterum quidem è Græcis quodam mystico sensu, hunc locum sunt interpretati de diabolo. Athanasius, τω δε βολω η το κητος &c. Quæ sunt, Draconem, siue cetum diabolum dicit, factum à Deo ut illudatur, sicut & in Iob dicitur, Non est ei quicquam simile super terram: factus est ut illudatur ab Angelis, hoc est à iustis. Mysticè inquam, non litteram respicientes, hæc illi dixerunt. Nam verum sensum eos agnouisse, apparet ex his quæ Euthymius, qui post eos, eorumque quasi abbreviator fuit, scripsit super hoc sensu cum Hebræis concordans. Fabulas autem Hebraicas, de Leuiathan qui comedetur tempore Messia, in conuiuio iustorum, legat qui velit apud Nicolaum Lyranum. Habent tamè aliquam verisimilitudinem. Nam sicut Græci locum de diabolo sunt interpretati, hunc, & eum qui est apud Iob de Leuiathan: sic Hebræi quasi mactandum in diebus Messia, & comedendum diabolum à iustis allegotizabant. Et Græci Angelos, licet non sint pro Angelis accipiendi, iustos interpretantur, qui draconi illudant. Illusionem Hebræi, comestionem, quia piscis est, vocarunt. Itaque de diabolo interpretatio qui illudatur à iustis, vel illudat ipse, videtur non Græcorum solum, sed etiam antiquorum Hebræorum. Siquidem & Chaldaus tunc locum transtulit, Leuiathan iste, quem creasti ad illudendum, τρυφα zadikaia, id est iustis. Vt cunque sensus litteræ est quem diximus, & in eo Græci, & Hebræi concordant. Ad mysticos autem

Nicolaus Lyranus.

D

E

F

tem

Attem sensus datur, dum sobriè, & piè aliquando diueri. Simile quid videtur sensisse Hiero. transferens, Leuiathan istum plasmasti, vt illuderet ei: quia videlicet Hebraicum יבו, id est, in eo, potest referri ad mare, & ad piscem. Sed quoniam facilius & naturalius refertur ad mare, in quo ludat, ille, hoc magis sequendum putauerim.

Omnia à te expectant, vt des illis escam in tempore.

ATINVM interpretem licet exigui momenti sit, credendum est iuxta Græcum scripsisse, Ad te: Græcè προς σε προσδοκωσι. Sicut Hebraicè יבויך יליך eleka ishaberun. Sed forte clarius erat dicere A te, Hebraismus autem Ad te, Aut Expectabunt, est, Sperabunt: vt dicat, Ad te, vel in te sperabunt: sicut Græci exponunt. Hæc vniuersitas, non maris solas, sed etiam terræ respicit animantes. Nam cum animalia terrestria, post aquatica maiora, & minora commemorasset, concludens cuncta intulit: Omnia cibum expectant à te, vt ostendat illum, non solum vitam, & esse cunctis dedisse, sed dare etiam alimentum, conferre quod dedisset. Quod antiquus poëta Aratus diuinè, & hæc ipsa cognoscens, cecinit ab Ioue cuncta esse nata, illum adesse vbique: quare autem adsit, & cur eum ad esse oporteat, præclare definiuit διδς γαρ ηε γενημεθα πάντες, cuncti Ioue indigemus. Hæc enim est necessitas, & indigentia, quia sine eo ita non possumus viuere, sicut non poteramus nasci. Iouem autem dixit eodem eum, atque Hebræus appellans nomine. Nam vocat hic eum Hebræus Iehouah, detractis aspirationibus, quibus abundat Hebraica dialectos, remanet Ioues. Græcè ζωσι, ab hoc ipso quod dicitur in Psalmo ζωσθ τής ζωης, à vita, quia vitá det omnibus. Id autem quod Latinus dixit In tempore, interpretes Græcè dixerunt εις ευχρηρον, in opportunitate, nõ semper, sed quando opus est, quando danda sunt omnibus animantibus sua. Estas enim omni præcipue fructificat (exprimentes videlicet quod est in Hebraico מן beitho, in tempore suo.) Dat escam in tempore suo, quo certa prouidentia, certus ordo designatur. Repetitur autem hoc loco, quod dicitur alibi, Qui dat cibum omni carni. Dat autem, habens principales in potestate, & moués causas, quibus herbæ, frugésque nascantur. Quas si prohiberet, inferiora fame absumerentur. Expectant autem illa, naturali motu ad suas pergentes escas. Ac quamquam ignorant datorem, agnoscimus ipsi.

Date te illis, colligent: aperiente te manum tuam omnia implebunt bonitate.

NON refert, quod tempora sint in participia ab interpretibus Græcis commutata. Et quod aliud filum sit orationis Hebraicè, hoc modo scilicet, Dabis eis, colligent, aperies manum tuam, satiabuntur, vel abundabunt bono. Clarius est enim Græca oratio, ac debet in transferendo, sensu integro, aliquid mutari. Dixerunt autem Septuag. τα συμπυαντα, referentes ad animalia quæ superius escam à Deo expectate dixerat. Implere etiam posuerunt pulchrè pro Hebraico יבוי isbeun, satiabuntur, abundabunt. Et quod Hebræus יבוי bonum, venuste illi χρηστότητα, bonitatem, suauitatem. Vadam, ait Salomon, & cfruar bonis, bona, ipsas voluptates appellans, aut ea è quibus voluptates existunt. Hæc interpretes Græci dixerunt χρηστότητα, suauitatem, lenitatem è bonis, & commodis corporis existentem, quia efficiunt suauitatem, lenia sunt animo & corpori, asperitate pulsa. Sicutq; hic pulcherrimæ tralationes à rebus humanis. Apertis enim manibus damus. Vnde Græcè δεξια, dextram dictam volunt non solum quia δεχεται, id est recipit, sed etiam quia est δευτη, id est capitur, apprehenditur ab accipiente, vt ait Iamblichus: explicansque figuram Euthymius, χειρα δε λεγει τλω χρηστην δυναμιν, χρηστότητα δε τλω παθησιαν. Manum, ait, vocat largitatem potestatem, bonitatem autem, prouidentiam.

Auertente autem te faciem turbabuntur: auferes spiritum eorum, & deficient, & in puluerem suum reuertentur.

VERTERE faciem, pulchrè Septuag. dixerunt quod Hebraicè תשת תשחית, abscondes, & elabis. Chaldaus pro facie, diuinè posuit שכינתא shekinthak, proprie quidem sonat habitationem, shenam, à verbo shacan, quod etiá peruenit ad Græcos, sed quædam est apud recentiores Hebræos priuata loquendi cõsuetudo, vt hac voce designent diuinam maiestatem, præsentiam numinis, aut ipsum numè diuinum. Scitè igitur Chaldaus faciem dixit numen præsentiamque diuinam. Turbare autem dixit, quod sonat etiam horrere, tremere: proprie autem turbabuntur. Sicut enim prius diuina benignitate arridente,

NNN

laetabantur, lasciuiebant, exultabant, quod faciunt homines, quando rerum copia praeci-
puè panis suppetit: sic fame premète, plena mœroris, ac perturbationis omnia. Qua de cau-
sa dicuntur bona, quia perturbationes submovent. Et Græcis felicitas dicitur εὐδαιμονία,
quasi genij, id est animi, bonitas, alacritas, licet fecus eam philosophi postea diffinierint. Ab
hac perturbatione spiritus resoluitur. Eoque qui dat cibos, dat vitam. Qui aufert, vitæ quo-
que est ademptor. Redire autem eos dicit in puluerem suum, pro puluere, est in fonte
aphar, quod ut sæpe ostensum est, fuit omnium rerum principium. Est autem apha, mas-
sa è duabus rebus, terra & aqua. Harum duarum coagmentatio, dicitur Hebraicè apha,
Græcè chaos, à χῶς, fundo, ut lutum: dicitur quoque hyle, quasi ἕλδς, limus. Perindèque fuit
dicere, In puluerem suum reuertentur, atque in hylem suam, in suum chaos. Eos reuerfuros
canit in primam originem, quæ fuit apha, id est terra, & aqua, quod diuinitus & ab Ægy-
ptiis cognouit Homerus, cum imprecantes homines inducit:

Puluis.
Gen. 1. 20.

Gen. 1. 17.
id. 19.

Ἄλλ' ὑμῖς κτὸ πάρος ὕδαρ καὶ γαῖα γένοισθε.
Sed vos in terram cuncti redeatis & undam.

Quo, Iustino teste, cum Homerus eos resoluat in antiqua primordia, apparet eum in sacris
litteris rerum prima principia cognouisse, & affirmasse. Atque eos resoluens in terram, &
aquam, resoluabat in apha, id est limum, hylem, massam, ex aqua, & terra. Hoc & Xeno-
phanes sensu, qui fertur dixisse,

Ἦν καὶ ὕδαρ πάντα ἐσθ' ὅσα φέρονται, ἠδὲ ἄνθρωποι.
Est unda, & tellus quod fit generatur & usquam.

Perennis
philoso-
phia.

Eadem ratione cecinit Salomon, Omnia facta sunt ex apha, & omnia reuertentur in apha.
Hanc vocem interdum nostri traducunt, id est Latini, puluerem, interdum limum. Græci
χῶς, chun, quod sonat quidem puluerem, sed chus propriè est chaos. In casu accusandi dicitur
choon per crasin, chun, idem choos atque chaos. Ecce nomen chaos antiquis Græcis,
qui omnia didicerunt ab Ægyptiis, celebre hoc positum psalmo, respondens Hebraico
aphar. Ex qua omnia facta sunt, etiam corpus humanum. Nam tulit Dominus de limo ter-
ræ, pro quo Hebraicè apha. Sicque omnia sæcula, omnis philosophia sibi respondet, & ver-
itas quæ latet in nostris litteris, lucem in omnes gentes sparsit suam.

Emitte spiritum tuum & creabuntur, & renouabis
faciem terræ.

Spiritus
tuus.

SPIRITVS eorum superius dixit, nunc spiritum ipsius Dei: Chaldæusque adiecit,
Emitte spiritum sanctum tuum. Sciendum igitur duos hunc locum habere posse
sensus. Aut enim loquitur de solis brutis animantibus, tota oratione superius in ead-
dem respiciète, ut cum dicebat. Hoc mare magnum, spatiosum manibus, illic reptilia quo-
rum non est numerus, animalia pusilla cum magnis, in quibus nusquam homo nominatur.
Ne superius quidem, ubi de terrestribus canebat, quasi creationem hominis silens, alterius
generis, quam aëriarum, terrestrium, aquaticorum animantium. Sicque sensus erit clarus,
Quod benignitate diuina arridente, omnes animantes quas descripsit, nascantur, viuunt,
alantur, eadem se subtrahente, moriantur, ablatis alimentis, præsentè hac diuina largitate,
& terras vbertate replente, spiritus terrestres qui à materia nati, eiusdem alimentis fouen-
tur, hilarescant, viuunt, lætentur, quibus subtraëtis moriantur. Nec interest quod secundo lo-
co spiritum Dei dixerit, primo spiritum ipsorum animantium. Idem enim est spiritus datus
illis à Deo, mediis terrestribus causis, & per eas introductus, & factus: estque is spiritus Dei,
quasi à Deo creatus, nõ quod à Deo, sicut spiritus sanctus eius procedat, ut sit spiritus Dei,
quasi creatura Dei, Dei opus, diuina possessio, diuinum inuentum, diuinum beneficium. Est
autem idem spiritus atque anima, alterumque est Latinum, alterum Græcum. Anemos
Græcè est flatus, spiratio, spiraculum. Cum ergo dicit spiritum Dei, dicit quasi animam
Dei, spirationem, ventum, spiraculum à Deo datum, & concessum, animam à Deo creatam,
videlicet animam sentientem, corpoream. Quæ quidem est ipsorum animantium, quia pos-
sidentur ab eis: est item Dei, quia datur, & largitur. Hæc verior expositio. Nam sicut in Ge-
nesi, post omnium animalium creationem, noua hominis, & omnino diuersa creatio introdu-
citur sermone nouo: sic cum idem sit hic super animantibus semper sermo, vnum eorum
tantum genus, id est, irrationabilium describi, & numerari par est. Nusquam enim de crea-
tione hominis, quasi esset altioris negotij, est locutus, sed de volucris, de bestiis agri. De
alimentis humanis, postea ad marinos, & aquaticos se recipit. Nam si eundè de spiritu hu-
mano,

Spiritus
animantium
est Dei: ut
Gene. 6. 4

Amano, atque brutorum velis esse sermonem, oportebit quasi fateri eandem vtriusque esse con-
ditionem. Alter autem est sensus, ut de homine præcipuo inter omnes animantes loqua-
tur, & de resurrectione mortuorum, consentientibus etiam Hebraeis. Primumque dicunt
Græci, Ἐνταῦθα παρὰ τὴν ἀνάστασιν, ἀπὸ τοῦ πύλου, καὶ τὸν δαίτην, καὶ τὸν ἀναγῆς τὸν μακρὸς ζῶσαν. Hoc lo-
co, inquit, aperte nobis resurrectionem prædixit, & per spiritum sanctum, viuificationem
nem. Idem videtur Chaldæus sensisse: neque enim dixit spiritum sanctum mitti ad brutas
animantes. Hebraei quoque, præcipuo, & recentiores eos sequentes resurrectionem hoc loco cõ-
fitentur. Sic enim Rabi David loquitur, secundum religionem nostram, ait, & quicumque
eam sequuntur, redibunt animam ad materiam, id est corpus pristinum, ex quo egressa fue-
runt. Hocque erit tempore resurrectionis, de qua nobis aperte Deus testimonium dedit,
eritque hoc per modum prodigij, ac portenti, non naturaliter. Ob hoc dixit, Emitte spiritum
tuum & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Ac quanquã superiora spectant ad om-
nes animantes, hoc tamen de homine tanquam præcipuo est locutus. Dissensio autem est
inter nostros, de resurrectione mortuorum. Nam maior pars sapientum Talmud asserunt so-
los iustos suscitandos, impios autem minime. Hæc Hebraeus, quo videmus eos, cum Græcis
concordes. Sciendum etiam hunc psalmum veteres philosophos legisse, aut simile quid au-
disse. Nam Pythagoram accepimus dixisse, Deum esse animum per omnes mundi partes
intentum, ex quo nostri animi, carperentur. Quam sententiam duobus locis eximus po-
ta, philosophi quæ antiquè non ignarus expressit, hoc carmen usquequaque secutus. Et enim
B spiritum à Deo per omnes terras dari, & auferri dixit Vates Hebræus, at ille:

Principio caelum & terram, camposque liquentes,
Lucentemque globum lunæ, Titaniaque astræ,
Spiritus intus alit, totamque insusa per artus,
Mens agit at molem, & magno se corpore miscet.
Inde hominum, pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.

Dissensio
de resurre-
ctione, in-
ter Iudæos.

Deus, quid
Pythago-
ra.

Ecce Poëta canit spiritum diuinum, per omnes mundi partes intentum, & commeantem
dare vitam affatim, inde spiritus suos accipere omnes animantes. Eoque appellarunt ipsum
animam mundi. Luculeatius item cecinit alio loco quod à David hic est cantatum, disse-
rens & ipse de animalibus, id est de apibus, & antiquorum sententiam innuens,

— Deum nanque ire per omnes
Terrasque tractusque maris, caelumque profundum,
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quæque sibi renues nascentem arcessere vitam.
Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri.
Omnia, nec morti esse locum, sed vna volare.
Sideris in numerum, atque alto succedere caelo.

Ecce quem superius mentem & spiritum dixerat, nunc expressè vocat Deum, datorem
Comnium spirituum, quod à Mose prius dictum fuerat. Ecce spiritus, omnium apud eos
creator, & viuificator. Quod autem dixit redire, ac referri omnes ad eum spiritus, vide-
tur, expressè Salomon dixisse, Et spiritus, inquit, reuertatur ad Deum qui dedit illum. Da-
uid quoque clarè & aperte videtur idem confessus. Nam ubi dicitur, Auferes spiritum eo-
rum, Hebraicè est ἄφην thofeph, quod sonat, collige, congregabis, reuocabis. Sed hæc re-
uocatio, est ablatio tota, quæ ideo Deo tribuitur, quod ab eo sunt alimenta, & is fuit om-
nium vitarum fator, & repertor. Eoque adiecit, Et deficient. Quod autem dixit Salomon, de
spiritu humano aperte est. Reuocatio igitur, ac reditus, animalium quidem est in antiquam
materiam: humani autem spiritus in suam originem Deum, qui dedit, & infudit eum ex-
terius venientem ab ipso opifrice recta. Renouatio autem terræ etiam exprimit, quod prio-
ribus extinctis, fiet noua creatio: in quo videtur prior sensus esse verior, iuxta id quod Sa-
lomon dixit, Generatio præterit, generatio aduenit.

Renouat

Sit gloria Domini in sæculum sæculi: lætabitur Dominus
in operibus suis.

REXPLETIS, ac peragratis omnibus rebus creatis, unde admiratio nata, ex admira-
tione laus, & læticia, ut initia cum extremis consentirent, in eadem laudes, atque
prius prorupit. Prius dixerat, Benedicat anima mea Dominum, nunc, Sit gloria Do-
N N N ij

mini in æternum. Videtur etiam in eo Mosen secutus. Nam quemadmodum ille in fine omnium operum diuinorum subiicit Deum vidisse quod esset bonum: nouissimeque, Et vidit Deus cuncta que fecerat, & ecce erant valde bona: sic Dauid, hinc gloriam Dei apparuisse, & suis operibus eum oblectari. Non oblectareretur autem, nisi essent valde bona. Nam bonum, & pulchrum conuertuntur. Gloria igitur Dei est operum suorum bonitas, & venustas, eoque celi prædicant etiam gloriam Dei, propter diuinum eorum, mirabileque opificum. Ac quod dixerat Moyses, Deum vidisse cuncta que fecerat esse valde bona, est ferme id quod ait Dauid, Lætabitur Dominus, ut videre Dei, sit oblectatio, assensus, & quod Græci dicunt εὐδοκία: & id quod alio in psalmo, Benedixisti Domine terram tuam, pro quo est Græcè εὐδωκία, quasi conuiescis in ea creata, cõseruitus es quod ea creasti. Ex quo, ut Græci colligunt, apparet Dominum lætari rebus suis creatis, sicut nõ lætatur in perditione viuorum. Est autem læticia in animis separatis, sicut & coniunctis, dolor item, & mœror. Sed læticia diuina est, ut Græci monent, ἀπαθής, sine perturbatione, existens alio modo, atque in animis corpori coniunctis. Nostram quidem læticiam ex diffusionẽ sanguinis fieri constat, quia sociata est anima corpori, diuulsa muneribus fungitur eisdem. Ut enim non intelligit etiam ab organo separabilis, sine organo, & organo læso, cessat operari: Intelligeret autem etiam multo magis à vinculis corporeis dissociata: sic aliis virtutibus, & facultatibusungeretur separata. Nam neque læticiæ principium est sanguinis diffusio, licet post sequatur, sed prior animus lætatur, cõiunctusque corpori motu animi, mouet etiã corpus. Ac vera læticia est mentis & intelligentiæ: ex cognitione nascens, sequens intelligendi facultatẽ, quia cognoscen-tes maxime delectamur, quæ læticia nullam habet cum corpore societate. Eaque dicitur, gaudium, εὐδαιμονία, εὐθυμία, nomina reru in animo existentium. Alia tamen est læticia corporea, quæ potius dicta voluptas, sensuum titillatio, carnis illecebra: puriora autem & impassibilia, maximeque rationalia gaudia sunt separatorum animorum, propterea quod lætari ferè idem est, atque cognoscere. Atque isto loco est illa Platonis in Timæo, ubi etiam ipse de creatione rerum loquebatur, sublimis philosophia. Quoniã cum dicit Deum ideo creafse quia bonus sit, bonum autem nemini inuideat: non inuidem sequitur necessariq læticia. Si enim creauit, quia bonus, à bonitate autem abest inuidia, dolor autem est inuidia: ubi non est inuidia, necessario est læticia. Eadẽ bonitas facit Deum rebus creatis gaudere, quæ fecit ut eas crearet. Nulla enim bonitas est sine cõmercio læticiæ, maxime bonitatis comite. Et hilarem datorem diligit ipse. Sic quod ipse dedit, maxime fas est eum fecisse, ut dans nobis lucem, & vitã, maxima cum læticia, suisque animi dulcedine dederit. Vide igitur altissimam in sacris litteris philosophiã. Non solũ enim voluit Deus nos esse, sed maxime lætatus est nos in lucem venisse. Cuius Plato reddet tibi rationẽ, quod maxime bonus, habet cum maxima benignitate, ac liberalitate, maximam largiendi alacritatem. Bonus enim est, quia liberalis natura est, & largitur. Non largiretur autẽ, nisi dulcedine motus, ut alij bonis suis fruantur. Et in largiẽdo maxima voluptas est largientis. Sic Deus quanto maiora dedit beneficia, tantò omnibus melior sit necesse est: quanto autem melior, tanto lætior in dando, maximam eius benignitatem, maxima alacritate sequente, quantaque fuerunt beneficia, tanta largitoris læticia. Maxime autem probatur creatione rerum exultasse, quia sæpe tristatus est, sublata læticia, & gaudiis, quibus ipse omnia lætari voluerat. Tuncque eum penituit hominem fecisse, cum gaudia vitæ interpellare cõpisset, ad quæ vniuersum ordinauerat. Mœstusque fuit ob inuestitiam nostram. Hoc autem loco semper pro Domino est Iehouah, quod esse nomen creatoris filiique Dei, superiora testimonia, & rationes docuerunt. Quod autem dicit opera Dei, etiam Aristoteles diuinẽ quicquid est in mundo, asserit esse opera Dei. Deus, inquit, ex ipsis operibus cognoscitur: τὰ γὰρ πάντα, καὶ τὰ δὲ θεοῦ ἀπαντα, καὶ τὰ ἐν τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐν τῆς ὕδατος, καὶ τὰ ἐν τῆς ἀέρος, τὰ ἐν τῆς πύριδος, εἶναι τὰ τὸν κόσμον ἐπέχειν. Nam affectiones, inquit, aëris omnes, & quæ in terra, quæque in aqua, opera Dei dici debent, qui ipsum continet mundum. Quam altẽ, ac sacrẽ locutus est Aristoteles hoc loco.

Qui respicit terram, & facit eam tremere: qui tangit montes, & fumigant.

Facit eam tremere. Respicitur.

Hoc inductum est Hebræis testantibus, ut ostendat creatorem eadem virtute, ac potestate posse qua res creasset, in antiquum chaos, si velit, eas resoluere. Lætaturque mundum creasse, quod sustinet, & conseruat: quem si vellet, ad nutum subuerteret. Ut autem potestatem probauit in creando, sic hoc ipso argumento, quod ad nutum eius omnia

Omnia contremiscant. Quale Homerus, cui nota fuit hæc theologia, de Ioue,

-Μέγαλον δ' ἐλέλιξεν Ὀλύμπου.
Magnum tremefecit Olympum.

Apud Homerum ad nutum solum Iouis, id est, huius de quo is canitur Psalmus, cælum contremiscit, hic ad solum intuitum terra, eodem ferè tropo, & sensu. Fumigationem autem montium dixit, aut, ut Græci sentiunt, qualis facta est numine præsentis, in monte Sina. Aut ἄσβεστον quod tacti montes ab eo, ardebunt, comburentur, liquefcent, in cineres ibunt. Sæpeque montes ardentes in his litteris inuenies, ardere etiam fundamenta terræ. Quibus maiestas diuina, vniuersalisque potentia, facillimaque omnium maximarum rerum faciendarum potestas declaratur. Ostenditur quàm facile possit quæ velit, quantumque possit: quæ si homines item considerarent, & magis eum timerent iratum, & venerarentur potentem. Nec dubiũ est quin hic sit tropus, aut prosopopœia si placet. Datur enim persona non habenti, datur intuitus tremendus, ac formidabilis, sitque Deus rex, ad cuius nutum omnia contremiscant. Quod etiam Hebræi fatentur, appellantes tropos, sua lingua דֶּרֶק מַשָּׁל derek mashal, modum parabolæ. Quale cum Esaias vidit Dominum sedentem super solum excelsum, inclyti Regis instar. Talem etiam voluit fuisse superius cum Deo velut homini læticia dabatur, quanquam ea proprietates potius est quàm comparatio, quod omnem mentem, læticia comitatur habens cum scientia coniunctionem. Sed suo iure Deus, & ratione diuinitati, ac maiestati congrua lætatur. Non enim, licet eius læticia, eodem atque mortalis nomine sit designata, sicut mortales, lætatur. Sed qualem habet mentem, talem etiam læticiam. Neque est vsquequaque verum, in Deum non cadere læticiam, cadit quidem, sed non more nostro, sic alios affectus habet, ut iram, quam eadem de causa Stoici nolebant in Deo esse, videntes iram humanam esse perturbationem. Porro Hebræi nutum illum, intuitumque Dei, quo terra tremiscat, posse designare iram eius aduersus impios, affirmant. Quale dicitur alibi, Commoueat mare, & plenitudo eius. Et montes arduos ob iram Dei. Futurum autem hoc potissimum assueverant in die Domini, id est Messia, cum suo nomine Messiam appellantes, & de iudicio supremo per Messiam nobiscum conuenientes. Ac dicunt בְּיַמּוֹת מַשִּׁיחַ beiamoth ha masiach, id est, in diebus Messia, Deum lætaturum ex omni parte, super operibus suis, cum sermone omnium populorum iuxta Prophetam, ad laudandum, seque concorditer colendum ipse conuertet. Id autem futurum posteaquam impios è terra substulerit, sicut Scriptura fateatur. Superbos, & omnes faciunt impietatem, sicut stipulam arduos in die venturo. Tunc erit gloria Domino, lætabiturque in operibus suis. Hocque erit impiis extinctis. Idque esse quod ait, Respicit terram, & facit eam tremere. Hæc autem adduxi, ut miserabilem eorum cæcitate, & ex inuito pectore erumpentem veritatem agnoscas. Non enim sentiunt ignaros se duci ad confessionem nostræ pietatis. Primum de iudicio conueniunt, deinde per Messiam id faciendum consentiunt. Tunc autem perfectam fore læticiam dicunt, cum ablatis impiis è mundo, soli iusti remanebunt, Deum concorditer colentes, & collaudantes. Et hæc è scripturis probant. Hæc tria deducunt eos etiam inuitos, & ignaros, ad nostram religionem. Fieri enim non potest, ut sit homo qui omnes homines est iudicaturus, quia omnis homo culpæ est obnoxius. A quo enim ipse iudicabitur? Qui cæteris iudicat, omni culpa vacare necesse est. In finitæ etiam est sapientiæ, latebras humanarum cogitationum, scelerumque formas, & discrimina discutere, & dignoscere. Ex quo cum iudicium per Messiam exercendum consentiant, inuiti fateri coguntur, eum esse diuina potestate præditum. Deinde quod aiunt extinctis impiis perfectam læticiam futuram, concorditer Deum laudantibus cunctis, ubi hoc erit vnquã nisi in cælo, nisi habito delectu bonorum, malis procul, quod & ipsi fatentur, segregatis? Fierine potest ut homines in carne, & libertate sua, ut nunc, nõ peccent? Fierine potest, ut nõ semper aliqui mali in terra inueniantur? Certè igitur ille bonorum ad colendum Deum cõsensu, & illa impiorum ex mundo expulsio, & illa perfecta læticia, nõ potest esse nisi in cælo. Sicque coguntur regnum Christi, non in terris esse confiteri, sed in cælo, sicut nos sapientissimi Apostoli, Prophetæ, & ipse sapientissimorum princeps docuit Christus, non solum oraculorum veritate, sed etiam ipsa nos ratione huc adducente. Ac videmus necessario eundem esse eorum confessione Messiam, atque eum qui solo intuitu terram faciet tremiscere. Is autem est Iehouah, id est Ioues, Pater hominum, atque Deorum, habens à Deo traditam sibi, sicut creandi, sic iudicandi hominis potestatem. Obserua etiam quod quem sapientissimi Hebræi, id est

Apostoli, diem Domini vocare solent, posteriores antiquae suae sapientiae quaedam naufragia retinentes, vocant dies Messiae. Itaque hoc Psalmo tribus locis de Messia Hebraei loquuntur, principio, cum ait, Confessionem & decorem induisti, dicentes haec duo datum Deum regi Messiae, in aduentu suo. Reuera enim dedit, & dabit, cum venerit in sede maiestatis suae. Ecce data est mihi omnis potestas, in caelo, & in terra. Et, Veniet in nubibus caeli cum potestate magna, & maiestate. Id enim designant confessio & decor. Superius autem resurrectionem mortuorum, clare confitebantur. Quae si futura est, profecto & a Deo sit necesse est, non ab homine, & post resurrectionem, alia vita esse non debet, nisi caelestis, illudque erit regnum Messiae. Quod si quis dicta eorum colliget, sunt autem antiquarum traditionum reliquiae, videbit eos venire necessario, ad confessionem nostrae veritatis. Nam si Messias est, ut fatentur, in fine saeculorum venturus, etsi iudicandi sunt, fugandique de mundo impij, iusti autem resuscitandi, certe fieri non possunt haec, nisi Messias ille sit Deus, regnum eius caeleste, non terrestre: Quid enim in terris post resurrectionem, praecipue fugatis malis, erit? Ad haec autem sum digressus, quia dicta eorum occasionem mihi praebuerunt. Aperte enim tribus locis, & palam de Messia sunt locuti. Occulte autem, & sapientibus manifeste, totus Psalmus est de Messia. Nam cum de creatore loquatur, creator autem, & opifex mens, & causa, ideaque archetypa, verbum, siue ratio, totius philosophiae, praeae & nouae, claris testimoniis sit filius Dei: is certe laudatur hoc Psalmo, suspicatur, celebratur, illi gloria datur. Quem Mercurius vocat διμυσην λόγον. Anaxagoras νοῦν. Plato ἀίτιον, λόγον, κόσμον νοητόν. Salomon, & Iamblichus σοφίαν, quibus nominibus creatio mundi designatur. Et de quo scribit Synesius: νόσος μὲν γὰρ τὰ εἶδη τῆς ὄψης ἔχει, ἀρχαία φιλοσοφία φησί. Mens, inquit, formas, siue species, aut ideas tenet omnium quae sunt, ait antiqua philosophia. Constatque idem esse mentem, ac verbum de quo dicunt Graeci quod sit διμυσηγικός, & quod virtualiter omnia in eo contineantur. Declaratur item antiquam philosophiam ideas menti attribuisse, quod ei creationem vendicabat, sicut ostendit Timaeus Platonis. Audisti etiam antiquam philosophiam, haec cognouisse. Quae cum alibi etiam probauerim, superflua esset eorundem hic repetitio.

Nomina Messia.

Cantabo Domino in vita mea, psallam Deo meo, quandiu sum.

Vitam beatissimam, opera diuina contemplari animo, & ore versare, tum admirari, & collaudare creatorem: Tunc pectus inardescit, animus dulcedine liquefcit, labuntur praegaudia, ex oculis lacrymae, contemnimus terrena, accendimur ad caelestia. Nulla maior, solidior, rationi congruentior voluptas, qua laetemur dum fruimur, & post fructum, eadem semper est laetitia. Hac sensit se affectum diuinus iste Vates. In vita sua dixit, quod is sit, ut Graeci obseruant, fructus vitae verus. Ad hoc venimus in mundum, ut cognosceremus, adoraremus, laudaremus Deum. Iidemque praecclare, cauere nos oportere, ne similiter, atque stultae virgines, dum tempus emendo oleo infumitur, ingressum ad aeternas nuptias amittamus. Et quia in inferno nemo confitebitur. Et mortui non laudabunt te, Domine: ideo, Nos qui viuimus benedicimus, dum vita suppetit, dum licet, & datur. Ac quasi Deo suo dicebat, Dum spiritus hos reget artus,

In vita. Lact. 106. Cur facti sumus.

Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt. Quamquam. --Grates persolueredignas, Non opis est nostra genitor, nec quicquid ubique est Humanae gentis, magnum quae sparsa per orbem. In freta dum fluij current, dum montibus umbrae, Lustrabitur conuexa, polus dum sidera pascet, Semper nostra tuas in laudes ora patebunt.

Cur enim non his carminibus utar, quae & ipsa ob beneficia, ob vitam conseruatam dicebantur. Et Vates Hebraeus suo carmine, non aliud innuit. Ac, ut Graeci monent, παλιλογεῖ, id est, repetat eandem sententiam, sicut solitus est, Oratoribus congruum, Abiit, excessit, euasit, erupit. Sic is, quasi cantabo, psallam, in laudes erumpam, perpetuus ero, & indefessus operum diuinorum & creatoris praeco: nunquam a commendatione, carminibusque sanctis eius interquiescam. Quibus repetitionibus clariore affectus nostros exhibemus.

Iocundum sit eloquium meum, ego vero delectabor in Domino.

EIOQVIVM

ALOQVIVM iucundum, siue dulce, ipsas laudes, & carmina dicit. Dulcedo enim est, & suauitas in carminibus, tum quia caru, & pulsu citharae proferuntur, tum quia cum laetitia & dulcedine. Illa vero dulcia carmina, quae sancti probique merte in altum subleuata, fundunt, vnde incognita gaudia percipiunt, caelestium gaudiorum quasi praeludia. Ac quasi vult esse, ut Hebraei testantur, hanc quandam remunerationem. Ipse, inquit, nobis creatis laetatur, nos autem ipso creatore laetamur. Ille nobis beneficia praestitit, nos laudes, & cultum, gratamque acceptorum beneficiorum recordationem reponimus. Neque enim indiget ipse muneribus nostris, sed vult nos sui memores, & amantes. Haec erit nostra voluptas, ut eum semper cogitemus, laudemus. Ille erit mihi in omni vita iucundissimus, ex eo solo cogitatio & laudando capiam voluptate. In eum spes & cogitationes, meae requiescent. Sicut os eo laudando dulcescit, sic cogitando mens exuberabit gaudiis. Ac semper quidem, Talis amor memet teneat, nec sit mihi cura mederi. Diuus autem Hier. in suo Psalterio dixit, Placeat ei eloquium meum. Quod idem est, Placent iucunda, dulcia, grata. Nam cum Hebraice sit יערב, quod proprie sonat, dulcescat, amicum sit, stat quod vertit Hier. & quod Sept. יעדן, quasi voluptuosum sit, & suaue, placens, gratum. Et potest esse aut precatio, aut sibi imperium, ut obsecret Deum, ut quicquid cantet, sit ei gratum, suaue, iucundum. Aut quasi cohortatio est ad seipsum, & confirmatio, ut quemadmodum dixit, Benedic anima mea, sic nunc, Dulcescat os meum laudibus diuinis, has amet, his delectetur: perinde, ac si fecu, Age anima mea, delectare laudibus sacris, his insiste, hic vira decurrat, hac perpetua voluptate detinearis. Hocque postremum videtur dixisse, quia in Hebraico est dulcescat super eum, sermo, aut eloquium meum. Eoque intulit, ego delectabor in Domino.

Iucunda.

Deficiant peccatores a terra, & iniqui, ita ut non sint: benedic anima mea Dominum.

VONIAM omnium hominum est, quos aliqua ratio ducit, suspicere, & admirari creatorem, neque est vllus tam ferus, tam humanae consuetudinis expertus, qui suspiciens in caelum, terrisque oculis collustrans, harum tam mirabilium, tamque multarum rerum aliquem fuisse autorem non intelligat, admiretur, & collaudet: sic si quis est tam infelix qui vel nullum rerum creatorem fuisse contendat, aut si fuisset, auersis tamen a cultu, & veneratione eius studiis, omnem ad res mortales, & caducas, aut etiam impias curam conuertat: hunc certe cum omnes instar portenti detestari, ac refugere eum, ab hac vita vanescere, tolli de luce optare debet, tum sancti, ac iusti viri, qui diuinae benignitatis magnitudinem, oculis, & animo contemplabantur, aduersus id genus indignati, vitam eis qua essent indignissimi eripi, atque eos a numero viuorum tolli optabant, animo, & voce precabantur. Nam cum omnis res ad aliquem finem a natura genita sit: humanum autem finem ratio doceat, in quo & sapientissimus quisque consentit esse, ut eum qui nos, atque nobiscum tot bonarum, vtiliumque rerum copias nobis excogitauit, cognoscamus: cognitum, ut felicitas sit perfecta, amemus: ea autem res quae finem ad quem propter decorum & vtilitatem parabatur non est assecuta, propter deformitatem & detrimentum reiicienda, & abolenda sit: certe homines quos diximus, cum non modo non ornent hunc mundum, sed deforment, enertant, destruant si nulla super sit correctio, optandum est, ut extingantur, ut ex hoc mundo tanquam inutiles, & frustra nati, & quod vere a poeta dictum est ἐπίστον ἄχθος ἀπέμνη, tanquam prodigiosi, exitiales, ultra Oceanum deportandi, abeant, recedant. Hos ergo saepe apud prophetas inuenies desiderari, efflagitari ut moriantur, ut mundum, quem vndique pulcherrimum intuebatur, tandem cessent defecare, sanctissimam lucem, inquinatissimis factis suis conspurcare, ne tam diu diuina clementia abutantur. Nam cum in mundo nihil sit non venustissimum, cum omnium rerum decor sibi respondeat, vna sola est deformitas hominum impiorum, a quibus diuersae turpitudines nascuntur. Quicunque igitur aliquo spiritu caelesti affiantur, quos honor, cultusque Dei, id est, maxima aequitas sollicitat, certe sine hoc desiderio esse non possunt, ut cupiant eos non esse, qui nati, nascendi finem non consequuntur. Saepe etiam aduersum introducunt, ut multos a felicitate sua veroque decore auertant. Intelligebant, & exemplis saepe docebantur sapientissimi illi viri, quanta morum vastitas, quanta ruina pietatis fieret per homines impios, illo praecipue tempore, cum fragili radice teneretur. Discedant igitur, inquit, impij ab hac luce. Ego non solum laudabo creatorem meum, sed eis etiam mortem imprecor, qui eum non colunt. Sic sibi respondens alio loco dixit, Nonne qui oderunt te Domine oderam, & super inimicos tuos tabescebam? Tanto odio inflammabatur, ut liquefceret. Et, Iniquos

Deficiant peccator.

NNN iij

Hallel.

odio habui, & legem tuam dilexi. Duo videlicet apud eum semper, amor Dei, & odiū ma- D- lorum. Malos enim, & impios odisse cogitur, qui Deum diligit. Aduertendū quod in Hebraico in fine addidit, halleluah, sonat Laudate Deum, repetens scilicet iterum, iterumq; monens, vt Deum laudemus. Eaque, vt Hebræi dicunt, cohortatio est ad bonos, sicut peccatores, Deiq; immemores detestabatur. Digredior rursus paucis cum Hebræis qui peccatores dicunt ושמתי מלאי id est in diebus Messie penitus è terra tollēdos, quorum loco alij deinceps non oriantur. Dico hoc esse non posse in hoc mundo. Quis est enim tam demens, qui dum hoc fragili corpore vestimur, nō sentiat sceleratos, & peccatores multos nunquā defuturos, quia plures à sensu, quàm à ratione se regi permittunt. Sic mira cæcitate non cognoscunt, se regnum Messie in cælo, & in שמים & confirmatione virtutis ponere. Fugaque, & supremus discessus malorum non potest esse nisi à regno cælesti, quo sceleratis aditus non datur. Sicque dicta eorum state non possunt, quæ quidem non à seipsis, sed ab antiquis suis acceperant, & vt videmus, fuerant adimpleta: illi tamen furore cæci, secus quàm dicta essent, conantur exponere, sed locum non habet deprauatio.

PSALMI CIX. EXPLANATIO.

Nunc psalmum esse de inclyto, omnibūque oraculis celeberrimo rege Messia, cuius fortitudinē, ac res præclare gestas non cessant decātare Prophetæ, Græci, ac Latini antiquorum Hebræorum; id est eorum qui ipsius Messie tempore florebant, autoritate, publicaque illa scientia, quæ de Messia circumferretur, probabiliter asserat. Ad quam & ipse Christus excitans caligantes Phariseos, testimonium ex isto psalmo citauit. Et diuus Paulus, suis testibus refellens Hebræos, Cui, inquit, Angelorum aliquando dixit, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum? Quem locum etiam in aliis epistolis, & diuus Petrus in actis protulit. Sed Hebræi istius temporis, quos non modò magnorum mysteriorum, sed omnium etiam bonarum scientiarum imperitos esse cōstat, partim iudicio inerti, partim scopo, quem cum lacte suserunt, eos à veritate deducunt, vt alias multas prophetias, sic istam ipsam peruersè interpretantur. Nam cum scirent, ac viderent Christianos istius psalmi autoritate gloriari, opposuerunt sese, vt aliò interpretatione eius detorta, accepta etiam ex eo occasione, alium de quo hæc dicantur ostenderent. Quod hic eos fecisse eò minus mirum esse debet, quòd ubique similia studuisse conuincuntur. Siquidem & Rabi Salomon, cum testetur secundū psalmum ab antiquis suis de Messia acceptum fuisse, Nos, inquit, ob aduersam religionem, quasi diceret, ne ei fauere videamur, de Dauid interpretabimur. Iuxta quam deprauationem, cum antiquiores eorum, vt claris exemplis docebo, hunc psalmum de Messia intelligerent: alij in Abraham retulerunt, alij in ipsum Dauid. Ac Rabi Salomon, & Rabi Dauid dicunt, hunc psalmum maiores nostri de Abraham exposuerunt, quia fiat mentio de Melchisedek. At Auen Esra videns in psalmo dici, Virgā virtutis tuę emittet Dominus ex Sion, Sion autem tempore Abrahæ nondum erecta staret, potius de Dauid putat accipiendum. Quæ dissensio declarat eos nihil certi habuisse, vt quoniam vnā veritatem sequi noluisse. Meritò in varia mendacia, & inter se contraria ceciderint. Multa sunt alia quæ prohibebunt, vt neque in Abraham, neque in Dauid referri possit, vt apparebit in toto Psalmo. Quem esse de Christo non ratione solum, & loquendi modo liquet, sed priscorum etiam, vt dixi, autoritate Hebræorum. Ac tametsi ipsius Christi, & summi Pauli autoritas apud nos, omnibus Iudaicis ineptiis præponderare debeat, extant tamen aliorum Hebræorū testimonia, ex isto loco in declarationem qualis, quid futurus esset Messias, assumpta. Ac primū quod ait Nicolaus de Lyra, Ianethā filium Oziel, qui scripturas Hebraicas fecit Chaldaicas siue Syriacas quòd eo sermone Hebræi post captiuitatem Babylonicam, pro vulgari vterentur, transtulisse, dixit Dominus verbo suo, sciendum nunc secus legi Chaldaicè, Dixit Dominus במעברא in verbo suo, vt sonet potius, Dixit cum dicto suo, cum oratione sua, cum sermone. Et quod solent scripturæ dicere, Locutus est Dominus dicens. Itaque hoc testimonium non est validum, irrideturque ab Hebræis. Quòd si Ionathas ipse hunc psalmum, vt apparebit, de Christo est interpretatus, possimus augurari Nicolaum in emendationibus codicibus legisse membrea verbo suo, non in verbo, vt nunc legitur. Etenim est penes omnes gentes antiqua theologia de verbo diuino. Et apud Mercurium Trimegistum, vnum è priscis theologis Ægyptiorum, cuius ego similes, similmq; doctrinam redolentes multos floruisse dixim, sæpissimè commemoratur θεος λόγος, diuinū verbum. Apud

Nicolaus. Lyra. Ling. hebr. locutio. Loc. est dic. Supra voc. Ianetham.

A Apud alios Platonicos, idem passim circumuolitat. Et ipse Plato ad alia dixit in Epinomide θεότατος λόγος, verbum diuinissimum, reperit ordines, motūque cælestes. Et Philo Iudæus impleuit libros suos hoc nomine. Ad alia cum de origine mundi loqueretur, eamque ex Idæis, & mundo intelligibili deduceret, vt inquit, in mente opificis, præcedit operis imago, Τὸν αὐτὸν πρόποιν, ὃ δ' ἂν πᾶν ἰδεῖν ἔχομεν, ἀλλοίαι ἂν ἔχοι τῶσαν, ἢ τὸν θεῖον λόγον, τὸν ταῦτα διέμοισεν ἄνθρωπον. Eadem ratione, & mundus qui ex ideis constat, non alium habet locum, quàm diuinū verbum, qui hæc condidit. Ideo in principio erat verbum (vt intelligas Philonē) nempe ante creationē mundi. Postea ne putes aliquid esse in Deo alienum à Deo, declarat nihil aliud esse mundum idealem, & intelligibilem, sensibilis imaginem, quàm verbum diuinū, Εἰ δὲ τις θέλησθε γινωσκέτεαι, ἅτις ἐστὶν ὁ θεὸς, ἔστω ἡ νοητὴ κόσμων ἕνωσις, ἢ θεὸς λόγος ἢ διέμοισεν ἄνθρωπον. Quòd si quis, inquit, velit apertioribus, & planioribus verbis uti, nihil aliud dicat mundum intelligibilem esse, quàm Dei verbū, iam mundū creantis. Superius dixit verbū Dei, creatorē, nunc ipsum Deum patrem, quasi sit idem creator vterque. Ex his igitur cōstat antiquis Hebræis, Ægyptiis, & Chaldæis, de verbo diuino, lucem manifestam irradiasse, vt meritò inchoaturus hunc psalmum Ionathas, in quo de diuinitate Messie agitur, appellauerit eum verbum Dei. Quòd autem Chaldæus ipse ex antiquioribus Hebræis, hunc psalmum sit interpretatus de Messia, cum ex aliis apparet, tum verò cum dicitur, Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, Tu es sacerdos in æternum. Quod Chaldaicè transtulit ipse, Iurauit, vel stabiliiuit Deus, & non reuocabit, quòd tu præfectus sis in principem אמת ראיאל Ie alma Ista. 9. B deate, sæculi, vel mundi futuri. Ecce, prædicitur Rex, & princeps sæculi futuri. Nusquam autem inuenies, siue apud Hebræos, siue ipsum Chaldæum, siue nostros quoties dicitur sæculum futurum, quin intelligatur de altera vita, de alio mundo, de mundo incorruptibili, de mundo animorum, Angelorum, ac Deorum; cuius Rex & princeps dicitur is, de quo psalmus est. Et Rabi Mosi liber apud Hebræos extat de sæculo venturo, id est, futura vita. Respondeant Hebræi, si potest aut Dauid, aut Abraham esse Rex sæculi venturi. Et si potest non esse Deus, qui Imperator animorum, & vitæ erit, quæ sæculo venturo fore prædicitur, Is vtique est, de quo cælestes theologi nostri dixerunt, Constitutus est à Deo iudex viuorum, ac mortuorum. Data est ei potestas in cælo, & in terra, Eodem autem spiritu, & maiorum consensu videtur Ionathas dixisse, Constituit te Deus Regem sæculi futuri, quo diuus Paulus, eodem & ipse fermè florens tempore, ex hoc Psalmo imperium Christi probauit. Sed quia nondum omnibus oculis apparet, & tempus erit, cum in claritate maiestatis suæ manifestus omnibus veniet, triumphator, gloriæq; immensæ, in qua regnabit in æternum, eò dicitur Rex sæculi, siue mundi futuri. Quod mysterium in isto potissimum psalmo declarat. Sunt autem alia testimonia sparsa, quasi quædā oracula per libros Hebræorū assumpta ex hoc loco in declarationem diuinitatis Messie, è quibus est in eodem libro Midras Thehilim, quod super eo, Et dedisti mihi protectionem salutis tuæ, & dextera tua suscepit me: fertur dixisse Rabi Ioden ex nomine Rabi Chia, אמר רעחיה לבא רח כח משיח, אומר רבי חיה. In posterum Deus, cuius sit nomen benedictum, Cedere faciet Regē Messiam ad dexteram suā, sicut scriptum est, Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis. Eademque, vt ait Nicolaus, affirmat Rabi Moses Hadarshan super Genesim cap. x v i i i. vbi dicitur, Apparuit autem illi Dominus ad ilecem Mambre. Item Rabi Isaac, qui cōmentarios edidit in Genesim, vbi cap. x l v i i. agitur de loco in quo habitaret Iacob, citans locum ex isto Psalmo. Ex vtero ante Luciferum genui te, Hæc ait, לא מציינו אדם ונביא שיתנבא וילידתו קודם ילדת אביו ואמו כי אב משיח צדקנו ולוח רמו מרחם משהו לך קודם יברא רחם וילדתך כנחבא וילדתך ולוח רמו לפני שמש ויון שמו כי אפילו קודם בריאת השמש היה חוק וקיים שמושל משיחנו והיה וישב וילדתך כנחבא וילדתך ולוח רמו לפני שמש ויון שמו כי אפילו קודם בריאת השמש היה חוק וקיים שמושל משיחנו והיה וישב עליו בחסות. Quæ vt facilius intelligantur, Hebraica verba Latinè proferam, Lo mazinu Adam ve nabi, sheithnabe ielidtho, eodem ieladath abiu, ve immo, kiim mashiach zidkenu, velaze ramas. Me rechem, mishecar lak, eodem ibare rechem iuladtheca, nithnabe, iuladtheca. Liphne shemesh, ianun shemo. ki aphilu kodem beriath ha shemesh haia chazak, ve kaiem, shemo shel meshichenu, ve haia iosheb bi iamin haël. veze hu she amar. Sheb liimini, ve amar gam kem, ve hucan bachefed kife, veiasheb halau, baemet. Quæ Latinè sonant: Nusquam inuenimus quenquam, etiam prophetam, cuius natiuitas sit prophetata ante natiuitatem patris & matris suæ, nisi Messie, qui est iustitia nostra. Ad hocque respexit qui dixit, A vulua, ex vtero tibi hoc est, antequam crearetur vterus conceptus tui, prophetata fuit natiuitas tua. Et ad hoc respexit, qui dixit, Ante Solem permanet nomen eius. Quia etiam antequam crearetur

Ioan 1. 1.

Ista. 9.

Secul. fut.

Paulus Synchronos, ionat. chal. interpretis.

Gen. 18. 1.

Ista. 7. 9.

I. cor. 1.

Psal. 71.

Sol, stabile, & firmum erat nomen Messia nostri. Sedebat autem ad dexteram Dei. Idque D respexit theologia cum dixit, Sede à dextris meis. Alibi quoque, Et parabitur, siue stabilietur ethonius in mansuetudine, & sedebit super eum in veritate, id est veridice. Sic ille. Quibus omnibus testimoniis, recentium Hebræorum imperitia, & à veritate longinquus animus demonstratur, ostenditurque penes antiquiores Hebræos, non solum de sensu istius Psalmi, sed tota religione fuisse scientiam, atque nunc. Ecce, is tribuit ei patrem, & matrem, quod ad hominem attinet. Tum ait, eum ante Solem extrisse, quod declarat ante omnium rerum creationem eum fuisse, quia Sol fuit prima rerum creaturarum. Et qui erat ante Solem, erat ante lucem, sique erat is de quo Moses dixit, Et spiritus Domini ferebatur super aquas. Et is fuit qui paulo post dixit, Fiat lux, id est Sol. Creator Solis ante Solem, qui ferebatur, moliebatur super aquas, vastum Solis orbem. Quod ne ipsi etiam Hebræi tacuerunt. Dicitur enim in Bereshit Raba, quod spiritus qui ferebatur super aquas, fuit spiritus Messia, ipse videlicet Christus, ipsa Dei sapientia, quam superius Philon insignis apud Hebræos philosophus, confessus est mundi sensibilis originem, mundumque originalem, & archetypum. Hæc omnia in unum eundemque Deum sempiternum tendunt. Si homo tantum, ut voluit gens quæ successit imperitior, esset Messias, utique ante omnium hominum genitorem Adam esse non potuisset. Declaratur item diuinitas eius, quod dicitur nomen eius, id est diuinitatem: (sic enim recte vertitur illud Hebraicum loquendi genus, Latine) fuisse firmam, stabilem, inconcussam ante cælum. Quasi illud, Sedes tua parata, nempe stabilita, firma, extunc à sæculo, ab æterno tu es. Eo quoque diuinitas eius enuntiat, quod dicitur, eum ante solem, ante mundam conditum sedisse ad dexteram Dei. Hoc enim est quod Chaldaeus dixit, Eum constitutum à Deo, principem sæculi futuri, mundi venturi, regni cælestis, inuisibilis, quod futurum, vel venturum dicitur, non quod nunc non sit, sed quasi reuelandum his, qui sensibilem solum, non sunt. Dexteramque Dei demonstrat principatum, imperium totius mundi. Et quod alio Psalmo, Dico ego opera mea Regi: eum absolute Regem theologia prædicante. Et Philon vocat ἡγεμόν, magistratum Dei. Declaratur item, in eo delata esse omnia scelera nostra, quia iuxta Hieremiam, asserit eum esse iustitiam nostram. Ipse enim nos ad iustitiam reuocauit, criminibusque nostris obliteratis, idoneos fecit ad vitam, iterque cæleste nobis expediuit. Benignitas item & clementia, & veritas ostenditur, quæ sunt iudicia iudicantis mundana crimina. Quod munus solius esse Dei, palam est. Et hæc ex eisdem locis theologiæ probantur, quos Christiani, ab antiquioribus imbuti, de Christo acceperunt. Et is Hebræus declarat Ex utero ante Luciferum genitum: prædicat esse oraculum de Messia, cuius natales præcedere dicitur ait ab oraculo, natales parentum. Si enim ante Luciferum genitus dicitur, dicitur generario, vel natiuitas eius fuisse antequam parentes nascerentur. Hoc enim est quod Græci, quod Mercurius, & Sibyllæ prædicauerunt, eum ante mundum fuisse ἀπρότερον, sine matre: in mundo, cum nobis apparuit, ἀπρότερον, sine patre. Et hoc erat quod turba dicebat, Nos audiuimus ex lege, quia Christus manet in æternum. Erat enim sparsa per omnes multis ex oraculis propagata fama, Christum esse sempiternum Dei filium, non tum cum natus est corporaliter, cum se transformauit, & regia veste deposita, acceptaque seruili, quale sæpe principes faciunt, venit ad homines, & cum illis versatus est, inchoasse. His igitur declaratis, & Hebræis Hebræos reuincantibus, & testibus inter se oppositis veritas est clara. Superare enim debet plurimum testimonium, testimonium paucorum, antiquiores, grauiorésque testes, debent iunioribus præponderare, præcipue causa mentiendi, & grauioribus, maioribusque minores contradicendi, manifesta. Argumento quoque declarato, nihil est in titulo nouum, nisi quod sit Psalmus ipsius Dauid: quomodo autem, vel quo instinctu pronuntiat, ille idem de quo editus est, ostendit. In spiritu, non humano instinctu, non humana cogitatione haud longius tendente, sed in medio cursu debilitata. Et non solum in posterum non prospectante, sed ne etiam quæ sunt ante pedes considerante. Qui vidit post sexcentos annos ventura, & qui ultra Solem & Lunam oculis vel res cælestes, & æternas penetravit, non spiritu suo, si vel lynceos oculos habuisset, sed magno spiritu vectus, nubes, & æthera secas, multaque & longinqua tempora circumspexit. Sic & Chaldaeus ad morem illius tæporis, sæpe in principis Psalmorum præfatur. Dicitur, est in spiritu prophetia, spiritus autem prophetandi, est spiritus sanctus. Sic pronuntiauit in spiritu prophetia, qui & spiritus sanctus, Dauid hoc oraculum, non spiritu suo, humano, debili, fragili. Et si potest etiam in spiritu declarare, quod quidem idem erit, à corporeis sensibus separatus, extra sensus positus, solo spiritu, quæ dicitur à Græcis

Sol.

Nomē Dei.
Deus ipse.
Pf. 92.
Dext. Dei.

Christ. nob.
Iustitia.

Mansuet.
& verit.

Isa. 45.

Ioan. 12.

Titulus.
Matth. 22.
Tempus à
Dauid, ad
Christum.

À Græcis & Latinis, mens, quale facere animos à corporibus separatos par est, operante, nihil corporeis vinculis, & sensibus sese immiscentibus. Autor ergo Dauid ostenditur, id quod etiam declarat Ionathas dicens, Per manum Dauid, quasi autore Dauid. Quibus ineptia Dauid Chimchi refellitur, qui articulum le Dauid, vult esse quasi propter, vel super Dauid, cum le, sit articulus casus gignendi.

Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis.

V o d Septuag. translulerunt εἶπεν, dixit, Hebraicè est εἶπεν neum, quod sonat dixit, vel dictum, participiū à verbo Naam, dixit. Nostri comode, & clarè in suam linguam vertit, Dixit. Nimiū autem superstitiosi, qui que clarè dici possent, obscuritati Hebraicæ potius hærentes, quasi verius aliquid dicat, malunt transferre, dictum Domini, Domino meo, cum hoc obscurius quidem illo sit, propius autem ad verum minimè. Et quærenda sunt, quæ melius possint intelligi. Chaldaeus etiā vertit אמר, dixit. Et quod iidem translulerunt דבר, Dominus Hebraicè est tetragámon Iehouah, nomē semper altissimi, vniuersalisque Dei, maioris longè poderis, quam secundum Adonai, quod de hominibus etiā dicitur, primū de solo Deo. Et quod Græcè, ac Latine videretur idem Dominus Domino, non idem est Hebraicè. Ideo ceteri magis ad Hebraicū translulerunt, dixit Deus Domino meo. Secundum nomē Adonai declarat propriè quod Sept. verterit דבר, Dominū, dominantē dominatorem, præsidem. Id quanquā soleat, sicut & Græcū, de hominibus vsurpari, verus tamen dominator, ac, ut ait Philo, ἡγεμόν & ἡγεμόν, est solus filius Dei, Rex mundi, cui data est omnis potestas in toto mundo, quæ hoc carmine describit. Sciendū vt omnes diuinæ antiquæ, & nouæ litteræ docent, Hebraicā loquendi rationē, quā etiam Arabas, & Æthiopus, Syros, ceterasque gentes orientis sequi animaduerti, esse à ratione loquendi Græcorū, ac Latinorū longe diuersam, figuram item eorum tales, quas si Latinas aut Græcas facias, aut nō intelligatur, aut putidè sentiatur: vt sunt, Placuit in oculis meis, peccauit corā Domino, pretiosa est anima tua in oculis meis, excitauit nobis cornu salutis, salutare quod parasti ante faciem omnium populorum. Quibus & his similibus in suo idiomate remanentibus, suspensū cogitat externi sermonis homines, quidnam debeat intelligi. Hæc autē dicēdi ratio latius procedēs ad restheologiæ penetrauit, in quibus præterquam sunt passim Hebraica idiomata, vna cum primis ratio dominatur, quod non, vt philosophia, nudis nominibus vritur, sed vt quædā poësis, diuina vestit corporeis actibus, ac figuris. Tum verò & secretior quædā theologia, nec cuius mortaliū patens, facit, vt quædā plurimū à mortalibus distantia, similia mortalibus, propter & dicendi eandē rationē, & interiorē illā abstrusamque & mortalibus ignotam scientiā, videantur. Verbi causa, Si quis audiat aliquem à Deo creari regem, necessario veniat in eam cogitationē, qui constituitur, hominem, mortalemque esse similem aliis mundanis regibus. Et si audiat hunc regem accinctū armis, ire in præliū, hostes sternere, trophæū erigere, intelliget ea quæ fiunt apud mortales: maiora autē non intelliget. Sic cum audiā nunc Deū dixisse locutūque esse, primū succurrit os, lingua, dentes, vox ipsa corporea, ictus aër. Succurrit & quiloquitur, & quia audiat, more nostro. Tū si audiā, quasi imperatē, succurrit eū cui iubetur, quasi famulū, subiectū potestati imperatī, aut alium esse principē. Tertid, si videā eum dicentem, Hæc lateri meo, secus me esto, donec hostes tuos profligauero, subit ea cogitatio, eo cateruas hostiū timente, fidemque maioris implorāte, illo autē pollicente auxiliū, geri aliquod mortale bellum. Igitur maxima pars recentium Hebræorum interiorē illam, abstrusamque mortalibus scientiā non capientes, & sæpe rerū ac verborū similitudine illusi, abeunt à scripturis: & cum eminentissima quædā dicantur, induta tamē vestibus, & coloribus humanis, aspectu primo capti, vt si quis Rex in clytus induta persona seruili procedat in vulgus, habitus, & creditus à vulgo pro seruo, vbiq; ludificatur. Nonnunquam figuras, & personas rebus maximis detrahentes, verū summos tantū colores remouentes, totā autem vmbra non amādantes, simili ratione, ac si nihil detraxissent, decipiuntur. Vt quādo Messias armatus, formosus, egregiusque heros inducitur, remouēt quidē aliquid ex ista vmbra, interior tamen non penetrant. Est autē illa paucis eorum nō antiquorū quidem, sed istius temporis abstrusa, impenetrabilisque crassis iudiciis, eminentissima scientia, cuius plena est prisca, ac noua philosophia, duos quasi Deos esse in mundo, alterū genitorē, alterum genitū, sæpe tanquā duos dictos, in quo quoniā & similitudo est, & dissimilitudo cū rebus humanis, partim capitur, partim caput aufugit. Et vbi cum nostris est similitudo, latet quidā maior sensus, in quo non est cū humanis vllum commercium. Illic enim duo sunt Dij, sed ideo nō duo

Dixit.

Dominus.
Domino.
Adonai.

Heb. figur.

Duo Dij
quomodo.

Dij, quia nec diuinitas potest esse disincta, & tanta est ibi cōiunctio, vt duos Deos dicere, D nisi alio quàm humano modo intelligatur, sit nefas. Tota igitur theologia docet duos appellari Deum, alterū genitorem, datorē principem, fontēq; omniū bonorū, cui fuerit ab æterno filius, omnis paternæ maiestatis particeps, omnibus ab illo bonis paternis donatus. Quod mysteriū ab altissimis generis humani principiis descendens inuiti audientes, & non intelligentes dixerunt, Deū primo fecisse maximā quandam intelligentiam, omniū aliarū rerum creatricem, ipsum autem, creatione rerum aliarū supersedisse, nō intelligentes videlicet æternam coniunctionem, cōiunctissimāq; , omni sæculo ante, & post mundum diuinitatē. Duos quasi Deos prodidit, & reuelauit non nobis solū theologia, sed à primis etiam sæculorū exordiis, omnibus hominibus. Possētque de eo dubitari, nisi maximis quibusque viris eadem fama inclaruisset. Hanc ob causam quoniā alter est genitor, alter genitus, alter accepit, alter largitur, accepit diuinitatem, cum diuinitate imperiū, principatū, gubernaculūque totius mundi: sæpe apud theologos, secundus sub nomine opificis, causæ, principis præsentii, ac futurarū rerum introducit, notus hominibus magis, vt Plotinus ait, quàm ipse pater, quem filius reuelauit. Quod etiam antiquissimis sæculis notissimū fuisse, nec solis prophetis Hebræorum innotuisse, sed etiam omnibus aliis gētibus, præcipuē Chaldæis, Ægyptiis, præcis Græcis, vt noscamus & alia, restis est hæres antiquæ sapientiæ diuinus Plato, in epistola ad tres amicos, Hermiā, Erastum, & Coriscum, de charitate mutua loquens, demūq; Epistolā claudens, hortatusq; vt amicitiam sacrosanctis iuramentis roborarent, hos Deos, vt adhiberēt præcepit: *ὅτι τῶν πῶντων θεὸν ἡγεμόνα, τῶν τε ὄντων, ἔτι τῶν μελλόντων: τὸ τε ἡγεμόνος, ἔτι τῶν πατέρων, ἡ δὲ τῶν ἐπιμύνωντες: ὃν ἂν ὄντως φιλοσοφῶμεν, εἰς ὅσον πάντα σαφῶς εἰς δυνάμει ἀνθρώπων εὐδαιμόνων.* Adirantes tum omniū rerū principem Deū, omniū, in quā, præsentii, ac futurarum rerū, tum vero principis huius, & causæ patrem dominū: quem si philosophando verē scrutemur, cognoscemus clarē, quoad hominibus fortunatis liceat. Hęc Plato. Quibus subesse nostrā theologiā, vt mirabilis sit eorū que hoc Psalmo dicunt, interpretis ipse Plato, palā est. Vides duos Deū hic nominari, alterū principē præsentii, ac futurorū, eūq; appellari principem, ductorē, ac causā. Obserua tria nomina *θεόν, ἡγεμόνα, ἀπῆτορ*: quibus & diuinitas, & mūdi principatus, & creatio docetur. Appellatur *ἀπῆτορ* autor, causā, creator, quasi maximus autor, maxima causā, tum Rex, & princeps. Mirabilis etiā princeps futurorū. Cōfer autem quæ superius trāsferbat Chaldæus: Iurauit Dominus, & non reuocabit, te cōstituerē principem mūdi, vel sæculi futuri. Plato autē dicit eū esse *ἡγεμόνα τῶν μελλόντων*, principē rerum futurarū. Omne nomen, inquit Paulus, quod nominatur, siue in hoc sæculo, siue in futuro. Ecce & Plato agnoscit sæculū futurum, eūsq; principem quendā Deum nominat. Deinde nominat patrem principis huius, & causā, & vt Psalmus Græcē loquitur, Dixit, *κύριος*, sic patrem appellat Plato *κύριον*. Ascendo, inquit idem, ad patrē vestrū, Deum meum, & Deum vestrum, quasi Dominū meum. Et Paulus, Caput Christi est Deus. Eōque etiam Plato Dominum eum appellat. Vt enim ipse filius est dominator, & præses noster, rerum visibilibus, & inuisibilibus, sic Dominus filij est pater, sicut & Deus, & pater est. Cūque Plato dicat futura, ventura, nostri autem sæculū futurū, innuunt, profundissimū mysterium. Appellat enim mundū inuisibile sæculum seu res futuras, quæ tamen præsentēs sunt, earūq; ita est nunc princeps, sicut erit in posterū. Propter mysteriū ingens dicitur Rex sæculi futuri. Proditūq; aliquādo fore, cum omni potestate ad filiū Dei reuocata, factūq; omniū rerum mirabili immutatione, clarus & manifestus erit ipse imperator. Videbuntq; cum oculi mortaliū, sed tūc immortalīū, formosum, inclytum, septū agminibus Angelorū in maiestate sua Tūcq; Psalmorū oracula magis patebunt, cū faciunt eum potentē, armatū, iudicem, inimicorū vastantē cateruas, sceptrum insigne gerentem, super solio æterno suæ maiestatis sedentem. Hęc cū nunc delitescant, in sæculo illo futuro exhibunt in apertā lucem, nullus oculus erit, qui hæc non videat. Tūc is, qui est Rex, vt ait Plato *τῶν ὄντων*, præsentii, sed occultus, Rex mundi, faciem præsentē gerentis, conuersa eius facie in alterius mundi aspectū, & rebus immutatis, Rex erit, & princeps qui fuisset occultus quondā, tūc manifestus. Ideo cognoscentes, & nostri, & antiqui theologij, non semper mundum sensibilibus ordinibus constantem fore, sed alterum meliorem, quando erit cælum nouum & noua tellus, celebrarunt nomen sæculi futuri, & memoriam *τῶν μελλόντων*, rerum futurarum, quæ quidem respectu alicuius partis totius mundi, etiam nunc sunt. Nam beatorum sedes, & felix status idem est, qui est futurus. Eōque dicitur ratione mortalis status, illud alterum sæculum, vitæque post hanc futura, reuelanda. Quibus rebus intelligimus hanc diuinam scientiam, quæ larga luce postea refulsit, nunquam humanas mentes principis illius beneficio latuisse.

Plato.

Isa. 9. 1. saecul. fut.

Vnde et seruū, illi quæq; voc.

Atuisse. Eōq; magis Iudaica debet pudore summo, si scirent erubescere, affici imperitia, cum diuina oracula deprauant, cū lucē tā claros iactantē radios exosi, vespertilionū, aut talparū more auerfatur. Sed suspice etiā Platonē vere diuinū, fortunatos eos dicentē, qui de patre pro viribus philosophādo cognitionem hauserint. Qui verē de eo philosophati fuerint, cognoscent enim, & cognoscentes erunt fortunati. Hoc enim est, quod toties filius prædicabat, venisse se in mundū, vt notū faceret patrē quē mortales agnoscentes, beati & fortunati, sempiterniq; boni, æternorūq; gaudiorū forent particeps. Constituens sēper summū bonū in cognitione, & scientia patris sui quē & suū fontē, ac genitorē suū, & omniū rerum originē prædicabat. Hic fuit homines fortunati. Ideo dicebat, Venite benedicti patris mei, possidete regnū, quod vobis paratū est à cōditione mūdi. Cur sui patris benedictos dixit, & regnum à patre paratū? Et, Cōsitor tibi pater, Domine cæli, & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus, & sciētibus, & reuelasti ea paruulis. Hęc illa sciētia, & philosophia, ac reuelatio, quæ de patre dixit Plato, cōstituit in ea *τὸ εὐδαιμόνιον*, verēq; à filio vocata est reuelatio. Nemo enim ante & post Christū, eā, nisi aliquo oraculo, & cęlitus reuelatā nosset. Digressus sū ad hæc, super oraculo Platonis, quod eū ab Hebræis, & Ægyptiis, Sibyllis, Mercurio, cæterisq; vatibus, par est didicisse, quoniā in eo cōtinetur huius loci declaratio. Cū ergo ait, Dixit, reuocanda est ad memoriā cōsuetudo diuinorū Hebraico sermone descriptorū oraculorū, in quibus, quod ad hoc attinet, duplex est forma: vna quod dicere, in ea lingua non solū ad linguā, dētes, iētūq; exterius aërem refertur, sed arcanas etiā, tacitasq; cogitationes, interiorēq; animi locutiones, vt in nostris animis, sic in animis separatis locutiones. Sæpe attuli hæc exempla. Et Anna loquebatur in corde suo. Et Salomō, Dixi ergo in corde meo, Vadā, & affluā deliciis, & fruar bonis. Et, Dixit insipiens in corde suo. Philon itē Philosophus insignis, exponens decem verba, quæ Deus locutus sit ad Mosen, nefas esse dicit arbitrari factā humano more locutionē, sed *θεοπροπέως*, vt Græci quoq; hoc loco dicunt. Et Paulus cū ei filius Dei Damascū proficiscenti loqueretur, dicit se solū vocē loquentis audisse, circumstantes autem eum loquentem & respōdentē audientes, sed non videntes, nec audientes cū quo loqueretur, stupetāctos stetit. Cognoscimus ergo locutionē fieri posse etiā aliis modis quā quo mortales vtūt sine dētib; sine lingua sine exteriore aëris iētū. Erītque in Deo spiritalis locutio. Multæ itē sunt rerū rationes nobis incognitæ, quas propter cōsuetudinē rerū nostrarū vix apprehendimus. Altera est formā, cū sacræ litteræ, veluti poētis animata, personata, figurata vestit tenuia, exilia, inuisibilia, incōprehensibilia figuris, & coloribus humanis, facit Deū loquētē, manus, oculos, aspectū, nasum, pedes habētē, armatū, enūserū, pugnantem: quæ est in Deo nō sunt more nostro, sunt vt ferūt theologi *θεοπροπέως*, diuinitus, magnificē, more suo, in nobis debilitat, in Deo diuinē, excellētissimē. Hęc figura cōgruit cū prima. Igitur Deū audientes dixisse, intelligamus arcanā, diuinā, excellentēq; locutionem, locutionē æternā, assertionem sempiternā, sempiternā voluntatē, sempiternū velle, humana voce designatū. Sic, Benedixit te Deus in æternū, vnctionem æternā, constitutionem in regem, more diuino. Atq; cū ait, Dixit, æternitatis est, non alicuius præteriti temporis. Per insitiā, & imbecillitatē ait Plato, totūq; theologorū cœtus, ponimus in Deo, Erat, vel Fuit, in quo sit æterna præsentia, sic sēpiterna præses locutio, assertio, voluntas in æterna præsentia. Ac sicut homines intellexerunt cū dicitur de Deo, erat, vel fuit humana cogitatione, nō attingēte veritatē dici: sic quod à Propheta pronuntiatū est, Dixit Dominus, scias humanē pronūtiatū, esse autem interiorē aliū sensum, diuinū, regiū, inclytum, vt si supernū corticem, vilēque ac rude tegumentū dimoucas, gloriosam æternitatem, patris æternum in filiū, ardentissimūq; amorem, eximiāque voluntatem, vt is esset filius suus, & ineffabilē in eo voluptatē sis perspeturus. Ac si verē cōsideres, nō aliud profundus Vates Hebræus olim dixit, atq; alij itē Hebræi aliis verbis multo post tēpore. Scribūt Euāgelistæ, Et vox de cælo facta est, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene cōplacui. Dauid autē, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis. Vox apud Euāgelistas, facta est à patre, hūc esse filiū suū dilectū. Apud Dauid, idē pater dixit ad eundem filiū, Sede à dextris meis, quasi patris tui charissima proles, regni cōsors, hære lateri paterno, soboles amata, dilecta, mecū esto, in regnis meis. Sit thronus meus, idē & thronus tuus. Poētæ iustitiā, quæ idē est filius, dicūt esse *πρόεδρος τῷ θεῷ*, assistitricē, assistentē Deo. Et Salomō vocauit sapientiā, quæ & ipsa est filius, assistentem *πρόεδρος*. Et precans Deū dicebat, Mitte eā à sede magnitudinis tuæ. Verum federe à dextris, siue à dextera, vt Hebraicē dicitur, cū sit figura Hebraica, ab Hebræis, qui sensum psalmi deprauare conantur, à Rabi quidem Salomone exponitur, Hære ad dexteram meam, id est salutem, ac protectionē, quæ dexte-

scitia dei.

Dixit.

Act. 9. 22.

Membra, in deo, & sint.

Dixit.

Matth. 3. 17.

Iustitia, sapientia, Assistitrix dei. Dextrum sedere.

ra fit. Dextera, inquit, mea salutē tibi pariet, apud eā esto. Et, Dextera tua dicit alibi, suscepit me, Græcè ἀπὸ τοῦ δεξιῶν protexit, sustinuit, defendit. Eadē exponit Rabi David. At Auē Esra, partim hoc, partim aliud quasi dixerit oraculū ipsi David, Sede in domo mea, esto mecum, mitte alios in bellū. Quando dixerūt principes ne exiret in praliū, ne extingueret lucernā Israel. At Chaldeus, qui sepe relicta exterius sonāte littera ad maiores, vt extingueret tempus, sensus ascendit, locū vertit, Dixit Dominus vt daret mihi רבבּוּתָא Rababutha, principatum, imperiū. Dixit Dominus se mihi imperiū daturum. Ecce Sedere ad dexterā, sicut superius exponebamus, interpretatus est, imperij munus. Dixit, id est publicauit, pronuntiauit me imperatorē mūdi. Neq; est alius hic sēsus, quā psalmi XLIII. Propterea vnxit te Deus, Deus tuus, in aeternū. Sunt enim psalmus ille, & is mirabiliter inter se similes, eūdē regē & vnctū à Deo canētes. Illic vocatur rex, & vnctus in aeternū: hic sacerdos in aeternū. Illū sine contro- uersia de Messia intelligunt Iudæi, cur nō igitur & istū, cūm sit eadē phrasis, idē dicēdi mo- dus, eadē idea? illic etiā aliqui corū erāt perplexi, an de Messia, an de David esset, sic in isto, quod erat de Messia, in David cōuertūt. Quanquā illic Auen Esra asserit David designare Messia. Sedere igitur ad dexterā antiquiores Hebræi nō solū Chaldeus, sed etiā diuus Pau- lus, cæteriq; Apostoli referunt ad regnum, imperium. Nam Paulus exponens hunc locum, Oportet, inquit, illū regnare, donec omnia subiiciat sub pedibus eius. Regnare dicēs quod David, sedere ad dexteram. Est aliis locis clarum, perspicuūq; testimonium, stare, siue se- dere ad dexteram, designare, vitam, nobiliorēque mundi locum, excellentiorem rerum statum. In Euangelio in dexteram, & sinistram iudicandi suprema luce distribuuntur: for- tunati, cælicolę, Deiformes, regnatores, triūphātes, tenent dexterā: damnati, miseri, capti- uis sinistram. Hoc etiam veteres, alii animi poētas non fugit, viam in loca damnata, & infelicia ferentem, læuam esse canentes, dexteram quā ducat ad campos Elysios, id est alyfios, vbi corpora non dissoluuntur, immortalia.

Dixit.

Apostoli.

Cāpi Ely- sy.

*Hic locus est, partes ubi se via findit in ambas,
Dextera, quæ dicit magni sub moenia tendit,
Hæc iter Elysium nobis, at læua, malorum
Exercet poenas, & ad impia tartara mittit. Et poëta,
ἔστι δὲ δεξιὰ ἰσότης ἐς ἅγιον ἑλεῖον τε.
Siue in dextera ierint, auroram versus & ortum,
Siue sinistram, qua tenebræ, atque horrida nox est.*

Iure igitur Deus dexteram dixit esse suam, imperiū cæleste, sedes fortunatas, solij sui maie- statem. Est dextera, & dexterā Dei. Nec tamē data filio dextera, cogitur pater tenere fini- strā. Mortalis hæc, & fictitia cogitatio. Cape enim de hac humana figura, quantū licet, quod nō licet reiicere: intellige in ea, non corporalē sessionē, sed imperiū, maiestātē, nobilitatē. To- tū regnū, maiestasq; Dei, est dextera, ideo in suis regnis nūquā in sinistra pater esse potest. Si enim sinistra est debilitatio, est imbecillitas, ignobilitas & impia tartara: dextera autem, est gloria, regnū, imperiū, robur, vis, potestas: quomodo in sinistra pater erit, cuius est pro- priē dextera, cuius fecit filiū participem. Ex quo Philosophi dicunt dextrā mundi esse vñ- de motus, id est ortum, sicut in nobis, motus à dextera incipiet. Dextera sunt item in mū- do australia, lucentia, radiata, Septentrio vbi tenebræ, & horror, & longus à luce discessus, est sinistra: Sinistraq; vmbra sunt in septentrionem cadentes.

Vmbra mirati memorum non ire sinistras.

Itaque dextera est patris, & filij, Domini, & Domini, sed pater suā eam esse dixit, dedit filio. Pater dedit, filius accepit. Fecit eū regē cælestiū, & terrestrium, & vt Plato dicebat, ἡγεμόνα τῶν τε ὀντων καὶ τῶν μελλόντων. Nonne & filio dicente, Pater clarifica filiū tuū gloria, quā habui ante quā mūdus fieret, audita est vox: Et clarificaui, & iterum clarificabo. Hæc est dextera, patris imperium, tota potestas, omnis gloria, quā filio suo dedit donās ei nomē, quod est su- per omne nomē, vt in isto nomine, omne quod intelligit, flectatur. Hoc canebant Hebræi, hoc oracula in toto mūdo personabant. Ne credas autē, data filio dextera, patrē ire ad fini- strā: audis inferius in isto psalmo ad filiū, Dominus à dextris tuis. Duo igitur, sedere ad dex- terā, notat, aut protectionē iuxta Hebræos, aut iuxta regiū, sublimiorēq; sensum, imperiū, nobilitatem, potestatem. Qui sensus rite considerati iidē noscentur, si modo de Messia sint.

Donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum.

Sicut

A I C V T in Psalmo XLIII. quem concorditer Hebræi de Messia intelligebāt, Messia tribuūt arma, sagittæ, gladius lateri accinctus, populi cadētes, inimici. Et sicut Za- charias Messiam iam tanquā natū prospiciens, per eū ab inimicis liberandū populū Israel cecinit, Vt sine timore de manu inimicorū nostrorū liberati, seruiamus illi. Nulli tamē hostes eo tēpore, à quibus per Christū liberarētur exititisse noscūtur, nec Christus ar- matus praliū vllū cū inimicis gessit: sic eodē genere sermonis vtente alio poēta sacro vetu- stiore, debemus eadē sentire. Duo sunt autē tropi apud Hebræos, primus est cū Deo datis rebus humanis efficitur similis homini, vt quod ait Moses, Dominus tanquā vir puguator. Quod Hebraicè sine comparatione, Dominus vir belli. Duo tropi, quod Deus dicitur vir bellicosus. Quo tropo, alio psalmo legitur, Apprehēde arma, & sagittam, & veni in adiuto- rium nostrum. Simile prorsus ei quod apud Homerum sacerdos, Deum suum precatur:

*Τίσειαν δ' ἀγοαί' ἐμὰ δάκρυα σοῖσι βέλεον.
Atque tuis iaculis lacrymas vlciscere nostras.*

Soluant, inquit, tuis sagittis meas lacrymas Græci. At nec Deus est corporeus, nec corpo- rea, visibiliq; tela. Alio quoque psalmo, Sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, Et, Sagittas meas cō- plebo in eis. Ex quo cernimus hos tropos esse pulcherrimos, dum rebus nobis manifestis, obscuriores significātur apud omnes, & profanos, & sacros poētas. Est autem aut alius, aut ferme idem tropus, de inimicis, apud Homerū, atq; nostrū. Illic inimici, in quos tela Deus iaculatus est, sunt homines iustitiam violantes, idem sunt inimici Dei nostri. Pars autē ini- micorum profanis non prorsus cognita vatibus: sunt alij quidam inuisibiles. Illique impios homines cæde, & gladiis, sagittisq; Deorum interfici, nostri, & hos, & quosdam alios oc- cultiores dicerent. Putant & Græci theologi, hostes illos inuisibiles, vates p̄scos agnouisse: vt cūm Iupiter iratus apud Homerum proicit è cælo Aten, ab ἄτω, lædo, noceo, dictam similiter apud eos, atque apud nostros Satan, ab aduersando. Et fortē Græci antiqui He- braicam vocem vsurpantes reiicerunt primam litteram, Satan, Atan.

Inimici dei.

Atte. Satan, è cæ- lo proie- ctus.

*Ἀντίθε δ' εἶλεν Ἄτην, κεφαλῆς λιπαροπολοῦμοιο.
Χωρόμοσος φρεσὶν ἦσι, καὶ ὁμοσε κερπερόν ὄρκον,
Μή ποτ' ἐς ἔλλυμπῶν τε καὶ ἕρανδον ἀστερόεντα
Ἀυτὶς ἐλεύσεσθαι ἄτω ἢ πάντας ἀάται.
Extremoque apprehendit Atan, de crime comanti,
Iratu mente, & iurauit voce tremendum,
Nunquam in olympum, & stelliferum cælum vedituram,
Exitialem Aten, quæ virus spargat in omnes.*

Hoc Homerus, creditur à theologis de casu dæmonis ex prisca theologia sensisse. Omnium est igitur litterarū consensus, sic inimicos habere suos quosdam Deū, vt homines, suos. At- tribuitur autem sicut creatio, sic rerum prouidentia, filio Dei à cunctis, quem Nemēsin, & fortunā, primā, indignantē contra colla tumentes, alteram, secretis passibus ad omnes eun- tem, dixerunt. Hincq; ait prisca fecutus Philon, Χορεύει γὰρ ἐν κύκλω λόγος ὁ θεῖος, ὃν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ὀνομάζουσι. Obabulat, ait, circū, verbū diuinū, quā multi mortales fortunā vocant. Tū semper per vrbes, & gentes, & regiones ingrediens, quæ aliorū essent aliis, & quæ sunt om- nium, omnibus distribuit, temporibus liberis, & placitis mutans, quæ quisque habet. Hæc ille, Et Eusebius in Panegyri Constantini, ἀλλ' ἢ ἀεὶ τὰ ἕκαστα εἰς ἐρμηνεύς, ὁ ἀπὸ πάντων ἡμῶν τῶν θεῶν λόγος. Omnis, ait, sapientiæ, omnū abstrusorū reuelator fuit, qui per omnes comēat, ver- bum Dei. Huius verbi diuini circum mundum ambulantis, omniāq; distribuentis, cuius est totum ius offendere tacitos oculos clarū est, omnes impios, iniustos, omnes qui viribus hu- manis freti, non modo in homines miseros insultant, sed in cælum etiam posuerunt os suū. Hi sunt hostes eius, totāque eorum maectandorum vindicta ad eū spectat. Ius enim vniuer- sale, & lex, & ratio, vt Stoici dixerunt, est summi Iouis, cui antiquissimi theologi, & poēta vt ait Plutarchus, omnia attribuebant. Hincque perpetuò dictabant:

*Ζεὺς ἀρχὴ, Ζεὺς μέσος, διὸς δ' ἐν πάντα πέλονται.
Principium, mediūque est Iuppiter, ab Ioue cuncta.*

Est autem Iupiter, vt sæpe dixi, Iehouah, Ioues, in lingua Hetrusca litteris, & vocibus He- braicè simili, dictus. Qui cūm sit Deus, cūm oculus omnia cernens, oculatāque iustitia, & νόμος, cūm iudex, & p̄sces: eodem tropo & sensu ei tribuuntur inimici, & arma, quo clarē & apertē Moses vocat Deum, virum belli. Et Psalmus orat, vt apprehendat arma, & sagittam, & veniat in auxilium. Ideo nō debuerunt Hebræi, venire in suspicionem Mes-

Dei, sunt. Principiū. Medium. Finis, id est Omnia.

Hostes dei.

fiam esse verum hominem, quod ei dentur inimici, & arma, cum etiam dentur vbiq; Deo D in facris litteris, eumq; virum bellacem faciãt. Declaratis igitur inimicis, illud item perspicuendũ est, duplici sensu sanctissima oracula, bellum huic Deo, & hostes tribuisse, tũ quod norant antiqui prophetæ clarius fortè, quàm nobis videatur, quosdam hostes horribiles, sanguinarios, homicidas à principio hominis necem, stragemq; petentes, Gigantibus fortiores, monstra fera, formidanda, qui homines à principio interfecerunt, & nunc vbiq; vt ille dicebat, πάντα ἀπαι, omnes deuastent, spargentes virus in præcordia, inq; exitiũ trahentes, qua fraude à principio circũuenissent. His autem sceleratis, immanibusque Gigantibus, solum Deum posse resistere, imperiũq; eorum euertere, humanas hic nihil valere vires. Hæc antiquos Hebræorum theologos vidisse, & audisse par est, quod cæteris gentibus etiam innotuissent, & horum cædem Deo ex sublimi scientia, gladios autem & arma Deo dedisse, sicut eum præliis humanis adesse dixerunt pugnantem pro suis, & sicut Homerus dixit Iouem crinibus apprehensam Aten, deturbasse cælo. Nō sunt enim crines ei, nec manus habet Iupiter, nec eo modo, eã de cælo egit præcipitem. Huiusmodi figuris vsũ Hebræi poetæ, de suo Ioue loquentes, quas Homerus ab Ægyptiis didicisse par est, figuris venustissimis theologiæ, & sermonis diuinitatẽ præferentibus. Canitur igitur isto Psalmo numen, imperiũq; Messie, & alterius imperij, impiorũq; Gigantũ ruina. Quasi in nubibus bellũ gestũ. Canitur potestas Regis, & quod à patre sit princeps constitutus, & quod imperiũ inimicorum euertit. Quando factus est Rex mũdi, & omnes impias potestates deiecit. Depingiturq; quadam ratione humana bellũ, vt si pictores, quibus est cũ poetis similitudo, E vt quod illi coloribus, hoc isti verbis exequantur, bellum cum vastis Gigantibus gestũ exprimerent, Iouemq; è mediis nubibus tela iacentem. Alterum quod spectarunt Prophete, fuit iudicium magnum, regni Antichristi, omniumq; qui sub impiis signis eius militabunt euersionem. Qui consurget contra omne quod dicitur Deus princeps apostasiæ, templorum Dei euersor, mundi tempestas, qua supremo tempore quassabitur, bellua immanis, nihil à dæmonibus quos impiorum operum duces, & comites habebit, distant, corporeus, visibilisque dæmō. Ate humana forma, & corpore vestita, quam infinita sceleratorum hominum agmina sequentur, bellum pietati in toto terrarum orbe inferentes. Quibus præcipuè veram religionem, & qui eam sanguine suo peperit, oppugnantibus, idem Rex visibili præsentia cælitus, legionibus Angelorum comitatus obuiam veniet, pios de manibus impij liberaturus. Quæ res quoniam non minor erit, quàm vllum vnquam ab orbe condito facinus, imò maximum facinus, cæli ac terræ creatione, ipsõque primo aduentu Dei memorabilius, veniet enim maiestas, claritasque Dei manifesta, talisque aderit Deus, qualem ac quantum eum cælitates aspiciunt, & qualem ratio sæpe depingit, prædictum est, & decantatum, sic ab Hebræis Poëtis, sicut clarissimè à Sibyllis, vt cum Erythræa dixit:

Ἡ δὲ εὐδὲ θεοῦ βασιλεὺς αἰῶσιν ὁ μέλλων:
Ὁ γὰρ τοῦ δὲ θεοῦ μέροσας πικρὸν ἀπίστοι
Ἰσχυρὸν μετὰ τῶν ἀγίων ἔπι τέρμα χρονοῖο.
Cælitus adueniet Rex sæculum æternus in omne,
Aspicietque Deum credens, incredulus omni,
Celsum cum sanctis supremo limite sæcli.

Hanc sublimem theologiam diuina oracula indefessè præcinunt, quod & ab Hebræis creditur, sed peruerso sensu, confundentes sensus oraculorum. Nam cum Messias mactaturus hostes, & pietatis euersores dicitur, Romanos, & Christianos hos ineptissimè interpretantur cum apud hos præcipuo, sublimique cultu Deus adoretur. Liberationem autem suam à Christianis credunt, ipsum autem Antichristum, non vident fore illum quem sibi fingunt Messiam. Qui quoniam verum Christum, humilem, suauem, dulcem recipere noluerunt, meritiò impium illum apostasiæ principem propter signa, quæ faciet, respicient vbiq; cæci, & sine iudicio. Quocunque igitur Psalmos Hebræi de Christo venturo tanquam iudice, liberatore, armato, bellicoso interpretantur, scias eo modo accipiendos quo cecinit Erythræa Sibylla, ibique hostes, arma, prælia, cædes, piorum autem liberatio commemoratur. Nam totum psalmum quadragesimum sextum, & septimum de venturo Messia, & bellis gerendis contra Gog, & Magog exponunt Iudæi. Nam ibi dicitur, Propterea non timebimus dum turbabitur terra, & transferentur in cor maris. Erythræa verò:

Ἰσχυρὸν δὲ φάσμα γα, ὁλεῖ δὲ ἐν ἰσχύμα τα βηνῶν
Ἰσχυρὸν ὅρη πεδίοις ἔσται, καὶ παῖ (α θάλασσα.

Psal. 46.

Aequabit

A Aequabit valles, sternetque à vertice colles,
Existētque pares campis montes, mareque omne.
Hoc enim est, quod montes transferentur in cor maris, omni terra complanata. Turbationem autem, tumultumque terræ, etiam Sibylla aperte prædixit:
Ἰσχυρὸς τὸ ἐκ πύργων ἔσται, καὶ βουγυμὸς ὀδόντων.
Luctus vbiq; tremorque, & dentes ore sonantes.

Cum autem conueniant Hebræi ea prædici de Christo, & bello contra impios gerendo, Sibylla verò de Christo I E S V sit aperte (ex ea quæ dicitur ἀποστολῆς, cuius meminit etiam Tullius in libro de Diuinatione, in qua est, I E S V S Christus filius Dei Seruator crux) vaticinata: certè liquet eundem etiam Hebræos si saperent, si alicuius iudicij essent, debere intelligere ex suis Psalmis. Itaque Psalmos Psalmis exponentes, (nam & alibi est, Commoueatũr à facie eius vniuersa terra, quod Hebraicè per futurum dicitur, Comouebitur. loquitur autè de supremo aduentu) intelligimus simile quid etiam isto Psalmo prædici. Etiam Psalmũ quadragesimum quintum, vbi sunt hostes, arma, sagittæ, de Rege Messia cuncta Hebræorũ familia exponit: eadem profecto sunt sentienda hoc loco. Duo igitur inimicorum genera exposuimus, nō multũ quidem ab inuicem abhorrentia. Idem enim sunt spiritus separati improbi, atq; corporibus adiuncti. Et ex profunda theologia à Prophetis vtrosq; prædici clarum est. Quod ergo ait, Donec ponam, restè Græci docet, Donec, in sanctis litteris nō tempus definitũ, ac præfixũ designare, vt terminet tẽpus eius verbi cui adiũgitur.

Hostes dei, duplices.

B Non enim dicit, Sede à dextera mea, tãtis per, dum tibi hostes subiiciam, deinceps recessurus. Sicut in Euangelio, Et non cognouit eã, donec peperit filium suũ primogenitũ, quasi postea cognouerit. Sunt enim Hebraici loquendi modi, designantes, & continuantes non interrumpentes aliquã actionem. Nam vox Hebraica ׀ַׁ had, quam nostri trãserunt Donec, designat etiam perpetuitatem: vt cum dicitur, In æternũ, & vltra, va had. Duobusq; verbis positis, sedendi, & ponendi, non terminatur res sedendi, à re ponendi, sed fit insignior. Tũc inquam maximè cognoscetur sedisse, cum posuerit inimicos sub pedibus. Est & is sensus, ac si quis diceret, In cælo viues, donec stabit regnum Dei. Et quod nostri poetæ dicunt,

In freta dum stuij current. Et
Donec erunt ignes, arcusque, Cupidinis arma:
Dum matutinos, prædicet lucifer ortus

Mat. 1. di

In ater, & vltra.

His æternitatem designat. Sic, donec subiecero tibi omnia, sedebis ad dexteram. Vtrunq; ait erit æternum, & sessio, & subiectio. Sedebis, & imperabis semper. Hoc ille dixit, hoc statuit. Quod si iuxta Græcos, & Latinos intelligas ex apostolis accepto sensu, tunc maximè regnum Christi fore perspicuum & clarũ, cum deuictõ pietatis euersore Antichristo, profligatis impiis, & expiatis sceleribus solus Deus colatur, solus ametur, interea in regnis paternis agat, cum charo genitore, in sinu eius, procul ab oculis mortalibus, erit & iste sensus pulcherrimus. Videtur enim esse is Psalmus, oraculum Sibyllæum de aduentu magni Dei, supremo tempore perspicuendi à bonis, & à malis, vbi totus ab origine mundus aderit, mutabiturq; rerum facies. Interea habet regnũ cum patre, nunc nō cognitus, sed cognoscendus Rex sæculi futuri. Hoc enim præcipuè prædicitur. Hunc sensum diuus Paulus exhibuit. Oportet inquit, illũ regnare, donec omnia subiiciat sub pedibus eius. Et Petrus, Quẽ oportet quidem cælum suscipere, vsque in tẽpora restitutionis omnium. Quæ locutus est Deus per os sanctorum suorum à sæculo prophetarum. Hæc Petrus. Huic est ille quoque similis sensus, quod Dauid in spiritu præuiderit Christum, antequam veniret in mundum, fuisse in regno patris, venturum postea, in quentem aurea regna patris, ad profligandos atrocissimos hostes, abolendũque nefas, & quod dixit ille,

Solue catenatas inferni carceris umbras,
Et reuoca sursum quicquid ad ima ruit.

Act. 3. d.

Venientem autem à sede Dei, venisse, vbi in æternum fuisset, ob potestatem autem à patre concessam, diabolicã potestatem superasse. Ideo dixit pater, Donec ponam inimicos. Misit enim suum illum ἑπαγγελοῦ, magistrum, qui hoc faceret. Qua de causa magni consilij Angelus etiam est dictus. Scabellum autem pedum, perspicua metaphora, designatur triumphator sedens solio excelso, subiectos, conculcans hostes, deiectos è cælo in terram, quæ in theologia scabellum Dei vocatur. Quod dæmonibus maximè conuenit. Ac pro scabello, est Græcè ὑποπόδιον, inuenustius apud Latinos quidam reddiderunt, subpedaneum, sed ad intelligendum aptius.

Angelus magni consilij, Scabellum.

000 iij

Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum.

I quos perturbet, & auertat à vero oraculorum sensu, sermonis similitudo, dum ea dicuntur, quæ sunt mortalibus congrua: vt facilius de homine quam Deo, possint interpretari, recurrat ad ea, quæ sine dubio, de Deo in Psalmo dicta noscantur. Tunc horum quoque sensum, ad ambigua illa, aut eorum ad hæc sensum conformabit. Si quidem cum is versiculus de aliquo homine pronuntiarum videatur, is qui sequitur de Deo proculdubio enuntiatus, redarguet, & comprobabit, hæc quoque de Deo decere intelligi. Clariora erunt quidem quæ sequuntur, ex illisque hæc illustrantur. Primum quod dixit, Virgam, Hebraicè est *מטה* matte. Tria à se non discrepantia notat. Virgam, sceptrum, baculum. Primum potest referri ad germinationem, vt Virga Iesse floruit, vt hanc dicat de Sion pullulaturam. Secundum ad imperium, regiamque maiestatem, pastoremque regem, regendi, vt virga æquitatis, virga regni tui. Tertium ad cæsos, ac verberatos hostes, castigatosque malos. Sæpe in sacris litteris, virgam, & baculum, verberationem, eademque denotare videbis. Sensum autem Hebræorum reicientes, quod & à principio testimonia, rationesque nobis affenderent, quo dicunt, quod ædificata arce Sion, cœpit Dauid esse fortior, vt quasi virgam, id est baculum, sustentationes, firmitatem dederit ei Deus ex Sion, quæ dicta est arx Dauid, quod dicit Rabi Dauid. Auen Esra verò, quod in Sion esset arca, & gloria Dei, inde Deum accipientem oblationes, & preces Dauid, missurum ei fortitudinem, ac robur è loco sancto, loco forti. Salomon autem referens ad Abraham, quod E fessis militibus Abraham redeuntibus à cæde regum, & fame sitiq; confectis, mittet Deus ex Sion Melchisedek, qui porret panem & vinum, sicq; virgam, id est robur, sustentamentum. Hos, inquam, sensus palam ineptos, & non veridicos, reicientes, veriorum proponamus, Græcorum, ac Latinorum, antiquorumque Hebræorum, qui hæc ad Christi imperium aduentumque ad homines, referentes, ex Sion in omnes gentes ostendunt datam à patre, Christo famam, nomen, diuinitatem, præconibusque eius virtutes omnigenas, miraculorum, signorum, linguarum, curandarum ægritudinum, pellendorum demonum. Huic vulgarum fuisse imperium Christi, regiumque sceptrum, maiestatemque sempiternam. Sion autem dicens, ipsam sentit Hierusalem, vnde regnum Christi prius inuisibile, æternaque apud patrem sessio, de qua superius scripsit, cœpit nobilis fieri, cognosci, prædicari, in toto terrarum orbe resonare. Inde vox illa, quasi è media habitabili terra in omnes mundi partes sese diffudit. Hinc Græci virgam, id est lignum virtutis, aiunt etiam crucem sentiri posse. Quid enim hoc lignum potentius, robustius, trophæum deuictorum demonum, signum profligatarum impiarum, fortissimarumque legionum, superstitionumque impiarum, quod princeps, & dux humani generis, hostibus illis truculentis superatis, erexit? Hoc etiam scepro regio victi sunt omnes, & humiliati Reges terrestres, religionis hostes. Tantaque fuit virtus, & potestas virgæ istius, sceptrique, vt victus sit eo, & prostratus non modo totus visibilis mundus, sed occultiora etiam multoque & numero maiora, & animi feritate terribiora monstra inuisibilium hostium. Et hac potenti virga, castigata, cæsa, mactata, humi deiecta sub scabellum Dei. Ac dicens, mittet virgam virtutis, pro Virtute, est Græce iuxta Hebraicum *δυνάμεις*, potestatis, Hebraicè *מזל* uz. Retulit quoque Mittet, ad ipsum patrem, à quo missus filius fuit, eoque magni consilij Angelus dictus. Qui autem misit filium, misit cum eo infinitam potestatem, æternam quidem antea, tunc autem visam temporariam. A Deo monstratur mitti filium cum robore, & potestate magna. Quod diuine eloquitur in Panegyri Constantini Eusebius. Et quia placet profero: *ἀρχιεπιστοπὸν αὐτῶν, ὃ ἀρχιεπίσκοπος μέγας, ἀρχιεπίσκοπος τῆς πατρὸς, καὶ μέγας βασιλεὺς ἀγγέλων*, & reliqua. Imperatorem cum, magnamque pontificem, prophetam patris, & magni consilij Angelum, luminisque paterni splendorem, vnigenitum filium, cæteraque id genus theologorum voces consonæ diuinitus appellant. Quem & viuens verbum, & legem, & sapientiam, omnisque boni copiam, genitor ipse constituit. In his videmus quibus nominibus filius vocetur, & à patre cernimus. Omne eius imperium, ac gratiam existere. Proprie enim, vt dixi, ac primo pater dicitur Deus. Sicut ergo dedit eum esse sapientiam, legem, sic misit virgam virtutis eius, id est potestatis, roboris. Ingentem eius gloriam, ex Sion splendere, celebrari fecit.

Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum: ex ytero ante luciferum, genui te.

Vocum

OCVM prius perplexitas euoluenda est, multa quidem, & mira hoc loco, propter nominum polysemon, quæ alio modo transtulerunt Septuaginta, alio in Hebraico videntur resonare. Quod igitur antiqui illi scripturarum sacrarum in Græcè interpretes, dixerunt *μετὰ σὲ* tecum, Hebraicum habet *עִמָּךְ* ameka, populus tuus. Ratio varietatis fuit, quod, vt veris coniecturis, & testimoniis ubiq; probatur, dum illi scripturas interpretarentur, nondum extantibus notulis, quibus vice vocalium vtuntur Hebræi, post aduentum Christi, à sapientibus Tyberiadis, iam lingua in desuetudinem abeunte, repertis, effectum est, vt vna dictio, siue subiectis notulis varia posset habere significata, quæ postea per notulas subiectas sunt distincta. Euenit enim Hebræis, quemadmodum Græcis, apud quos cum florente lingua accentus quemadmodum in Italica non notarentur: postea cœperunt à Grammaticis adiici dictionibus, vsu lingua iam veterascente. Sic quas notulas, siue puncta Hebræi nunc dicunt, apud Hieronymum, & Græcos explanatores, accentus appellatos, repertæ postea sunt ad clariorem, securamq; pronuntiationem, & repertæ sunt in libris sacris tantum, cæteris non item. Nam sine notulis cætera leguntur. Neq; illis difficile erat sine notulis pronuntiare, sicut & vsitate accentus in lingua Italica, à nemine edocti, sed à matribus cum sermone in factis apprehendunt. Notulæ igitur hæc non solum non tempestate Septuaginta, sed nec Hieronymi adhuc extabant, apud quem sicut neq; apud Talmudistas nusquam inuenies earum vllam commemorationem, & de litteris tamen est creberrimus sermo. Ac, vt dixi, quod Hebræi nunc dicunt *camez* vel *patah*, id est colligens labia, vel aperiens, accentum inuenies apud Hieronymum, & Græcos vocari, diuersitatemq; illam notularum, diuersitatem accentuum illi dixissent. Varius igitur accentus, diuersaq; notularum subscriptio, hanc dictionem *עִמָּךְ* quæ nullis subscripta notulis aut accentu pronuntiat, remanet anceps, distinguet. Atq; eam legerunt Septuaginta *imeka*, id est tecum nunc legitur *ameka* populus tuus, à simplici dictione *עִמָּךְ* sonate vel *am*, vel *im*. Primum signat populum, alterum est præpositio cum. Apud Chaldæum quoq; est iuxta hodiernam in Hebraico dictionem, populus tuus. Et Hieronymus legit, *populi tui*. Lectio tamen Septuaginta probabiliter defenditur. De qua re postea. Secunda dictio est Græcè *ἀρχὴ*, duoq; designat, principium, vel principatum, magistratum, nec recte eam intellexit Latinus interpret, dicendum enim fuerat, Tecum imperium vel principatus. Hebraicè est *נְדָבוֹת* nadaboth, dictio & ipsa amphibola, designans principes, duces, tum voluntaria, spontanea. Ac cum sit numerus multitudinis, & genus fœmineum, aut designabit voluntaria, inclinationes, voluntas, promptitudines, aut principatus, imperia. Potius tamè signat promptitudines, sicut inferius psalmo *c x i x*. ipsi Septuaginta transtulerunt *ἐκδοῦ*, vbi Hebraicè est, nedaboth. Hieronymus autè transtulit, *populi tui duces*, faciens *populi tui*, casum gignendi. Hebraicum vertendum opinor in Latinum, *Populi tui promptitudines in die belli*. Erunt, inquit, prompta, parata corda, cum bellum gerere volueris, *populi tui*. Spore populus tuus veniet, animoq; propenso te sequentur. Quod si lectionem Septuaginta defendere volueris, plane poteris. Tecum promptitudines, voluntates, aut magistratus totus, te duces sequuntur, tota *ἀρχὴ*, totum regnum, totum imperium. Aut, penes te regnum est, tota multitudo, totum regni corpus. In te sunt omnes prouinciæ, omnes magistratus, omnia gubernacula. Heret tibi totum regnum, ex te pendent omnia in bello. Qui sensus idem fermè est, atque superior, Sequitur alia verba, In die virtutis tuæ. Pro Virtute, quod Latinus nō rectè, Græcè iuxta Hebraicū est *δυνάμεις*, expeditionis, exercitus belli, Hebraicè *חַיִל* cheileka, quæ sicut Græcum, & multitudinem coactam ad bellandum, & ipsum bellum designat, sicut concilio, concilium, theatrum. Quodq; dicit, In splendoribus sanctorum, Hebraicum *קָדְשֵׁי* haderim, sonat splendorem, gloriam, decora, alta, insignia: vt, Cōfessionem, & decorem induisti, vbi est *קָדְשֵׁי* hadar singulare, quod Septuaginta illic transtulerunt *ἐκδοῦ*, decentiam, venustatem. Et pro sanctorum, est *kodesh*, sanctitatis. Estq; Hebraismus, quo dicunt, linguam sanctitatis, pro lingua sancta, & locum sanctitatis, pro loco sancto. Sic nunc, In splendoribus sanctis, gloria sancta, ingenti gloria, & nitore. Omnia enim sancta, sunt magna, pretiosa. Sic splendor sancti, magni decores, magni, gloriosi, nobilesq; triumpho, pōpa gloriosa, gloriosus incessus. Dicitq; oraculum: *Populi tui prompti*; in die belli venient, in splendoribus sanctis, in claritate magna, & maiestate. Venies legionibus tuorum angelorum cuiusq; celestium comitatus, flagrabunt lumine cuncta, admirabilis triumphus erit, maiestas, nitor, gloria non explicabilis humana lingua. Hieronymus pro hadere legit *harere*, montes, vertens, In montibus sanctis. Est enim magna similitudo inter *resh*, & *daleth*. Posset &

Tecum.
Septuaginta interpretes.
Lingua Hebræorum.
Græcorum.

Et in Abraham.
Et in Immanuel.
Principium.

Virtus.
In splend.
Sanctorum.

Virga.

Sion Emittere.

Virtus.

Christus.
Imperator.
Pontifex.
Propheta.

ista lectio defendi, licet hodierna sit clarior, apertior. Quodq; sequitur, Ex vtero ante luci-
 ferum genui te, Hebraica variant ילדתיך לך מלך מלך מלך merechem, mishekar, leka, talialdu-
 theka. Hæc verba, hoc propriè sonant: Ex vtero, vel vulua, ex aurora, tibi ros natiuitatis
 tuæ. Est autem sensus iuxta plures Hebræorum, A vulua, à natali, & ab aurora, id est, à luce
 illa, qua prodiisti, fuit ros natiuitatis tuæ, id est rore cæli, cælesti gratia perfusus fuisti.
 A die qua natus es & conceptus, felici rore, ac benedictione præuentus fuisti. Cælestium
 gratiarum vbertas in te descendit. Vulua, diem conceptionis designat, aurora diem na-
 ralem, fuit, ait, ros natiuitatis tuæ, ex illa die. Ros enim scripturis, cælestem affluentiam,
 gratiamq; designat: vt, Det tibi Deus de rore cælesti. Ac Rabi Iesua exponit hunc lo-
 cum, à vulua matris tuæ paratus fuisti vt esses rex. Abraham vero obscuriorem sensum. Si
 inquit, ibis in bellum, sequentur te populi, sicut pluuia nedaboth, voluntaria, desiderata,
 experita, videbisq; eos in splendoribus sanctis, à vulua, ab aurora, id est cum primum roseos
 crines aurora resoluit. cum quasi ex vulua, foras prodit aurora. Præsto citi aderunt, sicut
 ros quæ tu mane à iuuentute tua, cum esses pastor, videre solitus eras. Qui sensus prorsus re-
 iiciendus est. Rabi autem Salomon exponens ialdutheka, iuuentutem tuam, licet sonat na-
 talem tuum, dat hunc sensum. Splendores enim sanctos interpretetur futuros de stirpe
 Abraham, de quo vult esse hunc psalmum, qui cognoscant creatorem suum. Eosq; &
 splendores sanctos, & rorem iuuentutis, Abrahæ, quasi in iuuenture procreatos exponit.
 Dat alios sensus vt ros adolescentiæ Abraham sit probitas, & quitas. Et in iuuentute, aut na-
 tiuitate eius rorem, suauitatem, dulcedinem futuram. Sed cum veterum Hebræorum au-
 roritate psalmum de Messia editum ostenderimus, claret superiores eorum sensus ab ani-
 mo fundentis oracula longius abire. Verior igitur sensus vnus erat quem superius propo-
 suimus. Sicut enim in psalmo x. l. v. quem huic prorsus similem diligens veri scrutator in-
 ueniet, Effusio gratiæ in labiis, diuina, perennis benedictio, pulchritudo, fortitudo, felicitas,
 Messia tribuuntur: sic sub nomine roris, omnes gratiæ, omnes virtutes dicuntur hic in eum,
 antequam conceptus, & partus esset, profusa. Et sicut dixit de eo Esaias tanquam homine
 nato, Et replebit eum spiritu timoris Domini, spiritu scientiæ, sapientiæ, & intellectus, spi-
 ritu fortitudinis. Hæc q; omnia, quæ habuit ab æterno, tanquam homini dantur à Prophe-
 tis, sic à Psalmo, ab exortu, à conceptu, à natali dicitur rore cælesti conspersus. Duoq; sunt
 aduertenda: Aut enim dantur hæc Deo veluti homini tropicis, parabolicis, sicut arma, sa-
 gittæ, ira, pœnitentia, dolores, odor, nares, manus, pedes, digiti: nunc vulua materna, conce-
 ptus, partus, gratia cælitus demissa. Aut de humanitate est sermo, sicut antè de diuinitate,
 Sede à dextris meis. Et sicut in psalmo præmonstrato, sæpe de diuinitate, nonnunquam eo
 statu, quo apud homines fuit, oracula concinunt: Thronus tuus Deus in sæculum sæculi.
 Natiuitas enim illa diuiniore, & satus æternus, sæpe solet à Prophetis, sermone, & tropo,
 humano nascendi modo, tradi, appositis tamen his, quæ diuinitatem testentur. Nam etiam
 thronus, & solium, & sessio figuratè tribuitur, redundatq; tropis, vberrimeq; scater sermo
 Hebraicus, non minus quàm poësis Homeri, tropis inhonestis, & Deo indignis exemptis.
 Septuaginta verò qui præpositionem Hebraicam, mi, designantem, ex, ab, secundo loco F
 transtulerunt, ante, non sine ratione, nec procul à consuetudine sermonis Hebraici fe-
 cerunt. Siquidem & Rabi Moses Ha Darfan à principio, quod hic dicitur, Ex vtero, vel ab
 vtero, ex aurora, vel ab aurora exposuit. Codem id est ante vterum, ante auroram, ac vult
 psalmum dixisse Antè vteru cõceptionis tuæ, ante auroram, vel diè natalè tuu, fuit ros na-
 tiuitatis tuæ. Ergo dicerem, Erat affluentissima diuinitas tua, erat natiuitas tua, æterna, &
 ros illius æterni natalis. Antequam nascereris, fuisti, adeoq; fuisti, vt fueris etiam ante So-
 lem, & Lunam, ante auroram. Ideo dicebat idem de suo æterno esse, Amen amen dico vo-
 bis antequam Abraham fieret, ego sum. Et à Græcis theologis dicitur τὸν ἀίδιότητος διλω-
 πτόν. Hoc nomen, qui est, sonare æternitatem. Ac præpositionem mi, denotare ante, appa-
 ret ex ipso sermone. Designat enim præ. Et Hebræi cum comparationes formant, dicunt.
 Iste bonus præ illo, iste sapiens præ illo: quod designat ante illum. Sic nunc, Ex vtero, ex
 aurora, quasi præ vtero, præ aurora, tibi ros natiuitatis tuæ. Ac natiuitatem, sicut genera-
 tionem æternam intelliges, vt vbique nostri intelligunt. Vt enim est æternè genitus, sic na-
 tus æternè. Hæc æternitas apertè designatur, quando tempori præfertur, & cum eo com-
 paratur. Id enim quod fuit ante tempus, fuit ἀείδον æuum, æternitas. Tempus autem cœpit
 esse, quando cælum est creatum, quando Sol, Luna, aurora. Cum ergo de eo loquitur ora-
 cula, quod fuit ante Solem, ante auroram, sentiunt æternitatem. Sic ros natiuitatis ante
 vterum

uterum virgineu, quando erat ἀμήτωρ, sine matre, ante aurora declarat: tum aliã natiuitatẽ,
 quam vteri materni, tum eam ante tempus. Si ante tempus, id est Solem, auroram, vtique
 in æternitate. Itaque hac ratione efficitur, vt quod præsci Hebræi, qui scripturas Hebrai-
 cas, Græcas fecerunt, transtulerunt, habeat eundem sensum, atq; eum, quem modo dixi-
 mus. Nam quod illi dixerunt ἐγέννησέν σε Genui te: quod Deus ipse pater loquitur, est idem
 quod declarauimus, per aliam personam, & per nomen verbale, non per verbum, Ros nati-
 uitatis tuæ, ante vterum, ante Auroram. Vterum autem transtulerunt illi, quod Hebraice
 est vulua, matrix honestius illi. Nec mirum si & vterum foemineum, & generationem maf-
 culam tribuit Deo. Nam tum hæc in Deo non sunt humana membra, tum habet diuinitus
 vim vtrancq;. Ideo Mercurius Trismegistus maximus theologus, loquens de hac ipsa æter-
 na natiuitate, & generatione, patrem dicit habuisse vim masculi & foeminae, ὁ δὲ θεὸς ἀρρενοθη-
 λος ὂν ἀπεκύησε τὸν λόγον. Deus, inquit cum maris, & foeminae vim haberet, peperit verbum.
 Eadem est hæc theologia, antiqua, veneranda, sacrosancta. Quare autem Septuaginta per
 verbum dixerint, Genui te, quod nunc est per nomen, fuit similitudo lectiois. Nam si di-
 xeris, Genui te, dices, sicut est in secundo Psalmo ילדתיך ieldithica. Si dixeris natiuitas tua
 ילדתיך ialduthica. Estq; hoc loco notula Hebraica, quæ monet posse legi ילדתי quæ si non
 subnotetur punctis, designabit, Genui te, eritq; eadem dictio, atque secundi Psalmi. Ea q;
 fuit antiqua lectio. Idem ergo erit, Tibi ros, id est felicitas, benedictio natiuitatis tuæ, ante
 vterum maternum, ante auroram, & Solem. Ac, Ex vtero paterno, ante Luciferum, qui He-
 braicè shacar, idem & Aurora, Genui te. Est item similis quorundam veterum Hebræo-
 rum obseruanda, quam Nicolaus adducit, interpretatio. Rabi Barachias in Genesi cum, vt
 mos Hebræorum est, afferret locum è lamentationibus Hieremiæ vbi dicitur, Pupilli, vel
 orphani facti sumus absq; patre, Deus sanctus, ac benedictus dicit Israëli, Vos dicitis esse
 vos orphanos sine patre: at redemptor quem ex vobis suscitabo, absque patre erit, sicut
 scriptum est, De matrice Auroræ, tibi ros infantia tuæ. Quem locum Nicolaus ita vertens
 non sonabit, quod Hebræus ille sentiebat. Vertendus ex Hebraico sic erat, De matrice
 Auroræ, tibi ros natiuitatis tuæ. Videtur aut ille locum istum audisse à maioribus esse de
 Messia, cuius mater quasi Aurora εὐσφάρος Lucifer, vt vertunt Septuaginta, esset vocata, quasi
 stella matutina, sidus flagrantissimum, quasi Aurea Dea, astrum radiantissimum, sicut & So-
 lem Christum appellat theologia, ex hac creandum Messiam. Ideo autem sine patre, quia
 tum sola mater nominetur, tum ea dicatur Lucifer, quasi virgo sacrata, incorrupta, inteme-
 rata, qua omnis mortalis esset indignus. Videbant enim antiqui illi fieri non posse vt Mes-
 sias, quem tam inclytum vaticinantur oracula, haberet mortalem patrem. Maior enim pa-
 ter eo fuisset, at omni homine maiorem Messiam fore prædicabatur. Ecce & istud testi-
 monium Hebræorum, Psalmo esse de Messia. Exposita igitur lectione Hebraica, reuer-
 tor de Græcam, sensusq; Græcorum, ac Latinorum, quos, videbis cum Hebræorum anti-
 quorum sensu, esse concordēs. Nam, vt dixi, recentium non est multi facienda imperita
 malitia, iam Iudaica pertinacia, & odio in Christum inualescente, prognata. Cæteri igitur
 Græciæ interpretes, hunc versum iuxta Hebraicū, varia quidem tralatione conuerterunt
 in Græcum, sed sensu eodem. Hieronymus secutus Symmachum dixit, Populi tui duces.
 Quod verò transtulerunt Septuaginta, Tecum principium, Græci exponunt, tum de pri-
 mo aduentu, tum de secundo. Diem autem δυνάμειος, virtutis, potestatis, præclarum, saluti-
 ferumq; exortum, aut aduentum gloriæ magni Dei, cum reformabit corpus humilitatis
 nostræ. Tunc in die illo, erit cum eo ἀρχὴ principatus, potestas, regnum, totum imperium,
 tota gloria, quam etiam habuit in primo aduentu. In splendoribus sanctorum, solus Sym-
 machus, quem Hieronymus est secutus, legit non hadre, splendores, sed harre, montes, red-
 dens ἐν ὄρεσιν ἁγίοις, in montibus sanctis. Vtraque lectio, vt dixi, stare potest. Cæteri non
 montes, sed splendores, legerunt. Nam Aquilas ἐν εὐσφάρεσι ἁγίων, in venustatibus
 sanctis, dicens venustates, quod Septuaginta, Splendores, quod idè pollet: clarius quiddã il-
 lud Aquilæ. Splendores autem sanctos, tum Apostolos, tum optimos quosque interpre-
 tantur Chrysofomus, & Cyrillus, quando fulserunt, fulgebuntq; magis sancti sicut Sol, &
 sydera. Theodotio similiter, & quinta editio, ἐν εὐσφάρεσι ἁγίων, in venustate sanctorum. Eo-
 dem sensu, sed clarius, dixit sexta ἐν δόξῃ ἁγίων, in gloria sanctorum. Quæ omnia à Latinis, &
 Græcis, vt dixi, ad vtrâque gloriam vtriusque aduentus referuntur. Quod autem vulgata
 editio dixit, Ex vtero ante Luciferum genui te: Aquilas iuxta ea quæ superius declara-
 uimus, ἀπὸ μητέρας εὐσφάρεσις σοι δρόσος παιδότητός, à matrice, vel vulua matutina, tibi ros

psal. 44.

Ante.

vterus.

Genui te.

Lucifer.

pueritiae tuae. Symmachus, *Οι μητρες αποσπασαν σου δυοσος νεοτητος*, a matrice, ab Aurora tibi ros iuuentutis. Quod Hieronymus secutus, De vulua orietur tibi ros adolescentiae tuae. Sed cum superius declarauerimus verum eorum sensum, non adiciemus alia. Diem virtutis, quando est exercitus daemouum, Graeci dicunt, si diem supremam expeditionis contra sceleratos, ipsum q; impiorum principem Antichristum dixeris, idem erit sensus. Idem Rex, eadem arma, iidem hostes, licet non idem tempus. Hoc ergo versu, tum principatus Christi, & regnum, maiestas q; supra omnes, & iudicandi altissimum, profligandorum q; hostium munus, tum eius aeterni natales, cum quibus haeret ista maiestas, potestas, canuntur, assentientibus etiam antiquis Hebraeis.

Iurauit Dominus & non poenitebit eum, Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchizedek.

Mec, vt dixi, recentiores Hebraei, secuti suos Midrashim, alij referunt in Abraham, alij in Dauid, magis autem in Dauid. Sacerdotem autem aeternum Dauid dicunt propter Saul, qui non semper fuerit. Et sacerdotem, Regem, & principem exponunt: sicut dicuntur filij Dauid fuisse sacerdotes, id est, fecisse eos patrem principes, & maiores. In Melchizedek duos sensus adhibent, vt redundet Iod, remaneat Melekzedek, Rex iustus, vt dicat, Tu es sacerdos semper, secundum verbum, aut consuetudinem Regis iusti, aut propter Regem iustum. Hoc est, Quia Rex iustus es, aut sicut Melchizedek iurauit Dominus, te Regem sempiternum facere, vel secundum Melchizedek, sicut Melchizedek face-
Ere te sacerdotem, qui fertur sacerdos Altissimi fuisse. At Rabi Salomon exponens de Abraham, ait eum timuisse, ne poenas lueret, quod tantam hominum caedem in bello fecisset, tunc ei Deum dixisse ne timeret, neque enim ablaturum bonum, quod promississet. Sacerdotes autem de stirpe eius futuros, & reges, hoc q; ei oraculum promittere. Vbi autem exponit de Dauid, Iurauit inquit regnum tuum fore sempiternum: de sacerdotio vero exponit. Et quod vnquam, inquit, ex omnibus sacerdotiis fuit maius, sacerdotio Melchizedek: Hoc enim fuit regnum, sacerdotium eius regium, idem Rex & sacerdos. Deinde, quoniam vbi dicitur, Secundum ordinem Melchizedek, Hebraice est *על דבריו* super ordinem, super morem Melchizedek, locum exponit. Iurauit Dominus fore regnum tuum sempiternum, etiam supra regnum, id est maius, nobilius quam regnum Melchizedek, vt nulla sit ratio cum regno Israel, & illius. Hanc Salomon. Nos igitur accipientes eorum litteralem interpretationem, sed in illum referentes, in quem totum Psalmum antiquiores Hebraei retulerunt, eos in caeteris, aut veluti sine mente loquentes, deseremus, aut rationibus reuincemus. Apparet enim, nisi detorquere a recto verba coneris, hanc de vilo mortali dici non potuisse. Aeternum enim imperium non potest esse in homine. Et Dauid, aut Abraham nunquam sacerdotes fuisse memorantur. Neque verò extorquendum est, vt sacerdotem interpretis principem tantum: proponit enim exemplum de Melchizedek, qui non solum Rex, sed etiam sacerdos dicitur fuisse. Quod neque Dauid habuit, qui Rex tantum fuit, non etiam sacerdos, neq; Abraham, qui neutrum, nec Rex, nec sacerdos. Versare autem ad eod scripturas, vt dicas aut sacerdotes de stirpe futuros, aut quia Rex iustus esset, est eorum qui veritatem refugientes, omnia diuerticula sollicitè scrutantur. Sed horum expressam obscuritatem posthabentes, veriora ex ipsis Hebraeis proponamus: quod recentiores de Dauid iuxta superiores sensus, de Messia intelligentes. Quod, vt dixi, apparet hic ex editione Chaldaica quae habet, Statuit Dominus, & non reuocabit *אנכי מלך עולם* De anthe, *מלך עולם*, le rabba, le alma de ath. id est, Quod ordinatus vel praefectus sis, vel ordinaberis, praeficeris q; in principem saeculi futuri. Principio, aeternitatem, & quod in Hebraeo dicitur *עולם*, id est, in saeculum, interpretatur saeculum futurum. Deinde quem Hebraicum dixisset sacerdotem, ille principem transtulit, & quem Melchizedek, ipse Regem iustum. Ex quo etiam Rabi Salomone teste, intelligimus hoc sacerdotium secundum Melchizedek esse proprie regnum, imperium, quod Melchizedek fuerit sacerdos, & Rex ierusalem, quae prius dicebatur Salem: vt qui est sacerdos, secundum rationem qua fuit Melchizedek, habeat regale sacerdotium, qualis est, si parua licet componere magnis, summus sacerdos Christianorum, qui idem & Rex est, triplici q; corona redimitur. Caeteri Reges venerantur, parent q; ei, cuiusmodi apud gentes fuerunt. Rex Anius, Rex idem hominum, Phœbi q; sacerdos. Is est vnus sensus, de sacerdotio secundum rationem Melchizedek. Est, vt vidimus, alius, vt Melchizedek non sit nomen proprium illius sacerdotis, & Regis, sed

sacerdos.

Redundare.

Melchizedek.

Sacerdotium Melchizedek. Secundum ordinem.

In aeternum.

Sacerdos secundum Melchizedek.

Anius.

A sed duae appellationes, Rex & Iustitia. Nam Melech Hebraice, Rex, Zedech, Iustitia, vt si detraxeris iod, vt Hebraei monebant, remaneat Melechzedech, Rex iustus. Tunc erit sensus, Tu es sacerdos in aeternum, quia Rex iustus. Nam quod Septuaginta transtulerunt *על דבריו*, secundum ordinem, Hebraice est *על דבריו* al dibrathi, id est, propterea, quod etiam secundum ordinem, vel morem designat. Hunc sensum etiam Chaldaeus est securus dicens, Princeps futuri saeculi, propter probitatem, innocentiam vel morem, quia fuisti *על דבריו* melekzakai, Rex probus, integer, incorruptus. Sic q; vterq; est probatus, & vterque a nostris propè recipitur, vt sit Christus, & Rex, & sacerdos: aut quia Rex iustus, id est, quod regnum eius, & sacerdotium est sempiternum, est iustissimum. Dicitur enim, vt superior vidimus, in omni philosophia, filius ille Dei, Rex mundi, dicitur *σοφία*, *ἄσ*, propter res sapientissimè creatas. Dicitur autem *νόμος*, lex, quia distribuit, gubernat, regit, sustinet, res naturales, & humanas. Iuxta quam certam scientiam antiquissimi Hebraeorum vates dixerunt de eodem, Er erit iustitia cingulum renum eius. Et Psalmus, quem sine controuersia, de Messia intelligunt Hebraei, Virga aequitatis virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem. Et cum ait, Procede, equita super verbo veritatis, & mansueta iustitia, quasi currum eius & equos, vt ibi fuit declaratum, caneret esse veritatem, & iustitiam. Vt autè similitudinem oraculorum agnoscas & ex alio loco, quem de Messia non negant Hebraei, presentem perspicias, sicut in illo Psalmo de ipso Messia dicitur, Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo laetitiae, & benedixit in aeternum: sic in isto dixit Chaldaeus interpretes, Iurauit Dominus, praeficere te Regem sempiternum, saeculi futuri, quia fuisti Rex iustus, coluisti iustitiam, iniquitatem es omni odio prosequutus, perfusus hac gratia, ob id te Deus in aeternum regno & bonis suis dotauit. Hic autem quoniam iustus es, iurauit Deus, te fore sacerdotem sempiternum. Illic vngitur, hic est sacerdos: sacerdotes autem, & Reges vngebantur. Et Apostoli dicebant: *Conuenerunt enim verè in ciuitate ista aduersus sanctum puerum tuum iesum, quem vnxisti. Illic in aeternum benedicitur, hic fit sacerdos, & Rex sempiternus. Illic saepe dicitur Rex, dicitur solum eius sempiternum, hic sempiternus sacerdos, à Chaldaeo princeps sempiternus, aut mundi futuri, qui sempiternus erit, nunquam vt iste mutandus. Illum Psalmum sine vlla discordia Hebraei de Messia recipiunt, cur non & istum, cum sit eadem phrasis, idem dicendi modus, eadem oratio, eadem dictiones, eadem philosophia, vt de eodem expressè dicant. Is igitur sensus quem etiam ab Hebraeis mutuamur, Tu es sacerdos in aeternum, quia Rex iustus à nostris approbatur, qui sciebant Melchizedek sonare Rex iustus, vt sacerdotium secundum Melchizedek, sic sacerdotium regium, tum sacerdotium iustitiae. Tria enim hic sunt Sacerdos, Rex, iustitia. Eadem, vt dixi, in praemonstrato Psalmo, est enim vnctio oleo laetitiae, est Rex absolute, est sceptrum aequissimum. Prior autem sensus, si rectè pensites, idem est cum isto. Nam Melchizedek fuit sacerdos, & Rex optimus, iustissimus, cuius sacrae litterae nomen posteritati traderent, vt qui est sacerdos sicut fuit Melchizedek, sit iustissimus, sit sacerdos Dei altissimi. Interius autem penetrantes, secretiores quosdam sensus inueniemus. Primum saepe demonstrauius duos illos in diuinitate celebres, notos etiam priscis saeculis. Hoc mysterium ad humanos sensus nunquam venire potuisset, nisi idem ille reuelasset. Quod & Graeci admirati obstupuerunt. At haec, inquit Eusebius, in oratione regia, quomodo mortales nosse potuerunt, quae aures capere, & tradere aliis, quae lingua carnea, à carne, & corporibus aliena loqui? Quis ignotum Regem intuitus, has in eo nouit virtutes? Fuit igitur horum vnus interpres, qui per omnia commeat, verbum Dei. Solus quidem ad paternam deitatem adhærens, sed ab se creatis, patris affluentias laxans. Hinc omnibus hominibus Graecis, & barbaris venit sapientia. Hanc & id genus Eusebius admiratus cum multis illius temporis theologis, & ipse, ea quae tam multa, vt paulò antè ex Platone citauimus, apud Graecos, & exteris nationes de duobus patre & prole inuenirentur. Nouimus igitur ipso aperte, qui prius obscure reuelante, illum esse quidem Deum, rerum corporearum & incorporearum creatorem, sed habere alterum se maiorem, genitorem suum, cuius ipse simillimus esset, à quo substantiam, & diuinitatem, potestatem q; creandi, auctoritatem q; regendi acceperit. Nefas enim esse, licet humanè dicatur, diceret Philon, vt pater altissimus veniret in mundum ad res corporeas, voluisse filium dilectum suum esse sibi tantquam *ὑπερβολῶν*, magistratum, Angelum. Ideo in antiquis oraculis dicitur Rex à Deo constitutus, vnctus in Regem, factus sacerdos Dei altissimi. Rex quidem vt cui rerum suprema potestas concessa: sacerdos, quia vt Dionysius supremus theologorum tradit, genus huma-*

Christus Rex. Sacerdos.

num caelestibus mysteriis initiauit. Ob id vocatus in theologia *μυσταγωγός, τελέπαρχος*, factu-
rum, initiationumq; princeps, ducens ad mysteria, ad sacra, mysteriis imbuens. Hęc myste-
ria, & initiatio fuit altissima illa sapientia, & cognitio patris sui, quam detulit ipse de celo.
Tum consecratio generis humani, cum sceleribus expiatis nos in gratiam cum altissimo
patre suo redirefecit, & sacros ad eum reduxit. In quo quidē & sacrificiū in clytū, regiū, no-
bilissimum, stupendum, & preces intercesserunt, quibus sacerdotes vtentes inter Deum, &
homines sunt sequestri. Hunc magnificum, veridicumq; sensum non arbitror Hebræos,
præcipuè recentiores vidisse. Græci prudentissimè, & simili ferè sensu eum fuisse sacerdo-
tem secundum ordinem Melchizedech, quia similiter atque ille Abrahę obtulerit panem,
& vinum Apostolis, & in eis, cunctis hominibus. Idq; sacrificiū altissimi fuisse, cum su-
blatis oculis in cælum benedixit. Ipse quoq; dicebat. Caro mea verè est cibus, quod He-
braicè eum dixisse arbitror, Caro mea vere est lechem, id est panis. Nam panem omnem
cibum appellant Hebræi, sicut Græcè *σῖτος*, & Latine est panis à pascendo. Expresse igitur
ipse, suam carnem, panem dixit, Hanc obtulit, hanc sacrificauit, sicut Melchizedech.
Et, Hic est panis qui de celo descendit. Et, Panis quem ego dabo. Ideo sicut hoc tempore,
sic illo non capiebat obtusa mens Hebræorum quomodo posset dare carnem suam ad mā-
ducandum: nunc non capiunt, quomodo Messias sit sacerdos offerens, & consecrans pa-
nem & vinum, sicut Melchizedech. Is est etiam sensus Latinorum. Græci addunt quod si-
cut Melchizedech est *ἀγενεαλόγητος* nusquam eius traditur generatio: sic natiuitatis Christi
caruit principio. Iuramenti autem ratio, eadem est, atque dicendi, Sicut dixit vt sederet, sic
iuravit, *θεοσχεπέτως* intelligas omnia, validaq; est assertio. Dixerat superius, vt federet, nunc
iuravit super æterno regno, & sacerdotio. Ac, vt ait Philon, Deus iurat per seipsum, quia
non habet maiorem. Iuravit hic per seipsum. Sæpeq; in sacris litteris inducitur iurasse.
Quod autem dixit, Et non pœnitebit, expressa ratio, de Dauid hæc dicta esse non posse,
quandoquidem Deum pœnituit sempiternum regnum ei tradidisse, pœnitensq; abstu-
lit. Et Chaldæum audisti quomodo pœnitere in Deo transfulerit, nimirum reuocare sen-
tentiam.

Panis.

Iuravit.

Pœnit.
3. Reg. 11.

Dominus à dextris tuis, confregit in die iræ suæ reges.

HEBRÆI, superiores illos suos sensus retinentes hæc tum ad bella Abraham, tum
ad bella Dauid referunt, vt dicat Deum fuisse defensorem, protectorem, & assisten-
tem Abrahæ, bellum contra quatuor Reges gerenti. Aut protexisse Dauid, contra
gentes, regesq; pugnantem. Ac Hebraicè dicitur, Dominus *יְהוָה בְּיַדְּךָ* aliemineka, super
dextera tua. Præpositio Super, sonat etiam propè, iuxta, vt dicat, Propè dexterā tuam, iux-
ta latus tuū. Dominus iuxta te pugnantem erit, dextera, leuāq; prosternens hostes. Alij di-
cunt, vt Rabi Dauid, Super dextera tua, Dominus erit super brachio tuo, ipsum corrobo-
rans, indefatigabile reddens, solidans, robustum efficiens. Sensus igitur Hebræorū reiicien-
tes, iuxta superiora hæc quoq; intelligamus. Duo enim de Messia canunt semper oracula, iu-
stum eum, mansuetum, pacis, & æqui amantem, inducentia, parte alia belligerum, armatū, &
cum inimicis depugnantem. Quod, vt sepe diximus, duo respicit, tum hostes illos inuisibi-
les, tum supremum diem, bellaq; horrida cum impiis, quando cateruas impiorum, certis, vt
Græci dicunt, supplicii deputabit. Ac nos in nostra lingua, quod Hebræi in sua dicunt in-
terficere, confringere, diceremus iudicare. Sicut quod ait Esaias, Et spiritu labiorum suorum
interficiet impium. Nos hanc locutionem omittentes, diceremus, Iudicabit impium, ad
magna supplicia deputabit. Est tamen pulcherrima tralatio, dare cædem ori, præcipuè ori
sacro, alioquo, iudicanti, grauiissimas sententias proferenti, sententias veridicas, cum qui-
bus sequitur executio, vt dicta sint tanquam facta. Esaias etiam de eodem dixit, Et percu-
riet terram virga oris, quo mortiferæ sententiæ, letiferamq; iudicium ostenditur. Illumq;
locum Hebræi, & Chaldæus de Messia citra controuersiam interpretatur. Cur & hic simi-
lem sermonem non agnoscunt? Itaque apertè assentientibus Græcis prædicatur hoc oracu-
lo, supremę diei bellum, & iudicium, quando, *Ductores ante seueri*

Adextris.

Confregit.

*Iudicis ora tremant, panidosque astare tyrannos,
Cernemus scelerumque omnes immania pendens.
Supplicia, ast alios stellantibus inferet aulis.*

Prædicaturq; apertè quod à Sibyllis quoq; est decantatum, hunc Regem de quo tot, tan-
taq; oracula canuntur, venturum aliquando cum tota regni sui maiestate, tanquam iudi-
cem

A cem, formidabilemq; dictatorem, reges terrestres maximum omnium regum euertentem
à cuius conspectu fugere omnes, latebras quærentes, conabuntur. Nam Erythræa non se-
cus, atque hoc carmen, clare:

*Ἔγασι δ' ὅτι βήματος θεῶ βασιλῆες ἔπαυτες.
Cuncti aderunt Reges diuinum ante tribunal.*

Sic quod Hebræus vates dixit de cæde regum, & iudicio, Sibylla quod ante tribunal iudi-
candi reges adducuntur. Hęc enim erit eorū cædes. Ideo vocatur dies ille, dies furoris, dies
iræ. Quod & Sibylla prædixit apertè, canens ad alia furoris, & iræ indicia fore.

*Σάλπιγγ' ἢ ἐγὼ βόει φωνῇ πολὺ θρόνον ἀφῆσαι
Ὠρίσσει τὸ μέλλον, καὶ δὴ πῆματα νόσους.
Lutificasque tuba ingemimabit ab æthere voces,
Exulans ventura mala, supremaque secla.*

Hęc erit confractio, maectatio, concussio præcipuè regum. Venite, inquit Ioannes in Re-
uelatione, congregamini aues cæli ad deuorandas carnes principum, ac regum. Quod au-
tem tribuit hoc Deo, vt Deus qui à dextris eius erit, confringat, secundum illam, quam sæ-
pe dixi, scientiam locutus est, & vt Apostoli loquebantur, *I E S V M* Nazarenum virum
approbatum à Deo in omnibus virtutibus, & prodigiis, & signis, quæ fecit Deus per illum
in medio vestri. Hęc Petrus ad plebem. Sicut Deus fecit per illum signa, & sicut fuit vir
approbatus à Deo, sic per eum in die furoris sui, prosternet, confringet, delebitq; reges.

Et de eo Petrus voluit alio in Psalmo dixisse Dauid, Quoniam à dextris est mihi, ne
commoueat. En nunc à dextris fore dicitur ei Dominus. Quæ locutio est hæc, vt si *I E S V S*
erat Deus, Dei filius, sicut ipsi nos docuerunt, dicere eum virum approbatum à Deo
quasi de mortali aliquo hoc dicerent? Sic locuti sunt etiam Prophetæ, iidemq; Apосто-
li dixerunt, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob, Deus patrum nostrorū, glorifi-
cavit filium suum *I E S V M*, quem Deus suscitauit à mortuis. Et, Conuenerunt enim
verè in ciuitate ista aduersum sanctum puerum tuum *I E S V M*, quem vnixisti, Herodes,
& Pontius Pilatus. Quibus locutionibus ipse etiam *I E S V S* Christus vsus est, tribuens
omnia patri suo Deo, cuius est propriè, & primo diuinitas. Hoc loquendi genus iudicat
cum primis imperitos Hebræos, putantes Messiam fore merum hominem, videntes eum
in Psalmis, & scripturis sæpe tanquam hominem, tanquam subditum, obsequetemq; Deo,
mandatisq; eius parentē, introduci. Arreptaq; hac opinione, testimonia de diuinitate eius,
omnibus modis deprauant. At Apostoli iidem doctissimi Hebræorum, vt à spiritu diuino
edocti, antea idiotæ, litterarumq; imperiti, vtrunq; sicut & priores Prophetæ in eo intel-
lexerunt, & tradiderunt nobis. Tradiderunt, inquam, altissimam quandam, arcanamq; sa-
pientiam, esse in diuinitate duos, alterum patrem, magnum, priorem, alterum ab illo cun-
cta nanciscentem. Loquebantur Prophetæ Messia esse tanquā hominē, confirmatū à Deo
in bello, dante ei vim, & potestatem, imperium, & pro eo depugnante. Parte alia apud eos
audis, Ego hodie genui te. Thronus tuus Deus in sæculum sæculi, Ante luciferum genui
te. Omnia melius ab antiquioribus Hebræis, quàm posterioribus cognita. Chaldæus ergo

hoc loco dixit *שְׁכִינְתָּא* shekintha, diuinitas, maiestas Domini à dextera tua est. Sicut ipse
dixit, Data est mihi omnis potestas. Hac data potestate, & maiestate, reges confringet,
præcipuèq; regum impiorum principem humani generis môstrum Antichristum, totaq;
ab origine mundi regum, ac principum seriem iudicabit, vt qui iudicat reges, sit ipse rex re-
gum, super quem continebunt reges os suum. Gentes cum, & populi deprecabuntur. Præ-
dici autem futura, locutionibus rerum præteritarum, etiam Hebræi consentunt.

Diuinitas.

Præterita,
pro futur.

Iudicabit in nationibus, implebit ruinas, conquassabit capita in
terra multorum.

Hęc quod superius erat per præteritum nunc per futurū, Iudicabit: rursum reuertit-
tur ad præteritum, Conquassabit. Hebraicè enim *יָמַח* machaz, conquassauit, confre-
git. paulò post Bibet, exaltabit caput. Quæ temporum varietas declarat, non tam ra-
tionem vaticinij hanc esse, quàm locutionis, & linguæ Hebraicæ proprietatem, tum poë-
ticam rem. sicut apud nostros, *Presitque iacentem.*

Tēpora pro
tēporibus.

*Ereggia interea coniuu arma omnia tectis,
Euomet, & fidum capiti subduxerat ensē.
Quid moror? irrumpunt thalamos: comes additur vna,*

Hortator scelerum Acolides. Dii talia Grauis
Inflamrate, pio si poenitis ore reposco.

D

Hic triplex est super eadem re tempus, praesens, plusquamperfectum, praeteritum. Eleganter factum. Subita quoque conuersio ad Deos, sermonisq; mutatio, elegans est, & crebro in sacro quoque poemate reperta. Hoc quoque loco palam fit, idem esse confringere, & iudicare nationes, & reges. Quod enim antea dixit, Confrigit, nunc iudicabit. Perspectifimè autem locus iste neque de Abraham, neque de Dauid esse potest, Nam Chaldaeus, pro Hebraico Iudicabit, posuit. אשכנז על ירדן, אשכנז it manaledaia al amamaia, id est, Constitutus est iudex super populis, aut ad iudicandum populos. Quod diuinum, & clarum vaticinium est de Christo, qui constitutus est iudex viuorum ac mortuorum, vt totus psalmus sibi bene consentiat. Simili modo vaticinata est, nihil ab Hebraeo propheta discrepans Sibylla, carmen inchoans,

Ἰδρώσει γὰρ γῆθ' ἄν, κρείσσας σημεῖον ὄτ' ἔσται
Ἡξει δ' ἔρανόθεν βασιλεὺς ἀώσιν ὁ μέλλων
Σάρακα παρὸν πᾶσιν κρινάει, κρηχόσμον ἀπαντα.

Iudicij ad signum, tellus sudabit Olympo
Descendet rex, & seculum regnabit in omne,
Iudicet vt praesens omnem carnem, populumque.

Hebraeus dicit, Iudicabit in nationibus, Graecè ἐν τοῖς ἔθνεσιν, in gentibus, sicut Hebraice, goim, Chaldaeus populos, Sibylla, omnem carnem, omnem mundum, & sicut psalmus, antea reges, sic illa ductos ante tribunal. Et Sibylla de quo haec diceret, occulta quadam sapientia, & quasi Cabalistica ratione demonstrauit, si incipiens à prima littera primi versus, vsque in finem totius carminis, semper primam cuiusque versus accipias, videbis fieri. Ἰησὺς χριστὸς θεοῦ υἱὸς, σωτήρ, σωτὴρ, id est, Iesus, Christus Dei filius, seruator, crux. Hunc praedicat venturum ad iudicandum omnem carnem, omnem mundum. Et Chaldaeus ait, eum constitutum iudicem super populos; Hebraice, super nationes. Eundemque necesse est Hebraeum Vatem spectasse, atque Sibyllam. Vterque per futurum loquitur: iste, Iudicabit illa, Veniet ad iudicandum. Illa regem aeternum venturum, Iesum Christum, Seruatorem, Dei filium. Hebraeus haec quidem, sed profundiore quadam ratione. Rex enim & Christus, id est vnctus, apud eum, quia secundum rationem Melkizedek, qui & rex, & sacerdos fuit. In vtroq; vnctio. Et Chaldaeus eum dixit Raba, principem, regem saeculi futuri. Ecce rex, ecce vnctus: Dei autem filius, quia ex vtero, ante luciferum genuit eum. Seruator autem, quia in die expeditionis, & belli splendoris sancti, & populus eius charus, & grex voluntarius cum eo. Nam & nos canimus, Ecce Dominus veniet, & cū eo sanctorum millia. Horum est Seruator. Propter hos misit pater virgā virtutis suae. Crux, autem, quia forte haec est virga, is baculus, hoc lignum, missum ex Sion, & erectū in monte Sion, signum iudicij, quo contracti sunt hostes tartarei. Idem signum erit in caelo, quo scelerati, & impij pudibundi, fugient, qui clementiā Domini sui admirari noluerunt. Et crux à Constantino ad similitudinē eius quam viderat in nubibus, facta erat ἡμίλογος ἑρπὸν halta ex-f-celsa, vt ait Eusebius. Hasta, & virga idem. Sicq; palā est eadem ab Hebraeo, & Sibylla decantata, praenūtiata. Sed Hebraeo Hebraicis tropis vtente, & nescio quibus arcanis modis loquente Sibylla. Graecè oracula fundente, & more nostro dicente clarius, & apertius. Lingua enim Graecorum antiquissimo illo tempore, toto penè in Oriente floruit. Quod autē dicit, Implebit ruinas, error Latini fuit interpretis. Nā Sept. iuxta Hebraicū bene transfulerunt. Vt enim Latine, sic Graecè ἀπὸ πτώσεως, πτώμα, cadauer. Et hoc loco est πτωμάσει πτώματα, implebit cadauera, vel cadaueribus: Hebraice מלי גוים male gheuioth. Gheuioth cadauera sunt. Et Chaldaeus transtulit explicans, Implebit terram קטילין קטילין קטילין cadaueribus impiorum occisorum. Vides quae cadauera, & quorum. Hi sunt, vel erunt qui ducem Antichristum cum infinitis copiis sequentur. Tum sunt omnes, quos diuina sententia, secunda morte, quod Ioannes in Apocalypsi saepe, interficiet. Ideo fert gladium ore, ex vtraque parte acutum, vt in ipso percutiat gentes. Gentes apud Ioannem percussae gladio, oris hic terra plena cadaueribus, quo tum caedes, vt dixi, impiorum, tum vniuersale iudicium designatur. Ideo Ioannes gladium non in manibus, sed in ore dixit. Eadem figura apud eum, & apud Dauid. Quam caedem, quem gladium sentis in Apocalypsi, hic item sentias. Atque is sensus est, qualem expressit Lactantius de rebus nouissimi illius temporis scribens, Et videbūt campos cadaueribus opertos. Vides has esse Hebraicas quidē figuras, sed

Imple. rui.

A sed naturales tamen, Interfectae gentes apud Ioannem, sunt iudicatae, deputatae ad aeterna funera, ad supplicia, ad tartarum: sic apud Dauid, cadauera per totam terram, eadem figura, iudicatae gentes, & sententiis letalibus interfectae. Quoniam autem Hier. in Plalterio Hebraico transtulit, Implebit valles, ratio huius varietatis fuit, quod simillime sunt inter se haec duae voces גוים Gheuioth, & מות גוים gheioth, primum cadauera, secundum valles, à singulari מות Hieron. ergo omnino legit postremum, arbitrariq; eum, vt saepe solet, Symmachum secutum. Et vtraq; lectio defendi potest, licet & Chaldaeus, & omnes Hebraei, Sept. quoque legant potius cadauera: ruinas autem nulla ratione dicendum est. Quod autem ait, Conquassabit capita in terra multorum, est רבבה rabba, multa, vt referantur ad terram. Conquassabit caput in terra multa. Et Hieronymus, Percussit caput in terra multa. est tamen sensus idem. Nam Rabi Dauid dicit, caput, & multum, esse nomina multitudinis, quasi si multa capita, per omnem terram. Et rabba proprie sonat multum, valde, copiose, vt dicat, conquassabit caput in terra, plurimum, id est plurima capita, in plurima terra. Et Chaldaeus, qui obscuriora Hebraica facit clariora, sic vertit, Conquassabit capita regum super terram, multorum simul. Multitudinem capitum, retulit ad capita regum, sicut superius, Ioannesq; hunc locum innuere palam est, cum in Apocalypsi scribit, Et vidi bestiam, & reges terrae, & exercitus eorum, congregatos ad faciendum praelium cum illo qui sedebat in equo, & cum exercitu eius. Et apprehensa est bestia, & cum ea, pseudopropheta, & qui fecit signa coram ipso, quibus seduxit eos qui acceperunt characterem bestiae, & qui adorauerunt imaginē eius. Viui missi sunt hi duo in stagnū ignis ardentis, & sulphuris. Et ceteri occisi sunt in gladio sedentis super equo, qui procedit de ore eius, & omnes aues saturatae sunt carnibus eorum. Haec apud eum. Itaq; & Theodoritus ait hoc loco, σαφές ἐστι ἐν ταῖς πύλω κρήναις ἐδύλασσε. Clarè, & perspicue hic iudicium significauit, & vt illo tempore, impie quibus viuere libuisset, omnigenis supplicij deputabit. Tametsi putat Chrysostomus hanc vindictā de his dictā, qui persecutori essent Apostolos, & sanctos. Non defuerant Hebraei, qui censerent, In terra Rabba, designari Rabat in terra Moab urbem regiam, hodie quoq; superstitem, ad quam Dauid depugnauerit. Nulla ratione probandus sensus.

Conquassabit. cap. in. ter. multi.

De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput.

Hic duo sensus sunt, quem verba praetendunt, & alius quem allegoricè, vel figuratè possint verba abscondere. Prior est iuxta Hebraeos, tantam occisorum fore caedem, tantum vbiq; sanguinis, vt torrentes sanguine decurrant, & ex torrentibus sanguinespumantibus figuratè dicat eum bibiturum.

-Bella horrida bella,
Et Tybrim multo spumantem sanguine cerno.
-Inundant sanguine fossae.

Haec quoque tanta caedes, per aliam figuram, designabit iudicium vniuersale, multorumq; impiorum interitum sempiternum. Salomon longinquo sensus, & Auen Esra excogitarunt. Prior quod torrens is sit Nilus, qui per terram Aegypti decurrat, super eò gloriari Regem Aegypti: contra hunc autem tam superbum, & tumidum populum Israël, qui genus ab Abraham duceret, prauuliturum. Parte alia bellum exponit, quod ex stirpe Dauid, Ezechiël gessit contra Senekerib, quando Angelus Domini centum octoginta millia interfecit in castris Assyriorum. Gloriatum autem Regem fuisse bibiturum exercitum suum de Iordane, eoq; exaltasse caput. Auen Esra verò, ad eò pauore afficiendos inimicos Dauid, vt siti cōfecti de torrentibus suis necessariò bibant, quale Darius Rex Persarum fugiens Alexandrum. Vel tantum illi copiarum futurum, vt fontibus non sufficientibus, ad torrentes accurrat, id eò exaltabit caput: quod habeat exercitū, aut quod eūti ad bellum, demittent torrentes aquam, vt bibat exercitus. Hec & id genus cōminiscitur. Verior igitur sensus, est prior ille Rabi Dauid, qui posterior fuit Salomone & Auen Esra. Saepe autem iunioribus occurrit aliquid melius, quod antiquiores videre non potuissent. Et sensus illi palam ascititij sunt. Sanguinem autem occisorum bibi, saepe dicitur in his litteris. Graeci autem nonnulli dicunt ad eò vilem rationem viuendi Christum secuturum, vt etiam de torrente bibat. Hefychius allegoricè, quod & Nicolaus, putat torrentem, magnitudinem tentationum, & vexationum appellatam, & hanc eum in via, hoc est in tota vita, quae via dicitur, bibisse. Assentitur huic sensui Euthymius. Augustinus propè similiter, torrentem vitam mortalem, hanc eum bibisse, vixisse, expertum esse. Chaldaeus verò locum

transtulit, Ex ore Prophetarum in via, doctrinam accipiet, propterea, exaltabit caput. Ecce torrentem doctrinam sanctam, & caelestem interpretatus est, quā Christus ex ore Prophetarum tradiderit mundo, proferens scilicet in medio, quā per Psalmos, per Prophetas, per Moysen, de se dici fecisset. Et in Synagoga lectus est Esaias, & ex eo, Christum se illum esse probavit, quem Propheta prädixisset. Tribus igitur sensibus torrens exponitur ad litteram ut sit torrens sanguinis: Anagogicè ut sit, vel torrens vexationum, vel doctrina exuberans. Qui quidem omnes mihi probantur. Nam & Hebræus Ionathas, qui transtulit Chaldaicè, allegoriam subesse putavit. Exaltare autem caput, clarum est, vnoq; sensu à cunctis accipitur. Exaltabit enim nomen suum, quia supremo illo die, cognoscetur Rex regum, Dominus dominantium, Antichristo maiestati suæ aduersante, & Regibus impiis sequacibus eius interemptis. Solusq; ipse adorabitur, solus esse Deus etiam à Iudæis cognoscetur. Ideo dixit Sibylla.

Torrens,
Sanguis
host.
Crux.
Doctrina.

Aspicietque Deum credens, incredulus omnis.

Et videbunt, qui eum pupugerunt. Videbunt eum diuina virtute, splendoreq; præditum, videbunt obsequentes Angelos. Ideo exaltabit caput, dictus, & assertus ab omnibus à principio vsque in finem mundi hominibus, Deus. Nulla supererit dubitatio. Veniet enim non qualis prius humilis, forma serui, dissimulans diuinitatem, sed in tota maiestate sua, & claritate: omnes aderunt intuentes, stupentes, trementes tantum numen. Non est autem Exaltauit, sed Exaltabit. Hebraicè, & Græcè *ἐξέτασεν*.

PSALMI CXXXVIII. EXPLANATIO.

ITVLVS Psalmi communis ferè cum cæteris omnibus, quos non pro acceptis beneficiis, quasi gratiarum actiones edidit Propheta, sed ad cõmemorationem potentia, bonitatisq; diuinæ. Nam cum Psalmi sint tanquã Odæ sacre, atq; hymni, qui in laudè caelestium cõponebatur, ut variis ex causis canebatur, sic variabant subiectum. Nonnulli pro acceptis beneficiis, victoria parta, profligatis hostibus canebantur: alij ex consideratione rerum diuinarum, quæ cõtèplanti Prophetæ cū mirabiles viderentur, eas carmine comprehendens, celebrabat, idemq; cæteros factitare iubebat. Nullum est enim vitæ genus laudabilius, nullum quod propius ad vitam Angelorum accedat, quàm de Deo factisq; mirabilibus eius cogitare, & semper loqui, ut rara sit cæteris de rebus cogitatio, atque locutio: huc animus semper confugiat, non tanquam absoluti Philosophi, sed quemadmodum sanctissimi illi viri, Deiq; amore flagrantissimi. Quem cum ardentissimè amarent, in eius semper commemoratione, laudibusq; versabantur. Is igitur Psalmus ex his est, qui contemplanur, ac de potentia maiestatisq; diuina philosophantur. Ideoq; titulum habet simplicem, *למנצח דוד* lamnazeach, le David, mismor, hoc est, Iubilantis, triumphantisq; David oda, seu carmen, siue hymnus. Reddidimus autem in cæteris psalmis rationem, cur omnibus ferè psalmis, duo auctores præfigantur, cum articulo casus genitiui, menazeach, & David. Quibus additofle, sit casus gignendi. Diximusq; David compositorem Psalmi fuisse, Mnazeach cantore. Nã Nazach præter cæteras significationes, significat canere, *קנא*. Ideo Chaldaeus interpres, cuius translatio apud Hebræos grauius est autoritatis, ac propter vetustatem valde fideliter transfert linguam, sensusq; Hebraicos, semper hanc vocem interpretatur, tusbachta, præanimum, exultationem. Addimus autem hoc loco, ac dicimus fieri posse, ut Mnazeach non sit alius à David, sed epitheton eius, ut dicat, Iubilantis David carmen. Perinde si quis Græcè diceret, *τῷ δδιδτος τῷ δαβιδ*. Nam repetitionem articuli omnis ferè lingua vsurpat. Italicè dicitur, Il victorioso Re, il Re Mathia. Sic Hebraicè fortè intelligi debet, canentis, exultantisq; David, cum articulo. Psalmus autem apud Græcos, ut ex scriptoribus Græcis apparet, est quidem carmen, sed lascium, ut videre sæpe est apud Plutarchum. Hymni potius dicuntur, qui in honorem Dei canuntur. Sed ab his quæ iam recepta sunt, non est facile discedendum, nisi res grauioris momenti sit. Diximus item philosophari, aut theologari eos Psalmos, quibus titulus tantum, non etiam argumentum præfigatur. Igitur, & is Psalmus caret argumento: theologatur autem altissimè de sapientia, profunditateq; scientiæ diuinæ. Est quoq; in hoc Psalmo maxima ab Hebraica veritate discrepantia, ut difficillimè cum putem posse intelligi, nisi collatis diligenter codicibus Hebræorum, & illustrata translatione Septua-

Vita, angelica
proxima.

Nazach.

Psalmi.
Hymni.

E

Aginta, quæ quidem à Græcis toto veteri testamento, cæteris interpretibus collatis, solet siue declarari, siue corrigi, ut nostræ in Pentateuchum reliquosq; libros, annotationes ostendunt. Nos ergo accuratè veritatem Hebraicam, sensusq; veriores elicere conati, significationes verborum, & vim sententiarum exprimemus.

Domine probasti me, & cognouisti me, tu cognouisti sessionem meam, & resurrectionem meam.

RIMVM sciendū est, clarius haberi Hebraicè quàm Græcè, clarius Græcè, quàm Latinè, hoc quod dicit, Probasti me, Hebraicè *בדקתני* inuestigasti me, sicut vertit Hieronymus: siue, scrutatus es me. Ac propriè hoc verbū, ut tradunt Hebræi, & ut obseruare licet in scripturis, designat quod Græcè *μεταλλῶν*. Ac de his appositè dicitur, quæ nō videtur, tactūq; corporeū, sensumq; omnè effugiunt, & quorū est inuisibilis facies, ut ad eā sola cogitatione penetrari possit. Dico autè formas quasdam inuisibiles, corporea substantia qualitateq; nudatas, virtute harū formarū videdarū, ante omnes spiritus, omnes animos generatim: mirabiliterq; pollet Deus, ut ipse vnus inuitato quodā, atq; infinito genere sapientiæ videat omnia, quæ à cæteris corporeis & incorporeis animis videntur: sed rursum alia, quæ à nullo Angelorū vel maximo ac sapientissimo cognosci possunt. Atq; hæc quidē infinita esse dicendum est, quæ latent in arcanis atq; abditissimis antris sapientiæ vastæ, & immensæ. Ex his autem duo genera tantum nominari fortasse possunt, cætera in suis tenebris incognita, & innominata manent. Dico scientiam cogitationum, ac prouidentiam rerum futurarum. Hæc, inquam, duo ex immenso acervo rerum earum, quæ sciuntur à Deo, à nullis spiritibus sciuntur, his à nobis appellationibus proferuntur, ac nominantur, in quibus, ut dixi, solus Deus dominatur, nec alius est intellectus qui videre inuisibiles illas formas præter ipsum possit. Cogitationes formæ sunt internæ, abditissimæ, ab omni oculo corporeo & incorporeo remotissimæ, quas tamen videt tam facillè Deus, quàm facillè noster oculus obiectam molem. Res autem futura, formæ quædam sunt longè inuisibiliores, ut dubium sit, an formæ possint appellari, cum nondum existant. Atque longè est mirabilissimum scire quod nullam habeat substantiam, quod in causis suis sit abstrusum. Tanta igitur est, tam prodigiosa hæc vtraque cognitio, ut solius Dei sit, à cæteris autè animis non eorū virtute, sed reuelatione diuina aliquando possideretur. Neque tamen semper neque vniuersum. Merito igitur sapientissimus Vates exclamauit, carmen inchoans, Deus, scrutatus es, inuestigastiq; me, & cognouisti. Simul ac in me oculos tuos conuertisti, cognouisti quicquid in me esset. Nulla res arcana in me fuit, quam tu percèptam, exploratamq; non habueris. Prædicatur igitur hæc Dei virtus tanquam præcipua, ac peculiaris illius, ac propria. Id quod cæteris locis idem Poëta facit, ut cum dicit, Scrutans renes & eorda. Huius facultatis ac potentiæ, ut mirabilissima est, sic nullam possunt mortales reddere rationem, quomodo, inquam, animos nostros adeat, inspiciatq; Deus, quo accessu subeat aspirètq; intacto carneo velamine, ad sedem mentis, eamq; cogitantem aspiciat, cum animus etiam sit inuisibilis, & inscrutabilis. Declarat igitur hoc, apertissimeque testatur mirabilissimam Dei potentiam, immensamq; spiritus eius lucem, ac profunditatem, & infinitam sapientiam, quam nulla res exilis, atque abstrusa, subterfugiat. Quatuor autem sunt motus, quibus animi ad mouenda corpora incitatur. Qui quidem motus atq; eorum causa prius in animo generatur. Aut enim sedemus, aut surgimus, aut incedimus, aut recumbimus. Hisq; quatuor motibus omnes actiones distribuuntur, omnesq; ad eos cogitationes diriguntur. Sedemus igitur, aut surgimus, aliqua nos prius cogitatione mouete. Nullaq; ferè est cogitatio, quæ non ad hos corporis motus pertineat. Principiumq; ut surgas, est obiecta animo tuo res, impellens illū, ut corpus excitet, ad ea quæ destinasset. Hæc igitur principia, & causas istorū motuū notas esse Deo prædicat. Neque enim aliud innuit cum sessionem, excitationemque meminit, id est principia horum motuum ac cogitationes ipsas. Nam motus ipsi corporei, etiam hominibus sunt noti. Quare autem moueatur homo, solus habet Deus, qui voluntates omnium videt, exploratum, Quam rem si mortales attenderent, multas absurdas nefariasque à se cogitationes reiicerent. Sed quid facies, quando ne facta quidem turpia, sub oculis diuinæ maiestatis, & hominibus aspicientibus, erubescimus perpetrare?

Probare.

Cogitationes
Res futuræ.

Probare
cogno. me.

Sedere.
Surgere.
Incedere.
Cubare.

Intellexisti cogitationes meas de longe. D

De longe. Explicat quod proposuit, sed addit quod hanc diuinā potestatem magis ostendat. Ac quod dicit de longe, duobus modis potest intelligi: Aut de caelo, & è loco remotissimo: aut à remotissimo tempore. Nā primū potest esse quale in superiore Psalmo dixit, Et alta à longe cognoscit. Quod Hebraei interpretatur, è caelo. Secundū item aliquot Hebraei proponunt. Intelligit ergo Deus nō solum res occultissimas, maximeq; inuisibiles, sed eas prospicit à remotissimis temporibus, vt omnem habeat ante oculos aeternitatem. Ac cū tempus sit res in continua mutatione substantiam habens, vt prateritum abierit, futurum nondum sit, atq; instar fluminis semper decurrat, intelligitur tamen ab eo perinde, ac si res vna esset ac continua. Nec solum ipse circumplectitur, scientia sua, tempora, sed quicquid etiam in temporibus geritur: nec solū quae palam geruntur, gerenturq; sed etiam quae cogitantur, ac cogitabuntur. Quod clarissimum primae ac sempiternae diuinitatis est testimonium. Cognitioq; rerum futurarum, & earum quae ex humano ingenio, quod mutabilissimum est, nascuntur, adeo solius Dei est, vt hoc apud prophetas maiestatis suae velit esse argumentum. Apud Esaiam indefessa voce, rerum futurarum scientiam, sed remotissimarum à suo, praesenti, praebet Deus argumentū suae magnitudinis. Afferte, inquit, de idolis & Diis simulatis, si quid fortè habetis, dixit Rex Iacob. Accedant, & nuntient vobis quae ventura sunt. Quae ventura sunt, indicate nobis. Annuntiate quae ventura sunt in futurum, & sciemus quia Dij estis vos. Et pauld post: Quae prima fuerunt, ecce venerunt, noua quoque ego annuntio. Antequam oriantur, audita faciam. Hae apud Esaiam à Deo in testimoniu diuinitatis suae dicuntur. Ac duplices sunt res quae prouideri possunt, naturales, atque humanae. Naturales in vniuersum constantissimae sunt, singulae variabiles. Humanae vnde quaque mutabiles, vt quae principium habent volubilissimum, mentem humanam, qua nihil ferè est mutabilius. Res naturales aliqua ex parte prouideri ab omnibus possunt: singulae autem & in particulari, inexplicabiles sunt, longè inuoluitiores res humanae. Vtraeq; aut tam humanae, quam naturales à suis effectibus remotae, omnino sunt hominibus incognitae, & inexplicabiles. Longè autem inexplicabiliores, si sint remotissimae. Hae tamen sciuntur à Deo. Neque vero ausim ego asserere hanc rerum longinquarum cognitionem esse in Deo, propter ideas illius mente comprehensas. Cū hae quoque cognitiones sint diuinae, nihil à cogitationibus, nisi nomine, differentes. Siquidem Idea Graecè forma inuisibilis dicitur. *Ideas* uero malorum formas ait Thucydides: & de ideis scribēdi tractat Hermogenes. Sunt enim, quemadmodum ait Galenus ex sententia Stoicorum, *Ideae* *νοήματα*, id est cogitationes. Quare qui dicat Deum cognoscere per ideas, videtur dicere, Deum cognoscere per cogitationes. Nullaq; affert causam. Minus ausim dicere, idcirco à Deo omnia cognoscere, quia sit causa omnium rerū, quae quoquomodo gerantur. Non enim autor malorum est Deus. Neque idcirco prospexit lapsum Adae, quia causa fuit: aut casum Angelorum, quia cerneret quid esset ipse aliquando facturus: sed prospiciebat, vt ab illis facienda. Quare ratio istius cogitationis videretur incomprehensibilis, & inexplicabilis. Ac perinde naturalem omnium prouidentiarum rerum Deus habet facultatem, quemadmodum debilem quandam ac exiguam prouidentiam habet homo. Vtq; infinite est iustitia sanctitasq; diuina tum per se, tum si haec in hominibus respicias: sic prouidentiam quandam naturalem comitantem ab aeterno, spiritus sui magnitudinem eum habere putandum est. Mens est altissima, vasta, amplectens omnia. Homines autem perspiciūt minimè eorum quae prospiciūt ipsi autores, aut quod ideas animis eorum insideant. Nouit igitur Deus omnium rerum naturas, nihilq; est quod nō habeat in numero. Et vt homo rem à propinquo tempore prospicit, eaq; facultas maior ac minor est inter mortales: sic Deus cū sit mens maxima, ab aeternitate in alteram prospicit aeternitatem. Prospicit autem quae à se, quae ab hominibus, quaeq; vbiq; ab omnibus sicut causis, quibus ipse dedit vim faciendi. Prospicit autem quadam infinita ac sibi naturali prouidentia, incommemorabiliq; solertia: vt tato precedat humanam prouidentiam illa diuina, quanto, & fortitudine, & cōsilio, & sapientia, & virtute ipse est homine superior. Quod si altero modo placuerit intelligere locum, de longe, id est è caelo, quo non est à terris remotior locus, id quoque mirabilissimum est, maximumq; diuinæ scientiae testimoniu. Nam id quoque profusum est incredibile, maximeq; stupendum, vt cū Deus, cuius statio longius distat à terris quam ortus ab occasu, ibi tamen consistens, vt omnium gentium, vetustissimorumq; hominum, vt ait Aristoteles, est con-

De longe.

Tempus.

Idea.

De longe, id est è caelo.

Homini animi mali.

A confensus, videat quicquid geritur caelo, & terris. Non solum veluti sol omnes gentes & vrbes aspiciens, sed etiam quae tenebris opacis sepulta iacent, quaeq; à summa terrarum facie altissimè recedunt, quod nequit aspirare Sol. Nec solum haec ipsa, sed quaedam longe plura nobis mortalibus incognita, quae in caelo, qui locus in immensum superat spatium terrarum, fieri par est, quod vult oculos diuinos extendens. Ac quanquam sit ab omnibus remotissimus, sedem enim habet celsissimam, perinde tamen omnia cernit, ac si praesens sit. Ac videbatur pariter mirabile ipsi Prophetae, vt qui in oriente esset, videret quae fierent in occasu: atque Deus regnans in altissima regione, videat subiectas terras: & adeo videat, vt vsq; ad inuisibiles cogitationes penetret. Merito igitur clamauerunt veteres Poetae, Deum ire per omnes terrasque, tractusque maris, caelumque profundum. Nec alienum est, vt veritas fiat illustrior, proponere quid magnus vir Aristoteles, super hac re locutus fuerit, quomodo Deus in celesti sede positus, adsit in omni loco, cuncta videns atque exaudiens, sicut ait Orpheus in hymnis suis:

Παντ' ἐποπείας, καὶ πᾶσι *ἀνθρώπων, καὶ πᾶσι* *θεῶν, καὶ πᾶσι* *ἀστέρας, καὶ πᾶσι* *ὄρους, καὶ πᾶσι* *ὕδατος, καὶ πᾶσι* *ἀέρος, καὶ πᾶσι* *ἕως οὐρανόθεν, καὶ πᾶσι* *ἕως γῆς.* id est, Cuncta vides, & cuncta audis, & cuncta gubernas.

Aristoteles igitur in libro de mundo, ait, vetustam esse famam, à Deo, & per Deum cuncta extitisse, cuius auxilio destituta, nulla natura possit consistere. Hinc quosdam eousque progressos, vt dicerent, Dei omnia esse plena, qui ob oculos, ob aures nobis occurat: quam asseruerunt non de substantia, sed vi ac facultate diuina, dicit idem esse veram. Esse enim Deum seruatore genitorumque omnium rerum, non quod laborem perinde atque animalia suscipiat, sed indefessa virtute ac facultate in eis instituendis, ac creandis vtatur, quae vel remotissima euincat. Supremā igitur celsissimamq; sedem ipsum natura sua possedisse, indeque summū solere à Poetae nuncupari, inq; altissimo vertice totius caeli, vt Poetarum princeps ait, consistere. Maxime autem bonitatis eius esse particeps proximum illi corpus, caetera post illud deinceps, vsque in nostra loca. Hinc res terrestres, quia sint ab eo remotissimae, fluxas esse, ac debiles, plenasque turbationis. Quatenus igitur per omnia penetrat diuinitas, hoc propiores, longinquioresue, tum nostrates res, tum quae supra nos existunt, magis minusue illa summa bonitate solere frui. Itaque melius esse, ipsiq; Deo congruentius arbitrari, potestatem eius in caelo consistentem, omnia vel quam distantissima conseruare, quam per omnia, & quo neque decorū Deo sit penetrantē, res terrestres procreare. Id ne principibus quidam humanis esse decorum, vt omnia operi promiscuo, ac vulgari ipsi intersint. Exemplum de Dario vel Xerxe summis regibus Persarum: Ipse enim rex tanquam ratio Susis aut Ecbatanis sedet, omnibus inuisibilis, admirabilem aurōque & electro & ebore flagrantem aulam obtinens. Extra proceres, è quibus alij regem proxime circumstant, alij cuiusuis ambitus, vestibulique custodes ac nuntij sint, vt ipse Rex cuncta exaudiat. Et quae sequuntur apud eundē. Quare videtur ab eo probatè dictum, non substantia adefse vbi que Deum, sed praesentiam eius esse in caelo, potentiam vsque quaque pertinere: perinde, quasi solem, qui in caelo existens, radiis ac potentia fluminēque lucis suae, adest omni loco. Quare qui dicunt, Deum vbi que esse per praesentiam, per potentiam, per prouidentiam, non videntur quicquam dicere distinctum. Nam si adest per potentiam, vti que & per praesentiam, ac prouidentiam. Ac praesentia illa non substantiae est, sed potentiae, tanquam radiorum, tanquam lucis ab eo manantis, omniaque implentis. Hoc est quod dicitur à nostro, Deum è summo vertice mundi videre vniuersa, etiam inuisibiles cogitationes. Cum quo mirabiliter concordat Homerus, interdum appellans Deū *ἰσπαντο*, id est, supremum, regnantem in *ἀνωτάτω κορυφῇ* celsissimo vertice caeli, interdum *ἐπιόπαντα*, id est latissimè cernentem: nostro autem à longe dicente Deum videre voluntates humanas, vt illi certā sedem in caelo, oculum autem siue prudentiam, terras attingentem, & vsque in corda humana penetrantem, adscribat. Hoc loco admoneo dissentire Hebraeos à diuo Hieronymo, qui in suo Psalterio transtulit, Intellexisti malum meum de longe, pro eo quod transtulerunt Septuaginta, Cogitationes meas de longē. Cuius varietatis haec causa est. Malum Hebraicè dicitur *רַח* rah, cogitatio *רַח* reh. Vtraque vox addita Iod rehi, signat malum meum, vel cogitationem meam. Sed quando per seua scribitur, malum meum designat. Quando per zecem cogitationem, ponentes loco eius *מַחְשֵׁב מַחְשֵׁב* machshe vathi, quae clarè significat, cogitationem meam. Quamobrem hoc loco magis sequi debemus editionē Septuaginta, quam quod vertit Hieronymus. Neque enim haec dicentes, autorem sanctissimum reprehendi-

Aristoteles de Deo testimoniu. Dei omnia plena. Quoniam.

Dei sedes.

Abinde choro.

Ecbatanorum vrbes medie sol.

Supremus Deus Homero. Regnatis in summo caeli vertice. Cogitationes.

mus, vt nuper quidam, vt se defenderent, nos criminati sunt. Nam proposito quid sit in fonte, debent editiones illustrari, quod neque dissentire est, neque reprehendere.

Semitam meam, & funiculum meum inuestigasti.

ECVRRENDVM hoc quoque loco ad fontem, ne translatio sensui sit impedimento, pro funiculo Hebraicè est מַרְיָא quod Hebraei concorditer significare dicuntur, vt accubationem meam. Quod prodit Rabi Moses, eumque sequitur Abraham & David. Hieronymus item vertit, accubationem. Septuaginta verterunt σχοίνον, quam vocem interpres Latinus, quisquis fuit, non rectè vertit, funiculum, nec assequutus est mentem interpretum. Minus etiam illi qui eam reddiderunt, directionem. Diuus item Hilarius, qui ait hanc vocem significare certum itineris spatium, verum quidè dixit, sed non quod proponitur hoc loco. Ergo σχοίνος, vt ait Suidas, duo in summum declarat, μέτρον πλωγυγίων, mensuram quandam in agricultura, quam significationem Latinus esse sequutus: tum dicit idè, σχοίνος ἢ ψάβος schœnus storea est, siue cubile, è storeis factum, & quod à Græcis dicitur χαμῆδον, id est humi cubatio: quam obrem non recesserunt Septuaginta à significatione vocis Hebraicæ, sed eam appositissimè verterunt. Latini vero quo significatione ea vox accipienda esset non videntur intellexisse. Quocirca pro, Et funiculum meum inuestigasti, iuxta Septuaginta dicemus, Et cubationem meam inuestigasti. Ac pro inuestigasti, est מַרְיָא zeritha. quod Rabi Dauid docet significare מַרְיָא, id est circumdedisti, comprehendisti. Multaq; sunt in sacris litteris testimonia. Nihil autem poterat dicere clarius, perfectam cognitionemq; volens ostendere, quàm vt fateretur Deum circumdare, comprehendere more coronæ, facta humata, cogitationes, & incessus. Posuit igitur, quemadmodum diximus, quatuor circumstantias, quibus humana vita dispensatur, Sessionem, resurrectionem, incessum, cubitationem. Pro semita igitur est מַרְיָא incessus meus. At incessus diurnus est, cubatio nocturna. Clamat igitur tam nocturnos, quàm diurnos motus corporis ac positus, Deum habere perspectos, ac comprehensos. Si cubem inquit, scis quid faciam: si proficiscar, si sedeam, si surgam, nullus motus, nulla corporis animique affectio te latet. Sedeo, cernis quid moliar, quo memet vertam: Sto, extemplo aspicias, quo spectem: cubo, identidem. Non est quod me veritam, vt oculos tuos effugiam.

Et omnes vias præuidisti.

PRO eo quod Septuaginta dixerunt prouidisti, Hebraicum habet מַרְיָא hascantha, quod interpretes aiunt declarare מַרְיָא assuetus es, incaluisi ad semitas meas. Diuersum est autem hoc à superiore, & voce, & significatū. Illud enim solum corporis incessum declarat, hoc autem totam humanam vitam, variis studiis moribusq; inflexam, quæ viæ dicuntur Hebraicè. Omnis ergo institutio, omne studium, quod ab homine suscipitur, via dicitur Hebraicè. Nec de vita corporea, & artibus corporeis, siue institutis his dicitur, quæ ad corpus pertinent, sed his quæ pertinent ad animos. Generatim quidem, duæ sunt viæ, virtutes ac vitia, omniumq; virtutum eadem ferè via ac ratio est. Non multū inter se omnes dissimiles existentes. Viæ vitiorum infinitæ penè, totq; eorum formæ, vt ferrea vox eas non possit comprehendere. Reperiunt enim quidam inusitatas profus, & horribiles flagitiorum vias, quas etiam detestabile sit commemorare. Alios inflammant libido, quosdā captiuos habet auaritia, cæteros obsidet ambitio, quæ quidem cunctis sunt nota. Quidam magnis fraudibus ad omnia muniunt sibi viam. Hæc igitur dicuntur viæ. Ac siue ad famam, siue honorum, seu pecuniarum tēdis cupiditatem, nota sunt omnia Deo, nihil facies quod ille non cernat. Habes semper eum facta tua contemplantem, saltem cum voluerit cognoscere potentem. Ac facta tua, si quidem fœda obscœnâque fuerint, nota quidam tantum iudex habebit, fruitur tamen beatitudine sua, nec eum perturbat facinorum tuorum turpitudine. Scit autem te daturum aliquando pœnas, venturumque te ad tuarum miseriarum & scelerum confessionem.

Quia non est sermo in lingua mea, ecce Domine tu cognouisti omnia.

MO cordine legendum est. Sed illud item oportet scire, vt oratio sit integra, id quod Septuaginta verterunt, omnia secus habere in Hebraico. Nam quod transtulerunt sermonè, est מַרְיָא id est verbum, dictum: quod fœmini generis est in Hebraico. Huic respondet

Respondet, quod reddiderunt omnia, cum Hebraicum habeat מַרְיָא totum ipsum, videlicet *Sermo omnia.* verbum: totusque contextus sic habet, quia non est verbum in lingua mea, ecce Domine cognouisti totum ipsum. Arbitrorque Septuaginta omnino vertisse λόγος, id est verbum, non δόλος dolus, vt quidam habent codices. Procedens igitur per omnia, scientiamque diuinam ad omnia pertinentem demonstrans, posteaquam prædicauit ei notum esse cor, perspectissimas esse cogitationes, progressus est ad quatuor corporis circumstantias, quibus corpus agitur: tum cæteras partes commemorat. De sermone igitur loquitur, quem notum esse Deo testatur. Idq; pluribus modis: non solum enim dicit eum audire è cælo loquentes, sed omnium linguas, etiam barbaras habere animaduertas ac certas: tum si quid in sermone abstrusum est, si quod latet ænigma, si qua obliquitate oratio torquetur, si quo fūco & colore figurato tegitur, omnia, ait, sunt illi nudata atque aperta: ac scit, quod pertineat omnis oratio, quidue spectent loquentes. Audit blasphemias humanas, & querimonias. Audit laudantes, benedicentes, & in aduersis illi gratias agentes, tum desperantes, & imprecantes. Sentit quorundam philosophorum iactantiam: & vt loquar grauissimè, sentit temeritatem: audit altercantes ac pertinaces, de minimis rebus digladiantes, & in dubitationem ac quæstionem omnia adducentes. Exaudit omnium clamores, nihil eum præterit, quod inter homines vario sermone circumfertur. Vnius pauperculæ tacitas preces excipit: & hæc omnia de cælo, id est, loco remotissimo, illis auribus diuinis, non nostris hisce corporeis, sed admirabili, incôm memorabili, incognitâque nobis mortalibus virtute ac maiestate. Nec minus exaudit quæ in vno loco atque in altero dicantur: tam in latum tendit eius auditus, quàm descendit in altum. Nulla est vocula cuius vis mortalis, sit licet in occafu, sit in ortu, in carceribus, altissimisq; tenebris delitescat: mirabiliter omnes exaudit. Omnia, inquit Orpheus, videt, omnia exaudit. Ille est sol, qui, *sol.* πάνθ' ὄρεῖ, καὶ πάντα ἐπαλέσει, cuncta videt, cuncta audit, vt Homerus inquit. Quid enim prohibet, quo minus horum testimoniis vtamur, quando & Apostolus his vsus est? Hæc q; omnia sine defatigatione, sicut sine defatigatione sol opera omnia lustrat. Similiter autem non inficitur, ac perturbatur, tantis vocibus, clamoribusq; magnus animus eius, vt nõ inficitur sol radios etiam per fœda immitens. Eadem maiestate non accipit offensam, qua vincit omnia auditu. Aurèsque habens cuncta excipientes, stabilis est, & æternus, & à sua felicitate nunquam tantillum deflectitur. Similis nobis in nostris, magnus autem in suis.

Nouissima, & antiqua, tu formasti me, & posuisti super me manum tuam.

MEC quoque longe secus habent in fonte. Attende igitur cuncta, videbisque sensum *Nouiss. et anti.* veriore. Pro hoc etenim, non ipsa nomina rerum, nouissima, & antiqua sunt, sed aduerbia istarum rerum hoc modo. מַרְיָא מַרְיָא id est, ante & retro formasti me. Quod autem hæc sit verior lectio, multis indiciis potest colligi. Siquidem, & Hieronymus sequutus Hebraicum transtulit, Retrosusum & ante formasti me. Chaldaeus item eodem modo nihil dissentiens, מַרְיָא מַרְיָא hoc est à tergo, & à facie. & Hebraei concorditer exponunt hæc aduerbia, pro ante, & retro. Idq; videtur esse filum orationis, ac consequutio. De omnibus enim internis & externis motibus humanis loquitur, posteaquam de sermone proposuit. Deinde vt vniuersa complecteretur, addidit se esse opus diuinum, propterea nihil fugere Deū quod sit in opere suo: quo loco diligenter sunt à nobis, quæ dicantur, etiâque atque etiam animaduertenda. Nam qui potius naturam quàm Deum proponerent indagandam, non in Deum, sed in natura humanum opificium referrent. Diceret nos de semine naturaliter nasci, manus, pedesque totumque corpus naturaliter effingi, sic item natura cuncta corporis munera fuisse distributa. Sicut naturalis quidam motus, rerumque rationes in omni re existant, vtq; vulnus aut corporis abscessus, ac caro diuisa concurrant. Quod maria tumescant, æstusque fiant, & quas ἀμπώπιδας vocant. Nam vt febres in corporibus animantium nemo diceret à Deo certos ordines, reditusque tenere: sic esse potius rationes quasdam omnium rerum, quibus nascantur, crescant, moueantur. Sic formam humanam, & omne opificium ad certas leges, necessitatesque naturæ referrent. Hæc, inquam dicuntur, dicebanturque olim à multis, sed summa imperitia dicebantur: quod non animaduertent errorem, quo implicarentur, dum quasdam rerum ab vniuersalibus principiis rationes profectas, eodem iudicio, atque illas ipsas vniuersales causas componerent. Atque equidem censeo separandum quidem, quod natura, ab eo quod fiat voluntate diui-

na, sed non vbiq̄. Natura cogebat arborem crescere, eadem subitò, volente Deo, creuisse potuisset. Et si homo parare in alterum expeditionem decreuisset, idem & à Deo fieri potuisset, possuntque omnia generatim à Deo fieri, quòd à singulis quibusque causis generantur. Dicendum ergo, datos esse vnicuique rei particulares motus, sed principia originisq̄ maiores à Deo profectas, ab his magnis exordiis reliqua prouenisse. Itaque si sanè ac prudenter loqui velimus, in eum qui maiores illas causas omniumque particularium motuum excogitauit principia, cuncta referemus. Neque enim idcirco non fumus ipsi Dei opus, quia non similiter atque Adam fumus à Deo creati. Creati enim fumus in illo ab eodem atque ille. Sic omnes formæ generatim. Hocque palam interest inter magnum illum autorem parentemque generis humani atque mortales opifices, quòd ille formarum vniuersalium, earum inquam formarum, è quibus aliæ innumerabiles nasci possent, fuit creator: et homo, vnam modo creat re quæ de se aliam generare non possit. Quis est enim qui in vno simulacro, plura possit instituere simulacra? In vna domo eas causas collocare, vt ex his plures nascantur. Formarum igitur vniuersalium Deus est creator, qui in vna rei cuiusq̄ origine, innumerabile nascentium rerum stirpem collocauit, ac fundauit. Quocirca perspectissimum sanctissimi patres illi habentes, primum hominem à Deo fuisse creatum, se à Deo creatos prædicabant. Quia quidquid in illo fuit, est item in nobis, & in illa origine, tota proles humana pepedit. Audiât hæc igitur omnes qui naturam à Deo fecerunt, quod quidem sine errore & cum errore fieri potest. Quicquid enim facit nunc natura, facit à Deo semel instituta, & in hoc cursu posita, habens particulares motus, qui à prima origine, inuentioneq̄, diuina descendunt. Atque hoc quoque considera, quod ait, tu formasti me. Nunquam enim fieri potuisset vt ex vilissimo semine, tanta moles corporis, tam decoris membrorum distincta succresceret, nisi Deus sapientissimis suis consiliis id præparasset. Nonne confundi ordo, ratioque corporis potuisset? Quomodo ex humano semine, non monstrum aliquod coaluisset? Vbi in semine equino erat equus, in bubalo bos: in leonis semine, leo? Non igitur sine diuina sapientia fieri hæc potuerunt, nec possunt habere nisi consilium magni opificis, principium. Ideo addidit, Posuisti super me manum tuam. Manus, inquit, tuæ fecerunt me, vt ait Iob. Manum tuam super me, dum me creares, posuisti, vt figulus manum operi admouet suo. Quo loco mirabile proponitur sacramentum, quomodo manu diuina creatus sit homo. Dicamque quæ mihi probabilia videantur. Duabus rationibus possumus hoc intelligere, vt per profopocæiam manus Deo dederit, pro quadam diuina facultate ac potestate, quæ in manibus apud nos exitit. Nam, vt alibi nobis est dictum, à consuetudine rerum nostrarum oculos remouere nos oportet, ac quandam cogitare secretam ignotamque Dei virtutem, quæ in alio sit, quam in manibus. Atque illud fortasse est accommodatissimum exemplum, si consideremus omnium rerum esse priuatas facultates, etiam occultas nonnullas, & ingentes ac mirabiles. Venti idem efficiunt sine manibus, atque homines manibus: Deiciunt arborem, domos euertunt, vndas propellunt. Hæc eadem fiunt ab hominibus, sed diuersa facultate, & ex diuersa causa surgente. In neruis sunt humanæ vires, ac vires ventorum non item. Remoræ exigui pisciculi, tanta vis esse fertur, vt contra omnem impetum, nauim ventis, & remis incitatam sistat. Lapis Herculeus nec manibus, nec vllò quod videri possit instrumento, attrahit ferrum. Similem quandam vim secretam, ac latitantem habere Deum certò scias, qua cuncta moueat, operetur, informet, ac perficiat. Sed vim secretam nobis, ac inuisibilem, & incognitam, nec in manibus existentem, sed sua ratione, sicut priuatam vim habet, si parua licet componere magnis, obscuramque Remora. Hæc vis diuina, quæ quidem non est in manibus, tropicis in manibus esse dicitur, id est, loquentibus nobis, ex his quæ nostra sunt. Ac solius ferè linguæ Hebraicæ sunt hæc figuræ. Nemo enim, reor, nisi poeticè, dixisset, apud Romanos ac Græcos, manuum Dei, ac pedes, atque os. Ea igitur diuina virtute creatus est homo. Secundo possumus non quidem tropicè: sed ad verum credere Deum manu sua hominem creasse: non quòd corpus carneum, neruis atque ossibus septum, tunc haberet: sed corporis humani assumptum simulacrum, aut præsentiam quandam mirabilem, atque stupendam, lætissimam, quam cernens primus homo, incredibili voluptate afficeretur, præsentiam dico diuinissimam, ipsamque Deum maximè decentem, humanam tamen, humanamq̄ figuræ archetypum. Figuramque istiusmodi, ne fortè quod dicimus, cuiquam impiū, aut nouum videatur, referentes scripturas, audies habuisse Deum sæpe, & in hac præscis patribus apparuisse, alloquutumque fuisse. Tres enim vidit Abraham, è quibus duo Sodomam accesserunt,

Tu formasti me.

Posuisti super me manum tuam.

Manus Dei

Venti.

Neruis. Remora. Lapis Herculeus. Deus.

Deus formans hominem.

A runt, quos Angelos fuisse scriptura dicit. Primus autem, vel qui medius inter eos incedebat, erat Deus, qui cum Abraham restitit, & cum eo de gentis sceleratæ loquebatur excidio. Isq̄ nomine illo supremo ac diuino quatuor litterarum vocatur ibidem à scriptura. Hunc cum duobus illis, sub forma viri vidit Abraham. Et ecce, inquit, tres viri. Is idem apparuit Mosi. Neque verò illum prodigiosa aliqua forma apparuisse credas, sed admirabilis quidem illa, humana tamen. Possimque alia exempla commemorare, quæ erunt volentibus in promptu. Hac humana forma dixerim Deum à primis patribus visum, atque ideo dixisse scripturam, Deum fecisse hominem ad imaginem similitudinemque suam, eam videlicet similitudinem, qua creans hominem appareret, & videretur, audiret eum, videretque homo deambulantem, sicut deambulauit cum Abraham, & cum eo comedit. Fas enim est hanc similitudinem, & ad illam interiorem animi, & illam, quam induit creans hominem, pertinere. Induit autem eam figuram, qua creare, & formare hominem statuerat, & quam esset vsque ad ossa, & carnem aliquando assumprurus. Propterea non erat Deus similis homini, sed homo similis Deo, ad cuius formam creabatur homo, vt esset quasi factitius Deus, Dei simulacrum. Eratque ea humana quidem figura, longè tamen clarior ac diuinior, quam nostra: veluti apparuit in monte, in quo non mutata facies eius, sed glorificata fuit: nec formam humanam deposuit, sed eadem gloriosissimam ostendit. Vt ergo Deus Abraham viri habitu apparuit, comedit, loquutus est, æquè primum hominem, eum in humana figura vidisse, & audisse censeo, manusque suas super se imponentem, aspexisse, & tactum manuum eius sensisse. Ac video veterem quoque possum quæ magna ex parte ex antiqua theologia, & litteris sacris fluxit, humanas figuras dare Deo solitam, quibus Deus circumamictus hominem aliquem regeret, illique vbiq̄ esset comes. Ac modò iuuenem, modò grauissimi aspectus senem apparuisse. Homerus, cuius non repudio testimonium, cum bene loquitur, filiam Dei, id est sapientiam, proponit humana figura assumpta, ire amantissimo iuueni comitem, eique optima consilia proponere. Atque etiam Eusebij doctissimi, & infinitæ eruditionis viri, vt alios interim taceam, non tacebo testimonium, vt scias quis esset, is qui facie ad faciem cum antiquis patribus loquebatur. Is in libro primo Euangelijs Σπυριτου Αγίου, sic ait ad verbum: Επεισον γυν ως πάλιν αυτός ο Μωσής τον 'επιφανέντα τούς θεοφιλείς, και πολλούς χρηματίσαντα αυτοίς ταύτα αναγγελουμένα, ποτι μη γένοι και κέλευσι, ποτι δὲ και ἀγγελου γένοι και καιρηθή. Θεός μη και κέλευσι τ'χι' θεοειών ανθρώων ἀνηρηουμένος, ἀγγελος δὲ τῶ ἀνωτάτω πατρός. Hoc est, Audi igitur, vt Moses ipse, eum qui amicis Dei olim apparebat, & cum illis sæpe loquebatur, interdum Deum, Dominumque, interdum & Angelum Dei vocitarit. Deus enim erat illorum piorum virorū, Angelus supremi patris. Hæc Eusebius. Hippolytus item Episcopus verbis super Daniele cap. x. de visione quam idem Propheta vidit, ait, Εἶν μὲν οὐ γινώσκων τὸν ἀγγελλον Γαβριηλ πετόμυρος, ἐνταῦθα δὲ ἔχων, ἀλλ' αὐτὸν τὸν κέλευσι ὅτι, ἔπει μὲν τέλειον ἀνθρώπων, ἐν δὲ σχήματι ἀνθρώπου φανόμενος. Id est, In priore quidem visione voluntatè ad se Angelum vidit, hic ipsum Dominum, non quidem eum perfectum hominem, sed in figura humana apparentem. His Eusebius & Hippolytus commonstrat Deum fuisse, qui à veteribus patribus visus fuerit. Talem ego eum Adæ apparuisse censuerim, vt illius eximiam effigiem ille videret, ad quod exemplum, ipse ab illo formatus fuerit, idq̄ posteris suis tota vita, quæ longissima fuit, prædicauerit. Vt eisdem illis manibus viderit se ab eo creari, quibus vidit eum Abraham panem sumentem, orique admouentem. Hancque cognitionem reor ad posteros manasse.

Math. 17. 509.

Eusebius.

Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, & non potero ad eam.

T sint omnia clariora, vim verborum, & translationis proprietatem consideremus. Cum multa è quibus inenarrabilis & inscrutabilis scientia Dei existat, proposuisset, nunc perinde atque Paulus ille exclamat, O mirabilem scientiam, ad quam neque ego, neque quisquam poterit accedere. Mirabilis apparet & insuperabilis, meisque cogitationibus longè excelssior. Diffugit oculos meos. Duosque hæc verba habent sensus, considerata & accuratè animaduersa sermonis Hebraici proprietate. Nam quod dicit, ex me, potest transferri, & intelligi præ me, vt dicat, mirabilis est scientia tua præ me. Sic enim formantur Hebraicè comparationes. Ponitur nomen ipsum simplex, post sequitur præpositio id est, præ, cum re, cum qua fit comparatio. Ad quem sensum intelligendus est

Mirabilis scientia.

Ex me.

locus ille, Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine. Quæ locutio Hebraica est. Dicendum Latine fuerat, potius quam confidere. Et illud: Quoniam multi filij desertæ, magis quam eius quæ habet virum, id est, plures. Hebraismus enim est. Similiter si dicere vellent, Deus est homine potentior, dicerent, Deus est potens præ homine. Hoc eodem sensu dictum est: Mirabilis est scientia tua præ me. Excelsior me est, non possum eam effugere. Et quod dixit, Confortata est, Græcè ἐνεχυράθη, clarius Hebraicè, מַעֲלָה עָלַי exaltata est, præualet, antecedit, supra me est. Et quod sequitur: Non potero ad eam: id est, cum illa nihil possum. Non possum illam subterfugere: apud illam nihil possum. Vbiq; ab ea præuenior. Is enim est loquendi Hebraicus modus: Is sensus eo quoque probatur, quod statim subiicit, quod ibo à spiritu tuo: Ergo verior sensus est, vt dicat scientiam diuinam, omnes humanas astutias euincere, omnes omnium notas habere cogitationes. Neminem esse qui se ab ea queat abscondere. Adesse eam vbiq; omnia intuentem ac scientem. Iuxta hunc sensum, qui mihi magis probatur, necesse est vocem Hebraicam, מַעֲלָה (quam Septuaginta reddiderunt, ἐξ ἑμοῦ, ex me) interpretari, præ me. Quæ est ratio sermonis Hebraici in comparationibus. Nam alter sensus vt dicat, scientiam, sapientiamque Dei mirabilem apparuisse ex homine, id est, propter humanum opificium, bonus quidem ille: sed agitur hoc loco. nõ de sapientia operum diuinorum, sed infinita cognitione, qua nihil illi sit obscurum, præcipuè facta, cogitataque humana. Quod declarat omnes versus, qui sequuntur. Hieronymus quoque hunc locum vertit, Supra me est scientia, & excelsior est. Ac quod dixit, Non potero ad eam, Hebraismus est, id est, cum illa, iuxta illam, præ ea.

Confortata est, nõ potero ad eam.

Quo ibo à spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam?

Spiritus.

PIRITVM Hebræi hoc loco præsentiam interpretantur. Ac repetitionem esse dicunt, cum ait: & quo à facie? Verum appositissime locutus est Propheta. Proprie enim spiritum diuinum dixit, quia inuisibiliter penetret in omnes partes. Omnibus autem in linguis idem est nomen spiritus ac venti. Sic Hebraicè & Græcè, sicut Latine. Cur autem animi separati atque inuisibiles, spiritus & venti vocentur, non vna fortasse ratio est. Nam cum hoc nomen rei corporeæ sit significatio, spiritus fortasse dicuntur à corpore aërio, quo vestitos eos ac circumdatos esse multi sibi persuadent. Vnde de his Hesiodus:

Animi, cur spiritus dicuntur.

Ἡέρα ἑοσά, μῆνοι πάντη φοιτῶσιν ἐπ' αἰῶν. Αἰεράque induti tota tellure vagantur.

Item spiritus appellantur, quia sint inuisibiles, sicut aër, & ventus, mirabiliter autem perinde atque ventus, inuisibiles operentur. Vt euertit ventus radicem arborum, nec videtur ab villo, sic operantur spiritus miranda, à nemine visi. Hac ego ratione putauerim omnes res quæ nostrorum fugiunt obturum oculorum, spiritus appellatas, quia plurimum à corporea natura recedant. Nam nomen spiritus cum corporeæ rei sit appellatio, transit ad significationem incorporearum, propter summam affinitatem atque similitudinem. Si quidem neque animus est nomen rei incorporeæ, sed corporeæ. Animus enim quasi ἀνεμος anemos, id est, ventus. Spiritus igitur vel spiratio, seu ventus, cum sit res inuisibilis, præpotens, operans mirabiliter, sumptus est vt significaret res incorporeas, quæ totæ sunt inuisibiles. Ac primum spiritus dicitur, omnis inuisibilis animus, deinceps omnis inuisibilis res, quæ ex inuisibili animo proficiscitur. Primumque spiritus cuiusque, est ipsemet, id est, animus, non substantia quidem, sed effectibus apparens oculis. Secretè autem animorum & inuisibiles operationes, spiritus, vel afflatus dicuntur: Quibus propter sympathiam, ipsorumque inter se cõsensum, se mutuo tangerè & afflare animi possunt. De quo non est is differendi locus. In afflatibus, inuisibilibusque aspirationibus, spiritus diuinus, qui per omnia visibilia & inuisibilia intenditur, tenet principatum, habens animos in potestate, eos quocunq; velit, inuendi potens. Ergo occulta Dei maiestas, quæ per omnia sparsa permeat, spiritus dicitur. Id est secreta quædam & oculis nostris qui crassi, corporeique sunt, occulta potestas, omnia amplectens: vbiq; præsens. Ideoque Hebræi spiritum dicunt significare assistentiam in omni loco diuinam. Eam celebrant vbiq; philosophi, atque Poëtæ. Proinde anima mundi ab antiquis dicebatur. Ac Tullius philosophiæ Latinæ princeps, cum de ordine & constantia omnium rerum loqueretur, hanc sapientissimam vocem tulit: Hæc ita fieri omnibus

Cicero.

A omnibus inter se mundi partibus cõinentibus profecto non possent, nisi ea vno diuino & cõtinuato spiritu cõtinerentur. Hæc ille dicens, ostendit & celebrat omnia implentè, viuificantem, vbiq; præsentem spiritum, sic cognoscentè omnia, sicut alentem, viuificantemque. Meminit spiritus huius etiam Aristoteles, qui de mundo differens, hæc dixit: Αἰεραὶ δὲ καὶ πνεῦμα ἕτερος, ἢ τε ἐν φυτοῖς, καὶ ζώοις, καὶ ἀπὸ πάντων ἡμισυ αἰετὶ καὶ ἡμισυ πνεύματι τε καὶ ἡμίμοιοι, περὶ ἧς λέγεται νῦν ἐκ ἀναγκῆς. Hoc est, Alio item modo, inquit, spiritus dicitur quædam tum in plantis atque animantibus, tum per omnia commens animata, fœcundaque substantia, de qua nunc loqui non est necesse. Hæc Aristotelis descriptio ferè repræsentat illud, quod iam diximus. Spiritus igitur diuinus est vis ac potestas vbiq; diffusa, omnia continens, animans, exaudiens, videns, quo vniuersa indigent ad vitam ac sui prouidentiam. Rectè igitur dixit: Quo ibo à spiritu tuo? Nemo enim potest illos oculos effugere, non corporeis modo motionibus, sed ne animi quidem.

Aristotel.

Si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero in infernum, ades.

Vas inter se remotissimas proponit mundi partes, supremam, altissimum cælum, atque infimam, quæ infernus appellatur. In his locis, qui sunt maximè longinqui, si nemo valet conspectum Dei effugere, multo magis nullus erit locus in quo in præsentiam Dei non incurras. Atque esse remotissimas mundi partes cælum & inferos, physica quoque ratione probatur. Orbis enim quidem est terra, non tendens in infinitum, nec in profunditatem interminatam procedens. Nam cum quantitas terrarum, supremæque circumferentia, & ambitus, quem numerum habeat, sic certis rationibus deprensus, facile potest intelligi, quanta sit earum profunditas. Omnis enim orbicularis corporis ambitus, triplo ac dimidio maior est diametro, id est, linea, quæ ab extremo ad extremum recta per centrum egreditur. Si igitur deprensus est, quod quidem facillimum fuit, quantus sit orbis terrarum, id est, tota sursum ac deorsum ac circum, superficies terrarum, deprenditur etiam quanta sit earum profunditas. Terras autem non esse infinitas, nec in infinitum subsidere declarat quotidiana cæli rotatio, ac reditus luminum cælestium, quæ viginti quatuor horis hunc orbem circumeunt. Circumeunt autem ab illo remotissima, vt si terris propius ferrentur, iter quod diei ac noctis conficitur spatio, vnius horæ considerata situum proportionis, sit conficiendum. Breuissimus igitur est, respectu mundi, terrarum orbis. Quo loco audi ipsam illum Aristotelem: καὶ τῆς μαθηματικῶν ὅσοι τὸ μέγεθος ἀναλογίζεσθαι πειρώνται, τῆς ἀπειρίας, εἰς τετὰ ἄρρηκτα λέγουσιν εἶναι μὲν ἄδελος τῶν ἀστέρων, ἔξ ὧν τεταραμένους ἔμνον σφαιροειδῆ τὸν ὄγκον ἀναγκασίον εἶναι τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ μὴ μέγαλιν πρὸς τὴν ἀλλαν ἀστρῶν μέγεθος. Quæ sunt: Quia & mathematici qui hunc numerum colligere conati sunt, ferunt terrarum orbem procedere vsque ad quadraginta millia stadiorum. Ex quibus non solum globum terræ orbicularem coniectantibus esse necesse erit, sed etiã non adeo magnū, si cum cæteris astris cõferatur. His Aristoteles ostendit terram in orbem vel circumferentiam esse circiter quinquaginta millia miliariorum. Tot enim ferè sunt quadraginta millia stadiorum. Si tanta igitur est circumferentia, profunditas, id est diametros erit triplo dimidiòque minor, id est, nouem millia miliariorum. Hæc quæ quæ titas terrarum est à summo vsque ad summum. Centrum autem in medio est, quod æqualiter ab vtraq; parte distat. Quatuor igitur millia miliariorum ac quingenta, plus, minus, sunt vsque ad centrū terræ, id est, locum profundissimum & à cælo remotissimum. Quo cum perueneris ad alteram terrarum partem propinquabis. In centrò autem terrarum maximè longe quo loco à luce, & sede diuorum, inferos esse, omnibus gentibus est persuasum. Appellatur autè is locus Hebraicè שְׁהוֹל sheol, id est cauerna, fossa, vt locus qui sit profundissimus, altissimæque quasi cauerna, nulla vt sit profundior, ἀπὸ τοῦ μυχῆς dicatur fossa, cauerna. Chaldaicè dicitur ob eandem causam, puteus. Quæ etiam nostri senserunt, vt,

Diametrum.

Centrum.

Inferi.

Quantus ad ætherium cæli suspectus olympum.

Græcè dicitur ἄδης, quasi informis, locus turpissimus, fœdissimorum incolarum fœdissima regio. Nullaque est natio & lingua, quæ non consistatur inferos. Qui tamen non sit locus damnatorum, infima tamen terrarum pars est. Nam suppliciorum loca, & ibi & alibi fortasse sint. Vbiq; igitur est Deus. In cælo consistentur omnes gentes ac litteræ esse sedem eius. Quod Aristoteles dicebat, Ac sedes quidem in cælo est, & præsentia,

Hebr. x.

QQQ

potestas vero tendit vsquequaque implens vniuersa. Cælum, inquit Esaias, sedes mea, terra d scabellum pedum meorum. Regnat igitur in cælo, illicque à diuis aspicitur, cuius illi iucundissimo conspectu fruentes, æterna voluptate saturantur. In quo maxima quæque inesse gaudia necesse est. Vt igitur sol est in cælo corpore ac situ, & statione sua, terras autè luminibus lustrat, omnia prospiciens, talem necesse est nos cogitare Deum, qui quidem essentia ac præsentia sit in cælo, spiritus eius & cognitio, & scientia vsquequaq; pertineat. Erat **I E S V S** cum discipulis, loquebatur, videbatur, videbat idem quæ cæteris in locis fierent, quasi præsens esset. Scientia igitur attingit omnia, intra & extra mundū, vt nulla res siue existēs, siue non existens, oculos eius, infinitamq; scientiam effugiat. Porro quod ait, Si descēdero in infernum, Hebraicè **אני יאצא** si iacuerō, vel penetrauerō, si cubile meum posuero in inferis, vt quasi à conspectu tuo fugiam, & in loco sim vt à te non videar, tutum ac securum me ab oculis tuis arbitrans. Vt etiam radiis sol omnia lustrans non inficitur, sic eadem insuperabili diuinitate Deus & videt omnia, & videns ac sciens loca inferiorum non turbatur, non læditur, omniū ipse Dominus & autor, & constitutor, tam iustissimus atque optimus, quam potentissimus ac sapientissimus.

Si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris.

CO G I T A T omnia, sibi que proponit, quibus declinari posse præsentia illam, vastamque scientiam quis sibi persuaderet, nihilque relinquit quod in cogitationem possit cadere. Neque vero proponit tantum quæ fieri possint, sed etiam quæ possint, cogitari. Fac igitur, inquit, vt in cælum ascendam, ecce illic potissimum ades. In infernum descendam, ne hic quidē non inuenieris. Dentur mihi alas, vt longissime auolem, & exorta aurora cursum velocissimum in vltimum Oceanum perueniam. A Iudæa vsque ad toto diuisos orbe Britannos, nonne perinde hic aderis, vt cæteris in locis? forsasse etiam hic magis, quāto & pietate & fide & castis & assiduis precibus illuc vocaris. Quot illic exaudis, opem tuam implorantes? Quot piè ac bene facta ab illis extremis hominibus, ante oculos tuos perueniunt? Si igitur pennas assumptis, mane, primo quoq; tempore, vt longius procedere die tota liceat, ab ortu in occasum, aut ab occasu in ortum me transferā, sed propriè de occasu loquebatur, nonne eris vbiq; mihi comes? Extrema maris, Hebraicè **אֵתֵי מֵי הַיָּם** extremas. Ibiq; est finis orbis terrarum, & eius que Græcè dicitur **ὁμιλῶν**, id est, quidquid terrarū habitatur. Huc si perueniam, inquit, nihilominus eris in his extremis mundi locis incognitis, ac in cæteris terrarū partibus. Quod dixit: Si sumpsero pēnas meas diluculo, Hebraicè habet, **אני יאצא** pennas diluculi, vel pēnas auroræ. Duosq; habet sensus, eum que superius proposuimus, pēnas scilicet mane assumptas. Secundus, vt quasdam pennas auroræ cōmemoret, non recedens à consuetudine poetarū, qui roseos oculos, genas, digitos, auroræ attribuunt. Vt ergo Homerus auroram dicit **ῥόδῶδες πύλον**, sic diuinus poeta dat illi alas, quibus nihil sit velocius. Istis alas aurora repente ab ortu deuolat in occasum. Vno momento vsque in vltimum Oceanū excurrit. Nam cū dies terris irradiare cœpit, quæ aurora dicitur, breuissimo temporis intervallo omnia lustrantur. Et recedens aurora ab antipodibus, nostrasq; regiones appetens, paulatim gentibus omnibus & terris ostenditur. Is videtur verior sensus. Pennæ igitur auroræ, est velocissimus auroræ per omnē mundum decursus. Vt etiam, inquit, hac sim præditus velocitate, fugiens conspectum tuum, nihil tamen profecero.

Etenim illuc manus tua deducet me: & tenebit me dextera tua.

RO Etenim, Græcè **ἡ χεὶρ**, Hebraicè est **יָמִי** etiam. Quare dicendum, etiam, vt sensus ostendit. Nulla enim redditur causa eorum quæ sunt antè dicta, sed ea cōfirmantur. Etiam inquit, manus tua deducet me. Tantum abest vt te effugiā, vt etiam motus ille meus, à te regatur ac sustineatur. Neq; enim eò volassem, nisi spiritus tuus, tuāq; illa per omnes terras sparsa potestas, me rexisset, eōq; deduxisset. Omnis enim omniū vita ac motio viuut ac mouetur in illa principe vita, que est vitalis causa omniū rerum. Putas igitur te vel digitū procedere posse, nisi Deus esset tecū? In illo viuimus omnes, ait diuus Paulus. Nec solū genus ab eo ducimus ac principium, sed alimur, viuificamur, mouemur. Si vel vno istu oculorum, se ex hoc mundo subduceret, tota machina laxatis ordinibus ac vinculis collaberetur. Non moueretur cælum, non fulgerent sydera, miserabilibus tenebris omnia inuolue-

Sol.

si descend.

Diluculo. Extrema maris.

Si sumpsero pennas meas.

Etenim. Manus dextera.

Aiuoluerentur, vno omnia interitu, luce ac vita illa destituta cōciderent. Si igitur omnium penes se habet ille vitas, quia sparsa est vbiq; eius diuinitas, quomodo sine illo viuere, mouerique poterimus? Audi igitur etiam testimonium diuini Aristotelis, quod ab illo prolaturum, exosculandum est à nobis. De Deo sic ait: **Ἐδεμία δὲ φύσις ἀντήκει ἀπὸ τοῦ ἀποπέρας ἐρημωθεῖσα τῆς ἐπιπέρας σπηλαιῆς, σπητῆρ ἰδὼν γὰρ ὄντως ἀπέκταν ἕξ ἡμέρας γένεταρ τῆς ὄπας δὴ ποτε τῆς χεῖρὸς τῶνδε τῶν κόσμων συντελέσθαι, δυνάμει γὰρ ἰδύμενος ἀπέκταν, δὴ ἡς χεῖρὸς τῶνδε δυνάμει ἐνεκαί περὶ γινέται.** Nulla natura, inquit, ipsa per se, sibi satis est, Dei salute destituta. Est enim vere conseruator & genitor omnium rerum, quæ quoquomodo fiant in hoc mundo. Vtens indefatigabili potestate, per quam etiam quæ procul disita videntur, exuperat. Cernimus igitur omnium magnorum virorum esse consensum, omnia viuere ac moueri à Deo, & conseruari fierique ab eo. Hoc dicit & confitetur diuinum oraculum.

Et dixi, Forsitan tenebræ conculcabunt me: & nox illuminatio mea in deliciis meis.

IR C A verba, hæc scienda sunt: Hæc periodus (est enim ad arcem sermonis Hebraici confugiendum) sic debet iuxta verborum proprietatem transferri: Et dixi, Certè tenebræ obscurabunt me, nox quoque lux erit contra me. Hieronym. item reddidit: Nox quoque lux erit circa me. Itaque vt diligentius cuncta pensitentur, cur Sept. transtulerint, delicias meas, quod Hebraicè signat contra me, hæc fuit causa. Deliciæ dicuntur **בָּהַד** Bhdēn, aduerbium autem quod significat contra, est **בָּהַד** bahad, si dicēdum est, contra me Hebraicè, dicitur duobus modis **בָּהַד** bahadi, & cum nun **בָּהַדֵּנִי** bahadeni. Itaq; fit vt eadem dictio possit esse vna simplex, videlicet bahad, aut duæ: ba, id est, in: heden delicia. Potest quidem duplex esse vocis iste significatus, sed omnino si sensum respicias, dicendū est, contra me, sicut & Hebræi interpretantur. Quare posteaquā remotissima quæque loca vestigauerat, supremū mundi cælum, centrum terrarum inferos, quā & extrema orbis terrarum, id est, mare oceanum, nunc ad tenebras transit, quibus acies oculorum impeditur, ac res corporeæ occultantur. Ac posset sibi aliquis persuadere, vt ita non videret in tenebris Deus, sicut non vident mortales. Summouet igitur hanc stultissimam opinionem, dicens, omnia eius oculis patere, nec minus illi lucere noctem atque diem. Ideoque ait, At si mihi persuasero occultare me tenebris posse, quid profecero? nox erit illuminatio, vel iuxta Hebraicum, lux aduersum me. Nox in lucem vertetur contra me, vt me videas, vt oculos tuos extendas. Præbebit tibi lucem nox ipsa contra me, in me lucebit, sicut versus terras Sol radios ciaculatur. Ac quod dixit lucidam esse Deo noctem, vt aspectum eius impedire non possit, facile est intellectu, cū etiam sint animantes quæ noctu videant, alij qui è remotissima regione minima quæque cernunt. Cogitare igitur debemus, quod antè diximus, eadē animos separatos habere facultates sine organis, quas in organis habeant animantes. Nos autem assueti rebus nostris, non putamus videri posse sine oculis, audiri sine auribus, impelli quicquam sine manibus. Quæ cogitatio etiam terrenis exemplis coarguitur. Diximus pisciculum Echenein, id est, remoram, sine manibus, sine robore corporis, sine nervis, sistere incitatissimam nauim. Experimur etiam esse quædam animalia quæ noctu videant. Remoueamus igitur mentem à rebus nostris, cogitemusque res diuinas & inuisibiles, sciamusque earum longe aliam esse atque terrenarum istarum rationem. Non enim continetur humore oculorum omnis visio, sicut non omnis impulsus manibus. Non omnis item ingressus sit pedibus, celeriter enim procurrant serpentes sine pedibus. Minus item illa esse, sunt neganda, quæ oculis non videantur. Quis enim nescit quales ac quantæ res sint sonitus ac voces, quæ tamen oculis non percipiuntur? Diuersa sunt igitur & rerum & facultatum genera. Nec omnia videntur, nec omnia quæ videri possunt, solis corporeis oculis cernuntur. Atque oculis corporeis luminosus aër est necessarius: at mens absque hisce innumerabilia videt, & intelligit. Deus igitur est mens & sapientia perfectissima, nullamq; habet cum corporibus affinitatem, vt illi vel lux corporea sit necessaria, vel tenebræ illi inhorrescant. Nec luce illum inatur, nec tenebris caligat, sed eodem modo videt in luce, ac non in luce, sicut eodem intelligit modo, siue in luce, siue in tenebris animus. Vt enim exteriore luce mens non illustratur, sic non obscuratur tenebris. Quid? Vbi Deus erat antequam lux esset? Et nunc in cælo sedem habet, in quo nulla sydera micant, non irradiat Sol, nec Luna sole clarescit. Qui igitur creator est omnis lucis, eum necesse est nulla indigere luce. Nullus enim artifex non pollet longè meliore virtute, quam opus

Aristotel. Deus pat. & seruat. omnium.

In del. me.

Membr. in Deo fit sint.

Artifex, opere suo melior.

quod à se efficitur. Ergo qui lucis corporeæ fuit creator, eum in melioribus quibusdam rebus versari necesse est, quadam celsiore frui sapientia, quadamque luce æterna, & incommemorabili, quæ quidem qualis sit, profus cogitare non possumus, sed eam esse maximã, longèque corporea luce meliorem intelligimus. Id quod percipimus ratione, non cogitatione. Sentit enim id ratio, omninoque decernit: sed non percipit cogitatio, cui corporeæ res tantum sunt notæ. Spirituales autem quasdam formas agnoscit quidem, sed formas videlicet non remotas. Fertur igitur etiam dixisse Epicharmus, *ὄψις ὁρᾶ, ὄψις ἀκούει, καὶ δὲ ἀλλὰ πάντα παρὰ.* Mens videt, mens audit, cætera cæca sunt vniuersa. Quare fatendum est oculatissimos, perspicacissimosque esse Angelos, & spiritus humanos separatos, rebus suis congruere ratione, sicut etiam diuersa atque nos ratione viuunt. Viuimus ipsi spiritum attrahentes, cibo mortali vescentes, longè diuersissima est vita Angelorum. Qui quidem viuunt, sed quadam incognita vita, beatissima quidè illa, atque altissima, vt vita nostra ad illam sit quasi vita plantarum. Habent ergo sensus perfectissimos, perindeque vident in tenebris ipsi ac luce, sicut nos æquè audimus in tenebris ac luce. Et vt aures nostræ non indigent luce ad sonos excipiendos, sic illis ad videndum non est lux necessaria. Hac autem facultate omnibus modis Deus superat Angelos. Hoc igitur loco pro in deliciis meis, legemus, cõtra me: & quod verterunt, Tenebræ conculcabunt me, rectius est dicere, obscurabunt. Nam *בְּשֹׁפְטֵי יֵשׁוּפְהֵן*, non ducitur à שׁוֹפֵה shoph, id est calcavit, vt interpretes videntur opinati, sed à שׁוֹפֵה־הֶפֶח heph, id est crepusculum, obscuritas. Estque verbum in quo abiicitur in futuris nun, iuxta Grammaticam Hebraicam.

Mens videt, audit.

Conculcabunt me.

Etiam tenebræ non obscurabuntur à te, & nox sicut dies illuminabitur, sicut tenebræ eius, ita & lumen eius.

IS, ac ter, & quater eandem rem inculcat, propter summam Dei sapientiam, quam cupit omnibus modis reddere testatissimam. Itaque quod paulò antè dixerat, ter repetit hoc loco. Prudenter hoc faciens, vt videre in tenebris, quod penè difficile factu hominibus videtur, clarius crebra assertione innotescat. Dico, inquit iterum, iterumque moneo, tibi tenebras non inhorrescere, dico te eam esse lucem, qua præsentem, omnes tenebræ dissoluuntur. Potes enim tu efficere, vt in mediis tenebris, Sole Antipodum campos illustrante, subita & insperata lux exoriat. Et talis lux, vt mirabiliter animum & oculos pascat, ac stupore compleat. Si tibi ad me noctu venire placeret, comes esset tibi incommemorabilis lux. Quis enim illam columnam lucis, quæ noctu illucebat Hebræis, totque millibus hominum, vestigia, quo figi deberent, ostendebat, & latè radios spargens, nocturnas tenebras dissipabat, creauit? Si tu es igitur lucis corporeæ creator & inuentor, quis non intelligat te esse quendam lucis thesaurum rem quandam omniluce maiore? Similiter igitur tibi nox vt & dies splendescit. Quoniãque animi sapientia consentiunt, admirare etiam eadem dicentem Pindarum Thebanum: *Θεὸς γὰρ, φησὶ, δυνατὸν ἐν μελάνας νυκτὸς ἀμύχανον ὄρασι φάος, κελαινὰ φεῖ δὲ σιότιν ἡελίου, καθαρόν ἀμύχανον σέλας.* Deo, inquit, facile est, ex nocte tetra, puram accedere lucem: rursumque, obscura nocte, lumen obscurare nitidum. In verborum autem proprietate hæc scienda sunt. Primùm quod Sept. translulerunt. Tenebræ non obscurabuntur à te, *בְּשֹׁפְטֵי* Hebraicè, non tenebrare facient, non obscurabunt: subaudiuntque Hebræi, vllam rem, id est, Tenebræ nõ occultabunt tibi vllam rem. Et quod dixerunt, Illuminabitur, est *יִשְׁפָּע* id est, lucere faciet. Nox, ait, perinde atque dies illuminabit tibi res, nihil nõ perspicuũ tibi faciet, nõ secus atque dies. Deinde quod trãstulerunt *ὡς τὸ σιότος αὐτῆς, ἕταις ἢ τὸ φάος αὐτῆς*: Sicut tenebræ eius, ita & lumen eius. In Hebræo non sunt relatiua eius, quo enim refertur eius: Quare Hebraicè dicitur *כְּאֵרֵי שֵׁנֵי כְּחֵלֶךָ* vt tenebræ, sic lux: sic tenebræ, sicut & lux. Videnturque Septuag. credidisse vltimum He, esse sicut *יָדוּ* manus eius. Sed quia deest punctus, qui format relatiuum fœmininum, dicendũ per paragogen He, scriptorem protulisse pro *יָדוּ* choshch, *יָדוּ* chashekà: & pro *יָדוּ* or, *יָדוּ* orah: primum signat caliginẽ, alterum lucem. Hæc autem dicimus, vt tralationem nostram faciamus clariorem. Hieronymus etiam vertit, Similes sunt tenebræ, & lux.

Colli. ignis.

Theodorit. Cyr. 56. Matth. 27

Tenebr. non obsc. a te. Illuminab. sic. tene. e. ita e. luce. Conciliat.

Quia tu possedisti renes meos, suscepisti me de vtero matris meæ.

IN verbis hoc tantum sciendum, multis in vocibus eum qui psalmos fecit è Græcis Latinos, non fuisse perfectè sensus Græcæ dialecti assecutum. Veluti quod Septuaginta translulerunt, *ἀντελάβη με*, apprehendisti me, suffulisti me, ac sustentasti, quod respondet Hebraico *קָבַץ* Latinus sicut solet semper, vertit, suscepisti. Quare iuxta Septua. dicendum

Suscipere.

A dicendum est, Sustinuisti, sustentasti me ex vtero matris meæ. Quanquam Hebraicum potest iuxta Hebræos signare, operuisti me, vt dicat: Et in vtero matris creasti: formasti me, spiritumque meum corpore vestisti. Sicut beatus Iob ait, Ossibus & nervis cooperuisti me, vbi est hoc verbum. Hunc itaque sensum innuit Propheta: Qui fieri potest, vt quod à principio dixi, non si verum, te videre cogitationes meas, cum eas ipsas sedes possideas, in quibus cogitationes formantur? cum animi domicilium positum sit à te, atque repertum, & excogitarum, & constitutum, & quasi exadificatum? Primum spiritum meum qui à te veniebat, id est me ipsum, tu perinde quasi veste, corpore circundedisti, sedem animi & cogitationum tu parasti, atque stabilisti. Si hæc sunt, cætera quis non videat, motus animi, cuius creator fuisti, & in domo propria eum collocasti, te habere comprehensos: Hæc ait diuinus Propheta. Sunt autem pleraque obseruanda: Primùm sacras litteras testari, id quod & Græci demonstrant, sedem cogitationum esse renes. Quidam igitur domicilium animi: *τὸ ἡγεμονίον*, dixerunt esse Cor, alij in capite cõstituerunt, cæteri circa præcordia. Quæ quidem res non videtur esse istius loci, nec tempus poscere, vt id à nobis extricetur. Nam sacra littera vbi que loquuntur à corde nasci cogitationes, quod & ipsa veritas dixit: De corde, inquiens, excunt adulteria, fornicationes. Hæc que confessione plenæ sunt scripturæ sacrae. Vnde & latinè vecordes & excordes. Rursum nemo nescit menti, & purissimæ animi parti, à qua & cogitationes, & considerationes profiscuntur, in capite sedem solere cõstitui. Fortasse igitur dicendum est, quod etiam, certis constat exemplis, vitam quæ sensibilibus appellatur, nasci ac profiscisci à corde, qui est fons sanguinis, per quod sanguis excret ac purificatus in venas transmittitur. In sanguine autè, autore etiam Platone, & Mercurio Trismegisto, continetur is qui dicitur spiritus. Non ille spiritus cælestis, qui nullam habet cum corpore societatem, sed spiritus mortalis, ac vita quædam corruptibilis, quæ est etiam in brutis animantibus. Vide igitur & obserua totam consecutionem. A cibo oritur *χυμός*, id est, succus medius inter cibum & sanguinem, tum calore cordis, (qui fons ac sedes calor animantium) Chymus vertitur in purissimum sanguinem, à sanguine spiritus ille confurgit, spiritus fertur ad caput, vbi sunt sensus, vbi & animalium vita perficitur. Sedes autem atque domicilium mentis & intellectus, est anima sentiens. Quarum propter summam coniunctionem, fit, vt anima intelligens, seu mens communicet cum illa in plerisque cogitationibus, quarum quædam principia ab anima sentiente existunt. Itaque à corde nascuntur cogitationes, quia de corde, anima sensitua, quæ mentis est domicilium, nascitur. Animæque sentiens principium est terrenarum cogitationum, cupiditarum, ac libidinum, ad quas appetitione corporis incitante ferimur. Altissima verò pars animi in capite est, id est, ipse totus ac verus homo. Atque, vt ait Aristoteles, *ὄψις ὁρᾶ πᾶς ὀρθὸς ὄψις, ὄρεξις δὲ καὶ φαντασία, καὶ ὄρθη καὶ ἐκ ὄρθη*: Sensus omnis, seu mens recta est, appetitio autem & phantasia recta & non recta. Quamobrè verè dicitur, in capite, & in corde esse cogitationes. In corde quidem, quia sanguis & spiritus & anima sentiens illic oritur, tum appetitiones, & libidines, & irritationes, quæ omnes à sanguine habent principium. Mentis autem domicilium, ac vehiculum, est Anima sentiens, quæ ascendens à corde ad caput, ibi præcipuè commoratur, super quo tanquã vehiculo mēs sedet, & dominatur cum vult. Duoque sunt genera cogitationũ, quædam altissimæ, ac purissimæ quæ à mente pura, tanquã fonte nascuntur: quædam corporeæ & libidinosæ, quæ à sanguine & anima sentiente ferè producuntur, id est, irritante sanguine totũ corpus, & inflammante, quæ inflammatio in animalibus est animata, ad vsque animũ perueniens, eumque ipsum etiam inflammans. Hoc modo verum est à corde cogitationes & à mente generari. Quæ sunt quasi duo principia, nunc eodem, nunc in diuersa tendentia. Ad propiora nunc venio: Nam cum cor sit principium cogitationum, id est, animæ sentientis, ad hanc rem efficiendam, etiã præcordia quæ circum cor existunt, auxiliatur. E quibus sunt renes, qui loca sunt occulta atque interna, in quibus genitura perficitur. Eoque illic necesse est esse præcipuam generationẽ corporis, & animæ sentientis. Vbi enim humanum principium gignitur, maximã illic decet esse hominis partem. Quamobrè sæpissimè dicunt scripturæ, Deum scrutari renes, quasi illinc feruere, & inchoari animam sentientẽ assererent. Quod quidè & exemplis probatur: quandoquidè variis, & in somnis & in vigilia cogitationibus infestetur, quibus eæ sedes repletæ sunt. Ac quod nostri trãstulerunt, renes, vox Hebraica *כִּלְיוֹת* propriè sonat vasa, & quasi genituræ receptacula, quam præcipuã atque optimam sanguinis partem opinantur. Eamque vocem Abraham significare asserit *כִּלְיוֹת* id est, præcordiorum quandam partem, licet à corde distent. Eadem vox, id est, kiliotai,

Hom. prop.

Renes. Sed. animi. Cor. Caput. Præcor.

Mens in capite.

Spiritus Mortalis. Cælestis.

Anima Sentiens. Intelligens.

Mens, homo.

Cogitationes. Pura. Corporea.

Renes

quam renes, nostri vertunt, opinantur nonnulli Hebraei duci à קללה kala, quod ad alia, si-
 gnat delectari, iocundati, quia illic sit maxima animæ terrestri delectatio, eoque etiam
 maxima commotio, & κινήσις ἰσχυρὸς, ut ait Aristoteles. Quare causa patet renes, cogita-
 tionum principia veteres crediderint. Siquidem & Græci φρένα, appellant mentem, cogi-
 tationem, seu cogitandi, & sentiendi facultatem, quam dicunt ὑμῶν φρένα. Alij ὀστέον καὶ
 ἰσχυρὸς, id est, pelliculam esse quandam quæ ab alijs vocetur cinclum. Inde dicitur ea
 pars quæ ex aduerso corporis huic respondet, μεταφρένον, id est, scapula. Dicunt quoque
 φρένα, esse præcordiorum, seu viscerum quandam partem, quæ etiam diaphragma, id est,
 septum transversum dicitur, ut sit pellicula diuidens iecur à liene, & pulmonibus, ac corde.
 Secundū etiā veteres φρένας, sunt quæ disungant locum qui hæret sub pulmonibus & corde,
 quæ ad intelligendum sit comes. Ab hac Græci deducunt φρονῶ sapio, sentio. Quare hoc
 ferè cum Hebraico cōcordat. Quin etiam Homerus in ossibus collocavit animum, dicens:
 λίπε δὲ ὄστρα θυμός. id est, animus tunc ossa reliquit. Attēde etiam quæ ab Aristotele in de-
 clarationem istius loci dicatur. ὅτι μὲν οὐδὲ ἡ τῆς αἰσθητικῆς ἀρχῆς γίνεταί, ἀπὸ τῶν αὐτῶν μέμεναι τοῖς ζώοις,
 ἀπὸ δὲ πρὸς ἢ τῆς κινήσεως, διότι τὸ ἀπὸ τοῦ ἐν ἑστέροις. αὐτῆ δὲ ἐστὶ τῆς αἰσθητικῆς ἀρχῆς ὁ μέσος κεφαλῆς
 καὶ τῆς ἰσχυρῆς κοιλίας. Esse, inquit, animalibus principium sensus in eadem parte, atque prin-
 cipium motus, superius determinatum fuit. Hoc principium ex tribus locis diffinitis, est
 medius capitis, & ventriculi inferioris. Vides igitur in quibus locis principium sentiendi
 locauerit Aristoteles. Nam illud Hebraicum kelaioth est infimus ille ventriculus. Idem de
 generatione animalium differens ait, μέλον ἐν ᾧ ἀποκρίνεται τὸ σπέρμα ἐν τῷ ὀστέον τῷ ἐν τῷ
 ζώοις τοῖς ἰσχυροῖς. Pars in qua genitura excernitur, est locus circa septum his qui ipsum habet.
 Ergo eadem pars principium generandi & sentiendi. Ac quod dixit Propheta, possedisti
 renes meos: duos habet sensus, vel principia cogitationum mearum, cogitationesque ip-
 sas, aut formā corporis, & corporis membra habes in potestate, quia tu ea creasti. Cui qua-
 drat, suscepisti me de utero. Quod iuxta Septuaginta dicendum est, sustentasti, iuxta He-
 braicum, cooperuisti. Ideo Hieronymus, Orsus es me ab utero matris meæ. Quo loco ob-
 serua Prophetam dicentem se à Deo ossibus & corpore circumdatum. Ergo innuit quod &
 Socrates, & Plato, cæterique sapientes confessi sunt, hominem verum, esse animum, men-
 temque ipsam, quam Deus, ut iidem dixerunt, in corpore collocauerit. Hæc autem ex illis
 citamus, bona tantum eligentes. Clamat ergo Vates, si tu ergo in tenebris vteri materni
 me formasti, compegisti, tenuisti, nonne ubique me cernes, & videre poteris? Multo certè
 magis. Agnosce etiam hoc loco creationem suam, Vatem in Deum referentem.

Possedisti renes me.

Homo verus.

Confitebor tibi quia terribiliter magnificatus es, mirabilia
 opera tua, & anima cognoscet nimis.

Terribiliter magnificatus es.

IN vocibus hæc scienda sunt. Vbi transtulerunt Septuaginta ἰθαυμαστῶς terribiliter
 magnificatus es, Hebraicè hebetur מְבִיחִי magnificatus sum. Et Hieronymus hanc
 personam volens exprimere, vertit, Magnificasti me: ut de seipso hoc Propheta di-
 cat, innuens summam in corpore suo Dei apparentem sapientiam. Locutus est enim antè,
 ac quasi fundauit sermonem de diuino opificio: sensus quidem idem. Nam quod dicit He-
 braicū de opificio, redundat in gloriam opificis, in quo ipse magnificatur. Et quod Latinus
 vertet, magnificatus es, Græcū magis respondet, ἰθαυμαστῶς, mirabilis effectus es, mirabilis
 ostensus. Hebraicè מְבִיחִי Quod autem dicit, terribiliter, intelligendum est quasi stupendè,
 mirabiliter, eo vsque ut animus considerādo exterreatur, ac quasi stupescat attonitus. Illud
 quoque quanquam exiguum est, emendandum, Cognoscet nimis, dicendum per præsens,
 cognoscit, iuxta Græcum γινώσκεις, & Hebraicum יָדַעְתִּי. Et pro terribiliter, Hebraicè est,
 מְבִיחִי terribilia, mirabilia. Hæc igitur manifesto de humano corpore, & animo, quod La-
 ctantius diuinum opificium, sacras litteras secutus, appellauit, dicuntur: quod mirabile &
 infinitæ propè contemplationis sapientissimo cuique est visum. Siquidem ad common-
 strandam prouidentiam diuinam hoc cum primis argumento Tullius est vsus, totūque
 hoc sapientissimè descripsit. Quem & Lactantius secutus est. Apud Græcos pulcherrime
 super eo differuit Theodoritus in libro de prouidentia, in quo vir sapientissimus, perspe-
 ctis argumentis, annexus est claudere os prouidentiam blasphemantium. Quoniam igitur
 Propheta ait, Admirabilis factus sum ob sapientiam quam in me constituendo ad-
 hibuisti, te celebrabo, & indefessa voce prædicabo. Id enim sonat Hebraicum, quod
 nostri

Cognoscet nimis.

Confiteri.

Anostri & Græci transtulerunt, cōfiteri. Quis est enim, inquit, cui nō mirabile sit humanum
 opificium, non inaudita & incommemorabilis solertia ac prudentia afferatur? Apprime
 vero illud est mirabile, ut ne explicari quidem possit, quo modo coniuncta sit anima intel-
 ligens cum sentiente, id est immortalitas cum mortalitate copulata, & quo modo cum duæ
 prorsus animæ sint, anima brutorum, & anima Angelorum, id est mens, ex duabus tamen
 hisce diuersissimis rebus vna facta sit, vna anima, vna substantia, & ita facta, ut etiam dissol-
 uantur, ut vinculum & disunctio eadem in re esse videatur. Nam quanquam sit mirabile
 opificium corporum brutorum, hic tamen, hic prorsus animus stupet, hæretque cogitatio.
 Hæc illa arx altissimæ sapientia, cui anima corruptibili coniunctam esse immortalem.
 Miratūque ipse sepe mecum sum, qui fieri possit, ut non essent duo in homine, qui eum in
 diuersas partes agerent, sicut si duos diuersæ naturæ colligares. Hæc, ait Propheta, anima
 mea cognoscit, hæc aspicit mens mea, & exultat, & te celebrat, laudatque. Quo loco pru-
 denter omnes aduertant diuinos viros fatentes, se erumpere in laudes Dei, opera eius ma-
 gnificentissima videntes in hoc mundo. Meditemur igitur facta diuina, & contemplemur.
 Hæc sint nostra cogitatio, nostras voluptas. Tunc creatoris nostri cognoscemus sapien-
 tiam ac bonitatem, & in admirationem amorēque eius rapiemur. Tunc cum laudabi-
 mus ac celebrabimus.

Non est occultatum os meum quod fecisti in occulto, & sub-
 stantia mea in inferioribus terræ.

B

IN vocibus hæc scienda sunt: Primum omnium quod per amphibologiam apud La-
 os.
 tinos in singulari non distinguitur os, distinguitur autem in numero multitudinis
 ossa, ora, est hoc loco pro ore, sicut ostendit Græcum & Hebraicum. Tum quod
 Latinus vertit, substantia mea, propius ad Hebraicum accedit Græcum ὑποστασις, sub-
 stantia.
 stentia, Hebraicè autem est רַקְמָתִי rukamthi, id est contextus sum, & compositus. Vox qui-
 me.
 dem Hebraica רַקְמָתִי rakam sonat acu pingere, polymita texere, aureis & argenteis filis ve-
 stes variare. Quæ res quia potissimum Hebræorum apud Christianos est opus, inde in lin-
 guam Italicam arbitror hanc vocem irrepsisse. Phrygium opus apud Romanos dicebatur.
 Hieronymus interdum vestem variam, interim scutulatam transfert. Texturā autem cor-
 poris quia summa sapientia, solertiaque perfecta est, hoc nomine Vates significauit opus
 quasi diuina quadam arte, à sapientia summa repertum. Inferiora vero terræ appellat ma-
 tricem, autoribus Hebræis Rabi Abraham, & Rabi David, & Salomone, & Chaldaeo, qui
 pro, in inferioribus terræ, transtulit, בְּרֵיחַ מַתְּרָא In utero matris. Inferiora enim loca in to-
 to corpore sunt genitalia loca. Mulierem autem appellari terram, apparet Hieremię cap. 3.
 Infer. ter.
 Hier. 3.4
 vbi quod legimus Latine, Nunquid nō polluta & contaminata erit mulier illa: pro muliere
 illa, Hebraicè est, אֶרֶץ חֲמָרָה id est, terra illa. Quanquam Hebræi paulò secus id quod hic di-
 citur, exponunt, dicentes terram significare imum, id est quod infimum, atque infernum est:
 afferuntque exemplum id quod dicitur apud Ezekielem, Et rota vna in terra, contra rotas
 Quæ desuper. Quo loco apparet esse terram pro infra vel imo. Postremo quod Septuaginta
 vertunt, Quod fecisti, Hebraicè autem עָשָׂה exponunt Hebræi, subactus sum, coagmenta-
 tus sum, ac cōstipatus. Volūntque esse ex significatione eius quod dicitur Ezekielis cap. 23.
 Quod fece-
 Ibi subacta sunt vbera earum, quo loco est præsens verbum. Totāque oratio sic habet
 אֶרֶץ חֲמָרָה בְּרֵיחַ מַתְּרָא בְּרֵיחַ מַתְּרָא אֶרֶץ חֲמָרָה בְּרֵיחַ מַתְּרָא Id est, non celatur os meum à te, quo coagmen-
 tatus, siue subactus sum in abdito, contextus sum in infimis terræ. Hieronymus igitur, ut vi-
 raret amphibologiam quæ est in voce os, vertit, Non sunt operata ossa mea à te, quibus fa-
 ctus sum in abscondito. Notum est igitur quid Propheta loquatur. Proposuerat enim su-
 perius harmoniam corporis, diuinūque artificium, quo mirabilis probetur Dei sapientia.
 Quod cum fuerit à Deo excogitatum, & inuentum, manifestam hinc rationem collige-
 bat, Deo omnia quantumuis arcana atque abstrusa esse nota. Nunc ait eadem ferme repe-
 tens: Nullum est os, nulla corporis mei compago ac structura, quæ te lateat. Minutissimas
 quasque, abditissimasque partes habes cognitatas, atque animaduertas. Et ea quæ nulli vn-
 quam oculi videre potuerunt, ne ipsorum quidem, quorum substantia est, à te mirabiliter
 cernuntur. Nec putes eum facilem rem dixisse. Nihil est enim incertius, nihil obscurius
 membris, structuræque humana, ut incredibilis labor offeratur singulo quoque tempore
 medicis, semper hæc vestigantibus, & ad arcana ac prima penetrare non valentibus. Qui
 quidem partes quasdam tantum nouerunt: secreta vero ossium, neruorum, cartilaginum,
 QQQ iiii

humorumque compagem solus Deus habet notam. Nemoque poterit vnquam explica-
re, quæ temperies sit atræ bilis cum pituita, cæterisque humoribus: quæ proportio, quan-
tum adhibere, qua ratione ea disponere oportuerit. Neque enim animæ partes comme-
moro, siue intelligentis, siue sentientis: de corpore tantum loquor. Quæ cerebri cordisque
dispositio. Quæ ratione spiritus generatur: quomodo per totum corpus sanguis & pulsus
decurrat. Et quod ait Theodoritus *αὐτῆς τῆς ἀεὶ ὄψας*, qua tandem ratione ex sanguine quasi
horum, totum corpus irrigante, ossa, medulla, cartilago, caro constipentur, alatur cerebrū,
alatur oculorum humor, caro concreseat. Denique res inter se contrarię creentur. Harum
rerum ignoratio facit vt sæpe remedia contra morbos, qui corpus infestant, inuenire non
possint. Ossa igitur Propheta dixit esse coagmentata & coacta ē medulla, perinde quasi lac-
torum autem corpus propter pulcherrimam varietatem, diuinumque artificium, dixit esse
quasi rakamatum, id est, tanquam pulcherrimam vestem, distinctum ac variatum. Quo lo-
co diuus Hieronymus vir oculatissimus, non dissentit, vt quidam non rectē suspicantur, ab
Hebraico. Nam quod Hebraicum dicit, Contextus sum in inferioribus terræ: ipse, Imagi-
natus sum in nouissimis terræ. Crediderim autem ipse virum diuinum, Imaginatus sum,
non ad imaginem animi, vt solet hoc verbum accipi, sed ad simulacrum formamque cor-
poris retulisse. Ergo quod Hebraicum dicit, Contextus sum, pulcherrime Hieronymus,
licet nouē, dixit imaginatus sum, id est, informatus, effictus, quasi imaginibus depictus,
volens exprimere vim verbi Hebraici rakam, quod signat imagines in serico, vestibūque
pretiosis effingere. E

Imperfectum meum viderunt oculi tui, & in libro tuo omnes
scribentur, dies formabuntur, & nemo eis.

IMPERFECTVM appellat embryonem, cum videlicet homo nondum perfectus
est, dico monstrum informe, quod corpus formatum antecedit. Ideo Hieronymus
transtulit, Informem adhuc me viderūt oculi. Liberum appellat præsentiam memo-
riamque diuinā, in qua descripta sint omnia, de partibus autem corporis præcipuē hic est
sermo, quas, antequam creentur, descriptas esse dicit in mēte Dei. Porro quod dicit, Om-
nes scribentur: dicendum potius, omnia: refertur enim ad membra. Quanquam Rabi Sa-
lomon refert ad omnes creaturas, quarum numerum certum ac cognitum Deus habeat.
Illud autem quod ait, Dies formabuntur, dicendum esse potius, Diebus formabantur. Lo-
quitur enim de formatione corporis ac membrorum, quę non vna sola die, sed pluribus ait
perfici. Quod autem dixit, Et nemo in eis: dicendū magis: Et nullum in eis, iuxta Hebraicū
אין להם. Refertur enim ad membra, vt dicat, & nullum in ipsis membris est, quod scilicet tu
non videas. Rabi autem Abraham interpretatur, & nullum in ipsis. Nullum, inquit, est actu
membrum in illo monstro informi, & corporis prima compage, sed est potentia: sapientia
autem tua mirabili ex nihilo formatur. Non erat auris, oculus, ac aliud vllum membrum
distinctum ac separatū, sed per te in lucem emerfit. Membra igitur omnia, tametsi nō ex-
isterent, ait fuisse quasi in libro quodam Dei scripta, quodam albo comprehensa. Neque vero
hic altius mysterium est, humanam quādam proposuit similitudinem, sicut homines in lit-
teris res habēt arcenas comprehensas, aut cum opificium aliquod est descriptum, & suis par-
tibus expositum. Liber Dei est æterna memoria eius, in qua omnis cōprenditur sapientia,
omnes res antequam nascantur, existunt. Sūntque illic quę sint, & quę possint esse, si crea-
tori sederet. Quę sint, quę fuerint, & quę venturā trahantur. Possunt quoque hæc exponi
iuxta sensum tralationis Chaldaicæ, quę sic habet, Corpus meum viderunt oculi tui, & in
libro memorię tuę omnes dies scripti sunt, in die qua creatus est mundus à principio, om-
nes creaturę conditę sunt, & nō sicut vna, vna inter eas, id est, altera sicut altera. Hunc sen-
sum sequitur in primis Rabi Salomon. Ostenditur autem in nauigabile diuinę sapientię pe-
lagus, infinitaque & indefatigabilis scientia, quę omnes creaturas in exordio, cognitione
sua præuenerit, vt habuerit ante oculos omnem rem creandam, & viderit ac scierit nume-
rum creandorum hominum. Nam quod dicit, In libro tuo omnes scribentur, clarum est
ex editione Chaldaica, liberum designare memoriam. Et quod dicitur, scribentur, quod
etiam vbique in nostris annotationibus ostendimus, futurum est, pro præterito imperfe-
cto, quod quia non est apud Hebræos, per futurum substituitur. Ergo Propheta ostendit
quā facile sit Deo, hominem cognoscere: cum etiam numerum creaturarum, antequam
crearentur, scierit, vt quę in libro eius & memoria scribebātur. Pariter autem vt creaturę,
dies

Imperfe-
ctum.
Liber.
Omnes.
Dies for-
mabunt.
Et nemo in
eis.
Scribentur.
Præterito
imperfecto,
hebraei ca-
rent.

Adies item & quo quisque tempore esset edendus in lucem, quid in omni sæculo esset geren-
dum, quot sæcula, quot ætates, quot dies & anni futuri essent, nouerat. Itaque etiam, dies
formabantur, legemus, pro formabuntur. Formabantur autem dicit, id est, erant formati,
habebant formam, & substantiam apud te, videbantur & agnoscebantur, formabantur in-
quam, & extabant, & tamen nihil erat creatum sub diebus illis. Tu tamen & creaturas &
dies in quibus res essent creandę, habebas in numero, insignes & spectabiles erant ocu-
lis tuis, eas perinde aspiciebas, ac si formam haberent conspicuam. Duos ergo hos sensus
hęc verba habere poterant.

Mihi autem nimis honorati sunt amici tui Deus, nimis con-
fortatus est principatus eorum.

SLVRA in perpendendis vocibus sunt hoc loco animaduertēda. Primum quod Se-
ptuaginta translulerunt amicos, omnino non amicos, sed cogitationes significat. Amici.
Pecipimus enim hoc cum primis ex his quę præcedunt, cum de cogitationibus &
scientia diuina vbique fuerit sermo, sed & expositiones Hebræorum hoc apertē testantur.
Nam vocem Hebraicum *רעהקא* reheka, Rabi David interpretatur *מחשבות* machsheu theka,
id est, cogitationes tuę. Idem dicit Rabi Abraham grauioris etiam autoritatis. Est enim
hęc vox *רעהקא* reha, amphibola, designans cogitationem & amicum. Igitur iuxta hęc signifi-
catum dicemus: Mihi autem *מחשבות* quā pretiosę, quā gloriosę sunt cogitationes tuę: Nimis ho-
norati
B quanta est maiestas apud me glorię tuę, quā immensa, inaudita, incommemorabilis sa-
pientia tua? O pelagus infinitum, & quod Platonici quid chaos sit exponentes, ferunt sum.
ἀνεκάλυπτον τὸ νοητὸν, id est, immensas, incomprehensibilitas intellectualis substantię diuinę.
O chaos, inquam, sapientię. Quā crescunt, & præcellunt, & excedunt capita, id est, prin-
cipia earum. Nam hoc dicit in secunda parte periodi, pro eo quod Septuaginta, Nimis con-
fortatus est principatus eorum. Quo loco sciēdum, propius accedere Græcum ad Hebrai-
cum, *ἄλλ' ἐλεγεταὶ ὁ θεὸς οἱ ἀρχαὶ αὐτῶν*, Nimis roborata sunt principia eorum. In Hebræo
igitur *מחשבות* id est, caput, significat etiā principium. Græcè *ἡ ἀρχή* signat principium & prin-
cipatum. Ergo dicendum principia earum, videlicet cogitationū, & capita & origines, atque
Ideę *מחשבות* fortes sunt, incomprehensibiles, mirabiles, stupendę, impenetrabiles, adiri non pos-
sunt, & cognosci: cogitationes ergo, siue excogitata ac reperta in opificio corporis huma-
ni dicit. Exponunt autem capita istarum cogitationum Hebræi, vniuersales ac primas ori-
gines, primas Ideas. Et ea quę principia sunt cæterarum rerum atque operationum. Cæ-
terum minime id nos prætereat, alium quoque hæc habere posse sensum, iuxta interpreta-
tionem Chaldæi, & expositionem Rabi Salomonis, vt hæc referantur ad secundum illum
sensum, quem in superiore versiculo posuimus. Cum in principio crearet omnia Deus, no-
tum habebat numerum creandarum rerum ac futurorum sæculorum. Hoc cum cerneret
& constitueret, multitudo amicorum suorum incredibilis erat in cogitatione sua. Ampli-
fimum enim atque latissimum fundauit domicilium, quod amicorum suorum replere iam
C tum decernebat. Est enim cælestis ambitus ac latitudo incomparabiliter maior cętro ter-
rarum, vbi carceres esse damnatorū, omnes contentur. Ergo parabat misericordia diuina,
infinitum penē efficere numerū suorum amicorū. Itaque Chaldęus ad hęc sensum sic tran-
stulit: At mihi quā pretiosi ac mirabiles sunt iusti Deus, præstant grauitates, & excellentię
aut principatus eorum. Et Rabi Salomō sic exponit, vt sit is qui loquitur quasi ecclesia, quę
dicat, Quā honorabiles & inlyti sunt mihi iusti, qui in omni sæculo florēt: & quā sunt
ingentes census eorum? Is igitur Hebræus caput vult designare censum, numerationem:
nam sæpe in sacris litteris caput pro summa accipitur. Et Latine, capita ciuium Romanorū.
Dicemus igitur, quā crescunt, quā amplę multiplicescq; sunt summę eorum vel scilicet
amicorum, aut cogitationum. Obseruādum quoq; quodd Hierony. pro principatus eorum
transtulit, pauperes eorum. Videtur enim legisse, *מחשבות* rashehem, id est, pauperes eorum,
pro eo quod legitur nunc *מחשבות* roshehem capita, vel principatus eorum. Nec aliam ob
causam credendum est, eum eo modo reddidisse. Quadrat tamen magis hodierna lectio.

Dinumerabo eos, & super harenam multiplicabuntur: exur-
renxi & adhuc sum tecum.

DICEBAT incredibilem & incomprehensibilem esse numerum cogitationum vel
amicorum Dei, id nunc magis declarat exemplo. Nam cum me accingo, inquit, vt

eas dinumerem, harenam ipsam eas inuenio superare. Diximus vtrunque expositionem ab D
Exur. & Hebræis defendi. Quod autem ait, Exurrexi, & adhuc sum tecum, duobus sensibus potest
ad sum te. intelligi, quorum primum proponunt Abraham, & Dauid: Superant harenam multiples
 cogitationes, innumerabilesque inuentiones tuas, quas ipse, nō (mihi si lingue centum sint,
 oraque centum, aut quod ait Homerus, *φωνὴ δὴ πρηνετος*) vnquam comprehendere possim. Et
 quoniam pars humanæ vitæ somnus est, non si semper vigilem, tecumque semper sim, eas
 vnquam poterō percurrere. Nam quod Septuaginta transtulerunt *ἐγνυθῆναι*, exurrexi, He-
 braicè *חִיקְזוּתִי* hikizothi, propriè significat euigilauit. Si semper vigilem, inquit, tecumque
 verser, ac tibi comes veniam, vt videre meditata, rationesque tuas possim, & omnino om-
 nes sapientiæ tuæ thesauros euoluere, nunquam id consequar. Si tota vita in te contem-
 plando sim, vt somni etiam adempta sit necessitas, si in te oculos perpetuo defigam, tatum
 aberit vt te inueniam, vt potius in caliginem maiorem, cecitatemque decidam. Nam, vt ait
Deus sol
quidam. grauius autor Plato, Deus Sol est, in quem quō magis oculos defixeris, eō magis obtu-
 sios eos referes. Potest & hoc modo is sensus exponi, Ad eō semper in commemorabilis vifa
 est mihi sapientia tua, vt eam cum dormio, mecum somniem: dein de cum vigilo, tecum
 sum, de te cogitatio recurrit omnibus horis, mihiq; semper mirabilior occurris. Potest &
 hoc modo, Si tecum semper sim, vt nunquam moriar, si tanta sit vita mea, quanta tua, & in
 æternitatem tecum pariter contendam, æterna mihi sit vigilia, tum in hac omni vita æter-
 na de te semper mediter, rimando, explorando semper thesauros tuos, nunquam certè nu-
 merare, atque discutere eos poterō. Alter autem sensus, vt diximus, is est: Dinumerare, in-
 E
 quit, nemo poterat in æternitate perinde atque tu creaturas, quæ toto mundi complexu
 continerentur. Quis enim alius tanta memoria ac prouidentia pollebat? Non despero ta-
 men cætera. Nam ad te vigilo, semperque in te oculos attollo: Tu mihi scopus & vertex es,
 tecum semper versor. Nam quanquam sapientia tua sit incomprehensibilis, multa tamen
 sunt, quæ de te scire nostra mortalitas possit. Sparsa sunt vbique plurima diuinitatis tuæ in-
 dicia. Videris etiam à nobis, & audiris sæpe, nec te adeo in caliginem maiestatis tuæ absco-
 dis, ne velis non agnosci. Nam qui ad te euigilat, tecum est, ad te accedit. Inueniris ab his
 qui te quærunt. Hinc ego in te cogitando curas meas dispenso, in te cogitationes deside-
 riæque mea consumuntur. Vnum te in oculis fero, tu mihi certa salus, meus ignis, mea sola
 voluptas. Te sitio, ad te tota vita inardescit mea. Præcipue verò sortè illam beatam atren-
 do, cum ad te propius profectus, conceptum videndi, fruendique tui, ardorē vberius extin-
 guam, ob id in his curis exerceor. Nullumque temporis momentum nō tecum sum. Hunc
 igitur sensum etiā Chaldaus, qui sensus occultiores sæpe pandit, sic declarat: Accedor, sur-
 go, ac spem attollo, ad sæculum, siue mundum futurum, & adhuc sum tecum. Rabi autem Sa-
 lomō sic interpretatur: Ecce ego nunc perueni ad calcem sæculorum, quæ iam tum vsque
 ad hæc tempora præcidisti. Et adhuc hoc sæculo tecum sum, nunquam à te descedens, sed
 te semper colens. Is sensus fortasse non tam proprius atque superiores. Priores eodem ferè
 tendunt. Non desunt etiam è Latinis, qui exponant, Exurrexi à peccato per pœnitentiam,
 & tecum adhuc sum. Qui quidem ab Hebræis non proponitur.

Si occideris Deus, peccatores: viri sanguinum declinate à me.

Epilogus.
RO peccatoribus est, *שׂר* Peccator vel impius. Hoc loco, quod solet in cæteris Psal-
 mis facere, omittit paulum superiorem sermonem, transiens ad diuersam rem. Non
 tamen vsque adeo diuersam, quantū fortasse videatur. Dixit sapientiam diuinam esse
 inscrutabilem, dixit eam omnes animos habere in potestate, omnes illi patere cogitatio-
 nes, nullas eius aspectum tenebras obscurare, vsque ad minutissimas arcanasque corporis
 partes eam penetrare. Dixit mirabilem, adorandam, colendam, suspiciendamque sibi vi-
 deri maiestatem illam. Hinc quasi accensus ex hac omni cogitatione, dolet mortales non
 colere quātum decuisset hoc numen, quōd multi miserabiliter ab illo descedant, cum lux
 fit inaudita, omnium dominatrix, effugatrixque tenebrarum. Itaq; in eos quasi letali odio
Si occide.
Deus, pecca-
tores: viri
sang. decli-
à me. accenditur, qui non hanc tantam maiestatem suspiciant, ac venerentur. Exclamat aduer-
 sus illos, & cum Deo, cuius immensa sit maiestas, fatetur se esse cōcordem. Exclamat aduer-
 colant & admirantur, eosdem ipse sit inimicos habiturus. Declinate, inquit, à me, & procul
 este profani, quos iure merito Deus, quia maiestatis suæ sunt contemptores, execratur. Si
 occideris, inquit, impium, si capitali sententiæ apud te omnis qui impiè agit, subiectus est,
 si in foro iustitiæ tuæ impij condemnantur, si iustissimis legibus tuis, qui te non ament ac
 venerentur,

Avenerentur, tum ius humanum violant, vocantur ad eadem, ite, ite procul à me tales, face-
 scite omnes impuri, & homicidæ. Qui enim sanguinem sitit, dedecus primum infligit ma-
 iestati diuinæ, quam aut nescit, aut non credit rebus humanis prospicere. Ideoq; viros san-
 guinum, id est, impuros, ac sceleratos, vltorè (que iniuriarum, & qui sanguine innocentum
 aut opes peperere suas, aut ad optatas voluptates aspirauere, vel vilo gradu ac dignitate
 sunt potiti, eosdem impios esse, quo nullum est nomen execrabilius, necesse est. Violatis *Quæ vere*
 enim humanis legibus, princeps ratio, ac lex vnde omnia iura fluunt, violatur: & aut *sunt leges.*
 contemptu summæ maiestatis eius, aut fœdissima inicitia, vel tollendo & amando ex animo
 suo, diuinæ prouidentie opinionem, homines in hæc flagitia prolabuntur. Nam cui certum,
 exploratūque foret, Deum omnia facta humana cernere, & tanquam iustissimum casti-
 gare, abstineret vtique, libidinè (que suas coërceret. Quis ergo non amans hominem quem
 videt, amabit Deum quem non videt? Id est, quis nō violaret res diuinas, si posset, qui labe-
 factat humanas? Eodem enim gradu ad vtrunque scelus proceditur. Et iura singula ab vni-
 uersali ratione proficiscuntur. Impium & virum sanguinum sub eandem culpam adiicit.
 Quo loco quædam sunt animaduertenda. Non enim virum sanguinum vocat Hebraica dia-
 lectos, eū qui simplex, aut quasi inuitus perpetravit homicidiū, sed qui hisce cicatricibus
 sæpe vitam suam dedecorauit. Cui minus præponderat hominis vnus vita, quàm honos,
 aut voluptas, aut aurum, & opes: cuius animus sanguineis cupiditatibus est infectus, cupi-
 ditatibus, inquam, quæ plenæ sanguine sunt, qui leuissimis de causis sanguinem funderent.
 Sic vocat Dauid, iniuriosè virum sanguinum, hostis suus de familia Saul, quem mentie-
 batur ad imperium, multorum sanguine fuso peruenisse. Dicitur autem Hebraicè, sangui-
 num, quōd sic consuetudo linguæ sit, sicut pulmones Latinè. Virum item sanguinū dicunt,
 sicut virum mendacij, mendacem: virum terræ, agricolam. Itaque impium & homicidam
 eodem sermone & sensu cōprehendit. Illud quoque perspicere debemus, omnes iure quo-
 dam obstringi, vt eos detestentur, odiōque habeant, quos inuisos esse Deo, quos esse im-
 pios certò sciant. Eo enim potissimum argumento pietas probatur, si eadem diligamus
 atque Deus, similitèrque detestemur. Plato igitur ille diuinus etiam vocat homines san-
 guinarios *αιμοεις*, id est, à sanctitate ac pietate remotos. Occiduntur ergo impij à Deo, non
 solum in hac vita, sed longè acerbius in altera. Quod & ipsum condemnatio, & cædes so-
 let vocari. Occiduntur autem, quia occiderunt. Ideo & viri sanguinum, & impij, & occisi
 à Deo sunt idem. Ac propriè cædes Dei, est æterna damnatio, quanquam & ad hanc vi-
 tam potest referri.

Quia dicitis in cogitatione, accipient in vanum ciuitates suas.

Quia dicitis
in cogi-
tatione.
LVRA sunt in vocibus aduertenda. Nam quod Septuaginta transtulerunt, obscu-
 rissimum est, primum Latinus interpret non rectè reddidit Græcum, *ὅτι ἐκεῖνοι ἐστὶν οἱ*
ἀλογισμοὶ. Quia contentiosi estis ad disceptationes. Latinus autem interpret vide-
 tur credidisse *ἐκεῖνοι*, duci ab *ἐπί*, dico, cum veniat ab *ἐκ*, contendo. Sed hoc quoq; quod
 Cverterunt Septuag. non respōdet ad Hebraicum. Proponam igitur quod est in fonte, quia
 longè clarius est. Igitur pro, Quia dicitis in cogitatione, Hebraicè est, *אשר ימרוך למוך*, Qui
 loquentur te ad cogitationem. Hoc itaque dicit de impiis & peccatoribus, quorum cogi-
 tationes blasphemie sunt, ac diuinæ tum prouidentie, tum iustitie, tum lenitatis vituperat-
 trices. Recedite, ait, o profani, quorum cogitatio operibus diuinis detrahit. Quorum mens
 non sentit de Deo vera, & quæ sentiri de eo deberent. Facestant qui de te loquentur *אשר*
 id est, secundum cogitationem, peruersissimasque opiniones suas. Hunc sensum fortasse
 etiam Septuag. transtulerunt, appellantes contentiosos in disceptationibus, siue, vt Græ-
 ca vox sonat, in cogitationibus, impios illos, qui non acquiescant diuinis inuentis, ac factis,
 & institutis, & iustitiæ, & prouidentie, qui dicant aliquid malè positum fuisse, & aut res na-
 turales à Deo constitutas calumniantur, aut falsò de eo quæruntur, quōd malè res huma-
 nas administret, iustos contemnat, improbis omnia bene procedere permittat. Id genus
 enim cogitationes, improborum mentes obambulant. Hos ergo superius impuros, & viros
 sanguinum appellauit, nunc malè de Deo sentientes, omnia hæc, idem esse statuens. Ac
 vox Hebraica *אשר* propriè sonat cogitationem impiam, impium sensum, animi quoddam
 inquinamentum. In voce autem *אשר* id est, loquentur te, deest Aleph, descendit enim ab
אמר. Credo autem Septuaginta vocem eam deriuasse à *מר* id est, amaricauit, exacerbauit.
 Ideo contentionem significare putauerunt. Altera pars periodi, sic dissentit à fonte. Non

Accipi. in
van. ci. su.

enim dicitur, Accipiant in vanum ciuitates, sed *נאפו נאפו* id est, eleuati sunt, vel assum-
pserunt in vanum hostes tui. Quo loco attendant omnes causam varietatis. Vox Hebraica
נאפו nasa, dicitur à verbo *נאפו* nasa. Quæ in numero multitudinis in præterito, formatur
nasa, vel antecedente, vel præcedente Vau, litteram Aleph. Hoc ergo per futurum Septua-
ginta transtulerunt, in quo non magna ab Hebraico discordia. Quod autem dixerunt, ci-
uitates tuas, Hebraicè est, *הרעה* hareka, quæ vox amphibola est. Potest enim designare vrbes
tuas, rursus participium est à verbo *הרהר* harar, & per apocopen har. Significatque insurge-
re. Eoque harim dicuntur hostes, id est, insurgentes, insultantes. Non significat igitur hoc
loco vrbes, siue ciuitates tuas: sed, hostes tui. Totaque oratio sic legenda est: Qui loquen-
tur ad te cogitationem, assumpserunt in vanum hostes tui. Quorum verborum, testibus
etiam Hebræis, is est sensus. Consentiens enim cum antecedentibus & subsequenteribus,
ait: Illi procul à me sint, quos & tu procul arces, & qui de te non æqua cogitant, & in corde
suo praua loquuntur, quique cum hostes tui sint, te ore assumunt in vanum, id est, vel ad
mentiendum, & ad mendacium, quod vanitas dicitur, vel frustra, quia sapientiæ tuæ, boni-
tati que frustra obloquuntur. Stultè enim id faciunt, & in suam potius perniciem, sempiternumque dedecus. Tum idcirco frustra, quia non tangit cælum, rugitus aselli. Bestiæ sunt
omnes impij, asini, & mæscæ, & si quid est vilius. Quid poterunt contra diuinam magnitudinem
in se potius verba blasphemia reflectent. Hunc ergo sensum proponunt concorditer Hebræi,
lectioque Hebraica hoc modo est clara. Nam quod Septuaginta transtulerunt, vix est intelligibile.
Editio quoque Chaldaica, cum his quæ proposuimus sic cõsentit: Qui iurant in nomine tuo mendacium,
iurant in vanum inimici tui. Ecce transtulit inimicos, quod Septuaginta ciuitates. Legitur etiam alia parte male apud Latinos, Ciuitates suas, cum
Græcè habeat *πόλεις σου*, ciuitates tuas. Sunt igitur valde attendenda. Nam & diuus Hieronymus
in Psalterio iuxta sensum Hebræorum, sic transtulit: Qui contradicent tibi sceleratè, eleuati sunt frustra aduersarij tui.

Bestiæ, om-
nes impij.

Nõnne qui oderunt te Domine oderam, & super inimicos tuos tabescebam?

ADVERSVS impios inflammatur, quos non homines solum, sed natura etiam ipsa
execratur. Quo loco agnoscimus inimicos Dei, & odientes summum bonum, quod
fortè aut incredibile, aut impossibile videretur, inueniri. Habet igitur mūdus & am-
bitus iste caelestis, qui deum habeant odio. O rem incredibilem, & immania sculorum
portenta. Nati sunt, & nascuntur, nascunturque, quandiu hoc omne Dei consilium constitu-
tum stabit opus, qui eum odio habeant. Quos tamen patitur luce & bonis frui suis, nõ eripit
eis vitam, nec cogitat quantum, quale scelus admittant, nec de facinore tanto viuent-
es eos appellat, nõ rapit ad inferos, traditque meritis flammis. Non minus aduersus leges
ire naturæ, si mundi exordio affuissem, ipse putassem, fore in mundo, qui Deum execra-
rentur, ac si quis cessura retro aliquando flumina tum mihi prædicasset. Et tamen Prophe-
tarum testimoniis percipimus esse qui Deum odio habeant, quod & Paulus hominum peccata
commemorans, docuit, in quibus etiam *θεοσυνηεις*, id est, odientes Deum, esse ostendit.
Atque vtinam istorum non tantus esset numerus, vt præ cæteris ipsi quasi rara portenta in
terris vagarentur: latissime patet malum, vt pars bonorum ex aduerso minime respondeat.
Atque odientes Deum facile qui sint, intelligimus, si ab effectibus humanis exempla sumamus.
Sunt enim duo ex aduerso motus & affectiones animorum, odium & dilectio: quos
ita erga Deum concipere homines possunt, sicut inter se. Neque vero incredibile videri
debet, vel diligi, vel odio haberi Deum ab homine posse, quod inuisibilis sit, cuius ante oculos
nostros forma nunquam venerit. Neque enim omnia solis oculis cognoscimus, & oculis
cognita amamus, vel detestamur. Multæ sunt formæ quæ oculis inuisibiles, animis solis
cernuntur. Iustitia si rectè censeas, forma quædam inuisibilis est, temperantia, fortitudo, religio,
pietas, item rerum rationes, & vniuersales considerationes, tam oculis cernuntur, quam
sonitus & voces, quæ solis auribus percipiuntur. Denique maxima pars eorum quæ in animis
insidunt, ab inuisibilibus rebus sunt profecta. Quare multa videt nouitque animus,
quæ allata ab oculis minime fuissent. Atque omnes & sensu quodam motuque naturæ, &
certissimis rationibus intelligimus numen esse quoddam augustissimum ac maximum, maximam
quandam iustitiam, viuacem, plenam oculis, atque auribus. Quam quidem alij minus, alij
magis habent exploratam. Hanc tam scimus esse, etiam si non videmus, quam sci-
mus

Roman. 1.

odium.
Dilectio.

1. Par. 22. d
Deum sci-
mus.

mus esse oceanum, quem nunquã vidimus, sed eum tum auditu, tum ex descriptione, tum
rationibus ire circum terras cognoscimus. Deum igitur omnes notissimũ habentes, sed hi
præcipuè quibus doctrina de cælo data est, æquè diligere & odisse possumus, atque eos ipsos
quos videmus, quorumque consuetudine vtimur. Cõmemorat autem etiam Deus quosdam
qui eum oderunt: Ego, inquit, sum Dominus Deus tuus, Deus æmulator, reddens iniquitatè
patrum super filios, in tertiam & quartã generatione, his qui oderunt me: & faciens misericordiã
in multa millia diligentibus me, & custodientibus præcepta mea. Ex quo loco facile
possumus animaduertere, qui sint, quibus odio sit Deus, quique eum diligant. Vt enim man-
data deicustodières, amici eius intelliguntur, sic inimici quicquid præuaricatur. Atque ratio quo-
que istius rei, in præcepto est. Nam cum possit tribus rationibus amor variari, vt sit aut æqua-
lium, aut minorũ in maiores, vel è cõuerso, propriè minorũ erga maiores amor est, cum eor-
um mandatis hi fideliter obsequuntur. Maiorũ autem in inferiores, cum beneficiis eos af-
ficiunt. Aequaliũ cum eadem sunt ab vtrisque. Cum autem nulla ab imbecillioribus erga
potentiores, expectentur beneficia, eo tantum amor eorum probatur, si pareant, ac plurimi-
se fatere dicta ac iussa eorum præ se ferant. Hæc ratio præcipuè in Deo vera est, cui cum sint
omnes subiectæ creaturæ, cum sit ipse eminentissimus, omniumque bonorum vbertate cir-
cunfus, non aliud efflagitat à nobis, quam vt mādatis suis pareamus, vniuersalemque iusti-
tiam quæ res humanas circũ vagatur, custodiamus illæsam. Ex quo intelligimus, facile esse
amare Deum, quem non videmus. Ac priscis hominibus etiam quandã legem quædamque
præcepta dederat, quæ & ipsi sentiebant non esse violanda. Quare & illis hæc opinio certaque
scientia insederat, parendũ esse magnæ iustitiæ, ex quo leges & instituta profecta sint, quæ-
damque in animis sapientũ substituerunt, quæ & ipsa & alia sunt postea philosophia caelesti
cõprensã. Cum igitur sit Deus summa inuisibilisque potestas, cuius aspectus lateret mortales
ad tempus, ea tantũ ratione nunc amatur, si præcepta eius custodiatur. Nam in cælo, & vita
futura amabitur, sicut nunc se inuicè hi amant, quorum amor ex cõmercio & præsentia est
effectus. Qui ergo perturbantur cum amare Deum, què videre paucis datũ sit, præcipiuntur,
quod eum se amare posse desperent, què non videant, audiant diuinas scripturas, ab ratione
clamantem, rerum Dominũ imperatricemque diuinitatem atque autoritatem, et illis
amari, quibus iussa eius ita custodiantur, vt ea cunctis rebus præferant. Vult enim tantum
decretis suis nos obtemperare, in quibus æquitas iustitiæque inest. Hoc igitur argumento te
Dei probabis amicũ, si ea quæ clarissimè sanxit, obserues. Videre autem, & scire hæc facillimum
est. Propterea lectio diuinarũ scripturarum est magnopere necessaria, quæ iussa Dei
complectuntur. Itaque hæc omnia se consequuntur: Si præcepta diuina seruabis, Deum
amabis: amates autem Deum, ab eodem amabuntur. Nemo enim est qui non amet amantem.
Nunc vidè quid sequatur. Crede mihi, copiose remunerabitur amorem. Hæc quæ de
amore dicta sunt, ad odiũ possunt ex aduerso applicari. Eos enim odisse Deum necesse est,
quæquam eum nunquam viderunt, nunquam fuerint allocuti, nullum eum eo cõmercium
habuerint, quæ præcepta eius cõtemnunt, autoritatem iustitiæque eius per omnia sparsam
destruant. Hæc enim nobis nunc præsentia Deus innotescit. Hoc contemntes & asper-
nantes, aspernamur ipsi, perinde si præsens esset. Præsens enim est per eximiam quan-
dam iustitiam & autoritatè, quam omnes habemus notissimã. Hanc amplectentes, Deum
amplectimur: repudiantes, odimus & contemimus. Atque illud quoque sequitur, si hanc
diuinam præsentiam suspiciamus, honoremus, charam amicamque habeamus, vt dete-
stari eos cogamur, qui sunt eius contemptores. Nec perfecte autoritatem illam diuinam is
amat cui peccatores, sceleratique non displicent. Is plane ardentissimus est æquitatis, id
est, Dei amator, qui impios execratur, odit: à conuictu, consuetudine, factisque illorum
abstinet: nihil cõmune, nil concors, cum illis. Hunc affectum suum vt declararet, bis ac
ter Propheta hos appellat inimicos.

Idem. 14. c.

Amor.
Aequaliũ
min. in ma-
ior. maior.
in minor.

Deus, quid
à nobis re-
quirat.

Idem. 14. d.

Idem. 14. e.

Præsentia
Dei.

Perfecto odio oderam illos: inimici facti sunt mihi.

IT, vt diximus, & vt docent Hebræi, repetitio, quæ creberrima est apud eloquentes
Hebræorum, vt Esaiam, Salomonè, & nostros vt, Abiit, excessit, euasit, erupit. Hæc au-
tem sunt, cum multorum idem ferè pollentium verborũ concursu, rem reddere ve-
hementiorem cupimus. Ac quod Sept. dixerunt, *τέλειον μίσος*, perfecto odio, Hebraicè est
שנאתו extremo odio, suprema, & qua non detur maior, inimicitia. Sempiternas, inquit,
cum illis inimicitias suscipio, qui te oderunt. Non possum magis eos odisse.

Perfectum
odium.

R. R. R.

Proba me Deus, & scito cor meum: interroga me, & cognosce semitas meas.

Proba me. Interro. Semita. Vita à cogitationibus, & persuasione.

Nec sunt in vocibus admonenda. Quod Latinus transtulit, Proba me, propius ad Hebraicum accedit Græcum, δοκίμασον, examina, disquire, perpende, Hebraicè וְיִשְׁאַלְנִי, vestigia, scrutare me. Et quod Latinus dixit, interroga, non ita sonat Græce, sed ἐπιμαρτυροῦμαι, id est, inquire, discute. Videtur enim Latinus credidisse hoc esse quasi ἀίτησον, pete, postula. Atque iuxta Hebraicum verterunt Septuaginta וְיִשְׁאַלְנִי exquire perpende me. Quod autem Septuaginta transtulerunt τὰς ἑμεῖς ἡμῶν, semitas meas, Hebraicè וְיִשְׁאַלְנִי sarhaphai, Hebræi concordantes exponunt, cogitationes meas. Et Hieronymus noster, Et scito cogitationes meas. Quanquam à cogitationibus semitæ existunt, perindeque incedimus, ut cogitamus ac sentimus. Principiaque semitarum sunt cogitationes. Repetit igitur ea quæ dixerat à principio. Nam cum ad inuisibiles usque cogitationes dixisset scientiam Dei progredi, post contemptores Dei commemorasset, à quorum commercio se abstinere dixisset, nunc ad id magis exprimendum, vocat testimonium diuinum, probationemque hic eius desiderat. Aspice, inquit tu qui omnium potes cogitationes inueniri, an cum sceleratis consentiam, an eos tecum detester, an sempiternis odiis in eos inflammer.

Et vide si via iniquitatis in me est, & deduc me in viam æternam.

Via iniquitatis. Ep. 4. g.

Ro via iniquitatis, Hebraicè וְיִשְׁאַלְנִי via exacerbationis, sicut interpretatur Abrahâ: Rabi David, via amaritudinis, & tristationis. Attribuit enim hunc affectum Deo, quod tristetur, quod in ære propter humana flagitia tægatur. Nam & hi cum oderunt, qui spiritum eius, ut alibi dicitur, tristare & importare sollicitudinem ei non cessant. Est enim spiritus eius mitissimus, ut cum maximus sit, etiam ad id se inclinet, ut in ære propter peccata nostra sollicitetur. Ut ergo sunt qui eum oderunt, sic qui tristem in ære eum reddant. Quod non ad morem imbecillitatis humanæ in eo fit, sed modo quodam grauissimo, Deoque conuenientissimo. Quod autem hæc vera ac germana sit istius vocis significatio ac sensus, claret eo dicto Esaiæ: ipsi autem ad iracundiâ prouocauerunt, & afflixerunt spiritum sancti eius. Vbi pro Afflixerunt, est וְיִשְׁאַלְנִי præsens scilicet vox. Tristatur igitur à nobis, & affligitur spiritus diuinus, cum in peccatis & erroribus volutamur. Hæc via, id est, vita, & institutio, amara, acerba, scepro Dei iniuriosa vocatur, longius abiens à iustis voluntatibus eius, iura, quibus vniuersa inter se ligare ac fortunare instituit, dissoluens.

Isa. 63. c.

Et deduc me in viam æternam.

Holam. Deuotio.

Ic quoque admonendi sumus, vocem Hebraicam חוֹלָם holam, modò sonare æternitatem, modò ipsum mundum ac sæculum. Vnde liber apud Hebræos, quo ætates & sæcula comprehenduntur, dicitur sepher holam. Secus igitur locus exponitur ab Hebræis, ut sit imprecatio ac deuotio. Si, inquit, cum impiis sentio, si cum peccantibus communico, si factis meis spiritum tuum sanctissimum vexo, duc me in viam mundi, id est, in mortem, viam ad quam totus mundus contendit. Interfice me, si non colo venerorque iustitiam tuam. Quo loco sciamus esse modum quendam loquendi Hebraicæ dialecti, sicut admonet Abraham, redundare scilicet copulam, Et deduc me, quemadmodum eo loco, In die tertia, & eleuauit Abraham oculos suos. Et illud: Et factum est post mortem Moysi. Itaque & hoc loco censet sic esse ad sensum, legendum: Si via exacerbationis in me est, deduc me in viam æternam, vel in viam mundi, in viam sæculi. Dele nomen meum ex hac vita. Ad hanc phrasin dixit Iacob: Ecce ego ingredior viam vniuersæ terræ, id est, totius mundi. Huc quoque pertinet quod in Ecclesiaste dicitur: Quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ, ubi est holam. Is igitur rite verbis Hebraicis examinatis, videtur esse sensus.

3. Reg. 2. d. Eccl. 12. b.

FINIS

INDEX RERVM ET VERBORVM IN HOC Psalmodum commentario contentorum.

A			
Abies	143. f	Afflati numine.	146. d. e
Ab incurfu dæmonio.	207. b	Afflictio.	60. e
Abominari.	183. a	Ala.	56. a
Abominari.	116. a	Alæ duæ animabus datæ.	165. c
Abominari.	24. f	Alacritates impiorum non sunt perpetuæ.	118. c
Abominari.	24. f	Alecto.	182. a
Abominari.	24. f	Alma.	170. a
Abominari.	24. f	Almoth, vox amphibola.	36. d
Abominari.	24. f	Aloës quid.	153. e
Abominari.	24. f	Aloudæ.	40. f
Abominari.	24. f	Altissimus sol vocatur	37. a
Abominari.	24. f	Altissimus proprium Dei nomen.	33. c 37. a
Abominari.	24. f	Altitonans.	38. a
Abominari.	24. f	Amare.	185. c
Abominari.	24. f	Ambulare, stare, ambulare.	3. d
Abominari.	24. f	Ambulare in consilio impiorum.	3. d
Abominari.	24. f	Ambulare super pennas ventorum.	200. f
Abominari.	24. f	Amen, amen.	143. o
Abominari.	24. f	Amici quomodo fiant inimici.	107. d
Abominari.	24. f	Amictus lumine Deus.	198. e
Abominari.	24. f	Amictus terræ, aqua.	202. e
Abominari.	24. f	Amentia, pro peccatis.	133. e
Abominari.	24. f	Amor, filius beneficij.	57. e
Abominari.	24. f	Amor Dei.	155. d 187. a
Abominari.	24. f	Amor indamnatur.	196. f
Abominari.	24. f	Angeli.	183. c
Abominari.	24. f	Angeli in sacris litteris pro diis.	35. b
Abominari.	24. f	angeli Deo charos defendere gaudent.	116. a
Abominari.	24. f	angeli, Reges	146. a
Abominari.	24. f	angeli, Spiritus, ignis.	163. e
Abominari.	24. f	angeli, missi dicti.	184. d 194. f 197. f
Abominari.	24. f	angeli potentes virtute.	195. a
Abominari.	24. f	angeli animi sunt incorporei	201. b
Abominari.	24. f	angelis suis Deus mandauit.	184. d
Abominari.	24. f	angelorum custodia.	163. d
Abominari.	24. f	angelorum munus.	194. f 195. a
Abominari.	24. f	angelorum diffinitio, difficilis	201. c
Abominari.	24. f	angelus dominus bonus.	115. 116. a
Abominari.	24. f	angelus magni consilij.	219. c
Abominari.	24. f	anima.	27. c 29. 44. c 53. e. f. 87. c. 145. e. 187. b. 196. e
Abominari.	24. f	anima pro vita.	3. c. d. 92. d. 94. e. 103. e. 114. e
Abominari.	24. f	anima pro persona.	16. e
Abominari.	24. f	anima, pro animo impulso.	97. b
Abominari.	24. f	anima quinquies benedicit dominum.	187. d. e
Abominari.	24. f	anima, animus, Nephes.	196. f 197. a
Abominari.	24. f	anima mea illi viuet.	86. b
Abominari.	24. f	animæ duæ	192. e
Abominari.	24. f	animæ locus.	193. c
Abominari.	24. f	anima videt, nec videtur.	187. d
Abominari.	24. f	anima impiorum non viuet.	86. d
Abominari.	24. f	animalia Hebræis duobus sensibus accipiuntur.	163. c. d
Abominari.	24. f	animalia cibo differunt.	208. e
Abominari.	24. f	animalia sancta Hebræis angeli.	163. d
Abominari.	24. f	animam suam.	89. b

I N D E X.	
animarum ala duæ	165.c
animi irati descriptio	27.d
animi pulchritudo	147.c.f
animus noster, animo decorum similis	2.c
animus piorum qualis	6.c.d
animus quomodo dilatatur aut contrahitur	19.c.f
animus duplex	46.b
anni mille	175.a
anni à Salomone ad Christum	176.c
anni eorum	175.e
anni nostri sicut aranea	177.a
annuere oculis quid	121.a
annunciat firmamentum	66.d
ante luciferum	220.e.f.221.a
antichristus Gog & Magog dicitur	15.f
antiquus dierum	79.c
antropopathia	194.e
antropos	188.b
aperuerunt	120.c.d
aphrica quid noui sempet adfert	205.a
apollo, dæmon	183.d
apostoli	54.a
apostoli patres	157.e
apparatus aulae	154.f
apparere pro satiari	57.b
appellatio patris summi	197.c
appropinquare, & de longe stare	134.e
appropinquabit	183.b
approximare	111.d
aqua & terra simul creatæ	202.d
aqua ex aère	200.b
aqua ex nihilo facta	202.a
aqua refectiois	87.b
aqua mater omnium	210.a
aquæ	5.b.59.f
aquæ vsus in Oriente	204.f
aquæ cur salis quædam, alia dulces	204.d.e
aquæ stabunt	203.a
aquæ supercaelestes	200.b.c
aquarum utilitates per conuales scatentium	204.f
aquilæ renouario	189.c
aquilas cur alere domi vetuit Pythagoras	129.c
aquilo toto celo fugat nubes	47.f
araboth quid	160.c.f.161.a.b
aranea	138.d
arbitrij libertas	91.d
arbor pro homine iusto	5.e.f.6.a
arboris bonæ factus	5.f
arca Dei in Sion	50.a
arca testimonij	71.f
arca fœderis in monte Sion	76.f
argentum pro pecuniâ	51.b
arida quare terra dicta	176.a
aristoteles de anima	196.c.d
arma	118.d
arma messie tribuuntur	218.a
armorum genus duplex	128.b.187.d
arrogantes fugiendi	3.e.f
ascendisti in altu, diuersis sensibus intelligitur	167.c
ascensio Christi domini	161.b
ascensus, equitatio Dei	200.d.e
aspides & basilisci pro omni genere calamitatum accepti	185.b
ate	211.a
aua quid	133.f
auaritia iustitiæ inimica	51.d
auarus	51.d
auertere faciem	47.c.211.c
aula Dei	194.c
à vestimentis	153.e
aures Deo tribuuntur.	105.e
aures Dei	40.c.58.c.96.d
aurium genera	96.d
aurum ex Ophir	154.c
aurum obrizum	79.b
aurum cur magis à quibusdam expetatur quâ sapientia.	73.e
autores malorum in terris	183.c.d
auxilij genera duo	76.c
B	
Bacæ, minorum arborum fructus est	35.d
Baculus	87.d
Bar duo significat	11.d
Basan, locus pacuus est fertilissimus	82.f
Basan mons Dei	165.f
Basan mons	166.a
Beati qui	3.e.6.b
Beati multis de causis homines dicuntur	15.e
Beati iure qui sunt	113.f
Beatitudinis fons	1.c
Beatitudo impiorum simulata.	125.e
Beatitudo vera quibus perficiatur.	1.d
Beatitudo quæ	1.c.74.a
Beatitudo quibus constet & paretur	2.d
Beatitudo vera in quo declaratur	2.b.c.4.e
Beatum quæ efficiunt	2.a
Beatus quis bonus	4.f
Beatus vnde deducitur	1.f.2.a
Beatus in terra	142.b
Beatus qui sperat in Deo	116.a
Beatus quis	4.c.142.b.109.110.a
Beatissimus Archita Tarentino, quis	196.a
Belial nomen infame	58.a
Bellum Deo tribuitur	218.d
Belua & fera in hominis figura	135.b
Ben, Bath	39.c
Benedic anima mea domino	187.f
Benedicendi verbum mediū est ad bonū & malū	41.c
Benedicere Hebraicè quid	197.a
Benedic anima mea dominum	187.a
Benedic anima mea domino.	196.e
Benedicite dominum omnes angeli eius.	194.f
Benedictio	187.a
Benedictio Dei	197.d.c.f
Benedictio Græcis quid	18.e
Benedictio præminum virtutis incomparabile	89.b
Benedictio diuinæ maiestatis	129.c
Benedictiones	79.a
Benedictiones duæ	187.f
in Benedictionis principio duo sunt nomina piuina	197.f
Benedictus Dens.	168.i
Benedictus quis	63.64.a
Benedictus dominus	143.e
Beneficia diuina duo in Deum sperantibus	114.e
Beneficia duobus nominibus appellantur	189.b
Benignitas erga bonos	124.a
Beneuolentia diuina causis duabus pronocatur	93.a
Beneuolentiæ incredibilis exemplum	119.f
Beneuolentiæ indicium	92.b
Beniamin adolefcensulus	170.b
Bestia nulla homine nocentior	98.e
Bestia	

I N D E X.	
Bestia	208.b
Bestia agri potabunt	204.f
Blandities sub lingua	25.d
Blasphemia infandū scelus nec nominadū	30.a
Bona, dulcia dicuntur	189.c.d
Bona domini quæ	97.d
Bona caelestia	79.f
Bonitatis summæ testimonium	119.f.120.a
Bonitas Dei summa commemoratur	195.d
C	
Achas verbum duos sensus habet	64.d.e
Cadendi verbum Hebræis quid	86.d
Cades desertum	101.f
Cæcitas quorundam de Messia	186.c
Cades bonorū & malorum penes quem	149.a
Cæli caelorum	65.b
Cæli natura duplex	65.c
Cæli distillauerunt	162.e
Cælo & stellis nihil admirabilium	34.e.35.a
Cælos non esse animatos	65.d
Cælum	123.f
Cælum duplex	65.b
Cælum Aristoteli	172.a
Cælum cæli	172.a
Cælum cameratum	199.f.200.a
Cælum cur non corrumpatur	67.b
Cælum Empyreum	199.a
Cælum Empyreum, increatum	172.a
Cælum Græcis vnde dictum	201.f
Cælum templum Dei	44.f
Cælum πολυκελευσ dictum	67.b
Cælum proprium Dei diuersorium	10.d
Calor in animalibus	69.f
Calamitas efficit, vt amici fiant inimici	107.d
Calamitates olim fuisse triplices	12.e.f
Calamitarum veritas	6.d
Calamitosi oratio	118.c.d
Caligo oculorum vnde	107.b
Calix	53.a
Calix inebrians	87.f
Calix in sacris litteris quid	45.d
Callidi vitandi	3.e.f
Calumnia, Diabolus	24.e
Campi Elysi	217.e
Campus vitæ quis	97.c
Campus veritatis	88.f
Canticum canticorum	169.e
Canticum pro delicto	145.b
Canticum nouum	112.c
Carbones	45.c.d
Carcer animi	2.c
Capita pro hominibus	168.e.f
Captiuitas nostra	162.c
Captiuitas Ægyptiaca	162.d
Caput pro toto homine	96.c
Carmen triumphale	64.d
Carmen nouum	139.e
Caro	33.f
Caro vnde deducta	174.a
Cassa quid	133.e
Castra	95.e
Casus in vita multiplices in vita	182.e.f
Cathedra pro doctrina	4.a
Cathedra pestilentia variè interpretatur	3.e.f
Cathena peccatorum	162.b
Catuli leonum rugientes	208.d
Causa	37.c
Causa fontium prorumpentium è montibus	204.e
Causa mortis	176.c.d
Causæ cur auro præferenda philosophia diuina	
7.	
Cedros ponunt Hebræi pro regibus	101.b
Cedri Libani	207.b
Cedrus arbor Libani procera	131.e
Cedrus locis calentibus gaudet	101.b
Cerebrum, mentis sedes	145.e
Cerebrum non habere	145.e
Ceremonia	4.d
Cernui sumus in deterioribus	112.e
Cerua matutina quid	81.b.c
Ceruæ nomen tres habet significatus	81.b
Cerno est cor maximum	48.g
Cete, cur draco	210.d.e
Charissimi Deo qui	1.c
Charitas Dei maior, quàm omnium hoim	140.g
Charitatis, iustitiæ ac pietatis coniunctio	129.d
Charites maximæ tres	148.e
Chauan	68.c
Cherub in sacris litteris quid	59.a
Chilias numerus continens mille	166.c
Chilias numerus millenarius	183.b
Christiani Iudæis hæretici	8.e
Christum suum	64.c.d
Christum regē futurū super montē Sion	11.d.e
Christus, imperator, pontifex, propheta	219.f
Christus, ex cuius sanguine natus	16.a
Christus imago patris	152.a
Christus, Messias	9.f
Christus noster, iustitia	215.e
Christus patribus locutus	197.e
Christus Rex	222.c
Chymus succus	83.b
Chytropodes, ollarum sustentacula	165.a.b
Cicatrices læsi corporis	133.d.e
Ciconia misericors dicitur	20.d
Ciconias imitari	61.b
Cladium omnium vitandarum offertur consilium	180.181.a
Clamabit ad me	185.e
Clamare	185.e
Clamare pro rugire seu gemere	110.b
Clamor tacitus	96.d
Clementia diuinæ partes duæ	191.b
Claudicauerunt à semitis suis, plures habet sensus	163.a (sus. 63.e
Clibanus	80.b
Coagulatus mons	165.f
Coarctans Angelus domini	118.f
Cogitationes & meliorum	137.c
Cognitio lux appellatur	187.f.188.a
Cognitio Dei	71.d
ex Cognitione & intellectu lætitia	212.e
Cognoscit nomen meum	185.d
Colere pro habitare	88.c
Colloquium aduersariorum Davidis	116.f
Colores quibus constabat templum	50.c
Columbæ argenteæ descriptio	165.c
Columbæ cur erectæ	51.f
Cometæ antecedunt graues calamitates	67.f
Comminabitur	191.b.c.d
Commotio pedum	135.f

I N D E X

Commoueri	80.a	Corpus somno irrigatur	83.b
Comparatio vasis perdit	107.e	Corpus animi carcer	2.c
Concha, alie sunt terrestres, alie marine	10.e.c	Corripere, verborum est	27.a
Concilium vanitatis	93.d	Corroborauit misericordiam suam	191.f, 192.a
Concilium duobus appellatur nominibus	7.c	Cosinus, mundus	209.e
Concilium malignantium canes	83.c	Consumeretur	31.c
Concluserunt adipem quid	56.b	Create quid	174.b
Concludere	106.f	Creatio, proprie animalium est	174.b
Conditio hominis diuina	35.d	Creatio reru & prouidentia filio tribuitur	218.b
Confessio peccati	110.e	Creationem rerum penes filium	149.a
Confessio pro narratione	198.d	Creationes mundi duae	71.a
Confessionem & decorem induisti	198.c.d	Creator idem qui & redemptor	144.b
Confidere in domino	44.b	Crucis fructus	45.b
Confirmatio hoc Deus	170.e	Crudelitatis genus aliena rapere, nec reddere	129.c
Confitebor	36.e	Crux	49.e
Confitebor, cantabo	33.b	Cubilia	208.f
Confitebor domino in cithara	112.b	Cum ceciderit, Hebraeis bifaria exponitur	129.e
Confiteri	64.b	cura hominum prima	23.f
Confiteri memoriam sanctitatis	103.d.e	cura	32.f
Confiteantur	118.e	cus	29.c
Coniunx	154.b	cuti	29.c
Confundentur	129.a	custodes, Angeli hominibus dati	163.e
Coniunctio charitatis, iustitiae ac pietatis	129.d	custodia in nocte	175.a
Coniuratio contra Christum futura	16.a	custodia oris	136.f
Concidisti saccum	104.f	custodia fida quae	114.d
Concilium Concilium quid	6.f	custodia nocturnas in castris esse dicunt Graeci	(175.c)
Conscientia	133.b	custodire	74.c
Consilium	49.f	cynofura vrsae minor	70.a.b
Consilium malum consultori pessimum	31.a	cyrus	194.e
Consilium impiorum quod	2.c, 3.b		
Consilium pro voluntate	77.b		
Constituerunt	143.b		
Constitutus sum passiuè sumptum	11.b		
Consuetudo sceleratorum	127.e.f		
Consuetudo in naturam vertitur	5.c.d		
Consulendum priusquam incipiat	9.e		
Considerabis oculis tuis	183.f		
Contradictiones	63.c		
Conturbari vnde ductum	107.a.b		
Conturbata sunt, tineauerunt	107.c		
Conualles montium	204.d		
Conuenerunt	9.e		
Conuenirent pro consultarent	107.f, 108.a		
Conuersio omnium gentium vaticinatur	86.a.b		
Conuersus sum in erumna	110.c		
Conuerrere Hebraicè & Graecè	27.e		
Conuerrere	179.a		
Conuerti de quibus dicitur	29.a		
Conuertimini filij hominum	174.e		
Cor	53.f		
Cor & cor	46.b		
Cor mundum	89.b		
Cor, animus	85.e		
Cor cogitationum fons	145.d		
Cor pro anima	77.b		
Cor impiorum	142.f		
Cor totius vitae praecipuum membrum	197.a		
Cor vitae fons	145.e		
Cor dicitur locutio	48.d		
Cornu	57.f		
Coronarum tempus	16.a		
Coronae impositio	79.b		
Corporis qualitates	3.c.d		
Corporis pulchritudo in Christo	147.c		
Corpus vnde formatum	193.a		
Corpus caeli	158.c		

D	
Dach	44.a
Dare gloriam Deo super Israël	172.c
Danielis oraculum de Christo	79.c
Danubius	50.b
Dæmones	110.c, 183.c
Dæmones pestilentiae authores	183.d
Dare	211.b
Dares vindictas exponitur	64.a
Daror bonorum	187.b
Dauid Rex	23.e
Dauidis in hostes incredibilis beneuolentia	119.f
Dauid peccator	75.a
Dauidis oratio pro inimicis	120.a.b
Decachordum	112.c
Decem millibus multiplex	166.d
Decipiat rectos corde	128.b
Declinare quid	49.c
Decor	104.b
Decor aut decus vestis oculis optatissima	122.a
Decor Deo proprius	100.e
Decorem induisti	196.o
Decus vestis foeda	122.a
Defecit sanctus, sensu duplici exponitur	46.a
Deficere	159.f
Delectare in domino	126.c
Delere	63.c
Delicta	75.b
Delictum maximum	76.a
Deprecabilis esto super	179.b
Deprecatio Moysi	173.a.b
Descensus Dei	58.f
Descriptio descensus Dei	58.f, 9.a.b
Descriptio turbati & irati maris	27.d
Desiderium meum ante te	134.c
Desine ab ira, duos habet sensus	127.a
Detrimentum	

I N D E X

Detrimentum multiplex, quod solent mali homines inferre iustis	131.e	Dies magna	6.f
in Deterioribus cernui fumus	112.e	Dies mala	142.b
Deuorare	121.f	Dies pro vita	192.f
Dei in Sion habitatio	38.f	Dies nostri omnes defecerunt	177.b
Dei nomen vnde deductum	70.a	Dies tabulationis	76.e
Dei Sinai	162.f	Dies vna, humana vita	176.a
Deum esse in loco suo sancto, quo sensu dicitur	(161.e)	Dies, vniuersa vita	128.f
Deum querere	115.d	Diffusa est gratia	148.c
Deum scire	48.d	Dij indices	73.b.c
Deum requirere, dupliciter sensu dicitur	49.a	Dij duo nominantur	152.c.d
Deum timere	72.f	Dij duo, quomodo	216.c.d
Deum vnde agnoscimus	65.c.d	Dij pugnant	149.c
Deus quid	35.d	Dilatare quid	60.d
Deus	115.c, 183.c	dilatare os	121.c
Deus, animal	163.d	dilatare iter	62.e
Deus de Bafan loqui dicitur	169.b	dilatatur animus quomodo	19.f
Deus cur sit beatus	37.f	dilecti, dilecti	164.d
Deus cur sero exaudit	181.f	dilectio superbiae vnde	13.f
Deus cur sit admirabilis	37.f	dilectus	101.c.d
Deus, dominus	198.a.b	dilluuium inhabitans	102.b
Deus, deus tuus, duos habet sensus	152.a	dilluuii pro calamitatibus in bello acceptis	111.a
Deus inuisibilis per opera visibilia cognoscitur	(147.a, b)	diminutio ossium	83.f
Deus incorporeus	218.a	directionis virga	151.e
cum Deus in celo sedē stabiliuit, tria notantur	194.e	dirigere	31.d
Deus Iacob	76.f	dirigere filios eorum	180.b
Deus Israël	163.a	ne discedas	121.d
Deus iustitia mere exponitur	19.d	discedit Deus, quando	121.d
Deus meus, Spes	181.e	discernere	165.e
Deus omnium pater	192.c.d	dispersio ossium quid	83.a
Deus quis	88.d	disciplina	62.d
Deus quomodo procul consistit	41.a	disrumpamus vincula eorum in duos sensus vertitur	10.d
Deus quando laudetur	115.a	dispergentes	171.d
Deus noster, Deus saluos faciendi	168.d	dissipare	159.d
Deus in quibus mirabilis	172.f	dissentio de resurrectione inter Iudeos	212.a.b
Deus Pythagorae, quid	212.b	diuertere a malo	117.a
Deus piorum semper memoretur	129.a	dines omnis aut iniquus aut iniqui haeres	127.
Deus, principium, medium, finis omnium bonorum	196.b	vbi diuinitas summa, ibi summa mansuetudo	191.a
Deus, proprius, non alienis bonis est felix	11.c	diuinitatem significantia	157.e
Deus quomodo a nobis cognoscitur	198.c	diuinitatem quae declarant	79.c
Deus quando benedicatur	197.b	diuites cur leones appellantur	116.c.d
Deus quando nos audit	139.c	diuites plebis	155.e
Deus, vt homo suas habet cupiditates	190.c.d	diuites populi qui	155.f
Deus, Rex	23.e	diuitiae malae partae	6.c
Deus solus timendus	73.a	diuitiae multis insidiis expositae	73.c
Deus Sabaoth	195.c	diuitias reiciunt sacrae litterae	2.b
Deus vniuersalis iudex	37.d	dixit	217.a, c, d
Deus veritatis cur dicitur	106.c	dixit dominus domino meo	216.a
Dextra	55.f	dolor	32.f, 33.a, 42.b, 43, b, 137.b
Dextra quid	150.d	dolores	58.a
Dextra Dei	215.c, 217.c, d	doloris indicia	134.c
Dexteram suam Deum appellauit Mezentius	140.a	dolose agere in conspectu eius	122.f, 123.a
Dexteram tuam notam fac	178.c, d	dolus	24.c, 42.b
Dextram sedere	217.c	dolus Graecis quid	116.f
a Dextris	222.e	domine spes & tu	184.a
Diaboli nomina	95.c	domine refugium factus est nobis	173.c
Diaplasma quid	16.f	dominationis diuinæ locus	195.c
Dicere Hebraeis cogitare est	136.f	dominus	121.e
Dicere in cordibus quid	21.b	dominus dabit verbum euangelizantibus	163.f
Dicet domino susceptor meus es tu	181.d	dominus, Adonai	155.c
Dicta pro mandatis	113.d	dominus in caelo parauit sedem suam	194.b
Dierum longitudo	88.a	dominus, domino, Adonai	216.b
Dies annorum nostrorum duobus modis intelligitur	175.b	dominus in eis	167.b
Dies externa	175.b	dominus Iesus	22.f
Dies magnae salutis	186.b	dominus nomen illi	161.c
		dominus noster quid	33.f
		dominus nouit dies immaculorum	128.f

I N D E X

Domini, pater summus	9.f	Excessus, stupor	109.b
Domus Dei	124.e	Excidium peccatoribus mitatur	128.e
Domus Dei duplex	87.88.a	Exercitus deleri & fusi signa	118.e
Domus eburnea	153.f	Exsiccationis descriptio	60.a
Donec	174.c	Ex inimicis ab ipso	169.c
Donec ponam	219.a.b	Exhilaratio faciei duobus modis potest ligi	206.d.e
Draco	210.c.d	Ex leges qui	78.b
Duces eorum	170.c	Expectare	211.b
Dulcedo, bonitas	108.d	Exploratores unde dicuntur	50.e
E			
Brietas aeterna	124.e	Exprobrauerunt animam meam, foderunt	119.b
Ecce dabit voci suae duos habet sensus, 172.d		Ex Sion salus	50.a
Ecclesia	93.c.120.f.170.a	Existens	197.d
Ecclesia kahala	155.a	Existens vere est, quod ingeneratum est	175.b
Ecclesia multitudo	84.e	Expectans expectanti	139.c
Ecclesia manere comparata	208.f	Expectare Dominum	97.f
Ectasis, excessus	105.c	Expositio visionis Danielis	79.c
Educere	206.b	Exterminari	127.b
Educere quasi lumen, sensum duplicem habet	126.e	Exultare in Domino	112.b
Effunde frameam	118.d.e	Exultauimus pro diebus	179.f.180.a
Effundi sicut aqua	83.a	Exultent	160.c
Ego hodie genui te, quomodo intelligendum 12.d.e		Exurgere	159.e
Egredi quid	162.d	Ex vtero ante luciferum genui te	220.d
Et Deus	65.f.174.d	F	
Er duobus modis legitur	12.a	Facientes superbiam	109.e
Electio, unctio	152.d	Facere bonum	117.b
Electus	61.c	à Facie ignis	160.a
Elementa quattuor	88.d	Facies Dei	159.o
Elice visa maior	70.a	à Facie Dei Sinai	162.f
Elim quid	100.c	Facientes verbum eius	195.b
Elohim quid	197.198.a	Facies terra renouabis	211.212.a
Eloquia	61.f	Facies pro ore	58.e
Eloquia Dei casta	46.e.f	Facti cur simus	213.f
Eloquium iucundum	214.a	Fames antecedit pestilentiam	67.f
Elij campj	50.e	Falsitatis duplex genus	93.c
Emulatio quid	125.e	Fatum	188.c
Enarrant gloriam Dei	65.e	Fatum & natura saepe idem	184.b
Epicureorum impietas	13.f	Fanus pro redundantia	74.a
Epinicion, Victoriale carmen	29.b.33.d	Felicitas impiorum quorsum	39.f
Epulari	160.b	Felicitas arboris descriptio	52.e.f.6.a
Equi regni diuini	150.c.d	Felicitas diuitiis non inest	2.c
in Egnitibus multis, salus non consistit	114.c	Felicitas quid	1.c
Eripe animam meam	27.e	Felicitatis varia exemplum	123.f
Eripere de portis mortis	39.b	Felicitatis descriptio	12.b
Eripi à tentatione	61.e	Ferae cur noctu vagen tur	208.c
Error quorundam de Messia 4. rationibus refel- litur	151.c	Ferae Harundinis	171.a
Error Graecorum super angelis	195.c	Fides	122.f
Erubescere	29.a	Fides religio	126.b
Eruere verbum	67.e	Fideles	71.a
Eruerunt verbum Hebraeis & Graecis varie ac- cipitur	145.c.d	Fideles qui	109.c.140.f
Eradimini quid	13.d	Fides	141.a
Eruditio quid	14.e	Fides quid	50.e
Esse de hoc mundo	57.a	Figura, dicta, facta, visa	156.b
Essentia quinta	35.a	Figurarum tria genera	156.b
Ethice	4.c	Figmentum	192.d
Ethnici qui	9.a	Filia regis	156.a
Euangelium	164.c	Filia pro Ecclesia	155.a
Euangelium, daemone imperii subuertit	164.c	Filia Sion	39.f
Euangelium quomodo confirmatum	162.e.f	Filiae pro vrbibus	155.c
Eucharistia	198.c	Filiae regum, populi	156.c
Euge laetitiae signum	121.c.e	Filiae regum, multipharium exponitur	154.a.c.f
Exaltationes duae à terra	199.e	Filij Dei	100.b
in Excessu, ectasi	170.b	Filij discipuli	116.d
		Filij pro viris	20.b
		Filij filiorum	193.f
		Filij alie,	

I N D E X

Filij alieni mentiri sunt mihi, sensu vario dicitur	63.d	G	
Filij hominum	20.b.146.e	Gabaon mons	166.a
Filii Core	144.f.145.a	Galeus piscis Rhodi celebris	210.b
Filius mortis	20.b	Gaudere, restorere.	99.e
Filius hominis	35.b	Gaudia in sola mensa existunt	160.b
Filius Dei, Sipientia dicitur	197.d	Generatio	42.a.b
in Fimbriis aureis	155.f.156.a	Generatio & generatio	157.f
Finis omnium virtutum	1.e.f	in Generatione & generationem	173.e
Finis vitae humanae omnium nobilissimus	14.a	Generationes duae.	193.f
Finis, id est, omnia	218.c	Gehenna.	188.e
Firmamentum, secretum	91.f	Genij qui	163.e.184.d.e
Flagella	120.b	Gemitus cordis	134.c
in Flagella paratus sum	135.f.136.a	Genius	166.e.f
Flagellum plaga	184.b	Gentes, quae	39.d.40.d.
Flamma in templo Hierosolymitano	186.e	Gentes quare fremuerunt?	8.d
Flumen cur beatorum dicitur	165.f	Gentes ad dei cultum vocatae	13.a
Fluminibus auditus tribuitur	101.c	Gentes omnes seruiunt ei, quomodo intelligendum	13.a
Fluvius vita nostra est	175.d	Gentes, omnes nationes quae à vero dei cultu abhor- rebant, sunt appellare	9.a
Fœdus dispositio	193.f.194.a	Gentes omnes conuertendas ad Christum prædici- tur	86.a.b
Fœtum ab Herba in quo differat	206.a	Genui verbum de quo dicitur	12.b.c
Folia defluentia, famam posteritatis quidam dicunt alij sapientiam	5.f.6.a	Genui te	221.a
Folium	5.b	Gigantes	102.c
Fortis & patiens	32.a	Gigas	114.b
Fons malorum omnium	48.f	Gigas pro forti	69.b
Fons vitae predicatur	124.f	Gladus	150.a.b
Fons omnis impietatis	122.e	Gladus dei	56.e
de Fontibus Israël	10.a	Gladus iustitiae	149.c
Fontium vsus in Oriente	204.f	Gladus potestatis regiae in signe	149.f
Fontium è montibus manantium causa	204.c	Gloria	53.e
Forma locutionum duplex	217.a.b	Gloria quid	94.c.d
Formidabunt	203.e	Gloria Dei quid	212.d
Fornicatio	155.a.178.a.b	Gloria, anima appellatur	30.d
Fortitudine	162.a.b	Gloria Dei interior & exterior	65.d.e
Fortitudo	106.a	Gloria pro anima	105.a
Fortitudo quid	162.c	Gloria pro anima	17.c
Fortitudo Dei	172.f	Gloria Dei, exterior & interior	198.b.c
Fortitudo Dei describitur	149.a	Gloria Dei duabus rebus ostenditur	65.d
Fortuna	218.b	Gloriam & honorem aliqui pro immortalitate su- munt	35.e
Franea	37.e	Glorificabo eum	185.e
Fragoris diuini descriptio	181.e	Gog & magog quid	149.150.a
Fratres qui	84.e	Gradus primus vitae felicitis	116.f
Fremuerunt verbum exponitur	8.f.9.a	Graecorum de resurrectione mortuorum sententia	7.a
Fructum de terra perdere	80.c	Gratia	148.b
Fructum suum dare, quid, iuxta Graecos	25.b	Gratia in labiis tuis diffusa	147.a
Fructus	5.b	Gratiarum dator, Deus	25.c
Fructus progenies	80.c	Gratitudine nil melius	103.e
Fructus operum Dei	205.f	Gratis	119.a.121.a
Fructus nullus in factis iniquis	90.b	Gustare ad sensum refertur	116.a
Fructus arboris Hebraei duobus modis exponunt	5.e	H	
Fructus cognitionis Dei	71.d.e	Habitare	181.b
Fructus Christianae meditationis	5.d	Habitatio Dei in Sion	38.f
Fructus meditationis Christianae, pietas	5.c	Habitatio Dei	166.c
Fumigatio montium	213.a	Halleluah quid	214.d
Fumus	159.f	Hebraea lingua caterarum parens	37.a
Fundamenta pro preceptis	44.e	Hebraei à se salutem repudiunt	23.a
Fundare virtutem	34.c	Hebraeis pauca nomina deriuata	9.d
Funes inferni	58.a.b	Hebraeis gentes aduersae	8.d
Funes mensure vocantur	53.b	Hebraeorum lingua	207.f
Furor	28.c	Heghe quid	177.b.c
Furor dei quomodo placatur	26.c	Hereditas Dei	163.b
Furor Deo tribuitur	26.c	Herinacis refugium	207.e
Furor & ira deo tribuitur	10.f	Hererici ex leges dicti	78.b
Futurum pro praeterito	17.d	Herodius am.	207.d

INDEX	
Heioeb.	183.c
Higaion, gela.	31.f
His qui commutabunt.	144.b
Holocaustum pingue.	77.a
Homicidia fiunt ex fraude.	135.b
Homine quando nil nocentius.	98.e
Homine diligere duobus modis cogitur Deus.	93.b
Homines.	40.e
Homines ad quid nati.	196.a
Homines fortunati.	217.a
Homines & iumenta saluabis, habet sensum duplicem.	124.c
Homines cur sancti.	28.a
Homines hortantur ad sapientiam.	13.e
Homines non homines.	76.a
Homini quid metuendum.	111.f
Hominis definitio.	75.e
Hominisgressus.	129.d
Hominum habitatio prima.	144.a.b
Hominum inter se libium genera, duo.	14.e
Hominum conditio.	35.b
Hominum genus verè beatum.	113.f
Homo.	40.d
Homo homini lupus.	95.d
Homo omnis, vanitas est.	137.e
Homo velut advena & peregrinus.	138.f
Homo, Enos.	44.a
Homo totius mundi Dominus.	35.c
Homo sicut fœnum dies eius.	192.f
Homo, cur factus sit.	13.f
Homo imago Christi.	152.b
Homo pacis.	143.b
Homo, quid est, duobus sensibus declaratur.	35.a
Homo cur omnium animalium nobilissimus.	34.c
Homo cur sit factus.	104.d
Homo homini lupus.	136.b
Homo naturalis & animalis.	75.e
Homo velut imago mutabilis.	137.e
Homo pacis quis.	132.a
Homo proprius à diuersis partibus appellatur.	197.a
Homo quidam paruus Deus.	35.c
Honore in tuo.	154.b
Hortatio à malo ad bonum.	130.c
Horti Adonidis.	192.f
Hospitibus duo olim exhibebantur.	206.d
Hostes Dei.	149.a. 218.d
Hostes Dei duplices.	219.a.b
Hostia vociferationis.	96.c
Humiles spiritu.	117.e
Humilitas, afflictio.	106.e
Humilitas.	39.a. 92.c
Humilitas mea, ambigua vox est.	84.d
Humiliatus sum pro obmutui.	137.b
Hymnorum diuinorum mos.	157.f
Hymnus triumphalis.	106.f
I	
Iamblichus cur diuinus appellatus.	197.d
Ibi reciderunt.	125.c
Idithum.	126.c
Idolatrias, abominatio cur dicatur.	155.d
Iehouah.	44.b 70. b 113.f 197. 198. 211.a.b
Iehouah, qui est, ipsum esse.	197.c
Iesum meum, salutare meum.	185.f 186.a
Iesus.	39.d
Iesus ille.	180.b
Iesus salus nostra.	168.b
Ignis furor.	80.c
Ignominia Hebrais in lumbis.	134.b
Ignorantia Dei.	71.d
Ignorans.	120.c
Illuminamini.	115.e
Illuminatio vultus.	177.a
Illuminatio ad inuisibiles animi motus refertur.	95.c
Illusio.	134.a
Imago quid.	137.e
Immaculati qui.	128.f
Immaculata lex duplicem habet significatum.	70.c
Immitter, pro castra metabitur.	115.e
Imperitia hominum vnde.	190.c
Imperia omnia terrena similia prateritis.	158.b
Imperatores quomodo olim adorabantur.	14.d
Imperandi verba tria.	149.c
Imperium messiae.	218.d
Imperium diuinum, increpatio.	203.e
Impietas quid.	75.d
Impietas.	29.b 99.b
Impietas grauissima quæ.	18.d
Impietas facit vt Deum non timeamus.	122.f
Impietatis omnis fons.	122.e
Impij qui.	2.d. 3.2
Impij paleis assimilati.	6.c.d
Impij quomodo non resurgent in iudicio.	6.f. 7.a.b
Impij iuxta Aristotelem qui.	3.c
Impij cedris comparati.	131.d.e
Impiorum iudicium quale.	8.a
Impiorum perditio.	129.f
Impiorum descriptio.	2.e. f. 3.a
Impiorum successus quorsum pertineat.	39.f
Impius non timet, non timens venundat se peccato.	122.f
Impius, Dei gladius.	56.e
Implebuntur bonitate.	211.b
Impleta est terra.	209.e
Imprecatio contra impios.	99.b.c
Improbabilitatis genus.	142.f
Improbi è media tollendi.	98.f
Improborum consuetudo.	127.e.f
Improborum genera tria.	3.c.d
Improbis cur teito non petit.	131.e
In pro cum.	13.c. 209.c.d
Inanimata pro animatis.	165.f
Inaurire aurizare.	23.c
In æternum.	146.e. 151.b. 221.e
In breui, celeriter.	15.c
In celo misericordia tua.	123.e
Incommoda quæ iustis accidunt, probationes sunt non destinata supplicia.	130.a
Incommoda multa hominibus natura peperit.	182.f
In conspectu tuo, duos habet sensus.	40.e
Incredulitas facit vt Deum non timeamus.	122.f
Increpata gentes.	171.a
Increpatio.	138.c
Increpatio Dei miranda.	203.b.d
Indicat scientiam.	67.e
Indui confusione.	121.f. 122.a
Inebriari pro fœcundari.	124.e
Infelices homines qui.	4.e
Infernus.	28.a. 103.c
Infernus pro sepulchro.	53.f
Infixæ gentes.	39.e
In finem.	

INDEX	
In finem pro in æternum.	23.a. 26.a
In finem.	40.c. 42.f. 45.c. 47.b. 64.e. 76.d. 78.a. 136.d.e
Ingressus sine macula.	139.a. 141.f. 144.c. 158.e. 166.c
In idipsum.	115.c
Infirmitas.	88.d
Infirmities pro idolis.	52.c
Infirmum esse quid.	27.c
Ingratitudo.	136.c
Ingratitudine nihil turpius.	103.e
Ingrediendi finis.	50.e
Ingressi sine macula.	50.e
Inhabitare terram.	126.b. 130.e
Inimici.	48.b
Inimici, alij visibiles, alij inuisibiles.	218.b
Inimici Dei qui.	159.d. 168.f. 218.b
Inimici multiplicati sunt.	136.c
Inimicorum genera duo.	95.d.e
Inimicos apud Saulem, Dauid habuisse constat.	119.e
Iniquitas.	33.b. 188.d
Iniquitas quid.	24.b
Iniquitas grauior quæ.	134.f
Iniquitas in manibus rectè dicitur.	30.a
Iniquitatem Deus non vult.	24.b
Iniquitatem meditari in cubili suo.	123.d
Iniquitates.	94.f
Iniquitatis operatores.	18.c.f
Iniquus cur citò pœnas non luat.	139.c
Iniuria calumnia.	190.a
In medio iuencularum tympanistrarum.	169.f
Innocens.	61.b.c
Innocentia.	94.f
Innocentia manuum.	89.b
Inopes sine ope.	46.c
In sæculum sæculi.	72.d
Insanias falsas, idola vocat.	140.a
In semetipso.	122.c
Inscitia quorundam de Rege messia conuincitur.	149.
Inspiciens quid.	48.e
In splendoribus sanctorum.	220.c
Instrumenta musica.	45.c. 159.c
Insurgunt verbum quid designat.	16.d
Intellectum dare.	111.b
Intellectus.	109.d
Intelligentia maxima à Deo facta.	216.d
Intemperantiæ proles.	56.a
Intende, procede, & regna.	149.e
Intentio bona.	178.b
Interitus.	188.f
Intingatur.	169.c
Ipsam esse.	197.c
Ira quid.	58.e
Ira Dei qualis.	26.c
Iram tuam denumerare quid nouit.	178.b.c
Iracundi.	64.b
Ira Dei.	26.c. 29.d. 30.c. 213.b
Irafcetur.	191.b
Irafcimini pro timere.	28.e
Irafcitur quomodo Deus.	26.e
Irrisio duplex.	82.b.c
Irritare.	43.a
Israël.	50.b
Ister.	50.b
Iter idem ad ambas vitas.	116.e
Iter prosperum faciet Deus.	168.a
Iubilus, vociferatio.	144.f
Iurare proximo suo.	51.b
Iudæi cur à Vespasiano neci dati.	145.c
Iudæa in Oriente.	204.f
Iudicare.	31.b.c. 44.a
Iudicare bifariam exponitur.	93.a
Iudicia doloris.	134.e
Iudicia, leges.	60.f
Iudicia Dei, varia est explicatio.	73.a.b
Iudicij dies.	6.f. 7.a
Iudicij nomine quid intelligendum.	73.e
Iudicium.	130.d
Iudicium actiuum.	7.b
Iudicium pro æquitate.	91.a.b
Iudicium pro vltione.	42.a
Iudicium pro iustitia.	121.d.e
Iugum pro conspiratione, & copiis coniurantibus, aut coniurantis.	10.b
Iugum vnde dictum.	10.a
Iumenta.	206.b
Iura diuina.	73.b
Iuravit dominus.	222.e
Iuuenclæ Israëli.	170.a
Iuuentus.	90.e
Iuuentus tua vt aquilæ renouabitur.	189.c
Ius naturale.	72.f
Iusta à Deo petendum.	138.b
Iusti qui.	117.c.e
Iusti cur affligantur.	117.
Iusti qui sint.	132.f
Iusti cur oprent viuere.	28.b
Iusti casibus humanis subditi.	130.b
Iusti sunt curæ Deo.	31.d
Iusti hortantur vt Deo lætitiæ carmen offerant.	112.b
Iustificare.	105.e
Iustitia.	141.a. 221.f. 222.a
Iustitia nostra.	122.c
Iustitia erga malos.	124.a
Iustitia pro liberalitate.	193.f
Iustitia maxima quæ.	117.a
Iustitia, misericordia.	190.a
Iustitia mea.	122.b
Iustitia pios Deo charos efficit.	129.e
Iustitia Romana.	149.d
Iustitia scelus inimica.	45.c
Iustitia Davidis.	31.c
Iustitia in sacris litteris modo duplici accipitur.	19.d
Iustitia Sapientia afflicta Dei.	217.c
Iustitia Dei.	86.f
Iustitia Dei & Iustitia nostra.	122.d
Iustitiæ partes.	190.b
Iustitiæ gladius.	149.c.d
Iustitiæ domini rectæ.	71.e
Iustitiam diligere.	5.d
Iustorum verba impiorum consiliis contradicunt.	3.a.b
Iustorum iudicium.	8.a
Iustus quis.	130.b
Iustus nunquam derelictus est visus.	130.a
Iustus qualis.	5.b
Iustus cur cito grandis non fit.	131.c
K	
Abod quid.	65.d
Kebod.	20.a
L	
Abia dolosa.	46.b
Labia variè accipiuntur.	163.a

I N D E X

Labor	43.b.92.c	Libanus	101.f.
Labor pro iniquitate	33.b	Libanus, moniss vatibu not us	207.c
Labor pro impostura	42.c	Liberari qui cupit delictum agnoscat	134.d
Lacus	32.f.33.a	Libér Aristotelis de mundo	196.a
Laccus &c, duplici	139.c	Liberalitate Dei repleta est terra	113.a
Laccus quid	98.b.103.c	Libertas animi declaratur	197.a
Lachrymæ falsa	107.b	Libertas arbitrij auxilio diuino coniuncta	75.a
Lætari	78.c	Ligna campi, pro arboribus	207.a
Læticia corporea	212.e	Lignum pro arbore	5.a
Læticia	212.c.d	Lignum scientiæ boni & mali	5.a
Læticia Dei	213.b	Lilia instrumentum musicum	144.c.d
Læticia in mensa sola existit	160.b	Lilia, plutes habet sensus	144.b.c.d.e
Læticia pinguefacit	99.c	Lingua	53.e
Læticia veræ vbi	74.b	Lingua mea, calamus	146.d
Lamazeach plutes habet sensus	18.f.23.a.26.a	Lingua Chaldaica	170.e
Lamazeach	45.c.47.c.d.76.78.a.64.d.141.f.144.f.158.e	Lingua canum tuorum	169.c
Lapis pretiosus pro varo obrizo	73.d	Lingua magniloqua	48.c
Laquæos	45.c	Lingua sancta reliquarum parens	104.a
Laqueus	106.b	Lingua faucibus adherere, quid	83.c
Laqueus, pro calamitate in bello accepta	39.e	Lingua Hebræorum, Græcorum	210.a
Laqueus pro calamitate	119.b	Locus sanctus	88.f
Laqueus venantium	181.f	Locus dominationis diuinæ	195.e
Laqueus	92.a.119.b	Locus animæ	193.c
Laquei mortis qui	38.b	Locus animæ nescitur	187.d
Lasciuere	44.c	Locus Iesu	179.d
Latitudo	60.d	Locutio cordi tribuitur	48.d
Lauare	93.f	Locutio fit multis modis	217.a.b
Laudare	84.f	Longaminis	190.f
ad Laudem Dei quinquies inuitat David	160.d	Logos	209.d
Landes Dei	99.d	Longitudo dierum	88.a.185.186.
Lauri carmina didicisse dicuntur	163.f	Lumbi	134.b
Laurus	131.e	Luce cælesti omnia aluntur	70.a.b
Laus Dei	99.e	Lucerna	61.d
Laus	122.d	Lucifer aurora	221.b
Laus & gloria Dei	198.e	Lucretiani, quidam philosophi impij	48.e
Le David quid	78.b	Lucretij error	49.a
in Lege domini voluntas eius dupliciter exponitur	4.c	Luna quomodo olim adoraretur	14.d
Legis diuinæ fructus	71.f	Luna temporum indicium	207.f
Legis Mosaicæ summa	4.d	Lupi	29.c
Legis diuinæ vis	70.c	Luporum proprium	42.c
Legislator	40.e	Lusus duobus modis intelligitur	210.c
Legum humanarum perfectio	70.e	Lux cali	65.d
Leonis ingenium	83.d	Lux primum Dei opus	201.e
Leones	129.e	Lux quando creata	199.f
Leones, iure diuites appellântur	116.d		
Leones indignerunt & esurierunt	116.c		
Leonis mos describitur	42.e		
Lerokel quid	160.e		
Leuiathan piscis	210.e		
Lezim qui dicantur	316.4.a		
Lex antiqua & noua ex eodem fonte	164.c		
Lex, alia diuinæ gloriæ naturalis, alia Mosaica &c.	4.d		
Lex Dei	70.b.c		
Lex diuina, sola deuios reuocat mortales	178.d.e		
Lex esse cum dicitur	174.f		
Lex Hebraicæ	70.b		
Lex Latinis vnde dicta	174.e		
Lex omnis duas habet partes	73.c		
Lex quomodo data	162.e.f		
Lex vnde dicta	4.b		
Lex sapientia, Iudicium	130.f		
Lex scopus noster	70.e		
Lex tua in medio cordis	140.e		
Lex vera quid	4.f		

M

Machabæi qui	471.d
Machabæi quis	2.c
Magnificare quid	44.a
Magnificare salutes	64.c
Magnificare fraudem	143.b.c
Magnificata sunt opera tua	209.c
Magnificatus es vehementer Deus	198.b
Magnificencia Dei	34.b
Maiestas Dei	217.f
Maiestas Dei, cantatur	88.a.b
Maiestas diuina describitur	139.d
Maiestas Dei quibus dignoscatur	101.a
Maiestas diuinarum scripturarum	194.f
Maiestas Messie æterna	79.f
Maiestas diuina quàm admirabilis	113.d
Maiestatis diuinæ prædicatio	129.c.d
Maligna loquuntur qui	121.a
Malignantes	125.c
à Malignitate eorum	120.d
Malignus	51.a

Malignus

I N D E X

Malignus pro scelere	24.c	Metus quid	27.d
Malorum authores in terris, qui	183.c.d	Metus Dei	75.d
Malorum omnium radix	51.d.89.a.b	Mezentius dexteram suam Deum appellat	140.a
Malum atrocius nullum quàm quod ab homine	135.b	Michtam quid	51.f
Malum pro morbis	184.b.c	Midras Iherusalem	78.c
Manda Deus virtuti tuæ	170.d	Mille anni	175.a
Mandra quid	208.f	Millia lætantium	166.e
Mane sicut herba transeat	175.f	Miluius, aëra potestate	182.c.d
Mane repleti sumus misericordia, duos habet sensus	179.c.d	Minari	191.d
Manicheorum error	68.f	Minerua festa	52.f
Manuetei	115.b	Minerua sacra	63.b
Manuetei	40.c.91.b.115.b.127.c	Ministros tuos ignem vrentem	201.d
Manuetudo & veritas Dei	215.e	Mensa	87.e
Manuetudo Dei demonstratur	190.f.191.a	Mira Dei opera	140.b
Manus quid sit	110.d	Mirabilia	94.b
Manus	209.f.211.c	Mirabilis Deus in sanctis suis	172.f
Manus & pedes	83.f.d	Miranda Deus duo fecit	202.b
Manus auctoritatem designat	186.d	Mirificauit verbum	20.c
Manus infixæ sunt	132.f	Mirifici qui	52.c
Manus pro anthore	145.a	Miser factus sum	133.f
Manus canis	84.c	Miseratio domini quo tendit	90.e
Manus Angelorum	184.f.185.a	Miserendi verbum, à visceribus dictum	27.b
Manus Dei	66.b	Miseria	46.d
Manuum opera	35.f.66.a	Miseria	139.d
Maog quid	120.d	Misericordia	80.a.91.b.123.a.190.a
Mare	127.c	Misericordia domini ab æterno duos habet sensus	193.d
Mare vitæ	175.d	Misericordia, iustitia	89.b
Mare hoc magnum	209.f	Misericordia Dei quattuor nominibus declaratur	190.f.191.a
Mare cur non crescat	203.c	Misericordia Dei immensurabilis	191.a
Maris turbati & irati descriptio	27.d	Misericordiæ partes	190.b
Mars	46.d	Misericordiæ Dei cognitio impellit ad studium pietatis	93.c
Medicina peccatorum	26.c.d	Misericors	141.a
Megea	183.a	Mismor	159.c
Meditandi verbum quid	4.f	Mitis quid	85.a
Meditari	122.c	Mnazechim	188.e
Meditari & cogitare	137.b	Mnazechim qui	19.b
Meditationis Christianæ fructus	5.c	Mnazeach quid	64.c.144.f
Mel	74.b	Molesti cum mihi essent	119.f
Melchisedech vnde deductum	222.a	Monachi	161.f
Memoria æterna nominis debetur ei qui semper est	157.e	Monita salutaria	109.c
Mendacium, vanitas	89.a	Monoceros	84.d
Mens Platonis secundum principium	197.c	Mons domini, Sion	88.f
Mensurabiles dies	137.d	Mons Dei, cælum	17.e
Mentes duæ	152.b	Mons Dei	165.e
Mentis male indicium	116.f	Mons pinguis	165.f
Mentis excessus	170.b	Mons sanctus	17.c.50.c.e
Mentis lucerna	61.d	Montes	173.f
Merces virtutis	47.e	Montes non sunt animati	65.b
Merita	188.b	Montes excelsi ceruis	207.e
Meritum iustitiæ, poenæ peccati respondet	117.d.e	Montes gibbosi	166.a
Messia nomina	213.e	Montes aquarum sunt termini	204.a.b
Messia arma tribuuntur	218.a	Montes Dei	124.b
Messia solius voluntas facienda	156.e	Montibus motus tribuitur	101.d
Messias Christus ante solem	215.d	Montium tres vtilitates	204.e
Messias Deus æternus	151.c	Morbi animi qui	188.e
Messias futurus omnium terrarum imperator dicitur	12.f	Mortalibus quid ante omnia querendum	23.f
Messias probatur esse Deus	157.e	Mors peccatorum pessima	118.b
Messias in celo triumphans in celo decantatur	89.d	Morte moriæris	175.a.b.176.b
Messias rax appellatur	78.c.d	Mortificare	131.a
Meta vitæ Dei, quæ	190.e	Mortis metus	133.e
Metuendum	11.d	Mortis causa	176.c.d
		Mortui qui	56.f
		Mos Hebraici sermonis duplex	163.e

I N D E X

Mos lupi describitur	42.c.e	Odiu naturale inter bonos & malos	127.f
Mos piorum	171.c	Odiu vnde sumit initium	121.a
Mosis scripta	88.d	Odores pro benefactis	154.a
Mosis oratio	173.a	Officium Angelorum	194.f.195.a
Morus caeli	65.d	Olam enim, & mundum significat	43.c
Mundicies cordis	89.b	Olam	148.f.174.b
Mundum, quidam templum Dei nuncupant	17.e	Oleum laetitiae	153.a
Mundum sempiternum non esse	113.e	Olympus	179.c
Mundus duas res admirabiles habet	65.a	Omnia ex Deo	49.a
Munera pro auaritia	94.f	Omnia quae intra me sunt	187.b
Mustum Hebraeis	22.b	Omnia a te expectant	211.a
Myrras quid	166.d.183.b	Onager sribundum animal	204.205.a
Myrrha quid	153.e	Onagri insitri sua expectabunt	204.f.205.a
N			
Abi propheta	178.d.e	Opera digitorum	34.35.f
Nachal quid	204.d	Opera diuina duo	203.d
Nahar	115.e	Opera manuum Dei	99.b
Narrabo	36.f	Opera Dei mira erga nos, & in gratiam nostram	140.b
Narrare quid	65.e	Opera supererogationis	194.a
Nationes omnes ad Dei cultum instituntur	171.f	Opera enim in fide	112.d
Nationes praefectos Angelos habent ad custodiam	163.c	Opera Dei omnia, benedicite dominum	195.d.e
Natura caeli duplex	65.c	Opera infesta Deus non amat, sed iustitiam	24.b
Ne auertas hominem in humilitate	174.d	Opera Dei	66.a
Negligere quid	176.f	Operatio & opus	209.b
Negotio perambulante in tenebris	182.f	Operatores iniquitatis	28.e.f
Ne simul trahas, duos habet sensus	98.e	Opes cur multi maxime expetant	73.c
Nilus	204.b	Opiniones tres quorsum spectat Psalmus. Quare fremuerunt	8.c.d
Niue dealbantur	165.e	Opus Dei, pluuia	205.206.a
Nobilitas regni Dei	194.c	Opus pro opera	66.b.c
Noli aemulari vt maligneris	127.a	Oraculum totius gentis Hebraicae, Sion	76.f
Noctu aegri grauius laborant	28.c	Oraculum de Christo venturo	85.c
Nomen Dei sanctum	187.e	Oraculum de aduentu summi Dei	219.b
Nomen Dei, Deus ipse	215.d	Oraculum de Messia	79.b.c
Nomen domini	139.f	Oraculum Platonis de Deo	216.217.a
Nomen Dei Iacob	76.f	Oraculum de Rege Messia venturo	143.f.144.a
Nomina Dei Aristoteli	196.d	Orandi ratio	98.c
Nomen Dei	34.a.114.e.185.d.187.c	Oratio in rebus aduersis vtilissima	141.f
Nomina demonum	183.a	Oratio in sinu	120.
Nomina apud Hebraeos duplicata	147.a	Oratio Davidis ad Deum vt impij dissipentur	171.a
Nomina Messiae	213.e	Oratio vnde fluat	17.d
Nomina tua quibus docetur diuinitas	216.e	Oratio calamitosi	118.d
Nominis tui memores erunt	157.e	Oratione ira Dei placatur	26.c
Non est salus dupliciter exponitur	16.f	Orbis terrae	68.d
Notter pro nobis	168.c	Orizon, finitor circulus	69.d
Nox	53.d.55.a.208.c	Orpheus	159.c
Nubes, aer, mare	209.b	Ortus & occasus	192.b
Nubes sunt superiora Dei	205.f	Os iusti quale	130.e
Nubes	123.f.200.	Os pollutum	138.a
Nubium fructus	205.f	Ossa pro totius corporis compage	118.a
Numeri multitudinis tres	154.a	Ossa	53.f
Numen Messiae	218.d	Ossa & caro Hebraeis quid	83.c
Numinis aduentantis descriptio	59.b	Ossibus dinumeratis, duplex est sensus	83.e
O			
Obedientia melior quam hostia	140.d	Olores gratuiti & ingrati	121.a
Obluio Dei	40.b	Ossium conturbatio	27.c
Obluio quid	187.f.188.a	Ossium consumptio	107.c
Obluionis nomen quid	187.f	Ossium dinumeratio	83.f
Obscurum	44.d	Ostendam illi salutare meum	186.c
in Obrizum aurum	154.c	P	
Occasus pro folio	160.e	Palingenesia	187.d
Oculi Deo tribuuntur	54.f.55.a	Palla vestis Mineruae	63.b
Oculi superbi	61.d	Palpebrae pro oculis	45.c
Odisti obseruantes vanitatem	106.d	Panis	206.b
Odiu iniquum	92.d	Panis vnde deducitur	222.d
		Panis cor hominis confirmet	206.c

Paphlagoniae

I N D E X

Paphlagoniae similes, iis enim duo corda esse leguntur	46.c	Perfecisti	44.e
Paradisus ducis Ferrariae	5.b	Perfecisti pro fecisti	108.c.d
Paradisus terrestris	97.d.e	Perfecit	62.b
Parare, firmare	80.f	Perficere	163.c
Parare sagittas	44.d	Perfugium patrum	82.a
Parcae	188.c	Perfugium sceleratis duplex	123.a
Parcae tres	190.a	Perire de via, perdere viam est	15.a.b
Paris quid	55.c	Perturbationum malarum fons	71.d
Parua mons	50.a	Pes superbiae	125.c
Parturire	101.f	Pestes quannunquam impietatem deserunt	42.b
Parturire iniquitatem	32.e	Pestilentia sauit occulte	182.b
Paruuli	71.b	Pestilentia	182.b
Pascere fidem, Hebraeis duplex est sensus	126.b	Pestilentia famem sequitur	67.f
Pasci in diuitiis Dei	112.6.a	Pestilentia Sennacherib diuinitus missa	195.a
Passer generaliter sumptum	44.c	pestilentiae aurores	183.c.d
Passeres illic nidificabunt	207.c	petra pro scopulo & arce	105.f
Patientia	40.c.72.f	petra pro arce & praesidio	98.a
Patres Apostoli	157.e	petra pro arce & munitione	96.b
Patris summi appellatio	197.c	petrae	205.a
Paulus plus valuit quam Caesar	157.c	pharetra	44.c
Paulus contemporaneus Ionathae Chadæi interpretis	215.b	phariseus	20.c
Pauper egenus	142.b	phariseus, segregatus	55.e
Pauper quis	40.c	phariseus damnatur	196.e.f
Pauperes qui	39.a	philosophi externi qui	9.a
Pauper	38.c.42.43.44.85.a.92.b.115.e.141.e	philosophia	49.b
Pauperes manuctii	85.e	philosophia duplex	74.b
Pauperes	40.c.42.f.46.c.128.c.153.f	philosophia Zobi	100.b
Paupertas Spiritus	92.c	philosophia diuina aut cur praeferenda	73.d
Pax cum proximo	117.b	philosophia prophetarum	135.e
Pax nobiscum aut intra nos	117.b	philosophus perfecte quomodo quis euadere possit	4.e
Peccata vnde	90.f	pietas	38.d.49.b
Peccata spiritus	75.c.d	pietas quid	75.d
Peccata innocenti in scitiae, non malitiae sunt	75.a	pietas, fons beatitudinis	1.c
Peccata odisse quid	5.d	pietas, timor Domini	14.b
Peccata quae delent	92.c	pietas manufactorum eadem	115.b
Peccata grauissima, tria	24.e	pietas a matrice nobis colenda est	53.b
Peccata pondere grauissima	133.d	ad pietatem inuitantur omnes	109.b.c
Peccata soluere, huic peccata dicuntur	188.c	pietatis praemium quantum	116.c
Peccati expiati signum	105.a	pietatis partes	14.b
Peccator	131.a	pietatis omnis semen	122.e
Peccator mutuabitur	129.b.c	pietatis factus	91.c
Peccator iustum considerat	131.a	pietatis pars	51.b
Peccator cum confisteret duos habet sensus	136.f.137.a	pij ac iusti virentibus arboribus comparati	6.c.d
Peccatores qui	29.a.118.b	pii nunquam indigent	116.c
Peccatores omnes	29.f	piorum vita inimicis plena	28.f
Peccatores	40.b.44.d.145.c.160.a	piorum preces	98.d.e
Peccatores deficiant a terra	214.b	piorum praemium	111.e
Peccatorum status	128.e	pingues terrae qui	86.c
Peccatorum medicina	16.c.d	plagas dat magnus	138.c
Peccatum quid	188.c	plantare	207.c
Peccatum cum superbia, contemptu iustitiae peccatur	110.e	plantam leuare sive calcaneum	143.c
Pecora campi	36.b	plato de saeculo futuro & eius principe	216.e
Pecunia vnde dicitur	51.d	plenitudo deliciarum	54.c
Pedes hospitibus lauabantur	206.d	plenitudo terrae	88.c
Pedum commotio	135.c	pluere laqueos quid	45.c
Pelagus vnde dicitur	5.a	pluuia voluntariam segregabis	163.a
Pellis pro tentorio	199.d	pluuia voluntariam segregabis	205.f
Pennae deargentatae	165.b	poena, omne peccatum sequitur	109.e
Perambulare in delictis	168.f	poena sequitur edicta	121.c
Percutere in maxilla	18.b.c	poena maxima & minor	109.e
Perdere	94.c	poenarum genera quibus cognita	27.a
Perditio sceleratorum	129.f	poenas cur non subito luat malus	139.c
		poenitentia describitur	104.c
		poenitentia	27.c.179.b

SSS ij

I N D E X

Pœnitentia peccata obliterat	92.c	Proteçtio pro clypeo	62.d
Populi pro Iudæis impiis	31.a	Proteçtor, petra	105.f
Populus quis	9.b	Protegere 185.c	Pro torcularibus 33.d
Populus humilis	61.d	Prouidentia	38 a.39.f.40.c
Populus pro hæreditate	163.b	Prouidentia in omni rerũ humanarum decursu	40.c
Portæ æternales	89.d	Prouidentia vniuersalis Dei cõmemoratur	158.d
Portæ filie Sion, portis mortis oppositæ	39.c	Prouidentia Dei diuisa	26.e
Posterius pro priore	10.e	Proximus 46 b	Pfallere 36.f.37.a
Potentia diuina describitur	159.d	Pfallere domino	38.e.f
Potestatem iræ tuæ quis nouit	178.a	Pfallere laudibus prosequi	33.c
Potestas	173.c.3	Pfallere dicitur de instrumento musico	159.b
Potestas Angelorum	195.a	Pfalms, carmina triumphalia sunt	33.d
Potestas Dei in creando probatur	212.f	Pfalmsi dua æditi à Dauid super impiis principibus	48.c
Potestas Romana	149.d	Pfalmsi diuersis instrumentis canebantur	23.b
Potestas Dei admiranda	200.d	Pfalmsorum ordo	8.d
Potestas infinita Dei	194.e	Pfalmsorum liber, moralis philosophiæ liber dictus	4.c
Præcepta diuina auro præferenda	73.e.f	Pfalmsorum inscriptiones	15.f
potestas rerum creandarum comprobatur	113.a	Pfalmsorum preces quos spectant	25.a
præceptum Domini lucidum	72.b	Pfalmsorum ritus	122.b
præceptum Dei in monte	12.b	Pfalmsorum ritus & ordo	106.e
præceptum omnium sapientum	24.a	Pfalmsorum victorialium ordo	40.b
præcingere	62.b	Pfalmsos quandonam ecleret Dauid	105.c.107.a
Præ consortibus tuis	153.c	Pfalmsos à se compositos Dauid cantoribus tra-	debat illisque concinebat
Præ filiis hominum	148.a	Pfalmsus ipsi Dauid 15.f	Pfalmsus cantici 159.a
præmia pietatis	91.e	Pfalmsorium 159.b	Pulchritudo 147.b.c.d
præmia bonorum & malorum	111.e	Pulchritudo in Deo quid designet	147.d
præmium iustitiæ	130.c	Pulsis 211.d	Pulsis homines sumus
præmium pacis statuitur	117.c	Pulsis mortis quid	83.b.c
præmium sceleris	123.a.b	Pulsis pro paleis & tritici inuolucris	6.c.d
præmium virtutis	129.d	Pupilla oculi 55.56.a	Purpura
Præparare	88.d		
Præparatum habitaculum	114.a		
Prærende	125.b		
Præterita pro futuris	78.e		
Præteritis imperfectis carent Hebræi	203.a		
Præueniendi verbum cadit in duos sensus	78.f		
Præcatio 119 e	Præces		
Præcibus inscitia mentis tollitur	90.c.d		
Principes terræ qui	9.b.f		
Principes præuenerunt	169.e		
Principes venturi ad templum sanctũ Dei	171.d		
Prius pro posteriore	9.e		
Priusquam montes fierent	173.e.174.a		
Probare	55.a		
Probabilia magis quæ dicantur	73.e		
Probatiopiorum 45.b	Procella vitæ		
Procastinatio	40.c		
Procastinatio vindictæ diuinæ demonstratur	190.f		
Pro occultis 36.d	Prodigia		
Prodigia vitanda atque tollenda	94.b		
Proditio impiorum	143.a		
Profundum maris	169.b		
Profundum totius mundi, terra	201.f		
Propheta 148.c	Propheta Nabi		
Propheta qui	172.d		
Propheta	172.d.145.a.148.c.159.e.186.d		
Pro patribus tuis 157.c	Propinqui qui		
Propitium quid	188.b		
Proprietas inter mentem nostram, & mentem creatricem	153.d		
Propterea benedixit te Deus in æternum	148.d		
Profopopeia noctis ac dici	67.e		
Profopopeia de portis	89.d		
Profopopeia	65.a.b.66.b		
Prosperitas variè exponitur	6.a.b		
Proteçtio generis humani Angelis data	184.d		

Quadrige pro summa diuinitate 163.d
 Querere Deum 89.c
 Qualitates corporis tres 3.f
 Quare fremuerunt gentes de quo æditus 8.e.f
 Quercus annosa 127.a
 Querela imperitorum 125.d
 Qui ascendit super occasum 160.e.161.a.b
 Qui ascendit, pro qui equitat 172.a.b.c
 Qui coronat te in misericordia 189.a
 Qui est 196.a.197.c
 Qui facit Angelos suos spiritus 200.f.201.a
 Qui habitat in adiutorio altissimi 181.b.c
 Qui redimit de interitu 188.e

Rachia, quid 145.d
 Rachia cæli 66.d.e
 Ratione corrupta nihil execrabilius 98.f
 Ratio alloquedi seipsum: res duas indicat 197.a
 Rationes duæ 152.b Recti corde 125.b
 Redimere 188.f
 Reditus animarum ad corpora. 187.d
 Refugium 106.a.111.b
 Refugium, arx, turris 181.e
 Refugium, habitaculum 173.e.183.f
 Regem sempiternum declarantia 79.c.d
 Regeneratio prædicatur 187.d.e
 Regere quid 99.100.a
 Reges olim vngebatur 152.d
 Reges terræ qui 9.b.e
 Reges eos, pro pascos 13.b
 Reges munera tibi offerent 170.f.171.d
 Reges

I N D E X

Reges & principes quomodo nũc adorantur	14.d	Sacerdos secundum Melchisedech	221.f
Reges cur inungebantur	99.f	Sacerdotes	148.c
Regina quid	170.c	Sacerdotes olim vngebantur	152.d
Regina astitit à dextris tuis	154.b	Sacerdotum Melchisedech	221.e
Regiæ corporalis descriptio	156.c.d	Satira Minerua	63.b
Reginæ pulchra descriptio	156.c	Sacrificare, sacra facere	21.c.d
Regis nomen messie tribuitur	78.c.d	Sacrificia	77.d
Regna terræ, cantate Deo	171.f	Sacrificij genus quod Deo offeramus tribus ex-	primitur nominibus
Regnum Dei	217.f	à sæculo	143.e
Regnum Dei omnibus dominabitur	194.e	è sæculo & vsque in sæculum	174.b
Regnum Dei non in terris	213.c	Sæculum nostrum	176.e.f
Regnum Dei quibus constat	150.c.d	Sæculum futurum quid	215.b
Regnum Dei primo querendum	23.f	Sæculum pro ætate humana	177.b
Regnum iustitiæ	88.f	Sæculum futurum	216.d
Regnum messie decantatur	86.e	in Sæculum seculi	43.e.202.b
ad Religionem nostrã tua nos deducit	213.b.c	Sæculum futurum agnoscit Plato	216.e
Renēs 53.d	Renouatio Aquilæ	Sæculum, centum annorum tempus	90.e
Renouatio terræ	212.c	Sacrificium iustitiæ 21.c	Sagitta 151.a
Replere in bonis desiderium	189.c	à Sagitta volante in die	182.e.f
Repleti sumus mane misericordia duos habet	179.c	Sagittæ tuæ acutæ	150.d
sensus	210.a	Sagittæ Deo tribuuntur	135.a
Reptilium maximus numerus	85.e	Sagittæ Apollinis	183.d
Requirentes Deum qui	113.a	Sagittæ pro fulminibus	59.e
Rerum creandarum facultas cõprobatur	149.a	Sagittas suas faciet, sensu duplici exponit	32.c.d
Rerum creationem pater filio tradidit	65.a	Sagittas Dei Homerus vocat pestilentiam	151.a
Res admirabiles duas habet mundus	94.a	Sala petra 57.f	Saluator 141.a
Res diuina quibus constat	2.e.3.f	Salus in celeritate posita	136.d
Reshaim impij	154.d	Salus à domino 18.e	Salus ex Sion 50.a
Res humane à matrice degenerant	126.f	Salus ad corpus refertur	95.c
Res impiorũ secundas non admirandum	165.f	Salus nostra in quo sita	168.c.d
Res inanimas pro animatis	13.d	Salus promissa	179.d
Res omnis ad ad finem aliquem genita	214.b.c	Salus regia non in exercitus multitudine	114.b
Respicere quid	180.b	Salus insignis, voluptas dicitur	180.d
Respice in seruos tuos	81.f	Salutare meum	185.f
Responsa Dei vbi dabantur	140.a	Salutare 48.c.50.a.78.c.79.d.89.c.119.c.140.141.e	
Respiciere	76.f	Salutes magnificare	64.c
Responsa in Sion dabantur	7.e	Sana animam meam	142.e
non Resurgent impij	212.b	Sanare 188.d	Sancta sanctorum 65.b
Resurrectio inter Iudæos dubia	7.a.186.b	Sancti Hebræis qui	116.b
Resurrectio mortuorum	212.a	Sancti qui	103.d.130.d
Resurrectio prædicatur	183.f	in Sancto habitas	81.f
Retributio peccatorum	74.c	Sanctuarium Dei	166.c
Retributiones 188.a	Retributio	Sanctuariũ duplex 172.f	Sanctus 61.b.72.d
Reuera vox est amphibola	116.d	Sanctus, benignus	20.d
Rex quid 99.f	Rex	Sanguinem requirere	38.f
Rex Angelorum	146.a	Sanguines 24.f	Sanguisuga 47.c
Rex fortis & potens	89.e	Sanguis Hebræis pro anima & vita	104.d
Rex futuri sæculi, propter mysteriũ dicitur	216.e	Sanitas	133.b
Rex gloriæ	89.e	Sapiens quercui robustissimæ comparatur	6.e
Rex inclutus describitur	148.b	Sapientia	49.b.53.c.155.d.209.c.d
Rex, pulcher, Eloquens	148.e	Sapientia Hebræis quid	130.e
Rex regum	145.f	Sapientia Dei admirabilis	69.e.209.a
Rex simpliciter quis	146.a	Sapientia vbi sita	1.c
Rex verbum idem	146.c	Sapientia, cur dicatur Christus	197.d.e
Rex virtutum 164.d	Rex verus	Sapientia totius summa	117.a.b
Rhinoceros	23.c	Sapientissimus quis	196.b
Ridere transitiuè sumptum	47.c.84.d.101.c	Satan, Diabolus	183.a
Rigans mentes	205.d	Satan è cælo proiectus	218.b
Ritus per metaphoram Deo tribuitur	10.d	Satiari quid	57.c
Romanus Episcopus quomodo adoretur	14.d.e	Saxa crescunt vt ossa	203.f
Romphæa 37.e	Ros quid	Scabellum pedum 219.c	Scapulae 182.c.d
Ruina Romæ	176.b	Scelera impiorum duo proponuntur	97.c

Sacer latinus nũc sanctus nũc execrabilis 41.c
 Sacerdos 221.d.222.c
 Sacerdos, Rex, iustitia 222.b

I N D E X

Veritates diminutæ sunt	46.a	Vifio Danielis exponitur	79.e
Verticem capilli perambulantium	168.e.f	Vifitare quid	35.b
Veftes pretiofæ.	153.f	Vita 189.	Vita duplex 116.e
Veftire lucem 198.c	Veftis neçtarea 79.e	Vita pro anima	94.e
Veftis diuifio	83.f	Vita pro itinere	87.c
Veftitus deauratus	154.c	Vita hominis flumini comparata	175.e
Vexationes, & clades aquæ vocantur	59.f	Vita, mare eft	190.d
Vexationes iuftorum multæ funt, non perpetuæ	118.b	Vita humana, tanquam mare tumidum	175.d
Vexatores pauperum, fame necandi	162.b	Vita humana cur breuis	179.c
Via 61.f	Via Dei 97.b	Vita hominis fœno comparata	192.f
Via pro æquitate	25.c	Vita duæ	4.b.c
Via optima perueniendi ad felicitatem	146.a	Vitæ duæ proponuntur	57.a
Via immaculata	62.b	Vita fomno comparata	175.176.a.b
Via qua peruenitur ad beatitudinem	3.b	Vitæ felicitis gradus primus	116.f
Via in facris litteris ætas eft	15.b	Vitæ humanæ finis, inter omnes nobilior	14.e
Via vitæ	54.b	Vitulare vnde dictum	101.c
Via peccatorum dixit pro confuetudine pec-		Vituli	171.b
Vitæ 60.e	(candi 3.d	Vituli libani qui	101.c
Via Dei fapientia	190.d	Viendū nobis qua parte fumus homines	196.a
Vitæ Dei	90.c.190.c	Vinens nomen proprium fummi Dei	63.f
Vitæ, pro omni vita	184.f	Viueret cur optant iufti	28.b
Vitæ Dei multiplices	91.b	Vltio diuina	109.d
Vitæ latæ declinandæ	154.e	Vltio peccatorum	183.f
Vitæ pro moribus	136.f	Vltionis diuinæ duplex explanatio	58.c.d
Viam iuftorum nouit dominus, quid fit	7.f.8.a	Vltor, pro crudeli	34.d
Vias, neçffitates,	126.d	Vmbra Dei, verbum Dei	152.c
Victoria contra quos	44.b	Vmbra pro protectione	181.c
Victoria multiplici oratione folet exprimi	169.d	Vnctio filij 152.d	Vnctio electio 152.d
Vides quid 43.b	Vidisti domine 111.c.d	Vnica pro anima	84.b.120.e.f
Vim faceret, pro infidias ponere	135.a	Vnicornes	84.c
Vincula eorum & iugum ipforum idem	10.a	Vnius moris duos habet fenfus	161.f
Voluptates	206.c	Voces horribiles Deo datæ	37.d.100.f
Vinum lætificet cor hominis	206.b.c	Volucres cæli	205.b
Vindicta improborum optanda	98.f	Voluntas Meffia folius facienda	156.e
Vindictas dare	64.a	Voluntas	173.c.f
Violentia pro illufione	210.c	Voluntas æterna	113.e
Virga multis modis fumitur	219.d.e	Voluptas domini	95.f.180.d
Virga virtutis	219.d.e	Voluptas in scelere magno conftat	123.a
Virga ferrea quid	13.c	voluptatis torrens	124.f
Virga directionis	151.e	voluptates pro voluptatibus	190.e
Virgines, populi 156.e	Viri Dei 173.b	voluptates vinum tres efficit	206.c
Virtus quid	72.c	vox obftetricans	102.a.b
Virtus	62.a.102.c.219.f	vox Dei horribilis	11.a
Virtus Dei in nubibus	172.e	vox Deo tribuitur	172.d
Virtus pro exercitu	220.c	vre renes	93.b
Virtus Hebræis exercitus	164.d	vre verbum	93.b
Virtus cælorum quæ	112.f	vſquequo	179.a
Virtus pro fortitudine	81.a.b	vterus quid	220.f
Virtus maxima ſpes	132.b	vtilitas in ouibus multiplex	36.b
Virtus venalis	74.b	vtilitates montium tres	204.c.f
Virtus pro exercitu & militia	114.b	vtilitates aquarum per conualles defcendētium	(204.f
Virtutes in Deo tres prædicantur	140.f	vtilitates vini 206.c	113.b
Virtutes duæ Dei femper à nobis efferendæ	112.e	in vtre aquas congregatas, quid	113.b
Virtutes pro copiis & exercitiis	89.f	vulgus omnia ferè iudicat præpofterè	73.e
Virtutes excellentes tres	124.b	vultus pro furore 80.b	vultus 114.f
Virtutes Ethicæ quomodo acquiruntur	4.c	vultus diuinus mærores omnes diffipat	47.f
Virtutes pro exercitiis	195.b	vultus variè fumitur	117.c.d
Virtutis fructus duplices	5.c.d	vulua quid	220.d
Virtutis ariditas quid	83.b		
Virtutis præmia	74.d		
Virtutum omnium fedes & finis	1.c.f		
Vis ſuperbia	76.a		
Vis in cornibus fita	57.f		

Z Almon mons 166.a
Z Zelmon montis nomen 155.e

F I N I S.